

4° Fars 718

(1)

[Corpus]

Roma 53

G

P. IV

Inglethorpe

N. 21

416 010 623 300 13

100

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LI-
BRI QVINQVAGINTA.

Εἰς βιβλίου.

Βιβλίου τριωνιανός ἀνάξ τεχνίσι το πῶ δέ,
τῶ εἰς τριωνιανός μερόλα καί με παμβασιλῆι,
οἷά τις ἡρακλῆι παγκόλου ἀσπίδε τούξας,
ἦ ἐπιμυμείρουσιν ἀγρίμοι παῖντι διμίσως.
Ἀνθρώπῳ δ' ἀσπίς τε, δορυκλήτε τε λιθίς,
εὐρώπῃς τε πίθωνται ὅλου σημαίνου κόσμῳ.

Editi Noremburgæ per Gregorium
Haloandrum, munificentia ac libe-
ralitate amplifs. ordinis ibidem.
Anno M. D. XXIX. CAL. APR.

NG

AMPLISSIMO

DECVRIONVM ORDINI REI PVBLICAE
NOREMBERGENS. GREGORIVS
HALOANDER.

Quidē existimo, magnifici ac sapiētissimi uiri, si su-
us ubiq; rectis studijs honos haberet: & qui ius ciui-
le pfitentur, plus augendo bono publico, q̄ priuato
censui studerent: neq; obstatet hominū inuidia, qui
tunc demum se beatos, totoq; terrarum orbe cele-
bres fore credunt, si peruetusta exemplaria sollici-
te penes se adseruent, & usibus publicis subtrahant:

iam pridem aliquos futuros fuisse, qui peruestigatione ac collatione
antiquorum codicum, summa ope adnisi, ius ciuile interpolatum, be-
necq; castigatū nobis reliquissent. Quis enim neget, iam inde ab extem-
pore, quo primum Romani imperij maiestas, partim incurusione exte-
rarum gentiū, partim oppressione tyrannorū labefactata, & ad inane
nomen redacta est: cum omnes bonas artes, præclaræq; studia ingens
uulnus accepisse: tum ius ipsum ciuile ita miserandum in modum ma-
gna ex parte concidisse, ut recuperandi restituendiq; eius in integrum
omnis penē spes sublata esse uideatur. Nunc uero cum & bonæ literæ,
quæ paulatim superioribus annis caput erexerant, sine quibus iuris ci-
uilis cognitio, tanquā firmissimo præsidio destituta consistere nequit,
de integro pessum eant: & iuris studiosis, conatus: his autē, qui eius ge-
neris libros detinent, publicandi uoluntas desit: necessariō res eō deci-
dit, ut quoniā iusti & ordinarij exemplaris copiā habere non datur, ne
perpetuō puerorum more digitis micemus in tenebris, uicaria interim
opera utamur. His ego rationibus adductus, nihil quidquā præter utili-
tatem publicam spectans: quo magis & ciuiliū quæstionū modus
adhibeatur, & studiosi præstantissimos humanisq; actionibus utilissi-
mos libros nō offenso pede peragrarē queant: notas Pandectarum Flo-
rentinarum, quæ olim Pisana fuerūt (antiquissimū exemplar, & quod
ob synceritatem ac scripturæ fidem ante quadringentos annos in sum-
ma ueneratione semper habitum est) quarum inspiciendarum descri-
bendarumq; potestatem magnus ille Politianus beneficio Laurentij
Medicis excellentissimi uiri habuit, in cōmune profero. Hæ ipsæ quot
quātisq; mihi laboribus, sudoribus, curis, uigilijs, lucubrationibus con-
stiterint: ne dicam me capitis periculum adisse, dum cōmunibus stu-

dijs opem ferre sedulò adnitor:facilius cogitatione cōsequi, quàm ora
tione explicare possim. Ac quo maiore cum authoritate (indigent em̃
tutelari quodam numine)prodeant: uobis muneri offero, non solum
ut deditissimi mei erga uos animi, & summi aduersus rem publicā ue
stram amoris specimen edam: sed etiam ut studiosi bonicq; omnes im
mortales uobis gratias debeant, qui me huiusce rei ergò, & honorifice
accipere, & singulari munificētia prosequi, uestrisq; sumptibus hocce
in opere absoluendo benigne sustentare non dubitaueritis. Accedet
ergo ad cumulum uirtutū uestrarum hoc etiam, quod cum ita ab ini
tio rem publicam uestrā incredibili prudentia administraueritis, ut nō
modo cæteris Germaniæ ciuitatibus, municipiis, coloniis, metroco
miis admirationi, sed etiā unico exēplo fueritis: nūc ciuitas uestra, si nō
alumna, tamen reparatrix legū merito ab oībus appelletur. Quod au
tem de notis à me scriptum est, id ne quis de uerbis meis erret, sic acci
pi uolo: non per omnia me illarum fidem secutum esse (quando pluri
ma in ijs contineantur, quæ non solum non defendi, sed ne tolerari qui
dem possint, aut debeant) sed eatenus duntaxat, quatenus peruulgata
nostra lectionis bonitate manifeste præcelluerunt, uel alioqui probabi
lior ratio suasit: maxime si antiquorum codicum cōsensus, quos neq;
paucos, neq; pessimos cum ijs contuli, accederet. Nam qui exemplar il
lud Florentinorum *ἡγετῶν* Iustiniani fuisse contendunt: hi mihi plu
rimum falli uidentur, cōtrariumq; plus, quàm sexcentis locis, meridia
no sole clarius commonstrari poterit. Illud tamen non iterim inficias,
si uspiam hoc tempore exstet exemplar, quod & uetustate & integrita
te cæteris antistat, unde Pandectarum iuris ciuilis opus citra contro
uersiam prorsus in integrum restitui queat: hoc ex multis si non solū,
præcipuum tamen fore. Quo factum est, ut si quando in diuersas sen
tentias uarietate lectionum raptus, iudicio meo confidere ausus nō fue
rim (hominem enim me esse memini, qui ut ignorare multa, ita & er
rare possim) maluerim integrum iudicium ad æquum lectorem trans
mittere, quàm de mea sententia quidpiā temere statuere. quam rē asse
risco (ut plurimum) notacq; adposita testatus sum: testaborq; deinceps,
cum ab initio totum opus recognouero. Ex contrario non ita abiura
tus & iniquus notis hisce fui, ut si quæ recta ratione prolata, ibicq; scri
pta essent, facile ab ijs recesserim: ut maxime exstiterint, qui plurima in
Pandectis corrigendo, iustis etiam uoluminibus editis, aliter locū ali
quem scribendū reponendumq; putauerint. Libet eius rei in gratiā stu
diosorū exempli causā unum de multis proferre, quo facilius de cate
ris coniectura possit fieri. In eius constitutionis, quæ in uulgatis codici
bus

bus sola præfationis instar est, in Pandectis Florentinis secundum locū
 obtinet, tum *ὑπογραφή*, tum contextu, crebra mentio antecessorum sit.
 eam pleriq; dictionem, ut ratione carentem & subditiā expunge-
 re, & uel adseffores, uel anteseffores restituere non dubitarunt: quasi de
προέδροι Atheniensium, uel præsidum *καρτέδροι* hoc loco habeatur
 oratio, ac nō potius scholasticū hoc uerbū fuerit de uoce græca (licet ni-
 mis q̃ curiose) expressum. siquidem apud græcos uerbū *καρτέδροι*
 per translationem inter cætera significasse, præeundo aliquem ueluti
 porrecta manu in penetralia facultatis ac professionis alicuius dedu-
 cere: id uel particula *προηγούμενος* Alexandro Aphrodisiensi cæterisq;
 familiaris ostendit. ut antecessores ea ætate nihil aliud, quā iuris pro-
 fessores habiti sint, qui in scholis publicis autoritate principis certis
 locis ius ciuile docerent: quibus ea constitutione Imperator quodam
 modo formā ac docendi rationem, quanquā à posteris pessimo exem-
 plo neglectā, utilissimā tamen & cōmodissimā, præscribat. qua ratio-
 ne & qui iuri operam nauabant, generali uocabulo nō tantū discipuli,
 sed & scholastici appellatione dicebātur: id, quod ex græcorū epigram-
 matis non uno in loco obseruauimus. Verum enim uero quod ad scri-
 bendi rationem, quam Græci *ὑπογραφή* appellant, pertinet: eam
 neq; remotiorem ab usu atq; obseruatione nostra adhibui, neq; item
 omnino circumforaneam illam atq; uulgarem amplexus sum. quem
 admodum enim scriptionis insolentiam deuittans, non prægnas præ-
 gnatis, non urgueo: non pigneris, non infinita alia, quæ in Florentino
 codice propemodum perpetua sunt, scripsi: ita de industria exsilium,
 adseruo, exstitit, cotidie, aliāq; eius generis, quæ legendo quis facile ani-
 maduertet, nō refugi. Neq; id imprudenter, sed doctissimis acerrimōq;
 in literis iudicio uiris authoribus feci: ex quibus honoris causa nomi-
 nare libet Io. Baptistā Egnatium Venerū, & D. Iulium Pflugk, utrūq;
 incomparabili eruditione spectatāq; morum integritate præditū: quo-
 rum alter me non solum hominem Germanum consilio, sed etiam
 uetustis codicibus adiunxit: alter uero, præterq; quod primus mihi au-
 thor exstiterit iuris ciuilis capeffendi, & mirabiliter hoc studiū genū pro-
 pter tot salebras, mendas, commentariorum barbariem, obscuras &
 nonnunquam inutiles quæstiones, rixasq; scholasticas initio auersan-
 tem cohortationibus ac spe meliorū retinuerit: postea ne quid in me
 benignitatis ac liberalitatis omitteret, suo etiam sumptu in Italiam
 ducere ac reducere non dubitauit: ut optimo iure studiosi, quidquid
 mea opera ac labore ad ipsos uel commoditatis uel utilitatis peruentu-
 rum sit, huic tanquam authori primario acceptum ferre debeant. De

librorum nomenclatura, quam inscriptionibus capitum adieci, nihil
 est, quod pollicear: cum non ex notis eam, sed alijs codicibus descriptā
 habuerim: nec alio consilio omiffam putem, quā quod marginis an-
 gustia non caperet. quod idem in uno & item altero loco tractatus de
 Tutelis accidit, ubi uerba Modestini græca deesse notatur quidem, sed
 non adscribuntur. qua in retamen ne quis uel fidem uel diligentiam
 meā requireret: quidquid eius erat, ita signis distinxī, ut sine negotio
 cognosci possit, quæ latine, quæ rursus græce scripta initio fuerint: dū
 quæ græca esse debent, cōgeminatam crucem præ se ferunt †, latina
 trifolium ☙. Potuissē sanē imitatus eorum exemplum, qui cōcin-
 nandis adnotationibus gloriam sibi peperere, quos non multo melio-
 res his puto, qui tantam nobis librorum molem obiecerunt, & manife-
 ste in Iustiniani edictum commiserunt: & ipse bonum numerum libro-
 rū conficere, si tam gloriæ meæ, quā studiosorum rationem habere
 uoluissē, qui hisce legendis magno temporis dispendio à cognitione
 iuris auocant. Sed magis mihi Zamolxidis apud Platonem cōsiliū
 adlubuit, qui putabat, tum demum certæ corporis parti recte medici-
 nam accommodari posse, si totum prius corpus bene constitutū fuis-
 set. Cōsimiliter ego existimaui, felicius cōsuli huic studio, si fontes ipsi
 rerum, qui calamitate temporum, nostrāq; socordia interciderunt, re-
 parentur perpurgenturq;. Cæterum cum digestorum opus Imperator
 in septem partes distribuit, quibus separati rerum tractatus & disputa-
 tiones continerentur: recte me atq; ordine facturum arbitratus sum, si
 in partiendo opere plus apud me paterer Imperatoris auctoritatem,
 quā imperitam uulgi, adeoq; sine ratione receptam consuetudinem
 ualere: præsertim uero cum ἐν ταῖς νεαῖσις (quod genus constitutiones
 nostri authore Bulgaro in collationes diuinas Authenticas uocāt) ipse
 Imperator clamet, constitutione. 134. τὰ κακῶς ἐπινοήματα οὐδὲ μακρὰ
 συνθεῖα βεβαίως βουλόμεθα. Qua ppter totū opus ita partiti sumus,
 ut siue in duo, siue tria uolumina redigi id studiosi uelint, summa com-
 moditate fiat: & una eademq; opera Bulgari & Azonis sæculo natæ uo-
 luminum appellationes, præter barbariem nihil olentes, è medio disce-
 dāt. Laurentij deniq; Vallæ criminationibus, cæterorumq; calumnijs,
 quibus tam iureconsultos ueteres, quā ipsum Iustinianum conuictis
 impetunt: alio tempore, cū plus ocij nactus ero, & firmiore ualetudine
 fuero, respondere conabor. Illud in præsentia non negauerim, nulla in
 iuria nostrorum hominum imperitiā accusari, qui caput aliquod ex
 Digestorum opere in testimonium adducentes, legis uerbo & gemino
 ff. utuntur: cum ex monumentis antiquissimorum codicum constet,
 Latinos

latinos ἐν τοῖς παλαιῶσι simpliciter huic *ἥ*, uel huic *ἥ* notæ, qua operis nomen significabant (unde & supina librariorum negligentia irrepsit, ut hodie. ff. scribantur) titulum nudumq; capitis principiū hunc in modum adiecisse. Dig. uel *ἥ*. uel *ἥ*. de act. empt. Iulianus. græcos uero frequētius operis nomen omisisse: titulum, caput, ac uersum, quem *δεμάτιον* illi quasi nouam facti speciem siue casum, nostri inepte paragraphū appellarunt, per numeros tantū indicasse hoc modo. *εἰς. δ. πτ. β. ς. δ. ια.* id quod fragmenta quædā de pignoribus, de successionē ab intestato, de peculio græce scripta, quæ penes me habent, antiquissima testari possunt. Quod reliquū est: exopto, ut æquus mihi rerū æstimator contingat, qui magis studiū, uoluntatē, atq; industriā expēdat, q̃ si quid humani admiserim, calumniā nectat, & in pessimā partē oīa rapiat. Capiant de me exemplū, qui rei literariæ bene cupiunt: natiq; meliores codices, non certando maledictis, à quibus natura sum alienissimus: sed benigne in publicum consulendo, honestissimum rebusq; humanis perquā necessarium studiū genus adiuuent. qua re non solum à me, sed etiam bonis omnibus immortalē gratiā inibūt. Hos igitur libros, amplissimi patres, si ea fronte & animi hilaritate acceperitis, qua uobis à me offerūtur: non solum laboris atq; operæ magnū me fructum percepisse putabo: sed etiam efficietis, ut aliāquādo (uolente deo) temporis progressu bonā Codicis Iustinianei partē, *νεαγὰς* deniq; ipsas in publicū proferā. quo magis facto nostro, & iuris ciuiliū studiū quotidie auctius reddatur: atq; ab omnibus dei & seruatoris nostri benignitas prædicetur, qui nō dedignatus fuerit per me infimum hominū suos respicere. cui laus honor & gloria in sæcula sæculorum AMEN.

D I X I.

Curauimus præterea (ne quid dissimilem) maioribus literarum formis describi, tum legum, senatusconsultorum, edictorum & quæ materialiter poni à Grammaticis dicuntur, uerba: tum stipulationum, exceptionum, institutionū, substitutionum, legatorumq; formulas: quod intelligere ea re non solum magnam operi lucem accessurā, sed etiam studiosos bona laboris parte leuatū iri. eodem pacto ijs consulimus, qui græca nesciūt, in fine operis Græcorum rescriptorū, responsoꝝ, quæstionum, uocabulorum interpretatione adiecta.

Impe

IMP. IVSTINIA

NVS A. TRIBONIANO VIRO EMINENTISSIMO, QVAESTORI SACRI PALATII.

*αὐτὸς
δὲ

Eo authore, nostrum gubernante imperium, quod nobis à cælesti maiestate traditum est: & bella feliciter peragimus, & pacem decoramus, & statum rei publicæ sustentamus: & ita animos nostros ad dei omnipotentis adiutorium erigimus, ut neq; armis confidamus, neq; nostris militibus, neq; bellorum ducibus, uel nostro ingenio: sed omnem spem ad solam providentiam referamus summæ trinitatis, unde & mundi totius elementa processerunt, & rerum dispositio in orbem terrarum producta est. Cum itaq; nihil tam ^{*αὐτὸς} studiosum in omnibus rebus inuenitur, quàm legum autoritas, quæ & diuinas & humanas res bene disponit, & omnem iniquitatem expellit: reperimus autem omnem legum tramitem, qui ab urbe condita & Romuleis descendit temporibus, ita esse confusum, ut in infinitum extendatur, & nullius humanæ naturæ capacitae concludatur: prius nobis studium fuit à sacratissimis retro principibus initium sumere, & eorum constitutiones emendare, ac uia dilucidæ tradere: quatenus in uno codice congregatæ, & omni superuacua similitudine & iniquissima discordia absolutæ, uniuersis hominibus promptum suæ serenitatis præbeant præsidium. Hocq; opere consummato, & in uno uolumine, nostro nomine præfulgēte, coadunato: cum ex paucis & tenuioribus releuati, ad summam & plenissimam iuris emendationem peruenire properaremus, & omnem Romanā sanctionem & colligere, & emendare, & tot authorum dispersa uolumina uni codici indita ostendere (quod nemo alius neq; sperare, neq; optare ausus est) res quidem difficillima, imò magis impossibilis uidebatur. Sed manibus ad cælum erectis, & æterno auxilio inuocato, eam quoq; curam nostris animis reposuimus: freti deo, qui & res penitus desperatas donare, & cōsummare uirtutis magnitudine potest: & ad tuæ synce ritatis optimū respeximus ministerium, tibiq; primo & hoc opus commisi (ingenij tui documentis ex codicis nostri ordinatione acceptis) & iussimus, quos probares, tam ex facundissimis antecessoribus, quàm ex iuris disertissimis togatis fori amplissimæ sedis, ad sociandum laborem eligere. His itaq; collectis, & in palatium nostrum introductis, nobisq; tuo testimonio placitis, totam rem faciendam permissimus: ita tamen, ut tui uigilantissimi animi gubernatione res omnis celebraref.

celebretur. Iubemus igitur uobis antiquorum prudentium, quibus
authoritatem conscribendarum interpretandarumq; legum sacratissi-
mi principes præbuerunt, libros ad ius Romanum pertinentes & lege-
re, & eliminare: ut ex his omnibus materia colligatur, nulla (secundum
quod possibile est) neq; similitudine, neq; discordia derelicta, sed quod
ex his unum pro omnibus sufficiat. Quia autem & alij libros ad ius per-
tinentes scripserūt, quorum scripturæ à nullis authoribus receptæ, nec
usitatæ sunt: neq; nos eorum uolumina nostram inquietare sanctionē
dignamur. Cūq; hæc materia summi numinis liberalitate collecta
fuerit: oportet ea pulcherrimo opere exstruere, & quasi propriū & san-
ctissimum templum iusticiæ cōsecrare: & in libros quinquaginta & cer-
tos titulos totum ius digerere, tam secundum codicis nostri constitu-
tionem, quàm edicti perpetui imitationem (prout hoc uobis commo-
dius esse patuerit) ut nihil extra memoratam consummationem pos-
sit esse derelictum, sed his quinquaginta libris totum ius antiquum per
mille & quadringentos ferè annos confusum, & à nobis purgatū, quasi
quodam muro uallatum, nihil extra se habeat: omnibus authoribus iu-
ris æqua dignitate pollentibus, & nemini quadam prærogatiua seruan-
da: quia non omnes in omnia, sed certi per certa, uel meliores, uel dete-
riores inueniuntur. Sed neq; ex multitudine authorum, quod melius &
æquius est, iudicatote: cum possit unius forsitan & deterioris sententia
& multos & maiores aliqua in parte superare. Et ideo ea, quæ in notis
Aemilij Papiniani ex Ulpiano, & Paulo, necnon & Martiano adscripta
sunt, quæ antea nullam uim propter honorem splendidissimi Papinia-
ni obtinebant, non statim respuere: sed si quid ex his ad repletionem
summi ingenij Papiniani laborum uel interpretationum necessarium
esse perspexeritis, & hoc ponere legis uim obtinens non moremini.
Et omnes, qui relati fuerint in hoc codice prudentissimi uiri, habeant
authoritatem, tanquam si eorum studia ex principalibus constitutio-
nibus profecta, & à nostro diuino fuerint ore profusa. Omnia etiam
merito nostra facimus: quia ex nobis omnis eis impartietur authori-
tas. nam qui non subtiliter factum emendat: laudabilior est eo, qui pri-
mus inuenit. Sed in hoc studium uobis esse uolumus, ut si quid in uete-
ribus libris non bene positum inueniatis, uel aliquod superfluum, uel
minus perfectum: superuacua longitudine semota, & quod imperfectū
est, repleatis: & omne opus moderatum & quàm pulcherrimum osten-
datis. hoc etiam nihilominus obseruando, ut si quid ex ueteribus legi-
bus uel constitutionibus, quas antiqui in suis libris posuerint, non recte
scriptum inueniatis: & hoc reformetis, & moderato ordini tradatis: ut
hoc uideatur esse uerum, & optimum, quasi ab initio scriptum, quod à
uobis

vobis electum, & ibi positum fuerit: & nemo ex comparatione veteris voluminis, quasi uiciosam scripturam, arguere audeat. Cum enim lege antiqua, quæ regia nuncupabatur, omne ius omnisque potestas populi Romani in imperatoriam translata sit potestatem: nos uero sanctionem omnem non dinisimus in alias & alias conditorum partes, sed totam nostram esse uolumus: quid possit antiquitas nostris abrogare legibus? Et in tantum uolumus eadem omnia, cum reposita sunt, obtinere: ut si aliter fuerint apud ueteres conscripta, in contrarium autem in compositione nostra inueniant: non scripturæ, sed nostræ electioni hoc adscribatur. Nulla itaque in omnibus prædicti codicis membris *ἀντιστοιχία* (sic enim à uetustate græco uocabulo nuncupatur) aliquem sibi locum uindict: sed sit una concordia, una consequentia, aduersario nullo constituto. Sed & similitudinem (secundum quod dictum est) ab huiusmodi consummatione uolumus exulare: & ea, quæ sacratissimis constitutionibus, quas in codicem nostrum redeimus, cauta sunt, iterum poni ex uetere iure non concedimus: cum Diualium constitutionum sanctio sufficiat ad eorum auctoritatem: nisi forte uel propter diuisionem, uel propter repletionem, uel pleniorē indaginem hoc contigerit: & hoc tamen perraro, ne ex continuatione huiusmodi lapsus oriaturs aliquid in tali prato spinosum. Sed & si quæ leges in ueteribus libris positæ, iam per desuetudinem abierunt, nullo modo uobis easdem ponere permittimus: cum hæc tantummodo obtinere uelimus, quæ uel iudiciorum frequentissimus ordo exercuit, uel longa consuetudo huius æuæ urbis comprobauit: secundum Saluij Iuliani scripturam, quæ indicat, debere omnes ciuitates consuetudinem Romæ sequi, quæ caput est orbis terrarum, non ipsam alias ciuitates. Romam autem intelligendum est non solum ueterem, sed etiam regiam nostram, quæ deo propicio melioribus cõdita est augurijs. Ideo iubemus duobus istis codicibus omnia gubernari: uno constitutionum, altero iuris enucleati, & in futurum codicem componendi: uel si quid aliud à nobis fuerit promulgatum institutionum uicem obtinens, ut rudis animus studio si simpliciter enutritus, facilius ad altioris prudentiæ redigatur scientiam. Nostram autem consummationē, quæ à nobis aduente deo componetur, Digestorum uel Pandectarum nomē habere sancimus: nullis iuris peritis in posterum audentibus commētariorum illi adplicare, & uerbositate sua supradicti codicis compendium confundere: quemadmodum & antiquioribus temporibus factum est, cum per contrarias interpretantium sententias totum penē ius conturbatum est. sed sufficiat per indices tantummodo & titulorum subtilitatē, quæ *ᾠδή* nuncupatur, quædam admonitoria eius facere, nullo ex interpretatione eorum

ne eorum uicio oriundo. Ne autem per scripturam aliquam fiat in posterum dubitatio iubemus non per signorum captiones & compendiosa ænigmata, quæ multas per se & per suum uicium ^{ambiguitas} induxerunt, eiusdem codicis textum conscribi: etiam si numerus librorum significabitur, aut aliud quidquam. neque etenim hæc per specialia signa numerorum manifestari, sed per literarum consequentiam explanari concedimus. Hæc igitur omnia deo placido facere tua prudentia unâ cum alijs facundissimis uiris studeat, & tam subtili, quàm celerissimo fini tradere: ut codex consummatus, & in quinquaginta libros digestus, nobis offeratur in maximam & æternam rei memoriam, deiq; omnipotentis prouidentia argumentum, nostriq; imperij, & uestri ministerij gloriam. D. XIII. CAL. IAN. CP. IIII. LAMPADIO & HORESTA VIRIS. CC. CONSS.

IMP. CAESAR.

FLAVIUS, IVSTINIANVS, ALEMATICVS, GOTHICUS, FRANCICUS, GERMANICUS, ANTICUS, AFRICANUS, ALANICUS, VANDALICUS, PIUS, FELIX, INCYLTUS, UICTOR AC TRIUMPHATOR SEMPER AUGUSTUS. THEOPHILO, DOROTHEO, THEODORO, ISIDORO, ANATOLIO, THALLELÆO, & CRATINO UIRIS ILLUSTRIBUS ANTECESSORIBUS, & SALAMINIO UIRO DISERTISSIMO. S.

Mnem reipublicæ nostræ sanctionem iam esse purgatam & compositam, tam in quatuor libris institutionum seu elementorum, quàm in libris quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, necnon duodecim imperialium constitutionum: quis amplius, quàm nos cognoscit? Quando omnia quidē, quæ oportuerat & ab initio mādare, & post omniū consummationem factā libenter admittentes desinire: iam per nostras orationes tam in græca lingua, quàm Romanorum (quas & æternas fieri optamus) explicita sunt. Sed cum uos & omnes postea professores legitimæ scientiæ constitutos etiam hoc oportuerat scire, quid & in quibus temporibus tradi studiosis necessarium credamus, ut ex hoc optimi atq; eruditissimi efficiantur: ideoq; præsentem diuinam orationem ad uos præcipue faciendā existimauimus: quatenus tam prudentia uestra, quàm cæteri antecessores, qui eandem artem in omne æuū exercere maluerint, nostris regulis obseruatis, inclytam uiam etuditionis

nis legitimæ possint ambulare. Itaq; cum dubio præcul necesse sit institutiones in omnibus studijs primum sibi vindicare locum, utpote prima uestigia cuiusq; scientiæ mediocriter tradentes: ex libris autem quinquaginta nostrorum Digestorū sex & triginta tantummodo sufficere, tam ad uestram expositionem, quàm ad iuuentutis eruditionem iudicemus: ordinem eorum & tramites, per quos ambulandū est, manifestare tempestiuum nobis uidetur: & uos in memoriam quidem eorum, quæ antea tradebatis, redigere: ostendere autem nouellæ nostræ compositionis tam utilitatem, quàm tempora, ut nihil huius artis relinqueretur incognitum. Et antea quidem (quemadmodum uestra scit prudentia) ex tanta legum multitudine, quæ in librorum quidem duomillia, uersuū autem tricies centena extendebatur: nihil aliud, nisi sex tantum libros, & ipsos confusos, & iura in se utilia perraro habentes, à uoce magistri discipuli accipiebant, cæteris iam desuetis & omnino inuijs. In his sex libris Caij nostri institutiones & libri singulares quatuor, primus de uetere illa rei uxoriæ actione, secundus de tutelis, & tertius, necnon quartus de testamentis & legatis connumerabantur: quos neq; totos per consequentias accipiebant, & multas partes eorum quasi superuacuas præteribant. Et primo quidē anno hoc opus tradebatur legentibus, non secundū edicti perpetui ordinationem, sed passim & quasi per saturam collectum, utili inutilibus misto, maxima tamen parte inutilibus deputata. Secundo autem anno præpostera ordinatione habita, prima pars legum eis tradebatur, quibusdā certis ab ea titulis exceptis: cum erat enorme post institutiones aliud legere, quàm quod in legibus & primum positum est, & nūcupationem meruit τῶν πρώτων. Post eorum uero lectionem, neq; illam continuam, sed particularem, & magna ex parte inutilem constitutam: tituli eis alij tradebantur, tam ex illa parte legum, quæ de iudicijs nuncupatur, ipsis non continuam, sed rarā utilium recitationem præbentibus, quasi cætero toto uolumine inutili cōstituto: quàm ex illa, quæ de rebus appellatur, octo libris semotis, & in ijs multis partibus legentibus inuijs, ut nō idoneis, nec aptissimis ad eruditionem constitutis. Tertio uero anno, quod in utroq; uolumine, id est de rebus uel de iudicijs, in secundo anno non erat traditum: accipiebant secundum uicissitudinem utriusq; uoluminis, & ad sublimissimum Papinianū, eiusq; responsa iter eis aperiebatur. Et ex prædicta responforū consummatione, quæ decimo & nono libro concludebatur, octo tantummodo libros accipiebant: nec eorum totū corpus eis tradebatur, sed pauca ex multis, & breuissima ex amplissimis, ut adhuc sitientes ab eis recederent. His igitur solis à professoribus traditis, Pauliana responsa per semetipsos recitabāt: neq; hoc in solidum, sed

sed per imperfectum, & iam quodammodo male consuetum in conse-
 quentiæ cursum. Is erat in quartum annum antiquæ prudentiæ finis:
 ut si quis ea, quæ recitabant, enumerare uellet, computatione habita
 inueniret ex tam immensa legum multitudine uix uersuum sexaginta
 milia eos uacue notionis perlegisse: omnibus alijs de ijs & incogni-
 tis constitutis, & tunc tantummodo ex aliqua minima parte recitan-
 dis, quoties uel iudiciorum usus hoc exegit, uel ipsi magistri legum ali-
 quid ex ijs perlegere festinabatis, ut esset uobis aliquid amplius discipu-
 lorum peritia. Et hæc quidem fuerunt antiquæ eruditionis monu-
 menta, secundum quod & uestro testimonio confirmatur. Nos uero tan-
 tam penuriam legum inuenientes, & hoc miserrimum iudicantes: legi-
 timos thesauros uolentibus aperimus, quibus per uestram prudentiā
 erogatis, ditissimi legum oratores efficiantur discipuli. Et PRIMO
 quidem ANNO nostras hauriant institutiones, ex omni penè ueterum
 institutionū corpore elimatas, & ab omnibus turbidis fontibus in unū
 liquidum stagnum corriuatas, tam per Tribonianum uirum magnifi-
 cum magistrū & * ex quæstore sacri palatij & * excōsule, quā duos ex
 nobis, id est Theophilum & Dorotheum facundissimos antecessores. * ὁ δὲ τῶν ὑ-
 In reliquam uero anni partem secundum optimam consequentiā pri- πᾶτων, lo-
 mam legum partē eis tradi sancimus, quæ græco uocabulo τὰ πρῶτα quædi forma
 nuncupatur, qua nihil est anterius: quia quod primum est, aliud ante se ei sæculo sa-
 habere non potest. Et hæc eis exordium & finem eruditionis primi an- quæstoria
 ni esse decernimus: cuius auditores non uolumus uetere tam friuolo, et consula-
 quā ridiculo cognomine Dupondios appellari, sed Iustinianeos no- ri uiro. quo
 uos nuncupari. & hoc in omne post futurū æuum obtinere censemus: modo uete-
 ut hi, qui rudes adhuc legitimæ scientiæ capeffendæ adspirant, & scita res latini
 prioris anni accipere maluerint, nostrū nomen mereant: quia ilico tra pconsule, et
 dendū est eis primū uolumen, qd nobis emanauit authorib9. antea eī Sallust. pro
 dignū antiqua confusione legum cognomen habebant. cum autem le milite, &
 ges tam clare & dilucide animis eorū tradendæ sint: necesse erit eos Cic. p quæ-
 & cognomine mutato fulgere. store, uno
 SECUNDO autem ANNO, per quem ex edicto eis nomen antea positum, & à nobis probatum est: uel uerbo p oēs
 de iudicijs libros septem, uel de rebus octo eos accipere sancimus, se- asus & nu-
 cundum quod temporis uicissitudo indulserit, quam intactam obser- meros dix-
 uari præcipimus. Sed eos libros de iudicijs uel rebus totos per suam cō- runt.
 sequentiam accipiant, nullo penitus ex his derelicto: quia omnia noua
 pulchritudine sunt decorata, nullo inutili, nullo desueto in ijs penitus
 inueniendo. Alterutri autem eorundem uolumini, id est de iudicijs uel
 de rebus, adiungi in secundi anni audientiam uolumus quatuor libros
 singulares, quos ex omni compositione quatuordecim librorum ex-

cerpsimus. ex collectione quidē tripertita uoluminis, quod de dotibus composuimus, uno libro excerpto: ex duobus autem de tutelis & curationibus, item uno: sed & ex gemino uolumine de testamentis, uno: & ex septem libris de legatis & fideicommissis, & quæ circa ea sunt, simili modo uno tantum libro: hos igitur quatuor libros, qui primordijs singularum memoratarum compositionum præpositi sunt, tantummodo à uobis eis tradi sancimus, cæteris decem oportuno tempore conferuandis: quia neq; possibile est, neq; secundi anni tempus sufficit ad istorum quatuordecim librorum magistri uoce eis tradendorū recitationem.

TER TII deniq; ANNI doctrina talem ordinem sortiatur: ut siue libros de iudijs, siue de rebus secundum uices legere eis fors tulerit: concurrat tripertita legum singularium dispositio. & in primis liber singularis ad hypothecariam formulam, quem oportuno loco, in quo de hypothecis loquimur, posuimus: ut cum æmula sit pignoratitij actionibus, quæ in libris de rebus positæ sunt: nō abhorreat earum uicinitatem, cum circa easdem res ambabus penē idem studium sit. Et post eum librum singularem alius similiter eis aperiat, quem de usuris: item alius, quem ad edictum ædiliū, & de redhibitoria actione, & de euictionibus, necnon duplæ stipulatione composuimus. cum enim quæ de emptionibus & uenditionibus legibus cauta sunt, in libris de rebus perfulgerent: hæ autem omnes, quas diximus, definitiones in ultima parte prætorij edicti essent positæ: necessariò eas in anteriorem locum transtulimus, ne à uenditionibus, quarum quasi ministræ sunt & uicinæ, ulterius deuagentur. Et hos tres libros pro acutissimi Papiniani lectione tradendos posuimus, cuius uolumina in tertio anno studiosi recitabant: non ex omni eorum corpore, sed sparsim pauca ex multis & in hac parte accipientes. Vobis autem pulcherrime Papinianus non solum ex responsis, quæ in decem & nouem libris composita fuerant, sed etiam ex libris septem & triginta quæstionum, & gemino uolumine definitionum, necnon de adulterijs, & penē omni eius expositione in Digestorum nostrorum ordinatione perfulgente, proprijs partibus præclaram sui recitationem præbebit. Ac ne tertij anni auditores, quos Papinianistas uocabant, nomen & festiuitatem eius amittere uideantur: ipse iterum in tertium annum per bellissimam machinationem introductus est. librum enim hypothecariæ ex primordijs plenū eiusdē maximi Papiniani fecimus: ut & lectionē & nomen ex eo habebant, Papinianistæq; uocentur: & eius reminiscences lætificentur, & festum diem, quem cum primum leges eius accipiebant, celebrare solebant, peragant: & maneat uiri sublimissimi præfectorij Papiniani per hoc in æternum memoria. hocq; termino tertij anni doctrina concludatur.

datur. Sed quia solitum est **QVARTO ANNO** studiosos græco & consueto quodammodo uocabulo *λύταις* appellari: habeant quidem, si maluerint, hoc cognomen. pro responsis autem prudentissimi Pauli, quæ antea ex libris triginta tribus uix in decem & octo recitabant, per iam expositam confusionem eos legentes: decem libros singulares, qui ex quatuordecim, quos ante enumerauimus, supersunt, studeant lectitare: multo maioreis & amplioreis prudentiæ ex eis thesauros consecuturi, quam ex Paulianis habebant responsis. Et ita omnis ordo librorum singularium à nobis compositus, & in decem & septem libros partitus, eorum animis imponetur: quem in duabus Digestorum partibus posuimus, id est quarta & quinta, secundum septem partium distributionem.

Et quod iam primis uerbis orationis nostræ posuimus, uerum inuenietur: ut ex triginta sex librorum recitatione fiant iuuenes perfecti, & ad omne opus legitimum instructi, nostrorumque tempore non indigni: duabus alijs partibus, id est sexta & septima Digestorum nostrorum, quæ in quatuordecim libris compositæ sunt, ita dispositis, ut possint postea eas & legere, & in iudicijs ostendere. Quibus si bene se imbuerint, & in quinti anni (quo *πεντάτη* nuncupantur) metas, constitutionum codicem tam legere, quam subtiliter intelligere studeant: nihil eis legitime scientiæ deerit, & omne ab initio usque ad finem suis animis complectentur. Et (quod penè in alia nulla arte euenit) cum & si uilissimæ, omnes infinitæ tamen sint: hæc sola scientia finem habeat mirabilem, præsentis tempore à nobis ortum. Discipuli igitur, omnibus eis legitimis arcanis refferatis, nihil habeant absconditum: sed omnibus perlectis, quæ à nobis per Triboniani uiri excelsi ministerium, cæterorumque composita sunt: & oratores maximi, & iusticiæ satellites inueniantur, & iudiciorum optimi tam athletæ, quam gubernatores omni loco æuocque felices. Hæc autem tria uolumina à nobis composita tradi eis tam in regijs urbibus, quam in Berytiensium pulcherrima ciuitate, quam & legum nutricem bene quis appellet, tantummodo uolumus (quod iam & à retro principibus constitutum est) & non in alijs locis, quæ à maioribus tale priuilegium non meruerunt: quia audiuius iam in Alexandria splendidissima ciuitate, & in Cæsariensium, & in alijs, quosdam imperitos homines deuagari, & doctrinam discipulis adulterinam tradere. quos sub hac interminatione ab hoc conamine repellimus: ut si ausi fuerint in posterum hoc perpetrare, & extra urbes regias, & Berytiensium metropolim hoc facere: denarum librarum auri poena plectantur, & reijciantur ab ea ciuitate, in qua non leges docent, sed in leges committunt. Illud autem, quod iam tum ab initio hoc opus mandantes in nostra oratione, & post completum in alia nostri numinis constitutione

*als. ter=
minalē.
qd rñdet
græco τε
αὐταύτων.

tutione scripsimus, & nunc utiliter ponimus: ut nemo audeat eorū, qui libros conscribunt, signa in his ponere, & per compendium ipsi legum interpretationi & compositioni maximum discrimen adferre: scituris omnibus librarijs, qui hoc in posterum commiserint, quod post * criminalē poenam etiam æstimationem libri in duplum domino eius (si nescienti dederint) inferre compellentur: cum ipse, qui talem librū comparauerit, pro nihilo eum habebit, nemine iudice ex tali libro fieri recitationem concedente, sed pro non scripto haberi eum disponente.

als * pro=
fessores.

Illud uero satis necessario constitutum cum summa interminatione edicimus, ut nemo audeat, neq; in hac splendidissima ciuitate, neq; in Berytiensium pulcherrimo oppido ex his, qui legitima peragūt studia, indignos & pessimos (imò seruiles, & quorum effectus iniuria est) ludos exercere, & alia crimina uel in ipsos * possessores, uel in socios suos, & maxime in eos, qui rudes ad recitationem legū ueniunt, perpetrare. Quis enim ludos appellet eos, ex quibus crimina oriuntur: hæc etenim fieri nullo patimur modo: sed optimo ordini in nostris temporibus & hanc partem tradimus, & toti postero transmittimus sæculo: cū oporteat prius animis, & postea linguis fieri eruditos. Et hæc omnia in hac quidem florētissima ciuitate uir excelsus præfectus huius almæ urbis tam obseruare, quàm uindicare, prout delicti tam iuuenū, quàm scriptorum qualitas exegerit, curæ habebit. In Berytiensium uero ciuitate tam uir clarissimus præses Phœniciæ maritimæ, quàm beatissimus eiusdem ciuitatis Episcopus, & legum professores. Incipite igitur legū eis doctrinam dei gubernatione tradere, & uia aperire, quam nos inuenimus: quatenus fiant optimi iusticiæ & reipublicæ ministri, & uos maximum decus sequatur: quia uestris temporibus talis legum inuenta est permutatio, qualem apud Homerum patrem omnis uirtutis Glaucus & Diomedes faciunt, permutantes

χρυσέα χαλκείῳ, ἑκάτομβοι ἔννεαβοίῳ.

Quæ omnia obtinere sancimus in omne æuum, ab omnibus tam p fessoribus, quàm legū auditoribus, & librarijs, & ipsis iudicibus obseruanda. D. CP. XVII. CAL. IAN. D. IVSTINIANO. PP. III. CONS.

IMP.

IMP. CAESAR

FLAVIUS IVSTINIANVS A. AD SENATVS,
ET OMNES POPVLOS.

Anta circa nos diuinæ humanitatis est prouiden-
tia, ut semper æternis liberalitatibus nos sustenta-
re dignetur. Post bella enim * Parthica æterna pace so-

pita, postq; Vandalicam gentem ereptam, & Car-
thaginem, imò magis omnem Lybiam Romano
imperio iterum sociatam: & leges antiquas iam se-
nio prægrauatas, per nostram uigilantiam præbuit

in nouam pulchritudinem, & moderatum peruenire compendium:
quod nemo ante nostrum imperium unquam sperauit, neq; humano
ingenio possibile esse penitus existimauit. erat enim mirabile Romanā
sanctionem ab urbe condita usq; ad nostri imperij tempora, quæ penē
in mille & quadringentos annos concurrunt, intestinis prælijs uacillan-
tem, hocq; & in Imperiales constitutiones extendentem, in unam re-
ducere concordiam: ut nihil neq; contrarium, neq; idem, neq; simile in
ea inueniatur, & ne geminæ leges pro rebus singulis positæ usquam ap-
pareant. nanq; hoc cælestis quidem prouidentia peculiare fuit: huma-
næ uero imbecillitati nullo modo possibile. Nos itaq; more solito

ad immortalitatis præsidium respeximus, & summo numine inuoca-
to deum authorem & totius operis præfulem fieri optauimus: & omne
studium Triboniano uiro excelso, magistro officiorum, exquæstore
sacri nostri palatij & ex consule credidimus, eiq; omne ministerium hu-
iusmodi ordinationis imposuimus, ut ipse una cum alijs illustribus &
prudentissimis uiris nostrum desiderium adimpleret. nostra quoq; ma-
iestas semper inuestigando & perscrutando ea, quæ ab his cōponeban-
tur, quidquid dubium & incertum inueniebatur, cum cælesti numine
recte emendabat, & in competentem formam redigebat. Omnia

igitur confecta sunt, domino & deo nostro Iesu Christo possibilitatem,
tam nobis, q̃ nostris in hoc satellitibus præstante. Et principales quidē
cōstitutiones duodecim libris digestas, iam ante in codicē nostro no-
mine præfulgentē cōtulimus. postea uero maximū op9 aggredientes,
ipsa uetustatis studiosissima opera iam penē confusa & dissoluta, eidē
uiro excelso permisimus tā colligere, quā certo moderamini trade-
re. Sed cum omnia percontabamur, à præfato uiro excelso sugge-
stum est, duo penē millia librorum esse conscripta, & plusquā tricies
centena uersuum à ueteribus effusa, quæ necesse esset omnia & legere,

γ

& per

Per Justinianum

& perscrutari, & ex his quod optimum fuisset, eligere. Quod celesti fulgore & summæ trinitatis favore confectum est secundum nostra mandata, quæ ab initio ad memoratum uirum excelsum fecimus: & in quinquaginta libros omne, quod utilissimū erat, collectū est: & omnes ambiguitates decisæ, nullo seditioso relicto. nomenq; libris imposuimus Digestorū seu Pandectarū: quia omnes disputationes ac decisiones in se habēt legitimas, & quod undiq; fuit collectū, hoc in sinus suos receperunt, in centum quinquaginta penē millia uersuum totū opus cōsumantes. & in septem partes eos digessimus, non perperam, neq; sine ratione: sed in numerorum naturam & artem respicientes, & consentaneam eis diuisionem partium conficientes. Igitur **PRIMA** quidem pars totius contextus, quæ græco uocabulo τὰ πρώτα nuncupatur, in quatuor libros seposita est. **SECUNDVS** autem articulus septem libros habet, qui de iudijs appellatur. In **TERTIA** uero congregatione omnia, quæ de rebus nominantur, contulimus, octo libris ei deputatis. **QUARTVS** autem locus, qui & totius compositionis quasi quidam inuenitur umbilicus, octo libros suscepit: in quorum primo omnia, quæ ad hypothecam pertinent, reposita sunt, ut nō à pignoratitia actione in libris de reb; posita, multum distarent. Alio libro eidem inserto uolumini, qui ædilitium edictum, & redhibitoriam actionem, & duplæ stipulationem, quæ euictionibus adposita est, continet: quia hæc omnia titulis emptionum & uenditionum consentanea sunt, & prædictæ actiones quasi pedisequæ illarum ab initio processerunt: in uetustioris quidem edicti ordinatione in loca deuia & multum distantia deuagantes, per nostram autem prouidentiam his congregatæ: cum oportuerat ea, quæ de eodem penē loquuntur, in confinio ponere. Alius deniq; liber post duos primū nobis excogitatus est de uisuris, & traiecticijs pecunijs, & de instrumētis, & testibus, seu probationibus, necnon præsumptionibus. & memorati tres singulares libri iuxta compositionē de rebus positi sunt. Post hos quæ de sponsalibus, & nuptijs, de dotibus, & legibus earum dicta sunt, reposuimus, tribus librorum uoluminibus ea concludentes. De tutelis autem & curationibus geminos libros conscripsimus. Et memoratam ordinationem octo librorum mediam totius operis reposuimus, omnia undiq; tam utilissima, q̃ pulcherrima iura continentem. **QVINTVS** autem uobis exoritur Digestorum articulus, in quem de testamentis, & codicillis, tam priuatorum, quàm militum, omne, quidquid antiquitus dictum est, inueniat quis depositum, qui de testamentis appellatur. De legatis autem & fideicommissis quinq; librorū numerus aggregatus est. Cumq; nihil tam peculiare fuerat, quàm legatis quidem legis Falcidiæ narratio

ratio, fideicommissis autem, quàm senatusconsulti Trebelliani: singulis libris utriusque eorum adplicatis, tota pars quinta in nouem libros coadunata est. Solum autem senatusconsultum Trebellianum ponendum esse existimauimus. captiosas etenim & ipsis ueteribus odiosas Pegasiani senatusconsulti ambages, & utriusque senatusconsulti inter se tam superuacuas, quàm scrupulosas diuersitates respuentes: totum ius super his positum Trebelliano senatusconsulto adiudicauimus. Sed & in his nihil de caducis à nobis memoratum est: ne causa, quæ in rebus non prosperè gestis & tristibus temporibus Romanis increbruit calamitatibus, bello coalescens ciuili, in nostris remaneat temporibus, quæ fauor cælestis & pacis uigor firmavit, & super omnes gentes in bellicis uictorijs posuit: ne luctuosum monumentum læta sæcula inumbrare concedatur.

SEXTA deinde Digestorum pars exoritur, in qua omnes bonorum possessiones positæ sunt, quæ tam ad ingenuos, quàm ad libertinos respiciunt: & ius omne, quod de gradibus & adfinitatibus descendit, legitimæque hæreditatis, & omnis ab intestato successio, & Tertullianum, & Orphitianum senatusconsultum, ex quibus matres & filij inuicem sibi hæredes existunt, in geminos libros cõtulimus, bonorum possessionis multitudinem in cõtendiosum & manifestissimum ordinem concludentes. Post hæc ea, quæ de operis noui nunciationibus, damnique infecti, & de ædificijs dirutis, & eorum insidijs, & de aqua pluuiæ arcenda ueteribus authoribus placita sunt: necnon quæ de publicanis, & donationibus, tam inter uiuos, quàm mortis causa cõticiendis, cauta legibus inuenimus, in librum singularem deduximus. De manumissionibus autem & de liberali causa, alius liber respondet: quæadmodum & de adquisitione tam domini, quàm possessionis, & titulis, qui eam inducunt, multæ & uariæ lectiones uni sunt insertæ uolumini: alio libro deputato his, qui iudicati, uel in iure confessi sunt, & de bonorum detentionibus & uenditionibus, & ut ne quid in fraudem creditorum fiat. Post hæc omnia interdicta conglomerata sunt: & deinceps exceptiones, de temporum prolixitatibus, & de obligationibus & actionibus liber item singularis extendit: ut perfecta sexta pars totius Digestorum uoluminis octo libris definiatur. SEPTIMVS autem & nouissimus articulus Digestorum sex libris formatus est: in quo de stipulationibus, & de fideiussoribus & mandatoribus, necnon nouationibus, & solutionibus, & acceptilationibus, & de prætorijs stipulationibus, omneque ius inuenitur gemino uolumine inscriptum esse, quod in libris antiquis nec numerari possibile fuit. Et post hæc duo terribiles libri sunt de delictis priuatis, & extraordinarijs, necnon publicis criminibus, qui omnem continent seueritatem poenarumque atrocitatem. Quibus permixta sunt & ea, quæ

de audacibus hominibus cauta sunt, & qui se cælare conantur, & contumaces existunt: & de pœnis, quæ condemnatis infliguntur uel conceduntur, necnon de eorum substantijs. Liber autem singularis de appellationibus nobis excogitatus est contra sententias, tam ciuiles, quàm criminales causas finientes. Cætera autem omnia, quæ de municipalibus, uel decurionibus, & muneribus, uel publicis operibus, uel nundinis, & pollicitationibus, ac diuersis cognitionibus, & censibus, aut significationibus uerborum ueteribus inuenta sunt, quæq; regulariter definita, in se recipit quinquagesimus, totius consummationis perfectio.

Quæ omnia per uirum excelsum, necnon prudentissimum magistrum, ex quaestore & ex consule Tribonianum, qui similiter eloquentiæ, & legiti-
mæ scientiæ artibus decoratus, & in ipsis rerum experimentis emicuit, nihilq; maius, nec carius nostris unquam iussionibus duxit: necnon per alios uiros magnificos & studiosissimos perfecta sunt. id est, Constantinum uirum illustrem, comitem sacrarum largitionum, & magistrum scrinii libellorum, sacrarumq; cognitionum, qui semper nobis ex bona opinione & gloria sese commendauit. necnon Theophilum uirum illustrem magistrum iurisq; peritum in hac splendidissima ciuitate laudabiliter optimam legum gubernationem extendentem. & Dorotheum uirum illustrem & facundissimum quaestorem, quem in Berytensium splendidissima ciuitate leges discipulis tradentem propter eius optimam opinionem & gloriam ad nos deduximus, participemq; huius operis fecimus. sed & Anatolium uirum illustrem magistrum, qui & ipse apud Berytenses iuris interpres constitutus ad hoc opus electus est, uir ab antiqua stirpe legitima procedens: cum & pater eius Leontius post Patricium inclytæ recordationis quaestorium & antecessorem, & auus eius Eudoxius post Leontium uirum gloriosissimum præfectorium consularē atq; Patricium filios eius, optimam sui memoriā in legibus reliquerint. necnon & Cratinum uirum illustrem, & comitem sacrarum largitionum, & optimum antecessorem huius almae urbis constitutum. qui omnes ad predictum opus electi sunt unā cum Stephano, Moena, Prosdocio, Eutolmio, Timotheo, Leonide, Leontio, Platone, Iacobo, Constantino, Ioanne, iuris prudentissimis, qui patroni quidem sunt causarum apud maximam sedem præfecturæ, quæ orientalibus prætorijs præsidet. Omnes autem suæ uirtutis testimonium undiq; accipientes, & à nobis ad tanti operis consummationem electi sunt: & cum omnes in unum cōueuerunt gubernatione Triboniani uiri excelsi, ut tantum opus nobis authoribus possent conficere, deo propicio in quinquaginta libris opus cōsummatum est. Tanta autem à nobis antiquitatis habita est reuerentia, ut nomina prudentium taciturnitati tradere nullo modo patiamur: sed unusquisq; eorum, qui
author

author legis fuit, nostris Digestis inscriptus est: hoc tantummodo à nobis effecto, ut si quid in legibus eorum superuacuum, uel imperfectum, aut minus idoneum uisum esset: uel adiectionem, uel diminutionem necessariam accipiat, & rectissimis regulis tradatur. sed & ex multis similibus uel contrarijs quod rectius habere apparebat, hoc pro alijs omnibus positum est, una omnibus autoritate indulta: ut quidquid ibi scriptum est, hoc nostrum appareat, & ex nostra uoluntate compositum: nemine audente comparare ea, quæ antiquitas habebat, cum ijs, quæ nostra autoritas introduxit: quia multo maxima sunt, quæ propter utilitatem rerum transformata sunt: adeo, ut & si principalis constitutio fuerat in ueteribus libris relata, neque ei pepercimus, sed & hanc corrigendam esse putauerimus, & in melius restaurandam. nominibus etenim ueteribus relictis, quidquid legum ueritati decorum & necessariū fuit, hoc nostris emendationibus seruauimus: & propter hanc causam & si quid inter eos dubitabatur, hoc iam in tutissimam peruenit quietem, nullo titubante relicto. Sed cum prospeximus, quod ad portandam tantæ sapientiæ molem non sint idonei homines rudes, & qui in primis legum uestibulis stantes intrare ad arcana eorum properant: & aliam mediocrem eruditionem præparandam esse censuimus, ut sub ea colorati, & quasi primitus omnium imbuti, possint ad penetralia eorum intrare, & formam legum pulcherrimam non conuiuentibus oculis accipere. Et ideo Triboniano uiro excelso, qui ad totius operis gubernationem electus est, necnon Theophilo & Dorotheo uiris illustribus & facundissimis antecessoribus arcessitis: mandauimus, quatenus libris, quos ueteres composuerunt, qui prima legum argumenta continebāt, & institutiones uocabantur, undique separatim collectis: quidquid ex his utile, & aptissimum, & undique elatum, & rebus, quæ in præsentis æuæ uertuntur, consentaneum inueniatur: hoc & capere studeant, & quatuor libris imponere, & totius eruditionis prima fundamenta atque elementa ponere, quibus iuuenes suffulti, possint grauiora & perfectiora scita legum sustentare. Admonuimus autem eos, ut memores etiam nostrarum sint constitutionum, quas pro emendatione iuris promulgauimus: & in confectioe institutionum etiam eandem emendationem ponere non morentur: ut sit manifestum, & quid ante uacillabat, & quid postea in stabilitatem redactum est. Quod opus ab his perfectum, ut nobis oblatum & relictum est: & prono suscepimus animo, & nostris sensibus non indignum esse iudicauimus, & prædictos libros constitutionum uicem habere iussimus: quod in oratione nostra, quam in eisdem libris præposuimus, apertius declarauimus. Omni igitur Romani iuris dispositione composita, & in tribus uoluminibus, id est institutionum,

& Digestorū seu Pandectarū, necnō constitutionū, perfecta, & tribus annis cōsummata, quæ ut primū cœpit, neq; in toto decennio cōpleri spectabatur: omnipotēti deo & hanc operam ad hominū sustentationē pijs obtulimus animis, uberesq; gratias maximæ deitati reddidimus: quæ nobis præstitit, & bella feliciter peragere, & hōnesta pace potiri, & non tantum nostro, sed etiam omni æuo, tam instanti, quā posteriori leges optimas ponere. Omnibus itaq; hominibus eandem sanctionē manifestam facere, necessarium esse perspeximus: ut sit eis cognitum, quanta cōfusione & iniquitate absoluti, in quantam moderationem & ueritatem legitimam peruenerint: legesq; in posterum habeant, tam di rectas, quā compendiosas, omnibusq; in promptu positas, & ad possidendi libros earum facilitatem idoneas: ut non mole diuitiarum expensa possint homines superuacua legum multitudinis adipisci uolumina, sed uilissima pecunia facilis eorum comparatio pateat tam di tioribus, quā tenuioribus, minimo precio magna prudentia reparanda. Si quid autem in tanta legum compositione, quæ ab immenso librorum numero collecta est, simile forsitan rarum inueniatur: nemo uituperandum existimet, sed primum quidem imbecilitati humanæ, quæ naturaliter inest, hoc adscribat: quia omnium habere memoriam, & penitus in nullo peccare, diuinitatis magis, quā mortalitatis est: quod & à maioribus dictum est. deinde sciat, quod similitudo in quibusdam & his breuissime adsumpta non inutilis est, & citra propositum nostrum hoc subsecutum. aut enim ita lex necessaria erat, ut diuersis titulis propter rerum cognationem adplicari eam oportuerit: aut cum fuerat alijs diuersis permista, impossibile erat eam per partes detrahi, ne totum confunderetur. & in his partibus, in quibus perfectissime iussiones ueterum expositæ fuerant, quod particulatim in ea fuerat sparsum, hoc diuidere ac separare penitus erat inciuile: ne tā sensus, q̃ aures legentiū ex hoc perturbarent. Similiq; modo si quid in principalibus cōstitutionibus cautū est: hoc in digestorū uolumine poni nullo modo cōcessimus, quasi cōstitutionū recitatione sufficiente: nisi & hoc raro ex iisdem causis, ex quibus similitudo adsumpta est. Contrariū autē aliqd in hoc codice positū nullū sibi locū uindicabit, nec inueniet, si quis subtili animo diuersitatis rationes excutiat: sed est aliqd nouū inuentū, uel occulte positum, quod dissonantiæ querelam dissoluit, & aliā naturā inducit discordiæ fines effugientē. Sed & si quid forsitan prætermisum est, quod in tantis millibus quasi in profundo positum latitabat, & cum idoneum fuerat poni, obscuritate inuolutū necessariō derelictū est: quis hoc repræhendere recto animo possit? primo quidem propter ingenij mortalis exiguitatem, deinde propter ipsius rei

us rei uicium, quod multis inutilibus permixtum, nullam sui ad eruendum præbuit copiam. denuo quod multo utilius est pauca idonee effingere, quàm multis inutilibus homines prægrauari. Mirabile autem aliquid ex his libris emerfit, quod multitudo antiqua præsentē breuitate paucior inuenitur. homines etenim, qui ante lites agebant, licet multæ leges fuerant positæ: tamen ex paucis lites perferebantur, uel propter inopiam librorum, quos comparare eis impossibile erat, uel propter ipsam inscientiam: & uoluntate iudicum magis, quàm legitima autoritate lites dirimebatur. In præsentī autem consummatione nostrorum Digestorum ex tantis leges collectæ sunt uoluminibus, quorum etiam nomina antiquiores homines, non dicimus nesciebant, sed nec unquam audiebant. quæ omnia collecta sunt substantia amplissima congregata: ut egea quidem antiqua multitudo inueniatur, opulentissima autem breuitas nostra efficiatur. Antiquæ autem sapientiæ librorum copiam maxime Tribonianus uir excellentissimus præbuit, in quibus multi fuerant & ipsis eruditissimis hominum incogniti: quibus omnibus perlectis, quidquid ex his pulcherrimum erat, hoc semotum in optimam compositionem nostram peruenit. Sed huius operis conditores non solum ea uolumina perlegerunt, ex quibus leges positæ sunt: sed etiā alia multa, quæ isti nihil uel utile uel nouum in eis inuenientes, quod excerptum nostris Digestis adplicaret, optimo animo respuerunt. Sed quia diuinæ res quidem perfectissimæ sunt, humani uero iuris conditio semper in infinitum decurrit, & nihil est in eo, quod stare possit perpetuo (multas etenim formas edere natura nouas depererat) non desperamus, quædam postea emergi negocia, quæ adhuc legum laqueis non sunt innodata. Si quid igitur tale contigerit: Augustum imploretur remedium: quia ideo imperialem fortunam rebus humanis deus præposuit, ut possit omnia, quæ nouiter contingunt, & emendare, & componere, & modis ac regulis competentibus tradere. & hoc non primum à nobis dictum est, sed ab antiqua descendit prosapia: cum & ipse Iulianus legum & edicti perpetui subtilissimus conditor, suis libris hoc retulerit: ut si quid imperfectum inueniatur, ab imperiali sanctione hoc repleatur. & hoc non ipse solus, sed & diuus Hadrianus in compositione edicti & senatusconsulto, quod eam secutum est, hoc apertissime definiuit: ut si quid in edicto positum non inueniatur, hoc ad eius regulas, eiusque coniecturas, & imitationes possit noua instruere auctoritas. Hæc igitur omnia scientes patres conscripti, & omnes orbis terrarum homines, gratias quidem amplissimas agite summæ diuinitati, quæ nostris temporibus iam saluberrimum opus seruauit. quo enim antiquitas digna diuino non est uisa iudicio: hoc nostris

nostris temporibus indultum est. Has itaq; leges & adore, & obseruate, omnibus antiquioribus quiescentibus: nemoq; uestrum audeat uel comparare eas prioribus, uel si quid dissonans in utroq; est, quære: quia omne, quod hic positum est, hoc unicum & solum obseruari censemus. Nec in iudicio, nec in alio certamine, ubi leges necessariae sunt, ex alijs libris, nisi ab eisdem, Institutionibus, nostrisq; Digestis, & constitutionibus à nobis compositis, uel promulgatis, aliquid uel recitare, uel ostendere conetur: nisi temerator uelit falsitatis crimini subiectus, unà cum iudice, qui ei audientiam accommodauerit, poenis grauissimis laborare. Ne autem incognitum sit uobis, ex quibus uetrum libris hæc consummatio ordinata sit: iussimus & hoc in primordijs Digestorum nostrorum inscribi: ut manifestissimum sit, ex quib; legislatoribus, quibusq; libris eorum, & quot milibus hoc iusticiæ Romanæ templum ædificatum est. Legisatores autem uel commentatores eos elegimus, qui digni tanto opere fuerant, & quos anteriores prijsimi principes admittere non sunt dedignati: omnibus uno dignitatis apice impertito, nec sibi quoq; aliquam prærogatiuam uindicante. cum enim constitutionum uices & has leges obtinere celsimus, quasi ex nobis promulgatas: quid amplius, aut minus in quibusdam esse intelligatur, cum una dignitas, una potestas omnibus est indulta?

Hoc autem, quod ab initio nobis uisum est, cum hoc opus fieri deo annuente mandabamus: tempestiuū nobis esse uidetur & in præsentī sancire: ut nemo nec eorū, qui in præsentī iuris peritiā habent, nec qui postea fuerint, audeant cōmentarios ipsdē legibus adnectere: nisi tantum si uelint eas in græcam uocem transformare sub eodem ordine, eademq; consequentia, sub qua uoces Romanæ posita sunt, hoc quod græci $\kappa\tau\iota$ $\omega\delta\alpha\sigma$ dicunt. & si qui forsitan per titulorum subtilitatem adnotare maluerint, & ea, quæ $\pi\epsilon\acute{\alpha}\tau\iota\tau\lambda\alpha$ nuncupātur, componere. alias autem legum interpretationes, imò magis peruerfiones, eos iactare non concedimus: ne uerbositas eorum aliquid legibus nostris adferat ex cofusione dedecus: quod & in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum est, qui opus moderate confectum huc atq; illuc in diuersas sententias producentes, in infinitum detraxerunt, ut penē omnem Romanam sanctionem esse confusam cerneret. Quod si non passi sumus: quemadmodum posteritatis admitteretur uana discordia?

Si quid aut tale facere ausi fuerint: ipsi quidem falsitatis rei constituantur, uolumina autem eorum omnino corrumpantur. Si quid uero (ut supra dictum est) ambiguum fuerit uisum: hoc ad imperiale culmen per iudices referatur, & ex autoritate Augusta manifestetur, cui soli leges condere, & interpretari concessum est. Eandē aut po-

nam

nam falsitatis constituimus & aduersus eos, qui in posterum leges nostras per signorum obscuritates ausi fuerint conscribere. omnia enim & nomina prudentium, & titulos, & librorum numeros, per consequentiam literarum uolumus, non per signa manifestari: ita, ut qui talem librum sibi parauerit, in quo signa posita sunt in qualicunque loco libri uel uoluminis, sciat inutilis se esse codicis dominum. neque enim licentiam aperimus ex tali codice in iudicium aliquid recitandi, qui in quacunque sua parte signorum habet maliciam. Ipse autem librarius, qui eas inscribere ausus fuerit: non solum criminali poena (secundum quod dictum est) plectetur, sed etiam libri aestimationem in duplum domino reddet, si & ipse dominus ignorans talem librum uel comparauerit, uel confici curauerit. quod & ante a nobis dispositum est constitutione, quam ad legum professores demisimus. Leges autem nostras, quas in his codicibus uel institutionum seu elementorum, uel Digestorum seu Pandectarum posuimus: suum obtinere robur ex nostro tertio felicissimo sanctissimi consulatu praesentis duodecimae indictionis, tertio kalendas Ianuarias, in omni aeuo ualituras, una cum nostris constitutionibus polentes, & suum uigorem iudicij ostendentes in omnibus causis, siue quae postea emerferint, siue in iudicijs adhuc pendent, nec eas iudicialis uel amicalis forma compescuit. quae etenim iam uel iudiciali sententia finita sunt, uel amicali sopita pacto: haec resuscitare nullo uolumus modo.

Bene autem properauimus in tertio nostro consulatu & has leges edere: quia maximi dei & domini nostri Iesu Christi auxilium felicissimum aeuum nostrae reipublicae donauit: cum in hunc & bella Parthica abolita sunt, & quieti perpetuae tradita, & tertia pars mundi nobis adcreuit. post Europam enim & Asiam, tota Libya nostro imperio adiuncta est, & tanto operi legum caput impositum, & omnia coelestia dona nostro tertio consulatui indulta. Omnes itaque iudices nostri pro sua iurisdictione easdem leges suscipiant: & tam in suis iudicijs, quam in hac regia urbe habeant, & proponant, & praecipue uir excelsus huius almae urbis praefectus. curae autem erit tribus excelsis praefectis praetoribus, tam orientalibus, quam Illiricis, necnon & Libycis per suas auctoritates omnibus, qui suae iurisdictioni suppositi sunt, eas manifestare.

D. XVII. CAL. IAN. CP. D. IVSTINIANO. PP. CONS.

♫

Nomina

NOMINA PRUDENTIVM, EORVMQVE

libri, ex quibus Digestorum opus com-
positum est, & concinnatum.

D SALVIVS IVLIANVS.
Digestorum lib. nonagintanovem.

Ad Minutium Natalem lib. sex.

Ad Urseium Ferocem lib. quatuor.

De ambiguitatibus. lib. unum

AEMYLIVS PAPINIANVS.

*Quæstionum. lib. triginta septem

Responsorum. lib. decem & nouem

Definitionum. lib. duos

Lib. singulares

De adulterijs

ἀσυνωμικῶν.

Q. MUTIVS SCAEVOLA.

ὁρῶν. librum unum

SABINVS.

Iuris ciuilis. lib. tres

ALFENVS VARVS.

Digestorum lib. quadraginta

PROCVLVS.

ἐπιστολῶν. lib. octo

ANTISTIVS LABEO.

παθεινῶν lib. octo

Posteriorum lib. decem.

NERATIVS PRISCVS.

Regularum lib. quindecim

Membranarum. lib. septem

Responsorum. lib. tres.

IABOLENVS.

Ex Cassio. lib. quindecim

ὑποσημάτων. lib. quatuordecim

Ad Plautium. lib. quinq.

P. IVBENTIVS CELSVS.

Digestorum. lib. trigintanovem.

SEXTVS POMPONIVS.

Ad Q. Mutium lectionum. lib. quindecim

Ad Sabinum. lib. trigintaquinq.

In hunc mo-
tas scripse-
runt Mar-
cellus, &
Paulus.

*In quæstio-
nes Vlpia-
ni, in respo-
sa simul &
quæstiones
Paulus no-
tas scripsit.

huius libros
Paulus i e-
pitomā re-
degit.

In libros
παθεινῶν
Paulus no-
tas scri-
psit. Poste-
riorū labo-
lenus epito-
men fecit.

ἑξήκοντα. lib. uiginti

*Variarum lectionum. lib. quindecim

Ad Plautium. lib. septem

Fideicommissorum. lib. quinque

Senatusconsultorum. lib. quinque

ἑξήκοντα. lib. duos.

Regularum lib. unum.

ABVRNIUS VALENS.

Fideicommissorum. lib. septem.

VOLVSIVS MAETIANVS.

*Fideicommissorum lib. sedecim

Publicorum. lib. quatuordecim

Ad L. Rhodiam lib. unum.

IVLIVS MAVRITIANVS.

Ad leges. lib. sex.

TERENTIVS CLEMENS.

Ad leges. lib. uiginti.

AFRICANVS.

Quæstionum. lib. nouem.

VLPIVS MARCELLVS.

Digestorum lib. trigintaunum

Ad leges. lib. sex

Responsum lib. unum.

SERBIDIUS SCAEVOLA.

Digestorum. lib. quadraginta

+ Quæstionum. lib. uiginti

Responsum. lib. sex

Regularum. lib. quatuor

Lib. singulares:

De quæstione familiæ

Quæstionum publice tractatarum.

FLORENTINVS.

Institutionum. lib. duodecim

T. CAIVS.

Ad edictum prouinciale. lib. trigintaduos.

Ad leges. lib. quindecim

Ad edictum * publicum, qui haberi potuerunt. lib. decem

Aureorum, siue rerum cotidianarum. lib. septem.

ἑξήκοντα. lib. sex

Institutionum. lib. tres

*hi libri a-
liabi addu-
cuntur. ad
edictū ex
uarijs lecti
onibus. itē
uariarum
quæstionū.

*adduc. eti
ā. quæstio-
nū de fidei
commissis

In hunc no-
tas scripsit
Martianus.
quæadmo-
dū in Scæ-
uolæ Clau-
dii Tri-
phonius et
Paulus.

+adduc. et
uariarum
quæstionū.

*al's. urbi
cum.

§ ij Dema

De manumissionibus. lib. tres
Fideicommissorum. lib. duos
De uerborum obligationibus. lib. tres
Ad edictum ædilium curulium. lib. duos
Lib. singulares

De casibus.

Regularum

Dotalium

Ad hypothecariam formulam.

VENULEIVS SATVRNINVS.

Stipulationum. lib. decem & nouem

Actionum. lib. decem

De officio proconsulis. lib. quatuor

Publicorum. lib. tres

De interdiktis. lib. sex

De pœnis paganorum. lib. unum.

TERTYLLIANVS.

Quæstionum. lib. tres

De castrensi peculio. lib. unum

PAPYRIVS IVSTVS.

Constitutionum. lib. uiginti.

DOMITIVS VLPIANVS.

Ad edictum. lib. octogintatres

Ad Sabinum. lib. quinquagintaunum

Ad leges. lib. uiginti

*Disputationum. lib. decem

Omnium tribunalium. lib. decem

De officio proconsulis. lib. decem

Regularum. lib. septem

Fideicommissorum. lib. sex

Opinionum. lib. sex

De adulterijs. lib. quinque

De appellationibus. lib. quatuor

De officio consulis. lib. tres

Institutionum. lib. duos

De censibus. lib. sex

Responforum. lib. duos

Ad edictum ædilium curulium. lib. duos

Lib. singulares

De sponsalibus,

*hi libri a-
liis quoq;
adducuntur
questionū.
item publi-
carū disce-
ptationū.

De offi

De officio præfecti urbi
De officio præfecti uigilum
De officio curatoris rei publicæ
De officio prætoris tutelaris
De officio quæstoris.
De officio consularium

παρ' ἐκτῶν

De excusationibus tutelarum
Regularum rursus.

IVLIVS PAVLVS.

Ad edictum, lib. octoginta
Quæstionum, lib. uiginti sex
Responsorum, lib. uiginti tres
Breuis edicti, lib. uiginti tres
*Ad Plautium, lib. decem & octo
Ad Sabinum, lib. sedecim
Ad leges, lib. decem
Regularum, lib. septem
Sententiarum siue factorum, lib. sex
Sententiarum receptarum, lib. quinque
Ad Vitellium Sabinum, lib. quatuor
Ad Neratium, lib. quatuor
Fideicommissorum, lib. tres
*Decretorum, lib. tres
De adulterijs, lib. tres
Manualium, lib. tres
Institutionum, lib. duos.
De officio proconsulis, lib. duos
Ad legem Iuliam, lib. duos
Ad legem Aeliam Sentiam, lib. tres
De iure fisci, lib. duos
Ad edictum ædilium curulium, lib. duos
Lib. singulares
Regularum iterum
Regularum tertio
De poenis paganorum
De poenis militum
De poenis omnium legum
De usuris
De gradibus & adfinibus

*aliàs ad
ducunt.
quæstio-
num ad
Plautiũ.

*aliabi sic
adduc. Im-
periali sentē
tiarũ in co-
gnitionib⁹
platarũ ex
libris sex
primo, De
cretorũ lib.
secundo.

De iure codicillorum
 De excusationibus tutelarum
 Ad senatusconsultum Terryllianum
 Ad senatusconsultum Orphitianum
 Ad regulam Catonianam
 Ad senatusconsultum Silanianum & Claudianum
 Ad senatusconsultum Velleianum
 Ad senatusconsultum Libonianum
 De officio præfeti uigilum
 De officio præfeti urbi
 De officio prætoris tutelarum
 De officio adfessorum
 De extraordinarijs criminibus
 Ad hypothecariam formulam
 Ad municipalem
 De publicis iudicijs
 De inofficioso testamento.
 De centumuiralibus iudicijs
 De iure singulari
 De secundis tabulis
 Ad orationem diui Seueri
 Ad orationem diui Marci & Commodi
 Ad legem Velleam
 Ad legem Cinciam
 Ad legem Falcidiam
 De tacito fidei commissio
 De portionibus, quæ liberis damnatorum conceduntur
 De iuris & facti ignorantia
 De adulterijs
 De instructo & instrumento
 De appellationibus
 De adsignatione libertorum
 De iure libellorum
 De testamentis
 De iure patronatus
 De iure patronatus, quod ex lege Iulia & Papia uenit
 De actionibus
 De intercessionibus fœminarum
 De operis libertorum
 De uarijs lesionibus

De donationibus inter virum & uxorem

De legibus

De legitimis hæreditatibus

De libertatibus dandis

De senatusconsultis

CLAVDIVS TRIPHONINVS.

Disputationum lib. uiginti unum.

CALLISTRATVS.

De cognitionibus lib. sex

Edicti monitorij lib. sex

De iure fisci lib. quatuor

Institutionum lib. tres

Quæstionum lib. tres

ARRIVS MENANDER.

De re militari lib. quatuor

AELIVS MARTIANVS.

Institutionum lib. sede cim

Regularum lib. quinque

De appellationibus lib. duos

De publicis iudicijs, lib. duos

Lib. singulares.

De delatoribus

Ad senatusconsultum Turpillianum

Ad hypothecariam formulam

IVLIVS AQVILA.

Responsorum lib. unum

HERENNIVS MODESTINVS

Responsorum lib. unde uiginti

ταυδ' ἐκ τῶν. lib. duodecim

Regularum lib. decem

Differentiarum lib. nouem

Excusationum lib. sex

De pœnis lib. quatuor.

Lib. singulares

De præscriptionibus

De inofficioso testamento

De manumissionibus

De legatis & fidei commissis

De testamentis

πρὸς ἐνυμμάτιον.

Deenu

De enucleatis casibus

De differentia dotis

De ritu nuptiarum

TARANTINVS PATERNVS

De re militari, lib. quatuor

AEMYLIVS MACER.

De re militari, lib. duos

De publicis iudicijs, lib. duos

De officio præfidis, lib. duos

De appellationibus, lib. duos

ἐκ τῶν, siue ad legem uicesimam hæreditarum, lib. duos

AVRELIVS ARCADIVS CHARISIVS.

lib. singulares.

De testibus

De officio præfecti prætorio

De muneribus ciuilibus

LICINIVS RVFINVS.

Regularum, lib. duodecim

P. FVRIVS ANTHINVS.

Partis edicti, lib. quinque

MAXIMVS.

Ad legem falcidiam, lib. unum

HERMOGENIANVS.

ἐκ τῶν iuris, lib. sex

ÆLIVS GALLVS.

De uerborum, quæ ad ius pertinent, significatione.

FINIS.

TITVLI CVIVS

QVE LIBRI DIGESTORVM SEV PAN-
DECTARVM.

PARS PRIMA ῥῶ πρῶτω.

LIBER. I.

- I. De iusticia & iure.
- II. De origine iuris, & oīm magistratuū, & successiōe prudentiū.
- III. De legibus, senatusq; consultis, & longa consuetudine.
- IIII. De constitutionibus principum.
- V. De statu hominum.
- VI. De his, qui sui uel alieni iuris sunt.
- VII. De adoptionibus, & emancipationibus, & alijs modis, quibus patria potestas soluitur.
- VIII. De diuisione rerum, & qualitate.
- IX. De senatoribus.
- X. De officio consulis.
- XI. De officio præfecti prætorio.
- XII. De officio præfecti urbi.
- XIII. De officio quæstoris.
- XIIII. De officio prætoris.
- XV. De officio præfecti uigilum.
- XVI. De officio proconsulis & legati.
- XVII. De officio præfecti Augustalis.
- XVIII. De officio præsidis.
- XIX. De officio procuratoris Cæsaris, uel rationalis.
- XX. De officio iuridici.
- XXI. De officio eius, cui mandata est iurisdictio.
- XXII. De officio adfessoris.

LIBER II.

- I. De iurisdictione.
- II. Quod quisq; iuris in alterum statuit, uti ipse eodem iure utat̃.
- III. Si quis ius dicenti non obtemperauerit.
- IIII. De in ius uocando.
- V. In ius uocati ut eant, uel satisfident.
- VI. Si quis in ius uocatus nō ierit, siue per eum cauerit, per quem ex edicto non debuit.
- VII. Ne quis eum, qui in ius uocabitur, ui eximat.

- VIII. Qui satisfacere cogantur, uel iurato promittant, uel promissioni suæ committantur.
- IX. Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caueatur.
- X. De eo, per quem factum erit, quo minus quis in iudicio sistat.
- XI. Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa factis non obtemperauerit.
- XII. De feriis, & dilationibus, & diuersis temporibus, & quibus causis feriæ non impediuntur.
- XIII. De edendo.
- XIII. De pactis
- XV. De transactionibus.

LIBER III.

- I. De postulando.
- II. De his, qui notantur infamia.
- III. De procuratoribus & defensoribus.
- III. Quod cuiuscunque uniuersitatis nomine, uel contra eam agatur.
- V. Negociorum gestorum.
- VI. De calumniatoribus.

LIBER IIII.

- I. De in integrum restitutionibus.
- II. Quod metus causa gestum erit.
- III. De dolo malo.
- III. De minoribus uiginti quinque annis.
- V. De capite minutis.
- VI. Ex quibus causis maiores in integrum restituantur.
- VII. De alienatione iudicij mutandi causa facta.
- VIII. De receptis, qui arbitrium receperunt, ut sententiam dicant.
- IX. Nautæ, caupones, stabularij ut recepta restituant.

PARS SECVNDA DE IVDICIIS.

LIBER V.

- I. Vbi quis agere, uel conueniri debeat.
- II. De inofficioso testamento.
- III. De petitione hæreditatis.
- III. Si pars hæreditatis petatur.
- V. De possessoria hæreditatis petitione.
- VI. De fideicommissaria hæreditatis petitione.

LIBER VI.

- I. De rei uindicatione.
- II. De Publiciana in rem actione.

Si ager.

III. Siager uectigalis uel emphyteuticarius petatur.

LIBER VII.

I. De usufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur.

II. De usufructu ad crescendo.

III. Quando dies usufructus legati cedat.

III. Quibus modis usufructus uel usus amittatur.

V. De usufructu earum rerum, quæ usu consumuntur, uel minuantur.

VI. Si usufructus petatur, uel ad alium pertinere negetur.

VII. De operis seruorum.

VIII. De usu & habitatione.

IX. Vusufructuarius quemadmodum caueat.

LIBER VIII.

I. De seruitutibus.

II. De seruitutibus urbanorum prædiorum.

III. De seruitutibus rusticorum prædiorum.

III. Communia prædiorum, tam urbanorum, quàm rusticorum.

V. Si seruitus uindictetur, uel ad alium pertinere negetur.

VI. Quemadmodum seruitutes amittantur.

LIBER IX.

I. Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur.

II. Ad legem Aquiliam.

III. De his, qui deiecerint, uel effuderint.

LIBER X.

I. Finium regundorum.

II. Familiæ erciscundæ.

III. Comuni diuidundo.

III. Ad exhibendum.

LIBER XI.

I. De interrogationibus in iure faciendis, & de interrogatorijs actionibus sublati.

II. De quibus rebus ad eundem iudicem eatur.

III. De seruo corrupto.

III. De fugitiuis.

V. De aleatoribus.

VI. Si mensor falsum modum dixerit.

VII. De religiosis, & sumptibus funerum, & ut funus ducere liceat.

VIII. De mortuo inferendo, & sepulchro ædificando.

PARS TERTIA DE REBUS CREDITIS.

LIBER. XII.

- I. Si certum petatur condictione.
- II. De iureiurando, siue uoluntario, siue necessario, siue iudiciali.
- III. De in litem iurando.
- IIII. De condictione causa data, causa non secuta.
- V. De condictione ob turpem, uel iniustam causam.
- VI. De condictione indebiti.
- VII. De condictione sine causa.

LIBER XIII.

- I. De condictione furtiua.
- II. De condictione ex lege.
- III. De condictione Triticiaria.
- IIII. De eo, quod certo loco dari oportet.
- V. De constituta pecunia.
- VI. Commodati, uel contra.
- VII. De pignoratitia actione, uel contra.

LIBER XIII.

- I. De exercitoria actione.
- II. Ad legem Rhodiam de iactu.
- III. De institoria actione.
- IIII. De tributoria actione.
- V. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, gestum esse dicetur.
- VI. De senatusconsulto Macedoniano.

LIBER XV.

- I. De peculio.
- II. Quando actio de peculio annalis sit.
- III. De in rem uerso.
- IIII. Quod iussu.

LIBER XVI.

- I. Ad senatusconsultum Velleianum.
- II. De compensationibus.
- III. Depositi, uel contra.

LIBER XVII.

- I. Mandati, uel contra.
- II. Pro socio.

LIBER XVIII.

- I. De contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & uenditorem compositis, & quæ res uenire non possint.
- II. De in diem additione.
- III. De lege commissoria.

De hæ

- III. De hæreditate uel actione uendita.
- V. De rescindenda uenditione, & quando non liceat ab emptio-
ne discedere.
- VI. De periculo & commodo rei uenditæ.
- VII. De seruis exportandis, & si ita mancipium uenierit, ut manu-
mittatur, uel contra.

LIBER XIX.

- I. De actionibus empti & uenditi.
- II. Locati & conducti.
- III. De æstimatoria.
- III. De rerum permutatione.
- V. De præscriptis uerbis, & in factum actione.

PARS QVARTA.

LIBER XX.

- I. De pignoribus, & hypothecis, qualiter ea contrahantur, & de
pactis eorum.
- II. Ex quibus causis pignus uel hypotheca tacite contrahitur.
- III. Quæ res pignori uel hypothecæ datæ obligari non possunt.
- III. Qui potiores in pignore hypothecæ habentur: & de his, qui
in priorum creditorum locum succedunt.
- V. De distractione pignorum & hypothecarum.
- VI. Quibus modis pignus uel hypotheca soluitur.

LIBER XXI.

- I. De ædilitio ædificio, & redhibitoria actione, & quâto minoris. *als. red-
hibitiõe.
- II. De euictione, & duplæ stipulatione.
- III. De exceptione rei uenditæ.

LIBER XXII.

- I. De usuris, & fructibus, & causis, & oïbus accessiõibus, & mora.
- II. De nautico fœnore.
- III. De probationibus & præsumptionibus.
- III. De fide instrumentorum, & amissione eorum.
- V. De testibus.
- VI. De iuris & facti ignorantia.

LIBER XXIII.

- I. De sponsalibus.
- II. De ritu nuptiarum.
- III. De iure dotium.

III. De pactis dotalibus.

V. De fundo dotali.

LIBER XXIII.

I. De donationibus inter uirum & uxorem.

II. De diuortijs & repudijs.

III. Soluta matrimonio, quemadmodum dos petatur.

LIBER XXV.

I. De impensis in rebus dotalibus factis.

II. Rerum amotarum.

III. De agnoscendis, uel alendis liberis, uel parentibus, uel patronis, uel libertis.

III. De inspiciendo uentre, custodiendoq; partu.

V. Si uentris nomine muliere in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur.

VI. Si mulier uentris nomine in possessione calumnie causa esse dicetur.

VII. De concubinis.

LIBER XXVI.

I. De tutelis.

II. De testamentaria tutela.

III. De confirmando tutore uel curatore.

III. De legitimis tutoribus.

V. De tutoribus & curatoribus datis ab his, qui ius dandi habent, & qui, & in quibus causis specialiter dari possunt.

VI. Qui petant tutores, uel curatores, & ubi petantur.

VII. De administratione & periculo tutorum & curatorum, qui gesserunt, uel non: & de agentibus, uel conueniendis uno, uel pluribus.

VIII. De autoritate & consensu tutorum uel curatorum.

IX. Quando ex facto tutoris uel curatoris minores agere uel conueniri possunt.

X. De suspectis tutoribus.

LIBER XXVII.

I. De excusationibus tutorum, & temporibus earum.

II. Vbi pupillus educari uel morari debeat, & de alimentis ei prestandis.

III. De tutelæ, & rationibus distrahendis, & utili curationis causa actione.

III. De contraria tutelæ, & utili actione.

V. De eo, qui pro tutore, pro uel curatore negocia gessit.

Quod

- VI. Quod falso tutore autore gestum esse dicetur.
- VII. De fideiussoribus, & nominatoribus, & hæredibus tutorum & curatorum.
- VIII. De magistratibus conueniendis, & eorum hæredibus.
- IX. De rebus eorum, qui sub tutela uel cura sunt, sine decreto non alienandis, uel pignori obligandis.
- X. De curatoribus, furioso, & alijs extra minores dandis.

PARS QUINTA, DE TESTAMENTIS.

LIBER XXVIII.

- I. Qui testamentum facere possint, & quemadmodum testamentum fiant.
- II. De liberis & postumis hæredibus instituendis, uel exhæredandis, uel præteritis.
- III. De iniusto, rupto, irrito facto testamento.
- IIII. De his, quæ in testamento delentur, inducuntur, uel inscribuntur.
- V. De hæredibus instituendis.
- VI. De uulgari & pupillari substitutione.
- VII. De conditionibus institutionum.
- VIII. De iure deliberandi.

LIBER XXIX.

- I. De militari testamento.
- II. De acquirenda uel omittenda hæreditate.
- III. Testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur, & describantur.
- IIII. Si quis omissa causa testamenti, ab intestato, uel alio modo possideat hæreditatem.
- V. De senatusconsulto Silaniano & Claudiano, quorum testamenta nec aperiantur.
- VI. Si quis aliquem testari prohibuerit, uel coegerit.
- VII. De iure codicillorum.

LIBER XXX.

De legatis & fidei commissis, liber primus.

LIBER XXXI.

De legatis & fidei commissis, liber secundus.

LIBER XXXII.

De legatis & fidei commissis, liber tertius.

Liber

LIBER XXXIII.

- I. De annuis legatis & fideicommissis.
- II. De usu, & usufructu, & redditu, & habitatione, & operis per legatum uel fideicommissum datis.
- III. De seruitute legata.
- IIII. De dote relegata.
- V. De optione uel electione legata.
- VI. De tritico, uino, uel oleo legato.
- VII. De instructo uel instrumento legato.
- VIII. De peculio legato.
- IX. De penu legato.
- X. De supellectile legata.

LIBER XXXIIII.

- I. De alimentis uel cibarijs legatis.
- II. De auro, argento, mundo, ornamentis, unguentis, ueste, uel uestimentis, & statuis legatis.
- III. De liberatione legata.
- IIII. De adimendis uel transferendis legatis, uel fideicommissis.
- V. De rebus dubijs.
- VI. De his, quæ poenæ causâ relinquuntur.
- VII. De regula Catoniana.
- VIII. De his, quæ pro non scriptis habentur.
- IX. De his, quæ ut indignis auferuntur.

LIBER XXXV.

- I. De conditionibus & demonstrationibus, & causis, & modis eorum, quæ in testamento scribuntur.
- II. Ad legem Falcidiam.
- III. Si cui plus, quàm per Falcidiam licuerit, legatum esse dicetur.

LIBER XXXVI.

- I. Ad senatus consultum Trebellianum.
- II. Quando dies legatorum uel fideicommissorum cedat.
- III. Vt legatorum seu fideicommissorum seruandorum causâ caueat.
- IIII. Vt in possessione legatorum uel fideicommissorum seruandorum causâ esse liceat.

PARS SEXTA.

LIBER XXXVII.

- I. De bonorum possessionibus.
- II. Si tabulæ testamenti exstabant.

De bon

- III. De bonorum possessione, furioso, infanti, muto, surdo, caco competente.
- III. De bonorum possessione contra tabulas.
- V. De legatis præstandis contra tabulas bonorum possessione petita.
- VI. De collatione bonorum.
- VII. De dotis collatione.
- VIII. De uentre in possessionem mittendo, & curatore eius.
- IX. De coniungendis cum emancipato liberis eius.
- X. De Carboniano edicto.
- XI. De bonorum possessione secundum tabulas.
- XII. Si à parente quis manumissus fuerit.
- XIII. De bonorum possessione ex testamento militis.
- XIII. De iure patronatus.
- XV. De obsequijs à liberis & libertis parentibus & patronis præstandis.

LIBER. XXXVIII.

- I. De operis libertorum.
- II. De bonis libertorum.
- III. De libertis uniuersitatum.
- III. De adsignandis libertis.
- V. Si quid in fraudem patroni factum sit.
- VI. Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, unde liberi.
- VII. Vnde legitimi, & unde adgnati.
- VIII. Vnde cognati.
- IX. De successorio edicto.
- X. De gradibus, & adfinibus, & nominibus eorum.
- XI. Vnde uir & uxor.
- XII. De ueteranorum & militum successione.
- XIII. Quibus non competit bonorum possessio.
- XIII. Vt ex legibus senatusue consultis bonorum possessio detur.
- XV. Quis ordo in bonorum possessione seruetur.
- XVI. De suis & legitimis hæredibus.
- XVII. Ad senatusconsultum Tertyllianum & Orphitianum.

LIBER XXXIX.

- I. De noui operis nunciatione.
- II. De damno infecto, & de suggrundis, uel protectionibus.
- III. De aqua, & aquæ pluuiæ arcendæ.
- III. De publicanis, & uestigalibus, & commissis.
- V. De donationibus.

VI. De mortis causa donationibus, & capionibus.

LIBER. XL.

- I.** De manumissionibus.
- II.** De manumissis uindicta.
- III.** De manumissionibus, quæ seruis ad uniuersitatem pertinentibus imponuntur.
- IIII.** De manumissis testamento.
- V.** De fideicommissarijs libertatibus.
- VI.** De ademptione libertatis.
- VII.** De statuliberis.
- VIII.** Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt.
- IX.** Qui & à quibus manumissi liberi non fiant, & ad legem Aeliam Sentiam.
- X.** De iure aureorum anulorum.
- XI.** De natalibus restituendis.
- XII.** De liberali causa.
- XIII.** Quibus ad libertatem proclamare non licet.
- XIIII.** Si libertus ingenuus esse dicetur.
- XV.** Ne de statu defunctorum post quinquennium quærat.
- XVI.** De collusione detegenda.

LIBER. XLI.

- I.** De acquirendo rerum dominio.
- II.** De acquirenda uel omittenda possessione.
- III.** De usucapionibus.
- IIII.** Pro soluto.
- V.** Pro emptore.
- VI.** Pro hærede uel possessore.
- VII.** Pro donato.
- VIII.** Pro derelicto.
- IX.** Pro legato.
- X.** Pro dote.
- XI.** Pro suo.

LIBER. XLII.

- I.** De re iudicata, & de effectu sententiarum, & de interlocutionibus.
- II.** De confessis.
- III.** De cessione bonorum.
- IIII.** Quibus ex causis in possessionem eatur.
- V.** De rebus iudicis autoritate possidendis uel uendundis.
- VI.** De priuilegijs creditorum.

- VII. De separationibus.
- VIII. De curatore bonis dando.
- IX. Quæ in fraudem creditorum facta sint, ut restituantur.

LIBER XLIII.

- I. De interdictis, seu extraordinarijs actionibus, quæ pro his com-
petunt.
- II. Quorum bonorum.
- III. Quod legatorum.
- III. Ne uis fiat ei, qui in possessione missus erit.
- V. De tabulis exhibendis.
- VI. Ne quid in loco sacro fiat.
- VII. De locis & itineribus publicis.
- VIII. Ne quid in loco uel itinere publico fiat.
- IX. De loco publico fruendo.
- X. De uia publica, & si quid in ea factum esse dicatur, & de ea ex
edicto ædilium curulium à singulis reficienda.
- XI. De fluminibus, ne quid in flumine ripæ eius fiat, quo peius
nauigetur.
- XII. Ne quid in flumine publico, in ripa eius fiat, quo aliter aqua
fluat, atq; priore ætate fluxit.
- XIII. Vt in flumine publico nauigare liceat.
- XIII. De ripa munienda.
- XV. De ui, & de ui armata.
- XVI. Vti possidetis.
- XVII. De superficiebus.
- XVIII. De itinere actuq; priuato.
- XIX. De aqua cotidiana & æstiuæ.
- XX. De riuis.
- XXI. De fonte.
- XXII. De cloacis.
- XXIII. Quod ui aut clam.
- XXIII. De remissionibus.
- XXV. De precario.
- XXVI. De arboribus cædendis.
- XXVII. De glande legenda.
- XXVIII. De libero homine exhibendo.
- XXIX. De liberis exhibendis, item ducendis.
- XXX. Vtrubi.
- XXXI. De migrando.
- XXXII. De Saluiano interdicto.

LIBER XLIIII.

- I. De exceptionibus, præscriptionibus, & præiudicijs.
- II. De exceptione rei iudicatæ.
- III. De diuersis temporalibus præscriptionibus, & accessionibus possessionum.
- IIII. De doli mali & metus exceptione.
- V. Quarum rerum actio non datur.
- VI. De litigiosis.
- VII. De obligationibus & actionibus.

PARS SEPTIMA.

LIBER XLV.

- I. De uerborum obligationibus.
- II. De duobus reis stipulandi.
- III. De stipulatione seruorum.

LIBER XLVI.

- I. De fideiussoribus & mandatoribus.
- II. De nouationibus & delegationibus.
- III. De solutionibus & liberationibus.
- IIII. De acceptilatione.
- V. De prætorijs stipulationibus.
- VI. Rem pupilli saluam fore, uel adolescentis.
- VII. Iudicatum solui.
- VIII. Ratam rem haberi, & de rati habitione.

LIBER XLVII.

- I. De priuatis delictis.
- II. De furtis.
- III. De tigno iuncto.
- IIII. Si is, qui testamento liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hæreditatem subripuisse quid dicetur.
- V. Furti aduersus nautas, caupones, stabularios.
- VI. Si familia furtum fecisse dicetur.
- VII. Arborum furtim cæsarum.
- VIII. Vi bonorum raptorum, & de turba.
- IX. De incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata.
- X. De iniurijs & famosis libellis.
- XI. De extraordinarijs criminibus.
- XII. De sepulchro uiolato.
- XIII. De concussione.

- XIII. De abigeis
- XV. De præuaricatoribus.
- XVI. De receptoribus.
- XVII. De furibus balnearijs.
- XVIII. De effractoribus & expilatoribus.
- XIX. Expilatæ hæreditatis.
- XX. Strellionatus.
- XXI. De termino moto.
- XXII. De collegijs & corporibus.
- XXIII. De popularibus actionibus.

LIBER XLVIII.

- I. De publicis iudicijs.
- II. De accusationibus & inscriptionibus.
- III. De custodia & exhibitione reorum.
- IIII. Ad legem Iuliam maiestatis.
- V. Ad legem Iuliam de adulterijs coërcendis, & stupro.
- VI. Ad legem Iuliam de ui publica.
- VII. Ad legem Iuliam de ui priuata.
- VIII. Ad legem Iuliam de sicarijs & ueneficis.
- IX. Ad legem Pompeiam de parricidijs.
- X. Ad legem Corneliã de falsis, & de senatuscõsulto Liboniano.
- XI. Ad legem Iuliam repetundarum.
- XII. Ad legem Iuliam de annona.
- XIII. Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegijs, & residuis.
- XIIII. Ad legem Iuliam de ambitu.
- XV. Ad legem Fauiam de plagiarijs.
- XVI. Ad senatuscõsultũ Turpillianũ, & de abolitionibus criminũ.
- XVII. De requirendis reis, nec absentibus damnandis.
- XVIII. De quæstionibus.
- XIX. De pœnis.
- XX. De bonis damnatorum.
- XXI. De bonis eorum, qui ante sententiam, uel mortem sibi consci uerunt, uel accusatorem corruerunt.
- XXII. De interditijs & relegatis, & deportatis.
- XXIII. De sententiam passis, & restitutis.
- XXIIII. De cadaueribus punitorum.

LIBER XLIX.

- I. De appellationibus, & relationibus.
- II. A quibus appellare non licet.
- III. Quis à quo appelletur.

- III. Quando appellandum sit, & intra quæ tempora.
- V. De appellationibus recipiendis, uel non.
- VI. De libellis dimissorijs, qui apostoli dicuntur.
- VII. Nihil innouari appellatione pendente.
- VIII. Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur.
- IX. An per alium causæ appellationum reddi possint.
- X. Si tutor, uel curator, uel magistratus creatus appellauerit.
- XI. Eum, qui appellauerit, in prouincia defendi.
- XII. Apud eum, à quo appelletur, aliam causam agere cōpellendū.
- XIII. Si pendente appellatione mors interuenerit.
- XIII. De iure fisci.
- XV. De captiuis, & de postliminio, & de redemptis ab hostibus.
- XVI. De re militari.
- XVII. De castrensi peculio.
- XVIII. De ueteranis.

LIBER L.

- I. Ad municipalem, & de incolis.
- II. De decurionibus & filijs eorum.
- III. De albo scribendo.
- III. De muneribus & honoribus.
- V. De uacatione, & excusatione munerum.
- VI. De iure immunitatis.
- VII. De legationibus.
- VIII. De administratione rerum ad ciuitates pertinentium.
- IX. De decretis ab ordine faciendis.
- X. De operibus publicis.
- XI. De nundinis.
- XII. De pollicitationibus.
- XIII. De extraordinarijs cognitionibus, & si iudex litem suā fecisse dicetur.
- XIII. De proxenetis.
- XV. De censibus.
- XVI. De uerborum significatione.
- XVII. De diuersis regulis iuris antiqui.

F I N I S.

DOMINI IVSTINI

ANI SACRATISSIMI PRINCIPIS IVRIS

enucleati ex omni uetere iure digestorum seu pandectarum liber primus.

DE IVSTICIA ET IVRE.

Tit. I.

VLPIANVS libro primo Institutionum

URI OPERAM DATVRVM PRI

us nosse oportet, unde nomē iuris descēdat. Est autem à iusticia appellatum. nam (ut elegāter Celsus definit) ius est ars boni & æqui, cuius merito quis nos sacerdotes appellet. Iusticiam nāq; colimus, & boni & æqui notitiā profitemur: æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes: bonos non solum metu pœnarum, uerū etiam prēmiorū

quōq; exhortatione efficere cupientes: uerā (nisi fallor) philosophiam, non simulatā adfectantes.

Huius studij duæ sunt positiones, publicum & priuatum. Publicum ius est, quod ad statum rei Romanæ spectat. Priuatum, quod ad singulorum utilitatem. Sunt enim quædam publice utilia, quædā priuata. Publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit. Priuatum ius tripertitum est, collectū enim est ex naturalibus præceptis, aut gentiū, aut ciuilibus.

Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nā ius istud nō humani generis proprium, sed omniū animalium, quæ terra, mariq; nascūtur, auiū quoq; cōmune est. Hinc descendit maris atq; foeminæ cōiunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorū procreatio, hinc educatio. Videmus etenim cætera quoq; animalia, feras etiam istius iuris partiticia censeri. Ius gentiū est, quo gentes humanæ utūtur, quod à naturali recedere, inde licet facile intelligere: quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune est.

VELUTI erga deum religio, ut parentibus, & patriæ pareamus.

II. POMPONIVS libro singulari enchiridij.

VT uim atq; iniuriā propulsemus. Nam iure hoc euenit, ut quod quisq; ob tutelam corporis sui fecerit: iure fecisse existimetur. & cum inter nos cognationem quandam natura constituerit: conser-

quens

DIGESTORVM LIB. I.

quens est, hominem homini insidiari nefas esse.

IIII. VLP IANVS lib. I. Institutionum.

Manumissiones quoque iuris gentium sunt. Est autem manumissio, de manu datio. nam quamdiu quis in seruitute est, manui & potestati suppositus est, & manumissus liberatur potestate. Quæ res à iure gentium originem sumpsit: utpote cum iure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum seruitus esset incognita. Sed posteaquam iure gentium seruitus inuasit, secutum est beneficium manumissionis. & cum uno naturali nomine homines appellarentur, iure gentium tria hominum genera esse coeperunt: liberi, & ipsi contrarium serui, & tertium genus libertini, qui desierant esse serui.

V. HERMOGENIANVS lib. I. Iuris *ἐπιτομὴν*.

Ex hoc iure gentium introducta bella, discretæ gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi, ædificia collocata, commercium, emptiones, uenditiones, locationes, conductiones, obligationes institutæ: exceptis quibusdam, quæ à iure civili introductæ sunt.

VI. VLP IANVS lib. I. Institutionum.

Ius civile est, quod neque in totum à naturali uel gentium recedit, neque per omnia ei seruit. Itaque cum aliquid addimus, uel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est civile efficitur. Hoc igitur ius nostrum constat, aut ex scripto, aut sine scripto: ut apud Græcos, τῶν νόμων δι' αὐτῶν ἢ γράφαί, οἱ δ' ἔξ ἑρμῶν.

VII. PAPIN. lib. II. Definitionum.

Ius autem civile est, quod ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum, autoritate prudentium uenit. Ius prætorium, quod prætores introduxerunt adiuuandi, uel supplendi, uel corrigendi iuris civilis gratia, propter utilitatem publicam: quod & Honorarium dicitur, ad honorem prætorum sic nominatum.

VIII. MARTIANVS lib. I. Institutionum.

Nam & ipsum ius honorarium uerba uox est iuris civilis.

IX. CAIVS lib. I. Institutionum.

Omnes populi, qui legibus & moribus reguntur: partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius ciuitatis proprium est: uocaturque ius civile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod uero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes per æque custoditur: uocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utantur.

X. VLP IANVS lib. I. Regularum.

Iusticia est, constans & perpetua uoluntas, ius suum cuique tribuendi. Iuris præcepta sunt hæc: honeste uiuere, alterum non lædere, suum cuique tribuere

*excep. de iure
lib. I. de iure
qui in
provincia
habet*

Tribuere. Iuris prudentia est diuinarum atq; humanarum rerum notitia, iusti atq; iniusti scientia.

XI. PAVLVS lib. XIII. ad Sabinum.

Ius pluribus modis dicitur. Vno modo cum id, quod semper bonū ac æquum est, ius dicitur: ut est ius naturale. Altero modo, quod omnibus, aut pluribus in quacq; ciuitate utile est: ut est ius ciuile. nec minus ius recte dicitur in ciuitate nostra ius honorariū. Prætor quoq; ius reddere dicitur, etiam cum inique decernit: relatione scilicet facta non ad id, quod prætor ita fecit, sed ad illud, quod prætorē facere conuenit. Alia significatione ius dicitur locus, in quo ius redditur: appellatione collata ab eo, quod fit, in eo ubi fit. Quem locū determinare hoc modo possumus: ut ubicunq; prætor salua maiestate imperij sui, saluoq; more maiorum, ius dicere constituit: is locus recte ius appelletur.

XII. MARTIANVS libro primo institutionum.

Nonnunquam ius etiam pro necessitudine dicimus: ueluti est ius cognationis uel adfinitatis.

DE ORIGINE IVRIS, ET OMNIUM magistratuum, & successionē prudentium. Tit. II.

CAIVS lib. I. ad L. duodecim tabularum.

FACTVRI legum uetustarum interpretationem, necessario prius ab initijs urbis repetendū existimauimus: non quia uelim uerbosos cōmentarios facere, sed quod in omnibus rebus animaduerto id perfectū esse, quod ex omnibus suis partibus constat. Et certe cuiusq; rei potissima pars principium est. Deinde si in foro causas dicentibus nefas (ut ita dixerim) uidetur esse, nulla præfatione facta, iudici rem exponere: quanto magis interpretationem promittentibus inconueniens erit, omissis initijs, atq; origine non repetita, atq; illotis (ut ita dixerim) manibus, protinus materiam interpretationis tractare: namq; (nisi fallor) istæ præfationes & libentius nos ad lectionem propositæ materiæ producant: & cum ibi uenerimus, euidentiore præstant intellectum.

II. POMPONIVS lib. singulari enchiridij.

Necessarium itaq; nobis uidetur in primis, ipsius iuris originē atq; processum demonstrare. Et quidē initio ciuitatis nostræ populus sine certa lege, sine iure certo primū agere instituit, omniacq; manu regis gubernabantur. Postea aucta ad aliquem modum ciuitate, ipse Romulus traditur, populū in triginta partes diuisisse: quas partes curias appellari, propterea quod tunc reipublicæ curam per senten-

tias earum partiū expediebat. Er ita leges quasdam & ipse curatas ad populum tulit, tulerunt & sequentes reges. quæ omnes conscriptæ exstant in libro Sexti Papyrii: qui fuit illis temporibus, quibus Demaratus Corinthii filius, ex principalibus uiris. Isq; liber (ut diximus) appellatur ius ciuile Papyrianū: nō quia Papyrius de suo quidquam ibi adiecit, sed quod leges sine ordine latas in unū composuit. Exactis deinde regibus, lege Tribunitia omnes leges hæ exoleuerunt: iterumq; cœpit populus Romanus incerto magis iure, & consuetudine aliqua uti, quam perlata lege: idq; propè uiginti annis passus est. Postea ne diutius hoc fieret: placuit publica authoritate decem constitui uiros, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus, & ciuitas fundaretur legibus. quas in tabulas eboreas perscriptas, pro Rostris composuerunt, ut posset apertius percipi. Datumq; est eis ius eo anno in ciuitate summū: uti & leges corrigerent, si opus esset, & interpretarentur: neq; prouocatio ab eis, sicut à reliquis magistratibus, fieret. Qui ipsi cū animaduertunt aliquid deesse istis primis legibus: ideoq; sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerūt, & ita ex accidente appellatæ sunt leges duodecim tabularum: quarum ferendarū authorem fuisse decem uiris Hermodorum quendam Ephesium exsulantem in Italia, quidā retulerunt. His legibus latis cœpit (ut naturaliter euenire solet) ut interpretatio desideraret prudentium authoritatem, necessariamq; disputationem fori. Hæc disputatio & hoc ius, quod sine scripto uenit, compositū à prudentibus: propria parte aliqua non appellatur, ut cæteræ partes iuris suis nominibus designantur: sed communi nomine appellatur ius ciuile. Deinde ex his legibus eodē ferē tempore actiones cōpositæ sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones ne populus, ut uellet, institueret: certas sollemnesq; esse uoluerunt: & appellabatur hæc pars iuris legis actiones. & ita eodem penē tempore tria hæc iura nata sunt: leges duodecim tabularum, ex his fluere cœpit ius ciuile, ex iisdem legis actiones compositæ sunt. Omnium tamen harum & interpretandi scientia & actiones, apud collegium Pontificum erant: ex quibus constituebatur, quis quoq; anno præesset priuatus: & populus propè centū annis hac consuetudine usus est. Postea cum Appius Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has actiones, Cneus Flauius scriba eius, libertini filius, subreptum librū populo tradidit: & adeo gratum fuit id munus populo, ut tribunus plebis fieret. & senator, & ædilis curulis. hinc liber, qui actiones continet, appellatur ius ciuile Flauianū: sicut illud, ius ciuile Papyrianum. nam nec Cneus Flauius de suo quidq; adiecit libro. Augescēte ciuitate, & qui præerant, quædam genera agendi cōposuerunt: nec post multum temporis spacium

cum Sextus Aelius alias actiones composuit: & librum populo dedit, qui appellatur ius Aelianum. Deinde cum esset in ciuitate lex duodecim tabularum & ius ciuile, essent & legis actiones: euénit, ut plebs in discordiam cum patribus perueniret, & secederet: sibiq; iura constitueret, quæ plebiscita uocantur. mox cum reuocata esset plebs: quia multæ discordiæ nascebantur de his plebiscitis: pro legibus placuit & ea obseruari, lege Orrensia. & ita factum est: ut inter plebiscita & leges species constituendi interesset, potestas esset eadem. Deinde quia difficile plebs conuenire cœpit, populusq; multo difficilius in tanta turba hominum: necessitas ipsa curam reipublicæ ad senatum deduxit. Ita cœpit senatus se interponere: & quidquid constitueret, obseruabatur: idq; ius appellabatur senatusconsultum. Eodem tempore & magistratus iura reddebant: & ut scirent ciues, quod ius de qua re quisq; dicturus esset, seq; præmunirent: edicta proponebant, quæ ius honorariû constituerunt. Honorarium dicitur, quod ad honorem prætoris uenerat. Notissime sicut ad pauciores iuris constituendi uia transisse, ipsis rebus stantibus, uidebatur: per partes euénit, ut esset necesse reipublicæ per unam consuli. nam senatus non perinde omnes prouincias probe regere poterat. Igitur constituto principe: datum est ei ius, ut quod constitueret, ratum esset. Ita in ciuitate nostra aut iure, id est lege constituitur: aut est propriû ius ciuile, quod sine scripto in sola prudentiû interpretatione cōsistit: aut sunt legis actiones, quæ formam agendi continent: aut plebiscitum, quod sine autoritate patrum est constitutû: aut est magistratuû edictum, unde ius honorarium nascitur: aut senatusconsultum, quod solum senatu cōstituente inducitur sine lege: aut est principalis constitutio, id est, ut quod ipse princeps constituit, pro lege seruetur. Post originem iuris & processum cognitû, consequens est, ut de magistratuum nominibus & origine cognoscamus: quia (ut exposuimus) per eos, qui iuri dicundo præsumt, effectus rei accipitur. parum est enim ius in ciuitate esse, nisi sint, qui iura reddere possint. Post deinde de authorum successione dicemus: quod constare nō possit ius, nisi sit aliquis iuris peritus, per quē possit quotidie in melius produci. Quod ad magistratus attinet: initio ciuitatis huius constat reges omnem potestatem habuisse. hisdem temporibus & tribunum celerû fuisse constat. is aut equitibus præerat, & ueluti secundû locû à regibus obtinebat: quo in numero fuit Iunius Brutus, qui author fuit regis eiciendi. Exactis deinde regibus, consules cōstituti sunt duo: penes quos summû ius uti esset, lege rogatum est. dicti ab eo, quod plurimû reipublicæ consulerent. qui tamen ne per omnia regiam potestatem sibi uindicarent: lege lata factum est, ut ab eis prouocatio esset, nēne possent in

caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi: solum relictum est illis, ut coërcere possent, & in uincula publica duci iuberet. Post deinde cū census iā maiore tempore agendus esset, & consules non sufficerent huic officio, censores cōstituti sunt. Populo deinde aucto, cum crebra orerentur bella, & quædam acriora à finitimis inferrentur: interdum re exigente, placuit maioris potestatis magistratū constitui. itaque dictatores proditi sunt, à quibus nec prouocandi ius fuit, & quibus etiam capitis animaduersio data est. Hunc magistratum: quoniam summam potestatem habebat: non erat fas ultra sextum mensem retinere. & his dictatoribus magistri equitum iungebantur, sic quo modo regibus tribuni celerum: quod officium ferè tale erat, quale hodie præfectorum prætorio. magistratus enim habebantur. Iisdem temporibus cum plebs à patribus secessisset, anno ferè septimodecimo post reges exactos: tribunos sibi in monte sacro creauit, qui essent plebei magistratus. dicti tribuni, quod olim in tres partes populus diuisus erat, & ex singulis singuli creabantur: uel quia tribuum suffragio creabantur. Itemque ut essent, qui ædibus præessent, in quibus omnia scita plebs defererebat: duos ex plebe constituerunt, qui etiam ædiles appellati sunt.

Deinde cum ærariū populi auctius esse coepisset: qui illi præessent, constituti sunt quæstores: dicti ab eo, quod inquirendæ & conseruandæ pecuniæ causa creati erant. Et quia (ut diximus) de capite ciuis Romani iniussu populi non erat lege permittum consulibus ius dicere: propterea quæstores constituebantur à populo, qui capitalibus rebus præessent: hiç appellabantur quæstores paricidij, quorum etiam meminit lex duodecim tabularū. Et cum placuisset leges quoque ferri latū est ad populum, ut omnes magistratus se abdicarēt: & decem uiri cōstituti sunt anno uno. hi cum magistratū prorogarent sibi, & rem iniuriose tractarent, neque uellent deinceps sufficere magistratus, ut ipsi & factio sua perpetuo rempublicam occupatam retinerent: nimia atque aspera dominatione eò rempublicam perduxerunt, ut exercitus à re publica secederet. initium fuisse secessionis dicitur Verginius quidam: qui cum animaduertisset Appium Claudium contra ius, quod ipse ex ætate iure in duodecim tabularum transfulerat, uindicias filix suæ à se abdixisse: & secundum eum, qui ab eo suppositus, in seruitutē petierat, dixisse: captumque amore uirginis omne fas ac nefas miscuisse: indignatus, quod uetustissima iuris obseruantia in persona filix suæ defecisset (utpote cum Brutus, qui primus Romæ consul fuit, uindicias secundum libertatem dixisset in persona uindictis Vitelliorum serui, qui prodicionis coniurationem indicio suo detexerat) & castitatem filix suæ, uitæ quoque eius præferendam putaret: arrepto cultro de taberna la-

nionis

monis filiā interfecit, in hoc scilicet, ut morte uirginis contumeliā stupri arceret: ac protinus recens à cæde, madentēq; adhuc filiæ cruore, ad cōmilitones cōfugit. qui uniuerſi de Algido, ubi tūc belli gerandi cauſa legiones erant: relictis ducibus priſtinis, ſigna in Auentinum tranſulerunt, omnisq; plebs urbana mox eodē ſe contulit. ita populi cōſenſu partim decem uiris in carcere necatis, partim in exſilium actis: rurſus reſpublica ſuū ſtatum recepit. Deinde cum poſt aliquot annos, quā duodecim tabulæ latæ ſunt: & plebs contenderet cū patribus, & uellet ex ſuo quoq; corpore conſules creare, & patres recuſarent: factū eſt, ut tribuni militū crearentur, partim ex plebe, partim ex patribus cōſulari poteſtate: hiq; conſtituti ſunt uario numero. interdū enī uiginti fuerunt, interdū plures, nonnunquā pauciores. Deinde cum placuiſſet creari etiā ex plebe conſules: cœperunt ex utroq; corpore conſtitui. Tunc ut aliquo pluris patres haberentur, placuit duos ex numero patrum conſtitui: ita facti ſunt ædiles curules. Cūq; conſules auocarent bellis finitimis, neq; eſſet, qui in ciuitate ius reddere poſſet: factū eſt, ut prætor quoq; crearetur, qui urbanus appellatus eſt, quod in urbe ius dicebat. Poſt aliquot deinde annos nō ſufficiente eo prætore, quod multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem ueniret: creatus eſt & alius prætor, qui peregrinus appellatus eſt ab eo, quod plerūq; inter peregrinos ius reddebāt. Deinde cum eſſet neceſſarius magiſtratus, qui hæſtæ præeſſet: centum uiri litibus iudicandis cōſtituti ſunt. Conſtituti ſunt eodē tempore & quatuor uiri, qui curam uiarū agerent: & triumuiroi monetales æris, argenti, auri flatores: & triumuiroi capitales, qui carceris cuſtodiam haberent, ut cū animaduerti oporteret, interuentu eorū fieret. Et quia magiſtratibus ueſpertinis tēporibus in publicū eſſe, inconueniens erat: quinque uiri cōſtituti ſunt cis Tyberim, & ultis Tyberim, qui poſſent pro magiſtratibus fungi. Capta deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hiſpania, deinde Narbonenſi prouincia: totidē prætores, quot prouinciæ in ditiones uenerant, creati ſunt: partim qui urbanis rebꝯ, partim qui prouincialibus præeſſent. Deinde Cornelius Syl-la quæſtiones publicas conſtituit: ueluti de falſo, de paricidio, de ſicarijs, de iniurijs, & prætores quatuor adiecit. Deinde Caius Iulius cæſar duos prætores & duos ædiles, qui frumento præeſſent, à Cerere Cereales conſtituit. Ita duodecim prætores, ſex ædiles ſunt creati. Diuius deinde Auguſtus ſedecim prætores conſtituit. Poſt deinde diuius Claudius duos prætores adiecit, qui de fidei commiſſo ius dicerent. ex quibus unum diuius Titus detraxit: & adiecit diuius Nerua, qui inter fiſcum & priuatos ius diceret. Ita decem & octo prætores in ciuitate ius dicunt: & hæc omnia, quoties in reſpublica ſunt magiſtratus, obſeruantur. Quo-

ties au

ties autem proficiscuntur: unus relinquitur, qui ius dicat, is uocatur præfectus urbi. qui præfectus olim constituebatur, postea ferè latinorum feriarum causa introductus est, & quot annis obseruatur. Sanè præfectus annonæ & uigilum, quanquā non sunt magistratus, sed extra ordinem utilitatis causa constituti: tamen hi, quos cis Tyberim diximus, postea ædiles senatus cōsulto creabantur. Ergo ex his omnibus decem tribuni plebis, consules duo, decem & octo prætores, sex ædiles in ciuitate iura reddebāt.

Iuris ciuilibis scientiā plurimi & maximi uiri professi sunt: sed qui maximæ dignationis apud populum Romanum fuerunt, eorum in præsentia mentio habenda est: ut appareat, à quibus & qualibus hæc iura orta & tradita sint. Et quidem ex omnibus, qui scientiam nancti sunt, ante Tyberium Coruncanum publice professum neminē, traditur: cæteri autem adhuc uel in latenti ius ciuile retinere cogitabant, solumquē consultatoribus potius, quā discere uolentibus se præstabant. Fuit autem in primis peritus Sextus Papyrius, qui leges regias in unum contulit. ab hoc Appius Claudius unus ex decem uiris, cuius maximum consilium in duodecim tabulis scribendis fuit. post hunc Appius Claudius eiusdem generis maximam scientiam

aliās * Cen habuit. hic * cæcus appellatus est, & Appiā uiam strauit, & aquā Clau-
temniamus, diam induxit, & de Pyrrho in urbē nō recipiendo sententiā tulit: hunc
aliās, Centi etiā actiones scripsisse traditū est, primumquē de usurpationibus, qui li-
manus: sed ber nō exstat. Idē Appius Claudius usu, qui uidetur ad hoc processisse,
parū recte. R. literā inuenit: ut pro Valesijs Valerijs esset, & pro Fusijs Furijs. Fuit
post eos maximæ scientiæ Sempronius, quē populus Romanus *ocho*
appellauit: nec quisquam ante hunc hoc nomine cognominatus est. Sed & Caius Scipio Nasica, qui optimus à senatu appellatus est: cui etiā
am publica domus in sacra uia data est, quo facilius consuli posset. De
inde Quintus Fabius, qui ad Carthaginenses missus legatus: cū essent
duæ tesserae positæ, una pacis, altera belli: arbitrio sibi dato, utram uel-
let, referret Romam: utramquē sustulit, & ait Carthaginenses petere de-
bere, utram mallent accipere. Post hos fuit Tyberius Coruncanus, qui
(ut dixi) primus profiteri cœpit: cuius tamen scriptum nullum exstat,
licet responsa compluria & memorabilia eius fuerint. Deinde Sextus
Aelius, & frater eius Publius Aelius, & Publius Atilius maximam scien-
tiam in profitendo habuerunt: & duo Aelij etiam consules fuerunt: Atili-
us autem primus à populo sapiens appellatus est. Sextum Aelium etiā
am Ennius laudauit: & exstat illius liber, qui inscribitur tripertita, qui
ueluti cunabula iuris continet. Tripertita autem dicitur, quoniam lege
duodecim tabularum præposita, iungitur interpretatio, deinde subtexi-
tur legis actio. Eiusdem esse tres alij libri referuntur: quos tamen qui-
dam

dam negant eius esse. hos sectatus est ad aliquid Marcus Cato princeps Porciæ familiæ, cuius & libri exstāt: sed plurimi filij eius, ex quibus cæteri oriuntur. Post hos fuerunt Publius Mutius, & Brutus & Manilius, qui fundauerunt ius ciuile. ex his Publius Mutius decem libellos reliquit, Brutus septem, Manilius tres. exstant & uolumina inscripta Manilij monumenta. illi duo consulares fuerunt, Brutus prætorius, Publius Mutius etiam pōtifex maximus. Ab his profecti sunt Publius Rutilius Rufus, qui Romæ consul, & Asiæ proconsul fuit: Paulus Verginius, & Quintus Tubero ille Stoicus Panætij auditor, qui & ipse consul: etiam Sextus Pompeius Cnei Pompeij patruus. Fuit & eodem tempore Cælius Antipater, qui historias cōscripsit: sed plus eloquentiæ, quàm scientiæ iuris operam dedit. etiam Lucius Crassus frater Publij Mutij, qui * Mutianus dictus est † (hūc Cicero ait iuriscōsultorū disertissimū.)

Post hos Quintus Mutius Publij filius pontifex maximus ius ciuile primus constituit, generatim in libros decē & octo redigēdo. Mutij auditores fuerunt cōplures: sed præcipuæ authoritatis Gallus Aquilius, Balbus Lucilius, Sextus Papyrius, Caius Iuuentius. ex quibus Gallum maximæ authoritatis apud populum fuisse Seruius dicit. omnes enim hi à Seruio Sulpitio nominantur: alioquin per se eorum scripta non talia existunt, ut ea omnes adpetant. deniq; nec uersantur omnino scripta eorum inter manus hominum: sed Seruius libros suos compleuit, ex cuius scriptura ipsorum quoq; memoria habetur. Seruius autem cum in causis orandis primum locum, aut certe post Marcum Tullium obtineret: traditur ad consulendum Quintum Mutium de re amici sui pertinisse. cumq; eum de iure respondentē parū intellexisset, & iterum Quintum interrogasset, & à Quinto responsum esset, nec tamen percepisset: ita obiurgatum à Quinto Mutio. Nanq; eum dixisse: turpe esse patricio & nobili uiro causas exoranti, ius, in quo uersaretur, ignorare. ea uelut contumelia Seruius tractus, operam dedit iuri ciuili: & plurimum eos, de quibus locuti sumus, audiuit: instructus à Balbo Lucilio, instructus aut maxime à Gallo Aquilio, qui fuit Cercinnæ. Itaq; libri eius cōplures exstant Cercinnæ cōfecti. hic cū in legatiōe perisset: statuam ei populus Romanus pro Rostris posuit, & Hostiæ exstat pro rostris Augusti. huius uolumina cōpluria exstant. reliquit autem propē centum & octaginta libros. ab hoc plurimi profecerunt, ferē tamen hi libros conscripserūt: Alfenus Varus, Caius Aulus Ofilius, Titius Cæsius, Aufidius Tuca, Aufidius Namusa, Flavius Priscus, Caius Ateius Pactuius, Labeo Antistius Labeonis Antistij pater, Cinna, Publicius Gellius. Ex his enim decem, octo libros conscripserūt: quorum omnes, qui fuerunt, libri digesti sunt ab Aufidio Namusa in centū quadraginta

aliās * Mutianus.

† (Non oīa exēplaria habent.)

at's*ma-
ximns.

draginta libros. Ex his auditoribus plurimū authoritatē habuit Alfe-
nus Varus, & Aulus Ofilius: ex quibus Varus cōsul fuit, Ofilius in eque-
stri ordine perseuerauit. is fuit Cæsari familiarissimus, & libros de iure
ciuili plurimos, & qui omnem partem operis fundarent, reliquit. nam
& de legibus Vicesimæ, & de iuris dictione primus cōscripsit. idem edi-
ctum prætoris primum diligenter composuit. Nam ante eum Seruius
duos libros ad Brutum quā breuissimos ad edictum subscriptos, reli-
quit. Fuit eodem tempore & Trebatius, qui idem Cornelij * Maximi
auditor: fuit Aulus Cascellius, & Quintus Murius Volusij auditor: qui
deinde in illius honorē Publiū Muriū nepotem eius testamento hæ-
redem reliquit. fuit autem quæstorius, nec ultra uoluit procedere, cum
Augustus illi etiam consulatū offerret. ex his Trebatius peritior Cascel-
lio, Cascellius Trebatio eloquentior fuisse dicitur, Ofilius utroq; docti-
or. Cascellij scripta nō exstant, nisi unus liber Bene dictorum: Trebatij
complures, sed minus frequentantur. Post hos quoq; Tubero fuit, qui
Ofilio operam dedit. fuit autem patricius, & transijt à causis agendis
ad ius ciuile: maxime postquā Quintum Ligariū accusauit, nec obtri-
nuit apud Caium Cæsarem. Is est Quintus Ligarius, qui cum Africæ
oram teneret, infirmū Tiberonem adplicare non permisit, nec aquam
haurire. quo nomine eum accusauit, & Cicero defendit: exstatq; eius
oratio pulcherrima, quæ inscribitur, pro Quinto Ligario. & Tubero
doctissimus quidem habitus est iuris publici & priuati, & complures
utriusq; operis libros reliquit: sermone tamen antiquo usus adfectauit
scribere, & ideo parum libri eius grati habentur. Post hūc maximæ au-
thoritatis fuerunt Ateius Capito, qui Ofilium secutus est: & Antistius
Labeo, qui omnes hos audiuit, institutus est autem à Trebatio. Ex his
Ateius consul fuit: Labeo noluit, cum offerretur ei ab Augusto consula-
tus, quo suffectus fieret, & honorem susciperet. sed plurimū studijs ope-
ram dedit: & totum annum ita diuiserat, ut Romæ sex menses cum stu-
diosis esset, & sex mensibus secederet, & cōscribendis libris operam da-
ret. itaq; reliquit quadringēta uolumina, ex quibus plurima inter ma-
nus uersantur. Hi duo primū ueluti diuersas sectas fecerūt. nam Ateius
Capito in his, quæ ei tradita fuerant, perseuerabat: Labeo ingenij qua-
litate & fiducia doctrinæ fretus, quod præ cæteris sapientiæ operam de-
derat, plurima innouare instituit. & ita Ateio Capitoni Masurius Sabinus
successit, Labeoni Nerua, qui adhuc eas diffensiones auxerūt. Ner-
ua familiarissimus Cæsaris fuit: Masurius Sabinus in equestri ordine
fuit, & publice primus respōdit, posteaquā hoc beneficiū cepit à Ty-
berio Cæsare. Et (ut obiter sciamus) ante tempora Augusti publice re-
spondendi ius non à principibus dabatur. sed qui fiduciam studiorum
suorum

suorum habebant, consulentibus respondebant: neque responsa utique signata dabant, sed plerumque iudicibus ipsis scribebant, aut testabantur, qui illos consuluerant. Primus diuus Augustus, ut maior iuris auctoritas haberetur: constituit, ut ex auctoritate eius responderent. & ex illo tempore peti hoc pro beneficio coepit. & ideo optimus princeps Hadrianus, cum ab eo iuri praetorij peterent, ut sibi liceret respondere: rescripsit eis, hoc non peti, sed praestari solere. Et ideo delectari se, si qui fiducia sui haberet, populo ad respondendum se praepararet. Ergo Sabino concessum est à Tyberio Caesare, ut populo responderet, cum in equestrem ordinem iam grandis natu, & ferè annorum quinquaginta receptus esset. huius nec amplae facultates fuerunt, sed plurimum à suis auditoribus sustentatus est. Huic successit Caius Cassius Longinus, natus ex filia Tiberonis, quae fuit neptis Seruij Sulpitij. & ideo proauum suum Seruium Sulpitium appellauit. is & consul fuit cum Quartino, temporibus Tyberij: & plurimum in ciuitate auctoritatis habuit, donec Caesar eum ciuitate expelleret. expulsus ab eo in Sardiniam, reuocatus à Vespasiano, diem suum obiit. Neruae successit Proculus. fuit eo tempore & Nerua filius. Fuit & alius Longinus ex equestri quidem ordine, qui postea ad praeturam usque peruenit: sed Proculi auctoritas maior fuit. (nam & ipse plurimum potuit) appellatiq; sunt partim Cassiani, partim Proculiani: quae origo à Capitone & Labeone coeperat. Cassio Caelius Sabinus successit, qui plurimum temporibus Vespasiani potuit: Proculo Pegasus, qui temporibus Vespasiani praefectus urbi fuit. Caelio Sabino Priscus Iabolenus, Pegaso Celsus pater: patri Celfo Celsus filius, & Priscus Neratius, qui utriusque consules fuerunt. Celfo quidem & item Iaboleno Prisco Aburnius Valens, & Tuscianus: item Saluius Iulianus.

DE LEGIBVS, SENATVSQVE CONSULTIS,

& longa consuetudine. Tit. III.

L. PAPINIANVS lib. I. definitionum.

EX est commune praecipuum: uiro-
rum prudentium con-
sultum: delictorum, quae sponte uel ignorantia contrahun-
tur, coërcitio: communis rei publicae sponsio.

II. MARTIANVS lib. I. Institutionum.

NAM & Demosthenes orator sic definit: Νόμος ὅστις, ὃ πάντας προσ-
ήκει πείθεσθαι, ὅστις ἀπολλὰ καὶ μάλιστα, ὅτι πᾶσι ὅστις νόμος εὐρημα μὲν καὶ
δίκαιον θεῶν, δόγμα δὲ φρονίμων ἀνθρώπων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἐκποσίων καὶ ἀκου-
σίων ἀμαρτημάτων, πόλεος δὲ σωτηρικὴ κοινὴ, καὶ διὰ πᾶσι προσήκει εἶναι τοῖς ἀνθρώποις.
Sed & philosophus summus Stoicæ sapientiae Chrysippus sic in-
cipit

capit librum, quē fecit πρὸ νόμου. ὁ νομὸς πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων πραγμάτων, ὃς δὲ αὐτὸν προσάτην εἶναι πῶ καλῶν καὶ ἀειχρῶν, καὶ ἀεὶ χονίαν καὶ ἡγεμόνα, καὶ ἡ τοῦτο κανόνατ' εἶναι δίκαιον καὶ ἀδίκον, καὶ τῶν φύσεως πολιτικῶν ζώων προσακτικὸν ἥ, ὡς ποιητέον· ἀπάγορευτικὸν δὲ, ὡς οὐ ποιητέον.

III. POMPONIVS lib. XXV. ad Sabinum.

IVra constitui oportet (ut dicit Theophrastus) in his, quæ ἐκ πάσης γού ἐπὶ δ' πλεόντων accidunt.

IIII. CELSVS lib. V. Digestorum.

EX his, quæ forte uno aliquo casu accidere possunt, iura non constituuntur.

V. IDEM lib. XV. Digestorum.

NAm ad ea potius debet aptari ius, quæ & frequēter & facile, quā quæ perraro eueniunt.

VI. PAVLVS lib. XVII. ad Plantium.

Tοὐ γὰρ ἅπασι ἢ δις (ut ait Theophrastus) παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται.

VII. MODESTINVS lib. I. regularum.

LEgis uirtus est imperare, uetare, permittere, punire.

VIII. VLPIANVS lib. III. ad Sabinum.

IVra non in singulas personas, sed generaliter constituuntur.

IX. IDEM lib. XIII. ad edictum

Non ambigitur, senatum ius facere posse.

X. IVLIANVS lib. LIX. ad edictum.

Neq; leges, neq; senatuscōsulta ita scribi possunt, ut omnes casus, qui quandoq; inciderint, compræhendantur: sed sufficit ea, quæ plerunq; accidunt, contineri.

XI. IDEM lib. XC. Digestorum.

ET ideo de his, quæ primo constituuntur: aut interpretatione, aut constitutione optimi principis certius statuendum est.

XII. IDEM lib. XV. Digestorum.

Non possunt omēs articuli singulatim aut legibus, aut senatuscōsultis cōpræhendi: sed cū in aliqua causa sentētia eorū manifesta est: is, qui iurisdictioni præest, ad similia procedere, atq; ita ius dicere debet.

XIII. VLPIANVS lib. I. ad edictum ædiliū curulium.

NAm (ut ait Pedius) quoties lege aliquid unum uel alterū est introductum: bona occasio est & cætera, quæ tendunt ad eandem utilitatem, uel interpretatione, uel certe iurisdictione suppleri.

XIIII. PAVLVS lib. LIII. ad edictum.

QVod uero contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias.

XV. IVLIANVS lib. XXVII. Digestorum.

In his

IN his, quæ contra rationem iuris constituta sunt, non possumus sequi regulam iuris.

XVI. PAVLVVS lib. singulari de iure singulari.

IVS singulare est, quod contra tenorem rationis, propter aliquam utilitatem, autoritate constituentium introductum est.

SCIRE leges non est, uerba eorum tenere, sed uim & potestatem.

XVII. IDEM lib. XXIX. Digestorum.

BENIGNIUS leges interpretandæ sunt, quod uoluntas earum cõseruetur.

XIX. IDEM lib. XXXIII. Digestorum.

IN ambigua uoce legis ea potius accipienda est significatio, quæ uicio caret: præsertim cum etiam uoluntas legis ex hoc colligi possit.

NON omniũ, quæ à maioribus constituta sunt, ratio reddi potest.

XXI. NERATIVVS lib. VI. membranarum.

ET ideo rationes eorum, quæ cõstituuntur, inquiri non oportet. alioquin multa ex his, quæ certa sunt, subuertuntur.

CVM lex in præteritum quid indulget, in futurum uetat.

XXII. VLPPIANVS lib. XXXV. ad edictum.

MINIME sunt mutanda, quæ semper interpretatione certam habuerunt.

XXIII. PAVLVVS lib. III. ad Plautium.

INCIUILE est, nisi tota lege perspecta, una aliqua particula eius proposita, iudicare uel respondere.

XXV. MODESTINVS lib. VII. responsorum.

NVLLA iuris ratio, aut æquitatis benignitas patitur: ut quæ salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriori interpretatione contra ipsorum cõmodum producamus ad seueritatem.

NON est nouum, ut priores leges ad posteriores trahantur.

XXVI. TERTVLLIANVS lib. I. questionum.

IDEO, quia antiquiores leges ad posteriores trahi, usitatum est: semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas & ad eas res pertineant, quæ quandoque similes erunt.

XXVIII. PAVLVVS lib. V. ad L. Iuliam & Papiam.

SED & posteriores leges ad priores pertinent: nisi sint contrariæ, idque multis argumentis probetur.

XXIX. IDEM lib. singulari ad L. Cinniam.

CONTRA legem facit, qui id facit, quod lex prohibet: in fraudem uero legis, qui saluis uerbis legis, sententiam eius circumuenit.

b iij Vlpianus

XXX. VLP IANVS lib. III. *ad edictum.*

Fraus enim legi fit: ubi id fit, quod fieri noluit, fieri autē nō uetuit: & quod distat *ῥηζὺν ὁρᾶν δὲ τῶν νομῶν*, hoc distat fraus ab eo, quod contra legem fit.

XXXI. IDEM lib. XIII. *ad L. Iuliam & Papiam.*

Priniceps legibus solutus est. Augusta autē licet legibus soluta non est: principes tamē eadem illi priuilegia tribuūt, quā & ipsi habēt.

XXXII. IULIANVS lib. LXXXIII. *Digestorum.*

De quibus causis scriptis legibus nō utimur: id custodiri oportet, quod moribus & cōsuetudine introductum est. & si qua in re hoc defecerit: tunc quod proximū & consequens ei est. si ne id quidem appareat: tunc ius, quo urbs Roma utitur, seruari oportet. Inueterata cōsuetudo pro lege non immerito custoditur: & hoc est ius, quod dicitur moribus constitutum. Nam cum ipsæ leges nulla alia ex causa nos teneāt, quā quod iudicio populi receptæ sint: merito & ea, quæ sine illo scripto populus probauit, tenebūt omnes. Nam quid interest, suffragio populus uoluntatem suam declaret, an rebus ipsis & factis? Quare rectissime etiam illud receptum est, ut leges non solum suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omniū per desuetudinē abrogentur.

XXXIII. VLP IANVS lib. I. *de officio proconsulis.*

Ditura cōsuetudo pro iure & lege in his, quæ non ex scripto descendunt, obseruari solet.

XXXIII. IDEM lib. III. *de officio proconsulis.*

Cum de consuetudine ciuitatis uel prouinciæ confidere quis uideatur: primum quidem illud explorandum arbitror, an etiam cōtradictō aliquando iudicio consuetudo firmata sit.

XXXV. HERMOGENIANVS lib. I. *iuris ἐπιτομῶν.*

Sed & ea, quæ longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos obseruata, uelut tacita ciuium conuentio: non minus, quā ea, quæ scripta sunt iura, seruantur.

XXXVI. PAVLVS lib. VII. *ad Sabinum.*

Imō magnæ authoritatis hoc ius habetur, quod in tantū probatum est, ut non fuerit necesse scripto compræhendere.

XXXVII. IDEM lib. I. *questionum.*

Si de interpretatione legis quærat: in primis inspiciedum est, quo si iure ciuitas retro in eiusmodi casibus ūsa fuit. Optima enim est legum interpres consuetudo.

XXXVIII. CALLISTRATVS lib. I. *questionum.*

Nam imperator noster Seuerus rescripsit: in ambiguitatibus, quæ ex legibus proficiscuntur: consuetudinem, aut rerum perpetuō similiter iudicatarum authoritatem uim legum obtinere debere.

Celsus

XXXIX. CELSVS lib. XXIII. *digestorum.*

Quod non ratione introductum est, sed errore primū, deinde consuetudine obtentum: in alijs similibus non obtinet.

XL. MODESTINVS lib. I. *regularum.*

Ergo omne ius aut consensus fecit, aut necessitas constituit, aut firmavit consuetudo.

XLI. VLP IANVS lib. II. *Institutionum.*

Totum autem ius consistit aut in acquirendo, aut in conservando, aut in minuendo. aut enim hoc agitur, quemadmodum quid cuiusque fiat: aut quemadmodum quis rem suam, uel ius suum conferret: aut quomodo alienet, aut amittat.

DE CONSTITVTIONIBVS PRINCIPVM. Tit. IIII.

I. VLP IANVS lib. I. *Institutionum.*

Quod principi placuit, legis habet vigorem: utpote cum lege Regia, quæ de imperio eius lata est, populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem conferat.

Quodcumque igitur imperator per epistolam & subscriptionem statuit, uel cognoscens decreuit, uel de plano interlocutus est, uel edicto præcepit: legē esse constat. hæc sunt, quas constitutiones uulgo appellamus. Planē ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum trahunt. nam quod princeps alicui ob merita indulget, uel si quam pœnam irrogauit, uel si cui sine exemplo subuenit: personam non egreditur.

II. VLP IANVS lib. IIII. *fideicommissorum.*

In rebus nouis constituendis euidens esse utilitas debet, ut recedatur ab eo iure, quod iam diu æquum uisum est.

III. IABOLENVS lib. XII. *ἐπιστολῶν.*

Beneficiū imperatoris, quod à diuina scilicet eius indulgentia proficiscitur, debemus quā plenissime interpretari.

IIII. MODESTINVS lib. II. *exasationum.*

Αἰ μεταγενέσεσθαι διατάξεις ἰσχυρότεσθαι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσῆμ.

DE STATV HOMINVM. Tit. V.

I. PAVLVS lib. I. *Institutionum.*

Mne ius, quo utimur: uel ad personas pertinet, uel ad res, uel ad actiones.

II. HERMOGENIANVS lib. I. *ἐπιτομῶν.*

Cum

Cum igitur hominum causa omne ius constitutum sit: primo de personarum statu, ac post de ceteris ordinem perpetui edicti secuti, & his proximos atque coniunctos adplicantes titulos, ut res patitur, dicemus.

III. CAIVS lib. I. Institutionum.

Semma itaque diuisio de iure personarum hæc est: quod omnes homines aut liberi sunt, aut serui.

IIII. FLORENTINVS lib. IX. Institutionum.

Libertas est naturalis facultas eius, quod cuique facere liber: nisi si quid ui aut iure prohibetur. Seruitus est constitutio iurisdictionis, qua quis dominio alieno contra naturam subijcitur. Serui ex eo appellati sunt, quod imperatores captiuos uendere, & per hoc seruare, nec occidere solent. Mancipia uero dicta sunt, quod ab hostibus manu capiuntur.

V. MARTIANVS lib. I. Institutionum.

Et seruorum quidem una est conditio, liberorum autem hominum multæ. quidam enim ingenui sunt, quidam libertini. Serui autem in dominium nostrum rediguntur, aut iure ciuili, aut gentium. Iure ciuili, si quis se maior uiginti annis, ad precium participandum, uenire passus est. Iure gentium serui nostri sunt, qui ab hostibus capiuntur, aut qui ex ancillis nostris nascuntur. Ingenui sunt, qui ex matre libera nati sunt. sufficit autem liberam fuisse, quo tempore nascitur, licet ancillam cõceperit. è contrario, & si libera conceperit, deinde ancilla pariat: placuit eum, qui nascitur, liberum nasci. nec interest, iustis nuptiis cõceperit, an uulgo: quia non debet calamitas matris nocere ei, qui in uentre est. Ex hoc quæsitum est, si ancilla prægnans manu-

* hæc aliàs missa sit, deinde ancilla postea facta * (aut expulsa ciuitate) peperit, liberum, an seruum pariat: & tamen rectius probatum est, liberum nasci: sanè carent & sufficere ei, qui in uentre est, liberam matrem uel medio tempore omni ratio habuisse.

ne.

VI. CAIVS lib. I. Institutionum.

Libertini sunt, qui ex iusta seruitute manumissi sunt.

VII. PAVLVS lib. singulari de portuibus, quæ liberis damnatorum cõceduntur.

Qui in utero est, perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur: quoties de commodis ipsius partus quæritur: quanquam alij, antequam nascatur, nequaquam proficit.

VIII. PAPINIANVS lib. II. quæstionum.

Imperator Titus Antoninus rescripsit, non lædi statum liberorum ob tenorem instrumenti male concepti.

IX. IDEM lib. XXV. quæstionum.

In multis nostri iuris articulis deterior est conditio foeminarum, quam masculorum.

Vlpianus

X. VLP IANVS lib. I. ad Sabinum.

Quæritur, hermaphroditum cui comparamus. & magis puto eius sexus existimandum, qui in eo præualet.

XI. PAVLVS libro XVIII. responsorū.

Respondit eum, qui uiuente patre, & ignorante de cōditione filia, conceptus est: licet post mortem aui natus sit: iustum filiū ei, ex quo conceptus est, non uideri.

XII. IDEM lib. XIX. responsorum.

Septimo mense nasci perfectum partū, iam receptū est propter auctoritatem doctissimi uiri Hippocratis. & ideo credendū est, eū qui ex iustis nuptijs septimo mense natus est, iustum filium esse.

XIII. HERMOGENIANVS. lib. I. iuris ἐπιτομῆς.

Seruus in capitali causa fortunæ iudicio à domino commissus: & si fuerit absolutus, non fit liber.

XIII. PAVLVS lib. III. sententiarum.

Non sunt liberi, qui contra formam humani generis cōuerso more procreantur: ueluti si mulier monstrosū aliquid, aut prodigiosū enixa sit. Partus autem, qui membrorū humanorum officia ampliavit, alicuius uidet effectus: & ideo inter liberos cōnumerabit.

XV. TRIPHONINVS lib. X. disputationum.

Arescusa, si tres peperisset, libera esse testamento iussa: primo par tu unum, secundo tres peperit. quæsitum est: an, & quis eorum liber esset? Hæc conditio libertati adposita, iā implenda mulieri est. Sed non dubitari debet, quin ultimus liber nascatur. Nec enim natura permisit, simul uno impetu duos infantes de uno utero matris excedere: ut ordine nascentium incerto non appareat, utrū in seruitute, libertatēue nascatur. Incipiente igit partu existens conditio efficit, ut ex libera edatur, qui postea nascitur: ueluti si quælibet alia conditio, libertati mulieris adposita, parturiente ea existat. & manumissa sub hac conditione, si decem milia hæredi Titio dederit: eo momento, quo parit, si per alium impleuerit conditionē: iā libera peperisse credenda est.

XVI. VLP IANVS lib. VII. disputationum.

Idem erit, si eadē Arescusa primo duo pariat, postea geminos edat. Idicendum est enim, non posse utrunq; dici ingenuum, sed eum qui posterior nascitur, quæstio ergo facti potius est, non iuris.

XVII. IDEM lib. XII. ad edictum.

In orbe Romano qui sunt, ex constitutione imperatoris Antonini ciues Romani effecti sunt.

XVIII. IDEM lib. XXVII. ad Sabinum.

Imperator Hadrianus Publio Marcello rescripsit: liberam, quæ prægnans

gnans ultimo supplicio damnata sit, liberū parere: & solitum esse seruari eā, dū partum æderet. Sed & si ei, quæ ex iustis nuptiis cōcepit, aqua & igni interdictum est: ciuem Romanū parit, & in potestate patris.

XIX. CELSVS lib. XXIX. Digest.

Cvm legitimæ nuptiæ factæ sunt, patrem liberi sequuntur: uulgo quæsitus, matrem sequitur.

XX. VLP IANVS lib. XXXVIII. ad Sabinum.

Qui furere cœpit: & statum, & dignitatē in qua fuit, & magistratū, & potestatem uidetur retinere: sicut & rei suæ dominū retinet.

XXI. MODESTINVS lib. VII. regularum.

Homo liber, qui se uendit: manumissus non ad suum statum reuertitur, quo se abdicauit: sed efficitur libertinæ conditionis.

XXII. IDEM lib. XII. responsorū.

Herennius Modestinus respondit: si eo tempore enixa est ancilla, quo secundū legem donationis manumissa esse debuit: cum ex constitutione libera fuerit, ingenuum ex ea natum.

XXIII. IDEM lib. primo πρῶτον.

Vulgo cōcepti dicunt, qui patrē demonstrare nō possunt: uel qui possunt quidē, sed eū habent, quē habere nō licet: qui & spurij appellantur πῦρ & τὸν πατέρα.

XXIII. VLP IANVS lib. XXII. ad Sabinum.

Lex naturæ est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur: nisi lex specialis aliud inducat.

XXV. IDEM lib. I. ad L. Iuliam & Papiam.

Ingenuum accipere debemus etiam eum, de quo sententia lata est, quamuis fuerit libertinus: quia res iudicata pro ueritate accipitur.

XXVI. IULIANVS lib. LXVIII. digest.

Qui in utero sunt, in toto penē iure ciuili intelligunt in rerū natura esse. Nam & legitimæ hæreditates ijs restituuntur: et si mulier prægnans ab hostibus capta fuerit, id quod natū est, postliminiū habet. Item patris uel matris conditionē sequit. Præterea si ancilla prægnans subrepta fuerit: quāuis apud bonæ fidei emptorē pepererit: id quod natū erit, tanq̃ furtiuū, usu nō capitur. His cōsequens est: ut libertus quoq̃, quādiu patroni filius nasci possit: eo iure sit, quo sunt, qui patronos habent.

XXVII. VLP IANVS lib. V. opinionum.

Evm qui se libertinum esse fatetur: nec adoptando patronus ingenuum facere potuit.

DE HIS QUI SUI VEL ALIENI IV

gis sunt.

Tit. VI.

Caius

CAIVS lib. I. Institut.

DE iure personarum alia diuisio sequitur: quod quædā sui iuris sunt, quædā *alieno iuri subiectæ sunt. Videamus ita als *quæ
q; de his, quæ alieno iuri subiectæ sunt. nam si cognouerimus, quæ istæ personæ sunt: simul intelligemus, quæ sui dā quæ. i
iuris sunt. Dispiciamus itaq; de his, quæ in aliena potestate pand. Fl.
te sunt. Igitur in potestate sunt serui dominorum: quæ quidē potestas est iuris gentium. nam apud oēs peræque gentes animaduertere possumus, dominis in seruos uitæ necisq; potestatem fuisse: & quodcunq; per seruum acquiritur, id domino adquiri. Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio Romano sunt: licet supra modū, & sine causa legibus cognita, in seruos suos sæuire. Nam ex cōstitutione diui Antonini: qui sine causa seruū suū occiderit, non minus puniri iubetur, quā qui alienum seruum occiderit. Sed & maior asperitas dominorum eiusdem principis constitutione coercetur.

II. VLP IANVS lib. VIII. de officio procons.

SI dominus in seruos sæuiat, uel ad impudiciā turpemq; uolationem cōpellat: quæ sint partes præsidis, ex rescripto diui Pij ad Aelium Martianū proconsulem Beticæ manifestatur: cuius rescripti uerba hæc sunt. Dominorū quidē potestatem in seruos suos illibatā esse oportet, nec cuiq; hominū ius suū detrahi. sed dominorū interest: ne auxiliū contra sæuitiā, uel famē, uel intolerabilē iniuriā denegetur ijs, qui iuste deprecantur. Ideoq; cognosce de querelis eorū, qui ex familia Iulij Sabini ad statuā cōfugerunt: et si uel durius habitos, q̄ æquū est, uel infami iniuria adfectos cognoueris: uenire iube, ita ut in potestatem dñi nō reuertantur. quod si meæ constitutioni fraudē fecerit: sciet me admissum seuerius exsecuturū. Diuus etiā Hadrianus Vmbriciam quandā matronam in quinquenniū relegauit, quod ex leuissimis causis ancillas suas atrocissime tractasset.

III. CAIVS lib. I. Institutionum.

Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptijs procreauimus: quod ius propriū ciuium Romanorum est.

III. VLP IANVS lib. I. Institutionum.

NAm ciuium Romanorū quidam sunt patres familiarū, quidā filij familiarū: quædā matres familiarum, quædā filia familiarum. Patres familiarū sunt, qui suæ potestatis sunt: siue puberes, siue impuberes. simili modo & matres familiarū. filij uero & filia familiarum, qui sunt in aliena potestate. Nam qui ex me & uxore mea nascūtur, in potestate mea sunt: item qui ex filio meo & uxore eius, id est nepos meus & neptis. æque in mea sunt potestate, & p̄nepos & proneptis, & deinceps ceteri.

e ij

Idem

V. IDEM lib. XXXVI. ad edictum.

Nepotes ex filio, mortuo auo, recidere solent in filij potestatem: simili modo & pronepotes, & deinceps, uel in filij potestatem, si uiuit, & in familia mansit: uel in eius parentis, qui ante eos in potestate est. & hoc non tantum in naturalibus, uerū quoq; in adoptiuis iuris est.

VI. IDEM lib. IX. ad Sabinum.

Filium eum definimus, qui ex uiro & uxore eius nascitur. Sed si fingamus abfuisse maritum (uerbi gratia) per decennium, reuersum anniculum inuenisse in domo sua: placet nobis Iuliani sententia, hunc non esse mariti filium. non tamen ferendum Iulianus ait eum, qui cum uxore sua adsidue moratus, nolit filium agnoscere, quasi nō suum. Sed mihi uidetur (quod & Scæuola probat) si constet maritum aliquandiu cum uxore non concubuisse, infirmitate interueniente, uel alia causa: uelut si ea uoletudine paterfamilias fuit, ut generare nō posset: hūc, qui in domo natus est, licet uicinis scientibus, filiū non esse.

VII. IDEM lib. XXV. ad Sabinum.

Si qua poena pater fuerit adfectus, ut uel ciuitatem amittat, uel seruus poenæ efficiatur: sine dubio nepos filij loco succedit.

VIII. IDEM lib. XXVI. ad Sabinum.

Patre furioso, liberi nihilominus in patris sui potestate sunt. Idem & in omnibus est parentibus, qui liberos habet in potestate. Nam cum ius potestatis moribus sit receptum: nec possit desinere quis habere in potestate, nisi exierint liberi, quibus casibus solēt: nequaquam dubitandum est, remanere eos in potestate. Quare non solum eos liberos in potestate habebit, quos ante furorem genuit: uerum & si qui ante furorem concepti, in furore æditi sunt. sed si in furore agente eo, uxor concipiat: uidendum, an in potestate eius nascatur filius. nam furiosus, licet uxorem ducere non possit, matrimonium tamen retinere potest. quod cum ita se habet, in potestate filium habebit. Proinde & si furiosa sit uxor, ex ea ante conceptus in potestate nascetur: sed & in furore eius conceptus ab eo, qui non furebat, sine dubio in potestate nascetur: quia retinetur matrimonium. Sed & si ambo in furore agant, & uxor & maritus, & tunc cōcipiat: partus in potestate patris nascetur, quasi uolūtatis reliquijs in furiosis manentibus. Nam cū consistat matrimonium altero furente, constat & utroq;. Adeo autem retinet ius potestatis pater furiosus, ut & adquiratur illi commodum eius, quod filius adquisiuit.

IX. POMPONIVS lib. XVI. ad Quint. Mutium.

Filiusfamilias in publicis caussis loco patrisfamilias habetur: ueluti si uel magistratum gerat, uel tutor detur.

Vlpianus

X. VLP IANVS lib. III. ad L. Iuliam & Papian.

Si iudex nutrirī uel ali oportere pronunciauerit: dicēdum est de ueritate quārendum, filius sit, an non. neq; enim alimentorū causā ueritati facit praeiudiciū.

XI. MODESTINVS lib. I. παρὲς ἐκτὼς,

Inuiti filij naturales, uel emācipati, nō redigūtur in patriā potestatē.

DE ADOPTIONIBVS, ET EMANCIPATIO- nibus, & alijs modis, quibus patria potestas soluitur. Tit. VII.

MODESTINVS lib. II. Regularum.

Elios familiarum, non solum natura, uerum & adoptiones faciunt. quod adoptionis nomen est quidem generale, in duas autem species diuiditur: quarum altera adoptio similiter dicitur, altera adrogatio. Adoptantur filij familiarum: adrogantur, qui sui iuris sunt.

II. CAIVS lib. I. Institutionum.

Generalis enim adoptio duobus modis fit: aut principis auctoritate, aut magistratus imperio. Principis auctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt: quæ species adoptionis dicitur adrogatio: quia & is qui adoptat, rogatur, id est interrogatur, an uelit eum, quē adoptaturus sit, iustum sibi filium esse: & is qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiat. Imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentis sunt: siue primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: siue inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis.

Illud utriusq; adoptionis commune est: quod & hi, qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt: castrati autem non possunt. Hoc uero proprium est eius adoptionis, quæ per principem fit: quod is qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit: non solum ipse potestati adrogatoris subicitur, sed etiam liberi eius in eiusdem fiunt potestate, tanquā nepotes.

III. PAVLVS lib. III. ad Sabinum.

Si consul uel præses filius familias sit: posse eum apud semetipsum uel emancipari, uel in adoptionem dari constat.

IIII. MODESTINVS lib. II. Regularum.

Magistratum, apud quē legis actio est: & emancipare filios suos, & in adoptionem dare apud se posse, Neratij sententia est.

V. CELSVS lib. XXVIII Digestorum.

In adoptionibus eorum, qui suæ potestatis sunt, ipsorum duntaxat uoluntas exploratur. Sin autem à patre datur in adoptionem: in ijs

c iij utriusq;

utriusq; arbitrium expectandum est, uel cōsentiendo, uel non contradicendo. VI. PAVLVS lib. XXXV. ad edictum.

CUm nepos adoptatur, quasi ex filio natus: consensus filij exigitur, idq; etiam Iulianus scribit.

VII. CELSVS lib. XXXVIII. Digestorum.

Cum adoptio fit: non est necessaria in eā rem autoritas eorum, inter quos iura agnationis consequuntur.

VIII. MODESTINVS lib. II. regularum.

Quod, ut nec curatoris autoritas intercederet, in adrogatione ante tenuerat: sub diuo Claudio recte mutatum est.

IX. VLP IANVS lib. I. ad Sabinum.

Etiam cæcus adoptare, uel adoptari potest.

X. PAVLVS lib. II. ad Sabinum.

Si quis nepotē quasi ex filio natū, quem in potestate habet, consensente filio, adoptauerit: non agnoscitur auo, ut suus hæres: q̄ppe cū post mortem aui quasi in patris sui potestatem recidit.

XI. IDEM lib. III. ad Sabinum.

Si quis cum filium haberet, in nepotis locū adoptasset, perinde atq; si ex filio natus esset: & filius author factus non esset: mortuo auo, non esse nepotem in potestate filij.

XII. VLP IANVS lib. XIII. ad Sabinum.

Qui liberatus est patria potestate: is postea in potestatem honeste reueri non potest, nisi adoptione.

XIII. PAPINIANVS lib. XXXVIII. questionum.

In omni ferē iure, finita patris adoptiui potestate, nullū ex pristino iure retinetur uestigium. deniq; & patria dignitas quasita per adoptionem, finita ea, deponitur.

XIII. POMPONIVS lib. V. ad Sabinum.

Sed & nepos ex filio, apud adoptiuium patrem conceptus & natus, sper emancipationem omnia iura perdet.

XV. VLP IANVS lib. XXVI. ad Sabinum.

Si paterfamilias adoptatus sit: omnia, quæ eius fuerūt, & adquiri possunt, tacito iure ad eū trāseūt, qui adoptauit. hoc amplius liberi ei, qui in potestate eius sunt, eū sequūtur. sed & hi, qui postliminio redeūt, uel qui in utero fuerunt, cū adrogaretur: simili modo in potestātē adrogatoris rediguntur. Qui duos filios & ex altero eorum nepotem habet: si uult nepotem, quasi ex altero natū, adoptare: potest hoc efficere, si eum emancipauerit: & sic adoptauerit, quasi ex altero natū. facit enim hoc quasi quilibet, non quasi auus: & qua ratione quasi ex quolibet natū potest adoptare, ita potest & quasi ex altero filio. In adrogationibus co-

bus cognitio uertitur: num forte minor sexaginta annis sit is, qui adrogat, qui magis liberorū creationi studere debeat: nisi forte morbus, aut ualetudo in causa sit, aut alia iusta causa adrogandi: ueluti si coniunctam sibi personam uelit adoptare. Item non debet quis plures adrogare, nisi ex iusta causa. Sed nec libertū alicum, neq; maiorem minor.

AXVI. IABOLENVS lib. VI. ex *Casio*.
Adoptio em̄ in ijs psonis locū habet, in quibus etiā natura potest.

XVII. VLP IANVS lib. XXVI. ad *Sabinum*.

NEc ei pmittitur adrogare, qui tutelā uel curā alicuius administrauit, si minor uiginti quinque annis sit, qui adrogatur: ne forte eum ideo adroget, ne rationes reddat. Itē ingrendū est, ne forte turpis causa adrogandi subfit. Iis dñtaxat pupillorum adrogatio permittenda est, qui uel naturali cognatione, uel sanctissima adfectione ducti adoptarent: ceterorū prohibenda: ne sit in potestate tutorum, & finire tutelam, & substitutionē à parente factam exstinguere. Et primū quidem excutiendū erit, quæ facultates pupilli sint: & quæ eius, qui adoptare eū uelit: ut æstimeretur ex comparatione earū, an salubris adoptio possit pupillo intelligi. deinde cuius uitæ sit is, qui uelit pupillū redigere in familiā suā. tertio, cuius demū ætatis sit: ut æstimeretur, an melius sit, de liberis pcreandis eū cogitare, q̄ ex aliena familia quenquam redigere in potestātē suā. Præterea uidendū est, an non debeat permitti ei, qui uel unum habebit, uel plures liberos, adoptare aliū: ne aut illorū, quos ex iustis nuptijs procreauit, deminuatur spes, quā unusq; librorū obsequio parat sibi: aut qui adoptatus sit, minus percipiat, quā dignum erit eum consequi. Interdum & ditiores permittitur adoptare pauperiori, si uitæ eius sobrietas clara sit, uel adfectio honesta, nec incognita. Satisfactio autem in his casibus dari solet.

XVIII. MARCELLVS lib. XXVI. *Digestorum*.

Non aliter enim uoluntati eius, qui adrogare pupillum uolet, (si causam eius ob alia probabit) subscribendum erit, quā si cauerit seruo publico, se restitutum, quæ ex bonis eius consecutus fuerit: illis, ad quos res peruentura esset, si adrogatus permanisset in statu suo.

XIX. VLP IANVS lib. XXVI. ad *Sabinum*.

His uerbis satisfactionis, quæ ab adrogatore præstari debet, AD QVOS EA RES PERTINET: & libertatibus prospectum esse, quæ secundis tabulis datæ sunt: & multo magis substituto seruo, item legatarijs, nemo dubitat. quæ satisfactio si obmissa fuerit, utilis actio in adrogatorem datur.

XX. MARCELLVS lib. XXVI. *Digestorum*.

Hæc

Haec autem satisfactio locum habet, si impubes decessit: sed & si de pupillo loquitur, tamen hoc etiam in pupilla obseruandum est.

XXI. CAIVS lib. *singulari regularum.*

Nam & foeminae ex rescripto principis adrogari possunt.

XXII. VLP IANVS lib. XXVI. *ad Sabinum.*

Si adrogator decesserit, impubere relicto filio adoptiuo: & mox impubes decedat: an haeredes adrogatoris teneantur? Et dicendum est, haeredes quoque restituere bona adrogati, & praeterea quartam partem.

Sed an impuberi adrogator substituere possit, quaeritur? Et puto non admitti substitutionem, nisi forte ad quartam solam, quam ex bonis eius consequitur: & haecenus, ut ei usque ad pubertatem substituat. Caeterum si fidei eius committit, ut quandoque restituat: non oportet admitti fidei commissum: quia hoc non iudicio eius ad eum peruenit, sed principali prouidentia. Haec autem omnia dicenda sunt: siue in locum filij, siue in locum nepotis aliquis impuberem adrogauerit.

XXIII. PAVLVS lib. XXXVI. *ad edictum.*

Qui in adoptionem datur: his quibus adnascitur, cognatus fit: quibus uero non adnascitur, nec cognatus fit. adoptio enim non ius sanguinis, sed ius adgnationis adfert. & ideo si filium adoptaui, uxor mea illi matris loco non est. neque enim adnascitur ei: propter quod nec cognatus eius fit. Item nec mater mea auiam loco illi est: quoniam his, qui extra familiam meam sunt, non adnascitur. sed filiae meae is, quem alias * & adoptaui, frater fit: * quoniam in familia mea est filia: nuptijs etiam eo quandoque rui prohibitis.

XXIII. VLP IANVS lib. I. *disputationum.*

Neq; absens, neque dissentiens adrogari potest.

XXV. IDEM lib. V. *opinionum.*

Post mortem filiae suae, quae ut mater familias, quasi iure emancipata uixerat, & testamento scriptis haeredibus decessit: aduersus factum suum, quasi non iure eam, nec praesentibus testibus emanciparit: pater mouere controuersiam prohibetur. Neque adoptare, nec adrogare quis absens, nec per alium eiusmodi sollemnitate peragere potest.

XXVI. IULIANVS lib. XXV. *Digestorum.*

Quod si filius meus emancipatus adoptauerit, is meus nepos non erit.

XXVII. IDEM lib. XXXV. *Digestorum.*

Ex adoptiuo natus, adoptiuum locum obtinet iure ciuili.

XXVIII. CAIVS lib. I. *Institutionum.*

Liberum arbitrium est ei, qui filium & ex eo nepotem in potestate habebit: filium quidem potestate dimittere, nepotem uero in potestate retinere: uel ex diuerso, filium quidem in potestate retinere, nepotem

potem uero manumittere: uel omnes sui iuris efficere. eadem & de pronepote dicta esse intelligimus.

XXIX. CALLISTRATVS lib. II. Institutionum.

SI pater naturalis loqui quidem non possit: alio tamen modo, q̄ sermone, manifestum facere possit, uelle se filium suum in adoptionem dare: perinde confirmatur adoptio, ac si iure facta esset.

XXX. PAVLVS lib. I. regularum.

ET qui uxores non habent, filios adoptare possunt.

XXXI. MARTIANVS lib. V. regularum.

NON potest filius, qui in potestate patris est, ullo modo cōpellere eum, ne sit in potestate: siue naturalis, siue adoptiuus.

XXXII. PAPINIANVS lib. XXXI. questionum.

NONnunquā autem impubes, qui adoptatus est: audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret: idq̄ causa cognita per iudicem statuendum erit. Imperator Titus Antoninus rescripsit: priuignum suum tutori adoptare permittendum.

XXXIII. MARTIANVS lib. V. regularum.

ET si pubes factus, non expedire sibi, in potestatem eius redigi, probauerit: æquum est, emancipari eum à patre adoptiuo, atq̄ ita pristinum ius recuperare.

XXXIII. PAVLVS lib. XI. questionum.

QVæsitum est: si tibi filius in adoptionē hac lege sit datus, ut (post triennium puta) eundem mihi in adoptionem des: an actio ulla sit: & Labeo nullam putat esse actionem. nec enim moribus nostris conuenire, filium temporale habere.

XXXV. IDEM lib. I. responsorum.

PER adoptionem dignitas non minuitur, sed augetur. unde senator & si à plebeio adoptatus est, manet tamē senator. similiter manet & senatoris filius.

XXXVI. IDEM lib. XVIII. responsorum.

EMancipari filium à patre quocunq̄ loco posse constare, ut exeat de patria potestate. Etiam apud proconsulē in ea prouincia, quam sortitus non est: & manumitti, & adoptionem dari posse placet.

XXXVII. IDEM lib. II. sententiarum.

ADOptare quis nepotis loco potest, etiā si filiū non habet. Eum quem quis adoptauit, emancipatum, uel in adoptionem datum, iterum non potest adoptare.

XXXVIII. MARCELLVS lib. XXVI. Digestorum.

ADOptio non iure facta, à principe confirmari potest.

XXXIX. VLPIANVS lib. III. de off. proconsulis.

d Nam

Nam ita diuus Marcus Eutichiano rescripsit. Quod desideras, an impetrare debeas, æstimabunt iudices: adhibitis etiã his, qui contradicerent, id est qui læderentur confirmatione adoptionis.

XL. MODESTINVS lib. I. differentiarum.
Adrogato patrefamilias liberi, qui in eius potestate erant, nepotes apud adrogatorem efficiuntur: simulq; cū patre in eius recidunt potestatem. quod non similiter contingit in adoptione. nam nepotes ex eo, in aui naturalis retinentur potestate. Non tantum cū quis adoptat, sed & cum adrogat: maior esse debet eo, quem sibi per adrogationem, uel per adoptionem filium facit: & utiq; plena pubertate, id est, decem & octo annis precedere debet. Spado adrogando suum hæredem sibi adsciscere potest, nec ei corporale uicium impedimento est.

XLI. IDEM lib. II. regularum.

Si pater filiū, ex quo nepos illi est in potestate, emancipauerit, & postea eū adoptauerit: mortuo eo, nepos in patris potestatem non reuertitur. sed nec is in patris potestatem reuertitur, quem auus retinebat, filio dato in adoptionem, quem denuo redadoptauit.

XLII. IDEM lib. I. τὰν ἐκτὼν.

Etiam infantem in adoptionem dare possumus.

XLIII. POMPONIVS lib. XXI. ad Quint. Mutium.

Adoptiones non solum filiorum, sed & quasi nepotū fiunt: ut aliquis nepos noster esse uideatur, perinde quasi ex filio uel incerte natus sit.

XLIII. PROCVLVS lib. VIII. ἐπιστολῶν.

Si is qui nepotem ex filio habet, loco nepotis aliquem adoptauit: nō sputo, mortuo auo, iura consanguinitatis inter nepotes futura esse. Sed si sic adoptauit, ut etiam iure legis nepos suus esset: quasi ex Lucio (puta) filio suo, & ex matrefamilias eius natus esset: contra puto.

XLV. PAVLVS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

Onera eius, qui in adoptionem datus est, ad patrē adoptiuū transferuntur.

XLVI. VLPIANVS lib. III. ad L. Iuliam & Papiam.

Inseruitute mea quæsitus mihi filius, in potestate meam redigi principis beneficio potest: libertinum tamen eū manere non dubitatur.

DE DIVISIONE RERVM ET QUALITATE.

Tit. VIII.

CAIVS lib. II. Institutionum.

SVMMA rerum diuisio in duos articulos deducitur. nā aliæ sunt diuini iuris, aliæ humani. Diuini iuris sunt res sacræ & religiosæ. Sanctæ quoq; res, ueluti muri & portæ, quodammodo diuini iuris sunt. Quod autem diuini iuris est,

ris est, id nullius in bonis est. id uero, quod humani iuris est, plerumq; ali cuius in bonis est. potest enim & nullius in bonis esse. nam res hereditariae, antequam aliquis haeres existat, nullius in bonis sunt. Hæ autē res, quæ humani iuris sunt, aut publicæ sūt, aut priuatæ. quæ publicæ sunt, nullius in bonis esse credunt: quæ aut priuatæ sunt, singulorū existūt.

Quædam præterea res corporales sunt, quædā incorporales. corporales hæ sunt, quæ tangi possunt: ueluti fundus, homo, uestis, aurum, argentum, & deniq; aliæ res innumerabiles. Incorporales sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ in iure cōsistunt: sicut hereditas, usus fructus, obligationes, quoquo modo contractæ sunt. nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur: & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumq; corporale est: ueluti fundus, homo, pecunia. Nā ipsum ius successionis, & ipsum ius utendi fruendi, & ipsum ius obligationis incorporale est. Eodem numero sunt iura prædiorum urbanorum & rusticorum, quæ etiam seruitutes uocantur.

II. MARTIANVS lib. III. Institutionum.

Quædā naturali iure cōmunia sunt omniū, quædam uniuersitatis, quædam nullius, pleraq; singulorum, quæ uarijs ex causis cuiq; adquiruntur. Et quidem naturali iure omnium cōmunia sunt illa: aer, aqua profluens, mare, & per hoc litora maris.

III. FLORENTINVS lib. I. Institutionum.

Ite lapilli, gēmae, & cætera, quæ in litore inuenimur, iure naturali statim nostra sūt.

III. MARTIANVS lib. III. Institutionum.

Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur piscandi causa: dū tamē uillis, monumētis & ædificijs abstineat: quia nō sunt iuris gētiū, sicut & mare. idq; diuus Pius piscatoribus Formianis & Capenatis rescripsit. Sed & flumina penē omnia & portus publici sunt.

V. CAI VS lib. II. rerum cotidianarum, siue aureorum.

Ripariū quoq; usus publicus est iure gentium, sicut ipsius fluminis. Itaq; naues ad eas adpellere, & funes ex arboribus ibi natis religare, retia siccare, & ex mari deducere onus aliquod, & in ijs reponere: cui libet liberum est, sicuti per ipsum flumen nauigare. sed proprietates illorum est, quorum prædijs hærent. qua de causa arbores quoq; in iisdem natæ, eorundem sunt. In mari piscantibus liberum est, casam in litore ponere, in quam se recipiant.

VI. MARTIANVS lib. III. Institutionum.

Intantū, ut soli domini constituentur, qui ibi ædificant: sed quādiu ædificiū manet. aliqñ ædificio dilapso, quasi iure postliminiū reuertitur locus in pristinā causam: & si aliq in eodē loco ædificauerit, ei9 fiet.

d ij Vniuersa

Uniuersitatis sunt, non singulorum, quæ in ciuitatibus sunt theatra, stadia, & si qua alia sunt communia ciuitatum. Itemq; nec seruus communis ciuitatis, singulorum pro parte intelligitur, sed uniuersitatis. & ideo tam contra ciuem, quàm pro eo posse seruum ciuitatis torqueri, diui fratres rescripserunt: & libertus ciuitatis non habet necesse ueniam edicti petere, si uocet in ius aliquem ex ciuibus. Sacræ res, & religiosæ, & sanctæ nullius in bonis sunt. Sacræ autem res sunt, quæ publice consecratæ sunt, non priuatim. Si quis ergo priuatum sibi sacrum constituerit, sacrum non est, sed profanum. Semel autem æde sacra facta, etiam diruto ædificio, locus sacer manet. Religiosum autem locum unusquisq; sua uoluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. In commune autem sepulchrum etiam inuitis cæteris licet inferre: sed in alienum locum, concedente tantum domino, licet inferre: & licet postea ratum non habuerit, quàm illatus est mortuus, locus religiosus fit. Cenotaphium quoq; magis placet locum esse religiosum, sicut testis est in ea re Vergilius.

S VII. VLP IANVS lib. XXV. ad edictum.
Sed diui fratres contra rescripserunt.

S VIII. MARTIANVS lib. III. regularum.
Sanctum est, quod ab iniuria hominum defensum atq; munitum est. Sanctum autem dictum est à sagminibus. sunt enim sagmina quædam herbæ, quas legati populi Romani ferre solebant, ne quis eos uideret: sicut legati Græcorum ea, quæ uocant *κνημίδες*, ferunt. In municipiis quoq; muros esse sanctos, Sabinum recte respondisse, Cassius refert: prohiberiq; oportere, ne quid in his immitteretur.

S IX. VLP IANVS lib. LXIX. ad edictum.
Sacra loca sunt, quæ publice dedicata sunt, siue in ciuitate, siue in agro. Sciendum est, locum publicum tunc sacrum fieri posse: cum princeps eum dedicauit, uel dedicandi dedit potestatem. Illud notandum est: aliud esse sacrum locum, aliud sacrarium. Sacer locus est, locus consecratus. sacrarium est locus, in quo sacræ res ponuntur: quod etiam in ædificio priuato esse potest: & solent, qui liberare eum locum religione uolunt, sacra inde euocare. Proprie dicimus sancta, quæ nec sacra, nec profana sunt, sed sanctione quadam confirmata: ut sunt leges, quia sanctione quadam subnixæ sunt. quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, & si deo non sit consecratum. & interdum in sanctionibus adiicitur: ut qui ibi aliquid commisit, capite puniatur. Muros autem municipales, nec reficere licet sine principis uel præsidis autoritate, nec aliquid eis coniungere, uel supponere. Res sacra non recipit æstimationem.

X. POMPONIVS lib. VI. ad Plantium,

Aristo

A Risto ait: sicut id, quod in mari ædificatum esset, fieret priuatū: ita quod à mari occupatum sit, fieri publicum.

XI. IDEM lib. II. ex uarijs lectionibus.

S I quis uiolauerit muros, capite punitur: sicuti si quis transcendet scalis admotis, uel alia qualibet ratione. Nā ciues Romanos aliā, q̄ p portas, egredi non licet: cum id hostile & abominandū sit. nā Romuli frater Remus occisus tradit̄ ob id, quod murū transcendere uoluerit.

DE SENATORIBVS.

Tit. IX.

VLP IANVS lib. LXII. ad edictum.

C ONSVLARI fœminæ utiq; consularem uirum præferendum esse, nemo ambigit. sed uir præfectorius an fœminæ consulari præferatur, uidendum. & putem præferri, quia maior dignitas in sexu uirili. Cōsulares autem fœminas dicimus consularium uxores. adiicit Saturninus, & matres: quod nec usq; relatum est, nec unq; receptum.

II. MARCELLVS lib. III. Digestorum.

C Assius Longinus non putat ei permittendum, qui propter turpitudinem senatu motus, nec restitutus est: iudicare, uel testimonium dicere: quia lex Iulia repetundarum hoc fieri uetat.

III. MODESTINVS lib. VI. regularum.

S enatorem remotum senatū capite non minui, sed Romæ morari: diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

IIII. POMPONIVS lib. XII. ex uarijs lectionibus.

Q Vi indignus est inferiore ordine, indignior est superiore.

V. VLP IANVS lib. I. ad L. Iuliam & Papiam.

S enatoris filium accipere debemus non tantum eum, qui naturalis est, uerum adoptiuum quoq; . neq; intererit, à quo uel qualiter adoptatus fuerit. nec interest, iā in senatoria dignitate constitutus eum suscepit, an ante senatoriam dignitatem.

VI. PAVLVS lib. II. ad L. Iuliam & Papiam.

S enatoris filius est & is, quē in adoptionē accipit: quā diu tamē in familia eius manet. emancipatus em̄ nomen filij emancipatione amittit. A' senatore uero in adoptionem filius datus ei, qui inferioris dignitatis est: quasi senatoris filius uidetur. quia non amittitur senatoria dignitas adoptione inferioris dignitatis: nō magis, q̄ ut consularis esse desinat.

VI. VLP IANVS lib. I. ad L. Iuliam & Papiam.

E Mancipatū à patre senatore, quasi senatoris filiū haberi placet. Itē Labeo scribit: etiam eum, qui post mortē patris senatoris natus sit,

d iij quasi

quasi senatoris filium esse. Sed eū, qui postea, quā pater eius de senatu motus est, cōcipitur & nascitur: Proculus & Pegasus opinantur, nō esse quasi senatoris filiū. quorū sententia uera est. nec enim proprie senatoris filius dicitur is, cuius pater senatu motus est, anteq̃ ipse nasceretur. Sed si quis conceptus quidē sit, antequā pater eius senatu moueatur: natus autē post patris dignitatē amissam: magis est, ut quasi senatoris filius intelligatur. tempus em̃ conceptionis spectandū plerisq̃ placuit. Si quis & patrē & auum habuerit senatorem: & quasi filius, & quasi nepos senatoris intelligitur. sed si pater amiserit dignitatem ante hui9 cōceptionē: quāri poterit, an q̃uis quasi senatoris filius nō intelligatur: quasi nepos tamē intelligi debeat: & magis est, ut debeat: ut aui potius ei dignitas profit, quā obfit casus patris.

VIII. IDEM lib. VI. *fidei cōmissorū.*

Fœminæ nuptæ clarissimis personis, clarissimarū fœminarū appellatione continentur. Clarissimarū fœminarū nomine senatorū filia, nisi quæ uiros clarissimos fortitæ sunt, non habentur. Fœminis etenim dignitatē clarissimā mariti tribuunt: parentes uero, donec plebeis nuptijs fuerint copulatæ. tamdiu igitur clarissima fœmina erit, quā diu senatori nupta est, uel clarissimo: aut separata ab eo, aliq̃ inferioris dignitatis non nupsit.

IX. PAPINIANVS lib. III. *responforū.*

Filiam senatoris nuptias liberti secutam, patris casus non facit uxorem. nam quæ sita dignitas, liberis propter casum patris remoti à senatu, auferenda non est.

X. VLPPIANVS lib. XXXIII. *ad edictum.*

Liberos senatorum accipere debemus, nō tantū senatorum filios: uerū etiā oēs, qui geniti ex ipsis, uel ex liberis eorū dicantur: siue naturales, siue adoptiui sint liberi senatorū, ex quibus nati dicuntur. Sed si ex filia senatoris natus sit: spectare debemus patris eius conditionē.

XI. PAVLVS lib. XII. *ad edictum.*

Senatores licet in urbe domicilium habere uideantur: ramen & ibi, unde oriundi sunt, habere domicilium intelligūtur. quia dignitas, domicilij adiectionem potius dedisse, quā permutasse uidetur.

XII. VLPPIANVS lib. II. *de ansibus.*

Nuptæ prius consulari uiro, impetrare solent à principe (quam uis perraro) ut nuptæ iterum minoris dignitatis uiro, nihilominus aī *Ma- in consulari maneant dignitate: ut scio Antoninum Augustum Iulianæ. *Mammeæ consobrinæ suæ indulgisse.
 *Fortē cō *Senatores autē accipiendū est eos, qui à patricijs & consulibus usq̃ ad pilatorum oēs uiros illustres descendūt: quia hi soli in senatu sententiā dicere possunt uerba. sunt. De offi

DE OFFICIO CONSVLIS. Tit. X.

VLPIANVS lib. II. de officio consulis.

Confiliū consulis est, consiliū præbere manumittere uolentibus. Cōsules & seorsum, & singuli manumittere possunt: sed nō potest, qui apud alterum nomina edidit, apud alterū manumittere. separata enim sunt manumissiones. Sanē si qua ex causā collega nō potest manumittere: infirmitate scilicet, uel alia causā impeditus: collegam posse manumissionem expedire, Senatus censuit. Consules seruos suos manumittere apud se posse, nulla dubitatio est. Sed si euenerit, ut minor uiginti annis consul sit: apud se manumittere nō potest: cum ipse sit, qui ex senatusconsulto consilij causā examinat. apud collegam uero causā probata, potest.

DE OFFICIO PRAEFECTI PRAETORIO. Tit. XI

AVRELIVS ARCADIVS lib. singulari de officio praefecti praetorio.

Reuiter commemorare necesse est, unde constituendi praefecti praetorio officiū origo emanauerit. Ad uicē magistrī equitum praefectos praetorio antiquitus esse institutos: à quibsdā scriptoribus traditum est. nam cū apud ueteres Dictatoribus ad tempus summa potestas crederetur: & magistrō equitū sibi eligerēt, qui ad sociati principali curā militiā gratia, secundam post eos potestatem gererent: regimentis reipublicae ad Imperatores ppetuo translatis, ad similitudinē magistrorū equitū praefecti praetorio à principibz electi sunt, data eis pleniorē licetia ad disciplinā publicā emendationē. His cunabulis praetorio praefectorum authoritas initiata: in tantū meruit augeri, ut appellari à praefectis praetorio non possit. nam cū ante quaesitū fuisset, an liceret à praefectis praetorio appellari, & an iure liceret, exstaretq; exempla eorū, qui pro uocauerant: postea publice sententia principali lecta, appellandi facultas interdicta est. credidit enim princeps eos, qui ob singularē industriam, explorata eorū fide & grauitate, ad huius officiij magnitudinem adhiberentur: non aliter iudicaturos esse, pro sapientia ac luce dignitatis suae, quā ipse foret iudicatuus. Subnixi sunt & alio priuilegio: ne à sententijs eorum minores aetate ab alijs magistratibus, nisi ab ipsis praefectis praetorio, restitui possint.

De offi

DE OFFICIO PRAEFECTI VRBI. Tit. XII.

VLP IANVS lib. singulari de off. praefecti urbi.

aliās* Fa
uium.

QUONIAM omnino crimina praefectura urbi sibi vindica-
 uit: nec tantum ea, quae intra urbem admittuntur: uerum
 ea quoque, quae extra urbem intra Italiam: ut epistola diui
 Seueri ad* Fabium Cilonem praefectum urbi missa decla-
 ratur. Seruos, qui ad statuas confugerunt: uel sua pecu-
 nia emptos, ut manumittantur: de dominis querentes audiet. Sed &
 patronos egentes de suis libertis querentes audiet: & maxime si aegros
 se esse dicant, desiderentque a libertis exhiberi. Relegandi deportandi-
 que in insulam, quam imperator adsignauerit, licentiam habet. Initio
 eiusdem epistolae ita scriptum est: CVM VRBEM NOSTRAM FI-
 DEI TVAE COMMISERIMVS. Quidquid igitur intra urbem ad-
 mittitur, ad praefectum urbi uidetur pertinere. Sed & si quid intra cente-
 simum miliarium admissum sit: ad praefectum urbi pertinet. sed si ul-
 tra ipsum lapidem egressum est, praefecti urbi notio non est. Si quis ser-
 uum suum adulterium commisisse dicat in uxorem suam, apud praefec-
 tum urbi erit audiendus. Sed & ex interdictis, QVOD VI AVT
 CLAM, aut interdicto, VNDE VI audire potest. Solent ad praefectum
 urbi remitti etiam tutores, siue curatores: qui male in tutela siue cura
 uersati, grauiore animaduersione indigent, quam ut sufficiat eis suspe-
 storum infamia: quos probari poterit uel numis datis tutelam occu-
 passe: uel praemio accepto operam dedisse, ut non idoneus tutor alicui
 daretur: uel consulto circa edendum patrimonium quantitatem mi-
 nuisse: uel euidenti fraude pupilli bona alienasse. Quod autem di-
 ctum est, ut seruos de dominis quarentes praefectus audiat: sic accipie-
 mus, non accusantes dominos (hoc enim nequaquam seruo permit-
 tendum, nisi ex receptis causis) sed si uerecunde exposculent: si seuiti-
 am, si duritiā, si famem, *qua eos comprimant*: si obscenitatē, in quam
 eos compulerint uel compellant, apud praefectum urbi exponant. Hoc
 quoque officium praefecto urbi a diuo Seuero datum est: ut mancipia tuea-
 tur, ne possint. Praeterea curare debet praefectus urbi, ut numu-
 larii probe se gerant circa omne negotium: & temperent his, quae sunt
 prohibita. Cum patronus contemni se a libertis dixerit, uel contu-
 meliosum sibi libertum queratur, uel conuicium se ab eo passum, li-
 berosque uel uxorem, uel quid huic simile obijciat: praefectus urbi adi-
 tus pro modo querelae corrigere eum, aut comminari, aut fustibus ca-
 stigare, aut ulterius procedere in poenam eius solet. Nam plerumque pu-
 niendi

niendi sunt & liberti. certe si se delatum à liberto, uel si cōspirasse eum contra se cum inimicis doceat: etiam metalli pœna in eum statui debet. Cura carnis omnis, ut iusto precio præbeatur, ad curam præfecturæ pertinet: ideo & forum suariū sub ipsius cura est. sed & cæterorū siue pecorum, siue armentorum, quod ad huiusmodi præbitionē spectat, ad ipsius curam pertinent. Quies quoq; popularium, & disciplina spectaculorum, ad præfecti urbi curam pertinere uidetur. Et sanè debet dispositos milites stationarios habere, ad tuendam popularium quietem, & ad referendum sibi, quid ubi agatur. Et urbe interdicare præfectus urbi, & qualibet alia solitarum regionum potest, & negotiatione, & professione, & aduocationibus, & foro, & ad tempus, & in perpetuum, interdicare poterit & spectaculis: et si quem relegat ab Italia, submouere eū etiam à prouincia sua. Diuus Seuerus rescripsit eos etiam, qui illicitum collegium coisse dicantur: apud præfectum urbi accusandos.

II. PAVLVS lib. singulari de officio præfecti urbi.

ADiri etiam ab argentarijs, uel aduersus eos, ex epistola diui Hadriani, & in pecuniarijs causis potest.

III. VLP IANVS lib. II. ad edictum.

Præfectus urbi, cum terminos exierit, potestatem non habet: extra tamen potest iubere iudicare.

DE OFFICIO QVÆSTORIS. Tit. XIII.

VLP IANVS lib. singulari de officio quæstoris.

QRIGO quæstoris creandi antiquissima est, & penè ante omnes magistratus. Iunius certe Gracchanus libro septimo de potestatibus, etiam ipsum Romulū & Numam Pompilium binos quæstores habuisse: quos ipsi non sua uoce, sed populi suffragio crearent: refert. Sed sicuti dubium est, an Romulo & Numa regnātibus, quæstor fuerit: ita à Tullo Hostilio rege quæstores fuisse certum est. & sanè crebrior apud ueteres opinio est, Tullum Hostiliū primum in rempublicam induxisse quæstores: & à genere quærendi quæstores initio dictos, & Iunius, & Trebatius, & Feneftella scribunt. Ex quæstoribus quidam solebant prouincias fortiri ex senatuscōsulto, quod factū est Decimo Druso & Porcina consulibus. Sanè non omnes quæstores prouincias fortiebantur: cina. for-
terum excepti erant Candidati principis. hi enim solis libris principali te. P. Ce-
bus in senatu legendis uacabant. Hodie obtinuit indifferenter quæsto cinna.
res creari, tam patricos quàm plebeios. ingressus est enim & quasi pri-
mordium gerendorum honorum, sententiæq; in senatu dicendæ. ex
his (sicut

his (sicut diximus) quidam sunt, qui Candidati principis dicuntur, qui epistolas eius in senatu legunt.

DE OFFICIO PRAETORIS. Tit. XIII.

VLPIANVS lib. XXVI. ad Sabinum.

APVD filiumfamilias praetorem, potest pater eius manumittere. II. PAVLVS lib. IIII. ad Sabinum.

Sed etiam ipsum apud se emancipari, uel in adoptionem dari placet. III. VLPIANVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

Barbarius Philippus, cum seruus fugitiuus esset, Romae praeturam petijt: & praetor designatus est. sed nihil ei seruitutem obstitisse, ait Pomponius, quasi praetor non fuerit: atqui uera etiam praetura eum functum. Et tamen uideamus: si seruus, quam diu latuit, dignitate praetoria functus sit: quid dicemus. an quae dixit, quae decreuit, nullius fore momenti: an fore, propter utilitatem eorum, qui apud eum egerunt uel lege, uel quo alio iure: & uerum puto, nihil eorum reprobari. hoc enim humanius est: cum populus Romanus etiam seruo potuisset decernere hanc potestatem, sed & si scisset seruum esse, liberum effecisset. quod ius multo magis in Imperatore obseruandum est.

IIII. IDEM lib. I. de omnibus tribunalibus.

Praetor nec tutorem, nec specialem iudicem ipse se dare potest.

DE OFFICIO PRAEFECTI VIGILVM. Tit. XV.

PAVLVS lib. singulari de off. praefecti uigilum.

PVD uetustiores incendijs arcendis triumuiui praerant: qui ab eo, quod excubias agebant, nocturni dicti sunt. interueniebant nonnunquam Aediles & Tribuni plebis. erat autem familia publica circa portas & muros disposita: quae inde, si opus esset, euocabatur. fuerunt & priuatae familiae: quae incendia uel mercede, uel gratia exstinguerent. deinde diuus Augustus maluit per se huic rei consuli.

Puribus uno die incendijs exortis. II. VLPIANVS lib. singulari de off. praefecti uigilum.

Nam salutem reipublicae tueri, nulli magis credidit conuenire, nec alium sufficere ei rei, quam Caesarem. Itaque septem cohortes opportunis locis constituit, ut binas regiones urbis unaquaeque cohors tueretur: praepositis eis tribunis, & super omnes spectabili uiro, qui praefectus

stus uigilum appellatur. Cognoscit præfectus uigilum de incendiarijs, effractoribus, furibus, raptoribus & receptoribus: nisi si qua tam atrox tamq; famosa sit persona, ut præfecto urbi remittatur. & quia plerunq; incendia fiunt culpa inhabitantium: aut fustibus castigat eos, qui negligentius ignes habuerunt: aut seuera interlocutione comminatus, fustium castigationem remittit. Effracturæ fiunt plerunq; in insulis, in horreis, ubi homines preciosissimam partem fortunarum suarum reponunt: cum uel cella effringitur, uel armarium, uel arca. & custodes plerunq; puniuntur, ut diuus Antoninus ^{*E}rutio Claro rescripsit. ait enim, al^s ^{*E}yri posse eum horreis effractis quæstionē habere de seruis custodibus: licet in illis ipsius Imperatoris portio esset. Sciendū est autem, præfectum uigilum per totam noctem uigilare debere: & coërrare calceatum, cum hamis & dolabris, ut curā adhibeant: omnes inquilinos admonere, ne per negligentiam aliquā incendiij casus oriat. præterea ut aquā unufq; in cænaculo habeat, iubetur admonere. Sed aduersus ^{*cap}sarios quoq; qui mercede seruanda in balineis uestimenta suscipiunt, iudex est cōstitutus: ut si quid in seruādis uestimentis fraudulēter admiserint, ipse cognoscat. ^{IIII.} ^{VLPIANVS} lib. *singulari de off. præfecti uigilum.*

Imperatores Seuerus & Antoninus Iunio Rufino præfecto uigilum ita rescripserunt. Insularios, & eos, qui negligenter ignes apud se habuerunt, potes fustibus & flagellis cædi iubere: eos autē, qui dolo fecisse incendiū conuincuntur, ad ^{*Fabiū} Cilonem præfectum urbi amicū nostrum remittere, & fugitiuos cōquirere, eosq; dominis reddere debes.

aliās ^{*car}psarios, cum in alijs, tū etiam in Fl. pand. al^s ^{*Fau}um.

DE OFFICIO PROCONSULIS ET LEGATI.

Tit. XVI.

^{VLPIANVS} lib. *I. disputationum.*

PROCONSUL ubiq; quidem proconsularia insignia habet, statim atq; urbē egressus est: potestatem autem non exercet, nisi in ea prouincia, quæ ei decreta est.

^{II.} ^{MARTIANVS} lib. *I. Institutionum.*

Omnēs proconsules statim, quam urbē egressi fuerint, habent iurisdictionem: non tamen contentiosam, sed uoluntariam: ut ecce manumitti apud eos possunt tam liberi, quàm serui, & adoptiones fieri. Apud legatum uero proconsulis nemo manumittere potest, quia non habet iurisdictionem talem.

^{III.} ^{VLPIANVS} lib. *XXXVI. ad Sabinum.*

Nec adoptare potest. omnino enim non est apud eum legis actio.

^{IIII.} ^{IDEM} lib. *I. de off. proconsulis.*

c ij Obser-

Obseruare autem procōsulem oportet, ne in hospicijs præbendis oneret provinciam: ut Imperator noster cū patre Aufidio Seueriano rescripsit. Nemo proconsulū statores suos habere potest: sed uice eorum milites ministerio in provincijs fungūtur. Proficisci autem proconsulē melius quidē est sine uxore. sed & cum uxore potest: dummodo sciat senatū Cotta & Messala consulibus cēsuisse: futurū, ut si quid uxores eorum, qui ad officia proficiscūtur, deliquerint: ab ipsis ratio & uindicta exigatur. Antequā uero fines provinciae sibi decretæ proconsul ingressus sit: edictum debet de aduentu suo mittere, cōtinens commendationem aliquam sui: si qua ei familiaritas sit cum provincialibus, uel coniunctio. & maxime *excusans, ne publice uel priuatim ei occurrant. esse enim conueniens, ut unusquisq; in sua eum patria excipiat. Recte autem & ordine faciet, si edictum decessori suō miserit: significetq; qua die fines sit ingressurus. plerunq; enim incerta & inopinata turbant provinciales, & actus impediunt. Ingressus etiā hoc obseruare debet: ut per eam partē provinciam ingrediatur, per quā ingredi moris est. sed & quas Græci ἐπίδρομίας appellant, siue κατάπλοον obseruare, in quam primum ciuitatem uel ueniat, uel adplicet. magni enim faciūt provinciales seruari sibi cōsuetudinem istam, & huiusmodi prerogatiuas. Quædam provinciae etiam hoc habent, ut per mare in eas proconsul ueniat: ut Asia scilicet. usq; adeo, ut imperator Antoninus Augustus ad desideria Asianorum rescripserit: procōsuli necessitate impositam per mare Asiam adplicare, καὶ τῶν μητροπόλεων ἔφεσον primam attingere. Post hæc ingressus provinciam, mandare iurisdictionem legato suo debet: neq; hoc ante facere, quā fuerit provinciam ingressus. est enim per quā absurdum, antequā ipse iurisdictionem nanciscatur: (nec enim prius ei competit, quā in provinciam uenerit) alij eam mandare, quā non habet. sed si antea fecerit, & ingressus provinciam in eadem uoluntate fuerit: credendum est, uideri legatum habere iurisdictionem: non exinde, ex quo mandata est, sed ex quo provinciam proconsul ingressus est.

V. PAPINIANVS lib. I. questionum.

Aliquando mandare iurisdictionem proconsul potest, & si nondū in provinciam peruenerit. quid enim, si necessariam moram in itinere patiatur: maturissime autem legatus in provinciam peruenturus sit?

VI. VLP IANVS lib. I. de officio procons.

Solet etiam custodiarum cognitionem mandare legatis: scilicet ut spræauditas custodias ad se remittant, ut innocentem ipse liberet. sed hoc genus mandati extraordinarium est. nec enim potest quis gladij potestatem sibi datam, uel cuius alterius coërcitionis ad aliū transferre:

ferre: nec liberandi igitur reos ius, cum accusari apud eum non possint.

Sicut autem mandare iurisdictionem, uel non mandare, est in arbitrio proconsulis: ita adimere mandatam iurisdictionem licet quidem proconsuli: non autem debet inconsulto principe hoc facere. Legatos non oportet principem consulere, sed proconsulem suum: & is ad consultationes legatorum debet *respondere. Non uero in totum xenijs abstinere debet proconsul, sed modum adicere: ut neq; morose in totum abstinere, neq; auare modum xeniorum excedat. quā rem diuus Seuerus & imperator Antonius elegantissima epistola sunt moderati: cuius epistolæ uerba hæc sunt. Quantum ad xenia pertinet, audi quid sentimus. uetus prouerbum est: οὐτε πάντα, οὐτε πάντοτε, οὐτε παρὰ πάντων. Nam ualde inhumanum est, à nemine accipere: sed passim, uilissimum est: & per omnia, auarissimum. Et quod mandatis continetur: ne donum uel munus ipse proconsul, uel qui in aliquo officio erit, accipiat: ematūe quid, nisi uictus quotidiani causa: ad xenia iam non pertinet, sed ad ea quæ edulium excedunt usum. Sed nec xenia producenda sunt ad munerum qualitatem.

aliās * se
dedere.

VII. IDEM lib. II. de officio proconsulis.

SI in aliquam celebrem ciuitatē uel prouinciæ caput peruenerit: pati debet commendari sibi ciuitatem, laudesq; suas non grauate audire, cum honori suo prouinciales id uindicerent: & serias secundum mores & consuetudinem, quæ retro obtinuit, dare. Aedes etiam sacras & opera publica circūire inspiciendi gratia, an facta testā sint, & quæ sint, uel an aliqua refectione indigeant: & si quæ coepta sunt, ut consummentur, prout uires eius reipublicæ permittunt, curare debet. Curatoresq; operū diligentes & solenniter præponere: ministeria quoq; militaria, si opus fuerit, ad curatores adiunādos dare. Cum plenissimam autem iurisdictionem proconsul habeat: omnium partes, qui Romæ quasi magistratus, uel extra ordinem ius dicunt, ad ipsum pertinent.

VIII. IDEM lib. XXXVII. ad edictum.

ET ideo maius imperium in ea prouincia habet omnibus, post principem.

IX. IDEM lib. II. de officio proconsulis.

NEc quicquā est in prouincia, quod non per ipsum expeditur. Sanē si fiscalis pecuniaria causa sit, quæ ad procuratorem principis respicit: melius fecerit, si abstinere. Vbi decretum necessariū est, per libellum id proconsul expedire non potest. omnia enim, quæcunq; causæ cognitionem desiderant: per libellum non possunt expediri.

Circa aduocatos patientem esse proconsulem oportet, sed cū ingenio, ne contemptibilis uideatur: nec ideo dissimulare, si quos causarum cōcinnatores uel redemptores depræhendat: eos quoq; solos pati

e iij postulare,

postulare, quibus per edictum eius postulare permittit. De plano autem proconsul potest expedire hæc. ut obsequiū parentibus, & patronis, liberisq; patronorum exhiberi iubeat: cōminari etiā & terrere filiū à patre oblatum, qui non (ut oportet) cōuerfari dicatur. poterit de plano similiter & libertū non obsequentem emendare, aut uerbis, aut fustii castratione. Obseruare itemq; eū oportet, ut sit ordo aliquis postulati onum, scilicet ut omniū desideria audiantur: ne forte dum honori postulantiū locus datur, uel improbitati ceditur, mediocres desideria sua non proferant: qui aut omnino nō adhibuerunt, aut minus frequentes, neq; in aliqua dignitate positos aduocatos sibi prospexerunt. Aduocatos quoq; petentibus debet indulgere: plurimūq; foeminis uel pupillis, uel aliās debilibus, uel his qui suæ mentis non sunt: si quis eis petat: uel si nemo sit, qui petat: ultro eis dare debet. Sed & si quis per potentiam aduersarij nō inuenire se aduocatū dicat: æque oportebit ei aduocatum dare. Ceterū opprimi aliquē per aduersarij sui potentiam nō oportet. hoc etiā ad inuidiam eius, qui prouinciæ præest, spectat: si quis tam impotenter se gerat, ut oēs metuant aduersus eum aduocationem suscipere. Quæ etiā omniū præsidū cōmunia sunt: debent & ab his obseruari.

X. IDEM lib. X. de offic. proconsulis.

Meminisse oportebit, usq; in aduentū successoris oīa debere proconsulem agere: cū sit unus proconsulatus. & utilitas prouinciæ exigat, esse aliquē, per quem negocia sua prouinciales explicant. ergo in aduentum successoris debet ius dicere. Legatū suū ne ante se de prouincia dimittat: & lege Iulia repetundarum, & rescripto diui Hadriani ad Calpurnium Rufinū proconsulem Achaia admonetur.

XI. VENVLEIVS SATVRNINVS lib. II. de off. procons.

Si quid erit, quod maiorem animaduersionē exigat: remittere legatus ad proconsulem debet. neq; enim animaduertendi, coercendi, uel atrociter uerberandi ius habet.

XII. PAVLVS lib. II. ad edictum.

Legatus mandata sibi iurisdictione, iudicis dandi ius habet.

XIII. POMPONIVS lib. X. ad Q. Mutium.

Legati proconsulis nihil proprium habēt: nisi à proconsule eis mandata sit iurdictio.

XIIII. VLPPIANVS lib. XX. ad L. Iuliam & Papiam.

Roconsules nō amplius, quā sex fascibus utuntur.

XV. LYCINIVS RVFINVS lib. iij. regularū.

Legati proconsulis tutores dare possunt.

XVI. VLPPIANVS lib. II. ad edictum.

Proconsul portam Romæ ingressus, deponit imperium.

De offi

DE OFFICIO PRAEFECTI AVGVSTALIS.

Tit. XVII.

VLPIANVS lib. II. ad edictum.

Praefectus Aegypti non prius deponit praefecturā & imperium, quod ad similitudinem proconsulis lege sub Augusto ei datum est: quā Alexandria ingressus sit successor eius, licet in provinciam uenerit: & ita mandatis eius continetur.

DE OFFICIO PRAESIDIS.

Tit. XVIII.

MACER lib. I. de off. praesidis.

Praesidis nomen generale est: eo quod & procōsules, & legati Caesaris, & omnes provincias regentes (licet senatores sint) praesides appellentur. proconsulis appellatio specialis est.

II. VLPIANVS lib. XXVI. ad Sabinum.

Praeses apud se adoptare potest, quemadmodum & emancipare filium, & manumittere seruum potest.

III. PAVLVS lib. XIII. ad Sabinum.

Praeses in suā provinciam homines imperium habet: & hoc dum in provincia est, nam si excefferit, priuatus est. Habet interdum imperiū & aduersus extraneos homines: si quid in aliū manu cōmiserint. nam & in mādati principum est: ut curet is, qui provinciae praest, malis hominibus purgare provinciam: nec distinguitur, unde sint.

IIII. VLPIANVS lib. XXXVII. ad edictum.

* **P**raeses provinciae maius imperium in ea provincia habet omnibus, post principem.

V. IDEM lib. I. de omnibus tribunalibus.

* **P**raeses provinciae non magis tutorem, quā specialem iudicem ipse se dare potest.

VI. IDEM lib. I. opinionum.

Ilicitas exactiones, & uiolentia factas uel extortas metu uenditiones & cautiones, uel sine precij numeratione: prohibeat praeses provinciae. Item ne quis iniquum lucrum, aut damnum sentiat: praeses provinciae provideat. Veritas rerum, erroribus gestorum non uiciatur. & ideo praeses provinciae id sequatur, quod conuenit eū ex fide eorū quae probantur, sequi. Ne potentiores uiri, humiliores iniurijs adficient

* Hec duo
capita in
nullis non
habentur.

adficiant: neſe defenſores eorum calumnioſis criminibus infeſcentur innocentes: ad religionem præſidis prouinciæ pertinet. Illicita miniſteria, ſub prætextu adiuuantium militares uiros, ad concutiendos homines procedentia: prohibere, & depræhenſa coërcere, præſes prouinciæ curet. & ſub ſpecie tributorum illicitas exactiones fieri prohibeat.

Nec licita negotiatione aliquos, phiberi, nec prohibita exerceri, nec innocentibus poenas irrogari: ad ſollicitudinem ſuam præſes prouinciæ reuocet. Et ne tenuis uitæ homines, ſub prætextu aduentus officiorum uel militum, lumine unico, uel breui ſupelleſtili ad aliorum uſus translatis, iniurijs uexentur, præſes prouinciæ prouidebit. Ne quid ſub nomine militum, quod ad utilitates eorum in commune non pertinet: à quibusdam, propria ſibi commoda inique uindictantibus, committatur: præſes prouinciæ prouidebit. Sicuti medico imputari euentus mortalitatis non debet: ita quod per imperitiam commiſit, imputari ei debet. prætextu enim humanæ fragilitatis delictum decipientis, in periculo hominis, innoxium eſſe non debet. Qui uniuerſas prouincias regunt, ius gladij habent: & in metallum * dandi eis poteſtas permiſſa eſt. Præſes prouinciæ ſi multam, quam irrogauit, ex præſentibus facultatibus eorum, quibus eam dixit, redigi non poſſe depræhenderit: neceſſitatem ſolutionis moderetur, repræhenſa exactorum illicita auaricia. Remiſſa propter inopiam multa, à prouincias regentibus exigi non debet.

aliàs* dā
nandi.

VII. IDEM lib. III. opinionum.

Præſes prouinciæ inſpectis ædificijs, dominos eorum cauſſa cognita reſicere ea compellat: & aduerſus detrectantem competentire medio deformitati auxilium ferat.

VIII. IULIANVS lib. I. digeſt.

Saepe audiui Cæſarem noſtrum dicentem, hac reſcriptione, EVM QVI PROVINCIÆ PRAEEST, ADIRE POTES: non imponi neceſſitatem proconſuli, uel legato eius, uel præſidi prouinciæ, ſuſcipiendæ cognitionis: ſed eum exiſtimare debere, ipſe cognoscere, an iudicem dare debeat.

IX. CALLISTRATVS lib. I. de cognitionibus.

Generaliter quoties princeps ad præſides prouinciarum remittit negocia per reſcriptiones, ueluti EVM QVI PROVINCIÆ PRAEEST, ADIRE POTERIS: uel cum hac adiectione, IS EXISTIMABIT, QUID SIT PARTIVM SVARVM: nō imponitur neceſſitas proconſuli uel legato ſuſcipiendæ cognitionis, quamuis nō ſit adiectum, IS EXISTIMABIT, QUID SIT PARTIVM SVARVM: ſed is exiſtiare debet, utrū ipſe cognoscat, an iudicē dare debeat.

Hermo.

X. HERMOGENIANVS lib. II. *Iuris ὑπομνήμ.*

DE omnibus causis, de quibus uel præfectus urbi, uel præfectus prætorio, itemque consules, & prætores, ceterique Romæ cognoscunt: *Correctorum & præsidum prouinciarum notio est.

als*Correptorū.

XI. MARTIANVS lib. III. *Institutionum.*

OMnia enim prouincialia desideria, quæ Romæ uarios iudices habent, ad officium præsidum pertinent.

XII. PROCVLVS lib. III. *ἐπιστολῶν.*

Sed licet is, qui prouinciæ præest, omnium Romæ magistratum uisce & officio fungi debeat: non tam spectandum est, quid Romæ factum est, quàm quid fieri debeat.

XIII. VLPIANVS lib. VI. *de officio proconsulis.*

Congruet bono & graui præsidii curare, ut pacata atque quieta prouincia sit, quam regit. quod non difficile obtinebit: si sollicitè agat, ut malis hominibus prouincia careat, eosque conquirat. nam & sacrilegos, latrones, plagarios, fures conquirere debet: & prout quisque deliquerit, in eum animaduerrere: receptoresque eorum coercere, sine quibus latro diutius latere non potest. Furiosi si non possint per necessarios contineri: eo remedio per præsidem obuiandum est, scilicet ut carcere continentur: & ita diuus Pius rescripsit. Sanè excutiendum diui fratres putauerunt in persona eius, qui paricidium admiserat: utrum simulato furore facinus admisisset, an uero cum re uera compos mentis non esset: ut si simulasset, plecteretur: si fureretur, in carcere contineretur.

XIII. MACER lib. II. *de iudicijs publicis.*

Diuus Marcus & Commodus Scapulæ Tertylio rescripserunt in hæc uerba. Si tibi liquidò cōpertum est, Aelium Priscum in eo furore esse, ut continua mentis alienatione omni intellectu careat: nec subest ulla suspitio, matrem ab eo simulatione dementia occisam: potes de modo poenæ eius dissimulare, cum satis furore ipso puniatur. & tamē diligentius custodiendus erit, aut (si putabis) etiam uinculo coercendus: quoniam non tam ad poenam, quàm ad tutelam eius, & securitatem proximorum pertinebit. Si uero (ut plerumque adsolet) inter uallis quibusdam sensu sanior est: num forte eo momento scelus admisit, nec morbo eius danda sit uenia, diligenter explorabis. & si quid tale compereris: consules nos, ut æstimemus, an per immanitatem facinoris: si cum posset uideri sentire, commiserit: supplicio adficiendus sit. Cum autem ex literis tuis cognouerimus, tali eū loco atque ordine esse, ut à suis uel etiam in propria uilla custodiatur: recte facturus nobis uideris, si eos, à quibus illo tempore obseruatus est, uocaueris: & causam tantæ negligentiae excusseris: & unumquemque eorum, prout tibi leuari

f uel

uel onerari culpa eius uidebitur, cōstitueris. nam custodes furiosis non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne alijs quoq; exitio sint. quod si committatur: non immerito culpæ eorum adscribendum est, qui negligētiore in officio suo fuerint.

XV. MARTIANVS lib. II. de iudicijs publicis.

Illud obseruandum est: ne qui prouinciam regit, fines eius excedat, nisi uoti soluendi causa: dum tamen abnōtare ei non liceat.

XVI. MACER lib. I. de off. præsidis.

Senatusconsulto cauetur: ut de his, quæ prouincias regentes comites aut liberti eorum, antequam in prouinciā uenirent, contraxerunt: parcissime ius dicatur: et ut actiones amissæ ob eā causam, quod institutæ nō sint: postea, q̄ quis eorū ea prouincia excesserit restituantur. Si quid tamē inuito accidit, ueluti si iniuriā, aut furtū passus est: haftenus ius dicendū est, ut lis cōtestetur, resq; ablata exhibeat & deponatur, aut sibi exhiberiūne satisfactō promittatur.

XVII. CELSVS lib. III. Digestorum.

Si forte præses prouinciæ manumiserit, uel tutorem dederit, priusq; cognouerit successorem aduenisse: erunt & hæc rata.

XVIII. MODESTINVS lib. VI. regularum.

Plebiscito continetur, ut ne quis præsidum munus donumue caperet: nisi esculentū potulētumue, quod intra dies p̄ximos p̄digatur.

XIX. CALLISTRATVS lib. I. de cognitionibus.

Obseruandū est ius reddenti, ut in adeūdo q̄dem facilem se præbeat, sed contēni non patiatur. unde mandatis adicitur, ne præsides prouinciarū in ulteriorem familiaritatem prouinciales admittant. nam ex conuersatione æquali contēptio dignitatis nascitur. Sed & in cognoscendo, neq; excandescere aduersus eos, quos malos putat: neq; precibus calamitosorū in lacrymari oportet. id enim non est constantis & recti iudicis, cuius animi motū uultus detegit & summatim ita ius reddere debet, ut auctoritatem dignitati ingenio suo augeat.

XX. PAPINIANVS lib. I. responsorum.

Legatus Cæsaris, uel præses, uel *corrector prouinciæ abdicādo se uō amittit imperiū. XXI. PAVLVS lib. singulari de officio adsefforum.

*als Cor
reptor.

Præses cū cognoscit de seruo corrupto, uel ancilla deuirginata, uel seruo stuprato: si actor rerū agentis corruptus esse dicetur, uel eiusmodi homo, ut non solum iactura aduersus substantiam, sed ad totius domus euerfionem pertineat: seuerissime animaduertere debet.

DE OFFICIO PROCVRATORIS CAESARIS, uel rationalis. Tit. XVIII.

Quæ

VLP IANVS lib. XVI. ad edictum.

QVAE acta gesta sunt à procuratore Cæsaris: sic ab eo cõproban-
tur, atq; si à Cæsare gesta essent. Si rem Cæsaris procurator
eius, quasi rem propriam tradat: non puto eum dominium
transferre. tunc enim transfert, cum negotium gerens Cæsaris, consen-
su ipsius tradit. deniq; si uëditionis, transactionis, uel donationis causa
quid agat: nihil agit. non enim alienare ei rem Cæsaris, sed diligenter
gerere cõmissum est. Est hoc præcipuum in procuratore Cæsaris, quod
eius iussu seruus Cæsaris adire hæreditatem potest. & si Cæsar hæres in-
stituitur: miscendo se opulentæ hæreditati, procurator hæredē Cæsa-
rem facit.

II. PAVLVS lib. V. sententiarum.

QUod si ea bona, ex quibus Impator hæres institutus est, soluendo
non sunt: re perspecta, consulitur Imperatori. hæredis enim insti-
tuti in adeundis huiusmodi hæreditatibus uoluntas exploranda est.

III. CALLISTRATVS lib. VI. de cognitionibus.

CVRatores Cæsaris ius deportandi nō habet: quia poenæ cõstituendæ
eius nō habent. Si tamen q̃si tumultuosum, uel iniuriosum aduer-
sus colonos Cæsaris, phibuerūt in prædia Cæsariana accedere: abstinere
debebit, idq; diuus Pius Iulio rescripsit. sed deinde neq; redire cuiq;
possunt permittere: idq; Impatores nostri Seuerus & Antoninus ad li-
bellum Hermiæ rescripserūt.

DE OFFICIO IURIDICI

Tit. XIX.

VLP IANVS lib. XXVI. ad Sabinum.

ADoptare quis apud iuridicum potest: quia data est ei legis actio

II. IDEM lib. XXXIX. ad Sabinum

Iuridico, qui Alexandriæ agit, datio tutoris constitutione diui Marci
concessa est.

DE OFFICIO EIVS, CUI MANDATA EST

iurisdictio. Tit. XX.

PAPINIANVS lib. I. questionum.

QUæcunq; specialiter lege, uel senatusconsulto, uel consti-
tutione principum tribuuntur: mandata iurisditione nō
transferuntur. quæ uero iure magistratus cõpetunt: man-
dari possunt. & ideo uidetur errare magistratus, qui cum
publici iudicij habeant exercitionem, lege uel senatus-
consulto delatam: ueluti lege Iulia de adulterijs, & si quæ sunt aliæ simi-
les:

f ij les:

les: iurisdictionem suam mandant. Huius rei fortissimum argumentū, quod lege Iulia de ui nominatim cauetur: ut is, cui obtigit exercitio, possit eam, si proficiscatur, mandare. non aliter itaq; mandare poterit, quā si abesse coeperit: cum aliās iurisdicōe etiam à præsente mandetur. Et si à familia dominus occisus esse dicitur: cognitionem prætor, quam ex Senatusconsulto habet, mandare nō poterit. Qui mandata iurisdictionem suscepit, proprium nihil habet: sed eius, qui mandauit, iurisdictione utitur. Verius est enim, more maiorum iurisdictionem quidem transferri: sed merum imperium, quod lege datur, non posse transire. Quare nemo dicit, animaduersionem legatum proconsulis habere, mādāta iurisdicōe. PAVLVS NOTAT: imō imperiū, quod iurisdictioni cohæret, mandata iurisdicōe transire, uerius est.

II. VLP IANVS lib. III. de omnibus tribunalibus.

Mandata iurisdictione à præside, non potest consilium exercere is, cui mandatur. & situtores uel curatores uelint prædia uendere: causa cognita, id prætor uel præses permittet. quod si mandauerit iurisdictionem, nequaquam poterit, mandata iurisdictione, eā questionem transferre.

III. IULIANVS lib. V. Digest.

Et si prætor sit is, qui alienam iurisdictionē exsequitur: non tamen pro suo imperio agit, sed pro eo, cuius mandatu ius dicit, quoties partibus eius fungitur.

IIII. MACER lib. I. de off. præsidis.

Cognitio de suspectis tutoribus mandari potest: imō etiam mandata generali iurisdictione propter utilitatem pupillorū eam con-
a's*Blan tingere, cōstitutum est in hæc uerba. IMPERATORES SEVERVS
duæ. ET ANTONINVS*BRADVAE PROCONSULI AFRICAE.

Cum propriam iurisdictionem legatis tuis dederis: consequens est, ut etiā de suspectis tutorib9 possint cognoscere: ut ab ijs possessio bonorū detur: uel si cui damni infecti non caueatur, ut is possidere iubeatur: aut uentris nomine mulier, uel is cui legatum est, legatorum seruādorū causa in possessionem mittatur.

V. PAVLVVS lib. XVIII. ad Plautium.

Mandatam sibi iurisdictionem mandare alteri neminem posse, manifestum est. Mandata iurisdictione priuato: etiā imperium, quod non est merum, uidetur mandari. quia iurisdicōe sine modica coërcitione nulla est.

DE OFFICIO ADSESSORIS. Tit. XXI.

PAVLVS lib. singulari de officio adsefforum.

Omne

Mne officium adfessorum, quo iuris studiosi partibus suis funguntur, in his ferè caussis constat: in cognitionibus, postulationibus, libellis, edictis, decretis, epistolis.

II. MARTIANVS lib. I. de iudicijs publicis.

Liberti adfidere possunt: infames autem, licet non prohibeantur lege adfidere: attamen arbitror (ut aliquo decreto principali referatur constitutum) non posse officio adfessoris fungi.

III. MACER lib. I. de officio præsidis.

Si eadem prouincia postea diuisa, sub duobus præsidibus constituta est: (uelut Germania, Misia) ex altera ortus, in altera adsidebit, nec uidebitur in sua prouincia adsedisse.

IIII. PAPINIANVS lib. XXXI. responsorum.

Item functo legato Cæsaris: salariū comitibus residui temporis, quod legatis præstitutum est, debetur: modo si non postea comites cum alijs eodem tempore fuerunt. Diuersum in eo seruatur, qui successorem ante tempus accepit.

V. PAVLVS lib. I. sententiarum.

Consiliarijs eo tempore, quo adfident, negocia tractare in suū quædam auditorium, nullo modo concessum est: in alienum aut non phibentur.

VI. PAPINIANVS lib. I. responsorum.

In cōsiliū curatoris reipublicæ, uir eiusdem ciuitatis adfidere non prohibetur: quia publico salario non fruitur.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER SECVNDVS.

DE IVRISDICTIONE.

VLPIANVS lib. I. regularum.

VS DICENTIS OFFICIUM LATISSIMUM est. nam & bonorum possessionem dare potest, & in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere, iudices litigantibus dare.

II. IABOLENVS lib. VI. ex Cassio.

Vi iurisdicatio data est: ei quoque concessa esse uidentur, sine quibus iurisdicatio explicari non potuit.

III. VLPIANVS libro singulari de officio quæstoris.

Imperium aut merum aut mistum est. merum imperium est, habere

f iij bere

bere gladij potestatem, ad animaduertendum in facinerosos homines, quod etiam potestas appellatur. Mistum est imperium, cui etiā iurisdictionis inest. quod in danda bonorum possessione consistit, ut iurisdictionis iudicis dandi licentia.

IIII. IDEM lib. I. ad edictum.

Ivbere cauere prætoria stipulatione, & in possessionem mittere: imperij magis est, quā iurisdictionis.

V. IULIANVS lib. I. digestorum.

More maiorum ita comparatū est: ut is demum iurisdictionem mandare possit, qui eam suo iure, non alieno beneficio habet.

VI. PAVLVS lib. II. ad edictum.

ET quia nec principaliter ei iurisdictionis data est, nec ipsa lex defert, sed confirmat mandatam iurisdictionem: ideoq; si is, qui mandauit iurisdictionem, decesserit antequā res ab eo, cui mandata est iurisdictionis, geri cōperit: solui mandatū Labeo ait, sicut in reliquis caussis.

VII. VLPIANVS lib. III. ad edictum.

SI quis id, quod iurisdictionis perpetuæ causa, non quod (prout res incidit) in albo, uel in charta, uel in alia materia propositum erit, dolo malo corruerit: datur in eum quinquaginta aureorum iudiciū, quod populare est. Serui quoq; & filij familiarum uerbis edicti cōtinentur. sed & utrunq; sexum prætore complexus est. Quod si dum proponitur, uel ante propositionem quis corruerit: edicti quidem uerba cessabunt, Pomponius autem ait, sententiam edicti & ad hęc porrigendam esse. In seruos autem, si non defendantur à dominis: & eos qui inopia laborant, corpus torquendum est. Doli mali autem ideo in uerbis edicti fit mentio: quod si per imperitiam, uel rusticitatē, uel ab ipso prætore iussus, uel casu aliquis fecerit, nō teneatur. Hoc uero edicto tenetur, & qui tollit, quamuis non corruerit: item & qui suis manibus facit, & qui alijs mandat. sed si alius sine dolo malo fecerit, alius dolo malo mandauerit: qui mandauit, tenebitur. si uterq; dolo malo fecerit: ambo tenebuntur. nam & si plures fecerint, uel corruerint, uel mandauerint, omnes tenebuntur.

VIII. CAIVS lib. I. ad edictum prouinciale.

Adeo quidem, ut non sufficiat unum eorū poenam luere.

IX. PAVLVS lib. III. ad edictum.

SI familia alicuius album corruerit: non similiter hic edicitur, ut in furto, ne in reliquos actio detur, si tantum dominus (cum defenderet) unius nomine præstitit, quantum liber præstaret. fortasse quia hic & contempta maiestas prætoris uindicatur, & plura facta intelliguntur: quemadmodum & cum plures serui iniuriam fecerunt, uel damnū derunt

derunt, plura facta sunt, nō (ut in furto) unum. Octauenus hic quoq; domino succurrendum ait. sed hoc potest dici, si dolo malo curauerit, ut ab alio album corrumpere: quando tunc unum consiliū sit, nec plura facta. idem Pomponius libro decimo notat.

X. VLP IANVS lib. III. ad edictum.

Qui iurisdictioni præest: neq; sibi ius dicere debet, neq; uxori, uel liberis suis, neq; libertis, uel cæteris, quos secum habet.

XI. CAIVS lib. I. ad edictum provinciale.

Si idem cum eodem pluribus actionibus agat: quarum singularum quantitas intra iurisdictionem iudicantis sit, coaceruatio uero omnium excedat modum iurisdictionis eius: apud eum agi posse Sabino, Cassio, Proculo placuit. quæ sententia rescripto imperatoris Antonini confirmata est. Sed et si mutuae sint actiones, & alter minorem quantitatem, alter maiorem petat: apud eundem iudicem agendum est ei, qui quantitatem minorem petit. ne in potestate calumniosa aduersarij mei sit, an apud eundem litigare *possit. Si una actio communis sit plurium personarum: ueluti familiaræ eriscundæ, communi diuidendo, finium regundorum: utrum singulæ partes spectandæ sint circa iurisdictionem eius, qui cognoscit? quod Ofilio & Proculo placet, quia quisque de parte sua litigat. an potius tota res: quia tota res in iudicium uenit, & uel uni adiudicari potest? quod Cassio & Pegaso placet. & sanè eorum sententia probabilior est.

XII. VLP IANVS lib. XVIII. ad edictum.

Magistratibus municipalibus supplicium à seruo sumere non licet: modica autem castigatio in eis non est deneganda.

XIII. IDEM lib. LI. ad Sabinum.

Eum, qui iudicare iubet, magistratum esse oportet. Magistratus autem, uel qui in potestate aliqua sunt: ut puta proconsul, uel prætor, uel alij, qui prouincias regunt: iudicare iubere eo die, quo priuati futuri sunt, non possunt.

XIIII. IDEM lib. XXXIX. ad edictum.

Est receptum, eoq; iure utimur: ut si quis maior, uel æqualis subiciat se iurisdictioni alterius: possit ei, & aduersus eū ius dici.

XV. IDEM lib. II. de omnibus tribunalibus.

Si per errorem alius pro alio prætor fuerit aditus: nihil ualebit, quod actum est. Nec enim ferendus est, qui dicat consensisse eos in præsidem: cum (ut Iulianus scribit) non consentiant, qui errant. quid enim tã contrarium consensui, quàm error, qui imperitiam detegit?

XVI. IDEM lib. III. de omnibus tribunalibus.

Solet

Solet prætor iurisdictionem mandare: & aut omnem mandat, aut speciem unam. & is cui mandata iurisdictione est: fungitur uice eius, qui mandauit, non sua.

XVII. IDEM lib. I. *opinionum.*

Prætor, sicut uniuersam iurisdictionem mandare alij potest, ita & in personas certas, uel de una specie potest: maxime cum iustam causam suscepit ante magistratû aduocationis alterius partis habuerit.

XVIII. AFRICANVS lib. VI. *questionum.*

Si cõuenerit, ut alius prætor, quàm cuius iurisdictione esset, ius diceret: & priusquàm adiretur, mutata uoluntas fuerit: proculdubio nemo compellitur huiusmodi conuentioni stare.

XIX. VLPIANVS lib. VI. *fidei commissorum.*

Cum quædam puella apud competentem iudicem litem suscepit: deindeq; cõdemnata, ad uiri matrimonium, alij iurisdictioni subiecti, peruenerat: quærebat, an prioris iudicis sententia exsequi posset: dixi posse, quia ante fuerat dicta sententia. sed & si post susceptâ cognitionem, ante sententiâ hoc eueniret: idem putare de sententia, quæ a priore iudice recte ferretur. Quod generaliter & in omnibus huiusmodi casibus obseruandum est. Quoties de quâritate ad iurisdictionem pertinente quæritur: semper quantum petatur, quærendum est, non quantum debeat.

XX. PAVLVS lib. I. *ad edictum.*

Extra territorium ius dicenti impune non paretur. Idem & si supra iurisdictionem suam uelit ius dicere.

QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATUIT, UTI IPSE EODEM IURE UTATUR. Tit. II.

VLPIANVS lib. III. *ad edictum.*

HOC edictum summam habet æquitatē, & sine cuiusq; indignatione iusta. quis enim adspernabitur idem ius sibi dici, quod ipse alijs dixit, uel dici effecit? QVI MAGISTRATVM POTESTATEM VEHABEBIT, SI QUID IN ALIQVEM NOVI IVRIS STATVERIT: IPSE QVANDOQVE ADVERSARIO POSTVLANTE, EODEM IURE VTI DEBET. SI QVIS APVD EVM QVI MAGISTRATVM POTESTATEM VEHABEBIT, ALI QUID NOVI IVRIS OBTINVERIT: QVANDOQVE POSTEA, ADVERSARIO EIVS POSTVLANTE, EODEM IURE ADVERSVS EVM DECERNETVR: SCILICET VT quod

QVOD IPSE IN ALTERIVS PERSONA AEQVVM ESSE CREDIDIT, ID IN IPSIVS QVOQVE PERSONA VALE-
RE PATIATVR.

Hæc autem uerba, QVOD STATVERIT: cum effectu accipimus, non uerbatenus. & ideo si cum uellet statuere, prohibitus sit, nec effectum decretum habuerit: cessat edictum. nã uerbum STATVIT, rem perfectam significat, & consummatã iniuriam, non cœptam. & ideo si inter eos quis dixerit ius, inter quos iurisdictio-
nem non habuit: quoniam pro nullo hæc habetur, nec est ulla senten-
tia: cessare edictum putamus. quid enim obfuit conatus, cū iniuria nul-
lum habuerit effectum?

II. PAVLVVS lib. III. ad edictum.

HOc edicto dolus debet ius dicentis puniri. nam si adfessoris im-
prudencia ius aliter dictum sit, quàm oportuit: non debet hoc
magistratui officere, sed ipsi adfessori.

III. VLP IANVS lib. III. ad edictum.

SI quis iniquum ius aduersus aliquem impetrauit: ipse eo iure ita de-
sum utetur, si per postulationem eius hoc euenerit. cæterum si
ipso non postulante: non coërcetur. Sed & siue impetrauit, & usus est iu-
re aliquo: siue impetrauit, ut uteretur, (licet usus non sit) hoc edicto pu-
nietur. Si procurator meus *postulauit: quæritur quis eodem iure ^{als} * im-
petratur? & putat Pomponius, me solum uti, si hoc ei specialiter manda petrauit.
ni, uel ratū habui. Si uero tutor uel curator furiosi uel adolescentis po-
stulauit: ipse hoc edicto coërcetur. Idem aduersus procuratorem obser-
uandū est, si in rem suā fuerit datus. Hæc pœna aduersus omnē, qui
in edictum incidit, statuitur: non solum eo postulante, qui ab eo læsus
est: sed omni, qui quandoq; experitur. Si is pro quo spopondisti, impe-
trauit, ne aliquis debitor ipsius aduersus eum exceptione utatur: dein-
de tu in negotio, in quo spopondisti, uelis exceptione uti: nec te, nec
ipsum oportet hoc impetrare: & si interdum *patiatur iniuriam, si sol- ^{aliās} * pa-
niendo debitor non sit. Sed si tu incidisti in edictum: reus quidem ute-
tur exceptione, tu uero non uteris, nec pœna tua ad reum promitten-
di pertinebit. & ideo mandati actionē nō habebis. Si filius meus in ma-
gistratu in hoc edictū incidit: an in ijs actionib9, quas ex psona eius intē-
to, huic edicto loc9 sit? & nō puto, ne mea cōditio deterior fiat. Quod
aut ait prætor, VT IS EODEM IVRE VTATVR: an etiā ad hære-
dē hæc pœna trāsmittat? & scribit Iulianus, non solū ipsi denegari actio-
nem, sed etiam hæredi eius. Illud quoq; non sine ratione scribit: non
solū in his actionibus pati eum pœnā edicti, quas tūc habuit, cum incidit
in edictū: uerū & si quæ postea ei adgrentur. Ex hac causā solutū re-
peti non posse, Iulianus putat: fuisse em̃ naturalē causā, quæ repeti-

tionē inhiheret.

IIII. CAIVS lib.I. ad edictum prouinc.

Illud eleganter prætor excipit: PRAETER QVA'M SI QVIS EORVM CONTRA EVM FECERIT, QUI IPSE EORVM QUID FECISSET. & recte. ne scilicet uel magistratus, dum studet hoc edictum defendere: uel litigator, dum uult beneficio huius edicti uti, ipse in pœnam ipsius edicti committat.

SI QVIS IVS DICENTI NON OB-
temperauerit. Tit. III.

VLPIANVS lib.I. ad edictum.

QMNIBVS magistratibus (non tamen duumuiris) secundum ius potestatis suæ, concessum est iurisdictionem suam defendere pœnali iudicio. Is uidetur ius dicenti non obtemperasse, qui quod extremum est in iurisdictione, non fecit. ueluti si quis rem mobilē uindicare à se passus non est, sed duci eam uel ferri passus est. cæterū si & sequentia recusauit, tūc non obtemperasse uidetur. Si procurator tuus, uel tutor, uel curator ius dicenti non obtemperauerit: ipse punitur, non dominus uel pupillus. Non solum autem reū, qui non obtemperauerit, hoc edicto teneri Labeo ait: uerū etiam petitem. Hoc iudicium non ad id quod interest, sed quanti ea res est, concluditur: & cum meram pœnam contineat, neq; post annum, neq; in hæredem datur.

DE IN IVS VOCANDO. Tit. IIII.

PAVLVS lib. IIII. ad edictum.

In ius uocare est, iuris experiundi causa uocare.

II. VLPIANVS lib.V. ad edictum.

In ius uocare non oportet, neq; consulem, neq; præfectum, neq; prætorem, neq; proconsulem, neq; cæteros magistratus, qui imperium habent, & qui coërcere aliquem possunt, & iubere in carcerem duci: neq; pontificem, dum sacra facit: nec eos, qui propter loci religionem inde se mouere nō possunt: nec eum, qui equo publico in causa publica transuehitur. Præterea in ius uocari non debet, qui uxorem ducit: aut quæ nubit. nec iudicē oportet, dū de re cognoscit: nec dū quis apud prætorē causam agit: neq; funus familiare ducentem, iustæ uel mortuo facientem: III. CALLISTRATVS lib.I. cognitionum.

Vel qui cadauer prosequuntur, quod etiam uidetur rescripto duorum fratrum comprobatum esse.

Vlpianus

III. VLP IANVS lib. V. ad edictum.

QUicq; litigandi causa necesse habet in iure, uel certo loco sisti: nec furiosos, uel infantes. Prætor ait: PARENTEM, PATRONVM, PATRONAM, LIBEROS, PARENTES PATRONI PATRONAE VE IN IUS SINE PERMISSV MEO, NE QVIS VOCET. Parentē hic utriusq; sexus accipe. sed an in infinitū, quæritur? & quidam usq; ad tritauū parentem appellari aiūt, superiores maiores dici: hoc ueteres existimasse Pomponius refert. sed Caius Cassius usq; in infinitū omnes parentes dicit: quod & honestius est, & merito obtinuit. Parentes etiā eos accipi Labeo existimat, qui in seruitute susceperunt. nec tantum (ut *Seruius dicebat) ad solos liberos iustos pertinet: sed & als *Seuerus. in F.

V. PAVLVS lib. IIII. ad edictum.

Quia certa est, & si uulgo conceperit: pater uero is tantum, quem nuptiæ demonstrant.

VI. IDEM lib. I. sententiarum.

Parentes naturales in ius uocare nemo potest. una est enim omnibus parentibus seruanda reuerentia.

VII. IDEM lib. IIII. ad edictum.

Patris adoptiui parentes impune uocabit. quoniam hi parētes eius non sunt: cum ipsi tantum cognatus fiat, quibus & agnatus.

VIII. VLP IANVS lib. V. ad edictum.

Adoptium patrem, quāmdiu in potestate est, in ius uocare non potest: iure magis potestatis, quā præcepto prætoris: nisi sit filius, qui castrense habeat peculium. tunc enim causa cognita permittitur. Sed naturalem parentem, nec quidem dum est in adoptiua familia, in ius uocari licet. PATRONVM, inquit, PATRONAM. Patroni accipiendi sunt, qui ex seruitute manumiserunt: uel qui collusiones detexerunt: uel si præiudicio pronuncietur esse libertus, cum alioqui non fuerit: aut si iurauit eum libertū meum esse. quemadmodum per contrarium pro patrono non habebor, si contra me iudicatum est: aut si me deferente, iurauerit se libertū non esse. Sed si ad iusiurandū adegi, ne uxorē ducat, ne nubat: impune in ius uocabor. & Celsus quidem ait, in tali liberto ius patronatus ad filiū meū me uiuo non transire: sed Iulianus contra scribit, & pleriq; Iuliani sententiam probant. secundū quod eueniet, ut patronus qdem in ius uocetur, filius quasi innocens non uocetur.

IX. PAVLVS lib. IIII. ad edictum.

Is quoq; qui ex causa fideicommissi manumittit, non debet in ius uocari: quāuis, ut manumittat, in ius uocetur.

X. VLP IANVS lib. V. ad edictum.

Sed si hac lege emi, ut manumittam, & ex constitutione diui Marci uenit ad libertatem: cū sim patronus, in ius uocari non potero. Sed si suis numis emi, & fidem fregi: pro patrono non habebor. Prostituta contra legem uenditionis, uenditorem habebit patronum: si hac lege uenierat, ut si prostituta esset, fieret libera. At si uenditor, qui manus iniectionem excepit, ipse prostituit: quoniam & hæc peruenit ad libertatem: sub illo quidem, qui uendidit, libertatem consequitur: sed honorem haberi eī æquum non esse, Marcellus libro sexto Digestorum existimat. Patronum autem accipimus, etiam si capite minutus sit: uel si libertus capite minutus sit, dum adrogaretur per obreptionē. cum em̄ hoc ipso, quod adrogatur, cælat conditionem: nō id actum uideſ, ut fieret ingenuus. sed & si ius anulorum accepit: puto eū reuerentiā patrono exhibere debere, quāuis oīa ingenuitatis munia habeat. alis* nati uel est, si natalibus sit restitutus. nam princeps ingenuū facit. Qui malib9. in numittitur à corpore aliquo, uel collegio, uel ciuitate: singulos in ius uocabit. nam non est illorum libertus. sed reipublicæ honorem habere debet: & si aduersus rempublicam, uel uniuersitatem uelit experiri, ueniam edicti petere debet, quamuis actorem eorum constitutum in ius sit uocaturus. **LIBEROS, PARENTES, PATRONI, PATRONAE'VE**, utriusq; sexus accipere debemus. Si per poenam deportationis ad peregrinitatem redactus sit patronus, putat Pomponius eū amississe honorem: sed si restitutus fuerit, fore ei etiā huius edicti commodū saluū. *Parentes etiā patroni adoptiui excipiuntur: sed tam diu, q̄ diu adoptio durat. Si filius meus in adoptionem datus sit, uocari à liberto meo in ius non poterit: sed nec nepos in adoptiua familia susceptus. Sed si filius meus emancipatus adoptauerit filium: hic nepos in ius uocari poterit. nam mihi alienus est. Liberos autem secundum Cassium (ut in parentibus) & ultra trinepotem accipimus. Si liberta ex patrono fuerit enixa: mutuò se ipsa & filius eius in ius non uocabunt. Sin autem liberi patroni capitis accusauerunt libertum paternum, uel in seruitutē petierunt: nullus honor eis debetur. Prætor ait. **IN IUS SINE PERMISSV MEO NE QVIS VOCET.** permissurus enim est, si famosa actio non sit, uel pudorem nō suggillat, qua patronus conuenitur, uel parentes. & totum hoc causa cognita debet facere. nam interdum etiam ex causa famosa (ut Peditus putat) permittere debet, patronum in ius uocari à liberto: si eum grauissima iniuria affecit, flagellis forte cecidit. Semper autem hunc honorem patrono habendum: & si quasi tutor, uel curator, uel defensor, uel actor interueniat patronus. sed si patroni tutor, uel curator interueniat: impune posse eos in ius uocari, Pomponius scribit, & uerius est.

alis* Patroni
etiā parentes. et ita
quoq; Accur. legit.

XI. PAVLVVS lib. IIIL. ad edictum.

Quamuis non adiciat prætor, causa cognita, se poenale iudicium daturum: tamen Labeo ait, moderandam iurisdictionem, si poeniteat libertum, & actionem remittat: uel si patronus uocatus non ueniat, aut non inuitus uocatus sit: licet edicti uerba non patiantur.

XII. VLP IANVS lib. V. ad edictum.

Si libertus in ius uocauerit contra prætoris edictum filiū patroni sui, quem ipse patronus in potestate habet: probandum est, absente patre, subueniendum esse filio, qui in potestate est: & ei poenalem in factum actionem, id est, quinquaginta aureorū aduersus libertum competere.

XIII. MODESTINVS lib. X. παρδ' ἐκ τῶν.

Generaliter eas personas, quibus reuerentia præstanda est, sine iussu prætoris in ius uocare non possumus.

XIIII. PAPINIANVS lib. I. responsorum.

Libertus à patrono reus constitutus, qui se defendere paratus, pro tribunali præsidem prouinciæ frequenter interpellat: patronum accusatorem in ius uocare non uidetur.

XV. PAVLVVS lib. I. questionum.

Libertus aduersus patronum dedit libellum, non dissimulato, se libertum eius esse. an si ad desiderium eius rescribatur, etiā remissa edicti poena esse uideatur? Respondi, non puto ad hunc casum edictum prætoris pertinere. neque enim qui libellum principi uel præsidi dat, in ius uocare patronum uidetur.

XVI. IDEM lib. II. responsorum.

Questum est, an tutor pupilli nomine patronam suam sine permissu prætoris in ius uocare possit? Respondi eum, de quo quæritur, pupilli nomine etiam patronam suam in ius uocare potuisse, sine permissu prætoris.

XVII. IDEM lib. I. sententiarum.

Eum, pro quo quis apud officium cauit, exhibere cogitur. Item qui apud acta exhibiturum se esse quem promisit: & si officio non caueat, ad exhibendum tamen cogitur.

XVIII. CAIVS lib. I. ad L. duodecim tabularum.

Plerique putauerunt, nullum de domo sua in ius uocari licere, quia domus tutissimum cuique refugium atque receptaculum sit: eumque qui inde in ius uocaret, uim inferre uideri.

XIX. PAVLVVS lib. I. ad edictum.

Satisque poenæ subire eum, si non defendatur & latitet. Certum enim est, quod mittitur aduersarius in possessionem bonorum eius. Sed si aditū ad se præstet, aut ex publico cōspiciatur: recte in ius uocari eū Iulianus ait.

XX. CAIVS lib.I.ad L.XII.tabul.

Sed etiam à uinea, & balneo, & theatro nemo dubitat in ius uocare
licere.

XXI. PAVLVS lib.I.ad edictum.

Sed & si is, qui domi est, interdum uocari in ius potest: tamen de do-
mo sua nemo extrahi debet.

XXII. CAIVS lib.I.ad L.XII.tabul.

Neq; impuberes puellas, quæ alieno iuri subiectæ sunt, in ius uo-
care permissum est. Qui in ius uocatus est, duobus casibus di-
mittendus est: si quis eius personam defendat: & si, dum in ius uenitur,
de ea re transactum fuerit.

als * Neq;
impuberes
neq; puel-
las, qui alie
no iuri sub
iecti essent

XXIII. MARTIANVS lib.III.Institutionum.

Communis libertus (licet plurium sit) debet à prætore petere: ut ei
liceat uel quendam ex patronis suis uocare, ne in pœnam incidat
ex edicto prætoris.

XXIII. VLPPIANVS lib.I.ad edictum.

In eum, qui aduersus ea fecit, quinquaginta aureorum iudicium da-
tur: quod neq; hæredi, neq; in hæredem, nec ultra annum datur.

XXV. MODESTINVS lib.I.de pœnis.

Si sine uenia edicti impetrata, libertus patronum in ius uocauerit: ex
querela patroni uel quinquaginta aureorum pœnam dat: uel à præ-
fecto urbi quasi inofficiosus castigatur, si inopia dignoscitur laborare.

IN IUS VOCATI VT EANT, VEL satis dent. Tit. V.

PAVLVS lib.I.ad edictum.

Dicto cauetur, ut fideiussor iudicio sistendi causa datus,
pro rei qualitate locuples detur: exceptis necessarijs per-
sonis. ibi enim qualemcumq; accipi iubet. ueluti pro pa-
rente, uel pro patrono.

II. CALLISTRATVS lib.I.ad edictum monitoriũ.

Item pro patrona, liberis uel suis, uel uxore, nuru. tunc enim qualis-
cumq; fideiussor accipi iubetur: et in eum, qui non accepit, cum sci-
ret eam necessitudinem personarum: quinquaginta aureorum iudici-
um competit.

III. PAVLVS lib.III.ad edictum.

Quoniam pro locuplete accipit fideiussor in necessarijs personis.

IIII. VLPPIANVS lib.V.ad edictum.

Qui duos homines in iudiciũ sisti promisit: si alterũ exhibeat, alte-
rum nõ: ex promissione nõ uidet eos sistisse, cū alter eorũ nõ sit
exhibitus.

Si

SI QVIS IN IUS VOCATUS NON IERIT:

sive per eum caverit, per quem ex edicto non debuit.

Tit. VI.

VLPIANVS lib. I. ad edictum.

I quis in ius uocatus, fideiussorem dederit iudicio sistendi causa, non suppositum iurisdictioni illius, ad quem uocatus est: pro non dato fideiussor habetur, nisi suo privilegio specialiter renunciauerit.

II. PAULVS lib. I. ad edictum.

EX quacumque causa ad praetorem uel alios, qui iurisdictioni praesunt, in ius uocatus, uenire debet: ut hoc ipsum sciatur, an iurisdictione eius sit. Si quis in ius uocatus non ierit: ex causa a competente iudice multa pro iurisdictione iudicis damnabitur. rusticitati enim hominis parcendum erit. Item si nihil inter sit actoris, eo tempore in ius aduersarium uenisse, remittit praetor poenam. puta quia dies feriatus fuit.

III. VLPIANVS lib. XLVII. ad Sabinum.

UM quis in iudicium sisti promisit, neque adiecit poenam, si statum non esset: incerti cum eo agendum esse, in id quod interest, uerissimum est. & ita quoque Celsus scribit.

NE QVIS EVM, QVI IN IUS VOCABI

tur, ui eximat.

Tit. VII.

VLPIANVS lib. V. ad edictum.

OC edictum praetor proposuit, ut metu poenae compesceret eos, qui in ius uocatos ui eripiunt. Denique Pomponius scribit, serui quoque nomine noxale iudicium reddendum: nisi sciente domino id fecerit. tunc enim sine noxae datione iudicium suscipiet. Ofilius putat, locum huic edicto non esse: si persona, quae in ius uocari non potuit, exempta est: ueluti patrens, patronus, caeteraque personae. quae sententia mihi uidetur uerior. & sane si deliquit, qui uocat: non deliquit, qui patronum ui eximit.

II. PAULVS lib. IIII. ad edictum.

NAM cum uterque contra edictum faciat: & libertus, qui patronum uocat, & is qui patronum ui eximit: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili delicto petitoris partes sustinet. Eadem aequitas est in eo, qui alio, quam quod debuerat, in ius uocabatur. Sed & fortius dicendum est, non uideri eum ui eximi, cui sit ius ibi non conueniri.

III. VLPIANVS lib. V. ad edictum.

QVOD si quis seruum eximit in ius uocatum, Pedius putat cessare edictum: quoniam non fuerit persona, quae in ius uocari potuit. quid ergo? ad exhibendum erit

erit agendum. Si quis ad pedaneum iudicem uocatum eximat, poena huius edicti cessabit. Quod prator praecepit, VI EXIMAT: an & dolo malo: sufficit ui, quamuis dolus malus cesset.

IIII. PAVLVS lib. IIII. ad edictum.

Sed eximendi uerbum generale est, ut Pomponius ait. eripere enim est, de manibus auferre per raptum: eximere quoquo modo auferre. ut puta si quis non rapuerit quem, sed moram fecerit, quo minus in ius ueniret, ut actionis dies exiret, uel res tempore amitteretur: uidebitur exemisse, quamuis corpus non exemerit. Sed & si eò loci detinuerit, nec abduxerit, ijs uerbis tenetur. Item si quis eum, qui per caluniam uocabatur, exemerit: constat eum hoc edicto teneri. Prator ait: NEVE DOLO MALO FACIAT, QVO MAGIS EXIMATVR. nam & sine dolo malo potest id fieri: ueluti cum iusta causa est exemptionis.

V. VLPIANVS lib. V. ad edictum.

Si per alium quis exemerit, hac clausula tenetur, siue praesens fuit, siue absens. In eum autem, qui ui exemit, in factum iudicium datur: quo non id continetur, quod in ueritate est: sed quanti ea res est ab actore aestimata, de qua cōtrouersia est. hoc enim additum est, ut appareat: etiam si calumniator quis sit: tamen hanc poenam eum persequi.

Docere autem debet quis, per hanc exemptionem factum, quo minus in ius produceretur. Caterum si nihilominus productus est, cessat poena: quoniam uerba cum effectu sunt accipienda. Hoc iudicium in factū est: & si plures deliquerint, in singulos dabitur: & nihilominus manet, qui exemptus est, obligatus. Haeredibus autem ita dabitur, si eorum inter sit: nec autem in haeredem, nec post annum dabitur.

VI. IDEM lib. XXV. ad edictum.

Is qui debitorem ui exemit, si soluerit, reum nō liberat. quia poenam suam soluit.

QVI SATISDARE COGANTVR, VEL IVRATO promittant, uel suae promissioni cōmittantur. Tit. VIII.

CAIVS lib. V. ad edictum prouinciale.

Satisfactio eodē modo appellata est, quo satisfactio. nam ut satisfacere dicimur ei, cuius desiderium implemus: ita satisfdare dicimur aduersario nostro, cum p eo, quod a nobis petit, ita cauemus, ut eum hoc nomine securū faciamus, datis fideiussoribus.

II. VLPIANVS lib. V. ad edictum.

Fideiussor iudicio sistendi causa, locuples iubetur dari, non tantum in facul-

in facultatibus, sed etiam ex conueniendi facilitate. Si quis ijs personis, quæ agere non potuerunt, fideiussorem iudicio sistendi causa dederit: frustra erit datio. Prætor ait: SI QVIS PARENTEM, PATRONVM, PATRONAM, LIBEROS, AVT PARENTES PATRONI, PATRONAE, LIBEROSVE SVOS, EVMVE, QVEM IN POTESTATE HABEBIT, VEL VXOREM, VEL NVRVVM IN IUDICIUM VOCABIT: QVALISCVNQVE FIDEIVSSOR IUDICIO SISTENDI CAUSSA ACCIPIATVR. Quod ait prætor, LIBEROSVE SVOS: accipimus & ex fœmineo sexu descendentes liberos. Parenti quidem dabimus hoc beneficium, non solum si sui iuris, sed etiã si in potestate sit alterius. hoc enim Póponius scribit. Et filius fideiussor pro patre fieri potest, etiam si in alterius potestate sit. NVRVVM: & pronurũ, & deinceps accipere debemus. Quod ait prætor: QVALISCVNQVE FIDEIVSSOR ACCIPIATVR: hoc quantum ad facultates, id est etiam nõ locuples. In fideiussorem, qui aliquem iudicio sisti promiserit: tanti, quanti ea res erit, actionem dat prætor. quod utrum ueritatem contineat, an uero quantitatem uideamus. & melius est, ut in ueram quãtitatem fideiussor teneatur: nisi pro certa quantitate accessit.

III. CAIVS lib.V. ad edictum prouinciale.

Siue in duplum est actio, siue tripli, siue quadrupli: tanti eundem fideiussorẽ *omni modo teneri dicemus, quãti res esse intelligemus. als * solũ modo.

IIII. PAVLVVS lib.III. ad edictum.

Si decesserit, qui fideiussorem dedit iudicio sistendi causa: non debet prætor iubere exhiberi eum. Quod si ignorãs iusserit exhiberi, uel post decretum ei9 ante diem exhibitionis decesserit: denegãda erit actio. Si autem post diem exhibitionis decesserit, aut amiserit ciuitatem: utiliter agi potest.

V. CAIVS lib.V. ad edictum prouinciale.

Si uero pro condemnato fideiussorit, & condemnatus decesserit, aut ciuitatem Romanam amiserit: recte nihilo minus cum fideiussore eius agetur. Qui pro rei qualitate euidentissime locupletem, uel (si dubitetur) adprobatum fideiussorem iudicio sistendi causa non accipit: aduersus eum iniuriarum actio esse potest. quia sanẽ non quælibet iniuria est, duci in ius eum, qui satis idoneũ fideiussorem det. Sed & ipse fideiussor, qui non sit acceptus, tanq̃ de iniuria sibi facta queri poterit.

VI. PAVLVVS lib.LV. ad edictum.

QVoties uiciose cautum uel satisfdatum est, non uidetur cautum.

VII. VLP IANVS lib.XIII. ad edictum.

Si fideiussor nõ negetur idoneus, sed dicatur habere fori præscriptionem: h nem:

nem:& metuat petitor, ne iure fori utatur: uidendum, quid iuris sit. & diuus Pius(ut Pomponius libris epistolarum refert, & Marcellus libro tertio digestorum, & Papinianus libro tertio quaestionum) Cornelio Proculo rescripsit, merito petito rem recusare talem fideiussorem. sed si aliàs cauere non possit: prædicendum ei, non usurum eum priuilegio, si conueniatur. Si necessaria satisfactio fuerit, & nõ facile possit reus eam ibi præstare, ubi conuenitur: potest audiri, si in alia eius prouinciæ ciuitate satisfactionem præstare paratus sit. Si autem satisfactio uoluntaria est, non in alium locum remittitur. nec enim meretur, qui ipse sibi necessitatem satisfactionis imposuit. Si satisfactum pro re mobili non sit, & persona suspecta sit, ex qua datio desideratur: apud officium deponi debebit (si hoc iudici federit) donec uel satis detur, uel lis finem accipiat.

VIII. PAVLVS lib. XLIII. ad edictum:

DE die ponenda in stipulationem, solet inter litigatores conuenire. si non conueniat: Pedius putat, in potestate stipulatoris esse, moderato spacio de hoc à iudice statuendo. Qui mulierem adhibet ad satisfaciendum, non uidetur cauere. Sed nec miles, nec minor uiginti quinq; annis probandi sunt: nisi hæ personæ in rem suam fideiubeant, ut pro suo procuratore. Quidam etiam aiunt, si à marito fundus dotalis petatur, in rem suam fideiussuram mulierem. Si seruus inueniatur, qui antequàm iudicium acciperetur, fideiussit iudicatum solui: succurrendum est aitori, ut ex integro caueatur. Minori quoq; uiginti quinq; annis succurrendum est: fortasse & mulieri, propter imperitiam. Si fideiussor iudicatum solui, stipulatori hæres existit, aut stipulator fideiussori: ex integro cauendum erit. Tutor & curator, ut rem saluam fore pupillo caueant, mittendi sunt in municipium: quia necessaria est satisfactio. Item de restituenda domino proprietate, is cui ususfructus datus est. Item legatarius, ut caueat euicta hæreditate legata reddi, & quod amplius quàm per legem Falcidianam cepit. Hæres quoq; ut legatorum satisfacet, audiendus est, ut in municipium remittatur. Planè si missio iam legatario in possessionem, cum per hæredem stetisset, quò minus caueret: hæres postulet, ut possessione decedat, paratūq; se dicat in municipio cauere: impetrare non debet. Diuersum, si sine culpa aut dolo hæredis missus sit in possessionem. Iubetur iurari de calumnia, ne quis uexandi magis aduersarij causa forsitan, cum possit Romæ satisfacere, in municipium euocet. Sed quibusdam hoc iusiurandum de calumnia remittitur: ueluti parentibus, & patronis. Sic autem iurare debet, qui in municipium remittitur: Romæ se satisfacere non posse, & ibi posse, quò postulat remitti

mitti: idque senon calumniæ caussa facere. Nam sic non est compellendus iurare: alibi se, quàm eo loco, satisfdare nō posse. quia si Romæ non posset, pluribus autem locis posset: cogeretur peierare. Hoc autem impetrabitur, cum iusta caussa esse uidebitur. quid enim, si, cum erat in municipio, noluit cauere: hoc casu non debet impetrare: cum per eum steterit, quo minus ibi, ubi desiderat, satisfdaret.

IX. CAIVS lib. V. ad edictum provinciale.

Arbitro ad fideiussores probandos constituto, si in alterutram partem iniquum arbitrium uideatur, perinde ab eo, atque à iudicibus, appellare licet.

X. PAVLVS lib. LXXV. ad edictum.

Si arbitro probati sunt fideiussores, pro locupletibus habendi sunt: cum potuerit querela apud competentem iudicem deferri. Qui ex caussa improbat ab arbitro probatos, aliàs improbatos pbat. Multoq; magis, si sua uoluntate accipit fideiussores, contentus ijs esse debet. Quod si medio tempore calamitas fideiussoribus insignis, uel magna inopia acciderit, caussa cognita, ex integro satisfdandum erit.

XI. VLP IANVS lib. LXXVIII. ad edictum.

Iulianus ait: si antequàm mandarem tibi, ut fundum peteres, satis acceperis, petiturus fundum: & postea mandatu meo agere institueris: fideiussores teneri.

XII. IDEM lib. LXXXVII. ad edictum.

Inter omnes conuenit, hæredem sub conditione possidentem hæreditatem, substituto cauere debere de hæreditate: & si defecerit conditio, hæreditatem adeuntem substitutum & petere hæreditatem posse, & si obtinuerit, committi stipulationem. Et plerunq; ipse prætor, & ante conditionem existentem, & ante diem petitionis uenientem, ex caussa iubere solet stipulationem interponi.

Sed & si plures substituti sint, singulis cauendum est.

XIII. IDEM lib. II. responforum.

Filius familias defendit absentem patrem. quæro, an iudicatum solui satisfdare debeat? PAVLVS respondit, eum qui absentem personam defendit: etiam si filius, uel pater sit: satisfdare petitori ex forma edicti debere.

XV. MACER lib. I. de appellationibus.

Sciendum est possessores immobilium rerum satisfdare non compelli. Possessor autem is accipiendus est, qui in agro uel ciuitate rem soli possidet, aut ex asse, aut pro parte. Sed & qui uestigalem, uel emphyteuticum agrum possidet, possessor intelligitur. Item qui solam

h ij proprie-

proprietatem habet, possessor intelligendus est. Eum uero, qui tantum usum fructum habet, possessorem non esse Vlpianus scripsit. Creditor, qui pignus accipit, possessor non est: tam & si possessionem habeat, aut sibi traditam, aut precario debitori concessam. Si fundus in dotem datus sit: tam uxor, quam maritus, propter possessionem eius fundi, possessores intelliguntur. Diuersa est causa eius, qui fundi petitionem personalem habet. Tutores: siue pupilli eorum, siue ipsi possideant: possessorum loco habentur. Sed & si unus ex tutoribus possessor fuerit, idem dicendum erit. Si fundum, quem possidebam, a me petieris: deinde cum secundum te esset iudicatum, appellauerim: an possessor eiusdem fundi sim? & recte dicetur, me possessorem esse, quia nihilominus possideo. nec enim ad rem pertinet, quod euinci ea possessio possit. Possessor aut quis, nec ne sit: tempus cautionis spectandum est. nam sicut ei, qui post cautionem uendidit, nihil obest: ita nec prodest ei, qui post cautionem possidere cepit.

XVI. PAVLVS lib. VI. ad edictum.

Qui iurato promisit iudicio sisti: non uidetur peierasse, si ex concessa causa hoc deseruerit.

SI EX NOXALI CAUSSA AGATUR, QVEM
admodum caueatur. Tit. IX.

VLPIANVS lib. VII. ad edictum.

Si quis eum, de quo noxalis actio est, iudicio sisti promiserit: praetor ait, IN EADEM CAUSSA EUM EXHIBETO, IN QVA TVNC EST, DONEC IUDICIUM ACCIPIATUR. IN EADEM CAUSSA quid sit, uideamus. & puto eum uerius in eadem causa sistere, qui ad experiendum non facit ius actoris deterius. Si desinat seruus esse promissoris, uel actio amissa sit: non uideri in eadem causa statum, Labeo ait. ueluti nec si qui pari loco erat in litigando, coeperit esse duriore: uel loco, uel persona mutata. Itaque si ei, qui in foro promissoris conueniri non potest, uenditus, aut potentiori datus sit: magis esse putat, ut non uideatur in eadem causa sisti. Sed & si noxae deditus sit, Ofilius non putat in eadem causa sisti: cum noxae deditio, ceteris noxalem actionem perimi putet.

II. PAVLVS lib. VI. ad edictum.

Sed alio iure utimur. nam ex praecedentibus causis non liberatur noxae deditus. perinde enim noxa caput sequitur, ac si uenisset. Si absens sit seruus, pro quo noxalis actio alicui competit: si quidem dominus

nus non negat, in sua potestate esse: compellendum putat Vindius, uel iudicio eum sisti promittere, uel iudicium accipere: aut si nolit defendere, cauturum, cum primum poterit, se exhibiturum. Si uero falso neget in sua potestate esse: suscepturum iudicium sine noxæ deditio. Idcirco Iulianus scribit, & si dolo fecerit, quo minus in eius esset potestate. Sed si seruus præsens est, & dominus abest, nec quisquam seruum defendit: ducendus erit iussu prætoris. sed causa cognita, domino postea dabitur defensio (ut Pomponius & Vindius scribunt) ne ei absentia sua noceat. Ergo actori actio restituenda est, perempta eo, quod ductus seruus in bonis eius esse coeperit.

III. VLP IANVS lib. VII. ad edictum.

SI cum usufructuario noxali iudicio agetur, isque seruum non defenderit: denegatur ei per prætorem usufructus persecutio.

IIII. CAI VS lib. VI. ad edictum provinciale.

SI cum uno ex dominis noxali agetur: an pro parte socij satisfacere debent? Sabinus ait, non debere. quia quodammodo totum suum hominem defendere debeat, cui insolidum defendendi necessitas est: nec audiatur, si pro parte paratus sit defendere.

V. VLP IANVS lib. XLVII. ad Sabinum.

SI seruum in eadem causa sistere quis promiserit, & liber factus sistatur: si de ipso controuersia est, capitalium actionum iniuriarumque nomine, non recte sistitur. quia aliter de seruo supplicio & uerberibus satisficit: aliter de libero uindicta sumitur, uel condemnatio pecuniaria. Quod autem ad cæteras noxales causas pertinet: etiam in meliorem causam uidetur peruenisse.

VI. PAVLVS lib. XI. ad Sabinum.

Sed si statu liberum sisti promissum sit: in eadem causa sisti uidetur, quamuis liber sistatur: quod implicitus ei casus libertatis fuerit.

DE EO, PER QVEM FACTVM ERIT, QVO

minus quis in iudicio sistat. Tit. X.

VLP IANVS lib. VII. ad edictum.

Equissimum putauit prætor, dolum eius coercere, qui impedit aliquem iudicio sisti. Fecisse autem dolo malo non tantum is putatur, qui suis manibus uel per suos retinuit: uerum qui alios quoque rogauit, ut eum detinerent, uel abducerent, ne iudicio sisteret: siue scientes, siue ignorantes, quid esset, quod comminisceretur. Dolum autem malum sic accipimus: ut si quis uenienti ad iudicium aliquid pronunciauerit tri-

h iij ste, pro-

ste, propter quod is necesse habuerit ad iudiciū non uenire: teneatur ex hoc edicto. quamuis quidam putent, sibi eum imputare, qui credulus fuerit. Si reus dolo actoris nō stiterit, nō habebit aduersus eū ex hoc edicto actionem: cum contentus esse possit exceptione, si ex stipulatu conueniatur de pœna, quod ad iudiciū non uenerit: aliter atq; si ab alio sit impeditus. nam actionem propositam aduersus eum exercebit.

Si plures dolo fecerint, omnes tenentur: sed si unus præstiterit pœnā, cæteri liberabuntur, cum nihil intersit. Serui nomine ex hac causa noxali iudicio agendum, omnes consentiunt. Et hæredi datur, sed non ultra annum: aduersus autem hæredem, hætenus puto dandam, ut ex dolo defuncti hæres non lucretur.

II. PAVLVVS lib. VI. ad edictum.

SI actoris seruus domino sciente, et (cum possit) non prohibente, dolo fecerit, quo minus in iudicio sistam: Ofilius dandā mihi exceptionem aduersus dominū ait, ne ex dolo serui dominus lucretur. Si uero sine uoluntate domini seruus hoc fecerit: Sabinus ait noxale iudiciū dandum, nec factum serui domino obesse debere: nisi hætenus, ut ipso careat, quando ipse nihil deliquit.

III. IVLIANVS lib. II. digestorum.

EX hoc edicto aduersus eū, qui dolo fecit, quo minus quis in iudiciū uocatus sistat: in factū actio cōpetit, quanti actoris interfuit eū sisti. In quo iudicio deducit, si quid amiserit actor ob eā rem: ueluti si reus tempore dominii rei interim sibi adquirat, aut actione liberatus sit. Planē si is, qui dolo fecit, quo minus in iudicio sistatur, soluendo non fuerit: æquum erit, aduersus ipsum reū restitutoriam actionem competere: ne, propter dolum alienū reus lucrum faciat, & actor damno adficiatur. & si stipulator dolo Titij, & promissor dolo Mæuij impeditus fuerit, & minus iudicio sistatur: uterq; aduersus eū, cuius dolo impeditus fuit, actione in factū experiet. Sed si stipulator dolo promissoris, & promissor dolo stipulatoris impeditus fuit, quo minus ad iudiciū uenirent: neutri eorū prætor succurrere debebit, ab utraq; parte dolum dolo compensando. Si à fideiussore quinquaginta stipulatus fuero, si in iudiciū reus non uenerit, petitur à reo centum: & dolo Sempronij factū fuerit, ne in iudiciū reus ueniat: centum à Sempronio consequar. tanti enim mea interfuisse uidetur, quia si uenisset in iudiciū, actio mihi centum aduersus eū, uel hæredē eius competebar: licet fideiussor minorem mihi summā promiserit.

al's *sistat
uterq;
aduersus

SI QVIS CAUTIONIBVS IN IUDICIO

sistendi causa factis, non obtemperauerit.

Titulus XI.

CAIVS lib. I. ad edictum provinciale.

Icena milia passuum in singulos dies dinumerari prætor iubet: præter eum diem, quo cautum promittitur, & in quem sistere in iudicium oportet. nam sanè talis itineris dinumeratio neutri litigatorum onerosa est.

II. VLP IANVS lib. LXXIII. ad edictum.

Non exigimus reum iudicio sisti: si de negotio, propter quod iudicio sisti promiserit, fuerit transactum. Sed hoc ita, si modo prius id negociū transactum fuit, quàm sisti oporteret. cæterū si postea transactum est: exceptio doli opponi debet. Quis enim de pœna *promissa ^{als*} promissis laboret post negociū transactum? cum transacti negocij exceptionē putauerit quis nocere, quasi etiam de pœna transactum sit: nisi contrariū specialiter partibus placuerit. Si quis municipalis muneris causa, sine dolo malo suo impeditus, in iudicio secundum suam promissionem non stitit: æquissimum est, ei exceptionem tribui. Simili modo, & si ad testimonium desideratus, ad iudicium occurrere non potuit: erit ei subueniendum. Si quis in iudicio se sisti promisit: & ualetudine, uel tempestate, uel ui fluminis prohibitus, se sistere non potuit: exceptione adiuuatur, nec immerito. cū enim in tali promissione præsentia opus sit: quemadmodum potuit se sistere, qui aduersa ualetudine impeditus erat? Et ideo etiam lex duodecim tabularum: si iudex, uel alteruter ex litigatoribus morbo fontico impediatur: iubet diē iudicij esse diffusum. Si non propter ualetudinem mulier nō steterit iudicio, sed quod grauida erat, exceptionem ei dandam Labeo ait. Si tamen post partum decubuerit: probandum erit, quasi ualetudine impeditā. Idem est & si quis furere cœperit. *nam qui furore impeditus est, ualetudine impeditur. ^{als*} ^{nand} Quod diximus, succurri etiam ei, qui tempestate aut ui fluminis prohibitus, non uenit: tempestatem intelligere debemus, siue marina, siue ^{furore im-} ^{peditur.} terrestris sit. tempestatemq; intelligere debemus talem, quæ impedimento sit itineri, uel navigationi. Vis fluminis etiam sine tempestate accipienda est. Vim fluminis intelligimus: & si magnitudo eius impedimento sit, siue pons solutus sit, uel nauigium non stet. Si quis tamen cum posset non incidere in tempestatem, uel in uim fluminis, si ante profectus esset, uel tempore opportuno nauigasset: ipse se artauerit: nunquid exceptio ei minime profit? quod quidem causa cognita erit statuendum. Nam neq; sic artandus est, ut possit ei dici: cur nō multo ante profectus es, quàm dies promissionis ueniret? Neq; iterum ei permittendum: si quid sit, quod ei imputetur: causari tempestatem, uel uim fluminis. Quid enim si cū Romæ esset, ipso tēpore promissionis sistendi, nulla necessitate urgente, uoluptatis causa in municipi

um

um profectus sit? nōne indignus est, cui exceptio patrocinetur? Aut quid si tempestas quidem in mari fuit, terra autem iste potuit uenire, uel flumen circūire? æque dicendum est, non semper ei exceptionē prodessse: nisi angustia nō patiebant, terra iter metiri, uel flumē circūire. Si tamen uel flumen sic abundasset, ut impleffet omnem locum, in quo si sti oportuit: uel aliqua fortuita calamitas eundem locum euertisset: uel præsentiam uenienti periculosam fecisset: ex bono & æquo etiam hic exceptio ei accōmodanda est. Simili modo exceptio datur ei, qui cū ad iudicium uenire uolebat, à magistratu retentus est, & retentus sine dolo malo ipsius. nam si ipse hoc adfectauit, uel causam præstitit: non proderit ei exceptio: ac ipsius quidem dolus ei oberit: cæterorum non oberit, qui dolo malo fecerunt, ut retineretur. Sed si priuatus eum detinuerit: nullo modo proderit hæc exceptio.

III. PAVLVVS lib. LXXIII. ad edictum.

Sed actio ei datur aduersus eū, qui eum detinuit, in id quod eius interest.

IIII. VLP IANVS lib. LXXIII. ad edictum.

Sed & si quis rei capitalis ante condemnatus, iudicio sistere se nō potuit: merito & huic ignoscitur. Rei capitalis cōdemnatum accipere debemus, qui morte, exiliūue coërcitus est. Dixerit aliquis: quo ergo hæc exceptio damnato? respōdebitur, fideiussori eius esse necessariam: aut si forte in exilium abiit, defensori eius exceptio ista proderit. Illud sciendū est: eū, qui idcirco non stitit, q̃a capitis reus factus est: in ea causa esse, ut exceptione uti non possit. damnato em̃ datur. Planē si uinculis, uel custodia militari impeditus, ideo non stitit: in ea erit causa, ut exceptione utatur. Præterea si q̃s funere domestico impeditus, non uenit, debet ei exceptio dari. Item si quis in seruitute hostiū fuit, ac per hoc in iudicium non stitit: debet exceptione adiuuari. Quæsitū est, an possit conueniri: ne ulla exceptio in promissione deserta, iudicio sistendi causa facta, obijciatur? & ait Atilicinus. sed ego puto conuentionē istam ita ualere: si specialiter causæ exceptionē expressæ sint, quibus à promissore sponte renunciatū est. Item quæritur: si quis cū iudicio sistendi causa satisfacere non deberet, satisfactō promiserit: an fideiussoribus eius exceptio detur? puto interesse: utrum per errorem satisfactō promissum est, an ex conuentione. si per errorem: dandam fideiussoribus exceptionem. si ex conuentione: minime dandam. Nam & Iulianus scribit: si iudicio sistendi causa pluris, quā statutum est, per ignorantiam promissum fuerit: exceptionem dari debere. Si autem ex conuentione tantæ summæ promissio facta sit: exceptionem pacti conuenti replicatione infirmendam.

V. PAVLVVS lib. LXVIII. ad edictum.

Si duo

SI duo rei stipulādi sint, & uni debitor iudicio se sisti cum poena promiserit, alter autem impedierit: ita demum exceptio aduersus alterum danda est, si socij sint: ne profit ei dolus propter societatem.

Item si duo rei promittendi sint, & unus ad iudicium non uenerit, contempta sua promissione iudicio sistendi causa facta: actor autem ab altero rem petat: ab altero poenam desertionis petendo, exceptione submouebitur. Aequē si à patre facta fuerit promissio, iudicio sistendi causa, ex filij contractu: deinde de re actor egerit cum filio: exceptione submouebitur, si cum patre ex eius promissione agat. contra idē erit, si filius promiserit, & actor egerit cum patre de peculio.

VI. CAIVS lib. I. ad L. duodecim tabularum.

SI quis cū fideiussorē dedit, ideo non steterit, quod reipublicae causa subfuerit: iniquum est, fideiussorem ob alium sistendi necessitate obligatum esse, cum ipsi liberum esset non sistere.

VII. PAVLVS lib. XIX. ad edictum.

SI quis seruum in iudicio sisti promiserit, uel alium, qui in aliena potestate est: iisdem exceptionibus utitur, quibus si pro libero, uel patre familias fideiussisset: praeterq̃ si reipublicae causa diceretur abesse. nam seruus reipublicae causa abesse nō potest. Praeter hanc autem exceptionem, ceterae (quia communes sunt) tam in libero homine, q̃ in seruo locum habent.

VIII. CAIVS lib. XXIX. ad edictum provinciale.

ET si post tres aut quinque pluresue dies, quā iudicio sisti se reus promisit, secum agendi potestatem fecerit: nec actoris ius ex mora deterius factum sit: consequens est dici, defendi eum debere per exceptionem.

IX. VLP IANVS lib. XX. ad edictum.

SI seruus se iudicio sisti promittat: non committitur stipulatio, neq̃ in eum, neq̃ in fideiussores eius. Si plurium seruorum nomine, iudicio sistendi causa, una stipulatione promittatur: poenam quidem integram committi, licet unus status non sit, Labeo ait: quia uerum sit omnes statos non esse. uerum si pro rata unius offeratur poena: exceptione doli usurum eum, qui ex hac stipulatione conuenitur.

X. PAVLVS lib. I. ad Plautium.

SI eum iudicio sisti promiserō, qui iam tempore liberatus esse dicatur: quamuis forte iam actione non teneatur: actio in me danda est, ut uel exhibeam eum, uel defendam, ut ueritas inquiratur. Homo si stip promissus, ante diē dolo promissoris periit. certo iure utimur, non ante poenā peti posse, quā dies promissionis ueniat. tota enim stipulatio in diem collata esse uidetur. Qui iniuriarum acturus, stipulatus erat ante litem contestatam, ut aduersarius suus iudicio sistat: com-

i missa

missa stipulatione mortuus est. non competere hæredi eius ex stipulatu actionem placuit: quia tales stipulationes propter rem ipsam dantur. iniuriarum autem actio hæredi non competit. quamuis enim hæc stipulatio, iudicio sistendi causa facta, ad hæredem transeat: tamen in hac causa danda non est. nam & defunctus, si uellet omissa iniuriarum actione, ex stipulatu agere non permetteretur. Idem dicendū est: si is, cum quo iniuriarum agere uolebam, stipulatione tali commissa decesserit. nam non competit mihi, aduersus hæredē ex stipulatu actio: & hoc Iulianus scribit. secundum quod & si fideiussores dati erunt, minime dabitur in eos actio, mortuo reo. Idem Pomponius, si non post longum tempus decesserit. quia si ad iudicium uenisset: litem cum eo contestari actor potuisset.

XI. VLP IANVS lib. XLVII. ad Sabinum.

SI quis quempiam iudicio sisti promiserit: in eadem causa eum debet sistere. IN EADEM autem CAUSSA SISTERE, hoc est, sistere, ut actori persecutio loco deteriore non sit: quamuis exactio rei possit esse difficilior. Licet enim difficilior exactio sit: tamen dicendum est, uideri in eadem eum causa stitisse. Nam & si nouum æs alienum contraxisset, uel pecuniam perdidisset: uideretur tamen in eadem causa stitisse. ergo & qui alij iudicatus sistitur, in eadem causa sisti uidetur.

XII. PAVLVS lib. XI. ad Sabinum.

Qui autem nouo priuilegio utitur, non uidetur in eadem causa stiti. Illud tenendum est, æstimationem eius, quod intersit agentis, ad illud tempus referendam, quo sisti debuit: non ad id, quo agitur, quamuis desierit eius interesse.

XIII. IULIANVS lib. LV. Digestorum.

Quoties seruus iudicio sistēdi causa, ut ipse litigaturus, uel ab alio stipulatur, uel ipse promittit: nec committitur stipulatio, nec fideiussores tenentur: quia seruus conueniri, uel conuenire non potest.

XIIII. NERATIVS lib. II. membranarum.

Si procurator ita stipulatus, ut sistat duntaxat eum, quem stipulatur: non etiam pœnam, si status non esset, stipuletur: propemodum nullius momenti est ea stipulatio. quia procuratoris (quod ad ipsius utilitatem pertinet) nihil interest sisti. Sed cum alienum negotium in stipulando egerit: potest defendi non procuratoris, sed eius cuius negotium gessit, utilitatem in ea respectandam esse: ut quantum domini litis interfuit sisti, tantum ex ea stipulatione, non statoreo, procuratori debeat. Eadem & fortius adhuc dici possunt, si procurator ita stipulatus esset, QUANTI EA RES ERIT: ut hanc cōceptionem

ptionē uerborū non ad ipsius, sed ad domini utilitatē relatā interpretemur.

XV. *VLPIANVS lib. III. de omnibus tribunalibus.*

SI tutor iudicio sisti promiserit, & stipulationi non obtemperauerit: & interea pupillus adoleuerit, aut mortem obierit, aut etiam absentus sit hæreditate: denegabitur ex stipulatu actio. nam & ipsius rei, quæ perebatur, si tutor iudicatus fuerit. aut eorum quid acciderit: non esse dandam in eum actionem iudicati probatum est.

DE FERIIS, ET DILATIONIBVS, ET DI-
uersis temporibus. * & quibus causis feriæ non im-
pediantur. Tit. XII.

* nō habentur in Pandect. Flo.

VLPIANVS lib. III. de omnibus tribunalibus.

NE QVIS messium uindemiarumq; tempore aduersarium cogat ad iudicium uenire, oratione diui Marci exprimitur: quia occupati circa rem rusticam, in forum compellendi non sunt. Sed si prætor aut per ignorantiam, aut socordiā euocare eos perseverauerit, hiq; sponte uenerint: siquidem sententiam dixerit, præsentibus illis, & sponte litigantibus: sententia ualebit, tam et si non recte fecerit, qui eos euocauerit. Sin uero cum abesse perseverauerint, sententiam protulerit, etiam absentibus illis: consequens erit dicere, sententiam nullius esse momenti. neq; enim prætoris factum iuri derogare oportet. Citra igitur appellationem sententia infirmabitur. Sed excipiuntur certæ causæ, ex quibus cogi poterimus etiam per id temporis, cum messis uindemiæq; sunt, ad prætorē uenire: scilicet si res tempore peritura sit, hoc est, si dilatio actionē sit peremptura. Sanè q̄ties res urget, cogendi quidem sumus ad prætorē uenire: uerum ad hoc tantum cogi æquum est, ut his contestetur: & ita uerbis ipsius orationis exprimitur. denique alterutro recusante post litem contestatam litigare, dilationem oratio concessit.

II. *IDEM lib. V. ad edictum.*

EAdem oratione diuus Marcus in senatu recitata effecit, de alijs etiam speciebus prætorē adiri diebus *feriatis: ut puta ut tutores aut curatores denitur, ut officia admoneantur, cessantis excusationes allegentur, alimenta constituentur, ætates probeantur, uentris nomine in possessionem mittatur, uel rei seruandæ causa, uel legatorum fideiue commissorū, uel damni infecti: item de testamentis exhibendis: & ut curator detur bonorum eius, cui an hæres exstiturus sit, incertum est: aut de alendis liberis, parentibus, patronis: aut de adeunda su-

* feriaticis.
in Flor. &
alijs.

i ij specta.

pecta hæreditate: aut ut ad spectu atrox iniuria æstimetur: uel sicui si-
dei commissaria libertas præstanda est.

III. IDEM lib. II. ad edictum.

Solet etiam messis uindemiarumq; tēpore ius dici rebus, quæ tem-
pore uel morte periturae sunt. morte: ueluti furti, damni iniuriæ,
iniuriarum atrocium: quod de incendio, ruina, naufragio, rate, naue ex
pugnata rapuisse dicentur: & si quæ similes sunt. Item si res tempore
periturae sunt, aut actionis dies exiturus. Liberalia quoq; iudicia omni
tempore finiuntur. Item in eum, qui quid nundinarum nomine aduer-
sus communem utilitatem accepit, omni tempore ius dicitur.

IIII. PAVLVS lib. I. ad edictum.

Præsides prouinciarum ex consuetudine cuiusq; loci solent messis
uindemiarumq; causa tempus statuere.

V. VLP IANVS lib. LXII. ad edictum.

Pridie calendas Ianuarias magistratus neq; ius dicere, sed nec sui
potestatem facere consuerunt.

VI. IDEM lib. LXXVII. ad edictum.

Quid si feriatis diebus fuerit iudicatum? lege cautum est, ne ijs die-
bus iudicium sit, nisi ex uoluntate partium: & si aliter aduersus ea
iudicium erit, ne quis iudicatum facere, neue soluere debeat: neu quis,
ad quem de ea re in ius aditum erit, iudicatum facere cogat.

VII. IDEM lib. I. de off. proconsulis.

Oratione quidem diui Marci, amplius quàm semel, non esse dan-
dam instrumentorum dilationem, expressum est: sed utilitatis li-
tigantium gratia, causa cognita iterum dilatio tam ex eadem, quàm
ex alia prouincia, secundum moderamen locorum *impertiri solet: &
maxime, si aliquid inopinatum emergat. Illud uidendum: si defunctus
aliquam dilationē acceperit propter instrumenta, an successori quoq;
eius dari debeat: an uero, quia iam data est, amplius dari non possit? &
magis est, ut hic causa cognita dari debeat.

VIII. PAVLVS lib. XIII. ad Sabinum.

More Romano dies à media nocte incipit, & sequentis noctis me-
dia parte finitur. ita quidquid in ijs uiginti quatuor horis, id est,
duabus dimidiatis noctibus, & luce media actum est: perinde est, quasi
qualibet hora lucis actum esset.

IX. VLP IANVS lib. VII. de off. proconsulis.

Diuus Traianus *Minitio Natali rescripsit, ferias à forensibus tan-
tum negocijs dare uacationem: ea autem, quæ ad disciplinā mili-
tarem pertinerent, etiam feriatis diebus peragenda: interq; ea custodi-
arum quoq; cognitionem esse.

Paulus

X. PAVLVS lib. V. *sententiarum.*

IN pecuniarijs causis omnibus dilatio singulis causis plus semel tribui non potest: in capitalibus autem reo tres dilationes, accusatori duæ dari possunt: sed utrunq; causa cognita.

DE EDENDO. Tit. XIII.

VLPIANVS lib. IIII. *ad edictum.*

QVA quisq; actione agere uolet, eam prius edere debet. nã æquissimũ uidetur, eum qui acturus est, actionem edere: ut pinde sciat reus, utrũ cedere, an contendere ultra debeat: & si contendendum putet, ueniat instructus ad agendum, cognita actione, qua conueniatur. Edere est copiam describendi facere, uel in libello complecti & dare, uel dictare. Eum quoq; edere Labeo ait, qui producat aduersarium suum ad album, & demonstret, quid dictaturus sit, uel id dicendo, quo uti uelit. EDITIONES SINE DIE ET CONSULE FIERI DEBENT. NE QUID EXCOGITETVR, AVT PROLATO DIE FIAT. Diem autem & consulem excepit prætor, quo instrumentum conscriptum est, non in quem solutio concepta est. Nam dies solutionis, sicuti summa, pars est stipulationis. Rationes tamen cum die & consule edebent: quoniã accepta & data non aliàs possunt apparere, nisi dies & consul fuerit editus. Edenda autem sunt omnia, quæ quis apud iudicem editurus est: nō tamen ut instrumenta, quibus quis usus non est, compellatur edere. Edere non uidetur, qui totam stipulationem non edit. Eis qui ob ætatem, uel rusticitatem, uel ob sexum lapsi, non ediderunt, uel ex alia iusta causa: subuenietur.

II. PAVLVS lib. III. *ad edictum.*

SIllegatum peratur, nō iubet prætor uerba testamenti edere: ideo fortasse, quia hæredes solent habere exemplum testamenti.

III. MODESTINVS lib. II. *de pœnis.*

Senatus censuit, ne quisquam eorum, à quibus quid à fisco petitur, alia instrumenta delatori cogatur edere, quàm quæ ad eam causam pertinerent, ex qua se deferre professus esset.

IIII. VLPIANVS lib. IIII. *ad edictum.*

PRætor ait: ARGENTARIAE MENSÆ EXERCITORES RATIONEM, QUAE AD SE PERTINET, EDANT AD IECTO DIE ET CONSULE. Huius edicti ratio æquissima est. nã cū singulorũ rationes argentarij conficiant: æquũ fuit, id quod mei causa confecit, meum quodam modo instrumentum mihi edi. Sed & si

lius familias continetur his uerbis, ut uel ipse cogatur edere. an & pater, quaeritur? Labeo scripsit, patrem non cogendum, nisi sciente eo argentaria exerceretur. Sed recte Sabinus respondit, tunc id admittendum, cum patri quaestum referret. Sed & si seruus argentaria faciat (potest enim) si quidem uoluntate domini fecerit: compelli dominum edere, ac perinde in eum dandum esse iudicium, ac si ipse fecisset. sed si infcio domino: satis esse dominum iurare, eas se rationes non habere. Si seruus peculiarē faciat argentariam: dominus de peculio, uel de in remuerso tenetur. sed si dominus habet rationes, nec edat: insolidum tenetur. * Is etiam, qui desijt argentariam facere, ad editionem compellitur. Sed ibi quis compellitur edere, ubi argentaria exercuit: & hoc est constitutum. Quod si instrumentum argentariae in alia prouincia habeat, in alia administrauerit: ibi puto cogendum edere, ubi argentariam exercuit. hic enim primum deliquit, quod aliò instrumentum transtulit. Quod si in alio loco argentariam exerceat, alibi autem ad editionem compellatur: minime hoc facere cogitur: nisi descriptum uelis, ubi de ea re agitur, ibi dari, tuis uidelicet sumptibus.

* In nonnullis adiicitur haec uerba. etiā si nesciuit cū argētaria facere.

al's* praestandas.

V. PAVLVVS lib. III. ad edictum.
Spaciumq; ad*perferendas eas tribuendum est.

VI. VLPPIANVS lib. IIII. ad edictum.

SI quis ex argentarijs (ut pleriq; eorum) in uilla habeat instrumenta, uel in horreo: aut ad locum te perducet, aut descriptas rationes dabit.

Cogentur & successores argentarij edere rationes. quod si plures sint haeredes, & unus habeat: solus ad editionem compelletur. Sed si omnes habent, & unus edidit, an oēs ad editionem compellendi sunt? quid enim si humilis & deploratus unus edidit, ut dubitare merito quis de fide editionis possit? ut igitur comparari rationes possint, etiā ceteri edere debent, aut certe unius editioni subscribere. idem erit & si plures fuerint argentarij, à quibus editio desideratur. Nam & si plures tutores tutelam simul administrauerint: aut omnes edere debent, aut unius editioni subscribere.

Exigitur autem ab aduersario argentarij iusiurandum, non calumniae causa postulare edi sibi: ne forte uel superuacuas rationes, uel quas habet, edi sibi postulet, uexandi argentarij causa. Rationem autē esse Labeo ait: ultrò citrò dandi, accipiendi, credēdi, obligandi, soluēdi suicausa negotiatione: nec ullā rationē nuda duntaxat solutione debiti incipere: nec si pignus acceperit, aut mandatum, compellendum edere. hoc enim extra rationem esse. Sed & quod solui constituit, argentarius edere debet. nam & hoc ex argentaria uenit. Ex hoc edicto in id, quod interfuit, actio competit. unde apparet ita demum teneri hoc edicto, si ad eum pertineat. Pertinere autē uidetur ad me ratio, si modo

eam

eam tractaueris, me mandante. sed si procurator meus, absente me mā-
dauit: an mihi edenda sit, quasi ad me pertineat? & magis est, ut eda-
tur. Procuratori quoque meo edendā rationē, quam mecum habet, non
dubito: quasi ad eū pertineat, & cauturum de rato, si mandatum ei non
sit. Si initium tabularum habet diem & consulem, in quibus Titij ra-
tio scripta est: postmodum mea sine die & consule: etiā mihi edendus
est dies & consul. communis enim omnis rationis est præpositio diei &
consulis.

Edi autē est uel dictare, uel tradere libellum, uel codicem
proferre. Prætor ait. ARGENTARIO EI VE, QVI ITERVM
POSTVLAVERIT, CAVSSA COGNITA EDI IVBEBO. Pro-
hibet argentario edi illa ratione, quod etiā ipse instructus esse potest in-
strumento suæ professionis: & quod absurdū est, cum ipse in ea sit caus-
sa, ut edere debeat: ipsum petere, ut edatur. An uero nec hæredi argen-
tarij edi ratio debeat, uidendū. & quidē si instrumentū argentariæ ad eū
peruenerit, non debet ei edi: si minus, edenda est ex causa. Nā & ipsi ar-
gentario ex causa edenda est: si naufragio, uel ruina, uel incendio, uel
alia simili causa rationes perdidisse se probet: aut in lōginquo habere,
ueluti trans mare. Nec iterū postulanti, edi prætor iubet, nisi causa
cognita.

VII. PAVLVVS lib. III. ad edictum.

Veluti si peregre habere, quod primum editum est, uel minus ple-
ne editum doceat: uel eas rationes casu maiore, nō uero negligē-
tia perdidit. Nam si quo casu amisit, cui ignosci debeat: ex integro
edi iubebit. Hæc uox ITERVM, duas res significat. altera est, qua de-
monstratur tempus secundum, quod græci δέυτερον dicunt: altera, quæ
ad sequentia quoque tempora pertinet, quæ græce dicitur πάλιν: quod
ita accipitur, quoties opus erit. nam potest fieri, ut bis editam sibi ratio-
nem quis perdidit: ut uerbum ITERVM pro SÆPIVS accipiat.

VIII. VLP IANVS lib. III. ad edictum.

Vbi exigitur argentarius rationes edere: tunc punitur, cū dolo ma-
lo non exhibet: sed culpam non præstabit, nisi dolo proximam.
Dolo autem malo non edidit, & qui malitiose edidit, & qui in totū non
edidit. Is autem, qui in hoc edictum incidit: id præstat, quod interfuit
mea rationes edi, cū decerneretur à prætore: non quod hodie interest.
& ideo licet interesse desijt, uel minoris uel pluris interesse cœpit: locū
hæc actio non habebit. neque ad augmentum, neque ad deminutionem.

IX. PAVLVVS lib. III. ad edictum.

Quædam sunt personæ, quas rationes nobis edere oportet, nec ta-
men à prætore per hoc edictū cōpellunt. ueluti cū procurator res
rationes uel nostras administravit: nō cogit à prætore per metū actionis
in factū rationes edere, scilicet quia id cōsequi possumus per mādati acti-
onem

onē. sed & cū dolo malo socij negocia gessit, prætor p hāc clausulā nō interuenit. est enī p socio actio. sed nec tutorē cogit prætor pupillo edere rationes, sed iudicio tutelæ solet cogi edere. Nihil interest, si successores aut pater aut dominus argentarij eiusdem fuerūt professionis: quia cū in locū & in ius succedant argentarij, partibus eius fungi debebunt. Is autem, cui argentarius rationes suas legauit, non uidetur contineri, (quia iuris successor ijs uerbis significatur) non magis, quā si ei uiuus eas donasset. Sed nec hæres tenebitur: cum nec possideat, nec dolo malo fecerit. Sed si ei antequā eas legatarijs traderet, denunciatum fuerit, ne ante tradat: tenebitur, quasi dolo fecerit. quod si nihil dolo fecerit, ante tradat: tenebitur, quasi dolo fecerit. quod si nihil dolo fecerit, ante tradat: tenebitur, quasi dolo fecerit. Numularios quoque non esse iniquum cogi rationes edere, Pomponius scribit: quia & hi, sicut argentarij, rationes conficiunt. & quia accipiunt pecuniā, & erogant per partes, quarum probatio scriptura codicibusque eorū maxime continetur: ideo frequentissime ad fidem eorū decurritur. Cæterū omnibus postulantibus, & iurantibus nō calumniæ causa se petere: rationes, quæ ad se pertineant, edi iubet. . Ad nos autem pertinet non tantum, cum ipsi contraximus, uel successimus ei, qui contraxit: sed etiam si is, qui in nostra potestate est, contraxit.

X. CAIVS lib. I. ad edictum prouinciale.

Argentarius rationes edere iubetur: nec interest, cum ipso argentario cōtrouersia sit, an cum alio. Ideo autem argentarios tantum, neque alios ullos ab similes rationes edere cogit: quia officium eorū atque ministerium publicam habet causam: & hæc principalis eorum opera est, ut actus sui rationem diligenter conficiant. Edi autem ratio ita intelligitur, si à capite edatur. nam ratio, nisi à capite ^{al's*inci} inspiciatur, intelligi non potest: scilicet ut non totum cuiusque codicem rationum, totasque membranas inspiciendi, describendi que potestas fiat: sed ut ea sola pars rationum, quæ ad instruendum aliquem pertineat, inspiciatur & describatur. Cum autem in id actio competat, quanti agentis intersit, editas sibi rationes esse: euenit, ut siue quis condemnatus sit: siue quod petijt, non obtinuerit, eò quod non habuit rationes, ex quibus causam suam tueri posset: id ipsum, quod ita perdidit, hac actione consequatur. Sed an hoc procedat, uideamus. nam si apud hunc iudicem, qui inter eum & argentarium iudicat: potest probare se illo iudicio, quo uictus est, uincere potuisse: poterat & tunc probare. & si non probauit, aut probantem iudex non curauit: de seipso, aut de iudice queri debet. Sed non ita est. fieri enim potest, ut nunc rationes, uel ipso edente, uel alio modo nactus: aut alijs instrumentis uel testibus, quibus illo tempore aliqua ex causa uti nō potuit: possit probare, potuisse se uincere. Sic enim & de

& de cautione subrepta aut corrupta, competit conditio & damni iniuriæ actio. quia quod ante non potuimus intercepta cautione probare, & ob id amissimus: hoc nunc alijs instrumentis aut testibus, quibus tunc uti non potuimus, probare possumus.

XI. MODESTINVS lib. III. regularum.

Exempla instrumentorum etiam sine subscriptione edentis ediposse, receptum est.

XII. CALLISTRATVS lib. I. edicti monitorij.

Foeminæ remotæ uidentur ab officio argentarij, cum ea opera uirilil sit.

XIII. VLP IANVS lib. III. ad edictum.

Haec actio neq; post annum, neq; in hæredem, nisi ex suo facto, dabitur: hæredi autem dabitur.

DE PACTIS. Tit. XIII.

VLP IANVS lib. III. ad edictum.

HVIVS edicti æquitas naturalis est. quid enim tam congruū fidei humanæ, quàm ea seruare, quæ inter eos placuerunt? Pactum autem à pactione dicitur, unde etiam pacis nomen appellatum est. Est autem pactio duorum pluriumue in idem placitum* & consensus. Conuentionis uerbum generale est: ad omnia pertinens, de quibus negocij contrahendi transigendiq; causa consentiunt, qui inter se agunt. Nam si cuncti conuenire dicuntur, qui ex diuersis locis in unum colliguntur & ueniunt: ita qui ex diuersis animi motibus in unum consentiunt, id est, in unam sententiam decurrunt. Adeo autem conuentionis nomen generale est, ut eleganter dicat Pedius: nullum esse contractum, nullam obligationem, quæ non habeat in se conuentionem: si uere, siue uerbis fiat. nam & stipulatio, quæ uerbis fit, nisi habeat consensum, nulla est. Sed conuentionum pleræq; in aliud nomen transeunt: ueluti in emptionem, in locationem, in pignus, in stipulationem.

aliàs * de-
est copula.

II. PAVLVS lib. III. ad edictum.

Abeo ait, conuenire posse, uel re, uel per epistolam, uel per nuntium, inter absentes quoq;. Sed etiam tacito consensu conuenire intelligitur. inde si debitori meo reddiderim cautionem, uidetur inter nos conuenisse, ne peterem: * profuturamq; ei conuentionis excepti onem placuit.

* aliàs, fu-
turamq;

III. MODESTINVS lib. III. regularum.

Post pignus uero debitori redditum, si pecunia soluta non fuerit: debitu posse peti, dubium non est: nisi specialiter contrariū actū esse probetur.

k Paulus

IIII. PAVLVS lib. III. ad edictum.

Item quia conuentiones tacitæ ualent: placet in urbanis habitationibus locandis inuecta illata pignori esse locatori, etiam si nihil nominatim conuenerit. Secundum hoc & mutus pacisci potest. Huius rei argumentum est & stipulatio dotis causa facta. nam ante nuptias male petitur: quasi si hoc expressum sit, ut nuptijs non secutis, ipso iure euanescat stipulatio. Idem Iuliano placet ex facto etiam consulto: cum conuenisset, ut donec usura solueretur, fors non peteretur: & stipulatio pure concepta fuisset: conditione inesse stipulationi, atque si hoc expressum fuisset.

V. VLP IANVS lib. III. ad edictum.

Conventionum autem tres sunt species. aut enim ex publica causa sunt, aut priuata: priuata aut legitima, aut iurisperitorum. Publica conuentio est, quæ fit per principem, aut quoties inter se duces bellicum, liquædam paciscuntur.

VI. PAVLVS lib. III. ad edictum.

Legitima conuentio est, quæ aliqua lege confirmatur. & ideo interdum ex pacto actio nascitur, uel tollitur: quoties lege, uel senatus consulto adiungetur.

VII. VLP IANVS lib. III. ad edictum.

Iurisperitorum conuentiones quædam actiones pariunt, quædam exceptiones. quæ pariunt actiones in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus: ut emptio, uenditio, locatio, conductio, societas, commodatum, depositum, & cæteri similes contractus. Sed & si in aliū contractū res nō transeat, subsit tamē causa: eleganter Aristo Celso respondit esse obligationē: ut puta dedi tibi rē, ut mihi aliā des: dedi, ut aliqd facias: ἢ σὺ ἀλλὰ γὰρ εἶναι, & hinc nasci ciuilem actionē. Et ideo puto recte Iulianū à Martino reprehensū in hoc. dedi tibi Stichū, ut Pamphilū manumittas. manumisisti. euictus est Stichus. Iulianus in factum actionem à prætore dandā: ille ait, ciuilem incerti actionē, id est præscriptis uerbis sufficere. esse enim contractū (quod Aristo dicit) σὺ ἀλλὰ γὰρ, unde hæc nascatur actio. Si ut maleficiū fiat, promissum sit: nulla est obligatio ex hac conuentione. Sed cū nulla subest causa præter conuentionem: hic constat, nō posse cōstitui obligationem. Igitur nuda pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem. Quinimō interdum format ipsam actionem, ut in bonæ fidei iudicijs. Solemus enim dicere, pacta conuenta inesse bonæ fidei iudicijs. Sed hoc sic accipiendū est: ut siquidem ex continenti pacta subsecuta sunt, etiam ex parte actoris insint. si ex interuallo: nō inerunt, nec ualebunt, si agatur: ne ex pacto actio nascatur. ut puta post diuortium conuenit,

ne tempore statō dilationis dos reddatur, sed statim. hoc non ualebit, ne ex pacto actio nascatur. idem Marcellus scribit. Etiam si in tutelæ actione conueniat, ut maiores, quàm statuta sunt, usuræ præstentur: lo cum non habebit, ne ex pacto actio nascatur. Ea enim pacta insunt, quæ legem contractui dant, id est quæ in ingressu cōtractus facta sunt. Itē res pōsum scio à Papiniano, si post emptionem ex interuallo aliquid ex tra naturam contractus conueniat: ob hanc causam agi ex empto non posse propter eandem regulam, ne ex pacto actio nascatur. quod & in omnibus bonæ fidei iudicijs erit dicendum. Sed ex parte rei locum ha bebit pactum: quia solent & ea pacta, quæ postea interponuntur, parere exceptiones. Adeo autem in bonæ fidei iudicijs *pactiones postea factæ, quæ ex eodem sunt contractu, insunt: ut constet in emptione, cæterisq; bonæ fidei iudicijs, re nondū secuta, posse abiri ab emptione. Si igitur in totum potest: cur non & pars eius pactione mutari potest? Et hæc ita Pomponius libro sexto ad edictum scribit. Quod cum est: ex parte agentis pactio locum habet, ut & ad actionem proficiat nondū re secuta, eadem ratione. Nam si potest tota res tolli: cur nō & reforma ri, ut quodammodo quasi renouatus contractus uideatur? quod nō in subtiliter dici potest. Vnde illud æque non reprobō, quod Pomponius libris lictionū probat: posse in partē recedi pacto ab emptione, quasi re petita partis emptione. Sed & cum duo hæredes emptori exstiterint: si uenditor cū altero pactus est, ut ab emptione recederetur: ait Iulianus ualere pactionē, & dissolui pro parte emptionē: quoniam & ex alio con tractu paciscendo alter ex hæredibus acquirere sibi exceptionē potuisset. Vtrūq; itaq; placet, & quod Iulianus, & quod Pomponius ait. Præ tor ait. PACTA CONVENTA, QUAE NEQVE DOLO MA LO, NEQVE ADVERSVS LEGES, PLEBISCITA, SENA TVSCONSULTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPVM: NE QVE QVO FRAVS CVIQVE EORVM FIAT, FACTA E RVNT: SERVABO. Pactorum autem quædam in rem sunt, quæ dam in personā. in rem sunt, quoties generaliter paciscor, ne petam. in personā, quoties ne à persona, id est, ne à L. Titio petā. Vtrū autem in rem, an in personam pactum factum sit: nō *nimis ex uerbis, quàm ex

*al's * cōuen
tiones. in
pād. Fl. ex
ceptiones:
qd' ipsum
si q's urge
at, posset
forte obtine
ri p l. s. de
rescind. uē
dit.*

**Græcō lo
quitur, οὐ
μάλ' α δ' η,
pro nō tam*

dolo malo pactum sit, quoties circumscribēdi alterius causā aliud agi tur, atq; agi simulatur. Sed si fraudandi causā pactum factū esse dica tur, nihil prætor adiicit. Sed eleganter Labeo ait, hoc aut iniquum esse

k ij

esse, aut superuacuum. iniquum: si quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere. superuacuum, si ipse deceptus hoc fecerit. inest enim dolo & fraus. Siue igitur ab initio dolo malo pactum factum est, siue post pactum dolo malo aliquid factum est: nocebit exceptio propter hæc uerba edicti, **NEQVE FIAT.** Quod ferè nouissima parte pactorum ita solet inferi, **ROGAUIT TITIVS, SPOPONDIT MAEVIVS:** hæc uerba non tantum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis. ideoq; ex stipulatu nascitur actio: nisi specialiter contrarium adprobetur, quod non animo stipulantiū hoc factum est, sed tantum paciscentium. Si paciscar, ne iudicati uel incensarum ædium agatur: hoc pactum ualeat. Si paciscar, ne operis noui nunciationem exsequar: quidam putant, non ualere pactionem, quasi in ea re prætoris imperiū uerfetur. Labeo autem distinguit: ut si ex re familiaris operis noui nūciatio sit facta, liceat pacisci: si de republica, nō liceat. quæ distinctio uera est. Et in cæteris igitur oībus ad edictū prætoris pertinentibus: quæ non ad publicam læsionem, sed ad rem familiarem respiciunt: pacisci licet. nam & de furto pacisci lex permittit. Sed & si quis paciscatur, ne depositi agat: secundum Pomponium ualeat pactum. Item si quis pactus sit, ut ex causa depositi omne periculum præstet: Pomponius ait pactionem ualere, nec quasi cōtra iuris formā factam, non esse seruandam. Et generaliter, quoties pactum à iure communi re motum est, seruari hoc non oportet. nec legatum, nec iusiurandum de hoc adactum, ne quis agat, seruandū, Marcellus libro secundo digestorum scribit. & si stipulatio sit interposita de his, pro quibus pacisci non licet: seruanda non est, sed omni modo rescindenda. Si ante aditam hæreditatem paciscatur quis cū creditoribus, ut minus soluiatur, pactum ualiturum est. Sed si seruus sit, qui paciscatur priusquā libertatem & hæreditatem adipiscatur (quia sub conditione scriptus fuerat hæres) non profuturum pactum Vindius scribit. Marcellus autem libro decimo octauo digestorum, & suum hæredem & seruum necessariū pure scriptos, paciscentes priusquā se immisceant, putat recte pacisci: quod & uerū est. Idem & in extraneo hærede. qui si mandatu creditorum adierit: etiam mandati putat eum habere actionem. Sed & si quis (ut supra retulimus) in seruitute pactus est, negat Marcellus. quoniam non solet ei proficere, si quid in seruitute egit, post libertatē. quod in pacti exceptione admittendū est. Sed an doli ei profit exceptio, quæ dicitur. Marcellus in similibus speciebus, licet antea dubitauit, tamen admittit. ut puta filius familias hæres institutus, pactus est cum creditoribus: & emancipatus adijt hæreditatem. & dicit doli eum exceptione uti posse. Idem probat, & si filius uiuio patre cum creditoribus paternis pactus

als * pro
iudicato
uel incē-
sis ædib.

aliās * ius

* Non oīa
exēplaria
habent.

ctus

Aut sit. nam & huic doli exceptionem profuturam. Imò & in seruo doli exceptio nō est respuenda. Hodie tamē ita demum pactio huiusmodi creditoribus obest: si conuenerint in unum, & communi consensu declarauerint, quota parte debiti contenti sint. Si uero dissentiant: tunc prætoris partes necessariae sunt, qui decreto suo sequetur maioris partis uoluntatem.

VIII. PAPINIANVS lib. X. *responsorum.*

Maiorem esse partem pro modo debiti, non pro numero personarū placuit. Quod si æquales sint in cumulo debiti: tunc plurium creditorum numerus præferendus est. In numero autem pari creditorum, auctoritatem eius sequetur prætor, qui dignitate inter eos præcellit. Sin autem omnia undiq; in unam æqualitatem concurrant: humanior est sententia à prætore eligenda. hoc enim ex diui Marci rescripto colligi potest.

IX. PAVLVS lib. LXII. *ad edictum.*

Si plures sint, qui eandem habent actionem, unius loco habentur. Sicut puta si plures sint rei stipulandi, uel plures argentarij, quorum nomina simul facta sunt: unius loco numerabuntur, quia unum debitum est. Et cum tutores pupilli creditoris plures conueniunt: unius loco numerantur, quia unius pupilli nomine conueniunt. Nec non & unus tutor plurium pupillorum nomine, unum debitum prætendentium, si conuenerit, placuit unius loco esse. Nam difficile est, ut unus homo duorum uicem sustineat. Nam nec is, qui plures actiones habet aduersus eum, qui unam habet: plurium personarum loco accipitur. Cumulum debiti & ad plures summas referemus: si uni forte multæ summæ centum aureorum debeantur, alij uero una summa aureorum quinquaginta. Nam in hunc casum spectabimus summas plures: quia illæ excedunt in unam summam coadunatæ. Summæ autem adplicare debemus etiam usuras.

X. VLP IANVS lib. III. *ad edictum.*

Rescriptum diui Marci sic loquitur, quasi omnes creditores debeant conuenire. Quid ergo si quidam absentes sint: num exemplum præsentium absentes sequi debeant? Sed & an priuilegarijs absentibus hæc pactio noceat, eleganter tractatur: si modo ualeat pactio & contra absentes. Et repeto ante formā à diuo Marco datam, diuū Pium rescripsisse: fiscū q; in ijs casibus, in quibus hypothecas non habeat, & cæteros priuilegiarios exemplum creditorū sequi oportere. Hæc enim oīa in his creditoribus, qui hypothecas non habent, cōseruanda sunt. Si pacto subiecta sit pœnæ stipulatio: quæritur, utrum pacti exceptio, locū habeat, an ex stipulatu actio: Sabinus putat (quod est uerius) utraq;

k iij uia

uia uti posse, prout elegerit, qui stipulatus est. Si tamen ex causa pacti exceptione utatur: æquum esse accepto eum stipulationē ferre. Plerumque solemus dicere, doli exceptionem subsidium esse pacti exceptionis. quosdam denique, qui pacti exceptione uti non possint, doli exceptione usuros: & Iulianus scribit, & alij plerique consentiunt. utputa si procurator meus paciscatur, exceptio doli mihi proderit, ut Trebatius uideatur: qui putat, sicut pactum procuratoris mihi nocet, ita etiam prodesse.

XI. PAVLVVS lib. III. ad edictum.

Quia & solui ei potest.

XII. VLPPIANVS lib. IIII. ad edictum.

Nam & nocere constat: siue ei mandauit, ut pacisceretur: siue omnium rerum mearum procurator fuit, ut Puteolanus libro primo adfessorum scribit: cum placuerit eum etiam rem in iudicium deducere.

XIII. PAVLVVS lib. III. ad edictum.

Sed si tantum ad actionem procurator factus sit: conuentio facta domino non nocet, quia nec solui ei potest. Sed si in rem suam datus sit procurator: loco domini habetur, & ideo seruandum erit pactum conuentum.

XIIII. VLPPIANVS lib. IIII. ad edictum.

Tutoris quoque, ut scribit Iulianus, pactum pupillo prodest.

XV. PAVLVVS lib. LII. ad edictum.

Item magistri societatum pactum & prodesse constat & obesse.

XVI. VLPPIANVS lib. LIII. ad edictum.

Si cum emptore hereditatis pactum sit factum, & uenditor hereditatis petat: doli exceptio nocet. Nam ex quo rescriptum est à diuo Pio, utiles actiones emptori hereditatis dandas: merito aduersus uenditorem hereditatis exceptione doli mali debitor hereditarius uti potest. Sed si inter dominum rei uenditæ & emptorem conuenisset: ut homo, qui emptus erat, redderetur ei, qui pro domino rem uendidit: petenti ei precium, doli exceptio nocebit.

XVII. PAVLVVS lib. III. ad edictum.

Si tibi decem mutua dem, & paciscar, ut mihi uiginti debeantur: non nascitur obligatio ultra decem. Re enim non potest obligatio contrahi, nisi quatenus datum est. Quædam actiones per pactum ipso iure tolluntur: ut iniuriarum, item furti. De pignore iure honorario nascitur ex pacto actio: tollitur autem per exceptionem, quoties paciscar, ne petam. Si quis paciscatur, ne à se petatur: heredi exceptio non proderit. Si pactus sim, ne à me, neue à Titio petatur: non proderit Titio, etiam si mihi hæres exstiterit. quia ex post facto id confirmari non potest. Et hoc Iulianus scribit in patre, qui pactus erat, ne à se, neue

neue à filia sua peteretur: cum filia patris hæres exstitisset. Pactum conuentum cum uenditore factum, si in rem constituitur: secundum plurius sententiam & emptori prodest, & hoc iure uti nos Pomponius scribit. secundum autem Sabini sententiam, etiam si in personam conceptum est, in emptore ualet. Idem existimat, & si per donationem successio facta sit. Cum possessor alienæ hereditatis pactus est: hæredi (si euerit) neq; nocere, neq; prodesse, pleriq; putant. Si filius seruusue paciscantur, ne à patre dominoue petatur:

XVIII. CAIVS lib. I. ad edictum provinciale.

Sive de eo paciscantur, quod cum ipsis: siue de eo, quod cum patre dominoue contractum est:

XIX. PAVLVS lib. III. ad edictum.

Adquirent exceptionem. Idē est & in his, qui bona fide seruiunt. Item si filiusfamilias pactus fuerit, ne à se petatur: proderit ei, & patri quoq; si de peculio,

XX. CAIVS lib. I. ad edictum provinciale.

Vel de in rem uerso, uel quasi defensor filij (si hoc maluerit) conueniatur:

XXI. PAVLVS lib. III. ad edictum.

Et hæredi patris uiuo filio. post mortem uero filij: nec patri, nec hæredi eius, quia psonale pactū est. Quod si seruus, ne à se petatur, pactus fuerit: nihil ualebit pactum. de doli exceptione uideamus. Et quidem si in rem paciscatur, proderit domino, & hæredi eius pacti conuenti exceptio. Quod si in personam pactum conceptum est: tunc domino doli superest exceptio. Nos autē ijs, qui in nostra potestate sunt, paciscendo prodesse non possumus: sed nobis id profuturum, si nomine eorum conueniamur, Proculus ait: quod ita recte dicitur, si in paciscendo id actum sit. cæterum si paciscar, ne à Titio petas: deinde actio nem aduersum me nomine eius instituas: non est danda pacti conuenti exceptio. nam quod ipsi inutile est, nec defensori competit. Iulianus quoq; scribit, si pater pactus sit, ne à se, neue à filio suo petatur: magis esse, ut pacti exceptio filiofamilias danda non sit, sed doli profit. Filiafamilias pacisci potest, ne de dote agat, cum sui iuris esse cœperit. Item filiusfamilias, de eo, quod sub conditione sibi legatum est, recte paciscitur. In his, qui eiusdem pecuniæ exactionem habent insolidum, uel qui eiusdem pecuniæ debitores sunt: quatenus alij quoq; pro sit uel noceat pacti exceptio, quæritur. Et in re pacta omnibus profunt, quorum obligationem dissolutam esse eius, qui paciscebatur, interfuit. itaq; debitoris conuentio fideiussoribus proficiet.

XXII. VLP IANVS lib. LIII. ad edictum.

Nisi

Nisi hoc actum est, ut duntaxat à reo non petatur: tunc enim fideiussor exceptione non utetur.

XXIII. PAVLVVS lib. III. ad edictum.

Fideiussoris autem conuentio non proderit reo: quia nihil interest eius à debitore pecuniam non peti. imò nec confideiussoribus proderit. neque enim quoquo modo cuiusque interest. Cū alio conuentio facta prodest, sed tūc demum: cum per eū, cui exceptio dat, principaliter ei, qui pactus est, perficiat: sicut in reo promittendi, & ijs, qui pro eo obligati sunt:

XXIII. IDEM lib. III. ad Plautium.

Et si fideiussor in rem suam sponderit. hoc enim casu fideiussor pro reo accipiendus est: & pactum cum eo factum, cū reo factum esse uidetur.

XXV. IDEM lib. III. ad edictum.

Idem in duobus reis promittendi, & duobus argentarijs socijs. Personale pactum ad alium non pertinere, quemadmodum nec ad heredem, Labeo ait. Sed quamuis fideiussoris pactum reo non proficit: plerumque tamen doli exceptionem reo profuturam, Iulianus scripsit:

XXVI. VLPIANVS lib. III. ad edictum.

Videlicet si hoc actum est, ne à reo quoque petatur. idem & in confideiussoribus est.

XXVII. PAVLVVS lib. III. ad edictum.

Si unus ex argentarijs socijs cum debitore pactus sit: an etiam alteri noceat exceptio? Neratius, Atlicinus, Proculus aiunt, nec si in rem pactus sit, alteri nocere. tantum enim constitutum, ut solidū alter petere possit. Idem Labeo. Nam nec nouare alium posse, quamuis ei recte soluatur. sic enim & his, qui in nostra potestate sunt, recte solui quod crediderint, licet nouare non possint: quod est uerum. Idemque in duobus reis stipulandi dicendum est. Si cum reo ad certum tempus pacti o facta sit: ultra neque reo, neque fideiussori proderit. Quod si sine persona reus pepigerit, ne à fideiussore petatur: nihil id prodesse fideiussori quidam putant, quamquam id rei interfit: quod ea demum ei debeat competere exceptio, quæ & reo. Ego didici prodesse fideiussori exceptionem, non sic enim illi per liberam personam adquiri: quam ipsi, qui pactus sit, consuli uidetur. quo iure utimur. Pactus, ne peteret: postea conuenit, ut peteret. prius pactum per posterius eliditur: non quidem ipso iure, sicut tollitur stipulatio per stipulationem, si hoc actum est: quia in stipulationibus ius continetur, in pactis factum uersatur. & ideo replicatione eliditur exceptio. Eadem ratione contingit, ne & fideiussoribus prius pactum proficit. Sed si pactum cōuentum tale fuit, quod actionem quoque tolleret (ueluti iniuriarum) non poterit postea paciscendo efficere, ut agi possit. quia & prima actio sublata est, & posterius pactum ad actio-

ad actionem reparandam inefficax est. non enim ex pacto iniuriarum actio nascitur, sed ex contumelia. Idem dicimus & in bonæ fidei contractibus, si pactum conuentum totam obligationem sustulerit, ueluti empti. non enim ex nouo pacto prior obligatio resuscitatur: sed proficit pactum ad nouum contractum. Quod si non, ut tolleret totum contractum, pactum conuentum intercessit, sed ut minueret: posterius pactum potest renouare primum contractum. Quod & in specie dotis actionis procedere potest. puta pactam mulierem, ut præsentē die dos redderetur: deinde pacisci, ut tempore ei legibus dato dos reddatur. incipiet dos redire ad ius suum. Nec dicendum est, deteriore conditionem dotis fieri per pactum. quoties enim ad ius, quod lex naturæ eius tribuit, de dote actio redit: non fit causa dotis deterior, sed formæ suæ redditur. hæc & Scæuolæ nostro placuerunt. Illud nulla pactione effici potest, ne dolus malus præstetur: quamuis si quis paciscatur, ne depositi agat, *ui ipsa id pactus uideatur, ne de dolo agat: quod pactum proderit. *als*re.*

Pacta, quæ turpem causam continent, non sunt obseruanda: ueluti si paciscar, ne furti agam, uel iniuriarum, si feceris. expedit enim timeri furti uel iniuriarum poenam. Sed post admissa hæc pacisci possumus. Item ne expiar interdito *V N D E V I*: quatenus publicā causam contingit, pacisci non possumus. Et in summa: si pactum conuentum à re priuata remotum sit, non est seruandum. Ante omnia animaduertendum est: ne conuentio in alia re facta, aut cum alia persona, in alia re aliæ persone noceat. Si cum mihi decem deberes, pepigero, ne à te uiginti petam: in decem tibi prodesse pacti conuenti uel doli exceptionem placet. Item si cum uiginti deberes, pepigerim, ne decem petam: efficere exceptionem mihi opponendam, ut tantum reliqua decem exigere debeam. Sed si stipulatus decem aut stichum, decem pactus sim, & petam stichum aut decem: exceptionem pacti conuenti in totum obstat. Nam ut solutione, petitione, & acceptilatione unius rei tota obligatio solueretur: ita quoque pacto conuento de una re non petenda interposito, totam obligationem submoueri. Sed si id actum inter nos sit, ne decem mihi, sed stichus præstetur: posse efficaciter de sticho agi, nulla exceptione opponenda. idē est, & si de sticho non petendo conuenerit. Sed si generaliter mihi hominem debeas, & paciscar, ne stichum petam: stichum quidem petenti pacti exceptio opponetur: alium autem hominem si petam, recte agam. Item si pactus, ne hereditatem peterem, singulas res ut hæres petam: ex eo, quod pactum erit, pacti conuenti exceptio aptanda erit. Quemadmodum si conuenerit, ne fundum peterem, & usumfructum petam: aut ne nauum ædificiumue peterem, & dissolutis ijs, singulas res petam. nisi specialiter aliud actum est. Si acceptilatio

prilatio inutilis fuit: tacita pactione id actū uidetur, ne peteretur. Seruus hæredi post adituro nominatim pacisci non potest, quod nondum dominus is sit: sed si in rem pactum cōuentum factū sit, hæredi adquiri potest.

XXVIII. CAIVS lib. I. ad edictum provinciale.

Contra iuris ciuilis regulas pacta conuenta rata non habentur: ueluti si pupillus sine tutoris autoritate pactus sit, ne à debitore suo peteret, aut ne intra certum tempus (ueluti quinquenniū) peteret, nam nec solui ei sine tutoris autoritate potest. Ex diuerso autem si pupillus paciscatur, ne quod debet, à se petatur: ratum habetur pactum conuentum, quia meliorem conditionem suam facere ei, etiam sine tutoris autoritate, concessum est. Si curator furiosi aut prodigi pactus sit, ne à furioso aut prodigo peteretur: longe utile est, curatoris pactionem recipi, sed non contra. Si filius aut seruus pactus sit, ne ipse peteret: inutile est pactum. Si uero in rem pacti sunt, id est ne ea pecunia peteretur: ita pactio eorum rata habenda erit aduersus patrem dominumue, si liberam peculij administrationē habeant: & si ea res, de qua pacti sunt, peculiaris sit. Quod & ipsum non est expeditum. Nam cum uerum est, quod & Iuliano placet: etiam si maxime quis administratio nem peculij habeat concessam, donandi ius eum non habere: sequitur, ut si donandi causa de non petenda pecunia pactus sit, non debeat ratum haberi pactum conuentum. Quod si pro eo, ut ita pacisceretur: alii
*aliās. cō quid, in quo non minus, uel etiam amplius esset, *consecutus fuerit: ratum
secuturū ta habenda est pactio.

XXIX. VLP IANVS lib. III. ad edictum.

Si in autem dominicam pecuniam crediderit: quod credendi tempore pactus est, ualere Celsus ait.

XXX. CAIVS lib. I. ad edictum provinciale.

In persona tamen filij familias uidendum est: ne aliquando, & si pactus sit, ne ageret, ualeat pactio: quia aliquando filius familias habet actionem, ueluti iniuriarum. Sed cum per iniuriam filio facta, habeat & pater actionem: quin pactio filij nocitura non sit patri agere uolenti, dubitare non oportet. Qui pecuniam à seruo stipulatus est, quam sibi Titius debebat, si à Titio perat: an exceptione pacti conuenti submoueri & possit & debeat: quia pactus uidetur, ne à Titio perat: quasi tum est: Iulianus ita submouendum putat, si stipulatori in dominum
*aliās. i= istius serui de peculio actio danda est: * id est si iustam causam intercedendi seruus habuit, quia forte tantandem pecuniam Titio debuit. Quod si quasi fideiussor interuenit ex causa, qua in peculium actio non daretur: non esse inhibendum creditorem, quominus à Titio petat. Aequē nullo modo prohiberi eum debere, si eum seruum liberum
esse

esse credidisset. Si sub conditione stipulatus fuerim à te, quod mihi Titius pure debebat: an deficiente conditione, si à Titio petam, exceptione pacti conuenti & possim & debeam submoueri? & magis est, exceptionem non esse opponendam.

XXXI. VLP IANVS lib. I. ad edict. ædiliū curulium.

PAcisci contra edictum ædiliū curulium omnimodo licet: siue in ipso negotio uenditionis gerendo conuenisset, siue postea.

XXXII. PA VLVS lib. III. ad Plautium.

QUod dictum est: si cum reo pactum sit, ut non petatur, fideiussori quoq; competere exceptionem: propter rei personam placuit, ne mandati iudicio conueniatur. Igitur si mandati actio nulla sit (forte si donandi animo fideiussisset) dicendum est, nō prodesse exceptionem fideiussori.

XXXIII. CELSVS lib. I. Digestorum.

AVus neptis nomine, quam ex filio habebat, dotem promisit: & pactus est, ne à se, neue à filio suo dos peteretur. si à cohærede filij dos petetur: ipse quidem exceptione conuentionis tuendus non erit: filius uero exceptione conuentionis recte utetur. quippe hæredi consuli concessum est. nec quidquam obstat: uni tantum ex hæredibus prouidere, si hæres factus sit: cæteris autem non consuli.

XXXIII. MODESTINVS lib. V. regularum.

IVS autem adgnationis non posse pacto repudiari: non magis, quam ut dicat quis, nolle suum esse: Iuliani sententia est.

XXXV. IDEM lib. II. responsorum.

TRES fratres Titius, Mæuius & Seia cōmunem hæreditatem inter se diuiserunt: instrumentis interpositis, quibus diuissse maternā hæreditatem dixerunt, nihilq; sibi commune remansisse cauerūt. Sed postea duo de fratribus, id est Mæuius & Seia, qui absentes erant tempore mortis matris suæ: cognouerunt pecuniam auream à fratre suo esse subtractam, cuius nulla mentio in instrumento diuisionis continebatur. Quæro, an post pactū diuisionis, de subtracta pecunia, fratribus aduersus fratrem cōpetat actio? MODESTINVS respondit, si agentibus ob portionem eius, quod subreptum à Titio dicitur: generalis pacti conuenti exceptio ijs, qui fraudem à Titio cōmissam ignorantes transigerunt, obiciatur: de dolo utiliter replicari posse.

XXXVI. PROCVLVS lib. V. ἐπιστολῶν.

SI cum fundum meum possideres, conuenisset mihi tecum, ut eius possessionem Ticio traderes: uindicanter eum fundum à te, non aliter me conuentionis exceptione excludi debere: quā si aut iam ante tradidisses: aut si tua causa id inter nos conuenisset, & per te non staret, quo minus iam traderes.

XXXVII. PAPIRIVS IVSTVS lib. II. *constitutionum.*
Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt: debitori reipublicæ à curatore remitti pecunias non posse: & cum Philippēsis remissæ essent, reuocandas.

XXXVIII. PAPINIANVS lib. II. *questionum.*
Ivs publicum priuatorum pactis mutari non potest.

XXXIX. IDEM lib. V. *questionum.*
Veteribus placet: pactionem obscuram, uel ambiguum uenditori, & qui locauit, nocere: in quorum fuit potestate, legem apertius conscribere.

XL. IDEM lib. V. *responsorum.*
Tale pactum, PROFITEOR TE NON TENERI, non in personam dirigitur: sed cum generale sit, locum inter hæredes quoque litigantes habebit. Qui prouocauit, pactus est: intra diem certum pecunia, qua transegerat, non soluta: iudicatis se satisfacturum. iudex appellationis, nullo alio de principali causa discussio, iustam conuentionem, ueluti confessi, sequetur. Post diuisionem bonorum & æris alieni, singuli creditores à singulis hæredibus, non interpositis delegationibus, in solidum (ut conuenerat) usuras acceptauerunt. actiones, quas aduersus omnes pro partibus habet, impediendæ non erunt: si non singuli pro fide rei gestæ, totum debitum singulis offerant. Pater, qui dotē pmisit: pactus est, ut post mortē suā in matrimonio sine liberis defuncta filia, portio dotis apud hæredem suum fratrem maneret. ea conuentio liberis à socero postea susceptis, & hæredibus testamento relictis, per exceptionē doli proderit: cum inter contrahentes, id actū sit, ut hæredibus consulatur: & illo tempore, quo pater alios non habuit, in fratrem suum iudicium supremum contulisse uideatur.

XLI. IDEM lib. XI. *responsorum.*
Si intra illum diem debiti partem mihi solueris, acceptum tibi restituam feram, & te liberabo. licet actionem non habeat, pacti tamē exceptionem competere debitori constat.

XLII. IDEM lib. XVII. *responsorum.*
Inter debitorem & creditorem conuenerat: ut creditor onus tributum prædij pignori non agnosceret, sed eius soluendi necessitas debito rem spectaret. Talem conuentionem, quantum ad fisci rationem, non esse seruandam respondi. pactis etenim priuatorum formam iuris fiscalis conuelli non placuit.

aliās* ad
debito-
rem.

XLIII. PAVLVS lib. V. *questionum.*
In emptionibus scimus, quid præstare uenditor debeat, quidque ex contrario emptor. quod si in contrahendo aliquid exceptū fuerit, id seruari debet.

XLIII. SCAEVOLA lib. II. *responsorum.*

Cum in eo esset pupillus, ut ab hereditate patris abstinere: tutor cum plerisque creditoribus decidit, ut certam portionem acciperent. Quæro, an & tutor idemque creditor patris, eandem portionem retinere debeat? Respondi. eum tutorem, qui ceteros ad portionem uocaret, eadem parte contentum esse debere.

XLV. HERMOGENIANVS lib. II. *iuris* ^{ἡμετέρας}

Divisionis placitum, nisi traditione, uel stipulatione sumat effectum: ad actionem, tanquam nudum pactum, nulli prodesse poterit.

XLVI. TRIPHONINVS lib. II. *disputationum.*

Pactum inter heredem & legatarium factum, ne ab eo satis acciperetur (cum in Semestribus relata est constitutio diui Marci, seruari in hoc quoque defuncti uoluntatem) ualidum esse constat: nec à legatario remissa heredi satisfactio per pactum, ex poenitentia reuocari debet: cum liceat sui iuris persecutionem, aut spem futuræ perceptionis deteriorem constituere.

XLVII. SCAEVOLA lib. I. *Digestorum.*

Empтор prædij uiginti cauerat se soluturum, & stipulanti spondederat. postea uenditor cauerat sibi conuenisse, ut contentus esset tredecim, & ut ea intra præfinita tempora acciperet. debitor ad eorum solutionem contentus, pactus est: si ea soluta intra præfinitum tempus non essent, ut ex prima cautione ab eo petitio esset. Quæsitum est, an cum posteriori pacto satisfactum non sit: omne debitum ex prima cautione peti possit? Respondi secundum ea, quæ proponeretur, posse.

L. Titius C. Seium * numularium, cum quo rationem implicitam ^{als*men} habebat: propter accepta & data debitorem sibi constituit, & ab eo epistolarum accepit in hæc uerba. EX RATIONE MENSÆ, QUAM ME CUM HABVISTI VSQVE IN HVNC DIEM EX CONTRACTIBVS PLVRIMIS, REMANSERVNT APVD ME AD MENSAM MEAM TRECENTA ET OCTOGINTA SEX, ET VSVRAE, QUAE COMPETIERVNT. SVMMAM AVREORVM, QUAM APVD ME TACITAM HABES, REFVNDAM TIBI. SI QVOD INSTRVMENTVM A TE EMISSVM, CVIVSCVNQVE SVMMÆ EX QVACVNQVE CAVSSA APVD ME REMANSIT: VANVM ET PRO CANCELLATO HABEBITVR. Quæsitum est, cum L. Titius ante hoc chirographum C. Seio * numulario ^{als*men} mandauerat, ut patrono eius trecenta redderet: an propter illa uerba epistolarum, quibus omnes cautiones ex quocunque contractu uanæ & pro cancellatis ut haberentur, cautum est: neque ipse, neque filius eius eo nomine conueniri possit? Respondi. si tantum ratio accepti atque expensi esset computata: ceteras obligationes manere in sua causa.

XLVIII. CAIVS lib. III. ad L. XII. tabul.

IN traditionibus rerū quodcūq; pactum sit, id ualere manifestissimum est.

XLIX. VLP IANVS lib. XXXVI. ad Sabinum.

SI quis crediderit pecuniam, & pactus sit, ut quatenus facere possit debitor, eatenus agat: an pactum ualeat? & magis est, hoc pactum ualere. nec enim improbum, & si quis hactenus desideret conueniri, quatenus facultates patiuntur.

L. IDEM lib. XLII. ad Sabinum.

Non impossibile puto in contractibus depositi, commodati, locati, & cæteris similibus hoc pactū: NE FACIAS FVREM, VEL FUGITIVVM SERVVM MEVM: hoc est, ne sollicitus, ut fur fiat, uel fugitiuus fiat: ne ita negligas seruum, ut fur efficiatur. Sicut enim serui corrupti actio locum habet: ita potest etiam hæc pactio locum habere, quæ ad non corrumpendos seruos pertinet.

LI. IDEM lib. XXVI. ad edictum.

SI cum te ex causa legati debere debitori tuo existimares, pactus sis, ne ab eo peteres: neq; iure ipso liberabitur debitor, neq; petentem submouebit exceptione conuentionis, ut Celsus libro uicesimo scribit. Idem eodem loco scribit: si debitorem tuum iussisti soluere Titio, cui legatum falsò debere existimabas, & debitor pactus sit cum Titio suo debitore constituto: neq; tibi aduersus tuum debitorem, neq; ipsi aduersus suum actionem peremptam.

LII. IDEM lib. III. opinionum.

E pistola, qua quis cohæredem sibi aliquem cauit: petitionem nulla aduersus possessorem rerum hæreditariarum dabit. Si inter debitorem & eum, qui fundum pignoratū à creditore, quasi debitoris negocium gerens, emit: placuerit, ut habita compensatione fructuum, solutoq; eo, quod reliquum deberetur, fundus debitori restituere: etiam hæres pacto, quod defunctus fecit, fidē præstare debet. Pactum, ut si quas summas propter tributiones prædij pignori nexi factas creditor soluisset, à debitore reciperet: & ut tributa eiusdem prædij debitor penderet: iustum est, & ideo seruandum. De inofficioso patris testamento acturus: ut ei certa quantitas, quoad uiueret hæres, præstare tur: pactus est. produci ad perpetuam præstationem id pactum postulabatur. rescriptum est: neq; iure ullo, neq; æquitate tale desiderium admitti.

LIII. IDEM lib. III. opinionum.

Sumptus quidem prorogare litiganti, honestum est: pacisci aut, ut non quantitas eo nomine expensa cum usuris licitis restituatur, sed pars dimidia eius, quod ex ea lite datum erit: non licet.

Scauola

Scauola apud Iulianum lib. XXXII. notat. si pactus sim, ne stichum, qui mihi debebatur, petam: non intelligi morā fieri: mortuoq; sticho non teneri reum, qui ante pactum moram non fecerat.

LIIII. IULIANVS lib. XXXV. Digestorum.

Si debitor sit fructuarius: & paciscatur seruus, in quo usumfructum habet, ne ab eo petatur: paciscendo meliorem conditionem eius facit. Ita & si creditor esset fructuarius, & pactus esset, ne peteret: seruus autem fructuarius pacisceretur, ut peteret: beneficio pacti, quod seruus interposuisset, utiliter ad petitionem admitteretur.

LV. IDEM lib. VI. ad Minitium.

Si conuenerit, ne dominus à colono quid petat, & iusta causa conuentionis fuerit: nihilominus colonus à domino petere potest.

LVI. FLORENTINVS lib. VIII. Institutionum.

Qui in futurum usurās à debitore acceperit: tacite pactus uidetur, ne intra id tempus sortem petat. Si ex altera parte in rem, ex altera in personam pactum conceptum fuerit: ueluti ne ego petam, uel ne à te peratur: & haeres meus ab omnibus uobis petitionem habebit, & ab haerede tuo omnes petere poterimus.

LVII. NERATIVS lib. III. membranarum.

A B emptione, uenditione, locatione, conductione, cæterisque similibus obligationibus: quin integris omnibus, consensu eorum, qui inter se obligati sunt, recedi possit: dubium nō est. Aristoni hoc amplius uidebatur. si ea, quæ me ex empto præstare tibi oporteret, præstitissem: & cum tu mihi precium deberes, conuenisset mihi tecum, ut rursum præstitis à te in rem uēditam omnibus, quæ ego tibi præstitissem, precium mihi non dares: tuq; mihi præstitisses: precium te debere definire. quia bonæ fidei, ad quam omnia hæc rediguntur, interpretatio hanc quoq; conuentionem admitteret. Nec quidq; interesse: utrum integris omnibus, in quibus obligati essemus, conueniret, ut ab eo negotio discederetur: an in integrum restitutis ijs, quæ ego tibi præstitissem, consentiremus, ne quid tu mihi eo nomine præstares. Illud planè conuentione, quæ pertinet ad resoluendum id, quod actum est, perfici non potest: ut tu, quod iam ego tibi præstiti, contra præstare mihi cogaris. quia eo modo non tam hoc agitur, ut à pristino negotio discedamus: quàm ut nouæ quædam obligationes inter nos constituentur.

LVIII. PAVLVS lib. VI. regularum.

Per quos adquiri nobis stipulationibus potest: per eosdē pactis conuentis meliorem conditionem nostram fieri posse placet.

LIX. PAPYRIVS IVSTVS lib. VIII. constitutionum.

Imperator Antoninus Auidio Cassio rescripsit. Si creditores parati sint,

sint, partem ex bonis (licet ab extraneo) consequi : rationem habendam prius necessariorum personarum, si idoneæ sint.

LX. POMPONIVS lib. III. ad Sabinum.

Nemo paciscendo efficere potest, ne sibi locum suum dedicare liceat: aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat: aut ne uicino inuito prædium alienet.

LXI. FVRIVS ANTHINVS lib. I. ad edictum.

Si reus, postquam pactus est à se non peti pecuniam, ideoq; cepit id pactum fideiussori quoq; prodesse: pactus sit, ut à se peti liceat: an utilitas prioris pacti sublata sit fideiussori, quæsitum est? Sed uerius est, semel adquisitam fideiussori exceptionem pacti ulterius inuito extorqueri non posse.

DE TRANSACTIONIBVS. Tit. XV.

VLPIANVS lib. L. ad edictum.

VI transigit, quasi de re dubia, & lite incerta, neq; finita transigit: qui uero paciscitur, donationis causa rem certam, & indubitam liberalitate remittit.

II. IDEM lib. LXX. ad edictum.

Transactum accipere quis potest, non solum si Aquiliana stipulatio fuerit subiecta, sed & si pactum conuentum fuerit factum.

III. SCAEVOLA lib. I. digestorum.

Imperatores Antoninus & Verus ita rescripserunt. Priuatis pactio- nibus non dubium est, non lædi ius cæterorum. quare transactio- ne, quæ inter hæredem & matrem defuncti facta est: neq; testamentum rescissum uideri potest: neq; manumissis, uel legatarijs actiones suæ ad præ sunt. Quare quidquid ex testamento petunt, scriptum hæredem conuenire debent: qui in transactione hæreditatis, aut cauit sibi pro oneribus hæreditarijs: aut si non cauit, non debet negligentiam suam ad alie- nam iniuriam referre. Cû transactio propter fideicommissum facta esset, postea codicilli reperti sunt. quæro: an quanto minus ex transactio- ne consecuta mater defuncti fuerit, quam pro parte sua est: id ex fidei- comissi causa consequi debeat? respondi debere. Debitor, cuius pi- gnus creditor distraxerat: cû Mæuius, qui se legitimus creditoris hæ- redem esse iactabat, minimo transigit. postea testamento prolato, Se- pticius hæredem esse apparuit. quæsitum est: si agat pignoratitia de- bitor cum Septicio, an is uti possit exceptione transactionis factæ cum Mæuius, qui hæres eo tempore non fuerit: possitq; Septicius pecuniam, quæ Mæuius ut hæredi à debitore numerata fuit, conditione repetere, quasi

quasi sub prætectu hæreditatis accepta? Respondi secundum ea, quæ proponerentur, non posse: quia neq; cum eo ipse transegit, neq; negotium Septicii Mæuius gerens accepit.

IIII. VLP IANVS lib. XLVI. ad Sabinum.

Aquiliana stipulatio omnino omnes præcedentes obligationes novat, & perimit: ipsaq; perimitur per acceptilationem, & hoc iure utimur. ideoq; & legata sub conditione relicta, in stipulatione Aquiliana deducuntur.

V. PAPINIANVS lib. I. definitionum.

Cum Aquiliana stipulatio interponitur, quæ ex consensu redditur: clites, de quibus non est cogitatum, in suo statu retinentur. libera litatem enim captiosam interpretatio prudentium fregit.

aliàs *cogitum.

VI. CAIVS lib. XVII. ad edictum provinciale.

De ijs controuersijs, quæ ex testamento profisciscuntur: neq; transigi, neq; exquiri ueritas aliter potest, q̃ inspectis cognitisq; uerbis testamenti.

VII. VLP IANVS lib. VII. disputationum.

Et post rem iudicatam transactio ualeat: si uel appellatio intercesserit, uel appellari potuerit. Si fideiussor conuentus & cõdemnatus fuisset, & mox reus transegisset cum eo, cui erat fideiussor condemnatus: an transactio ualeat, quæritur: puto ualere: quasi omni causa, & aduersus reum, & aduersus fideiussorem dissoluta. Si tamen ipse fideiussor condemnatus transegit: & si transactio non perimit rem iudicatam: tamen eo, quod datum est, releuari rem iudicatam oportet. Vsq; adeo autem quod datum est, etiam si non proficit ad transactionem, extenuat tamen rem iudicatam: ut inde sit & edictum & rescriptum, circa alimentorũ transactionem citra prætoris auctoritatem factam, ut quod datum est, proficiat ad alimenta: ita ut si quid amplius ex causa alimentorũ deberi potest, id præstetur: quod aut datum est, imputetur.

VIII. IDEM lib. V. de omnibus tribunalibus.

Cum hi, quibus alimenta relicta erant, facile transfigerent, contenti modico præsentē: diuus Marcus oratione in senatu recitata effecit, ne aliter alimentorum transactio rata esset, quàm auctore prætorē facta. Solet igitur prætor interuenire, & inter consentientes arbitrari: an transactio, uel quæ admitti debeat. Eiusdem prætoris notio ob transactionem erit: siue habitatio, siue uestiarius, siue de prædijs alimentum legabitur. Hæc oratio pertinet ad alimenta, quæ testamento uel codicillis fuerint relicta. Idē erit dicendum, & si mortis causa donata sint: uel ab eo, cui mortis causa donata sint, relicta. Sed & si conditionis implendæ gratia relicta sunt: adhuc idem dicemus. Planē de alimentis, quæ non mortis causa data sunt, licebit & sine prætorē auctore transfigere. Siue igitur in menses singulos, siue in dies, siue in annos fuerint reli-

m sta:

sta: oratio locum habet. Sed & si non fuerint perpetuo relicta, sed usq; ad annos certos: idem est. Si integra quantitas alicui fuerit legata, ut ex usuris eius se alat, & mortis tempore pecunias restituat: non cessabit oratio, licet non in annos singulos uideatur id relictum. Sed & si sit certa quantitas relicta Titio, uel res, ita ut inde alimenta Seio præstentur: magis est, ut transigere possit. nec enim transactione Titij minuuntur alimenta Seij. Idemq; est, & si per fidei commissum alimenta ad hoc legatario fuerint relicta. Eam transactionem oratio improbat, quæ idcirco fit, ut quis representatam pecuniam cõsumat. Quid ergo si quis citra prætoris auctoritatem transfegerit, ut quod per singulos annos ei relictum erat, consequeretur per singulos menses: aut quod per singulos menses ei relictum erat, mox consequeretur per singulos dies? Quid deinde si ita quod cõsummato anno acciperet, ut initio anni consequeretur: & puto eam transactionem ualere: quia meliorem conditionem suam tali transactione alimētarius facit. noluit enim oratio alimenta per transactionem intercipi. Nihil autem interest: utrū libertini sint, quibus alimenta relicta sunt, an ingenui: satis locupletes, an minus. Vult igitur oratio apud prætorē de istis queri. in primis de caussa transactionis, deinde de modo, tertio de personis transigentium. In caussa erit inquirendū, quæ caussa sit transigendi. sine caussa enim neminē transigentē audiet prætor. Causse huiusmodi ferē solent allegari. si alibi domiciliū hæres, alibi alimētarius habeat: aut si destinet domiciliū trāsferre alteruter eorum: ut si caussa aliq̃ urgeat præsentis pecuniæ: aut si à pluribus ei alimentata relicta sint, & minutatim singulos cōuenire difficile ei sit: aut si alia qua caussa sit (ut plures solent incidere:) quæ prætori suadeat transactionem admittere. Modus quoq; pecuniæ, qui in transactionem uenit, æstimandus est: ut puta quantitas transactionis. nam etiam ex modo si des transactionis æstimabitur. Modus autē pro ætate eius, qui transigit, arbitrandus est, & uoletudine. nam aliter cum puero, aliter cum iuene, aliter cum sene transigi palam est. constat enim alimenta cum uitā finire. Sed & personarum contemplatio habenda est: hoc est cuius uitæ sint hi, quibus alimenta relicta sunt: utrum frugi uitæ, & qui alias sufficere sibi possint: an sequioris, qui de alimentis pendeant. In persona autem eius, à quo alimenta relicta sunt, hæc erunt spectanda: in quibus facultatibus sit, cuius propositi, cuiusq; opinionis. tunc enim apparebit, nunquid circumuenire uelit eum, cū quo transigit. Qui transigit de alimentis, nō uidebitur neq; de habitatiōe, neq; de uestiario transigisse: cū diuus Marcus etiam specialiter de istis transigi uoluerit. Sed & si quis de alimentis transfegerit: nō habebit necesse, etiā de habitatione, uel ceteris inuitus transigere. poterit igitur uel de omnibus simul, uel de quibusdam

busdā facere transactionem. De calceario quoq; arbitrio prætoris trāsi-
gendum est. Si uni pluribusq; fundus ad alimenta fuerit relictus, ue-
lintq; eū distrahere: necesse est prætorem de eius distractione & transa-
ctione arbitrari. Sed & si pluribus fundus ad alimenta fuerit relictus, &
ij inter se transigant: sine prætoris autoritate facta transactio rata esse
non debet. Idem est, & si ager in alimenta fuerit obligatus. nam nec pi-
gnus ad hoc datū, inconsulto prætore poterit liberari. Arbitratu præto-
ris uel de uniuersis alimentis, uel de parte eorū transigi oportere, plusq;
manifestū est. Si prætór aditus citra causā cognitionē, transigi per-
miserit: transactio nullius erit momenti. prætóri enim ea res quærenda
commissa est, nō negligenda, nec donanda. Sed & si non de omnibus in-
quisierit, quæ oratio mandat: hoc est de causā, de modo, de personis
transigentū: dicendum est, quamuis de quibusdā quæsierit, transactio-
nem esse irritā. Sed nec mandare ex hac causā iurisdictionē, uel præ-
ses prouinciæ, uel prætór poterit. Transactiones alimentorū etiam
apud procuratōrē cæsaris fieri possunt, si à fisco petantur alimenta. se-
cundū quæ apud præfectos ærarij transigi potest. Si cū lis quidē esset
de alimentis, transactum autē de lite fuisset: transactio ualere inconsul-
to prætore nō potest, ne circumueniatur oratio. fingi enī lites poterūt,
ut transactio etiā citra prætoris fiat autoritatē. Si eidem alimenta, &
præterea legatū præsentē die datum sit, & transactū fuerit citra prætoris
autoritatē: id quod datū est, imputabitur prius in legatū, quod præsen-
te die datū est: superflū in alimentariā causā est. Si quis de alimen-
tis transigit sine prætoris autoritate: id quod datū est, in præterita ali-
mēta cedit. nec interest, tantū in quantitate sit debita, quantū datū est: an
minus, an etiā plus. nam & si minus sit: adhuc tamen id, quod in solutū
datū est, in præterita alimenta imputabit. Sanē si is, qui de alimentis
trāsegit, locupletior factus sit ea solutione: in quod fact⁹ est locupletior,
æquissimū erit eius in eū dari repetitionē. nec enī debet ex alieno dāno
esse locupletior. Si in singulos annos certa quantitas alicui fuerit ^{al's} *reli^{cta}
cta: ueluti homini honestioris loci salariū annuū, uel ususfructus: transa-
ctio etiā sine prætore fieri poterit. Cæterū si ususfructus uel modicus ali-
mentorū uice sit relictus: dico transactiōem citra prætore factā, nullius ^{ueluti hone}
esse momenti. Si cui nō numus ad alimenta, sed frumentū atq; oleū & ^{stioris loci}
cætera, quæ ad uictū sunt necessaria, fuerint relictā: nō poterit de his trā-
sigure, siue annua, siue menstrua ei relinquantur. Si tamen ita sine præ-
tore transegerit, ut in uicē eorū numum quotannis uel quot mensibus
acciperet: & neq; diē, neq; modū permutauit, sed tantū genus: uel ex con-
trario si pactus fuerit, ut in generibus alimenta acciperet, quæ in numis
ei relictā fuissent: uel si uinū pro oleo, uel oleū p uino, uel qd aliud cōmu-
tauit.

tauit. uelut si locū pmutauit, ut quæ erant ei Romæ alimenta relicta, in municipio uel in prouincia accipet, uel contra: uel personam, ut quod à pluribus erat accepturus, ab uno acciperet: uel alium pro alio debitorem acciperet. hæc omnia habent disceptationem prætoris, & pro utilitate alimentarij accipienda sunt. Si ad habitationem certa sit quantitas annua relicta: & ita sit transactum sine prætore, ut habitatio præstetur: ualet transactio, quia fructus habitationis præstatur: licet ruinæ uel incendio subiecta transactio est. Per contrariū quod si pro habitatione, quæ erat relicta, placuit certā quantitātē præstari: transactio rata est, etiā citra prætorem.

IX. IDEM lib. I. *opinionum.*

Qui cum tutoribus suis de sola portione administratæ tutelæ suæ egerat, & trāsegerat: aduersus eosdem tutores ex persona fratris sui, cui hæres exstiterat, agens: præscriptione factæ transactionis non submouetur. Transactio enim (quæcunq; sit) de his tantum, de quibus inter conuenientes placuit, interposita creditur. Qui per fallaciam cohæredis, ignorans uniuersa, quæ in uero erant, instrumentum transactionis sine Aquiliana stipulatione interposuit: non tam paciscitur, q̄ decipitur. Ei qui nondum certus ad se querelam contra patris testamentum pertinere, de alijs causis cum aduersarijs pacto transegit: tantum in his interpositū pactum nocebit, de quibus inter eos actum esse probatur. siquidem in his tantum transactio obest (quamuis maior uiginti quinq; annis eam interposuit) de quibus actum probatur. nō autē quorum actiones competere postea compertum est. iniquum est enim perimi pacto id, de quo cogitatum non docetur.

X. IDEM lib. I. *responsorum.*

Dere filiorum, quos in potestate non habuit, trāfigentem patrem minime eis obesse placuit.

XI. IDEM lib. III. *ad edictum.*

Post rem iudicatam, etiam si prouocatio non est interposita: tamen si negetur iudicatum esse, uel ignorari potest, an iudicatum sit: quia adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest.

XII. CELSVS lib. III. *digestorum.*

Non est ferendus, qui generaliter de his, quæ testamento ei relicta sunt, transegerit: si postea caussetur de eo solo se cogitasse, quod prima parte testamenti, ac non etiam quod posteriore legatum sit. Si tamen postea codicilli proferuntur, non improbe mihi dicturus uideatur: de eo dumtaxat se cogitasse, quod illarum tabularum, quas tunc nouerit, scriptura contineretur.

N XIII. AEMYLIVS MACER lib. I. *ad L. uicissimam hereditatum.*
Vlli procuratorū principis, inconsulto principe, transfigere licet.

Scæuola

XIII. SCAEVOLA lib. I. *responsorum.*

Controuersia inter legitimum & scriptum heredem orta est: eaq; transactione facta, certa lege finita est. quæro, creditores quæ conuenire possint? Respondi. si iidem creditores essent, qui transactionem fecissent: id obseruandū esse de ære alieno, quod inter eos conuenisset. Si alij creditores essent: propter incertum successionis, pro parte hereditatis, quam uterq; in transactione expressit, utilibus actionibus conueniendos esse.

XV. PAVLVS lib. I. *sententiarum.*

Pacto conuento Aquiliana quidem stipulatio subijci solet: sed consultius est, huic poenalem quoq; stipulationem subiungere: quia rescisso forte pacto, poena ex stipulatu peti potest.

XVI. HERMOGENIANVS lib. I. *iuris ἐπιτομῶν.*

Qui fidem licitæ transactionis rupit: non exceptione tantum submouebitur, sed etiam poenam, quam (SI CONTRA PLACITVM FECERIT, RATO MANENTE PACTO) stipulanti recte promiserat, præstare cogetur.

XVII. PAPINIANVS lib. II. *questionum.*

Venditor hereditatis, emptori mandatis actionibus, cum debitore hereditario, qui ignorabat uenditam esse hereditatem, transigit. Si emptor hereditatis hoc debitum ab eo exigere uelit: exceptio transacti negotij debitori, propter ignorantiam suam, accommodanda est. Idem respondendum est & in eo, qui fideicommissam recepit hereditatem: si hæres cum ignorante debitore transfegerit.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TERTIVS.

DE POSTVLANDO. Tit. I.

VLPIANVS lib. VI. *ad edictum.*

HINC titulum proposuit prætor habendæ rationis causa, suæq; dignitatis tuendæ, & decoris causæ: ne sine delectu passim apud se postuletur. Ea propter tres fecit ordines. nam quosdam in totum prohibuit postulare, quibusdam pro se permisit, quibusdam & pro certis dumtaxat personis & pro se permisit. POSTVLARE autem est desiderium:

suum, uel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni præest, exponere.

m iij re: uel

re: uel alterius desiderio contradicere. Initium autem fecit prætor ab his, qui in totum prohibentur postulare. In quo edicto, aut pueritiâ, aut casum excusauit. Pueritiâ: dum minorem annis decē & septem, qui eos non in totum compleuit, prohibet postulare: quia moderatam hanc ætatem ratus est ad procedendum in publicum. Quæ ætate, aut paulo maiore fertur Nerua filius, & publice de iure responsitasse. Propter casum: surdum, qui prorsus non audit, prohibet apud se postulare. nec enim erat permittendum ei postulare, qui decretum prætoris exaudire non poterat, quod etiam ipsi erat periculosum futurum. nam non exaudito decreto prætoris, quasi non obtemperasset, poena ut contumax plecteretur. Ait prætor: SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO. non solum his personis hanc humanitatem prætor solet exhibere: uerum etiam si quis alius sit, qui certis ex causis, uel ambitione aduersarij, uel metu patronum non inuenit. Secundo loco edictum proponitur in eos, qui prohibentur, ne pro alijs postulent: in quo edicto excepit prætor sexum & casum, item personas turpitudine notabiles. Sexum quidem, dum fœminas prohibet pro alijs postulare. & ratio quidem prohibendi est, ne contra pudicitiam sexui congruentē alienis causis se immisceant: ne uirilibus officijs fungantur mulieres. Origō uero introducta est à * Calpurnia improbißima fœmina: quæ inuerecunde postulans, & magistratum inquietans, causam dedit edicto. Casum, dum cæcum utrisq; luminibus orbatum, prætor repellit: uidelicet, quod insignia magistratus uidere & reuereri non possit. Refert etiam Labeo, Publium cæcū Asprenati Nonij patrē auersa sella à Bruto destitutū, cum uellet postulare. Quamuis autem cæcus pro alio postulare non possit: tamen & senatorium ordinem retinet, & iudicandi officio fungitur. Nunquid ergo & magistratus gerere possit? Sed de hoc de liberabimus, exstat quidem exemplum eius, qui gessit. Appius deniq; Claudius cæcus consilijs publicis intererat, & in senatu seuerissimā dixit sententiam de Pyrrhi captiuis. Sed melius est, ut retinere quidem dicamus iam acceptum magistratū posse: aspirare autem ad nouum, penitus prohiberi: idq; multis cōprobatur exemplis. Remouet autem à postulādo pro alijs & eum, qui corpore suo muliebria passus est. Si quis tamen ui prædonum uel hostium stupratus est: non debet notari, ut & Pomponius ait. Et qui capitali crimine damnatus est, nō debet pro alio postulare. Item Senatuscōsulto etiam apud pedaneos iudices postulare prohibetur, calumniæ causa publico iudicio damnatus. Et qui operas suas, ut cum bestijs depugnaret, locauit. BESTIA S autem accipere debemus ex feritate magis, q̃ ex animalis genere. nam quid si leo sit, sed mansuetus, uel alia dentata mansueta? Ergo qui locauit, solus

als * Car-
funia.

solus notatur: siue depugnauerit, siue non. Quid si depugnauit, cum non locasset operas suas: non tenebitur. non enim qui cum bestiis depugnauit, tenetur: sed qui operas suas in hoc locauit. Denique eos, qui uirtutis ostendendae causa hoc faciunt sine mercede, non teneri aiunt ueteres: nisi in arena passi sunt sese honorari. eos enim puto notam non euadere. Sed si quis operas suas locauerit, ut feras uenetur: uel ut depugnet feram, quae regioni nocet, extra arenam: non est notatus. His igitur personis, quae non uirtutis causa cum bestiis pugnauerunt: pro se praetor permittit allegare, pro alio prohibet. Sed est aequissimum, si tutelam uel curam huiusmodi personae administrent: postulare eis pro his, quorum curam gerunt, concedi. Qui aduersus ea fecisse monstratur, & pro alijs interdicta postulatione repellitur: & pro aestimatione iudicis extra ordinem pecuniaria poena multatur. Ut initio huius tituli diximus, tres ordines praetor fecit non postulantium: quorum tertius est, quibus non in totum denegat postulandi facultatem, sed ne pro omnibus postulent: quasi minus deliquerint, quam hi qui superioribus capitibus notantur. Ait praetor. QVI LEGE, PLEBISCITO, SENATVS CONSVLTO, EDICTO, DECRETO PRINCIPVM (NISI PRO CERTIS PERSONIS) POSTVLARE PROHIBENTVR: HI PRO ALIO, QVAM PRO QVO LICEBIT, IN IVRE APVD ME NE POSTVLENT. Hoc edicto continentur etiam alij omnes, qui edicto praetoris ut infames notantur: qui omnes, nisi pro se & certis personis, non postulant. Deinde adijcit praetor: QVI EX OMNIBVS HIS, QVI SVPRASCRIPTI SVNT, IN INTEGRVM RESTITVTVS NON ERIT. QVI EX HIS, QVI SVPRASCRIPTI SVNT, sic accipitur: si fuerit inter eos, qui tertio edicto continentur, & nisi pro certis personis, postulare prohibentur. Caeterum si ex superioribus: difficile in integrum restitutio impetrabitur. De qua autem restitutione praetor loquatur: utrum de ea, quae à principe datur, an quae à senatu: Pomponius quaerit. et putat de ea restitutione sensum, quam uel princeps, uel senatus indulget. An autem & praetor restituere possit, quaeritur. & mihi uidetur talia praetorum decreta non esse seruanda: nisi sicubi ex officio iurisdictionis suae subueniant: ut in aetate obseruatur, si quis minor deceptus sit: caeterisque speciebus, quas sub titulo DE IN INTEGRVM RESTITVTIONE, exsequemur. Pro qua sententia est: quod si quis famoso iudicio condemnatus, per in integrum restitutionem fuerit absolutus: Pomponius putat hunc infamia eximi. Deinde adijcit praetor. PRO ALIO NE POSTVLENT: PRAETER QVAM PRO PARENTE, PATRONO, PATRONA'VE, LIBERIS PARENTIBVS'QVE PATRONI PATRONAEQVE. de quibus personis sub titulo DE IN IVS VOCANDO plenius diximus. Item adijcit: LIBERIS'VE SVIS, FRATRE, SORORE, uxore

RE, VXORE, SOCERO, SOCRV, GENERO, NVRV, VITRICO, NOVER-
CA, PRIVIGNO, PRIVIGNA, PVPILLO, PVPILLA, FVRIOSO, FVRIO-
SA,

II. CAIVS lib. III. *ad edictum provinciale.*

FATVO, FATVA: cum istis quoq; personis curator detur.

III. VLP IANVS lib. VI. *ad edictum.*

CVI EORVM A' PARENTE, AVT MAIORIS PARTIS TVTORVM
SENTENTIA: AVT AB EO, CVIVS DE EA RE IVRISDICTIONE PV-
IT: EA TVTELA, CVRATIO VE DATA ERIT. Adfinitates non eas
accipere debemus, quæ quondam fuerunt, sed præsentēs. Item Pom-
ponius, APPELLATIONE NVRVS ET GENERI, SOCERI ET SOCRVS:
& ulteriores, quibus PRO præpositio solet accedere, contineri ait. In cu-
ratoribus item debuisse eum adijcere: CAETERORVM QVE, QVIBVS
DARI SOLENT: id est muto, furdo, prodigo, & adolescenti.

IIII. PAVLVVS lib. V. *ad edictum.*

Item quibus propter infirmitatem curator dari solet.

V. VLP IANVS lib. IX. *ad edictum.*

ET qui negocijs suis, aliquo ppetuo morbo, superesse non possunt

VI. IDEM lib. VI. *ad edictum.*

PVto autem omnes, qui non sponte, sed necessario funguntur offi-
cio: posse sine offensa edicti postulare: etiam si hi sint, qui non nisi
pro se postulare possunt. Si quis aduocationē præstare fuerit prohibi-
tus: siquidem apud se (ut solent facere tempore magistratus sui) puto
eum postea apud successorem eius adesse posse.

VII. CAIVS lib. III. *ad edictum provinciale.*

QVos prohibet prætor apud se postulare: omni modo prohibet,
etiam si aduersarius eos pariatur postulare.

VIII. PAPINIANVS lib. II. *quæstionum.*

Imperator Titus Antoninus rescripsit: eum, cui aduocationibus in
quingennium interdictum esset: post quingennium pro omnibus
postulare non prohiberi. Diuus quoq; Hadrianus rescripsit, de exilio re-
uersum postulare posse: nec adhibetur distinctio, quo crimine silētium
uel exilium sit irrogatū: ne scilicet pœna tempore determinata, contra
sententiæ fidem ulterius porrigatur.

aliās* fi-
nem.

IX. IDEM lib. I. *responsorum.*

EX ea causa prohibitus pro alio postulare, quæ infamiam non irro-
gat, ideoq; ius postulandi pro omnibus non aufert: in ea tantum
provincia pro alijs non recte postulat, in qua præses fuit, qui sententiā
dixit. In alia uero non prohibetur, licet eiusdem nominis sit.

X. PAVLVVS.

I qui fisci causas agunt: suam, uel filiorum, uel parentum suorum
uel

uel pupillorum, quorum tutelae gerunt, causam etiā aduersus fiscum agere non prohibentur. Decuriones quoq; cōtra patriam suā causam agere prohibentur, prāter superiores personas.

XI. TRIPHONIVS lib. V. *disputationum.*

A Principe nostro rescriptum est: non prohiberi tutorem adesse pupillo in negotio, in quo aduocatus cōtra patrem eius fuisset. Sed & illud ab eo permissum est: agere tutorem pupilli causam aduersus fiscum, in qua aduersus patrem pupilli ante aduocatus fisci fuisset.

DE HIS QVI NOTANTVR INFAMIA. Tit. II.

IULIANVS lib. I. *ad edictum.*

Rātoris uerba dicunt. INFAMIA NOTATVR, QVI AB EXERCITV IGNOMINIAE CAVSSA, AB IMPERATORE, EO'VE, CUI DE EA RE STATVENDI POTESTAS FVERIT: DIMISSVS ERIT. QVI ARTIS LVDICRAE, PROVNNCIANDI'VE CAVSSA IN SCENAM PRODIERIT. QVI LENOCINIVM FECERIT. QVI IVDICIO PVBLICO, CALVMNIAE, PRAEVARICATIONIS'VE CAVSSA QVID FECISSE, IVDICATVS ERIT. QVI FVRTI, VI BONORVM RAPTORVM, INIVRIARVM, DE DOLO MALO, ET FRAVDE, SVO NOMINE DAMNATVS, PACTVS'VE ERIT. QVI PRO SOCIO, TVTELAE, MANDATI, DEPOSITI, SVO NOMINE, NON CONTRARIO IVDICIO, DAMNATVS ERIT. QVI EAM, QVAE IN POTESTATE EIVS ESSET, GENERO MORTVO (CVM EVM MORTVVM ESSE SCIRET) INTRA ID TEMPVS, QVO LVGERE VIRVM MORIS EST: ANTEQVAM VIRVM ELVGERET, IN MATRIMONIVM COLLOCAVERIT: EAMVE SCIENS QVIS VXOREM DVXERIT, NON IVSSV EIVS, IN CIVIS POTESTATE EST. ET QVI EVM, QVEM IN POTESTATE HABET: EAM, DE QVA SVpra COMPRAEHENSVM EST, VXOREM DVCERE PASSVS FVERIT. QVIVE SVO NOMINE, NON IVSSV EIVS, IN CIVIS POTESTATE EST: EIVSVE NOMINE, QVEM QVAM'VE IN POTESTATE HABET: BINA SPONSLIA, BINAS'VE NVPTIAS EODEM TEMPORE CONSTITVTAS HABVERIT.

II. VLP IANVS lib. VI. *ad edictum.*

QUod ait prātor, QVI AB EXERCITV DIMISSVS ERIT: dimissum accipere debemus militem caligatum: uel si quis alius usq; ad centurionem, uel praefectum cohortis, uel alae, uel legionis dimissus est. Hoc amplius Pomponius ait: etiam eum, qui exercitui praest (licet consularibus insignibus utitur) ignominiae causa ab Imperatore missus, hac nota laborare. Ergo & si dux, cum exercitui praest, dimissus

n

erit:

erit: notatur. Et si princeps dimiserit, & adiecerit ignominiae causa se mittere: (ut plerumque facit) non dubitabitur, & hoc edicto praetoris eum infamia esse notatum. Non tamen, si citra indignationem principis successor ei datus est. Exercitum autem non unam cohortem, neque unam aliam dicimus: sed numeros multos militum. Nam exercitui praesse dicimus eum, qui legionem, uel legiones cum suis auxiliis ab imperatore commissas administrat. Sed etiam eum, qui ab aliquo numero militum missus est: quasi ab exercitu missum, sic accipiemus. **IGNOMINIAE CAUSSA.** hoc ideo adiectum est, quoniam multa genera sunt missionum. Est honesta, quae emeritis stipendiis, uel ante ab imperatore indulgetur. est causaria, quae propter ualeitudinem laboribus militiae soluit. est ignominiosa. Ignominiosa autem missio toties est: quoties is qui mittit, addidit nominatim ignominiae causa se mittere. semper enim debet addere, cur miles mittatur. Sed & si ita exauthorauerit, ut insignia militaria detraheret: inter infames efficit, licet non addidit, ignominiae causa se ita exauthorasse. Est & quartum genus missionis, si quis euitandorum munerum causa militiam subisset. haec autem missio existimationem non laedit, ut est sapissime rescriptum. Miles, qui lege Iulia de adulteriis fuerit damnatus: ita infamis est, ut etiam ipsa sententia eum sacramento ignominiae causa soluat. Ignominia missis neque in urbe, neque alibi, ubi Imperator est, morari licet. Ait praetor, **QVI IN SCENAM PRODIERIT.** Scena est (ut Labeo definit) quae ludorum faciendorum causa quolibet loco, ubi quis consistat, moueaturque spectaculum sui praebiturus, posita sit in publico, priuatoque, uel in uico: quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittat. Eos enim, qui quaestus causa in certamina descendunt, & omnes propter praemium in scenam prodeuntes: famosos esse, Pegasus & Neria filius responderunt.

III. CAIVS lib. III. ad edictum prouinciale.

Qui autem operas suas locauit, ut prodiret artis ludicae causa, neque prodijt: non noratur. quia non est ea res adeo turpis, ut etiam consilium puniri debeat.

IIII. VLPIANVS lib. VI. ad edictum.

Athletas autem Sabinus & Cassius responderunt, omnino artem ludicram non facere. uirtutis enim gratia hoc eos facere. & generaliter ita omnes opinantur, & utile uidetur: ut neque thymelici, neque xylistici, nec agitadores, nec qui aquam equis spargunt, ceteraque eorum ministeria, qui certaminibus sacris deseruiunt, ignominiosi habeantur. Designatores autem, quos Graeci *βοηθηταί* appellant, artem ludicram non facere, Celsus probat: quia ministerium, non artem ludicram exerceant.

Et sane

Et sanè locus iste à principe hodie nō pro modico beneficio dat. Ait prætor, QVI LENOCINIVM FECERIT. Lenocinium facit, qui quæstuaria mancipia habet. Sed & qui hunc quæstum in liberis exercet, in eadem causa est. Siue autem principaliter hoc negotium gerat, siue alterius negotiationis accessione utatur: ut puta si caupo fuerit uel stabularius, & mancipia talia habuerit ministrantia, & occasiōe ministerij quæstū facientia: siue balneator fuerit, & (ueluti in quibusdā prouincijs fit) in balineis ad custodienda uestimenta conducta habeat mancipia, hoc genus obseruantia in officina lenocinij pœna tenebitur. Pomponius eum, qui in seruitute pecuniaria mancipia prostituta habuit, notari & post libertatem ait. Calumniator ita demū notatur, si fuerit calumniæ causa damnatus. neq; enim sufficit calumniatum. item præuicator, præuicator autem est, quasi uaricator: qui diuersam partem adiuvat, prodita causa sua: quod nomen Labeo à uaria certatione tractum ait. nam qui præuicatur, ex utraq; parte consistit: quin imò ex aduersa. Item si quis furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo, suo nomine damnatus, pactus uē erit: simili modo* infamis est.

V. PAVLVVS lib. V. ad edictum.

Quoniam intelligitur confiteri crimen, qui paciscitur.

VI. VLP IANVS lib. VI. ad edictum.

FVRTI accipe: siue manifesti sit, siue nec manifesti. Sed si furti, uel alijs famosis actionibus quis condemnatus prouocauerit: pendente iudicio, nondum inter famosos habetur. Si aut oīa tempora prouocatiōis lapsa sunt: retro infamis est. Quāuis si iniusta appellatio eius uisa sit: hodie notari puto, non retro. Si quis alieno nomine condemnatus fuerit, non laborat infamia. & ideo nec procurator, uel defensor, uel curator, uel tutor, uel hæres: furti, uel ex alia simili specie condemnatus, infamia notabuntur: nec ergo si ab initio per procuratorem causa agitata est. PACTVS VE (inquit) ERIT. pactū sic accipim⁹, si cum precio quantocunq; pactus est: alioquin & qui precibus impetravit, ne secum ageretur, erit notatus, nec erit ueniæ ulla ratio: quod est inhumanum. Qui iussu prætoris precio dato, pactus est, non notatur. Sed & si iureiurando delato iurauerit quis non deliquisse, non erit notatus. nam quodammodo innocentiam suā iureiurando adprobauit. MANDATI. Verbis edicti notatur, non solum qui mandatum suscepit: sed & is, qui fidē, quā aduersarius secutus est, nō præstat. ut puta fideiussi pro te & solui. mandati si te condēnauero, famosum facio. Illud planè addendū est, quod interdū & hæres suo nomine damnatur, & ideo infamis fit: si in deposito, uel in mandato male uersatus sit. Non tamē in tutela uel pro socio hæres suo nomine dānari potest: quia hæ-

n ij res neg

res neq; in tutelâ, neq; in societatem succedit, sed tantum in æs alienū defuncti. Contrario iudicio damnatus non erit infamis, nec immérito. nam in contrarijs non de perfidia agitur, sed de calculo, qui ferè in iudicio solet dirimi.

VII. PAVLVVS lib. V. ad edictum.

IN actionibus, quæ ex contractu proficiuntur: licet famosæ sunt, & damnati notantur: attamen pactus non notatur, merito. quoniam ex his causis non tam turpis est pactio, quàm superioribus.

VIII. VLP IANVS lib. VI. ad edictum.

GENERO (inquit) MORTVO. merito adiecit prætor, CVM EVM MORTVVM ESSE SCIRET: ne ignorantia puniatur. Sed cū tempus luctus continuum est: merito & ignorantia cedit ex die mortis mariti. & ideo si post legitimum tempus cognouit: Labeo ait, ipso die & sumere ipsam lugubria, & deponere.

IX. PAVLVVS lib. V. ad edictum.

VXores uiri lugere non compelluntur. Sponsi nullus luctus est.

X. IDEM lib. XXXV. ad edictum.

SOlet à principe impetrari, ut intra legitimum tempus mulieri nubere liceat. Quæ uirum eluget, intra id tempus sponsam fuisse nō nocet.

XI. VLP IANVS lib. VI. ad edictum.

Liberorum autem & parentum luctus impedimento nuptijs non est. Et si talis sit maritus, quē more maiorū lugeri non oportet: nō poterit tamen nuptū intra legitimū tempus collocari. prætor enim ad id tempus se retulit, quo uir elugeretur: qui solet elugeri propterurbationem sanguinis. Vnde Pomponius eam, quæ intra legitimum tempus partum edidit: putat uel statim posse se nuptum collocare: qđ uerum puto. Non solent autem lugeri (ut Neratius ait) hostes, uel perduellionis damnati: nec suspensiosi: neq; qui manus sibi intulerint, non tædio uiræ, sed mala conscientia. Si quā* ergo post huiusmodi exitum mariti se nuptum collocauerit: infamia notetur. Notatur etiam qui eam duxit, sed sciens. ignorantia enim excusatur, non iuris, sed facti. Excusatur, qui iussu eius, in cuius potestate erat, duxerit: & ipse, qui passus est ducere, notatur. utrūq; recte. nam & qui obtemperauit, uenia dignus est: & qui passus est ducere, notatur ignominia.

XII. PAVLVVS lib. V. ad edictum.

Qui iussu patris duxit: quamuis liberatus patria potestate eam retinuit: non notatur.

XIII. VLP IANVS lib. VI. ad edictum.

Quid ergo, si non ducere passus, posteaquā duxit, ratum habuerit: ut puta initio ignorauit talem esse, postea scit: nō notabitur. prætor

aliās* q̄s.

prætor enim ad initium nuptiarum se retulit. Si quis alieno nomine bina sponsalia constituerit, non notatur: nisi eius nomine constituerat, quæ quamvis in potestate habet. Certe qui filiū uel filiam cōstituere patitur, quodāmodo ipse uidetur constituisse. Quod ait prætor, EODEM TEMPORE: non initia sponsaliorum eodem tempore factorum accipiendū, sed si in idem tēpus concurrant. Item si alteri sponsa, alteri nupta sit: ex sententia edicti punitur. Cum autem factum notetur: etiam si cum ea quis faciat nuptias, uel sponsalia constituat, quam uxore ducere non potest, uel fas non est: erit notatus. Ex compromisso arbiter infamiam non facit: quia non per omnia sentētia est. Quantum ad infamiam pertinet, multum interest: in causā, quæ agebatur, causā cognita aliquid pronunciatum sit: an quædam extrinsecus sint elocuta. nam ex his infamia non irrogatur. Poena grauior ultra legem imposita, existimationem conseruat: ut & constitutum est, & responsum. ut puta si eum, qui parte bonorum multari debuit, præses relegauerit: dicēdum erit, duriore sententia cum eo transactum de existimatione eius: idcircoq; non esse infamem. Sed si in causā furti nec manifesti in quadruplum iudex cōdemnauerit: onerat quidem reum poena aucta (nam ex furto nec manifesto in duplum conueniri debuit) uerum hac re existimationem ei nō conseruat: quamuis si in poena non pecuniaria eum onerasset, transactum cum eo uideretur. Crimen stellionatus infamiam irrogat damnato, quamuis publicum iudicium non est.

XIII. PAVLVVS lib. V. ad edictum.

Seruus, cuius nomine noxale iudicium dominus acceperat, deinde eundem liberum & hæredem instituerat: ex eodem iudicio damnatus, non est famosus: quia non suo nomine condemnatur, quippe cum initio lis in eum contestata non sit.

XV. VLP IANVS lib. VIII. ad edictum.

Notatur, quæ per calumniam uentris nomine in possessionē missa est, dum se adseuerat prægnantem:

XVI. PAVLVVS lib. VIII. ad edictum.

Cum non prægnans esset, uel ex alio concepisset.

XVII. VLP IANVS lib. VIII. ad edictum.

Debit enim coerceri, quæ prætorem decepit. Sed ea notatur, quæ cum suæ potestatis esset, hoc fecit.

XVIII. CAIVS lib. III. ad edictum provinciale.

Ea, quæ falsa existimatione decepta est: non potest uideri, per calumniam fuisse in possessionem.

XIX. PAVLVVS lib. VIII. ad edictum.

n iij Non

Non alia autem notatur, quàm ea, de qua pronúciatum est, calumnia causa eam fuisse in possessione missam. Idq; erit & in patre seruandum: qui calumniae causa passus est filiam, quam in potestate habebat, in possessionem uentris nomine mitti.

XX. PAPINIANVS lib. I. *responsorum.*

Ob hæc uerba sententiæ præsidis puinciæ, CALLIDO COMMENTO VIDERIS ACCVSATIONIS INSTIGATOR FVISSE: pudor potius onerat, q̃ uidetur irrogari ignominia. non em̃ qui exhortatur, mādatoris opa fungitur. XXI. PAVLVS lib. II. *responsorum.*

Lucius Titius crimē intendit C. Seio, quasi iniuriam passus: atq; in leam rem testationem apud præfectum prætorio recitauit. præfectus fide non habita testationi, nullā iniuriam L. Tiriū passum esse à C. Seio pronunciauit. Quæro: an testes, quorum testimonium reprobatum est, quasi ex falso testimonio inter infames habeantur: Paulus respondit. Nihil proponi, cur hi, de quibus quæritur, infamium loco haberi debeant: cum non oporteat ex sententia (siue iusta, siue iniusta) pro alio habita, alium prægrauari.

XXII. MARTIANVS lib. II. *publicorum.*

alias* posteriorū. **I**ctus* fustium infamiam non importat: sed causa, propter quam id pati meruit: si ea fuit, quæ infamiam damnato irrogaret. In cæteris quoq; generibus poenarum eadem forma statuta est.

XXIII. VLPIANVS lib. VIII. *ad edictum.*

Parentes & liberi utriusq; sexus, nec nō & cæteri adgnati uel cognati, secundum pietatis rationē, & animi sui patiētiam (prout quisq; uoluerit) lugendi sunt: qui autem eos non eluxit, non notatur infamia.

XXIII. IDEM.

Imperator Seuerus rescriptit, nō obfuisse mulieris famæ quæstū eius in seruitute factū.

XXV. PAPINIANVS lib. II. *quest.*

* als de est negatio. **E**xhæreditatum quoq; filium luctum habere patris memoriæ placuit. idemq; & in matre iuris est: cuius hæreditas ad filium* nō pertinet. Si quis in bello ceciderit: & si corpus eius nō cōpareat, lugebitur.

DE PROCVRATORIBVS ET DEFENSORIBVS. Tit. III.

VLPIANVS lib. IX. *ad edictum.*

Procurator est, qui aliena negocia mandatu domini administrat. Procurator autem uel omnium rerum, uel unius rei esse potest: constitutus uel coram, uel per nuncium, uel per epistolam. quamuis quidam (ut Pomponius libro uicesimo quarto scribit) non

non putent unius rei mandatum suscipientem, procuratorem esse: si-
cuti nec is quidem, qui rem perferendam, uel epistolam, uel nuncium
perferendum suscepit, proprie procurator appelletur. Sed uerius est,
eum quoque procuratorem esse, qui ad unam rem datus sit. Vfus au-
tem procuratoris perquam necessarius est: ut qui rebus suis ipsi super-
esse, uel nolunt, uel non possunt: saltem per alios possint, uel agere, uel
conueniri. Dari autem procurator etiam absens potest.

II. PAVLVS lib. VIII. ad edictum.

D Vmmodo si certus sit, qui datus intelligitur: & is ratum habue-
rit. Furiosus non est habendus absentis loco: quia in eo animus
deest, ut ratum habere non possit.

als* deest
negatio.

III. VLPIANVS lib. IX. ad edictum.

I Tem ad litē futurā, & in diē, & sub cōditione, & usque ad diē dari potest,

IIII. PAVLVS lib. VIII. ad edictum.

E T in perpetuum.

V. VLPIANVS lib. VII. ad edictum.

P ræsens habetur, & qui in ortis est,

VI. PAVLVS lib. VI. ad edictum.

E T qui in foro, & qui in urbe, & qui in continentibus ædificijs.

VII. VLPIANVS lib. VII. ad edictum.

E T ideo procurator ei præsentī esse uidetur.

VIII. IDEM lib. VIII. ad edictum.

F ilius familias & ad agendum dare procuratorem potest, si qua sit
ei actio, qua ipse experiri potest: non solum si castrense peculium
habeat. Sed & uim, aut (puta) iniuriam passus, procuratorem dabit ad
iniuriarum actionē: si forte neque pater præsens sit, nec patris procurator
uelit experiri: & erit iure ab ipso filio familias procurator datus. Hoc
amplius Iulianus scribit: & si filio familias patri, per filiū eius, in eadem
potestate manentē, fiat iniuria: neque auus præsens sit: posse patrem pro-
curatorem dare ad ulciscendam iniuriam, quam nepos absentis passus
est. Ad defendendum quoque poterit filius familias procuratorem da-
re. Sed & filia familias poterit dare procuratorem ad iniuriarū actio-
nem. Nam ad dotis exactionem cum patre dari procuratorem, super-
uacuum esse Valerius Seuerus scribit: cum sufficiat patrē dare ex filia
uoluntate. Sed puto si forte pater absens sit, uel suspectæ uitæ (quo casu
solet filia competere de dote actio) posse eam procuratorem dare. Ipse
quoque filius procurator dari poterit & ad agendum & ad defenden-
dum. Inuitus procurator non solet dari. inuitum accipere debemus,
non eum tantum, qui contradicit: uerum eū quoque, qui consensisse non
probat. Veterani procuratores fieri possunt. Milites autē, nec si ue-
lit ad-

lit aduersarius. procuratores dari possunt: nisi hoc tempore litis contestatæ quocunq; casu prætermisum est. excepto eo, qui in re suam procurator datus est: uel qui communem causam omnis sui numeri persequitur uel suscipit. quia talis procuratio concessa est. PROCURATOREM AD LITEM SVSCIPIENDAM DATVM, PRO QVO CONSENTIENTE, DOMINVS IVDICATVM SOLVI EXPOSVIT: prætor ait, IVDICI VM ACCIPERE COGAM. Verum ex causa non debet compelli. utpote si inimicitie capitales interuenerint inter ipsum procuratorem & dominum: scribit Iulianus, debere in procuratorem denegari actionem. Item si dignitas accesserit procuratori, uel reipublicæ causa abfuturus sit.

A IX. CAIVS lib. III. ad edictum provinciale.
Vt si ualetudinem, uel necessariam peregrinationem alleget.

X. VLP IANVS lib. VIII. ad edictum.

V El hæreditas superueniens eum occupet: uel alia iusta causa. Hoc amplius, & si habeat præsentem dominum: nõ debere cõpelli procuratorem.

XI. PAVLVS lib. VIII. ad edictum.

S I tamen dominus cogi possit.

XII. CAIVS lib. III. ad edictum provinciale.

S Ed etiam ex his causis dicitur aliquando cogendum procuratorem iudicium accipere: ueluti si dominus præsens non sit, & actor adfirmet tractu temporis futurum, ut res pereat.

XIII. VLP IANVS lib. VIII. ad edictum.

S Ed hæc neq; passim admittenda sunt, neq; districte deneganda: sed à prætore causa cognita temperanda.

XIIII. PAVLVS lib. VIII. ad edictum.

S I post datum procuratorem capitales inimicitie intercesserint: non cogendum accipere iudicium, nec stipulationem ob rem non defensam committi: quoniam noua causa sit.

XV. VLP IANVS lib. VIII. ad edictum.

S I defunctus sit dominus ante litē contestatā, IVDICATVM SOLVI stipulatione pro suo procuratore data; procurator compellendus est ad iudicium accipiendum: ita tamen, si hoc dominus sciente procuratore, & non contradicente fecit. Quod si aliter actum est: inscium quidem procuratorem teneri, satis inciuile est. Committitur autē ob rem non defensam stipulationis clausula. Qui ad communi diuidendo iudicium datus est agendum: idem & ad defendendum uidebitur datus, duplici cautela interponenda.

A XVI. PAVLVS lib. VIII. ad edictum.
Nre litem contestatam libera potestas est, uel mutandi procuratoris

toris, uel ipsi domino iudicium accipiendi.

XVII. VLPIANVS lib. IX. *ad edictum.*

Post litem contestatam reus, qui procuratorem dedit, mutare quidem eū, uel in se litem transferre *à uiuo procuratore, uel in ciuitate manente potest: causā tamen prius cognita. Non solum autem ipsi, qui dedit procuratorem, hoc permittitur: sed etiā hāredi eius, & ceteris successoribus. In causā autem cognitione non solum hāc uersantur, quā supra diximus, in procuratore non compellendo suscipere iudicium: uerum & aetas,

als * inuito.

ET religionis beneficium.

XVIII. MODESTINVS lib. X. *ad edictum.*

Item si suspectus sit procurator, aut in uinculis, aut hostium praeda-numūe potestate:

XX. PAVLVS lib. VIII. *ad edictum.*

Vel iudicio publico priuātōue, uel uoletudine, uel maiore sua re dīstringatur,

XXI. CAIVS lib. III. *ad edictum provinciale.*

Vel exilio: uel si latitet, uel si inimicus postea fiat,

XXII. PAVLVS lib. VIII. *ad edictum.*

Aut ad finitatem aliqua aduersario iungatur, uel hāres ei existat:

XXIII. VLPIANVS lib. IX. *ad edictum.*

Aut longa peregrinatio, & aliā similes causā impedimento ei sint:

XXIII. PAVLVS lib. IX. *ad edictum.*

Mutari debet, uel ipso procuratore postulante.

XXV. VLPIANVS lib. IX. *ad edictum.*

Quā omnia non solum ex parte rei, sed etiam in persona actoris obseruabuntur. Sed & si aduersarius uel ipse procurator dicat dominū mentiri: apud prætorem hoc finiri oportet. nec ferendus est procurator, qui sibi adserit procurationem. nam hoc ipso suspectus est, qđ operam suam ingerit inuito: nisi forte purgare magis conuicium, qđ procurationem exsequi maluerit. & hactenus erit audiendus, si dicat se procuratione quidem carere uelle: sed ita, si id illāsa existimatione sui fiat. Ceterū ferendus est pudorem suum purgans. Planē si dicat in rem suam se pcuratorem datū, & hoc probauerit: non debet carere propria lite. Item si retentione aliqua pcurator uti uelit: non facile ab eo lis erit transferēda.

XXVI. PAVLVS lib. VIII. *ad edictum.*

Nisi dominus soluere paratus sit.

XXVII. VLPIANVS lib. IX. *ad edictum.*

In causā cognitione etiam hoc uersabitur: ut ita demum transferri

o ā pro

à procuratore iudicium permittatur, si quis omnia iudicia ab eo transferre paratus sit. Cæterum si uelit quædam transferre, quædā relinquere: iuste procurator hanc inconstantiam recusabit. Sed hæc ita, si mandatu domini procurator egerit. cæterum si mandatum non est: cū nec in iudicio quidquā deduxit, nec tu ea comprobasti, quæ inuito re acta sunt: tibi non præiudicant. ideoq; translatio earum litium non est tibi necessaria, ne alieno facto oneretur. Hæc autem cognitio procuratoris mutandi prætoris est. Si ex parte actoris translatio litis fiat: dicimus committi IUDICATVM SOLVI stipulationē à reo factam: idq; & Neratius & Iulianus probāt, & hoc iure utimur: scilicet, si dominus satis acceperit. Sed si procurator satis acceperit, & transferatur iudicium in dominum: uerius est, committi ex stipulatu actionem, & à procuratore in dominum transferri. Sed & si à domino uel à procuratore in procuratorem iudiciū transferatur: non dubitat Marcellus, quin committatur stipulatio: & hæc uera sunt. Et licet procuratori commissa sit stipulatio: tamen domino erit danda utilis ex stipulatu actio, directa penitus tollenda.

XXVIII. IDEM lib. I. *disputationum.*

Si procurator meus IUDICATVM SOLVI satis acceperit: mihi ex stipulatu actio utilis est, sicuti iudicati actio mihi indulget. Sed & si agat procurator meus ex ea stipulatione, me inuito: nihilominus tamen mihi ex stipulatu actio tribuetur: quæ res facit, ut procurator meus ex stipulatu agendo, exceptione debeat repelli: sicut cū agit iudicati, non in rem suam datus, neq; ad eandem rem procurator factus. Per contrarium autem si procurator meus IUDICATVM SOLVI satisfecerit: in me ex stipulatu actio non datur. Sed & si defensor meus satisfecerit, in me ex stipulatu actio non datur, quia nec iudicati mecum agi potest.

XXIX. IDEM lib. IX. *ad edictum.*

Si actor malit dominum potius conuenire, quam eum, qui in rem suam procurator est: dicendum est ei licere.

XXX. PAVLVS lib. I. *sententiarum.*

Actoris procurator, non in rem suam datus: propter impensas, quas in litem fecit: potest desiderare, ut sibi ex iudicatione satisfiat: si dominus litis soluendo non sit.

XXXI. VLPIANVS lib. IX. *edictum.*

Si quis cum procuratorio nomine condemnatus esset, hæres exstiterit domino litis: iudicati actionem non recte recusabit. hoc, si ex alio. Si autē ex parte hæres exstiterit, & totum soluerit: siquidē ei mandatum est, hoc quoq; ut soluat: mandati actionē aduersus cohæredes habebit. si non sit mandatū: negotiorum gestorū actio dabitur. quod est, cū hæres procurator nō exstiterit, & soluerit. Vnius litis pluriū personarum,

rum, plures dari procuratores non est prohibitum. Iulianus ait: eum, qui dedit diuersis temporibus procuratores duos: posteriorē dando, priorem prohibuisse uideri. XXXII. PAVLVVS lib. VIII. ad edictum.

Puribus procuratoribus in solidum simul datis, occupantis melior conditio erit: ut posterior non sit in eo, quod prior petit, procurator. XXXIII. VLP IANVS lib. IX. ad edictum.

Seruum quoque & filium familias procuratorem posse habere aiunt. & quantum ad filium familias, uerum est: in seruo subsistimus & negocia quidem pecuniaria serui posse gerere aliquem, & hoc casu procuratorem eius esse, admisimus: (quod & Labeoni uidetur) actionem autem intendere uetamus. Eum uero, qui de statu suo litigat, procuratorem habere posse, non dubitamus: non solum in administratione rerum, sed etiam in actionibus, quae ei uel aduersus eum competunt: siue ex possessione seruitutis, siue libertatis de suo statu litiget. Ex contrario quoque eum procuratorem dari posse, manifestum est. Publice utile est, absentes a quibuscumque defendi. Nam & in capitalibus iudiciis defensio datur. Vbi cumque itaque absens quis damnari potest: ibi quemuis uerba pro eo facientem, & innocentiam excusantem, audiri aequum est, & ordinarium admittere: quod ex rescripto imperatoris nostri apparet. Ait praetor. CVIVS NOMINE QVIS ACTIONEM SIBI DARI POSTVLAVERIT, IS EVM VIRI BONI ARBITRATV DEFENDAT: ET EI QVO NOMINE AGET, ID RATVM HABERE EVM, AD QVEM EA RES PERTINET, VIRI BONI ARBITRATV SATIS DET. Aequum uisum est praetori eum, qui alicuius nomine ut procurator experitur: eundem etiam defensionem suscipere. Si quis in rem suam procurator interueniat: adhuc erit dicendum, debere eum defendere: nisi forte ex necessitate fuerit factus.

XXXIII. CAIVS lib. III. ad edictum provinciale.

Si quis in rem suam procuratorio nomine agat, ueluti emptor hereditatis: an debeat inuicem uenditorem defendere? & placet: si bona fide, & non in fraudem eorum, qui inuicem agere uellent, gestum sit negotium: non oportere eum inuicem defendere. XXXV. VLP IANVS lib. IX. ad edictum.

Sed & ea personarum procuratorum debebunt defendere, quibus sine mandatu agere licet: ut puta liberi, licet sint in potestate. Item parentes, fratres, & adfines, & liberti. Et patronus libertum per procuratorem, ut ingratum, accusare potest: & libertus per procuratorem respondere. Non solum autem si actio postuletur a procuratore, sed etiam si praedictum, uel interdictum: uel si stipulatione legatorum, uel damni infecti uelit caueti: debet absentem defendere in competentem tribunal, & eadem prouincia. Caeterum cogi eum etiam in prouinciam de Roma abire, uel

o q econ-

econtrario, uel à prouincia in aliam prouinciam, & defendere: durum est. Defendere autem est id facere, quod dominus in litem faceret, & cauere idonee. nec debet durior conditio procuratoris fieri, quàm est domini: pràterquàm in satisfdando. Pràter satisfdationem procurator ita defendere uidetur, si iudiciũ accipiet. unde quæsitum est apud Iulianum, an compellatur: an uero sufficiat, ob rem non defensam stipulationem cõmitti? & Iulianus scribit libro tertio digestorum, compellendum accipere iudiciũ: nisi & agendum causa cognita recusa uerit, uel ex iusta causa remotus fuerit. Defendere uidetur procurator, & si in possessionem uenire patiatur: cum quis damni infecti satisfdari, uel legatorum desideret,

XXXVI. PAVLVS lib. VIII. ad edictum.

VEl in operis noui nunciatione. Sed & si seruum ex causa noxali pariatu duci, defendere uidetur: ita tamen, ut in his omnibus ratam rem dominum habiturum caueat.

XXXVII. VLP IANVS lib. IX. ad edictum.

Omnium aut actionum nomine debet defendere: etiam earũ, quæ in hæredem non dantur. Vnde est quæsitum: si aduersarius plures intendat actiones, & in singulas singuli existant defensionem suscipere parati: an absens defendi uideatur? & uideri eum recte defendi Iulianus ait: quo iure nos uti Pomponius scribit:

XXXVIII. IDEM lib. IIII. ad edictum.

Non tamen eõusq; procedendum erit: ut si decem petantur, & existant duo defensores parati in quina defendere: audiantur.

XXXIX. IDEM lib. VII. ad edictum.

als*stipu
latiõib9. **N**on solum autẽ in actionibus, & interdictis, & * postulationibus debet dominum defendere: uerum in interrogationibus quoq; ut in iure interrogatus, ex omnibus causis respõdeat, ex quibus dominus. an ergo hæres sit absens, respondere debet: & si respõderit, uel tacerit, tenebitur. Qui nomine alieno agit quacũq; actione: id ratũ habiturum eum, ad quem ea res pertinebit, cauere debet. Sed interdum licet suo nomine procurator experiatur: tamen de rato debet cauere, ut Pomponius libro uicesimo quarto scribit. ut puta iusiurandum procuratori retulit, iurauitq; absenti dari oportere. agit hoc iudicio suo nomine propter suum iusiurandum (nec em̃ hæc actio competere domino potuit) sed debet de rato cauere. Sed & si procuratori constitutum est, & ex ea causa agat: dubitandum non est, quin locus sit de rato cautioni: idq; Pomponius scribit. Quæritur apud Iulianum: utrum dominum solum ratam rem habere debet satisfdare, an etiam cæteros creditores? & ait duntaxat de domino cauendum, nec illis uerbis, A D quem

QUEM EA RES PERTINET, creditores contineri. nam nec ipsi domino hæc incumberebat cautio. Si de dote agat pater, cauere debet ratam rem filiam habituram. Sed & defendere eam debet, ut & Marcellus scribit. Si pater filij nomine iniuriarum agat: cum duæ sint actiones, una patris, altera filij: cessat de rato cautio. Si status controuersiam cui faciat procurator: siue ex seruitute in libertatē aduersus eum quis litiget, siue ipse ex libertate in seruitutem petat: debet cauere ratam rem dominū habiturū: & ita edicto scriptum est, ut ex utroq; latere quasi actor habeatur. Est & casus, quo quis eiusdem actionis nomine, & de rato caueat, & iudicatum solui. ut puta postulata est cognitio de integro restitutione, cum minor circumscriptus in uenditione dicetur. alterius procurator existit. debet cauere hic procurator, ratam rem dominum habiturum: ne forte dominus reuersus, uelit quid petere. Item iudicatum solui: ut si quid forte propter hanc restitutionē in integrum, præstari adolescenti debeat, hoc præstetur. & hæc ita Pomponius libro uicesimo quinto ad edictū scribit. Item ait, & si suspectus tutor postuletur: defensorem eius oportere etiam de rato cauere, ne reuersus ille uelit retractare, quod actum est. Sed non facile per procuratorem quis suspectus excusabitur: quoniam famæ causa est. nisi constet ei à tutore mandatū nominatim: aut si etiam absente tutore, quasi non defenderetur, prætor erat cogniturus.

XL. IDEM lib. IX. ad edictum.

Pomponius scribit, non omnes actiones per procuratorem posse quem instituere. deniq; ut liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur: interdictū non posse desiderare ait: nisi (ut Iulianus ait) causa cognita: id est, si nominatim ei mandatum sit, & pater uoletudine, uel alia iusta causa impediatur. Si stipuletur procurator damni infecti, uel legatorum: debet de rato cauere. Sed & is, qui quasi defensor, in rem actione conuenitur: præter solitam satisfactionem IV-DICATVM SOLVI, etiam de rato debet cauere. Quid enim si in hoc iudicio rem meam esse pronuncietur: & reuersus ille, cuius defensor existit, uelit fundum uindicare: nōne ratum nō uidebitur habere, quod iudicatum est? Deniq; si uerus procurator existisset, uel ipse præsens causam suā egisset, & uictus esset: si à me uindicaret, exceptione rei iudicatæ submoueretur: & ita Iulianus libro quinquagesimo digestorum scribit. nam cum iudicatur rem meam esse, simul iudicatur illius non esse. Rati habitationis autem satisfactio ante litis contestationē à procuratore exigitur. cæterum semel lite contestata, non compelletur ad cautionē. In his autem personis, in quibus mandatum non exigimus, dicendum est: si forte euident sit, contra uoluntatem eos experiri

o in eorum

eorum, pro quibus interueniunt: debere eos repelli. Ergo non exigimus, ut habeant uoluntatem uel mandatum: sed ne contraria uoluntas probetur, quamuis de rato offerant actionem.

XLII. PAVLVVS lib. IX. ad edictum.

Foeminis pro parētibus agere interdū permittetur, caussa cognita: si forte parentes morbus, aut aetas impediat: nec quencūq; qui agat, habeant.

XLIII. IDEM lib. VIII. ad edictum.

Licet in popularibus actionibus procurator dari non possit: tamen dicendum est, merito eum, qui de uia publica agit, & priuato damno ex prohibitione adficitur: quasi priuatæ actionis dari posse procuratorem: multo magis dabit ad sepulchri uiolati actionem is, ad quem ea res pertinet. Ad actionem iniuriarum ex lege Cornelia procurator dari potest. nam & si pro publica utilitate exercetur, priuata est tamen. Ea obligatio, quæ inter dominum & procuratorem consistere solet, mandati actionem parit. aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati: sicut euenit, cum in rem suam procuratorem præstamus, eoq; nomine iudicatum solui promittimus. nam si ex ea promissione aliquid præstiterimus: non mandati, sed ex uendito, si hæreditatem uendidimus: uel ex pristina caussa mandati agere debemus; ut sit, cū fideiussor reum procuratorem dedit. Is, cui hæreditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est: hæredem iure dabit procuratorem. Sed & dominum pignoris creditor recte dabit procuratorem ad *SERVIANAM*. Porro si uni ex reis credendi constitutum sit: isq; alium in constitutam pecuniam det: non negabimus posse dare. Sed & ex duobus reis promittendi alter alterum ad defendendum procuratorem dabit. Si plures hæredes sint, & *FAMILIÆ ER-CISCVNDAE*, aut *COMMVNIDIVIDVND*O agatur: pluribus eundem procuratorem non est permittendum dare; quoniam explicari res non potest citra adiudicationes & condemnationes. Planè permittendum est dare, si uni cohæredi plures hæredes existant. Reo latitante post litem contestatam, ita demum fideiussores eum defendere uidebuntur: si uel unus ex his eum pro solido defendat: uel omnes, uel quidam ex his unum procuratorem dederint, in quem iudicium transferatur.

XLIII. IDEM lib. IX. ad edictum.

Mvtus & surdus per eum modum, qui procedere potest, procuratorem dare non prohibentur. Forsitan & ipsi dantur: non quidem ad agendū, sed ad administrandū. Cum quæritur, an alicui procuratorem eum habere liceat: inspiciendum erit, an non prohibea-

tur procuratorem dare: quia hoc edictum prohibitorium est. In popularibus actionibus, ubi quis quasi unus ex populo agit: defensionem, ut procurator, præstare cogendus non est. Is, qui curatorem alicui præsentem petit: non aliter audietur, nisi adulto consentiente. quod si absenti: ratam rem eum habiturum, necesse habebit satisfacere. Poena non defendentis procuratoris hæc est, ut denegetur ei actio. Si procurator agat, & præsens sit absentis seruus: Atilicinus ait, seruo cauendū, non procuratori. Et qui non cogitur defendere absentem: tamen si iudicatum solui satisfecit, defendendi absentis gratia: cogendus iudicium accipere, ne decipiatur is, qui satis accepit. eos tamē, qui nō coguntur rem defendere, post satisfactionem cogi, Labeo causa cognita tēperandum ait: * & si captio actoris sit propter temporis tractum, iudicium eum accipere cogendū. Quod si aut ad finitas dirempta sit, aut ini-micitia interceperint, aut bona absentis possideri cōeperint: al's * neu cautio.

V El si longinquo sit absfuturus, uel alia iusta causa interuenerit:

XLIII. VLP IANVS lib. VII. *disputationum.*

XLV. PAVLVS lib. IX. *ad edictum.*

Non cogendum. Sabinus ait, nullas prætoris esse partes ad compellendum defendere, sed ex stipulatu ob rem non defensam agere posse. At si iustam causam habeat, cur iudiciū accipere nolit: nec fidei iussores teneri. quia uir bonus arbitraturus nō fuit, ut qui iustā excusationem adferret, defendere cogeretur. Sed & si satis nō dedit, sed ei re promittenti creditum est: idem statuendū est. Qui ita de publico agūt, ut & priuatum cōmodum defendant: causa cognita permittuntur procuratorem dare: & postea alius agens, exceptione repellitur. Si procuratori opus nouū nunciatum sit, isq; interdicto utatur, NE EI VIS FI-AT AEDIFICANTI: defensoris partes eum sustinere, nec cōpelli cauere, ratam rem dominū habiturū, Iulianus ait. Et si satisfecerit: non animaduerto (inquit Iulianus) quo casu stipulatio committatur.

XLVI. CAIVS lib. III. *ad edictum prouinciale.*

Qui proprio nomine iudiciū accepit, si uelit procuratorem dare, in quem actor transferat iudicium: audiri debet, solenniterq; pro eo IUDICATVM SOLVI satisfactione cauere. Ei qui defendit eum, cuius nomine ipse non agit: liberum est * uel in unam rem defendere, alia's * uel in aliam. Qui alium defendit, satisfacere cogitur. nemo enim alienæ litis unā rē. idoneus defensor sine satisfactione intelligitur. Item quæritur, si iudiciū acceperit defensor, & actor in integrum restitutus sit: an cogendus sit reparatoriū iudiciū accipere: & magis placet cogendum. Procurator ut in ceteris negocijs gerendis, ita & in litibus bona fide rationē reddere debet. Itaq; quod ex lite consecutus erit: siue principaliter ipsius rei nomine

nomine, siue extrinsecus ob eam rem: debet mandati iudicio restituere. usq; adeo, ut si per errorem, aut per iniuriam iudicis non debitum consecutus fuerit: id quoq; reddere debeat. Item contra, quod ob rem iudicatam procurator soluit: contrario mandati iudicio recuperare debet. Pœnam autem, quam ex suo delicto præstitit, recuperare non debet. Litis impendia bona fide facta, uel ab actoris procuratore, uel rei: debere ei restitui, æquitas suadet. Si duobus mandata administratione, eorum alter debitor sit mandatoris: an alter cū eo recte acturus sit: & utiq; recte. nō enim ob id minus procurator intelligitur: quod is quoq; cum quo agitur, procurator sit.

XLVII. IULIANVS lib. IIII. ad Vrseium Feroam.

Qui duos procuratores omnium rerum suarum reliquit: nisi nominatim præceperit, ut alter ab altero pecuniam petat: non uidetur mandatum utrilibet eorum dedisse.

XLVIII. CAIVS lib. III. ad edictum provinciale.

Itaq; si hoc specialiter mandatum est: tunc excipiente eo, cum quo agitur, SINON MIHI MANDATVM SIT, VT A' CREDITO RIBVS PETEREM: actorē ita debere replicare placet, AT SI MIHI MANDATVM EST, VT A' TE PETEREM?

XLIX. PAVLVS lib. IIII. ad edictum.

Ignorantis domini conditio deterior per procuratorē fieri nō debet.

L. CAIVS lib. XXIII. ad edictum provinciale

Quacūq; ratione procurator tuus à me liberatus est, id tibi prodesse debet.

LI. VLP IANVS lib. LX. ad edictum.

Minor uiginti quinque annis, si defensor existat, in quibus causis in integrum restitui potest: defensor idoneus non est. quia & ipsi, & fideiussoribus eius per in integrum restitutionem succurritur. Quoniam autem defendere est eandem uicem, quam reus, subire: defensor mariti amplius, quàm maritus facere possit, non est condemnandus. Is, qui suscepit defensionem, & si locupletissimus sit,

LII. PAVLVS lib. VI. ad edictum.

Aut si consularis sit:

LIII. VLP IANVS lib. LX. ad edictum.

Non uidetur defendere, nisi satisfacere fuerit paratus.

LIIII. PAVLVS lib. I. ad edictum.

Neq; foemina, neq; miles, neq; qui reipublicæ causa abfuturus est, aut morbo perpetuo tenetur, aut magistratum initurus est, aut inuitus iudicium pati non potest: idoneus defensor intelligitur. Tu tores quo in loco administrauerunt, eodem loco & defendi debent.

Vlpianus

LV. VLP IANVS lib. LXV. *ad edictum.*

Procuratore in rem suam dato: præferendus non est dominus procuratori in litem mouendam, uel pecuniam suscipiendam. qui enim suo nomine utiles actiones habet: rite eas intendit.

LVI. IDEM lib. LXVI. *ad edictum.*

Ad rem mobilem petendam datus procurator, ad exhibendum recte aget.

LVII. IDEM lib. XXIII. *ad edictum.*

Qui procuratorem dat, ut confestim agat: is intelligendus est permittere procuratori, & postea litem peragere. Si quis remisit exceptionem, pcuratoriam, non poterit ex pœnitentia eam opponere.

LVIII. PAVLVS lib. LXXX. *ad edictum.*

Procurator, cui generaliter libera administratio rerum commissa est: potest exigere, * aliud pro alio permutare.

LIX. IDEM lib. X. *ad Plautium.*

Sed & id quoq; ei mandari uidetur, ut soluat creditoribus.

LX. IDEM lib. III. *responsorum.*

Mandatu generali non contineri etiam transactionem decedendi causa interpositam. & ideo si postea is, qui mandauit, transactionem ratam non habuit: non posse eum repelli ab exercendis actionibus.

LXI. IDEM lib. I. *ad Plautium.*

Plautius ait. procuratorem damnatum non debere conueniri: nisi si aut in rem suam datus esset, aut obrulisset se, cum sciret cautum non esse: omnibus placuit. Idem erit obseruandum, & si defensoris loco cum satisfactione se liti obtulerit.

LXII. POMPONIVS lib. II. *ad Plautium.*

Ad legatum petendum procurator datus, si interdicto utatur aduersus heredem DE TABVLIS EXHIBENDIS: procuratoria exceptio, quasi non & hoc ei mandatum esset, non obstat.

LXIII. MODESTINVS lib. II. *differentiarum.*

Procurator totorum bonorum, cui res administrandæ commissæ sunt: res domini neq; mobiles, neq; immobiles, uel seruos sine speciali domini mandatu alienare potest: nisi fructus, aut alias res, quæ facile corrumpi possunt.

LXIII. IDEM lib. III. *regularum.*

Is, cuius nomine defensor exstitit: si ante litem contestatam in præsentia fuerit, & postulet suo nomine litem suscipere: causa cognita audiendus est.

LXV. IDEM lib. *singulari τῶν ἐν κλάσει τῶν*

Si procuratorem absentem dominus satisfactione releuare uelit, lites suas ad aduersarium dirigere debet: quibus significet, quem

p aduersus

* al's addi
tur noua
re.

aduersus eum procuratorē, & in qua caussa fecerit: raturūq; se habiturum, quod cum eo actum sit. hoc enim casu, literis eius adprobat, uelut præsens procuratorem interuenire intelligendum est. Itaq; & si postea, mutata uoluntate, procuratorem esse noluerit: tamen iudicium, quo procurator expertus est, ratum esse debet.

LXVI. IDEM lib. X. *ᾠανδεντῶν. & PAPINIAN lib. IX. respōs.*

SI is, qui Stichum aut Damam, utrum eorum ipse uellet, stipulatus est: ratum habeat, quod alterum procuratorio nomine Titius petiit: facit, ut res in iudicium deducta uideatur, & stipulationem consumat.

LXVII. PAPINIANVS lib. I. *responsorum.*

PROcurator, qui pro euictione prædiorum, quæ uendidit, fidem suā adstrinxit: & si negocia gerere desierit, obligationis tamen onere prætoris auxilio non leuabitur. nam procurator, qui pro domino uinculū obligationis suscepit, onus eius frustra recusat.

LXVIII. IDEM lib. II. *responsorum.*

QUod procurator ex re domini, mandato non refragante, stipulatur: inuito procuratore dominus petere potest.

LXIX. PAVLVVS lib. III. *responsorum.*

PAulus respondit: etiam eum, qui ad litem suscipiendam procuratorem dedit, causæ suæ adesse non prohiberi.

LXX. SCAEVOLA lib. I. *responsorum.*

PATER filio suo pupillo, tutorem dedit Sempronium creditorem suum. is administrata tutela, reliquit fratrem suum hæredem: qui & ipse decessit, & per fidei commissum nomen debitoris Titio reliquit: eiq; mandatæ sunt actiones ab hæredibus. quæro: cū tam tutelæ actio, q̄ pecuniæ creditæ ex hæreditate Sempronij descendant: an nō aliter madata ei actio detur, q̄ si defendat hæredes, à quibus ei actiōes madatæ sunt: respondi, debere defendere.

LXXI. PAVLVVS lib. I. *Sententiarum.*

ABsens reus causas absentiae per procuratorem reddere potest.

LXXII. IDEM lib. I. *Manualium.*

PER procuratorē nō semper adquirimus actiones, sed retinemus: ueluti si reū conueniat intra legitimū tempus: uel si prohibeat opus nouū fieri, ut interdictū nobis utile sit, QVOD VI, AVT CLAM. nam & hic pristinum ius nobis conseruat.

LXXIII. IDEM lib. *singulari de officio adfessorum.*

SI reus paratus sit ante litem cōtestatam pecuniā soluere, procuratore agente, quid fieri oportet: nam iniquū est cogi eū iudiciū accipere, propter quod suspectus uideri potest, qui præsente domino nō ob-

tulerit

merit pecuniam. Quid enim si tunc facultatem pecuniae non habuit? nunquid cogi debet iudicium accipere? quid si & famosa sit actio? Sed hoc constat: ut ante litem contestatam praeses iubeat in aede sacra pecuniam deponi. hoc enim fit & in pupillaribus pecunijs. Quod si lis contestata est: hoc omne officio iudicis dirimendum est.

LXXIIII. VLPIANVS lib. VI. *opinionum.*

Nec ciuitatis actor negotium publicum per procuratorem agere potest.

LXXV. IULIANVS lib. III. *digestorum.*

Qui absentem emptorem, eundemque possessorem fundi defendebat, & iudicium nomine eius accipiebat: postulabat à uenditore fundi, ut ab eo defenderetur. uenditor desiderabat caueri sibi, ratam re emptorem habiturum. puto eum uenditori de rato satis dare debere. quia si fundum agenti restituerit: nihil prohibet dominum repetere, & cogi uenditorem rursus defendere.

LXXVI. IDEM lib. V. *ad Minitium.*

Titius cum absentem defenderet, satisdedit: & prius, quam iudicium acciperet, desijt reus soluendo esse: quam ob causam defensor recusat iudicium in se reddi oportere. quæro, an id ei concedi oporteat? IULIANVS respondit: defensor, cum satisdedit, domini loco habendus est. nec multum ei praestiturus est praetor, si eum non coegerit iudicium accipere: cum ad fideiussores eius actor ire possit, & ij quidquid praestiterint, à defensore consecuturi sint.

LXXVII. PAVLVS lib. VIII. *ad edictum.*

Omnis qui defenditur, boni uiri arbitrato defendendus est.

LXXVIII. AFRICANVS lib. VI. *questionum.*

Et ideo non potest uideri boni uiri arbitrato litem defendere is, qui actorem frustrando efficiat, ne ad exitum controuersia deducatur. Ad duas res petendas procurator datus, si unam rem petat: exceptionem non excluditur, & rem in iudicium deducit.

QVOD CVIVSCVNQVE VNIVERSITATIS NOMINE, uel contra eam agetur. Tit. IIIL.

CAIVS lib. III. *ad edictum prouinciale.*

Nec societatem, neque collegium, neque huiusmodi corpus passim omnibus habere conceditur. nam & legibus, & senatusconsultis, & principalibus constitutionibus ea res coercetur. Paucis admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora: ut ecce uectigalium publicorum

p ij

corum

torum socijs permissum est corpus habere: uel auri fodinarum, uel argenti fodinarum, & salinarum. Item collegia Romæ certa sunt, quorum corpus Senatusconsultis atq; constitutionibus principalibus confirmatum est: ueluti pistorum, & quorundam aliorum, & nauiculariorum, qui & in prouincijs sunt. Quibus autem permissum est corpus habere, collegij, societatis, siue cuiuscunq; alterius nomine: eorum proprium est, ad exemplum reipublicæ habere res cōmunes, arcam communem, & actorem, siue syndicum: per quem, tanquam in rempublicam, quod communiter agi fieri oporteat, agatur fiat. Quod si nemo eos defendat: quod eorum commune erit, possideri: & si moniti, nō excitentur ad defensionem sui, uenire se iussurum proconsul ait. Et quidem non esse actorem uel syndicum, tunc quoq; intelligimus: cum is absit, aut ualitudine impediatur, aut inhabilis sit ad agendum. Et si extraneus defendere uelit uniuersitatem, permittit proconsul, sicut in priuatorum quoq; defensionibus obseruatur: quia eo melior conditio uniuersitatis fit.

II. VLPIANVS lib. VIII. ad edictum.

Si municipes, uel aliqua uniuersitas ad agendum det actorem: nō erit hic dicendum, quasi à pluribus datum, sic haberi. hic enim pro re publica, uel uniuersitate interuenit, non pro singulis.

III. IDEM lib. IX. ad edictum.

Nulli pmittitur nomine ciuitatis uel curiæ experiri, nisi ei, cui lex permittit: aut lege cessante, ordo dedit: cum duæ partes adessent, aut amplius, quàm duæ.

IIII. PAVLVS lib. IX. ad edictum.

Planè ut duæ partes decurionum adfuerint: is quoq; quem decernunt, adnumerari pōest.

V. VLPIANVS lib. IX. ad edictum.

Illud notandum Pomponius ait, quod & patris suffragium filio proderit, & filij patri.

VI. PAVLVS lib. IX. ad edictum.

Item eorū, qui in eiusdem patris potestate sunt. quasi decurio enim hoc dedit, non quasi domestica persona. Quod & in honorum petitione erit seruandum: nisi lex municipij, uel perpetua consuetudo prohibeat. Si decuriones decreuerunt actionem per eum mouendam, quem Duumuiro elegerunt: is uidetur ab ordine electus, & experiri pōest. parui em̄ refert, ipse ordo eligat, an is cui ordo negociū dedit. Sed si ita decreuerint, ut quæcunq; incidisset controuersia, eius petendæ negocium Titius haberet: ipso iure id decretum nullius momenti esse uidetur: quia non possit uideri, de eā re, quæ adhuc in controuersia non sit,

fit, decreto daram persecutionem. Sed hodie hæc omnia per syndicos solent, secundum locorum consuetudinem, explicari. Quod si actor datus, postea decreto decurionum, prohibitus sit: an exceptio ei noceat: & puto sic hoc accipiendum: ut ei permissa uideantur, quæ & permissa durant. Actor uniuersitatis si agat, compellitur etiam defendere: non autem compellitur de rato cauere. Sed interdum, si de decreto dubitetur, puto interponendam & de rato cautionem. Actor itaque iste procuratoris partibus fungitur: & iudicati actio ei ex edicto non datur, nisi in rem suam datus sit: & constitui ei potest. Ex hisdem causis mutandi actoris potestas erit, ex quibus etiam procuratoris. Actor etiam filiusfamilias dari potest.

VII. VLP IANVS lib. IX. ad edictum.

Sicut municipum nomine actionem prætor dedit: ita & aduersus eos edicendum, iustissime putauit. Sed & legato, qui in negotio publico sumptum fecit, puto dandam actionem in municipes. Si quid uniuersitati debetur, singulis non debetur: nec quod debet uniuerfitas, singuli debent. In decurionibus, uel alijs uniuersitatibus nihil refert: utrum omnes isdem maneant, an pars maneant, uel omnes immutati sint. Sed si uniuersitas ad unum recidit: magis admittitur posse eum conuenire & conueniri: cum ius omnium in unum reciderit, & exstet nomen uniuersitatis.

als* fter.

VIII. IABOLENVS lib. XV. ex Cassio.

Ciuitates si per eos, qui res earum administrant, non defenduntur: nec quidquam est corporale reipublicæ, quod possideatur: per actiones debitorum ciuitatis, agentibus satisfieri oportet.

IX. POMPONIVS lib. XII. ad Sabinum.

Si tibi cum municipibus hæreditas communis erit: familiæ ercis secundæ iudicium inter uos redditur. Idemque dicendum est in finium regundorum, & aquæ pluuiæ arcendæ iudicio.

X. PAVLVS lib. I. manualium.

Constitui potest actor & ad operis noui nunciationem, & ad stipulationes interponendas: ueluti legatorum, damni infecti, iudicatum solui: quamuis seruo potius ciuitatis cauere debeat. sed & si actori cautum fuerit: utilis actio administratori rerum ciuitatis dabitur.

NEGOCIORVM GESTORVM. Tit. V.

VLP IANVS lib. X. ad edictum.

Hoc edictum necessarium est. quoniam magna utilitas absenti um uersatur: ne indefensi rerum possessione, aut uenditionem

p ij patians

patiantur, uel pignoris distractionem, uel pœnæ committendæ actio-
nem, uel iniuria rem suam amittant.

II. CAIVS lib. III. ad edictum provinciale.

SI quis absentis negocia gesserit, licet ignorantis: tamen quidquid uti-
liter in rem eius impenderit, uel etiā si se in rem absentis alicui oba-
ligauerit: habet eo nomine actionem. Itaq; eo casu ultro citroq; nasci-
tur actio, quæ appellatur NEGOCIORVM GESTORVM. Et sanè si-
cut æquum est ipsum actus sui rationem reddere: & eo nomine con-
demnari, quidquid uel non, ut oportuit, gessit, uel ex his negocijs reti-
net: ita ex diuerso iustum est, si utiliter gessit, præstari ei, quidquid eo
nomine uel abest ei, uel abfuturum est.

III. VLPIANVS lib. X. ad edictum.

AIT PRÆTOR. SI QVIS NEGOCIA ALTERIVS: SIVE QVIS
NEGOCIA, QVÆ CVIVS, CVM IS MORIRETVR, FVE-
RINT, GESSERIT: IUDICIUM EO NOMINE DABO. Hæc uer-
ba SI QVIS, accipienda sic sunt, SIVE QVÆ. nam & mulieres nego-
ciorum gestorum agere posse & conueniri, non dubitatur. NEGOCIA
sic accipe: siue unum, siue plura. ALTERIVS, inquit. & hoc ad utrūq;
sexum refertur. Pupillus sanè, si negocia gessit, post rescriptum di-
ui Pij conueniri potest in id, quod factus est locupletior: agendo au-
tem compensationem eius, quod gessit, patitur. Et si furiosi negocia
gesserim: cōpetit mihi aduersus eum negociorū gestorū actio. Curato-
ri aut furiosi uel furiosæ aduersus eum eamūe dandā actionem, Labeo
ait. Hæc uerba, SIVE QVIS NEGOCIA, QVÆ CVIVS, CVM
IS MORIRETVR, FVERINT, GESSERIT: significāt illud tēpus,
quo quis post mortem alicuius negocia gessit. de quo fuit necessarium
edicere: quoniam neq; testatoris iam defuncti, neq; hæredis, qui nōdum
adij, negocium gessisse uidetur. Sed si quid accessit post mortem: utpu-
ta partus, & foetus, & fructus, uel si quid serui adquisierunt: & si his uer-
bis non continetur, pro adiecto tamen debet accipi. Hæc actio autem,
cum ex negotio gesto oriatur: & hæredi, & in hæredem competit. Si
exsecutor à prætore datus, in negotio gerendo dolum mihi fecerit: da-
bitur mihi aduersus eum actio. Interdum in negociorum gestorum
actione Labeo scribit, dolum solummodo uersari. nam si adfectione
coactus, ne bona mea distrahantur, negocijs te meis obruleris: æquissi-
mum esse dolum duntaxat te præstare. quæ sententia habet æquita-
tem. Hac actione tenetur, non solum is, qui sponte & nulla necessi-
tate cogente, immiscuit se negocijs alienis, & ea gessit: uerum is etiam,
qui aliqua necessitate urgēte, uel necessitatis suspitione, gessit. Apud
Marcellum libro secundo digestorum quæritur: si cum proposuissē
negocia

negocia Titij gerere, tu mihi mandaueris, ut geram: an utraq; actione uti possim? & ego puto utramque locum habere: quemadmodum ipse Marcellus scribit, si fideiussorem accepero negocia gesturus. nam & hic dicit aduersus utrumq; esse actionem.

IIII. IDEM lib. XLV. *ad Sabinum.*

Sed uideamus, an fideiussor hic habere aliquam actionem possit. & uerum est negociorum gestorum cum agere posse, nisi donandi animo fideiussit.

V. IDEM lib. X. *ad edictum.*

Item si, cum putaui à te mihi mandatum, tua negocia gessi: & hic nascitur negociorum gestorum actio, cessante mandati actione. Idem est etiam, si pro te fideiussero, dum puto mihi à te mandatum esse. Sed & si putaui Titij negocia esse, cū essent Sempronij, eaq; gessi: solus Sempronius mihi actione negociorum gestorum tenetur, ut Iulianus libro tertio digestorum scribit. Si pupilli tui negocia gessero non mandatu tuo, sed ne tutelæ iudicio tenearis: negociorum gestorum te habebo obligatum. Sed & pupillum: modo si locupletior factus sit. Item si procuratori tuo mutuam pecuniam dederò tui contemplatione, ut creditorem tuum, uel pignus tuum liberet: aduersus te negociorum gestorum habeo actionem: aduersus eum, cum quo contraxi, nullam. Quid tamen, si à procuratore tuo stipulatus fuero? potest dici, superesse mihi aduersus te negociorum gestorum actionem: quia ex abundanti hanc stipulationem interposui. Si quis pecuniam, uel aliam quandam rem ad me perferendam acceperit: quia meum negocium gessit, negociorum gestorum mihi actio aduersus eum competit. Sed si quis negocia mea gesserit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa: Labeo scribit, suum eum potius, quàm meum negocium gessisse. qui enim deprædandi causa accedit: suo lucro, non meo commodo studet. Sed nihilo minus, imò magis & is tenebitur negociorum gestorum actione. Ipse tamen, si circa res meas aliquid impenderit: non in id, quod ei abest, (quia improbe ad negocia mea accessit) sed in quo ego locupletior factus sum, habet contra me actionem. Sed si quis ita simpliciter uersatus est, ut suum negocium in suis bonis, quasi meum, gesserit: nulla ex utroq; latere nascitur actio: quia nec fides bona hoc patitur. Quod si & suum negocium & meum, quasi meum gesserit: in meum tenebitur. nam & si tui mandauero, ut meum negocium gerat, quod mihi tecum erat commune: dicendum esse Labeo ait, si & tuum gessit sciens, negociorū gestorū eum tibi teneri. Si quis quasi seruus meus negocium meū gesserit, cū esset uel libertus, uel ingenuus: dabitur negociorum gestorum actio. Sed si ego

* als addi-
tur, peculia-
rium.

si ego filij tui negocia gesserim, uel serui: uideamus, an tecum negotio-
rum gestorum habeam actionem. & mihi uidetur uerum, quod Labeo
distinguit, & Pomponius libro uicesimo sexto probat: ut siquidem con-
templatione tui negocia gessi pecularia, tu mihi tenearis. quod si amicia
filij tui, uel serui, uel eorum contemplatione: aduersus patrem uel
dominum de peculio duntaxat dandam actionem. Idemque est, & si sui
iuris esse eos putaui. Nam & si seruū non necessarium emerō filio tuo,
& tu ratum habueris: nihil agitur ratihabitione. Eodem loco Pompo-
nius scribit, hoc adiecto: quod putat, & si nihil sit in peculio (quoniam
plus patri dominoue debetur) & in patrem dandam actionem, in quan-
tum locupletior ex mea administratione factus sit. Sed & si homi-
nis liberi, qui tibi bona fide seruiebat, negocia gessero: siquidem pu-
tans tuum esse seruum gessi: Pomponius scribit, earum rerum * causa,
quæ te sequi debent, tecum mihi fore negotiorum gestorū actionem:
earum uero rerum, quæ ipsum sequuntur: non tecum, sed cum ipso.
Sed & si liberum sciui: earum quidem rerum, quæ eum consequuntur,
habebo aduersus eū actionē: earum uero rerum, quæ te sequuntur, ad-
uersus te. Si Titij seruum putans, qui erat Sempronij, dederō pecuni-
am, ne occideretur: ut Pomponius ait, habebo negotiorum gestorū
aduersus Sempronium actionem. Item queritur apud Pedium li-
bro septimo: si Titium quasi debitorem tuum extra iudicium admo-
nuero, & is soluerit mihi, cum debitor tuus nō esset: tuque postea cogno-
ueris, & ratum habueris: an negotiorum gestorū actione me conueni-
re possis? Et ait dubitari posse: quia nullum negotium tuū gestum sit,
cum debitor tuus non fuerit. Sed ratihabitio (inquit) fecit tuum nego-
cium. Et sicut ei, à quo exactum est, aduersus eum datur repetitio, qui
ratum habuerit: ita & ipsi debet post ratihabitionē aduersus me com-
petere actio. Et sic ratihabitio constituit negociū tuum, quod ab initio
tuum non erat, sed tui contemplatione gestum. Item ait: si Titij debito-
rem, cui te hæredem putabam, cum esset Seius, conuenero similiter &
exegero: mox tu ratum habueris: esse mihi aduersus te, & tibi mutuum
negotiorum gestorū actionem. Atqui alienum negotium gestum
est. sed ratihabitio hoc conciliat. quæ res efficit, ut tuum negotium ge-
stum uideatur, & à te hæreditas peti possit. Quid ergo (inquit Pedius)
si cum te hæredem putarem, insulam fulsero hæreditariā: tuque ratum
habueris: an sit mihi aduersus te actio? Sed non fore ait: cum hoc facto
meo alter sit locupletatus, & alterius re ipsa gestum negotium sit: nec
possit, quod alij acquisitum est ipso gestu, hoc tuum negotium uide-
ri. Videamus in psona eius, qui negocia administrat, si quædā gesserit,
quædam non: contemplatione tamen eius alius ad hoc non accessit, &
uix dili-

uir diligens (quod ab eo exigimus) etiam ea gesturus fuit: an dici debeat, negotiorum gestorum actione eum teneri & propter ea, quæ non gessit. quod puto uerius. Certe si quid à se exigere debuit, proculdubio hoc ei imputabitur. Quamquam enim hoc ei imputari non possit, cur alios debitores non conuenerit (quoniam conueniendi eos iudicio facultatem non habuerit, qui nullam actionem intendere potuit) tamen à se metipso cur non exegerit, ei imputabitur. & si forte non fuerat usurarium debitum, incipiet esse usurarium: ut diuus Pius Flauio Longino rescripsit: nisi forte (inquit) usuras ei remiserit.

VI. PAVLVS lib. IX. ad edictum.

Quia tantundem in bonæ fidei iudicijs officium iudicis ualet, quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio.

VII. VLP IANVS lib. X. ad edictum.

Si autem is fuit, qui negocia administrauit, à quo mādātum non exigebatur: posse ei imputari, cur oblata de rato cautione eum non conuenerit: si modo facile ei fuit satisfacere. certe in sua persona non dubitatum est. & ideo si ex causa fuit obligatus, quæ certo tempore finiebatur, & tempore liberatus est: nihilo minus negotiorum gestorum actione erit obligatus. Idem erit dicendum & in ea causa, ex qua hæres non teneretur, ut Marcellus scribit. Item si fundum tuum uel ciuitatis per obreptionem petiero, negociū tuum uel ciuitatis gerens: & amplius, quam oportuit, fructus fuero consecutus: debebo hoc ipsum tibi uel reipublicæ præstare, licet petere non potuerim. Si quocumque modo ratio compensationis habita non est à iudice: potest contrario iudicio agi. Quod si post examinationem reprobata fuerint compensationes: uerius est, quasi re iudicata, amplius agi contrario iudicio non posse: quia exceptio rei iudicatæ opponenda est. Iulianus libro tertio tractat, si ex duobus socijs alter me prohibuerit administrare, alter non: an aduersus eum, qui non prohibuit, habeam negotiorum gestorum actionem. mouetur eo: quod si data fuerit aduersus eum actio, necesse erit & eum perstringi, qui uetuit. Sed & illud esse iniquum, eum, qui non prohibuit, alieno facto liberari: cum & si mutuam pecuniam alteri ex socijs prohibente socio dedissem, utique eum obligarem. & puto secundum Iulianum debere dici, superesse contra eum, qui non prohibuit, negotiorum gestorum actionem: ita tamen, ut is, qui prohibuit, ex nulla parte neque per socium, neque per seipsum damni aliquid sentiat.

VIII. SCAEVOLA lib. I. quaestionum.

Pomponius scribit. SI NEGOCIUM A TE, QUAMVIS MALE GESTUM, PROBAVERO: NEGOCIORUM TAMEN GESTORUM TE MIHI NON TENERI. Videndum ergo, ne in
q dubio

dubio hoc, an ratū habeam, actio negotiorum gestorū pendeat. nam quomodo, cum semel cōperit, nuda uoluntate tolletur? SED SVPERIVS ITA SE PVTARE, SI DOLVS MALVS A TE ABSIT. imō puto, & si comprobem, adhuc negotiorū gestorū actionē esse. SED EO DICTO TE MIHI NON TENERE, QVOD REPROBARE NON POSSIM SEMEL PROBATVM: ET QVEM ADMODVM, QVOD UTILITER GESTVM EST APVD IVDICEM, NECESSE EST PRO RATO HABERI: ITA OMNE, QVOD AB IP SO PROBATVM EST. Cāterum si, ubi probaui, non est negotiorum gestorū actio: quid fiet, si à debitore meo exegerit, & probauerim, quemadmodum recipiam? Item si uendiderit, ipse deniq; si quid impenderit, quemadmodum recipiet? nam utiq; mandatum non est. erit igitur & post rati habitionem negotiorū gestorū actio.

IX. VLP IANVS lib. X. ad edictum.

SED an ultro mihi tribuatur actio sumptuū, quos feci? & puto competere: nisi specialiter id actum est, ut neuter aduersus alterū habeat actionem. Is autem, qui negotiorum gestorū agit: non solum si effectum habuit negocium, quod gessit, actione ista utetur: sed sufficit, si utiliter cōpit, etiam si effectum non habuit negocium. & ideo si insulam fulsit, uel seruū ægrum curauit: etiam si insula exusta est, uel seruus obiit: aget NEGOCIORVM GESTORVM, idq; & Labeo probat. Sed (ut Celsus refert) Proculus apud eum notat, non semper debere dari. quid enim si eam insulā fulsit, quam dominus quasi impar sumptui dereliquerit, uel quam sibi necessariam non putarit? onerauit (inquit) dominum secundum Labeonis sententiam, cum unicuiq; liceat & damni infecti nomine rem derelinquere. Sed istam sententiam Celsus eleganter deridet. is enim negotiorū gestorū (inquit) habet actionem, qui utiliter negocia gessit. non autē utiliter negocia gerit: qui non necessariā rem, uel quæ oneratura est patrem familias, aggreditur. iuxta hoc est, & quod Iulianus scribit: eum, qui insulam fulsit, uel seruū ægrum curauit: habere negotiorum gestorū actionem, si utiliter hoc faceret, licet euentus non sit secutus. Ego quæro: quid si putauit se utiliter facere, sed patrem familias non expediebat? dico hunc non habiturū negotiorum gestorū actionem. ut enim euentum non spectemus, debet utiliter esse cōceptum.

X. POMPONIVS lib. VII. ad Q. Mutium.

SI negocia absentis & ignorantis geras: & culpam, & dolū præstare debes. Sed Proculus, interdū ait casum præstari debere etiā: ueluti si nouū negociū, quod non sit solitus absens facere, tu nomine eius geras: ueluti uenales nouitios cōmendo, uel aliquam negotiationem in eundem. nam

do. nam si quod damnū ex ea re secutum fuerit, te sequetur: lucrū uero absentem. q̄ si in quibusdam lucrum factum fuerit, in quibusdam damnum: absens compensare lucrum cum damno debet.

XI. VLP IANVS lib. X. ad edictum.

Successori eius, cui⁹ fuerūt negocia, si apud hostes decessit: hæc actio dāda erit. Sed & si filij familias militis defuncti testamēto facto gessi: similiter erit danda actio. Sicut autem in negocijs uiuorum gestis, sufficit negociū utiliter cōceptū: ita & in bonis mortuorū, licet diuersus exitus sit secutus. XII. PAVLVS lib. IX. ad edictum.

Debitor meus, qui mihi quinquaginta debebat, decessit. eius hære ditatis curationem suscepi, & impendi decem. demū redacta ex uenditione rei hæreditariæ centū, in arca rēposui. hæc sine culpa * mea a's * in ea perierūt. Quæsitū est, an ab hærede, qui quādoq; exstitisset: uel credita quinquaginta petere possim, & decem, quæ impēdi? Iulianus scribit in eo uerti quæstionē: ut animaduertamus, an iustam causam habuerim seponendorum centum. nam si debuerim & mihi & cæteris hæreditarijs creditoribus soluere: periculū non solum sexaginta, sed etiam reliquorum quadraginta me præstaturū: decem tamē, quæ impenderim, retenturū. Si uero iusta causa fuerit, propter quā integra centū custodirentur: ueluti si periculum erat, ne prædia in publicum cōmitterentur: ne pœna traiectionis pecuniæ augetur, aut ex compromisso cōmitteretur: non solum decem, quæ in hæreditaria negocia impenderim: sed etiā quinquaginta, quæ mihi debita sunt, ab hærede me cōsequi posse.

XIII. VLP IANVS lib. X. ad edictum.

Si filius familias negocia gessisse proponatur: æquissimum erit in patrem quoq; actionem dari: siue peculium habeat, siue in rem patris sui uerterit. & si ancilla: simili modo.

XIII. PAVLVS lib. IX. ad edictum.

Pomponius libro uicesimo sexto, in negocijs gestis initio cuiusq; tēporis conditionē spectandam ait. Quid enim (inquit) si pupilli negocia cœperim gerere, & inter moras pubes factus sit: uel serui, aut filij familias, & interea liber, aut pater familias effectus sit: & hoc uerius esse didici: nisi si ab initio quasi unum negocium gesturus accessero, deinde alio animo ad aliud: ac eo tempore, quo iam pubes, uel liber, uel pater familias effectus est. hic enim, quasi plura negocia gesta sint: pro qualitate personarum & actio formatur, & condemnatio moderatur.

XV. IDEM lib. VII. ad Plautium.

Sed & cum aliquis negocia mea gerit: non multa negocia sunt, sed unus cōtractus: nisi si ab initio ad unū negociū accessit, ut finito eo discederet. hoc em̄ casu, si noua uolūtate aliud quoq; aggredi cœperit: alius contractus erit.

q̄ ij

Vlpia

XVI. VLP IANVS lib. XXV. ad edictum.

EVmactum, quē quis in seruitute egit, manumissus nō cogitur red-
dere. Planē si quid cōnexum fuerit, ut separari ratio eius, quod in
seruitute gestum est, ab eo quod in libertate gessit, nō possit: constat ue-
nire in iudicium, uel mandati, uel negociorum gestorū, & quod in ser-
uitute gestum est. Deniq; si tempore seruitutis aream emerit, & in eam
insulam edificauerit, eaq; corruerit: deinde manumissus fundum loca-
uerit: sola locatio fundi in iudicium negociorum gestorum deducitur,
quia ex superioris temporis administratione nihil amplius in iudiciū
deduci potest: quā id, sine quo ratio libertatis tempore administrato-
rum negociorum expediri non potest.

XVII. PAVLVS lib. IX. ad edictum.

Proculus & Pegasus bonam fidem eum, qui in seruitute gerere cō-
pit, pręstare debere aiunt. Ideoq; quantū, si alius eius negocia ges-
sisset, seruari potuisset: tantum eum, qui à semetipso non exegerit, ne-
gociorum gestorum actione pręstaturum: si aliquid in peculio habuit,
cuius retentione id seruari potest.

XVIII. IDEM lib. II. ad Neratium.

ET qui natura debitor fuit (etiam si in peculio nihil habuit) sibi po-
stea soluere debet, in eodem actu perseverans: sicut is, qui tempo-
rali actione tenebatur, etiam post tempus exactum negociorum gesto-
rum actione id pręstare cogitur. Scauola noster ait: putare se, quod
Sabinus scribit, A' CAPIT E RATIONEM REDDENDAM, de-
bere sic intelligi: ut appareat, quid reliquum fuerit tunc, cum primum
liber esse cōperit: non ut dolum aut culpam in seruitute admissam in
obligationē reuocet. itaq; si inueniatur, uel malo more pecunia in ser-
uitute erogata, liberabitur. Si libero homini, qui mihi bona fide ser-
uebat, mandem, ut aliquid agat: non fore cum eo mandati actionem,
Labeo ait: quia nō libera uoluntate exsequatur rem sibi mādātā, sed
quasi ex necessitate serui erit igitur negociorum gestorum actio: quia
& gerendi negocij mei habuit affectum: & is fuit, quē obligare possem.

Si cum me absente negocia mea gereres, imprudens rem meā emi-
sti, & ignorans usucepisti: mihi negociorum gestorum, ut restituas, ob-
ligatus non es. Sed si antequam usu capias, cognoscas rem meam esse:
subicere debes aliquem, qui à te petat meo nomine: ut & mihi rem, &
tibi stipulationem euictionis committat. Nec uideris dolum malum fa-
cere in hac subiectione. ideo enim hoc facere debes, ne actione negocio-
rum gestorum tenearis. Non tantum sortem, uerum etiā usuras ex
pecunia aliena perceptas, negociorum gestorum iudicio pręstabimus:
uel etiam, quas percipere potuimus. Contra quoq; usuras, quas pręsti-

timus

rimus, uel quas ex nostra pecunia percipere potuimus, quam in aliena negotia impendimus: seruabimus iudicio negotiorum gestorum.

Dum apud hostes esset Titius, negotia eius administraui. postea reuersus est. negotiorum gestorum mihi competit actio: etsi eo tempore, quo gerebantur, dominum non habuerunt.

XIX. VLP IANVS lib. X. ad edictum.

SI autem apud hostes constitutus, decessit: & successor, & aduersus successorem eius, negotiorum gestorum directa & contraria cōpetit.

XX. PAVLVS lib. IX. ad edictum.

NAM & Seruius respondit (ut est relatum apud Alfenum libro tricesimo septimo digestorum) cum à Lusitanis tres capti essent, & unus ea conditione missus, ut pecuniam pro tribus adferret: & nisi reddisset, ut duo pro eo quoque pecuniam darent: isque reuerti noluisse, & ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniā soluissent: æquum esse, prætorum in eum reddere iudicium. Qui negotia hæreditaria gerit: quodammodo sibi hæreditatem, seque ei obligat. ideoque nihil refert, an etiam pupillus hæres existat: quia id æs alienum cum cæteris hæreditarijs oneribus ad eum transit. Si uiuo Titio negotia eius administrare cœpi, intermittere mortuo eo non debeo: noua tamē inchoare necesse mihi nō est, licet uetera explicare, ac cōseruare necessariū sit: ut accidit, cū alter ex socijs mortuus est. nā quæcunque prioris negotij explicandi causa geruntur: nihil refert, quo tēpore consumuntur, sed quo tempore inchoantur. Mandatu tuo negotia mea L. Titius gessit. quod si non recte gessit: tu mihi actione negotiorum gestorum teneris, non in hoc tantum, ut actiones tuas præstes: sed etiam, quod imprudenter eum elegeris, quidquid detrimenti negligentia eius fecit, ut mihi præstes.

XXI. CAI VS lib. III. ad edictum provinciale.

SIVE hæreditaria negotia, siue quæ alicuius essent, gerens aliquis, necessario rem emerit: licet ea interierit, poterit quod impendit, iudicio negotiorum gestorum consequi. ueluti si frumētum aut uinum familiæ parauerit, idque casu quodam interierit: forte incendio, ruina. Sed ita scilicet hoc dici potest, si ipsa ruina uel incendiū sine uicio eius acciderit. nam cum propter ipsam ruinam, aut incendium damnādu sit: absurdum est, eum istarum rerum nomine, quæ ita consumptæ sunt, quidquam consequi.

XXII. PAVLVS lib. XX. ad edictum.

SI quis negotia aliena gerens, indebitum exegerit: restituere cogitur. de eo autem, quod indebitum soluit: magis est, ut sibi imputare

debeat. XXIII. IDEM lib. XXIII. ad edictum.

SI hac mente pecuniam procuratori dem, ut ea ipsa creditoris fieret:

proprietas quidem per procuratorem non acquiritur: potest tamen creator, etiam inuito me, ratum habendo, pecuniam suam facere. quia procurator in accipiendo creditoris duntaxat negotium gessit: & ideo creditoris rati habitione liberor.

XXIII. IDEM lib. XXVII. ad edictum.

SI quis aliena negotia gerens, plus quam oportet, impenderit: recuperaturum eum id, quod praestari debuit.

XXV. MODESTINVS lib. I. responsorum.

CVM aliquando ciuitati per fideicommissum restitui iussa esset hereditas: magistratus actores horum bonorum Titium & Seium & Caium tunc idoneos creauerunt. postmodum hi actores inter se diuiserunt administrationem bonorum: idque egerunt sine autoritate & sine consensu magistratum. post aliquod tempus testamentum quoque, per quod restitui ciuitati hereditas fideicommissa est, irritum probatum est pro tribunali: atque ita ab intestato Sæpronius legitimus hæres defuncti existit, sed ex his actoribus unus non soluendo decessit, & nemo eius hæres existit. Quæro, si Sæpronius conueniet actores horum bonorum, periculum inopis defuncti, ad quos pertinet? HERENNIVS MODESTINVS respondit: quod ab uno ex actoribus ob ea, quæ solus gessit, negotiorum gestorum actione seruari non potest: ad damnum eius, cui legitima hereditas quaesita est, pertinere.

XXVI. IDEM lib. V. responsorum.

EX duobus fratribus, uno quidem suæ ætatis, alio uero minore ætatis: cum haberent communia rustica prædia, maior frater in saltu communi, habente habitationes paternas, ampla ædificia ædificauerat: cumque eundem saltum cum fratre diuideret, sumptus sibi quasi re meliore ab eo facta desiderabat, fratre minore iam legitimæ ætatis constituto. Herennius Modestinus respondit, ob sumptus nulla re urgente, sed uoluptatis causa factos: eum, de quo quaeritur, actionem non habere. Idem Titium, si pietatis respectu, sororis aluit filiam: actionem hoc nomine contra eam non habere, respondit.

XXVII. IABOLENVS lib. VIII. ex Cassio.

SI quis mandatu Titij negotia Sei gesserit, Titio mandati tenetur: et si quis æstimari debet, quanti Sei & Titij interest. Titij autem interest, quantum is Seio præstare debet, cui uel mandati, uel negotiorum gestorum nomine obligatus est. Titio autem actio competit cum eo, cui mandauit aliena negotia gerenda; & antequam ipse quidquam domino præster: quia id ei abesse uidetur, in quo obligatus est.

XXVIII. CALLISTRATVS lib. III. edicti monitorij.

CVM pater testamento postumo tutorem dederit, isque tutelam interrim administrauerit, nec postumus natus fuerit: cum eo non tutelæ,

relæ, sed negotiorum gestorū erit agendum. quod si natus fuerit postu-
mus, tutelæ erit actio: & in ea utrunq; tempus ueniet: & quo, ante quā
nasceretur infans, gessit: & quo postea, quā natus sit.

XXIX. IULIANVS lib. III. digestorum.

EX facto ferebatur, quendam ad filiginem emendam curatorem de-
creto ordinis constitutū: eidemq; aliū subcuratorē cōstitutum, fili-
ginē miscēdo corrupisse: atq; ita preciū filiginis, quæ in publicū empta
erat, curatori inflictum esse. quærebaturq; qua actione curator cū sub-
curatore experiri posset: & consequi, ut ei saluum esset, quod causa
eius damnū accepisset: & Valerius Severus respondit aduersus contu-
torem negotiorum gestorū actionem tutori dandam. Item respondit
ut magistratui aduersus magistratum eadem actio detur: ita tamen, si
non sit conscius fraudis. Secundum quæ, & in subcuratore idem dicen-
dum est. XXX. PAPINIANVS lib. II. responsorum.

Liberto uel amico mādauit, ut pecuniā acciperet mutuā: cuius literas
creditor secutus contraxit, & fideiussor interuenit. etiā si, pecunia
nō sit in rem uersa: tamē dabitur in eum negotiorū gestorū actio cre-
ditori uel fideiussori, scilicet ad exemplum institoria actionis. Inter
negocia Sempronij, quæ gerebat, ignorans Titij negotium gessit. ob
eam quoq; speciem Sempronio tenebitur: sed ei cautionem indemni-
tatis, officio iudicis præberi necesse est aduersus Titium, cui datur actio.
Idem iuris est in tutore. Litem in iudicium deductam, & à reo deser-
tam, frustratoris amicus ultro egit, causas absentia eius allegans iudi-
ci culpam contraxisse non uidebitur, quod ab sententia contra absen-
tem dicta ipse non prouocauit. VLP IANVS NOTAT. & hoc ue-
rum est, cum frustrator condemnatus est. Cæterum si amicus, cum ab-
sentem defenderet, condemnatus negotiorum gestorū agere poterit:
ei imputari, si cum posset, non appellarit. PAPINIANVS. Qui
aliena negocia gerit, usuras præstare cogitur: eius scilicet pecuniæ, quæ
putatis necessarijs sumptibus superest. Libertos certam pecuni-
am accipere testator ad sumptum monumenti uoluit. si quid amplius
fuerit erogatum: iudicio negotiorum gestorū nec ab hærede recte
petetur, nec de iure fidei commissi: cum uoluntas finem erogationi fe-
cerit. Tutoris hæres impubes filius ob ea, quæ tutor eius in rebus pu-
illæ paternæ gessit, non tenetur: sed tutor proprio nomine iudicio ne-
gociorum gestorū conuenitur. Quāq; mater filij negocia secun-
dū patris uoluntatē pietatis fiducia gerat: tamen ius actoris, periculo suo li-
tium causa constituendi, non habebit. Quia nec ipsa filij nomine recte
agit, aut res bonorū eius alienat, uel debitore impuberis accipiendo pe-
cuniā liberat. Vno defendēte causam cōmunis aquæ, sentētia prædio
datur

datur. sed qui sumptus necessarios ac probabiles in communi lite fecit, negotiorum gestorum actionem habet.

XXXI. IDEM lib. III. *responsorum.*

Fideiussor imperitia lapsus: alterius quoque contractus, qui personam eius non contingebat, pignora uel hypothecas suscepit: & utranque pecuniā creditori soluit, existimans indemnitati suae confusis praedijs consuli posse. Ob eas res iudicio mandati frustra conuenietur, & ipse debitor frustra conueniet: negotiorum autem gestorum actio utrique necessaria erit. in qua lite culpam aestimari satis est, non etiam casum: quia praedo fideiussor non uidetur. Creditor ob id factum, ad restituendum iudicio, quod de pignore dato redditur (cum uideatur ius suum uendidisse) non tenebitur. Ignorante uirgine mater à sponso filiae res donatas suscepit. quia mandati uel depositi cessat actio, negotiorum gestorum agitur.

XXXII. IDEM lib. X. *responsorum.*

Haeres uiri defuncti uxorem, quae res uiri tempore nuptiarum in sua potestate habuit, expilatae haereditatis postulare non debet. prudentius itaque fecerit, si ad exhibendum, & negotiorum gestorum (si negocia quoque uiri gessit) cum ea fuerit expertus.

XXXIII. PAVLVS lib. I. *questionum.*

NESENNIVS APOLLINARIS IVLIO PAULO S. Auiā nepotis sui negocia gessit. defunctis utrisque, auiā haeredes conueniebantur à nepotis haeredibus negotiorum gestorum actione. reputabāt haeredes auiā alimenta praestita nepoti. Respondebatur, auiam iure pietatis de suo praestitisse. nec enim aut desiderasse, ut decernerentur alimenta, aut decreta esse. praeterea constitutum esse dicebatur: ut si mater aluisset, non posset alimenta, quae pietate cogente de suo praestitisset, repetere. E contrario dicebatur: hoc recte dici, cum de suo aluisset mater probaretur. at in proposito auiam, quae negocia administrasset: uerisimile esse, de re ipsius nepotis eū aluisse. Tractatū est, nunquid de utroque patrimonio erogata uiderentur. Quæro, quid tibi iustius uideatur? Respondi. hæc disceptatio in factum constitit. Nam & illud, quod in matre constitutum est, non puto ita perpetuo obseruandum. Quid enim, si etiam protestata est, se filium ideo alere, ut aut ipsum, aut tutores eius conueniret? Pone peregre patrem eius obisse: & matrem, dum in patriam reuerteretur, tam filiū eius, quam filiam exhibuisse. in qua specie & in ipsum pupillum negotiorum gestorum dandam actionem, diuus Pius Antoninus constituit. Igitur in re facti facilius putabo, auiā uel haeredes eius audiendos, si reputari uelint alimenta: maxime si etiam rationes impensam eam retulisse auiam apparebit. Illud nequaquam admittendum.

mittendum puto, ut de utroq; patrimonio erogata uideantur.

XXXIII. SCAEVOLA lib. I. *questionum.*

Diuortio facto, negocia uxoris gessit maritus. dos non solum dotis actione, uerum & negotiorum gestorum seruari potest. Hoc ita, si maritus, dū gessit, facere potuit. aliās enim imputari non potest, quod à se non exegerit. Sed & postea, quā patrimoniū amiserit, plena erit negotiorum gestorum actio: quamuis si dotis actione maritus cōueniatur, absolueudus sit. Sed hic quidā modus seruandus est, ut ita querelae locus sit, *QUANTVM FACERE POTVIT, POSTEA QVAM IS AMISERIT*: si illo tēpore ei soluere potuit. nō em̄ euestigio in officio deligt, si nō protinus res suas distraxit ad pecuniam* redigendā. prae- ^{als*}redhibere deniq; aliquid tēporis debet, quo cessasse uideat. Quod si interea, ^{bendā. prae}stare de- priusquā officium impleat, res amissa est: perinde negotiorum ge- ^{stare de-}storum non tenetur, ac si nunq; facere potuisset. Sed & si facere possit ^{nig.}maritus, actio negotiorum gestorum inducitur: quia forte periculum est, ne posse facere desinat. Illum etiam non credimus teneri, ad reddendum pignus, qui gerit negocia debitoris: cum pecunia ei debeat, nec fuerit, quod sibi possit exsoluere. Sed nec redhibitoriae speciē uenire in negotiorum gestorum actionem, & per hoc sex mensibus actis perire: siue mancipium in rebus non inuenit: uel eo inuento, aut deterior homo factus est: aut quod accessionum nomine additum erat, uel per eum acquisitum non ex re emptoris, nec inuenit, nec recepit: nec erat in ipsius emptoris negocijs, quae gerebat, unde sibi in praesenti redderet. Caterum si ex alia causa perpetuae obligationis, cum sit locuples, debeat: non est imputandum, quod non soluit: utiq; si neq; usurarum ratio querelam mouet. Diuersumq; est in tutore debitore: quia ibi interfuit ex priorē obligatione solui, ut deberetur ex tutelae actione.

XXXV. PAVLVS lib. III. *questionum.*

Siliber homo bona fide mihi seruiens, mutuam pecuniam sumpserit, eamq; in rem meā uerterit: qua actione id, quod in rem meam uertit, reddere debeam, uidendum est. non enim quasi amici, sed quasi domini negocium gessit. sed negotiorum gestorum actio danda est: quae definit competere, si creditoribus eius soluta sit.

XXXVI. IDEM lib. I. *sententiarum.*

Litis contestatae tempore quæri solet: an pupillus, cuius sine tutoris autoritate negocia gesta sunt, locupletior sit ex ea re factus, cū is patitur actionem. Si pecuniae quis negocium gerat: usuras quoq; praestare cogitur, & periculum eorum nominum, quae ipse contraxit: nisi fortuitis casibus debitores ita suas fortunas amiserint, ut tempore litis ex ea actione contestatae soluendo non essent. Pater si emancipati

pati filij res à se donatas administrauerit: filio actione negotiorum gestorū tenebitur.

XXXVII. TRIPHONINVS lib. II. *disputationum.*

Qui sine usuris pecuniam debebat, creditoris sui negocia gessit. Quæsitum est, an negotiorum gestorū actione, summæ illius usuras præstare debeat: dixi: si à semetipso exigere eū oportuit, debiturum usuras. Quod si dies soluendæ pecuniæ, tempore quo negocia gerebat, nondū uenerat: usuras nō debiturū. Sed die præterito, si non intulit rationibus creditoris, cuius negocia gereret, pecuniam à se debitam: merito usuras bonæ fidei iudicio præstaturum. Sed quas usuras debeat, uideamus: utrum eas, quibus alijs idem creditor foenerasset: an & maximas usuras: quoniam & ubi quis eius pecuniam, cuius tutelam negociaue administrauit, aut magistratus municipij publicam, in usus suos conuertit: maximas usuras præstat, ut est constitutum à diuis principibus. Sed istius diuersa causa est: quia non sibi sumpsit ex administratione numos, sed ab amico accepit, ante negotiorū gestorū administrationem. Nam in illis, de quibus constitutum est (cum gratuitam, certe integram & abstinentem in lucro præstare fidem debeant) licentia, qua uidentur abuti, maximis usuris uice cuiusdam poenæ subicitur. hic bona ratione accepit ab alio mutuū: & usuris, quia non soluit: nō quia ex negocijs, quæ gerebat, ad se pecuniā transtulit: condemnandus est. Multum autem refert, incipiat nunc debitum, an ante nomen debitoris fuerit: quod satis sit, ex non usurario facere usurarium.

XXXVIII. CAIVS lib. III. *de uerborum obligationibus.*

Soluendo quisq; pro alio, licet inuito & ignorāte, liberat eum: quod autem alicui debetur, alius sine uoluntate eius non potest iure exigere. Naturalis enim simul & ciuilis ratio suadet: alienā conditionem meliorem, etiam ignorantis & inuiti, nos facere posse: deteriore non posse.

XXXIX. PAVLVS lib. X. *ad Sabinum.*

Si communes ædes tecum habeam, & pro tua parte damni infecti uiscino cauero: dicendum est, quod præstitero, negotiorum gestorū actione potius, q̃ communi diuidundo iudicio me posse petere: quia potui partem meam ita defendere, ut socij partē defendere non cogerer.

XL. IDEM lib. XXX. *ad edictum.*

Qui seruum meum, me ignorante uel absente, in noxali causa defendit: negotiorū gestorū in solidū meū, non de peculio aget.

XLI. IDEM lib. XXXII. *ad edictum.*

Si serui mei rogatu negocia mea susceperis: si duntaxat admonitus à seruo meo id feceris, erit inter nos negotiorū gestorū actio. Si uero quasi mandatu serui: etiā de peculio, & de in rem uerso actione agere te posse, responsū est.

Labeo

XLII. LABEO lib. VI. *Posteriorum epitomatorum.*

Cum pecuniam eius nomine solueris, qui tibi nihil mandauerat: negociorum gestorum actio tibi competit, cum ea solutione debitor à creditore liberatus sit: nisi si quid debitoris interfuit, eam pecuniā non solui.

XLIII. VLP IANVS lib. VI. *disputationum.*

Is, qui amicitia ductus paterna, pupillis tutorē petierit, uel suspectos tutores postulauerit: nullam aduersus eos habet actionem, secundū quod diui Seueri constitutione declaratur.

XLIII. IDEM lib. III. *opinionum.*

Quæ utiliter in negocia alicuius erogantur, in quibus est etiā sumptus, honeste ad honores per gradus obtingētes factus: actioe negociorum gestorum peti possunt. Qui pure testamento libertatem acceperunt: actus, quem uiuentibus dominis administrauerunt, rationem reddere non compelluntur. Titius pecuniam creditoribus hæreditarijs soluit, existimans sororem suam defuncto hæredem testamento existisse. quamuis animo gerendi sororis negocia id fecit: in ueritate tamen filiorum defuncti, qui sui hæredes patri sublato testamento erant, gessit. sed quia æquum est, in damno eū non uersari: actione negociorum gestorum id eum petere placuit.

XLV. AFRICANVS lib. VII. *questionum.*

Mandasti filio meo, ut tibi fundū emeret. quod cum cognouissem, ipse eum tibi emi. putō referre, qua mente emerim. nam si propterea, quod tibi necessarium esse scirem, & te eius uoluntatis esse, ut emptum habere uelles: agemus inter nos negociorum gestorum: sicut ageremus, si aut nullum omnino mandatum intercessisset, aut Titio mandasses, sed ego (quia per me cōmodius possem negocium conficere) emissem. Si uero propterea emerim, ne filius mandati iudicio teneretur: magis est, ut ex persona eius, & ego tecū mandati agere possim, & tu mecū habeas actionem de peculio. Quia & si Titius id mandatum suscepisset, & ne eo nomine teneretur, ego emissem: agere cū Titio negociorū gestorū: & ille tecum, & tu cum illo mandati. Idem est, & si filio meo mandaueris, ut pro te fideiuberet, & ego pro te fidei iusserim. Si pponatur, te Titio mandasse, ut pro te fideiuberet: meque quod is aliqua de causa impediretur, quo minus fideiuberet, liberanda fidei eius causa fideiussisse: negociorum gestorum mihi competit actio.

XLVI. PAVLVVS lib. I. *Sente ntiar um*

Actio negociorū gestorū illi datur, cuius interest hoc iudicio experi. Nec refert, directa quis, an utili actione agat, uel cōueniatur. Planē in extra ordinarijs iudicijs, ubi cōceptio formularū nō obseruat, hæc subtilitas supuacua est; maxime cum utraq; actio eiusdē potestatis sit, eundemque habeat effectū.

XLVII. PAPINIANVS lib. III. *questionum.*

Ignorante quoq; sorore, si frater negotium eius gerens, dotem à uiro stipulatus sit: iudicio negotiorum gestorum, ut uirum liberet, iure conuenietur.

XLVIII. AFRICANVS lib. VIII. *questionum.*

Si rem, quam seruus uenditus subripuisset à me uenditore, emptor suendiderit, eaq; in natura rerum esse desierit: de precio negotiorum gestorum actio mihi danda est: ut dari deberet, si negotium, quod tuum esse existimares, cum esset meum, gessisses. Sicut ex contrario, in me tibi daretur: si cum hæreditatem, quæ ad me pertinebat, tuam putares, res tuas proprias legatariis soluisses: quandoquidē ea solutione liberarer.

DE CALVMNIATORIBVS.

Tit. VI.

VLPIANVS lib. X. *ad edictum.*

Ineum, qui ut calumniæ causâ negociū faceret, uel non faceret, pecuniam accepisse dicitur: intra annum, in quadruplum eius pecuniæ, quam accepisse dicitur: post annum simpli in factum actio competit. Hoc autem iudicium non solum in pecuniariis causis, sed etiam ad publica crimina pertinere, Pōponius scribit. Maxime cum & lege Repetundarum teneatur, qui ob negotium faciendum, uel non faciendum per calumniam, pecuniam accepit. Qui accepit pecuniā: siue ante iudicium, siue post iudicium acceptū: tenetur. Sed & constitutio imperatoris nostri, quæ scripta est ad Cassium Sabinum: prohibuit iudici uel aduersario in publicis, uel priuatis, uel fiscalibus causis pecuniā dare: & ex hac causâ litem perire iussit. Et tractari potest, si aduersarius nō per calumniam, sed transigendi animo pecuniam acceperit: an constitutio cesset. & puto cessare: sicuti hoc quoq; iudicium. neq; enim transactionibus licitis est interdictum, sed fordidis concussionibus. Pecuniam autem accepisse dicemus, etiam si aliquid pro pecunia accepit.

II. PAVLVS lib. X. *ad edictum.*

Quin etiam si quis obligatione liberatus sit, potest uideri cepisse. Idemq; si gratuita pecunia utenda data sit, aut minoris locata, uenditæue res sit. nec refert, ipse pecuniā acceperit, an alij iusserit dari, uel acceptum suo nomine ratum habuerit.

III. VLPIANVS lib. X. *ad edictum.*

Et generaliter idem erit, si quid omnino compendij sensit propter hoc: siue ab aduersario, siue ab alio quocunq;. Si igitur accepit, ut negotium faceret: siue fecit, siue non fecit, tenetur. & qui accepit, ne faceret

ceret: & si fecit, tenetur. Hoc edicto tenetur etiam is, qui * depectus est. Depectus autem dicitur, turpiter pactus. Illud erit notandum, quod qui dedit pecuniam, ut negotium quis pateretur: non habebit ipse repetitionem (turpiter enim fecit) sed ei dabitur repetitio, propter quem datum est, ut calumnia ei fiat. Quare si quis & à te pecuniam acceperit, ut mihi negotium faceret: & à me, ne mihi faceret: mihi duobus iudicijs tenebitur.

aliàs *
utrinque
dispectus.

IIII. CAIVS lib. III. ad edictum provinciale.

HAec actio hæredi quidem non competit: quia sufficere ei debet, quod eam pecuniam, quam defunctus dedit, repetere potest.

V. VLPIANVS lib. X. ad edictum.

IN hæredem autem competit in id, quod ad eum peruenit. Nam constitutum est, turpia lucra ab hæredibus quoque extorqueri, licet crimina exstinguantur. ut puta ob falsum testimonium, uel iudici ob gratiosam sententiam datum, & hæredi extorquebitur: & si quid aliud scelere quæsitum est. Sed etiam præter hanc actionem condictio competit, si sola turpitudine accipientis uersetur. nam si & dantis: melior causa erit possidentis. Quæritur, si fuerit cōdictum, utrum tollatur hæc actio, an uero in triplum danda sit: an exemplo furis, & in quadruplum actionem damus, & cōditionem? Sed puto sufficere alterutram actionem. Vbi autem condictio competit, ibi post annum non est necesse dare in factum actionem.

VI. CAIVS lib. III. ad edictum provinciale.

ANnus autem in persona quidem eius, qui dedit pecuniam, ne secum ageretur: ex eo tempore cedit, ex quo dedit: si modo potestas ei fuerit experiundi. In illius uero persona, cum quo ut agatur, alius pecuniam dedit: dubitari potest, utrū ex die datæ pecuniæ numerari debeat, an potius ex quo cognouit datam esse: quia qui nescit, is uideatur experiundi potestatem non habere. & uerius est, ex eo annum numerari, ex quo cognouit.

VII. PAVLVVS lib. X. ad edictum.

SI quis ab alio acceperit pecuniam, ne mihi negotium faceret: si quidem mandatu meo ei datum est, uel à procuratore meo omnium rerum, uel ab eo, qui negotium meum gerere uolebat, & ratum habui: ego dedisse intelligor. Si autem non mandatu meo alius ei (licet misericordia causa) dederit, ne fieret, neque ratū habui: tunc & ipsum repetere, & me in quadruplum agere posse. Si ut filiofamilias negotium fieret, acceptum est: etiam patri actio danda est. Item si filiusfamilias pecuniam accepit, ut faceret negotium, uel non faceret: in ipsum iudicium dabitur. Et si alius non meo mandatu ei dederit, ne fiat: tunc

r iij & ipsum

& ipsum repetere, & me in quadruplum agere posse. Cum publica-
nus mancipia retinet, dataq; ei pecunia est, quæ non debetur: & ipse ex
hac parte edicti in factum actione tenetur.

VIII. VLP IANVS lib. IIII. *opinionum.*

SI ab eo, qui innocens fuit: sub specie criminis alicuius, quod in eo pro-
batum non est: pecuniam acceptamis, cuius de ea re notio est, edo-
ctus fuerit: id quod illicite extortum est (secundum edicti formam, quod
de his est, qui pecuniam, ut negotium facerent, aut non facerent, acci-
pisse dicentur) restitui iubeat: & ei, qui id commisit, pro modo deli-
cti poenam irroget.

IX. PAPINIANVS lib. II. *de adulterijs.*

DE seruo, qui accusatur, si postuletur, quaestio habetur. quo absolu-
to, in duplum precij accusator domino damnatur. Sed & citra
precij aestimationem quaeritur de calumnia eius. separatum est enim
calumniae crimen à damno, quod in seruo propter quaestionem domi-
no datum est.

✠ DIGESTORVM SEV PANDECTARVM LIBER QVARTVS.

DE IN INTEGRVM RESTITVTIO. NIBVS. Tit. I.

VLP IANVS lib. XI. *ad edictum.*

TILITAS huius tituli non eget commendatione. ipse
enim se ostendit. Nam sub hoc titulo plurifariam præ-
tor hominibus uel lapsis, uel circumscripitis subuenit: siue
metu, siue calliditate, siue ætate, siue absentia inciderunt
in captionem.

II. PAVLVS lib. I. *sententiarum.*

Sive per status mutationem, aut iustum errorem.

III. MODESTINVS lib. VIII. *παρασκευῶν.*

OMnes in integrum restitutiones causa cognita à prætore permit-
tuntur: scilicet ut iustitiam earum causarum examinet, an ueræ
sint, quarum nomine singulis subuenitur.

IIII. CALLISTRATVS lib. I. *edicti monitorij.*

SCio illud à quibusdam obseruatum: ne propter minimam sanè rem
uel summam (si maiori rei uel summæ præiudicetur) audiatur is,
qui in integrum restitui postulat.

Paulus

V. PAVLVS lib. VII. ad edictum.

Nemo uidetur re exclusus, quem prætor in integrum restitutum se pollicetur.

VI. VLP IANVS lib. XVIII. ad edictum.

Non solum minoris, uerum eorū quoq. qui reipublicæ causa abfuerunt: item omnium, qui ipsi potuerunt restitui in integrum: successores in integrum restitui possunt, ut sapissime constitutum est. Siue igitur hæres sit, siue is cui hæreditas restituta est, siue filiusfamilias militis successor: in integrum restitui potest. Proinde & si minor in seruitutem redigatur, uel ancilla fiat: dominis eorum dabitur (non tamen ultra tempus statutum) in integrum restitutio. Sed & si forte hic minor erat captus in hæreditate, quam adierat: Iulianus libro septi modestino digestorum scribit, abstinendi facultatem dominum posse habere: non solum ætatis beneficio, uerum etiam si ætas non patrocinetur. quia non adipiscendæ hæreditatis gratia legum beneficio usi sunt, sed uindictæ gratia.

VII. MARCELLVS lib. III. digestorum.

Diuis Antoninus Marcio Auito prætori de succurrendo ei, qui absens rem amiserat, in hanc sententiam rescripsit. ET SI NIHIL FACILE MUTANDUM EST EX SOLENNIBVS: TAMEN VBI AEQVITAS EVIDENS POSCIT, SVBVENIENDVM EST. ITAQVE SI CITATVS NON RESPONDIT, ET OB HOC MORE SOLITO PRONVNCIATVM EST, CONFESTIM AVTEM PRO TRIBVNALITE SEDENTEM ADIIT: EXISTIMARI POTEST, NON SVA CVLPA, SED PARVM EXAUDITA VOCE PRAECONIS DEFVISSE: IDEOQVE RESTITVI POTEST. Nec intra has solummodo species consistet huius generis auxilium. etenim & deceptis sine culpa sua (maxime si fraus ab aduersario interuenerit) succurri oportebit: quamuis etiam de dolo malo actio competere soleat. & boni prætoris est, potius restituere litem, ut ratio & æquitas postulabit, quam actionem famosam constituere: ad quam tunc demum descendendum est, cum remedio locus esse non potest.

VIII. MACER lib. II. de appellationibus.

Inter minores uigintiquinque annis, & eos qui reipublicæ causa absunt, hoc interest: quod minores annis, etiam si per tutores curatoresque suos defensi sunt: nihilominus in integrum contra reipublicam restituuntur, cognita scilicet causa. Ei uero, qui reipublicæ causa absit, cæterisque qui in eadē causa habentur: si per procuratores suos defensi sunt, haecenus in integrum restitutione subueniri solet, ut appellare ipsi permittatur.

Quod

QVOD METVS CAVSSA GESTVM
ERIT. Tit. II.

VLPIANVS lib. XI. ad edictum.

It prator: QVOD METVS CAVSSA GESTVM ERIT, RATVM NON HABEBO. Olim ita dicebatur, QVOD VI METVS'VE CAVSSA. uis em̄ fiebat mentio, propter necessitatem impositam contrariam uoluntati: metus autem, propter instantis uel futuri periculi causa mentis trepidationem. Sed postea detracta est uis mentio: quia quodcunq; ui atroci fit, id metu quoq; fieri uideretur.

V

II. PAVLVS lib. I. sententiarum.

Is autem est maioris rei impetus, qui repelli non potest.

III. VLPIANVS lib. XI. ad edictum.

CONTinet igitur hæc clausula & uim & metum: & si quis ui compulsus aliquid fecit, per hoc edictum restituitur. Sed uim accipimus atrocem, & eam, quæ aduersus bonos mores fiat: non eam, quam magistratus intulit, scilicet iure licito & iure honoris, * quem sustinet. Etenim si per iniuriam quid fecit populi Romani magistratus uel provincie præses, Pomponius scribit hoc edictum locum habere: si forte (inquit) mortis aut uerberum terrore pecuniam alicui extorsit.

E

IIII. PAVLVS lib. XI. ad edictum.

Go puto etiam seruitutis timorem, & similiū admittendum.

V. VLPIANVS lib. XI. ad edictum.

M

Etum accipiendum Labeo dicit, non quemlibet timorem, sed maioris mali.

VI. CAIVS lib. IIII. ad edictum provinciale.

M

Etum autem non uani hominis, sed qui merito & in hominem constantissimum cadat, ad hoc edictum pertinere dicemus.

VII. VLPIANVS lib. XI. ad edictum.

N

Ec timorem infamie hoc edicto contineri, Pedius dicit libro octauo: neq; alicuius uexationis timorem per hoc edictum restitui. Proinde si quis meticulosus rem nullam frustra metuerit, per hoc edictum non restituitur: quoniam neq; ui, neq; metu factum est. Proinde si quis in furto, uel in adulterio deprehensus, uel in alio flagicio: uel dedit aliquid, uel se obligauit: Pomponius libro uicesimo octauo recte scribit, posse eum ad edictum hoc pertinere. timuit enim uel mortem, uel uincula. quanq; non omnem adulterum uel furē licet occidere, nisi se telo defendat: sed potuerat uel nō iure occidi, & ideo iustus fuit metus. Sed & si ne pdatur ab eo, q deprehēdit, alienauerit: succurri ei per hoc edictum

edictū uidetur. quoniā si proditus esset, potuisset ea pati, quæ diximus.

VIII. PAULVS lib. XI. ad edictum.

Isti quidem & in legem Iuliam incidunt, qui quid pro comperto stu pro acceperunt: prætor tamen, ut restituant, interuenire debet. nam & gestum est malo more: & prætor non respicit, an adulter sit, qui dedit: sed hoc solum, quod hic accepit, metu mortis illato. Si is accipiat pecuniam, qui instrumenta status mei interuersurus est, nisi dem: non dubitatur, quin maximo metu compellar: utiq; si iam in seruitutem petor, & illis instrumentis perditis, liber pronunciari non possum.

Quod si dederit, ne stuprum patiatur, uir seu mulier: hoc edictum locum habet: cū uiris bonis iste metus maior, quàm mortis esse debeat.

Hæc, quæ diximus ad edictum pertinere: nihil interest, in se quis ueritus sit, an liberis suis: cum pro affectu magis in liberis parentes terrentur.

IX. VLP IANVS lib. XI. ad edictum.

Metum autem præsentem accipere debemus, non suspicionem inferendi eius: & ita Pomponius libro uicesimo octauo scribit. Ait enim metum accipiendum, si illatus est timor ab aliquo. Deniq; tractat: si fundum meum dereliquero, audito quod quis cum armis ueniret: an huic edicto locus sit. & refert Labeonem existimare, edicto locum non esse. sed & VNDE VI interdictum cessare: quoniam non uidear ui deiectus, qui deñci non exspectaui, sed profugi. Aliter atq; si potestea, quàm armati ingressi sunt, tunc discessi. huic enim edicto locum fore. Idem ait, & si forte adhibita manu, in meo solo per uim ædifices: & interdictum QVOD VI AVT CLAM, & hoc edictum locum habere: scilicet, quoniam metu patior id te facere. Sed & si per uim tibi possessionem tradidero: dicit Pomponius, huic edicto locum esse.

Animaduertendum est autē, quod prætor hoc edicto generaliter & in rem loquitur, nec adiicit à quo gestū sit. & ideo siue singularis sit persona, quæ metum intulit, uel populus, uel curia, uel collegiū, uel corpus: huic edicto locus erit. Sed licet uim à quocunq; prætor factam complectatur: eleganter tamen Pomponius ait: si quo magis te de ui hostium, uel latronum, uel populi tuerer uel liberarem, aliquid accepero à te, uel te obligauero: non debere me hoc edicto teneri, nisi ipse hanc tibi uim submisi. cæterum si alienus sum à ui: teneri me non debere. ego enim operæ potius meæ mercedem accepisse uideor. Idem Pōponius scribit, quosdam bene putare: etiam serui manumissionem, uel ædificij depositionē, quam quis coactus fecit, ad restitutionem huius edicti porrigendā. Sed quod prætor ait, RATVM NON HABEBO: quatenus accipiendū est, uideamus. Et quidē aut imperfecta res est, licet metus interuenerit, ut puta stipulationē numeratio non est secuta: aut pfecta, si post

stipulationem & numeratio facta est, aut per metum acceptò debitor liberatus est, uel quid simile cōtigit, quod negotium perficeret. Et Pomponius scribit, in negocijs quidem perfectis, & exceptionem interdum, & actionem competere: in imperfectis autem solam exceptionem. Sed ex facto scio (cum Campani metu cuidam illato extorsissent cautionem pollicitationis) rescriptum esse ab Imperatore nostro, posse eum à prætore in integrum restitutionem postulare: & prætorem me adfidente interlocutum esse, ut siue actione uellet aduersus Campanos experiri, esse propositam: siue exceptione, aduersus petentes non deesse exceptionem. Ex qua constitutione colligitur: ut siue perfecta, siue imperfecta sit res: & actio & exceptio detur. Volenti aut datur, & in rem actio, & in personam: rescissa acceptilatione, uel alia liberatione. Item Iulianus libro tertio digestorum putat eum, cui res metus causa tradita est, non solum reddere, uerum etiam de dolo repromittere debere.

Licet etiam in rem actionem dandam existimemus, quia res in bonis eius est, qui uim passus est: uerum non sine ratione dicetur, si in quadruplum quis egerit, finire in rem actionem, uel contra. Ex hoc edicto restitutio facienda est in integrum officio iudicis: id est, ut si per uim res tradita sit, retradatur: & de dolo (sicut dictum est) repromittatur, ne forte deterior res sit facta. Et si acceptilatione liberatio interuenerit, restituenda erit in pristinum statum obligatio: usque adeo, ut Iulianus scribat libro quarto, si pecunia, quæ debita fuit, acceptò per uim facta sit: nisi uel soluatur, uel restituta obligatione iudicium accipiat, in quaduplo eum condemnandum. Sed & si per uim stipulanti promiserò, stipulatio acceptò faciēda erit. Sed & si ususfructus, uel seruitutes amissæ sint, restituendæ erunt. Cum autem hæc actio in rem sit scripta, nec personam uim facientis coërceat, sed aduersus omnes restitui uelit, quod metus causa factum est: non immerito Iulianus à Marcello notatus est scribens, si fideiussor uim intulit, ut acceptò liberaretur: in reum non esse restituendam actionem, sed fideiussorem (nisi aduersus reum quoque actionem restituat) debere in quadruplum condemnari. Sed est uerius, quod Marcellus notat: etiam aduersus reum competere hanc actionem, cum in rem sit scripta.

X. CAIVS lib. IIII. ad edictum provinciale.

Illud uerum est: si ex facto debitoris metum adhibentis, fideiussores acceptilatione liberati sint: etiam aduersus fideiussores agi posse, ut se reponant in obligationem. Si metu à te coactus, acceptam tibi stipulationem fecerim: arbitrato iudicis, apud quem ex hoc edicto agitur, non solum illud continetur, ut in tua persona redintegretur obligatio: sed ut fideiussores quoque, uel eosdem, uel alios non minus idoneos adhibeas

habeas: præterea ut & pignora, quæ dederas, in eadem caussa restituas.

XI. MARCELLVS lib. IIII. *Iuliani digestorū notat.*

SI quis alius sine malicia fideiussoris, ut fideiussori accepto fieret, uim fecit: non tenebitur fideiussor, ut rei quoque obligationem restituat.

XII. VLP IANVS lib. XI. *ad edictum.*

Sed & partus ancillarum, & foetus pecorum, & fructus restitui, & omnem causam oportet. nec solum eos, qui percepti sunt: uerū si plus ego percipere potui, & per metum impeditus sum: hæc quoque præstabit. Quæri poterit: an etiā ei, qui uim fecerat, passo uim restitui prætor uelit per hoc edictū, ea quæ alienauit? Et Pomponius scribit libro uicesimo octauo, non oportere ei prætorem opem ferre. nam cum liceat (inquit) uim ui repellere: quod fecit, passus est. Quare si metu te coegerit sibi promittere: mox ego tum eum coëgero, metu te accepto liberare: nihil esse, quod ei restituatur. Iulianus ait & eū, qui uim adhibuit debitori suo, ut ei solueret: hoc edicto nō teneri, propter naturam QVOD METVS CAVSSA actionis, quæ damnum exigit: quamuis negari non possit, in legem Iuliam eum de ui incidisse, & ius crediti amisisse.

XIII. CALLISTRATVS lib. V. *de cognitionibus.*

Exstat enim decretum diui Marci in hæc uerba. Optimum est, ut si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris. Et cum Marcianus inde diceret, uim nullam feci. Cæsar dixit. Tu uim putas esse solum, si homines uulnerentur? uis est & tunc, quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit. Quisquis igitur probatus mihi fuerit, rem ullam debitoris, non ab ipso sibi sponte datam, sine ullo iudice temere possidere, uel accepisse, sibi quæ ius in eam rem dixisse: ius crediti non habebit.

XIIII VLP IANVS lib. XI. *ad edictum.*

Item si cum exceptione aduersus te perpetua tutus essem, coëgero te acceptum mihi facere: cessare hoc edictum. quia nihil tibi abest. Si quis non restituat: in quadruplum iudiciū in eum pollicetur. Quadraplatur autem omne, quodcunque restitui oportuit. Satis enim clementer cum reo prætor egit: ut daret ei restituēdi facultatem, si uult potius euitare. Post annum uero in simplum actionem pollicetur: sed nō semper, sed caussa cognita. In causæ autem cognitione uersatur: ut si actio non sit, tunc hæc detur. & sanè cum per metum facta iniuria anno quidem utili exoleuerit: idonea caussa esse debet, ut post annum actio hæc dari debeat. Alia autē actio esse sic potest: si is, cui uis admissa est, decesserit: hæres eius habet hæreditatis petitionem. quoniam pro possessore, qui uim intulit, possidet. propter quod hæredi non erit QVOD

s i metus

METVS CAVSSA actio: quamuis si annus largiretur, etiam hæres in quadruplum experiri possit. Ideo autem successoribus datur, quoniam & rei habet persecutionem. In hac actione non quaeritur, utrū is, qui conuenitur, an alius metum fecerit. sufficit enim hoc docere, metū sibi illatum, uel uim: & ex hac re eum, qui conuenitur, & si crimine caret, lucrum tamen sensisse. Nam cum metus habebit in se ignorantia: merito quis non adstringitur, ut designet, quis ei metum uel uim adhibuerit. & ideo ad hoc tantum actor adstringitur: ut doceat metū in causa fuisse, ut alicui acceptam pecuniam faceret, uel rem ita traderet, uel quid aliud faceret. Nec cuiquam iniquum uideatur, ex alieno facto alium in quadruplum condemnari: quia non statim quadrupli est actio, sed si res nō restituitur. Hæc aut actio cum arbitraria sit: habet reus al's * usq; a licentiam ab arbitrio dato * usq; ad sententiam, restitutionem (secundū sentētia ab quod supra diximus) rei facere. quod si non fecerit: iure meritoq; quadrupli condemnationem patietur. Aliquando tamen, & si metus ad arbitro da= hibitus proponatur, arbitrium absolutionem adfert. Quid enim, si metum quidem Titius adhibuit, me non conscio: res autem ad me peruenit, & hæc in rebus humanis non est sine dolo malo meo: non iudicis officio absoluar? Ita & si seruus in fuga est: æque iudicis officio (si canero me, si in meam potestatem peruenierit, restitutum) absolui debebo. Vnde quidam putant, bonæ fidei emptorē ab eo, qui uim intulit, comparantem, non teneri: nec eum, qui dono accepit, uel cui res legata est. Sed rectissime * Iuliano uidetur, etiam hos teneri: ne metus, quem passus sum, mihi capciosus sit. Pedius quoq; libro octauo scribit, arbitrium iudicis in restituenda re tale esse: ut eum quidem, qui uim admittit, iubeat restituere, etiam si ad alium res peruenit: eum autem, ad quē peruenit, etiam si alius metum fecit. Nam in alterius præmium uerti alienū metum non oportet. Labeo ait. si quis per metum reus sit constitutus, & fideiussorem nolentem dederit: & ipse & fideiussor liberatur. Si solus fideiussor metu accessit, non etiam reus: solus fideiussor liberabitur. Quadruplatur autem id, **QUANTI EA RES ERIT**, cum fructibus & omni causa. Si quis per uim sisti promittendo, postea fideiussorē, adhibeat: is quoq; liberatur. Sed & si quis per uim stipulatus, cum acceptū non faceret, fuerit in quadruplū cōdemnatus: ex stipulatu eū agentem, aduersus exceptionem replicatione adiunari, Iulianus putat: cum in quadruplo & simplum sit reus consecutus. Labeo aut etiam post quadrupli actionē, nihilominus exceptionē submouendū eū, q uim intulit, dicebat. quod cū durū uideatur, ita tēperandū est: ut tā tripli condēnatiōe plectat, q̄ acceptilationē omnimodo facere cōpellat. Quatenus aut diximus, quadruplo simplum inesse, sic hoc disponendum

Al's * Iuliano, al's Vi
miano.

nendū est: ut in condemnatione quadrupli res quidē omnimodo con-
tineatur, & eius restitutio fiat: poena aut usq; ad triplū* præstetur. Quod aliās* ste
si homo sine dolo malo & culpa eius, qui uim intulit, & condemnatus tur.
est, perijt: in hoc casu à rei cōdemnatione ideo relaxabitur (si intra tem
pora iudicati actionis moriatur) quia tripli poena ppter facinus satisfac-
cere cogitur. Pro eo autem, qui in fuga esse dicitur: cautio extorquen-
da est, quatenus & psequatur, & omnimodo eum restituat: & nihilomi-
nus in rem, uel ad exhibēdum, uel si qua alia ei competit actio, ad eum
recipiendum integra ei, qui uim passus est, seruabitur. ita tamen, ut si
dominus eum quocunq; modo receperit: is qui ex stipulatione conue-
nitur, exceptione tutus fiat. hæc si post condemnationem. Si autem an-
te sententiam homo sine dolo malo & culpa mortuus fuerit: tenebi-
tur, idēq; his uerbis edicti, NEQVE EA RES ARBITRIO IV-
DICIS RESTITVATUR. Ergo & si in fuga sit seruus sine dolo ma-
lo & culpa eius, cum quo agetur: cauendum est per iudicem, ut eum ser-
uum persecutus, reddat. Sed & si non culpa eius, cum quo agetur, obie-
rit: si tamen peritura res non fuit, si metum non adhibuisset: tenebitur
reus, * sic & in interdicto VNDE VI, uel QVOD VI AVT CLAM ob aliās* si.

seruatur. Itaq; interdum hominis precium recipit, quāti eum uenditur-
tus fuerat, si uim passus non esset. Qui uim intulit, cū possessionem
à me sit consecutus, fur non est: quamuis qui ui rapuit, fur improbius
esse uideatur, ut Iuliano placet. Eum qui metum fecit, & de dolo te-
neri certum est: (& ita Pomponius) & consumi alteram actionem per
alterā, exceptione in factum opposita. Iulianus ait, quod interest qua-
druplari solum. & ideo eum, qui ex causa fideicommissi quadraginta
debeat, si trecenta promiserit per uim, & soluerit: ducentorum sexagin-
ta quadruplum consecuturum. in his enim cum effectu uim passus est.

Secundū hæc si plures metum adhibuerint, & unus fuerit conuentus:
si quidem sponte rem ante sententiam restituerit, omnes liberati sunt.
Quod etsi non fecerit, sed ex sentētia quadruplū restituerit: uerius est,
etiani sic perimi aduersus cæteros QVOD METVS CAVSSA actio-
nem.

XV. PAVLVVS lib. XI. ad edictum.

A Ut in id dabitur aduersus cæteros actio, quod minus ab alio exa-
ctum est.

XVI. VLP IANVS lib. XI. ad edictum.

Quod diximus, si plures metum admiserunt: idem dicendum erit,
& si ad alium res peruenit, & alter metum adhibuit. Sed & si ser-
ui metum adhibuerunt, noxalis quidem actio ipsorum nomine erit:
poterit autem quis & dominum, ad quem res peruenerit, conuenire:
quod conuentus, siue rem, siue (secundū quod iam dictum est) quadru-
plum

s iij pium

plum præstiterit: proderit & seruis. Si uero noxali conuentus, maluerit noxæ dedere: nihilominus poterit & ipse conueniri, si ad eum res peruenit. Hæc actio hæredi cæterisque successoribus datur, quoniam rei habet persecutionem. In hæredem autem & cæteros in id, quod ad eos peruenit, datur non immerito. licet enim poena ad hæredem non tranfit: attamen quod turpiter uel scelere quæsitum est (ut est rescriptum) ad compendium hæredis non debet pertinere.

XVII. PAVLVS lib. V. *questionum.*

Videamus ergo: si hæres, ad quem aliquid peruenit, consumpserit quod peruenit, an desinat teneri: an uero sufficiat semel peruenisse: & si consumpto eo decesserit, utrum aduersus hæredem eius omnimodo competat hæc actio, quoniam hæreditariam suscepit obligationem: an non sit danda, quoniam ad secundum hæredem nihil peruenit. Et melius est, omnimodo competere in hæredem hæredis actionem. sufficit enim semel peruenisse ad proximum hæredem: & quod perpetua actio esse cœpit. Alioquin dicendum erit: nec ipsum, qui cōsumpsit, quod ad eum peruenit, teneri.

XVIII. IULIANVS lib. LXIII. *digestorum.*

Si ipsa res, quæ ad alium peruenit, interiit: nõ esse locupletiores discemus. si uero in pecuniam, aliã uel rem conuersa sit: nihil ultra quærendum est, quis exitus sit: sed omnimodo locuples uidetur, licet postea deperdat. Nam & Imperator Titus Antoninus Claudio Frontino, de precijs rerum hæreditariarum rescripsit: ob id ipsum potius hæreditatem ab eo posse, quia licet res, quæ in hæreditate fuerant, apud eum non sint: tamen precium earum locupletem eum uel sæpius mutata specie faciendo, perinde obliget, ac si corpora ipsa in eadem specie mansissent.

XIX. CAIVS lib. IIII. *ad edictum prouinciale.*

Quod autem in hæredem pollicetur actionem proconsul, quatenus ad eum peruenerit: intelligendum est, ad perpetuo dandam actionem pertinere.

XX. VLPIANVS lib. XI. *ad edictum.*

Quantum autem ad hæredem peruenit, litis contestatæ tempore spectabitur: si modo certum sit aliquid peruenisse. Idem & si in ipsius, qui uim intulit, corpus patrimonij sic peruenerit aliquid, ut certum sit ad hæredem peruenturum. idem, si debitor liberatus est.

XXI. PAVLVS lib. XI. *ad edictum.*

Si mulier contra patronum suum ingrata facta: sciens se ingratam, Scum de suo statu periclitabatur, aliquid patrono dederit uel promiserit, ne in seruitutem redigatur: cessat edictum, quia hunc sibi metum ipsa

ipsa infert. Quod metus causa gestum erit, nullo tempore prætor raturum habebit. Qui possessionem non sui fundi tradidit: non quanti fundus est, sed quanti possessio: eius quadruplum, uel simplum cum fructibus consequetur. æstimatur enim quod restitui oportet, id est, quod abest. Abest autem nuda possessio cum suis fructibus, quod & Pomponius scribit. Si dos metu promissa sit, non puto nasci obligationem: quia est uerissimum, nec talem promissionem dotis ullam esse. Si metu coactus sum ab emptione uel locatione discedere: uidendum est, an nihil sit actum, & antiqua obligatio remaneat: an hoc simile sit acceptilationi, quia nulla bonæ fidei obligatione possumus niti, cum finita sit, dum amittitur. & magis est, ut similis species acceptilationis sit, & ideo prætoriam nascatur. Si metu coactus ad hæreditatem, puto me hæredem effici: quia quamuis, si liberum esset, noluissem: tamen coactus uolui. Sed per prætorem restituendus sum, ut abstinendi mihi potestas tribuatur. Si coactus hæreditatem repudiem, duplici uia prætor mihi succurrit: aut utiles actiones quasi hæredi dando, aut actionem QUOD METVS CAUSSA præstando: ut quā uiam ego elegero, hæc mihi pateat.

XXII. PAVLVVS lib. I. *sententiarum.*

Qui in carcerem quem detruxit, ut aliquid ei extorqueret: quidquid ob hanc causam factum est, nullius momenti est.

XXIII. VLPIANVS lib. V. *opinionum.*

Non est uerissimum, compulsus in urbe inique indebitum soluissimum, qui claram dignitatem se habere prætendat: cum potuerit is ius publicum inuocare, & adire aliquem potestate præditum, qui utique uim eum pati prohibuisset. sed huiusmodi præsumptioni debet apertissimas probationes uiolentiæ opponere. Si iusto metu perterritus, cognitione iudicis: ad quem ut uinctus iret, potens aduersarius minabatur: id quod habere licebat, compulsus uendidit: res suæ æquitati per præsidem præfidiæ restituitur. Si fœnerator inciuiliter custodiendo athletā, & à certaminibus prohibendo, cauere cōpulerit ultra quā titatē pecuniæ debitorum: his probatis, cōpetens iudex res suæ æquitati restitui decernet. Si quis quod aduersario non debebat, delegāte eo per uim apparitione præfidis interueniente, sine notione iudicis coactus est dare: iudex inciuiliter extorta restitui ab eo, qui rei dānum præstitit, iubeat. Quod si debitor satisfecit, simplici iussione, & nō cognitione habitata: quāuis non extra ordinē exactionem fieri, sed ciuiliter oportuit: quæ ratione solutioni debitorum ab eo quantitatū præfecerūt, reuocari inciuile est.

DE DOLO MALO. Tit. III.

Vlpianus

VLPIANVS lib. XI. ad edictum.

HOC edicto prætor aduersus uarios & dolosos, qui alijs ob fuerunt calliditate quadam, subuenit: ne uel illis malicia sua sit lucrosa, uel istis simplicitas dānosa. Verba autem edicti talia sunt. QVÆ DOLO MALO FACTA ESSE DICENTVR: SI DE HIS REBVS ALIA ACTIO NON ERIT, ET IUSTA CAVSSA ESSE VIDEBITVR, IUDICIUM DABO. Dolum malum Seruius quidem ita definit: machinationem quandam alterius decipiendi caussa, cum aliud simulatur, & aliud agitur. Labeo autem ait, posse sine simulatione id agi, ut quis circūueniatur: posse & sine dolo malo aliud agi, & aliud simulari: si curi faciant, qui per eiusmodi dissimulationem seruant & tuentur, uel sua uel aliena. Itaq; ipse sic definit: dolum malum esse, omnem calliditatem, fallaciam, machinationem, ad circūueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam. Labeonis definitio uera est. Non fuit autem contentus prætor DOLVM dicere, sed adiecit MALVM: quoniam am ueteres etiam bonum dolum dicebant, & pro solertia hoc nomen accipiebant: maxime si aduersus hostem latronemue quis machinaretur. Ait prætor, SI DE HIS REBVS ALIA ACTIO NON ERIT. merito prætor ita demū hanc actionem pollicetur, si alia actio non sit: quoniam tam famosa actio non temere debuit à prætore decerni: si sit ciuilis, uel honoraria, qua quis possit experiri. Vsq; adeo, ut Pedius libro nono scripserit: etiā si interdictum sit, quo quis experiri: uel exceptio, qua se tueri possit: cessare hoc edictum. Idem & Pomponius libro uicesimo octauo. & ita adiicit: etsi stipulatione tutus sit quis, eum actionē de dolo habere non posse: ut puta si de dolo stipulatus sit. Idē Pomponius ait, & si actionem in nos dari non oporteat: ueluti si stipulatio tam turpis de dolo malo facta sit, ut nemo daturus sit ex ea actionem: nō debere laborari, ut habeā de dolo malo actionem: cum nemo sit aduersum me daturus actionem. Idem Pomponius refert Labeonem existimare: etiam si quis in integrum restitui possit, non debere ei hanc actionē cōpetere. Sed & si alia actio tēpore finita sit, hanc cōpetere nō debere: sibi imputaturo eo, qui agere superfederit: nisi in hoc quoq; dolus malus admissus sit, ut tēpus id exiret. Si quis cum actionem ciuilem haberet, uel honorariam in stipulatū deductam, eam acceptilatione uel alio modo sustulerit: de dolo experiri nō poterit, quoniam habuit aliam actionem: nisi & in amittenda actione dolum malum passus est. Non solum autem si aduersus eum sit alia actio, aduersus quem de dolo quæritur,

II. PAVLVS lib. XI. ad edictum.

Vl

Vel à quo seruari res poterit,

III. *VLPIANVS lib. XI. ad edictum.*

Non habet hoc edictum locum : uerum etiam si aduersus alium

IIII. *PAVLVS lib. XI. ad edictum.*

Sit actio, uel si ab alio res mihi seruari poterit.

V. *VLPIANVS lib. XI. ad edictum.*

Ideoq; si quis pupillus à Titio, tutore authore colludente, circumscriptus sit: non debere eum de dolo malo actionem aduersus Titium habere, cum habeat tutelæ actionem, per quam consequatur, quod sua inter sit. Planè si tutor soluendo non sit: dicendum erit de dolo actionem ei dari.

VI. *CAIUS lib. III. ad edictum prouinciale.*

Nam is nullam actionem uidetur habere, cui propter inopiam aduersarij inanis actio est.

VII. *VLPIANVS lib. XI. ad edictum.*

Et eleganter Põponius hæc uerba, SI ALIA ACTIO NON SIT, sic excepit: quasi res alio modo ei, ad quæ ea res pertinet, salua esse non possit. Nec uidetur huic sententiæ aduersari, quod Iulianus libro quarto scribit: si minor annis uiginti quinque consilio serui circumscriptus, eum uendiderit cum peculio, emptorq; eum manumiserit: dandam in manumissum de dolo actionem. Siue enim accipimus, carere dolo emptorem, ut ex empto teneri non possit: siue nullam esse uenditionem, si in hoc ipso, ut uenderet, circumscriptus est (quod & proponitur) non inducitur in integrum restitutio. nã aduersus manumissum nulla in integrum restitutio locum habet. Secundum quæ, etiã si pœnali actione indemnitati eius consuli possit: dicendum erit cessare de dolo actionem. Pomponius etiam si popularis actio sit, cessare de dolo actionem ait. Non solum autem si alia actio non sit, sed & si dubitetur, an alia sit: putat Labeo de dolo dandam actionem: & adfert talem speciem. Qui seruum mihi debebat (uel ex uenditione, uel ex stipulatu) uenenum ei dedit, & sic eum tradidit: uel fundum, & dum tradidit, imposuit ei seruitutem, uel ædificia diruit, uel arbores excidit, uel uineam extirpauit. ait Labeo: siue cauit de dolo, siue non: dandam in eum de dolo actionem. quoniam si cauit: dubium sit, an competat ei ex stipulatu actio. Sed est uerius: siquidem de dolo cautum est, cessare actionem de dolo, quoniã est ex stipulatu actio. si nõ est cautum: in ex empto quidem actione cessat de dolo actio, quoniam est ex empto: in ex stipulatu uero, de dolo actio necessaria est. Si seruum usufructuarii proprietarius occiderit: legis Aquiliæ actioni, & ad exhibendũ id accedit, si possidens proprietarius occidit: ideoq; cessat de dolo actio. Item si seruum lega-

t tum

tum hæres ante aditam hæreditatem occiderit: quoniam prius, quam factus sit legatarij, interemptus est: cessat legis Aquiliæ actio. de dolo autem actio, quocumq; eum tempore occiderit, cessat: quia ex testamento actio competit. Si quadrupes tua dolo alterius damnum mihi dederit: queritur, an de dolo habeam aduersus eum actionem: & placuit mihi, quod Labeo scripsit: si dominus quadrupedis non sit soluendo, dari debere de dolo actionem: quamuis si noxæ deditio sit secuta, non putem dandam, nec in id, quod excedit. Idem Labeo querit: si compeditum seruum meum, ut fugeret, solueris: an de dolo actio danda sit: & ait Quintus apud eum notans, si non misericordia ductus fecisti, furri teneris: si misericordia, in factum actio dari debet. Seruus pro libertate pactionis reum domino dedit: ea conditione, ut post libertatem transferatur in eum obligatio. manumissus non patitur in se obligatio nem transferri. Pomponius scribit, locum habere de dolo actionem, sed si per patronum stabit, quo minus obligatio transferatur: dicendum ait: patronum exceptione à reo submouendum. Ego moueor, quemadmodum enim de dolo dabitur, cum sit alia actio: nisi forte quis dicat: quoniam exceptione patronus submoueri potest, si agat cum reo: debere dici (quasi nulla actio sit, quæ exceptione repellitur) de dolo decernendam. Atquin patronus tunc submouetur: si nolit expromissionem ipsum manumissum accipere. expromissori planè aduersus manumissum dari debebit de dolo actio: aut si non sit soluendo expromissor, domino dabitur. Si dolo malo procurator passus sit uincere aduersariū meum, ita ut absolueretur: an de dolo actio mihi aduersus eum, qui uicit, cōpetat: potest queri. & puto nō cōpetere: si paratus sit reus trāsferre iudiciū in se sub exceptione hac, SI COLLVSVM SIT. alioquin de dolo actio erit danda: scilicet si cum procuratore agi non possit, quia non est soluendo. Item Pōponius refert: Cecidianum prætorem non dedisse de dolo actionem aduersus eum, qui adfirmarat idoneū esse eum, cui mutua pecunia dabatur: quod uerum est. nam nisi ex magna & euidenti calliditate, non debet de dolo actio dari.

VIII. CAIVS lib. IIII. ad edictum provinciale.

Quod si cum scires eum facultatibus labi, lucri tui gratia adfirmasti mihi idoneum esse: merito aduersus te (cum mei decipiendi gratia alium falsò laudasti) de dolo iudicium dandum est.

IX. VLP IANVS lib. XI. ad edictum.

Si quis adfirmauerit minimam esse hæreditatem, & ita eam ab hærede emit: non est de dolo actio, cum ex uendito sufficiat. Si autem mihi persuaserit, ut repudiem hæreditatem, quasi minus soluendo ea sit: uel ut optem seruum, quasi melior eo in familia non sit: dico de dolo dandam

dam, si callide hoc fecerit. Itē si tabulæ testamenti, ne de inofficioso diceretur, diu suppressæ sint, mox mortuo filio prolata: hæredes filij aduersus eos, qui suppresserunt, & lege Cornelia & de dolo posse experiri. Labeo libro septimo posteriorum scribit: si oleum tuum quasi suum defendat Titius, & tu hoc oleū deposueris apud Seium, ut is hoc uenderet, & precium seruaret, donec inter nos dijudicaretur, cuius oleū esset, neq; Titius uelit iudicium accipere: quoniam neq; mandati, neq; sequestraria Seiū conuenire pōtes, nondum impleta cōditione depositionis: de dolo aduersus Titium agendum. Sed Pomponius libro uicesimo septimo, posse cum sequestro præscriptis uerbis actione agi: uel si is soluendo non sit, cum Titio de dolo: quæ distinctio uera esse uidetur. Et si seruum pignoratū noxæ mihi dederis: per iudicem abso- lutus, de dolo teneris, si apparuerit eum esse pignori datum. Hæc de dolo actio noxalis erit. ideo Labeo quoq; libro tricesimo prætoris peregrini scribit, de dolo actionem serui nomine interdum de peculio, interdum noxalem dari. Nam si ea res sit, in qua dolus commissus est, ex qua de peculio daretur actio: tunc de peculio dandam. Si uero ea sit, ex qua noxalis: hoc quoq; noxale futurum. Merito causæ cognitionē prætor inseruit. neq; enim passim hæc actio indulgēda est. nam ecce in primis si modica summa sit,

X. PAVLVVS lib. XI. ad edictum.

ID est usq; ad duos aureos,

XI. VLP IANVS lib. XI. ad edictum.

Non debet dari. Sed & quibusdam personis non dabitur: ut puta li- beris uel libertis aduersus parentes patronosue, cum sit famosa. Sed nec humili aduersus eum, qui dignitate excellit, debet dari: ut puta plebeio aduersus consularem receptæ authoritatis: uel luxurioso atq; prodigo, aut aliàs uili aduersus hominem uitæ emendationis: & ita La- beo. Quid ergo in horum persona? dicendum est, IN FACTVM uerbis temperandam de dolo actionem, ut bonæ fidei mentio fiat.

XII. PAVLVVS lib. XI. ad edictum.

NE ex dolo suo lucentur.

XIII. VLP IANVS lib. XI. ad edictum.

Hæredibus tamē harum personarū, item aduersus hæredes de do- lo actio erit danda. Item in causæ cognitionē uersari Labeo ait, ne in pupillum de dolo detur actio, nisi forte nomine hæreditario con- ueniatur. Ego arbitror, & hunc ex suo dolo conueniendū, si proximus pubertati est: maxime si locupletior ex hoc factus sit.

XIIII. PAVLVVS lib. XI. ad edictum.

Quid enim si impetrauerit à procuratore petitoris, ut ab eo absol-
t ij ueretur

ueretur: uel si de tutore mentitus, pecuniam acceperit: uel alia similia admiserit, quæ non magnam machinationem exigunt:

XV. VLP IANVS lib. XI. ad edictum.

Sed & ex dolo tutoris (si factus est locupletior) puto in eum dandam actionem, sicut exceptio datur. Sed an in municipes de dolo datur actio, dubitatur. Et puto ex suo quidem dolo non posse dari (quid enim municipes dolo facere possunt?) sed si quid ad eos puenit ex dolo eorum, qui res eorum administrant: puto dandam. De dolo autem decurionum, in ipsos decuriones dabitur de dolo actio. Item si quid dolo procuratoris ad dominum peruenerit: datur in dominum de dolo actio, in quantum ad eum peruenerit. nam procurator ex suo dolo proculdubio tenebitur. In hac actione designari oportet, cuius dolo factum sit: quamuis in metu non sit necesse.

XVI. PAVLVS lib. XI. ad edictum.

Item exigit prætor, ut compræhëdatur, quid dolo malo factum sit. Scire enim debet actor, in qua re circumscriptum sit, nec in tanto crimine uagari.

XVII. VLP IANVS lib. XI. ad edictum.

Si plures dolo fecerint, & unus res restituerit: omnes liberantur. quod si unus, quanti ea res est, præstiterit: puto adhuc cæteros liberari.

Hæc actio in heredem & in cæteros successores datur, dumtaxat de eo, quod ad eos peruenerit.

XVIII. PAVLVS lib. XI. ad edictum.

Arbitrio iudicis in hac quoque actione restitutio compræhenditur: & nisi restitutio fiat, sequitur cõdemnatio quanti ea res est. Ideo autem hic & in metus causa actione certa quantitas non adiicitur: ut possit per contumaciam suam tanti reus cõdemnari, quanti actor in litem iurauerit: licet officio iudicis debeat in utraque actione taxatione iniuriarum refrenari. Non tamen semper in hoc iudicio arbitrium iudicis dandum est. Quid enim si manifestum sit, rem restitui non posse: ueluti si seruus dolo malo traditus, defunctus sit: ideoque protinus condemnari debet in id, quod interfit actoris. Si dominus proprietatis insulæ, cuius ususfructus legatus erat, incenderit: non est de dolo actio, quoniã aliæ ex hoc oriuntur actiones. De eo, qui sciens *cõmendasset falsa pondera, ut uenditor emptori, merces adpenderet: Trebatius de dolo dabat actionem. Atquin si maiora pondera commendauit: id quod amplius mercis datum est, repeti conditione potest. si minora: ut reliqua merx detur, ex empto agi potest. Nisi si ea conditione merx uenit, ut illis ponderibus traderetur: cū ille decipiendi causa adfirmasset, se æqua pondera habere. Si cuius dolo effectum est, ut lis temporibus legitimis transactis pereat: Trebatius ait, aduersus eum de dolo dandum iudicium

als *cõmo
dasset et cõ
modauit.

iudicium: non ut arbitrio iudicis restituatur, sed ut tantum actor conseq-
quatur, quanti eius interfuit, id non esse factum: ne aliter obseruantia-
bus lex circumscribatur. Si seruum, quem tu mihi promiseras, alius
occiderit: de dolo malo plerique in eum dandam actionem recte putant:
quia tu à me liberatus sis, ideoque legis Aquiliæ actio tibi denegetur.

XIX. PAPINIANVS lib. XXXVII. *questionum.*

SI fideiussor promissum animal ante moram occiderit: de dolo acti-
onem reddi aduersus eum oportere, Neratius Priscus & Iulianus re-
sponderunt: quoniam debitore liberato, per consequentiam ipse quoque
dimittitur.

XX. PAVLVS lib. XI. *ad edictum.*

SERuus tuus cum tibi deberet, nec soluendo esset: hortatu tuo pecu-
niam mutuam à me accepit, & tibi soluit. Labeo ait, de dolo malo
actionem in te dandam: quia nec de peculio utilis sit, cum in peculio ni-
hil sit: nec in rem domini uersum uideatur, cum ob debitum dominus
acceperit. Si persuaseris mihi, nullam societatem tibi fuisse cum eo,
cuius hæres sum: & ob id iudicio absolui te passus sim: dandam mihi de
dolo actionem, Iulianus scribit.

XXI. VLP IANVS lib. XI. *ad edictum.*

QVod si deferente me iuraueris, & absolutus sis, postea periurium
fuerit adprobatum: Labeo ait de dolo actionem in eum dandam,
Pomponius autem per iusiurandum transactum uideri. quam senten-
tiam & Marcellus libro septimo digestorum probat. stari enim reli-
gioni debet.

XXII. PAVLVS lib. XI. *ad edictum.*

NAm sufficit periurij poena.

XXIII. CAIVS lib. IIII. *ad edictum prouinciale.*

SIllegatarius, cui supra modum legis Falcidiae legatum sit, hæredi ad
huc ignorantiam substantiam hereditatis, ultro iurando uel quadam
alia fallacia persuaserit, tanquam satis ab eoque ad solida legata soluendi
sufficiat hereditas: atque eo modo solida legata fuerit consecutus: da-
tur de dolo malo actio.

XXIIII. VLP IANVS lib. XI. *ad edictum.*

SIdolo acciderit eius, qui uerba faciebat pro eo, qui de libertate con-
stendebat, quo minus praesente aduersario secundum libertatem pro-
nunciaretur: puto statim de dolo dandam actionem in eum: quia semel
pro libertate dictam sententiam retractari non oportet.

XXV. PAVLVS lib. XI. *ad edictum.*

CVm à te pecuniam peterem, eoque nomine iudicium acceptum
esset: falso mihi persuasisti, tanquam eam pecuniam seruo meo,
aut procuratori soluisses: eoque modo consecutus es, ut consentiente me

absoluereris. quærentibus nobis, an in te doli iudicium dari debeat: placuit de dolo actionem non dari. quia alio modo mihi succurri potest. nam ex integro agere possum: & si obijciatur exceptio rei iudicatæ, replicatione iure uti potero.

als* in rē.
als in re.

XXVI. CAIVS lib. IIII. ad edictum provinciale.

IN hæredē eatenus daturum se eam actionem proconsul pollicetur, quatenus ad eum peruenit: id est, quatenus ex ea re locupletior ad eum hæreditas peruenit.

XXVII. PAVLVS lib. XI. ad edictum.

Doloue malo eius factum est, quo minus perueniret.

XXVIII. CAIVS lib. IIII. ad edictum provinciale.

ITaq; si accepto lata sit tibi pecunia: omnimodo cū hærede tuo agitur. At si res tibi tradita sit: siquidem mortuo te ea res exstitit, agitur cum hærede tuo. si minus: non agitur. Sed utiq; in hæredem perpetuo dabitur: quia nō debet lucrari ex alieno damno. Cui conueniens est, ut & in ipsum, qui dolum commisit: in id, quod locupletior est, perpetuo danda sit in factum actio.

XXIX. PAVLVS lib. XI. ad edictum.

Sabinus putat, calculi potius ratione, q̄ maleficij hæredem conueniri: deniq; famosum non fieri, ideoq; in perpetuum teneri oportere.

XXX. VLP IANVS lib. XI. ad edictum.

Neq; causæ cognitio erit in hæredis persona necessaria.

XXXI. PROCVLVS lib. II. ἐπὶ δολῷ.

Cum quis persuaserit familiæ meæ, ut de possessione decedat: possessio quidem non amittitur, sed de dolo malo actio in eum competit, si quid damni mihi accesserit.

XXXII. SCAEVOLA lib. II. digestorum.

Filius legatum sibi seruum per præceptionem rogatus manumittere post certum tempus, quàm rationes ipsi & cohæredibus fratribus reddidisset: ante diem, & ante redditas rationes, ad libertatem uindicta manumittendo perduxerat. quæsitum est, an ex fideicommissa fratribus teneretur, ut rationes pro portionibus eorum redderent: Respondi. cum liberum fecit, ex causâ quidem fideicommissi non teneri: uerum si ideo properasset manumittere, ne rationes fratribus redderentur, posse de dolo actionem in eum exerceri.

XXXIII. VLP IANVS lib. IIII. opinionum.

REi, quam uenalem possessor habebat, litem proprietatis aduersarius mouere coepit: & postea, quàm opportunitatem emptoris, cui uenundari potuit, peremit: destitit. placuit possessori hoc nomine actionem in factum cum sua indemnitate competere.

Idem

XXXIII. IDEM lib. XLIII. ad Sabinum.

SI cum mihi permisisses saxum ex fundo tuo eijcere, uel cretam, uel Sarenam fodere: & sumptum in hanc rem fecerim, nec patiaris me tollere: nulla alia, quàm de dolo, actio locum habebit.

XXXV. IDEM lib. XXX. ad edictum.

SI quis tabulas testamenti apud se depositas, post mortem testatoris deleuerit, uel alio modo corruperit: hæres scriptus habebit aduersus eum actionem de dolo. Sed & his, quibus legata data sunt, erit de dolo actio.

XXXVI. MARTIANVS lib. II. regularum.

SI duo dolo malo fecerint, inuicem de dolo non agent.

XXXVII. VLP IANVS lib. XLIII. ad Sabinum.

QVod uenditor, ut commendet, dicit: sic habendum, quasi neq; dictum, neq; promissum sit. Si uero decipiendi emptoris causa dictum est: æque sic habendum est, ut non nascatur aduersus dictum promissumue actio: sed de dolo actio detur.

XXXVIII. IDEM lib. V. opinionum.

QVidam debitor epistolam, quasi à Titio, mitti creditori suo effecit, ut ipse liberaret. hac epistola creditor deceptus, Aquiliana stipulatione & acceptilatione eum liberauit: postea epistola falsa, uel inanis reperta. creditor quidem maior annis uiginti quinq; de dolo habebit actionem: minor autem in integrum restituetur.

XXXIX. CAIVS lib. XXVI. ad edictum provinciale.

SI te Titio obtuleris de ea re, quam non possidebas, in hoc ut alius suscipiat: & iudicatum solui satisfeceris: quamuis absolutus sis, de dolo malo tamen teneberis: & ita Sabinus placet.

XL. FVRIVS ANTHINVS lib. I. ad edictum.

IS qui decepit aliquem, ut hæreditatem non idoneam adiret, de dolo tenebitur: nisi fortasse creditor erat, & solus erat. tunc enim sufficit contra eum doli mali exceptio.

DE MINORIBVS VIGINTI

quinq; annis. Tit. III.

VLP IANVS lib. XI. ad edictum.

HOC edictum prætor, naturalem æquitatē secutus, proposuit: quo tutelam minorum suscepit. nam cum inter omnes constet: fragile esse & infirmum huiusmodi ætatum consilium, & multis captionibus suppositum, multorumq; insidijs expositum: auxilium eis prætor hoc edicto pollicitus

citus est, & aduersus captiones opitulationem. Prætor edicit. QVOD CVM MINORE, QVAM VIGINTI QVINQVE ANNORVM NATV GESTVM ESSE DICETVR: VTIQVE QVAE EA RES ERIT, ANIMADVERTAM. Apparet minoribus annis uigintiquinq; eum opem polliceri. nam post hoc tempus compleri uirilem uigorem constat. Et ideo hodie in hanc usq; ætatem adolēcentes curæ torum auxilio reguntur: nec ante rei suæ administratio eis committi debet, quāuis bene rem suam gerentibus.

II. IDEM lib. XVIII. ad L. Iuliam & Papiam.

Nec per liberos suos rem suam maturius à curatoribus recipiant. Quod enī legibus cauetur, ut singuli anni per singulos liberos remittantur: ad honores diuus Seuerus pertinere ait, non ad rem suam recipiendam.

III. IDEM lib. XI. ad edictum.

Deniq; diuus Seuerus & Imperator noster, huiusmodi consulum uel præsidum decreta, quasi ambitiosa esse interpretati sunt. Ipsi autem perraro minoribus rerum suarum administrationem extra ordinem indulerunt: & eo iure utimur. Si quis cum minore contraxerit, & contractus inciderit in id tempus, quo maior efficitur: utrum initium spectamus, an finem? & placet (ut est constitutum) si quis maior factus comprobauerit, quod minor gesserat: restitutionem cessare. Unde illud non ineleganter Celsus epistolarum libro undecimo, & digesto

als * Fla-
uio.

rum secundo tractat, ex facto à Fulvio Respecto prætoris consultus. Minor annis uigintiquinque, annos forte uigintiquatuor agens, iudicium tutelæ hæredi tutoris dictauerat. mox factum, ut non finito iudicio, iam eo maiore effecto uigintiquinq; annis, tutoris hæres absolutus proponeretur. in integrum restitutio desiderabatur. Celsus igitur Respecto suasit, non facile hunc quondam minorem in integrum restitui: sed si ei probaretur, calliditate aduersarij id actum, ut maiore eo facto liberaretur. neq; enim extremo (inquit) iudicij die uidetur solum

als * hoc
structū.

deceptus hic minor: sed totum* obstructum: ut maiore eo facto liberaretur. Idem tamen confitetur: si leuior sit suspitio aduersarij, quasi dolose uersati: non debere hunc in integrum restitui. Scio etiam illud aliquando incidisse. Minor uigintiquinq; annis miscuerat se paternæ hereditati, maiorq; factus exegerat aliqd à debitoribus paternis. mox desiderabat in integrum restitui, quo magis abstineret paterna hereditate. contradicebatur ei, quasi factus maior comprobasset, quod minori sibi placuisset. Putauimus tamen restituendum in integrum, initio inspecto. Idē puto, & si alienā adiit hereditatem. MINORE QVAM VIGINTI QVINQVE ANNORVM NATV. uidendū est, an diem natalis sui ad hoc ducimus: an horam, in qua natus est: ut si captus sit,

cum

cum nondum compleuerit, restituitur. & ita erit dicendum: ut à momento in momentum tempus spectetur. Proinde etsi bissexto natus est (siue priore, siue posteriore die) Celsus scribit, nihil referre. nam id biduum pro uno die habetur, & posterior dies Calendarum intercalatur.

Sed utrum solis patribus familiarum, an etiam filiis familiarum succurri debeat, uidendum. Mouet dubitationem, quod si quis dixerit, etiam filijs familiarum in re peculiari subueniendum: efficiet, ut per eos etiam maioribus subueniatur, id est, patribus eorum: quod nequaquam fuit pratoris propositum. prator enim minoribus auxilium promisit, non maioribus. Ego autem uerissimam arbitror sententiam existimantium, filium familias minorem annis in integrum restitui posse ex his solum caussis, quæ ipsius intersunt: puta si sit obligatus. Proinde si iussu patris obligatus sit: pater utiq; poterit insolidum conueniri. filius autem cum & ipse possit, uel in potestate manens, uel etiam emancipatus, uel exheredatus, in id quod facere potest: (& quidem & in potestate manens, inuito patre) ex condemnatione conueniri: auxilium impetrare debet, si ipse conueniatur. Sed an hoc auxilium patri quoq; prosit, ut solet interdum fideiussori eius prodesse, uideamus. & non puto. Si igitur filius conueniatur, postulat auxilium: si patrem conueniat creditor, auxiliū cessat, excepta mutui datione. in hac enim si iussu patris mutuam pecuniam acceperit, non adiuuatur. Proinde etsi sine iussu patris contraxit, & captus est: siquidem pater de peculio conueniatur, filius non erit restituendus. si filius conueniatur: poterit restitui. Nec eo mouemur, quasi intersit filij peculium habere. magis etenim patris, quam filij interest: licet aliquo casu peculium ad filium spectet: ut puta si patris eius bona à fisco propter debitum pecuniarū occupata sunt, nam peculiū eius ex constitutione diui Claudij separatur. Ergo etiam filiam familias in dote captam: dum patri consentit, non statim dotem stipulanti, quam dedit: uel adhibenti aliquē, qui dotem stipularetur: puto restituendam. quoniam dos ipsius filię proprium patrimonium est. Si quis minor uiginti quinque annis adrogandum se dederit, & in ipsa adrogatione se circūuentum dicat (finge enim à prædone eum hominem locupletem adrogatum) dico debere eum audiri, in integrū se restituentem. Si quid minori filio familias legatum fuerit post mortem patris, uel fideicommissum relictum, & captus est (forte, dum cōsensit patri paciscenti, ne legatum perferetur) potest dici in integrum restituendum, quoniam ipsius interest, ppter spem legati, quod ei post mortem patris competit. Sed & si ei legatum sit aliquid, quod personæ eius cohæret (puta ius militiæ) dicendū est posse eum restitui in integrum. interfuit enim eius non capi: cum hanc

patri non acquireret, sed ipse haberet. Et si hæres sit institutus, si a patre in diebus centū emancipatus sit: moxq; patrē debuerit certiorare, nec fecerit: qui tamen emancipasset, si cognouisset: dicendum erit posse eum in integrum restitui, parato patre eum emancipare. Pomponius adiicit: ex his causis, ex quibus in re peculiari filij familiarum restituantur: posse & patrem, quasi hæredem, nomine filij, post obitum eius impetrare cognitionem. Sin autem filius familias sit, qui castrense peculium habeat: proculdubio ex his, quæ ad castrense peculium spectant, in integrū restituendus erit, quasi in proprio patrimonio captus. Seruus autem minor uiginti quinq; annis nullo modo restitui poterit: quoniam domini persona spectatur: qui sibi debet imputare, cur minori rem commisit. Quare & si per impuberem cōtraxerit, idem erit dicendum: ut & Marcellus libro secundo digestorum scribit. Et si forte libera peculij administratio minori seruo sit concessa: maior dominus ex hac causa non restituetur.

IIII. AFRICANVS lib. VII. *questionum.*

Etenim quodcumq; seruus ita gerit, uoluntate domini gerere intelligendus est. & magis hoc apparebit, si aut de institoria actione quæ ratur: aut si proponatur maiorem uiginti quinq; annis negotium aliud quod gerendum minori mandasse, & illum in ea re deceptum esse.

V. VLPIANVS lib. XI. *ad edictum.*

Si tamen seruus fuit is, cui fideicommissaria libertas debebatur præsens, & fuit captus: quoniam re mora ei fit, poterit dici, prætoris ei succurrere oportere.

VI. IDEM lib. XXI. *ad edictum.*

Minoribus uiginti quinq; annis subuenitur per in integrum restitutionem, non solum cum de bonis eorum aliquid minuitur: sed etiam cum intersit ipsorum, litibus & sumptibus non uexari.

VII. IDEM lib. XI. *ad edictum.*

Ait prætor, GESTVM ESSE DICETVR. GESTVM sic accipitur, qualiter qualiter: siue contractū sit, siue quid aliud cōtigerit. proinde & si emit aliquid, si uendidit, si societatem cōst, si mutuum pecuniam accepit, & captus est: ei succurretur. Sed & si ei pecunia à debito re paterno, uel proprio soluta sit, & hanc perdidit: dicendum est ei subueniri, quasi gestum sit cum eo. Et ideo si minor conueniat debitorum: adhibere debet curatorem, ut ei soluatur pecunia. cæterum non ei compellitur soluere. Sed hodie solet pecunia in ædem deponi (ut Pomponius libro uicesimo octauo scribit) ne uel debitor ultra usuris oneretur, uel creditor minor perdat pecuniam: aut curatoribus solui, si sint. Permittitur etiam ex constitutione principum debitori, compelle
re ad o-

re adolescentes ad petendos sibi curatores. Quid tamen, si prætor decernat soluendam pecuniam minori sine curatoribus, & soluerit: an possit esse securus, dubitari potest. Puto autem, si allegans minorem esse, compulsus sit ad solutionem: nihil ei imputandum: nisi forte, quasi aduersus iniuriam, appellandum quis ei putet. Sed credo prætorem hunc minorem in integrum restitui uolentem, auditurum non esse.

Non solum autem in his ei succurritur, sed etiam in interuentionibus: ut puta si fideiussorio nomine se uel *rem suam obligauit. Pompo aliàs * in
nuius uidetur adquiescere distinguētibus: an arbiter ad fideiussores probandos constitutus eum probauerit, an uero ipse aduersarius. mihi autem semper succurrendum uidetur, si minor sit, & se circūuentum doceat. Sed & in iudijs subuenitur: siue dum agit, siue dum conuenitur, captus sit. Sed & si hæreditatem minor adit minus lucrosam: succurritur ei, ut se possit abstinere. nam & hic captus est. Idem & in bonorum possessione, uel alia successione. Non solum autem filius, qui se miscuit paternæ hæreditati: sed & si aliquis sit ex necessarijs minor annis: simili modo restitutionem impetrabit. ueluti si seruus sit cum libertate institutus. dicendum enim erit, si se miscuit, posse ei subueniri ætatis beneficio, ut habeat bonorum suorum separationem. Planè qui post aditam hæreditatem restituitur: debet præstare, si quid ex hæreditate in rem eius peruenit, nec perijt per imbecillitatem ætatis. Hodie certo iure utimur, ut & in lucro minoribus succurratur. & Pomponius libro uicesimo octauo scribit, si sine dolo cuiusq; legatū repudiauerit: uel in optionis legato captus sit, dum elegit deteriolem: uel si duas res promiserit illam aut illam, & preciosiore dederit: debere subueniri. Quæ situm est ex eo, quod in lucro quoq; minoribus subueniendum dicitur: si res eius uenierit, & existat, qui plus liceatur: an in integrum propter lucrum restituendus sit: & quotidie prætores eos restituunt, ut rursus admittatur licitatio. Idem faciunt & in his rebus, quæ seruari eis debent. quod circumspecte erit faciendum. Cæterum nemo accedat ad emptionem rerum pupillarum, nec si bona fide distrahantur. Et districte probandum est: in rebus, quæ fortuitis casibus subiectæ sunt, non esse minori aduersus emptorem succurrendum: nisi aut sordes, aut euidens gratia tutorum siue curatorum doceatur. Restitutus autem, ut se hæreditati misceat: uel ut eam adeat, quam repudiauit: rursus restitui poterit, ut se abstineat: & hoc rescriptum & responsum est. Sed quod Papinianus libro secundo responsum ait. minori substitutum seruum necessarium, repudiante quidem hæreditatem minore, necessarium fore: & si fuerit restitutus minor, liberum nihilominus manere: si autem prius minor adierit hæreditatem, mox ab-

stentus sit, substitutum pupillo seruum cum libertate non posse hāre-
dem existere, neque liberum esse: non per omnia uerum est. Nam si
non est soluendo hāreditas, abstinere se hārede: & diuus Pius rescri-
psit, & Imperator noster (& quidem in extraneo pupillo) locum fore
necessario substituto. Et quod ait, *LIBERVM MANERE*: tale est,
quasi non etiam hāres maneat, cum pupillus impetrat restitutionem
postea, quā abstentus est. cum enim pupillus hāres non fiat: sed utiles
actiones habeat: sine dubio hāres manebit, qui semel existit. Item si
non prouocauit intra diem: subuenitur ei, ut prouocet. finge enim hoc
desiderare. Item in eremodicis eis subuenitur. constat autem om-
nis ætatis hominibus restaurationem eremodicij præstari, si se doceat
ex iusta causa abfuisse.

VIII. HERMOGENIANVS lib. I. *Iuris* ἐπιτομή.

Minor, etiam si quasi contumax cōdemnatus sit, in integrum re-
stitutionis auxilium implorabit.

IX. VLPIANVS lib. XI. *ad edictum.*

Si ex causa iudicati pignora minoris capta sint, & distracta: mox re-
stitutus sit aduersus sententiam præsidis uel procuratoris Cæsaris:
uidendum, an ea quæ sunt distracta, reuocari debeant. nam illud certū
est, pecuniam ex causa iudicati solutam, ei restituendam. sed si inter-
est ipsius, corpora potius habere, puto interdum permittendum, id est,
si grande damnum sit minoris. In dotis quoque modo mulieri subueni-
etur: si ultra uires patrimonij, uel totum patrimonium circumscripta
in dotem dederit. Nunc uidendum, utrum minoribus in contra-
ctibus captis duntaxat subueniatur, an etiam delinquentibus. ut puta si
dolo aliquid minor fecit in re deposita, uel commodata, uel aliās in cō-
tractu: an ei subueniatur, si nihil ad eum peruenit. Et placet in delictis
minoribus non subueniri. nec hic itaque subuenietur. Nam & si furtum
fecit, uel damnum iniuria dedit: non subuenietur ei. Sed si cum ex dam-
no dato confiteri possit, ne dupli teneatur, maluit negare: in hoc solum
restituendus est, ut pro confesso habeatur. Ergo & si potuit pro furto da-
num decidere magis, quā actionem dupli, uel quadrupli pati: ei subue-
nietur. si mulier, cum culpa diuortisset, uelit sibi subueniri: uel si maritus:
puto restitutionem non habendā. est enim non modicum delictū.
nam si adulterium minor commisit, ei non subuenitur. Pomponius
ait: si maior annis uiginti, minor autem uiginti quinque se in seruitutem
uenire patiat: non solere restitui, & hoc merito. quoniam res non ca-
pit restitutionem, cum statum mutat. Si in commissum incidisse ue-
tigalis dicantur: erit in integrum restitutio. quod erit sic accipiendum
si non dolus ipsorum interueniat: alioquin cessabit restitutio. Ad-
uersus

uersus libertatem minori quoq; à prætore subueniri impossibile est:

Nisi ex magna caussa hoc à principe fuerit consecutus:

X. PAVLVVS lib. XI. ad edictum.

Verum de dolo utilis actio erit in id, quod minoris interfuit, non manumitti. proinde quidquid hic haberet, si non manumisisset, id ei nunc præstabitur.

Sed & nomine earum rerum, quas dominicas seruus manumisissus supprimebat: competunt aduersus eum actiones ad exhibendū, & furti, & condictio: uidelicet, quoniam & manumisissus eas contrectabat. Cæterum ex delicto in seruitute facto, domino aduersus eum post libertatem actio nō competit: & hoc rescripto diui Seueri continetur. Quid si minor uiginti quinq; annis, maior uiginti, hac lege uēdiderit, ut manumittatur: ideo proposui maiorem uiginti, quoniam sic & Scæuola scribit libro decimo quarto quæstionum. & magis est, ut sententia cōstitutionis diui Marci ad Aufidium Victorinū, hunc minorem non complectatur. quare uidendum, an maiori uiginti annis subueniatur. Et si quidem ante desideret, quā libertas competat, audiatur. si uero postea: nō possit. Item quæri potest: si is, qui emit hac lege, minor sit: an restitui possit? & si quidem libertas nondum competit: dicendum est, posse ei subueniri. si uero postea, quā dies uenit: uoluntas maioris uenditoris libertatem imponit.

Ex facto quæsitum est. adolescentes quidam acceperant curatorem Saluiantum quendam nomine. hic cum curam administrasset, & beneficio principis urbicam procurationē esset adeptus: apud prætorem se à cura adolescentiū excusauerat, absentibus eis. adolescentes adierant prætorem, desiderantes integrum aduersus eum restitui, eò quod esset contra cōstitutiones excusatus: cum susceptam tutelam non alij soleant deponere, quā qui trans mare reipublicæ caussa absint, uel hi qui circa principē sunt occupati: ut in consiliarij Menandri Arrij persona esset indultum. * Arrius al's* Detri
Seuerus, quia dubitabat, ad imperatorē Seuerum retulit. ad quam cō- us, al's De-
sultationem successori eius Ventidio Quieto rescripsit, nullas partes ef- metrius.
se prætoris (neq; enim contractum proponi cum minore annis uiginti-
quinq;) sed principem interuenire, & reducere hūc ad administrationē,
qui perperam esset per prætorem excusatus. Sciendum est autem,
non passim minoribus subueniri, sed caussa cognita, si capti esse propo-
nantur. Ita non restituetur, qui sobrie rem suam administrans, occasio-
ne dāni non inconsulte accidentis, sed fato: uelit restitui. Nec enim eue-
ntus damni restitutionem indulget, sed inconsulta facilitas. & ita Pom-
ponius libro uicesimo octauo scripsit. Vnde Marcellus apud Iulianum
notat. si minor seruum sibi necessarium comparauerit, mox decesse-

u iij rit: non

xit: non debere eum restitui. neq; enim captus est, emendo sibi rem necessariam, licet mortalem. Si locupleti hæres exstiterit, & subito hæreditas lapsa sit (puta prædia fuerūt, quæ chasmate perierint, insulæ exustæ sunt, serui fugerunt aut decesserunt) Iulianus quidem libro uicesimo sexto sic loquitur, quasi possit minor in integrum restitui. Marcellus autem apud Iulianum notat, cessare in integrum restitutionem. neq; enim ætatis lubrico captum esse, adeundo locupletem hæreditatem: & quod fato contigit, cuius patrifamilias (quamuis diligentissimo) posse contingere. Sed hæc res adferre potest restitutionem minori: si adijce hæreditatem, in qua res erant multæ mortales, uel prædia urbana ruinosa, æs autem alienum graue: quod non prospexit posse euenire, ut demoriantur mancipia, prædia ruant: uel quod non cito distraxerit hæc, quæ multis casibus obnoxia sunt. Item quæritur: si minor aduersus minorem restitui desiderat, an sit audiendus? & Pomponius simpliciter scribit, non restituendum. Puto autem inspiciendum à prætoribus, quis captus sit. proinde si ambo capti sunt (uerbi gratia, minor minori pecuniam dedit, & ille perdidit) melior est causa secundum Pomponium eius, qui accepit, & dilapidauit, uel perdidit. Planè si minor annis cum filiofamilias maiore contraxerit: & Iulianus libro quarto digestorum, & Marcellus libro secundo digestorum scribit, posse in integrum restitui: ut magis ætatis ratio, quam senatusconsulti habeatur.

XII. CAIVS lib. IIII. ad edictum provinciale.

SI apud minorem mulier pro alio intercesserit: nõ est ei actio in mulierem danda, sed perinde atq; cæteri, per exceptionem submoueri debet: scilicet, quia cõmuni iure in priorẽ debitore ei actio restituitur. hæc si soluendo sit prior debitor: alioquin mulier nõ utetur senatusconsulti auxilio.

XIII. VLP IANVS lib. XI. ad edictum.

IN causæ cognitione uersabitur, utrum soli ei succurrendum sit: an etiam his, qui pro eo obligati sunt, ut puta fideiussoribus. itaq; si cum scirem minorem, & ei fidem non haberem, tu fide iusseris pro eo: nõ est æquum fideiussori in necem meam subueniri. sed potius ipsi deneganda erit mandati actio. In summa perpendendũ erit prætori, cui potius subueniat: utrum creditori, an fideiussori. nam minor captus neutri tenetur. facilius in mandatore dicendũ erit, non debere ei subueniri. hic enim uelut adfirmator fuit & suasor, ut cū minore contraheret. Vnde tractari potest, utrũ minor in integrũ restitutionẽ aduersus creditore, an & aduersus fideiussore implorare debeat. & puto tutius aduersus utrũq;.

Causa autem cognita, & præsentibus aduersarijs, uel si per cõtumaciam desint, in integrũ restitutiones perpendendæ sunt. Interdũ autem restitutio & in rem datur minori, id est, aduersus rei eius possessorem, li

et cum eo non sit contractum. ut puta rem à minore emisti, & alij uendidisti. potest desiderare interdum aduersus possessorē restitui, ne rem suā perdat, uel re sua careat: & hoc uel cognitione prætoris, uel rescissa alienatione, dato in rem iudicio. Pomponius quoq; libro uicesimooctauo scribit Labeonē existimasse: si minor annis uiginti quinque fundum uendiderit, & tradiderit, & emptor rursus eum alienauerit: si quidē emptor sequens scit rem ita gestam: restitutionem aduersus eum faciendam: si ignorauit, & prior emptor soluendo est: non esse faciendam. Si uero non est soluendo: æquius esse, minori succurri, etiā aduersus ignorantem: quamuis bona fide emptor est.

XIIII. PAVLVS lib. XI. ad edictum.

Planē quā diu is, qui à minore rem accepit, aut hæres eius, idoneus sit: nihil noui constituendū est in eum, qui rem bona fide emit: idemq; & Pomponius scripsit.

XV. CAIVS lib. IIII. ad edictum prouinciale.

Sed ubi restitutio datur, posterior emptor reuerti ad auctorem suū poterit. Per plures quoque personas si emptio ambulauerit, idem iuris erit.

XVI. VLP IANVS lib. XI. ad edictum.

In causæ cognitione etiam hoc uersabitur: num forte aliqua actio possit competere, citra in integrum restitutionem. Nam si communi auxilio & mero iure munitus sit, non debet ei tribui extraordinariū auxilium: ut puta cum pupillo contractum est sine tutoris autoritate, nec locupletior factus est. Ita relatum est apud Labeonem: si minor circumscriptus societatem coierit, uel etiam donationis causa: nullā esse societatem, ne inter maiores quidem: & ideo cessare partes prætoris. Idem & Ofilius respondit. satis enim ipso iure munitus est. Pōponius quoq; refert libro uicesimooctauo: cum quidam hæres rogatus esset, fratris filia cōplures res dare ea conditione, ut si sine liberis decessisset, restitueret eas hæredi: & hæc defuncto hærede, hæredi eius cauisset se restitutam: Aristonem putasse in integrum restituendam. Sed & illud Pomponius adiecit, quod potuit incerti cōdici hæc cautio etiam à maiore. non enim ipso iure, sed per conditionem munita est. Et generaliter probandum est: ubi contractus non ualet, pro certo prætorem se nō debere interponere. Idem Pomponius ait: in precio emptionis & uenditionis naturaliter licere contrahentibus se circūuenire. Nunc uidendum, qui in integrum restituere possint. & tam præfectus urbi, q̃ alij magistratus pro iurisdictione sua restituere in integrū possunt: tam in alijs omnibus causis, quā contra sententiam suam.

XVII. HERMOGENIANVS lib. I. ὑπὸ τοῦ πρῶτου iuris.

Præfecti etiā prætorio ex sua sentētia in integrum possunt restituere,

re, quamuis appellari ab ijs non possit. Hæc idcirco tam uarie. quia appellatio quidem iniquitatis sententiæ querelam: in integrum uero restitutio erroris proprii ueniæ petitionem, uel aduersarij circumuentionis allegationem continet.

XVIII. VLPIANVS.

MInor autem magistratus, contra sententiam maiorum non restituet. Si autem princeps sententiam dixit: perraro solet permittere restitutionem, & induci in auditorium suum eum, qui per infirmitatem ætatis captum se dicat: dum ea, quæ pro caussa sunt, non dicta allegat, uel ab aduocatis præuaricatum queratur. Deniq; Glabrio-
 als* pro-
 ditum.
 als* Per-
 cenino.
 onem Atilium diuus Seuerus & imperator Antoninus non audiuerunt, incolorate restitui desiderantem aduersus fratrem, post speciem in auditorio eorū finitam. Rursus* Pescennio Seuero contra res bis iudicatas in integrum restitui desideranti, diuus Seuerus & imperator Antoninus permiserunt, in auditorio suo examinari. Idem Imperator Licianio Frontoni rescripsit: insolitum esse, post sententiam uice sua ex appellatione dictam, alium in integrum restitutione tribuere, nisi solum principē. Sed & si ab Imperatore iudex datus cognoscat: restitutio ab alio, nisi à principe, qui iudicem destinauit, non fiet. Non solum autem minoribus, uerum successoribus quoq; minorum datur in integrum restitutio, & si sint ipsi maiores.

XIX. IDEM lib. XI. ad edictum.

Interdum tamen successori plus, quam annum dabimus, ut edicto est expressum: si forte ætas ipsius subueniat. nam post annum uicesimum quintum habebit legitimum tempus. hoc enim ipso deceptus uidetur: quod cum posset restitui intra tempus statutum ex persona defuncti, hoc non fecit. Planè si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno utili habuit: huius hæredi minori post annum uicesimum quintum completum, non totum statutum tempus dabimus ad in integrum restitutionem: sed id dumtaxat tempus, quod habuit is, cui hæres exstitit.

XX. IDEM lib. XI. ad edictum.

Papinianus libro secundo responsorum ait: exuli reuerso non debere prorogari tempus in integrum restitutionis statutum, quia absuit: cum potuerit adire prætorem per procuratorem. nec dixit, uel præsidem, ubi erat. Sed quod idem dicit, id indignum esse propter irrogatam poenam: non recte. quid enim commune habet delictum cū uenia ætatis? Si quis tamen maior uiginti quinque annis, intra tempus restitutioni statutum, litem contestatus, postea destiterit: nihil ei proficiet ad in integrum restitutione contestatio, ut est sæpissime rescriptum.
 Idem

XXI. IDEM lib. XI. ad edictum.

Deditisse autem is uidetur, non qui distulit, sed qui liti renunciavit in totum.

XXII. IDEM lib. XI. ad edictum.

In integrum uero restitutione postulata aduersus aditionem à minore factam: si quid legatis expensum est, uel precia eorum, qui ad libertatē aditione eius puenerunt: à minore refundenda nō sunt. quēadmodum per contrarium, cum minor restituitur ad adeundam hæreditatē, quæ ante gesta erant per curatorem bonorum, decreto prætoris ad distrahenda bona secundum iuris formam constitutum: rata esse habenda, Calpurnio Flacco Seuerus & Antoninus rescripserunt.

XXIII. PAVLVS lib. XI. ad edictum.

Cum mandatu patris filius familias res patris administrat, non habet beneficium restitutionis. nam & si alius ei mandasset, nō succurreretur: cum eo modo potius maiori consuleretur, cuius damno res sit cessura. Sed si in euentu damnum minor passurus sit: quia quod præstitit, seruari ab eo, cuius negocia gessit, non potest (quia is non erit soluendo) sine dubio prætor interueniet. Si autem ipse dominus minor sit, procurator uero maioris ætatis: nō potest facile dominus audiri: nisi si mandatu eius gestum erit, nec à procuratore seruari res possit. Ergo et si procuratorio nomine minor circūscriptus sit: imputari debet hoc domino, qui tali commisit sua negocia: id quod & Marcello placet.

XXIIII. IDEM lib. I. sententiarum.

Quod si minor sua sponte negocijs maioris interuenerit: restituentus erit, ne maiori damnum accidat. Quod si hoc facere recusauerit: tunc si cōuentus fuerit NEGOCIORVM GESTORVM, aduersus hanc actionē non restituitur: sed cōpellendus est, sic cedere auxilio in integrum restitutionis, ut procuratorem eum in rem suam faciat: ut possit per hunc modum, damnum sibi propter minorem contingens refarcire. Non semper autem ea, quæ cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum & æquum redigenda: ne magno incommodo huius ætatis homines adficiantur, & nemine cum his contrahente, quodammodo commercio eis interdicatur. Itaque nisi aut manifesta circūscriptio sit, aut tam negligenter in ea causa sint uersati, prætor interponere se non debet. Scæuola noster aiebat: si quis iuuenili leuitate ductus, omiserit uel repudiauerit hæreditatem, uel bonorum possessionem: si quidem omnia integra sint, omnimodo audiendum esse: si uero iam distracta hæreditate, & negocijs finitis, ad paratam pecuniæ laboribus substituti ueniat: repellendum. multo quod parcius ex hac causa hæredem minoris restituendum esse. Si seruus uel filius fami-

lias minorem circumscripserit: pater dominus fuit, quod ad eum peruenit, restituere iubendus est. quod si non peruenit: ex peculio eorum prestare. si ex neutro satisfiet, & dolus serui interuenerit: aut uerberibus castigandus, aut noxae dedendus erit. sed si filius familias hoc fecerit: ob dolum suum condemnabitur. Restitutio autem ita facienda est, ut unusquisque integrum ius suum recipiat. Itaque si in uendendo fundo circumscriptus restituatur: iubebit praetor emptorem fundum cum fructibus reddere, & precium recipere: nisi si tunc dederit, cum eum perditurum non ignoraret: sicuti facit in ea pecunia, quae ei consumpturo crederetur. Sed parcius in uenditione: quia res alienum ei soluitur, quod facere necesse est: credere autem, non est necesse. Nam & si origo contractus ita constitit, ut infirmenda sit: si tamen necesse fuit precium solui, non omnimodo emptor damno adficiendus est. Ex hoc edicto nulla propria actio uel cautio proficiscitur. Totum enim dependet ex praetoris cognitione.

XXV. CAIVS lib. IIIL. ad edictum provinciale.

Illud nullam habet dubitationem, quin si minor non debitum soluerit ex ea causa, ex qua iure civili repetitio non est danda, sit ei utilis actio ad repetendum: cum & maioribus uiginti quinque annis iustus ex causis dari soleat repetitio. Si talis interueniat iuuenis, cui praestanda sit restitutio: ipso postulante praestari debet, aut procuratori eius, cui id ipsum nominatim mandatum sit. qui uero generale mandatum de uniuersis negociis gerendis alleget, non debet audiri.

XXVI. PAVLVS lib. XI. ad edictum.

Quod si de speciali mandato dubitetur, cum restitutio postulatur: interposita stipulatione, RATAM REM DOMINVM HABITVRVM, rei poterit mederi. Quod si is, qui circumscripsisse dicitur, absit: defensor eius satis IUDICATVM SOLVI dare debet.

XXVII. CAIVS lib. IIIL. ad edictum provinciale.

Patri pro filio omnimodo praestanda restitutio est, licet filius restitui nolit: quia patris periculum agitur, qui de peculio tenetur. Ex quo apparet, ceteros cognatos uel adfines alterius esse conditionis: nec aliter audiri oportere, quam si ex uoluntate adolescentis postulent: aut eius uita sit iste adolescens, ut merito etiam bonis ei interdici debeat.

Si pecuniam, quam mutuam minor accepit, dissipauit: denegare debet proconsul creditori aduersus eum actionem. Quod si egenti minor eam credidit: ulterius procedendum non est, quam ut iubeatur iuuenis actionibus suis, quas habet aduersus eum, cui ipse credidisset, cedere creditori suo. Pradium quoque, si ex ea pecunia pluris, quam oportet, emerit: ita temperanda res erit, ut iubeatur uenditor reddito precio recipere

pere prædiū: ita ut sine alterius damno etiam creditor à iuvene suum cōsequatur. Ex quo scilicet simui intelligimus, quid obseruari oporteat, si sua pecunia pluris, quàm oportet, emerit. ut tamen hoc & superiore casu uenditor, qui precium reddidit: etiam usuras, quas ex ea pecunia percepit, aut percipere potuit, reddat: & fructus, quibus locupletior est factus iuuenis, recipiat. Item ex diuerso, si minore precio, q̄ oportuit, uendiderit adolescens: emptor quidem iuberi debebit, prædia cum fructibus restituere: iuuenis autem eatenus ex precio reddere, quatenus ex ea pecunia locupletior est. Si minör annis uiginti quinq; sine causa debitori acceptum tulerit: non solum in ipsum, sed & in fideiussorem, & in pignora actio restitui debet. Et si ex duobus reis alteri acceptum tulerit, in utrunque restituenda est actio. Ex hoc intelligimus, si damnosam sibi nouationem fecerit (forte si ab idoneo debitore ad inopem nouandi causa transfulerit obligationem) oportere eum in priorem debitorem restituui. Aduersus eos quoq; restitutio præstanda est, quorum de dolo agere non permittitur: nisi si quædam personæ speciali lege exceptæ sint, ut pater & patronus.

XXVIII. CELSVS lib. II. digestorum.

Cum minor, quàm quinq; & uiginti annorum, aduersus eum, cum quo tutelæ egit, restituitur: non ideo tutori contrarium tutelæ iudicium restituendum est.

XXIX. MODESTINVS lib. II. responsorum.

Etiam si patre, eodemq; tutore authore, pupillus captus probari possit: curatorem postea ei datum, nomine ipsius in integrum restitutionem pōstulare, non prohiberi. Ex causa curationis condemnata pupilla, aduersus unū caput sententiæ restitui uolebat: quia uidebatur in cæteris litis speciebus releuata fuisse. actor maior ætate, qui adqueiuit tunc temporis sententiæ, dicebat: totam debere litem restaurari. Herennius Modestinus respondit. si species, in qua pupilla in integrum restitui desiderat, cæteris speciebus non cohæret: nihil proponi, cur à tota sententia recedi actor postulans, audiendus sit. Si hæreditate patris, ætatis beneficio in integrum restitutus abstinuit, nemine de creditoribus paternis præsentem, uel ad agendum à præside euocato: an ea restitutio recte facta uideatur, quæritur? Herennius Modestinus respondit. cum non euocatis creditoribus, in integrum restitutionis decretum interpositum proponatur: minime id creditoribus præiudicasse.

XXX. PAPINIANVS lib. III. questionum.

Si filius emancipatus non accepta contra tabulas possessione, post incohatā restitutionis quæstionem, legatum ex testamento patris

x ij maior

maior uiginti quinque annis petisset: liti renunciassse uidetur: cum & si bonorum possessionis tempus largiretur, electo iudicio defuncti, repudium beneficium pratoris existimaretur.

XXXI. IDEM lib. IX. *responsorum.*

Si mulier postquam hæres existit, propter ætatem abstinendi causa sin integrum restituta fuerit: seruos hæreditarios ex fideicommissio ab ea recte manumissos, retinere libertatem respondi. Nec erunt cogendi uiginti aureos pro libertate retinenda dependere, quã iure optimo consecuti uidentur. Nam & si quidam ex creditoribus pecuniam suam ante restitutionem ab ea recuperassent: cæterorum querela contra eos, qui acceperunt, ut pecunia communicetur, non admittetur.

XXXII. PAVLVS lib. I. *quæstionum.*

Minor uiginti quinque annis, adito præside, ex adpectu corporis falso probauit perfectam ætatem. curatores cum intellexissent esse minorem, perseuerauerunt in administratione. medio tempore post probatam ætatem, ante impletum uigesimum quintum annum, soluta sunt adolescenti pecuniæ debitæ, easque male consumpsit. quæro, cuius sit periculû? Et quid si curatores quoque eo modo in eodẽ errore perseueraissent, curationem etiã restituisent? an periculû temporis, quod post probatam ætatem intercessit, ad eos pertineat? Respõdi. hi, qui debita exsoluerunt, liberati iure ipso, non debent iterum conueniri. Plane curatores, qui scientes eum minorem esse, perseuerauerunt in eodẽ officio: non debuerunt eum pati accipere pecunias debitas, & debebunt hoc nomine conueniri. Quod si & ipsi decreto præsidis crediderunt, & administrare cessauerunt, uel etiam rationem reddiderunt: similes sunt cæteris debitoribus, ideoque non conueniuntur.

XXXIII. ABVRNVS VALENS lib. V. *fideicommissorum.*

Si minor uiginti quinque annis seruum suum, qui pluris est, quã in testamento ei legatum sit, manumittere rogatus fuerit, & legatũ accepit: non cogendum libertatem præstare, si legatum reddere paratus sit, Iulianus respondit. Ut quemadmodum maioribus liberum sit, non accipere, si nolunt manumittere: sic huic reddenti legatum, necessitas manumittendi remittatur.

XXXIIII. PAVLVS lib. I. *sententiarum.*

Si minor uiginti quinque annis filiofamilias minori pecuniam credit, melior est causa consumentis: nisi locupletior in hoc inueniatur litis contestatæ tẽpore, qui accepit. Minores, si in iudicem compromiserunt: licet tutore auctore stipulati sunt: integri restitutionem aduersus talem obligationem iure desiderant.

XXXV. HERMOGENIANVS lib. I. *ὑποτομῶν.*

Si in

Si in emptionem penes se collocatam, minor adiectione ab alio fuseretur: implorans in integrum restitutionem audietur, si eius interesse emptam ab eo rem fuisse, adprobetur: ueluti, quod maiorum eius fuisset. ita tamen, ut id quod ex licitatione accessit, ipse offerat uenditori.

XXXVI. PAVLVS lib. V. *Sententiarum.*

Minor uiginti quinque annis omisam allegationem, per in integrum restitutionis auxilium repetere potest.

XXXVII. TRIPHONINVS lib. III. *disputationū.*

Auxiliū in integrum restitutionis in exemptionibus poenarū paratū non est. Ideoque iniuriarum iudicium semel omisum, repeti non potest: & in sexaginta diebus praeteritis, in quibus iure mariti sine calūnia uir accusare mulierem adulterij potest, denegatur ei in integrum restitutio. quia ius omisum si nunc repetere uult, quid aliud, quam delicti ueniam, id est calumniæ deprecatur: & cum neque in delictis, nec calumniatoribus praetorem succurrere oportere, certi iuris sit: cessabit in integrum restitutio. In delictis autem minor annis uiginti quinque non meretur in integrum restitutionem (utique in atrocioribus) nisi quatenus inter dum misratio ætatis ad mediocrem poenam iudicem produxerit. Sed (ut ad legis Iuliæ de adulterijs coercendis præcepta ueniamus) utique nulla deprecatio adulterij poenæ est, si se minor annis adulterium fateatur commisisse. sed nec si quid eorum commiserit, quæ pro adulterio eadem lex punit: ueluti si adulterij damnatam sciens uxorem duxerit, aut in adulterio depræhensam uxore non dimiserit, quæstumque de adulterio uxoris fecerit, preciumque pro comperto stupro acceperit, aut donum præbuerit ad id stuprum adulteriumque in eam committendum. & non sit ætatis excusatio aduersus præcepta legum ei, qui dum leges inuocat, contra eas committit.

XXXVIII. PAVLVS lib. I. *decretorum*

AEmylius *Larianus ab Oninio fundum puteolanum lege commissoria emerat, data parte pecuniæ: ita ut si intra duos menses ab emptione reliqui precij partem dimidiam non soluisset, inemptus esset: item si intra alios duos menses reliquū precium non numerasset, similiter esset inemptus. intra priores duos menses Lariano defuncto, Rutiliana pupillaris ætatis successerat, cuius tutores in solutione cessauerunt. uenditor denunciationibus tutoribus sæpe datis, post annum eandem possessionem Claudio Telemacho uendiderat. pupilla in integrum restitui desiderabat. uicta tam apud prætorem, quā apud præfectum urbi prouocauerat. Putabam bene iudicatum: quod pater eius, non ipsa contraxerat. Imperator autem motus est, quod dies commit-

x iij   tendi

tendi in tempus pupillæ incidisset: eaq; effecisset, ne pareretur legi uenditionis. Dicebam, magis posse eam ea ratione restitui: quod uenditor renunciando post diem, quo placuerat esse commissum, & precium petendo, recessisse à lege sua uideretur. nec me mouere, quod dies postea transisset: non magis, quàm si creditor pignus distraxisset post mortem debitoris, die solutionis finita. Quia tamē lex commissoria displicebat ei: pronūciauit in integrum restituendam. Mouit & illud Imperatorem quod priores tutores, qui non restitui desiderassent, suspecti pronuntiatione erant. Id quod dicitur, non solere filiis familiarū post emancipationem adhuc minoribus succurri in his, quæ omisissent manentes in potestate: tunc recte dicitur, cum patri acquirere possunt.

XXXIX. SCAEVOLA lib. II. *digestorum.*

INtra utile tempus restitutionis apud præsidem petierunt in integrum restitutionem minores. de ætate sua probauerūt. dicta pro ætate sententia. aduersarij, ut impedirent cognitionem præsidis, appellauerunt ad Imperatorem. præses in euentum appellationis cætera cognitionis distulit. Quæsitum est: si finita appellationis apud Imperatorem cognitione, & iniusta appellatione pronunciata, egressi ætatem depræhendantur: an cætera negocia implere possint, cum per eos nō steterit, quo minus res finem accipiat? Respondi: secundum ea, quæ proponerētur, perinde cognosci, atq; si nunc intra ætatem essent. Vendentibus curatoribus minoris fundum, emptor exstitit Lucius Titius: & sex ferē annis possedit, ac longe lateq; rem meliorem fecit. Quæro, cū sint idonei curatores: an minor aduersus Titium emptorem in integrum restitui possit? Respondi. ex omnibus, quæ proponerentur, uix eum esse restituendum: nisi maluerit omnes impensas, quas bona fide emptor fecisset adprobauerit, ei præstare: maxime cum sit ei paratum auxilium, curatoribus eius idoneis constitutis.

XL. VLPIANVS lib. VI. *opinionum.*

MINOR annis uiginti quinque, cui fidei commissum solui pronuntiatum erat, cauerat id se accepisse: & cautionem eidem debitor quasi creditæ pecuniæ, fecerat. in integrum restitui potest: quia partam ex causa iudicati persecutionem, nouo contractu ad initium alterius petitionis redegerat. Prædia patris sui minor annis uiginti quinque ob debita rationis tutelæ aliorum, quam pater administrauerat, insolutum inconsulte dedit. ad suam æquitatem per in integrum restitutionem reuocanda res est: usuris pecuniæ, quam constiterit ex tutela deberi, repertis: & cum quantitate fructuum perceptorum compensatis.

XLI. IULIANVS lib. XXV. *digestorum.*

SI iudex circumuento in uenditione adolescenti, iussit fundum restitui

tui, eumq; precium emptori reddere: & hic nolit uti hac in integrum restitutione, pœnitentia acta: exceptionem utilem aduersus petentem precii, quasi ex causa iudicati adolescens habere poterit: quia unicuiq; licet continere hæc, quæ pro se introducta sunt. nec queri poterit uenditor, si restitutus fuerit in eandem causam, in quâ se ipse cõstituerat: & quâ mutare non potuisset, si minor auxiliũ prætoris non implorasset.

XLII. VLP IANVS lib. II. de officio proconsulis

Præses provinciæ minorem in integrum restituere potest, etiã contra suam, uel decessoris sui sententiam. quod enim appellatio maioribus interposita præstat, hoc beneficio ætatis consequitur minores.

XLIII. MACER lib. I. de officio præsidis.

De ætate eius, qui se maiorem annis uigintiquinq; dicit, causa cognita probandum est: quia per eam probationem in integrum restitutioni eiusdem adolescentis in alijs causis præiudicatur.

XLIIII. VLP IANVS lib. V. opinionum.

Non omnia, quæ minores uigintiquinq; annis gerunt, irrita sunt: sed ea tantum, quæ causa cognita eiusmodi deprehensa sunt: ut ab alijs circumuenti, uel sua facilitate decepti, aut quod habuerunt, amiserint: aut quod adquirere emolumentum potuerunt, omiserint: aut oneri, quod non suscipere licuit, se obligauerint.

XLV. CALLISTRATVS lib. I. edicti monitorij.

Etiam ei, qui prius, quàm nasceretur, usucaptum amisit: restituendam actionem, Labeo scribit. Imperator Titus Antoninus rescripsit: eum, qui fraude tutoris aduersarium suum diceret absolutum, & agere cū eo ex integro uellet: licetiam habere prius cū tutore agere.

XLVI. PAVLVS lib. II. responsorum.

Eum, qui ex sua uoluntate minorẽ annis in iudicio defendit, & condemnatus est: ex causa iudicati posse conueniri: nec eius, quem defendit, ætatem ad restitutionem impetrandam ei prodesse: cū causam iudicati recusare non possit. Ex quo apparet: nec eũ, cuius nomine condemnatus est, auxiliũ restitutionis ppter eam sententiã implorare posse.

XLVII. SCAEVOLA lib. I. responsorum.

Tutor urgentibus creditoribus, rem pupillare bona fide uendidit, denunciante tamen matre emptoribus. quæro, cū urgentibus creditoribus distracta sit, nec de sordibus tutoris merito qdpiã dici possit: an pupillus in integrum restitui potest? Respondi. cognita causa æstimatedu: nec idcirco, si iustũ sit restitui, denegandũ id auxiliũ, q; tutor delicto caret. Curator adolescentiũ prædia cõmunia sibi & his, quorum curam administrauerat, uendidit. Quæro, si decreto prætoris adolescentis in integrũ restituti fuerint, an eatenus uenditio rescindenda sit, quatenus

quatenus adolescentium pro parte fundus communis fuit? Respondi: eatenus rescindi: nisi si emptor à toto contractu uelit discedi, quod partem empturus non esset. Item quæro: utrum emptor à Seio & Sempronio adolescentibus precium cum usuris recipere deberet, an uero ab hærede curatoris? Respondi, hæredem quidem curatoris teneri: uerum & in Seium & Sempronium pro parte, qua eorum fundus fuit, actiones dandas: utiq; si ad eos accepta pecunia pro eadem parte peruenisset.

XLVIII. PAVLVS lib. III. *sententiarum.*

Minor se in id, quod fideiussit uel mandauit, in integrum restituendo: reum principalem non liberat. Minor ancillam uendit. si eam emptor manumiserit, ob hoc in integrum restitui non poterit: sed aduersus emptorem, quanti sua interest, actionem habebit.

Mulier minor uiginti quinque annis, si pactione dotis deterior conditio eius fiat: & tale pactum inierit, quod nunquam maioris ætatis constituta pacisceretur, atq; ideo reuocare uelit: audienda est.

XLIX. VLP IANVS lib. XXV. *ad edictum.*

Si res pupillaris uel adolescentis distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet: uenditio quidem ualet, ueruntamen si grande damnum pupilli uel adolescentis uersatur (etiam si collusio non intercessit) distractio per in integrum restitutionem reuocatur.

L. POMPONIVS lib. IX. *ἐπιστολῶν.*

als * Mi-
tius.

I* Vnius Diophantus Pomponio suo salutem. Minor uiginti quinque annis nouandi animo intercessit pro eo, qui temporali actione tenebatur, tunc cum adhuc supererant decem dies: & postea in integrum restitutus est. utrum restitutio, quæ creditori aduersus priorē debitorem datur, decem dierū sit, an plenior? Ego didici: ex tempore in integrum restitutionis tantundem temporis præstandum, quantum supererat. tu quid de eo putas, uelim rescribas. Respondit. sine dubio, quod de temporali actione, in qua intercessit minor, sensisti: puto uerius esse, ideoq; & pignus, quod dederat prior debitor, manet obligatum.

DE CAPITIS MINVTIS. Tit. V.

CAIVS lib. III. *ad edictum provinciale.*

CAPITIS deminutio est status mutatio.

II. VLP IANVS lib. XI. *ad edictum.*

Pertinet hoc edictum ad eas capitis deminutiones, quæ salua ciuitate contingunt. cæterum siue amissione ciuitatis, siue libertatis contingat capitis diminutio: cessabit edictū, neq; possunt hi penitus conueniri. dabitur planē actio in eos, ad quos bona eorū peruenierunt. Ait prætor

prætor. QVI QVÆVE POSTEA, QVAM QVID CVM HIS ACTVM CONTRACTVMVE SIT, CAPITE MINVTI MINVTAEVE ESSE DICENTVR: IN EO SEASVE PERINDE, QVA SI ID FACTVM NON SIT, IVDICIUM DABO. Hi qui capite minuuntur: ex ijs causis, quæ capitis deminutionem præcesserunt, manent obligati naturaliter. cæterum si postea: imputare quis sibi debet, cur contraxerit, quantum ad uerba huius edicti pertinet. Sed interdum si contrahatur cum his post capitis deminutionem, danda est actio. Et quidem si adrogatus sit, nullus labor est. nam perinde obligatur, ut filiusfamilias. Nemo delictis exuitur, quamuis capite minutus sit. Ei, qui debitorẽ suum adrogauit, non restituitur in eũ actio, postquam sui iuris fiat. Hoc iudicium perpetuum est, & in hæredes, & hæredibus datur.

III. PAVLVVS lib. XI. *ad edictum.*

Liberos, qui adrogatum parentem sequuntur, placet minui capite: cum in aliena potestate sunt, & familiam mutauerunt. Emancipato filio, & cæteris psonis capitis deminutio manifeste accidit: cum emancipari nemo possit, nisi in imaginariam seruilem causam deductus. Aliiter atq; cum seruus manumittitur: quia seruile caput nullum ius habet, ideoq; nec minui potest.

Eodie enim incipit statum habere.

V. PAVLVVS lib. XI. *ad edictum.*

Amissione ciuitatis fit capitis deminutio, ut in aquæ & ignis interdictione. Qui deficiunt, capite minuuntur. deficere autem dicuntur, qui ab his, quorum sub imperio sunt, desistunt, & in hostium se numerum conferunt. sed & ij, quos senatus hostes iudicauit, lege lata: utiq; usq; adeo, ut ciuitatem amittant. Nunc respiciendum, quæ capitis deminutione iura pereant: & primo de ea capitis deminutione, quæ salua ciuitate accidit, per quam publica iura nõ interuerti constat. nam manere magistratum, uel senatorem, uel iudicem certum est.

VI. VLPIANVS lib. I. *ad Sabinum.*

Nam & cætera officia, quæ publica sunt, in eo non finiuntur. Capi-
tis enim deminutio priuati hominis & familiæ eius iura, non ciuitatis amittit.

VII. PAVLVVS lib. XI. *ad edictum.*

Tutelas etiam non amittit capitis deminutio: exceptis his, *quæ in aliis *quæ iure alieno personis positæ non deferuntur. Igitur testamento da alieno iure ti, uel ex lege, uel ex senatusconsulto, erunt nihilominus tutores: licet personis legitimæ tutelæ ex duodecim tabulis interuertantur eadem ratione, proximis
y qua deferuntur.

qua & hæreditates exinde legitimæ, quæ adgnatis deferuntur, quia defuncti esse, familia mutata. Ex nouis aut legibus & hæreditates & tutela plerūq; sic deferuntur, ut personæ naturaliter designentur: ut ecce deferunt hæreditatem senatusconsulta matri & filio. Iniuriarum & actio num ex delicto uenientium obligationes cum capite ambulant. Si libertate adempta, capitis deminutio subsecuta sit, nulli restitutioni aduersus seruum locus est: quia nec prætoria iurisdictione ita seruus obligatur, ut cum eo actio sit. sed utilis actio aduersus dominū danda est, ut Iulianus scribit: & nisi insolidum defendatur, permittendum mihi est in bona, quæ habuit, mitti. Item cum ciuitas amissa est: nulla restitutionis æquitas est aduersus eum, qui amissis bonis, & ciuitate relicta, nudus exulat.

VIII. CAIVS lib. IIII. ad edictum prouinciale.

Eas obligationes, quæ naturalem præstationem habere intelliguntur, palam est capitis deminutione non perire: quia ciuilis ratio naturalia iura corrumpere non potest. Itaq; de dote actio (quia in bonum & æquum concepta est) nihilominus durat, etiam post capitis deminutionem.

IX. PAVLVS lib. XI. ad edictum.

ET quandoq; emancipata aget.

X. MODESTINVS lib. VIII. differentiarum.

Legatum in annos singulos uel menses relictum, uel si habitatio legatur: morte quidem legatarij legatum intercidit, capitis deminutione tamen interueniente perseverat: uidelicet quia tale legatum in facto potius, quàm in iure consistit.

XI. PAVLVS lib. II. ad Sabinum.

Capitis deminutionis tria genera sunt: maxima, media, minima. tria enim sunt, quæ habemus: libertatem, ciuitatem, familiam. Igitur cum hæc omnia amittimus, hoc est libertatem, & ciuitatem, & familiam: maximā esse capitis deminutionem. Cum uero amittimus ciuitatem, & libertatem retinemus: mediam esse capitis deminutionem. Cum autem & libertas & ciuitas retinetur, familia tantum mutatur: minimam esse capitis deminutionem constat.

EX QVIBVS CAVSSIS MAIORES

in integrum restituantur. Tit. VI.

VLPIANVS lib. XII. ad edictum.

HVIVS edicti causam nemo non iustissimam esse confitebitur. læsum enim ius per id tempus, quo quis reipublicæ operam dabat

dabat, uel aduerso casu laborabat, corrigitur: nec non & aduersus eos, qui uel absentes reipublicæ causa fuerant, uel apud hostes detenti, succurritur: ne uel obsit, uel prosit, quod euenit. Verba autem edicti talia sunt. SI CUIVS QUID DE BONIS, CVM IS METV, AVT SINE DOLO REIPUBLICÆ CAUSSA ABESSET: SIVE IN VINCVLIS, SERVITVTE, HOSTIVMVE POTESTATE ESSET: POSTEA VE CUIVS ACTIONIS EORVM CUI DIES EXISSE DICETVR. ITEM SI QVIS QUID VSV FECISSE SVVM, AVT QVOD NON VTENDO AMISSVM SIT, CONSECVTVS ESSE, ACTIONEVE QVA SOLVTVS OB ID, QVOD DIES EIVS EXIERAT, CVM ABSENS NON DEFENDERETVR, INVE VINCVLIS ESSET, SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET: AVTCVM, EVM INVTVM IN IVS VOCARE NON LICERET, NEQVE DEFENDERETVR: SIVE CUI PER MAGISTRATVS FACTVM SINE DOLO MALO IPSIVS ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR. EARVM RERVM ACTIONEM INTRA ANNV M, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT: ITEM SI QVA ALIA MIHI IVSTA CAUSSA ESSE VIDEBITVR, IN INTEGRVM RESTITVAM. QVOD EIVS PER LEGES, PLEBISCITA, SENATVS CONSVLTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPIVM LICEBIT.

II. CALLISTRATVS lib. II. edicti monitorij.

Hoc edictum, quod ad eos pertinet, qui eo continentur, minus in usu frequentatur. Huiusmodi enim personis extra ordinem ius dicitur ex senatusconsultis & principalibus constitutionibus. Hoc autem capite adiuuantur in primis hi, qui metus causa abfuissent: scilicet si non superuacuo timore deterriti abfuissent.

III. VLP IANVS lib. XII. ad edictum.

Metus autem causa abesse uidetur, qui iusto timore mortis, uel cruciatu corporis contreritus, abest: & hoc ex affectu eius intelligitur. Sed non sufficit quolibet terrore adductum timuisse, sed huius rei disquisitio iudicis est.

IIII. CALLISTRATVS lib. II. edicti monitorij.

Item hi, qui reipublicæ causa sine dolo malo abfuissent. Dolum malū eo pertinere accipi: ut qui reuerti posset, neque reuerteretur: in eo, quod per id tempus aduersus eum factum esset, non adiuuetur. Veluti si alterius grandis commodi captandi gratia id egerit, ut reipublicæ causa abesset, reuocetur ab isto priuilegio.

V. VLP IANVS lib. XII. ad edictum.

y ij

Sed &

Sed & qui data opera & sine lucro hoc adfectauit, uel qui maturius profectus est, uel litis gratia coepit reipublicae causa abesse. Sed haec adiectio doli mali ad reipublicae causa absentes refertur, non ad eum qui metus causa: quoniam nullus metus est, si dolus intercedit. Sed qui Romae reipublicae operam dant, reipublicae causa non absunt.

V *VI. PAVLVVS lib. XII. ad edictum.*
T sunt magistratus.

M *VII. VLP IANVS lib. XII. ad edictum.*
Ilites plane, qui Romae militant, pro reipublicae causa absentibus habentur.

L *VIII. PAVLVVS lib. III. breuis edicti.*
Egatis quoque municipiorum succurritur ex principum Marci & Comodi constitutione.

S *IX. CALLISTRATVS lib. II. edicti monitorij.*
Uccurritur etiam ei, qui in uinculis fuisset. quod non solum ad eum pertinet, qui publica custodia coercetur: sed ad eum quoque, qui a latronibus, aut praedonibus, uel potentioribus ui oppressus, uinculis coercetur. uinculorum autem appellatio latius accipitur. nam etiam inclusos (ueluti latumiss) uinctorum numero haberi placet: quia nihil interfit, parietibus, an compedibus teneatur. Custodiam autem solam publicam accipi Labeo putat.

I *X. VLP IANVS lib. XII. ad edictum.*
Neadem causa sunt, & qui a militibus, statoribusque, uel a municipalibus ministerijs adseruantur: si probentur rei suae superesse non potuisse. In uinculis autem etiam eos accipimus, qui ita alligati sunt, ut si ne dedecore non possint in publico apparere.

E *XI. CALLISTRATVS lib. II. edicti monitorij.*
I quoque succurritur, qui in seruitute fuerit: siue bona fide seruiat homo liber, siue detentus.

I *XII. VLP IANVS lib. XII. ad edictum.*
S autem, qui de statu suo litigat: ex quo lis incohata est, hoc edicto non continetur. tam diu igitur in seruitute esse uidebitur, quam diu non est eiusmodi lis coepa.

R *XIII. PAVLVVS lib. XII. ad edictum.*
Este Labeo ait eum non contineri, qui liber & haeres institutus est, antequam sit haeres: quia nec bona habet, & praetor de liberis loquitur hominibus. puto tamen filium familias in castrensi peculio per tenere ad hoc edictum.

I *XIIII. CALLISTRATVS lib. II. edicti monitorij.*
Tem ei succurritur, qui in hostium potestate fuit, id est, ab hostibus captis

captus. Nam transfugis nullū credendū est beneficium tribui, quibus negatū est postliminiū. Poterant tamen qui in hostiū potestate essent: & illa parte edicti cōtineri, quæ loquitur de his, qui in seruitute fuerint.

XV. VLP IANVS lib. XII. *ad edictum.*

AB hostibus captis, postliminio reuersis succurritur, aut ibi mortu is: quia nec procuratorem habere possunt, cum alijs suprascriptis per procuratorem possit subueniri: præter eos, qui in seruitute detinentur. Ego autem etiam nomine eius, qui hostium potitus est: si curator (ut plerunq;) fuerit bonis constitutus, auxilium competere existimo.

Non minus autem ab hostibus capto, quàm ibi nato, qui postliminium habet, succursus uidetur. Si damni infecti missum sit in ædes militis: siquidem præsentē eo iussit prætor possideri, non restituitur. si uero absente eo: dicendum, subueniri ei debere. Sed quod simpliciter prætor edixit, POSTEA V E, ita accipiendū est: ut si incohata sit bonæ fidei possessoris detentio ante absentiam, finita autem eo reuerso: restitutionis auxilium locum habeat, non quandocunq; sed ita demū, si intra modicum tempus, quàm rediit, hoc cōtingat: id est, dum hospitium quis conducit, sarcinulas componit, quærit aduocatū. nam eum, qui differt restitutionem, non esse audiendum, Neracius scribit.

XVI. PAVLVVS lib. XII. *ad edictum.*

Non em̃ negligentibus subuenitur, sed necessitate rerū impeditis. Totumq; illud arbitrio prætoris temperabitur: id est, ut ita demum restituat, si non negligentia, sed temporis angustia non potuerunt litem contestari.

XVII. VLP IANVS lib. XII. *ad edictum.*

Iulianus libro quarto scribit, non solū aduersus possessore hæreditatis succurrendū esse militi, uerum aduersus eos quoq; qui à possessore emerunt: ut uindicari res possint, si miles hæreditatem agnouerit. quod si non agnouerit: ex post facto usucapionem processisse manifestatur. Eum quoq; cui sic legatum sit, IN ANNOS SINGVLOS, QUIBUS IN ITALIA ERIT: restituendum, ut capiat, atq; si in Italia fuisset, Labeo scribit, & Iulianus libro quarto, & Pomponius libro tricesimo primo probant. nō enim dies actionis exiit, ut prætoris auxilium necessarium sit, sed conditio in causa est.

XVIII. PAVLVVS lib. XII. *ad edictum.*

Sciendum est, quod in ijs casibus restitutionis auxilium maioribus damus, in quibus rei dumtaxat persequendæ gratia queruntur: non cum & lucri faciendi causa, ex alterius poena uel damno, auxilium sibi impetiri desiderant.

XIX. PAPINIANVS lib. III. *questionum.*

y iij Deniq;

DEniq; si emptor prius, quā per usum sibi acquireret, ab hostibus captus sit: placet interruptam possessionem postliminio non restitui: quia hæc sine possessione non constitit. possessio autem plurimū facti habet, caussa uero facti non continetur postliminio.

XX. IDEM lib. XII. *questionum.*

NEc utilem actionem ei tribui oportet: cum sit iniquissimum, auferre dominiū, quod usus nō abstulit. nec enim intelligitur amissum, quod ablatum alteri non est.

XXI. VLP IANVS lib. XII. *ad edictum.*

ITEM (ait prætor) SI QVIS QVID VSV SVVM FECISSE, AVT QVOD NON VTENDO AMISSVM SIT, CONSECVTVS ESSE: ACTIONE VE QVA SOLVTVS OB ID, QVOD DIES EIVS EXIERIT, CVM ABSENS NON DEFENDERETVR. Quā clausulā prætor inseruit, ut quemadmodum succurrit supradictis personis, ne capiantur. ita & aduersus ipsas succurrat, ne capiāt. Et erit notandum, quod plus prætor expressit, cum aduersus eos restituit, quā cum ipsis subuenit. nam hic non certas personas enumerauit, aduersus quas subueniat, ut supra: sed adiecit clausulā, qua oēs, qui absentes non defenduntur, complexi sunt. Hæc autem restitutio locum habet: siue per se, siue per subiectas sibi personas usu adquisierint, qui absentes nō defendebantur: & id, si nemo eorum defensor. Nam si fuit procurator: cum habueris, quem conuenias, non debet inquietari. Cæterum si non existerat defensor, æquissimum erit subueniri: eo potius, quod qui nō defenduntur (si quidem latitent) prætor pollicetur ex edicto in bona eorum mittere: ut si res exegerit, etiam distrahantur: si uero non latitent, licet non defendantur, in bona tantum mitti. Defendi aut non is tantū uidet, cuius se defensor ingerit: sed & qui requisitus ab actore, nō est defensionis defuturus. Plenāq; defensio accipietur, si & iudicium nō detrectetur, & iudicatum solui satisfidetur.

XXII. PAVLVS lib. XI. *ad edictum.*

ERgo sciendum est, non aliter hoc edictum locum habere, quā si amici eius interrogati fuerint, an defendant: aut si nemo sit, qui in terrogari potest. Ita enim absens defendi non uidetur: si actor ultro in-
 a's*com
 plexi. terpellat, nec quisquā defensionem se offerat: eaq; testatione *cōplecti oportet. Sicut igitur damno eos adfici non uult, ita lucrum facere non patitur. Quod edictum etiam ad furiosos, & infantes, & ciuitates pertinere Labeo ait.

XXIII. VLP IANVS lib. XII. *ad edictum.*

AIt prætor, IN VE VINCVLIS ESSET. hæc particula merito adiecta est. fieri enim poterat, ut quis in uinculis præfens esset: uel

set: ueluti in publica, uel in priuata uincula ductus. nam & eum, qui in uinculis est, (si modo non sit in seruitute) posse usu adquirere constat. igitur & is, qui in uinculis est, si defendatur, cessat restitutio. Is autē, qui apud hostes est, nihil per usum sibi adquirere potest: nec coepta possessionem poterit implere, dum est apud hostes. hoc amplius: nec postliminio reuersus, recuperabit per usum dominij adquisitionem. Item ei, qui per captiuitatem fundi possessionem, uel ususfructus quasi possessionem amisit: succurrendum esse, Papinianus ait. & fructus quoque medio tempore ab alio ex usufructu perceptos, debere captiuo restitui; æquum putat. Hi planē, qui fuerunt in potestate captiui, usu rem adgrere possunt ex re peculiari: & æquū erit, ex hac clausula presentibus subueniri: si cū non defenderentur, usufructū quid sit. Sed & si dies actionis, quæ aduersus captiuum cōpetebat, exierit: aduersus eū succurritur.

Deinde adiicit prætor, SECVM'VE AGENDI POTES-TATEM NON FACERET: ut si, dū hoc faciat, per usum sit adquisitio impleta, uel qd ex supra scriptis cōtigerit: restitutio cōcedatur, merito. nec enim sufficit semper in possessionē bonorū eius mitti: quia interdum species esse potest, ut in bonis latitātis mitti non possit, aut nō latitet. Finge enim dum aduocationē postulat, diem exisse: uel dum alia mora iudicij contingit.

XXIII. PAVLVS lib. XII. ad edictum

Sed & ad eos pertinet, qui conuenti frustrantur: & qualibet tergiversatione & solertia efficiunt, ne cum ipsis agi possit.

XXV. CAIVS lib. III. ad edictum prouinciale.

Quod quidem simili modo ad eum quoque pertinere dicimus, qui non frustrandi gratia id faceret, sed q̄ multitudinē rerum distringeretur.

XXVI. VLP IANVS lib. XII. ad edictum.

Sed & si per prætorē stetit, restitutio indulgetur. Aduersus re-legatum restitutionem faciendam ex generali clausula Pomponius ait, sed nō & ipsi concedendam: quia potuit procuratorem relinquere. ex causa tamen, puto etiam ipsi succurrendum. Ait prætor, AVT CVM EVM INVITVM IN IVS VOCARE NON LICERET. hæc clausula ad eos pertinet, quos iure magistratus sine fraude in ius uocare non licet: ut consule, prætorem, ceterosq̄, qui imperium potestatemque quam habent. Sed nō ad eos pertinet hoc edictū, quos prætor prohibet sine permissu suo in ius uocari: quoniā aditus potuit pmittere: patronos puta & parentes. Deinde adiicit, NE QVE DEFENDERETVR, quod ad omnes supra scriptos pertinet: præter q̄ ad eum, qui absens quid usucepit: quoniam plene de eo supra cautū est. Ait prætor, SI VE CUI PER MAGISTRATVS FACTVM SINE DOLO MALO IPSIVS ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR: hocq̄, ut si

per

per dilationes iudicis effectum sit, ut actio eximatur, fiat restitutio. Sed & si magistratus copia non fuit, Labeo ait restitutionem faciendam. **PER MAGISTRATVS autem FACTVM**, ita accipiendum est, si ius non dixit. alioquin si causa cognita denegauit actionem, restitutio cessat: & ita Seruio uidetur. Item **MAGISTRATVS FACTVM** uidetur, si per gratiam, aut sordes magistratus ius non dixerit. quo casu & hæc pars locum habebit, nec non & superior, **SECVM VBE AGENDI POTESTATEM NON FACERET**. Nam id egit litigator, ne secum agatur, dum iudicem corrumpit. **ACTIO EXEMPTA** sic erit accipienda, si desijt agere posse. & adijcitur **SINE DOLO MALO IPSIVS**: uidelicet, ut si dolus eius interueniat, nec ei succurratur. Ipsi enim delinquentibus prætor non subuenit. Proinde si dum uult apud sequentem prætorem agere, tempus frustratus est: non ei subuenietur. Sed & si dum decreto prætoris non obtemperat, iurisdictionem ei denegauit: non esse eum restitutum, Labeo scribit. Idemque si ex alia iusta causa non fuerit ab eo auditus. Si feriæ extra ordinem sint indictæ (ob res puta prospere gestas, uel in honorem principis) & propterea magistratus ius non dixerit: Caius Cassius nominatim se dicebat restitutum, quia per prætorem uideretur factum. Solennium enim feriarum rationem haberi nõ debere, quia prospicere eas potuerit, & debuerit actor, ne in eas incideret: quod uerius est, & ita Celsus libro secundo digestorum scribit. Sed cum feriæ tempus eximunt: restitutio duntaxat ipsorum dierum facienda est, nõ totius temporis, & ita Iulianus libro quarto digestorum scribit. Ait enim rescissionem usucapionis ita faciendam: ut hi dies restituantur, quibus actor agere uoluit, & interuentu feriarum impeditus est. Quoties per absentiam quis non toto tempore aliquem exclusit (ut puta rem tuam possedi uno minus die, statuto in usucapionibus tempore) deinde reipublicæ causa abesse coepi: restitutio unius diei aduersum me facienda est. **ITEM** (inquit prætor) **SI QVA ALIA MIHI IVSTA CAVSSA VIDEBITVR, IN INTEGRVM RESTITVAM**. Hæc clausula edito inserta, necessaria est. multi enim casus interuenire poterunt, qui deferant restitutionis auxilium, nec singulatim tamen enumerari potuerunt. unde quoties æquitas restitutionem suggerit, ad hanc clausulam erit descendendum. ut puta legatione quis pro ciuitate functus est: æquissimum est eum restitui, licet reipublicæ causa nõ absit: & sapissime constitutum est, adiuuari eum debere, siue habuit procuratorem, siue nõ. Idem puto, & si testimonij causa sit euocatus quis ex qualibet prouincia, uel in urbem, uel ad principem. nam & huic subueniri sapissime scriptum est. Sed & his, qui cognitionis gratia, uel appellationis peregrinati

grinati sunt, similiter subuenitur. Et generaliter quotiescunq; quis ex necessitate, non ex uoluntate abfuit: dici oportet, ei subueniendum.

XXVII. PAVLVS lib. XII. ad edictum.

ET siue quid amiserit, siue lucratus non sit, restitutio facienda est: etiam si non ex bonis quid amissum sit.

XXVIII. VLP IANVS lib. XII. ad edictum.

NEcnō & si quis de causa probabili abfuerit, deliberare debet prætor, an ei subueniri debeat (puta studiorum causa) forte procuratore suo defuncto, ne decipiatur per iustissimam absentia causa.

Item si quis nec in custodia, nec in uinculis sit, sed sub fideiussorum satisfactione: & dum propter hoc, quod recedere non potest, captus sit: & restituetur, & aduersus eū dabit restitutio. QVOD EIVS (inquit prætor) PER LEGES, PLEBISCITA. SENATVS CONSULTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPVM LICEBIT. quæ clausula nō illud pollicetur: restitutum scilicet, si leges permittant: sed si leges nō prohibeant. Si quis sapius reipublicæ causa abfuit ex nouissimo reddito tempus restitutionis esse ei computandum, Labeo putat. Sed si omnes quidem absentia annū colligant, singulæ minus anno: utrū an num ei damus ad restitutionē, an uero tantum temporis, quantum nouissima eius absentia occupauit, uidendum. & puto annum dandum.

Si cum in prouincia domicilium haberes, esses autem in urbe: an mihi annus cedat, quasi experiundi potestatem habeam? & ait Labeo, nō cedere. Ego autem puto hoc ita uerum, si ius reuocandi domum aduersarius habuit. si minus: uideri esse experiundi potestatem, quia & Romæ contestari litem potuit. Exemplo rescissoria actionis etiam exceptio ei, qui reipublicæ causa abfuit, cōpetit: forte si res ab eo, possessionem nūc nacto uindictetur. In actione rescissoria, quæ aduersus militem competit: æquissimū esse Pomponius ait, eius quoq; temporis, quo absens defensio non est, fructus eum præstare. Ergo & militi debent restitui, & utriq; actio erit.

Videlicet ut ne cui officium publicū uel damno, uel cōpendio sit.

XXX. PAVLVS lib. XII. ad edictum.

Cum miles, qui usucapiebat, decesserit: & hæres impleuerit usucapionem: æquum est rescindi, quod postea usucaptum est: ut eadem in hæredibus, qui in usucapionem succedunt, seruanda sint. quia possessio defuncti quasi iniuncta descendit ad hæredem, & plerūq; non dum hæreditate adita completur. Si is qui reipublicæ causa abfuit, usuceperit, & post usucapionē alienauerit rem: restitutio faciēda erit, & (licet sine dolo malo abfuerit, & usuceperit) lucro eius occurrī oportet

Item ex reliquis omnibus causis restitutio facienda erit: ueluti si aduersus eum pronuntiatum sit.

XXXI. IDEM lib. IIII. *ad edictum.*

Sis, cuius rem usuceperit reipublicæ causa absens, possessione suæ rei ab illo usucaptæ nactus sit: & si post ea amiserit: non temporalē, sed perpetuam habet actionem.

XXXII. MODESTINVS lib. VIII. *regularum.*

Abesse reipublicæ causa intelligit & is, qui ab urbe profectus est: licet nondum provinciam excefferit. sed & is, qui exceffit, donec in urbem reuertatur. & hoc etiā ad proconsules legatosq; eorum, & ad eos, qui provincijs præsunt, procuratorē sue principum, qui in provincijs tenentur, pertinet: & ad tribunos militum, & præfectos, & comites legatorū, qui ad ærarium, aut in commentariū principis relati sunt.

XXXIII. IDEM lib. *singulari de enucleatis casibus.*

Inter eos, qui ex generali clausula adiuvantur, & fisci patronus connumeratur. Eos, qui notis scribunt acta præsidū, reipublicæ causa non abesse, certum est. Militum medici (quoniam officium, quod gerunt, & publicæ prodest, & fraudem eis adferre non debet) restitutionis auxilium implorare possunt.

XXXIIII. IABOLENVS lib. XV. *ex Casio.*

Milles com meatu accepto, si domi suæ est, reipublicæ causa abesse non uidetur. Qui operas in publicum, quod uestigaliū causa locatum est, dat: reipublicæ causa non abest.

XXXV. PAVLVS lib. IIII. *ad L. Iuliam et Papiam.*

Qui mittuntur, ut milites ducerent, aut reducerent, aut legendi curam gererent: reipublicæ causa absunt. hi quoq; qui missi sunt ad gratulandum principi. Item procurator Cæsaris, non solum cuiusque provincie cuiusq; procuratio mandata erat: sed & is, cui rerum, quamvis non omnium. Itaq; plures ibi procuratores diversarum rerū reipublicæ causa abesse intelliguntur. Præfectus quoq; Aegypti reipublicæ causa abest, quia aliā ob causam reipublicæ gratia extra urbem abierit. Sed & in urbanicis militibus idē diuus Pius constituit. Quæ sitū est, & de eo, qui ad compescendos malos homines missus est, an reipublicæ causa abesset: & placuit reipublicæ causa eum abesse. Item paganum, qui in expeditionem consulari iussu transierat, ibiq; in acie ceciderat. hæredi enim eius succurrendum est. Qui reipublicæ causa Romam profectus est, abesse reipublicæ causa uidetur. Sed & si extra patriam suam reipublicæ causa profectus sit: etiam si per urbem ei iter competit, reipublicæ causa abest. Similiter qui in provincia est, ut prium aut domo sua profectus est: aut cum in eadem provincia degit, reipub

reipublicæ administrandæ causa: simul atq; agere rempublicam coepit, ad similitudinē absentis habetur. Et dū eat in castra, ac redeat miles, reipublicæ causa abest: quod & eūdem sit in castra militaturo, & redeundum. * Viuianus scribit Proculum respondisse: militem, qui cum commeatu absit, dum domum uadit aut redit, reipublicæ causa abesse: dum domi sit, non abesse.

Al's * Iuli
anus.

XXXVI. VLP IANVS lib. VII. ad L. Iuliam & Papiā.

Reipublicæ causa abesse eos solos intelligimus, qui non sui modi causa, sed coacti absunt.

XXXVII. PAVLVS lib. III. ad L. Iuliā & Papiam.

Hi qui in prouincia sua ultra tempus à cōstitutionibus concessum adsident: ex publica causa abesse non intelliguntur.

XXXVIII. VLP IANVS lib. VII. ad L. Iuliā et Papiā

Si cui in prouincia sua princeps adsidere speciali beneficio permiserit: puto eum reipublicæ causa abesse. quod si non ex permissione hoc fecerit: consequenter dicemus: cum crimen admisit, non habere eū priuilegia eorum, qui reipublicæ causa absunt. Tam diu reipublicæ causa abesse quis uidebitur, quam diu officio alicui præest. quod si finitum fuerit officium, iam definit abesse reipublicæ causa. Sed ad reuertendum illi tempora computabimus, statim atq; desijt reipublicæ causa abesse: quibus reuerti in urbem potuit: & erit moderatum, tempora ei dare, quæ lex reuertentibus præstitit. Quare si quid * exceßerit suæ al's * ex rei causa, non dubitabimus, id tempus ei non proficere: habitacq; dinu tra fluxe meratione temporis, quo reuerti debuit, statim eum dicemus desisse rit. reipublicæ causa abesse. Planē si infirmitate impeditus, cōtinuare iter non potuit: habebitur ratio humanitatis, sicuti haberi solet & hyemis, & nauigationis, & cæterorum, quæ casu contingunt.

XXXIX. PAVLVS lib. I. sententiarum.

Is qui reipublicæ causa absuturus erat, si procuratorem reliquerit, per quem defendi potuit: in integrum uolens restitui, non audietur.

XL. VLP IANVS lib. V. opinionum.

Si qua militi accusatio competat eo tempore, quo reipublicæ operā sedit, non perimetur. Quod eo tempore, quo in insula quis fuit ex poena ei irrogata, cuius restitutionē à p̄cipe impetrauit: ab alio usurpatū ex bonis, quæ non ademptra erant, probatum fuerit: suæ causæ restituendum est.

XLI. IULIANVS lib. XXXV. digestorum.

Si quis Titio legauerit, si mortis suæ tempore in Italia esset, aut in annos singulos, quod in Italia esset: & ei succursum fuerit, quia ob id quod rei publicæ causa absuit, exclusus fuerit à legato: fideicommissum

z ij sum

sum ab eo relictum præstare cogitur. MARCELLVS NOTAT. quis enim dubitauit, salua legatorum & fideicommissorum causa, militi restitui hæreditatem: quam ob id perdidit, quod reipublicæ causa abfuit?

XLII. ALFENVS lib. V. *digestorum*.

Non uere dicitur reipublicæ causa abesse, qui sui priuati negotij causa in legatione est.

XLIII. AFRICANVS lib. VII. *questionum*.

Si quis stipulatus sit in annos singulos, quod in Italia esset uel ipse, uel promissor: & alteruter reipublicæ causa abesse coeperit: officium prætoris est, introducere utilem actionem. Eadem dicemus, & si ita concepta stipulatio fuerit, si quinquennio proximo Romæ fuerit: uel ita, si non fuerit, centum dare spondes?

XLIIII. PAVLVS lib. II. *Ad Sabinum*.

Is qui reipublicæ causa abest: in aliqua re læsus non restituitur, in qua etiam, si reipublicæ causa non abfuisset, damnū erat passurus.

XLV. SCAEVOLA lib. I. *regularum*.

Militēs omnes, qui discedere à signis sine periculo non possunt, reipublicæ causa abesse intelliguntur.

XLVI. MARTIANVS lib. II. *regularum*.

Qui reipublicæ causa abfuit, etiam aduersus eum, qui pariter reipublicæ causa abfuit, restituendus est: si aliqd dāni iuste queritur.

DE ALIENATIONE IUDICII MUTANDI

causa facta. Tit. VII.

CAIUS lib. IIII. *ad edictum prouinciale*.

QUONIAM NIBVS modis proconsul id agit, ne cuius deterior causa fiat ex alieno facto. Et cum intelligeret, iudiciorum exitum interdum duriorem constitui, opposito nobis alio aduersario: in eam quoque rem prospexit. ut si quis alienando rem, alium nobis aduersarium suo loco substituerit, idque data opera in fraudē nostram fecerit: tanti nobis in factum actione teneatur, quanti nostra interfit, alium aduersarium nos non habuisse. itaque & si alterius prouinciæ hominem, aut potentiorē nobis opposuerit aduersarium: tenebitur.

II. VLPIANVS lib. XII. *ad edictum*.

Aut alium, qui uexaturus sit aduersarium.

III. CAIUS lib. IIII. *ad edictum prouinciale*.

Quia etiam si cum eo, qui alterius prouinciæ est, experiar: in illius prouincia experiri debeo: & potentioribus pares esse non possumus.

mus. Sed & si hominem, quem petebamus, manumiserit: durior nostra conditio fit, quia prætores fauent libertatibus. Item si locum, in quo opus feceris, cuius nomine interdicto QVOD VI, AVT CLAM uel actione AQVAE PLUVIAE ARCENDAE tenebaris, alienaueris: durior nostra conditio facta intelligitur: quia si tecum ageretur, tuis impensis id opus tollere deberes. nunc uero cum incipiat mihi aduersus alium actio esse, quam qui fecerit: compellor meis impensis id tollere. quia qui ab alio factum possidet: haftenus istis actionibus teneatur, ut patiat id opus tolli. Opus quoque nouum si tibi nūciauerim, tuque eum locum alienaueris, & emptor opus fecerit: dicitur hoc te iudicio teneri, quasi neque tecum ex operis noui nuntiatione agere possim, quia nihil feceris: neque cum eo, cui id alienaueris, quia ei nuntiatum non fit. Ex quibus apparet, quod proconsul in integrum restitutum se pollicetur: ut hac actione tantum officio iudicis consequatur actor, quantum eius interfit, alium aduersarium non habuisse: forte si quas impensas fecerit, aut si quam aliam incommoditatem passus erit, alio aduersario substituto. Quid ergo, si is, aduersus quem talis actio competit, paratus sit utile iudicium pati, perinde ac si possideret: recte dicitur, denegandam esse aduersus eum ex hoc edicto actionem.

IIII. VLP IANVS lib. XII. ad edictum.

Item si res fuerint usucaptæ ab eo, cui alienatæ sunt, nec peti ab eo possint: locum habet hoc edictum. Itemque fieri potest, ut sine dolo quidem malo desierit possidere, uerum iudicij mutandi causa id fiat. Sunt & alia complura talia. Potest etiam aliquis dolo malo desinere possidere, nec tamen iudicij mutandi causa id fecisse, nec hoc edicto teneri. neque enim alienat, qui dumtaxat omittit possessionem. Non tamen eius factum improbat prætor: qui tanti habuit re carere, ne propter eam sæpius litigaret. hæc enim uerecundia & cogitatio eius, qui lites exsecratur, non est uituperanda: sed eius dumtaxat, qui cum rem habere uult, litem ad alium transfert, ut molestum aduersarium pro se subiciat. Pedius libro nono non solum ad dominij translationem hoc edictum pertinere ait, uerum ad possessionem quoque. alioquin & is, cum quo in rem agebatur (inquit) si possessione cessit, non tenebitur. Si quis autem ob uoletudinem, aut ætatem, aut occupationes necessarias litem in alium transfulerit: in ea causa non est, ut hoc edicto teneatur, cum in hoc edicto doli mali fiat mentio. Caterum interdictum erit per procuratores litigare, dominio in eos plerumque ex iusta causa translatum. Adiura etiam prædiorum hoc edictum pertinet: modo si dolo malo fiat alienatio. Hæc actio in id, quod interest, competit. proinde si res non fuit petitoris, aut si is qui alienatus est, sine culpa decessit:

cessat iudicium, nisi quid actoris præterea interfuit. Hæc actio non est pœnalis, sed rei persecutionem arbitrio iudicis cõrinet. quare & hæredi dabitur: in hæredem autem,

V *V. PAVLVS lib. XII. ad edictum.*
El similem,

V *VI. VLP IANVS lib. XII. ad edictum.*
El post annum non dabitur.

Q *VII. CAIVS lib. IIII. ad edictum prouinciale.*
Via pertinet quidem ad rei persecutionem, uidetur autem ex delicto dari.

VIII. PAVLVS lib. XII. ad edictum.
Ex hoc edicto tenetur, etiam qui rem exhibet: si arbitrato iudicis pristinam causam iudicij non restituit. Ait prætor, *QV AE'VE ALIENATIO IVDICII MUTANDI CAVSSA FACTA FVERIT.* id est, futuri iudicij causa: non eius, quod iam sit. Ab alienare intelligitur, & qui alienam rem uendiderit. Sed hæredem instituendo, uel legando si quis alienet: huic edicto locus non erit. Si quis alienauerit, deinde receperit: non tenebitur hoc edicto. Qui uenditori suo redhibet, non uidetur iudicij mutandi causa alienare.

IX. PAVLVS lib. I. ad edictum edilium æculium.
Quia redhibito homine omnia retro aguntur. & ideo non uidetur iudicij mutandi causa alienare, qui redhibet: nisi forte propter hoc ipsum redhibet, non redhibiturus aliàs.

X. VLP IANVS lib. XII. ad edictum.
Nam & si obligatus soluero, quod à me petere uelles; huic edicto locus non erit. Si tutor pupilli uel adgnatus furiosi alienauerit: utilis actio competit, quia consilium huius fraudis inire non possunt.

XI. IDEM lib. V. opinionum.
Cum miles postulabat, suo nomine litigare de possessionibus, quas sibi donatas esse dicebat: responsum est, si iudicij mutandi causa donatio facta fuerit, priorem dominum experiri oportere: ut rem magis, quàm litem in militem transtulisse credatur.

XII. MARTIANVS lib. XIII. institutionum.
Si quis iudicij communi diuidundo euitandi causa rem alienauerit: ex lege Licinia interdictur ei, ne communi diuidundo iudicio experiat. Verbi gratia, ut potentior emptor per licitationem uilius eam accipiat, & per hoc iterum ipse recipiat. Sed & ipse quidem, qui partem alienauit, communi diuidundo iudicio si agere uelit, non audietur. Is uero, qui emit, si experiri uelit: ex illa parte edicti uetatur, quæ cõuenietur, ne qua alienatio iudicij mutandi causa fiat.

DE RECEPTIS, QVI ARBITRIVM RECEPERUNT, ut sententiam dicant. Tit. VIII.

PAVLVS lib. I. ad edictum.

Compromissum ad similitudinem iudiciorum redigitur, & ad finiendas lites pertinet.

II. VLPIANVS lib. III. ad edictum.

Ex cōpromisso placet exceptionē non nasci, sed pœnæ petitionem.

III. IDEM lib. XIII. ad edictum.

Labeo ait: si compromisso facto sententia dicta est, qua quis à minio re uiginti quinque annis tutelæ absolueretur: ratū id à prætore non habédum, neq; pœnæ eo nomine commissæ petitionē dari. Tamen si neminem prætór cogit arbitrium recipere: (quoniam hæc res libera & soluta est, & extra necessitatem iurisdictionis posita) attamen ubi semel quis in se receperit arbitrium, ad curam & ad sollicitudinem suam hanc rem pertinere prætór putat: non tantum quod studeat lites finire, uerum quoniam non debeant decipi, qui eum quasi uirum bonum disceptatorem inter se elegerunt. finge enim post causam iam semel atq; iterum tractatā, post nudata utriusq; intima, & secreta negocij aperta: arbitrum uel id gratiæ dantem, uel sordibus corruptum, uel ex alia causa nolle sententiam dicere: quisquam ne potest negare æquissimū fore, prætorem interponere se, ut officium, quod in se recepit, impleat? Ait prætór. QVI ARBITRIVM, POENA COMPROMISSA, RECEPERIT. Tractemus de personis arbitrantium. & quidem arbitrum cuiusq; dignitatis coget officio perfungi, quod suscepit, etiam si sit consularis: nisi forte in aliquo magistratu positus, uel potestate: (consul forte uel prætór) quoniam in hoc imperium non habet.

IIII. PAVLVS lib. XIII. ad edictum.

Nam magistratus superiores, aut pari imperio qui sunt, nullo modo possunt cogi. nec interest: ante, an in ipso magistratu arbitriū susceperint. sed inferiores possunt.

V. VLPIANVS lib. XIII. ad edictum.

Sed & filius familias compelletur.

VI. CAIVS.

Quin etiam & de re patris dicitur filium familias arbitrum esse. nam & iudicem eum esse posse, plerisq; placet.

VII. VLPIANVS lib. XIII. ad edictum.

Peditus libro nono & Pomponius libro tricesimo tertio scribunt: parui referre, ingenuus q; s, an libertinus sit: integræ famæ quis sit arbi- ter, an ignominiosus. In seruū Labeo cōpromitti non posse scri- bit.

bit libro undecimo, & est uerum. Vnde Iulianus ait: Si in Titium & seruum compromissum sit: nec Titium cogendum sententiā dicere, quia cum alio receperit: quamuis serui (inquit) arbitrium nullum sit. Quid tamen, si dixerit sententiam, Titius: poena nō committetur: quia non, ut recepit, dixit sententiam.

VIII. PAVLVS lib. XIII. *ad edictum.*

Sed si ita cōpromissum sit, ut uel alterutrius sententiā ualeat: Titium cogendum. IX. VLP IANVS lib. XIII. *ad edictum.*

Sed si in seruum compromittatur, & liber sententiam dixerit: puto, si liber factus receperit, consentientibus partibus: ualere. Sed neq; in pupillum, neq; in furiosum, aut surdum, aut mutum compromittetur, ut Pomponius scribit. Si quis iudex sit: arbitriū recipere eiusdē rei, de qua iudex est, in uē se compromitti iubere, prohibetur lege Iulia: & si sententiam dixerit, non est danda poenae persecutio. Sunt & alij, qui sententiam dicere non coguntur: ut puta si sordes, aut turpitudine arbitri manifesta sit. Iulianus ait, si eum infamarunt litigatores: nō omni modo prætorem debere eum excusare, sed causa cognita, Idem & si sprete auctoritate eius ad iudicium,

X. PAVLVS lib. XIII. *ad edictum.*

Vel alium arbitrum,

XI. VLP IANVS lib. XIII. *ad edictum.*

Litigatores ierunt, mox ad eundem arbitrum redierunt: prætorem non debere eum cogere inter eos disceptare, qui ei contumeliam hanc fecerint, ut eum spernerent, & ad alium irent. Arbitrum non esse cogendum sententiam dicere, nisi compromissum interuenerit: & quod ait prætore POENA COMPROMISSA, accipere nos debere, nō si utriusq; poena numaria, sed & si alia res uice poenae, si quis arbitri sententiā non steterit, promissa sit: Pomponius scribit. Quid ergo, si res apud arbitrum depositae sint eo pacto, ut ei daret, qui uicisset: uel ut eam daret, si non pareretur sententiā: an cogendus sit sententiā dicere? & puto cogendum. tantundem est, & si quantitas certa ad hoc apud eum deponatur. proinde & si alter rem, alter pecuniam stipulanti promiserit: plenum compromissum sit, & cogetur sententiam dicere. Interdum (ut Pomponius scribit) recte nudo pacto fiet compromissum: ut puta si ambo debitores fuerunt: & pacti sunt, ne petat, quod sibi debetur, qui sententiā arbitri non paruit. Itē Iulianus scribit, non cogendū arbitrum sententiam dicere, si alter pmiserit, alter nō. Idem dicit, & si sub cōditione fuerit poena compromissa: ueluti si nauis ex Asia uenerit, tot milia. non em̄ prius arbitrum cogendū sententiā dicere, q̄ conditio exstiterit: ne sit inefficax deficiente conditione, & ita Pomponius libro tricesimo tertio ad edictū scribit.

Paulus

XII. PAVLVS lib. XIII. ad edictum.

Quo casu ad prætorē pertinebit in eo forsitan solo, ut si possit dies compromissi proferri, proferatur.

XIII. VLP IANVS lib. XIII. ad edictum.

Pomponius ait, & si alteri acceptolara pœna sit compromissi: non debere eum compelli sententiam dicere. Idem Pomponius scribit. Si de meis solis controuersijs sit cōpromissum, & de te pœnam sim stipulatus: uidendum, ne non sit compromissum, sed cui rei moueatur, non uideo. nam si ideo, quia de unius controuersijs solum compromissum sit, nulla ratio est. licet enim & de una re cōpromittere. si uero, quia ex altera dumtaxat parte stipulatio interuenerit, est ratio: tantumquam si petitor sit, qui stipulatus est, possit dici plenum esse compromissum: quia is, qui conuenitur, tutus est pacti exceptione: is uero qui conuenit, si arbitrio non pareatur, habet stipulationem. Sed id uerum esse non puto. neque enim sufficit exceptionem habere, ut arbiter sententiam dicere cogatur. Recepisse autem arbitrium uidetur (ut Pedius libro nono dicit) qui iudicis partes suscepit, finemque se sua sententia controuersijs impositurum pollicetur. Quod si (inquit) hactenus interuenit, ut experiretur, an consilio suo uel autoritate discuti litem paterentur: non uidetur arbitrium recepisse. Arbiter ex compromisso his diebus non cogitur sententiam dicere, quibus iudex non cogetur, nisi dies compromissi exitura sit, nec proferri possit. Proinde si forte urgeatur à prætore ad sententiam: æquissimum erit, si iuret sibi de causa nondum liquere, spacium ei ad pronunciandum dari.

XVIII. POMPONIVS lib. XI. ad Q. Mutium.

Sed si compromissum sine die confectum est: necesse est arbitro, omnimodo diem statuere, partibus consentientibus, & ita demum causam disceptare. quod si hoc prætermisum sit: omni tempore cogendus est sententiam dicere.

XV. VLP IANVS lib. XIII. ad edictum.

Icet autem prætor districte dicat, sententiam se arbitrum dicere coacturum: attamen interdum rationem eius habere debet, & excusationem recipere, causa cognita: ut puta si fuerit infamatus à litigatoribus: aut si inimiciæ capitales inter eum & litigatores, aut alterum ex litigatoribus intercesserint: aut si ætas, si ualeitudo, quæ postea contingit, id ei munus remittat: aut occupatio negotiorum priorum, uel profectio urgēs, aut munus aliquod reipublicæ causa. & id Labeo.

XVI. PAVLVS lib. XIII. ad edictum.

Aut si qua alia incommoditas ei post arbitrium susceptum incidat. Sed in causa ualeitudinis similibusue, causa cognita differat.

aa re co

re cogitur. Arbitrarius iudicij sui nomine, quod publicum uel priuatū habet, excusatus esse debet à compromisso: utiq; si dies compromissi proferri non potest. Quod si potest: quare non cogat eum, cum possit proferre? quod sine ulla districtione ipsius interdum futurum est. Si tamen uterq; uelit eum sententiam dicere: an (quamuis cautum non sit de die proferenda) non aliàs impetret (quia iudicium habet, ne cogatur) quā si consentiat denuo in se compromitti? hæc si dies exitura est

XVII. VLP IANVS lib. XIII. ad edictum.

**hæc in nō
nullis non
leguntur.* Item si unus ex litigatoribus bonis suis cedat. Iulianus lib. quarto digestorū scribit, nō esse cogendum arbitrum sententiam dicere: cum neq; agere, neq; cōueniri possit. Si multo post reuertantur ad arbitrum litigatores: nō esse cogendum sententiā dicere, Labeo scribit. Item si plures sunt, qui arbitrium receperunt: nemo unus cogendus erit sententiā dicere: *sed aut oēs, aut nullus. Inde Pōponius libro tricesimo tertio ad edictū quærit: si ita sit cōpromissum, ut quod Titio disceptatori placet, id Seius pronunciet: quis sit eorum cogendus? Et puto tale arbitrium non ualere, in quo libera facultas arbitri sententiæ futura non est. Sed si ita sit compromissum, arbitrato Titij aut Seij fieri. Pomponius scribit, & nos putamus compromissum ualere: sed is erit cogendus sententiam dicere, in quem litigatores consenserint. Si in duos fuerit compromissum: sic ut si dissentirent, tertium adsumant: puto tale compromissum non ualere. Nam & in adsumendo possunt dissentire. Sed si ita sit, ut tertius adsumeretur. Sempronius: ualeat compromissum, quoniam in adsumendo dissentire non possunt. Principaliter tamen, si in duos arbitros sit compromissum: non debet prætor eos cogere sententiam dicere: quia res ferè sine exitu futura est, propter naturalem hominum ad dissentendum facilitatem. In impari enim numero idcirco compromissum admittitur: nō quoniam cōsentire omnes facile est, sed quia (& si dissentiant) inuenitur pars maior, cuius arbitrio stabitur. Sed tamen usitatum est etiam in duos cōpromitti: & debet prætor cogere arbitros, si non consentiant, tertiam personam certam eligere, cuius authoritati pareatur. Celsus quoq; libro tertio digestorum scribit: si in tres fuerit compromissum, sufficere duorum cōsensum, si præsens fuerit & tertius: alioquin absente eo, licet duo consentiant, arbitrium non ualere: quia in plures fuit compromissum, & potuit præsentia eius trahere eos in aliam sententiam.

XVIII. POMPONIVS lib. XVII. τῷ 150 λόγῳ.

Si & tribus iudicibus datis, quod duo ex cōsensu, absente tertio, indicauerūt: nihil ualeat. quia ita demum quod maior pars omnium iudicauit, ratum est: cum & omnes iudicasse palam est.

Paulus

XIX. PAVLVS lib. XIII. *ad edictum.*

Q Valem autem sententiam dicat arbiter, ad prætorem non pertinere, Labeo ait: dummodo dicat, quod ipsi uideatur. Et ideo si sic fuit in arbitrium compromissum, ut certam sententiam dicat: nullum esse arbitrium, nec cogendum sententiam dicere, Iulianus libro quarto digestorum scribit. Dicere autem sententiam existimamus eum, qui ea mente quid pronunciat, ut secundum id discedere eos à tota controuersia uelit. Sed si de pluribus rebus sit arbitrium receptum: nisi oēs controuersias finierit, non uideatur dicta sententia, & adhuc erit à prætore cogendus. Vnde uidendum erit, an mutare sententiam possit. & aliàs quidem est agitatum, si arbiter iussit dari, mox uetuit: utrum eo quod iussit, an eo quod uetuit, stare debeat. Et Sabinus quidē putauit posse, Cassius uero sententiam magistri sui bene excusat. Et ait de ea sententia Sabinum non sensisse, quæ arbitrium finiat, sed de præparatione causæ: ut puta si iusserit litigatores calendis adesse, mox idibus iubeat, nam mutare eum diem posse. Cæterum si condemnauit, uel absoluit: quando arbiter esse desierit, mutare sententiam non posse.

XX. CAIVS lib. V. *ad edictum provinciale.*

Q Via arbiter, & si errauerit in sententia dicēda, corrigere eam non potest.

XXI. VLP IANVS lib. XIII. *ad edictum.*

Q Vid tamen, si de pluribus controuersijs sumptus est, nihil sibi communibus: & de una sententiam dixit, de alijs nondum? nunquid desijt esse arbiter? Videamus igitur, an in prima controuersia possit mutare sententiam, de qua iam dixerat. Et multum interest, de omnibus simul ut dicat sententiam, compromissum sit, an non. nam si ut de omnibus: poterit mutare. nondū enim dixit sententiam. Quod si ut separatim: quia plura sunt compromissa, & ideo (quantum ad illam controuersiam pertinet) arbiter esse desijt. Si arbiter ita pronunciaffet, nihil uideri Titium debere Seio: tamen si Seium non uetuisset petere, tamen si quid petisset, uideri contra sententiam arbitri fecisse: & id Ofilius & Trebatijs responderant. Solutioni diem posse arbitrum statuere puto: & ita etiam Trebatijs uidetur sentire. Pomponius ait, inutiliter arbitrum incertam sententiam dicere: ut puta quantum ei debes, redde: diuisioni uestre stare placet: pro ea parte, quam creditoribus tuis soluisti, accipe. Item si arbiter pœnam ex compromisso peti uetuerit: in libro tricesimo tertio apud Pomponium scriptum habeo, non ualere, & habet rationem: quia non de pœna compromissum est. Papi-
nianus libro tertio questionum ait, si cum dies compromissi finiretur, prolato die litigatores denuo in eum compromiserint, nec secundi compromissi arbitrium receperit: non esse cogendum recipere, si ipse

in mora nō fuerit, quo minus partibus suis fungeretur. Quod si per eū factum sit: æquissimum esse, cogi eum à prætore sequēs recipere. Quæ quæstio ita procedit: si nihil in priore compromisso de die proferendo cauebatur. Cæterum si cauebatur, & ipse protulit: mansit arbiter.

Plenum compromissum appellatur, quod de rebus controuersis sit omnibus compositum est. nam ad omnes controuersias pertinet. sed *aliās * licet* si forte de una re sit disceptatio: * licet plenum compromissum factum *compromis* sit, tamen Martianus ex cæteris causis actiones superesse ait. id enim *sum auctū* uenire in compromissum, de quo actum sit, ut ueniret. Sed est tutius, si *sit.* quis de certa re compromissum facturus sit, de ea re sola exprimere. Non debent aut in cōpromisso obtemperare litigatores, si arbiter aliquid inhonestū iusserit. Si intra diem cōpromissi aditus arbiter, post diem cōpromissi adesse iusserit: pœna non cōmittitur. Si quis ex litigatoribus ideo non adfuerit, quod ualitudine, uel reipublicæ causa absentia impeditus sit, aut magistratu, aut alia iusta causa: pœnā cōmitti Proculus & Atilicinus aiunt. Sed si paratus sit in eundē cōpromittere: actionē denegari, aut exceptione tutum fore. Sed hoc ita demū uerum erit, si arbiter recipere in se arbitrium fuerit paratus. nam inuitum non esse cogendum, Iulianus libro quarto digestorum recte scribit. ipse autem nihilominus pœna absoluitur. Si arbiter iusserit (puta) in prouincia adesse litigatores, cum Romæ esset in eum compromissum: an ei impune non pareatur, quæritur. Et est uerius, quod Iulianus ait libro quarto: eum locum compromisso inesse, de quo actum sit, cum compromitteretur. Impune igitur ei non parebitur, si alio loco adesse iusserit. Quid ergo, si non appareat, de quo loco actum sit: melius dicetur eum locum contineri, ubi compromissum est. Quid tamen, si eò loci, qui sit circa urbem, adesse iusserit? Pegasus admittit ualere iussum. Quod puto uerum esse, si eius sit autoritatis arbiter: uel in secessibus soleat agere, & litigatores facile eò loci uenire possint. Sed & si in aliquē locum inhonestum adesse iusserit, puto in popinā, uel lupanarium: sine dubio (ut Iulianus ait) impune ei non parebitur. quam sententiam & Celsus libro secundo digestorum probat. Vnde eleganter tractat: si is sit locus, in quem alter ex litigatoribus honeste uenire non possit, alter possit: & is non uenerit, qui sine sua turpitudine eò uenire possit, & is uenerit, qui inhoneste uenerat: an committatur pœna compromissi, quasi nō præbita opera. & recte putat, non committi. absurdum enim esse, iussum in alterius persona ratum esse, in alterius non. Intra quantum autem temporis, nisi detur, quod arbiter iussit, cōmittatur stipulatio, uidendū est. Et si quidē adiectus dies non sit: Celsus scribit libro secundo digestorū, inesse quoddam modicū tempus: quod ubi præterierit, pœna statim peti

peti possit. ut tamen (inquit) si dederit ante acceptum iudicium, agi ex stipulatu non possit.

V XXII. PAVLVVS lib. XIII. ad edictum.

Tiq; nisi eius interfuerit, tunc solui.

XXIII. VLP IANVS lib. XIII. ad edictum.

Celsus ait, si arbiter intra calendas septembris dari iusserit, nec datum erit: licet postea offeratur, attamen semel commissam poenam compromissi non euanesce: quoniam semper uerum est, intra calendas datum non esse. Si autem oblatum acceperit: poenam petere non posse, aut doli exceptione remouendum. Contra, ubi duntaxat dari iussit. Idem ait, si iusserit me tibi dare, & uale tudine sis impeditus, quo minus accipias, aut alia iusta causa: Proculū existimare, poenam non committi, nec si post calendas, te parato accipere, non dem. Sed ipse recte putat, duo esse arbitri praecepta: unum pecuniam dari, aliud intra calendas dari. licet igitur in poenam non committas, quod intra calendas non dederis, quoniam per te non steterit: tamen comittis in eā partem, quod non das. Idem ait, nihil aliud esse, arbitri sententiae stare: quam id agere (quantum in ipso sit) ut arbitri sententiae pareatur. Idē Celsus ait, si arbiter me tibi certa die pecuniam dare iusserit, tu accipere nolueris: posse defendi ipso iure, poenam non committi.

XXIII. PAVLVVS lib. XIII. ad edictum.

Sed si postea paratus ille sit accipere, non impune me non daturum. Non enim ante feceram.

XXV. VLP IANVS lib. XIII. ad edictum.

Labeo ait: si arbiter, cum in compromisso cautum esset, ut in eadē die de omnibus sententiam diceret, & ut posset diem proferre: de quibusdā rebus dicta aliogn sententia, de quibusdā non dicta, diem prutit: ualere prolationem diei, sententiaeque eius posse impune non pareri. & Pomponius probat Labeonis sententia, quod & mihi uidetur: quia officio in sententia functus non est. Hæc autem clausula DIEM COMPROMISSI PROFERRE, nullā aliam dat arbitro facultatem, quā diem prorogandi. & ideo conditionem primi compromissi, neque minuire, neque mutare potest: & ideo cætera quæ discutere debet, & pro omnibus unam sententiam ferre. Sed si per fideiussores fuerit cautum in primo compromisso, & sequens similiter proferendum Labeo ait: sed Pōponius dubitat, utrum isdem, an & alijs tam idoneis. quid em̃ (inquit) si isdem fideiubere noluerint. sed puto, si fideiubere noluerint, tunc alios non absimiles adhibendos.

XXVI. PAVLVVS lib. XIII. ad edictum.

Nein potestate sit fideiussorum, postea se non obligantium, ut poena

aa iij na cō

na committatur. Idemq; & si decesserint.

XXVII. VLP IANVS lib. XIII. ad edictum.

DItem proferre uel præsens, uel per nūcium, uel per epistolam potest. Si hæredis mentio, uel cæterorum facta in compromisso non fuerit, morte soluetur compromissum. nec utimur Labeonis sententia, qui existimauit: si arbiter aliquem pecuniam dare iusserit, et is decesserit, antequam daret: poenam committi, licet hæres eius paratus sit offerre. Stari autem debet sententiæ arbitri, quam de re dixerit, siue æqua, siue iniqua sit: & sibi imputet, qui compromisit. Nā (ut diui Pij rescripto adijcitur) uel minus probabilem sententiam æquo animo ferre debet. Si plures arbitri fuerint, & diuersas sententias dixerint, licebit sententiæ eorum non stari. sed si maior pars consentiat, ei stabitur: alioquin poena committitur. Inde quæritur apud Iulianum, si ex tribus arbitris unus quindecim, alius decem, tertius quinq; cõdemnent, num sententiæ stetut: & Iulianus scribit, quinq; debere præstari: quia in hac summam omnes consenserunt. Si quis litigatorum defuerit: quia per eum factum est, quo minus arbitretur, poena committitur. Proinde sententia quidem dicta non coram litigatoribus, non ualebit: nisi in compromisso hoc specialiter expressum sit, ut uel uno, uel utroq; absente sententia promatur. poenam autem is, qui defuit, committit: quia per eum factum est, quo minus arbitretur. Coram autem dicere sententiam uidetur, qui eam sapientibus dicit: cæterum coram furioso, uel demente nō uidetur dici. Item corā pupillo non uideri sententiam dictam, nisi tutor præsens fuerit: & ita de alijs omnibus, Iulianus libro quarto digestorum scribit. Et si quis præsens arbitrum sententiam dicere prohibuit, poena committitur. Sed si poena non fuisset adiecta compromisso, sed simpliciter sententiæ stari quis promississet: incerti aduersus eum foret actio.

XXVIII. PAVLVS lib. XIII. ad edictum.

Non autem interest: certa, an incerta summa promissa sit: ut puta quanti ea res erit.

XXIX. VLP IANVS lib. XIII. ad edictum.

Aduersus sententiam arbitri sit, si petatur ab eo, à quo arbiter peti uetuit. Quid ergo, si à fideiussore eius petatur: an poena committatur: & puto committi, & ita Sabinus scribit. nam τῆ δυνάμει à reo peti. Sed si cum fideiussore compromissi, & à reo petam: nisi inter sit fideiussoris, poena non committetur.

XXX. PAVLVS lib. XIII. ad edictum.

Si quis rem, de qua compromissum sit, in iudicium deducat: quidā dicunt, prætorem non interuenire, ad cogendum arbitrum sententiam

tiam dicere: quia iam poena non potest esse, atque si solutum est compromissum. Sed si hoc obtinuerit: futurum est, ut in potestate eius, quem poenitet compromisisse, sit compromissum eludere. Ergo aduersus eum poena committenda est: lite apud iudicem suo ordine peragenda.

XXXI. VLP IANVS lib. XIII. ad edictum.

ITa demum autem committitur stipulatio, cum aduersus eam quid sit: si sine dolo malo stipulantis factum est. sub hac enim conditione committitur stipulatio, ne quis doli præmium ferat. Sed & si quidem compromisso adijciatur, SI QUID DOLO IN EA RE FACTUM SIT: ex stipulatu conueniri, qui dolo fecit, potest. Et ideo siue arbitrum quis corrumpit uel pecunia uel ambitione, uel aduocatum diuersæ partis, uel aliquem ex his, quibus causam suam commiserat: siue aduersarium callide circūuenit, & omnino si in hac lite dolo uersatus est: locum habebit ex stipulatu actio. Et ideo si uelit de dolo actionem aduersarius exercere: non debet, cum habeat ex stipulatu actionem. quod si huiusmodi clausula in compromisso adscripta non est: tunc de dolo actio, uel exceptio locum habebit. Hoc autem compromissum plenum est, quod etiam doli habet mentionem.

XXXII. PAVLVVS lib. XIII. ad edictum.

Non distinguemus in compromissis: minor, an maior sit poena, quæ res, de qua agitur. Non cogetur arbiter sententiam dicere, nisi poena compromissa sit. Si mulier alieno nomine compromittat, non erit poena compromissa propter intercessionem. Summa rei est, ut prætor se non interponat: siue initio nullum sit compromissum: siue sit, sed pendeat, an ex eo poena exigi possit: siue postea deficiat poena, compromisso soluto die, morte, acceptilatione, iudicio, pacto. Sacerdotio obueniens, uidebimus, an cogatur arbiter sententiam dicere. Idem non tantum honori personarum, sed & maiestati dei indulgetur, cuius sacris uacare sacerdotes oportet. Cæterum si postea suscipit: iste quoque omnimodo sententiam ferre debet. Item non est cogendus, si de negotio transactum est, uel homo mortuus est, de quo erat compromissum: nisi si posteriore casu aliquid litigantium intersit. Iulianus indistincte scribit: si per errorem de famoso delicto ad arbitrum est, uel de ea re, de qua publicum iudicium constitutum sit (ueluti de adulteriis, sicariis, & similibus) uetare debet prætor sententiam dicere, nec dare dictæ executionem. De liberali causa compromisso facto, recte non compelletur arbiter sententiam dicere: quia fauor libertatis est, ut maiores iudices habere debeat. Eadem dicenda sunt, siue de ingenuitate, siue de libertinitate quaestio sit: & si ex fideicommissi causa libertas deberi dicatur. Idem dicendum est in populari actione.

Si

Si seruus compromiserit, non cogendum dicere sententiã arbitrum: nec si dixerit, poenæ executionem de peculio dandã, putat Octauienus. Sed an si liber cum eo compromiserit, executio aduersus liberum detur, uideamus: sed magis est, ut non detur. Item si quis Romæ compromiserit, mox Romam in legationem uenerit: non est cogendus arbiter sententiam dicere: non magis, quàm cogeretur, si litem ante contestatus esset, nunc eam exercere. nec interest, tunc quoq; in legatione fuerit, an non. Sed si in legatione compromittat, puto cogendum arbitrum sententiam dicere: quia & si iudicium sponte accepisset, cogeretur peragere. Sunt tamen, qui de isto nõ recte dubitant. qui utiq; nullo modo dubitabunt, si de ea re in legatione compromisit, quam in legatione contraxit: quia & iudicium eo nomine accipere cogeretur.

Illud in prima specie potest dispici: an si antea cõpromisit legatus, cogendus sit arbiter sententiã dicere, si ipse legatus postulet. quod prima ratione poterit uideri iniquũ, ut in ipsius potestate sit: sed hoc tale erit, quale si actionem uelit dictare, qd facere ei licet. Sed cõpromissum cõparauimus ordinariæ actioni: ut non aliàs audiatur desiderans, ut arbiter sententiam dicat, q̃ si se defendat. Si is faciat controuersiam hæreditatis, qui cum defuncto compromiserat: futurum est præiudicium hæreditati, si arbiter sententiam dicat. ergo interea inhibendus est arbiter. Dies compromissi proferri potest, non ex conuentione, sed cum iussu arbitri eam proferri necesse est, ne poena committatur. Si arbiter sese cælare tentauerit, prætor eum inuestigare debet: & si diu non apparuerit, multa aduersus eum indicenda est. Cum in plures compromissum est, ea cõditione, ut quã quilibet uel unus sententiã dixisset, ei staretur: absentibus cæteris, nihilominus qui præsens est, cogetur. At si ea cõditione, ut omnes dicant, uel quod de maioris partis sententia placuerit: nõ debet singulos separatim cogere. quia singulorum sententia ad poenam non facit. Cum quidam arbiter ex alijs causis inimicus manifeste apparuisset: testationibus etiam conuentus, ne sententiam diceret: nihilominus, nullo cogente, dicere perseuerasset: libello cuiusdam id querentis imperator Antoninus subscripsit, posse eum uti doli mali exceptione. Et idem cum à iudice consuleretur, apud quẽ poena petebatur, rescripsit: etiam si appellari non posset, doli mali exceptionem in poenæ petitionem obstaturã. per hanc ergo exceptionem quædam appellandi species est, cum liceat retractare de sententia arbitri. De officio arbitri tractantibus, sciendum est, omnem tractatum ex compromisso sumendũ. nec enim aliud illi licebit, quàm quod ibi, ut efficere possit, cautum est. non ergo quidlibet statuere arbiter poterit, nec in qua re libet: nisi de qua re cõpromissum est, & quatenus com-

promissum

promissum est. Quæsitum est de sententia dicenda & dictum est, non in quolibet: licet à quibusdam uariatū sit. & puto * de re non committi: al's * uere si dicat, ad iudicem de hoc eundū, uel se, uel alium: uel etiam in aliū cōpromittendum. Nam & Iulianus impune ait ei non pareri, si iubeat ad aliū arbitrum iri, ne finis non sit. sed nec si hoc modo dixerit: ut arbitrio Publij Mæuij fundus tradatur, aut sati sdatio detur: parendum esse sententiæ. Item Pedius probat: ne propagentur arbitria, aut in alios, interdum inimicos agentium, transferantur: sententia sua finem cōtrouersiam, cum uersa eum imponere oportere. non autem finiri cōtrouersiam, cum aut differatur arbitrium, aut in alium transferatur: partemq; sententiæ esse, quemadmodum satis ei detur, quibusq; fideiussoribus: idq; delegari nō posse, nisi ad hoc compromissum sit: ut arbiter statueret, cuius arbitratu satisficeretur. Item si iubeat, sibi alium coniungi: cum id in compromisso non sit, non dicit sententiam. Nam sententia esse debet de re compromissa. de hoc autem compromissum non est. Si domini, qui inuicem stipulati sunt, per curatores suos agere apud arbitrum uelint: potest iubere ipsos etiam adesse. Sed & si hæredes in compromisso mentio sit: potest iubere etiam hæredes eorū adesse. Arbitri officio continetur, & quemadmodum detur uacua possessio. An & satis res ratam dominum habiturum? Sextus Pedius putat, quod nullam id rationem habeat. nam & si ratum nō habeat dominus: cōmitteretur stipulatio. Arbiter nihil extra compromissum facere potest. Et ideo necessarium est, adijci de die compromissi proferenda: cæterum impune iubenti non parebitur.

XXXIII. PAPINIANVS lib. I. *questionum.*

Arbiter ita sumptus excompromisso, ut & diem referre possit: hoc quidem facere potest, proferre autem contradicentibus litigatoribus non potest.

XXXIII. PAULVS lib. XIII. *ad edictum.*

Si duo rei sint aut credendi aut debendi, & unus compromiserit, isq; uentus sit petere, aut ne ab eo petatur: uidendum est, an si alius petat, uel ab alio petatur, poena cōmittatur. Idem in duobus argentarijs, quorum nomina simul erunt. & fortasse poterimus ita fideiussoribus cōiungere, si socij sint: aliās nec à te petitur, * licet ego petā: nec meo nō al's * nec mine petitur, licet à te petatur. Semel cōmissa poena, solui compromisso rectius puto dici: nec amplius posse committi, nisi id actum sit, totum ut in singulas causas toties committatur.

XXXV. CAIVS lib. V. *ad edictum prouinciale.*

Si pupillus sine tutoris auctoritate compromiserit, nō est arbiter cogens pronuntiare: quia & si contra eū pronuntiatur, poena non
bb tenetur

tenetur: præter quod si fideiussorem dedit, à quo poena peti posset: idcirco & Iulianus sentit.

XXXVI. VLP IANVS lib. XXVII. ad edictum.

SI feriatis diebus cogente prætore arbiter dicat sententiam, & petatur ex compromisso poena: exceptionem locum non habere constitat: nisi aliqua lege eadem feriata, in qua sententia dicta est, fuerit excepta.

XXXVII. CELSVS lib. II. digestorum.

Quamuis arbiter alterum ab altero petere uetuit: si tamen hæres petit, poenam committet. non enim differendarum litium causa, sed tollendarum ad arbitros itur.

XXXVIII. MODESTINVS lib. VI. differentiarum.

Cum poena ex compromisso petitur, is qui compromissit, damnandus est: nec interest, an aduersarij eius interfuerit, arbitri sententia fieri, nec ne.

XXXIX. IABOLENVS lib. XI. ex Cassio.

Non ex omnibus causis, ex quibus arbitri sententia pariturum non est, poena ex compromisso committitur: sed ex his dumtaxat, quæ ad solutionem pecuniæ, aut operam præbendam pertinent. Siquidem & contumaciam litigatoris arbiter punire poterit, pecuniam eum aduersario dare iubendo. Quo in numero haberi non oportet, si testium nomina ex sententia arbitri exhibita non sint. Cum arbiter diem compromissi proferri iussit, cum hoc ei permissum sit: mora alterius ad poenam committendam prodest.

XL. POMPONIVS lib. XI. ex uarijs lectionibus

Arbiter calendis Ianuarijs adesse iussit, & ante eum diem decessit. alter ex litigatoribus non adfuit. proculdubio poena minime commissa est. Nam & Cassium audisse se dicentem Aristo ait: in eo arbitro, qui ipse non uenisset, non esse commissam. Quem ad modum Seruius ait: si per stipulatorem steter, quo minus accipiat, non committi poena.

XLI. CALLISTRATVS lib. I. edicti monitorij.

Cum lege Iulia cautum sit, ne minor uiginti annis iudicare cogatur: nemini licere minorem uiginti annis compromissarium iudicem eligere, ideoque poenam ex sententia eius nullo modo committi. Maiori tamē uiginti annis, si minor uiginti quinque sit: ex hac causa succurrendum, si temere auditorium receperit, multi dixerunt.

XLII. PAPINIANVS lib. II. responsorum.

Arbiter intra certum diem seruos restitui iussit: quibus non restitutus, poenæ causa fisco secundum formam compromissi condamnauit. ob eam sententiam fisco nihil acquiritur: sed nihilominus stipulationis poena committitur, quod arbitrio statuto non sit obtemperatum.

Scæuola

XLIII. SCAEVOLA lib. I. *responsorum.*

DE rebus controuersijsq; omnibus compromissum à Lucio Titio & Mauiio Sempronio factum est: sed errore quædā species in petitione à Lucio Titio deductæ nō sunt, nec arbiter de his quidquam pronunciauit. quæsitum est, an species omissæ peti possunt. Respondit peti posse, nec pœnam ex compromisso committi. quod si maligne hoc fecerit: petere quidem potest, sed pœnæ subiugabitur.

XLIIII. IDEM lib. II. *digestorum.*

Inter* Statillianum & Seium controuersia de finibus orta est: & arbi aliās*Ca
 ter electus est, ut arbitrato eius res terminetur. ipse sententiam dixit stellanū
 præsentibus partibus, & terminos posuit. Quæsitum est, an si ex parte Statilliani arbitrio paritum non esset, pœna ex compromisso commissa esset: Respondi. si in eo, quod utroq; præsentis arbitratu est, arbitrio paritum non esset: pœnam commissam.

XLV. VLPPIANVS lib. XXV. *ad Sabinum.*

In compromissis arbitriū personæ insertum, personam non transgreditur.

XLVI. PAVLVS lib. XII. *ad Sabinum.*

DE his rebus, & controuersijs, & rationibus iudicare arbiter potest: quæ ab initio fuerūt inter eos, qui cōpromiserunt, non quæ postea superuenerunt.

XLVII. IULIANVS lib. III. *digestorum.*

Si compromissum ita factum sit, ut præsentis utroq; aut hæredibus eorum arbiter sententiam dicat: & alter ex litigatoribus decesserit, hærede pupillo relicto: non aliter uidetur sententia dicta esse, nisi tutoris autoritas interposita fuerit. Item si alter ex compromittentibus furere cœperit,

XLVIII. MODESTINVS lib. III. *regularum.*

Arbiter ad ferendam sententiam non compellitur.

XLIX. IULIANVS lib. III. *digestorum.*

Sed & interpellatur, quo minus sententiam dicat: quia nihil coram furioso fieri intelligitur. Quod si furiosus curatorem habeat, uel habuerit adhuc litigio pendente: potest quidem præsentis curatore sententia dici. Arbiter adesse litigatores uel per nuncium, uel epistolā iubere potest. Si ab altera dūtata parte hæredis mentio compræhensa fuerit, compromissum soluetur morte cuiusuis ex litigatoribus: sicut solueretur altero mortuo, si neutrius hæredis persona compræhenderetur.

L. ALFENVS lib. VI. *digestorum.*

Arbiter ex compromisso sumptus, cū ante eum diem, qui compromisso constitutus erat, sententiam dicere non posset: diem compromissi proferri iusserat. alter ex litigatoribus dicto audiens non
 bb ij fuerat

fuerat. consulebatur, possétne ab eo pœna ex compromisso peti: re-
spondi, non posse: ideo quod non esset arbitro in compromisso per-
missum, ut id iuberet.

LI. MARTIANVS lib. II. *regularum*.

SI de re sua quis arbiter factus sit, sententiam dicere non potest: quia
se facere iuberet, aut parere prohiberet. neq; autem imperare sibi,
neq; prohibere quisquam potest.

LII. IDEM lib. IIII. *regularum*.

SI quis ab arbitro iussus est ex compromisso soluere pecuniam, &
moram fecit: pœnam ex compromisso debet. sed postea soluêdo,
pœna liberatur.

NAVTAE, CAUPONES, STABVLARII, VT RE-
cepta restituant. Tit. IX.

VLPIANVS lib. XIII. *ad edictum*.

aliàs* for
te cepe-
rint.

IT prætor. NAVTAE, CAUPONES, STABVLARII,
QVOD CVIVSQVE SALVVM* FOR E RECEPE
RINT, NISI RESTITVANT, IN EOS IVDICIUM
D ABO. Maxima utilitas est huius edicti: quia necesse est
plerunq; eorum fidem sequi, & res custodiæ eorum com-
mittere. Nec quisquam putet, grauitur hoc aduersus eos constitutum.
nam est in ipso arbitrio, ne quæquã recipiât. Et nisi hoc esset statu-
tum: materia daretur, cum furibus aduersus eos, quibus recipiūt, coeun-
di: cum ne nunc quidem abstineant huiusmodi fraudibus. Qui sint
igitur, qui teneantur, uidendum est. & ait prætor, NAVTAE. Nautam
accipere debemus eum, qui nauem exercet. quamuis nautæ appellan-
tur omnes, qui nauis nauigandæ causâ in naui sunt: sed de exercitore
solummodo prætor sentit. nec enim debet (inquit Pomponius) per
remigē, aut mesonautâ obligari: sed per se, uel nauis magistrū: quanq;
si ipse alicui è nautis committi iussit, sine dubio debeat obligari. Et
sunt quidam in nauibus, qui custodiæ gratia nauibus præponuntur, ut
ναυφύλακες. Si quis igitur ex his receperit, putô in exercitorem dandam
actionē: quia is, qui eos huiusmodi officio præponit, committi eis per-
mittit: quanq; ipse uel nauicularius, uel magister id faciat, quod Græci
χειρέμβολοι appellant. sed & si hoc non exstet, tamen de recepto nauicu-
larius tenebitur. De exercitoribus ratiū, item lynchariis nihil caue-
tur: sed idem constitui oportere, Labeo scribit, & hoc iure titur. Cau-
pones autem & stabularios, æque eos accipimus, qui cauponam uel sta-
bulum exercent, institores uel eorum. Cæterum si quis opera * media-
stini

als* me-
dia.

mini fungitur, non continetur: ut puta atriarii, & focarii, & his similes.

Ait prætor, QVOD CVIVS QVE SALVVM*FORE RECEPE aliàs*for
RINT: hoc est, quamcunq; rē, siue mercē receperint. Inde apud Iulianū re cepe =
relatum est, ad eas quoq; res hoc edictum pertinere, quæ mercibus acce rint.

derent: ueluti uestimenta, quibus in nauibus uterentur, & cætera, quæ
ad quotidianum usum habemus. Item Pomponius libro tricesimo
quinto scribit: parui referre, res nostras, an alienas intulerimus: si tamē
nostra interfit, saluas esse. Etenim nobis magis, quàm quorum sunt, de
bent solui. & ideo si pignori merces accepero: mihi magis, quàm debi
tori nauta tenebitur, si à me eas suscepit. Recipit autem saluum fore,
utrum si in nauem res missæ ei adsignatæ sunt: an & si nō sunt adsigna
tæ, hoc tamen ipso, quod in nauem missæ sunt, receptæ uidetur. Et pu
to omnium eum recipere custodiam, quæ in nauim illatæ sunt: & factū
nō solum nauarum præstare debere, sed & uectorum.

Sicut & caupo uiatorum.

II. CAIVS lib. V. ad edictum provinciale.

III. VLPIANVS lib. XIII. ad edictum.

ET ita de facto uectorum etiā Pomponius libro tricesimo quinto
scribit. Idem ait, etiam si nondum sint res in nauem receptæ,
sed in littore perierint, quas semel recepit: periculū ad eū pertinere. Ait
enī prætor, NISI RESTITVANT, IN EOS IVDICIVM DABO.

Ex hoc edicto in factū actio pficiscitur. sed an sit necessaria, uidendū:
quia agi ciuili actione ex hac causā poterit. Siquidem enim merces in
teruenerit, ex locato & conducto. & si tota nauis locata sit: qui cōduxit,
ex conducto etiam de rebus, quæ desunt, agere potest. Si uero res perfe
rendas, nauta conduxit, ex locato cōuenietur. Sed si gratis res susceptæ
sunt, ait Pomponius, depositi agi potuisse. Miratur igitur, cur honora
ria actio sit inducta, cū sint ciuiles. Nisi forte (inquit) ideo, ut innotesce
ret, prætorē curam agere reprimendæ improbitatis hoc genus homi
num: quia in locato & conducto culpa, in deposito dolus dūtaxat præ
statur: at hoc edicto omnimodō qui recepit tenetur, etiam si sine culpa
eius res perierint, uel damnū datum est: nisi si quid dāno fatali contige
rit. Inde Labeo scribit, si quid naufragio, aut per uim piratarum perijt,
aut damnum datum est: non esse iniquum exceptionem ei dari. Idem
erit dicēdum, & si in stabulo aut in caupona uis maior cōtigerit. Eo
dem modo tenentur & caupones & stabularij, si quod exercentes nego
cium suum recipiunt. Cæterum si extra negocium receperint: non
tenebuntur. Si filius familias aut seruus receperit, & uoluntas pa
tris dominiū interuenerit: insolidum erit conueniendus. Item si ser
uus exercitoris subripuit, uel damnum dedit: noxalis actio cessabit,
bb iij quia

quia ob receptum dominus suo nomine conuenitur. Si uero sine uoluntate exerceant, de peculio dabitur. Hæc autem actio rei persecutione continet, ut Póponius ait: & ideo in hæredem & perpetuo datur. Non uisissime uidendum, an eiusdem rei nomine, & de recepto honoraria actione, & furti agendum sit. Et Pomponius dubitat, sed magis est, ut uel officio iudicis, uel doli exceptione alterutra contentus esse debeat.

IIII. PAVLVVS lib. XIII. ad edictum.

Sed & ipsi nautæ furti actio competit, cuius sit periculo: nisi ipse subripuit, & postea ab eo subripiatur: aut alio subripiente, ipse nauta soluendo non sit. Si nauta nautæ, stabularius stabularij, caupo caupo, *aliàs* Iulianus* nis res receperit: æque tenebitur. * Viuianus dixit, etiã ad eas res hoc edictum pertinere, quæ post impositas merces in nauem collocatasque inferrentur, & si earum uestura non debetur (ut uestimentorum, penoris quotidiani) quia hæc ipsa cæterarum rerum locationi accedunt.

V. CAIVS lib. V. ad edictum provinciale.

Nauta, & caupo, & stabularius mercedem accipiunt, non pro custodia: sed nauta ut traiciat uestores, caupo ut uiatores manere in caupona patiat, stabularius ut permittat iumenta apud eum stabulari: & tamen custodiæ nomine tenentur. Nam & fullo & sarcinator non pro custodia, sed pro arte mercedem accipiunt: & tamen custodiæ nomine ex locato tenentur. Quæcunque de furto diximus, eadem & de damno debent intelligi. non enim dubitari oportet, quin is, qui saluum fore recipit: non solum à furto, sed etiam à damno recipere uideatur.

VI. PAVLVVS lib. XIII. ad edictum.

Licet gratis nauigaueris, uel in cauponam gratis diuerteris: non tamen actiones tibi in factum denegabuntur, si damnum iniuria passus es. Si seruo meo in naui uel in caupona utaris, & damnum mihi det, uel furtum faciat: quanquã furti actio, & damni iniuriæ mecum sit noxalis: hæc tamẽ actio, quæ in factum est, etiam serui mei nomine aduersus te competit. Idem dicetur, & si communis seruus sit: tu tamen, quod mihi præstiteris eius nomine, uel communi diuidendo, uel pro socio actione: aut si partem eius, uel totum conduxisti, etiam ex conducto habebis me obligatum. Sed si damnum in eo datum sit ab alio, qui in eadem naui uel caupona est: cum id factum prætor æstimare soleat, non putat Pomponius eiusdem nomine hanc actionem utilem futuram. In factum actione caupo tenetur pro his, qui habitandi causa in caupona sunt. hoc autem non pertinet ad eum, qui hospitio repentino recipitur, ueluti uiator. Possumus autem furti uel damni iniuriæ actione uti, etiam cum nautis, ut certi hominis factum arguamus: sed una contenti esse debemus. Et si cum exercitore egerimus, præstare ei debemus actiones nostras

nostras: quamuis ex conducto actio aduersus eos competat exercitori. Sed si absolutus sit exercitor hac actione, deinde agatur cum nauta: exceptio dabitur, ne sæpius de eiusdē hominis admissio quærat. Et contra, si de admissio unius hominis actum sit, deinde in factū actione agatur: exceptio dabitur.

VII. VLP IANVS lib. XIII. ad edictum.

DEbet exercitor omnium nautarum suorum (siue liberi sint, siue serui) factum præstare: nec immerito factum eorum præstat, cū ipse eos suo periculo adhibuerit. sed non aliās præstat, quā si in ipsa naue damnum datum sit. Cæterum si extra nauem, licet à nautis: non præstabit. Item si prædixerit, ut unusquisq; uestorum res suas seruet, neq; damnum se præstaturum: & consenserunt uestores prædictioni: non conuenietur. Hæc actio in factum in duplum est. Sed si quidem nautæ inter se damnum dederint, hoc ad exercitorem nō pertinet. Sed si quis sit nauta & mercator, debet illi dari. Et quid si quis sit ex ijs, q̄s uulgo μεσονάυτας, Græci ναυπηγέτας dicūt: & huic tenetur, & huius factum præstat, cum sit & nauta. Si seruus nautæ damnum dederit: licet seruus nautæ non sit: æquissimum erit, in exercitorem actionem utilem dare. Hac autem actione suo nomine exercitor tenetur: culpa scilicet suæ imputaturus, qui tales adhibuerit: & ideo, & si decesserint, non reuelabitur. Seruorū aut suorum nomine noxali dūtaxat tenetur. nam cū alienos adhibet, explorare eū oportet, cuius fidei, cuius innocētiæ sint: in suis uenia dignus est, si quales quales ad instruendam nauem adhibuerit. Si plures nauem exerceant, unusquisq; pro parte, qua nauem exercet, conuenitur. Hæc iudicia, quamuis honoraria sint, tamen perpetua sunt: in hæredem autem non dabuntur. Proinde cum seruus nauē exercuit, & mortuus est: de peculio non dabitur actio in dominum, nec intra annum. Sed cum uoluntate domini uel patris seruus uel filius exercet nauem, uel cauponam, uel stabulum: puto etiam hanc actionem in solidum eos pati debere: quasi omnia, quæ ab illis contingunt, in solidum receperint.

Finunt τὰ πρῶτα.

INCIPIT SECUNDA PARS DIGESTORVM
DE IUDICIIS.

Digesto-

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER QVINTVS.

VBI QVIS AGERE VEL CONVENIRI
debeat. Tit. I.

VLPIANVS lib.I. ad edictum.

ISE subiiciant aliqui iurisdictioni, & consentiant: inter consentientes cuiusvis iudicis, qui tribunali præest, uel aliam iurisdictionem habet, est iurisdictione.

II. IDEM lib.III. ad edictum.

Consensisse autem uidentur, qui sciunt se non esse subiectos iurisdictioni eius, & in eum consentiunt. Cæterum si putent eius iurisdictionem esse: non erit eius iurisdictione. error enim litigatorum (ut Iulianus quoque libro primo digestorum scribit) non habet consensum. ut si putauerint alium esse prætorem præ alio, æque error non dederit iurisdictionem: ac si, cum restitisset quicuius ex litigatoribus, uiribus præfecturæ compulsus est, nulla iurisdictione est. Conuenire autem, utrum inter priuatos sufficiat: an uero etiam ipsius prætoris consensus necessarius: lex Iulia iudiciorum ait, QVO MINVS INTER PRIVATOS CONVENIAT. sufficit ergo priuatorum consensus. Proinde si priuati consentiant, prætor autem ignoret consentire, & putet suam iurisdictionem: an legi satisfactum sit, uidendum est. & puto posse defendi, eius iurisdictione esse. Si & iudex ad tempus datus, & omnes litigatores consentiant (nisi principali iussione specialiter prorogatio fuerit inhibita) possunt tempora, intra quæ iussus est litem dirimere, prorogari. Legatis in eo, quod ante legationem contraxerunt: item his, qui testimonij causa euocati sunt, uel arcessiti iudicandi causa, uel in provinciam destinati: reuocandi domum suam ius datur. Ei quoque, qui prouocauit: non imponitur necessitas, inter tempora prouocationis exercenda, Romæ uel alio loco, ubi prouocatio exercetur, alijs pulsantibus respondere. Nam Celsus huic etiam domum reuocationem dandam ait: quoniam ob aliam causam uenerit. & hæc sententia uera & rationabilis est. Nam & diuus Pius Plotio Celsiano rescripsit, eum, qui tutelæ causa Romæ erat ad se euocatus: alterius tutelæ, cuius causa non erat euocatus, non debere compelli iudicium suscipere. Idem Claudio Flaviano rescripsit: minorem uiginti quinq; annis, qui desiderarat in integrum restitui aduersus Asinianum, qui alterius negotij causa uenerat, non esse Romæ audiendum. Omnes autem isti domum reuocant, si non ibi contra-

aliàs* Fa
uiano.

contraxerint, ubi conueniuntur: cæterum si ibi contraxerint, reuocandi ius non habent. Exceptis legatis, qui licet ibi contraxerint (dummodo ante legationem contraxerint) non compelluntur se Romæ defendere, q̃ diu legationis causa ibi demorantur: quod & Iulianus scripsit, & diuus Pius rescripsit. Planè si perfecta legatione subsistant, conueniendos eos diuus Pius rescripsit. Item si extra prouinciam suam contraxerint, licet non in Italia: quæstionis est, an Romæ cõueniri possint? & Marcellus ait, in eo solo, priuilegio eos uti domum reuocandi, quod in ciuitate sua, uel certe intra prouinciam contraxerint: quod est uerũ. Sed si agant, compelluntur se aduersus omnes defendere. Non tamen, si iniuriam suam persequantur, uel furtum, uel damnum, quod nunc passi sunt. alioquin (ut Iulianus eleganter ait) aut impune contumelijs & dānis adficiuntur: aut erit in potestate cuiusq̃, pulsando eos, subijcere ipsos iurisdictioni, dum se uindictant. Sed si dubitetur, utrum in ea quis causa sit, ut domum reuocare possit, nec ne: ipse prætor debet causa cognita statuere. Quod si constiterit in ea cum causa esse, ut domum reuocet: debet cauere in iudicio sisti, statuente prætore, in quem diem promittat. Sed utrum nuda cautione, an satisfactò, Marcellus dubitat. mihi uidetur sola pmissione, quod & Mela scribit. alioquin compelleretur iudicium accipere, quàm inuenire eos possit, qui satis pro eo dent. In omnibus autem causis, in quibus protelatur admonitio, hoc procedere sine temporali damno creditorũ oportet. His datur multa dicendæ ius, quibus publicum iudicium est, & non alijs: nisi hoc specialiter eis permissum est.

III. IDEM lib. III. ad edictum.

Non uidetur frustrandæ actionis causa latitare, qui præsens suscipere iudicium non compellitur.

IIII. CAIVS lib. I. ad edictum publicum.

Lis nulla nobis esse potest cum eo, quem in potestate habemus, nisi ex castrensi peculio.

V. VLP IANVS lib. V. ad edictum.

Si quis ex aliena iurisdictione ad prætorem uocetur, debet uenire, ut & Põponius & Vindius scripserunt. prætoris enim est existimare, an sua sit iurisdictione: uocati autem est non contemnere auctoritatem prætoris. nam & legati cæteriq̃, qui reuocandi domum ius habent: in ea sunt causa, ut in ius uocati ueniant, priuilegia sua allegaturi.

VI. IDEM lib. VIII. ad edictum.

Caccus iudicantis officio fungitur.

VII. IDEM lib. I. ad edictum.

Si quis postea, quàm in ius uocatus est, miles uel alterius fori esse coactus perit:

perit: in ea causa ius reuocandi forum non habebit, quasi præuentus.

VIII. CAIVS lib. III. *ad edictum prouinciale.*

SI quis in legatione constituerit, quod ante legationem debuit: non scogitur ibi iudicium pati, ubi constituit.

IX. VLP IANVS lib. IX. *ad edictum.*

INsulae Italiae, pars Italiae sunt, & cuiusque prouinciæ.

X. IDEM lib. X. *ad edictum.*

als * absti nere. DESTITISSE is uidetur, non qui distulit, sed qui liti renunciavit in totum. desistere enim est de negotio * abstinere, quod calumniandi animo instituerat. Planè si quis cognita rei ueritate suum negotiū deseruit, nolens in lite improba perseverare: quam calumniæ causa non instituerat: is destitisse non uidetur.

XI. IDEM lib. XXII. *ad edictum.*

SI iam me fuerit adrogatus, qui mecum erat litem contestatus, uel cum quo ego: solui iudicium, Marcellus libro tertio digestorum scribit, quoniam nec ab initio inter nos potuit consistere.

XII. PAVLVS lib. XVIII. *ad edictum.*

als * ut iudices. CVM prætor unum ex pluribus iudicare uetat, cæteris id committere uidetur. Iudicem aut dare possunt, quibus lege, uel constitutione, uel senatusconsulto cõceditur. Lege, sicut proconsul. is quoque, cui mandata est iurisdictio, iudicem dare potest: ut sunt legati proconsulum. item hi, quibus id cõcessum est propter uim imperij: sicuti præfectus urbi, cæteri que Romæ magistratus. Non autem omnes iudices dari possunt ab his, qui iudicis dandi ius habent. Quidam enim lege impediuntur, * ne iudices sint: quidam moribus: quidam natura. Natura: ut surdus, mutus, & perpetuo furiosus, & impubes: quia iudicio carent. Lege, qui senatu motus est. Moribus, foeminae & ferui: non quia non habeant iudicium, sed quia receptum est, ut ciuilibus officijs non fungantur. Qui possunt esse iudices: nihil interest, in potestate, an sui iuris sint.

XIII. CAIVS lib. *ad edictum publicum.*

IN tribus iudicijs, familiae erciscundae, communi diuidundo, & finium regundorum quaeritur, quis actor intelligatur, quia par causa omnium uidetur: sed magis placuit eum uideri actorem, qui ad iudicium prouocasset.

XIIII. VLP IANVS lib. II. *disputationum.*

SEd cum ambo ad iudicium prouocant, sorte res discerni solet.

XV. IDEM lib. XXI. *ad edictum.*

SI filius familias iudex litem suam faciat: in tantam quantitatem retinetur, quæ tunc in peculio fuit, cum sententiam dicebat. Iudex tunc litem suam facere intelligitur, cum dolo malo in fraudem legis sententiam

sententiam dixerit. Dolo malo autem uidetur hoc facere: si euident ar-
guatur eius gratia, uel inimicitia, uel etiam sordes: ut ueram æstimatio-
nem litis præstare cogatur.

XVI. IDEM lib. V. ad edictum.

Ulianus etiam in hæredem iudicis, qui litem suam fecit, putat actio-
nem competere: quæ sententia uera non est, & à multis notata est.

XVII. IDEM lib. XXI. ad edictum.

Ulianus ait, si alter ex litigatoribus iudicem solum hæredem, uel ex
parte fecerit: alius iudex necessario sumendus est, quia iniquum est,
aliquem suæ rei iudicem fieri.

XVIII. IDEM lib. XXII. ad edictum.

Si longius spacium intercessurum erit, quo minus iudex datus ope-
ram possit dare: mutari eum iubet prætor. hoc si forte aliqua occu-
patio iudicem non patiatur operam iudicio dare: incidente infirmita-
te, uel necessaria pfectione, uel rei suæ familiaris periculo. Si filius fa-
milias ex aliqua *caussa, ex qua patri actio competit, uelit experiri: ita aliàs *
demum permittitur agere, si non sit, qui patris nomine agat. Nam & noxa.
Iuliano placet, si filius familias legatione uel studiorum gratia abierit,
& uel furtum, uel damnum, uel iniuriam passus sit: posse eum utili iu-
dicio agere, ne dum pater exspectatur, impunita sint maleficia: quia
pater uenturus non est, uel dum ueniat, se subtrahit is, qui noxam com-
misit. Vnde ego semper probaui, ut si res moneat, nec ex maleficio
ueniat, sed ex contractu debeat: filius possit agere utili iudicio, forte
depositum repetens, uel mandati agens, uel pecuniam, quam credidit,
petēs: si forte pater in puincia sit, ipse autem forte Romæ uel studiorū
caussa, uel alia iusta ex causa degat. ne si ei non dederimus actionem:
futurum sit, ut impune fraudem patiatur, & egestate Romæ laboret,
uiaticulo suo non recepto, quod ad sumptum pater ei destinauit. Et fin-
ge senatorē esse filium familias, qui patrem habet in prouincia, nōne
augetur utilitas per dignitatem?

XIX. IDEM.

Hæres absens ibi defendendus est, ubi defunctus debuit: & cōueni-
endus, si ibi inueniatur, nulloq; suo pprio priuilegio excusatur.

Si quis tutelam, uel curam, uel negocia, uel argentariam, uel quid
aliud, unde obligatio oritur, certo loco administrauit: & si ibi do-
micilium non habuit, ibi se debebit defendere. & si se non defenderit,
neque ibi domicilium habeat, bona possideri patietur. Proinde &
si merces uendidit certo loco * uel disposuit, uel comparauit: uidetur aliàs * de-
(nisi alio loco, sese ut defenderet, conuenit) ibidem se defendere. posuit.

Nunquid dicemus eum, qui à mercatore quid comparauit, scilicet ad-

cc ij uena

uena: uel ei uendidit, quē scit inde confestim profecturū: non oportere ibi bona possidere, sed domiciliū eius sequi? At si quis ab eo cōparauit, qui tabernā uel officinā certo loco conductas habuit: in ea causā esse, ut illic conueniatur? quod magis habet rationem. Nam ubi sic uenit, ut confestim discedat: & quasi a uiatore, uel eo, qui *παροικῶν*, emit: durissimum est, quotquot locis quis nauigat, uel iter faciēs delatus est, tot locis se defendere. At si quod constitit, non dico iure domicilij, sed tabernulam, pergulam, horreum, armarium seu officinam conducēs, ibiq; distraxit, uel egit: defendere se eo loco debet. Apud Labeonē quæritur, quid si homo prouincialis seruū institore m uēdendarum mercium gratia Romæ habeat? & ait: quod cum eo seruo contractum est, ita habendū esse, atq; si cum domino contractum sit. quare ibi se debet defendere. Illud sciendum est: eum, qui ita fuit obligatus, ut in Italia solueretur: si in prouincia habuit domiciliū, utriusq; posse conueniri, & hic & ibi: & ita Iuliano, & multis alijs uidetur.

XX. PAVLVS lib. LVIII. ad edictum.

OMnem obligationem pro contractu habēdam, existimandū est: alius * non ut ubicunq; aliquis obligetur, & contrahi uideatur: quamuis * ex ex causā causā crediti debeat.

XXI. VLP IANVS lib. LXX. ad edictum.

Side bitori meo uelim actionem edere: probandum erit, si fateatur se debere, paratūq; se dicat soluere: audiendum eum, dandumq; diem cum competenti cautela ad soluendam pecuniam. neq; enim dānum magnum est in mora modici temporis. Modicum autem tēpus hic intelligendum est, quod post condemnationem reis indultum est.

XXII. PAVLVS lib. III. ad Plautium.

Qui non cogitur in aliquo loco iudicium pati: si ipse agat, ibi cogitur excipere actiones, & ad eundem iudicem mitti.

XXIII. IDEM lib. XVII. ad Plautium.

Non potest uideri in iudicium uenisse, id quod post iudicium acceptum accidit: ideoq; alia interpellatione opus est.

XXIII. IDEM lib. XVIII. ad Plautium

Non aliās in eos, quos princeps euocauit, Romæ competit actio, quā si hoc tempore contraxerint. Legati ex delictis in legatione commissis coguntur iudicium Romæ pati: siue ipsi admiserint, siue serui eorum. Sed si postuletur in rem actio aduersus legatum: nunquid danda sit, quoniam ex præsenti possessione hæc actio est? Cassius respondit, sic seruandum: ut si subducatur ei ministeriū, non sit concedenda actio: si uero ex multis seruis de uno agatur, non sit inhibenda. Iulianus sine distinctione denegandam actionem ait, merito. ideo enim non

non datur actio, ne ab officio suscepto legationis auocetur.

XXV. IULIANVS lib. I. digestorum.

SI legationis tempore quis seruum, uel aliam rem emerit, aut ex alia causa possidere coeperit: non inique cogitur eius nomine iudicium accipere. aliter enim potestas dabitur legatis sub hac specie, res alienas domum auferendi.

XXVI. PAVLVS lib. XVIII. ad Plautium.

DE eo autem, qui adiit hereditatem, Cassius scribit: quamuis Romana adierit hereditatem, non competere in eum actionem, ne impediatur legatio: & hoc est uerum. Sed nec legatarijs datur actio: licet, nisi satisfidetur, mittantur in possessionem rerum hereditariarum. quod & in hereditarijs creditoribus dicendum est.

XXVII. IULIANVS lib. I. digestorum.

QVid enim prohibet, legatum publico munere fungi, & actorem custodiæ causa in possessionem rerum hereditariarum esse?

XXVIII. PAVLVS lib. XVIII. ad Plautium.

SED & si restituatur ei hereditas ex Trebelliano, actio in eum non dabitur: siue sponte, siue coactus hæres eam adierit. commodius enim est, reddi quidem ei hereditatem: perinde autem habendum, ac si ipse adisset hereditatem. Contra si legatus tempore legationis adierit, & restituerit: datur in fideicommissarium actio, nec Trebelliani exceptio obstat ex persona legati: quia personale beneficium est. Ex quibus autem causis non cogitur legatus iudicium accipere: nec iurare cogendus est, se dare non oportere: quia hoc iusiurandum in locum litis contestatæ succedit. Aedium nomine legatus damni infecti promittere debet, aut uicinum admittere in possessionem. Sed & si dies actionis exitura erit: causa cognita, aduersus eum iudicium prætor dare debet: ut lis contestetur, & ita in provinciam transferatur. Si paterfamilias mortuus esset, relicto uno filio, & uxore prægnante: non recte filius à debitoribus partem dimidiam crediti petere potest, quamuis postea unus natus sit: quia poterant plures nasci, cum per rerum naturam certum fuerat unum nasci. Sed & Sabinus & Cassius dicunt partem quartam peti debuisse, quia incertum esset, an tres nascerentur: nec rerum naturam intuendam, in qua omnia certa essent, cum futura utique fierent: sed nostram inscientiam adspici debere.

XXIX. IDEM lib. VIII. ad Plautium.

QVI appellat prior, agit.

XXX. MARCELLVS lib. I. digestorum.

VBicceptum est semel iudicium, ibi & finem accipere debet.

XXXI. CELSVS lib. XXVII. digestorum.

cc iij

Si

SI petitor plures hæredes reliquerit, unusq; eorum iudicio egerit: nõ serit uerum, totam rem, quæ in priori iudicio fuit, deducta esse. nec enim quisquam alienam actionem in iudicium, inuito cohærede, perducere potest.

XXXII. **VLPIANVS** lib. V. *de officijs proconsulũ.*

SI iudex, cui certa tẽpora prætuita erant, decesserit, & alius in loco eius datus fuerit: tantundẽ ex integro temporis in psonã eius prætuita intelligemus, quamuis magistratus nominatim hoc in sequentis datione nõ exprefferit: ita tamen, ut legitimũ tempus nõ excedant.

XXXIII. **MODESTINVS** lib. III. *regularum.*

Non uidetur in iudicẽ consensisse: qui edi sibi genus actionis apud eum iudicem desiderat.

XXXIII. **IABOLENVS** lib. XV. *ex Casio.*

SI is, qui Romæ iudicium acceperat, decessit: hæres eius, quamuis domitilium trans mare habeat, Romæ tamen defendi debet: quia succedit in eius locum, a quo hæres relictus est.

XXXV. **IDEM** lib. X. *ἐπιστολῶν.*

Non quemadmodum fideiussoris obligatio in pendenti potest esse, uel in futurum concipi: ita iudicium in pendenti potest esse, uel de his rebus, quæ postea in obligationem aduenturæ sunt. Nam ne minem puto dubitaturum, quin fideiussor ante obligationem rei accipi possit: iudicium uero ante, quàm aliquid debeat, non possit.

XXXVI. **CALLISTRATVS** lib. I. *cognitionum.*

Interdum ex iustis causis, & certis personis sustinendæ sunt cognitiones: ueluti si instrumenta litis apud eos esse dicantur, qui rei publicæ causa aberunt. Ideo diui fratres in hæc uerba rescripserunt. humanum est propter fortuitos casus, dilationem accipi: ueluti cum pater litigator filium, uel filiam, uel uxor uirum, uel filius parentem amisit, & in similibus causis cognitionem ad aliquem modum sustineri. Senator si negocijs alienis se obtulerit in prouincia, non debet iudicium recusare negotiorum gestorum: sed actionem eum excipere oportere, Iulianus respondit, cum sua sponte sibi hanc obligationem cõtraxerit.

XXXVII. **IDEM** lib. V. *cognitionum.*

SI de ui & possessione quærat: prius cognoscendũ de ui, quàm de proprietate rei, diuus Hadrianus τὸν κοινὸν συγκαταστήσαν rescripsit.

XXXVIII. **LICINIVS RVFINVS** lib. IIII. *regularũ.*

Quod legatur, siquidem per personalem actionem exigetur: ibi dari debet, ubi est: nisi dolo malo hæredis subductum fuerit: tunc enim ibi dari debet, ubi petitur. Præterea quod pondere, aut numero, aut mensura continetur: ibi dari debet, ubi petitur: nisi adiectum fuerit, centum

centum modios ex illo hōreō, aut uini amphoras ex illo dōlio. Si autem per in rem actionem legatum petetur: etiam ibi peti debet, ubi res est. Et si mobilis sit res: ad exhibendum agi cum hārede poterit, ut exhibeat rem. sic enim à legatario uindicare poterit.

XXXIX. P A P I N I A N V S lib. III. *questionum.*

Cum furiosus iudex additur: non ideo minus iudicium erit, quod hodie nō potest iudicare: scilicet ut suæ mentis effectus, quod sententiæ dixerit, ratum sit. neq; enim in addendo præsentiā uel scientiā iudicis necessaria est. Qui legationis causā Romam uenit, ex qualibet causā fidei iurare potest: *cum priuilegio suo, cum sit in Italia contractum, uti non potest.

*als *quand
priuilegio
suo, cum in
alia sit con
tractū, uti
non possit.*

XL. I D E M lib. III. *questionum.*

Non quidquid iudicis potestati permittitur, id subiicitur iuris necessitati. Iudex si quid aduersus legis præceptum in iudicando dolo malo prætermiserit, legem offendit.

XLI. I D E M lib. XI. *questionum.*

In omnibus bonæ fidei iudicijs, cum nondum dies præstandæ pecuniæ uenit: si aliquis agat ad interponendam cautionē, ex iusta causā condemnatio sit.

XLII. I D E M lib. XXIII. *questionum.*

Si uxor à legato Romæ diuerterit, dotis nomine defendendum Romanæ uirum iure responsum est.

XLIII. I D E M lib. XXIII. *questionum.*

Eum, qui insulam Capuæ certo tempore stipulatus est: eo finito, quocunq; loco agere posse, in id quod interest, constat.

XLIII. I D E M lib. II. *responsoforum.*

Non idcirco iudicis officiū impeditur, quod quidam ex tutoribus post litē aduersus omnes incohata, reipublicæ causā abesse cœperunt: cum præsentiū & eorum, qui non defenduntur, administratio discerni, & æstimari possit. Cum postea seruus apparuit, cuius nomine per procuratorem fuerat actum, absolui debitorem oportet, quæ res quandoq; propriam domino litem inferenti non obstat.

XLV. I D E M lib. III. *responsoforum.*

Argentarium, ubi contractum est, conueniri oportet: nec in hoc dilationem, nisi ex iusta causā, dari: ut scilicet ex puincia codices adferantur. Idē in actione tutelæ placuit. Nomine puellæ tutoribus in puincia condemnatis, curatores iudicatum Romæ facere coguntur: ubi mutuam pecuniam mater accepit, cui filia hæres exstitit.

XLVI. P A V L V S lib. II. *questionum.*

Iudex datus in eodem officio permanet, licet furere cœperit: quia recte

recte ab initio iudex additus est. sed quia iudicandi necessitate morbus fonticus remittit: ergo mutari debet.

XLVI. CALLISTRATVS lib. II. cognitionum.

Obseruandum est, ne is iudex detur, quem altera nominatim pars petit. id enim iniqui exempli esse, diuus Hadrianus rescriptit. Nisi hoc specialiter à principe, ad uerecundiam petiti iudicis respiciente, permittatur.

XLVIII. PAVLVS lib. II. responsorum.

Pars literarum diui Hadriani. τὸν ἄρχοντα, ἐν ᾧ ἄρχουσι ἐν αὐτῷ, καὶ εἰσὶ ἐν αὐτῷ δίκῃ ἰδίᾳ, καὶ δὲ δίκῃ ὁκόντων, καὶ δὲ φεύγοντων, καὶ δὲ περὶ αὐτῶν ἐπὶ τροποῖν καὶ ἄλλοις ἔτεροι. ἐπεὶ δὲ ἂν δὲ δίκῃ ἡ ἀρχὴ, καὶ αὐτοῖς πρὸς τοὺς φεύγοντας, καὶ φεύγουσι πρὸς αὐτοὺς εἰσαγωγίμους ἐν αὐτῷ τὰς δίκας.

XLIX. IDEM lib. III. responsorum.

Venditor ab emptore denunciatus, ut eum euictionis nomine defenderet: dicit se priuilegiū habere sui iudicis. Quærit, an possit litem ab eo iudice, apud quem res inter petito rem & emptorem coepta est, ad suum iudicem reuocare? Paulus respondit, uenditorem emptoris iudicē sequi solere. Iudices à præfide dati, solent etiam in tempus successorum eis durare, & cogi pronunciare, easque sententias seruari. in eundem sensum etiam Scauola respondit.

L. VLP IANVS lib. VII. fideicommissorum.

Si fideicommissum ab aliquo petatur, isque dicat alibi esse maiorem partem hæreditatis, non erit ad præstationem compellendus: & ita multis constitutionibus cauetur, ut ibi petatur fideicommissum, ubi maior pars hæreditatis est: nisi probetur, eo loco uoluisset testatorem fideicommissum præstari, ubi petitur. Tractatum est de ære alieno: si in ea prouincia, ubi fideicommissum petitur, plus esset æris alieni: an quasi maior pars alibi esset, præscriptio locum haberet. Sed hic placuit, nihil facere æris alieni nomen: cum non loci sit æs alienum, sed uoluntatis facultatum. Aes enim alienum patrimonium totum minuere constitit, non certi loci facultates. Quid tamen, si forte certis oneribus destinatum sit id patrimonium: ut puta alimentis præstandis, quæ Romæ præstari paterfamilias iusserat, uel tributis, uel quibusdam alijs inexcusabilibus oneribus: an possit præscriptio locum habere: & putem iustius dici, locum habere. Sed & rescriptum est, ut illic fideicommissum petatur, ubi domicilium hæres habet. Quoties autem coepit quis fideicommissum soluere, non potest hac præscriptione uti:

LI. MARTIANVS lib. VIII. institutionum.

Quamuis hæreditas ad eum fuerit deuoluta, qui domicilium in prouincia habet. sed & diui Seuerus & Antoninus rescripserunt: si con-

si consenserit fideicommissarius alio loco dari, necesse habere secundum consensum dare, ubi consenserit.

LII. VLP IANVS lib. VII. *fideicommissorum.*

Sed & si suscepit actionem fideicommissi, & alijs defensionibus usus hanc omisit: postea, quamuis ante sententiam, reuerti ad hanc defensionem non potest. Si libertis suis tesseris frumentarias emi uoluerit: quamuis maior pars hereditatis in prouincia sit, tamen Romæ debere fideicommissum solui, dicendum est: cum appareat id testatorem sensisse ex genere comparationis. Sed & si proponas, quibusdam clarissimis uiris argenti uel auri pondo relicta, & sit sufficiens ad huiusmodi fideicommissa Romæ patrimoniū: licet maior pars totius patrimonij in prouincia sit, dici oportet Romæ esse præstandum. nec enim ueri simile est testatorem, qui honorem habitum uoluit his, quibus reliquit, tam modica fideicommissa in prouincia præstari uoluisse. Si ea res, quæ per fideicommissum relicta est, eo loco sit: dicendum est, non debere præscribi ei, qui petit, quasi maior pars hereditatis alibi sit. Sed si non fideicommissum eo loco petatur, sed de fideicommissio satis: uidendum est, an hæc præscriptio locū habeat. & non puto habere. quinimo & si nihil sit eo loco: attamen iubendum satisfacere. quid enim ueretur: cum si satis non dederit, mittatur aduersarius in possessionem fideicommissi seruandi causa?

LIII. HERMOGENIANVS lib. II. *iuris* ἡτοκομ.

In certis causis aduersus dominos seruis consistere permissum est: Id est, si qui suppressas tabulas testamenti dicant, in quibus libertatē sibi relictam adseuerant. Item arctioris annonæ populi Romani, & census, ac falsæ monetæ criminis reos dominos detegere seruis permissum est. Præterea si fideicommissariam libertatem ab his petat. Sed & si qui suis numis redemptos se, & non manumissos contra placiti fidem adseuerent. Liber etiā iussus, si rationes reddiderit, arbitrum contra dominum de rationibus excutiēdis recte petet. Sed & si quis fidem alicuius elegerit, ut numis eius redimatur, atq; his solutis manumittatur, nec ille oblatam pecuniam suscipere uelle dicat: contractus fidē detegendi seruo potestas tributa est.

LIIV. PAVLVS lib. I. *sententiarum.*

Per minorem causam maiori cognitioni præiudiciū fieri nō oportet. maior enim quæstio minorem causam ad se trahit.

LV. IDEM lib. *singulari de officio adsefforum.*

Edictum, quod ab antecessore datum est, in numero trium edictorum connumerari debet. Planè licet ab antecessore numerus finitus sit: solet tamen successor unum edictum dare.

dd

Licet

LVI. VLP IANVS lib. XXX. ad edictum.

Licet uerum procuratorem in iudicio rem deducere, uerissimum est: tamen & si quis, cum procurator nō esset, litem contestatus sit, deinde ratum dominus habuerit: uidetur retro res in iudiciū recte deducta.

LVII. IDEM lib. XL. ad edictum.

Tam ex cōtractibus, quā ex delictis in filiū familias cōpetit actio: sed mortuo filio post litis cōtestationem, transfertur iudicium in patrem, duntaxat de peculio, & quod in rem eius uersum est. Certe si quasi procurator alicuius, filius familias iudiciū acceperit: mortuo eo, in eum, quem defendit, iudicij translatio datur.

LVIII. PAVLVS lib. XIII. ad Sabinum.

Iudicium soluitur, uetante eo, qui iudicare iusserat: uel etiam eo, qui maius imperium in eadem iurisdictione habet: uel etiam si ipse iudex eiusdem imperij esse cōeperit, cuius erat, qui iudicare iussit.

LIX. VLP IANVS lib. LI. ad Sabinum.

Si locus in iubendo iudicare non est comprāhensus: uidetur eo loco iudicare iussisse, quo solet iudicare sine incommodo litigantium.

LX. PAVLVS lib. XXIII. ad Sabinum.

Mortuo iudice, quod eum iudicare oportuerat: idem eū, qui subditus est, sequi oportet.

LXI. VLP IANVS lib. XXVII. ad edictum.

Solemus quidem dicere, id uenire in iudicium, de quo actum est inter litigantes: sed Celsus ait, periculose ex persona rei hoc metiri: qui semper, ne condemnetur, hoc dicit, non cōuenisse. Quid ergo: melius est dicere, id uenire in iudicium, de quo uel actum non est, ut ueniret: sed id non uenire, de quo nominatim actum est, ne ueniret. Latrunculator de re pecuniaria iudicare non potest.

LXII. IDEM lib. XXXIX. ad edictum.

Inter litigantes non aliter lis expediri potest, quā si alter petitor, aliter possessor sit. esse enim debet, qui onera petitoris sustineat, & qui commodo possessoris fungatur.

LXIII. IDEM lib. XLIX. ad edictum.

Recte defendi hoc est: iudicium accipere uel per se, uel per aliū, sed cum satisfatione: nec ille uidetur defendi, qui quod iudicatum est, nō soluit.

LXIII. IDEM lib. I. disputationum.

Non à iudice doli æstimatio ex eo, quod interest, fit: sed ex eo, quod in litem iuratur. deniq; & prædum depositi & commodati ob eam causam competere actionem, non dubitatur. Si quis alio iudicio acturus, iudicatum solui satis acceperit, deinde alio iudicio agat: non committetur stipulatio, quia de alia re cautum uidetur.

Idem

LXV. IDEM lib. XXX. ad edictum

Exigere dotem mulier debet illic, ubi maritus domicilium habuit, non ubi instrumentum dotale conscriptum est. nec enim id genus contractus est, ut & eum locum spectari oporteat, in quo instrumentum dotis factum est: quàm eum, in cuius domiciliū & ipsa mulier per conditionem matrimonij erat reditura.

LXVI. IDEM lib. II. disputationum.

Si quis intentione ambigua, uel oratione usus sit: id quod utilius ei fuit, accipiendum est.

LXVII. IDEM lib. VII. disputationum.

Qui se dicit suis numis redemptum esse: si hoc probauerit, exinde liber erit, ex quo redemptus est: quia constitutio non liberum pronunciari præcipit, sed restitui ei libertatem iubet. Proinde compellendus erit manumittere eum, qui se suis numis redemit. Sed si latitet: exempla fenatusconsultorum ad fideicommissam libertatem pertinentium *induci oportet.

LXVIII. IDEM lib. IX. disputationum.

Ad peremptorium edictum hoc ordine uenitur: ut primo quis petat post absentiam aduersarij edictum primum, mox alterum,

LXIX. IDEM lib. IIII. de omnibus tribunalibus,

Per interuallum non minus decem dierum,

LXX. IDEM lib. IX. disputationum.

Et tertium, quibus propositis, tunc peremptorium impetret: quod inde hoc nomē sumpsit, quod perimeret disceptationem, hoc est ultra non pateretur aduersarium tergiversari.

LXXI. IDEM lib. IIII. de omnibus tribunalibus.

In peremptorio autem comminatur is, qui edit: etiam absente diuer sa parte, cogniturum se & pronunciaturum.

LXXII. IDEM lib. IX. disputationum.

Nonnunquā autem hoc edictum post tot numero edicta, quæ præcefferunt, datur: nonnunquā post unum, uel alterum: nonnunquā statim, quod appellatur unum pro omnibus. Hoc autē æstimate oportet eum, *qui ius dixit, pro conditione causæ, uel personæ, uel temporis: & ita ordinem edictorum & compendium moderari.

LXXIII. IDEM lib. IIII. de omnibus tribunalibus.

Et post edictum peremptoriū impetratū, cum dies eius superuenerit, tunc absens citari debet. * & siue responderit, siue nō responderit, agetur causa, & pronūciabitur: nō utiq; secundū præsentē, sed inter dū uel absens (si bonā causam habuit) uincet. Quod si is, q edictū peremptoriū impetrauit, absit die cognitiōis: is uero, aduersus quē impetratum

aliās* indici,

aliās* qui indicit.

aliās* et si non responderit, agetur, &c.

dd ij tratum

trātū est, ad sit: tum circūducendū erit edictū peremptoriū, neq; de causa cognoscetur, neq; secundum præsentem pronunciabitur. Circūducto edicto uideamus, an amplius reus conueniri possit: an uero salua quidem lis sit, uerum instantia tantū edicti perierit. & magis est, ut instantia tantum perierit, ex integro autem litigari possit. Sciendum ex peremptorio absentem condemnatum, si appellet, non esse audiendum: si modo per contumaciam defuerit. si minus: audietur.

LXXIIII. IVLIANVS lib. V. *digestorum.*

DE qua re cognouerit iudex, pronūciare q̄q; cogēdus erit. Iudex, qui usq; ad certā summā iudicare iussus est: etiam de maiori re iudicare potest, si inter litigatores conueniat. Cum absentem defendere uellem, iudicium mortuo eo iam accepi, & condemnatus solui. quæ situm est, an hæres liberaretur: item quæ actio aduersus eum competere? Respondi. iudicium, quod iam mortuo debitore per defensorem eius accipitur, nullum esse: & ideo hæredem non liberari. Defensorem autem, si ex causa iudicati soluerit, repetere quidem non posse: negotiorum tamen gestorū ei actionem competere aduersus hæredem, quia exceptione doli mali tueri se possit, si ab actore conueniatur.

LXXV. IDEM lib. XXXV. *digestorum.*

SI prætor iusserit eum, à quo debitum petebatur, adesse: & ordine edictorum peracto pronunciauerit, absentem debere: utiq; iudex, qui de iudicato cognoscit, non debet de prætoris sententia cognoscere: alioquin luforia erūt huiusmodi edicta & decreta prætorum. MARCELVVS NOTAT. si per dolum sciens falsò aliquid allegarit, & *hoc secū-

*aliās. hoc tum in sententia prætorum, liquidò fuerit adprobatum: existimo debere iudicem querelam rei admittere. PAVLVVS NOTAT. si aut morbo impeditus, aut reipublicæ causa auocatus, adesse non potuit reus: puto uel actionem iudicati eo casu in eum denegandam, uel exsequi prætorem ita iudicatum non debere.

consecutum
eū sententi-
am. &c.

LXXVI. ALFENVS lib. VI. *digestorum.*

Proponebatur ex his iudicibus, qui in eandem rem dati essent, non nullos causa audita excusatos esse, inq; eorum locum alios esse sumptos: & quærebatur, singulorum iudicum mutatio eandem rem, an aliud iudicium fecisset? Respondi: non modo si unus aut alter, sed & si omnes iudices mutati essent: tamen & rem eandem, & iudiciū idem, quod antea fuisset, permanere. Neq; in hoc solum euenire, ut partibus commutatis, eadem res esse existimaretur: sed & in multis cæteris rebus. Nam & legionem eandem haberi, ex qua multi decessissent, quorum in locum alij subiecti essent: & populum eundem hoc tempore putari, qui ab hinc centum annis fuisset, cum ex illis nemo nunc uiueret.

Itemq;

Itemque si nanis adeo saepe refecta esset, ut nulla tabula eadem permaneret, quæ non noua fuisset: nihilominus eandem nauem esse existimari. Quod si quis putaret, partibus commutatis aliam rem fieri fore, ut ex eius ratione nos ipsi non iidem essemus, qui ab hinc anno fuissimus. Propterea quod (ut philosophi dicerent) ex quibus particulis minimis cõsisteremus, eæ quotidie ex nostro corpore decederent, aliæque extrinsecus in earum locum accederent. Quapropter cuius rei species eadem consisteret, rem quoque eandem esse existimari.

LXXVII. AFRICANVS lib. III. *questionum.*

In priuatis negocijs pater filium, uel filius patrem iudicem habere potest.

LXXVIII. PAVLVS lib. VI. *ad Plautium.*

Quippe iudicare munus publicum est.

LXXIX. VLPIANVS lib. V. *de officio proconsulis.*

Eum, quem temere aduersarium in iudicium uocasse constiterit: uiatica, litisque sumptus aduersario suo reddere oportebit. Iudicibus de iure dubitantibus, præfides respondere solent: sed de facto confulentibus, non debent præfides consilium impertire: uerum iubere eos, prout religio suggererit, sententiam proferre. hæc enim res nonnunquam infamat, & materiam gratiæ uel ambitionis tribuit.

LXXX. POMPONIVS lib. II. *ad Sabinum.*

Si in iudicis nomine uel prænomine erratum est: Seruius respondit, si Sex conuentione litigatorum is iudex aditus esset, eum esse iudicem, de quo litigatores sensissent.

LXXXI. VLPIANVS lib. V. *opinionum.*

Qui neque iurisdictioni præest: neque à principe potestate aliqua præditus, neque ab eo, qui ius dandorum iudicum habet, datus est: nec ex cõpromisso sumptus, uel ex aliqua lege confirmatus est: iudex esse non potuit.

LXXXII. IDEM lib. I. *de officio proconsulis.*

Nonnunquam solent magistratus populi Romani uiatorem nominatum uice arbitri dare, quod raro, & non nisi re urgente faciendum est.

DE INOFFICIOSO TESTA-

mento. Tit. II.

VLPIANVS lib. XIII. *ad edictum.*

Sciendum est, frequentes esse inofficiosi querelas. omnibus enim tam parentibus, quam liberis de inofficioso licet disputare. Cognati enim * proximi, qui sunt ultra fratres alii* proxtrem: melius facerent, si se sumptibus inanibus non uexa prirent, cum obtinendi spem non habeant.

dd iij Mar

II. MARTIANVS lib. III. institutionum.

HOc colore INOFFICIOSO TESTAMENTO agitur, quasi non sanæ mentis fuerint, ut testamentum ordinarent. & hoc dicitur, non quasi uere furiosus uel demens testatus sit: sed recte quidem fecerit testamentum, sed non ex officio pietatis. nam si uere furiosus esset, uel demens, nullum esset testamentum.

III. MARCELLVS lib. III. digestorum.

Inofficiosum testamentum dicere hoc est: allegare, quare exhæredari, uel præteriri non debuerit: quod plerumque accidit, cum falsò parentes instimulati, liberos suos testamento uel exhæredant, uel prætereunt.

IIII. * MAXIMVS ad L. Falcidiam.

als * CAI-
VS lib. sin-
gulari ad
L. Lenti-
cam.

Non est enim cōsentiendum parentibus, qui iniuriam aduersus liberos suos testamento inducūt. Qd plerumque faciunt, maligne circa sanguinem suum inferentes iudicium, nouer calibus delinimentis, instigationibusque corrupti.

V. MARCELLVS lib. III. digestorum.

Nam & his, qui non ex masculis descendunt, facultas est agendi, cum & de matris testamento agant, & obtinere assidue soleant: Huius aut uerbi DE INOFFICIOSO uis illa (ut dixi) est: docere immerentem se, & ideo indigne præteritum, uel etiam exhæredatione submotum: resque illo colore defenditur apud iudicem, ut uideatur ille non quasi sanæ mentis fuisse, cum testamentum inique ordinaret.

VI. VLP IANVS lib. XIII. ad edictum.

alias * si in
utero fue-
rit mortis
eorum tem-
pore.

Postumus inofficiosum testamentum potest dicere eorum, quibus suus hæres uel legitimus potuisset fieri, * si in utero mortis eorum tempore non fuisset. Sed & cognatorum: quia & horum ab intestato potuit bonorum possessionem accipere. Quid ergo eis imputatur, cur intestati non decesserant? sed hoc nemo apud iudicem potest impetrare. non enim interdicitur testamenti factione. Hoc planè eis imputari potest, cur eum hæredem non scripserint. potuit enim scriptus hæres in possessionem mitti ex clausula DE VENTRE IN POSSESSIONEM MITTENDO. item natus SECUNDVM TABULAS haberet. Simili modo & eū, qui post testamentum matris factum ex seculo uentre extractus est, posse queri dico. Si quis ex his personis, quæ ad successionem ab intestato non admittuntur, de inofficioso egerit (nam mo enim cum repellit) & casu obtinuerit: non ei proficit uictoria, sed his, qui habebant ab intestato successionem. nam intestatum patrem familias fecit. Si quis instituta accusatione inofficiosi decesserit, an ad hæredem suū querelam transferat? Papinianus respondit, quod & qui busdam rescriptis significatur: si post agnitam bonorum possessionem decesserit.

decefferit, esse successionem accusationis. Sed & si non sit petita bonorum possessio, iam tamen coepta controuersia, uel praeparata: uel si, cum venit ad mouendam inofficiosi querelam, decefferit: puto ad haereditatem transire.

VII. PAVLVS lib. singulari de contriur alibus iudicijs.

Quemadmodum praeparasse litem quis uideatur, ut possit transmittere actionem, uideamus. & ponamus in potestate eum fuisse, ut neque bonorum possessio ei necessaria, & aditio hereditatis superuacua sit. is si comminatus tantum accusationem fuerit, uel usque ad denunciationem, uel libelli dationem processerit: ad haereditatem suam accusationem transmittet, idque diuus Pius de libelli datione & denunciatione rescripsit. Quid ergo, si in potestate non fuerit: an ad haereditatem suam actionem transmittat: & recte uidetur litem praeparasse, si ea fecerit, quorum supra mentionem habuimus.

VIII. VLP IANVS lib. XIII. ad edictum.

Papinianus libro quinto quaestionum recte scribit: inofficiosi querelam patrem filij sui nomine instituere non posse, inuito eo. ipsius enim iniuria est. Sequenti loco scribit: si filius familias post agnitam bonorum possessionem litis ordinandae gratia decefferit: finitam esse inofficiosi querelam, quae non patri, sed nomine filij dabatur. Si quis post rem inofficiosi ordinatam, litem dereliquerit: postea non audietur. Si Imperator sit haeres institutus: posse inofficiosum dici testamentum, sapissime rescriptum est. Papinianus libro secundo responsorum ait, contra ueterani patris familias testamentum esse inofficiosi querelam: & si ea sola bona habuit, quae in castris quaesierat. Si quis in militia fecerit testamentum, & intra annum post militiam decefferit: dubito, an (quia ad hoc usque tempus iure militari testamentum eius ualet) querela inofficiosi cesset. & potest dici. Sed neque impuberis filij mater inofficiosum testamentum dicit: quia pater hoc ei fecit, & ita Papinianus respondit. Nec patris frater: quia filij testamentum est. ergo nec frater impuberis, si patris non dixit. Sed si in patris obtentum: nec hoc ualebit, nisi pro parte patris rescissum est. tunc enim pupillare ualet. Si quis mortis causa filio donauerit quartam partem eius, quod ad eum esset peruenturum, si intestatus pater familias deceffisset: puto secure eum testari. Si quis impuberi filio substituit, secundas tabulas ei faciendo: non ob hoc admittimus ipsum impuberem ad inofficiosi querelam. Quoniam autem quarta debita portionis sufficit ad excludendam querelam: uidendum erit, an exhaeredatus partem faciat, qui non queritur: ut puta sumus duo filij exhaeredati. & utique faciet, ut Papinianus respondit: & si dicam inofficiosum, non totam hereditatem debeo, sed dimidia petere. Proinde & si sint ex duobus filijs nepotes:

ex uno

aliás* ex uno plures (tres puta) ex uno unus: unicus fescuncia, unus ex illis fescuncia querelam excludit. itē aliás q̄rela excluditur

*ex uno tres puta, plures uē, ex uno unus: unicum fescuncia, unum ex illis fescuncia querela excludit. Quarta aut accipietur, scilicet deducto ære alieno, & funeris impensa. Sed an & libertates quartam minuant, uidendum. namq; si cum quis ex æsse hæres institutus est, ideo non potest dicere inofficiosum, quia habet Falcidiam (Falcidia autem libertates non minuit) potest dici, deductis libertatibus quartam ineundam. Cum igitur placet, quartam minui per libertates: eueniet, ut qui seruos tantum habet in patrimonio suo, dando eis libertates, inofficiosi querelam excludat. Nisi forte hic filius, si non fuit in potestate patris, à patre hæres institutus, merito omittet hæreditatē: & ad substitutum transmittens, querelam inofficiosi instituet: uel ab intestato citra edicti poenam habebit hæreditatem. Si conditioni parere testator hæredem iussit: in persona filij uel alterius, qui eandem querelam mouere potest, cum sciens id accepit, uidendum est, ne ab inofficiosi querela excludatur. agnouit enim iudicium. idem est & si legatarius ei, uel statuli ber dedit. Et potest dici excludi eum, maxime si hæredem ei iusserat dare. Cæterum si legatarium: nūquid semel natam inofficiosi querelam non perimat legatarij oblatio? Cur ergo in hærede absolute diximus? Quoniam ante aditam hæreditatem nec nascitur querela. Ego euentum puto sequendum in hac re: ut si forte ante, quā iudicium mouetur, oblatio ei fiat eius, quod relictū est: quasi ex uolūtate testatoris, oblatione satis ei factū uideatur. Vnde si quis fuit institutus, forte ex semisse: cum ei sextans ex substantia testatoris deberetur, quod rogatus esset post certum tempus restituere hæreditatem: merito dicendū est, nullum iudicium mouere, cum debitam portionem & eius fructus habere possit. fructus enim solere in Falcidiam imputari, non est incognitum. Ergo & si ab initio ex semisse hæres institutus, rogetur post decennium restituere hæreditatē: nihil habet, quod queratur. quoniam facile potest debitā portionem, *uel ex fructibus eius medio tempore cogere. Si quis irritū dicat esse testamentum, uel ruptum, uel inofficiosum: conditio ei deferri debet, utrum prius mouere uelit. Si filius exhæredatus in possessione sit hæreditatis, scriptus quidem hæres petet hæreditatem, filius uero *in modum contradictionis querelam inducet: quemadmodum ageret, si nō possideret, sed peteret. Meminisse autem oportebit, eum qui testamentum inofficiosum improbe dixit: si non obtinuit, id quod in testamento accepit, perdere: & id fisco uindicti cari, quasi indigno ablatum. Sed ei demum aufertur, quod testamento datum est, qui usq; ad sententiam in iudicium lite improba perseuerauit. Cæterum si ante sententiam destitit uel decessit: non ei aufertur, quod datum est. proinde etiam si absente eo secundum præsentem pronuncietur

nunciatur: potest dici conseruandum ei, quod accepit. Eo autem solo carere quis debet, cuius emolumentum ad eum pertineret. Cæterum si id rogatus fuit restituere: non debet iniuria fieri. Vnde non male Papinianus libro secundo responsorum refert: si hæres fuerit institutus, & rogatus restituere hæreditatem, deinde in querela inofficiosi non obtinuit: id quod iure Falcidiæ potuit habere, solū perdere. Si quis impubes adrogatus sit ex his personis, quæ & citra adoptionem & emancipationem queri de inofficioso possunt: hunc puto remouendū à querela, cum habeat quartam ex cōstitutione diui Pij. Quid si egit, nec obtinuit: an quartam perdat? & puto, aut non admittendum ad inofficiosum, aut si admittatur (& si non obtinuerit) quartam ei quasi æs alienū concedendam. Si ex causā de inofficioso cognouerit iudex, & pronūciauerit contra testamentū, nec fuerit prouocatum: ipso iure rescissum est, & suus hæres erit, secundum quem iudicatum est, & si bonorum possessor hoc se contendit, & libertates ipso iure non ualent: nec legata debentur, sed soluta repetuntur aut ab eo, qui soluit, aut ab eo, qui obtinuit, & hæc utili actione repetuntur. Ferè autem si ante controuersiam motam soluta sunt: qui obtinuit, repetet: & ita diuus Hadrianus, & diuus Pius rescripserunt. Planè si post quinquennium inofficiosum dici coeptum est, ex magna & iusta causā: libertates non esse reuocandas, quæ competierunt uel præstitæ sunt, sed uiginti aureos à singulis præstandos uictori.

IX. MODESTINVS lib. singulari de inofficioso testamēto.

Si autem intra quinquennium egerit, libertates non competūt. Sed Paulus ait, præstaturum uictorem fideicommissarias libertates, solū uiginti aureis & in hoc casu à singulis præstandis.

X. MARCELLVS lib. III. digestorum.

Si pars iudicantium de inofficioso contra testamentum, pars secundum id sententiam dederit (quod interdū fieri solet) humanius erit, sequi eius partis sententiam, quæ secundū testamētum pronunciauit: nisi aperte iudicem inique secundum scriptum hæredem pronunciaſſe apparebit. Illud notissimum est: eum, qui legatum percepit, non recte de inofficioso testamento dicturum: nisi id totū alij administrauit.

XI. MODESTINVS lib. III. responsorum.

Etiam si querela inofficiosi testamenti non obtinuit: non ideo tamen donationes, quas uiuus ei perfecisse proponitur, infirmari: neq; in dotem ante datorum partem uindicari posse, respondi.

XII. IDEM lib. singulari de præscriptionibus.

Nil interest, sibi relictum legatum filius exhæredatus agnouerit: an filio sexuoue relictum consecutus sit. utriusque enim præscriptio

scriptione submouebitur. Quinetiam si idem institutū seruū prius, quā adire hāreditatem iuberet, manumiserit, ut ille suo arbitrio adeat hāreditatem, idē fraudulento consilio fecerit: submouebitur ab actione. Si à statu libero exhāredatus pecuniam petere cōeperit: uideri potest agnouisse parentis iudiciū. Si cum filius ademptum sibi legatum instituerit petere, submotus repetat inofficiosi querelam: prāscriptione remouendus non est. quamuis, enim agendo testamentum adprobauit: tamen est aliquid, quod testatoris uicio reputetur, ut merito repellendus non sit. Filius testatoris, qui cum Titio eiusdem pecuniæ reus fuerat: liberatione Titio legata, per acceptilationem Titij liberatus, ab actione inofficiosi non submouebitur.

XIII. SCAEVOLA lib. III. *responsorum.*

Titia filiam hāredem instituit. filio legatum dedit eodem testamento, & ita cauit. omnia ea, quæ supra dari fieri iussi, ea dari fieri uolo ab omni hārede, bonorū uel possessore, qui mihi erit, etiam iure intestati. Item quæ dari fieri iussero, ea uti dentur fiant, fidei eius committo. Quæsitum est, si soror centumuirali iudicio obtinuerit: an fideicommissa ex capite superscripto debeantur: si hoc queratur: an iure eorū, quos quis sibi ab intestato hāredes, bonorū uel possessores futuros credat, fidei committi possit: Respondi, posse. PAVLVVS notat ac probat, nec fidei commissā ab intestato data deberi, quasi à demente.

XIII. PAPINIANVS lib. V. *quæstionum.*

Pater filium emancipauit, & nepotem ex eo retinuit. emancipatus, suscepto postea filio, ambobus exhāredatis, patre præterito, uita decessit. in quæstione de inofficioso testamento, præcedente causā filiorum, patris intentio adhuc pendet. Quod si contra filios iudicetur: prater ad querelam uocatur, & suam intentionem implere potest.

XV. IDEM lib. III. *quæstionum.*

Nam & si parentibus nō debeat filiorum hāreditas propter notum parentum, & naturalem erga filios charitatem: turbato tamen ordine mortalitatis, non minus parentibus, quā liberis pie relinqui debet. Hāredi eius, qui post litem de inofficioso præparatam, uoluntate mutata decessit: non datur de inofficioso querela. non enim sufficit litem instituere, si non in ea perseueres. Filius, qui inofficiosi actione aduersus duos hāredes expertus, diuersas sententias iudicū tulit, & unum uicit, ab altero superatus est: & debitores conuenire, & ipse à creditoribus pro parte conueniri potest, sed & corpora uindicare, & hāreditatem diuidere. uerum enim est, familiæ exciscundæ iudicium competere: quia credimus eum legitimū hāredem pro parte esse factum, & ideo pars hāreditatis in testamento remansit. nec absurdum uidetur

detur, pro parte intestatum uideri.

XVI. IDEM lib. II. *responsorum.*

Filio, qui de inofficioso matris testamento contra fratrem institutum pro parte egit, & obtinuit: filia, quæ non egit, aut quæ non obtinuit: in hæreditatem legitimam fratri non concurret. Contra tabulas filij possessionem iure manumissionis pater accepit. postea filia defuncti, quam ipse exhæredauit, quæstionem inofficiosi testamenti re se pertulit. possessio, quam pater accepit, ad irritum recedit. nam prior iudicio de iure patris, non de iure testamenti quæsitum est. & ideo uniuersam hæreditatem filia cum fructibus restitui necesse est.

XVII. PAULVS lib. II. *quæstionum.*

Qui repudiantis animo non uenit ad accusationem inofficiosi testamenti: partem non facit his, qui eandem querelam mouere uolunt. Vnde si de inofficioso testamento patris, alter ex liberis exhæredatis ageret: quia rescisso testamento, alter quoque ad successionem ab intestato uocatur, & ideo uniuersam hæreditatem non recte uindicasset: hic si obtinuerit, utetur rei iudicatæ autoritate: quasi centumuiui hunc solum filium in rebus humanis esse nunc, cum facerent intestatum, crediderint. Cum cõtra testamentum ut inofficiosum iudicatur: quia testamenti factionem habuisse defunctus non creditur: ideo non probandum est, si hærede nõ respondente, secundum præsentem iudicatum sit. hoc enim casu non creditur ius ex sententia iudicis fieri. & ideo libertates competunt, & legata petuntur.

XVIII. IDEM lib. *singulari de inofficioso testamento.*

De qua re etiam constitutio exstat diuorum fratrum, quæ huiusmodi distinctionem admittit.

XIX. IDEM lib. II. *quæstionum.*

Mater decedens extraneum ex dodrante hæredem instituit filiam unam ex quadrante, alteram præterijt. hæc de inofficioso egit, & obtinuit. Quæro scriptæ filia quomodo succurrendum sit? Respondi. filia præterita id uindicare debet, quod intestata matre habitura esset. Et quamquàm dici potest: eam, quæ omissa est (etiam si totam hæreditatem petat, & obtineat) solam ab intestato habituram uniuersam successionem, quemadmodum si altera omisisset legitimam hæreditatem. Sed non est admittendum, ut aduersus sororem audiatur agendo de inofficioso. Præterea dicendum est, non esse omittenti similem eam, quæ ex testamento adiit. & ideo ab extraneo semissem uindicandum: & defendendum, totum semissem esse auferendum, quasi totus semis ad hanc pertineat. secundum quod non in totum testamentum infirmatur, sed pro parte intestata effici-

ce ij

tur: licet

tur: licet, quasi furiosæ, ultimum iudicium eius damnetur. Cæterum si quis putauerit, filia obtinente, totum testamentum infirmari: dicendum est, etiam institutam ab intestato posse adire hæreditatem. nec enim, quæ ex testamento adiit, quod putabat ualere: repudiare legitimā hæreditatem uidetur, quam nescit sibi deferri: cum & hi, qui sciant ius suum, eligentes id quod putant sibi competere, non amittant. Quod euenit in patrono, qui iudicium defuncti, falsa opinione motus, amplexus est. is enim non uidetur bonorum possessionem contratabulas repudiasse. Ex quibus apparet, non recte totam hæreditatem præteritam uindicare: cum rescisso testamento, etiam institutæ saluum ius sit adeunda hæreditatis.

XX. SCAEVO LA lib. II. *questionum.*

als* licet.

Q Vide inofficioso uult dicere, *si & negetur filius: carbonianam bonorum possessionem non debet accipere. toties enim ea indulgēda est, quoties si uere filius esset, hæres esset aut bonorum possessor: ut interim & possideat, & alatur, & in actionibus præiudicium non patitur. Qui uero de inofficioso dicit: nec actiones mouere debet, nec aliam ullam, quàm hæreditatis petitionē, exercere: ne aliās unquam melioris sit conditionis, quàm si confiteatur aduersarius.

XXI. PAVLVS lib. III. *responsorum respondit.*

E Vm, qui inofficiosi testamenti querelam instituit: & fraude scripti hæredis, quasi tertiam partem hæreditatis tacite rogatus esset ei restituere, reliquit eam actionem: non uideri deseruisse querelam, & ideo non prohiberi eum repetere incohatam. Item cum quæsitū esset, an hæres audiendus esset, ante inofficiosi querelā actam, desiderans restitui sibi ea, quæ soluit: respondit: ei, qui sciens indebitū fideicommissum soluisse, nullā repetitionem ex ea caussa cōpetere. Idem respondit, euicta hæreditate per inofficiosi querelā ab eo, qui hæres institutus esset: perinde omnia obseruari oportere, ac si hæreditas adita non fuisset. & ideo & petitionem integram debiti hæredi instituto aduersus eum, qui superauit, competere, & compensationem debiti.

XXII. TRIPHONINVS lib. VII. *disputationum.*

aliās* dici.

Filius non impeditur, quo minus inofficiosum testamentum matris accuset: si pater eius legatum ex testamēto matris accepit, uel adierit hæreditatem, quanquā in eius est potestate: nec prohiberi patrem dixi iure filij accusare. nā indignatio filij est. Item quærebat, si nō obtinuisset in accusando: an quod patri datum est, publicaretur: quoniam alij commodum uictoriæ parat, & in hac caussa nihil ex officio patris, sed totum de meritis filij agitur: inclinandum est, non perdere patrem sibi datum, si secundum testamentum pronunciatum sit. Multo magis si mihi legatum testator dederit, cuius de inofficioso testamento

mento filius agens decessit, me hærede relicto: egoq; hæreditariã causam peregi, & uictus sum: id quod mihi ex eo testamento relictum est, non perdam. utiq; si iam defunctus agere cœperat. Itemq; si adrogauit eum, qui instituerat litem de inofficioso testamento eius, qui mihi legatum dedit: litemq; peregero nomine filij, nec obtinero: perdere me legatum non oportet. quoniam indignum est, ut auferatur mihi à fisco id, quod derelictum est: cum non proprio nomine, sed iure cuiusdam successionis egi.

XXIII. PAVLVVS lib. singulari de inofficioso testamento.

SI ponas filium emancipatum præteritum, & ex eo nepotem in potestate retentum hæredem institutum esse: filius potest contra filium suum, testatoris nepotem petere bonorum possessionem, queri autem de inofficioso testamento non poterit. Quod si exhæredatus sit filius emancipatus, poterit queri: & ita iungetur filio suo, & simul cum eo hæreditatem obtinebit. Si hæreditatem ab hæredibus institutis exhæredati emerunt, uel res singulas, scientes eos hæredes: aut cõduxerunt prædia, aliudue quid simile fecerunt: uel soluerunt hæredi, quod testatori debebant: iudicium defuncti agnoscere uidentur, & à querela excluduntur. Si cum duo sint filij exhæredati, ambo de inofficioso testamento egerunt, & unus postea constituit non agere: pars eius alteri adcrescit. Idemq; erit, & si tempore exclusus sit.

XXIII. VLP IANVS lib. XIX. ad Sabinum.

CIRCA inofficiosi querelam euenire plerunq; adsolet, ut in una atq; eadem causa diuersæ sententiæ proferantur. quid enim, si fratre agente, hæredes scripti diuersi iuris fuerunt: quod si fuerit: pro parte testatus, & pro parte intestatus decessisse uidebitur.

XXV. IDEM lib. III. disputationum.

SI non mortis causa fuerit donatum, sed inter uiuos: hac tamẽ contemplatione, ut in quartam habeatur: potest dici inofficiosi querelam cessare, si quartam in donatione habeat. at si minus habeat: quod deest, uiri boni arbitratu repletur: aut certe conferri oportet id, quod donatum est. Si quis, eum non possit de inofficioso queri, ad querelam admissus, pro parte rescindere testamentum tentet: & unum sibi hæredem eligat, cõtra quem inofficiosi querelam instituat: dicendum est, quia testamentum pro parte ualet, & præcedentes eum personæ exclusæ sunt: cum effectu eum querelam instituisse.

XXVI. IDEM lib. VII. disputationum.

SI sub hac conditione fuerit hæres institutus, si Stichum manumiserit, & manumiserit: & postea, quàm manumisit, inofficiosum uel iniustum testamentum pronuncietur: æquum est, huic quoq; succurri,
 ee in ut

ut serui precium à manumisso accipiat, ne frustra seruum perdat.

XXVII. IDEM lib. VI. *opinionum.*

SI instituta de inofficioso testamēto accusatione, de lite pacto transactum est, nec fides ab hærede transactioni præstatur: inofficiosi causam integram esse placuit. Ei, qui se filium eius esse adfirmat, qui in testamento id negauit, tamen eum exhæredauit: de inofficioso testamento causa superest. De inofficioso testamento militis dicere, nec miles potest. De inofficioso testamento nepos contra patrum suum, uel aliū scriptum hæredem pro portione egerat, & obtinuerat: sed scriptus hæres appellauerat. placuit interim ppter inopiam pupilli alimenta pro modo facultatum, quæ inofficiosi testamenti accusatione pro parte ei uindicabantur, decerni: eaq; aduersarium ei subministrare necesse habere usq; ad finē litis. De testamēto matris, quæ existimās perisse filium, alium hæredem instituit: de inofficioso queri potest.

XXVIII. PAVLVS lib. *singulari de centumuiralibus iudicijs.*

CVM mater militem filium falsò audisset decessisse, & testamento hæredes alios instituisset: diuus Hadrianus decreuit hæreditatem ad filiū pertinere, ita ut libertates & legata præstentur. hic illud adnotatū est, quod de libertatibus & legatis adiicitur. nam cum inofficiosum testamentum arguitur, nihil ex eo testamento ualet.

XXIX. VLP IANVS lib. VI. *opinionum.*

SI suspecta collusio sit legatarijs inter scriptos hæredes & eum, qui de inofficioso testamento agit: adesse etiam legatarios; & uoluntatem defuncti tueri, constitutum est: eisq; permissum est etiam appellare, si contra testamentum pronunciatum fuerit. De inofficioso testamento matris spurij quoq; filij dicere possunt. Quamuis instituta inofficiosi testamēti accusatione res transactione decisa sit: tamen testamentū in suo iure manet. Et ideo data in eo libertates atq; legata, usq; quo Falcidia permittit, suam habent potestatem. Quoniam femina nulum adoptare filium sine iussu principis potest: nec de inofficioso testamento eius, quam quis sibi matrem adoptiuam falsò existimabat, agere potest. In ea prouincia de inofficioso testamento agi oportet, in qua scripti hæredes domicilium habent.

XXX. MARTIANVS lib. III. *institutionum.*

ADuersus testamentum filij in adoptionem dati, pater naturalis recte de inofficioso testamento agere potest. Tutoribus pupilli nomine sine periculo eius, quod eis testamento datum est, agere de inofficioso uel falso testamento, diui Seuerus & Antoninus prouiserunt.

XXXI. PAVLVS lib. *singulari de centumuiralibus iudicijs.*

SI is, qui admittitur ad accusationē, nolit aut non possit accusare: an sequens

sequens admittatur, uidendum est. & placuit posse, ut fiat successioni locus.

Quantum ad inofficiosi liberorum uel parentum querelam pertinet, nihil interest, qui sit hæres scriptus: ex liberis, an extraneis, an municipibus.

Si hæres exstiterim ei, qui eo testamento institutus est, quod de inofficioso testamento arguere uolo: non mihi nocebit, maxime si eam portionē nō possideam, *uel iure suo possideam*. Diuersum dicemus, si legauerit mihi eam rem, quam quis ex eo testamento acceperat. nam si eam agnoscam, repellar ab accusatione. Quid ergo, si aliās uoluntatem testatoris probauerim? puta in testamento scripserim, post mortem patris me consentire? repellendus sum ab accusatione.

*hec in nō
nullis non
leguntur.

XXXII. IDEM lib. singulari de inofficioso testamento.

Si ex hæredatus petenti legatum ex testamento. aduocationem præbuit, procuratoris nūc suscepit: remouetur ab accusatione. agnouisse enim uidetur, qui quale quale iudicium defuncti adprobauit. Si legatario hæres exstiterit ex hæredatus, petieritq; legatum: uidebimus, an sit submouendus ab hac accusatione. certum est enim iudicium defuncti: & rursus nihil ei ex testamento relictum, uerum est, tutius tamen fecerit, si se abstinerit à petitione legati.

DE PETITIONE HAEREDITATIS.

Tit. III.

CAIVS lib. VI. ad edictum prouinciale.

Hæreditas ad nos pertinet aut uetere iure, aut nouo. Vetere: ex lege duodecim tabularū, uel ex testamēto, quod iure factū est.

II. VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

Si uel nostro nomine hæredes, siue per alium effecti sumus.

III. CAIVS lib. VI. ad edictum prouinciale.

Veluti si eam personam, quæ in nostra potestate sit, institutam iusserimus adire hæreditatem. Sed & si Titio, qui Seio hæres exstitit, nos hæredes facti sumus: sicuti Titij hæreditatem nostram intendere possumus, ita & Seij. Vel ab intestato: forte quod sui hæredes defuncto sumus, uel adgnati, uel q; manumissimus defunctum, quod uel parens noster manumissit. Nouo iure fiunt hæredes omnes, qui senatusconsultis, aut ex constitutionibus ad hæreditatem uocantur.

IIII. PAVLVS lib. XX. ad edictum.

Si hæreditatem petam ab eo, qui unam rem possidebat, de qua sola controuersia erat: etiam id, quod postea possidere cœpit, restituet.

V. VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

Diuus

Diuus Pius rescripsit: prohibendum possessorem hæreditatis, de qua controuersia erat, antequàm lis incoharetur, aliquid ex ea distrahere: nisi maluerit pro omni quantitate hæreditatis, uel rerum eius æstimatione satisfacere. Causa autem cognita, & si non talis data sit satisfactorio, sed sola cautio: etiam post litem cœptam, deminutionem se concessurum, prætor edixit: *ne in totum deminutio impedita, in aliquo etiam alias utilitates impediatur: ut puta si ad funus sit aliquid necessarium. nam funeris gratia deminutionem permittit. Item si futurum est, ut nisi pecunia intra diem soluatur: pignus distrahatur. Sed & propter familiæ cibaria, necessaria erit deminutio. & res tempore perituras permittere debet prætor distrahere. Diuus Hadrianus *Trebatio Seruiano rescripsit, ut Aelius *Asiaticus satisfaceret de hæreditate, quæ ab eo petitur, & si falsum dicat. hoc ideo, quia sustinetur hæreditatis petitionis iudicium, donec causa falsi agatur. eorum iudiciorum, quæ de hæreditatis petitione sunt: ea autoritas est, ut nihil in præiudicium eius fieri debeat.

als *nedū
in totū de-
minutio im-
pedita sit.

*aliās Tre-
bio . aliās
Iulio . item
als, Seiano

*aliās Ha-
driaticus.

VI. IDEM lib. LXXV. ad dictum.

Si testamētum falsum esse dicatur, & ex eo legatum petatur: uel præstandum est oblata cautione, uel quærendum, an debeatur. Et si testamētum falsum esse dicatur: ei tamen, qui falsum accusat, si suscepta cognitio est, non est dandum.

VII. IDEM lib. XV. ad edictum.

Si quis libertatem ex testamento sibi competisse dicat: non debet iudex de libertate sententiam dicere, ne præiudicium de testamento cognitioni fiat: & ita Senatus cœsui. sed & diuus Traianus rescripsit: differendum libertatis iudicium, donec de inofficioso iudicium aut inducatur, aut finem accipiat. Ita demum autem sustinentur liberalia iudicia, si iam de inofficioso iudicium contestatum est. cæterum si non contestatur, nō expectant: & ita diuus Pius rescripsit. Cum quidam Licinianus de statu suo quæstionem patiebatur, & ne quid durius pronunciaretur de conditione sua, nolebat ad liberale iudicium ire, dicens suscepturum se de inofficioso testamento iudicium, & petiturum hæreditatem: (quia & libertatē, & hæreditatem ex testamento sibi defendebat) Diuus Pius ait, si quidem possessor esset hæreditatis, Licinianū facilius audiendū, quoniam esset hæreditatis nomine iudicium suscepturus: effecq; in arbitrio eius, qui se dominū dicat, agere de inofficioso testamento iudicio. Non uero sub obtentu iudicij de inofficioso testamento, ab ipso Liciniano non suscepti, per quinquennium debere moram fieri seruituti. Planē summatim existimandum iudici concessit, si bona fide impleretur iudicium de inofficioso testamento: & si id ipse deprehendat.

prehenderit, præstituendum ei modicum tempus, intra quod si non fuerit contestatum, iubeat iudicem libertatis partibus suis fungi. Quoties autem quis patitur controuersiam libertatis & hæreditatis, & se non ex testamēto liberum dicit, sed aliàs à uiuo testatore manumissum: nō debere impediri liberalem causam, licet iudicium de inofficioso testamento moueri speretur, diuus Pius rescripsit. Adiecit planè in rescripto: dummodo prædicatur iudici liberalis causæ, ne ullum adminiculum libertati ex testamento admittat.

VIII. PAVLVS lib. XX. ad edictum.

LEgitimam hæreditatem uindicare non prohibetur is, qui cū ignorabat uires testamenti, iudicium defuncti secutus est.

IX. VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

REgulariter definiendum est, eum demum teneri petitione hæreditatis, qui uel ius pro hærede aut pro possessore possidet, uel rem hæreditariam,

X. CAIVS lib. VI. ad edictum prouinciale.

Licet minimam. Itaque qui ex asse, uel ex parte hæres est, intendit quidem hæreditatem suam esse totam, uel pro parte: sed hoc solū ei officio iudicis restituitur, quod aduersarius possidet. aut totum, si ex asse hæres est: aut pro parte, ex qua hæres est.

XI. VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

PRO hærede possidet, qui putat se hæredem esse. Sed an is, qui scit se hæredem non esse, pro hærede possideat, quæritur. & Arrianus libro secundo de interdicitis putat teneri: quo iure nos uti Proculus scribit. Sed em̃ & bonorū possessor pro hærede uidetur possidere. **P**RO **P**OSSESSORE uero possidet prædo:

XII. IDEM lib. LX. ad edictum.

Qui interrogatus, cur possideat, responsurus sit, quia possideo: nec contendit se hæredem, uel per mendacium.

XIII. IDEM lib. XV. ad edictum.

Nec ullam causam possessionis potest dicere. & ideo fur & raptor petitione hæreditatis tenent. Omnibus etiā titulis hic **P**RO **P**OSSESSORE hæret, & quasi iniunctus est. Denique & **P**RO **E**MPTORE titulo hæret. nā & si à furioso emero sciēs, p possessore possideo. Itē in titulo **P**RO **D**ONATO quærit, an quis pro possessore possideat: ut puta uxor uel maritus. & placet nobis Iuliani sententia, p possessore possidere eū. & ideo petitione hæreditatis tenebitur. Itē **P**RO **D**O **T**E titulo recipit **P**RO **P**OSSESSORE possessionē: ut puta si à minore duodecim annis nupta mihi, quasi dotē sciens accepi. Et si legatū mihi sortum est ex falsa causā scienti, utique pro possessore possidebo. Isaūt

ff

qui

qui restituit hereditatem, teneri hereditatis petitione non potest: nisi dolo fecerit, id est si scit, & restituit. Nā & dolo praeteritus uenit in hereditatis petitione, quasi dolo defuerit possidere. Neratius libro sexto membranarū scripsit, uel ab herede eius peti posse hereditatē, etiam si ignoret pro herede uel pro possessore defunctum possedisse.

Idē esse libro septimo ait, etiā si putauit haeres eas res ex hac hereditate esse, quā sibi delata est. Quid si quis hereditatē emerit: an utilis in eum petitio hereditatis debet dari, ne singulis iudicijs uexetur: uēditorem teneri certum est. Sed finge non exstare uenditorem, uel modico uendidisse, & bonae fidei possessore fuisse: an porrigi manus ad emptorem debeant? Et putat Caius Cassius dandam actionem utilem. Idē erit dicendum, & si paruo iussus uendere haeres, Titio hereditatem uendidit. Nam putat dicendum Papinianus aduersus fideicommissarium

*Quaedā dari actionem. ab herede enim peti non expedire perexiguū precium habēt re habēre. Sed & si *rerentia certa quantitate, restituere rogatus est * (idem cepta. & erit dicēdum. Planē si accepta certa quantitate restituere rogatus est) * sanē in non putat Papinianus ab herede petendā hereditatē: quoniam pro herede, quod conditionis implendae gratia accepit, non possidet. Sed Sabinus in statulibero contra, & uerius: quia pecunia hereditaria est. micircu- Idem & in eo, qui solos fructus ex hereditate retinet, dicendum erit. te- lis inclu- netur enim & is hereditatis petitione. Sed si quis sciēs alienā emerit sa cernis hereditatem, quasi pro possessore possidet: & sic peti ab eo hereditatē quidam putant. Quam sententiam non puto ueram. nemo enim pra-

do est, qui precium numerauerit: sed ut emptor uniuersitatis utili tene- tur. Item si quis a fisco hereditatem quasi uacantem emerit: acquisi- mum erit, utilem aduersus eum dari. Apud Marcellum libro quarto digestorum relatum est: si mulier hereditatem in dotem dedit, mari- tum pro dote quidem possidere hereditatem, sed petitione heredita- tis utili teneri: sed ipsam mulierem directa teneri Marcellus scribit, ma- xime si iam factum diuortium est. Heredem autem etiam earum re- rum nomine, quas defunctus pro emptore possedit, hereditatis petiti- one teneri constat, quasi pro herede possideat: quamuis earum rerum nomine, quas pro possessore defunctus possedit, utiq; teneat. Si quis absentis nomine possideat hereditatem: cum sit incertum, an ille ratū habeat: puto absentis nomine petendam hereditatem, ipsius uero ne- quaquā: quia non uidem: pro herede, uel pro possessore possidere, qui contemplatione alterius possidet. Nisi forte quis dixerit, cum ratū non habet, iam procuratorem quasi praedonem esse. tunc enim suo nomine teneri posse. Non solum autem hereditas ab eo peti potest, qui cor- pus hereditarium possidet, sed & si nihil. & uidendū, si non possideat, obtule

obtulerit tamen se petitioni, an teneatur. Et Celsus libro secundo digestorum scribit, ex dolo eum teneri. dolo enim facere eum, qui se petitioni offerat. quam sententiam Marcellus generaliter apud Iulianum probat: omnem, qui se offerat petitioni, quasi possidentem teneri. Item si quis dolo fecerit, quo minus possideat: hæreditatis petitione tenebitur. Sed si alius nactus possessionem, quam ego dolo malo amiseram, paratus sit iudiciū pati: Marcellus libro quarto digestorū tractat, * nū forte als* ne. euanescat aduersus eum, qui desijt, litis æstimatio. & magis euanescere ait, nisi petentis interest. Certe (inquit) si rem paratus sit restituere, indubitātū erit euanescere. sed si is, qui dolo desijt, ante conueniatur: eū, qui possidet, nō liberabit. Itemq; à debitore hæreditario, quasi à iuris possessore. Nam & à iuris possessoribus posse hæreditatem peti constat.

XIIII. PAVLVS lib. XX. ad edictum.

ET utrū ex delicto, an ex contractu debitor sit, nihil refert. Debitor autē hæreditarius intelligitur is quoq; qui seruo hæreditario promissit, uel qui ante aditam hæreditatem dedit damnum.

XV. CAIVS lib. VI. ad edictum prouinciale.

Vel aliquam rem de hæreditate subripuit.

XVI. VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

Quod si in diem debitor sit, uel sub conditione, à quo petita est hæreditas: nō debere eum damnari, rei planē iudicatæ tempus spectandum esse, secundum Octaueni sententiam, an dies uenerit: apud Pomponium scriptum est. quod & in stipulatione conditionali erit dicendum. Si autem non uenerit: cauere officio iudicis debebit de restituendo hoc debito, cū dies uenerit, uel cōditio exstiterit. Sed & is, qui precia rerū hæreditariarū possidet, item qui à debitore hæreditario exigit, petitione hæreditatis tenetur. Vnde Iulianus libro sexto digestorū ait: & ab eo, qui petit hæreditatem, & litis æstimationem cōsecutus est: hæreditatem posse peti. Non solū autem à debitore defuncti, sed etiam à debitore hæreditario peti hæreditas potest. Deniq; ab eo, qui negocia hæreditaria gessit, & Celso & Iuliano uidetur peti hæreditatem posse: sed si negociū hæredis gessit, nequaquā. ab hæredis enim debitore peti hæreditas nō potest. Iulianus scribit: si is, qui pro hærede possidebat, ui fuerit deiectus: peti ab eo hæreditatem posse, quasi à iuris possessore: quia habet interdictū Vnde VI, quo uictus cedere debet. Sed & eum qui deiecit, petitione hæreditatis teneri: quia hæreditarias res pro possessore possidet. Idem Iulianus ait: siue quis possidens, siue non, rem uēdiderit: petitione hæreditatis eū teneri (siue iam precium receperit, siue petere possit) ut & hic actionibus cedat. Idē scribit, patronū hæreditatē petere non posse ab eo, cui libertus hæreditatē in fraudē alienauit:

ff ij quia

quia Caluifiana actione ei tenetur. patroni enim iste debitor est, non hæreditarius. Ergo nec ab eo, cui mortis causa donatum est, peti hæreditas potest. Item Iulianus scribit: si quis ex causa fideicommissi restituerit hæreditatem, uel singulas res præstiterit: peti ab eo hæreditatem posse, quia habet conditionem eorum, quæ sunt ex ea causa soluta. etiam uelut iuris possessor est. Sed & si precia rerum, quas distraxit, ex causa fideicommissi soluit: peti hæreditatem ab eo posse, quia repetere potest. Sed his casibus actiones suas dūtaxat eum præstaturum: cum & res exstant, & potest petitor per inrem actionem eas uindicare.

XVII. CAIVS lib. VI. *ad edictum provinciale.*

Quod si possessor hæreditatis ob id, quod ex testamento hæredem se putaret, legatorum nomine de suo soluerit, & quis ab intestato eā hæreditatē euincat: licet damnū uideatur esse possessori, qđ sibi non pspexerit stipulatione, EVICTA HÆREDITATE LEGATARED DI: attamen, quia fieri potest, ut eo tempore soluerit legata, quo adhuc controuersia nulla mota sit, & ob id nullam interposuerit cautionem: placet in eo casu, euicta hæreditate, dandam ei esse repetitionem. Sed quia cum cessante cautione repetitio datur, periculum est, ne propter inopiam, eius, cui solutū est legatum, nihil repeti possit: ideo ei secundum senatusconsulti sententiā subueniendū est, ut ipse ex retentione rerum hæreditariarum sibi satisfaciāt: cedat autem actionibus petitori, qui suo periculo eas exerceat.

XVIII. VLP IANVS lib. XV. *ad edictum.*

Item uidendum, si possessor hæreditatis, uenditione per argentarium facta, pecuniam apud eum perdiderit: an petitione hæreditatis teneatur, qui nihil habet, nec consequi potest. Sed Labeo putat eum teneri, quia suo periculo male argentario credidit. Sed Octauenus ait, nihil eum præter actiones præstaturum. ob has igitur actiones petitione hæreditatis teneri. Mihi autem in eo, qui mala fide possedit, Labeonis sententia placet: in altero uero, qui bona fide possessor est, Octaueni sententia sequenda esse uidetur. Si quis, cum peteretur ab eo hæreditas, neq; rei, neq; iuris uelut possessor erat, uerū postea aliquid adeptus est: an petitione hæreditatis uideatur teneri? & Celsus libro quarto digestorū recte scribit hunc condemnandum, licet initio nihil possedit.

Nunc uideamus, quæ ueniāt in hæreditatis petitione. Et placuit uniuersas res hæreditarias in hoc iudicio uenire: siue iura, siue corpora sint.

XIX. PAVLVS lib. XX. *ad edictum.*

ET non tantum hæreditaria corpora, sed etiam quæ non sunt hæreditaria, quorum tamē periculū ad hæredē pertineat: ut res pignori datae defuncto, uel commodatae, depositaē. Et quidem rei pignori datae

data etiam specialis petitio est, utut hæreditatis petitione contineatur: sicut illæ, quarum nomine Publiciana competit. Sed licet earum nomine, quæ commodatæ, uel depositæ sunt, nulla sit facile actio: quia tamen periculum earum ad nos pertinet, æquum est eas restitui. Quod si PRO EMPTORE usucapio ab hærede impleta sit, non ueniet in hæreditatis petitione: quia hæres, idemque petitor eam uindicare potest, nec ulla exceptio datur possessori. Veniunt & hæ res in hæreditatis petitione, in quibus possessor retentionem habuit, non etiam petitionem: ueluti si iurauerat defunctus, petitoris rem non esse, & decessit: debent hæ quoque restitui. Imò & si possessor sua culpa eas amisit, tenebitur hoc nomine. Idemque erit & in prædione: licet hic pro culpa non teneatur: quia nec hic debet eas res retinere. Seruitutes in restitutione hæreditatis non uenire ego didici: cum nihil eo nomine possit restitui, sicut est in corporibus, & fructibus: sed si non patiatur ire & agere, propria actione conuenietur.

XX. VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

Item ueniunt in hæreditatem ea, quæ hæreditatis causa comparata sunt: utputa mancipia, pecora, & si qua alia necessario hæreditari sunt comparata. & siquidem pecunia hæreditaria sint comparata, sine dubio uenient: si uero non pecunia hæreditaria, uidendum erit. & puto etiam hæc uenire, si magna utilitas hæreditatis uersetur, precium scilicet restituturo hærede. Sed non omnia, quæ ex hæreditaria pecunia comparata sunt, in hæreditatis petitione ueniunt. Denique scribit Iulianus libro sexto digestorum: si possessor ex pecunia hæreditaria hominem emerit, & ab eo petatur hæreditas: ita uenire in hæreditatis petitione, si hæreditatis interfuit eum emi: sed si sui causa emit, precium uenire. Simili modo & si fundum hæreditariū distraxerit, si quidem sine causa: & ipsum fundum, & fructus in hæreditatis petitione uenire. Quod si æris ex soluendi gratia hæreditarij id fecerit: non amplius uenire, quam precium. Item non solum ea, quæ mortis tempore fuerint, sed si qua postea augmenta hæreditati acceperint, uenire in hæreditatis petitione (nam hæreditas & augmentum recipit & deminutionem) Sed ea, quæ post aditam hæreditatem accedunt, siquidem ex ipsa hæreditate: puto hæreditati accedere. si extrinsecus, non: quia personæ possessoris accedunt. Fructus autem omnes hæreditatem augent: siue ante aditam hæreditatem, siue post acceperint. Sed & partus ancillarum sine dubio augent hæreditatem. Cum prædiximus, oēs hæreditarias actiones in hæreditatis petitione uenire: quæritur, utrum cum sua natura ueniant, an contra: utputa quædam actio inficiatione crescit: utrum cum suo incremento, an uero in simplum ueniet: ut legis

Aquilæ. Et Iulianus libro sexto digestorum scribit, simplum solutum. Idē recte ait: si noxali iudicio condemnatus sit possessor defuncto, nō posse eum dedentem noxæ officio iudicis liberari: quia tam diu
 als* nōn. quis habet noxæ dedendæ facultatem, quā diu iudicati* cōueniatur: post susceptum iudicium non potest noxæ dedendo se liberare. susce-
 pit aut per petitionem hæreditatis. Præter hæc aut multa reperimus tractata, & de petitione hæreditatis, & de distractis rebus hæreditarijs, & de dolo præterito, & de fructibus: quibus cum forma senatusconsulto sit data, optimum est, ipsius Senatusconsulti interpretationem facere, uerbis eius relatis. PRIDIE IDVS MARTIAS Q. IULIVS BALBUS,
 aliās* Ocri ET PVBLIVS IVVENTIVS CELSVS, TITVS AVFIDIVS ET* ARRIVS
 us, aliās SEVERIANVS CONSVLES, VERBA FECERVNT DE HIS, QVAE IMPE-
 Ocrius, ali RATOR CAESAR TRAIANI PARTHICI FILIVS, DIVI NERVÆ NE-
 as Tyberi ROS, HADRIANVS AVGVSTVS, MAXIMVS QVE PRINCEPS PRO-
 ui, POSVIT QVINTO NONIS MARTIIS, QVAE PROXIMAE FVERVNT: LIBELLO COMPLEXVS, QVID FIERI PLACERET: DE QVE EA RE ITA CENSVERVNT. CVM ANTE, QVA'M PARTES CADVCAE EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HI QVI SE HAEREDES ESSE EXISTIMASSENT, HAEREDITATEM DISTRAXERVNT: PLACERE, REDACTAE EX PRECIO RERVVM VENDITARVM PECVNIAE VSVRAS NON ESSE EXIGENDAS. IDEM QVE ET IN SIMILIBVS CAVSSIS SERVANDVM ESSE. ITEM PLACERE: A QVIBVS HAEREDITAS PETITA FVISSET, SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET, PRECIA QVE AD EOS RERVVM EX HAEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT: ET SI EAE ANTE PETITAM HAEREDITATEM DEPERISSENT, DEMINVTAE VE FVISSENT: RESTITVERE DEBERE. ITEM EOS, QVI BONA INVASISSENT, CVM SCIRENT AD SE NON PERTINERE: ETIAM SI ANTE LITEM CONTESTATAM FECE- RINT, QVO MINVS POSSIDERENT: PERINDE CONDEMNANDOS, QVASI POSSIDERENT. EOS AVTEM, QVI IVSTAS CAVSSAS HABVISSENT, QVARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVNTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT, PETITAM AVTEM FISCO HAEREDITATEM EX EO TEMPORE EXISTIMANDVM ESSE, QVO QVISQVE SCIRET PRIMVMBAM, A SE PETI: ID EST, CVM PRIMVM AVT DENVNCIATVM EI ESSET, AVT LITERIS VEL EDICTIS EVOCATVS ESSET. CENSVERVNT. Aptanda est igitur singulis uerbis senatusconsulti congruens interpretatio. Ait senatus, CVM ANTE, QVA'M PARTES CADVCAE FISCO PETERENTVR. hoc euenerat. sed etsi ex asse fiat, senatusconsultum locum habebit. idem etsi uacantia bona fisco iudicentur.

nel si ex alia quacumq; causa bona ad eum peruenierint. Senatusconsultum hoc locum habebit, et si ciuitati petetur. In priuatorum quoq; petitionibus senatusconsultum locum habere, nemo est, qui ambigat: licet in publica causa factum sit. Non solū aut in hæreditate hoc utimur senatuscōsulto, sed & in peculio castrensi, uel alia uniuersitate.

PETITAM AVTEM FISCO HAEREDITATEM, &c. QVO QVISQVE PRIMVM SCIRETEAM A' SE PETI. nam ubi scit: incipit esse malæ fidei possessor. IDEST, CVM PRIMVM AVT DENVNCIATVM ESSET &c. Quid ergo si scit quidem, nemo aut ei denunciavit: an incipiat usuras debere pecuniæ redactæ? & puto. coepit enim malæ fidei possessor esse. Ponamus denunciatum esse, nō tamen scire: quia non ipsi, sed procuratori eius denunciatum est. senatus ipsi denunciari exigit, & ideo non nocebit: nisi forte is, cui denunciatū est, eum certiorauit. sed non: si certiorare potuit, nec fecit. A' quo denunciatus sit, senatus non exigit. Quicumq; ergo fuit, qui denūciauit: nocebit. hæc aduersus bonæ fidei possessores. Nā ita senatus locutus est: EOS QVI SE HAEREDES EXISTIMASSENT. Cæterum si quis sciens ad se hæreditatem nō pertinere, distraxit: sine dubio non precia rerum, sed ipsæ res ueniūt in petitionem hæreditatis, & fructus earum. Sed imperator Seuerus in epistola ad Celerem, idem uidetur fecisse & in malæ fidei possessoribus. Atqui senatus de his locutus est, qui se hæredes existimassent. Nisi forte ad eas res referemus, quas distrahi expedierat, quæ onerabant magis hæreditatem, quā fructui essent: ut sit in arbitrio petitoris, qualem computationem faciat aduersus malæ fidei possessorem: utrum ipsius rei & fructuum, an precij & usurarum post motam cōtrouersiam. Licet autem senatus de his locutus est, qui se hæredes existimassent: tamen & si bonorum possessores iustos se existiment, uel sibi restitutam hæreditatem: in eadem erunt conditione.

Papinianus aut libro tertio quæstionum, si possessor hæreditatis pecuniam inuentam in hæreditate non attingat, negat eum omnino in usuras conueniendum. REDACTAE (inquit) PECVNIAE EX PRECIO RERVM VENDITARVM. REDACTAM sic accipiemus: nō solum iam exactam, uerū & si exigi potuit, nec exacta est. Quid si post petitam hæreditatem res distraxerit: hic ipsæ res ueniunt, fructusq; earum. At si forte tales fuerint, quæ uel steriles erant, uel tempore pariturae, & ex distractæ sunt: fortassis possit petitor eligere, ut sibi precia & usuræ præstentur. Ait senatus. PLACERE: A' QVIBVS PETITA HAEREDITAS FUISSET, SI ADVERSVS EOS IUDICATVM ESSET, PRECIA QVE AD EOS RERVM EX HAEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT: ET SI EAE ANTE PETITAM

TITAM HAEREDITATEM DEPERISSENT DE MINVTAE
VE ESSENT: RESTITVERE DEBERE. Bonæ fidei possessor, si
uēdiderit res hæreditarias: siue exegit preciū, siue non: quia habet actio-
nē, debet precium præstare. Sed ubi habet actionē, sufficit eum actio-
nem præstare. Sed si uendidit, & euicta re restituit, quod accepit: non ui-
debitur ad eum peruenisse. quanquā possit dici, nec ab initio precium
peruenisse: quia non fuit res hæreditaria, quæ distracta est. Sed etsi
senatus rerum ex hæreditate distractarum, non hæreditariarum fecit
mentionem: restitui tamen non debet, quia nihil apud eum remanet.
Nam Iulianus libro sexto digestorum scribit: quod indebitum exegit,
restituere eum non debere: nec imputaturum, quod non debitum solu-
uit. Sed & si res sit redhibita: hic utiq; hæreditaria est, & precium non
ueniet, quod refusum est. etsi ob uenditionem obstrictus sit emptori
possessor hæreditatis: dicendum erit, prospici ei cautione. Restitue-
re autem precia debet possessor, & si deperditæ sunt res uel diminuta-
tæ. Sed utrum ita demū restituet, si bonæ fidei possessor est: an etsi ma-
læ fidei? Et siquidem res apud emptorem existent, nec deperditæ, nec
deminutæ sunt. sine dubio ipsas res debet præstare malæ fidei posses-
sor: aut si recipere eas ab emptore nullo modo possit, tantum, quan-
tum in litem est iuratum. At ubi deperditæ sunt, aut diminutæ, uerum
precium debet præstari: quia si rem petitor cōsecutus esset, distraxisset,
& uerum precium rei non perderet.

XXI. CAIVS lib. VI. ad edictum provinciale.

DEperditum intelligitur, quod in rerum natura esse desijt. demi-
nutum uero, quod usucaptum est, & ob id de hæreditate exijt.

XXII. PAVLVS lib. XX. ad edictum.

SI & rem & preciū habeat bonæ fidei possessor, puta quia eandem re-
demerit: an audiendus sit, si uelit rem dare, non precium? In prædo-
ne dicimus, electionem esse debere actoris. An aut magis possessor audie-
ndus sit, si uelit rem tradere, licet deteriore factam: nō petitor, si precium
desideret, quod inuerecundum sit tale desiderium: an uero, quod ex hæ-
reditaria re locupletior sit, & id quod amplius habet, ex precio restituere
debeat: uidendum. Nam & in oratione diui Hadriani: ita est. DISPI-
CITE PATRES CONSCRIPTI, NVNQVID AEQVVM SIT,
POSSESSOREM NON FACERE LVCRVM: ET PRECIVM,
QVOD EX ALIENARE PERCEPERIT, REDDERE: QVIA
POTEST EXISTIMARI IN LOCVM HAEREDITARIAE
REI VENDITAE PRECIVM EIVS SVCESSISSE, ET QVO-
DAMMODO IPSVM HAEREDITARIVM FACTVM. Opor-
tet igit possessorē, & rem restituere petitori, & quod ex uenditione eius
rei lucratus est.

Vlpianus

XXIII. VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

Vtrum autem omne precium restituere debeat bonæ fidei possessor, an uero ita demum, si factus sit locupletior: uidendum. finge precium acceptum uel perdidisse, uel consumpsisse, uel donasse. Et uerbum quidem PERVENISSE ambiguum est: solum ne hoc contineat, quod prima ratione fuit: an uero & id, quod durat. & puto sequentem clausulam senatusconsulti sequendam. etsi hæc sit ambigua, ut ita demum computet, si factus sit locupletior. Proinde si non solum precium, sed etiam poena precio tardius soluto peruenit: poterit dici, quia locupletior in totum factus est, debere uenire: licet de precio solummodo senatus sit locutus.

XXIII. PAULVS lib. XX. ad edictum.

At ubi ui deiectus fuit, non debeat restituere poenam ex eo commissam: quando eā actor habere non potest. Sicut nec poenam restituere debet, quā aduersarius ei promisit, si ad iudicium non uenerit.

XXV. VLP IANVS lib. XXV. ad edictum.

Sed & si lege commissoria uendidit, idem erit dicendum: lucrum, & ex precio aliam rem comparauit: ueniet precium in petitionem hæreditatis, non res, quam in patrimonium suum conuertit. Sed & si res minoris ualeat, quā comparata est: hætenus locupletior factus uidebitur, quatenus res ualeat: quemadmodum si consumpsisset, in totum locupletior factus non uideretur. Quod ait senatus, EOS, QUI BONA INVASISSENT, QUAE SCIRENT AD SE NON PERTINERE ETIAM SI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QVO MINVS POSSIDERENT: PERINDE CONDEMNANDOS, QVASI POSSIDERENT: ita intelligendū est, ut & dolus præteritus in petitionem hæreditatis deducatur, sed & culpa. & ideo ab eo, qui ab alio non exegit, uel à semetipso: si tempore liberatus est, peti hæreditas poterit. hoc utiq; si exigere potuit. Quod autem ait senatus, EOS, QUI BONA INVASISSENT, loquitur de prædonibus: id est, de his, qui cū scirent ad se non pertinere hæreditatē, inuaserūt bona, scilicet cū nullā causam haberent possidendi. Sed & fructus, nō quos præceperūt (inquā) sed quos percipere debuerūt, eos præstaturos. De eo autem loquitur senatus, quod ab initio mēte prædonis res hæreditarias adprehēdit. Quod si ab initio quidem iustam causam habuit adipiscendæ possessionis: postea uero conscius, ad se nihil hæreditatem pertinere, prædonis more uersari coepit: quamuis nihil senatus de eo loqui uidetur, puto tamen & ad eum mentē senatusconsulti pertinere. parui etenim refert, ab initio quis dolose in hæreditate sit uersatus, an postea hoc facere coe-

perit. Scire autem ad se nō pertinere, utrum is tantūmodo uideretur, qui factum scit: an & is, qui in iure errauit? putauerit forte recte factum testamentum, cum inutile erat: uel cum alius præcederet agnatus, sibi potius deferri. Et non puto hunc esse prædonem, qui dolo caret, quāuis in iure errauit. **ETIAM SI ANTE LITEM CONTESTATAM** (inquit) **FECERINT.** hoc ideo adiectum est, quoniam post litem contestatam omnes incipiunt malæ fidei possessores esse: quinimō post cōtrouersiam motam. quanquā enim litis contestatæ mentio fiat in senatusconsulto: tamen & post motam controuersiam omnes possessores pares fiūt, & quasi prædones tenentur: & hoc iure hodie utimur. Cœpit enim scire rem ad se nō pertinentem possideri is, qui interpellatur. Qui uero prædo est, & ante litem contestatam doli mali nomine tenetur. hic est etenim dolus præteritus. **PERINDE** (inquit) **CONDEMNANDOS, QVASI POSSIDERENT.** merito. Nam & is, qui dolo fecit, quo minus possideret, ut possessor condemnatur. accipies: siue dolo desierit possidere, siue dolo possessionem noluerit admittere. Siue autem ab alio res possideatur, siue in totum non exstet: locum habet hæc clausula. Vnde si sit alius possessor, ab utroq; hæreditas peti poterit: & si per multos ambulauerit possessio, omnes tenebuntur. Vtrū is solus, qui possidet, fructus præstabit: an etiam qui dolo fecit, quo minus possideret? & dicendum erit post senatusconsultum ambos teneri. Hæc uerba senatusconsulti, etiam aduersus eum, qui non possidet, iusiurandum inducunt. tam enim aduersus eum, qui dolo fecit, quominus possideat: quā aduersus possidentem, in litem iuratur. Consultuit senatus bonæ fidei possessoribus, ne in totum damno adficiantur: sed in id duntaxat teneantur, in quo locupletiores facti sint. Quæcumq; igitur fecerunt sumptum ex hæreditate (siue quid dilapidauerunt, siue perdidierunt) dum re sua se abuti putant, nō præstabunt. nec si donauerint, locupletiores facti uidebuntur: quamuis ad remunerandum sibi aliquem naturaliter obligauerunt. Planè si *ἀντὶ δῶρα* acceperunt: dicendum est, eatenus locupletiores factos, quatenus acceperunt: & uelut genus quoddam hoc esse permutationis. Si quis re sua lautius usus sit cōtemplatione delatæ sibi hæreditatis: Marcellus libro quarto digestorum putat, nihil eum ex hæreditate deducturum, si eam non attigit. Simili modo, & si mutuam pecuniam accepit, quasi diues esse cœperit. Si tamen pignori res hæreditarias dedit: uidendum, an uel sic attineatur hæreditas. quod est difficile, cum ipse sit obligatus. Adeo autē qui locupletior factus nō est, non tenetur: ut si quis putans se ex asse hæredem, partem dimidiam hæreditatis sine dolo malo consumpserit: Marcellus libro quarto digestorū tractat, num teneatur, quasi id quod

erogauit, ex eo fuerit, quod ad eum non pertinebat, sed ad cohæredes: an sicut is, qui cum hæres non erat, totum quidquid apud se fuerit, consumpsisset: sine dubio non teneatur, quasi locupletior non factus. Sed in proposita quæstione tribus decisionibus relatis, una primò: deinde alia, posse dici totum, quod supersit, restituere eum debere, quasi suam partem consumpsisset: tertia, utriq; quod cōsumptum sit, decedere: ait, utiq; non nihil restituendum. Sed de illo dubitat, utrum totum, an partem restituendam dicat. Puto tamen residuum, integrum non esse restituendum, sed partem eius dimidiam. Quod autem quis ex hæreditate erogauit, utrū totum decedat, an uero pro rata patrimonij eius: ut puta penum hæreditarium ebibit. utrum totum hæreditari expensum feratur, an aliquid & patrimonio eius: ut in id factus locupletior uideatur, quod solebat ipse erogare ante delatā hæreditatem? & quidem si quid lautius contemplatione hæreditatis impendit, in hoc non uideatur factus locupletior: in statutis uero eius sumptibus uideatur factus locupletior. utiq; enim, & si non tam laute erogasset, aliquid tamen ad uictum quotidianum erogasset. Planè diuus Marcus in causa Pythodori, qui rogatus erat, quod sibi superfuisset ex hæreditate, reddere, decreuit: ea, quæ alienata erant non minuendi fideicommissi gratia, cum nec precium in corpus patrimonij Pythodori redijset: ex proprio Pythodori patrimonio & hæreditate decedere, non tantum ex hæreditate. Et nunc igitur statuti sumptus utrum ex hæreditate quoq; decedant exemplo rescripti diui Marci, an ex solo patrimonio, uidendum erit. Et uerius est, ut ex solo patrimonio decedant ea, quæ (& si non hæres fuisset) erogasset. Item si res distraxit bonæ fidei possessor, nec precio factus est locupletior: an singulas res, si nondum usucaptæ sint, uindicare petitor ab emptore possit? & si uindictet: an exceptione non repellatur, quod præiudicium hæreditati nō fiat inter actorem & eum, qui uenum dedit: quia non uidetur uenire in peritionem hæreditatis precium earū, quanq̃ uicti emptores reuersuri sunt ad eum, qui distraxit? Et puto, posse res uindicare: * nisi emptores regressum ad bonæ fidei possessorem habeant. Quid tamen si is, qui uendidit, paratus sit ita cet. defendere hæreditatem, ut perinde, atq; si possideret, conueniatur: incipit exceptio locū habere ex persona emptorū. Certe si minore precio res uenierint, & precium (quodcumq; illud) actor cōsecutus sit: multo magis poterit dici, exceptione eū submoueri. Sed & si id, quod à debitoribus exegit possessor, petitori hæreditatis soluit: liberari debitores. Iulianus lib. quarto digestorū scribit: siue etiā bonæ fidei possessor, siue prædo fuerit, qui debitū ab his exegerat: ipso iure eos liberari. Petitio hæreditatis, & si in re actio est, tamen præstationes quasdā personales habet: ut puta

eorum, quæ à debitoribus sunt exacta: item preciorum. Hoc senatusconsultum ad petitionem hereditatis factum, etiam in FAMILIARERCISCUNDABE locum habere placet: ne res absurda sit, ut quæ peti possunt, diuidi non possint. Augent hereditatem gregum & pecorum partus.

XXVI. PAVLVS lib. XX. ad edictum.

als* quo ad
augmentum.

Quod si oves natæ sunt, deinde ex his aliæ: eæ *quoque quasi augmentum restitui debent.

XXVII. VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

Ancillarum etiam partus, & partuum partus, quandoque fructus esse non existimantur (quia non temere ancillæ eius rei causa comparantur, ut pariant) augent tamen hereditatem. Quippe cum ea omnia sunt hereditaria: dubium non est, quin ea possessor (si ea aut possideat, aut post petita hereditatem dolo malo fecerit, quo minus possideret) debeat restituere. Sed & pensiones, quæ ex locationibus prædiorum urbanorum perceptæ sunt, uenient: licet à lupanariis perceptæ sint. nam in multorum honestorum uirorum prædijs lupanaria exercentur.

XXVIII. PAVLVS lib. XX. ad edictum.

Post senatusconsultum enim omne lucrum auferendum esse, tam bonæ fidei possessori, quam prædoni, dicendum est.

XXIX. VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

Mercedes planè à colonis acceptæ loco sunt fructuum, operæ quoque seruorum in eadem erunt causa, quæ sunt pensiones: item uestimenta nauium & iumentorum.

XXX. PAVLVS lib. XX. ad edictum.

als* per
actore:

Iulianus scribit: actorem eligere debere, utrum sortem tantum, an & usuras uelit cum periculo nominum agnoscere. At qui secundum hoc non seruabimus, quod Senatus uoluit: bonæ fidei possessorem teneri, quatenus locupletior sit. quid enim, si pecuniam eligat actor, quæ seruari non potest? Dicendum itaque est, in bonæ fidei possessore hæc tantummodo eum præstare debere: id est, uel sortem, & usuras eius, si eas percepit: uel nomina cum eorum cessione in id facienda, quod ex his adhuc deberetur, periculo scilicet petitoris.

XXXI. VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

Si quid possessor soluit creditoribus, reputabit: quanquam ipso iure non liberauerit petitem hereditatis. nam quod quisque suo nomine soluit, non debitoris: debitorem non liberat. Et ideo Iulianus libro sexto digestorum scribit: ita id imputaturum possessorem, si cauerit se petitem defensurum. Sed an & bonæ fidei possessor debeat ad defendendum cauere, uidendum erit: quia in eo, quod soluit non uidetur

uidetur locupletior factus: nisi forte habeat conditionem, & hoc nomine uideatur locupletior, quia poterit repetere. fingē etenim eum, dū se hāredem putat, soluisse suo nomine. Et uidetur mihi Iulianus de solo prādōne, ut caueat, sensisse: non etiam de bonæ fidei possessore. Conditionem tamen præstare debebit. Sed & petitor, si à creditoribus conueniatur, exceptione uti debebit. Sed si ipsi aliquid prādōni debebatur, hoc deducere non debebit: maxime si id fuit debitum, quod natura debebatur. Quid tamen, si expediebat petitori id debitum esse dissolutum propter pœnam, uel aliam causam: potest dici ipsum sibi uel soluisse, uel debuisse soluere. Iustus autem possessor proculdubio debebit deducere, quod sibi debetur. Sicut autem sumptum, quem fecit, deducit: ita si facere debuit, nec fecit, culpæ eius reddet rationem, nisi bonæ fidei possessor est. tūc enim quia quasi suam rem neglexit, nulli quærelæ subiectus est ante petitam hāreditatem: postea uero, & ipse prādo est. Illud planè prādōni imputari non potest: cur passus sit debitores liberari, & pauperiores effici, & non eos conuenerit: quando actionem non habuit. Quod aut possessori solutum est, an restituere debeat, uideamus. & siue bonæ fidei possessor fuit, siue non, debere restituere placet: & si quidem restituerit (ut Cassius scribit, & Iulianus libro sexto) liberari ipso iure debitores.

XXXII. PAVLVVS lib. XX. ad edictum.

Per seruū adquisitæ res hāredi restituendæ sunt. quod procedit in hāreditate *liberti, & cum de inofficioso agitur, cum interim in bonis esset hāredis: * In alijs deest.

XXXIII. VLPIANVS lib. XV. ad edictum

Nisi ex re hāredis scripti stipulatus sit. Iulianus scribit: si hominem possessor distraxerit, si quidem non necessarium hāreditati: petitione hāreditatis precium præstaturū. imputaretur enim, si non distraxisset. Quod si necessarium hāreditati, siquidē uiuit, ipsum præstandum: si decesserit, fortassis nec precium. Sed non passurum iudicē, qui cognoscit, possessorem precium lucrari, scribit: & uerius est.

XXXIII. PAVLVVS lib. XX. ad edictum.

Filijs familias militis puto peti posse hāreditatem, ex testamento nobis obuientem. Si seruus uel filius familias res hāreditarias tenear: à patre dominoue peti hāreditas poterit, si facultatem restituendarum rerum habeat. Certe si precium rerum hāreditariarum uēditarū in peculio serui habeat: Iulianus existimat, posse à domino, quasi à iuris possessore, hāreditatem peti.

XXXV. CAIVS lib. VI. ad edictum prouinciale.

Idem Iulianus ait: etsi nondum precia rerum consecutus sit seruus, gg iij posse

posse à domino, quasi à iuris possessore, hæreditatem peti: quia habeat actionem, qua eam pecuniam consequatur, quæ quidem actio etiam ignorantibus adquiretur.

XXXVI. PAVLVS lib. XX. ad edictum.

SI à patre uel à domino, qui precia possidet, hæreditas petatur: an filio uel seruo mortuo, uel seruo manumisso, uel emancipato filio, intra annum agi debeat? & an debitum sibi dominus uel pater deducere possit? Iulianus uerius esse ait, & id Proculus quoque respondit, perpetuam actionem dandam: nec deduci oportere id, quod ipsi deberetur: quia non de peculio agatur, sed hæreditas petatur. hæc recte, si precia habeat seruus uel filiusfamilias. Quod si propterea hæreditas petatur à domino, quod seruus debitor fuit: perinde haberi debebit, atque si de peculio ageretur. Idem dicendum Martianus ait, etiam si pecuniam ex precio perceptam seruus uel filius cōsumpserit: sed si aliās ex peculio eius solui potest. Sed & à filiofamilias peti hæreditatem posse, non est dubium: quia restituendi facultatem habet, sicut ad exhibendum. Multo magis dicimus posse peti hæreditatem à filiofamilias, qui cum paterfamilias esset, & possideret hæreditatem, adrogandum se præbuit. Si possessor hæreditarium seruum occiderit, id quoque in hæreditatis petitione ueniet. Sed Pomponius ait *actorem debere eligere, utrum uelit sibi eum condemnari, ut caueat, se non acturum lege Aquilia: an malit integræ sibi esse actionem legis Aquiliæ, ommissa eius rei æstimatione à iudice. Quæ electio locum habet, si ante aditam hæreditatem occisus sit seruus. nam si postea ipsius actio propria effecta est, nec ueniet in hæreditatis petitione. Si prædo dolo defierit possidere, res autem eo modo interierit, quo esset interitura, & si eadem causa possessionis mansisset: quantum ad uerba senatusconsulti, melior est causa prædonis, quàm bonæ fidei possessoris: quia si prædo dolo defierit possidere, ita condénatur, atque si possideret, nec adiectum esset, si res interierit. Sed non est dubium, quin non debeat melioris esse conditionis, quàm bonæ fidei possessor. Itaque & si pluri uenierit res, electio debet esse actoris, ut præciū consequatur: alioquin lucraretur aliquid prædo. Quo tempore locupletior esse debeat bonæ fidei possessor, dubitatur. sed magis est, rei iudicatæ tempus spectandum esse. Fructus intelligantur deductis impensis, quæ quærendorum, cogendorum, conseruandorum eorum gratia fiunt. Quod non solum in bonæ fidei possessoribus naturalis ratio exposculat, uerum etiam in prædonibus, sicut Sabino quoque placuit.

XXXVII. VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

Quod si sumptum quid fecerit, nihil autem percepit fructuum: æquissimum erit, ratione horum quoque in bonæ fidei possessoribus haberi.

Paulus

XXXVIII. PAVLVVS lib. XX. ad edictum.

Planè in cæteris necessarijs & utilibus impensis possunt separari, ut bonæ fidei quidè possessores has quoq; imputent: prædo aut de se queri debeat, qui sciens in rem alienam impendit. Sed benignus est, in huius q; persona haberi rationem impensarū. non enim debet petitor ex aliena iactura lucrū facere. & id ipsum officio iudicis continebit, nec exceptio doli mali desiderat. Planè sic potest in eo differētia esse: ut bonæ fidei quidè possessor omnino impensas deducat, licet res nō exstet, in quā fecit, sicut tutor uel curator cōsequuntur: prædo aut non aliter, q̄ si res melior sit.

XXXIX. CAIVS lib. VI. ad edictum provinciale.

Vtiles aut necessariae sunt, ueluti quæ fiunt reficiendorū ædificiorum gratia, aut in nouale: aut cum seruorū gratia litis æstima-^{aliās * no-} tio soluitur, cum id utilius sit, q̄ ipsos dedi. Deniq; alias cōplures eiuf-^{uellat. ali-} dè generis esse impensas, manifestū est. Videamus tamen, ne ad pictu-^{as totū hoc} rarū quoq; & marmorum, & cæterarum uoluptuariarum rerum impen-^{comma de-} sas æque proficiat nobis doli exceptio. utiq; si modo bonæ fidei posses-^{est.} sores sumus. Nam prædoni probe dicetur, non debuisse in alienā rem superuacuas impensas facere: ut tamen potestas ei fiat tollendorum eorum, quæ sine detrimento ipsius rei tolli possint.

XL. PAVLVVS lib. XX. ad edictum.

Illud quod in oratione diui Hadriani est, ut post acceptum iudicium id actori præstetur, quod habiturus esset, si eo tempore, quo petijt, restituta esset hæreditas: interdum durum est. Quid enim, si post litem contestatā mancipia, aut iumenta, aut pecora deperierint? damnari debet secundū uerba orationis, q̄a potuit petitor restituta hæreditate ea distraxisse? Et hoc iustum esse in specialibus petitionibus Proculo placet, Cassius cōtra sensit. In prædonis psona Proculus recte existimat, in bonæ fidei possessoribus Cassius. Nec enim debet possessor aut mortalitatem præstare, aut propter metum huius periculi temere indefensum ius suum relinquere. Prædo fructus suos non facit, sed augment hæreditatem: ideoq; eorum quoq; fructus præstabit. In bonæ fidei autem possessore hi tantum ueniunt in restitutione, quasi augmenta hæreditatis, per quos locupletior factus est. Actiones, si quas possessor nactus est, euicta hæreditate restituere debet: ueluti interdictum VNDE VI, aut QVOD PRECARIO. Contra quoq; si possessor cauerit DAMNI INFECTI, cauendum est possessori. Ad officium iudicis pertinebunt & noxales actiones: ut si paratus sit possessor noxæ dedere seruum, qui damnū dederit in re hæreditaria, uel furtum fecerit, absoluitur: sicut fit in interdicto QVOD VI AYT CLAM.

XLI. CAIVS lib. VI. ad edictum provinciale.

SI quo tempore conueniebatur possessor hæreditatis, pauciores res possidebat, deinde aliarum quoque rerum possessionem adsumpsit: eam quoque uictus restituere debet: siue ante iudicium acceptum, siue postea adquisierit possessionem. Et si fideiussores, quos dederat ad litem, non sufficiant: iubere eum debet proconsul, ut idonee caueat. Ex diuerso quoque, si pauciores postea possidebit, quam initio possidebat (si modo id sine dolo eius acciderit) absolui debet, quo ad eas res, quas desijt possidere. Fructus computandos etiam earum rerum, quas defunctus pignori accepit, Iulianus ait.

XLII. VLP IANVS lib. LXVII. ad edictum.

SI debitor hæreditarius non ideo nolit soluere, quod se dicat hæredem: sed ideo, quod neget, aut dubitet, an hæreditas pertineat ad eum, qui petit hæreditatem: non tenetur hæreditatis petitione.

XLIII. PAVLVS lib. XX. ad edictum.

Postquam legatum à te accepi, hæreditatem peto. Arlicinus quibusdam placuisse ait, non aliter mihi aduersus te dandam petitionem, quam si legatum redderem. Videamus tamen, ne non aliter petitor hæreditatis legatum restituere debeat, quam caueatur: si contra eum de hæreditate iudicatum fuerit, reddi ei legatum: cum iniquum sit, eo casu possessorem hæreditatis legatum, quod soluerit, retinere: & maxime si non per calumniam, sed per errorem hæreditatem petierit aduersarius, idque Lelius probat. Imperator autem Antoninus rescriptit: ei, qui legatum ex testamento abstulisset, causa cognita hæreditatis petitionem negandam esse: scilicet, si manifesta calumnia sit.

XLIIII. IABOLENVS lib. I. ad Plautium.

Cum is, qui legatum ex testamento percepit, hæreditatem petit: si legatum quocumque modo redditum non sit: iudicis officio continetur, ut uictori, deducto eo, quod accepit, restituatur hæreditas.

XLV. CELSVS lib. III. digestorum.

Qui se liti obtulit, cum rem non possideret, condemnatur: nisi euidentiissimis probationibus possit ostendere, actorem ab initio litis scire eum non possidere. quippe isto modo non est deceptus. & qui se hæreditatis petitioni obtulit, ex doli clausula tenetur: æstimari quoque oportebit, quanti eius interfuit non decipi.

XLVI. MODESTINVS lib. VI. differentiarum.

Pædonis loco intelligendus est & is, qui tacitam fidem interposuit, ut non capienti restitueret hæreditatem.

XLVII. IDEM lib. VI. responsorum.

Lvcius Titius, cum in falsi testamenti propinqui accusatione non obtinuerit: quaero, an de non iure facto, nec signato testamento quere-

la illi

la illi competere possit: Respondit: non ideo repelli ab intentione non iure facti testamenti, quod in falsi accusatione non obtinuerit.

XLVIII. IABOLENVS lib. III. ex Casio.

IN æstimationibus hæreditarijs, ita uenit precium uenditæ hæreditatis: ut id quoque accedat, quod plus fuit in hæreditate, si ex negotiationis causa uenit. Sin autem ex fideicommissi causa: nihil amplius, quam quod bona fide accepit.

XLIX. PAPINIANVS lib. VI. questionum.

Si bonæ fidei possessor uelit cum debitoribus hæreditarijs, aut his, qui res hæreditarias occupauerunt, consistere: audietur utique, si periculum erit, ne inter moras actiones intercidant. Petitor autem hæreditatis citra metum exceptionis in rem agere poterit. Quid enim si possessor hæreditatis negligat? quid si nihil iuris habere se sciat?

L. IDEM lib. VII. questionum.

Hæreditas etiam sine ullo corpore iuris intellectum habet. Si defuncto monumentum, conditionis implendæ gratia, bonæ fidei possessor fecerit: potest dici (quia uoluntas defuncti in hoc seruanda est) utique si probabilem modum faciendi monumenti sumptus, uel quantum testator iusserit, non excedat eum, cui aufertur hæreditas, impensas, aut doli exceptione retenturum, aut actione negotiorum gestorum petiturum, ueluti hæreditario negotio gesto. Quamuis enim stricto iure nulla teneantur actione hæredes ad monumentum faciendum: tamen principali, uel pontificali autoritate compelluntur ad obsequium suæ premæ uoluntatis.

LI. IDEM lib. III. responsorum.

Hæres furiosi substituto, uel sequentis gradus cognato, fructus medijs temporis, quibus per curatorem furiosus locupletior factus uidetur, præstabit: exceptis uidelicet impensis, quæ circa eandem substantiam tam necessario, quam utiliter factæ sunt. Sed & si quid circa furiosum necessario fuerit expensum, & hoc excipiat: nisi alia sufficiens substantia erat furioso, ex qua sustentari potuit. Fructuum post hæreditatem petitam perceptorum usuræ non præstantur. Diuersa ratio est eorum, qui ante actionem hæreditatis illatam percepti, hæreditatem auxerunt.

LII. HERMOGENIANVS lib. III. iuris in totum.

Si possessor ex hæreditate inhonestos habuerit quæstus, etiam hos restituere cogetur: ne honesta interpretatio non honesti quæstus lucrum possessori faciat.

LIII. PAULVS lib. X. ad Sabinum.

Non solum ad æs alienum hæreditarium exsoluendum necessaria

h h alienatio

alienatio possessori est: sed & si impensæ necessariæ in rem hæreditari-
am factæ sunt à possessore, uel si mora res perituræ deterioræ sue futura
erant.

LIIII. IULIANVS lib. VI. *digestorum*.

EL, qui partem hæreditariam uel totam à fisco mercatus fuerit, non
est iniquum dari actionem, per quam uniuerfa bona persequatur:
quemadmodum & cui ex Trebelliano senatusconsulto, hæreditas resti-
tuta est, petitio hæreditatis datur. Hæres debitoris id, quod defunctus
pignori dederat, quin hæreditatem petendo consequi possit, dubiū non
est. Cum prædia urbana & rustica negligentia possessorum peiora
sunt facta: ueluti quia uineæ, pomaria, horti extra cōsuetudinem patris-
familias defuncti culti sunt: litis æstimationem earum rerum, quanto
peiores sunt factæ, possessores pati debent.

LV. IDEM lib. LX. *digestorum*.

EViſta hæreditate, bonæ fidei possessor, quod lege Aquilia exegerit,
non simplum, sed duplum restituet. lucrum enim ex eo, quod pro
pter hæreditatem accepit, facere non debet.

LVI. AFRICANVS lib. III. *questionum*.

CUm hæreditas petita sit: eos fructus, quos possessor pcepit, omni
modo restituendos ait, & si petitor eos percepturus non fuerat.

LVII. NERATIUS lib. VI. *membranarum*.

CUm idem eandem hæreditatē aduersus duos defendit, & secun-
dum alterum ex his iudicatum est: quæri solet, utrum perinde ei
hæreditatem restitui oporteat, atq; oporteret, si aduersus alium defen-
sa non esset: ut scilicet simul ac secundum alium fuerit iudicatum, ab-
solvatur is, cum quo actum est: quia neq; p̄ssideat, neq; dolo malo fe-
cerit, quo minus possideret, quod iudicio iustus restitueret: an quia
possit & secundum alium iudicari, non aliter restituere debeat, quā si
cautum ei fuerit, quod aduersus alium eādē hæreditatem defendat.
Sed melius est, officio iudicis cautione uel satisfactione uicto mederi
cum & res salua sit ei, qui in exsecutione tardior uenit aduersus prio-
rem uictorem.

LVIII. SCAEVOLA lib. III. *digestorum*.

Filius à patre emancipatus, secundum conditionem testamenti ma-
tris adiit hæreditatem: quam pater, antequā filium emancipa-
ret, possedit, fructusq; ex ea percepit. sed erogationem in honorem filij,
cum esset senator, fecit. quæsitum est: cum paratus sit pater restituere
hæreditatem, habita ratione eorum, quæ in eum erogant: an filius ni-
hilominus perseuerans petere hæreditatem, doli mali exceptione sub-
moueri possit. Respondi: & si non exciperetur: satis per officium iu-
dicis consuli.

Si pater

SI PARS HAEREDITATIS PETATUR. Tit. IIII.

VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

POST actionem, quam prætor proposuit ei, qui ad se solum hæreditatem pertinere contendit: consequens fuit & ei proponere, qui partem hæreditatis petit. Qui hæreditatem, uel partem hæreditatis petit: ius nõ ex eo metitur, quod possessor occupauit, sed ex suo iure. & ideo si uel ex asse hæres sit: totam hæreditatem uindicabit, licet tu unam rem possideas: siue ex parte, partem, licet tu totam hæreditatem possideas.

Quinimò si duo possideant hæreditatem, & duo sint, qui ad se partes pertinere dicant: non singuli à singulis petere contenti esse debent (puta primus à primo, secundus à secundo) sed ambo à primo, & ambo à secundo. neq; enim alter primi, alter secundi partem possidet, sed ambo utriusq;.

Proinde & si pro hærede possessor & petitor possideant hæreditatem: cum unusquisq; eorum partem dimidiam hæreditatis sibi adserat, inuicem petere debebunt, ut partes rerum consequantur: aut si controuersiam sibi non faciunt hæreditatis, familiæ eriscunt: ut ex periri eos oportebit.

Si ego ex parte me dicam hæredem, cohæres autem meus possideat hæreditatem cum extraneo: cum nõ plus cohæres haberet parte sua, utrum à solo extraneo, an uero & à cohærede debeã petere hæreditatem, quæritur. Et Pegasus fertur existimasse, à solo extraneo me petere debere, eumq; restitutum quidquid possidet, & fortassis hoc officio iudicis debet fieri. Cæterum ratio facit, ut à duobus petam hæreditatem, hoc est etiam à cohærede meo: & ille q; dirigat actionem aduersus exterum possessorem. Sed Pegasi sententia utilior est.

Item si cū me ex parte dimidia dicerem hæredē, trientem hæreditatis possiderem, deinde residuū sextantem uelim persequi: qua liter agā, uideamus. Et Labeo scribit, utiq; partē dimidiā me petere debere à singulis. sic fieri, ut à singulis sextantē cōsequar, & habeā bessēm: quod uerum puto. sed & ipse tenebor ad restitutionem sextantis ex triente, quem possidebam. & ideo iudicis officio inuicem cōpensatio erit admittenda eius, quod possideo: si forte cohæredes sint, à quibus hæreditatem peto. Interdum prætor incertæ partis hæreditatis petitionem indulget, idoneis causis interueniētibus. utputa, est defuncti patris filius. sunt & uxores defunctorū fratrum prægnantes. quā partem fratris filius hæreditatis uindicet, incertū est: quia quot edantur fratrum defunctorum filij, incertum est. Aequissimum est igitur, incertæ partis uindicationem ei concedi. Non audenter tamen dicitur, ubicunq; merito

h h ij quis

quis incertus est, quam partem uindictæ debere incertæ partis uindicationem concedi.

II. CAIVS lib. VI. ad edictum provinciale.

Si ex pluribus, ad quos eadem hæreditas pertinet, quidam adierint, quidam adhuc deliberent: placuit eos, qui adierint, si petant hæreditatem, non maiorem partem petere debere, quam habituri essent cæteris adeuntibus: nec proderit eis, si cæteri non adierint. Non adeuntibus autem cæteris: poterunt tunc partes eorum petere, si modo ad eos pertinent.

III. PAVLVS lib. XVII. ad Plantium.

Antiqui libero uentri ita pspexerunt, ut in tēpus nascendi omnia ei iura integrā referuarent: sicut apparet in iure hæreditatiū, in quibus qui post eum gradū adgnationis sunt, quo est id, quod in utero est: non admittuntur, dum incertum est, an nasci possit. Vbi autem eodem gradu sunt cæteri, quo & uenter: tunc quæ portio in suspenso esse debeat, quæsierunt: & quia nō poterant scire, q̄t nasci possent: ideo multa de huiusmodi re tā uaria & incredibilia tradiderūt, ut fabulis adnumerentur. Nam traditum est, quatuor pariter pñellas à matrefamilias natas esse. Alioquin tradidere non leues authores, quinquies quaternos enixā Peloponesiam, & multas Aegypti uno utero septenos. Sed & tergeminos senatores cinctos uidimus Oratios. Sed & Lelius scribit, se uidisse in palatio liberam mulierem, quæ ab Alexandria perducta esset, ut Hadriano ostenderetur cum quinq; liberis: ex quibus quatuor eodem tempore enixa (inquit) dicebatur, quintum post quadragesimum diem. quid ergo? Prudentissimi iuris authores medietatem quandam secuti sunt, ut quod fieri non raro admodum posset, intuerentur: id est, quia fieri poterat, ut tergemini nascerentur, quartam partem superstiti filio assignauerunt. το γὰρ ἄπαρ ἡ δ' ἴς (ut ait Theophrastus) τὰ γὰρ οὐκ ἔστιν οἱ νομοθέται. Ideoq; & si unum paritura sit, non ex parte dimidia, sed ex quarta interim hæres erit. Idē fermi Plini. & Vlp. cap. xxxi. (de solu.

III. VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

Et si pauciores fuerint nati, residuum ei pro rata adescere: si plures quā tres, decrescere de ea parte, ex qua hæres factus est.

V. PAVLVS lib. XVII. ad Plantium.

Illud sciendum est: si mulier prægnans non sit, existimetur autem prægnans esse: interim filium hæredem esse ex asse, quanquam ignoret se ex asse hæredem esse. Idem est in extraneo: si ex certa portione hæres institutus sit, ex reliqua postumus. Quod si forte ita institutio facta est, QVOTCVNQVE MIHI NATI ERVNT, ET LVCIVS TITIVS PRO VIRILIBVS PORTIONIBVS HAEREDES MIHI SVNTO: habebit hæsitationem, nunquid adire non possit, atq; qui

qui in testamento portionem suam nescit. Sed utilius est, posse eum adire, qui nescit portionē: si cætera, quæ oportet eum scire, nō ignoret.

VI. VLP IANVS lib. VI. opinionum.

SOrori, quam cohæredem fratribus quatuor in bonis matris esse placuit, quinta portio pro portionibus, quæ ad eos pertinuit, cedit: ita ut singuli in quartam, quam ante hac habere credebantur, nō amplius ei quinta conferant. Sumptus, qui propter onera totius hæreditatis iusti fiunt: ei, qui patroni iure portionē euicerit, pro rata computentur.

VII. IULIANVS lib. VI. digestorum.

Non possumus consequi per hæreditatis petitionem id, quod familiæ exciscundæ iudicio consequimur, ut à cōmuntione discedamus: cum ad officium iudicis nihil amplius pertineat, quàm ut partem hæreditatis pro indiuiso restitui mihi iubeat.

VIII. IDEM lib. XLVIII. digestorum.

Permittendum erit possessori hæreditatis, partem quidem hæreditatis defendere, partem uero cedere. Nec enim prohibet, aliquem totam hæreditatem possidere, & partem scire dimidiam ad se pertinere, deq; altera parte controuersiam non facere.

IX. PAVLVS lib. III. ad Titium Alfeni digestorum.

Cum multi hæredes instituti essent, ex his unus in Asia erat. eius procurator uenditionē fecerat, & pecuniā pro parte eius abstulerat. postea apparuerat eū, qui in Asia erat, ante decessisse: instituto ex parte dimidia hærede procuratore suo, & ex parte alio. Quæsitū est, quemadmodum pecunia ex hæreditate petenda esset. Responsum est: ab eo, qui procurator eius fuisset, totam hæreditatem (quia ex hæreditate ea pecunia fuisset, quæ ad procuratorem ex uenditione peruenisset) petere eos oportere, & nihilominus partē dimidiam hæreditatis à cohærede eius. Ita fore, siue omnis ea pecunia penes eū, qui procurator fuisset, resideret: ut omnē per iudicem ab eodē recuperaret. siue is partē dimidiam cohæredi suo reddidisset: ipsum ex dimidia parte, ex dimidia cohæredem eius condemnarent.

X. PAPINIANVS lib. VI. questionum.

Cum hæredis ex parte instituti filius, qui patrē suum ignorabat: uo testatore decessisse, partem hæreditatis nomine patris absentis administauerit, & pecunias distractis rebus acceperit: hæreditas ab eo peti nō potest. quia neq; pro hærede, neq; pro possessore. precia possidet, sed ut filius patris negotium curauit. Negotiorū autem gestorum actio cæteris cohæredibus, ad quos portio defuncti pertinet, dabitur. Illud enim utiq; non est metuendum: ne etiam patris, à quo forte ex hæredatus est, teneatur hæredibus, quasi negotia hæreditaria gesserit:

hh iij cum

als*ei, cui
quod eius
nomine de-
bitum per-
ceptū est,
restituī a-
quum est.

cum illud, quod administrauit, non fuerit paternæ hereditatis. Nam & si negotiorum gestorum actio sit*ei, cuius suo nomine debitum exatum est: hoc tamen, quod alieno nomine perceptū est, restitui æquum est. Sed in proposito neq; patris negocia fuerant, qui esse desierat: neq; paternæ successionis, quæ fuerant alterius hereditatis. Quod si filius iste patri suo hæres exstiterit, & moueat controuersiam, quod pater eius, postq; hæres exstiterit, mortem obierit: ille tractatus incurrit, an ipse causam sibi possessionis mutare uideatur. Quoniam tamen qui negocia hereditaria gessit, & debitor esse cœpit: postea faciens controuersiam hereditatis, ut iuris possessor conuenitur. Idem etiam in hoc filio respondendum erit.

DE POSSESSORIA HAEREDITATIS petitione. Tit. V.

VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

Rdinarium fuit, post ciuiles actiones hereditibus propositas, rationem habere prætorem etiam eorum, quos ipse uelut hæres facit: hoc est eorum, quibus bonorum possessio data est.

II. CAIVS lib. VI. ad edictum provinciale.

PER quam hereditatis petitionē tantundē consequitur bonorū possessor, quantū superioribus ciuilibus actionib; hæres cōsequi potest.

DE FIDEICOMMISSORIA HAEREDI- tatis petitione. Tit. VI.

VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

X ordine occurrit actio, quæ proponitur his, quibus restituta est hereditas. Nam quisquis suscepit restitutā hereditatem ex senatusconsulto, ex quo actiones transeunt: fideicommissoria hereditatis petitione uti poterit.

II. PAVLVS lib. XX. ad edictum,

QVæ actio eadem recipit, quæ hereditatis petitio ciuilis.

III. VLP IANVS lib. LXVI. ad edictum,

Nec interest, mihi quis rogatus fuerit restituere, an cui hæres exstiterit. Si bonorū possessor sim eius, cui fideicommissoria hereditas relicta est, uel alius successor: per hanc actionem experiri potero. Sciendū est, hanc actionem aduersus eū, qui restituit hereditatem, nō competere. Ex aut actiones mihi danf, quæ heredi & in heredē cōpetunt.

Digesto

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER SEXTVS.

DE REI VINDICATIONE Tit. I.

VLP IANVS lib. XVI. ad edictum.

OST actiones, quæ de uniuersitate propositæ sunt, subiicitur actio singularium rerum petitionis. Quæ specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus mobilibus, tam animalibus, quàm ijs quæ anima carent: & in ijs, quæ solo continentur. Per hæc autem actionem liberæ personæ, quæ sunt iuris nostri: ut puta liberi, qui sunt in potestate non petuntur.

igitur aut præiudicijs, aut interdictis, aut cognitione prætoria: & ita Pōponius libro tricesimo septimo. Nisi forte (inquit) adiecta causa quis uindictet. Vnde si quis ita petit filium suum in potestate, ex iure Romano: uidetur mihi Pomponius consentire, recte eum egisse. ait enim adiecta causa, ex lege quiritem uindicare posse. Per hanc autem actionem non solum singulæ res uindictabuntur: sed posse etiam gregem uindictari, Pomponius libro uicesimo quinto lectionum scribit. idem de armento, & de equitis, cæterisque, quæ gregatim habentur, dicendum est. Sed enim gregem sufficit ipsum nostrum esse, licet singula capita nostra non sint. grex enim, non singula corpora uindictabuntur.

II. PAVLVVS lib. XXI. ad edictum.

SEd si par numerus duorum interfuerit: neuter solidum gregem, sed nec partem dimidiam totius eius uindictabit. Sed si maiorem numerum alter habeat: ut detracto alieno, nihilominus gregem uindictaturus sit: in restitutione tamen non ueniunt aliena capita.

III. VLP IANVS lib. XVI. ad edictum.

M Arcellus libro quarto digestorum scribit. qui gregem habebat trecentorum capitum: amissis centum, redemit totidem alia capita ab eo, qui dominium eorum habebat, uel qui bona fide ea possidebat. & hæc utique gregis (inquit) uindicatione continebuntur. Sed & si ea sola supersint capita, quæ redempta sunt: adhuc eum posse gregem uindicare. Armamenta nauis singula erunt uindictanda. scapha quoque separatim uindictabitur. Pomponius scribit: si quid, quod eiusdem naturæ est, ita confusum est atque commistum, ut deduci & separari non possit: non totum, sed pro parte esse uindictandum. ut puta, meum & tuum argentum in massam redactum est. erit nobis commune: & unusquisque pro rata

pro rata pōderis, quod in massa habemus, uindicabimus: & si incertum sit, quantum quisq; ponderis in massa habeat.

III. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.
QVo quidem casu etiam communi diuidundo agi poterit. sed & furti, & ad exhibendum tenebitur, qui dolo malo confundendū id argentum curauit. Ita ut in ad exhibendum actione precij ratio haberi debeat: in uindicatione uel communi diuidundo actione hoc amplius ferat, cuius argentum preciosius erat.

V. VLPIANVS lib. XVI. ad edictum.
** aliās de-
sunt hęc
uerba, usq;
ad. si fru-
mentum.*
Idem Pomponius scribit. si frumentum duorum, non uoluntate eorum, confusum sit, competit singulis in rem actio in id, quantum paret in illo acervo suum cuiusq; esse. Quod si uolūtate eorum cōmista sunt: tunc communicata uidebuntur, & erit cōmuni diuidundo actio. Idem scribit, si ex melle meo & ex uino tuo factū sit mulsum, quodam existimasse, id quoq; communicari: sed puto uerius, ut & ipse significat, eius potius esse, qui fecit: quoniam speciem pristinam non retinet. Sed si plumbum cum argento mistum sit: quia potest deduci, nec communicabitur, nec communi diuidundo agetur, agetur autem in re. Sed si deduci (inquit) non possit, puta si æs & aurum mistum fuerit: pro parte esse uindicandum. Nec quaquam erit dicendum, quod in mulso dictum est: quia utraq; materia, & si confusa, manet tamen. Idem scribit: si equam meam equus tuus prægnantem fecerit: non esse tuum, sed meum, quod natum est. De arbore, quæ in alieno agrum translata, coāluit, & radices immisit: Varus & Nerua utilem in re actionem dabant, nam si nondum coāluit, mea esse non desinit. Cum in rem agitur, si de corpore conueniat, error autem sit in uocabulo: recte actum esse uidetur. Si plures sint eiusdem nominis serui (puta plures Erotēs) nec appareat, de quo actum sit: Pomponius dicit, nullam fieri condemnationem.

VI. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

Si in rem aliquis agat, debet designare rem: & ntrum totam, an partem, & quotam petat. Appellatio enim rei non genus, sed speciem significat. Octauenus ita definit: quod infecta quidē materiæ pondus, signata uero numerum, factæ autem speciem dici oportet. Sed & mensura dicenda erit, cum res mensura continebitur. Et si uestimenta nota esse, uel dari oportere nobis dicamus: utrum numerum eorum dicere debebimus, an & colorē: & magis est, ut utrumq;: nam illud inhumane est: cogi nos dicere, trita sint, an noua. Quamuis & in uasis occurrat difficultas: utrum lancem dūtaxat dici oporteat, an etiam quadratam, uel rotundam: uel pura, an cælata sit. quæ ipsa in petitionibus quoq;

quoq; adijcere difficile est, nec ita coartanda res est: licet in petendo homine nomen eius dici debeat, & utrum puer, an adolescens sit. utiq; si plures sint. sed si nomen eius ignorem, demonstratione eius utendum erit: ueluti qui ex illa hereditate est, qui ex illa natus est. Item fundū petiturus, nomen eius, & quod loci sit, dicere debet.

VII. IDEM lib. XL. ad edictum.

Sis, qui obtulit se fundi uindicationi, damnatus est: nihilominus a possessore recte petitur, si cut Pedius ait.

VIII. IDEM lib. X. ad edictum.

Pomponius libro tricesimo septimo probat: si ex æquis partibus fundum mihi tecum communem, tu & Lucius Titius possideatis: non ab utrisq; quadrantem petere me debere: sed a Titio, qui nō sit dominus, totum semissem. Aliter atq; si certis regionibus possideatis eum fundum. nam tūc sine dubio & a te, & a Titio partes fundi petere me debere. Quoties enim certa loca possidebuntur, necessario in his aliquā partem meam esse. & ideo te quoq; a Titio quadrantem petere debere. Quæ distinctio neq; in re mobili, neq; in hereditatis petitione locū habet. nunquam enim pro diuiso possideri potest.

IX. VLP IANVS lib. XVI. ad edictum.

Officium autem iudicis in hac actione in hoc erit: ut iudex inspiciat, an reus possideat. Nec ad rem pertinebit, ex qua causa possideat. ubi enim probaui rem meam esse: necesse habebit possessor restituere, qui non obiecit aliquam exceptionem. Quidam tamē (ut Pegasus) eam solam possessionem putauerunt hanc actionem complecti, quæ locum habet in interdicto VTI POSSIDETIS uel VTRVBI. Deniq; ab eo, apud quem deposita sit uel commodata, uel qui conduxerit: aut qui legatorum seruandorum causa, uel dotis, uel uentris, uel rei seruandæ nomine in possessione sit, uel cui DAMNI INFECTI non caueatur (quia hi omnes non possident) uindicari non posse. Puto autem ab omnibus, qui tenent, & habent restituendi facultatem, peti* posse.

X. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

Si res mobilis petita sit, ubi restitui debeat, si præsens non sit: & non malum est (si bonæ fidei possessor sit is, cum quo agitur) aut ibi restitui, ubi res est, aut ubi agitur: sed sumptibus petitoris, qui extra cibaria in iter uel nauigationem faciendi sunt.

XI. VLP IANVS lib. XVI. ad edictum.

Nisi malit petitor suis impensis & periculo ibi, ubi * uindicatur, re restituui. tunc enim de restitutione cum satisfactione cauebitur.

XII. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

Si uero malæ fidei sit possessor, qui in alio loco eam rem nactus sit:

ii idem

aliās * additur negatio.

al's * iudicatur.

idem statui debet. Si uero ab eo loco, ubi lis contestata est, eam subtraham aliò transfulerit: illic restituere debet, unde subtrahit, sumptibus suis.

XIII. VLP IANVS lib. XVI. ad edictum.

Non solum autem restitui iubebit, uerum et si deterior res sit facta, eius rationem iudex habebit. finge enim debilitatum hominem, uel uulneratum restitui. utiq; ratio per iudicem habebitur, quāto deterior sit: quanquam & legis Aquiliæ actione conueniri possessor possit. Vnde quæritur, an non aliàs iudex æstimare damnum debeat, quàm si remittatur actio legis Aquiliæ? Et Labeo* putat cauere petitor rem oportere lege Aquilia se non acturum. quæ sententia uera est.

aliàs * reputat lege Aquilia non acturum.

XIIII. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

Quod si malit actor potius legis Aquiliæ actione uti, absolueudus est possessor. Itaque electio actori danda est, non ut triplum, sed duplum consequatur.

XV. VLP IANVS lib. XVI. ad edictum.

Item si uerberatū tradidit, Labeo ait, petitori etiā IN IURIARVM competere. Si quis rem ex necessitate distraxit: fortassis huic officio iudicis succurreret, ut precium duntaxat debeat restituere. Nam & si fructus perceptos distraxit, ne corrumpere: æque non amplius, quàm precium præstabit. Item si forte ager fuit, qui petitus est, & militibus adsignatus est, modico honoris gratia possessori dato: an hoc restituere debeat? & puto præstaturū. Si seruus petitus, uel aliud animal demortuum sit sine dolo malo & culpa possessoris: precium non esse præstandū plerisq; placuit. Sed est uerius: si forte distracturus erat petitor, si accepisset: moram passo debere præstari. nam si ei restituisset, distraxisset, & precium lucratus esset.

XVI. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

Utq; autem, etiam mortuo homine, necessaria est sententia propter fructus, & partus, & stipulationem de euictione. non enim post litem contestatam utiq; & factum possessor præstare debet. Culpa non intelligitur, si nauem petitam tempore congruo navigationis trans mare misit, licet ea perierit: nisi minus idoneis hominibus eam commiserit.

XVII. VLP IANVS lib. XVI. ad edictum.

Iulianus libro septimo digestorū scribit: si hominē, qui Mæuij erat emero à Titio: deinde cum eum Mæuius à me peteret, eundem uen didero, eumq; emptor occiderit: æquum esse, me precium Mæuij restituere. Idem Iulianus eodem libro scribit: si moram fecerit in homine reddendo possessor, & homo mortuus sit: etiam fructuum rationem usq; ad rei iudicatæ tempus spectandam esse. Idem Iulianus ait: non solū

non solum fructus, sed etiam omnem causam præstandam: & ideo & partum uenire in restitutionem, & partuum fructus. Vsq; adeo autem hæ causæ ueniunt, ut Iulianus libro septimo scribat, si per eum seruū possessor adquisierit actionem legis Aquiliæ: restituere cogendum.

Quod si dolo malo ipse possessor desierit possidere, & alius hominem per iniuriam occiderit: aut preciū hominis, aut actiones suas præstare cogetur: utrum eorum uoluerit actor. Sed & fructus, quos ab alio possessore percepit, restituere eum oportet. Lucrum enim ex eo homine, qui in lite esse cœperit, facere non debet. Sed fructus eius temporis, quo possessus esset ab eo, qui euicit, restituere non debet. Sed quod dicit de actione legis Aquiliæ: procedit, si post litem contestatam usu cepit possessor: quia plenum ius incipit habere.

XVIII. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Si post acceptum iudicium possessor usu hominem ceperit: debet eum tradere, eoq; nomine de dolo cauere. periculum est enim, ne uel eum pignorauerit, uel manumiserit.

XIX. VLP IAVNS lib. XVI. ad edictum.

Ipse quoq; reo cauendum esse Labeo dicit, IIS REBUS RECTE PRÆSTARI: si forte fundi nomine DAMNI INFECTI cauerit.

XX. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Præterea restituere debet possessor, & quæ post acceptum iudiciū per eum, non ex re sua adquisiuit: in quo hæreditates quoq; & legata, quæ per eum seruū obuenerunt, continentur. nec enim sufficit corpus ipsum restitui, sed opus est, ut & causa rei restituatur, id est, ut omne habeat petitor, quod habiturus foret, si eo tempore, quo iudicium accipiebatur, restitutus illi homo fuisset. Itaq; & partus ancillæ restitui debet: quamuis post ea editus sit, quam matrem eius, post acceptū scilicet iudiciū, possessor usuceperit. quo casu etiam de partu, sicut de matre & traditio, & cautio de dolo necessaria est.

XXI. PAVLVVS lib. XXI. ad edictum.

Si à bonæ fidei possessore fugerit seruus: requiremus, an talis fuerit, ut & custodiri debuerit. nam si integræ opinionis uidebatur, ut non debuerit custodiri, absoluendus est possessor: ut tamen, si interim eum usuceperit, actionibus suis cedat petitori: & fructus eius temporis, quo possedit, præstet. Quod si nondum eum usuceperit: absoluendum eum sine cautionibus, ut nihil caueat petitori de persequenda ea re. nihilominus enim petitor eam rem persequi posse: quamuis interim, dum in fuga sit, usucapiat: nec iniquum id esse, Pomponius libro tricesimonono ad edictum scribit. Si uero custodendus fuerit, etiam ipsius nomine damnari debere: ut tamē, si usu eum

ii ij non

non cœpit, actor ei actionibus suis cedat. Iulianus autem in his casibus, ubi propter fugam serui possessor absoluitur: & si non cogatur cauere de persequenda re, tamen cauere debere possessorem, si rem nactus fuerit, ut eam restituat: idq; Pomponius libro decimoquarto lectionum probat, quod uerius est.

QUOD SI DOLO POSSESSORIS FUGERIT: DAMNANDUM EUM, QUASI POSSIDERET.

XXII. VLP IANVS lib. XVI. ad edictum.

XXIII. PAVLVVS lib. XXI. ad edictum.

IN rem actio competit ei, qui aut iure gentium, aut iure ciuili dominium adquisiit. Loca sacra, item religiosa, quasi nostra, in rem actione peti non possunt. Si quis rei suæ alienam rem ita adiecerit, ut pars eius fieret: ueluti si quis statuæ suæ brachium, aut pedem alienum adiecerit, aut scypho ansam uel fundum, uel candelabro sigillum, aut mensæ pedem: dominum eius totius rei eum effici, uerèq; statuam suam dicturum & scyphum, pleriq; recte dicunt. Sed & id, quod in charta mea scribitur, aut in tabula pingitur, statim meum fit: licet de pictura quidā contra senserint, propter precium picturæ: sed necesse est ei rei credere id, quod sine illa esse non potest. In omnibus igitur istis causis, ex quibus mea res per præualentiam alienam rem trahit, meamq; efficit: si eam rem uindicem, per exceptionem doli cogar precium eius, quod accessit, dare. Item quæcunq; alijs iuncta siue adiecta, accessionis loco cedunt: ea quādiu cohærent, dominus uindicare non potest: sed ad exhibendum agere potest, ut separantur, & tunc uindicentur: scilicet excepto eo, quod Cassius de ferruminatione scribit. Dicit enim, si statuæ suæ ferruminatione iniunctum brachium sit, unitate id maioris partis consumi: & quod semel alienum sit, etiam si inde abruptum sit, redire ad priorem dominum non posse. Non idem est in eo quod adplumbatum sit: quia ferruminatione per eandem materiam facit confusionem, plumbatura uero non idem efficit. Ideoq; in omnibus his casibus, in quibus neq; ad exhibendum, neq; in rem locum habet: in factum actio necessaria est.

At in ijs, quæ ex distantibus corporibus essent, constat singulas partes retinere suam propriam speciem: ut singuli homines, singulæ oues. ideoq; posse me gregem uindicare, quamuis aries tuus sit immixtus: sed & te arietem uindicare posse. Quod non idem in cohærentibus corporibus eueniet. Nam si statuæ meæ brachium alienæ statuæ addideris: non posse dici brachium tuum esse, quia tota statua uno spiritu continetur. Tignum alienum ædibus iunctum nec uindicari potest propter legem duodecim tabularum, nec eo nomine ad exhibendum agi, nisi aduersus eum, qui sciens alienum suis ædibus iunxit: sed est actio antiqua DE TIGNO IUNCTO, quæ in duplum ex lege duodecim tabularum

bularum descendit. Item si quis ex alienis cæmentis in solo suo ædificauerit: domum quidem uindicare poterit, cæmenta autem resoluta prior dominus uindicabit: etiam si post tempus usucapionis dissolutum sit ædificium, quàm à bonæ fidei emptore possessum est. Nec enim singula cæmenta usucapiuntur, & si domus per temporis spacium nostra fiat. **XXIII. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.**

IS qui destinauit rem petere, animaduertere debet, an aliquo interdicto possit nancisci possessionem: quia longe commodius est ipsum possidere, & aduersarium ad onera petitoris compellere, quàm alio possidente petere. **XXV. VLP IANVS lib. LXX. ad edictum.**

IS qui se obtulit rei defensionis sine causa, cum non possideret, nec dolo fecisset, quo minus possideret: si actor ignoret, non est absoluendus, ut Marcellus ait. quæ sententia uera est, sed post litem contestatam. cæterum ante iudicium acceptum non decipit actorem, qui se negat possidere, cum uere non possideat: nec uidetur se liti obtulisse, qui discessit. **XXVI. PAVLVS lib. II. ad Plautium.**

Nam si actor scit: tunc is non ab alio, sed à se decipitur: & ideo reus absoluitur. **XXVII. IDEM lib. XXI. ad edictum.**

SIn autem cum à Titio petere uellem, aliquis dixerit se possidere, & ideo liti sese obtulerit, & hoc ipsum in re agenda testatione probauero: omnimodo condemnandus est. Possidere autem aliquis debet, utiq; & litis contestatæ tempore, & quo res iudicatur. Quod si litis contestatæ tempore possedit, cum autem res iudicatur, sine dolo malo amisit possessionem: absoluendus est possessor. Item si litis contestatæ tempore non possedit, quo autem tempore iudicatur, possidet: probanda est Proculi sententia, ut omnino condemnatur. Ergo & fructuum nomine, ex quo cœpit possidere, damnabitur. Si homo petitus, dolo possessoris deterior factus sit, deinde sine culpa eius ex alia causa mortuus sit: æstimatio non fiet eius, quod deteriore eum fecit: quia nihil interest petitoris. sed hoc quantum ad in rem actionem. legis autem Aquiliæ actio durat. Sed & is, qui ante litem contestatam dolo desinit rem possidere, tenetur in rem actione: idq; ex senatusconsulto colligi potest, quo cautum est (ut diximus) ut dolus præteritus in hæreditatis petitione ueniat. cum enim in hæreditatis petitionem, quæ & ipsa in rem est, dolus præteritus fertur: non est absurdum, per consequentias & in speciali in rem actione dolum præteritum deduci. Si per filium aut per seruū pater uel dominus possideat, & is sine culpa patris dominiue rei uindicandæ tempore absit: uel tempus dandum, uel cauendum est de possessione restituenda. In re petita si possessor ante litem conte-

statam sumptus fecit, per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, si perseveret actor petere rem suam, non redditis sumptibus. Idem est etiam, si noxali iudicio servum defendit, & damnatus præstitit pecuniam: aut in area, quæ fuit petitoris, per errorem insulam ædificavit: nisi tamen paratus sit petitor pati, tollere eum ædificiū. Quod & in area uxori donata per iudicem, qui *de dote cognoscit, faciendum dixerūt.

aliās* de
re.

Sed si puerum meum, cum possideres, erudisses: non idem observandum Proculus existimat: quia neque carere servo meo debeam, nec potest remedium idem adhiberi, quod in area diximus.

XXVIII. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Forte quod pictorem, aut librarium esse docueris: dicitur non aliter iudicis officio æstimationem haberi posse:

XXIX. POMPONIVS lib. XXI. ad Q. Mutium.

aliās* ex
precio
eius.

Nisi si venalem eum habeas, & plus* precij consecuturus sis propter artificium.

XXX. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Aut si ante denunciatum sit actori, ut impensam solueret: & eo dissimulante, posita sit doli mali exceptio.

XXXI. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

Ceterum cum de fructibus servi petiti quaeritur: non tantum probitas eius spectanda est: quia etiam impuberis aliqua opera esse possunt. Improbe tamen desiderabit petitor fructus æstimari, qui ex artificio eius percipi potuerunt, quod artificium sumptibus possessoris didicit.

XXXII. MODESTINVS lib. VIII. differentiarum.

Quod si artificem fecerit: post vicesimum quintum annum eius, qui artificium consecutus est, impensæ factæ poterunt pensari.

XXXIII. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

Fructus non modo percepti, sed & qui percipi potuerunt, æstimandi sunt. & ideo si dolo aut culpa possessoris res petita perierit: verior rem putat Pomponius Trebatij opinionem, putantis eousque fructuum rationem habendam, quousque haberetur, si non perisset: id est ad rei indicandæ tempus, quod & Iuliano placet. Hac ratione si nudæ proprietatis dominus petierit, & inter moras ususfructus amissus sit: ex eo tempore, quo ad proprietatem ususfructus reuersus est, ratio fructuum habebitur.

XXXIV. IVLIANVS lib. VII. digestorum.

Idem est, & si per alluvionem pars fundo accesserit.

XXXV. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

Ex diuerso, si petitor lite contestata, usumfructum legauerit: ex eo tempore, ex quo discessit à proprietate, fructuum rationem non habendam, quidam recte putant. Vbi alienum fundum petij, & iudex

de sententia declarauit meum esse: debet etiam de fructibus possessor condemnari: eodem enim errore & de fructibus condemnatur. non debet enim lucro possessori. cedere fructus, cum uictus sit: alioquin (ut Martianus ait) nec rem arbitrabitur iudex mihi restitui. & quare habeat, quod non esset habiturus possessor, si statim possessionem restituisset? Petitor possessori de euictione cauere non cogitur eius rei nomine, cuius æstimationem accepit. sibi enim possessor imputare debet, qui rem non restituit. Eorū quoque, quæ sine interitu diuidi non possunt, partem petere posse constat.

XXXVI. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

Qui petitorio iudicio utitur: ne frustra experiatur: requirere debet, an is, cum quo instituit actionem, possessor sit, uel dolo desierit possidere. Qui in rem conuenitur, etiam culpæ nomine condēnatur. Culpæ autem reus est possessor, & qui per insidiosa loca seruum misit, si is perijt: & qui seruū à se petitem in arena esse concessit, si is mortuus est. sed & qui seruū fugitiuum à se petitem non custodit, si is fugit: & qui nauem à se petitam, aduerso tempore nauigatum misit, si canafragio perempta est.

XXXVII. VLP IANVS lib. XVI. ad edictum.

Iulianus libro septimo digestorum scribit. Si in area ædificassem, cuius bonæ fidei quidem emptor fui, eo autem tempore ædificauī, quo iam sciebam alienam: uideamus, an nihil mihi exceptio proferat, nisi forte quis dicat prodesse de damno sollicito. Puto autem huic exceptionem non prodesse. nec enim debuit in alienum certus ædificium ponere. Sed hoc ei concedendum est, ut sine dispendio domini area, tollat ædificium, quod posuit.

XXXVIII. CELSVS lib. III. digestorum.

In fundo alieno, quem imprudens emeris, si ædificasti aut conseruisti, deinde euincitur: bonus iudex uarie ex personis causisq; constituet. Finge & dominum eadem facturū fuisse. reddet impensam, ut fundū recipiat: eō usq; dūtaxat, quo preciosior factus est: & si plus pretij fundo accessit, solum quod impensum est*. Finge pauperem, cui si reddere id cogatur, laribus sepulchrisq; uitis carendū sit. sufficiet tibi pmittere tollere ex his rebus, quæ possis: dum ita, ne deterior sit fundus, q̃ si initio non foret ædificatū. Censuimus uero, ut si paratus sit dominus tantū dare, quantū habiturus esset possessor, his rebus ablati: fiat ei potestas. neq; malicijs indulgendū est: si testoriū puta, qd induxeris, picturasq; corradere uelis, nihil laturus, nisi ut officias. Finge eā esse personā domini, quæ receptum fundū mox uenditura sit. nisi reddat, quantū prima parte reddi oportere diximus: eo deducto, condēnandus est.

Vlpianus

*hæc in nō
nullis non
habentur.

XXXIX. VLPIANVS lib. XVI. ad edictum.

Redemptores, qui suis cæmentis ædificant: statim cæmenta faciunt eorum, in quorum solo ædificant. Iulianus recte scribit libro septimo digestorum: mulierem, quæ intercedens, fundum pignori dedit: quamuis à creditore distractum, posse in rem actione petere.

XL. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

Quia nullum pignus creditor uendidisse uidetur.

XLI. VLPIANVS lib. XVI. ad edictum.

Si quis hac lege emerit, ut si alius meliorem conditionem attulerit, recedatur ab emptione: post allatam conditionem, iam non potest in rem actione uti. Sed si cui in diem additus sit fundus: ante quàm additio sit facta, uti in rem actione potest: postea non poterit. Si feruus mihi uel filius familias fundum uendidit, & tradidit, habēs liberam peculij administrationem: uti in rem actione potero. Sed & si domini uoluntate rem tradat, idem erit dicendū: quemadmodum & cum procurator uoluntate domini uendidit, & tradidit, in rem actio mihi præstabitur.

XLII. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

Si in rem actum sit, quamuis hæres possessoris, si non possideat, absoluatur: tamen si quid ex persona defuncti commissum sit, omnimodo in damnationem ueniet.

XLIII. IDEM lib. XXXVII. ad edictum.

aliās * de-
structo.
aliās * de-
tracti utru-
biq.

Quæ religiosis adhærent, religiosa sunt. & idcirco nec lapides inædificati, postquàm remoti sunt, uindicari possunt. per INFECTVM autem actionem petitori extra ordinem subuenitur: ut is, qui hoc fecerit, restituere eos compellatur. Sed si alieni sine uoluntate domini inædificati fuerint, & nondum * finito monumēto in hoc * disiecti erunt, ut alibi reponerentur: poterunt à domino uindicari. Quod si in hoc disiecti erunt, ut reponerentur: similiter dominū repetere eos posse constat.

XLIIII. CAIVS lib. XXVIII. ad edictum prouinciale.

Frustus pendentes pars fundi uidentur.

XLV. VLPIANVS lib. LXVIII. ad edictum.

Si homo sit, qui post conuentionem restituitur: si quidem à bonæ fidei possessore, puto cauendum esse de dolo solo debere. Cæteros autem & de culpa sua: inter quos erit & bonæ fidei possessor post litem contestatam.

XLVI. PAVLVS lib. X. ad Sabinum.

Eius rei, quæ per in rem actionem petita, æstimata est, quanti in litem actor iurauerit: dominū statim ad possessore pertinet. transigisse enim cum eo & decidisse uidebitur eo precio, quod ipse cōstituit.

XLVII. IDEM lib. XVII. ad Plantium.

Hoc

HOc si res præsens sit. si uero absens: tunc, cum possessionem eius possessor nactus sit ex uoluntate actoris. & ideo non est alienum, non aliter æstimari à iudice: quàm si cauerit actor, quod per se non fiat, possessionem eius rei non traditum iri.

XLVIII. PAPINIANVS lib. II. *responsorum.*

Sumptus in prædium, quod alienum esse apparuit, à bonæ fidei possessore facti: neq; ab eo, qui prædiū donauit, neq; à domino peti possunt: uerum exceptione doli opposita, per officium iudicis æquitatis ratione seruantur, si fructuum à lite contestata perceptorum summā excedant. etenim admissa compensatione, superfluum sumptum (meliore prædio facto) dominus restituere cogitur.

XLIX. CELSVS lib. XVIII. *digestorum.*

Solum partem esse ædium existimo, nec alioquin subiacere, uti mare nauibus. Meum esse, quod ex re mea superest, cuius uindicandi ius habeo.

L. CALLISTRATVS lib. II. *edicti monitorij.*

Si ager ex emptionis causa ad aliquem pertineat: nō recte hac actione agi poterit, antequàm tradit⁹ sit ager, tūcq; possessio amissa sit. Sed hæres de eo, quod hæreditati obuinit, recte aget, & si possessionem eius adhuc non habuerit.

LI. POMPONIVS lib. XVI. *ad Sabinum.*

Si in rem actum sit, & in hæredem possessoris iudicium datum: culpa quoq; & dolus malus hæredis in hoc iudicium uenit.

LII. IULIANVS lib. VII. *digestorum.*

Cum autem fundi possessor ante litem contestatā dolo malo fundum possidere desijt: hæredes eius in rem quidem actionem suscipere cogendi non sunt, sed in factū actio aduersus eos reddi debet: per quam restituere cogentur, in quantum locupletes ex ea re facti fuerūt.

LIII. POMPONIVS lib. XXXI. *ad Sabinum.*

Si postea, quàm fundi possessor eum excoluisset sæuissetue, fundus seuincatur: consita tollere non potest.

LIII. VLPPIANVS lib. VI. *opinionum.*

Inter officium aduocationis, & rei suæ defensionem multum interest: nec propterea quis (si postea cognouerit rem ad se pertinere) quod alij eam uindicanti, tunc ignorans suam esse, adfistebat, dominum suum amisit.

LV. IULIANVS lib. LX. *digestorum.*

Si possessor fundi ante iudicium acceptum, duobus hæredibus relictis, decesserit: & ab altero ex his, qui totū fundū possidebat, totus petitus fuerit: quin insolidum condēnari debeat, dubitari nō oportet.

kk Idem

LVI IDEM lib. LXXIII. *digestorum*

VIndicatio non ut gregis, ita & peculij recepta est: sed res singulas is, cui legatum peculium est, petet.

LVII. ALFENVS lib. VI. *digestorum*.

IS, à quo fundus petitus erat, ab alio eiusdem fundi nomine conuentus est. quærebatur, si alterutri eorum iussu iudicis fundum restituisset, & postea secundum alterum petito rem iudicaretur: quemadmodum non duplex damnū traheret? Respondi. uter prior iudex iudicaret: eum oportere ita fundum petitori restitui iubere, ut possessori cauere uel satisficere, si alter fundum euicisset, eum præstare.

LVIII. PAVLVS lib. III. *ὑπομνήματα* Alfeni *digestorum*.

Aquo seruus petebatur, cum eiusdem serui nomine cum eo furti ageretur: quærebatur, si utroque iudicio condemnatus esset, quid se facere oporteret, si prius seruus ab eo euictus esset? Respondit non oportere iudicem cogere, ut eum traderet, nisi satis ei datū esset: quod pro eo homine iudicium accepisset, & si quid ob eam rem datum esset, id recte præstari. Sed si prius de furto iudicium factum esset, & hominē noxæ dedidisset, deinde de ipso homine secundum petito rem iudicium factum esset: non debere ob eam rem iudicem, quod hominem non traderet, litem æstimare: quoniam nihil eius culpa, neque dolo contigisset, quominus hominem traderet.

LIX. IVLIANVS lib. VI. *ex Minutio*.

Habitator in aliena ædificia fenestras & hostia imposuit. eadem post annum dominus ædificiorum dempsit. Quæro: is, qui imposuerat, possit ne ea vindicare? Respondi, posse. nam quæ alienis ædificijs cōnexa essent, ea quāmdiu iuncta manerent, eorundem ædificiorum esse: simul atque inde dempta essent, continuo in pristinam causam reuerti.

LX. POMPONIVS lib. XXIX. *ad Sabinum*.

Quod infans, uel furiosus possessor perdidit, uel corripit: impunitum est.

LXI. IVLIANVS lib. VI. *ad Minutium*.

Minutius interrogatus, si quis nauem suam aliena materia refecisset: num nihilominus eiusdem nauis maneret? respondit, manere: sed si in ædificanda eadem fecisset, non posse. IVLIANVS NOTAT. nam proprietates totius nauis carinæ causam sequitur.

LXII. PAPINIANVS lib. VI. *questionum*.

Si nauis à malæ fidei possessore petatur, & fructus æstimandi sunt: Sicut in taberna & area, quæ locari solent. Quod non est ei contrariū, quod de pecunia deposita, quā non attingit, hæres usuras præstare non cogitur. nam & si maxime uestura (sicut usura) non natura peruenit, sed iure

sed iure percipitur: tamen ideo uestura desiderari potest, quoniam periculum nauis possessor petitori præstare non debet, cum pecunia periculo dantis fœneretur. Generaliter autem, cum de fructibus æstimationis quæritur: constat animaduerti non debere, an malæ fidei possessor fruiturus sit, sed an petitor frui potuerit, si ei possidere licuisset. quâ sententiam Iulianus quoque probat.

LXIII. IDEM lib. XII. *questionum.*

Si culpa, non fraude quis possessionem amiserit: quoniam pati debet æstimationem, audiendus erit à iudice, si desideret, ut aduersarius actiones suas cedat: cum tamen prætor auxilium quandoque laturus sit, quolibet alio possidere, ut nulla captione adficiatur. Ipso quoque, qui litis æstimationem percepit, possidente, adiuuari debet: nec facile audiendus erit ille, si uelit postea pecuniam, quam ex sententia iudicis periculo iudicati recepit, restituere.

LXIII. IDEM lib. XV. *questionum.*

Cum in rem agitur: eorum quoque, quæ usui, non fructui sunt, restitui fructus certum est.

LXV. IDEM lib. II. *definitionum.*

Emptor prædium, quod non à domino emit: exceptione doli posita, non aliter restituere domino cogetur, quàm si pecuniam creditori eius solutam, qui pignori datum prædium habuit, usurarumque mercedis temporis superfluum recuperauerit: scilicet si minus in fructibus à lite contestata perceptis fuerit. nam eos usuris nobis duntaxat compensari, sumptuum in prædii factorum exemplo, æquum est. Ancilla quæ non in dotem data est, sed in peculium filiæ concessa: peculio non legato, mancipium hæreditarium esse conuenit. Si tamen pater dotis ac peculij contemplatione filiâ exhæredauit, & ea ratione reddita, nihil ei testamento reliquit, aut eo minus legauit: filiam defensio tuebitur uoluntatis.

LXVI. PAVLVS lib. II. *questionum.*

Non ideo minus recte quid nostrum esse uindicamus, quod abire à nobis dominiû speratur, si cõditio legati uel libertatis exstiterit.

LXVII. SCAEVOLA lib. III. *responsorum.*

A Tutore pupilli domum mercatus, ad eius refectorem fabrum induxit: is pecuniam inuenit. quæritur, ad quem pertineat? Respondi, si non thesauri fuerunt, sed pecunia forte perditâ, uel per errorem ab eo, ad quem pertinebat, non ablata: nihilominus eius eam esse, cuius fuerat.

LXVIII. VLP IANVS lib. LI. *ad edictum.*

Qui restituere iussus, iudici nõ paret, contedens nõ posse restituere: siquidẽ habet rẽ, manu militari officio iudicis ab eo possessio

transfertur, & fructuū dūtaxat, omnisq; causſæ nomine condēnatio fit. Si uero non poteſt reſtituere, & dolo fecit, quo minus poſſit: is quantū aduerſarius in litem ſine ulla taxatione infinitum iurauerit, damnan-
dus eſt. Si uero nec poteſt reſtituere, nec dolo fecit, quō minus poſſit:
non pluris, quā res eſt, id eſt quanti aduerſarij interfuit, condemnan-
dus eſt. Hæc ſententia generalis: ſiue interdicta, ſiue actiones, & ſiue in
rē, ſiue in perſonā ſint, ex quibus arbitrato iudicis quid reſtituitur: locū
habet.

LXIX. PAVLVVS lib. XVIII. ad Sabinum.

IS qui dolo fecit, quo minus poſſideret: hoc quoq; nomine punitur,
quod actor cauere ei non debet: actiones, quas eius rei nomine ha-
beat, ſe ei præſtaturum.

LXX. POMPONIVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

NEc quaſi Publicianam quidem actionē ei dandam placuit: ne in
potestate cuiuſq; ſit, per rapinam ab inuito domino rem iniuſto
precio comparare.

LXXI. PAVLVVS lib. XVIII. ad Sabinum.

QUod ſi poſſeſſor quidem dolo fecit, actor uero iurare nō uult, ſed
quanti res ſit aduerſariū condemnari malit: mos ei gerendus eſt.

LXXII. VLP IANVS lib. XIX. ad edictum.

SI à Titio fundum emeris Sempronij, & tibi traditus ſit precio ſolu-
to: deinde Titius Sempronio hæres exſtiterit, & eundem alij uendi-
derit, & tradiderit: æquius eſt, ut tu potior ſis. Nā & ſi ipſe uenditor eam
rem à te peteret, exceptione eum ſubmoueres. Sed & ſi ipſe poſſideret,
& tu peteres: aduerſus exceptionem domini, replicatione uteris.

LXXIII. IDEM lib. XVI. ad edictum.

IN ſpeciali actione nō cogitur poſſeſſor dicere, pro qua parte eius ſit.
hoc enim petitoris munus eſt, non poſſeſſoris. quod & in Publicia-
na obſeruatur. Superficiario,

LXXIII. PAVLVVS lib. XXI. ad edictum.

ID eſt, qui in alieno ſolo ſuperficiem ita habet, ut certam penſio-
nem præſtet,

LXXV. VLP IANVS lib. XVI. ad edictum.

PRætor cauſſa cognita in rem actionem pollicetur.

LXXVI. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

QUæ de tota re uindicanda dicta ſunt, eadē & de parte intelligenda
ſunt: officioq; iudicis continetur, pro modo partis ea quoq; reſti-
tui iubere, quæ ſimul cum ipſa parte reſtitui debent. Incertæ partis
uindicatio datur, ſi iuſta cauſſa interueniat. Iuſta autem cauſſa eſſe po-
teſt, ſi forte legi Falcidiae locus ſit in teſtamento, propter incertam de-
tractionem ex legatis, quæ uix apud iudicem examinatur. Iuſtam enim
habet

habet ignorantiam legatarius, cui homo legatus est: si hæsitet, quotam partem uindicare debeat. itaq; tali dabitur actio. eadem & de cæteris rebus intelligemus.

LXXVII. VLP IANVS lib. XII. ad edictum.

QUædam mulier fundum non marito donauit per epistolam, & eundem fundum ab eo conduxit. dixi posse defendi in rem ei competere, quasi per ipsam adquisierit possessionem, ueluti per colonam. Proponebatur, quod etiam in eo agro, qui donabatur, fuisset, cum epistola mitteretur. quæ res sufficiebat ad traditam possessionem, licet conductio non interuenisset.

LXXVIII. LABEO lib. III. παθονῶν à Paulo ὑπὸ τομθέντων

SI eius fundi, quem alienum possidebas, fructum non coëgisti: nihil si eius fundi fructus nomine te dare oportet. PAVLVVS NOTAT. imò quæritur, si huius fructus idcirco factus est, quod is eum suo nomine perceperit. Perceptionem fructus accipere debemus, non tantum si perfecte sint collecti, sed etiam coëpti ita, ut terra continere se fructus de fierint: ueluti si oliuæ, uel uuæ collectæ sunt, nondum autem uinum uel oleum ab aliquo factum est. statim enim ipse accepisse fructum existimandus est.

LXXIX. IDEM lib. VI. παθονῶν à Paulo ὑπὸ τομθέντων.

SI hominem à me petieris, & is post litem contestatam mortuus sit: fructus, quoad uixerit, æstimari oportet. PAVLVVS NOTAT. ita id uerum esse puto, si non prius is homo in eam ualitudinem inciderit, propter quam operæ eius inutiles factæ sunt. nam ne si uixisset quidem in ea ualitudine, fructus eius temporis nomine æstimari conueniret.

LXXX. FVRIVS ANTHINVS lib. I. ad edictum.

IN rem actionem pati non cōpellimur: quia licet alicui dicere, se non possidere. ita tamen ut si possit aduersarius conuincere, rem ab aduersario possideri: transferat ad se possessionem per iudicem, licet suam esse non probauerit.

DE PVBLICIANA IN REM ACTIONE. Tit. II.

VLP IANVS lib. XVI. ad edictum.

It prætor. SI QVI'S ID, QVOD TRADITVRE EX IVSTA CAVSSA NON A DOMINO, ET NONDVM VSVCAPTVM PETET, IVDICIVM DABO. Merito prætor ait, NONDVM VSVCAPTVM, nam si usucaptum est, habet ciuilem actionem, nec desiderat honorem.

harian.

Sed cur traditionis duntaxat, & usucapionis fecit mentionem

k k iij

nem

nem, cum sanè multæ sint iuris partes, quibus dominium quis nanciscatur: ut puta legatum?

II. PAVLVVS lib. XXI. ad edictum.

Vel donationes causa mortis factæ: nā & hic amissa possessione competit Publiciana, quia ad exemplum legatorum capiuntur.

III. VLPPIANVS lib. XVI. ad edictum.

Et alia pleræq; Ait prætor, QUI EX IVSTA CAVSSA PETIT, qui igitur iustam causam traditionis habet, utitur Publiciana. Et non solū bonæ fidei emptori cōpetit publiciana, sed & alijs: ut puta ei, cui dotis nomine tradita res est, necdum usucapta. est enī iustissima causa: siue æstimata res in dote data sit, siue non. Itē si res ex causa iudicati tradita sit,

Vel solvendi causa,

V. VLPPIANVS lib. XVI. ad edictum.

Vel ex causa noxæ deditiois: siue uera, siue falsa sit causa.

VI. PAVLVVS lib. XXI. ad edictum.

Item si seruum ex causa noxali (quia non defendebatur) iussu prætoris duxero, & amifero possessionem: competit mihi Publiciana.

VII. VLPPIANVS lib. XVI. ad edictum.

Sed & si res adjudicata sit, Publiciana actio competit. Si lis æstimata fuerit, similis est uenditioni: & ait Iulianus libro septimo digestorum, si obtulerit reus æstimationem litis, Publicianam competere.

Marcellus libro decimosextimo digestorū scribit, eū qui à furioso, ignorās eum furere, emit, posse usucapere. ergo & Publicianā habebit.

Sed & si quis ex lucratiuis causis rem acceperit, habet Publicianā: quæ etiam aduersus donatorem competit. est enim iustus possessor & petitor, qui ex liberalitate accepit. Si à minore quis emerit, ignorans eum minorem esse, habet Publicianam. Sed & si permutatio facta sit, eadem actio competit. Publiciana actio ad instar pprietatis, non ad instar possessionis respicit. Si petenti mihi rem iusiurandum detuleris, egoq; iurauero rem meam esse: competit mihi Publiciana, sed aduersus te dūtaxat. ei enim soli nocere debet iusiurandum, qui detulit. Sed & si possessori delatum erit iusiurandum, & iurauerit rem petitoris non esse: aduersus eum solum petentem exceptione utetur, non ut & actionem habeat. In publiciana actione omnia eadem erunt, quæ & in rei uindicatione diximus. Hæc actio & hæredi, & honorarijs successoribus competit. Si ego non emero, sed seruus meus: habeo Publicianam. Idem est & si procurator meus, uel tutor, uel curator, uel quis alius negotium meum gerens, emerit. Prætor ait, QUI bona

BONA FIDE EMIT. Non igitur omnis emptio præderit, sed ea, quæ bonam fidem habet. Proinde hic sufficit, me bonæ fidei emptorem fuisse: quamuis non à domino emerim, & ille callido consilio uendiderit. neque enim dolus uenditoris mihi nocebit. In hac actione non oberrat mihi, si successor sum, & dolo feci: cum is, in cuius locum successi, bona fide emisset. Nec præderit, & si dolo careo: cum emptor, cui successi, dolo fecisset. Sed enim si seruus meus emerit: dolus eius spectandus erit, non meus, uel contra. Publiciana tempus emptionis continet. & ideo neque quod ante emptionem, neque quod postea dolo malo factum est, in hanc actionem deduci Pomponio uidetur. Bonam autem fidem solius emptoris continet. Vt igitur Publiciana competat, hæc debent concurrere: ut & bona fide quis emerit, & ei res emptæ eo nomine sit tradita. Cæterum ante traditionem, quamuis bonæ fidei quis emptor sit, experiri Publiciana non poterit. Iulianus libro septimo digestorum scribit, traditionem rei emptæ oportere bona fide fieri: ideoque si sciens alienam possessionem apprehendit, Publiciana eum experiri non posse, quia usucapere non poterit. Nec quisquam putet hoc nos existimare, sufficere initio traditionis ignorasse rem alienam, ut quis possit Publiciana experiri: sed oportere & tunc bonæ fidei emptorē esse.

VIII. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

DE precio uero soluto nihil exprimitur. unde potest coniectura capi, quasi nec sententia prætoris ea sit, ut requiratur, an solutum sit precium.

IX. VLPPIANVS lib. XVI. ad edictum.

Sive autem emptori res tradita est, siue emptoris hæredi, Publiciana competit actio. Si quis rem apud se depositam, uel sibi commodatam, uel pignori datam emerit: pro tradita erit accipienda, si post emptionem apud eum remansit. Sed & si præcessit traditio emptionem, idem erit dicendum. Item si hæreditatem emero, & traditam mihi rem hæreditariam petere uelim: Neracius scribit esse Publicianam. Si duobus quis separatim uendiderit bona fide eumentibus: uideamus, quis magis Publiciana uti possit: utrum is, cui priori res tradita est, an etiam qui tantum emit. Et Iulianus libro septimo digestorum scribit: ut, siquidem ab eodem non domino emerint, potior sit, cui prior res tradita est. quod si à diuersis non dominis: melior causa sit possidentis, quam petentis. quæ sententia uera est. Hæc actio in his, quæ usucapi non possunt (puta furtiuis uel seruo fugitiuo) locum non habent. Si seruus hæreditarius ante aditam hæreditatē rem aliquam emerit, & traditam sibi possessionem amiserit: recte, hæres Publiciana utitur, quasi ipse possedisset. Municipales quoque, quorum seruo res tradita est, in eadem erunt conditione.

Paulus

X. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

Sive peculiari nomine seruus emerit, siue non.

XI. VLP IANVS lib. XVI. ad edictum.

Si ego emi, & mea uoluntate alij res sit tradita: imperator Seuerus re-
scripsit, Publicianā dandā. Si de usufructu tradito agatur, Publici-
ciana datur. Itemq; de seruitutibus urbanorum prædiorū, per traditio-
nem cōstitutis, uel per patientiam: forte si per domum quis suā passus
est aquæductum transduci. item rusticorum. nam & hic traditionem
& patientiam tuendam constat. Partus ancillæ furtiuae, qui apud bo-
næ fidei emptorem conceptus est, per hanc actionem petendus est, eti-
am si ab eo, qui emit, possessus non est. Sed hæres furis hanc actionem
non habet, quia uiciorum defuncti successor est. Interdum tamen, licet
furtiua mater distracta nō sit, sed donata ignoranti mihi, & ea apud me
conceperit, & pepererit: competit mihi in partu Publiciana (ut Iulia-
nus ait) si modo eo tempore, quo experiar, furtiuam matrem igno-
rem. Idem Iulianus generaliter dicit: ex qua caussa matrem usuca-
pere possem, si furtiua non esset: ex ea caussa partum me usucapere, si
furtiuam esse matrem ignorem. Ex omnibus igitur caussis Publicia-
nā habeo. Idem est, & si ex partu partus est, & si non natus, sed post mor-
tem matris ex seculo uentre eius extractus est, ut Pomponius libro qua-
dragesimo scripsit. Idē ait: ædibus emptis, si fuerint dirutæ, ea quæ
ædificio accesserunt, huiusmodi actione petenda. Quod tamen per al-
luuionem fundo accedit: simile fit ei, cui accedit. & ideo si ipse fundus
Publiciana peti non potest, nec hoc petetur. si autē potest: & pars, quæ
per alluuionem accessit: & ita Pomponius scribit. Idem adiicit, & si sta-
tuæ emptæ partes recisæ petantur, similem actionē proficere. Idem
scribit, si aream emero, & insulā in ea ædificauero, recte me Publiciana
usurum. Item (inquit) si insulam emi, & ad aream ea peruenit, æque
potero uti.

XII. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

Cum sponsus sponsæ seruum donasset, eumq; in dotem accepisset
ante usucapionem: rescriptum est à diuo Pio, factō diuortio, re-
stituendum esse seruum. nam ualuisse donationem inter sponsum &
sponsam. dabitur ergo & possidēti exceptio, & amissa possessione Publi-
ciana: siue extraneus, siue donator possideat. Is, cui ex Trebelliano
hæreditas restituta est: etiam si non fuerit nactus possessionem, uti po-
test Publiciana. In uestigalibus, & in alijs prædijs, quæ usucapi non
possunt, Publiciana competit: si forte mihi bona fide tradita sunt. &
idem est, si superficiariam insulam non à domino bona fide emero.

Si res talis sit, ut eam lex aut constitutio alienari prohibeat, eo casu
Publiciana non competit, quia his casibus prætor neminem tuetur, ne

contra

contra leges faciat. Publiciana actione, etiam de infante seruo nondum anniculo, uti possumus. Et si pro parte quis rem repetere uult, publiciana actione uti potest. Sed etiam is, qui momento possedit, recte hac actione experitur.

XIII. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Quæcūq; sunt iustæ causæ acquirendarum rerum, si ex his causis nacti res amiserimus: dabitur nobis earum rerum prosequenda rum gratia hæc actio. Interdum quibusdam nec ex iustis possessionibus competit publicianū iudicium. namq; pignoratitiæ, & precariæ possessiones iustæ sunt: sed ex his non solet competere tale iudicium, illa scilicet ratione: quia neq; creditor, neq; is qui precario rogauit, eo animo nanciscitur possessionem, ut credat se dominum esse. Qui à pupillo emit, probare debet tutore auctore, & lege nō prohibente, se emis- se. Sed si deceptus falso tutore emerit, bona fide emissee uidetur.

XIII. VLP IANVS lib. XVI. ad edictum.

Papinianus libro sexto quæstionū scribit. Si quis prohibuit, uel denunciauit ex causa uenditionis rem tradi, quæ ipsius uoluntate à procuratore fuit distracta, & is nihilominus tradiderit: emptorem tuebitur prætor, siue possideat, siue petat rem. Sed quod iudicio empti procurator emptori præstiterit, contrario iudicio mandati cōsequitur. Potest em̄ fieri, ut emptori res auferatur ab eo, qui uenire mandauit: quia per ignorantiam non est usus exceptione, quam debuit opponere: ueluti si auctor meus non ex uoluntate tua uendidit.

XV. POMPONIVS lib. III. ad Sabinum.

Si seruus meus cum in fuga sit, rem non à domino emat: publiciana mihi competere debet, licet possessionem rei traditæ per eum nactus non sim.

XVI. Libro X. quæstionum PAPINIANI.

Paulus notat. exceptio iusti dominij publicianæ obijcienda est.

XVII. NERATIVS lib. III. membranarum.

Publiciana actio non ideo comparata est, ut res domino auferatur: eiusq; rei argumentum est, primò æquitas, deinde exceptio, si ea res possessoris non sit: sed ut is, qui bona fide emit, possessionemq; ex ea causa nactus est, potius rem habeat.

SI AGER VECTIGALIS VEL EMPHY-

teuticarius petatur Tit. III.

PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

II Agri

AGRI ciuitatum alij uestigiales uocantur, alij non. Vesti-
giales uocantur, qui in perpetuum locantur: id est hac le-
ge, ut quamdiu pro his uestigial pendatur, tam diu neq ip-
sis, qui conduxerunt, neq his qui in locum eorum succes-
serunt, auferri eos liceat. Non uestigiales sunt, qui ita co-
lendi dantur, ut priuati agros nostros colendos dare soleamus. Qui
in perpetuum fundum fruendum conduxerunt à municipibus, quam-
uis nō efficiantur domini, tamen placuit competere eis in rem actionē
aduersus quemuis possessorem: sed & aduersus ipsos municipales.

II. VLP IANVS lib. XVI. ad edictum.

ITa tamen, si uestigial soluant.

III. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

Idem est, & si ad tempus habuerint conductum, nec tempus con-
ductionis finitum sit.

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM LIBER SEPTIMVS.

DE VSVFRVCTV ET QVEMADMO-
dum quis utatur fruatur. Tit. I.

PAVLVS lib. II. ad Vitellium.

VSU fructus est ius alienis rebus utendi fruendi,
salua rerum substantia.

II. CELSVS lib. XVIII. digestorum.

Est enim ususfructus ius in corpore: quo subla-
to, & ipsum tolli necesse est.

III. CAIVS lib. II. rerū quotidianarū siue aureorū.

Omniū prædiorum iure legati potest cōstitui ususfructus, ut hæ-
res iubeatur dare alicui usumfructum. Dare autē intelligitur,
si induxerit in fundum legatarium, eūm ue patiatur uti frui. Et sine te-
stamento, si quis uelit usumfructum constituere, pactionibus & stipula-
tionibus id efficere potest. Constituitur autem ususfructus, non tan-
tum in fundo & ædibus, uerum & in seruis & iumentis cæterisq; rebus.
Ne tamen in uniuersum inutiles essent proprietates, semper absceden-
te usufructu: placuit certis modis extinguī usumfructū, & ad propieta-
tem reuerti. Quibus autem modis ususfructus constituitur & finitur,
ijsdem modis etiam nudus usus & constitui & finiri solet.

Paulus

III. PAVLVS lib. II. ad edictum.

V Susfructus in multis casibus pars domini est: & exstat, quod uel præsens, uel ex die dari potest.

V PAPIANVS lib. VI. quaestionum.

V Susfructus et ab initio pro parte indiuisa uel diuisa constitui, & legitimo tempore similiter amitti, eademque ratione per legem Falcidiam minui potest. Reo quoque promittendi defuncto, in partes hereditarias ususfructus obligatio diuiditur: & si ex communi prædio debeatur, uno ex socijs defendente, fiet restitutio pro parte defendæris.

VI. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

V Susfructus pluribus modis constituitur: ut ecce, si legatus fuerit, Sed & proprietas deducto usufructu legari potest, ut apud hæredem maneat usufructus. Constituitur ad hæc usufructus, & in iudicio familiæ exciscundæ, & communi diuidendo, si iudex alij proprietatem adiudicauerit, alij usumfructum. Adquiritur autem nobis usufructus non solum per nosmetipsos, sed etiam per eas quoque personas, quas iuri nostro subiectas habemus. Nihil autem uetat, seruo meo hærede instituto, legari proprietatem, deducto usufructu.

VII. VLPIANVS lib. VII. ad Sabinum.

V Sufructu legato, omnis fructus rei ad fructuariū pertinet. Et aut soli, aut rei mobilis usufructus legatur. soli (utputa ædium) usufructu legato, quicumque rei reditus est, ad usufructuariū pertinet: quæque obuentiones sunt ex ædificijs, ex areis, & cæteris, quæcunque ædium sunt. Vnde etiam mitti eum in possessionem uicinarum ædium, causa damni infecti placuit: & iure domini possessurū eas ædes, si per seueretur non caueri: nec quidquam amittere, finito usufructu. Hac ratione Labeo scribit: nec ædificium licere domino, te inuito, altius tollere: sicuti nec areæ usufructu legato, potest in area ædificium poni. quam sententiam puto esse ueram. Quoniam igitur omnis fructus rei ad eū pertinet: reficere quoque eum ædes per arbitrum cogi, Celsus libro decimo octauo digestorum scribit. hætenus tamen, ut facta testā habeat: si qua tamen uetustate corruissent, neutiquam cogi reficere. Sed si hæres refecerit, passurum fructuariū muti. Vnde Celsus de modo facta testā habendi quærit, si quæ uetustate corruerunt, reficere non cogatur. modica igitur refectio ad eum pertinet, quoniā & alia onera agnoscit, usufructu legato: utputa stipendium, uel tributum, uel solarium, uel alimēta ab eo relicta. et ita Marcellus libro decimotertio scribit. Cassius quoque scribit libro octauo iuris ciuilis: fructuariū per arbitrum cogi reficere, quemadmodum subserere cogitur arbores. & Aristo notat hæc uera esse. Neratius autem libro tertio membranarū ait: non posse fructuariū

phiberi, q̄ minus reficiat: quia nec arare phiberi possit, aut colere. & nō solū necessarias refectiones facturū, sed etiā uoluptatis causa tectoria, & pauimenta, & similia. neq; aut ampliari, nec inutile detrahare possit:

VIII. IDEM lib. XL. ad edictum.

Quamuis melius repositurus sit. quæ sententia uera est.

IX. IDEM lib. XVIII. ad Sabinum.

Si fundi ususfructus sit legatus: q̄dquid in fundo nascitur, quidquid inde percipi potest, ipsius fructuarij est: sic tamē, ut boni uiri arbitratu fruatur. Nam & Celsus libro decimo octauo digestorū scribit, cogi eū posse recte colere. Et si apes in eo fundo sint, eorū quoq; ususfructus ad eum pertinet. Sed & si lapidicinas habeat, & lapides cedere uelit: uel cretifodinas habeat, uel arenas: omnibus his usurum Sabinus ait, quasi bonum patremfamilias. quam sententiam puto ueram. Sed & si metalla post usumfructum legatum sint inuenta: cum totius agri relinquatur ususfructus, non partium, continetur legato. Huius uicinus tractatus est, qui solet in eo, quod accessit, tractari. & placuit alluionis quoq; usumfructum ad fructuarium pertinere. Sed si insula iuxta fundum in flumine nata sit: eius usumfructum ad fructuarium nō pertinere, Pegasus scribit, licet proprietati accedat. esse enim ueluti proprium fundum, cuius ususfructus ad te non pertineat. quæ sententia non est sine ratione. Nam ubi latitat incrementum, & ususfructus augetur: ubi autem apparet separatum, fructuario non accedit. Aucupiorum quoq; & uenationum redditum Cassius ait libro octauo iuris ciuilis, ad fructuarium pertinere. ergo & piscationum. Seminarij etiam fructus puto ad fructuarium pertinere: ita ut & uendere ei, & seminare liceat. debet tamen conferendi agri causa seminarium paratum, semper renouare, quasi instrumentum agri: ut finito usufructu domino restitatur. Instrumenti aut fructum habere debet, ut uendendi tamen facultatem non habeat. Nam & si fundi ususfructus fuerit legatus: & sit ager, unde in fundum, cuius ususfructus legatus est, solebat paterfamilias uel palo uti, uel salice, uel arundine: puto fructuarium haftenus uti posse, ne ex eo uendat: nisi forte salicti eius, uel syluæ palaris, uel arundineti ususfructus sit legatus. tunc enim & uendere potest. Nam & Trebatius scribit: syluam cæduam & arundinetum posse fructuarium cedere, sicut paterfamilias cædebat: & uendere, licet paterfamilias non solebat uendere, sed ipse uti. ad modum enim referendum est, non ad qualitatem utendi.

X. POMPONIVS lib. V. ad Sabinum.

Ex sylua cædua pedamēta & ramos ex arbore usufructuarium sumpturū: ex non cædua, in uineam sumpturū, dum ne fundū deterior rem faciat.

Paulus

ET si grandes arbores essent, non posse cædere eas.

XI. PAVLVS lib. II. *ὑπὸ τοῦ μῶρ* *Alfeni digestorum.*

ARboribus euulsis, uel uiuentorum deiectis, usq; ad usum suum & uillæ posse usufructuarius ferre, Labeo ait: nec materia eum pro ligno usurum, si habet, unde utatur ligno. quam sententiam puto ueram. Alioquin & si totus ager hunc casum passus sit, omnes arbores auferet usufructuarius. Materiam tamen ipsum succidere, quantum ad uillæ refectionem satis sit, putat posse: quemadmodum calcem (inquit) coquere, uel arenam fodere, aliudue quid ædificio necessarium fieri mere potest. Nauis usufructu legato nauigatum mittendâ puto, licet naufragij periculum immineat. nauis etenim ad hoc paratur, ut nauiget. Usufructuarius uel ipse frui ea re, uel locare, uel uendere, uel alij fruendâ concedere potest. nam & qui locat, utitur, & qui uendit. sed & si alij precario concedat, uel donet: puto eum uti, atq; ideo retinere usumfructum: & hoc Cassius & Pegasus responderunt, & Pomponius libro quinto ex Sabino probat. Non solum autem si ego locauero, retineo usumfructum: sed & si alius negociû meum gerens locauerit usumfructum: Iulianus libro tricesimo quinto scripsit, retinere me usumfructum. Quid tamen, si non locauero, sed absente & ignorante me, negocium meum gerens, utatur quis & fruatur: nihilominus retineo usumfructum: quod & Pomponius libro quinto probat per hoc, quod negotiorum gestorum actionem adquisiui. De illo Pomponius dubitat: si fugitiuus nondum ab aliquo possessus, in quò mihi ususfructus est, sti puletur aliquid ex re mea, uel per traditionem accipiat: an per hoc ipsum quasi utar, retineam usumfructum. magisq; admittit retinere. nam sæpe & præsentibus seruis, licet non utamur, tamen usumfructum retinemus, ut puta ægrotante seruo, uel infante, cuius operæ nullæ sunt, uel defectæ senectutis homine. Nam & si agrum aremus: licet tam sterilis sit, ut nullus fructus nascatur, retinemus usumfructum. Iulianus tamen libro tricesimo quinto digestorum scribit: etiam si non stipuletur quid seruus fugitiuus, retineri usumfructum. nam qua ratione (inquit) retinetur à proprietario possessio, etiam si in fuga seruus sit: pari ratione etiam ususfructus retinetur. Idem tractat, quid si quis possessionem eius nactus sit: an quemadmodum à proprietario possideri desinit, ita etiam ususfructus amittatur. Et primo quidem ait, posse dici amitti usumfructum: sed licet amittatur, tamen dicendum, quod intra constitutum tempus ex re fructuarij stipulatus est, fructuario adquiri. Per quod colligi posse dicit: ne quidem si possideatur ab alio, amitti usumfructum, si modo mihi aliquid stipuletur. paruiq; referre, ab hærede possideatur, uel

ab eo, cui hæreditas uendita, uel cui proprietas legata sit: an à prædone, sufficere em̄ ad retinendum usumfructum, uolētis retinere affectum, & seruum nomine fructuarij aliquid facere. quæ sententia habet rationem. Iulianus libro tricesimo quinto tractat. Si fur decerpserit, uel defecuerit fructus maturos pendentes, cui conditione teneatur: domini fundi, an fructuario: & putat, quoniam fructus non fiunt fructuarij, nisi ab eo percipiantur: si ab alio terra separentur, magis proprietario conditionem competere, fructuario autem furti actionem: quoniam interfuit eius fructus non esse ablatos. Marcellus autem mouetur eo, quod si postea fructus istos nactus fuerit fructuarius, fortassis fiant eius. nam si fiunt: qua ratione hoc euenit, nisi ea, ut interim fiant proprietarij, mox adpræhensi fructuarij efficiantur: exemplo rei sub conditione legatæ, quæ interim hæredis est: existente autem conditione ad legatum transit. uerum est enim conditionem competere proprietario. Cum autem in pendenti est dominium (ut ipse Iulianus ait) in foetu, qui submittitur: & in eo, quod seruus fructuarius per traditionem accipit, nondum quidem precio soluto, sed tamen ab eo satisfacto: dicendum est, conditionem pendere magis, q̄ in pendenti esse dominium.

XIII. IDEM lib. XVIII. ad Sabinum.

SI cuius rei ususfructus legatus fuerit: potest dominus in ea re satisfactam actionem desiderare, ut officio iudicis hoc fiat. Nam sicuti debet fructuarius uti frui, ita & proprietatis dominus securus esse de proprietate. Hoc autem ad omnem usumfructum pertinere, Iulianus libro tricesimo quinto digestorum probat. nec prius dandam actionem usufructuario, quam satisdederit, se boni uiri arbitratu usurum fruiturum. Sed & si plures sint, à quibus ususfructus relictus est: singulis satisfdari oportere. Cum igitur de usufructu agitur, non solum quod factum est, arbitrat: sed etiam in futurum, quemadmodum uti frui debeat. De præteritis autem damnis fructuarius etiam lege Aquilia tenetur, & in terdicto QVOD VI AVT CLAM, ut Iulianus ait. nam fructuarium quoq; teneri his actionibus, nec non furti, certum est: sicut quemlibet alium, qui in aliena re tale quid commiserit. Deniq; consultus, *quod bonum sit actionem prætorem polliceri, cum cōperat ex lege Aquilia: respōdit, quia sunt casus, in quibus cessat Aquiliæ actio: & ideo iudicem dari, ut eius arbitratu utatur fruatur. Quia qui agrum non proscindit, qui uites non subserit, item aquarum ductus corrupti patitur: lege Aquilia non tenetur. Eadem & in usufructuario dicenda sunt. Sed si inter duos fructuarios sit controuersia: Iulianus libro tricesimo quinto digestorum scribit, æquissimum esse, quasi communi diuidendo iudicio iudicium dari: uel stipulatione inter se eos cauere, qualiter fruantur. Cur enim

aliās* quo
bono.

enim (inquit Iulianus) ad arma & rixam procedere patiatur prætor, quos potest iurisdictione sua componere: quam sententiam Celsus quoque libro octauo decimo digestorum probat, & ego puto uerā. Fructuarius causam proprietatis deteriore facere non debet, meliorem facere potest. Ita si fundi ususfructus legatus est: non debet, neque arbores frugiferas excidere, neque uillam diruere, nec quidquam facere in perniciem proprietatis. Et si forte uoluptariū fuit prædiū, uiridaria, uel gestationes, uel deambulationes arboribus infructuosis opacas atque amenas habēs: non debet deijcere, ut forte hortos holitorios faciat, uel aliud quid, quod ad reditum spectat. Inde est quaesitum, an lapidicinas, uel creti fodinas, uel arenifodinas ipse instituere possit: Et puto, etiam ipsum instituere posse, si non agri partem necessariam huic rei occupet. Proinde si uenas lapidicinarum: & metallorum quoque poterit inquirere. Ergo & auri, & argenti, & sulfuris, & æris, & ferri, & cæterorum fodinas: uel quas paterfamilias instituit, exercere poterit: uel ipse instituere, si nihil agriculturæ nocebit. Et si forte in hoc, quod instituit, plus redditus sit, quam in uineis, uel arbustis, uel oliuetis, quæ fuerunt: forsitan etiā hæc deijcere poterit. siquidem permittitur ei meliorare proprietatem. Si tamen quæ instituit ususfructuarius, aut cælum corrumpant agri, aut etiam magnum apparatus sint desideratura (opificum forte uel legulorum) quem non possit sustinere proprietarius: non uidebitur boni uiri arbitrato frui. Sed ne ædificium quidem positurū in fundo, nisi quod ad fructum percipiendum necessarium sit. Sed si ædium ususfructus legatus sit, Nerua filius & lumina immittere eum posse ait. sed & colores, & picturas, & marmora poterit, & sigilla, & si quid ad domus ornatum pertinet. Sed neque diætās transformare, uel coniungere, eas uel separare ei permittitur: uel aditus, posticas uel uertere, uel refugia aperire, uel atrium mutare, uel uiridaria ad alium modum conuertere. excolere enim quod inuenit potest, qualitate ædiū non mutata. Inde Nerua, eū, cui ædium ususfructus legatus sit, altius tollere non posse ait, quam uis lumina non obstruentur: quia rectū magis turbatur. quod Labeo etiam in proprietatis domino scribit. idē Nerua nec obstruere eum posse. Item si domus ususfructus legatus sit, meritoria illic facere fructuariis nō debet, nec per cœnacula diuidere domū. atquin locare potest. sed oportebit quasi domum locare. nec balineum ibi faciendum est. Quod aut dicitur meritoria non facturum, accipe quæ diuersoria, uel fullonica uulgo appellantur. Ergo & si balineum sit in domo, uisibus dominicis solitū uacare, in ultima parte domus, uel inter diætās amenas: non recte, nec ex boni uiri arbitrato facturū, si id locare cœpit, ut publice lauaret: nō magis, quam si domū ad stationem iumentorū locauerit: aut si stabu-

stabilū, quod erat domi iumentis & carruchis uacās, pistrino locauerit.

XIIII. PAVLVVS lib. III. ad Sabinum.

Licer multo minus ex ea re fructuum percipiat.

XV. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Sed & si quid inædificauerit: postea neq; eum tollere hoc, neq; reficere possit: planè refixa posse eum uindicare. Mancipiorū quoq; usufructu legato, non debet abuti, sed secundum conditionem eorum uti. Nam si librarium rus mittat, & qualum, & calcem portare cogat: uel histrionē balneatorem faciat: uel de symphoniaco atriensem, uel de palæstra latrinis * extergendis præponat: abuti uidebitur, pprietate. Sufficiēter aut alere & uestire debet, secundum ordinem & dignitatem mancipiorum. Et generaliter Labeo ait: in omnibus rebus mobilibus, modum eum tenere debere, ne sua feritate uel sœuitia ea corrumpat. alioquin etiam lege Aquilia eum conueniri. Et si uestimentorū usus fructus legatus sit: non quemadmodum si quantitatis ususfructus legatur, dicendum est, ita uti eum debere, ne abutatur: nec tamen locaturū, quia uir bonus ita nō uteretur. Proinde & si scenicæ uestis ususfructus legetur (uelut aulæi uel alterius apparatus) alibi, quàm in scena, non utetur. Sed an & locare possit, uidendum est. & puto locaturum. & licet testator commodare, non locare fuerit solitus: tamen ipsum fructuariū locaturum, tam scenicam, quàm funebrem uestem. Proprietatis dominus non debet impedire fructuariū utentem, ne deteriorem eius conditionem faciat. De quibusdam planè dubitatur, si eum uti prohibeat, an iure id faciat: ut puta dolijs, si forte fundi ususfructus sit legatus. & putant quidam, & si defossa sint, uti prohibendum. idem & in serijs, & cupis, & cadis, & amphoris putant. idem & in specularibus, si domus ususfructus lege. Sed ego puto (nisi sit contraria uoluntas) etiam instrumentum fundi, uel domus contineri. Sed nec seruitutem imponere fundo potest proprietarius, nec amittere seruitutem. Acquirere planè seruitutem eum posse, etiam inuito fructuario, Iulianus scripsit. Quibus consequenter fructuarius quidem acquirere fundo seruitutem non potest, retinere autem potest. Et si forte fuerint non utente fructuario amissæ, hoc quoq; nomine tenebitur. Proprietatis dominus, ne quidem consentiente fructuario, seruitutem imponere potest.

XVI. PAVLVVS lib. III. ad Sabinum.

Nisi qua deterior conditio fructuarij non fiat: ueluti si talem seruitutem uicino concesserit, ius sibi non esse altius tollere.

XVII. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Locum autem religiosum facere potest, consentiente usufructuario:

rio: & hoc uerum, fauore religionis. sed interdum & solus proprietatis dominus locum religiosum facere potest. finge enim eum testatorem inferre, cum nō esset tam opportune, ubi sepeliretur. Ex eo, ne deteriorem cōditionem fructuarij faciat propriarius, solet quæri, an seruum dominus coërcere possit. Et Aristo apud Cassium probat, plenissimam eum coërcitionem habere, si modo sine dolo malo faciat: quamuis usufructuarius ne contrarijs quidem ministerijs, aut inusitatis artificium eius corrumpere possit, nec seruum cicatricibus deformare. Propriarius autem & seruum noxæ dedere poterit, si hoc sine dolo malo faciat: quoniam noxæ deditio iure non perimit usumfructum, non magis, quàm usucapio proprietatis, quæ post constitutum usumfructum contingit. Debet planè denegari ususfructus persecutio: si ei, qui noxæ accepit, litis æstimatio nō offeratur à fructuario. Si quis seruum occiderit: utilem actionem exemplo Aquiliæ fructuario dandam, nunquàm dubitauit.

XVIII. PAVLVVS lib. III. ad Sabinum.

A Gri usufructu legato, in locum demortuarum arborum aliæ substituendæ sunt, & priores ad fructuarium pertinent.

XIX. POMPONIVS lib. V. ad Sabinum.

P Roculus putat insulam posse legari, ut ei seruitus imponatur, quæ alteri insulæ hæreditariæ debeatur, hoc modo: SI ILLE HÆREDI MEO PROMISERIT, PER SE NON FORE, QVO ALTIUS EA AEDIFICIA TOLLANTVR: TVM EORVM AEDIFICIORVM VSVMFRVCTVM DO LEGO. uel sic, AEDIVM ILLARVM, QVO AD ALTIUS, QVAM NVNC SVNT, AEDIFICATAE NON ERVNT: ILLIVS VSVMFRVCTVM DO LEGO.

Si arbores uento deiectas dominus non tollat, per quod incōmodior sit ususfructus, uel iter: suis actionibus usufructuario cū eo experiūdum.

XX. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

S I quis ita legauit, FRVCTVS ANNVOS FVNDI CORNELIANI CAIO MAEVIO DO LEGO: perinde accipi. debet hic sermo, ac si ususfructus fundi legatus esset.

XXI. IDEM lib. V. ad edictum.

S I serui ususfructus legatus sit, quidquid opera sua acquirit, uel ex re fructuarij, ad eum pertinet: siue stipuletur, siue possessio ei tradita fuerit. Si uero hæres institutus sit, uel legatū acceperit: Labeo distinguit, cuius gratia uel hæres instituitur, uel legatum accipit.

XXII. IDEM lib. XVIII. ad Sabinum.

S Ed & si qd donetur seruo, in quo ususfructus alterius est: quæritur, quid fieri oporteat. Et in omnibus istis, si quid contemplatione fru-

m m ctuarij

fructuarij ei relictum uel donatū est, ipsi acquirere: sin uero proprietarij, siue ipsius serui, acquiritur domino. nec distinguimus, unde cognitū eum, & cuius merito habuit, qui donauit, uel reliquit. Sed & si cōditionis implendæ causā quid seruius fructuarius consequatur, & constiterit cōtēplatione fructuarij eam cōditionem adscriptam: dicendum est, ipsi acquiri. nam & in mortis causā donatione idem dicendum est.

XXIII. IDEM lib. XVII. ad edictum.

Sed & sicuti stipulādo fructuario acquirit: ita etiam paciscendo eum. Adquirere exceptionem fructuario, Iulianus libro tricesimo quinto digestorum scribit. Itemq; si acceptum rogauerit, liberationem ei parere. Quoniam autē diximus, quod ex operis acquiritur, ad fructuarium pertinere: sciendū est, etiam cogendum eum operari. etenim modicam quoq; castigationem fructuario competere, Sabinus respondit, & Cassius libro octauo iuris ciuili scripsit: ut neq; torqueat, neq; flagellis cædat.

XXIII. PAVLVS lib. X. ad Sabinum.

Si quis donaturus usufructuario, sponderit seruo, in quo usum fructum habet, stipulanti: ipsi usufructuario obligatur. quia ut ei seruus talis stipulari possit, usitatum est.

XXV. VLP IANVS lib. XVI. ad Sabinum.

Sed & si quis stipuletur sibi, aut Stichō seruo fructuarij donandi causā, dum uult fructuario præstitum: dicendū est, si ei soluatur, fructuario acquiri. Interdum tamen in pendentī est, cui acquirat iste fructuarius seruus. ut puta seruū emit, & per traditionem accepit, nec dum precium numerauit, sed tantummodo pro eo satisfecit. interim cuius sit, quæritur. Et Iulianus libro tricesimo quinto digestorū scripsit: in pendentī esse dominiū eius. & numerationē precij declaraturā, cuius sit. Nā si ex re fructuarij: retro fructuarij fuisse. Idemq; & si forte stipulatus sit seruus, numeraturus pecuniam. nam numeratio declarabit, cui sit acquisita stipulatio. ergo ostendimus in pendentī esse dominium, donec precium numeretur. Quid ergo si amisso usufructu, tunc precium numeretur? Iulianusq; libro tricesimo quinto digestorū scripsit, adhuc interesse, unde sit precij numeratū. Marcellus uero & Martianus, amisso usufructu, iam putant dominiū acquisitū proprietatis domino. Sed Iuliani sententia humanior est. Quod si ex re utriusq; precium fuerit solutum: ad utrumq; dominium pertinere, Iulianus scribit: scilicet pro rata soluti precij. Quid tamen, si forte simul soluerit ex re utriusq; ut puta decem nomine precij debebat, & dena soluit ex re singulorum: cui magis seruus acquireret? Si numeratione soluit: intererit, cuius priores numos soluat. nam quos postea soluerit: aut uindicabit, aut si fuerint numi cōsumpti, ad cōditionē pertinent. si uero simul in sacculo soluit

soluit: nihil fecit accipientis. & ideo nondum adquisiuisse cuiquam dominium uidetur: quia cum precio plus soluit seruus, non facit numos accipientis. Si operas suas iste seruus locauit, & in annos singulos certum aliquid stipuletur: eorum quidem annorum stipulatio, quibus usus fructus mansit, adquiretur fructuario: sequentium uero stipulatio ad proprietarium transit, uel semel adquisita fructuario: quamuis non soleat stipulatio semel cui quaesita ad alium transire, nisi ad heredem, uel ad rogatorem. Proinde si forte ususfructus in annos singulos fuit legatus, & iste seruus operas suas locauit, & stipulatus est, ut supra scriptum est: prout capitis deminutione amissus ususfructus, mox restituitur, & ambulabit stipulatio, profecta quoque ad heredem redibit ad fructuarium: quaestio est, an id, quod adquiri fructuario non potest, proprietario quaeratur? Et Iulianus quidem libro tricesimo quinto digestorum scribit: quod fructuario adquiri non potest, proprietario quaeri. Denique scribit: eum, qui ex re fructuarij stipuletur nominatim proprietario, uel iussu eius, ipsi adquirere. Contra autem nihil agi, si non ex re fructuarij, nec ex operis suis fructuario stipuletur. Seruus fructuarius si usum fructum dari in se stipuletur, aut sine nomine, aut nominatim: proprietario acquirit, exemplo serui communis: qui stipulando rem alteri ex dominis, cuius res est, nihil agit (quoniam rem suam stipulando quis nihil agit) alteri stipulando acquirit solidum. Idem Iulianus eodem libro scripsit: si seruo fructuarius operas eius locauerat, nihil agi. nam & si ex re mea (inquit) a me stipulatus sit, nihil agit: non magis, quam seruus alienus bona fide mihi seruiens, idem agendo domino quidquam acquirit. Simili modo ait: ne quidem, si rem meam a me fructuario conducat, me non obligauit. Et regulariter definit: quod quis ab alio stipulando mihi acquirit, id a me stipulando nihil agit: nisi forte (inquit) nominatim domino suo a me stipuletur uel conducat. Si duos fructuarios ponas, ut ex alterius re seruus sit stipulatus: quaeritur, utrum totum, an pro parte, qua habet usumfructum, ei quaeratur? Nam & in duobus bonae fidei possessoribus hoc idem est apud Scaeuolam agitatum libro secundo quaestionum. Et ait, uulgo creditum, rationem quoque hoc facere: si ex re alterius stipuletur, partem ei duxat quaeri, partem domino. quod si nominatim sit stipulatus: nec dubitari debere, quin adiecto nomine solidum ei quaeratur. Idem quoque ait, & si iussu eius stipuletur: quoniam iussum pro nomine accipimus. Idem & in fructuarijs erit dicendum: ut quo casu non totum adquiritur fructuario, proprietatis domino sit quaesitum: quoniam ex re fructuarij quaeri ei posse ostendimus. Quod autem diximus, ex re fructuarij uel operis posse adquiri: utrum tunc locum habeat, quoties iure legati ususfructus sit consti-

tutus: an & si per traditionem, uel stipulationem, uel alium quem modum: uidentur. Et uera est Pegasi sententia, quam & Iulianus libro decimo sexto secutus est, omnia fructuario acquirit.

XXVI. PAVLVS lib. III. ad Sabinum.

SI operas suas locauerit seruus fructuarius, & imperfecto tempore locationis ususfructus interierit: quod superest, ad proprietarium pertinebit. Sed & si ab initio certam summam propter operas stipulatus fuerit: capite minuto eo, idem dicendum est.

XXVII. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

SI pendentes fructus iam maturos reliquerit testator: fructuarius eos deferet, si die legati cedente, adhuc pendentes deprehenderit. nam exstantes fructus ad usufructuarium pertinent. Si dominus solitus fuerit tabernis ad merces suas uti, uel ad negotiationem: utique permittetur fructuario locare eas uel ad alias merces: & istud solum obseruandum, ne uel abutatur usufructu, uel contumeliose iniurioseue utatur. Si seruus usufructus legatus est, cuius testator quasi ministerio uacuo utebatur: si eum disciplinis uel arte instituerit usufructuarius, arte eius uel peritia utetur. Si quid cloacarii nomine debeat, uel si quid ob formam aqueductus, qui per agrum transit, pendatur: ad onus fructuarii pertinebit. sed & si quid ad collationem uiae: puto hoc quoque fructuarii subitum. Ergo & quod ob transitum exercitus confertur ex fructibus, sed & si quid municipio debetur (nam solent possessores certam partem fructuum municipio uiliore precio addicere, solent & fisco *functiones praestare) haec onera ad fructuarium pertinebunt. Si qua seruitus imposita est fundo: necesse habebit fructuarius sustinere. unde & si stipulatione seruitus debeat, idem puto dicendum. Sed & si seruus sub poena emptus sit, interdictis certis quibusdam: an si ususfructus eius fuerit legatus, obseruare haec fructuarius debeat? & puto debere eum obseruare: alioquin non boni uiri arbitrato utitur fructur.

XXVIII. POMPONIVS lib. V. ad Sabinum.

NOMISMATUM aureorum uel argenteorum ueterum, quibus pro gemmis uti solent, usufructus legari potest.

XXIX. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

OMNIUM bonorum usumfructum posse legari, nisi excedat dodrantis aestimationem, Celsus libro tricesimo secundo, & Iulianus libro sexagesimo primo scribunt. & est uerius.

XXX. PAVLVS lib. III. ad Sabinum.

SI is, qui binas aedes habeat, alterarum usumfructum legauerit: posse sharedem, Marcellus scribit, alteras altius tollendo obscurare luminibus: quoniam habitari potest etiam obscuratis aedibus. Quod usque adeo

alias *functiones.

adeo temperandum est, ut non in totum ædes obscurentur: sed modicum lumen, quod habitantibus sufficit, habeant.

XXXI. IDEM lib. V. ad Sabinum

Ex re fructuarij etiam illud intelligitur, quod ei fructuarius donauerit, concesserit uel ex administratione rerum eius cõpendij seruus fecerit.

XXXII. POMPONIUS lib. XXXIII. ad Sabinum.

Si quis unas ædes, quas solas habet, uel fundum tradit: excipere potest id, quod personæ, non prædij est: ueluti usum & usumfructum. Sed & si excipiat, ut pascere sibi, uel inhabitare liceat, ualet exceptio: cū ex multis saltibus pastione fructus percipiat. Et habitationis exceptione, siue temporalis, siue usq; ad mortem eius, qui excipit, usus uidetur exceptus.

XXXIII. PAPINIANUS lib. XVIII. questionum.

Si Titio fructus, Mæuiio proprietates legata sit, & uiuo testatore decedat Titius: nihil apud scriptum hæredem relinquetur, & id Neratius quoq; respondit. Vsumfructum in quibusdam casibus non pro al's* proprietatis effectū obtinere cōuenit. unde si fructus uel fundi portio petatur, & absolutione secuta, postea pars altera, q̃ adcreuit, uindictetur: in litem quidem* proprietatis, rei iudicatæ exceptionem obstare: in fructus uero, nō obstare, scribit Iulianus: quoniam portio fundi (uelut alluuii) portioni, personæ ususfructus adcreveret.

XXXIII. IULIANUS lib. XXXV. digestorum

Quoties duobus ususfructus legatur, ita ut alternis annis utantur fruuntur: siquidem ita legatus fuerit, TITIO ET MÆUIO: potest dici prius Titio, deinde Mæuiio legatum datū. Si uero duo eiusdem nominis fuerint, & ita scriptum fuerit, TITIIS VSVMFRVCTVM ALTERNIS ANNIS DO LEGO: nisi consenserint, uter eorū prior utatur, inuicem se impediunt. Quod si Titius eo anno, quo frueretur, proprietatem accepisset: interim legatum non habebit, sed ad Mæuium alternis annis ususfructus pertinebit. & si Titius proprietatem alienasset, habebit eum ususfructum: quia & si sub cōditione ususfructus mihi legatus fuerit, & interim proprietatem ab hærede accepero, pendente aut cōditione eandē alienauero, ad legatum admittar. Si colonio tuo ususfructum fundi legaueris: ususfructū uindictabit, & cum hæredetuo ager ex conducto: & consequetur, ut neq; mercedes præster, & impensas, quas in culturam fecerat, recipiat. Vniuersorum bonorum, an singularium rerum ususfructus legetur, hætenus interesse puto: quod si ædes incensæ fuerint, ususfructus ædium specialiter legatus peti non potest: bonorum autem usufructu legato, aræ ususfructus peti poterit. quoniam qui bonorum suorum ususfructum legat:

non solum eorū, quæ in specie sunt, sed & substantiæ omnis usumfructum legare uidetur. in substantia autem bonorum etiam area est.

XXXV. IDEM lib. II. ad Vrseium ferocem.

Si usumfructus legatus est, & hæres scriptus ob hoc tardius adierit, ut tardius ad legatum perueniretur: hoc quoque præstabitur, ut Sabinus placuit. Vsumfructus serui mihi legatus est: isque cum ego uti frui desissem, liber esse iussus est. deinde ego ab hærede æstimationem legati tuli. nihilo magis eum liberum fore, Sabinus respondit. Namque uideri me uti frui homine, pro quo aliquam rem habeam. Conditionem autem libertatis eius eandem manere: ita ut mortis meæ, aut capitis deminutionis interuentu liber futurus sit.

XXXVI. AFRICANVS lib. V. questionum.

Qui usumfructum area legauerat, insulam ibi ædificauit. ea uero eo decedit uel deusta est: usumfructum deberi existimauit. Contra autem non idem iuris esse, si insulae usumfructu legato, area deinde in fula facta sit. Idemque esse, & si scyphorum usumfructus legatus sit, deinde massa facta, & iterum scyphi. licet enim pristina qualitas scyphorum restituta sit: non tamen illos esse, quorum usumfructus legatus sit. Stipulatus sum de Titio fundum Cornelianum, detracto usumfructu. Titius decessit. quaesitum est, quid mihi hæredem eius præstare oporteat? Respondit referre, qua mente usumfructus exceptus sit. Nam siquidem hoc actum est, ut in cuiuslibet persona usumfructus constitueretur: solam proprietatem hæredem daturum. si autem id actum sit: ut promissori duntaxat usumfructus reciperetur: plenam proprietatem hæredem eius daturum. Hoc ita se habere, manifestius in causa legatorum apparere. etenim si hæres, à quo detracto usumfructu proprietas legata sit, priusquam ex testamento ageretur, decesserit: minus dubitandum, quin hæres plenam proprietatem sit debiturus. Idemque & si sub conditione similiter legatum fuerit, & pendente conditione hæres decessit. Vsumfructus serui Titio legatus est: & cum per hæredem staret, quo minus præstaretur, seruus mortuus est. aliud dici non posse ait, quam in id obligatum esse hæredem, quanti legatarij inter sit, moram factam non esse: ut scilicet ex eo tempore in diem, in quo seruus sit mortuus, usumfructus æstimetur. Cui illud quoque consequens sit: ut si Titius ipse moriatur, similiter ex eo tempore, quo mora facta sit, in diem mortis æstimatio usumfructus hæredi eius præstetur.

aliās * si-
mili.

XXXVII. IDEM lib. VII. questionum.

Quæsitum est: si cum in annos decem proximos usumfructum de te dari stipulatus essem, per te stetit, quominus dares, & quinque annorum transijt: quid iuris sit? Item si Stichus decem annorum proximo

morum operas de te dari stipulatus sim, & similiter quinquennium præterijt: Respondit, eius temporis usumfructum, & operas recte peti: quod per te factum esset, quo minus darentur.

XXXVIII. MARTIANVS lib. III. institutionum.

Non utitur usufructuarius, si nec ipse utatur, nec nomine eius alius: puta qui emit, uel qui conduxit, uel cui donatus est, uel qui negotium eius gessit. Planè illud interest, quod si uerididero usumfructum, etiam si emptor non utatur, uideor usumfructum retinere.

XXXIX. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Quia qui precio fruitur, non minus habere intelligitur, quàm qui principali re utitur fruitur.

XL. MARTIANVS lib. III. institutionum.

Quod si donauero, non aliàs retineo, nisi si ille utatur.

XLI. IDEM eodem libro.

Statuæ & imaginis usumfructum posse relinqui, magis est: quia & ipsæ habent utilitatem, si quo loco oportuno ponantur. Licet quædam prædia talia sint, ut magis in ea impendamus, quàm de illis acquiramus: tamen ususfructus eorum relinqui potest.

XLII. FLORENTINVS lib. XI. institutionum.

Si alij usus, alij fructus eiusdem rei legetur: id percipiet fructuarius, quod usuuario supererit, nec minus ipse fruendi causa & usum habebit. Rerum, an æstimationis ususfructus tibi legetur, interest. Nam si quidem rerum legetur: deducto eo, quod tibi præter ea legatum est, reliquis bonis usumfructum feres. Sin autem æstimationis legatus est: id quoque æstimabitur, quod præter ea tibi legatum est. Nam sæpius idem legando, non ampliatur testator legatum. re autem legata, etiam æstimationem eius legando, ampliare legatum possumus.

XLIII. VLPIANVS lib. VII. regularum.

Etiam partis bonorum ususfructus legari potest. Si tamen non sit specialiter facta partis mentio, dimidia pars bonorum continetur.

XLIII. NERATIVS lib. III. membranarum.

Vusufructuarius nouum testorium parietibus, qui rudes fuissent, imponere non potest: quia tametsi meliorem, excolendo ædificium, domini causam facturus esset, nõ tamen id iure suo facere potest: aliudque est tueri, quod accepit, aliud nouum facere.

XLV. CAIVS lib. XIII. ad edictum provinciale.

Sicut impedia cibariorum in seruum, cuius ususfructus ad aliquem pertinet: ita & ualitudinis impedia ad eum respicere natura manifestum est.

XLVI. PAVLVS lib. XVIII. ad Plautium.

Si extraneo scripto hærede, & emancipato præterito, matri defuncti deducto

deducto usufructu proprietas legata sit: petita contra tabulas bonorum possessione, plena proprietas pietatis respectu matri præstanda est. Si testator iusserit, ut hæres reficeret insulam, cuius usumfructum legauit: potest fructuarius ex testamento agere, ut hæres reficiat.

XLVII. POMPONIVS lib. V. ex Plautio.

Quod si hæres hoc non fecisset, & ob id fructuarius frui non potuisset: hæres etiam fructuarij eo nomine habebit actionem, quanti fructuarij interfuisset, non cessasse hæredem: licet ususfructus morte eius interisset.

XLVIII. PAVLVS lib. VII. quæstionum ad Plautium.

Si absente fructuario hæres, quasi negotium eius gerens, reficiat: negotiorum gestorum actionem aduersus fructuariū habet, tamen si ibi in futurum hæres prospexerit. Sed si paratus sit recedere ab usufructu fructuarius: non est cogendus reficere, sed actione negotiorum gestorum liberatur. Syluam cæduam, etiam si intempestiue cæsa sit, in fructu esse constat: sicut oliua immature lecta, item fœnum immaturum cæsum, in fructu est.

XLIX. POMPONIVS lib. V. ad Plautium.

Si mihi & tibi à Sempronio & Mutio hæredibus ususfructus legatus sit: ego in partem Sempronij quadrantem, in partē Mutij alterum quadrantem habebō: tu item in utriusq; partem eorum quadrantes habebis.

L. PAVLVS lib. III. ad Vitellium.

Titius Mæuius fundum Tusculanum reliquit: eiusq; fidei commisit, ut eiusdem fundi partis dimidiæ usumfructum Titia præstaret. Mæuius uillam uetustate corruptam, necessariam cogendis & conseruandis fructibus, ædificauit. quæsitum est, an sumptus partem proportionem ususfructus Titia agnoscere debeat: Respōdit Scæuola: si prius, quàm ususfructus præstaretur, necessario ædificasset: non aliter cōgendum restituere, quàm eius sumptus ratio haberetur.

LI. MODESTINVS lib. IX. differentiarum.

Titio cum morietur, ususfructus inutiliter legari intelligitur: in id tempus uidelicet collatus, quod à persona discedere incipit.

LII. IDEM lib. VIII. regularum.

Vusufructu relicto, si tributa eius rei præstentur: ea usufructuariū præstare debere, dubiū non est: nisi specialiter nomine fideicommissi testatori placuisse probetur, hoc quoq; ab hærede dari.

LIII. IABOLENVS lib. II. ἐπιστολῶν.

Si cui insulæ ususfructus est legatus: quàm diu quælibet portio eius insulæ remanet, totius soli usumfructum retinet.

LIIII. IDEM lib. III. ἐπιστολῶν.

Sub conditione ususfructus fundi à te hærede, Titio legatus est. tu fundum mihi uendidisti & tradidisti, detracto ususfructu. Quæro si non exstiterit conditio, aut exstiterit & interierit ususfructus, ad quem pertineat? Respondi. intelligo te de ususfructu quærere, qui legatus est. itaque si conditio eius legati exstiterit: dubium non est, quin ad legatariū ususfructus pertineat: & si aliquo casu ab eo amissus fuerit, ad proprietatem fundi reuertatur. quod si conditio non exstiterit, ususfructus ad hæredem pertinebit: ita ut in eius persona omnia eadem seruentur, quæ ad amittendum usumfructum pertinent, & seruari solent. Cæterum in eiusmodi uenditione spectandum id erit, quod inter ementem uendentemque conuenierit: ut si apparuerit legati causa eum usumfructum exceptum esse, etiam si conditio non exstiterit, restitui à uenditore emptori debeat.

L V. POMPONIVS lib. XXVI. ad Q. Mutium.

Si infantis ususfructus tantummodo legatus sit: etiam si nullus inter sit, si tamen infantis ætatem excesserit, esse incipit.

L VI. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

An ususfructus nomine actio municipibus dari debeat, quæsitum est: periculum enim esse uidebatur, ne perpetuus fieret: quia neque morte, neque facile capitis deminutione periturus est: qua ratione proprietas inutilis esset futura, semper abscedere ususfructu. Sed tamen placuit dandam esse actionem. Vnde sequens dubitatio est: quousque tuendi essent in eo ususfructu municipes? & placuit centum annis tuendos esse municipes: quia is finis uitæ longæui hominis est.

L VII. PAPINIANVS lib. VII. responsorum.

Dominus fructuario prædium, quod ei per usumfructum seruiebat, legauit: idque prædium aliquandiu possessum legatarius restituit filio, qui causam inofficiosi testamenti recte pertulerat, coactus est. mansisse fructus ius integrum ex post facto apparuit. Per filii dei commissum fructu prædiorum ob alimenta libertis relicto, partium emolumentum ex persona uita decedentium ad dominum proprietatis recurrit.

L VIII. SCAEVOLA lib. III. responsorum.

Defuncta fructuaria mense decembri, iam omnibus fructibus, qui in his agris nascerentur, mense octobri per colonos sublatis: quæsitum est, utrum pensio hæredi fructuariæ solui deberet, quāuis fructuaria ante calendas martias, quibus pensiones inferri debebāt, decesserit: an diuidi debeant inter hæredem fructuariæ & rempublicam, cui proprietas legata est? Respondi, rempublicam quidem cum colonis nullam actionem habere: fructuariæ uero hæredem sua die, secundum ea, quæ proponerentur, integram pensionem percepturum. Sem

nn pronio

als*reda
ctu. pronio do lego ex *reditu fructuum holeris & porrinæ, quæ habeo in agro farrario, partem sextam. Quæritur, an his uerbis ususfructus legatus uideatur? Respondi, non usumfructum, sed ex eo, quod redactum esset, partem legatam. Item quæsitum est, si ususfructus nõ esset: an quotannis partem sextam redactam legauerit? Respondi, quotannis uideri relictum, nisi contrarium specialiter ab hærede probetur.

LIX. PAVLVVS lib. III. *sententiarum.*

ARbores ui tempestatis, non culpa fructuarij euerfas, ab eo substitui non placet. Quidquid in fundo nascitur, quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet: pensiones quoq; iam ante locatorum agrorum, si ipsæ quoq; specialiter comprehensæ sint. Sed & ad exemplum uenditionis (nisi fuerit specialiter exceptum) potest usufructarius conductorem repellere. Cæsæ arundinis uel pali compendium, si in eo fundo uestigal esse consuevit, ad fructuarium pertinet.

LX. IDEM lib. V. *sententiarum.*

Cuiuscunq; fundi fructuarius prohibitus, aut deiectus, de restitutione omnium rerum simul occupatarum aget. sed etsi medio tempore alio casu interciderit ususfructus: æque de pceptis antea fructibus utilis actio tribuitur. Si fundus, cuius ususfructus petitur, non à domino possideatur: actio redditur. Et ideo si de fundi proprietate inter duos quæstio sit, fructuarius nihilominus in possessione esse debet: satisq; ei à possessore dandum est, quod non sit prohibiturus frui eum, cui usus fructus relictus est, quàm diu de iure suo probetur. Sed si ipsi usufructuario quæstio moueatur: interim ususfructus ei differtur, sed caueri debet de restituendo eo, quod ex his fructibus percepturus sit: uel si satis non detur, ipse frui permittitur.

LXI. NERATIVS lib. III. *responsorum.*

als*opus
m. **V**usufructuarius nouum *rium parietibus non potest imponere. Aedificium incohatum fructuarius consummare non potest, etiam si eo loco aliter uti non possit. Sed ne eius quidem usumfructum esse: nisi in constituendo, uel legando usumfructum hoc specialiter adiectum sit, ut utrumq; ei liceat.

LXII. TRIPHONINVS lib. VI. *disputationum.*

Vusufructuarium uenari in saltibus, uel montibus possessionis, probe dicitur: nec aprum aut ceruum, quem ceperit, proprium domini capit: sed fructus, aut iure ciuili, aut gentium suos facit. Si uina riijs inclusa feræ in ea possessione custodiebantur, quando usufructus coepit: non exercere eas fructuarius potest, non occidere. aliàs si quas initio incluserit operis suis, uel si metipsæ inciderint, dilapsæ uel fuerint: hæ fructuarij iuris sunt. Commodissime tamen, ne per singula animalia

malia facultatis fructuarij, propter discretionem difficilem, ius incertum sit: sufficit eundem numerum per singula quæq; genera ferarum, finito usufructu, domino proprietatis assignare, qui fuit cœpti ususfructus tempore.

LXIII. PAVLVVS lib. singulari regularum.

Quod nostrum non est, transferimus ad alium: ueluti is, qui fundum habet, quanquàm usumfructum non habeat, tamen usumfructum cedere potest.

LXIIII. VLP IANVS lib. L. ad edictum.

Cum fructuarius paratus est usumfructum derelinquere, non est cogendus domū reficere: in quibus casibus & usufructuario hoc onus incumbit. Sed & post acceptum contra eum iudicium, parato fructuario derelinquere usumfructū: dicendum est, absolui eū debere à iudice.

LXV. POMPONIVS lib. V. ex Plautio.

Sed cum fructuarius debeat, quod suo suorumq; facto deterius factū sit, reficere: non est absoluendus, licet usumfructum derelinquere paratus sit. Debet enim omne, quod diligens paterfamilias in sua domo facit, & ipse facere. Non magis hæres reficere debet, quod uetustate iam deterius factum reliquit testator, quàm si proprietatem alicui testator legasset.

LXVI. PAVLVVS lib. XVI. ad edictum.

Cum usufructuario non solum legis Aquiliæ actio competere potest, sed & serui corrupti, & iniuriarum, si seruum torquendo deteriore fecit.

LXVII. IVLIANVS lib. I. ex Minutio.

Cum usufructus legatus est, etiam inuito hærede, eum extraneo uendere potest.

LXVIII. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Vetus fuit quæstio, an partus ad fructuarium pertineret. Sed Brutij sententia obtinuit, fructuarium in eo locum non habere. neque enim in fructu hominis homo esse potest. hac ratione, nec usumfructū in eo fructuarius habebit. Quid tamen, si fuerit etiam partus usufructus relictus: an habeat in eo usumfructum? & cum possit partus legari, poterit & usufructus eius. Foetus tamen pecorum Sabinus & Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere. Planè si gregis, uel armenti sit usufructus legatus: debebit ex natis gregem supplere, id est in locū capiti defunctorum.

LXIX. POMPONIVS lib. V. ad Sabinum.

Vel inutrium alia submittere: ut post substituta fiant propria fructuarij, ne lucro ea res cedat domino. Et sicut substituta statim domini sunt, ita priora quoq; ex natura fructus desinūt eius esse. Nam

an ij alioquin

alioquin, quod nascitur, fructuarij est: & cum substituit, definit eius esse.

LXX. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Quid ergo, si non faciat, nec suppleat: teneri eū proprietario Caius Cassius scribit libro octauo iuris ciuilib. Interim tamē, quādiu submittantur, & suppleantur capita, quæ demortua sunt: cuius sit foetus, quæritur? Et Iulianus libro tricesimo quinto digestorum scribit, pendere eorum dominium: ut si submittantur, sint proprietarij: si non submittantur, fructuarij. quæ sententia uera est. secundum quæ si decesserit foetus, erit periculo fructuarij, non proprietarij: & necesse habebit alios foetus submittere. Vnde Caius Cassius libro octauo scribit, carnem foetus demortui ad fructuarium pertinere. Sed quod dicitur, debere eum submittere: toties uerum est, quoties gregis, uel armenti uel equitij, id est, uniuersitatis ususfructus legatus est. cæterum si singulorum capitum: nihil supplebit. Item si forte eo tēpore, quo foetus editi sunt, nihil fuit, quod submitti deberet: nunc post editionem utrum ex his, quæ edentur, submittere debebit: an ex his, quæ edita sunt, uidendum est. puto autem uerius, ea quæ pleno grege edita sunt, ad fructuarium pertinere: sed posteriorem gregis casum nocere debere fructuario. Submittere autem facti est. & Iulianus proprie dicit, dispartire, & diuidere, & diuisionem quandam facere: quod dominium submissorum erit proprietarij.

LXXI. MARCELLVS lib. XVIII. digestorum.

Si in area, cuius ususfructus alienus esset, quis ædificasset intra tempus, quo ususfructus perijt: superficie sublata, restitui usumfructum, ueteres responderunt.

LXXII. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Si dominus nudæ proprietatis usumfructum legauerit: uerum est, quod Mærianus scribit libro tertio quæstionum de fideicommissis, ualere legatum: & si forte in uita testatoris, uel ante aditam hæreditatem proprietati fructus accesserit, ad legatarium pertinere. Plus admit tit Mærianus: etiam si post aditam hæreditatem accessisset ususfructus, utiliter diem cedere, & ad legatarium pertinere.

LXXIII. PAPINIANVS lib. II. definitionum.

Si areæ ususfructus legatus mihi sit: posse me casam ibi ædificare, custodiæ earum rerum causa, quæ in area sunt.

LXXIII. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

Si Sticho seruo tuo & Pamphilo meo legatus fuerit ususfructus: tale est legatum, quale si mihi & tibi legatus esset: & ideo dubium non est, quin æqualiter ad nos pertineat.

DE VSVFRVCTV ADCRESCEN-

do. Tit. II.

VLPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Quoties ususfructus legatus est, ita inter fructuarios est ius adcrescendi, si coniunctim sit ususfructus relictus. Cæterum si separatim unicuique partis rei ususfructus sit relictus: sine dubio ius adcrescendi cessat. Denique apud Iulianum libro tricesimo quinto digestorum quaeritur: si communi seruo ususfructus sit relictus, & utrique domino acquisitus: an altero repudiante, uel amittente usumfructum, alter totum habeat? Et putat ad alterum pertinere. Et licet dominis ususfructus non æquis partibus, sed pro dominicis adquiratur: tamen persona eius, non domino rum inspecta, ad alterum ex dominis pertinere, non proprietati accedere.

Idem ait, & si communi seruo & separatim Titio ususfructus legatus sit: amissum ab altero ex socijs usumfructum non ad Titium, sed ad suum socium pertinere debere, quasi solū coniunctum. quæ sententia uera est. nam quam diu uel unus utitur, potest dici usumfructum in suo statu esse. Idem est & si duobus coniunctim, & alteri separatim ususfructus esset relictus. Interdum tamen & si non sint coniuncti, tamē ususfructus legatus alteri adcrescit: ut puta si mihi fundi separatim totius, & tibi similiter fuerit ususfructus relictus. Nam ut Celsus libro octauo decimo digestorum, & Iulianus libro tricesimo quinto scribunt, concursu partes habemus. quod & in proprietate contingeret. nam altero repudiante, alter fundum haberet. Sed in usufructu hoc plus est: quia & constitutus, & postea amissus, nihilominus ius adcrescendi admittit. omnes enim auctoritas apud Plautium de hoc consensere. & (ut Celsus & Iulianus eleganter aiunt) ususfructus quotidie constituitur, & legatur non ut proprietates eo solo tempore, quo uiuuntur. Cum itaque primus non inueniet alterum eum, qui sibi concurrat, solus utetur in totum: nec refert coniunctim, an separatim relinquatur. Idem Iulianus libro tricesimo quinto digestorum scribit: si duobus hæredibus institutis, deducto usu fructu, proprietates legetur: ius adcrescendi hæredes non habere. nam uideri usumfructum constitutum, non per concursum diuisum.

II. AFRICANVS lib. V. questionum.

Idemque amissa pars ususfructus ad legatarium, eundemque proprietarium redibit.

III. VLPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Inde Neratius putat libro secundo responsorum, cessare ius adcrescendi.

di. Cui sententiæ congruit ratio Celsi dicentis: toties ius adcreſcendi eſſe, quoties à duobus, qui inſolidum habuerunt, concuſſu diuiſus eſt. Vnde Celfus libro octauo decimo ſcribit: ſi duo domini fundi deducto uſuſfructu, proprietatem tradiderint: uter eorū amiſerit, uſumfructum ad proprietatem redire: licet non ad totum, ſed cuiuſq; uſumfructum ei parti accedere, quam ipſe tradidit. ad eam enim partem redire debet, à qua & initio diuiſus eſt. Non ſolum aut ſi duobus uſuſfructus legetur, eſt ius adcreſcendi: uerum & ſi alteri uſuſfructus, alteri fundus legatus ſit. nam amittente uſumfructū altero, cui erat legatus: magis iure adcreſcendi ad alterum pertinet, quàm redit ad proprietatem. nec nouum. nam & ſi duobus uſuſfructus legetur, & apud alterum ſit conſolidatus: ius adcreſcendi non perit neq; ei, apud quem cōſolidatus eſt, neq; ab eo: & ipſe quibus modis amitteret ante conſolidationē, iſdem & nunc amittit: & ita Neratio & Ariſtoni uidetur, & Pomponius pbat.

III. IULIANVS lib. XXXV. digeſtorum.

Si tibi proprietas fundi legata fuerit, mihi autem, & Mæuius, & tibi ſei uſdem fundi uſuſfructus: habebimus ego & Mæuius triētes in uſu fructu, & triens unus proprietati miſcebitur. Siue autem ego, ſiue Mæuius capite minuti fuerimus: triens inter te & alterutrum noſtrum diuidetur: ita ut ſemiſſem in uſuſfructu habeat is, qui ex nobis capite minutus non fuerat: ad te autem proprietas cum parte dimidia uſuſfructus pertineat.

V. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

Et ſi tradideris alicui proprietatem, deducto uſuſfructu: nihilominus putat Iulianus adcreſcere, nec uideri nouū tibi acquiri uſumfructum.

VI. VLPPIANVS lib. XVII. ad Sabinum.

Idem & ſi apud unum ex tribus fructuarijs conſolidatus ſit uſuſfructus. Sed ſi cui proprietas deducto uſuſfructu legata ſit, & mihi pars uſuſfructus: uidendum erit, an inter me & hæredem ius adcreſcēdi uerſetur. & uerum eſt (ut quiuis amiſerit) ad proprietatem reuerti. Si mihi uſuſfructus fundi pure, & tibi ſub conditione legatus ſit: poteſt dici, totius fundi uſumfructum ad me interim pertinere: & ſi capite minutus fuero, totum amittere. ſed ſi exſtiterit conditio: totum uſumfructum ad te pertinere, ſi forte capite minutus ſim. Cæterū cum in meo ſtatu maneo: communicandum uſumfructum.

VII. PAVLVS lib. III. ad Sabinum.

Si quis Attio & hæredibus ſuis uſumfructum legauerit: dimidiam Attius, dimidiam hæredes eius habebunt. Quod ſi ita ſcriptum ſit, ATTIO ET MAEVIO CVM HAEREDIBVS MEIS, tres partes fient: ut unam habeant hæredes, alteram Attius, tertiam Mæuius. Nec enim intereſt ita legetur, ILLI ET ILLI CVM MAEVIO, an ita, ILLI ET ILLI ET MAEVIO.

Vlpia.

VIII. VLPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Si mulieri cū liberis suis ususfructus legetur: amissis liberis, ea usum fructū habet. sed & matre mortua, liberi eius nihilominus usum fructum habent, iure adcreſcēdi. Nam ita Iulianus libro tricesimo quinto digestorū ait. idem intelligendū in eo, qui solos liberos hāredes scripserat: licet non ut legatarios eos nominauerit, sed ut ostenderet magis uelle se matrem ita frui, ut liberos secū habeat fruētes. Sed & Pomponius quærit, quid si mistim fuerint liberi & extranei hāredes: & ait filios legatarios esse intelligendos. Econtrario si noluerit eos liberos simul cum matre frui: debere dici matrem legatariā esse intelligēdam, & per omnia similem esse in hoc casu iuris euentum.

IX. AFRICANVS lib. V. quæstionum.

Si proprietates fundi duobus, ususfructus uni legatus sit: non trientes in usufructu habent, sed semissem duo, fructuarius semissem. Item contra, si duo fructuarij, & unus fundi legatarius sit.

X. VLPIANVS lib. VII. ad edictum.

Interdum pars ususfructus etiam non habenti partē suam, sed amittenti adcreſcit. nam si ususfructus duobus fuerit legatus, & alter lite contestata amiserit usum fructum: mox & collegatarius, qui litem contestatus non erat, usum fructum amisit: partem dimidiam duntaxat, quam amisit, qui litem contestatus est, aduersus eum, qui se liti obtulit, à possessore consequitur. pars enim collegatarij ipsi adcreſcit, nō domino proprietatis. ususfructus em̄ personæ adcreſcit, & si fuerit amissus.

XI. PAPINIANVS lib. II. definitionum.

Cum singulis ab hāredibus singulis eiusdem rei fructus legatur: fructuarij separati uidentur non minus, quā si æquis portionibus duobus eiusdem rei fructus legatus fuisset. unde fit, ut inter eos ius adcreſcendi non sit.

XII. VLPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Cum alius ab alio hārede ususfructum uindicat.

QUANDO DIES VSUSFRUCTVS LEGATI CEDAT. Tit. III.

VLPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Vanquam ususfructus ex fruendo cōsistit, id est, facto aliquo eius, qui fruitur & utitur: tamen semel cedit dies, aliter atq; si cui in menses, uel dies, uel annos singulos quid legetur. tunc enim per dies singulos, uel menses, uel annos dies legati cedit. Vnde quæri potest, si ususfructus cui

cui per singulos dies legetur, uel in singulos annos, an dies simul cedat? Et puto non simul cedere, sed per tempora adiecta, ut plura legata sint: & ita libro tertio digestorum Marcellus probat in eo, cui alternis diebus ususfructus legatus est. Et ideo si ususfructus legatus sit, qui quotidie percipi non potest, non erit inutile legatum: sed dies hi legatum habebunt, quibus uti frui poterit. Dies autem ususfructus, item usus, non prius cedit, quam hereditas adeatur. tunc enim constituitur ususfructus, cum quis iam uti frui potest. Hac ratione & si seruo hereditario ususfructus legetur, Iulianus scribit: quamuis cætera legata hereditati acquirantur, in usufructu tamen personam domini expectari, quæ uti frui possit. Item si ex die ususfructus legetur: dies eius nondum cedit, nisi cum dies uenit. posse enim usufructum ex die legari, & in diem, constat. Non solum autem ususfructus ante aditam hereditatem dies non cedit, sed nec actio de usufructu. Idemque & si ex die fuerit legatus ususfructus. Denique Scauola ait, & agentem ante diem usufructus, nihil facere: quamuis alias, qui ante diem agit, male agit.

QVIBVS MODIS VSVSFRVCTVS VEL

usus amittatur.

Tit. IIII.

VLPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Non solum usufructum amitti capitis deminutione constat, sed etiam actione de usufructu: & parui refert, utrum iure sit constitutus usufructus, an uero tutione prætoris. Proinde traditus quoque usufructus, item in fundo uectigali, uel superficie non iure constitutus, capitis deminutione amittitur. sed ita demum amittitur capitis deminutione ususfructus, si iam constitutus est. cæterum si ante aditam hereditatem, aut ante diem cedentem quis capite minutus sit: constat non amitti.

Si tibi fundus legatus ex die est, & usufructum mihi rogatus es restituere: uidendum est, si capite minutus fuero intra diem legato tuo infertum: ne forte saluus sit mihi usufructus, quasi ante diem cedentem capitis deminutio interuenerit, quod benigne dici potest. Usque adeo autem capitis deminutio eum demum usufructum perimit, qui iam constitutus est: ut si in singulos annos, uel menses, uel dies legatus sit: is demum amittatur, qui iam præcessit. & ita si forte in annos singulos legatus est, illius duntaxat anni usufructus amittitur: & si in menses, eius mensis: & si in dies, eius diei.

II PAPINIANVS lib. XII. questionum.

Si duobus separatim alternis annis usufructus relinquatur, continuis

nuis annis proprietas nuda est: cum si legatarium unum substituas, cui alternis annis legatus sit ususfructus, plena sit apud hæredē proprietās eo tempore, quo ius fruendi legatario non est. Quod si ex duobus illis alter decedat: per uices temporum plena proprietās erit. neq; enim ad crescere alteri quidquā potest: quoniam per propria quisq; tempore, non concurrente altero, fructus integros habuit. Si nō mors, sed capitis deminutio intercefferit: quia plura legata sunt, illius anni tantum (si modo ius fruendi habuit) fructus amissus erit. Quod & in uno legatario, qui fructum in annos singulos accepit, defendendum est: ut commemoratio temporum repetitionis * potestatem habeat. Cum sin- a l s * locū.
gulis fructus alternis annis legatur: si cōsentiant in eundem annum, impediuntur: quia non id actum uidetur, ut concurrant. multum enim refert, duobus simul alternis annis legetur (quod sanē ultra primum annum procedere non poterit: nō magis, quā si uni legatum ita fuisset) an singulis alternis annis. nam si concurrere uolent: aut impediunt inuicem propter uoluntatem, aut (si ea non refragabitur) singulorum annorum fructus uacabit.

III. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Sicut in annos singulos ususfructus legari potest, ita & capitis deminutione amissus legari poterit, ut adiiciatur, QVOTIES CAPITATE MINVTVS ERIT, EI DO LEGO: uel sic, QVOTIES AMISSVS ERIT: & tunc si capitis deminutione amittatur, repetitus uidebitur. Vnde tractatum est, si cui quāmdiu uiuat, ususfructus legatus sit: an uideatur repetitus, quoties amissus est. quod & Marianus tentat: & putato repetitum uideri. Quare si usq; ad diem sit legatus, puta usq; ad decēnium, idem erit dicendum. Hæc autem repetitio, quæ fit post amissum capitis deminutione usumfructum: quæritur, an ius ad crescendū secum habeat: ut puta Titio & Mæuio ususfructus legatus est: & si Titius capite minutus esset, usumfructum eidem legauit. quæsitū est, si Titius ex repetitione usumfructum haberet, an inter eos ius ad crescendū saluum esset: Et Papinianus libro decimo septimo quæstionum scribit, saluum esse perinde, ac si alius esset Titio in usufructu substitutus, eos enim tamen si non uerbis, re tamen cōiunctos uideri. Idem Papinianus quærit: si Titio & Mæuio ususfructus legatus esset, in repetitione aut ususfructus non totū, sed partem Titio legasset, an uiderentur coniuncti: Et ait, si quidem Titius amiserit, totum Mæuio ad crescere. quod si Mæuius amississet: neq; totum ad crescere, sed partem ad eum, partem ad proprietatē redire. quæ sententia habet rationem. Neq; potest dici eo momento, quo quis amittit usumfructū & resumit, etiam ipsi quidquam ex usufructu ad crescere. Placet enim nobis: ei, qui amittit usum
o o fructum

fructum, ex eo quod amittit, nihil ad crescere. Morte quoque amitti usumfructum, non recipit dubitationem: cum ius fruendi morte exstinguatur, sicuti si quid aliud personae cohæret.

III. MARTIANVS lib. III. institutionum.

Si legatum usumfructum legatarius alij restituere rogatus est: id agere prætor debet, ut ex fideicommissarii persona magis, quam ex legatarii pereat ususfructus.

V. VLPPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Repeti potest ususfructus amissus qualicunque ratione, dummodo non morte: nisi forte hæredibus eius eum legauerit. Si quis usumfructum solum serui alienauerit, per quem ususfructus ei adquisitus est: dubium non est, quin ususfructus per eum adquisitus retineatur. Reimutatione interire usumfructum placet, veluti ususfructus mihi ædium legatus est: ædes corruerunt, vel exustæ sunt. sine dubio exstinguitur ususfructus. An & aræ: certissimum est, exustis ædibus, nec aræ, nec cæmentorum ususfructum deberi. & ita Iulianus. Si aræ ususfructus sit legatus, & in ea ædificium sit positum: re mutari, & ita usumfructum exstingui constitat. Planè si proprietarius hoc fecit: ex testamento, vel de dolo tenebitur.

VI. POMPONIVS lib. V. ad Sabinum.

Sed & interdictum QVOD VIA VT CLAM usufructuario competit.

VII. IULIANVS lib. XXXV. digestorum.

Nisi sublato ædificio usumfructum aræ cesserit: tempore scilicet, quo ususfructus perijt, transacto.

VIII. VLPPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Fruendi usufructu legato, si uilla diruta sit, ususfructus non exstinguitur (quia uilla fundi accessio est) non magis, quam si arbores deciderint.

IX. PAVLVS lib. III. ad Sabinum.

Sed & eo quoque solo, in quo fuit uilla, uti frui potero.

X. VLPPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Quid tamè si fundus uillæ accessio fuit: uideamus, ne etiam fundi ususfructus exstinguatur? & idè dicendum est, ut non exstinguatur.

Non tantum si ædes ad aream redactæ sint, ususfructus exstinguitur: uerum etiam si demolitis ædibus, testator alias nouas restituerit. Planè si per partes reficiat: licet omnis noua facta sit, aliud erit nobis dicendum.

Agri uel loci usufructu legato, si fuerit inundatus, ut stagnum iam sit, aut palus: proculdubio exstinguetur. Sed & si stagni ususfructus legatur, & exaruit, sic ut ager sit factus: mutata re, ususfructus exstinguitur. Non tamen, si arui ususfructus legetur, & ibi uites sint positæ, uel contra, puto exstingui. Certe syluæ usufructu legato, si sylua cæsa illic sationes fuerint factæ: sine dubio ususfructus exstinguitur. Si massæ ususfructus

fructus legetur, & ex ea uasa sint facta, uel contra: Cassius apud Ulpium scribit, interire usumfructum quam sententiam puto ueram. Proinde & ornamentum dissolutum, aut transfiguratum, exstinguit usumfructum.

In nauis quoque usufructu Sabinus scribit, siquidem per partes refecta sit, usumfructum non interire. Sin autem dissoluta sit: licet ipsdem tabulis, nulla præterea adiecta, restaurata sit: usumfructum exstinctum, quam sententiam puto ueriores. Nam & si domus ex ipsdem camentis tignisque fuerit restituta, ususfructus exstinguitur. Quadrigæ usufructu legato, si unus ex equis decesserit, an exstinguet ususfructus quæritur: & ego puto multum interesse, equorum, an quadrigæ ususfructus sit legatus. nam si equorum, supererit in residuis: si quadrigæ, non remanebit, quoniam quadriga esse desijt.

N XI. PAVLVVS lib. III. ad Sabinum.
 I si alius ante diem legati cedentem substitutus sit.

XII. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

S i cui balinei ususfructus legatus sit, & testator habitationem ex hoc fecerit: uel si tabernæ, & diætā fecerit: dicendum est, usumfructum exstinctum. Proinde & si histrionis reliquerit usumfructum, & eum ad aliud ministerium transtulerit: exstinctum esse usumfructum, dicendum erit.

XIII. PAVLVVS lib. III. ad Sabinum.

S i usufructuarius messem fecit, & decessit: stipulam, quæ demessa iacet, hæredis eius esse Labeo ait: spicam, quæ terra teneatur, domini fundi esse. Fructumque percipi spica, aut feno cæso, aut uua adæpta, aut excussa olea: quauis nondum tritum frumentum, aut oleum factum, uel uinde mia coacta sit. Sed ut uerum est, quod de olea excussa scribit: ita aliter obseruandum de ea olea, quæ per se decedit. Iulianus ait, fructuarij fructus tunc fieri, cum eos pceperit: bonæ fidei aut possessoris, mox quæ a solo separati sunt.

XIIII. POMPONIVS lib. V. ad Sabinum.

E xcepta capitis deminutione, uel morte: reliquæ causæ uel pro parte interitum ususfructus recipiunt.

XV. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

I nterdum proprietarius ad libertatem perducet: si forte ususfructus fuerit tamdiu legatus, quadiu manumittatur. nam incipiente proprietario manumittere, exstinguetur ususfructus.

XVI. IDEM lib. V. disputationum

S i sub conditione mihi legatus sit ususfructus, medioque tempore sit pes hæredem: potest hæres usumfructum alij legare. quæ res facit, ut si cõditio exstiterit mei legati, ususfructus ab hærede relictus finiat. Quod si ego usumfructum amiserò: non reuertetur ad legatariū, cui ab hærede putre legatus fuerat: quia ex diuersis testamentis ius cõiunctionis non contingit.

oo ij Iulianus

XVII. IVLIANVS lib. XXXV. *digestorum.*

SI tibi ususfructus fundi pure, pprietas aut sub cōditione Titio legata fuerit, & pēdente cōditione dominiū pprietatis adquisieris, deinde conditio exstiterit: pleno iure fundū Titius habebit. neq; interest, quod detracto ususfructu pprietas legata sit. dum enim pprietatem adquisis, ius omne legati ususfructus amisisti.

XVIII. POMPONIVS lib. V. *ad Sabinum.*

SI seruo hāreditario ante aditam hāreditatem legatus ususfructus fuisset: magis placet, adita hāreditate eum usumfructū ad te transire, nec interire quasi mutato dominio: quia nec dies ante cesserit, q̄ tu hāres exstiteris.

XIX. CAIVS lib. VII. *ad edictum provinciale.*

Neq; ususfructus, neq; iter actusūe domini mutatione amittitur.

XX. PAVLVS lib. XV. *ad Plautium.*

IS, qui usumfructum habet, si tantum utatur, quia existimet se usum tantū habere, an usumfructum retineat? Et si quidem sciens se usumfructum habere, tantum uti uelit: nihilominus & frui uidetur. si uero ignoret: puto eum amittere fructum. non enim eo, quod habet, uti-
aliās * ex eo, utru-
big. tur: sed eo, quod putauit se habere.

XXI. MODESTINVS lib. III. *differentiarum.*

SI ususfructus ciuitati legetur, & aratum in ea ducatur, ut passa est Carthago: ciuitas esse desinit, ideoq; quasi morte desinit habere usumfructum.

XXII. POMPONIVS lib. VI. *ad Q. Mutium.*

SI mulieri usus domus legatus sit, & illa trans mare profecta, confituito tempore ad amittendum usum abfuerit, maritus uero domo usus fuerit: retinetur nihilominus usus, quemadmodum si familiā suā in domo reliquisset, dum peregrinaretur. Et hoc magis dicendum est, si uxorem in domo reliquerit maritus, cum ipsi marito usus domus legatus sit.

aliās * eo quod.

XXIII. IDEM lib. XXVI. *ad Q. Mutium.*

SI ager, cuius ususfructus noster sit, flumine uel mari inundatus fuerit: amittitur ususfructus, cum ipsa etiam pprietas eo casu amittatur: ac ne piscando quidem retinere poterimus usumfructum. Sed quemadmodum si eodem impetu discesserit aqua, quo uenit, restituitur pprietas: ita & usumfructum restituendum, dicendum est.

XXIIII. IABOLENVS lib. III. *ex posterioribus Labeonis.*

Cum usumfructum horti haberem, flumen hortum occupauit: deinde ab eo recessit. ius quoq; ususfructus restitutum esse, Labeoni uidetur: quoniam id solum perpetuo eiusdem iuris mansisset. Sed ita
id ue-

id uerum puto, si flumen inundatione hortum occupauit. nam si alueo mutato, inde manare cœperit, amitti usumfructum existimo: cum is locus aluei publicus esse cœperit, nec in pristinum statum restitui possit. Idem iuris in itinere etiam actuq; custodiendum esse, ait Labeo. de quibus rebus ego idem, quod in usufructu, sentio. Labeo ait. nec si summa terra sublata ex fundo meo, & alia regeſta eſſet, idcirco meum solum eſſe deſinit: non magis, quàm ſtercorato agro.

XXV. POMPONIVS lib. XI. ex uarijs lectionibus.

Placet uel certæ partis, uel pro indiuiſo uſumfructum non utendo amitti.

XXVI. PAVLVS lib. I. ad Neratium.

Si ager ab hoſtibus occupatus, ſeruus uē captus, liberatus fuerit: iure poſtliminiꝝ reſtituitur uſusfructus.

XXVII. IDEM lib. I. Manualium.

Si ſeruus, in quo uſusfructus alienus eſt, noxæ dedatur à domino proprietario uſufructuario: liberabitur, cōſuſa ſeruitute p̄prietatis comparatione.

XXVIII. IDEM lib. XV. ad Plautium.

Si fructus alternis annis legetur, conſtat non poſſe non utendo eum amitti, quia plura ſunt legata.

XXIX. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Pomponius quærit: ſi fundum à me p̄prietarius cōduxerit, eumq; fundum uendiderit Seio, uſufructu non deducto: an uſumfructum per emptorem retineam? Et ait: licet p̄prietarius mihi penſionē ſoluērit, tamen uſumfructum amitti: quia non meo nomine, ſed ſuo frui- tus eſt emptor. Teneri planē mihi ex locato p̄prietarium, quāti mea interfuit, id factum non eſſe. quanquā ſi à me conductum uſumfructum quis alicui locauerit, retinetur uſusfructus: ſed ſi p̄prietarius eū locaſſet ſuo nomine, dicendum amitti. non enim meo nomine frui- tur colonus. Sed ſi emptum à me uſumfructum p̄prietarius uendi- diſſet: an amitterem uſumfructum, quærendū eſt: & puto amitti, quoniam & hic non ut à me empto fruitur fundi emptor. Idem Pomponius quærit: ſi legatum mihi uſumfructum rogatus ſim tibi reſtitue- re, an pro te frui uidear, nec amittatur uſusfructus? Et ait, dubitare ſe de hac quæſtione. Sed eſt uerius, quod Marcellus norat: nihil hanc rem ſi- deicommiſſario nocere. ſuo enim nomine utilem actionem eum habi- turum.

XXX. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

Caro & corium mortui pecoris in fructu non eſt: quia exſtinguitur mortuo eo uſusfructus.

XXXI. POMPONIVS lib. III. ad Q. Mutium.

Cum gregis uſusfructus legatus eſt, & eouſq; numerus peruenit gre- gis, ut grex non intelligatur: perit uſusfructus.

DE VSVFRVCTV EARVM RERVM, QVAE
usu consumuntur, uel minuuntur. Tit. V.

VLPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Enatus censuit, ut omnium rerum, quas in cuiusq; patri-
monio esse constaret, ususfructus legari possit. quo sena-
tusconsulto inductum uidetur, ut & earum rerū, quæ usu
tolluntur, uel minuuntur, possit ususfructus legari.

II. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

Sed de pecunia recte caueri oportet his, à quibus eius pecuniæ usus-
fructus legatus erit. Quo senatusconsulto non id effectum est, ut pe-
cuniæ ususfructus proprius esset: (nec enim naturalis ratio authorita-
te senatusconsulti mutari potuit) sed remedio introducto, coepit qua-
si ususfructus haberi.

III. VLPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Postquam omnium rerum ususfructus legari poterit: an & nomi-
num? Nerua negauit. sed est uerius, quod Cassius & Proculus exi-
stimāt, posse legari. Idem tamen Nerua ipsi quoq; debitori posse usum
fructum legari scribit, & remittendas ei usuras.

IIII. PAVLVS lib. I. ad Neratium.

Ergo cautio & ab hoc exigenda erit.

V. VLPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Hoc senatusconsultum non solum ad eum pertinet, qui pecuniæ
usumfructum, uel cæterarum rerum, quas habuit, legauit: uerum
etiam si fuerint alienæ. Si pecuniæ sit ususfructus legatus, uel alia-
rum rerum, quæ in abusu cōsistunt, nec cautio interueniat: uidendum
est, finito usufructu, an pecunia, quæ data sit, uel cæteræ res, quæ in ab-
sumptione sunt, condici possint. Et siquidem adhuc constante usufruc-
tu, cautionem quis uelit condicere: potest dici, omissam cautionem
posse condici incerti conditione. sed finito usufructu, ipsam quantita-
tem Sabinus putat posse condici. quam sententiam & Celsus libro de-
cimo octauo digestorum scribit, & mihi non inarguta uidetur. Quæ
in usufructu pecuniæ diximus, uel cæterarū rerum, quæ sunt in abusu:
eadem & in usu dicenda sunt. Nam idem continere usum pecuniæ &
usumfructum Iulianus scribit, & Pomponius libro octauo de stipulati-
onibus.

VI. IULIANVS lib. XXXV. digestorum.

Si tibi decem legata fuerint, mihi eorūdem decem ususfructus: fient
Squidē tua tota decē, sed mihi quinque numerari debebunt: ita ut tibi
caueam, tēpore mortis meæ, aut capitis deminutionis restitutum.
Nam

Nam & si fundus tibi legatus fuisset, & mihi eiusdem fundi ususfructus haberes tu quidem totius fundi proprietatē, sed partim cum usufructu, partim sine usufructu: & non hæredi, sed tibi cauerem boni uiri arbitratu. Sed & si duobus eorundem decem usufructus legatus fuerit: quina accipient, & inuicem *hæredi satisfiabunt.

als * & hæredi.

VII. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Si uini, olei, frumēti usufructus legatus erit: proprietas ad legatariū debet transferri, & ab eo cautio desiderāda est: ut quandoq; cum is mortuus, aut capite minutus sit, eiusdem qualitatis res restituatur: aut æstimatis rebus, certæ pecuniæ nomine cauendum, quod & commodius est. Idem scilicet de cæteris quoq; rebus, quæ abusu cōtinentur, intelligimus.

VIII. PAPINIANVS lib. XVI. quæstionum.

Tribus hæredibus institutis usumfructū quindecim milium Titio legauit, & duos ex hæredibus iussit pro legatario satisficere. placebat utile esse cautionis quoq; legatum, nec refragari senatusconsulto: quia cautio non impediretur: & esse alterum legatum ueluti certi, alterum incerti. usufructus itaq; nomine partem pecuniæ petendā ab eo, qui satis accepit à cohærede: incertiq; cum eodem agendum, si satis nō dedisset. Eum uero, qui satis præstitit, ac propter morā cohæredis non satis accepit: neq; fructus nomine interim teneri propter senatusconsultum, nec actione incerti: quia cohæredi satisfecit. Illud etiam nobis placebat, legatariū cogendum promittere. Finito autem usufructu, si cohæredes ex causā fideiussoria conuenirentur: eos mandati non acturos. non enim suscepisse mandatum, sed uoluntati paruissē: deniq; cautionis legato liberatos. de illo nec diu tractandum fuit: secundum legatum, id est cautionis, non hæredum uideri: sed eius, cui pecuniæ ususfructus relictus est, cuiq; testator pspicere uoluit, & cuius interesse credidit fideiussores non suo periculo querere.

IX. PAVLVS lib. I. ad Neratium.

In stipulatione de reddendo usufructu pecuniæ, duo soli casus interponuntur, mortis & capitis deminutionis.

X. VLPIANVS lib. LXIII. ad edictum.

Quoniam pecuniæ usufructus aliter amitti nō potest, q̄ his casibus. Si usus tantū pecuniæ legatus sit (quia in hac spē, usus appellatione & fructū cōtineri, magis accipiendū est) stipulatio ista erit interpōnenda. Et quidā aiunt, nō ante hanc interponi stipulationē, q̄ data fuerit pecunia. ego autē puto: siue antea, siue postea ea pecunia data sit: tenere stipulationē.

XI. IDEM lib. XVIII. ad Sabinum.

Si lanæ alicui legatus sit usufructus, uel odorū, uel aromatum: nullus uidetur usufructus in istis iure constitutus, sed ad senatusconsultum

tum erit descendendum, quod de cautione eorum loquitur.

XII. MARTIANVS lib. III. institutionum.

Cum pecunia erat relicta Titio, ita ut post mortē legatarij ad Mæ-
uium rediret: quanquam non adscriptum sit, ut usum eius Titius
alias*pro haberet: *proprie tamen ei legatū esse usumfructum, quia restituenda
prietatem erat pecunia post mortē eius, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.
ei legatam
esse usus
mētione fa-
cta.

SI VSVSFRVCTVS PETATUR, VEL AD

alium pertinere negetur. Tit. VI.

VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

I fundo fructuario seruitus debeat, Marcellus libro octa-
uo apud Iulianum sententiam Labeonis & Neruæ pro-
bat: existimantium seruitutem quidem eum vindicare
nō posse, uerum usumfructum uindicaturum: ac per hoc
uicinum, si non patiat, ut eum ire & agere, teneri ei quasi
non patiat, uti frui. Vsumfructus legatus adminiculis eget, sine qui-
bus uti frui quis non potest. Et ideo si usumfructus legetur, necesse est ta-
men, ut sequatur eū aditus. Vsq; adeo, ut si quis usumfructū loci leget,
ita ne hæres cogatur uiam præstare: inutiliter hoc adiectum esse uide-
atur. Item si usufructu legato, iter ademptum sit: inutilis est ademptio,
quia semper sequitur usumfructum. Sed si usumfructus sit legatus, ad
quem aditus non est, nisi per hæreditariū fundum: ex testamento utiq;
agendo fructuarius consequitur, ut cum aditu sibi præstetur usufruc-
tus. Vtrum autem aditus tantum & iter, an uero & uia debeat
fructuario, legato ei usufructu, Pomponius libro quinto dubitat. Et re-
cte putat, prout usumfructus perceptio desiderat, hoc ei præstandū. Sed
an & alias utilitates & seruitutes ei hæres præstare debeat (puta lumi-
num & aquarum) an uero non? Et puto eas solas præstare compellen-
dum, sine quibus omnino uti non potest: sed si cum aliquo incommo-
do utatur, non esse præstandas.

II. POMPONIVS lib. V. ad Sabinum.

Si ab hærede ex testamento fundi usumfructus petitus sit, qui arbores
deiecisset, aut ædificium demolitus esset, aut aliquo modo deterio-
rem usumfructum fecisset, aut seruitutes imponendo, aut uiciorum
prædia liberando: ad iudicis religionem pertinet, ut inspiciatur, qualis
ante iudicium acceptum fundus fuerit: ut usufructuario hoc, quod in-
terest, ab eo seruetur.

III. IULIANVS lib. XXXV. digestorum.

Qui usumfructum traditum sibi ex causa fideicommissi, desijt in
usu

usu habere tanto tempore, quanto si legitime eius factus esset, amissurus eum fuerit: actionem ad restituendum eum habere non debet. est enim absurdū, plus iuris habere eos, qui possessionem duntaxat usus fructus, non etiam dominium sunt adepti.

IIII. IDEM eodem libro.

Fundus detracto usufructu legatus est Titio, & eiusdem fundi usus fructus Sempronio sub cōditione. Dixi interim cum proprietate usumfructum esse, licet placeat, cū detracto usufructu fundus legatur, apud hæredem usumfructum esse: quia cum paterfamilias detracto usu fructu fundum legat, & alij usumfructum sub conditione non hoc agit, ut apud hæredem ususfructus remaneat.

V. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Vti frui ius sibi esse, solus potest intendere, qui habet usumfructū: dominus autem fundi non potest. quia qui habet proprietatem, utendi fruendi ius separatum nō habet. nec enim potest ei suus fundus seruire. de suo enim, non de alieno iure quenq; agere oportet. Quamquā enim actio* negatoria domino competit aduersus fructuarium: aliās* ne magis tamen de suo iure agere uidetur, quā alieno: cū inuito se negat gatiua. ius esse utendi fruēdi fructuario, uel ius sibi esse prohibēdi. Quod si forte, qui agit, dominus proprietatis non sit: quamuis fructuarius ius utēdi* fruendi nō habet: uincet tamen iure, quo possessores potiores sunt, aliās* de licet nullum ius habeat. Vtrum autem aduersus dominum duntaxat in rem actio usufructuario competat, an etiam aduersus quemuis possessorē? Q. Mutius & Iulianus libro septimo digestorum scribūt, hanc actionem aduersus quemuis possessorē ei competere. nam & si fundo fructuario seruitus debeat: fructuarius non seruitutē, sed usum fructum uindicare debet aduersus alterius uicini fundi dominum. Si partis fundi ususfructus constituatur: potest de eo in rem agi, siue uindicer quis usumfructū, siue alij neget. In his autem actionibus, quæ de usufructu aguntur, etiam fructus uenire, plusquā manifestum est.

Si post litem de usufructu contestatam fuerit finitus ususfructus, an ulterius fructus deberi desinant? Et puto desinere. nam & si mortuus fuerit fructuarius: hæredi eius actionem præteritorum duntaxat fructū dandam, Pōponius libro quadragésimo scribit. Fructuario, qui uicit, omnis caussa restituenda est. & ideo si serui fuerit ususfructus legatus: quidquid ex re fructuarij, uel ex operis suis consecutus est, possessor restituet. Sed & si tempore forte ususfructus amissus est, alio quidem possidente, alio autē liti se offerente: non sufficit eum usumfructum iterum renouare, uerum cauere quoq; eum de euictione usufructuario oportet. quid enim si seruum aut fundum is, qui possidebat, pignori de
pp dit:

dit: isq; ab eo, qui accepit, iure uti prohibetur: debet itaq; habere cautum. Sicut usufructuario confessoria in re agenti fructus præstandi sunt: ita & proprietatis domino, si negatoria actione utatur. Sed in omnibus ita demum, si non sit possessor, qui agat. nam & possessori competunt, quod si possident, nihil fructuum nomine consequetur. Quid ergo officium iudicis erit: nempe ut securus usufructarius consequatur fruendi licentiam, proprietatis dominus ne inquietetur.

VI. PAVLVVS lib. XXI. ad edictum.

Qui de usufructu iudicium accepit, si defierit possidere sine dolo, absoluetur: quod si liti se obtulit, & quasi possessor actionem de usufructu accepit, damnabitur.

DE OPERIS SERVORVM Tit. VII.

PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

PERA in actu consistit: nec ante in rerum natura est, quam si is dies uenit, quo præstanda est: quemadmodum cum stipulamur, quod ex Arefusa natum erit.

II. VLPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Peræ serui legatæ capitis deminutione non amittuntur.

III. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

In hominis usufructu operæ sunt, & ob operas mercedes.

IIII. IDEM lib. VI. ad edictum urbicū, titulo de liberali causâ.

Fructus hominis in operis consistit, & retro in fructu hominis operæ sunt. Et ut in cæteris rebus fructus, deductis necessarijs impensis, intelligitur: ita & in operis servorum.

V. TARENTIVS CLEMENS lib. XVIII. ad L. Iuliam & Papiam.

Operis serui legatis, usum datum intelligi, & ego didici, & Iulianus existimat.

VI. PAVLVVS lib. XXI. ad edictum.

Cum de operis serui artificis agitur, pro modo restituendæ sunt: sed mediastini, secundum ministerium, & ita Mela scribit. Si minor annis quinq; uel debilis seruus sit, uel quis alius, cuius nulla opera esse apud dominum potuit: nulla æstimatio fiet. Item uoluptatis uel affectionis æstimatio non habebitur: ueluti si dilexerit eum dominus, aut in delicijs habuerit. Cæterum deductis necessarijs impensis fiet æstimatio.

DE VSV ET HABITATIONE Tit. VIII.

CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Nunc

Nunc uidendum de usu & habitatione. Constituitur enim & nudus usus, id est sine fructu: qui & ipse eisdem modis constitui solet, quibus & ususfructus.

II. *VLPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.*

Cui usus relictus est, uti potest, frui uero non potest: & de singulis uidendum. Domus usus aut est relictus marito, aut mulieri. si marito: potest illic habitare nec solus, uerum cum familia quoque sua. an & cum libertis, fuit quaestio: & Celsus scripsit, etiam cum libertis. posse hospitem quoque recipere. nam ita libro septimo digestorum scripsit. quam sententiam & Tuberus probat. Sed an & inquilinum recipere possit, apud Labeonem memini tractatum libris posteriorum. & ait Labeo eum, qui ipse habitat, inquilinum posse recipere. Itē & hospitē, & libertos suos.

III. *PAVLVS lib. III. ad Vitellium.*

Et clientes.

IIII. *VLPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.*

Caeterum sine eo ne hos quidem habitare posse. Proculus autem de inquilino notat, non uelle inquilinum dici, qui cum eo habitat. & secundum hanc & si pensionem habitationis percipiat, dum ipse quoque inhabitat, non erit ei inuidendum. quid enim si tam spaciose domus usus sit relictus homini mediocri, ut portiuncula contentus sit? Sed & cum his, quos loco seruorum in operis habet, habitabit: licet liberi sint, uel serui alieni. Mulieri autem si usus relictus sit: posse eam & cum marito habitare, Quintus Mutius primus admisit: ne ei matrimonio carendum foret, cum uti uult domo. Nam per contrarium, quin uxor cum marito possit habitare, nec dubitatum fuit. Quid ergo si uiduae legatus sit: an nuptiis contractis, post usum constitutum mulier habitare cum marito possit? Et uerum est (ut & Pomponius libro quinto, & Papinianus libro decimonono quaestionum probat) posse eam cum uiro & postea nubentem habitare. Hoc amplius Pomponius ait, & cum socero habitaturam.

V. *PAVLVS lib. III. ad Sabinum.*

Imò & focer cum nuru habitabit. hoc utique cum uiro iuncta sit.

VI. *VLPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.*

Non solum autem cum marito, sed etiam cum liberis, libertisque habitare, & cum parentibus poterit: ut Aristonotat apud Sabinum. Et huc usque erit procedendum, ut eosdem, quos masculi recipient, & mulieres possint.

VII. *POMPONIVS lib. V. ad Sabinum.*

Non aliter autem mulier hospitem recipere potest, quam si is sit, qui honeste cum ea, quae usum habet, habitaturus sit.

VIII. *VLPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.*

pp ij Sed

Sed neq; locabunt seorsum, neq; concedent habitationem sine se, nec suendent usum. Sed si usus ædium mulieri legatus sit ea conditio ne, SI A VIRO DIVERTISSET: remittendam ei conditionem, & cum uiro habitaturam, Pomponius libro quinto probat.

I X. PAVLVS lib. III. ad Sabinum.

Cæterarum quoq; rerum usu legato, dicendum est, uxorem cum uiro in promiscuo usu eas res habere posse.

X. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Si habitatio legetur, an perinde sit, atq; si usus: quæritur. Et effectus quidem idem penè esse legatæ usus & habitationis, etiã Papinianus consensit libro decimo octauo quæstionum. Deniq; donare non poterit: sed eas personas recipiet, quas & usufructarius. ad hæredem tamen nec ipsa transit: nec non utendo amitti, nec capitis deminutione. Sed si ^{usu} fit relictæ, an usus sit, uidendum. & Papinianus libro septimo responsorum ait, usum esse, non etiam fructum relictum. Sed & si relictus sit illi domus usufructus habitandi causa: utrum habitatione solam, an uero & usum fructum habeat, uidendum. Et Priscus Neratius putat, solam habitationem legatam, quod est uerum. Planè si dixisset testator, VSVM HABITANDI CAUSSA: non dubitaremus, quin ualeret. Vtrum autem unius anni sit habitatio, an usq; ad uitam: apud ueteres quæsitum est. Et Rutilius, donec uiuat, habitationem competere ait, quam sententiam & Celsus probat libro decimo octauo digestorum. Si usus fundi sit relictus: minus utiq; esse, quàm fructum, longeq; distare, nemo dubitat. sed quid in ea causa sit, uidendum. Et Labeo ait, habitare eum in fundo posse, dominumq; prohibeturum illò uenire: sed colonum non prohibeturum, nec familiam, quæ agri colendi causa illic sit. Cæterum si urbanam familiam illò mittat, qua ratione ipse phibetur, & familiam prohibendam, eiusdem rationis est. Idem Labeo ait & cella uinaria & olearia eum solum usurum: dominum uero inuito eo non usurum.

X I. CAIVS lib. II. rerum quotidianarum, siue aureorum.

In eoq; fundo hætenus ei morari licet, ut neq; domino fundi molestus sit: neq; his, per quos opera rustica fiunt, impedimento: nec ulli alij ius, qd habet, aut uendere, aut locare, aut gratis concedere potest.

X II. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Plenum autem usum habere debet, si & uillæ, & prætorij relictus est. Venire planè posse proprietarium ad fructus percipiendos, magis dicendum est: & per ipsa tempora fructuum colligendorum etiam habitare illic posse, admittendum est. Præter habitationem autem, quam habet, cui usus datus est: deambulandi quoq; & gestandi ius habebit. Sabinus & Cassius etiã lignis ad usum quotidianum, & orto, & pomis, & holeribus.

& holeribus, & floribus, & aqua usurum: non usq; ad compendium, sed ad usum, non ad abusum. idem Nerua: & adiicit, stramentis etiam usum: sed neq; folijs, neq; oleo, neq; frumento, neq; frugibus usurum. Sed Sabinus & Cassius, Labeo & Proculus hoc amplius: ex his, quæ in fundo nascuntur, quod ad uictum sibi suisq; sufficiat, sumpturum: etiam ex his, quæ Nerua negauit. Iuuentius autem etiam cum conuiuiis & hospitibus posse uti. quæ sententia mihi uera esse uidetur. Aliquo modo enim largius cum usufruario agendum est pro dignitate eius, cui relictus est usus. Sed utetur his (utputo) duntaxat in uilla. Pomis autem, & holeribus, & floribus, & lignis uidendum, utrum eodem loco utatur duntaxat, an etiam in oppidum ei deferri possint. sed melius est accipere, & in oppidum deferenda. neq; enim graue onus est eorum, si habundant in fundo. Sed & si pecoris ei relictus usus est (puta gregis ouilis) ad stercorendum usurum duntaxat, Labeo ait: sed neq; lana, neq; lacte, neq; agnis usurum. hæc enim magis in fructu esse. Hoc amplius etiam modico lacte usurum puto. neq; enim tam stricte interpretandæ sunt uoluntates defunctorum. Sed & si bouum armenti usus relinquatur: omnem usum habebit, & ad arandum, & ad cætera, ad quæ boves apti sunt. Equitij quoq; legato usu, uidendum ne & domare possit, & ad uehendum sub iugo uti. Et si forte auriga fuerit, cui usus equorum relictus est: non puto eum in Circensibus ijs usurum, quia quasi locare eos uidetur. Sed si testator sciens eum huius esse instituti & uitæ, reliquit: uidebitur de hoc etiam usu sensisse. Si usus ministerij alicui fuerit relictus, ad suum ministerium utetur, & liberorum, coniugisq;: nec uidebitur alij concessisse, si simul cum ipsis utatur. quanquam si filiofamilias usus serui sit relictus, uel seruo: patri dominoque acquisitus, in ipsius duntaxat usum exigat, non etiã eorū, qui sunt in potestate. Operas autem serui usufruarij non locabit, neq; alij utendas conceder, & ita Labeo. quemadmodum enim cōcedere alij operas poterit, cum ipse tantum uti debeat? Idem tamen Labeo putat, si fundum conduxerit quis, usufrarium seruum ibi posse operari. quid enim interest, in quā rem opera eius utatur? Quare si lanam conduxerit usufrarius expediendam, poterit etiam per usufrarias ancillas opus perficere. Itemq; si uestimenta texenda redemerit, uel insulam, uel nauem fabricandā: poterit ad hæc operis uti usufrarius. nec offenderet illa Sabini sententia: ancillæ usu dato, ad lanificium eam non admitti, nec ex operis mercedem capi, sed si bi lanā facere iure cogere. sibi em̄ facere uidebitur, qui non operas eius locabit, sed opus, quod conduxit, expediet. Idem & Ostauenus probat.

XIII. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

Sed & ipsi seruo ancillæ pro operis mercedē imponi posse, Labeo ni placet.

pp in Vlpia-

als* num
edoma-
re.

XIIII. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Per seruum usufructum si stipuler, uel per traditionem accipiam, an adquiram, quæritur: si ex re mea, uel ex operis eius? Et siquid ex operis eius, non ualebit: quoniam nec locare eius operas possumus. Sed si ex re mea: dicimus seruum usufructum stipulantem, uel per traditionem accipientem, mihi adquirere, cum hac opera eius utar. Usus fructus, an fructus legetur, nihil interest. nam fructui & usus inest, usus fructus deest: & fructus quidem sine usu esse non potest, usus sine fructu potest. Denique si tibi fructus deducto usu legatus est: inutile esse legatum, Pomponius libro quinto ad Sabinum scribit. Et si forte usufructu legato, fructus adimatur: totum uideri ademptum scribit. sed si de fructu sine usu sensit, usum uideri constitutum: quia & initio constitui potest. Sed si usufructu legato, usus adimatur: Aristo scribit, nullam esse ademptionem. quæ sententia benignior est. Usu legato, si eidem fructus legetur, Pomponius ait, confundi eum cum usu. Idem ait, & si tibi usus, mihi fructus legetur: concurrere nos in usum, me solum fructum habiturum. Poterit autem apud alium esse usus, apud alium fructus sine usu, apud alium proprietas: ueluti si is, qui habet fundum, usum Titio legauerit: mox hæres eius tibi fructum legauerit, uel alio modo constituerit.

XV. PAVLVS lib. III. ad Sabinum.

FVndi usu legato, licebit usufructuario & ex penu, quod in annum duntaxat sufficiat, capere: licet mediocris prædij eo modo fructus consumantur: quia & domo & seruo ita uteretur, ut nihil alij fructuum nomine superesset. Sicut is, cui usus fundi legatus est, quo minus dominus agri colendi causa ibi uersetur, prohibere non potest (alioquin & frui dominum prohiberet) ita nec hæres quidquam facere debet, quo minus is, cui usus legatus est, utatur, ut bonus paterfamilias uti debet.

XVI. POMPONIVS lib. V. ad Sabinum.

SI ita legatus esset usus fundi, UT INSTRVCTVS EST: earum rerum, quæ in instrumento essent, perinde usus ad legatarium pertineret, ac si nominatim earum rerum usus legatus fuisset. Dominus proprietatis, etiã inuito usufructuario uel usufructuario, fundum uel ædes per saltuarium uel insularium custodire poterit. interest enim eius fines prædij tueri. Eaque omnia dicenda sunt, quolibet modo constitutus usufructus uel usus fuerit. Seruo, cuius usum duntaxat, non etiam fructum habemus, potest à nobis quid donari: uel etiam ex pecunia nostra negotiatio permitti, ut quidquid eo modo adquisierit, in peculio nostro sit.

XVII. AFRICANVS lib. V. questionum.

Filiofamilias uel seruo ædium usu legato, utile legatum esse existimo: & eodem modo persecutionem eius competituram, quo competitur

peteret, si fructus quoque legatus esset. itaque non minus absente, quam praesente filio seruotione, pater dominusque in his aedibus habitabit.

XVIII. PAVLVS lib. IX. ad Plautium.

Si domus usus legatus sit sine fructu: communis refectio est in fartis stectis tam haeredis, quam usufructuarij. Videamus tamen, ne si fructum haeres accipiat, ipse reficere debeat. si uero talis res sit, cuius usus legatus est, ut haeres fructum percipere non possit: legatarius reficere cogendus sit. quae distinctio rationem habet.

XIX. IDEM lib. III. ad Vitellium.

Vsus pars legari non potest. nam frui quidem pro parte possumus, uti pro parte non possumus.

XX. MARCELLVS lib. XII. digestorum.

Seruus, cuius mihi usus legatus est, adgrit mihi, si institor sit, & operis eius utar in taberna. nam mercibus uendendis emendisque adgrit mihi. Sed & si iussu meo per traditionem accipiat.

XXI. MODESTINVS lib. II. regularum.

Vsus aquae personalis est, & ideo ad haereditem usufructuarij transmitti non potest.

XXII. POMPONIVS lib. V. ad Q. Mutium.

Diuitius Hadrianus cum quibusdam usus syluae legatus esset, statuit fructum quoque eis legatum uideri: quia nisi liceret legatarijs cedere syluam & uendere, quemadmodum fructuarijs licet: nihil habituri essent ex eo legato. Licet tam angustus est legatarius, cui domus usus legatus est, ut non possit occupare totius domus usum: tamen eis, quae uacabunt, proprietarius non utetur, quia licebit usufructuario & alijs temporibus tota domo uti: cum interdum domini quoque aedium (pro ut temporis conditio exigit) quibusdam utantur, quibusdam non utantur. Vsu legato, si plus sit usus legatarius, quam oportet: officio iudicis, qui iudicat, quemadmodum utatur: continetur, ne aliter, quam debet, utatur.

XXIII. PAVLVS lib. II. ad Neratium.

Neratius ait: usufructus rei speciem is, cuius proprietas est, nullo modo commutare potest. deteriores enim causas usufructuarij facere non potest. PAVLVS. facit autem deteriores, & in meliorem statum commutando.

VSVFRVCTVARIVS QVEMADMODVM

*caueat.

Tit. IX.

alias de
est.

VLPIANVS lib. LXXIX. ad edictum.

Si

aliās * an
aliqua tē
nus.

I cuius rei ususfructus legatus sit: æquissimum prætori ui-
sum est, de utroq; legatariū cauere: & usurum se boni ui-
ri arbitrato, & cum ususfructus ad eum pertinere desi-
net, restitutum quod inde exstabit. Hæc stipulatio,
siue mobilis sit res, siue soli, interponi debet. Illud scien-
dum est, ad fideicommissa etiam aptari eam debere. Planè & si mor-
tis causa donatione ususfructus constituatur: exemplo legatorum, de-
bebit hæc cautio præstari. sed etsi ex alia quacunq; causa constitutus
fuerit ususfructus, idem dicendum est. Cauere autem debet, boni
uiri arbitrato perceptum iri usumfructum: hoc est, non deteriore se
causam ususfructus facturum: cæteraq; facturum, quæ in re sua face-
ret. Recte autem facient hæres & legatarius, qualis res sit, cum inci-
pit frui legatarius, si in testatum redegerint: ut inde possit apparere, * an
& quatenus rem peiorem legatarius fecerit. Vtilius autē uisum est,
stipulatione de hoc cauere: ut si quis nō boni uiri arbitrato utatur, com-
mittatur stipulatio statim: nec expectandū sit, dū ut amittatur ususfru-
ctus. Habet aut stipulatio ista duas causas: unam, si aliter quis utatur, q̃
uir bonus arbitrabitur: aliam de usufructu restituendo. quarum prior
statim committitur, quā aliter fuerit usus, & sæpissime committe-
tur: sequens committitur finito usufructu. Sed quod diximus, id qd
inde exstabit, restitui: non ipsam rem stipulatur proprietarius (inutili-
ter enim rem suam stipulari uideretur) sed stipulatur restitui, quod in-
de exstabit. Interdum etiam inerit proprietatis æstimatio, si forte fru-
ctuarius, cum possit usucapionem interpellare, neglexerit. omnē enim
rei curam suscipit.

II. PAVLVVS lib. LXXXV. ad edictum.
N Am fructuarius custodiam præstare debet.

III. VLP IANVS lib. LXXXIX. ad edictum.

als * licet.

OMnes autem casus continentur hac stipulatione, quibus ususfru-
ctus amittitur. Desinere pertinere usumfructum accipiemus,
& si nec coeperit pertinere, quamuis legatus sit: & committetur nihilo
minus stipulatio, quasi desinat pertinere, quod nec coeperit. Si usus
fructus repetitus erit legato, quotiescunq; amissus fuerit (* nisi utiliter
fuerit cautum) committetur ista stipulatio: sed exceptione opus erit.

Sed & si quis usumfructum tibi legauerit, & sub conditione SI LI-
BEROS HABVERIS proprietatē: amisso usufructu, stipulatio com-
mittetur: sed exceptio locum habebit. Si hæres alienauerit ante pro-
prietatem, & postea amittatur ususfructus: an ex stipulatu agere possit,
uideamus. Et fortius dici poterit, ipso iure non committi stipulatio-
nem: quia neq; hæredi, successoribusq; eius restitui potest: neq; is, cui
potest,

potest, id est ad quem peruenit proprietas, pertinet ad stipulationem. Sed is, ad quem peruenit proprietas, tempore quaesiti dominus prospicere sibi alia cautione debet, quod & si non fecerit, nihilominus in rem actione uti potest.

IIII. *VENULEIVS lib. VIII. stipulationum*

Si fructuarius proprietatem adsecutus fuerit: definit quidem usus fructus ad eum pertinere, propter confusionem. sed si ex stipulatione cum eo agatur: aut ipso iure inutiliter agi dicendum est, si boni uiri arbitrium huc usque porrigitur: aut in factum excipere debet.

V. *VLPIANVS lib. LXXIX. ad edictum.*

Haec stipulatione dolum malum abesse, ab futurumque esse, continetur. Et cum in rem sit doli mali mentio concepta: omnium dolum comprehendere uidetur, successorum, & adoptiui patris. Sed & si usus sine fructu legatus erit, adempta fructus causa, satisfacere iubet praetor. hoc merito: ut de solo usu, non etiam de fructu caueatur. Ergo & si fructus sine usu obtrigerit, stipulatio locum habebit. Sed & si habitatio, uel operae hominis, uel cuius alterius animalis relictæ fuerint, stipulatio locum habebit: licet hæc usum fructum per omnia non imitentur.

VI. *PAVLVS lib. LXXV. ad edictum.*

Idem est & in reditu praedij: sicuti si uindemia legata sit, uel messis: quamuis ex usufructu ea percipiantur, morteque legatarii ad hæredem redeant.

VII. *VLPIANVS lib. LXXIX. ad edictum.*

Si usufructus nomine tradita re satisfactum non fuerit: Proculus ait, posse hæredem rem uindicare: & si obijciatur exceptio de re usufructus nomine tradita, replicandum esse, quæ sententia habet rationem. sed & ipsa stipulatio condici poterit. Cum usufructus pecuniæ legatus est, exprimi debent hi duo casus in stipulatione: *CVM MORIERIS, AUT CAPITE MINVTVS ERIS, DARI.* idcirco hi duo sollicitus: quoniam pecuniæ usus aliter amitti non potest, quam his casibus.

VIII. *PAVLVS lib. LXXV. ad edictum.*

Si tibi usufructus, & mihi proprietas legata sit, mihi cauendum est. Sed si mihi sub conditione legata sit: quidam (ut Martianus) & hæredi & mihi cauendum esse putant. quæ sententia uera est. Item si mihi legata sit, & cum ad me pertinere desierit, alij: & hic utrisque cauendum (ut supra) placuit. Quod si duobus coniunctim usufructus legatus sit: inuicem sibi cauere debebunt, & hæredi in casum illum, *SI AD SOCIVM NON PERTINEAT VSVS FRUCTVS, HAEREDI REDDI.*

IX. *VLPIANVS lib. LI. ad edictum.*

Si usufructus mihi legatus sit, eumque restituere si Titio rogatus: Suidendum est, quis debeat cauere: utrum Titius, an ego, qui legatus

qq rius

rius sum. An illud dicimus, mecum hæredem acturum, ut caueat: & cum fideicommissario me agere debere? Et est expeditius hoc dicere: si mihi spes aliqua durat ususfructus, & cum tu amiseris, potest ad me recidere, id est, ad legatarium: ita rem expediri, ut tu mihi, ego domino proprietatis caueam. Quod si fideicommissarij causa fructus mihi relictus est, nec est ulla spes ad me reuertendi ususfructus: resta uia fideicommissarium cauere oportet domino proprietatis. Illud sciendum est: siue iure ipso quis usumfructum habeat, siue etiam per tuitionem prætoris: nihilominus cogendum esse, fructuarium cauere, aut actiones suscipere. Planè si ex die proprietatis alicui legata sit, ususfructus pure: dicendum esse Pomponius ait, remittendam hanc cautionem fructuario: quia certum sit, ad eum proprietatem, uel ad hæredem eius peruenturam. Si uestis ususfructus legatus sit: scripsit Pomponius, quanquam hæres stipulatus sit, finito ususfructu, nestem reddi: attamen non obligari promissorem, si eam sine dolo malo attritam reddiderit. Si plures domini sint proprietatis, unusquisque pro sua parte stipulabitur.

X. PAVLVVS lib. XL. ad edictum.

SI serui, qui nobis communis erat, usumfructum tibi legauero: necessaria erit hæc cautio hæredi meo. quamuis enim de proprietate possit communi diuidendo iudicio experiri: tamen causa ususfructus, qui tuis proprius est, ad officium communi diuidendo iudicis non pertinebit.

XI. PAPINIANVS lib. VII. responsorum.

V Su quoque domus relicta, boni uiri arbitratu cautionem interponi oportet. Nec mutatur, si pater hæredes filios simul habitare cum uxore legataria uoluit.

XII. VLPPIANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

SI uasorum ususfructus relictus sit: non erit cautio senatusconsulti necessaria, sed illa sola, BONI VIRI ARBITRATV SE VSV-
RVM FRVITVRVM. Si igitur tradita sunt fruendi causa: nemo dubitat, non fieri eius, qui accipit. non enim ideo traduntur, ut dominium recedat ab eo, qui tradit: sed ut utatur fruatur legatarius. ergo cum non fiant fructuarij uasa: vindicari à proprietario possunt, cautione nõ data. uidendum est de conditione, an possit locum habere. & proditum est, neminem rem suam, nisi furi condicere posse.

Digesto

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER OCTAVVS.

DE SERVITVTIBVS. Tit. I.

MARTIANVS lib. II. regularum.

Erututes aut personarum sunt, ut usus, ut usufructus: aut rerum, ut seruitutes rusticorum prædiorum & urbanorum.

II. VLPIANVS lib. XVII. ad edictum.

V Nus ex dominis communium ædium seruitutem imponere non potest.

III. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

S Erututes prædiorum aliæ in solo, aliæ in superficie consistunt.

IIII. PAPINIANVS lib. VII. questionum.

S Erututes ipso quidem iure neq; ex tempore, neq; ad tempus, neq; sub conditione, neq; ad certam conditionem (uerbi gratia, QVAM DIVVOLAM) constitui possunt. Sed tamen si hæc adijciantur: per pacti, uel per doli exceptionem occurreret contra placita seruitutem uindictanti: idq; & Sabinum respondisse Cassius retulit, & sibi placere.

Modum adijci seruitutibus posse constat: ueluti quo genere uehiculi agatur, uel ut equo dūtaxat, aut certum pondus uehatur, uel ut grex ille traducatur, aut carbo portetur. Interualla quoq; dierum & horarum non ad temporis causam, sed ad modū pertinent iure constitutæ seruitutis.

V. CAIUS lib. VII. ad edictum provinciale.

V Ia, iter, actus, aquæductus eisdem ferè modis constituuntur, quibus & usum fructum constitui diximus. Usus seruitutum temporibus secerni potest: forte ut quis post horam tertiam usq; in horam decimam eo iure utatur, uel ut alternis diebus utatur.

VI. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

A D certam partem fundi seruitus tam remitti, q̄ constitui potest.

VII. IDEM lib. XV. ad Plautium.

V T pomum decerpere liceat, ut spaciari, ut cœnare in alieno possimus: seruitus imponi non potest. Si prædium tuum mihi seruiat: siue ego partis prædij tui dominus esse cœpero, siue tu mei: per partes quidē seruitus retinetur, licet ab initio per partes adgri non poterat.

VIII. VLPIANVS lib. XIII. ad L. Iuliam & Papianam.

I Vs cloacæ immittendæ seruitus est.

IX. CELSVS lib. V. digestorum.

als *mitten
d.e., als ad-

qq ij

Si cui mittendæ.

SI cui simpliciter uia per fundū cuiuspiam cedatur, uel relinquatur: Sin infinito, uidelicet per quamlibet eius partem, ire agere licebit: modo ciuilitur. Nam quædam in sermone tacite excipiuntur. nō enim per uillam ipsam, nec per medias uineas ire agere sinendus est: cum id æque commode per alteram partem facere possit, & minore seruiētis fundi detrimento. Verum constitit: ut quā primum uiam direxisset, eā demum ire agere deberet, nec amplius mutandæ eius potestatem haberet. sic & Sabino q̄q̄ uidebatur, qui argumento riui utebatur, quem primo, quā liberet, ducere licuisset: postea, q̄ ductus esset, transferre non liceret. quod & in uia seruandum esse, uerum est.

X. IDEM lib. XVIII. *digestorum.*

SI iter legatum sit, quā, nisi opere facto, iri nō possit: licere fodiendo, & substruendo iter facere, Proculus ait.

XI. MODESTINVS lib. VI. *differentiarum.*

PRO parte dominij seruitutem adquiri non posse, uulgo traditur. Et ideo si quis fundum habens, uiam stipuletur, & partem fundi sui postea alienet: corrumpit stipulationem, in eum casum deducendo, à quo stipulatio incipere non possit. Pro parte quoq̄ neq̄ legari, neq̄ adimi uia potest: etsi id factū sit, neq̄ legatum, neq̄ adēptio ualeat.

XII. IABOLENVS lib. IIII. *ἐπιστολῶν.*

NON dubito, quin fundo municipū per seruū recte seruitus adquiratur.

XIII. POMPONIVS lib. XIII. *ad Q. Murtium.*

SI tam angusti loci demonstratione facta, uia concessa fuerit, ut neq̄ uehiculum, neq̄ iumentum ea inire possit: iter magis, quā uia, aut actus adquisitus uidebitur. Sed si iumentum per eam duci poterit, non etiam uehiculum: actus uidebitur adquisitus.

XIIII. PAVLVS lib. XV. *ad Sabinum.*

SERUITUTES prædiorum rusticorum etsi corporibus accedunt, incorporeales tamen sunt, & idcirco usu non capiuntur: uel ideo, quia tales sunt seruitutes, ut non habeant certam cōtinuamq̄ possessionem. nemo enim tam perpetuo, tãq̄ continenter ire potest, ut nullo momento possessio eius interpellari uideatur. Idem & in seruitutibus prædiorum urbanorum obseruatur. Seruitus itineris ad sepulchrū, priuati iuris manet: & ideo remitti domino fundi seruiētis, & adquiri etiam post religionem sepulchri hæc seruitus potest. Publico loco interueniente, uel uia publica, haustus seruitus imponi potest: aqua ductus nō potest. à principe tamen peti solet, ut per uiam publicā aquam ducere sine incommodo publico liceat. Sacri & religiosi loci interuentus, etiam itineris seruitutem impedit: cum seruitus per ea loca nulli deberi potest.

XV. POMPONIVS lib. XXXIII. ad Sabinum.

Quoties nec hominum, nec prædiorum seruitutes sunt (quia nihil uicinatorum interest) non ualent: ueluti ne per fundum tuum eas, aut ne ibi consistas. & ideo si mihi concedas, ius tibi non esse fundo tuo uti frui, nihil agitur: aliter atq; si mihi concedas, ius tibi non esse in fundo tuo aquam quærere, minuendæ aquæ meæ gratia. Seruitutum non ea natura est, ut aliquid faciat quis: ueluti uiridaria tollat, aut amaniorem prospectum præstet, aut in hoc ut in suo pingat: sed ut patiat, aut non faciat aliquid.

XVI. IULIANVS lib. XLIX. digestorum.

Eiqui pignori fundum accepit, nõ est iniquum utilem petitionem seruitutis dari, sicuti ipsius fundi utilis petitio datur. Idemq; seruati conuenit & in eo, ad quem uestigialis fundus pertinet.

XVII. POMPONIVS lib. singulari regularum.

Via, itineris, actus, aquæ ductus pars, in obligationem deduci non potest: quia usus eorum indiuisus est. Et ideo si stipulator decesserit, pluribus hæredibus relictis, singuli in solidum uiam petunt: & si promissor decesserit, pluribus hæredibus relictis, à singulis hæredibus solida petitio est.

XVIII. PAVLVS lib. XXXI. questionum Papiniani notat.

In omnibus seruitutibus, quæ aditione confusæ sunt, responsum est: Idoli exceptione nocituræ legatario, si non patiat, eas iterum imponi.

XIX. LABEO lib. IIII. posteriorum à Iabolenis epitomatorum.

Ei fundo, quem quis uendit, seruitutem imponi (etsi non sit utilis) posse existimo: ueluti si aquam alicui ducere non expediret, nihilo minus constitui ea seruitus possit. quædam enim habere possumus, quamuis ea nobis utilia non sunt.

XX. IABOLENVS lib. V. ex posterioribus Labconis.

Quoties uia, aut aliquod ius fundi emeretur, cauendum esse putat Labeo, PER TE NON FIERI, QVO MINVS EO IVRE VTI POSSIM: quia nulla eiusmodi iuris uacua traditio esset. Ego puto, usum eius iuris pro traditione possessionis accipiendum esse: ideoq; & interdicta ueluti possessoria constituta sunt.

XXI. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

Si intercedat solum publicum, uel uia publica: neq; itineris actusue, neq; altius tollendi seruitutes impedit: sed immittendi, protegendidi, prouidendi. Item fluminum & stillicidiorum seruitutem impedit: quia cælum, quod supra id solum intercedit, liberum esse debet. Si ususfructus tuus sit, ædium proprietas mea, quæ onera uicini sustinere debeant: mecum in solidum agi potest, tecum uero nullo modo.

DE SERVITVTIBVS VRBANORVM

prædiorum Tit. II.

CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

aſs * aut.

Rbanorum prædiorum iura talia sunt: altius tollendi, * & officiendi luminibus uicini, aut non extollendi. item stillicidium auerendi in tectum, uel aream uicini, aut non auerendi. item immittendi tigna in parietem uicini: & deniq; proſciendi, protegendiue, cæteraq; iſtis ſimilia.

II. VLP IANVS lib. XXIX. ad Sabinum.

Est & hæc ſeruitus eorum, ne proſpectui officiatur.

III. PAVLVS lib. II. inſtitutionum

Luminum ſeruitute conſtituta, id adquiſitum uidetur, ut uicinus lumina uicini excipiat. cū aut ſeruitus imponitur, NE LUMINIBVS OFFICIATUR: hoc maxime adeptum uidebitur, ne ius ſit uicino inuitis nobis altius ædificare, atq; ita minuere lumina noſtræ rû ædificiorū.

IIII. VLP IANVS lib. XVII. ad edictum.

INUITVM autem in ſeruitutibus accipere debemus, non ſolum qui contradicit, ſed & qui non conſentit. Ideo Pomponius libro quadrageſimo, infantē & furioſum inuitos recte dici ait. non enim ad factū, ſed ad ius ſeruitutis hæc uerba referuntur.

V. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Hæc autem iura ſimiliter, ut ruſticorum quoq; prædiorum, certo tempore non utendo pereunt: niſi quod hæc diſſimilitudo eſt, quod non omnino pereunt non utendo, ſed ita ſi uicinus ſimul libertatem uſucapiat. Veluti ſi ædes tuæ ædibus meis ſeruiant, ne altius tollantur, ne luminibus mearum ædium officiatur: & ego per ſtatutum tempus fenestras meas præfixas habuero, uel obſtruxero: ita demum ius meum amitto, ſi tu per hoc tempus ædes tuas altius ſublatas habueris. alioquin ſi nihil noui feceris, retineo ſeruitutem. Item ſi tigni immiſſi ædes tuæ ſeruitutem debeant, & ego exemero tignum: ita demū amitto ius meum, ſi tu foramen, unde exemptum eſt tignum, obturaueris, & per conſtitutum tempus ita habueris. alioquin ſi nihil noui feceris, integrum ius meum permanet.

VI. POMPONIVS lib. XXVI. ad Q. Mutium

QVod aut ædificio meo me poſſe conſequi, ut libertatē uſucaperē, dicitur: idem me non cōſecuturū, ſi arborē in eodem loco ſitam habuiſſem, Mutius ait, & recte: quia nō ita in ſuo ſtatu & loco maneret arbor, quemadmodum paries propter motus naturales arboris.

Caus

VII. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Parietem, qui naturali ratione communis est: alterutri uicinatorum demoliendi eū, & reficiendi ius nō est: quia non solus dominus est.

VIII. VLP IANVS lib. V. ad edictum.

Cum eo, qui tollendo obscurat uicini ædes, quibus non seruiat: nulla competit actio.

IX. MARCELLVS lib. III. digestorum.

SCAVRVS MARCELLO S. Binas ædes habeo. alteras tibi lego. hæres alteras ædes altius tollit, & luminibus tuis officit. nunquid cum illo agere putes? Et an interesse putes: suas ædes altius tollat, an hæreditarias: sed & de illo quero. an per alienas ædes accessum hæres ad eam rem, quæ legatur, præstare debet: sicut solet quæri, cū usus fructus loci legatus est, ad quem locū accedi, nisi per alienum, non potest. MARCELLVS RESPONDI. qui binas ædes habebat, si alteras legauit: non dubium est, quin hæres possit altius tollendo obscurare lumina legatarum ædium. Idem dicendum, si alteri ædes, alteri aliarum ædiū usumfructum legauerit. Non autem simile est itineris argumentum: quia sine accessu nullum est fructus legatum: habitari autem potest etiam ædibus obscuratis. Cæterum usufructu loci legato, etiam accessus dandus est: quia & haustu aquæ relicto, iter quoq; ad hauriendum præstaretur. sed ita officere luminibus, & obscurare legatas ædes conceditur: ut non penitus lumen recludatur, sed tantum relinquatur, quantum sufficit habitantibus in usus diurni moderationem.

X. VLP IANVS lib. I. de officio consulis.

Qui luminibus uicinatorum officere, aliudū quid facere cōtra com-
modum eorum uolet: sciat se formam ac statum antiquorū ædi-
ficiorum custodire debere. Si inter te & uicinum tuum non conue-
nit, ad quam altitudinem extolli ædificia, quæ facere instituisti, oportet
at: arbitrum accipere poteris.

XI. IABOLENVS lib. X. ex Cassio.

A Edificia, quæ seruitutem patiuntur, ne quid altius tollatur: uiri-
diaria supra eam altitudinem habere possunt. At si de prospectu
est, eaq; obstatura sunt, non possunt.

XII. PROCVLVS lib. I. ἐπισολῶν.

Quidam Iberius nomine, qui habet post horrea mea insulam, bal-
nearia fecit secundū parietem cōmunem. non licet aut tubulos
habere admotos ad parietem cōmune, sicuti nec parietē quidem suū
sup parietem communem. de tubulis eo amplius hoc iuris est: quia per
eos flamma torretur paries. de qua re uolo, cū Iberio loquaris, ne re illi aliās in-
iuriā faciat. PROCVLVS RESPONDI. nec Iberiū de ea re dubitare puto, flamma-
quod retur.

quod rem non permissam faciat, tubulos secundum parietem communem exstruendo. Parietem communem incrustare licet secundum Capitonis sententiam, sicut licet preciosissimas picturas habere in pariete communi. Cæterum si demolitus sit uicinus, & ex stipulatu actione damni infecti agatur: non pluris, quam uulgaria tectoria, debent æstimari. quod obseruari & in incrustatione oportet.

XIII. PAPYRIVS IVSTVS lib. I. constitutionum.

Imperatores Antoninus & Verus augusti rescripserunt: in ea area, quæ seruitutem nulli deberet, posse dominum uel alium uoluntate eius ædificare, intermisso legitimo spacio à uicina insula.

XIIII. VLPIANVS lib. XXIX. ad Sabinum

Inter seruitutes, NE LUMINIBVS OFFICIATVR. & NE PROSPECTVS OFFENDATVR: aliud & aliud obseruatur. quod in al's* obij- prospectu plus quis habet, ne quid scilicet *officiatur ad gratiorem prociatur cō spectum & liberum. in luminibus autem, ne lumina cuiusquam obscurat. tra grat. riora fiant. quodcunq; igitur faciat ad luminis impedimentum, prohiberi potest, si seruitus debeat. opus quoq; nouum ei nunciari potest, si modo sic faciat, ut lumini noceat.

XV. PAVLVS lib. V. ὑποτομῶν Alfeni digestorum.

Lumen id est, ut cælum uideatur. & interest inter lumen & prospectum. nam prospectus etiam ex inferioribus locis est, lumen ex inferiore loco esse non potest.

XVI. VLPIANVS lib. XXIX. ad Sabinum.

Si arborem ponat, ut lumini officiat: æque dicendum erit, contra impositā seruitutem eum facere. nam & arbor efficit, quo minus cælum uideri possit. Si tamen id, quod ponitur, lumen quidem nihil impedit, solem autem auferat: siquidem eò loci, quo gratū erat, eum non esse: potest dici, nihil contra seruitutem fieri. sin uero heliocamino uel solario: dicendum erit, quia umbram facit in locū, cui sol fuit necessarius, contra seruitutem impositam fieri. Per cōtrarium si deponat ædificium, uel arboris ramos: quo facto, locus opacus quōdam, cœpit esse solis plenus: non facit contra seruitutem. hanc enim debuit, ne luminibus officiat. nunc non luminibus officit, sed plus æquo luminis facit. Interdum dici potest, eum quoq; qui tollit ædificium uel deprimat, luminibus officere: si forte κατ' ἀνάγκην lumen in eas ades deuioluatur. Hæc lex traditionis, STILLICIDIA VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT, hoc significat: impositam uicinis necessitatem stillicidiorum excipiendorum, non illud, ut etiam emptor stillicidia suscipiat ædificiorum uicinorum. Hæc igitur pollicetur uenditor: sibi quidem stillicidiorum seruitutem debere, se autem nulli debere. Quæ

Quæ de stillicidio scripta sunt, etiam in cæteris seruitutibus accipienda sunt: si in contrarium nihil nominatim actum est.

XVII. POMPONIUS lib. X. ad Sabinum.

Si fistulæ, per quas aquam ducas, ædibus meis adplicatæ, damnum mihi dent: in factum actio mihi competit, sed & damni infecti stipulari à te potero.

XVIII. PAULVS lib. VI. ad Sabinum.

Fistulam iunctam parieti communi, quæ aut ex castello, aut ex cælo aquam caperet, non iure haberi Proculus ait: sed non posse prohiberi uicinum, quominus balineum habeat secundum parietem commune, quamuis humorem capiat paries: non magis, quam si uelit in triclinio suo, uel in cubiculo aquam effundere. Sed Neratius ait: si talis sit usus tepidarij, ut assiduum humorē habeat, & ideo noceat uicino: posse eum prohiberi. Iuxta communem parietem, cameram ex figlino opere factam: si ita retineatur, ut etiam sublato pariete maneat: si modo non impediat refectionem communis parietis, iure haberi licet. Scalas posse me ad parietem communem habere, Sabinus recte scribit: quia remoueri eæ possunt.

XIX. IDEM lib. XV. ad Sabinum.

Seruitutes, quæ in superficie consistunt, possessione retinentur. Nā si forte ex ædibus meis in ædes tuas tignum immissum habuero: hoc ut immissum habeam, per causam tigni possideo habendi consuetudinem. Idem eueniet, & si mœnianum in tuum immissum habuero, aut stillicidium in tuum proiecero: quia in tuo aliquid utor, & sic quasi facto quodam possideo. Si domo mea altior area tua esset, tuque mihi per aream tuam in domum meam ire agere concessisses, nec ex plano aditus ad domum meam per aream tuam esset: uel gradus, uel cliuos propius ianuam meam iure facere possum: dum ne quid ultra, quam quod necessarium esset, itineris causa demoliar. Si sublatum sit ædificium, ex quo stillicidium cadit, & eadem specie ac qualitate reponatur: utilitas exigit, ut idem intelligatur. nam alioquin (si quis strictius interpretetur) aliud est, quod sequenti loco ponitur. & ideo sublato ædificio ususfructus interiit, quamuis area pars sit ædificij. Si seruitus stillicidij imposita sit: non licet domino seruientis areæ ibi ædificare, ubi casitare coepit stillicidium. Si antea ex tegula casitauerit stillicidium: postea ex tabulato, uel ex alia materia casitare non potest.

Stillicidium, quoquo modo acquisitum sit, altius tolli potest. leuior enim sit eo pacto seruitus: cum quod ex alto cadit, lenius & interdum nec directe perueniat ad locum seruientem. inferius demitti non potest: quia sit grauior seruitus, id est, pro stillicidio flumen. Ea de causa retro

quoq; duci potest stillicidiū: quia in nostro magis incipiet cadere: produci non potest: ne alio loco cadat stillicidium, quam in quo imposita est seruitus. Lenius facere poterimus, acrius non. Et omnino sciendum est meliorem vicini conditionem fieri posse, deteriore non posse: nisi aliquid nominatim in seruitute imponēda immutatū fuerit. Qui in area, in qua stillicidium cadit, ædificat: usq; ad eum locum perducere ædificium potest, unde stillicidium cadit. Sed si in ædificio cadit stillicidium: supra ædificare ei conceditur, dum tamen stillicidium recte recipiatur.

XX. POMPONIVS lib. XXXIII. ad Sabinum.

SI domus tua ædificijs meis utraq; seruitutem deberet, & ne altius stolleretur, & ut stillicidium ædificiorum meorum reciperet: & tibi concessero, ius esse inuito me altius tollere ædificia tua: quod ad stillicidium meum attinet, sic statui debet: ut si altius sublati ædificijs tuis, stillicidia mea cadere in ea non possint, ea ratione altius tibi ædificare nō liceat: si non impediuntur stillicidia mea, liceat tibi ea altius tollere.

XXI. IULIANVS lib. II. ex Minutio.

QVI ædificium habet, potest seruitutem vicino imponere: ut non solum de his ei luminibus, quæ in præsentia sunt, sed etiam de his, quæ postea fuerint, caueat.

XXII. POMPONIVS lib. XXXIII. ad Sabinum

SI seruitus imposita fuerit, LUMINA, QUAE NVNC SVNT, SVT ITA SINT: de futuris luminibus nihil caueri uidetur. Quod si ita sit cautum, NE LUMINIBVS OFFICIATVR: quia ambigua est scriptura, utrum ne his luminibus officiat, quæ nunc sunt, an etiā his, quæ postea quoq; fuerint: humanius est, uerbo generali omne lumen significari, siue quod in præsentia, siue quod post tempus conuentionis contigerit. Futuro quoq; ædificio, quod nondum est: uel imponi, uel adquiri seruitus potest.

XXIII. PAVLVS lib. XV. ad Sabinum.

CVIS ædificium iure superius est, ei ius est in infinito supra suum ædificium imponere: dum modo inferiora ædificia nō grauiore seruitute oneret, quam pati debent.

XXIII. POMPONIVS lib. XXXIII. ad Sabinum.

HOC quod dictum est de immixtis, locum habet ex ædificio alio in aliud, aliter enim supra alienum ædificium superius habere nemo potest. Si ex tribus ædibus in loco impari positis, ædes mediae superioribus ædibus seruiant, inferiores autem nulli seruiant: & paries communis, qui sit inter ædes inferiores & medias, altius a domino inferiorum ædium sublatus sit: iure eum altius habiturum, Sabinus ait.

Paulus

XXV. PAVLVS lib. XV. ad Sabinum.

IN re communi nemo dominorum iure seruitutis, neq; facere quidquam inuito altero potest, neq; prohibere, quominus * alter faciat. nul al's * alter enim res sua seruit. itaq; propter immensas contentiones plerūq; res rī fiat ad diuisionem peruenit: sed & per communi diuidundo actionem consequitur socius, quominus opus fiat: aut ut id opus, quod fecit, tollat: si modo toti societati prodest, id opus tolli.

XXVI. POMPONIVS lib. XXXIII. ad Sabinum.

Sed si inter me & te communes sunt Titianæ ædes, & ex his aliquid non iure in alias ædes meas proprias immissum sit: nempe tecum mihi agere licebit, aut rē perdere. Idem fiet, si ex proprijs tuis ædibus in communes meas & tuas ædes quid similiter esset proiectum. mihi enim soli tecum est actio. Si in area communi ædificare uelis, socius prohibendi ius habet, quamuis tu ædificandi ius habeas à uicino cōcessum: quod inuito socio in re communi non habeas ius ædificandi.

XXVII. PAVLVS lib. XV. ad Sabinum.

Foramen in pariete conclauis uel triclinij, quod esset proluendi pauimenti causa: id neq; flumen esse, neq; tempore adquiri placuit. hoc ita uerum est, si in eum locum nihil ex cælo aquæ ueniat. neque enim perpetuam causam habet, quod manu fit. at quod ex cælo cadit: & si non assidue fit, ex naturali tamen causa fit, & ideo perpetuo fieri existimatur. Omnes autem seruitutes prædiorum perpetuas causas habere debent: & ideo neque ex lacu, neq; ex stagno concedi aquæductus potest. Stillicidij quoque immitendi naturalis & perpetua causa esse debet.

XXVIII. POMPONIVS lib. XXXIII. ad Sabinum.

Si quid igitur ex eo foramine, ex quo seruitus non consistit, damnum uicinus sensisset: dicendum est, damni infecti stipulationem locum habere.

XXIX. PAVLVS lib. XXV. ad Sabinum.

Si quis ædes, quæ suis ædibus seruirent, cum emisset, traditas sibi accepit: confusa sublataq; seruitus est. & si rursus uendere uult, nominatim imponenda seruitus est: alioquin libere ueneunt. Si partem prædij nactus sim, quod mihi, aut cui ego seruiebam: non confundi seruitutem placet: quia pro parte seruitus retinetur. Itaq; si prædia mea prædij tuis seruiant, & tuorum partem mihi, & ego meorum partem tibi tradidero: manebit seruitus. Item ususfructus in alterutris prædij acquisitus, non * interrumpit seruitutem.

XXX. IDEM lib. XLV. ad edictum.

Si testamento damnatus hæres, ne officeret uicini luminibus, seru-

al's * cor-
rumpit.

et ij tutemq;

tutemq; præstaret, deposuit ædificium: concedenda erit legatario actio utilis, qua prohibeatur hæres, si postea extollere supra priorem modum ædificium conabitur.

XXXI. IULIANVS lib. VII. *digestorum.*

SI ædes meæ seruiant ædibus Lucij Titij, & ædibus Publij Mæuij, ne saltius ædificare mihi liceat: & à Titio precario petierim, ut altius tollerem, atq; ita per statutum tempus ædificatum habuero: libertatem aduersus Publium Mæuium usucapiam. non enim una seruitus Titio & Mæuio debebatur, sed duæ. argumētum rei præbet, quod si alter ex his seruitutem mihi remisisset: ab eo solo liberarer, alteri nihilominus seruitutem deberem. Libertas seruitutis usucapitur, si ædes possidentur. quare si is, qui altius ædificatum habebat, ante statutum tempus ædes possidere desijt: interpellata usucapio est. Is autē qui postea eadē ædes possidere coeperit: integro statuto tempore libertatem usucapiet. Natura enim seruitutum ea est, ut possideri non possint: sed intelligatur possessionem earum habere, qui ædes possidet.

XXXII. PAVLVS lib. V. *ὑποθηκῶν Alfeni digestorum.*

EVM debere columnam restituere, quæ onus uicinarum ædium ferat, cuius essent ædes, quæ seruirent: non eum, qui uellet imponere. nam cum in lege ædium ita scriptum esset, PARIES ONERI FERVNDQ, VT IN VNCEST, ITA SIT: satis apte significari, in perpetuum parietem esse debere. non enim his uerbis IN PERPETVVM hoc dicitur, ut idē paries æternus esset (quod ne fieri quidem posset) sed uti eiusdem modi paries in perpetuum esset, qui onus sustineret. Quemadmodum si quis alicui cauisset, ut seruitutem præberet, quæ suum onus sustineret: si ea res, quæ seruiret, & tuū onus ferret, perisset: alia in locum eius dari debeat.

XXXIII. IULIANVS lib. II. *ex Minutio.*

ET qui duas areas habet, alteram tradendo, seruam alteri efficere potest.

XXXIII. MARTIANVS lib. III. *regularum.*

SI binarum ædium dominus dixisset eas, quas uenderet, seruas fore, sed in traditione non fecisset mentionem seruitutis: uel ex uendito agere potest, uel incerti condicere, ut seruitus imponatur.

XXXV. PAPINIANVS lib. VII. *quæstionum.*

Binas quis ædes habebat, una contignatione testas. utraq; diuer-
sis legauit. dixi (quia magis placet, posse duorū tignū esse, ita ut certæ partes cuiusq; sint) ex regione contignationis cuiusq; domini tignare: nec ullam inuicem habituros actionem, ius non esse immixtum habere. nec interest, pure utrisq; an sub conditione alteri ædes legatæ sint.

Paulus

IDemq; esse, & si duobus ædes cesserint.

XXXVI. PAVLVVS lib. II. *questionum.*

Si ædes meæ à tuis ædibus tantum distent, ut prospici non possint, Saut medius mons earum conspectum auferat: seruitus imponi non potest.

XXXVII. IVLIANVS lib. VII. *digestorum.*

Nemo enim proprijs ædificijs seruitutem imponere potest: nisi & is qui cedit, & is cui ceditur, in conspectu habeant ea ædificia, ita ut officere alterum alteri possit.

XXXVIII. PAVLVVS lib. I. *manualium.*

Eos, qui ius immittendi luminis non habuerunt, aperto pariete cōmuni, nullo iure fenestras immisisse respondi.

XXXIX. IDEM lib. III. *responsorum.*

Olympico habitationem & horreū, quod in eā domo erat, quoad uiueret, legauit. iuxta eandem domū hortus & cœnaculum, quod Olympico legatum non est, fuere. ad hortum autem & cœnaculum semper per domum, cuius habitatio relicta erat, aditus fuit. *Quæritur* est, an Olympicus aditum præstare deberet? Respondi, seruitutem quidem non esse, sed hæredē transire per domum ad ea, quæ commemorata sunt, posse: dū non noceat legatario. Lucius Titius aperto pariete domus suæ, quatenus stillicidijs rigor, & tignorum protectus competeat, ianuam in publico aperuit. *Quæro:* cum neq; luminibus Publij Mæuij uicini, neq; itineri officeret, neq; stillicidium in uicini domo caderet: an aliquā actionē Publius Mæuius uicinus ad prohibendū haberet? Respondi, secundum ea, quæ pponerentur, nullam habere.

DE SERUITVTIBVS PRAEDIORVM

rusticorum.

Tit. III.

VLPIANVS lib. II. *institutionum.*

Seruitutes prædiorum rusticorum sunt hæc: iter, actus, uia, aquæductus. Iter est ius eundi ambulandi hominis, non etiam iumentum agendi. Actus est ius agendi uel iumentum, uel uehiculum. ita qui iter habet, actum non habet: qui actum habet, & iter habet, etiam sine iumento. Via est ius eundi, & agendi, & ambulandi. nam & iter & actum in se uia continet. Aquæductus est ius aquæ ducendæ per fundum alienum. In prædijs rusticis cōputanda etiā sunt: aquæhaustus, pecoris ad aquā adpulsus, ius pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ. Traditio plantæ & patientia seruitutum inducit officium prætoris.

rr iij

Neratius

II. NERATIUS lib. III. regularum.

Rvficorum etiam prædiorum feruitutes sunt, licere altius tollere, & officere prætorio uicini: uel cloacam habere licere per uicini domum, uel prætorium: uel protectum habere licere. Aquæ ductus uel *haustus aquæ per eundem locum ut ducatur etiam pluribus concedi potest: potest etiâ, ut diuersis diebus uel horis ducatur. Si aquæ ductus uel *haustus aquæ sufficiens est: potest etiam pluribus per eundem locum concedi, ut & eisdem diebus uel horis ducatur.

*aliâ utru
biq; deest.

III. VLP IANVS lib. XVII. ad edictum.

Item sic possunt feruitutes imponi: ut boues, per quos fundus colitur, in uicino agro pascantur. quam feruitutem poni posse, Neratius libro secundo membranarum scribit. Idem Neratius etiam, ut fructus in uicini uilla cogantur, coactiq; habeantur, & pedamenta ad uinam ex uicini prædio sumantur, constitui posse scribit. Eodem libro ait: uicino, cuius lapidicinæ fundo tuo immineant, posse te cedere: ius esse ei, terrâ, rudus, saxa in fundum tuum iacere, positaq; habere: & ut lapides prouoluantur, ibiq; positi habeantur, indeq; exportent. Qui habet haustum, iter quoq; habere uidetur ad hauriendum. Et (ut ait Neratius libro tertio membranarum) siue ei ius hauriendi, & adeundi cessum sit, utrunq; habebit: siue tantum hauriendi, inesse & aditum: siue tantum adeundi ad fontem, inesse & haustum. Hæc de haustu ex fonte priuato. Ad flumen autem publicum, idem Neratius eodem libro scribit, iter debere cedi, haustum non oportere: & si quis tantum haustum cesserit, nihil eum agere.

IIII. PAPINIANVS lib. II. responsorum.

Pecoris pascendi feruitus, item ad aquam adpellendi (si prædij fructus maxime in pecore consistat) prædij magis, q̃ personæ uideatur. Si tamen testator personam demonstrauit, cui feruitutem præstari uoluit: emptori, uel hæredi eius non eadem præstabitur feruitus.

V. VLP IANVS lib. XVII. ad edictum.

Ergo secundum eum & uindicari poterit. Neratius ex Plautio ait: nec haustum, nec adpulsum pecoris, nec cretæ eximendæ calcisq; coquendæ ius posse in alieno esse, nisi fundum uicinum habeas; & hoc Proculum, & Atilicinum existimasse ait. Sed & ipse dicit: ut maxime calcis coquendæ, & cretæ eximendæ feruitus constitui possit: non ultra posse, quam quatenus ad eum ipsum fundum opus sit.

VI. PAVLVS lib. XV. ad Plautium.

Veluti si figlinas haberem, in quibus ea uasa fierent, quibus fructus eius fundi exportarentur (sicut in quibusdam fit, ut amphoræ uinum euehatur) aut dolia fierent, uel regulæ ad uillâ ædificandam.

Sed

Sed si, ut uasa uenirent, siglinæ exercerentur: ususfructus erit. Item longe recedit ab usufructu ius calcis coquendæ, & lapidis eximendi, & arenæ fodiendæ: ut lapides eximantur, & calx coquatur ædificandi eius gratia, quod in fundo est. item syluæ cæduæ, ut pedamenta in uineas non desint. quid ergo, si prædiorum meliorem causam hæc faciant? non est dubitandum, quin seruitus sit. & hoc Martianus probat in tantum, ut & talem seruitutem constitui posse putet, ut tugurium mihi habere liceat in tuo: scilicet si habeam pascui seruitutem, aut pecoris adpellendi: ut si hyems ingruerit, habeam, quo me recipiam.

VII. IDEM lib. XXXIX. ad edictum.

Qui fella, aut in lectica uehitur, ire non agere dicitur. Iumentum uero ducere non potest, qui iter tantum habet. Qui actum habet: & ploitrum ducere, & iumentum agere potest: sed trahendi lapidē, aut lignū, neutri eorum ius est. quidā nec hastam rectā ei deferre licere: quia neq; eūdi, neq; agendi gratia id faceret, & possent fructus eo modo lædi. Qui uiam habent, eundi agendiq; ius habent: pleriq; & trahendi quoq; & rectam hastam deferendi, si modo fructus non lædantur. In rusticis aut prædijs impedit seruitutem mediū prædium, quod non seruit.

VIII. CAIUS lib. VII. ad edictum prouinciale.

Via latitudo ex lege duodecim tabularū in porrectum octo pedes habeat: in amfractum, id est, ubi flexum est, sedecim.

IX. PAVLVS lib. I. sententiarum.

Seruitus aquæducendæ, uel hauriendæ, nisi ex capite, uel ex fonte, constitui non poterat: hodie tamē ex quocunq; loco constitui solet.

X. IDEM lib. XXXIX. ad edictum.

Labeo ait, & talem seruitutem constitui posse, ut aquam quærere, & inuentam ducere liceat. nam si licet nondum ædificato seruitutem constituere: quare non æque liceat, nondum inuenta aqua, itidem constituere seruitutem? & si, ut quærere liceat, cedere possumus: etiam ut inuenta ducatur, cedi potest.

XI. CELSVS lib. XXVI. digestorum.

Per fundum, qui pluriū est, ius mihi esse eundi agendi potest separatum cedi. Ergo subtili ratione non aliter meū fiet ius, q̄ si omnes cedant: & nouissima demū cessione superiores omnes confirmabuntur. Benignius tamen dicitur: & antequam nouissimus cesserit, eos qui antea cesserunt, uetare uti cesso iure non posse.

XII. MODESTINVS lib. IX. differentiarum.

Inter actū & iter nonnulla est differentia. Iter est em̄, quo quis pedes uel leques cōmeare potest: actus uero ubi & armēta transire, & uehiculū ducere liceat.

XIII. IABOLENVS lib. X. ex Casio.

Certo

Certo generi agrorū acquiri seruitus potest, ueluti uineis. quodq; ea ad solum magis, quā ad superficiem pertineat: ideo sublaris uineis, seruitus manebit. sed si in contrahenda seruitute aliud actū erit: doli mali exceptio erit necessaria. Si totus ager itineri aut actui seruit: dominus in eo agro nihil facere potest, quo seruitus impediatur: quoniā ita diffusa est, ut oēs glebæ ueniant. At si iter actusue sine ulla determinatione legatus, modo determinabitur: quā primum iter determinatum est, ea seruitus consistit, ceteræ partes agri liberæ sunt. Igitur arbiter dandus, qui utroq; casu uiam determinare debet.

Latitudo actus itinerisq; ea est, quæ demonstrata est. quod si nihil dictum est, hoc ab arbitro statuendum est. In uia aliud iuris est. nam si dicta latitudo non est, legitima debetur. Si locus, non adiecta latitudine, nominatus est: per eum, quā libebit, iri poterit. Sin autem prætermisus est, æque latitudine non adiecta: per totū fundū una poterit eligi uia, duntaxat eius latitudinis, quæ lege comprehensa est. pro quo ipso, si dubitabitur, arbitri officium inuocandum est.

XIIII. POMPONIVS lib. XXXIII. ad Sabinum.

Per quem locum uiam alij concessero, per eundem & alij aquæ ductum cedere non pōtero. sed et si aquæ ductum alij concessero, alij iter per eundem locum uendere, uel alias cedere non potero.

XV. IDEM lib. XII. ad Q. Mutium.

Quintus Mutius scribit: cum iter aquæ uel quotidianæ, uel æstiuæ, uel quæ longiora interualla habeat, per alienum fundum erit: licere fistulam suam uel fictilem, uel cuiuslibet generis in riuo ponere, quæ aquam latius exprimeret: & quod uellet, in riuo facere, dum ne domino prædij aquagium faceret deterius.

XVI. CALLISTRATVS lib. III. de cognitionibus.

Diuus Pius aucupibus ita rescripsit. οὐκ ἐστὶν ἔυλογον, ἀκόντων δεσποτῶν ἡμῶν ἐν ἀλλοτρίοις χωρίοις ἰξεύειν.

XVII. PAPYRIVS IVSTVS lib. I. constitutionum.

Imperatores Antoninus & Verus augusti rescripserunt: aquam de flumine publico pro modo possessionum ad irrigandos agros diuidi oportere, nisi proprio quis iure plus sibi datum iri debere ostenderit. Item rescripserunt: aquam ita demum permitti duci, si sine iniuria alterius id fiat.

XVIII. VLPIANVS lib. XIIII. ad Sabinum.

Vna est uia, & si per plures fundos imponatur: cū una seruitus sit. Deniq; quæritur, an si per unum fundum iero, per alium non per tantū tempus, quanto seruitus amittitur: an retineam seruitutem? Et magis est, ut aut tota amittat, aut tota retineatur. Ideoq; si nullo usum, tota amittitur: si uel uno, tota seruatur.

Paulus

XIX. PAVLVS lib. VI. ad Sabinum.

Si unus ex socijs stipuletur iter ad cōmunē fundū: inutilis est stipula-
stio, quia nec dari ei potest. sed si omnes stipulentur, siue cōmunis
seruus: singuli ex socijs sibi dari oportere petere possunt, quia ita dari
eis potest à te: ne si stipulator uia plures hāredes reliquerit, inutilis sti-
pulatio fiat.

XX. POMPONIVS lib. XXXIII. ad Sabinum.

Si mihi eodem tempore concesseris, & ire agere per tuum locum,
& uti frui eo ius esse: deinde ego tibi concessero, ius mihi uti frui nō
esse: nō aliter eo loco uteris fruēris, quā ut ire agere mihi recte liceat.
Item si educere per tuum fundum aquam iure potero, & in eo tibi ædia-
ficare inuito me ius non fuerit: si tibi concessero, ius esse ædificare: mihi
lominus hanc seruitutem mihi præstare debebis, ne aliter ædifices, quā
ut ductus aquæ meus maneat: totiusq; rei conditio talis esse debet, qua
lis esset, si una duntaxat initio concessio facta esset. Seruitus natura
liter, nō manufacto opere, lædere potest fundum seruientem: quemad-
modum si imbris aqua crescat in riuo, aut ex agris in eum confluat, aut
aquæ fons secundum riuum, uel in eo ipso postea inuentus fuerit. Si
fundo Seiano cōfinis fuerit fons, ex quo per fundum Seianum aquam
iure ducebam: meo facto fundo Seiano, manet seruitus. Hauriendi
ius non hominis, sed prædij est.

XXI. PAVLVS lib. XV. ad Sabinum.

Si mihi concesseris iter aquæ per fundum tuum, nō destinata parte,
per quam ducerem: totus fundus tuus seruiet.

XXII. POMPONIVS lib. XXXIII. ad Sabinum.

Ed quæ eius fundi loca tunc, cum ea fiet concessio, ædificijs, arbori-
bus, uineis uacua fuerint: ea sola eo nomine seruient.

XXIII. PAVLVS lib. XV. ad Sabinum.

Via constitui uel latior octo pedibus, uel angustior potest: ut tamē
eam latitudinem habeat, qua uehiculū ire poterit: alioquin iter
erit, non uia. Si lacus perpetuus in fundo tuo est: nauigandi quoque
seruitus, ut perueniatur ad fundum uicinum, imponi potest. Si fun-
dus seruientis, uel is, cui seruitus debetur, publicetur: utroq; casu durant
seruitutes: quia cum sua quisq; conditione fundus publicatur. Quæ-
cunq; seruitus fundo debetur, omnibus eius partibus debetur. & ideo,
quamuis particulatim ueniret, omnes partes seruitus sequitur: & ita, ut
singuli recte agant, ius sibi esse eundi. Si tamen fundus, cui seruitus de-
betur, certis regionibus inter plures dominos diuisus est: quamuis o-
mnibus partibus seruitus debeatur: tamen opus est, ut hi, qui nō proxi-
mas partes seruienti fundo habebunt: transitū per reliquas partes fun-
di diuisi iure habeant, aut si proximi patiantur, transeant.

XXIII. POMPONIVS lib. XXXIII. *ad Sabinum.*

EX meo aquæductu, Labeo scribit, cuilibet me posse uicino cōmo dare: Proculus, ut ne in meam partem fundi aliam, quàm ad quā seruitus adquisita sit, uti ea possim. Proculi sententia uerior est.

XXV. IDEM lib. XXXIII. *ad Sabinum.*

Si partem fundi mei tibi certam uendidero: aquæductus ius, etiam si Salterius partis causa plerumq; ducatur, te quoq; sequetur. neq; ibi aut bonitatis agri, aut usus eius aquæ ratio habenda est: ita ut eam solā partem fundi, quæ preciosissima sit, aut maxime usum eius aquæ desideret, ius eius ducendæ sequatur: sed pro modo agri detenti aut alienati, fiat eius aquæ diuisio.

XXVI. PAVLVS lib. XLVII. *ad edictum.*

Si uia, iter, actus, aquæductus legetur simpliciter per fundum: facultas est hæredi, per quam partem fundi uelit, constituere seruitutem: si modo nulla captio legatario in seruitute sit.

XXVII. IULIANVS lib. VII. *digestorum.*

Si cōmuni fundo meo & tuo seruiat fundus Sempronianus, & eundē sin cōmune redemerimus: seruitus exstinguitur, quia par utriusq; domini ius in utroq; fundo esse incipit. At si proprio fundo meo, & proprio tuo idem seruiat: manebit seruitus, quia proprio fundo per cōmunem seruitus debetur potest.

XXVIII. IDEM lib. XXXIII. *digestorum.*

Tinere ad prædiū commune duorum legato: nisi uterq; de loco itineris consentiat, seruitus neq; acquiritur, neq; deperit.

XXIX. PAVLVS lib. II. *ὑπὸ τοῦ ὄρου Alfeni digestorum.*

Qui duo prædia confinia habuerat, superiorem fundum uendiderat, & in lege ita dixerat: ut aquam sulco aperto emptori educere in fundum inferiorem recte liceat. si emptor ex alio fundo aquā acciperet, & eam in inferiorem ducere uellet: quæsitum est, an possit id suo iure facere, nec ne? Respondit nihil amplius, quàm quod ipsius fundi siccandi causa deriuaret, uicinum in inferiorem recipere debere.

XXX. IDEM lib. III. *ἐπὶ τοῦ ὄρου Alfeni digestorum.*

Qui duo prædia habebat, in unius uenditione aquam, quæ in fundo nascebat, & circa eā aquā late decē pedes exceperat. quæsitum est, utrū dominiū loci ad eū pertineat, an ut per eū locū accedere possit? Respondit, si ita excepisset, CIRCA EAM AQUAM LATE DECEM PEDES, iter duntaxat uideri uenditoris esse.

XXXI. IULIANVS lib. II. *ex Minutio.*

Tria prædia continua trium dominorum obiecta erant. unius prædij dominus ex suo fundo in unum fundum seruitutem aquæ

aquæ quæsierat: & per medium fundū, domino concedente, in suum agrū ducebat. post ea idem summū fundum emit: & imum fundum, in quē aquam induxerat, uendidit. quæsitum est, num imus fundus id ius aquæ amisisset: & quia utraq; prædia eiusdē domini facta essent, ipsa sibi seruire non potuissent. Negauit amisisse seruitutem: quia prædium, per quod aqua ducebatur, alterius fuisset. Et quemadmodum seruitus summo fundo, ut in imum fundū aqua ueniret, imponi aliter non potuisset, q̄ ut per mediū q̄q; fundū duceretur: sic eadem seruitus eiusdem fundi amitti aliter non posset, nisi eodē tempore etiam per mediū fundum aqua duci desisset, aut omniū tria simul prædia unius domini facta essent.

XXXII. AFRICANVS lib. VI. *quæstionum.*

Fundus mihi tecum cōmunis est. partem tuam mihi tradidisti, & ad eundē uiam per uicinū tuum p̄prium. recte eo modo seruitutē constitutam ait: neq; quod dici solet, per partes nec adquiri, nec imponi seruitutes posse, isto casu locum habere. hic enim non pro parte seruitutem adquiri: ut puta cū in id tēpus adquiratur, quo p̄prie meus fundus futurus sit.

XXXIII. IDEM lib. IX. *quæstionum.*

Cum essent mihi & tibi fundi duo cōmunes Titianus & Seianus: & in diuisione cōuenisset, ut mihi Titianus, tibi Seianus cederet: inuicem partes eorū tradidimus, & in tradendo dictū est, ut alteri per alterum aquā ducere liceret. recte esse seruitutē impositam ait: maxime si pacto stipulatio subdita sit. Per plurium prædia **AQUAM DVCI** quoquo modo imposita seruitute: nisi pactū uel stipulatio de hoc etiā subsequuta est: neq; eorum cuius, neq; aliq; uicino poterit haustum ex riuo cedere. pacto enim uel stipulatione interuenientibus, & hoc concedi solet: quamuis nullum prædium ipsum sibi seruire, neq; seruitutis fructus constitui potest.

XXXIII. PAPINIANVS lib. VII. *quæstionum.*

Vnus ex socijs fundi cōmunis, permittēdo **IVS ESSE IRE AGERE**, nihil agit. Et ideo si duo prædia, quæ mutuo seruiēbāt, inter eosdē fuerint cōmunicata (quoniā seruitutes per partes retineri placet) ab altero seruitus alteri remitti nō potest. Quāuis em̄ unusq; sociorū solus sit, cui seruitus debet: tamē q̄niā non p̄sonæ, sed prædio debetur: neq; adquiri libertas, neq; seruitus remitti pro parte poterit. Si fons exaruerit, ex quo ductū aquæ habeo, isq; post statutum tempus ad suas uenas redierit: an aquæ ductus amissus erit, quæritur.

XXXV. PAVLVVS lib. XV. *ad Plautium.*

ET Atilicinus ait, Cæsarem Statilio Tauro rescripsisse in hæc uerba. Hi qui ex fundo *Satriano aquā ducere soliti sunt, adierūt me: aliās *supposueruntq; aquam, qua per aliquot annos usi sunt, ex fonte, qui trimo, aliās

ss ij est in Sabino.

est in fundo Satriano, ducere non potuisse, quod fons exaruiſſet: & poſtea ex eo fonte aquam fluere cœpiſſe: petierūtq; me, ut quod ius non negligentia aut culpa ſua amiſerant, ſed quia ducere non poterant, hiſ reſtitueretur. Quorum mihi poſtulatſio cum non iniqua uiſa ſit, ſuccurrendum hiſ putaui. Itaq; quod ius habuerunt primum, cum ea aqua ad eos peruenire non potuit, id eiſ reſtitui placet.

XXXVI. PAPINIANVS lib. II. reſponſorum.

Cum fundo, quem ex duobus retinuit uenditor, aquæ ducendæ ſeruitus impoſita ſit: empto prædio quæſita ſeruitus, diſtractum de nouo prædium ſequitur. nec ad rem pertinet, quod ſtipulatio, qua pœnam promitti placuit, ad perſonā emptoris (ſi forte ei frui nō licuiſſet) relata eſt.

XXXVII. PAVLVS lib. III. reſponſorum.

Λ Οὐκ ἰός τί τίος γαίῳ Σεῖς τῷ ἀδελφῷ πλῆθρα χαίρει. Ἰδαίος τῷ Σεῖς τῷ κρήνῃ τῷ κατὰ σκευὰς θῆσασιν ἐν ἰσθμῷ ὑπὸ τῷ πατρὸς μου, δίδωμι καὶ χαρίζομαι σοὶ δάκτυλον εἰς τὸ οἰκίαν σου τῷ ἐν ἰσθμῷ, ἢ ὅπου δ' ἂν βέλῃ. **Q**uæritur, an ex hac ſcriptura uſus aquæ etiā ad hæredes Caij Seiſ pertineat: Paulus reſpondit, uſum aquæ perſonalem ad hæredem Seiſ, quaſi uſuarij tranſmitti non oportere.

XXXVIII. IDEM lib. I. manualium.

Flumine interueniente uia conſtitui poteſt, ſi aut uado tranſiri poteſt, aut pontem habet. diuerſum, ſi pōtonibus tranſciatur. hæc ita, ſi ppter unius prædia flumē currat. Alioquin ſi tua prædia mihi uicina ſint, deinde flumen, deinde Titij prædium, demū uia publica, in quam mihi iter adquire uolo: diſpiciamus, ne nihil ueret, à te mihi dari uiam uſq; ad flumen, deinde à Titio uſq; ad uiam publicam. ſed & uideamus, num & ſi tu eorum prædiorum dominus ſis, quæ trans flumen intra uiam publicam ſint, idem iuris ſit: quia uia conſummari ſolet, uel uſq; ad ciuitatem, uel uſq; ad uiam publicam, uel uſq; ad flumen, in quo pontonibus tranſciatur, uel uſq; ad proprium aliud eiſdem domini prædium. Quod ſi eſt, non uidetur interrumpi ſeruitus, quamuis inter eiſdem domini prædia flumen publicum intercedat.

COMMVNIA PRAEDIORVM TAM VR-
banorum quàm ruſticorum. Tit. IIIL.

VLPIANVS lib. II. inſtitutionum.

Edificia urbana quidem prædia appellamus. cæterum et ſi in uilla ædificia ſint: æque ſeruitutes urbanorum prædiorum conſtitui poſſunt. Ideo autem hæ ſeruitutes prædiorum appellantur: quoniā ſine prædijs conſtitui non poſſunt

possunt. nemo enim potest seruitutem adquirere, uel urbani, uel rustici prædij: nisi qui habet prædium.

II. IDEM lib. XVII. ad edictum.

DE aqua tollenda per rotam ex flumine uel haurienda, uel si quis seruitutem castello imposuerit: quidam dubitauerunt, ne hæ seruitutes non essent. Sed rescripto imperatoris Antonini ad Tullianum adijcitur: licet seruitus iure non ualuit, si tamen hac lege comparauit, seu alio quocumq; legitimo modo sibi hoc ius adquisiuit: tuendum esse eum, qui hoc ius possedit.

III. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

DVorum prædiorum dominus si alterum ea lege tibi dederit, ut id prædium, quod datur, seruiat ei, quod ipse retinet, uel contra: iure imposta seruitus intelligitur.

IIII. IABOLENVS lib. X. ex Cassio.

CAueri, ut ad certam altitudinem monumentum ædificetur, non potest: quia id, quod humani iuris esse desijt, seruitutem non recipit. Sicut ne illa quidem seruitus consistere potest, ut certus numerus hominum in uno loco humetur.

V. IDEM lib. II. ἐπιστολῶν.

Proprium solum uendendo, an seruitutē talem iniungere possim, ut mihi & uicino seruiat? Similiter si commune solum uendo, ut mihi & socio seruiat, an consequi possim? Respondi seruitutem excipere, nisi sibi, nemo potest. adiectio itaq; uicini pro superuacuo habenda est: ita ut tota seruitus ad eum, qui exceperit, pertineat. Solum autem commune uendendo, ut mihi & socio seruiat, efficere nō possum: quia per unum socium communi solo seruitus adquiri non potest.

VI. VLP IANVS lib. XXVI. ad Sabinum

SI quis duas ædes habeat, & alteras tradat: potest legem traditioni discere, ut uel istæ, quæ non traduntur, seruæ sint his, quæ traduntur: uel contra, ut traditæ retentis ædibus seruiant: paruiq; refert, uicinæ sint ambæ ædes, an non. Idem erit & in prædijs rusticis. nam & si quis duos fundos habet, alium alijs potest seruum facere tradendo. Duas autem ædes simul tradendo, non potest efficere alteras alteri seruas: quia neq; adquirere alienis ædibus seruitutem, neq; imponere potest. Si quis partem ædium tradat, uel partem fundi, non potest seruitutem imponere: quia per partes seruitus imponi non potest, sed nec adquiri. Planè si diuisit fundum regionibus, & sic partem tradidit: potest pro diuiso alterutri seruitutem imponere: quia non est pars fundi, sed fundus. Quod & in ædibus potest dici: si dominus pariete medio ædificato, unam domum in duas diuiserit: ut pleriq; faciunt. nam & hic pro

ss iij

duabus

duabus domibus accipi debet. Item si duo homines binas ædes communes habeamus: simul tradendo idem efficere possumus, ac si ego solus proprias binas ædes haberé. sed & si separatim tradiderimus, idem fiet. sic tamen, ut nouissima traditio efficiat etiam præcedentem traditionem efficacem. Si tamen alteræ unius propriæ sint ædes, alteræ communes: neutris seruitutem uel adquirere, uel imponere nõ posse, Pomponius libro octauo ex Sabino scribit. Si in uenditione quis dixerit, seruas fore ædes, quas uendidit: necesse non habet liberas tradere. quare uel suis ædibus eas seruas facere potest, uel uicino concedere seruitutem, scilicet ante traditionem. Planè si Titio seruas fore dixit: siquidem Titio seruitutem concesserit, absolutum est: si uero alij concesserit, ex empto tenebitur. A quo non abhorret, quod Marcellus libro sexto digestorum scribit. si quis in tradendo dixerit fundum Titio seruire, cum ei non seruiret, esset autem obligatus uenditor Titio ad seruitutem præstandam: an agere possit ex uendito, ut emptor seruitutem imponi patiatur prædio, quod mercatus est: magisq; putat permittendum agere. Idemq; ait, & ut possit uenditor Titio seruitutem uendere, æque agere permittendum. hoc ita demum, si excipiendæ seruitutis gratia id in traditione expressum est. cæterum si quis (inquit) ueritus, ne seruitus Titio debeat, ideo hoc exceptit: non erit ex uendito actio, si nullam seruitutem promisit.

VII. PAVLVVS lib. V. ad Sabinum.

IN tradendis unis ædibus, ab eo, qui binas habet, species seruitutis exprimenda est: ne si generaliter seruire dictum erit, aut nihil ualeat, (quia incertum est, quæ seruitus excepta sit) aut omnis seruitus imponi debeat. Interpositis quoq; alienis ædibus, imponi potest, ut altius tollere liceat, uel non tollere: uel etiam si iter debeat, ut ita conualescat, si medijs ædibus seruitus postea imposita fuerit: sicuti per plurimum prædia seruitus imponi etiam diuersis temporibus potest. Quamq; dici potest, si tria prædia continua habeam, & extremum tibi tradam: uel tuo, uel meis prædijs seruitutem adquiri posse. Si uero extremo, quod retineam (quia & medium meum sit) seruitutem consistere. Sed si rursus aut id, cui acquisita sit seruitus, aut medium alienauero: interpellari eum, donec medio prædio seruitus imponatur.

VIII. POMPONIVS lib. VIII. ad Sabinum.

SI cum duas haberem insulas, duobus eodem momento tradidero: uidendum est, an seruitus alterutris imposita ualeat. quia alienis quidem ædibus nec imponi, nec adquiri seruitus potest: sed ante traditionem peractam suis magis acquirit, uel imponit is, qui tradit: ideoq; ualebit seruitus.

Idem

IX. IDEM lib. X. ad Sabinum.

Sei, cuius prædiū mihi seruiebat, hæres exstiri, & eam tibi hæreditatem uendidi: restitui in pristinum statum seruitus debet: quia id agitur, ut quasi tu hæres uidearis exstitisse.

X. VLP IANVS lib. X. ad Sabinum.

Quidquid uenditor seruitutis nomine sibi recipere uult, nominatim recipi oportet. nam illa generalis receptio, **QVIBVS EST SERUITVS, VT ITA SIT**, ad extraneos pertinet, nec ipsi uenditori proficit ad iura eius conseruanda. nullam enim habuit. quia nemo alius pro ipse sibi seruitutem debet. quinimò & si debita fuisset seruitus, deinde spicit. dominium rei seruientis peruenisset ad me: consequenter diceretur, extinguere seruitutem.

XI. POMPONIVS lib. XXXIII. ad Sabinum.

Refectionis gratia accedendi ad ea loca, quæ non seruiant, facultas tributa est his, quibus seruitus debetur (quæ tamen accedere eis sit necesse) nisi in cessione seruitutis, nominatim præfinitū sit, quæ accederetur. & ideo nec secundum riuum, nec supra eum (si forte sub terra aqua ducatur) locum religiosum dominus soli facere potest, ne seruitus intereat. & id uerum est. Sed & depressurum, uel adleuaturum riuum, per quem aquam iure duci potestatem habes, nisi si, id ne faceres, cautum sit. Si per tuum fundum ius mihi est, aquam riuo ducere: tacite hæc iura sequuntur, ut reficere mihi riuum liceat, ut adire quæ proxime possim ad reficiendū eum ego fabriq; mei: item ut spacium relinquat mihi dominus fundi, quæ dextra & sinistra ad riuum eam, & quo terram, limum, lapidem, arenam, calcem iacere possim.

XII. PAVLVS lib. V. ad Sabinum.

Cum fundus fundo seruit, uendito quæq; fundo seruitutes sequuntur. ædificia quoq; fundis, & fundi ædificijs eadē conditione seruiunt.

XIII. VLP IANVS lib. VI. opinionum.

Venditor fundi Hieroniani fundo Botriano, quem retinebat, legem dederat, ne contra eū piscatio thynnaria exerceretur. quamuis mari (quod natura omnibus patet) seruitus imponi priuata lege non potest: quia tamen bona fides contractus, legem seruari uenditionis exposcit: personæ possidentium, aut in ius eorum succedentium, per stipulationis uel uenditionis legem obligantur. Si constat in tuo agro lapidicinas esse: inuito te, nec priuato, nec publico nomine quisquam lapides cedere potest, cui id ius faciendi nō est. nisi talis consuetudo in illis lapidicinis consistat: ut si quis uoluerit ex his cedere, non aliter hoc faciat, nisi prius solitum pro hoc solatium domino præstet. Ita tamen lapides cedere debet, postquam satisfecit domino: ut neq;

neq; usus necessarij lapidis intercludatur, neq; commoditas rei iure domino adimatur.

XIIII. IULIANVS lib. XLI. *digestorum.*

Item nihil prohibet iter sic constitui, ut quis interdum duntaxat eat. Quod circa prædia urbana etiam necessarium est.

XV. PAVLVS lib. I. *ὑπερῶν Alfeni digestorum.*

Qui per certum locum iter aut actum alicui cessit: eum pluribus posse per eundem locum, uel iter, uel actum cedere, uerum est. quemadmodum si quis uicino suas ædes seruas fecit, nihilominus alijs (quot uolet) easdem ædes seruas facere potest.

XVI. CAIVS lib. II. *rerum quotidianarum.*

Potest etiam in testamento heredem suum quis damnare, ne altius ædes suas tollat, ne luminibus ædium uicinarum officiat: uel ut patiatum eum tignum in parietem immittere, stillicidia uero aduersus eum habere: uel ut patiatum uicinum per fundum suum, uel hæredis ire agere, aquam uero ex eo ducere.

XVII. VLPIANVS lib. VII. *quæstionum.*

Si precario uicinus in tuo maceriam duxerit, interdicto QVOD PRESCARIO agi non poterit: nec maceria posita, donatio seruitutis perfecta intelligitur: nec utiliter intendetur, ius sibi esse inuito te ædificatum habere, cum ædificium soli conditionem secutum, inutilem faciat intentionem. Cæterum si in suo maceriam precario, qui seruitutem tibi debuit, duxerit: neq; libertas usucapiet, & interdicto QVOD PRESCARIO utiliter cum eo agetur. Quod si donationis causa permiseris: hoc interdicto agere non poteris, & seruitus donatione tollitur.

XVIII. PAVLVS lib. I. *manualium.*

Receptum est, ut plures domini, & non pariter cedentes, seruitutes imponant, uel adquirant: ut tamen ex nouissimo actu etiam superiores confirmantur, perindeq; sit, atq; si eodem tempore omnes cessissent. Et ideo si is, qui primus cessit, uel defunctus sit, uel alio modo partem suam alienauerit: post deinde socius cesserit: nihil agitur. cum enim postremus cedit, non retro adquiri seruitus uidetur: sed perinde habetur, ac si cum postremus cedit, omnes cessissent. igitur rursus hic actus pendeat, donec nouus socius cedat. Idem iuris est, etsi uni ex dominis cedatur, deinde in persona socij aliquid horum acciderit. Ergo & ex diuerso, si ei, qui non cessit, aliquid eorum contigerit: ex integro omnes cedere debebunt. tantum enim tempus eis remissum est, quo dare facere uel diuersis temporibus possint. & ideo non potest uni, uel unus cedere. Idemq; dicendum est, si alter cedat, alter leget seruitutem. Nam si omnes socij legent seruitutem, & pariter eorum adeatur hæreditas: potest

test dici utile esse legatum. si diuersis temporibus: inutiliter dies legati credit. neq; em̄, sicut uiuentiū, ira & defunctorum actus suspendi receptū est.

SI SERVITVS VINDICETVR, VEL
ad alium pertinere negetur Tit. V.

VLPIANVS lib. XIII. ad edictum.

Criones de seruitutibus (siue rusticis, siue urbanis) eorū sunt, quorum prædia sunt. Sepulchra autem nostri domini non sunt. atquin uiam ad sepulchrum possumus uindicare.

II. IDEM lib. XVII. ad edictum.

DE seruitutibus in rem actiones competunt nobis ad exemplum earum, quæ ad usumfructum pertinent, tam confessoria, quam negatoria: confessoria ei, qui seruitutes sibi competere contendit: negatoria domino, qui negat. Hæc autem in rem actio confessoria nō aliq, quam domino fundi competit. seruitutem enim nemo uindicare potest, quam qui dominium in fundo uicino habet, cui seruitutē dicit deberi. Recte Neratius scribit, si medijs loci ususfructus legetur, iter quoque sequi: per ea scilicet loca fundi, per quæ qui ususfructum concessit, constitueret, quatenus est ad fruendum necessarium. Namq; sciendum est iter, quod fruendi gratia fructuario præstatur, non esse seruitutem. neq; enim potest soli fructuario seruitus deberi: sed si fundo debeatur, & ipse fructuarius ea utetur. Pomponius dicit, fructuarium interdicto *DE ITINERE* uti posse, si hoc anno usus est. Alibi enim de iure, id est, in cōfessoria actione: alibi de facto, ut in hoc interdicto quæritur. quod & Iulianus libro quadragesimo octauo digestorum scribit. pro sententia Iuliani facit, quod Labeo scribit: etiam si testator usus sit itinere, qui legauit ususfructū: debere utile interdictū fructuario dari, quemadmodū & hæredi uel emptori competunt hæc interdicta.

III. IDEM lib. LXX. ad edictum.

Sed & si partem fundi quis emerit, idem dicendum est.

IIII. IDEM lib. XVII. ad edictum.

LOci corpus non est domini ipsius, cui seruitus debetur, sed ius eūdi habet. Qui iter sine actu, uel actum sine itinere habet, actione de seruitute utetur. In confessoriam actionem, quæ de seruitute mouetur, fructus etiam ueniunt. Sed uideamus, qui possunt esse fructus seruitutis. & est uerius, id demum fructuum nomine computandum, si quid interfit agentis, seruitutem non prohiberi. Sed & in negatoria actione (ut Labeo ait) fructus computantur, quanti interest petitoris, nō

ut

uti fundi sui itinere aduersarium. & hanc sententiam & Pomponius probat. Si fundus, cui iter debetur, plurium sit: unicuique in solidum competit actio. & ita & Pomponius libro quadragesimo primo scribit. sed in æstimatione id, quod interest, ueniet: scilicet quod eius interest, qui experietur. Itaque de iure quidem ipso singuli experientur, & uictoria etiam alijs proderit: æstimatio autem ad id, quod eius interest, reuocabitur: quamuis per unum seruitus adquiri non possit. Sed & si duorum fundus sit, qui seruiat: aduersus unumquemque poterit ita agi. & (ut Pomponius libro eodem scribit) quisquis defendit, solidum debet restituere: quia diuisionem hæc res non recipit. Si quis mihi itineris, uel actus, uel uiae controuersiam non faciat, sed reficere, sternere non patiatur: Pomponius scribit eodem libro, confessoria actione mihi utendum. Nam & si arborem impendentem habeat uicinus, quæ uiam, uel iter inuium, uel inhabile faciat: Marcellus quoque apud Iulianum notat, petendum iter, uel uiam uindicandam. Sed de refectioe uiae & interdicto uti possumus, quod de itinere actusque reficiendo competit. non competit tamen, si scilicet quis sternere uelit: nisi nominatim id cõuenit. Sed & de hauustu (quia seruitus est) cõperunt nobis in re actiones. Competit etiam de seruitute actio domino ædificij, neganti seruitutem se uicino debere: cuius ædes non in totum liberæ sunt, sed ei, cum quo agitur, seruitutem non debet. Verbi gratia. habeo ædes, quibus sunt uicinæ & Seianæ & Sempronianæ. Sempronianis seruitutem debeo. aduersus dominum Seianarum nolo experiri, altius me tollere prohibentem. in rem actione experiar: licet enim seruiant ædes meæ: ei tamen, cum quo agitur, non seruiunt. hoc igitur intendo: habere me ius altius tollendi, inuito eo, cum quo ago. quantum enim ad eum pertinet, liberas ædes habeo. Si cui omnino altius tollere non liceat: aduersus eum recte agetur, ius ei non esse tollere. Hæc seruitus & ei, qui ultiores ædes habet, deberi poterit.

V. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

ET Ideo si inter meas & Titij ædes, tuæ intercedat: possum Titij ædibus seruitutem imponere, ne liceat ei altius tollere, licet tuis non imponatur: quia donec tu non extollis, est utilis seruitus.

alias * utilis
est seruitus.

VI. VLP IANVS lib. XVII. ad edictum.

ET si forte, qui medius est (quia seruitutem non debebat) altius extulerit ædificia sua, ut iam ego non uidear luminibus tuis obstaturus, si ædificauero: frustra intendes ius mihi non esse, ita ædificaturum habere, inuito te. Sed si intra statutum tempus rursus ædificium suum depofuerit uicinus: renascetur tibi uindicatio.

Sciendum tamen, in his seruitutibus eundem esse possessorem iuris & petitoris: & si forte non habeam ædificatum altius in meo, aduersarius

farius meus possessor est. Nam cum nihil sit innouatum: ille possidet, & ædificantem me, phibere potest & ciuili actione, & interdicto Q V O D V I A V T C L A M. idem & si lapilli iactu impedierit. Sed & si patiente eo ædificauero: ego possessor ero effectus. Etiam de seruitute, quæ oneris ferendi causa imposita erit, actio nobis competit: ut & onera ferat, & ædificia reficiat ad eum modum, qui seruitute imposita comprehensus est. Et Gallus putat, non posse ita seruitutem imponi, ut quis facere aliquid cogeretur, sed ne me facere prohiberet. Nam in omnibus seruitutibus refectionem ad eum pertinere, qui sibi seruitutem adserat: non ad eum, cuius res seruiat. Sed præualuit Seruij sententia in proposita specie: ut possit quis defendere, sibi ius esse cogere aduersarium reficere parietem ad onera sua sustinenda. Labeo autem hanc seruitutem non hominem debere, sed rem. denique licere domino rem delinquere scribit. Hæc etiam actio in rem magis est, quam in personam: & non alij competit, quam domino ædium aduersus dominum, sicuti cæterarum seruitutum intentio. Si ædes plurium dominorum sint, an in solidum agatur, Papinianus libro tertio questionum tractat: & ait singulos dominos in solidum agere, sicut in cæteris seruitutibus, excepto usufructu. Sed non idem respondendum esse inquit, si communes ædes essent, quæ onera vicini sustinerent. Modus autem refectionis in hac actione ad eum modum pertinet, qui in seruitute imposita continetur: forte ut reficiat lapide quadrato, uel lapide structili, uel quouis alio opere, quod in seruitute dictum est. Veniunt & fructus in hac actione: id est commodum, quod haberet, si onera eius ædium uicinus sustineret.

Parietem autem meliorem quidem, quam in seruitute impositum est, facere licet: deteriore si faciat, aut per hanc actionem, aut per operis noui nunciationem prohibetur.

VII. PAVLVVS lib. XXI. ad edictum.

HArum actionum euentus hic est: ut uictori officio iudicis aut res præstetur, aut cautio. Res ipsa hæc est, ut iubeat iudex aduersarium emendare uicium parietis, & idoneum præstare. Cautio autem, ut eum iubeat de reficiendo pariete cauere: neque se, neque successores eius prohibuituros altius tollere, sublatumque habere. & si cauerit, absoluitur. si uero neque rem præstet, neque cautionem: tanti condemnetur, quanti actor in litem iurauerit.

VIII. VLP IANVS lib. XVII. ad edictum.

Sicuti autem resectio parietis ad uicinum pertinet: ita sultura ædificiorum uicini, cui seruitus debetur, quamdiu paries reficitur, ad inferiorem uicinum non debet pertinere. Nam si non uult superior fulcire, deponat & restituat, cum paries fuerit restitutus. Et hic quoque, sicut

tt ij in

in cæteris seruitutibus, contraria actio dabitur: hoc est, ius tibi non esse me cogere. Competit mihi actio aduersus eum, qui cessit mihi seruitutem: ut in parietem eius tigna immittere mihi liceat, superq; ea tigna (uerbi gratia) porticum ambulatoriam facere, superq; eum parietem columnas structiles imponere, quæ testum porticus ambulatoriæ sustineant. Distant autem hæ actiones inter se: quod superior quidem locum habeat, etiam ad compellendum uicinum reficere parietem: hæc uero locum habet ad hoc solum, ut tigna suscipiat. quod non est contra genera seruitutum. Sed si quærat, quis possessoris, quis petitoris partes sustineat? sciendum est, possessoris partes sustinere: (si quidem tigna immissa sint) eum, qui seruitutem sibi debere ait: si uero non sunt immissa, eum qui negat. Et si quidem is obtinuerit, qui seruitutem sibi defendit: non debet ei seruitus cedi, siue recte pronunciatum est (quia habet) siue perperam, quia per sententiam nō debet seruitus constitui, sed quæ est, declarari. Planè si non utendo post litem cōtestatā amisit dolo malo domini ædium: ei restitui oportet, quemadmodum placet in dominio ædium. Aristo *Cerellio Vitali respondit: non putare se, ex taberna *casearia fumum in superiora ædificia iure immitti posse, nisi ei rei seruitus talis admittatur. Ideo (ait) quia & ex superiore in inferiora non aquam, non quid aliud immitti licet. in suo enim alicui hactenus facere licet, quatenus nihil in alienum immittat. Fumi aut, sicut aquæ, immissionē esse, posse igitur superiorem cum inferiore agere, ius illi non esse, id ita facere. Alfenū deniq; scribere ait, posse ita agi: ius illi non esse in suo lapidem cedere, ut in meum fundum fragmenta cadant. Dicit igitur Aristo eum, qui tabernam *caseariam à Minturnensibus cōduxit, ad superiora prohiberi posse fumum immittere, sed Minturnenses ei ex conducto teneri agiq; sic posse dicit cum eo, qui eum fumum immittat, ius ei non esse fumum immittere. Ergo et per contrarium agi poterit, ei ius esse, quod & ipsum uidetur Aristo probare. Sed & interdictum VTI POSSIDETIS poterit locum habere, si quis prohibeatur, qualiter uelit, suo uti. Apud Pomponium dubitatur libro duodecimo lectionum, an quis possit ita agere, licet re fumum non grauem (puta ex foco) in suo facere: *aut non licere. * & ait, magis non posse agi: sicut agi non potest, ius esse in suo ignem facere, aut federe, aut lauare. Idem in diuersum probat, nam & balinei (inquit) uaporibus cum Quintilla cuniculum pergentem in hortos Iulij Vrsi instruxisset: placuit potuisse talem seruitutem imponi.

IX. PAVLVVS lib. XXI. ad edictum.

SI eo loco, per quem mihi iter debetur, tu ædificaueris: possum intendere, ius mihi esse ire agere, quod si probauero: inhabebo opus tuum. Item

alias * Ce
realio.

als * raso
ria. utru-
big.

* hæc in nō
nullis non
leguntur.

Item Iulianus scribit, si uicinus in suo ædificando effecerit, ut ne stillicidium meum reciperetur: posse me agere de iure meo, id est, ius mihi esse immitendi stillicidium, sicut in uia diximus. Et si quidem nondum ædificauit: siue usumfructum, siue uiam habet: ius sibi esse ire agere uel frui, intendere potest. quod si iam ædificauit dominus: is, qui iter & actum habet, adhuc potest intendere, ius sibi esse: fructuarius autem non potest, quia amisit usumfructum. & ideo de dolo actionem dandam hoc casu Iulianus ait. Contra si in itinere, quod per fundum tibi debeo, ædifices: recte intendam, ius tibi non esse, ædificare uel ædificatum habere: quemadmodum si in area mea quid ædifices. Qui latiore uia uel angustiore usus est, retinet seruitutem: sicuti qui aqua, ex qua ius habet utendi, alia mista usus est, retinet ius suum.

X. VLP IANVS lib. LIII. ad edictum.

Si quis diuturno usu & longa quasi possessione ius aquæ ducendæ nactus sit: non ei necesse est docere de iure, quo aqua constituta est (ueluti ex legato, uel alio modo) sed utilem habet actionem, ut ostendat per annos (forte tot) usum se non ui, non clam, non precario. Agi autem hac actione poterit non tantum cum eo, in cuius agro aqua oritur, uel per cuius fundum ducitur: uerum etiam cum omnibus, ne quicumque aquam ducerem, impediunt: exemplo scilicet cæterarum seruitutum. Et generaliter: quicumque ne aquam ducerem impediet, hac actione cum eo experiri potero.

XI. MARCELLVS lib. VII. digestorum.

An unus ex socijs in communi loco, inuitis cæteris, iure ædificare possit: id est, an si prohibeatur à socijs, possit cum ijs ita experiri, ius sibi esse ædificare: & an socij cum eo ita agere possint, ius sibi prohibendi esse, uel illi ædificandi non esse: & si ædificatum iam sit, num possint cum eo ita experiri, ius illi non esse ita ædificatum habere: quæstio tibi non est. Et magis dici potest: prohibendi potius, quam faciendi ius socio esse: quia ille, qui facere conatur (ut dixi) quodammodo sibi alienum quoque ius præcipit: si quasi solus dominus sit, ad suum arbitrium uti communi iure uelit.

XII. IABOLENVS lib. II. ἐπιστολῶν.

Egi, ius illi non esse, tigna in parietem meum immissa habere. an & de futuris non immittendis cauendum est? Respondi. iudicis officio contineri puto, ut de futuro quoque opere cauere debeat.

XIII. PROCVLVS lib. V. ἐπιστολῶν.

Istulas, quibus aquam duco, in uia publica habeo: & hæ ruptæ inuadant parietem tuum. puto te posse recte mecum agere, ius mihi non esse, flumina ex meo in tuum parietem fluere.

XIIII. POMPONIVS lib. XXXIII. ad Sabinum.

SI cum meus proprius paries esset, passus sim immittere tigna, quæ antea habueras: si noua uelis immittere, prohiberi à me potes: imò etiam agere tecum potero, ut ea quæ noua immiseris, tollas. Si paries communis, opere* à te facto, in ædes meas se inclinauerit: potero te-
 aliàs* al-
 tius.

XV. VLP IANVS lib. VI. opinionum.

Altius ædes suas extollēdo, si quis ut luminibus domus minoris annis uiginti quinque, uel impuberis, cuius curator uel tutor erat, officiat, efficit: quamuis hoc quoque nomine actione ipse hæredesque teneantur (quia quod alium facientem prohibere ex officio necesse habuit, id ipse committere non debuit) tamen & aduersus possidentem easdem ædes, danda est impuberi uel minori actio, ut quod non iure factum est, tollatur.

XVI. IULIANVS lib. VII. digestorum.

SI à te emero, ut mihi liceat ex ædibus meis in ædes tuas stillicidium immittere: & postea, te sciente, ex causa emptionis immisum habeam: quæro, an ex hac causa actione quadam uel exceptione tuendus sim? Respondi, utroque auxilio me usurum.

XVII. ALFENVS lib. II. digestorum.

SI quando inter ædes binas paries esset, qui ita uentrem faceret, ut in uicini domo semipedem aut amplius procumberet: agi oportet, ius non esse, illum parietem ita proiectum in suum esse, inuito se. Cum in domo Caij Seij locus quidam ædibus Annij ita seruiret, ut in eo loco positum habere ius ei non esset: & Seius in eo syluam seuisset,* neque
 * aliàs. in
 qua labra,
 & teneras
 cucumellas.

non labra, crateras, cucumellas positas haberet: Annio consiliū omnes iurisperiti dederunt, ut cū eo ageret, ius ei non esse, in eo loco ea posita habere, inuito se. Secundū cuius parietem uicinus sterquilinum fecerat, ex quo paries madescibat: cōsulebatur, quemadmodum posset uicinum cogere, ut sterquilinum tolleret. Respondi, si in loco publico id fecisset, per interdictum cogi posse: sed si in priuato, de seruitute agere oportere: sed si damni infecti stipulatus esset, posse per eam stipulationem, si quid ex ea re sibi damni datum esset, seruare.

XVIII. IULIANVS lib. VI. ex Minutio.

IS, cuius familia uicinum prohibebat aquam ducere, sui potestatem non faciebat, ut secum agi posset. quærit actor, quid sibi faciendum esset? Respondi, oportere prætorem causa cognita iubere bona aduersarij possideri: & nō ante inde discedere, quā is actori ius aquæ ducendæ restituisset, & si quid, qui aquam ducere prohibitus esset, siccitatibus detrimenti cepisset: ueluti si prata arboresue exaruisissent.

XIX. MARTIANVS lib. III. regularum.

SI de communi seruitute quis bene quidem deberi intendit, sed aliquo modo litē perdidit culpa sua: non est æquū hæc cæteris damno esse. Sed si per collusionem cessit litem aduersario: cæteris dandā esse actionem de dolo Celsus scribit, idq; ait Sabino placuisse.

XX. SCAEVOLA lib. IIII. digestorum.

Testatrix fundo, quem legauerat, casus iunctas habuit. quæsitū est, si hæ fundo legato nō cederent: cumq; legatarius uindicasset, an iste fundus aliquā seruitutem casis deberet: aut si ex fideicommissi causa sibi dari legatarius desideraret, hæredes seruitutem aliquam casis excipere deberent? Respondi, debere. Plures ex municipibus, qui diuersa prædia possidebant, saltum cōmunem, ut ius compascendi haberēt, mercati sunt: idq; etiā a successorib; eorū est obseruatū. sed nōnulli ex his, qui hoc ius habebant, prædia illa sua p̄pria uenundederunt. Quæro, an in uenditione etiam ius illud secutum sit prædia: cum eius uoluntatis uenditores fuerint, ut hoc alienarent? Respōdi, id obseruandum, quod actū inter contrahentes esset: sed si uoluntas contrahentiū manifesta non sit, & hoc ius ad emptores transire. Itē quæro, an cū pars illorū prioriorū fundorum legato ad aliquem transmissa sit, aliquid secum compascui iuris traxerit? Respondi, *cum id quoq; ius fundi, qui legatus esset, uideretur: id quoq; cessurum legatario.

ailās * id
quod eius
fundi, qui
legatus esset, uidetur, cessurū legatario.

XXI. LABEO lib. I. πρὸς αὐτὸν à Paulo epitomatorum.

SI qua aqua nondum apparet, eius iter cōstitui non potest. PAVLVVS. Simō puto idcirco id falsum esse, quia cedi potest: ut aquam quære-
re, sed & inuentam ducere liceat.

QVEMADMODVM SERVITVTES AMITTANTUR. Tit. VI.

CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

Erutntes prædiorum cōfunduntur, si idem utriusq; prædij dominus esse cœperit.

II. PAVLVVS lib. XXI. ad edictum.

Qui iter & actum habet, si statuto tempore tantū ierit: non perijisse actum, sed manere Sabinus, Cassius, & Octauenus aiunt. nam ire quoq; per se eum posse, qui actum haberet.

III. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

IVra prædiorū morte & capitis deminutione non perire uulgo traditum est.

IIII. PAVLVVS lib. XXVII. ad edictum.

Ter sepulchro debitum non utendo non amittitur.

Idem

V. IDEM lib. XXI. ad edictum.

Seruitus & per socium, & fructuarium, & bonæ fidei possessorem nobis retinetur.

VI. CELSVS lib. V. digestorum.

Nam satis est fundi nomine itum esse. Si ego uia, quæ nobis per uicini fundū debebatur, usus fuero, tu autē constituto tempore cessaueris: an ius tuum amiseris? & e contrario, si uicinus, cui uia per nostrum fundum debebatur, per meam partem ierit egerit, tuam partem ingressus non fuerit: an partem tuam liberauerit? respondi, si diuisus est fundus inter socios regionibus (quod ad seruitutem attinet, quæ ei fundo debebatur) perinde est, atq; si ab initio duobus fundis debita sit: & sibi quisq; dominorum usurpat seruitutem, sibi non utendo deperdit, nec amplius in ea re causæ eorum miscentur. Nec fit iniuria ei, cuius fundus seruit, *qui sit eo melior: quoniam alter domino-

aliās *imò rum utendo, sibi, non toti fundo proficit. Sed si is fundus, qui seruierit, *loco melio-* ita diuisus est: plusculum dubitationis ea res habet. nam si certus ac finis *re est. al's.* tus uia locus est: tunc si per longitudinem eius fundus diuisus est, ea- *in hoc quo* dem omnia seruanda erunt, quæ si initio constituendæ eius seruitutis *q; melior.* similiter hi duo fundi fuissent. Si uero per latitudinem uia fundus diuisus est (nec multum refert, æqualiter id factum sit, an inæqualiter) tunc manet idem ius seruitutis, quod fundo indiuiso fuerat: nec aut usu detineri, aut non utendo deperire, nisi tota uia, poterit. Nec si forte incidere, ut semita, quæ per alterum duntaxat fundum erat, uteretur: idcirco alter fundus liberabitur. quoniam unū, atq; eo modo indiuiduum ius uia est. Possunt tamen alterutrum fundum liberare, si modo hoc specialiter cōuenit. Certe si is, cui seruitus debebatur, alterū ex ea diuisione fundum redemerit: non ideo minus ea re fundi alterius seruitus permanebit. nec uideo, quid absurdi consecuturum sit eam sententiam, fundo altero manente seruo: si modo & ab initio potuit angustior constitui uia, quā lege finita est: & adhuc id loci superest in eo fundo, cui remissa seruitus non est, ut sufficiat uia. Quod si minus loci superest, quā uia sufficiat: uterq; fundus liberabitur: alter propter redemptionem, alter quia per eum locum, qui superest, uia constitui non potest.

aliās *nihil Cæterum si ita constitutum est ius uia, ut per quamlibet partem fundi ire agere liceat, liceatq; uel subinde mutare: *aut si ita diuisus est fundus, ut per quamlibet eius partem æque iri atq; agi possit: *prohibet,* tunc perinde obseruabimus, atq; si ab initio duobus fundis duæ seruitutes iniunctæ fuissent: ut altera retineri, altera non utendo possit deperire. Nec me fallit *alieno facto ius alterius immutatum iri: quoniam ante satius fuerat per alteram partem fundi ire agere, ut idem ius ei in alteram

alteram partem fundi retineretur. Cōtra. illud commodum accessisse ei, cui uia debebatur: quod per duas pariter uias ire agere possit, *pedes alias² bis oñonos in porrectum, senosq; denos in amfractum. q̃.

VII. PAVLVVS lib. XII. ad Plautium.

SI sic constituta sit aqua, ut uel æstate tantum ducatur, uel uno mense: quæritur, quemadmodum non utendo amittatur: quia non est continuum tempus, quo cum uti non potest, nō sit usus. Itaq; & si alternis annis uel mensibus quis habeat aquam: duplicato cōstituto tempore amittitur. idem & de itinere custoditur. Si uero alternis diebus, aut die toto, aut nocte tantum: statuto legibus tempore amittitur, quia una seruitus est. Nam & si alternis horis, uel una hora quotidie seruitutem habeat: Seruius scribit, perdere eum non utendo seruitutem: quia id quod habet, quotidianum sit.

VIII. IDEM lib. XV. ad Plautium

SI stillicidij immittendi ius habeam in aream tuam, & permisero ius tibi in ea area ædificandi: stillicidij immittendi ius amitto. Et similiter si per tuum fundum uia mihi debeatur, & permisero tibi in eo loco, per quem mihi uia debetur, aliquid facere: amitto ius uia. Is qui per partem itineris it, totum ius usurpare uidetur.

IX. IABOLENVVS lib. III. ex Plautio.

SI in partem aquagij aqua influxit: etiam si non ad ultima loca peruenit, omnibus tamen partibus usurpatur.

X. PAVLVVS lib. XV. ad Plautium.

SI communem fundum ego & pupillus haberemus: licet uterq; non uteretur, tamen propter pupillum & ego uiam retineo. Si is, qui nocturnam aquam habet, interdum per constitutum ad amissionem tempus usus fuerit: amittit nocturnam seruitutem, qua usus nō est. Idem est in eo, qui certis horis aquæ ductum habens, alijs usus fuit, nec ulla parte earum horarum.

XI. MARCELLVS lib. III. digestorum.

SI, cui uia uel actus debebatur, ut uehiculi certo genere uteretur, alio genere fuerit usus: uideamus, ne amiserit seruitutem, & alia sit eius conditio, qui amplius oneris, quàm licuit, uexerit: magisq; hic plus, q̃ aliud egisse uideatur: sicuti si latiore itinere usus sit, aut si plura iumenta egerit, quàm licuit, aut aquæ admiscuerit aliam. Ideoq; in omnibus istis quæstionibus seruitus quidem non amittitur: non autem conceditur plus, quàm pactum est, in seruitute habere. Hæres cum legatus esset fundus sub conditione, imposuit ei seruitutes. an extinguantur, si legati conditio existat, uideamus: an acquisitæ sequantur legatarium. & magis dicendum est, ut sequantur.

XII. CELSVS lib. XXIII. *digestorum.*

Qui fundum alienum bona fide emit, si itinere, quod ei fundo debetur, usus est: retinet id ius itineris. idemque et si precario, aut ui deiecto domino, possidet. fundus enim qualiter qualiter se habet, cum in suo habitu possessus est, ius non deperit. neque refert iuste, ^{alias *nec} ne possideat, qui talem eum possidet. Quare fortius, & si aqua per riuum sua sponte perfluxit, ius aquae ducendae retinetur. quod & Sabino recte placet, ut apud Neratium libro quarto membranarum scriptum est.

XIII. MARCELLVS lib. XVII. *digestorum.*

Si quis ex fundo, cui uiam uicinus deberet, uendidisset locum proximum seruitenti fundo, non imposita seruitute: & intra legitimu tempus, quo seruitutes pereunt, rursus eum locum adquisisset: habiturus est seruitutem, quam uicinus debuisset.

XIII. IABOLENVS lib. X. *ex Cassio.*

Si locus, per quem uia, aut iter, aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus esset: & intra tempus, quod ad amittendam seruitutem sufficit, alluione facta restitutus est: seruitus quoque in pristinum statum restituitur. Quod si id tempus praeterierit, ut seruitus amittatur: renouare eam cogendus est. Cum uia publica fluminis impetu uel ruina amissa est, uicinus proximus uiam praestare debet.

XV. IDEM lib. II. *ἐπισολῶν.*

Si cum seruitus mihi per plures fundos deberetur, medium fundum adquisiui, manere seruitutem puto: quia toties confunditur seruitus, quoties uti ea is, ad quem pertinet, non potest. medio autem fundo adquisito potest consistere, ut per primum & ultimum iter debeat.

XVI. PROCVLVS lib. I. *ἐπισολῶν.*

Aquam, quae oriebatur in fundo uicini, plures per eundem riuum iure ducere soliti sunt, ita ut suo quisque die a capite duceret: primo per eundem riuum, eumque communem: deinde ut quisque inferior erat, suo quisque proprio riuo. unus statuto tempore, quo seruitus amittitur, non duxit. existimo eum ius ducendae aquae amisisse, nec per ceteros, qui duxerunt, eius ius usurpatum esse. proprium enim cuiusque eorum ius fuit, nec per alium usurpari potuit. Quod si pluri fundis iter aquae debitum esset: per unum eorum omnibus his, inter quos is fundus communis fuisset, usurpari potuisset. Item si quis eorum, quibus aquae ductus seruitus debebatur, & per eundem riuum aquam ducebant, ius aquae ducendae non ducendo eam amiserit: nihil iuris eo nomine ceteris, qui riuo utebantur, adcreuit: idque commodum eius est, per cuius fundum id iter aquae non utendo pro parte unius amissum est. libertate enim huius partis seruitutis fruatur.

XVII. POMPONIVS lib. XI. ex uarijs lectionibus.

Labeo ait: si is, qui haustum habet, per tempus, quo seruitus amittitur, non ierit ad fontē, nec aquam hauserit: iter quoq; eū amisisse.

XVIII. PAVLVS lib. XV. ad Sabinum.

Si quis alia aqua usus fuerit, quā de qua in seruitute imponenda factum est: seruitus amittitur. Tempus, quo non est usus præcedēs fundi dominus, cui seruitus debebatur: imputatur ei, qui eius loco successit. Si cum ius haberes immittendi, uicinus statuto tempore adificatum non habuerit, ideoq; nec tu immittere potueris: non ideo magis seruitutem amittes: quia non potest uideri uscepisse uicinus tuis libertatem ædium suarum, qui ius tuum non interpellauit.

XIX. POMPONIVS lib. XXXIII. ad Sabinum.

Si partem fundi uendendo lege cauerim, ut per eam partem in reliquum fundum meum aquam ducerem: & statutum tempus intercefferit, antequā riuum facerem: nihil iuris amitto (quia nullum iter aquæ fuit) sed manet mihi ius integrum: quod si fecissem iter, nec usus essem, amittam. Si per fundum meum uiam tibi legauero, & adita mea hæreditate per constitutum tempus ad amittendam seruitutem, ignoraueris eam tibi legatam esse: amittes illam non utendo. quod si intra tempus, * quā nescires tibi legatam seruitutē, fundū tuum uen- al's* ante dideris: ad emptorem uia pertinebit, si reliquo tempore ea usus fuerit: q̄ scires. scilicet quia tua esse cœperat, ut iam nec ius repudiadi legatū tibi possit contingere, cum ad te fundus non pertineat.

XX. SCAEVOLA lib. I. regularum.

Vsu retinetur seruitus, cum ipse, cui debetur, utitur, quā in possessione eius est: aut mercenarius, aut hospes, aut amicus, uel medicus, qui ad uisitandum dominum uenit, uel colonus, uel fructuarius,

Licet suo nomine, XXI. PAVLVS lib. V. sententiarum.

DEniq; quicumq; quasi debita uia usus fuerit. XXII. SCAEVOLA lib. I. regularum.

Sive ad fundum nostrum facit, uel ex fundo. XXIII. PAVLVS lib. V. sententiarum.

Licet malæ fidei possessor sit, retinebitur seruitus. XXIII. SCAEVOLA lib. I. regularum.

XXV. PAVLVS lib. V. sententiarum.

Seruitute usus non uidetur, nisi is, qui suo iure uti se credidit. ideoq; si quis pro uia publica, uel pro alterius seruitute usus sit: nec interdictum, nec actio utilis competit.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER NONVS.

SI QVADRVES PAUPERIEM FECISSE
dicetur. Tit. I.

VLP IANVS lib. XVIII. ad edictum.

I QVADRVES PAUPERIEM FECISSE DICETVR actio ex duodecim tabulis descendit. Quæ lex uoluit, aut dari quod nocuit, id est, id animal, quod noxiam commisit: aut æstimationem noxiæ offerre. noxia enim est ipsum delictum. quæ actio ad omnes quadrupedes pertinet.

Ait autem, PAUPERIEM FECISSE. Pauperies est damnū sine iniuria facientis datū. nec enim potest dici animal iniuriam fecisse, quod sensu caret. Itaq; (ut Seruius scribit) tunc hæc actio locum habet, cum commota feritate nocuit quadrupes: puta si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus petierit, aut mulæ propter nimiam ferocitatem. Quod si propter loci iniquitatem, aut propter culpam mulionis, aut si plus iusto onerata quadrupes in aliquem onus euerterit: hæc actio cessabit, damniq; iniuriæ agetur. Sed & si canis, cum duceretur ab aliquo, asperitate sua euaserit, & alicui damnum dederit: si contineri firmitus ab alio potuit, uel per eum locum induci non debuit: hæc actio cessabit, & tenebitur, qui canem tenebat. Sed & si instigatu alterius fera damnum dedit, cessabit hæc actio. Et generaliter locum habet hæc actio, quoties contra naturam fera mota pauperiæ dedit. Ideoq; si equus dolore concitatus, calce petierit: cessare istam actionem. sed eum, qui equum percussit aut unlnerauerit, in factum magis, q̃ lege Aquilia teneri: utiq; ideo, quia non ipse suo corpore damnum dederit. At si cum equum permul sit quis, uel palpatu est, calce eū percusserit: erit actioni locus. Et si alia quadrupes aliam concitauit, ut damnum daret: eius, quæ cōcitauit, nomine agendum erit. Siue autem corpore suo pauperiem quadrupes dedit, siue per aliam rem, quam tetigit quadrupes: hæc actio locum habebit: ut puta si plostro bos obtriuuit aliquem, uel alia re deiecta. In bestiis autem propter naturalem feritatem, hæc actio locum non habet. & ideo si ursus fugit, & sic nocuit, non potest quondam dominus conueniri: quia desinit dominus esse, ubi fera enasit. & ideo etsi eum uirum occidero, meum corpus est. Cum arietes uel boues commisissent,

fissent, & alter alterum occidisset: Quintus Mutius distinxit, ut siquidem is perisset, qui aggressus erat: cessaret actio. si is, qui non prouocauerat: competeret actio. quam obrem eum ibi aut noxiam sarcire, aut noxam dedere oportere. Et cum etiam in quadrupedibus noxa caput sequitur: aduersus dominum hæc actio datur, non cuius fuerit quadrupes, cum noceret, sed cuius nunc est. Planè si ante litē contestatam decesserit animal, extincta erit actio. noxæ autem dedere, est animal tradere uiuum demum. Si commune plurium sit animal: aduersus singulos erit insolidum noxalis actio, sicut est in homine. Interdum autem dominus in hoc non conuenitur, ut noxæ dedat, sed etiam insolidum: ut puta si in iure interrogatus, an sua quadrupes esset, responderet non esse suam. nam si constiterit eius esse: insolidum condemnabitur. Si post litem contestatā ab alio sit animal occisum: quia domino legis Aquiliæ actio competit, ratio in iudicio habebitur, quod noxæ dedendæ facultatem dominus amiserit. ergo ex iudicio proposito litis æstimationem offeret: nisi paratus fuerit actionem mandare aduersus eum, qui occidit. Hanc actionem nemo dubitauerit hæredi dari, cæterisq; successoribus. item aduersus hæredes cæterosq; successores nõ iure successionis, sed eo iure, quo domini sunt, competit.

II. PAVLVVS lib. XXII. ad edictum.

Hæc actio non solum domino, sed etiam ei, cuius interest, competit: ueluti ei, cui res commodata est. item fulloni, qui eo, quod tenetur, damnum uidetur pati. Si quis aliquem euitans (magistratū forte) in tabernā proximā se immisisset, ibiq; à cane feroce læsus esset: nõ posse agi canis nomine, quidam putant. at si solutus fuisset: contra.

III. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

Ex hac lege iam non dubitatur, etiam liberarum personarum nomine agi posse: forte si patrem familias, aut filium familias uulnerauerit quadrupes: scilicet ut non deformitatis ratio habeatur (cum liberū corpus æstimationem non recipiat) sed impensarum in curatione factarum, & operarum amissarū, quasq; amissurus quis esset, inutilis factus.

IIII. PAVLVVS lib. XXII. ad edictum.

Hæc actio utilis competit, & si non quadrupes, sed aliud animal pauperiem fecit.

V. ALFENVVS lib. II. digestorum.

Agaso cum in tabernā equum deduceret, mulam equus olfecit. mula calcē reiecit, & crus Agasoni fregit. consulebatur, posset ne cum domino mulæ agi, quod ea pauperiem fecisset: respondi, posse.

AD LEGEM AQVILIAM.

Tit. II.

uu iij

Vlpia-

VLPIANVS lib. XVIII. ad edictum.

Ex Aquilia omnibus legibus, quæ ante se de damno iniuria locutæ sunt, derogauit: siue duodecim tabularum, siue alia quæ fuerunt: quas nunc referre non est necesse. Certe lex Aquilia plebiscitum est: cum eam Aquilius tribunus plebis à plebe rogauerit.

II. CAIUS lib. VII. ad edictum provinciale.

LEge Aquilia capite primo cauetur. QVI SERVVM SERVAMVE ALIENVM ALIENAMVE, QVADRVPEDEM, VEL PECVDEM INIVRIA OCCIDERIT: QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT, TANTVM AES DARE DOMINO DAMNAS ESTO. Et infra deinde cauetur, ut aduersus inficiantem in duplum actio sit. Vt igitur apparet, seruis exæquat quadrupedes, quæ pecudû numero sunt, & gregatim habentur: ueluti oues, capræ, boues, equi, muli, asini. Sed an fues pecudum appellatione continentur, quæritur. & recte Labeoni placet contineri. Sed canis inter pecudes non est. longe magis bestia in eo numero non sunt: ueluti ursi, leones, pantheræ. Elephanti autem & cameli, quoniâ misti sunt (nam & iumentorum operam præstant, & natura eorum fera est) ideo primo capite contineri eos oportet.

III. VLPIANVS lib. XVIII. ad edictum.

SI seruus seruauit iniuria occisus occisaue fuerit: lex Aquilia locum Shabet. INIVRIA merito adijcitur. non enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factum.

IIII. CAIUS lib. VII. ad edictum provinciale.

ITaq; si seruum tuum latronem insidiantem mihi occidero, securus ero. nam aduersus periculum naturalis ratio permittit se defendere. Lex duodecim tabularum furem* noctu depræhensum occidere permittit: ut tamen id ipsum cum clamore testificetur. Interdiu autem depræhensum ita permittit occidere, si is se telo defendat: ut tamen æque cum clamore testificetur.

aliàs* nocturnum occid.

V. VLPIANVS lib. XVIII. ad edictum.

SED & si quemcunq; alium ferro se petentem quis occiderit: non tibi debetur iniuria occidisse. & si metu quis mortis furẽ occiderit: non dubitabitur, quin lege Aquilia non teneatur. Sin autem cum posset ad præhendere, maluit occidere: magis est, ut iniuria fecisse uideatur. ergo & Cornelia tenebitur. Iniuriam autem hic accipere nos oportet, nõ quemadmodum circa iniuriarum actionem, contumeliam quandam: sed quod non iure factum est, hoc est, si contra ius, & culpa quis occiderit. Et ideo interdum concurrat actio legis Aquiliae & iniuriarum: sed

duæ

duæ erunt æstimationes, alia damni, alia contumeliæ. Igitur iniuriam hic accipiemus, damnum culpa datum etiam ab eo, qui nocere noluit.

Et ideo quærimus, si furiosus damnū dederit, an legis Aquiliæ actio sit? Et Pegasus negauit. quæ enim in eo culpa sit, qui suæ mentis non est? & hoc uerissimum est. cessabit igitur Aquilia actio: quemadmodū si quadrupes damnū dederit, aut tegula * ceciderit. Sed & si infans * aliās, occiderit.

La-beo ait, quia furti tenetur, teneri & Aquilia eū. & hoc puto uerum, si sit iam iniuriæ capax. Si magister in disciplina uulnerauerit seruum, uel occiderit: an Aquilia teneatur, quasi damnū iniuria dederit? & Iulianus scribit: Aquilia teneri eum, qui eluscauit discipulum in disciplina, multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. Proponitur autem apud eum species talis. tutor (inquit) puero discenti ingenuo filiofamilias, parum bene facienti, quod demonstratū erat: forma calcei ceruicē ita percussit, ut oculus puero perfunderetur. Dicit igitur Iulianus, iniuriarum quidem actionem non competere: quia non faciendæ iniuriæ causa percusserit, sed monendi & docendi causa. an ex locato, dubitat: quia leuis duntaxat castigatio concessa est docenti. sed lege Aquilia posse agi, non dubito.

P VI. PAVLVS lib. XXII. ad edictum.

Ræceptoris enim nimia sæuicia culpæ adsignatur.

VII. VLP IANVS lib. XVIII. ad edictum.

Qua actione patrem cōsecuturum ait, quo minus ex opera filij sui propter uiciatum oculū sit habiturus, & impendia, quæ pro eius curatione fecerit. Occisum autem accipere debemus: siue gladio, siue etiam fuste, uel alio telo, uel manibus (si forte strangulauit eum, uel calce petijt) uel capite, uel qualiter qualiter. Sed & si quis plus iusto oneratus, deiecerit onus, & seruum occiderit: Aquilia locum habet. fuit enim in ipsius arbitrio, ita se non onerare. Nam etsi lapsus aliquis seruum alienum onere præferit: Pegasus ait, lege Aquilia eum teneri: ita demum, si uel plus iusto se onerauerit, uel negligentius per lubricum transierit. Proinde si quis alterius impulsu damnum dederit: Proculus scribit, neq; eum, qui impulit teneri (quia non occidit) neq; eum, qui impulsus est, quia damnum non iniuria dedit. secundū quod in factum actio erit danda in eum, qui impulit. Si in conluctatione, uel in pancratio, uel pugiles, dum inter se exercentur, alius alium occiderit: siquidem in publico certamine, cessat Aquilia: quia gloriæ causa & uirtutis, non iniuriæ gratia uidetur damnum datum. Hoc autem in seruo non procedit, quoniam ingenui solent concertare: in filiofamilias uulnerato procedit. Planē si cedentē uulnerauerit: erit Aquiliæ locus,

cus, ut si in certamine seruum occiderit: nisi domino cōmittente hoc factum sit. tunc enim Aquilia cessat. Sed & si quis seruum ægrotum leniter percusserit, & is obierit: recte Labeo dicit, lege Aquilia eum teneri: quia aliud alijs mortiferū esse soleat. Celsus autem: multū interesse, occiderit, an mortis causam præstiterit: ut qui mortis causam præstitit, nō Aquilia, sed in factum actione teneatur. Vnde adserit eum, qui uenenum pro medicamento dedit, causam mortis præstitisse, quēadmodum & qui furenti gladium porrexerit. nam neq; hunc lege Aquilia teneri, sed in factū. Sed si quis de ponte aliquem præcipitauit: Celsus ait (siue ipso ictu perierit, aut cōtinuo submersus est, aut lassatus ui fluminis uictus perierit) lege Aquilia teneri, quēadmodum si quis puerum saxo illisisset. Proculus ait: si medicus seruum imperite secuit, uel ex locato, uel ex lege Aquilia actionem competere.

VIII. CAIVS lib. VII. *ad edictum prouinciale.*

Idem iuris est, si medicamento perperam usus fuerit. Sed & qui bene secuit, & dereliquit curationem: securus non erit, sed culpæ reus intelligitur. Mulionem quoq; si per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit, & eæ alienum hominem obtriuierint: uulgo dicitur, culpæ nominē teneri. Idem dicitur, & si propter infirmitatem sustinere mularum impetum non potuerit. nec uidetur iniquum, si infirmitas culpæ adnumeretur: cum affectare quis non debeat, in quo uel intelligit, uel intelligere debet, infirmitatem suam alijs periculosam futuram. Idem iuris est in persona eius, qui impetum equi, quo uehebatur, propter imperitiam uel infirmitatem retinere non potuerit.

IX. VLP IANVS lib. XVIII. *ad edictum.*

Item si obstetrix medicamentum dedit, & inde mulier perierit: Labeo distinguit, ut si quidem suis manibus supposuit, uideatur occidisse: si uero dedit, ut illi mulier offerret, in factum actionem dandam. quæ sententia uera est. magis enim causam mortis præstitit, quā occidit. Si quis per uim, uel per suadum alicui medicamentum infudit, uel ore, uel clystere: uel si eū unxit malo ueneno: lege Aquilia, quēadmodum obstetrix supponens, tenetur. Si quis hominem fame necauerit: in factum actione teneri, Neratius ait. Si seruum meum equitatem, concitato equo, effeceris in flumen præcipitari, atq; ideo homo perierit: in factum esse dandam actionem, Ofilius scribit: quemadmodum si seruus meus ab alio in insidias deductus, ab alio occisus esset.

Sed & si à iaculantibus per lulum seruus fuerit occisus, Aquiliæ locus est. Sed si cū alijs in campo iacularentur, seruus per eum locū transierit, Aquilia cessat: quia non debuit per campū iaculatoriū iter intēpestiue facere. qui tamē data opa in eū iaculatus est, utiq; Aquilia tenebitur.

Paulus

X PAVLVS lib. XXII. ad edictum.
Nam lusus quoque noxius in culpa est.

XI. VLPPIANVS lib. XVIII. ad edictum.
Item Mela scribit: si cum pila quidam luderet, uehementius quis pila percussa, in tonsoris manus eandem deiecerit: & sic serui, quem tonsor radebat, gula sit praecisa, abiecto cultello: in quocumque eorum culpa sit, eum lege Aquilia teneri. Proculus ait, in tonsore esse culpam. Et sane si tibi tondebat, ubi ex consuetudine ludebatur, uel ubi transitus frequens erat: est quod ei imputetur. Quamuis nec illud male dicatur: si in loco periculoso sella habenti tonsori se quis commiserit, ipsum de se queri debere. Si alius tenuit, alius interemit: is qui tenuit, quasi mortis causam praebuit, in factum actione tenetur. Sed si plures seruum percusserint: utrum omnes, quasi occiderint, teneantur, uideamus. Et si quidem apparet, cuius ictu perierit: ille, quasi occiderit, tenetur. quod si non apparet: omnes, quasi occiderint, teneri Iulianus ait. Et si cum uno agatur, ceteri non liberantur. nam ex lege Aquilia quod alius praestitit, alium non liberat, cum sit poena. Celsus scribit, si alius mortifero uulnere percusserit, alius postea exanimauerit: priorem quidem non teneri, quasi occiderit, sed quasi uulnerauerit (quia ex alio uulnere periit) sed posteriorem teneri, quasi occiderit. quod & Marcello uidetur, & est probabilius. Si plures trabem deiecerint, & hominem oppresserint: aequae ueteribus placet, omnes lege Aquilia teneri. Item cum eo, qui canem irritauerat, & effecerat, ut aliquem morderet: quamuis eum non tenuit, Proculus respondit, Aquiliae actionem esse. Sed Iulianus eum demum Aquiliae teneri, qui tenuit & effecit, ut aliquem morderet: ceterum si non tenuit, in factum agendum. Legis autem Aquiliae actio hero competit,

* hoc est domino. Si in eo homine, quem tibi redhibiturus essem, datus iniuria datum esset: Iulianus ait, legis Aquiliae actionem mihi competere, meque cum coepero redhibere, tibi * quidquid fuero consecutus, restituendum. Sed & si seruus bona fide alicui seruiat: an ei competat Aquiliae actio: & magis in factum erit danda. Eum, cui uestimenta commoda data sunt, non posse, si scissa fuerint, lege Aquilia agere, Iulianus ait: sed domino eam competere. An fructuarius, uel usuarius legis Aquiliae actionem haberet, Iulianus tractabat. & ego puto melius, utile iudicium ex hac causa dandum.

XII. PAVLVS lib. X. ad Sabinum.

Sed & si proprietatis dominus uulnerauerit seruum uel occiderit, in quo ususfructus meus est: danda est mihi ad exemplum legis Aquiliae actio in eum pro proportionem ususfructus: ut etiam ea pars anni in aestimationem ueniat, qua nondum ususfructus meus fuit.

xx

Vlpianus

* Hæc ali-
as desunt.
* Hæc in
omnibus fe-
re desunt.

XIII. VLP IANVS lib. XVIII. ad edictum.

Liber homo suo nomine utilem Aquiliæ habet actionē directam. Lenim non habet, quoniam dominus membrorum suorum nō uidetur. Fugitiui autem nomine dominus habet. Iulianus scribit, si homo liber bona fide mihi seruiat: ipsum lege Aquilia mihi teneri. Si seruus hæreditarius occidatur: quæritur quis Aquilia agat, cum dominus nullus sit huius serui? Et ait Celsus, legem domino damna salua esse uoluisse. dominus ergo hæreditas habebitur. quare adita hæreditate hæres poterit experiri. Si seruus legatus post aditam hæreditatem sit occisus: cōpetere legis Aquiliæ actionem legatario, si modo post mortem serui agnouit legatum. quod si repudiauit: consequens esse ait Iulianus dicere, hæredi cōpetere.

XIII. PAVLVS lib. XXII. ad edictum

Quod si ipse hæres eum occiderit: dicendum est, dandam in eum legatario actionem.

XV. VLP IANVS lib. XVIII. ad edictum.

Hic scripturæ consequens est dicere, ut si ante aditam hæreditatē occidatur legatus seruus, apud hæredem remaneat Aquiliæ actio per hæreditatem adquisita. Quod si uulneratus sit ante aditam hæreditatem: in hæreditate quidem actio remansit, sed cedere eam legatario hæredem oportet. Si seruus uulneratus mortifere, postea ruina, uel naufragio, uel alio ictu maturius periit: nō q̄ si de occiso agi posse, sed q̄ si de uulnerato. sed si manumissus, uel alienatus ex uulnere periit: de occiso agi posse, & Iulianus ait. Hæc ita tam uarie: quia uerum est eum ante occisum, tunc cum uulnerabas, quod mortuo eo demum apparuit: at in superiore non est passa ruina apparere, an sit occisus. Sed si uulneratum mortifere liberum & hæredem esse iusserit, deinde decesserit: hæredem eius agere Aquilia non posse.

XVI. MARTIANVS lib. III. regularum.

Quia in eum casum res peruenit, a quo incipere non potest.

XVII. VLP IANVS lib. XVIII. ad edictum.

Si dominus seruum suum occiderit: bonæ fidei possessori, uel ei qui pignori accepit, in factum actione tenebitur. *Si coniunctim duobus legetur Stichus, & alter eorum occisum repudiauerit: puto coniunctū solū posse Aquilia agere: quia retro adcreuisse dominiū ei uidetur.

* hoc de p̄
riop in p̄
dest. Fl. nō
habetur.

XVIII. PAVLVS lib. X. ad Sabinum.

Sed & si is, qui pignori seruum accepit, occiderit eum, uel uulnerauerit: lege Aquilia & pignoratitia conueniri potest, sed alterutra contentus esse debet actor.

XIX. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Sed

Sed etsi communem seruum occiderit quis, Aquilia teneri eum Celsus ait. Idem est & si uulnerauerit.

XX. IDEM lib. XVIII. ad edictum.

Scilicet pro ea parte, pro qua dominus est, qui agit.

XXI. IDEM lib. XVIII. ad edictum.

Alt lex, QUANTI IN EO ANNO PLVRIMI FVIT. Quæ clausula æstimationem habet damni, quod datum est. Annus autem retrorsum computatur, ex quo quis occisus est. Quod si mortifere fuerit uulneratus, & postea post longum interuallum mortuus sit: inde annum numerabimus secundum Iulianum, ex quo uulneratus est: licet Celsus contra scribat. Sed utrum corpus eius solum æstimamus, quanti fuerit, cum occideretur: an potius quanti interfuit nostra, non esse occisum? & hoc iure utimur, ut eius qd interest fiat æstimatio.

XXII. PAVLVS lib. XXII. ad edictum.

Proinde si seruum occidisti, quem sub pœna tradendum promissi: utilitas uenit in hoc iudicium. Item causæ corpori coherentes æstimantur: ueluti si quis ex comœdis, aut symphoniacis, aut gemellis, aut quadriga, aut pari mularum unum uel unam occiderit. nō solum enim perempti corporis æstimatio facienda est: sed & eius ratio haberi debet, quo cætera corpora deprecia sunt.

XXIII. VLP IANVS lib. XVIII. ad edictum.

Vnde Neratius scribit, si seruus hæres institutus occisus sit, etiam hæreditatis æstimationem uenire. Iulianus ait. si seruus liber & hæres esse iussus, occisus fuerit: neq; substitutum, neq; legitimum acti one legis Aquiliæ hæreditatis æstimationem consecuturum, quæ seruo competere non potuit. quæ sententia uera est. precij igitur solummodo fieri æstimationem: quia hoc interesse solummodo substituti uidea tur. Ego autem puto nec precij fieri æstimationem: quia si hæres esset, & liber esset. Idem Iulianus scribit: si institutus fuero sub conditione SI MANVMISERO STICHVM, & Stichus sit occisus post mortem testatoris: in æstimationem hæreditatis precium etiam me consecuturum. propter occisionem enim defecit conditio. Quod si uiuo testatore occisus sit, hæreditatis æstimationem cessare: quia retrorsum, quanti plurimi fuit, inspicitur. Idem Iulianus scribit: æstimationem hominis occisi ad id tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit. Et ideo si precioso pictori pollex fuerit precisus, & intra annum, quo precideretur, fuerit occisus: posse Aquilia agi, eoq; precio æstimandum, quanti fuit prius, quàm artem cum pollice amisisset. Sed & si seruus, qui magnas fraudes in meis rationibus comiserat, fuerit occisus: de quo quæstionem habere destinaueram, ut fraudum particeps erueretur: restissi

me Labeo scribit, tanti æstimandum, quanti mea intererat, fraudes serui per eum commissas detegi: non quanti noxa ipsius serui ualeat. Sed etsi bonæ frugi seruus intra annum mutatis moribus occisus sit: præciū id æstimabitur, quanto ualeret prius, q̄ mores mutaret. In summa. omnia commoda, quæ intra annum, quo interfectus est, preciosior rem seruū facerent: hæc accedere ad æstimationem eius, dicendum est. Si infans sit occisus nondum anniculus: uerius est, sufficere hanc actionem, ut æstimatio referatur ad id tempus, quod intra annū uixit.

Hanc actionem & hæredi cæterisq; successoribus dari constat: sed in hæredem uel cæteros hæc actio nō dabitur, cum sit poenalis: nisi forte ex damno locupletior hæres factus sit. Si dolo seruus occisus sit, & lege Cornelia agere dominum posse constat, & si lege Aquilia egerit, præiudicium nō debere fieri Corneliæ. Hæc actio aduersus confitentem competit in simplum, aduersus negantem in duplum. Si quis hominem uiuum falsò confiteatur occidisse, & postea paratus sit ostendere hominē uiuum esse: Iulianus scribit cessare Aquiliā, quamuis confessus sit se occidisse. hoc enim solum remittere actori confessoriam actionē, ne necesse habeat docere eum occidisse, cæterum occisum esse hominem à quocunq; oportet.

XXIII. PAVLVS lib. XXII. ad edictum.

Hoc apertius est circa uulneratum hominem. nam si confessus sit uulnerasse, nec sit uulneratus: æstimationem cuius uulneris faciemus, uel ad quod tempus recurremus?

XXV. VLP IANVS lib. XVIII. ad edictum.

Proinde si occisus quidem non sit, mortuus autem sit: magis est, ut nō teneatur de mortuo, licet falsus sit. Si procurator, aut tutor, aut curator, aut quiuis alius confiteatur absentem uulnerasse: confessoria in eos utilis actio danda est. Notandum: quod in hac actione, quæ aduersus confitentem datur, iudex non rei iudicandæ, sed æstimandæ datur. nam nullæ partes iudicantis in confitentes sunt.

XXVI. PAVLVS lib. XXII. ad edictum.

Puta enim, quod qui conuenitur, fateatur se occidisse: & paratus sit æstimationem soluere, & aduersarius magni litem æstimet.

XXVII. VLP IANVS lib. XVIII. ad edictum.

Si seruus seruū alienū subripuerit, & occiderit: Iulianus & Celsus scribunt, & furti, & damni iniuriæ actionem cōpetere. Si seruus communis, id est, meus & tuus, seruū meū occiderit: legi Aquiliæ locus est aduersus te, si tua uoluntate fecit: & ita Proculum existimasse Vrseius refert. Quod si non uoluntate tua fecit: cessare noxalem actionem, ne sit in potestate serui, ut tibi soli seruiat, quod puto uerum esse.

Item

Item si seruus communis meus & tuus sit occisus à seruo Titij: Celsus scribit, alterutrum ex dominis agentem, aut litis æstimatione consecuturum pro parte, aut noxæ dedi ei in solidū oportere: quia hæc res diuisionem non recipiat. Serui autem occidentis nomine dominus tenetur: is uero, cui bona fide seruit, non tenetur. Sed an is, qui seruum in fuga habet, teneat nomine eius actione Aquiliæ, quaeritur? Et ait Iulianus, teneri: & uerissimum est, cum & Marcellus consentiat. Huius legis secundum quidem caput in desuetudinem abiit. Tertio autem capite ait eadē lex: CAETERARVM RERVM PRAETER HOMINEM ET PECVDEM OCCISOS, SI QVIS ALTERI DAMNUM FASSIT, QUIDVE VSSERIT, FREGERIT, RUPERIT INIVRIA: QVANTI EA RES FUIT IN DIEBUS TRIGINTA PROXIMIS, TANTVM AES DOMINO DARE DAMNAS ESTO. Si quis igitur nō occiderit hominem uel pecudē, sed uulnerit, fregerit, ruperit: sine dubio ex his uerbis legis agendū erit. Proinde si facē seruo meo obieceris, & eū aduuleris: teneberis mihi. Item si arbuſtum meum, uel uillam meam incenderis: Aquiliæ actionem habebō. Si quis insulam meam uoluerit exurere, & ignis etiam ad uicini insulam peruenierit: Aquilia tenebitur etiam uicino. non minus etiam inquilinis tenebitur, ob res eorum exuſtas. Si fornacarius seruus coloni ad fornacem obdormisset, & uilla fuisset exuſta: Neratius scribit, ex locato conuentū præstare debere, si negligens in eligendis ministerijs fuit. Cæterum si alius ignem subiecerit fornaci, alius negligenter custodierit: an tenebitur, qui subiecit? nā qui custodijt, nihil fecit: qui recte ignē subiecit, non peccauit. quid ergo? puto utilem actionem cōpetere tam in eum, qui ad fornacem obdormiuit, quā in eum, qui negligenter custodijt. nec quisquam dixerit eum, qui obdormiuit, rem humanam & naturalem passum: cū deberet uel ignem exstinguere, uel ita munire, ne euagaretur. Si furnum secundum parietem communem habebas, an damni iniuria tenearis? Et ait Proculus, agi non posse: quia nec cum eo, qui focum haberet. & ideo æquius puto, in factum actionē dari: scilicet si paries exuſtus sit. Sin autem nondum mihi damnum dederis, sed ita ignem habebas, ut metuam, ne mihi damnum des: damni infecti puto sufficere cautionem. Proculus ait: cum coloni serui uillam exuſsissent, colonū uel ex locato, uel ex lege Aquilia teneri: ita ut colonus possit seruos noxæ dedere: & si uno iudicio res esset iudicata, altero amplius non agendum. sed hæc ita, si culpa colonus careat. cæterum si noxios seruos habuisset: damni eum iniuria teneri, cur tales habuerit. Idem seruandum & circa inquilinorum insulæ personas scribit, quæ sententia habet rationem. Si cū apes meæ ad tuas aduolassent,

tu eas exufferis: legis Aquiliæ actionem competere, Celsus ait. Inquit lex RUPERIT. quod uerbum ferè omnes ueteres sic intellexerunt, CORRUPERIT. Et ideo Celsus quærit: si loliū uel auenam in segetem alienam inieceris, quo eam inquinares: non solum QVOD VI AVT CLAM dominum posse agere, uel (si locatus fundus sit) colonum: sed etiam in factum agendum. & si colonus eam exercuit, caue re eum debere, AMPLIUS NON AGI: scilicet ne dominus amplius inquietet. nam alia quædam species damni est, ipsum quid corrumpere & mutare, ut lex Aquilia locum habeat: alia, nulla ipsius mutatione adplicare aliud, cuius molesta separatio sit. Cum eo planè, qui uinū spurcauit, uel * effudit, uel acetū fecit, uel alio modo uiciauit: agi posse Aquilia, Celsus ait: quia & effusum, uel acetum factum, corrupti appellatione contineatur. nec negat fractum & uisum contineri corrupti appellatione: sed non esse nouum, ut lex specialiter quibusdam enumeratis, generale subiiciat uerbum, quo specialia complectatur. quæ sententia uera est. Rupisse autem eum utiq; accipiemus, qui uulnerauerit: uel uirgis, uel loris, uel pugnis ceciderit: uel telo, uel quo alio sciderit alicui corpus, uel tumorem fecerit. sed ita demum, si damnum iniuria datum est. cæterum si nullo seruū precio uiliorem deterioreme fecerit: Aquilia cessat, iniuriarumq; erit agendum duntaxat. Aquilia enim eas ruptiones, quæ damna dant, persequitur. Ergo etsi precio quidem non sit deterius seruus factus, uerum sumptus in salutem eius & sanitatē facti sunt: in hæc mihi uidebitur damnum datum, atq; ideo lege Aquilia agi posse. Si quis uestimenta sciderit, uel inquinauerit: Aquilia, quasi ruperit, tenetur. Sed & si quis milium, uel frumentum meum effuderit in flumen: sufficit Aquiliæ actio. Item si quis frumento arenam, uel aliud miscuerit, ut difficilis separatio sit: quasi de corrupto agi poterit. Si quis de manu mihi numos excussit: Sabinus existimat, damni iniuriæ esse actionem, si ita perierint, ne ad aliquem peruenirent: puta si in flumen, uel in mare, uel in cloacā ceciderunt. Quod si ad aliquem peruenerint ope & consilio: furti quidem agendum est, quod & antiquis placuit. Idem tamen & in factum dari posse actionem ait. Si mulier pugno, uel equa ictu à te percussa, eiecerit: Brutus ait, Aquilia teneri, quasi ruperit. Et si mulum plus iusto onerauerit, & aliàs * uel aliquid membri ruperit: Aquiliæ locum fore. Si nauem * uenalicium. rum mercium perforasset quis: Aquiliæ actionem esse, quasi ruperit, Viuianus scribit. Si oliuam immaturam decerpserit, uel segetē de-secuerit immaturam, uel uinas crudas: Aquilia tenebitur. Quod si imaturas: cessat Aquilia. nulla enim iniuria est: cum tibi etiam impen- sas donauerit, quæ in collectione huiusmodi fructuum impenduntur. at si

at si collecta hæc interceperit: furti tenetur. Octavianus in riuis adijcit, ni si (inquit) in terram uuas proiecerit, ut effunderentur. Idem in sylua cædua scribit: ut si immaturam, Aquilia: quod si maturam interceperit, furti teneri eum, & arborū furtim cæsarū. Si salictum maturū, ita ne stirpes læderes, tuleris: cessare Aquiliam. Et si puerum quis castrauerit, & preciosiorē fecerit: Viuianus scribit, cessare Aquiliam: sed in iuriarum erit agendum, aut ex edicto ædiliū, aut in quadruplum. Si calicem diatretum faciendum dedisti, siquidē imperitia fregit: damni iniuria tenebitur. si nō imperitia fregit, sed rimas habebat uiciosas: potest esse excusatus. Et ideo plerunq; artifices cōuenire solent, cū huiusmodi materiæ dantur: non periculo suo se facere. quæ res ex locato tollit actionem, & Aquiliæ. Si cum maritus uxori margaritas extricatas dedisset in usum, ea inuito uel inscio uiro pforasset, ut pertusis in linea uteretur: teneri eā lege Aquilia, siue diuerterit, siue nupta est adhuc.

Si quis ædificij mei fores refregerit, aut ipsum ædificiū diruerit: lege Aquilia tenetur. Si quis aquæductū meū diruerit: licet cæmenta mea sunt, quæ diruta sunt: tamē quia terra mea nō sit, quā aquā ducō: melius est dicere, actionē utilē dandā. Si ex plostro lapis ceciderit, & quid ruperit, uel fregerit: Aquilia plostrariū teneri placet, si male composuerit lapides, & ideo lapsi sint. Si quis seruum conductum habens ad mulum regendum commendauerit ei mulum, & ille ad pollicem eum alligauerit loro, & mulus eruperit sic, ut & pollicem auelleret seruo, & se præcipitaret: Mela scribit, si pro perito imperitus locatus sit, ex conducto agendum cum domino ob mulū ruptum uel debilitatum. sed si ictu aut terrore mulus turbatus sit: tunc dominū eius, id est, muli aut serui cū eo, qui turbauit, habiturum legis Aquiliæ actionem. Mihi aut uideatur & eo casu, quo ex locato actio est, competere actionem Aquiliæ.

Item si uietori locaueris lacum uino plenum curādum, & ille eum pertuderit, ut uinum sit effusum: Labeo scribit, in factum agendum.

XXVIII. PAVLVVS lib. X. ad Sabinum.

Qui foueas urforum ceruorumq; capiendorum causa faciunt: si in itineribus fecerint, eoq; aliqd deciderit, factumq; sit deterius: lege Aquilia obligati sunt. at si in alijs locis, ubi solent fieri, fecerunt: nihil tenentur. Hæc tamen actio ex causa danda est: id est, si neq; denuntiātū est, neq; scierit, aut puidere potuerit. Et multa huiusmodi depræhenduntur, quibus submouetur petitor, si euitare periculum potuerit.

XXIX. VLPIANVS lib. XVIII. ad edictum.

Quemadmodū si laqueos eo loci posuisses, quo ius ponendi nō haberes, & pecus uicini in eos incidisset. Si præstū meū, qd supra domū tuā & nullo iure habebā, recidisses: posse me tecū damni iniuria agere,

agere, Proculus scribit. debuiffe enim mecum, ius mihi non esse prote-
ctum habere, agere: nec æquū esse, damnum me pati, rescissis à te meis
tignis. Aliud est dicendum ex rescripto imperatoris Severi: qui ei, per
cuius domū traiectus erat aquæductus citra seruitutem, rescripsit: suo
iure posse eum intercidere, & merito. interest enim, quod hic in suo pro-
texit, ille in alieno fecit. Si naus tua impacta in meā scaphā damnum
mihi dedit: quæsitum est, quæ actio mihi comperat? Et ait Proculus, si
in potestate nautarū fuerit, ne id accideret, & culpa eorum factum sit: le-
ge Aquilia cum nautis agendum. quia parui referret, nauē immitten-
do, aut uerriculum ad nauem ducendo, an tua manu damnum dede-
ris: quia omnibus modis his per te damno afficior. sed si fune rupto,
aut cum à nullo regeretur, nauis incurrisset: cum domino agendū non
esse. Item Labeo scribit. si cum ui uentorum nauis impulsæ esset in
funes anchorarum alterius, nautæ funes præcidissent: si nullo alio mo-
do, nisi præcisis funibus, explicare se potuissent: nullam actionem dan-
dam. Idemq; Labeo & Proculus & circa retia piscatorum, in quæ nauis
inciderat, existimauerunt. Planè si culpa nautarum id factum sit, lege
Aquilia agendum. Sed ubi damni iniuria agitur: ob retia, non piscium,
qui ideo capti non sunt, fieri æstimationem: cum incertum fuerit, an ca-
perentur. Idemq; & in uenatoribus, & aucupibus probandum. Si na-
uis alteram contra se uenientem obruiisset: aut in gubernatorem, aut in
ductorem actionem competere damni iniuriæ, Alfenus ait. Sed si tan-
ta uis naui facta sit, quæ tēperari non potuerit: nullam in dominū dan-
dam actionem. si autem culpa nautarū id actum sit: puto Aquiliæ suffi-
cere. Si funem quis, quo religata erat nauis, præciderit: de naue, quæ pe-
riit, in factum agendum. Ex hoc legis capite de omnibus animali-
bus læsis, & quæ pecudes non sunt, agendum est: ut puta de cane. sed &
de apro, & leone, cæterisq; feris & auibus idem erit dicendum. Mu-
nicipales magistratus, si damnum iniuria dederint, possunt Aquilia te-
neri. Nam & cū pecudes aliquis pignori cepisset, & fame eas necasset,
dum nō patitur eis cibaria adferri: in factū actio danda est. Item si dum
putat se ex lege capere pignus, non ex lege ceperit, & res tritas corru-
ptasq; reddat: dicitur legē Aquiliam locū habere. quod dicendum est,
etsi ex lege pignus ceperit. Si quid tamē magistratus aduersus resisten-
tem uiolentius fecerit: non tenebitur Aquilia. nam etsi cū pignori ser-
uum cepisset, ille se suspenderit, nulla dat actio. Hæc uerba, QUA-
NTI IN TRIGINTA DIEBUS PROXIMIS FUIT, & si non ha-
bent uerbum PLVRIMI, sic tamen accipienda constat.

aliās*api
bus.

QXXX. PAVLVS lib. XXII. ad edictum.
Vi occidit adulterum deprehensum seruum alienum, hac lege
non

non tenebitur. Pignori datus seruus si occisus sit, debitori actio competit. sed an & creditori danda sit utilis: quia possit interesse eius, quod debitor soluendo non sit, aut quod litem tempore amiserit: quæritur? Sed iniquum fuerit, & domino & creditori eum teneri: nisi si quis putauerit, nullam in ea re debitorem iniuriam passurum, cum profit ei ad debiti quantitatem: & quod amplius consecuturus sit ab eo, uel ab initio in id, quod amplius sit, quàm in debito, debitori dandam esse actionem. Et ideo in his casibus, in quibus creditori danda est actio propter inopiam debitoris, uel quod litem amiserit: creditor quidem usque ad modum debiti habebit Aquilæ actionem, ut profit hoc debitori: ipsi autem debitori in id, quod debitum excedit, competet Aquilæ actio. Si quis alienum uinum uel frumentum consumpserit, non uidetur damnum iniuria dare: ideoque utilis danda est actio. In hac actione, quæ ex hoc capitulo oritur, & dolus & culpa punitur. Ideoque si quis in stipulam suam uel spinam comburendæ eius causâ ignem immiserit, & ulterius euagatus & progressus ignis, alienam segetem uel uineam læserit: requiramus, num imperitia eius, aut negligentia id acciderit. Siquidem die uentoso id fecit, culpæ reus est. nam & qui occasionem præstat, ipse damnum fecisse uidetur. in eodem crimine est, & qui non obseruauit, ne ignis longius procederet. At si omnia, quæ oportuit, obseruauit, uel subita uis uenti longius produxit ignem: caret culpa. Si uulneratus fuerit seruus non mortifere, negligentia autem perierit: de uulnerato actio erit, non de occiso.

XXXI. IDEM lib. X. ad Sabinum.

Si putator cum ex arbore ramum deiceret, uel machinarius hominem prætereuntem occidit: ita tenetur, si is in publicum deciderat, nec ille proclamauerit, ut casus eius euitari possit. sed Mutius dixit, etiâ si in priuato idem accidisset, posse de culpa agi. culpam autem esse, cum quod diligenter prouideri potuerat, non esset prouisum: aut tunc denunciatum esset, cum periculum euitari non posset. Secundum quam rationem non multum referet, per publicum, an per priuatum iter fiet: cum plerumque per priuata uulgo loca iter fiat. Quod si nullum iter erit: dolum duntaxat præstare debet, ne immittat in eum, quæ uiderit transire untem. Nam culpa ab eo exigenda non est: cum diuinare non potuerit, an per eum locum aliquis transiturus sit.

XXXII. CAIUS lib. VII. ad edictum provinciale.

Illud quæsitum est: an quod proconsul in furto obseruat, quod à familia factum sit: id est, ut non in singulos detur poenæ persecutio, sed sufficiat id præstari, quod præstandum foret, si id furtum unus liber fecisset: debeat & in actione damni iniuriæ obseruari? Sed magis uisum est,

yy est,

est, idem esse obseruandum, & merito. cum enim circa furti actionem hæc ratio sit, ne ex uno delicto tota familia dominus careat, eaq; ratio similiter in hac actione damni iniuriæ interueniat: sequitur, ut idem debeat existimari, præsertim cum interdū sit leuior hic causa delicti: ueluti si culpa, & non dolo damnum detur. Si idem eundem seruū uulnerauerit, postea deinde etiā occiderit: tenebitur & de uulnerato, & de occiso. duo enim sunt delicta. Aliter atq; si quis uno impetu pluribus uulneribus aliquem occiderit. tunc enim una erit actio de occiso.

XXXIII. PAVLVS lib. III. ad Plautium.

Si seruū meū occidisti, non affectionem æstimandam esse puto: Sueluti si filium tuū naturalem quis occiderit, quem tu magno emptum uelles: sed quanti omnibus ualeat. Sextus quoq; Pedius ait: precia rerum non ex affectione, nec utilitate singulorum, sed communiter fungi. Itaq; eum, qui filium naturalem possidet, nec locupletiores esse, quod eum plurimo, si alius possideret, redempturus esset: nec illū, qui filium alienum possidet, tantum habere, quanti eum patri uendere posset. In lege enim Aquilia *consequimur & amisisse dicemur, quod aut consequi potuimus, aut erogare cogimur. In damnis, quæ lege Aquilia non tenentur, in factum actio datur.

aliās* da
mnū cō-
seq.

XXXIII. MARCELLVS lib. XXI. digestorum.

Titio & Seio Stichum legauī. deliberante Seio, cum Titius uindicta set legatum, Stichus occisus est. deinde Seius repudiāuit legatū. perinde Titius agere poterit, ac si soli legatus esset.

XXXV. VLP IANVS lib. XVIII. ad edictum.

Quia retro adcreuisse dominium ei uidetur.

XXXVI. MARCELLVS lib. XXI. ad edictum

Nam sicut repudiante legatario legatum, hæredis est actio, perinde ac si legatum non esset: ita huius quoq; actio est, ac si soli legatus esset. Si dominus seruū, quem Titius mortifere uulnerauerat, liberum & hæredem esse iusserit, eiq; postea Mæuius exstiterit hæres: non habebit Mæuius cum Titio legis Aquiliæ actionem, scilicet secundum Sabini opinionem: qui putabat ad hæredem actionem non transmitti, quæ defuncto competere non potuisset. nam sanè absurdū accideret, ut hæres precii quasi occisi cōsequeretur eius, cui hæres exstiterit. Quod si ex parte eū dominus hæredem cum libertate esse iusserit: co-hæres eius, mortuo eo, aget lege Aquilia.

XXXVII. IABOLENVS lib. XIII. ex Cassio.

al's * manu
iniuriam.

Liber homo si iussu alterius *damnū iniuria dedit: actio legis Aquiliæ cū eo est, qui iussit, si modo ius imperandi adfuit. q; si nō adfuit: cū eo agendū est, qui fecit. Si quadrupes, cuius nomine cōtestata actio esset

esset cum dōminō, quod pauperiem fecisset, ab alio occisa est, & cum eo lege Aquilia agitur: æstimatio non ad corpus quadrupedis, sed ad causam eius, in quo de pauperie actio est, referri debet: & tanti damnandus est is, qui occidit, iudicio legis Aquiliæ, quanti actoris interest noxæ potius deditioe fungi, quàm litis æstimatione.

XXXVIII. IDEM lib. VIII. ἐπιστολῶν.

SI eo tempore, quo tibi seruus meus, quem bona fide emisti, serui-
ebat, ipse à seruo tuo uulneratus est: placuit omnino me tecum recte
lege Aquilia experiri.

XXXIX. POMPONIVS lib. XIII. ad Q. Mutium.

Quintus Mutius scribit. equa, cum in alieno pasceretur, in cogen-
do (quod prægnans erat) eiecit. quærebat, dominus eius pos-
set ne cum eo, qui egisset, lege Aquilia agere: quia equam eiiciendo ru-
perat: si percussisset, aut consulto uehementius egisset: uisum est agere
posse. POMPONIVS. Quamuis alienum pecus in agro suo quis de-
præhendit: sic tamen illud expellere debet, quomodo si suum depræ-
hendisset: quoniam si quid ex ea re damni cœperit, habet proprias
actiones. Itaq; qui pecus alienum in agro suo depræhendit, non iure id
includit: nec agere illud aliter debet, quàm (ut supra diximus) quasi su-
um: sed uel abigere debet sine damno, uel admonere dominum, ut su-
um recipiat.

XL. PAVLVS lib. III. ad edictum.

In lege Aquilia si deletum chirographum mihi esse dicā, in quo sub
conditione mihi pecunia debita fuerat: & interim testibus quoq; id
probare possim, qui esse non possint eo tempore, quo conditio exi-
stat: & summam re exposita, ad suspicionem iudicem adducam: de-
bebo quidem uincere, sed condemnationis exactio tunc cōpetet, cum
debiti conditio exstiterit. quod si defecerit: condemnatio nullas uires ha-
bebit.

XLI. VLPIANVS lib. XLI. ad Sabinum.

Si quis testamentum deleuerit, an damni iniuriæ actio comperat, ui-
deamus. Et Marcellus libro quinto digestorū dubitans negat com-
petere. quemadmodū enim (inquit) æstimatio inibitur? Ego apud eū
notauī, in testatore quidem hoc esse uerū: quia quod eius interest, æsti-
mari non potest. uerū tamen in hærede uel legatarijs diuersum: quibus
testamēta penē chirographa sunt. Ibidem autem Marcellus scribit, chi-
rographo deleto, competere legis Aquiliæ actionem. Sed etsi quis
tabulas testamenti apud se depositas deleuerit, uel pluribus præsentia-
bus legerit: utilius est in factum & iniuriarum agi, si iniuriæ faciendæ
causa secreta iudiciorum publicauerit. Interdum euenire Pompo-
nius eleganter ait, ut quis tabulas delendo furti non teneatur, sed tan-
tum damni iniuriæ: ut puta si non animo furti faciendi, sed tantum
yy ij damni

damni dandi deleuit. nam furti non tenebitur. cum facto enim etiam animum furis furtum exigit.

XLII. IULIANVS lib. LXXXVI. *digestorum.*

Qui tabulas testamenti depositas, aut alicuius rei instrumentum ita deleuit, ut legi non possit: depositi actione, & ad exhibendum tenetur. quod si corruptam rem restituerit, aut exhibuerit: legis quoque Aquiliae actio ex eadem causa competit. corrupisse enim recte dicitur tabulas, & qui eas interleuerit.

XLIII. POMPONIVS lib. XIX. *ad Sabinum.*

Obi id, quod ante, quam hereditatem adires, damnum admissum in res hereditarias est: legis Aquiliae actionem habes, quod post mortem eius, cui haeres sis, acciderit. dominum enim lex Aquilia appellat, non utique eum, qui fuerit tunc, cum damnum daretur. nam isto modo ne ab eo quidem, cui haeres quis erit, transire ad eum actio ea poterit: neque ob id, quod tunc commissum fuerit, cum in hostium potestate esses, agere postliminio reuersus poteris. Et hoc aliter constitui sine magna captionem postumorum liberorum, qui parentibus haeredes erunt, non poterit. Eadem dicemus & de arboribus eodem tempore fur tim cassis. Puto eadem dici posse & de actione QVOD VI AVT CLAM: si modo quis aut prohibitus fecerit, aut apparuerit eum intelligere debuisse, ab eis se, ad quos ea hereditas pertineret, si rescissent, prohiberetur iri.

XLIIII. VLPIANVS lib. XLI. *ad Sabinum.*

In lege Aquilia etiam leuissima culpa uenit. Quoties sciente domino seruus uulnerauerit, uel occiderit: Aquilia dominum teneri, dubium non est.

XLV. PAVLVS lib. X. *ad Sabinum.*

Scientiam hic pro patientia accipimus: ut qui prohibere potuit, teneatur, si non fecerit. Lege Aquilia agi potest, & sanato uulnerato seruo. Si meum seruum, cum liberum putares, occideris: lege Aquilia teneberis. Si cum stramenta ardentia transilirent, duo concurrerint, amboque ceciderint, & alter flamma consumptus sit: nihil eo nomine agi poterit, si non intelligitur, uter ab utro euersus sit. Qui cum aliter tueri se non possent, damnum culpa dederunt: innoxii sunt. uim enim ui defendere, omnes leges omniaque iura permittunt. Sed si defendendi mei causa lapidem in aduersarium misero, & non eum, sed praetereuntem percussero: lege Aquilia tenebor. Illum enim solum, qui uim infert, ferire conceditur: & hoc si tuendi duntaxat, non etiam ulciscendi causa factum sit. Qui idoneum parietem sustulit: damni iniuria domino eius tenetur.

Vlpianus

XLVI. VLP IANVS lib. XLI. *ad Sabinum.*

Si uulnerato seruo, lege Aquilia actū sit: postea eo mortuo ex eo uulnere, agi lege Aquilia nihilominus potest.

XLVII. IULIANVS lib. LXXXVI. *digestorum.*

Ed si priore iudicio æstimatione facta, postea mortuo seruo de occiso agere dominus instituerit: exceptione doli mali opposita compelletur, ut ex utroq; iudicio nihil amplius consequatur, quàm conseq̃ui deberet, si initio de occiso homine egisset.

XLVIII. PAVLVS lib. XXXIX. *ad edictum.*

Si seruus ante aditam hæreditatem damnum in rem hæreditariam dederit, & liber factus in eadem re damnum det: utraq; actione tenebitur, quia alterius & alterius facti eæ res sunt.

XLIX. VLP IANVS lib. IX. *disputationum.*

Si quis fumo facto apes alienas fugauerit, uel etiam necauerit: magis scausam mortis præstitisse uidetur, quàm occidisse: & ideo in factum actione tenebitur. Quod dicitur, damnū iniuria datum Aquiliam persequi, sic erit accipiendum: ut uideatur damnū iniuria datum, quod cū damno iniuriam attulerit, nisi magna ui cogente fuerit factum: ut Celsus scribit circa eum, qui incēdij arcendi gratia uicinas ædes intercidit. nam hic scribit cessare legis Aquiliæ actionem. iusto enim metu duci, qui ne ad se ignis perueniret, uicinas ædes intercidat. & siue peruenerit ignis, siue ante exstinctus sit: existimat legis Aquiliæ actionē cessare.

L. IDEM lib. VI. *opinionum.*

Qui domum alienam inuito domino demolitur, & eò loci balneas exstruxit: præter naturale ius, quo superficies ad dominū soli pertinet, etiam dati damni nomine actioni subiicietur.

LI. IULIANVS lib. LXXXVI. *digestorum.*

Si ita uulneratus seruus, ut eo ictu certum esset moriturum: medio deinde tempore hæres institutus, & postea ab alio ictus, decessit: quaero, an cum utroq; de occiso lege Aquilia agi possit? Respondi. occidisse quidem uulgo dicitur, qui mortis causam quolibet modo præbuit: sed lege Aquilia is demum teneri uisus est, qui adhibita ui, & quasi manu causam mortis præbuiisset: tracta uidelicet interpretatione uocis à cædendo, & à cæde. Rursus lege Aquilia teneri existimati sunt, non solum qui ita uulnerassent, ut confestim uita priuarent: sed hi etiam, quorum uulnere certum esset aliquem uita excessurum. Igitur si quis seruo mortiferum uulnus infligerit, eundemq; alius ex interuallo ita percusserit, ut maturius interficeretur, quàm ex priore uulnere moriturus fuerat statuendum est, utrunq; eorum lege Aquilia teneri. Idq; consequens est authoritati uetèrum: qui cum à pluribus seruus ita uulneratus

neratus esset, ut non appareret, cuius ictu perisset: omnes lege Aquilia teneri iudicauerunt. Aestimatio autem perempti non eadem in utriusque persona fiet. nam qui prior uulnerauit: tantum praestabit, quanti in anno proximo homo plurimi fuerit, repetitis ex die uulneris trecentis sexagintaquinque diebus. posterior uero in id tenebitur, quanti homo plurimi uenire poterit in anno proximo, quo uita excessit: in quo precium quoque hereditatis erit. Eiusdem ergo serui occisi nomine alius maiorem, alius minorem aestimationem praestabit. nec mirum: cum uterque eorum ex diuersa causa, & diuersis temporibus occidisse hominem intelligatur. Quod si quis absurde à nobis hæc constitui putauerit: cogitet longe absurdius constitui, neutrum lege Aquilia teneri, aut alterum potius: cum neque impunita maleficia esse oporteat, nec facile constitui possit, uter potius lege teneatur. Multa autem iure ciuili contra rationem disputandi pro utilitate communi recepta esse, innumerabilibus rebus probari potest. Vnum interim proposuisse contentus ero. Cum plures trabem alienam furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent: furti actione omnes teneri existimantur: quamuis subtili ratione dici possit, neminem eorum teneri, quia neminem uerum sit eam sustulisse.

LII. ALFENVS lib. II. *digestorum.*

SI plagis seruus mortuus esset, neque id medici inscientia, aut domini neglegentia accidisset: recte de iniuria eo occiso agitur. Tabernarius in semita noctu supra lapidem lucernam posuerat, & quidam praeteriens eam sustulerat. tabernarius eum consecutus, lucernam reposcebat, & fugientem retinebat. ille flagello, quod in manu habebat, in quo dolo inerat, uerberare tabernarium coeperat, ut se dimitteret. ex eo maiore rixa facta, tabernarius ei, qui lucernam sustulerat, oculum effoderat. consulebat, num damnum iniuria uideretur dedisse, quoniam prior flagello percussus esset? Respondi. nisi data opera effodisset oculum, non uideri damnum iniuria fecisse. culpam enim penes eum, qui prior flagello percussisset, residere. sed si ab eo non prior uapulasset, sed cum ei lucernam eripere uellet, rixatus esset: tabernarii culpa factum uideri.

In cliuo capitolino duo plostra onusta mulæ ducebant. prioris plostri muliones conuersum plostrum subleuabant, quo facilius mulæ ducerent. interim superius plostrum cessum ire coepit: & cum muliones, qui inter duo plostra fuerant, e medio excessissent: posterius plostrum à priore percussum, retro redierat, & puerum cuiusdam obtriuera. do minus pueri consulebat, cum quo agere oporteret. Respondi, in causa ius esse positum. Nam si muliones, qui superius plostrum sustinuisent, sua sponte se subduxissent: & ideo factum esset, ut mulæ plostrum retinere non possent, atque ipso onere retraherentur: cum domino mularum nullam

nullam esse actionem, sed cum hominibus, qui conuersum plostrum sustinuerint, lege Aquilia agi posse. Nam nihilominus eum damnum dare, qui quod sustineret, dimitteret sua uoluntate, ut aliquem feriret: ueluti si quis cum asellum agitasset, non retinisset: æque si quis ex manu telum, aut aliud quod immisisset, damnum iniuria daret. Sed si quia mulæ aliquid reformidassent, muliones timore p̄mōti, ne opprimerentur, plostrum reliquissent: cum hominibus actionem nullā esse, cum domino mularū esse. Quod si neq; mulæ, neq; homines in causa essent, sed mulæ retinere onus nequissent: aut cum cōtinerentur, lapsæ concidissent, & ideo plostrum cessum redisset, & quod conuersum fuisset, onus sustinere nequissent: neq; cum domino mularum, neq; cum hominibus esse actionem. Illud quidem certe (quoquo modo res sese haberet) cum domino posteriorum mularum agi non posse: quoniam non sua sponte, sed percussæ retro redissent. Quidā boues uendidit ea lege, ut daret experiundos. postea dedit experiundos. emptoris seruus in experiundo percussus ab altero boue cornu est. quærebat, num uenditor emptori damnum præstare deberet? Respondi, si emptor boues emptos haberet, non præstari debere. sed si non haberet emptos, tamen culpa hominis factum esset, ut à boue feriretur: non debere. si uicio bōuis: debere. Cum pila complures luderent, quidam ex his seruulum, cum pilam percipere conaretur, impulit. seruus cecidit, & crus fregit. quærebat, an dominus seruuli lege Aquilia cum eo, cuius impulsu ceciderat, agere posset? Respondi, non posse: cum magis casu, quàm culpa uideretur factum.

LIII. NERATIUS lib. I. membranarum.

Boues alienos in angustum locum coëgisti, eorū effectum est, ut eiicerent. datur in te ad exemplū legis Aquiliæ in factum actio. aliās* de-

LIIII. PAPINIANVS lib. XXXVII. questionum.

Legis Agliæ actio & debitori cōpetit, cum reus stipulādi ante morā promissum animal uulnerauit. idem est, & si animal occiderit. Quod si post morā p̄missoris is, qui stipulatus fuerat, occidit: debitor quidem liberatur, lege aut Aquilia hoc casu non recte experitur. nam creditor ipse sibi potius, quàm alij iniuriam fecisse uidetur.

LV. PAVLVS lib. XXII. questionum.

Stichum aut Pamphilum promisi Titio. cum Stichus esset decem, Pamphilus uiginti: stipulator Stichū ante moram occidit. quæsitum est de actione legis Aquiliæ? Respondi. cum uiliorē occidisse proponatur, in hūc tractatum nihil differt ab extraneo creditor. Quanti tigitur fiet æstimatio? utrum decem, quanti fuit occisus: an quanti est, quem necesse habeo dare, id est, quanti mea interest? & quid dicemus

mus, si Pamphilus decesserit sine mora: num precium Stichum minuetur, quoniam liberatus est promissor? & sufficiet fuisse pluris, cum occideretur, uel intra annum. Hac quidem ratione, etiam si post mortem Pamphili intra annum occidatur, pluris fuisse uidebitur.

LVI. IDEM lib. II. *sententiarum.*

Mulier si in rem uiri damnum dederit, pro tenore legis Aquiliae conuenitur.

LVII. IABOLENVS lib. VI. *ex posterioribus Labronis.*

Equum tibi commodauimus. in eo cum tu equitares, & una complures equitarent: unus ex his irruit in equum, & eo casu crura equi fracta sunt. Labeo negat tecum ullam actionem esse. sed si equitis culpa factum esset: cum equite sane, non cum equi domino agi posse, uerum puto.

DE HIS, QUI DEIECERINT, VEL EFFUDERINT. Tit. III.

VLP IANVS lib. XXIII. *ad edictum.*

Praetor ait de his, qui deiecerint, uel effuderint. VNDE IN EVM LOCVM, QVO' VOLGO ITER FIET, VEL IN QVO CONSISTETVR, DEIECTVM VEL EFFVSVM QUID ERIT: QVANTVM EX EA RE DAMNVM DATVM, FACTVM VE ERIT: IN EVM, QUI IBI HABITAVIT, IN DVPLVM IVDICIUM DABO. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR, QVINQVAGINTA AVREORVM IVDICIUM DABO. SI VIVET, NOCITVM QVE EI ESSE DICETVR: QVANTVM OB EAM REM AEQVVM IVDICI VIDEBITVR, EVM CVM QVO AGETVR, CONDEMNARI: TANTI IVDICIUM DABO. SI SERVVS INSCI ENTE DOMINO FECISSE DICETVR: IN IVDICIO ADICIAM, VT NOXAM DEDERE LICEAT. Summa cum utilitate id praetorem edixisse,

*alias * non
est quod ne
getur.*

* nemo est, qui neget. publice enim utile est, sine metu & periculo per itinera commeari. Parui autem interesse debet, utrum publicus locus sit, an uero priuatus: dummodo per eum uulgo iter fiat: quia iter facientibus prospicitur, non publicis uisus studetur. semper enim ea loca, per quae uulgo iter fieri solet, eandem securitatem habere debent. Caeterum si aliquando uulgus in illa uia non comeabat, & tunc deiectum sit uel effusum, cum adhuc secreta loca essent, & modo coepit commeari: non debet hoc edicto teneri. Quod cum suspenderetur, decidit, deiectum uideri: sed & quod suspensum decidit, pro deiecto haberi magis est. Proinde & si quid pendens effusum sit: quamuis nemo hoc effuderit, edictum

atque tamen locū habere, dicendum est. Hæc in factum actio in eū datur, qui inhabitauit, cū quid deijceretur uel effunderetur, nō in dominū rediū. culpa enim penes eū est. Nec adiicitur culpæ mentio uel inficiationis, ut in duplum detur actio: quamuis damni iniuriæ utrunq; exigat.

Sed cū liber homo perijt, damni æstimatio non fit in duplū: quia in hoīe libero nulla corporis æstimatio fieri potest: sed quinquaginta aureo rī condemnatio fit. Hæc autē uerba, SI VIVET, NOCITVM QV B EI ESSE DICE TVR: non pertinent ad damna, quæ in rem hominis liberi facta sunt (si forte uestimenta eius, uel quid aliud scissum, corruptum ē est) sed ad ea, quæ in corpus eius admittuntur. Si filius familias coenaculum conductum habuit, & inde deiectum uel effusum quid sit: de peculio in patrem non datur, quia non ex contractu uenit. in ipsum itaq; filium hæc actio cōpetit. Cum seruus habitator est, utrum noxalis actio danda sit, quia non est ex negotio gesto: an de peculio, quia nō ex delicto serui uenit: neq; enim recte dicitur serui noxa, cum seruus nihil nocuerit. sed ego puto seruū impunitum esse non oportere, sed extra ordinem officio iudicis corrigendum. Habitare autem dicimus, uel in suo, uel in conducto, uel gratuito. Hospes planē non tenebitur, qui ibi non habitat, sed paulisper hospitatur: sed is tenebitur, qui hospitium dedit. Tantum autem interest inter habitatorem & hospitem, quantum interest inter domicilium habentem & peregrinantem. Si plures in coenaculo eodem habitent, unde quid deiectum est: in quemuis hæc actio dabitur.

C II. CAIUS lib. VII. ad edictum provinciale.
Vnde sanē impossibile est scire, quis deiecisset, uel effudisset.

E III. VLP IANVS lib. XXIII. ad edictum.
T quidē in solidum. sed si cū uno fuerit actum, cæteri liberabūtur.

P IIII. PAVLVS lib. XIX. ad edictum.
Receptione, non litis contestatione: præstaturi partem damni, societatis iudicio uel utili actione ei, qui soluit.

S V. VLP IANVS lib. XXIII. ad edictum.
I uero plures diuiso inter se coenaculo habitent: actio in eum solum datur, qui inhabitat eam partem, unde effusum est. Si quis gratui-
tas habitationes dederit libertis, & cliētibus, uel suis, uel uxoris: ipsum eorum nomine teneri, Trebatius ait. quod uerum est. Idem erit dicendū, & si quis amicis suis modica hospitola distribuerit. Nam & si quis coenaculariam exercens, ipse maximam partem coenaculi habeat: solus tenebitur. Sed & si quis hospitalia habeat, æque solus tenebitur. Sed si quis coenaculariam exercens, modicum sibi hospitium retinuerit, residuum pluribus locauerit: omnes tenebuntur, qui in hoc coenaculo
zz habi-

habitant, unde deiectum effusumue est. Interdum tamen, quo sine captione actoris fiat, oportebit prætorem æquitate motum potius dare actionem in eum, ex cuius cubiculo, uel ex hedra deiectum est: licet plures in eodē coenaculo habitent. quod si ex mediano coenaculi quid deiectum sit: uerius est, omnes teneri. Si horrearius aliquid deiecerit

*Hæc uer- uel effuderit, **aut conductor apothecæ**, uel qui in hoc duntaxat con-
ba in nōnul- ductum locum habebat, ut ibi opus faciat, uel doceat: in factum actioni
lis desunt. locus est, etiam si quis operantium deiecerit uel effuderit, uel discenti-
als* hac um. Cum autem **legis Aquiliæ* actione propter hoc quis cōdemna-
actione. tus est: merito ei, qui ob hoc quod hospes, uel quis alius de coenaculo deiecit, condemnatus est: in factum dandā esse Labeo ait aduersus deie-
 ctorem. quod uerum est. Planē si locauerit deiectori: etiā ex locato ha-
 bebit actionem. Hæc autē actio, quæ competit de effusis & deiectis,
 perpetua est, & hæredi competit: in hæredem uero non datur. Quæ au-
 tem de eo competit, quod liber perisse dicitur: intra annum duntaxat

*Hæc in cōpetit. **neq;* in hæredem, sed nec hæredi, similibusq; personis datur*:
plerisq; de nā & pœnalis est & popularis. Dummodo sciamus: ex pluribus deside-
sunt. rantibus hanc actionem, ei potissimum dari debere, cuius interest, uel
 qui ad finitatem cognationeue defunctum contingit. Sed si libero noci-
 tū sit, ipsi perpetua erit hæc actio: si alius uelit experiri, annua erit. nec
 enim hæredibus iure hæreditario competit. Quippe quod in corpore
 libero damni datur, iure hæreditario transire ad successores non debet,
 quasi nō sit damnum pecuniariū. nam ex bono & æquo oritur. Præ-
 tor ait. NE QVIS IN SVBGRVND A PROTECTO VE SV PRA EVM LO
 CVM, QVO VOLGO ITER FIET, IN VE QVO CONSISTETVR: ID PO
 SITVM HABEAT, CVIVS CASVS NOCERE CVI POSSIT. QVI AD-
 VERSVS EA FECERIT: IN EVM SOLIDORVM DECEM IN FACTVM
 IVDICIVM DABO. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DI-
 CETVR, AVT NOXAE DEDI IVBEO. Hoc edictum superioris portio
 est. consequens etenim fuit, prætorem etiam in hunc casum prospice-
 re: ut si quid in his partibus ædium periculose positum esset, ne noce-
 ret. Ait prætor. NE QVIS IN SVBGRVND A PROTECTO VE. hæc uer-
 ba NE QVIS ad omnes pertinet, uel inquilinos, uel dominos ædium:
 siue inhabitent, siue non, habeāt tamen aliquid in ijs locis expositum.

SV PRA EVM LOCVM, QVO VOLGO ITER FIET, IN VE QVO
 CONSISTETVR, ID POSITVM HABEAT. &c. Accipere debemus POSI-
 TVM HABEAT: siue in habitationibus, uel coenaculis, siue etiam in hor-
 reis, uel cuius alterius ædificij. Positum habere etiam is recte uidetur,
 qui ipse quidem non posuit, uerum ab alio positum patitur. Quare si
 seruus posuerit, dominus autem positum patitur: non noxali iudicio
 domi-

dominus, sed suo nomine tenebitur. Prætor ait, CVIVS CASVS NOCERE CVI POSSIT. ex his uerbis manifestatur, non omne, quod positum est: sed quidquid sic positum est, ut nocere possit: hoc solum prospicere prætorem, ne possit nocere. nec spectamus, ut noceat: sed omnino, si nocere possit, edicto locus sit. Coërcetur autem, qui positum habuit: siue nocuit id, quod positum erat, siue non nocuit. Si id quod positum erat, deciderit, & nocuerit: in eum competit actio, qui posuit, non in eum, qui habitauit: quasi hæc actio non sufficiat. quia positum habuisse non utiq; uidetur, qui posuit: nisi uel dominus fuit ædium, uel inhabitator. Nam cum pictor in pergula clypeum uel tabulam expositam habuisset, eaq; excidisset, & transeūti damni quid dedisset: Seruius respondit, ad exemplum huius actionis dari oportere actionē. hanc enim non competere, palam esse: quia neq; in subgrunda, neq; in protecto tabula fuerat posita. Idem seruandum respondit, & si amphora ex resticulo suspensa decidisset, & damnum dedisset: quia & legitima & honoraria actio deficit. Ista autem actio popularis est, & hæredibus, similibusq; competit: in hæredem autem non competit, quia poenalis est.

VI. PAVLVS lib. XIX. ad edictum.

Hoc edictum non tantum ad ciuitates & uicos, sed & ad uias, per quas uulgo iter fit, pertinet. Labeo ait, locum habere hoc edictum, si interdiu deiectum sit, non nocte. sed quibusdam locis & nocte iter fit. Habitor suam suorumq; culpam præstare debet. Si de naue deiectum sit, dabitur actio utilis in eum, qui naui præpositus sit.

VII. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Cum liberi hominis corpus ex eo, quod deiectum effusumue quid erit, læsum fuerit: iudex computat mercedes medicis præstitas, cæteraq; impendia, quæ in curatione facta sunt. Præterea operarum, quibus caruit, & cariturus est ob id, quod inutilis factus est. Cicatricum autem & deformitatis nulla fit æstimatio: quia liberum corpus nullam recipit æstimationem.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS. Tit. IIIL.

CAIVS lib. II. ad edictum provinciale.

Noxales actiones appellantur, quæ non ex contractu, sed ex noxa atq; maleficio seruorum aduersus nos instituntur. quarum actionū uis & potestas hæc est: ut si dānati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis, quod deliquit, euitare litis æstimationem.

II. VLPIANVS lib. XVIII. ad edictum.

zz ij Si

SI seruus sciente domino occidit: in solidum dominum obligat. ipse enim dominus occidisse uidetur. Si autem inscienter: noxalis est. nec enim debet ex maleficio serui in plus teneri, quam ut noxæ eum dedat. Is qui non prohibuit: siue dominus manet, siue desijt esse dominus: hac actione tenetur. sufficit enim, si eo tempore dominus fuit, quo non prohibebat. in tantum, ut putet Celsus, si fuerit alienatus seruus in totum uel in partem, uel manumissus: noxam caput non sequi. nam seruum nihil deliquisse, qui domino iubenti obtemperauit. Et sanè si iussit, potest hoc dici. si autem non prohibuit, quemadmodum serui factum excusabimus? Celsus tamen differentiam facit inter legem Aquilianam, & legem duodecim tabularum. Nam in lege antiqua si seruus sciente domino furtum fecit, uel aliam noxam commisit: serui nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur. At in lege Aquilia (inquit) dominus suo nomine tenetur, non serui. Vtriusque legis reddit rationem. duodecim tabularum: quasi uoluerit seruos dominis in hac re non obtemperare. Aquiliæ: quasi ignouerit seruo, qui domino paru- it, periturus si non fecisset. Sed si placeat, quod Iulianus libro octogesimo sexto scribit: si seruus furtum fecit, noxam uero nocuit, etiam ad posteriores leges pertinere: poterit dici etiã serui nomine cum domino agi posse noxali iudicio: ut quod datur Aquilia aduersus dominum, non seruum excuset, sed dominum oneret. Nos autem sententiã Iuliani probauimus: quia habet rationem, & à Marcello apud Iulianum probatur.

III. IDEM lib. III. ad edictum.

IN omnibus noxalibus actionibus, ubicumque exigitur, scientia domini sic accipienda est: si cum prohibere posset, non prohibuit. aliud est enim authorem esse seruo delinquenti, aliud pati delinquere.

IIII. PAVLVS lib. III. ad edictum.

IN delictis seruorum scientia domini quemadmodum accipienda est: utrum cum consilio, an & si uiderit tantum, quamuis prohibere non potuerit: quid enim si ad libertatem proclamans, domino sciente faciat? quid si contemnat dominum: uel cum trans flumen sit seruus, uidente quidem, sed inuito domino noxam noceat? Rectius itaque dicitur, scientiam eius accipiendam, qui prohibere potest: & hoc in toto edicto intelligendum est circa scientiæ uerbum. Si extraneus seruus sciente me fecerit, eumque redemero: noxalis actio in me dabitur: quia non uidetur domino sciente fecisse, cum eo tempore dominus non fuero.

Cum dominus ob scientiam teneatur: an serui quoque nomine danda sit actio, uidendum est. nisi forte prætor unam poenã à domino exigiuoluerit. ergo dolus serui impunitus erit. quod est iniquum. imò utroque modo dominus tenebitur: una autem poena exacta, quam actor elegerit,

gerit, altera tollitur. Si detracta noxæ deditio, quasi cum consensu domino actum sit, qui non erat consensu: absolutione facta, & finito iudicio, amplius agens cum noxæ deditio, exceptione rei iudicatae submouebitur: quia res in superius iudicium deducta & finita est. Donec autem prius iudicium agitur: licentia est agenti, si eum de scientia domini arguenda poeniteat, tunc ad noxalem causam transire. Contra quoque si cum eo, qui scit, cum noxæ deditio actum sit: amplius in dominum, detracta noxæ deditio, danda actio non est. In ipso autem iudicio, si uoluerit & scientiam domini arguere, non est prohibendus.

V. VLP IANVS lib. III. ad edictum.

Si plurius seruus deliquerit, omnibus ignorantibus, noxale iudicium in quemlibet dabitur. Sed si omnibus scientibus: quiuis eorum tenebitur, detracta noxæ deditio, quemadmodum si plures deliquissent: nec altero conuento, alter liberabitur. Sed si alter scit, alter ignorat: qui scit, detracta noxæ deditio, conuenitur: qui nescit, conuenitur cum noxæ deditio. Differentia autem harum actionum non solum illa est, quod qui scit, in solidum tenetur: uerum illa quoque, quod siue alienauerit seruum, qui scit, siue manumiserit, siue decesserit seruus: dominus eius tenetur. sed si ipse dominus decesserit: hæres eius non tenetur,

VI. IDEM lib. XVIII. ad edictum.

Sed ipse seruus manumissus tenetur.

VII. IDEM lib. III. ad edictum.

Noxalis non aliis datur, nisi apud me sit seruus. & si apud me sit seruus: licet eo tempore non fuit, quo delinquebat, teneor. sed & hæres meus tenetur, si noxius uiuat. Pomponius ait, si emptor serui noxali conuentus sit: uenditorem, quo sciente factum est, conueniri iam non posse.

VIII. IDEM lib. XXXVII. ad edictum.

Si seruus communis furtum fecerit: quiuis ex dominis in solidum noxali iudicio tenetur, eoque iure utimur. Sed non aliis poterit, qui conuentus est, euadere litis estimationem: nisi in solidum noxæ dederit seruum. nec ferendus est, si partem dedere fuerit paratus. Planè si per hoc, quod socij dedere parati non fuerint, in solidum fuerit condemnatus: communi diuidendo, uel familiæ eriscundæ iudicio aduersus eos experietur. Ante noxale sanè iudicium acceptum, poterit suam partem cedendo securitatem consequi, nec necesse habebit suscipere iudicium. Quamquam quis possit dicere euenire, ut dum pars ei cedatur, amittat actionem. dominus enim pro parte factus, non possit cum socio noxali ex periri. Fortassis nec communi diuidendo agere possit eius maleficij nomine, quod ante communionem admissum est. quod si non potest: euidenti

In iuria adficietur. Sed melius est dicere, cōpetere ei cōmuni diuidendo iudiciū.

IX. PAVLV S lib. XXXVIII. ad edictum.

Si communis familia, uel cōmunis seruus furtum fecerit, altero ex dominis sciente: is qui scit, omnium nomine tenebitur, & conuentus alterū quoq; liberabit, nec à socio quidquā debebit consequi. sui enī facti nomine pōenam meruit. Quod si is, qui ignorauit, duplum praestit: à socio simplum consequetur.

X. IDEM lib. XXII. ad edictum.

Sed & eo nomine agere cum socio poterit, quod seruus communem deteriore fecit: quemadmodū cum quolibet alio, qui rem communē deteriore fecisset. Cāterum si nihil praeter ea post noxae deditionem commune habebit: pro socio, uel (si socij non fuerint) in factum agi poterit.

XI. VLP IANVS lib. VII. ad edictum.

Bona fide serui possessor eius nomine actione furti tenetur, dominus non tenetur: licet noxae dedendo nō faciat eum actoris. Cum autem cōperit istum seruum dominus uindicare: doli exceptione submouebitur, uel officio iudicis consequetur, ut indemnus maneat.

XII. PAVLV S lib. VI. ad edictum.

Si bona fide possessor eum seruum, quem bona fide possidebat, dimiserit, ne agi cum eo ex noxali causa possit: obligari eum actione, quae datur aduersus eos, qui seruum in potestate habeant, aut dolo fecerint, quo minus haberent: quia per hoc adhuc possidere uideatur.

XIII. CAIVS lib. XIII. ad edictum provinciale.

Non solum aduersus bona fide possessores, sed & aduersus eos, qui mala fide possident, noxalis actio dabitur. nam absurdum uideretur eos quidem, qui bona fide possiderent, excipere actionem: praedones uero securos esse.

XIIII. VLP IANVS lib. XVIII. ad edictum.

Si quis à multis conueniatur ex noxa eiusdem serui, uel ab uno, ex pluribus tamen delictis: nō necesse habet (quia omnibus dedere nō potest) litis aestimationem offerre his, quibus dedere non potest. Quid ergo, si à pluribus conueniatur? & si quidem unus occupauit, an melior sit eius conditio, ut ipsi soli dedatur: an uero uel omnibus dedebeat: uel caueri, defensum iri aduersus cāteros? Et uerius est, occupantis meliorem esse conditionem. Ei itaq; deditur, non qui prior egit, sed qui prior ad sententiam peruenit. et ideo ei, qui postea uicerit, actio iudicati denegabitur. Sed & si statuliber sit, & ante deditionem exstiterit conditio, uel per fideicommissum libertas fuerit ante praestita, uel existente conditione legati dominium fuerit translatum: arbitrio iudicis ab

cis absolui eum oportet. sed & officium iudicis erit, ut caueatur ei, cui dedit, de euictione ob suum factum contingente.

XV. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Prator decernere debet translationem iudicij in statu liberum fieri. Si uero rei iudicatae tempore adhuc in suspenso sit statuta libertas: Sabinus & Cassius liberari heredem putant, tradendo seruū: quia toto suo iure cederet. quod & uerum est.

XVI. IULIANVS lib. XXII. digestorum.

Si hæres dolo malo fecerit, ne statuliberum in potestate haberet, & propter hoc iudicium sine noxæ deditioe acceperit: impleta conditione statuta libertatis condemnari debet, sicuti mortuo seruo cōdemnaretur.

XVII. PAVLVS lib. XXII. ad edictum.

Si ex duobus dominis, uno sciente, & altero ignorante, seruus delinquet: si ante cum altero, qui nesciebat, actū sit, & noxæ dederit seruū: iniquum est, uilissimi hominis deditioe, alterum quoq; liberari. Agetur igitur & cū altero: & si quid amplius est in damni persecutione, cōsequetur computato precio hominis noxæ dediti. Ipsi tamen inter se pensare debent id cōmuni diuidendo iudicio: ut si ille, quo sciente fecit, præstiterit: non totius partem ferat, sed partem eius, quanti seruus est. sic & si alter præstiterit aliquid, eius partem fieri. Illud iniquum est, eum qui iussit seruū facere, consequi aliquid à socio, cum ex suo delicto damnum patiatur.

Si plures eiusdē serui nomine noxali mecum agere uelint, uel unus pluribus iudicijs eiusdē serui nomine agat, in quo ususfructus tuus, proprietas mea sit: officio iudicis cōtinebitur, cum eum noxæ dederō, ut etiam usumfructū auctoris faciam. sed per prætorem id cōsequar ego dominus proprietatis: ut aut cogat prætor te pro æstimatione ususfructus conferre ad litis æstimationē, aut usum fructum cedere, si hoc expediat. Et si ego dominus proprietatis eum seruū nolui defendere: defensio tibi permittenda est. & si condemnatus hominem tradas, aduersus me te tueberis.

XVIII. POMPONIVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Is qui usumfructum in seruo habet, perinde cum domino habet actionem furti, atq; si quilibet alius esset: sed cū eo nō est, quāuis seruiat ei: & ideo dominus damnatus fructuario noxæ dedens liberabitur.

XIX. PAVLVS lib. XXII. ad edictum.

Si in re communi mea & tua, damnum nobis dederit Titij seruus: si cum eo agemus, erit noxali Aquiliæ actioni locus: ne damnatus in solidum singulis noxæ dedere cogatur. Sed potest dici, quasi damnum unius sit, & una obligatio: aut utrisq; pecuniam sufferendam, aut officio iudicis simul utrisq; noxæ dedendū. Sed & si alterutri nostrū in solidum

dū noxæ deditus fuerit, & ob id ab utroq; dominus sit absolutus: recte dicitur eum, cui noxæ deditus sit, alteri teneri communi diuidendo iudicio: ut communicet seruū noxæ sibi deditum, cum ob rem communem ad socium peruenerit. Si serui, in quo ususfructus alienus est, dominus proprietatis operas conduxerit: uerba edicti efficiunt, ut cum noxæ deditioe cōdemnetur. Si seruus tuus nauē exerceuerit, eiusq; uicarius & idem nauta in eadem nauē damnum dederit: perinde in te actio danda est, ac si is exercitor liber, & hic uicarius seruus eius esset, ut de peculio serui tui ad noxam dedere uicarium damneris: ut tamen si serui tui iussu, uel sciente eo & patiente, damnum uicarius dederit: noxalis actio serui tui nomine esse debeat. idemq; fit, etiam si nautam facere iusserit.

XX. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Qui ex pluribus noxis diuersis tēporibus experitur: ex una noxa serui dominium nactus, nullam amplius actionem habet aduersus eum, qui dominus fuerat: cum actio noxalis caput sequatur. At si maluit dominus priore iudicio litis æstimationem sufferre: uel eidem, uel alijs ex alio maleficio agenti, nihilominus tenetur.

XXI. VLP IANVS lib. XXIII. ad edictum.

Quoties dominus ex noxali causa conuenitur: si noluerit suscipere iudiciū, in ea causa res est, ut debeat noxæ dedere eum, cuius nomine iudiciū non suscipit: aut si id non faciat, iudiciū omnimodo suscipiet. sed non aliās condemnabitur, quā si in potestate habet, doloūe malo fecit, quo minus haberet. Eos, quorum nomine noxa li iudicio agitur, etiam absentes defendi posse placuit. sed hoc ita demū, si proprii serui sint, nam si alieni: præsentes esse oportet. at si dubitetur, utrum proprii sint, an alieni (quod ita puto accipiendum, ut si constet uel bona fide ei seruire) etiam absentes possunt defendi. Prætor ait. SI IS, IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR, NEGAVERIT SE IN POTESTATE SERVVM HABERE: VTRVM ACTOR VOLET, VEL DEIERARE IVBEBO IN POTESTATE SVA NON ESSE, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE, QVOMINVS ESSET: VEL IVDICIVM DABO SI NE NOXAE DEDITIONE. IN POTESTATE sic accipe debemus, ut facultatem & potestatem exhibendi eius habeat. cæterū si in fuga sit, uel peregre: non uidebitur esse in potestate. Quod si reus iurare nolit: similis est ei, qui neq; defendit absentem, neq; exhibet: quia cōdemnatur quasi contumaces. Si tutor uel curator exstet, ipse iurare debet, in potestate domini non esse. Si autem procurator sit, dominus ipse iuret, necesse est. Si iusiurandum exegit actor, reusq; iurauit, deinde de postea noxali uelit actor experiri: uidendum est, an exceptio iurisu-

randi

randi debeat aduersus actorem dari. Et Sabinus putat nō esse dandam: quasi de alia re iuratum sit, hoc est tunc non fuisse in potestate: modo uero cum in potestate deprehendatur, de facto eius agi posse. Nertius quoq; dicebat, post exactum iusiurandum posse actorem detracta noxæ deditioe experiri: si modo hoc contendat, postea quā iuratum sit, cōpisse in potestate habere.

XXII. PAVLVS lib. XVIII. ad edictum.

Si seruus depositus uel cōmodatus sit: cum domino agi potest noxa si actione. ei enim seruire intelligitur, & (quod ad hoc edictum attinet) in potestate eius est: maxime si copiam habeat recuperandi hominis. Is qui pignori accepit, uel qui precario rogauit, nō tenetur noxa si actione. licet enim iuste possident, non tamē opinione domini possident. sed hos quoq; in potestate domini intelligi, si facultatem repetendi eos dominus habeat. Quid est autem habere facultatem repetendi? si habeat pecuniam, ex qua liberari possit. nam non debet cogi uendere res suas, ut soluat pecuniam, & repetat seruum. Dominus, qui seruum in sua potestate esse confitetur: aut exhibere eum debet, aut absentem defendere. quod nisi faciat: punitur, atq; si absentē nō noxæ dederit. Si negauit dominus in sua potestate seruum esse: permittit prætor actori arbitrium, utrum iureiurādo id decidere, an iudicium dicere sine noxæ deditioe uelit: per quod uincet, si probauerit eum in potestate esse, uel dolo eius factum, quo minus esset. si autem non probauerit, in potestate aduersarij esse seruum: rem amittit.

XXIII. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale

Sed etsi postea aduersarius eius in potestate habere cōperit seruum: Stenetur ex noua possessione, denegata ei exceptione.

XXIIII. PAVLVS lib. XVIII. ad edictum.

De illo uidendum: utrum aduersus eum tantum, qui dolo fecit, quo minus in potestate haberet, actio locum habeat noxalis, si ex dolo eius acciderit, ut cesset noxalis actio: (forte si seruo suo fugam mandauit) an & possit nihilominus cum alio agi: quod accidit, cū alienatus, manumissus uel est. quod est uerius. in quo casu electio est actoris, cum quo uelit agere. Iulianus autē ait de eo, qui manumisit: si paratus sit defendere se manumissus, exceptionem dandam ei, qui manumisit. hoc & Labeo.

XXV. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

Idem est, etsi nouus dominus serui iudicium patiatur.

XXVI. PAVLVS lib. XVIII. ad edictum.

Electio uero alterum liberabit. id enim prætor introduxit, ne eluderetur actor, non ut etiam lucrum faceret. ideoq; exceptione à se-

A quanti

als*præ-
toria.

quentibus submouebitur. His consequens est, ut si plures dolo fecerint, quo minus in potestate haberent: eligere debeat actor, quem uelit conuenire. Item si ex pluribus dominis quidam dolo malo partes suas desierint possidere: electio erit actoris, utrū directō agere uelit cum eo, qui possidet: an *præterea cum eo, qui desijt possidere. Si seruum alienum alius in iure suum esse responderit: altero soluente, alter liberatur. Si is, quem desieris dolo possidere, decesserit prius, q̄ hac actione conuenireris: liberaris, quia hæc actio in locū directæ actionis succedit. Diuersum dicemus, si morā feceris in iudicio accipiendo. Neq̄ hæredi, neq̄ in hæredem de eo, quod defunctus mentitus est, actio danda est: nec in ipsum quolibet tempore. nam liberum esse debet defensioni absentem seruum, huius edicti pœnā euitare: scilicet ut sine noxæ deditioe conueniatur. Et ideo si negaueris seruū in tua potestate esse: postea fateri poteris, nisi si iam lis aduersus te contestata est. nam tunc audiri non debebis, ut Labeo ait. Octauenus ex causa etiam lite contestata tibi succurrendū: utiq̄ si ætas tua ea sit, ut ignosci tibi debeat. Si absente domino ductus sit seruus (uel etiā præsente) & in ea causa sit, ut in integrum restitui possit: defensio permittitur eius nomine, qui ductus est. postulantibus enim exhiberi eum ad defendendum, indulgere debet prætor. Idem concedendum est usufructuario, uel cui pignoris nomine obligatus est, si præsens dominus defendere noluerit: ne alterius dolus aut desidia alijs noceat. Idem præstandum est in seruo communi, quem alter ex dominis noluit defendere. Sed & actori his casibus succurrendum est: quia placet domini acquisitione exstingui actionem. iussu enim prætoris ductus in bonis fit eius, qui duxit.

XXVII. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Si noxale iudiciū agitur de seruo, qui pignoris iure tenetur, aut cuius usufructus alterius est: admonendi sumus, si creditor uel usufructuarius præsens defensionem suscipere noluerit: proconsulem interuenturum, & pignoris persecutionem, uel usufructus actionem negaturū. Quo casu dici potest, ipso iure pignus liberari. nullū enim pignus est, cuius persecutio negatur. Usufructus autem, etiam si persecutio denegetur, ipso iure durat eō usq̄, donec nō utendo constituto tēpore pereat. Ex his, quæ diximus de seruo, qui alicui pignoris iure obligatus est, deq̄ statulibero, & cuius usufructus alienus est: apparet eum, qui alium seruum in iure suum esse responderit: quamuis noxali iudicio teneatur, non tamen posse noxæ deditioe ipso iure liberari: quia nullum ad actores dominium transferre possunt, qui ipsi domini nō sunt. Certe tamen, si ex ea causa traditū, postea dominus uindictet, nec litis æstimationem offerat: poterit per exceptionem doli mali repelli.

Africa.

XXVIII. AFRICANVS lib. VI. *questionum.*

ET generaliter: si alieni serui nomine, qui tibi iusta seruitute seruiret, noxali tecum egerim, tuq; mihi eum noxæ dedideris: siue me possidente dominus eum uindictet, exceptione doli mali (nisi litis æstimationem offerat) eum submoueri puto: siue ipse possideat, Publiciana mihi dari, & aduersus excipientem **SI DOMINVS EIVS NON SIM**, utilem mihi replicationem doli mali profuturam. Et secundum hæc usu quoq; me capturum, quamuis sciens alienū possideam. Alioquin si aliter constituatur: futurum, ut summa iniquitate bonæ fidei possessor adficiatur: si cum ipso iure noxalis actio aduersus eū competit, necessitas ei imponatur, ut litis æstimationem offerat. Eademq; dicenda sunt, etsi cum ab eo non defenderetur, iussu prætoris eū duxerim: quoniam isto quoq; casu iustam causam possidendi habeo.

XXIX. CAIVS lib. VII. *ad edictum prouinciale.*

Non solum autē qui in potestate non habet, recusare potest noxale iudicium: uerum etiam habenti in potestate liberum est euitare iudicium, si indefensam eam personam relinquat. sed huic necesse est ius suum ad actorem transferre, perinde ac si damnatus esset.

XXX. IDEM lib. III. *ad edictū prætoris urbani, tit. de dāno infecto.*

IN noxalibus actionibus eorum, qui bona fide absunt, ius non corripitur: sed reuersis defendendi ex bono & æquo potestas datur: siue domini sint, siue alioqui in ea re ius habeant: qualis est creditor & fructuarius.

XXXI. PAVLVVS lib. VII. *ad Plantium.*

Quod ait prætor, cum familia furtum facit, ad eum modū se actionem daturum, ut tantum actor consequatur, quantum si liber fecisset, consequeretur: quæritur, utrum ad pecuniæ præstationem respiciat, an etiam ad noxæ deditionem: ut (puta) si ex precijs noxæ deditorum duplum colligatur, sequentes actiones inhiabantur? Sabinus & Cassius putant, precium quoq; noxæ deditorum imputari debere. quod & Pomponius probat, & est uerū. Nam & si seruus indefensus ductus sit, æstimatio eius imputanda est. Certe non tantum duplicationis, sed & conditionis rationem habendam, Iulianus putat. Sed & furti faciendi tempus spectandum esse, an eiusdem familiæ sint serui. nam si hi, qui plurium dominorum erant, unius esse postea cœperint: locum edicto non fore.

XXXII. CALLISTRATVS lib. II. *edicti monitorij.*

IS qui in aliena potestate est, si noxā commisisse dicatur, & non defendatur: ducitur. etsi præsens est dominus, tradere eum, & de dolo malo promittere debet.

XXXIII. POMPONIVS lib. XIII. *ad Sabinum.*

A ij Noxali

NOxali iudicio inuitus nemo cogitur alium defendere: sed carere e
 *aliàs. de ***de**bere eo, quem nō defendit, uerius est. Quod si liber est, q̄uis
 bet eo, in potestate sit, indistincte ipsi sui defensio danda est.

quē non
 defēdit,
 si seruus
 est.

XXXIII. IULIANVS lib. III. ad Vrseium.

Quoties enim nemo filium familias ex causa delicti defendit, in
 eum iudicium datur.

XXXV. VLP IANVS lib. XL. ad Sabinum.

ET si condēnatus fuerit filius, iudicatum facere debet. tener enim
 condemnatio. quinimō etiā illud dicendū est: patrem quoq; post
 condemnationem filij, duntaxat de peculio posse conueniri.

XXXVI. IDEM lib. XXXVII. ad edictum.

Si quis seruum pignoratū, deinde à debitore subreptum, emerit à
 debitore: eius nomine furti tenebitur, dominio serui adquisito. nec
 oberit, quod Serniana poterit is homo auocari. Idemq; & si à minore
 quis uiginti quinq; annis emerit, uel in fraudem creditorum sciens. hi
 enim, quamuis auferri eis dominium possit, interim tamen conueni-
 endi sunt.

XXXVII. TRIPHONINVS lib. V. disputationum.

Si alienus seruus furtum mihi fecerit, qui postea in meū dominium
 speruenit: exstinguitur furti actio, quæ mihi competierat, nondum
 in iudicium deducta. Nec si postea alienauero eum, quem ante litē con-
 testatam emeram, furti actio restaurabitur. quod si post litem conte-
 statam eum redemero: condemnandus erit uenditor,

XXXVIII. VLP IANVS lib. XXXVII. ad edictum.

Quemadmodum si alij uendidisset. parui enim refert, cui uendide-
 rit: aduersario, an alij. suaq; culpa litis æstimationem subiturum,
 qui uendendo noxæ deditioem sibi ademit. Iulianus autem libro ui-
 cesimo secundo digestorum scribit: si seruū pro derelicto habeam, qui

*als. nec tibi furtū fecerat, liberari me: q̄a statim me esse desinit, *ne eius nomi-
 e. n. q. f. ne, qui sine domino sit, furti actio sit. Si seruus meus rem tuā subtraxe-
 d. f. furti rit & uendiderit, tuq; numos, quos ex precio habebat, ei excusseris: lo-
 actionē cus erit furti actioni ultro citroq; nā & tu aduersus me furti ages noxali
 esse. serui nomine, & ego aduersus te numorum nomine. Sed & si seruo cre-

ditoris mei soluerim numos, ut is eos domino suo det: æque locus erit
 furti actioni, si is numos acceptos interceperit.

XXXIX. IULIANVS lib. IX. digestorum.

Si plurium seruus furtum fecerit, & omnes dolo fecerint, quo minus
 seum in potestate haberent: subsequi debet prætor iuris ciuilis actio-
 nes, & iudicium Honorarium, quod ex hac causa pollicetur in eum,
 quem actor elegerit. Neq; enim amplius præstari actor debet, quā
 ut detracta noxæ deditioe agere possit cum eo, cum quo noxali iudi-
 cio

cio experiri potuisset, si seruus exhiberetur. Qui alienum seruum suū esse fatetur, quamuis noxali actione obligetur, nihilominus causa cognita satisfacere debet. qui autē pro suo seruo conuenitur, satisfactio-
ne onerandus non est. non enim offert se defensionem alieni serui. Si quis dicat dominum dolo fecisse, quo minus in potestate eius seruus esset: ille autem contendat, eum seruum ab alio defendi cum satisfactio-
ne: doli mali exceptioni locus erit. Sed etsi post iudicium acceptum cum domino, seruus apparuit, & quia non defendebatur, ductus est: ex-
ceptione doli mali posita, dominus absoluetur. Sed mortuo seruo an-
te, quam accipitur iudicium, omnino hac actione non tenebitur do-
minus.

XL. IDEM lib. XXII. *digestorum.*

SI seruus legatus ante aditam hereditatem rem heredis futuri sub-
traxerit: potest is cum legatario, qui legatum agnouerit, furti age-
re. sed si idem seruus hereditariam rem subtraxerit, furti actio cessa-
bit: quia huiusmodi rerum furtum non fit. ad exhibendum autem
actio competit.

XLI. IDEM lib. II. *ad Vrseium Ferocem.*

CVm seruus communis alteri dominorum damnum iniuria de-
dit: idcirco legis Aquilæ actio non est, quia si extraneo damnum de-
disset, cum altero in solidum lege Aquilia agi posset: sicuti & cum seruus
communis furtum fecit, cum altero domino furti agi non potest, sed
communi diuidendo.

XLII. VLP IANVS lib. XXXVII. *ad edictum.*

SI ad libertatem proclamauerit is, cuius nomine noxale iudicium
susceptum est: sustineri debet id iudicium, quoad de statu eius iu-
dicetur. & siquidem seruus fuerit pronunciatus, noxale iudicium exer-
cebitur. si liber: inutile uidebitur. Si quis pro seruo mortuo, igno-
rans eum decessisse, noxale iudicium acceperit: absolui debet, quia de-
siuerum esse, propter eum dare oportere. Hæ actiones perpetuæ
sunt, locumque habent tam diu, quam diu serui dedendi facultatem ha-
bemus. Nec tantum nobis, uerum etiam successoribus nostris compe-
tunt. Item aduersus successores: sed non quasi iure successionis, sed iu-
re domini. Proinde & si seruus ad alium peruenisse proponatur: iure
domini noxali iudicio nouus dominus conuenietur.

XLIII. POMPONIVS lib. VIII. *ἐπιστολῶν.*

Seruus, quorum noxa caput sequitur, ibi defendendi sunt, ubi deliquisse
arguantur. itaque seruos dominus eodem loco exhiberi debet, ubi nim
intulisse dicuntur: & carere omnium dominio poterit, si eos non de-
fendat.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER DECIMVS.

FINIVM REGVNDORVM.

Tit. I.

CAIVS lib.VII.ad edictum provinciale.

INIVM regundorum actio in personam est, licet per uindicationem rei est.

II. VLP IANVS lib.XIX.ad edictū.

Hæc actio pertinet ad prædia rustica, quâuis ædificia interueniant. neq; enim multum interest, arbores quis in cōfinio, an ædificium ponat. Iudici finium regundorum permittitur, ut ubi non possit dirimere fines, adiudicatione controuersiam dirimat. Et si forte amouendæ ueteris obscuritatis gratia, per aliam regionem fines iudex dirigere uelit: potest hoc facere per adiudicationē & condemnationē.

III. CAIVS lib.VII.ad edictum provinciale.

QVo casu opus est, ut ex alterutrius prædio alij adiudicandū sit: q̄ nomine is, cui adiudicatur, certa pecunia condemnandus est.

IIII. PAVLVS lib.XXIII.ad edictum.

Sed & loci unius controuersia in partes scindi adiudicationibus potest, prout cuiusq; dominium in eo loco iudex compererit. In iudicio finium regundorū etiam eius ratio fit, quod interest. quid enim si quis aliquam utilitatem ex eo loco percepit, quam uicini esse appareret: an inique cōdemnatio eo noie fiet? Sed & si mensor ab alterutro solo conductus sit: condemnatio erit facienda eius, qui non conduxit, in partem mercedis. Post litem autem contestatam etiā fructus uenient in hoc iudicio. nam & culpa & dolus exinde præstantur. sed ante iudicium percepti non omnimodo in hoc iudicium uenient. nam aut bona fide percepit, & lucrari eum oportet, si eos consumpsit: aut mala fide, & condici oportet. Sed & si quis iudici non pareat in succidenda arbore, uel ædificio in fine posito deponendo, parte eius: condemnabitur. Si dicantur termini deiecti, uel exarati: iudex, qui de crimine cognoscit, etiam de finibus cognoscere potest. Si alter fundus duorum, alter trium sit: potest iudex uni parti adiudicare locum, de quo quæritur, licet plures dominos habeat: quoniā magis fundo, quā personis adiudicari partes intelliguntur. Hic autem cū fit adiudicatio pluribus: unusquisq; portionem in fundo habet, quā & pro indiuiso habebat. Qui cōmunem fundum inter se habent, non cōdemnantur.

neq;

neq; enim inter ipsos accipi iudicium uidetur. Si communem fundum ego & tu habemus, & uicinum fundū ego solus: an finium regundorum iudiciū accipere possumus? Et scribit Pomponius, non posse: quia ego & socius meus in hac actione aduersarij esse non possumus, sed unius loco habemur. Idem Pomponius ne utile quidem iudiciū dandum dicit: cum possit, qui proprium habet, uel cōmunem uel proprium fundum alienare, & sic experiri. Non solum autem inter duos fundos, uerum etiam inter tres, pluresq; fundos accipi iudicium finium regundorū potest: ut puta singuli plurium fundorū confines sunt, trium forte uel quatuor. Finium regundorum actio, & in agris uestigalibus, & inter eos, qui usumfructū habent, uel fructuarium & dominū proprietatis uicini fundi, & inter eos, qui iure pignoris possident, cōpetere potest. Hoc iudicium locum habet in confinio prædiorū rusticorum, in urbanorum displicuit. Neq; em̃ *confines hic sunt, sed magis uicini dicuntur: & ea cōmunibus parietibus plerunq; determinantur. Et ideo & si in agris ædificia iuncta sunt, huic actioni locus non erit. Et in urbe hortorū latitudo efficere potest, ut etiam finium regundorū agi possit. Si uero *flumen uel uia publica interuenit, confiniū nō agi possit. Si uero *flumen uel uia publica interuenit, confiniū nō agi possit. Si uero *flumen uel uia publica interuenit, confiniū nō agi possit.

V. IDEM lib. XV. ad Sabinum.

Quia magis in confinio meo uia publica, uel flumen sit, q̃ ager uicini.

VI. IDEM lib. XXIII. ad edictum.

Sed si riuus priuatus interuenit, finium regundorū agi potest.

VII. MODESTINVS lib. X. παρὲν τῶν.

De modo etiam agrorum arbitri dantur: & is, qui maiorem locū in territorio habere dicitur, cæteris, qui locum minorem possident, integrum locum adsignare cōpellitur: idq; ita rescriptum est.

VIII. VLPIANVS lib. VI. de officio proconsulis.

Si irruptione fluminis fines agri confuderit inundatio, idq; usurpanti quibusdam loca, in quibus ius non habent, occasionem præstet: præses prouinciæ alieno eos abstinere, & domino suum restitui, terminosq; per menforem declarari iubet. Ad officium de finibus cognoscendis pertinet, & mensores mittere, & per eos dirimere ipsam finium quæstionē, ut æquū est, & (si ita res exigat) oculis etiā suis subiectis locis.

IX. IULIANVS lib. VIII. digestorum.

Iudicium finium regundorum manet, quamuis socij cōmuni diuidendo egerint, uel fundum alienauerint.

X. IDEM lib. LI. digestorum.

Iudicium communi diuidendo, familiæ eriscundæ, finium regundorum tale est, ut in eo singulæ personæ duplex ius habeāt: & agentis

als * cōfinia hæc sunt, sed magis uicina dicuntur: & ea.

* als deest

tis & eius, qui cum agitur.

XI. PAPINIANVS lib. II. *responsorum*.

IN finalibus quaestionibus uetera monumenta, & census auctoritas ante litem incohatam ordinati sequenda est: si modo non uarietate successionum, & arbitrio possessorum fines, additis uel detractis agris, postea permutatos probetur.

XII. PAVLVS lib. III. *responsorum*.

EOS terminos (quantum ad dominij quaestionem pertinet) obseruari oportere fundorum, quos demonstrauit is, qui utriusq; praedij dominus fuit, cum alterum eorum uenderet. nō enim termini, qui singulos fundos separabant, obseruari debent: sed demonstratio ad finium, quæ nouos fines inter fundos constituit.

XIII. CAIUS lib. III. *ad L. duodecim tabularum*.

SCiendum est in hac actione finium regundorum illud obseruandū, quod ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solon dicitur tulisse. nā illic ita est. *Εὰν τις ἀιμασίᾳ πρὸς ἄλλαν τρὶς χωρίω ὀρύγῃ, τὸν ὄρον μὴ δ' ἰαθαίνῃ. ἔαυ τήχιον, πῶδα ἀπολείπῃ, ἔαυ δὲ οἴκημα, δ' ὅο πῶδα εἰ. ἔαυ δὲ τάφορ ἢ βότρυον ὀρύγῃ, ὅσοι τὸ βᾶθρον, ἢ τὸ σῶστον ἀπολείπῃ. ἔαυ δὲ φρέαρ, ὀργυῖον. ἐλαίαν δὲ ἢ συκῆν, ἔννεα πῶδα εἰ. ἀπὸ τῶν ἄλλων τριῶν φυτεύῃ. ἵτα δὲ ἄλλα δένδρα, * πέντε πῶδα εἰ.*

FAMILIAE ERCISCVNDAE

Tit. II.

CAIUS lib. VII. *ad edictum prouinciale*.

HAEC actio proficiscitur ex lege duodecim tabularum. nāq; cohæredibus uolentibus à communione discedere, necessarium uidebatur, aliquam actionem constitui, qua inter eos res hæreditariæ distribuerentur. Quæ quidē actio nihilominus ei quoq; ipso iure competit, qui suam partem non possidet. Sed si is, qui possidet, neget eum sibi cohæredē esse: potest eum excludere per hanc exceptionem, *SI IN EA RE, DE QVA AGITVR, PRAEIVDICIVM HAEREDITATI NON FIAT*. Quod si possideat eam partem: licet negetur esse cohæres, non nocet talis exceptio. Quo fit, ut eo casu ipse iudex, apud quem hoc iudicium agitur, cognoscat, an cohæres sit. nisi enim cohæres sit: neq; adiudicari ei quidquam oportet, neq; aduersarius ei condemnandus est.

II. VLP IANVS lib. XIX. *ad edictum*.

PER familiae erciscundæ actionem diuiditur hæreditas: siue ex testamento, siue ab intestato, siue ex lege duodecim tabularum, siue ex aliqua lege deferatur hæreditas, uel ex senatusconsulto, uel etiam

con-

constitutione. & generaliter eorum duntaxat diuidi hæreditas potest, quorum & peti potest. Si quarta ex constitutione diui Prærogatum ad aliquem deferatur: quia hic neq; hæres, neq; bonorum possessor sit: utile erit familiæ erciscundæ iudicium necessariū. Item si filij familias militis peculium sit: fortius defendi potest, hæreditatem effectam per constitutiones, & ideo huic iudicio locus erit. In familiæ erciscundæ iudicio unusquisq; hæredum, & rei & actoris partes sustinet. Dubitandum autem non est, quin familiæ erciscundæ iudicium & inter pauciores hæredes ex pluribus accipi possit. In hoc iudicium & si nomina non ueniunt, tamen si stipulationes interpositæ fuerint de diuisione rerū, VT STETVR EI, ET ALTER ALTERI MANDET ACTIONES, PROCVRATOREM QVE EVM IN SVAM REM FACIAT: stabitur diuisioni.

III. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Planè ad officium iudicis nonnunquam pertinet, ut debita & credita singulis pro solido, alijs alia attribuat: quia sæpe & solutio, & exactio partium nō minima incōmoda habet. Nec tamen scilicet hæc attributio illud efficit, ut quis totum solus debeat, uel totum alicui soli debeatur: sed ut siue agendum sit, partim suo, partim procuratorio nomine agatur: siue contra cum eo agatur, partim suo, partim procuratorio cōueniatur. Nam licet libera potestas maneat creditoribus cum singulis experiundi: tamen & his libera potestas est suo loco substituendi eos, in quos onera actionis officio iudicis translata sunt.

IIII. VLP IANVS lib. XIX. ad edictum.

Cætera itaq; res, præter nomina, ueniunt in hoc iudicium. Sin autem nomen uni ex hæredibus legatū sit: iudicio familiæ erciscundæ hoc hæres consequitur. Mala medicamenta & uenena ueniunt quidem in hoc iudicium: sed iudex omnino interponere se in ijs nō debet. boni enim & innocentis uiri officio eum fungi oportet. Tantūdem debeat facere in libris improbaræ lectionis, magicis forte, uel similibus. hæc enim omnia protinus corrumpenda sunt. Sed & si quid ex peculatu, uel sacrilegio quæsitum erit, uel ui, aut clam, aut latrocinio, aut aggressura: hoc non diuidet. Sed & tabulas testamēti debeat aut apud eum, qui ex maiore parte hæres est, iubere manere: aut in ædem deponi. Nam & Labeo scribit, uendita hæreditate tabulas testamenti descriptas deponi oportere. hæredem enim exemplum debere dare: tabulas uero authenticas ipsum tenere, aut in ædem deponere.

V. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Si quæ sunt cautiones hæreditariæ, eas iudex curare debet, ut apud seum mancant, qui maiore ex parte hæres sit: cæteris descriptum &

B reco-

recognitum faciat, cautione interposita, ut cum res exegerit, ipsa exhibeantur. Si omnes ipsdem ex partibus hæredes sint, nec inter eos conueniat, apud quem potius esse debeant: fortiri eos oportet: aut ex consensu, uel suffragio eligendus est amicus, apud quem deponantur: uel in ædem sacram deponi debent.

VI. VLP IANVS lib. XIX. ad edictum.

Nam ad licitationem rem deducere, ut qui licitatione uicerit, hic habeat instrumenta hæreditaria: nõ placet, neq; mihi, neq; Pomponio.

VII. VENULEIVS lib. VII. stipulationum.

Si hæres unus, cum sub conditione aut apud hostes addictum cohæredem haberet, dixerit se hæredem esse, & actione expertus uicerit: deinde conditio hæredis exstiterit, uel postliminio redierit: an uictoria commodum debeat cum eo cõmunicari? an indubitate iudicati actio ei in solidum competat? & puto electionem cohæredi dandam, aut cõmunicandi eã, aut experiundi potestatem faciendi huic, qui post uictoriam cohæredis effectus sit hæres, aut reuersus sit in ciuitatem. Idemq; obseruandum, si postea natus sit postumus. non enim his personis silentium imputari potest, cum ad hæreditatem post uictoriam cohæredis peruenerint.

VIII. VLP IANVS lib. XIX. ad edictum.

Pomponius scribit, si uni ex hæredibus prælegatæ fuerint rationes: non prius ei tradendas, quàm cohæredes descripserint. Nam & si seruus actor (inquit) fuerit legatus, non aliàs tradendus est, quàm rationes reddiderit. Nos uidebimus, nunquid etiam cautio sit interponenda: ut quories desideratæ fuerint rationes, uel actor prælegatus, copia eorũ fiat. plerunq; enim authenticæ rationes sunt necessariae actori ad instruenda ea, quæ postea emergunt ad notitiam eius spectantia: & necessariũ est cautionem ab eo super hoc cohæredibus præstari. Idẽ Pomponius ait & columbas, quæ emitti solent de columbario, uenire in familiæ erciscundæ iudicium, cum nostræ sint tam diu, quàm diu cõsuetudinẽ habeant ad nos reuertendi. quare si quis eas adprehendisset, furti nobis competit actio. Idem & in apibus dicitur: quia in patrimonio nostro computantur, Sed & si quid de pecoribus nostris à bestia ereptum sit: uenire in familiæ erciscundæ iudicium putat, si ferã euaserit. nam magis est, ut non desinat nostrum esse (inquit) quod à lupo eripitur, uel ab alia bestia: tam diu, q̃ diu ab eo fuerit consumptum.

IX. PAVLVS lib. XXIII. ad edictum

Veniunt in hoc iudicium res, quas hæredes usuceperunt, cum defuncto traditæ essent. hæ quoq; res, quæ hæredibus traditæ sunt, cum defunctus emisser.

Vlpia.

X. VLP IANVS lib. XIX. *ad edictum.*

Item prædia, quæ nostri patrimonij sunt. sed & uestigalia, uel superficiaria. nec minus quæ hæ res, quas alienas defunctus bona fide possedit.

XI. PAVLVS lib. XXIII. *ad edictum.*

Partum quoque editum & post aditam hæreditatem,

XII. VLP IANVS lib. XIX. *ad edictum.*

Et post litem contestatam Sabinus scribit, in familiæ erciscundæ iudicium uenire, & adiudicari posse. Idem erit & si seruis hæreditas ab extraneo aliquid datū sit. Res, quæ sub conditione legata est, interim hæredum est: & ideo uenit in familiæ erciscundæ iudicium, & adiudicari potest, cum sua scilicet causa: ut existente conditione eximatur ab eo, cui adiudicata est: aut deficiente conditione ad eos reuertatur, quibus relicta est. Idem etiam in statu libero dicitur: qui interim est hæredum, donec existente conditione ad libertatem perueniat.

XIII. PAPINIANVS lib. VII. *questionum.*

Alienationes enim post iudicium acceptum interdictæ sunt, dumtaxat uoluntariæ: non quæ uetustiore causam, & originem iuris habent necessariam.

XIIII. VLP IANVS lib. XIX. *ad edictum.*

Sed & si usucapio fuerit cœpta ab eo, qui hæres non erat, ante litem contestatam, & postea impleta fuerit: rem de iudicio subducit.

Vsusfructus an in hoc iudicium deducatur, quæritur: ut puta si deducatur usufructu fundus fuit ab hæredibus legatus,

XV. PAVLVS lib. XXIII. *ad edictum.*

Vel si seruo hæreditario usufructus legatus sit. nec enim a personis discedere sine interitu sui potest.

XVI. VLP IANVS lib. XIX. *ad edictum.*

Et puto officio iudicis contineri, ut si uolent hæredes a communione usufructus discedere, morem gerat, cautionibus interpositis. Iulianus ait: si alij fundum, alij usumfructum fundi iudex adiudicauerit: non communicari usumfructum. Vsusfructus & ex certo tempore, & usque ad certum tempus, & alternis annis adiudicari potest. Id quod amnis fundo post litem contestatam alluit: æque uenit in hoc iudicium. Sed & si dolo & culpa quid in usumfructum ab uno ex hæredibus factum sit: hoc quoque in iudicium uenire Pomponius ait. Nam omnia, quæ quis in hæreditate dolo aut culpa fecit, in iudicium familiæ erciscundæ ueniunt: sic tamen, si quasi hæres fecerit. Et ideo si uiuo testatore unus ex hæredibus pecuniam sustulerit, in familiæ erciscundæ iudicium ea non uenit: quia tunc nondum hæres erat. ubi autem quasi hæres fecit: & si aliam præterea quis actionem habet, tamen teneri eum

B ij fami-

familiæ erciscundæ iudicio Iulianus scribit. Idemq; ait, si unus ex hæredibus rationes hæreditarias deleuerit: teneri quidem lege Aquilia, quasi corruerit: non minus aut & familiæ erciscundæ iudicio. Item aliàs *hæ redū sub rip. si seruus hæreditarius propriam rem *hæredis unius subripuerit: Ofilius ait, esse familiæ erciscundæ actionem, & cōmuni diuidendo: furtiq; actionē cessare. Quare agentē familiæ erciscundæ iudicio cōsecuturū, ut aut ei seruus adiudicetur, aut litis æstimatio in simplum offeratur.

XVII. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

DAmno commisso ab uno hærede, conueniens esse dicetur, simpli habendam æstimationem in familiæ erciscundæ iudicio.

XVIII. VLP IANVS lib. XIX. ad edictum.

His consequenter (ut Iulianus ait) si ex pluribus hæredibus uni seruus sit generaliter per optionē legatus, & hæredes Stichum tabulas hæreditarias interleuisse dicāt uel corrupisse, & propter hoc renunciauerint, ne optaretur seruus: deinde optatus uindictetur: poterunt, si is uindictetur, doli mali exceptione uti, & de seruo quæstionem habere.

Sed an in familiæ erciscundæ iudicium de morte testatoris, uel de morte uxoris, liberorumq; suorum habebūt quæstionē hæredes, quaeritur: Et rectissime Pōponius ait, hæc ad diuisionem rerū hæreditariarū nō ptinere. Idemq; ait, & si quis testamento cauerit, ut seruus exportandus ueneat: officio iudicis familiæ erciscundæ cōtineri, ut uoluntas defuncti non intercitat. Sed & cum monumentum iussit testator fieri, familiæ erciscundæ agatur, ut fiat. Idem tamen tentat, (quia hæredū interest, quos ius monumenti sequitur) præscriptis uerbis posse eos experiri, ut monumentum fiat. Sumptuum, quos unus ex hæredibus bona fide fecit: usuras quoq; consequi potest à cohærede ex die moræ, secundum rescriptum imperatorum Seueri & Antonini. Celsus etiam illud eleganter adiicit: cohæredē, & si non soluit, habere familiæ erciscundæ iudiciū, ut cogatur cohæres soluere: cum aliàs non sit liberaturus rē creditor, nisi in solidū ei satisfiat. Si filius familias cū patri aliàs *hæ reditari- is. hæres pro parte exstiteret, & à creditoribus *peculiaribus cōueniretur: paratus sit soluere id omne, quod debetur: per doli exceptionem consequetur à creditoribus, mandari sibi actiones. sed etiā familiæ erciscundæ iudiciū cū cohæredib; habebit. Sed & cū unus ex hæredib; legatū soluit ei, qui missus fuerat in possessionē legatorū seruādorū causā: putat Papinianus, & uerū est, familiæ erciscundæ iudicium ei competere aduersus cohæredes: quia non aliàs decederet legatarius possessione, quam uice pignoris erat consecutus, quā si totum legatū fuisset exsolutum. Sed & si quis Titio debitum soluerit, ne pignus ueniret, Neratius scribit, familiæ erciscundæ iudicio eum posse experiri.

Caius

XIX. CAIVS lib. VII. ad edictum prouinciale.

Item ex diuerso similiter pspicere iudex debet: ut quod unus ex hæredibus ex hæreditaria re percepit, stipulatusue est, non ad eius solius lucrum pertineat. Quæ ita scilicet cōsequetur iudex: si aut reputatio nes inter eos fecerit, aut curauerit cautiones interponi, quib9 inter eos communicentur commoda & incommoda.

XX. VLP IANVS lib. XIX. ad edictum.

Si filia nupta, quæ dotem conferre debuit, per errorem cohæredum sita cauit, ut quod à marito recuperasset, pro partibus hæreditarijs solueret: nihilominus arbitrum familiæ erciscundæ sic arbitraturum, Papinianus scribit, ut etiam si constante matrimonio ipsa diem suum obierit, conferatur dos. Nam imperitia (inquit) cohæredum iurisdic ti onis formam immutare non potuit. Si filiusfamilias iussu patris ob ligatus sit, debebit hoc debitum præcipere. sed & si in rem patris uertit, idem placet. & si de peculio: peculium præcipiet. & ita Imperator noster rescipit. Hoc amplius filiusfamilias hæres institutus, dotem uxoris suæ præcipit, nec immerito: quia ipse onera matrimonijs sustinet. in tegram igitur dotē præcipiet, & cauebit defensum iri* cohæredes, qui aliàs* co- ex stipulatu possunt conueniri. Idem si alius dotem dedit, & stipulatus hæ edi est. Nec solum uxoris suæ dotem, sed etiam filij sui uxoris: quasi huius bus. quoq; matrimonijs onus ad ipsum spectet: quia & filij onera & nurus ipse agnoscere necesse habet. Præcipere autem non solū patri datam dotē filij oportere, uerū etiam ipsius filio Marcellus scribit. Sed filio datam tam diu, quā diu peculium patitur, uel in rem patris uersum est. Si pater inter filios sine scriptura bona diuisit, & onus æris alieni pro mo do possessionum distribuit: non uideri simplicem donationem, sed po tius supremi iudicij diuisionem Papinianus ait. Planè (inquit) si credi tores eos pro portionibus hæreditarijs conueniant, & unus placita de tractet: poterit cum eo præscriptis uerbis agi, quasi certa lege permuta tionem fecerint: scilicet si omnes res diuisæ sint. Familiæ erciscun dæ iudicium amplius, quā semel agi non potest, nisi caussa cognita. Quod si quædam res indiuisæ reliquæ sint: communi diuidundo de eis agi potest. Papinianus ait, si uni ex hæredibus onus æris alieni iniun gatur, citra speciem legati: officio iudicis familiæ erciscundæ cognoscen tis suscipere eum id oportere: sed non ultra dodrantē portionis suæ, ut quadrantem illibatum habeat. Indemnes igitur cohæredes suos præ stare cauebit. Idem scribit, si filius in muneribus publicis, in quibus pater ei consensit, reliquatus est, & pro parte hæres scriptus est: hoc quoq; debere præcipe, quia & hoc patris æs alienū fuerit. Sed si qua mu nera post mortem patris susceperit: ab his hæredes patris soluti sunt.

B iij Nera-

Neratius autem retulit eum, qui plures filios haberet, unū ex filiis & ^{uolens} suscepturū professum esse: & prius q̄ honore fungeretur, mortuū esse, omnibus filiis hæredibus institutis. quæsitum esse, an is filius, quod in eā rem impendisset, FAMILIÆ ERCISCUNDÆ consequatur: respondisse nulla actione id consequi posse. quod merito displicuit. debet itaq; hoc in familiæ erciscundæ iudicium uenire. Item Papinianus scribit, si maritus alterum ex hæredibus onus dotis solvendæ, quæ in stipulationem uenit, suscipere iussit: & mulier aduersus utrūq; dirigat dotis petitionem: cohæredem esse defendendū ab eo, qui suscipere onus iussus est. Sed legata, quæ ab utroq; pro dote data, electa dote, retineantur: in cōpendio cohæredis, qui debito leuatur, esse non oportere: uidelicet, ut cohæres, qui onus æris alieni suscepit, officio iudicis legatum consequatur. & uerum est hoc, nisi aliud testator edixit.

Idem scribit, qd uni ex cohæredibus statuliber cōditionis implēdæ noīe dedit de peculio: in hoc iudiciū non uenire, nec cōicari debere.

XXI. PAVLVVS lib. XXIII. ad edictum.

Idem & in communi diuidundo.

XXII. VLP IANVS lib. XIX. ad edictum.

Item Labeo scribit, si unus hæredum thesaurum relictum à testatore effodit: familiæ erciscundæ iudicio eum teneri, & si cum extraneo conscio partitus sit. Item familiæ erciscundæ iudex potest pluribus eandē rē adjudicare, si aut pluribus fuerit unius rei p̄ceptio relictā. ubi etiā necessitatem facere Pōponius scribit, ut pluribus adiudicetur: uel si certā partem unicuiq; cohæredū adsignet, sed possit etiā licitatione admissa uni rē adjudicare. Sed & regionibus diuisum fundū posse adiudicare secundū diuisionem, nemo dubitauerit. Sed etiam cum adiudicauerit, poterit imponere aliquam seruitutem, ut alij alium seruum faciat ex his, quos adiudicat. Sed si pure alium fundum adiudicauerit, alium adiudicando, amplius seruitutem imponere non poterit.

Familiæ erciscundæ iudiciū ex duobus constat: id est, rebus atq; præstationibus, quæ sunt p̄sonales actiones. Papinianus de re, quæ apud hostes est, Marcellū repræhendit, quod non putet præstationes eius rei uenire in familiæ erciscundæ iudiciū, quæ apud hostes est. quod em̄ impedimentum est rei præstationem uenire, cum & ipsa ueniat,

XXIII. PAVLVVS lib. XXIII. ad edictum.

Propter spem postliminii, scilicet cum cautione: quia possunt nō reuerti. nisi si tantum æstimatus sit dubius euentus.

XXIIII. VLP IANVS lib. XIX. ad edictum.

Sed & eius rei, quæ in rebus humanis esse desijt, ueniunt præstationes: & ego Papiniano consentio. Familiæ erciscundæ iudicium & in-

& inter bonorum possessores, & inter eū, cui restituta est hæreditas ex Trebelliano senatusconsulto, & ceteros honorarios successores locū habet.

XXV. PAVLVS lib. XXIII. ad edictum.

Hæredes eius, qui apud hostes decessit, hoc iudicio experiri possunt. Si miles alium castrense, aliū ceterorum bonorū hæredem fecerit: non est locus familiæ erciscundæ iudicio. diuisum est enim per constitutiones inter eos patrimoniū. Quemadmodū cessat familiæ erciscundæ iudicium, cum nihil in corporibus, sed omnia in nominibus sunt. Quantum uero ad accipiendū familiæ erciscundæ iudicium, nihil interest, possideat quis hæreditatem, nec ne. De pluribus hæreditatibus, quæ inter eosdem ex diuersis causis cōmunes sunt, unum familiæ erciscundæ iudicium sumi potest. Si inter me & te Titiana hæreditas communis sit, inter me autem & te & Titium Seiana: posse unum iudiciū accipi inter tres Pomponius scribit. Item si plures hæreditates inter nos communes sunt: possumus de una familiæ erciscundæ iudicio experiri. Si testator rem cōmunem cum extraneo habebat: siue rei suæ partē alicui legauit, siue hæres ante iudiciū familiæ erciscundæ acceptum partem suam alienauit: ad officiū iudicis pertinet, ut eam partem, quæ testatoris fuit, alicui iubeat tradi. Quod pro emptore, uel p donato (puta) cohæres possidet: in familiæ erciscundæ iudicium uenire negat Pomponius. Idem scribit, cum ego & tu hæredes Titio exstitissemus, si tu partē fundi, quē totū hæreditariū dicebat, a Sempronio petieris, & uictus fueris: mox eandem partem a Sempronio emero, & traditus mihi fuerit: agente te familiæ erciscundæ iudicio, non solum non ueniet hoc, quod pro hærede possidetur: sed nec id, quod pro emptore. cum enim per iudicem priorem apparuit, totam rem nō esse hæreditatis: quemadmodum in familiæ erciscundæ iudicium ueniet? An ea stipulatio, qua singuli hæredes in solidum habent actio-nem, ueniat in hoc iudicium, dubitatur: (ueluti si is, qui uiam, iter, actū stipulatus erat, decesserit) quia talis stipulatio per legem duodecim tabularum non diuiditur, quia nec potest. Sed uerius est, non uenire eam in iudicium, sed omnibus in solidum competere actionem: & si nō præstetur uia, pro parte hæreditaria condemnationē fieri oportere. Contra si promissor uiae decesserit, pluribus hæredibus institutis: nec diuidi obligationem, nec dubium, quin duret: quoniā uia promittere & is potest, qui fundum nō habet. igitur quia singuli in solidum tenentur, officio iudicis cautiones interponi debere, ut si quis conuentus ex his litis æstimationem præstiterit, id pro parte a cæteris consequatur. Idem dicendum est, & si testator uiam legauerit. In illa quoque stipulatione pro spiciendum est cohæredibus, si testator promiserit, **NEQVE**
per

PER SE, NEQVE PER HAEREDEM SVVM FIERI, QVO MINVS IRE AGERE POSSIT: quoniam uno prohibente, in soli dum committitur stipulatio: ne unius factum cæteris damnosum sit.

Idem iuris est in pecunia, si à testatore sub pœna promissa sit. nam licet hæc obligatio diuidatur per legem duodecim tabularū: tamen (quia nihilum prodest ad pœnam euitandā partem suam soluere) siue nondum soluta est pecunia, nec dies uenit: prospiciendum est per cautionem, ut de indemnitate caueat, per quem factum fuerit, ne omnis pecunia solueretur: aut ut caueat, se ei, qui in solidum soluit, partem præstaturum: siue iam soluit unus uniuersam pecuniam, quam defunctus promisit, ne pœna cōmitteretur: familiæ erciscundæ iudicio à cohæredibus partes recipere poterit. Idem obseruatur in pignoribus luendis. nam nisi uniuersum, quod debetur, offeratur: iure pignus creditor ueniredere potest. Si unus ex cohæredibus noxali iudicio seruum hæreditarium defenderit, & litis æstimationē obtulerit, cum hoc expediret: id pro parte hoc iudicio consequetur. Idem est, & si unus legatorum nomine cauerit, ne in possessionem mitteretur. Et omnino quæ pro parte expediri non possunt, si unus cogente necessitate fecerit: familiæ erciscundæ iudicio locus est. Non tantum dolum, sed etiam culpam in re hæreditaria præstare debet cohæres: quoniam cum cohærede non contrahimus, sed incidimus in eum. Non tamen diligentiam præstare debet, qualem diligens paterfamilias: quoniam hic propter suam partem causam habuit gerendi. & ideo negotiorum gestorū ei actio non competit. talem igitur diligentiam præstare debet, qualem in suis rebus. Eadem sunt, si duobus res legata sit. nam & hos coniunxit ad societatem non consensus, sed res. Si incerto homine legato, & postea defuncto legatario aliquis ex hæredibus legatarij non consentiendo impedierit legatum: is qui impedit, hoc iudicio cæteris, quanti inter sit eorum, damnabitur. Idem est, si è contrario unus ex hæredibus, à quibus generaliter homo legatus est, quem ipsi elegerint: noluerit consentire, ut præstetur, quem solui omnibus expediebat: & ideo conuenti à legatario iudicio, pluris damnati fuerint. Item culpæ nomine tenetur, qui cum ante alios ipse adisset hæreditatem, seruuitutes prædijs hæreditarijs debitas passus est non utendo amitti. Si filius, cum patrem defenderet, condemnatus soluerit, uel uiuo eo, uel post mortem: poterit æquius dici, habere petitionem à cohærede in familiæ erciscundæ iudicio. Iudex familiæ erciscundæ nihil debet indiuisum relinquere. Itē curare debet, ut de euictione caueatur his, quibus adiudicat. Si pecunia, quæ domi relicta non est, per præceptionem relicta sit: utrum uniuersa à cohæredibus præstanda sit, an pro parte hæ

te hæreditaria, quemadmodum si pecunia in hæreditate relicta esset, dubitatur. Et magis dicendum est: ut id præstandum sit, quo d præstaretur, si pecunia esset inuenta.

XXVI. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Officio autem iudicis cõuenit, iubere hæreditariã rem uenire unã pluresiue, & pecuniã ex precio redactã ei numerari, cui legata sit.

XXVII. PAVLVS lib. XXI. ad edictum.

In hoc iudicio condemnationes & absolutiones in omniũ personas faciendæ sunt. Et ideo si in alicuius persona omissa sit damnatio: in cæterorũ quoq; psona, qd' fecit, iudex nõ ualebit: quia nõ potest uno iudicio res iudicata in partem ualere, in partem non ualere.

XXVIII. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

Rem pignori creditori datam si per præceptionem legauerit testator: officio iudicis continetur, ut ex cõmuni pecunia luatur: eãq; ferat is, cui eo modo fuerat legata.

XXIX. PAVLVS lib. XXIII. ad edictum.

Si pignori res data defuncto sit, dicendum est, in familiæ erciscundæ iudicium uenire. sed is, cui adiudicabitur, in familiæ erciscundæ iudicio pro parte cohæredi erit damnandus: nec cauere debet cohæredi indemnem eum fore aduersus eũ, qui pignori dedit, quia pro eo erit, ac si hypothecaria uel Seruiana actione petita litis æstimatio oblata sit: ut & is, qui obtulerit, aduersus dominum uindicantem exceptione tuedus sit. Contra quoq; si is hæres, cui pignus adiudicatum est, uelit totum reddi: licet debitor nolit, audiendus est. Non idem dici potest, si alteram partem creditor emerit. adiudicatio enim necessaria est, emptio uoluntaria: nisi si obijciatur creditori, quod animose licitus sit. sed huius rei ratio habebitur: quia quod creditor egit, pro eo habendum est, ac si debitor per procuratorem egisset: ut & eius, quod propter necessitatem uel ultra impendit, sit actio creditori.

XXX. MODESTINVS lib. VI. responsorum.

Fundus mihi communis est, & pupillæ cohæredi. in eo fundo reliquæ conditæ sunt, quibus religio ab utrisq; partibus debebatur. nã parentes quoq; eiusdẽ puellæ ibi sepulti sunt. sed tutores distrahere fundum uolunt. ego non consentio: sed portionẽ meam possidere malo, cum uniuersitatem emere non possim, & uelim pro meo arbitrio exsequi ius religionis. quæro, an recte arbitrũ cõmuni diuidundo iudicio ad hunc fundum partiendum petam: an etiam is arbiter, qui familiæ erciscundæ datur, iisdẽ partibus fungi possit, ut hanc possessionem, exceptis cæteris corporibus hæreditarijs, pro iure cuiq; nobis partiat. Herenius Modestinus respondit, nihil pponi, cur familiæ erciscundæ

dæ iudicio aditus arbiter officium suum etiam in eius fundi, de quo agitur, diuisione interponere non possit: sed religiosa loca in iudiciū non deduci, eorumque ius singulis hæredibus in solidum competere.

XXXI. PAPINIANVS lib. VII. *quæstionum.*

Si feruus pignori obligatus luatur ab uno ex hæredibus: quamuis postea decedat, officium tamen arbitri durat. sufficit enim communione causa, quæ præcessit, quæque hodie duraret, si res non intercidisset.

XXXII. IDEM lib. II. *responsorum.*

Quæ pater in filios non diuisit, post datas actiones uice diuisionis ad singulos pro hæreditaria portione pertinent: si modo cætera, quæ non diuisit, in unum generaliter non contulit, uel res datas non sequitur.

XXXIII. IDEM lib. VII. *responsorum.*

Si pater familias singulis hæredibus fundos legando, diuisionis arbitrio fungi uoluit: non aliter partem suam cohæres præstare cogatur, quam si uice mutua partem à nexu pignoris liberam consequatur.

XXXIII. IDEM lib. VIII. *responsorum.*

Seruos inter cohæredes tempore diuisionis æstimatos, non emendati, sed diuidendi animo præcis adscriptos uideri placuit. quare suspensa cõditione mortuos, tam hæredi, quam fidei commissario deperisse.

XXXV. IDEM lib. XII. *responsorum.*

Pomponius Philadelphus dotis causa prædia filiae, quam habebat in potestate, tradidit: & redditus eorum genero solui mandauit. an ea præcipua filia retinere possit, cum omnes filios hæredes institueret, quærebatur. iustā causam retinendæ possessionis habere filiam: quoniam pater prædia, de quibus quærat, dotis esse uoluit, & matrimonium post mortem quoque patris stetit: respondi. filiam etenim, quæ naturaliter agros tenuit: specie dotis, cuius capax fuit, defendi.

XXXVI. PAVLVS lib. II. *quæstionum.*

Cum putarem te cohæredem meū esse, idque uerum non esset: egredium familiæ erciscundæ iudicio, & à iudice inuicem adiudicationes & condemnationes factæ sunt. quæro, rei ueritate cognita, utrum conditio inuicem competat, an uindicatio: & an aliud in eo, qui hæres est, aliud in eo, qui hæres non est, dicendum sit? Respondi. qui ex asse hæres erat, si cum putaret se Titium cohæredem habere, suscepit cum eo familiæ erciscundæ iudicium, & condemnationibus factis soluerit pecuniam: quoniam ex causa iudicati soluit, repetere non potest. Sed tu nideris eo moueri: quod non est iudicium familiæ erciscundæ, nisi inter cohæredes acceptum. Sed quamuis non sit iudicium: tamen ad impediendam repetitionem sufficit, quod quis se putat condemnatum. Quod si neuter eorum hæres fuit, sed quasi hæredes essent, acceperunt familiæ

familiæ erciscundæ iudicium: de repetitione idem in utrisq; dicendum est, quod diximus supra in alterutro. Planè si sine iudice diuiserint res: conditionem earum rerum, quæ ei cesserunt, quem cohæredem putauit: ei, qui fuit hæres, competere dici potest. Non enim transactum inter eos intelligitur, cum ille cohæredem esse putauerit.

XXXVII. SCAEVOLA lib. XII. quæstionum.

Qui familiæ erciscundæ iudicio agit, non confitetur aduersarium sibi esse cohæredem.

XXXVIII. PAVLVS lib. III. responsum.

Lucius & Titia fratres & emancipati à patre, & adulti curatores acceperunt. hi cōmunes pecunias ex redditibus redactas, singulis subministrauerunt. postea patrimonium diuiserunt: post diuisionem Titia soror Lucio fratri suo coepit quæstionem mouere, quasi amplius accepisset, quàm ipsa acceperat. cum Lucius frater eius nō amplius sua portione, imò minus quàm dimidia consecutus sit: quæro, an Titia cōpetat aduersus fratrem actio? Paulus respondit: secundum ea, quæ proponuntur, si Lucius non amplius ex redditu prædiorum communium accepit, quàm pro hæreditaria portione ei cōpeteret: nullā sorori eius aduersus eum competere actionē. Idem respondit, cum ex decretis alimentis à prætore amplius fratrem accepisse diceretur, quàm sororem: nō tamen ultra partem dimidiam.

XXXIX. SCAEVOLA lib. I. responsum.

Ex parte hæres institutus causam de totis bonis, quam omnes hæredes patiebantur, suscepit & obtinuit. cohæres partem suam ab eo petebat, nec partem sumptuum factorum in litem præstare uolebat. quæsitum est, an doli exceptio noceret? Respondi: si idcirco amplius erogatum esset, quod ipsius quoq; causa defensa esset: habēdam rationem sumptuum. Sed & si omiserit doli exceptionem: agere posse de recipienda portione sumptuū. Intestatò moriens codicillis prædia sua omnia, & patrimonium inter liberos diuisit: ita ut longe amplius filio, q̄ filia relinqueret. quæsitum est, an soror fratri dotē conferre deberet? Respondi. secundū ea, quæ proponerentur (si nihil indiuisum reliquisset) rectius dici ex uoluntate defuncti collationem dotis cessare. Sticho libertatem dedit, qui erat annorum quindecim, CVM ERIT ANNORVM TRIGINTA. eidē ex die mortis suæ, quoad ueretur, cibariorum nomine denarios denos; uestiarij, denarios uicenos quinōs præstari se uelle significauit. quæsitum est, an utile esset cibarium & uestiariorū legatum, cum Stichus ante libertatis tēpus decessisset: & an si nō est utile, hæres, qui præstiterat, à cohærede repetere possit, apud quem morabatur? Respondi. nō quidem debita fuisse: sed si

C ij id,

as* ma-
gistratu
functus.

id, quod datum est in alimenta, consumptum sit: repeti nō posse. Filius reipublicæ debita, quæ post mortem patris cōtraxit, fratri suo pro parte hæreditaria reputare non potest, si nō in omnibus socij sint: licet hæreditatem paternam communem habent, & pater pro altero filio in patria *magistratum nactus decessit. Duos filios scripsit hæredes, & certos homines unicuique eorum prælegauit, in quibus uni Stephanum cum peculio. is uiuo testatore manumissus, decessit. deinde pater, quæsitum est, an id quod in peculio habuit Stephanus prius, q̃ manumitteretur, ad utrosque filios pertineat: an uero ad eū solum, cui cum peculio prælegatus fuerat? Respondi. secundū ea, quæ proponerentur, ad utrosque pertinere. Pater inter filios diuisit bona, & eā diuisionem testamento cōfirmauit: & cauit, ut æs alienum, quod unusquisque eorum habet, siue habebit, solus sustineret. postea unus ex filijs cū pecuniam mutuaret, interuenit pater: eiusque consensu prædia, quæ filio adsignauerat, pignori data sunt. post mortem patris eadem prædia idem filius possedit, usuras soluit. quæro, an familiæ erciscundæ iudicio, si prædia pignori data distrahat creditor, aliquid ei à cohærede præstandum sit? Respondi. secundum ea, quæ proponerentur, nihil esse præstandum.

XL. CAIVS lib. II. fideicommissorum.

SI ex asse hæres institutus, rogatus sit mihi partem aliquam restituere (ueluti dimidiā) utile familiæ erciscundæ iudicium recte inter nos agetur.

XL I. PAVLVS lib. I. decretorum.

QUædam mulier à iudice appellauerat, quod diceret eum in diuidentia hæreditate inter se & cohæredē non tantū res, sed etiam libertos diuisisse, & alimēta, quæ dari testator certis libertis iussisset. nullo enim iure id eū fecisse. Ex diuerso respōdebatur, consensisse eos ei diuisioni, & multis annis alimēta secundū diuisionē præstitisse. Placuit statim esse alimentorū præstationi: sed illud adiecit, nullā esse libertorum diuisionem.

XL II. POMPONIVS lib. VI. ad Sabinum.

SI ita legatū fuerit uni ex hæredibus, QVOD MIHI DEBET, PRÆSCIPITO: officio iudicis familiæ erciscundæ continetur, ne ab eo cohæredes exigant. Nam & si quod alius deberet, percipere unus iussus fuerit: officio iudicis actiones ei præstari debebunt, pro portione cohæredis.

XL III. VLP IANVS lib. XXX. ad Sabinum.

ARbitriū familiæ erciscundæ uel unus petere potest. nam prouocare ad iudicem uel unum hæredē posse, palam est. igitur & præsentibus cæteris, & inuitis, poterit uel unus arbitrum poscere.

XL IIII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

INTER cohæredes etiam communi diuidundo iudicio agi potest, ut earum res duntaxat, quæ eorum communes sunt, & causæ ex his rebus pen-

pendentes, in iudiciū ueniant: de cæteris uero integre sit familiæ erciscundæ iudiciū. Si familiæ erciscundæ uel communi diuidūdo actum sit: adiudicationes prætor tuetur, exceptiones aut actiones dandæ. Si cohæredes absente uno cohærede rem uendiderunt, & in ea re dolo malo fecerunt, quo plus ad eos perueniret: uel familiæ erciscundæ iudicio præstabit ei, qui absuit, uel hæreditatis petitione. Fructus, quos ante aditam hæreditatē ex fundo hæreditario hæres cepit: non aliter familiæ erciscundæ iudicio præstare eum Iulianus ait, q̄ si cū sciret hæreditarium fundum esse, cepit. Qui familiæ erciscundæ, & cōmuni diuidundo, & finium regundorum agunt, & actores sunt, & rei: ideo iurare debent non calumniæ causa litem intendere, non calumniæ causa inficias ire. Quod ex facto suo unus ex cohæredibus ex stipulatione hæreditaria præstat, à cohærede non repetet: ueluti si A' SE, HAEREDE' QVE SVO DOLVM MALVM ABFVTVRVVM defunctus sponndit: uel NEQVE PER SE, NEQVE PER HAEREDEM SVVM FORE, QVO MINVS QVIS EAT AGAT. Imò si reliqui propter factum unius teneri cœperint, quia conditio stipulationis hæreditariæ exstiterit: habebunt familiæ erciscundæ iudiciū cum eo, propter quē commissa est stipulatio. Si quis stipulatus fuerit, TITIVM HAEREDEM' QVE EIVS RATVM HABITVRVM, & Titius pluribus hæredibus relictis decesserit: eum solum teneri, qui non habuit ratum: & eum solum ex hæredibus stipulatoris acturum, à quo fuerat petatum. Vsu fructu uxori legato, donec ei dos soluatur: per arbitrum familiæ erciscundæ tam id, quod cohæredis nomine ex dote solutum sit, recuperari: q̄ ut cohæres soluat, effici posse Cassius ait, & uerum est. Si duo cohæredes damnati sint statuatam ponere, & altero cessante alter eam fecerit: non esse iniquum Iulianus ait, familiæ erciscundæ iudiciū dari, ut pars impendiorum boni uiri arbitrato præstetur.

XLV. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

Si quid cōtendis ex hæreditate mihi tecū cōmune esse, quod ego ex alia causa meū p̄prium esse dico, id in familiæ erciscundæ iudiciū non uenit. Dolus, quē seruus hæredis admisit, in iudiciū familiæ erciscundæ nō uenit: nisi domini culpa in hoc erat, qui nō idoneū seruū rei cōi adplicuerat.

XLVI. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

Si maritus sub cōditione à patre institutus sit, interim de uxoris dote actio pendet. Planē si post mortē foceri diuortiū factum sit: quamuis pendente cōditione institutionis, dicendū est præceptioni locū esse: quia mortuo patre quædā filios sequūtur, etiā ante q̄ fiant hæredes: ut matrimoniū, ut liberi, ut tutelæ. igitur & dotē præcipe debet, qui onus matrimoniij post mortē patris sustinuit, & ita Scæuolæ quoq; nostro uisum est.

C iij Pom

XLVII. POMPONIVS lib. XXI. ad Sabinum.

IN iudicio familiæ erciscundæ, uel communi diuidundo, si dum res in arbitrio est, de iure prædij cōtrouersia sit: placet omnes eos, inter quos arbiter sumptus fuit, & agere, & opus nouum nunciare pro sua quenq; parte posse. & cum adiudicationes ab arbitro fiunt: si uni adiudicetur totus fundus, cauere oportere, ut quæ ex his actiōibus recepta fuerint, reddant: aut quæ in eas impensæ factæ fuerūt, præstentur. & si cum res in iudicio esset, eo nomine actum nō fuerit: eū consequi integrā actiōnem, cui totus fundus, aut pro quacunq; parte adiudicatus erit. Itē quæ res moueri possunt, & in ea iudicia ueniūt, si interea subreptæ sint: furti eos agere, quorum periculo hæ res fuerunt, posse.

XLVIII. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum.

SI familiæ erciscundæ, uel cōmuni diuidundo, uel finium regundo: actum sit, & unus ex litigatoribus decesserit pluribus hæredibus relictis: non potest in partes iudicium scindi, sed aut omnes hæredes accipere id debent, aut dare unum procuratorem, in quem omniū nomine iudicium agatur.

XLIX. VLPIANVS lib. II. disputationum.

aliās* in-
stitut, te-
statorē
iussus à
prætore
sepelire,
seruū. &c

Qui hæres erat ex parte* institutus à testatore, iussus à prætore distrahere seruū, cui erat testamento data libertas: ideo distraxit, duplamq; promisit, & ex ea cautione conuentus præstitit. Quæsitum est, an familiæ erciscundæ iudicio consequatur, quod ex duplæ stipulatione abest? Primo uideamus, an hic debuerit de dupla cauere. & mihi uidetur non debuisse. hi enim demum ad duplæ cautionem compelluntur, qui sua sponte distrahant: cæterū si officio distrahenteis funguntur, non debēt adstringi: non magis, quàm si quis ad exsequendam sententiam à prætore datus, distrahat. nam & hic in ea conditione est, ne cogatur implere id, quod coguntur hi, qui suo arbitrio distrahūt. nam inter officiū suscipienteis, & uoluntate distrahenteis multum interest. Quapropter re quidem integra stipulationem duplæ interponere non debuit: sed discernere prætor debet, esse emptori aduersus hæredem existentem actionem ex empto, si res distracta fuisset euicta. Si autem hæres errauit, & cauit, & seruus peruenit ad libertatem: stipulatio committetur. quæ si fuerit commissa: æquū erit utilem actionem ei aduersus cohæredem dari, directo iudicio familiæ erciscundæ* cessante, ne in damno moretur. nam ut familiæ erciscundæ iudicio agere quis possit, non tantum hæredem esse oportet: uerum ex ea causa agere, quam gessit, quamq; admisit post ea, quàm hæres effectus sit. cæterum cessat familiæ erciscundæ actio. & ideo si ante, quàm quis sciret se hæredem esse, in hereditate aliquid gesserit: familiæ erciscundæ iudicio non erit locus

locus, quia non animo hæredis gessisse uidetur. Quare qui ante aditam hæreditatem quid gessit, ueluti si testatorem sepeliuit: familiæ erciscundæ iudicium non habet. sed si post aditam hæreditatem id fecit: consequenter dicemus, familiæ erciscundæ iudicio consequi eum posse sumptum, quem fecit in funus.

L. IDEM lib. VI. *opinionum.*

Quæ pater filio emancipato studiorum causa peregre agenti subministravit: si non credendi animo pater misisse fuerit comprobatus, sed pietate debita ductus: in rationem portionis, quæ ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari æquitas non patitur.

L. I. IULIANVS lib. VIII. *digestorum.*

Fundus, qui dotis nomine socero traditus fuit, cum socer filium ex aliqua parte hæredem instituit: per arbitrium familiæ erciscundæ præcipi ita debet, ut ea causa filij sit, quæ futura esset, si dos per præceptionem legata fuisset. Quare fructus post litem contestatam percepti, ad eum redigendi sunt, habita ratione impensarum. qui uero ante litem contestatam percepti fuerint: æqualiter ad omnes hæredes pertinebunt. sed et impensarum ratio haberi debet: quia nullus casus interuenire potest, qui hoc genus deductionis impediat. Si ego à te hæreditatem petere uellem, tu mecum familiæ erciscundæ agere: ex causa utriusque nostrum mos gerendus est. Nam si ego totam hæreditatem possideo, & te ex parte dimidia hæredem confiteor, sed à communione discedere uolo: impetare debeo familiæ erciscundæ iudicium, quia aliter diuidi inter nos hæreditas non potest. Item si tu iustam causam habeas, propter quam per hæreditatis petitionem potius, quam per familiæ erciscundæ iudicium negotium distrahere uelis: tibi quoque permittendum erit hæreditatem petere. Nam quædam ueniunt in hæreditatis petitionem, quæ in familiæ erciscundæ iudicium non deducuntur. ueluti si ego debitor hæreditarius sim: iudicio familiæ erciscundæ non consequeris id, quod defuncto debui: per hæreditatis petitionem consequeris.

L. II. IDEM lib. II. *ad Urseium Feroem.*

Mæuius, qui nos hæredes fecit, rem communem habuit cum Attio. si cum Attio communi diuidendo egissemus, & nobis ea res adiudicata esset: uenturam eam in familiæ erciscundæ iudicio Proculus ait. Seruus liber & hæres esse iussus, id quod ex rationibus, quas patris familiam gessisset, penes se retineret: iudicio familiæ erciscundæ contra hæredibus suis præstabit. Arbitrarius familiæ erciscundæ inter me & te sumptus, quædam mihi, quædam tibi adiudicare uolebat. pro his rebus alterum alteri condemnandum esse intelligebat. quaesitum est, an possit pensatione ultro citroque facta, condemnatione eum solum, cuius

summa

summa excederet, eius duntaxat summa, quæ ita excederet, damna-
ret: & placuit posse id arbitrum facere. Cum familiæ erciscundæ, uel
communi diuidendo agitur: uniuerse res æstimari debent, non singu-
larum rerum partes.

LIII. VLP IANVS lib. II. *responsorum.*

Pecuniam, quam filius emancipatus ita credidit, ut patri solueretur:
ita demum in hæreditatē patris numerari, si patri aduersus filium
eiusdem quantitatis nomine actio competebat.

LIIII. NERATIVS lib. III. *membranarum.*

Ex hæreditate Lucij Titij, quæ mihi & tibi cōmunis erat, fundi par-
tem meam alienaui. deinde familiæ erciscundæ iudicium inter nos
acceptum est. neq; ea pars, quæ mea fuit, in iudicio ueniet, cum aliena-
ta de hæreditate exierit: neq; tua. quia etiam si remanet in pristino iu-
re, hæreditariaq; est: tamen alienatione meæ partis exit de communio-
ne. Vtrum autem unus hæres partem suam non alienauerit, an plures,
nihil interest: si modo aliqua portio alienata ab aliquo ex hæredibus,
hæreditaria esse desijt.

LV. VLP IANVS lib. II. *ad edictum.*

Si familiæ erciscundæ, uel communi diuidendo iudicium agatur, &
S diuisio tam difficilis sit, ut penè impossibilis esse uideat: potest iudex
in unius personam totam condemnationem conferre, & adiudicare
omnes res.

LVI. PAVLVS lib. XX. *ad edictum.*

Non solum in finiu regundorum, sed in familiæ erciscundæ quoq;
iudicio præteriti temporis fructus ueniunt.

LVII. PAPINI ANVS lib. II. *responsorum.*

Arbiter quoq; accepto, fratres communem hæreditatem consen-
su diuidentes, pietatis officio funguntur: quā reuocari non oportet,
licet arbiter sententiam iurgio preëmpto non dixerit: si non inter-
cedat ætatis auxilium.

COMMUNI DIUIDENDO. Tit. III.

PAVLVS lib. XXIII. *ad edictum.*

Communi diuidendo iudicium ideo necessarium fuit:
quod pro socio actio magis ad personales inuicem præ-
stationes pertinet, quàm ad communium rerum diuisio-
nem. Deniq; cessat communi diuidendo iudicium, si res
communis non sit.

II. CAIVS lib. VII. *ad edictum provinciale.*

Nihil autem interest, cum societate, an sine societate res inter ali-
quos.

quos communis sit. nam utroque casu locus est communi diuidundo iudicio. Cum societate res communis est inter eos, qui pariter eandem rem emerunt: sine societate communis est inter eos, quibus eadem res testamento legata est. In tribus duplicibus iudicijs, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, finium regundorum quæritur, quis actor intelligatur: quia par causa omnium uidetur: sed magis placuit eum uideri actorem, qui ad iudicium prouocasset.

III. VLP IANVS lib. XXX. ad Sabinum.

IN communi diuidundo iudicio nihil peruenit ultra diuisionem rerum ipsarum, quæ communes sunt: quàm si quid uel in his damni datum factumque est, uel quid eo nomine aut abest alicui sociorum, aut ad eum peruenit ex re communi. Si quid ipsi inter se sine dolo malo pepigerunt: id in primis & familiæ erciscundæ, & communi diuidundo iudex seruare debet.

IIII. IDEM lib. XIX. ad edictum.

PER hoc iudicium corporalium rerum fit diuisio, quarum rerum dominium habemus, non etiam hereditatis. De puteo quæritur, an communi diuidundo iudicio agi possit: & ait Mela, ita demum posse, si solum eius commune sit. Hoc iudicium bonæ fidei est: quare & si una res indiuisa relicta sit, ualebit utique cæterarum diuisio: & poterit iterum communi diuidundo agi de ea, quæ indiuisa mansit. Sicut autem ipsius rei diuisio uenit in communi diuidundo iudicio, ita etiam præstationes ueniunt: & ideo si quis impensas fecerit, consequetur. sed & si non cum ipso socio agar, sed cum herede socii, Labeo recte existimat impensas & fructus à defuncto perceptos uenire. Planè fructus ante percepti, quàm res communis esset, uel sumptus antea facti: in communi diuidundo iudicium non ueniunt. Ea propter scribit Iulianus, si missi in possessionem damni infecti sumus, & antequàm possidere iuberemur, ego insulam fulsero, sumptum istum communi diuidundo iudicio consequi me non posse.

V. IULIANVS lib. II. ad Urseium Ferocem.

SED si res non defenderetur, & ideo iussi sumus à prætore eas ædes possidere, & ex hoc dominium eorum nancisceremur. Respondit Proculus, communi diuidundo iudicio partem eius impensæ me seruaturum esse.

VI. VLP IANVS lib. XIX. ad edictum.

SI quis putans sibi cum Titio fundum communem esse, fructus perciperit, uel sumptum fecerit, cum esset cum alio communis: agi poterit communi diuidundo iudicio. quare etsi fundum Titius alienauerit: licet hic communi diuidundo iudicio locus non sit, quia à communi discessum est: utili tamen locum futurum, quod datur de præsta-

D tioni-

tionibus, quoties communio esse desijt. Siue autem locando fundum communem, siue colendo, de fundo communi quid socius constitutus sit: communi diuidundo iudicio tenebitur. Et siquidem communi nomine id fecit: neque lucrum, neque damnum sentire eum oportet. Si uero non communi nomine, sed ut lucraretur solus: magis esse oportet, ut & damnum ad ipsum respiciat. Hoc autem ideo præstat communi diuidundo iudicio: quia uidetur partem suam non potuisse expedite locare. Ceterum non alias communi diuidundo iudicio locus erit (ut & Papinianus scripsit) nisi id demum gessit aliquis, sine quo partem suam recte administrare non potuit: alioquin si potuit, habet negotiorum gestorum actionem, eaque tenetur.

Si quid post acceptum communi diuidundo iudicium fuerit impensum: Nerua recte existimat etiam hoc uenire. sed & partum uenire Sabini & Atilicius responderunt. sed & accessionem & decessionem hoc iudicium accipere, idem existimauerunt. Si quis in communem locum mortuum intulerit: an religiosum fecerit, uidendum. Et sane ius quidem inferendi in sepulchrum, unicuique in solidum competere: locum autem purum alter non potest facere religiosum. Trebatius autem & Labeo, quamquam putant non esse locum religiosum factum, tamen putant in factum agendum.

Si damni infecti in solidum pro ædibus caueris: Labeo ait communi diuidundo iudicium tibi non esse: cum necesse tibi non fuerit in solidum cauere, sed suffecerit pro parte tua. quæ sententia uera est. Si fundus communis nobis sit, sed pignori datus à me: uenit quidem in communi diuidundo iudicio, sed ius pignoris creditori manebit, etiam si adiudicatus fuerit. nam etsi pars socio tradita fuisset, integrum maneret. Arbitrum autem communi diuidundo hoc minoris partem æstimare debere, quod ex pacto uendere eam rem creditor potest, Iulianus ait. Idem scribit, si is, cum quo seruimus communem habebam, partem suam mihi pignori dederit, & communi diuidundo agere coeperit: pignoratitia exceptione eum submoueri debere. sed si exceptione usus non fuero: officium iudicis erit, ut cum debitori totum hominem adiudicauerit, partis æstimatione eum condēnet. manere enim integrum ius pignoris. quod si mihi iudex adiudicauerit: tanti duntaxat me condēnet, quanto plurius pignus sit, quam pecunia credita: & debitorem à me iubeat liberari. Officium iudicis etiam talis adiudicatio fieri potest: ut alteri fundum, alteri usum fructum adiudicet. Cetera eadem sunt, quæ in familiæ erciscundæ iudicio tractauimus. Ulpianus ait, cum in communi ædificio uicinus nunciavit, ne quid operis fieret: si unus ex sociis ex hac causa damnatus fuisset: posse eam poenam à socio pro parte seruare. Iulianus autem recte notat, ita de iure hoc uerum, si interfuit ædium hoc fieri.

VII. IDEM lib. XXX. ad Sabinum.

Com.

Comuni diuidundo iudicium locum habet & in uestigali agro. sed uestigalis ager an regionibus diuidi possit, uidendum. magis autem debet iudex abstinere ab huiusmodi diuisione: alioquin præstatio uestigalis confundetur. Neratius scribit arbitrum, si regionibus fundū non uestigalē diuisum duobus adiudicauerit: posse quasi in duobus fundis seruitutem imponere. Qui in rem Publicianā habent, etiam cōmuni diuidundo iudicium possunt exercere. de quibus etiam causis uindictio cessat (si tamen iusta causa est possidendi) utile cōmuni diuidundo cōpetit: ut puta si ex causa indebiti soluti res possideatur. Inter prædones autem hoc iudicium locū non habet. nec si precario possideant, locū habebit, nec si clam. quia iniusta est possessio ista: precaria uero iusta quidem, sed quæ non pergat ad iudicij uigorē. Iulianus scribit, si alter possessor puocet, alter dicat eum ui possidere: nō debere hoc iudicium dari, nec post annum quidem: quia placuit etiam post annum in eum, qui ui deiecit, interdictum reddi. Et si precario (inquit) dicat eū possidere, adhuc cessabit hoc iudicium: quia & DE PRECARIO interdictum datur. Sed & si clam dicatur possidere, qui puocat: dicendum esse ait, cessare hoc iudicium. nam & de clandestina possessione competere interdictum inquit. Si duo sunt, qui rem pignori acceperunt: æquissimum est utile cōmuni diuidūdo iudicium dari. Sed & si de usufructu sit inter duos controuersia, dari debet. Itē si duo à prætore missi sint in possessionē legatorū. est enim iusta causa possidendi custodiæ gratia. Ergo etsi duo uentres: idem erit dicendum. quod habet rationē. Planē si iam DAMNI INFECTI missus, iussus sit possidere: non erit huic utili iudicio locus, cum uindicationem habere possit. Cum de usufructu cōmuni diuidundo iudicio agitur: iudex officium suum ita diriget, ut uel regionibus eis uti frui permittat, uel locet usumfructum uni, uel tertiæ personæ, ut hi pensiones sine ulla controuersia percipiant: uel (si res mobiles sint) etiam sic poterit, ut inter se conueniant, caueantq; per tempora se usuros fruituros: hoc est, ut apud singulos mutua uice certo tempore sit ususfructus. Neq; colonis, neq; ijs, qui depositum susceperunt, hoc iudicium competit, quamuis naturaliter possideant. Inter eos, qui pignori acceperunt, talis diuisio fieri debet: ut non uero precio æstimetur pars, sed in tātum duntaxat, quātum pro ea parte debetur. & si adsignet quidē pignus uni ex creditoribus: licentia tamen non denegetur debitori debitum offerre, & pignus suū luere. Idemq; dicitur, & si possessor pignoris, litis æstimationem pignoratitia in rem agentis offerat. Si debitor communis prædij partē pignori dederit, & uel à domino alterius partis puocatus creditor eius, aut ab alio creditore alterius debitoris, licēdo supera

uerit: & debitor eius, cui res fuit adiudicata, uelit partē suam prædij recuperare soluto eo, quod ipse debuit: eleganter dicitur non esse audiendum, nisi & eam partem paratus sit recuperare, quam creditor per adiudicationem emit. Nam etsi partem rei uendideris, & prius, quam traderes emptori, communi diuidundo iudicio prouocatus fueris, alteraq; pars tibi adiudicata sit: cōsequenter dicitur ex empto agi nō posse, nisi totam rem paratus fuerit suscipere: quia hæc pars beneficio alterius uenditori accessit. quinimō & ex uendito posse conueniri emptorē, ut recipiat totum. solum illud spectandum erit, num forte fraus aliqua uenditoris interuenit. Sed si distracta parte cesserit uictus licitatione uenditor: æque ut precium restituat, ex empto tenebitur. Hæc eadē & in mandato, cæterisq; huius generis iudicijs seruabūtur.

VIII. PAVLVS lib. XXIII. ad edictum

ET si non omnes, qui rem communem habent, sed certi ex his diuidere desiderant: hoc iudicium inter eos accipi potest. Si incertum sit, an lex Falcidia locum habeat: inter legatarium & hæredē communi diuidundo agi potest, aut incertæ partis uindicatio datur. Similiter fit, & si peculium legatum sit: quia in quantum res peculiares diminuit id, quod domino debetur, incertum est. Venit in communi diuidundo iudicium etiam, si quis rem communem deteriore fecerit: forte seruum uulnerando, aut animum eius corrumpendo, aut arbores ex fundo excidendo. Si communis serui gratia noxæ nomine plus præstitit socius: æstimabitur seruius, & eius partem consequetur.

Item si unus in solidum de peculio conuentus, & damnatus sit: est cum socio communi diuidundo actio, ut partem peculij consequatur.

IX. AFRICANVS lib. VII. quæstionum.

Sed & postquam socius serui communis nomine de peculio in solidum damnatus esse: si apud sociū res peculiares intercidat, nihilominus utile esse iudicium communi diuidundo, ad recuperandam partem pecuniæ. alioquin iniquum fore, si tota ea res ad dānum eius, qui iudicium acceperit, pertineat: cum * utriusq; domini periculum in rebus peculiaribus esse debeat. Nam & eum, qui mandatu domini defensionē serui suscepit: omne, quod bona fide præstitit, seruaturum: quamuis peculiū postea interciderit. Hæc ita, si neutrius culpa interuenit. Etenim dominum, cum quo de peculio agitur, si paratus sit à rebus peculiaribus petitori cedere: ex caussa audiendum putauit, scilicet si non dolo malo & frustratione id faciat.

X. PAVLVS lib. XXIII. ad edictum.

Item quamuis legis Aquiliæ actio in hæredem non competit: tamē hoc iudicio hæres socij præstat, si quid defunctus in re communi admisit

als* neutrius.

misit: quo nomine legis Aquiliæ actio nascitur. Si usus tantum noster sit, qui neque uenire, neque locari debeat: quemadmodum diuisio possit fieri in comuni diuidendo iudicio, uideamus. Sed prætor interueniet, & rem emendabit: ut si iudex alteri usum adiudicauerit, non uideatur alter, qui mercedem accepit, non uti, quasi plus faciat (quia uidetur frui) quia hoc propter necessitatem fit. In communi diuidendo iudicio iusto precio æstimare rem debeat iudex: & de euictione quoque cauendum est.

XI. CAIVS lib. VII. ad edictum provinciale.

IN summa admonendi sumus: quod si post interitum rei communis is, cui aliquid ex comunione præstari oportet, eo nomine agere uelit: communi diuidendo iudicium utile datur. ueluti si actor impensas aliquas in rem comunem fecerit, siue socius eius solus aliquid ex ea re lucratus est (ueluti operas serui, mercedesque) hoc iudicio eorum omnium ratio habetur.

XII. VLPIANVS lib. LXXI. ad edictum.

SI ædes communes sint, aut paries communis: & eum reficere, uel demoliri, uel in eum mittere quid opus sit: communi diuidendo iudicio erit agendum, aut interdicto VTI POSSIDETIS experimur.

XIII. IDEM lib. LXXV. ad edictum.

IN iudicium communi diuidendo omnes res ueniunt: nisi si quid fuerit ex communi consensu exceptum nominatim, ne ueniat.

XIII. PAVLVS lib. III. ad Plautium.

IN hoc iudicium uenit, quod comuni nomine actum est, aut agi debuit ab eo, qui scit se socium habere. Impendia autem, quæ dum proprium meum fundum existimo, feci: quæ scilicet, si uindicaretur fundi pars, per exceptionem doli retinere possem: an etiam si communi diuidendo iudicio mecum agatur, æquitate ipsius iudicii retinere possim, considerandum est. Quod quidem magis puto: quia bonæ fidei iudicium est communi diuidendo: sed hoc ita, si mecum agetur. Cæterum si partem meam alienauero: non erit, unde retinere possim. Sed is, qui à me emit, an retinere possit, uidendum est. nam si uindicaretur ab eo pars: impendiorum nomine, quæ ego fecissem, ita ut ego, poterat retentionem facere. Et uerius est, ut & in hac specie expensæ retineatur. Quæ cum ita sint: rectissime dicitur, etiam impendiorum nomine utile iudicium dari debere mihi in socium, & manente rei comunione. Diuersum est enim, cum quasi in rem meam impendo, quæ sit aliena aut communis. hoc enim casu, ubi quasi in rem meam impendo, tantum retentionem habeo: quia neminem mihi obligare uolui. At cum puto rem Titij esse, quæ sit Mæuij: aut esse mihi communem cum alio, quam est: id ago, ut alium mihi obligem. & sicut negotiorum gestorum actio datur aduersus eum, cuius negocia curauim, cum putarem alterius ea esse: ita & in

D in pro

proposito. igitur etsi abalienauero prædium (quia in ea caussa fuit, ut actio mihi dari deberet) danda mihi erit (ut Iulianus quoque scribit) ne gociorum gestorum actio. Si conueniat, ne omnino diuisio fiat: huiusmodi pactum nullas uires habere, manifestissimum est. Si autem, * aliàs ne intra certū tēpus, * quod etiā ipsius rei qualitati prodest: ualet. Si quoad. inter socios conuenisset, ne intra certum tempus societas diuidetur: quin uendere liceat ei, qui tali conuentione teneretur, non est dubium. quare emptor quoque communi diuidendo agendo, eadem exceptione submouebitur, qua auctor eius submoueretur. Si paciscatur socius, ne partem suam petat: effectus tollitur societas.

XV. IDEM lib. V. ad Plautium.

SI socius serui communis nomine cōuentus & condēnatus sit: aget communi diuidendo etiam ante, quā præstet. nam etsi noxali iudicio cum uno actum sit, statim aget cum socio, ut ei pars tradatur: cautionibus interpositis, ut si non dederit, reddat.

XVI. IDEM lib. VI. ad Plautium.

CVm socij diuidunt societatem: de eo, quod sub conditione debetur, cautiones interuenire solent.

XVII. MODESTINVS lib. IX. regularum.

QVI cohæredes habet, si fundum pignori datū à testatore suo, comparauerit à creditore: non debet à cohæredibus cōmuni diuidendo iudicio conueniri.

XVIII. IABOLENVS lib. II. ἐπιστολῶν.

VT fundus hæreditarius fundo non hæreditario seruiat, arbiter disponere non potest: quia ultra id, quod in iudicium deductum est, excedere potestas iudicis non potest.

XIX. PAVLVS lib. VI. ad Sabinum.

ARbor, quæ in confinio nata est: item lapis, qui per utrūque fundum extenditur: quā diu cohærent fundo, è regione cuiusque finium utriusque sunt, nec in communi diuidendo iudicium ueniunt. sed cum aut lapis exemptus, aut arbor eruta, uel succisa est: cōmunis pro indiuiso fit, & uenit in cōmuni diuidendo iudiciū. nam quod erat finitis partibus, rursus confunditur. Quare sicut duabus massis duorum dominorum conflatis, tota massa communis est, etiam si aliquid ex prima specie separatim maneat: ita arbor & lapis separatus à fundo, confunditur ius dominij. De uestibulo communi binarum ædium, arbiter communi diuidendo inuito utrolibet dari non debet: quia qui de uestibulo liceri cogitur, necesse habet interdum totarum ædium precium facere, si aliàs aditum non habeat. Si per eundem locum uia nobis debeat, & in ea impensa facta sit: durius ait Pomponius, communi diuidendo

diuidendo uel pro socio agi posse. quæ enim communio iuris separatim intelligi potest: sed negotiorum gestorum agendum. Iudex comuni diuidendo, ite familiæ erciscundæ de seruo, qui in fuga est, iubere potest liceri eos, inter quos iudex est: & tunc eum adiudicare ei, penes quem licitatio remansit: nec erit periculum, ne ex senatusconsulto poena legis Furiæ committatur. Aquarum iter non uenire in iudicium communi diuidendo Labeo ait. nam aut ipsius fundi est, & ideo in iudicium non uenit: aut separatim à fundo, diuisum tamen aut mensura, aut temporibus. Sed possunt iura interdum separata à fundo esse, nec mensura, nec temporibus diuisa: ueluti cum is, cuius fuerunt, plures hæredes reliquit. quod cum accidit: consentaneum est, & ea in arbitrio familiæ erciscundæ uenire. Nec uidere se (inquit Póponius) quare minus in communi diuidendo iudicio, quam familiæ erciscundæ iudicium ueniant. Igitur in omnibus huiusmodi speciebus in communi diuidendo iudicio uenit, ut præfata iura aut mensura, aut temporibus diuidantur.

XX. POMPONIUS lib. XIII. ad Sabinum.

Si is, cum quo fundum comunem habes, ad delictum non respondit: & sub id motu iudicis uilla diruta est, aut arbusta succisa sunt: præstabit tibi detrimentum iudicio comuni diuidendo. quidquid enim culpa socii admissum est, eo iudicio continetur.

XXI. VLPIANUS lib. XXX. ad Sabinum.

Iudicem in prædijs diuidendis, quod omnibus utilissimum est, uel quod malunt litigatores, exsequi conuenit.

XXII. POMPONIUS lib. XIII. ad Sabinum.

Si meo & uicini nomine parietem ædificem, uel repetiturus ab eo pro parte impensam, uel donationis gratia: communis fiet paries.

XXIII. VLPIANUS lib. XXXII. ad edictum.

Si contenerit inter te & socium tuum, ut alternis annis fructum perciperetis, & non patiatum te socius tui anni fructum percipere: uidendum, utrum ex conducto sit actio, an uero communi diuidendo. Eadem quaestio est, et si socius, qui conuenerat, ut alternis annis frueretur: pecus immisit, & effecit, ut futuri anni fructus, quos socium percipere oportuit, corrumperebantur. Et puto magis communi diuidendo iudicium, quam ex conducto locum habere. quæ enim locatio est, cum merces non intercesserit: aut certe actionem incerti ciuilem reddendam.

XXIII. IULIANUS lib. VIII. digestorum.

Comunis seruus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilominus comune id erit: sed is, ex cuius re adquisitum fuerit, communi diuidendo iudicio eam summam præcipere potest: quia bonæ fidei conuenit, ut unusquisque præcipuum habeat, quod ex re eius seruus adquisierit. Cum agere

agere tecum communi diuidundo uellem, partem tuam Titio tradidisti, mutandi iudicii causa: teneris mihi pratoria actione, quod fecisses, ne tecum communi diuidundo ageretur.

XXV. IDEM lib. XII. *digestorum.*

SI Stichus communis meus & tuus seruus habuerit Pamphilum uicarium aureorum decem, & mecum actum de peculio fuerit, condemnatusque decem praestitero: quamuis postea Pamphilus decesserit, nihilominus actione communi diuidundo uel pro socio quinque praestare debet: quia te hoc aere alieno liberaui. Longe magis consequar, si Stichus post mortem Pamphili alium uicarium adquisierit.

XXVI. ALFENVS VARVS lib. II. *digestorum.*

Communis seruus, cum apud alterum esset, crus fregit in opere, quarebatur, alter dominus, quid cum eo, penes quem fuisset, ageret? Respondi, si quid culpa illius magis, quam casu res communis damni coepisset: per arbitrium communi diuidundo posse recuperari.

XXVII. PAVLVS lib. III. *ὑπομνήματα Alfeni digestorum.*

DE communi seruo unus ex sociis quaestionem habere, nisi communis negotii causa, iure non potest.

XXVIII. PAPINIANVS lib. VII. *quaestionum.*

Sabinus in re communi ait neminem dominorum iure facere quidquam inuito altero posse. unde manifestum est prohibendi ius esse. in re enim pari potiore causam esse prohibentis constat. Sed et si in communi prohiberi socius a socio, ne quid faciat, potest: ut tamen factum opus tollat, cogi non potest. si cum prohibere poterat, hoc praetermisit. & ideo per communi diuidundo actionem damnum sarciri poterit. Sin autem facienti consensit: nec pro damno habet actionem, quod si quid absente socio ad laesionem eius fecit: tunc etiam tollere cogitur.

XXIX. PAVLVS lib. II. *quaestionum.*

Si quis cum existimaret fundum communem sibi cum Mauro esse, quem cum Titio communem habebat, impedisset: recte dicitur etiam communi diuidundo iudicium ei sufficere. hoc enim est: si sciam rem communem esse, ignorem autem cuius socii, neque enim negotia socii gero, sed propriam rem tueor: & magis ex re, in quam impeditur, quam ex persona socii actio nascitur. Denique ea actione & pupillum teneri dicimus, ut impendia restituat officio iudicis. Diuersa causa est eius, qui putat se in rem propriam impendere, cum sit communis. huic enim nec communi diuidundo iudicium competit, nec utile dandum est. ille enim, alias* uel qui scit rem esse communem, *uel alienam: negotia eo animo gerit, ut aliquem sibi alienane obliget, licet in persona labi. Póponius scripsit, posci iudicem posse a gencia. quolibet sociorum. Sed etiam si unus ex sociis mutus erit, recte cum eo communi diuidundo agi.

Scruo.

XXX. SCAEVOLA lib.I. *responsorum.*

Comuni diuidendo iudiciū recte agi: siue neuter possideat, siue alter sociorum tantum, non possideat.

XXXI. PAVLVVS lib.V. *responsorum.*

Bina mancipia, quæ ex hæreditate paterna iussu prætoris pupillis ministerij causa seruata essent: diuisa non uideri, sed omnium communia permanfisse.

AD EXHIBENDVM.

Tit. IIII.

VLPIANVS lib.XIX. *ad edictum.*

Hæc actio per quam necessaria est, & uis eius in usu quotidiano est: & maxime propter uindicationes introducta est.

II. PAVLVVS lib.XXI. *ad edictum.*

Exhibere est facere in publico potestate, ut ei qui agit, experiūdi sit copia.

III. VLPIANVS lib.XXIII. *ad edictum.*

In hac actione actor nosse debet, & *dicere omnia argumenta rei, de qua agit. **aliās* Qui ad exhibendum agit, non utiq; dominum se dicat, nec debet ostendere: cum multæ sint causæ ad exhibendum agendi. Præterea in hac actione notandum est, quod reus contumax per inlitem iusiurandum petitori damnari possit, ei iudice quantitatem taxante. Est autē personalis hæc actio: & ei competit, qui in rem acturus est qualicunq; in rem actione: etiam pignoratitia Seruiana, siue hypothecaria, quæ creditoribus competit. Sed & usumfructum petitorio competere ad exhibendum Pomponius ait. Sed & si quis interdicturus, rem exhiberi desideret, audietur. Item si optare uelim seruum, uel quamlibet aliam rem, cuius optio mihi relicta est: ad exhibendum me agere posse constat, ut exhibitū possim uindicare. Si quis noxali iudicio experiri uelit, ad exhibendum ei actio necessaria est. Quid enim, si dominus quidē paratus sit defendere, actor uero *designare nō possit, **aliās* nisi ex præsentibus: quia aut seruum non recognoscit, aut nomen non *destina-* tenet: nonne æquum est ei familiam exhiberi, ut noxium suum agnoscat? *re.* Quod ex causa debet fieri, ad designandū eū, cuius nomine noxa liquis agit, recensitione seruorū facta. Si quis extra hæredem tabulas testamenti, uel codicillos, uel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi uelit: dicendum est, per hanc actionem agendum non esse, cū sufficiant interdicta in hanc rem competētia. & ita Pomponius. Sciendum est aut non solum eis, quos diximus, competere ad exhibendum actionem: uerū ei quoq; cuius interest exhiberi. iudex igitur summam debet cognoscere, an eius intersit, non aut, & an eius res sit: &

E sic

sic iubere uel exhiberi, uel non: quia nihil illius interest. Plus dicit Iulianus: etiam si uindicationem nō habeam, interim posse me agere ad exhibendum, si mea inter sit exhiberi: ut puta si mihi seruus legatus sit, quem Titius optasset. agam enim ad exhibendum, ut Titius optet, & sic iudicem: quamuis exhibitum ego optare non possim. Si mecum fuerit actum ad exhibendum: ego ob hoc, quod conuersus sum ad exhibendum, actione ad exhibendum agere non possum: quamuis uideatur interesse mea ob hoc, quod teneor ad restituendum. sed hoc non sufficit. alioquin & qui dolo fecit, quo minus possideret, poterit ad exhibendum agere, quamvis neque uindicaturus, neque interdictus sit: & fur, & raptor poterit. quod nequaquam uerum est. Eleganter igitur definit Neratius, iudicem ad exhibendum hactenus cognoscere: an iustam & probabilem causam habeat, propter quam exhiberi sibi desideret.

Pomponius scribit, eiusdem hominis nomine recte plures ad exhibendum agere posse: forte si homo primi sit, secundi in eo ususfructus sit, tertius possessionem suam contendat, quartus pignorum sibi eū adfirmet. Omnibus igitur ad exhibendum actio competit: quia omnium interest eum hominem exhiberi. Ibidem subiungit, iudicem per arbitrium sibi ex hac actione commissum, etiam exceptiones aestimare, quas possessor obijcit: & si qua tam euidentis sit, ut facile repellat agentem, debere possessorē absolui. si uero obscurior, uel quæ habeat altiorē questionem: differendam in directum iudicium, re exhiberi iussa. De quibusdam tamen exceptionibus omnimodo ipsum debere disceptare, qui in ad exhibendum actione iudicat: ueluti pacti cōuenti, doli mali, iuris iurandi, rei iudicatæ est. Interdum æquitas exhibitionis efficit, ut quāuis ad exhibendum agi non possit, in factum tamen actio detur, ut Iulianus tractat. Seruus (inquit) uxoris meæ rationes meas conscripsit. hæ rationes possidentur à te. desidero eas exhiberi. Ait Iulianus: si quidem in mea charta scriptæ sunt, locum esse huic actioni: quia & uindicare eas possum. nam cum charta mea sit, & quod in ea scriptum est, meum est. sed si charta mea non sit: quia uindicare non possum, nec ad exhibendum experiri. in factum igitur mihi actionem competere. Sciendum est, aduersus possessorem hac actione agendum: non solum eum, qui ciuilitè, sed & eum, qui naturaliter incumbat possessioni. Denique creditorem, qui pignori rem accepit, ad exhibendum teneri placet.

III. POMPONIVS lib. VI. ad Sabinum.

Nam & cum eo, apud quem deposita, uel cui commodata, uel locata res sit, agi potest.

V. VLPIANVS lib. XXIII. ad edictum.

Celsus scribit: si quis merces, quas exuehendas conduxit, in horreo posuit

posuit: cū conductore ad exhibendū agi posse. Item si mortuū cōducto
re hæres existat: cū hærede agendū. sed si nemo hæres sit: cū horreario
agendū. nam si à nullo (inquit) possidentur: uerū est, aut horreariū possi
dere, aut certe ille est, qui possit exhibere. Idē ait: q̄modo aut possidet,
qui uehendas conduxit: an quia pignori tenet: quæ species ostendit
etiam eos, qui facultatem exhibendi habent, ad exhibendum teneri.

Julianus etiam scribit ad exhibendum teneri, qui rerum uel legato
rum seruandorum causa in possessione sit. sed & eum, qui ususfructus
nomine remaneat: quamuis nec hic utiq; possideat. Inde Iulianus quæ
rit, quatenus hos oporteat exhibere. & ait priorem quidem sic, ut actor
possessionem habeat: is autem, cum quo agetur, rei seruandæ causa sit
in possessione. eum uero, qui usumfructum habet, sic ut actor rē possi
deat: is, cū quo agetur, utatur fruatur. Idem Iulianus scribit: emptor
rem, qui ruta casa non restituit, ad exhibendum teneri, in quantum in
litem iurauero. sed ibi adiicit: si emptor possideat, uel dolo fecerit, quo
minus possideat. Idem Celsus scribit: stercus, quod in aream meam
congestisti, per ad exhibendum actionem posse te consequi, ut tollas:
sic tamen, ut totum tollas. cæterum aliās non posse. Sed & si ratis de
lata sit ui fluminis in agrum alterius: posse eum conueniri ad exhiben
dum, Neratius scribit. Vnde quærit Neratius, utrum de futuro dūtaxat
damno, an etiam de præterito domino agri cauendum sit. Et ait etiam
de præterito caueri oportere. Sed & si de ruina aliquid in tuam aream,
uel in tuas ædes deciderit: teneberis ad exhibendum, licet non possideas.
Item si quis facultatem restituendi non habet: licet possideat, ta
men ad exhibendum non tenebitur. ut puta si in fuga seruus sit: ad hoc
planè solum tenebitur, ut caueat se exhibiturum, si in potestatem eius
peruenerit. sed si non sit in fuga, permiseris autem ei, ubi uelit morari:
idem erit dicendum. aut si peregre à te missus sit, uel in prædijs tuis
agat: ad hoc solum teneberis, ut caueas.

* Hæc ali
as defunt

VI. PAVLVVS lib. XIII. ad Sabinum.

Gemma inclusa auro alieno, uel sigillum candelabro, uindicari nō
potest: sed ut excludatur, ad exhibendum agi potest. Aliter atq; in
tigno iuncto ædibus, de quo nec ad exhibendū agi potest: quia lex duo
decim tabularum solui uetat, & actione DE TIGNO IUNCTO ex
eadem lege in duplum agitur.

VII. VLPIANVS lib. XXIII. ad edictum.

Tigni appellatione omnem materiam in lege duodecim tabularū
accipimus, ut quibusdam recte uidetur. Sed & si rotam meam
tuo uehiculo aptaueris: teneberis ad exhibendum (& ita Pomponius
scribit) quamuis tunc ciuilitè non possideas. Idem & si armario, uel na

E ij ui

ui tabulam meam, uel ansam scypho iniunxeris, uel emblemata phiala: uel purpuram uestimento intexueris: aut brachium statuæ coadunaueris. Item municipes ad exhibendum conueniri possunt: quia facultas est restituendi. nam & possidere & usucapere eos posse constat. idem in collegijs cæterisque corporibus dicendum erit. Si quis non possideat litis contestatæ tempore, postea ante sententiam possidere coeperit: oportere dici putamus, debere condemnari, nisi restituat. Si quis cum iudicij accepti tempore possideret, postea sine dolo malo possidere desierit: absolui eum oportet, quamuis sit (inquit Pomponius) quod ei imputetur, cur non statim restituit, sed passus est secum litem contestari. Idem scribit: si quis litis contestatæ tempore possederit, deinde desierit possidere, mox coeperit (siue ex eadem causa, siue ex alia) condemnari eum oportere, nisi restituat. Ibidem non male Pomponius scribit: eius, qui ad exhibendum egit, utroque tempore interfuisse oportere rem ei restitui: hoc est, & quo lis contestaretur, & quo fieret condemnatio. & ita etiam Labeoni placet.

VIII. IULIANVS lib. IX. *digestorum*:

Si ad exhibendum actum est cum eo, qui neque possidebat, neque dolo malo fecerat, quo minus possideret: deinde eo defuncto hæres eius possidet rem: exhibere eam cogendus erit. Nam etsi fundum uel hominem petiero, & hæres ex eadem causa possidere coeperit: restituere cogitur.

IX. VLPPIANVS lib. XXIII. *ad edictum*.

Iulianus scribit. si quis hominem, quem possidebat, occiderit: siue ad alium transtulerit possessionem, siue ita rem corruperit, ne haberi possit: ad exhibendum tenebitur, quia dolo malo fecit, quo minus possideret. Proinde & si uinum, uel oleum, uel quid aliud effuderit, uel confregerit: ad exhibendum tenebitur. Glans ex arbore tua in fundum meum decedit. eam ego immisso pecore depasco. qua actione possum teneri? Pomponius scribit, competere actionem ad exhibendum: si dolo pecus immisi, ut glandem comederet. Nam etsi glans exstaret, nec patereris me tollere, ad exhibendum tenereris: quæadmodum si materiam meam delatam in agrum suum quis auferre non pateretur. Et placet nobis Pomponij sententia, siue glans exstet, siue consumpta sit. Sed si exstet, etiam interdicto DE GLANDE LEGENDA * ut mihi tertio quoque

* hæc alii die legendæ glandis facultas esset * uti potero, si dani infecti cauero. Si autem desunt quis rem fecit ad alium peruenire: uidetur dolo fecisse, quo minus possideret: si modo hoc dolo fecerit. Sed & si quis rem deteriore exhibuerit, æque ad exhibendum eum teneri, Sabinus ait. sed hoc utique uerum est, si dolo in aliud corpus res sit translata: ueluti si ex scypho massa facta sit. quantum enim massam exhibeat: ad exhibendum tenebitur. nam

muta-

mutata forma propè interimit substantiam rei, ut Marcellus scribit.

Si tibi decem nomismata sint sub conditione legata, & mihi decem ususfructus purè: deinde hæres pendente conditione, non exacta cautione, decem fructuario soluerit: ad exhibendum eum actione, qui decem soluerit, teneri: quasi dolo fecerit, quo minus possideret. dolo autem in eo est: quod cautionem exigere supersedit à fructuario, effectumq; ut legatum tuum euanesceret, cum iam numos uindicare non possis. Ita demum autem locum habebit ad exhibendum actio, si conditio exstiterit legati. Potuisti tamen tibi prospicere stipulatione legatorum. si prospexisti: non erit tibi necessaria ad exhibendum actio. Si tamen ignarus legati tui à fructuario satis nõ exegit: dicit Marcellus cessare ad exhibendum, scilicet quia nullus hic dolo est. succurrendum tamen legatario in factum aduersus fructuarium actione ait. **Quantum** ad hanc actionem attinet: exhibere est in eadem causa præstare, in qua fuit, cum iudicium acciperetur: ut quis copiam rei habens, possit actionem exsequi, quã destinauit, in nullo causa, quã intēdit, læsa: quamuis non de restituendo, sed *de exhibendo agatur. Proinde si post litem al's* ad exhibendum contestatam usucaptum exhibeat: non uidetur exhibuisse, cum petitor intentionem suam perdiderit. & ideo absolui eum non oportet: nisi paratus sit repetita die intentionem suscipere, ita ut fructus secundum legem æstimentur. Quia tamen causa petitori in hac actione restituitur: Sabinus putauit, partum quoq; restituendum: siue prægnas fuerit mulier, siue postea conceperit. quã sententiam & Pomponius pbat.

Præterea utilitates, si quæ amissæ sunt ob hoc, quod non exhiberetur, uel tardius exhiberetur: æstimandæ à iudice sunt. Et ideo Neratius ait: utilitatem actoris uenire in æstimationem, non quanti res sit. quæ utilitas (inquit) interdum minoris erit, quàm res.

X. PAVLV S lib. XXVI. ad edictum.

SI optione intra certum tempus data, iudicium in id tempus extractum est, quo frustra exhibeatur: utilitas petitoris conseruetur. quod si per hæredem non stetit, quo minus exhiberet tempore iudicij accipiendi: absoluendus est hæres.

XI. VLP IANVS lib. XXIII. ad edictum.

Sed & si hæreditas amissa sit ob hoc, quod seruus non exhibebatur: sequissimum est æstimari officio iudicis damnum hæreditatis. Quo autem loco exhiberi rem oporteat, uel cuius sumptibus, uideamus. Et Labeo ait, ibi exhibendam, ubi fuerit, cū lis contestaretur: periculo autē & impendijs actoris perferendam, perducendam uē eò loci, ubi actum sit. Planè pascere seruum, uestire, curare, possessorem oportere ait. Ego autem arbitror interdū etiam hæc actorem agnoscere oportere:

E iij si for-

si forte ipse seruus ex operis, uel artificio suo solebat se exhibere, nunc uero cogitur uacare. Proinde & si apud officium fuerit depositus exhibendus: cibaria debet agnoscere, qui exhiberi desiderauit, si non solebat possessor seruum pascere. nam si solebat: sicuti pascit, ita & cibaria potest non recusare. Interdum tamen eò loci exhibere debet suis sumptibus: si forte proponatur data opera eum in locū abditū res contulisse, ut actori incommodior esset exhibitio. nam in hunc casum suis sumptibus, & periculo debet exhibere in eum locum, ubi agetur: ne ei calliditas sua profit. Si de pluribus rebus quis conueniat, & litis contestatæ tempore omnes possederit: licet postea quasdam desierit (quāuis sine dolo) possidere: damnandū, nisi exhibeat eas, quas potest.

XII. PAVLVVS lib. XXVI. ad edictum.

DE eo exhibendo, quem quis in libertatem uindicare uelit: huic actioni locus esse potest. Et filius familiās ea actione tenetur, si facultatem rei exhibendæ habeat. Sæpius ad exhibendum agenti, si ex eadem causā agat, obstatuam exceptionem Iulianus ait. nouam autem causā interuenire: si is, qui uindicandi gratia egisset, post acceptum iudicium eam ab aliquo accepit. & ideo exceptionem ei non officere. Item si ei, qui furti acturus, ad exhibendū egisset, iterum furtū factū sit. Deniq; si quis oprādi gratia ad exhibendū egisset, & post litem contestatam alterius testimonio optio data sit: ad exhibendum agere potest. Si quis ex uuis meis mustum fecerit, uel ex oliuis oleum, aut ex lanis uestimenta, cum sciret hæc aliena esse: utriusq; nomine ad exhibendum actione tenebitur: quia quod ex re nostra fit, nostrum esse, uerius est. Si post iudicium acceptum homo mortuus sit: quamuis sine dolo malo & culpa possessoris: tamen interdum tanti damnandus est, quanti actoris interfuit per eum non effectum, quo minus tūc, cum iudicium acciperet, homo exhiberetur. tanto id magis: si apparebit eo casu mortuū esse, qui non incidisset, si tunc exhibitus fuisset. Si iusta ex causā statim exhiberi res non possit: iussu iudicis cauere debet, se illo die exhibiturum. Hæres non quasi hæres, sed suo nomine hac actione uti potest. Item hæres possessoris suo nomine tenetur. Igitur non procedit quærere, an hæredi & in hæredem danda sit. Planè ex dolo defuncti danda est in hæredem hæc actio, si locupletior hæreditas eo nomine facta sit: ueluti quod precium rei consecutus sit.

XIII. CAIVS lib. VI. ad edictum prætoris Urbani. Tit. de liberali causā.

SI liber homo detineri ab aliquo dicatur: interdictū aduersus eum, qui detinere dicitur, de exhibendo eo potest quis habere. nam ad exhibendum actio in eam rem inutilis uidetur: quia hæc actio ei creditur competere, cuius peculiariter interest.

Pomponius

XIIII. POMPONIUS lib. XIII. ad Sabinum.

Si in nurnos ab uxore sibi donatos, sciens suos factos non esse, pro re empta dederit: dolo malo fecit, quo minus possideat: & ideo ad exhibendum actione tenetur.

XV. IDEM lib. XVIII. ad Sabinum.

Thesaurus meus in tuo fundo est, nec eum pateris me effodere. cum eum loco non moueris, furti quidem, & ad exhibendum eo nomine agere me recte non posse, Labeo ait: quia neque possideas eum, neque dolo feceris, quo minus possideres: utpote cum fieri possit, ut nescias thesaurum in tuo fundo esse. Non esse autem iniquum, iuranti mihi, non calumnie causa id postulare: nec interdictum, uel iudicium ira dari: ut si per me non steterit, quo minus damni infecti tibi operis nomine caueatur: ne uim facias mihi, quo minus eum thesaurum effodiam, tollam, exportem. Quod si etiam furtiuus iste thesaurus est, etiam furti agi potest.

XVI. PAULUS lib. X. ad Sabinum.

Cum seruus aliquid tenet, dominus ad exhibendum suo nomine tenetur. si autem seruus citra scientiam domini dolo fecit, quo minus habeat: uel furti actione, uel de dolo malo noxalis serui nomine danda est. ad exhibendum autem utilis nulla constituenda est.

XVII. VLPIANUS lib. IX. de omnibus tribunalibus.

Si quis hominem debilitatum exhibeat, uel eluscatum: ad exhibendum actione quidem absolui debet (exhibuit enim, & nihil impedit directam actionem talis exhibitio) poterit tamen agere actor ex lege Aquilia de hoc damno.

XVIII. IDEM lib. VI. opinionum.

Solutione chirographo inani facto, & pignoribus liberatis: nihilominus creditor, ut instrumenta ad eum contractum pertinentia, tam ab alio, quam debitore exhibeantur, agere potest.

XIX. PAULUS lib. IIII. ad Trebatium Alfeni digestorum.

Ad exhibendum possunt agere omnes, quorum interest. Sed qui dam consuluit, an possit efficere hoc dicto, ut rationes aduersarij sibi exhiberentur, quas exhiberi magni eius interesset? Respondit, non oportere ius civile calumniari, neque uerba eius captare: sed qua mente quid diceretur, animaduertere. Nam illa ratione etiam studiosum aliquis doctrinae posse dicere, sua interesse, *illos aut illos libros sibi exhiberi: quia si essent exhibiti, cum eos legisset, doctior & melior futurus esset. *alias. illos aut alios.

XX. VLPIANUS lib. II. regularum.

Questionis habendae causa ad exhibendum agitur ex delictis factorum ad uindicandos conscios.

Digestorum

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER VNDECIMVS.

DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS, & de interrogatorijs actionibus sublatis. Tit. I.

CALLISTRATVS lib. II. *edicti monitorij.*

TOTES hares interrogandus est, qua ex parte hares sit: quoties aduersus eum actio instituitur, & dubitat actor, qua ex parte is, cum quo agere uelit, hares sit. Est autem interrogatio tunc necessaria, cum in personam est actio, & ita si certum petetur: ne dum ignoret actor, qua ex parte aduersarius defuncto hares exstiterit, interdum plus petendo aliquid damni sentiat.

Interrogatorijs autem actionibus hodie non utimur: quia nemo cogitur ante iudicium de suo iure aliquid respondere: ideoque minus frequentantur, & in desuetudinem abierunt, & tantummodo ad probationes litigatoribus sufficiunt ea, quae ab aduersa parte expressa fuerunt apud iudices: uel in hereditatibus, uel alijs rebus, quae in causis uertuntur.

II. VLP IANVS lib. XXII. *ad edictum.*

EDictum de interrogatiombus ideo praetor proposuit: quia sciebat difficile esse eis, qui heredem bonorum me possessorem conuenirent, probare aliquem esse heredem, bonorum me possessorem.

III. PAVLVS lib. VII. *ad edictum.*

QVia plerumque difficilis probatio hereditatis est.

IIII. VLP IANVS lib. XXII. *ad edictum.*

VOluit praetor adstringere eum, qui conuenitur ex sua in iudicio responsione: ut uel confitendo, uel mentiendo sese oneret: simul ut de portione, pro qua quisque hares exstiterit, ex interrogatione certioreretur. Quod ait praetor, QVI IN IVRE INTERROGATVS RESPONDIT, sic accipiendum est apud magistratus populi Romani, uel praesides prouinciarum, uel alios iudices. ius enim eum solum locum esse, ubi iuris dicundi, uel iudicandi gratia consistat: uel si domi, uel in itinere hoc agat.

V. CAIVS lib. III. *ad edictum prouinciale.*

QVi interrogatur, an hares, uel quora ex parte sit, uel an in potestate habeat eum, cuius nomine noxali iudicio agitur: ad deliberandum tempus impetrare debet: quia si perperam confessus fuerit, incommodo adficietur.

Vlpianus

VI. VLP IANVS lib. XXII. ad edictum.

ET quia hoc defunctorum interest, ut successores habeant: interest & uiuentium, ne precipitentur, q̃ diu iuste deliberant. Interdū interrogatus quis, an hæres sit, nō cogitur respondere: utputa si controuersiam hæreditatis ab alio patiatur. & ita diuus Hadrianus constituit. ne aut negando hæredem, præiudicet sibi: aut dicendo se hæredē, illigetur etiam ablata sibi hæreditate.

VII. IDEM lib. XVIII. ad edictum.

SI quis in iure interrogatus, an quadrupes, quæ pauperiem fecit, eius sit, responderit: tenetur.

VIII. PAULVS lib. XXII. ad edictum.

SI quis interrogatus de seruo, qui damnum dedit, responderit suum esse seruū: tenebitur lege Aquilia quasi dominus. etsi cum eo actum sit, qui respondit: dominus ea actione liberatur.

IX. VLP IANVS lib. XXII. ad edictum.

SI sine interrogatione quis responderit se hæredem, pro interrogato habetur. Interrogatum non solum à prætore accipere debemus, sed & ab aduersario. Sed si seruus interrogetur, nulla erit interrogatio: non magis, quàm si seruus interroget. Alius pro alio non debet respondere cogi, an hæres sit. de se enim debet quis in iudicio interrogari, hoc est, cum ipse conueniatur. Celsus libro quinto digestorum scribit. si defensor in iudicio interrogatus, an is, quem defendit, hæres, uel quota ex parte sit, falsò responderit: ipse quidem defensor aduersario tenebitur: ipsi autem, quem defendit, nullum facit præiudicium. ueram itaq̃ esse Celsi sententiam, dubium non est. An ergo non uideatur defendere, si non responderit, uidendum. quod utiq̃ consequens erit dicere: quia nō plene defendit. Qui interrogatus hæredem se responderit, nec adiecerit, ex qua parte: ex asse respondisse dicendus est. nisi forte ita interrogetur, an ex dimidia parte hæres sit: & responderit, hæres sum. hic enim magis puto ad interrogatum respōdisse.

Illud quæritur: an quis cogatur respondere, utrum ex testamento hæres sit: & utrū suo nomine ei quæ sita sit hæreditas: an uero per eos, quos suo iuri subiectos habet, uel per eum, cui hæres existit? Summatim igit̃ prætor cognoscere debet, cū quæretur, an quis respōdere debeat, quo iure hæres sit: ut si ualde interesse compererit, plenius respondere iubeat. quæ obtinere debent non solum in hæredibus, sed etiam in honorarijs successoribus. Deniq̃ Iulianus scribit, eum quoq̃, cui hæreditas restituta est, debere in iure interrogatum respondere, an hæreditas ei sit restituta. & si de peculio agatur, non oportere responderi à patre uel domino, an in potestate habeat filiū uel seruū: quia hoc so-

lum quærat, an peculium apud eum, cum quo agitur, sit.

X. PAVLVS lib. XLVII. ad edictum.

Non alienum est eum, à quo damni infecti stipulari uelimus, interrogare in iure: an ædes uel locus eius sit, ex quo damnum timeatur, & pro qua parte ait si neget suum prædium esse, ne damni infecti caueat: aut cedere, aut si resistendum putauerit, quasi dolo uersatus, tradere compellatur.

XI. VLP IANVS lib. XXII. ad edictum.

De ætate quoque interrogatus, interdum respondere debet. Si quis cum hæres non esset, interrogatus responderit ex parte se hæredem: sic conuenietur, atque si ex ea parte hæres esset. fides enim ei contra se habebitur. Qui ex quadrante hæres, uel omnino, cum hæres non esset, responderit se hæredem ex asse: in assem instituta actione conuenietur. Si cum esset quis ex semisse hæres, dixerit se ex quadrante: mendacij hanc poenam feret, quod in solidum conuenietur. non enim debuit mentiri, dum se minoris portionis hæredem adseuerabat. Interdum tamen iusta ratione potest opinari se hæredem ex minore parte. quid enim si nescit sibi partem adcreuisse, uel ex incerta parte fuit institutus? cur ei responsum noceat? Qui tacuit apud prætorē, in ea causa est, ut instituta actione in solidum conueniatur: quia quasi negauit se hæredem. nam qui omnino non respondet, contumax est. contumaciæ autem poenam hanc ferre debet, ut in solidum conueniatur, quemadmodum si negasset: quia prætorem continere uidetur. Quod autem ait prætor, OMNINO NON RESPONDISSE, posteriores omnes sic acceperunt: ut omnino non respondisse uideatur, & qui ad interrogatum non respondit, id est *πρὸς ἑπὶ τοῦ*. Si interrogatus quis, an ex asse hæres esset, responderit se ex parte hæredem: si ex dimidia esset, nihil ei nocere responsum. quæ sententia humana est. Nihil interest, neget quis, an taceat interrogatus, an obscure respondeat, ut incertum dimittat interrogatorē. Ex causa succurri ei, qui interrogatus respondit, non dubitamus. nam & si quis interrogatus, an patri hæres esset, responderit: mox prolato testamento inuentus sit, ex hæredatus: æquissimum est ei succurri. & ita Celsus scribit. hic quidē & alia ratione: quod ea, quæ postea emergūt, auxilio indigent. quid enim si occultæ tabulæ & remotæ postea prolatae sunt? cur noceat ei, qui respondit, quod in præsentiarum uidebatur? Idem dico, etsi quis hæredem se responderit, & mox falsum, uel inofficiosum, uel irritum testamentum fuerit pronunciatum. non enim improbe respondit, sed scriptura ductus. Qui interrogatus responderit: sic tenet, quasi ex contractu eius obligatus, pro quo pulsabatur: dum ab aduersario interrogetur. Sed si à prætore fuerit

rit interrogatus: nihil facit prætoris autoritas, sed ipsius responsum, siue mendacium. Qui iusto errore ductus negauerit se hæredem, uenia dignus est. Sed & si quis sine dolo malo, culpa tamen respondit: dicendum erit, absolui eum debere, nisi culpa dolo proxima sit. Celsus itaq; scribit, licere respondenti poenitere, si nulla captio ex eius præsentia sit actori. quod uerissimum mihi uidetur: maxime si quis postea plenius instructus quid faciat, instrumētis uel epistolis amicorū de iure suo edoctus. XII. PAVLVS lib. XVII. ad edictum.

SI filius qui abstinuit se paterna hæreditate, in iure interrogatus, responderit se hæredem: tenebitur. nam ita respondendo pro hærede gessisse uidetur. Sin autem filius, qui se abstinuit, interrogatus tacuerit: succurrendum est ei: quia hunc, qui abstinuit, prætor non habet hæredis loco. Exceptionibus, quæ institutis in iudicio contra reos actionibus opponuntur: etiam is uti potest, qui ex sua responsione conuenitur: ueluti pacti conuenienti, rei iudicatæ, & cæteris.

XIII. IDEM lib. II. ad Plautium.

CONFessionibus falsis respondētes ita obligantur, si eius nomine, de quo quis interrogatus est, cum aliquo actio sit: quia quæ cum alio actio esset, si dominus esset, in nosmetipsos cōfessione nostra conferemus. Etsi eum, qui in potestate patris esset, respondissem filium meum: ita me obligari, si ætas eius pateretur, ut filius meus esse possit: quia falsæ confessiones naturalibus conuenire debent. propter quæ fiet, ut patrisfamilias nomine respondendo *non obliger. Eum, qui aī's *deest patremfamilias suū esse respondit seruum, non teneri noxali actione. ac nec si bona fide liber homo mihi seruiat, mecum noxali iudicio agi potest: & si actū fuerit, manebit integra actio cum ipso, qui admisit.

XIIII. IABOLENVS lib. IX. ex Castio.

SI is, cuius nomine noxæ iudicium acceptū est, manente iudicio liber iudicatus est: reus absolui debet, nec quidquam interrogatio in iure facta proderit: quia eius personæ, cuius nomine quis cum alio actionem habet, obligationem transferre non potest in eum, qui in iure suum esse confitetur: uelut alienum seruum suum esse confitendo. liberi aut hominis nomine (quia cum alio actio nō est) ne per interrogationē quidem aut confessionem transferri poterit. quo casu eueniet, ut non recte hominis liberi nomine actum sit cum eo, qui confessus est. In totum autem confessiones ita ratæ sunt: si id, quod in confessione uenit, & ius & *natura recipere potest.

aliās *naturam.

XV. POMPONIVS lib. XVIII. ad Sabinum.

SI ante aditam hæreditatem seruum hæreditarium meum esse responderē: teneor, quia domini loco habetur hæreditas. Mortuo ser

F ij uo,

uo, quem in iure interrogatus, suum esse cōfessus sit: non tenetur is, qui respondit: quemadmodū & si p̄prius eius fuisset, post mortē eius non teneretur. **XVI. VLP IANVS lib. XXXVII. ad Sabinum.**

Si seruus ab hostibus captus sit, de quo in iure interrogatus, respōdet in sua potestate esse: quamuis iure postliminium possit interim nos efficere dubitare: attamen nō puto locum esse noxali actioni, quia non est in potestate. Quāq̄ aut placet etiam eum teneri, qui alienū seruū suū confessus esset: tamen rectissime placuit eum demū teneri, qui eum seruū potuit habere. cæterū si dominiū quærere nō potuit: nō teneri. **XVII. IDEM lib. XXXVIII. ad edictum.**

Si seruus non sit unius, sed plurium: & omnes mentiti sunt, eum in sua potestate non esse, uel quidā ex illis: aut dolo fecerunt, quo minus sit in potestate: unusquisq; eorū tenebitur in solidū, quēadmodum tenerentur, & si haberent in potestate. Is uero, qui nihil dolo fecit, quo minus in potestate haberet, uel non negauit: non tenebitur.

XVIII. IULIANVS lib. IIII. ad Vrseium Ferocem.

Qui ex parte dimidia hæres erat, cum absentem cohæredem suū defendere uellet, ut satisfactionis onus euitare posset: respondit se solum hæredem esse, & condemnatus est. quærebat actor, cum ipse soluendo non esset: an rescisso superiore iudicio, in eum, qui reuera hæres erat, actio dari deberet? Proculus respondit, rescisso iudicio, posse agi: idq; uerum est.

XIX. PAPINIANVS lib. VIII. questionum.

Si filius, cum pro patre suo ageret, tacuit interrogatus: omnia perinde obseruanda erunt, ac si non esset interrogatus.

XX. PAVLVS lib. II. questionum.

Qui seruū alienū respondit suū esse, si noxali iudicio cōuentus sit, dominum liberat. aliter atq; si is, qui confessus sit se occidisse seruū, quem alius occidit: uel si quis responderit se hæredem. nā his casibus nō liberatur, qui fecit, uel qui hæres est. Nec hæc inter se contraria sunt. nam superiore casu ex persona serui duo tenentur (sicut in seruo communi dicimus) ubi altero conuento, alter quoq; liberatur. at is, qui confitetur se occidisse uel uulnerasse, suo nomine tenetur: nec debet impunitum esse delictum eius, qui fecit, propter eum, qui respondit: nisi quasi defensor eius, qui admisit, uel hæredis litem subiit hoc genere. tunc enim in factum exceptione danda submouendus est actor: quia ille negotiorum gestorum uel mandati actione recepturus est, quod præstitit. Idem est in eo, qui mandatu hæredis hæredem se esse respondit, uel cum eum aliās defendere uellet. In iure interrogatus, an fundum possideat: quæro, an respondere cogendus sit, & quora ex parte

parte fundum possideat? Respondi. Iabolenus scribit, possessorem fundi cogi debere respondere, quota ex parte fundum possideat: ut si minore ex parte possidere se dicat, in aliam partem, quæ non defenderetur, in possessionem actor mittatur. Idem & si damni infecti caueamus. nam & hic respondere debet, quota ex parte eius sit prædiū: ut ad eam partem stipulationem accommodemus. Pœna autem non repromittentis hæc est, ut in possessionem eamus: & ideo eò ptinet scire, an possideant.

XXI. VLP IANVS lib. XXII. ad edictum.

Vbi cunq; iudicem æquitas mouerit: æque oportere fieri interrogationem, dubium non est.

XXII. SCAEVOLA lib. IIII. digestorum.

Procuratore Cæsaris ob debitum fiscale interrogante: unus ex filiis, qui nec bonorum possessionem acceperat, nec hæres erat: respondit se hæredem. an quasi interrogatoria creditoribus cæteris teneatur? respondi, ab his, qui in iure non interrogassent, eum ex responso suo conueniri non posse.

DE QVIBVS REBVS AD EVNDEM

iudicem eatur.

Tit. II.

POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

Si inter plures familiæ erciscundæ agatur, & inter eosdem communi diuidundo, aut finium regundorum: eundem iudicē sumi. præterea, quo facilius coire cohæredes, uel socij possint, in eundem locum omniū præsentiam fieri oportet.

II. PAPINIANVS lib. II. questionum.

Cum ex pluribus tutoribus unus, quod cæteri non sunt idonei, conueniuntur: postulante eo, omnes ad eundem iudicem mittuntur, & hoc rescriptis principum continetur.

DE SERVO CORRVPITO.

Tit. III.

VLP IANVS lib. XXIII. ad edictum.

It prætor. QVI SERVVM SERVAM'VE ALIENVM ALIENAM RECEPISSE, PERSVASISSE'VE QVID EI DICETVR DOLO MALO, QVO EVM EAM DETERIOREM FACERET: IN EVM, QVANTI EA RES ERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. Qui bona fide seruum

emit, hoc edicto non tenebitur: quia nec ipse poterit serui corrupti agere: quia nihil eius interest seruum non corrumpi. & sanè si quis hoc ad-

F iij

miserit

miserit: eueniet, ut duobus actio serui corrupti cōpetat. quod est absurdum. Sed nec eum, cui bona fide homo liber seruit, hanc actionē posse exercere opinamur. Quod autē prātor ait. RECEPISSE: ita accipiemus, si susceperit seruū alienum ad se. Et est propriē RECIPERE abscondendi causa refugium seruo prāstare, uel in suo agro, uel in alieno loco, ædificiōe. PERSVADERE autem est plus, quā compelli atq; cogi sibi parere. Sed persuadere τῶν μέσων ὅτι. nam & bonum consilium quis dando potest suadere, & malum. & ideo prātor adiecit, DOLO MALO, QVO EVM DETERIOREM FACERET. neq; enim delinquit, nisi qui tale aliquid seruo persuadet, ex quo eum faciat deteriozem. qui igitur seruū sollicitat ad aliquid uel faciendū, uel cogitandum improbe: hic uidetur hoc edicto notari. Sed utrum ita demum tenetur, si bonæ frugi seruū pepulit ad delinquēdum: an uero etsi malum hortatus est, uel malo seruo monstrauit, quemadmodum faceret? Et est uerius, & si malo monstrauit, quem in modum delinqueretur: teneri eum. imō etsi erat seruus omnimodo fugiturus, uel furtum facturū, hic uero laudator huius propositi exstitit: tenetur. Nō enim opōrteret laudando augere maliciā. Siue ergo bonum seruū fecerit malum, siue malum deteriozem: corrupisse uidetur. Is quoq; deteriozem facit, qui seruo persuadet, ut iniuriam faceret, uel furtum, uel fugeret, uel ut alienum seruū sollicitaret, uel ut peculium intricaret, aut amator existeret, uel errori, uel malis artibus esset deditus: uel ut in spectaculis nimius, uel seditiosus: uel si actori suafit, siue uerbis, si ne precio, ut rationes dominicas intercideret, uel adulteraret, uel etiam ut rationem sibi commissam turbaret.

II. PAVLVS lib. XIX. ad edictum.

Vel si luxuriosum uel contumacem fecit: qui ne ut stuprum patere-
retur persuadet.

III. VLP IANVS lib. XXIII. ad edictum.

Dolo malo adiecto, calliditatem notat prātor eius, qui persuadet. Cæterum sine dolo si quis deteriozem fecerit (ut si lusus gratia fecerit) non tenetur. Vnde quæritur: si quis seruo alieno suaserit, in testū ut ascenderet, uel in puteū descenderet: & ille parens ascenderit, uel descenderit, & ceciderit, cruscq; uel quid aliud fregerit, uel perierit: an teneatur? Etsi quidem sine dolo malo fecerit: non tenetur. si dolo malo: tenebitur.

IIII. PAVLVS lib. XIX. ad edictum.

Sed commodius est utili lege Aquilia eum teneri.

V. VLP IANVS lib. XXIII. ad edictum.

Doli uerbum etiam ad eum, qui recepit, referendum est: ut nō alius teneat, nisi qui dolo malo recepit. Cæterū si quis ut domino custo

custodiret, receperit, uel humanitate, uel misericordia ductus, uel alia probata atq; iusta ratione: non tenebitur. Si quis dolo malo persuaserit quid seruo, quem liberum putabat: mihi uidetur teneri eum oportere. * magis enim delinquit, qui liberum corruperit, & ideo si seruus fuerit, tenebitur. Hæc actio etiam aduersus fatentem in duplum est: quamuis Aquilia inficiantem duntaxat coërceat. Si seruus seruus fecisse dicetur: iudicium cum noxæ deditioe redditur. Hæc actio refertur ad tempus serui corrupti, uel recepti, non ad præsens. & ideo si decesserit, uel alienatus sit, uel manumissus: nihilo minus locū habebit hæc actio. nec enim exstinguit manumissionem semel nata actio.

VI. PAVLVVS lib. XIX. ad edictum.

Præteritæ enim utilitatis æstimatio in hoc iudicium uersatur.

VII. VLP IANVS lib. XXIII. ad edictum.

Nam & mali serui forsitan consequuntur libertatem: & posterior causa interdum tribuit manumissionis iustam rationem.

VIII. PAVLVVS lib. XIX. ad edictum.

Sed & hæres eius, cuius seruus corruptus est, habet hanc actionem: nec solū si manserit in hæreditate seruus, sed et si exierit, forte legatus.

IX. VLP IANVS lib. XXIII. ad edictum.

Si quis seruum communem meum & suum corruperit: apud Iulianum libro nono digestorum quæritur, an hac actione teneri possit? Et ait teneri eum * pro socio, si socij sint: præterea poterit & communi diuidendo teneri, ut Iulianus ait. Sed cur deteriore facit Iulianus conditionem socij, si cum socio agat, quam si cum extraneo agat? nam qui cum extraneo agit: siue receperit, siue corruperit, agere potest. qui cum socio: sine alternatione, id est si corruperit. nisi forte non putauit Iulianus hæc cadere in socium. nemo enim suum receperit. Sed si cælandi animo recepit: potest defendi, eum teneri. Si in seruo ego habeā usum fructum, tu proprietatē: siquidem à me sit deterior factus, poteris mecum experiri. si uero tu id feceris: ego agere utili actione possum. ad omnes enim corruptelas hæc actio pertinet: & interesse fructuarij uidetur, bonæ frugi seruum esse, in quo usumfructū habet. Et si forte alius eum receperit, uel corruperit: utilis actio fructuario cōpetit. Datur autem hæc actio, quanti ea res erit, in duplum. Sed quæstionis est, æstimatio utrum eius duntaxat fieri debeat, quod seruus in corpore uel in animo damni senserit, hoc est quanto uilior seruus factus sit: an uero & cæterorum? Et Neratius ait, tanti condemnandū corruptorē, quanto seruus ob id, quod corruptus sit, minoris existat.

X. PAVLVVS lib. XIX. ad edictum.

In hoc iudicium etiam rerum æstimatio uenit, quas secū seruus abstulit:

stulit: quia omne damnum duplatur. neq; intererit, an ad eum perlatæ fuerint res, an ad aliū, siue etiam consumptæ sint. etenim iustius est, eum teneri, qui princeps fuerit delicti: q̄ eum quæri, ad quæ res perlatæ sunt.

XI. VLP IANVS lib. XXIII. ad edictum.

Neratius ait, postea furta facta in æstimationem nō uenire. quam sententiā ueram puto, nam & uerba edicti, *QVANTI EA RES ERIT*, omne detrimentū recipiunt. Seruo persuasi, ut chirographa debitorum corrumpat. uidelicet tenebor. sed si consuetudine peccandi, postea & rationes, cæteraq; similia instrumenta subtraxerit, uel interleuerit, uel deleuerit: dicendum erit, corruptorem horum nomine non teneri. Quamuis autem rerum subtractarum nomine serui corrupti competit actio: tamen & furti agere possumus. ope enim & consilio sollicitatoris uidentur res abesse. nec sufficit alterutra actione egisse: quia altera alteram non minuit. Idem & in eo, qui seruū recepit, & aliās* di- cælauit, & deteriore fecit, Iulianus scribit. sunt enim* diuisa inter se uerfama maleficia furis, & eius, qui deteriorem seruū fecit. Hoc amplius & conditionis nomine tenebitur. quamuis enim conditione hominem, poenam autem furti actione consecutus sit: tamen & quod interest, debet consequi actione serui corrupti.

XII. PAVLVS lib. XIX. ad edictum.

Quia manet reus obligatus etiam rebus redditis.

XIII. VLP IANVS lib. XXIII. ad edictum.

Hæc actio perpetua est, non temporaria: & hæredi, cæterisq; successoribus competit. in hæredem autem non dabitur, quia poenalis est. Sed etsi quis seruū hæreditarium corruerit: hæc actione tenebitur. sed & petitione hæreditatis, quasi prædo, tenebitur:

XIIII. PAVLVS lib. XIX. ad edictum.

Vt tantum ueniat in hæreditatis petitionem, quantum in hanc actionem. De filio filiaq; *familias corruptis huic edicto locus nō est: quia serui corrupti cōstitutæ hæc actio est, qui in patrimonio nostro esset: & pauperiore se factum esse dominus probare potest, dignitate & fama domus integra ei manente. Sed utilis cōpetit, officio iudicis æstimanda: quoniam interest nostra, animum liberorum nostrorum non corrumpi. Si seruus communis meus & tuus proprium meum seruū corruerit: Sabinus ait, non posse agi cum socio: perinde ac si prius meus seruus corrupisset conseruū. Item si seruus communis extraneum corruerit: uidendum est, utrum cum duobus agi debeat, an & cum singulis, exemplo cæterarum noxarum? & magis est, ut unusquisq; in solidum teneatur: altero autem soluente, alterum liberari. Si is, in quo usumfructum habeo, seruū meum corruerit: exit.

erit mihi actio cum domino proprietatis. Pignori dati nomine debitor hanc actionem habet. In hac actione extra rem duplum est. id enim quod damni datum est, duplatur. His consequenter & illud probatur. si seruo meo persuaseris, ut Titio furtum faciat: nō solū in id teneris, quo deterior seruus effectus est: sed & in id, quod Titio præstiturus sim. Item nō solum si mihi damnum dederis consilio tuo, sed etiam si extraneo: eo quoque nomine mihi teneris, quod ego lege Aquilia obnoxius sim. aut si ex cōducto teneor alicui, quod ei seruum locavi, & propter te deterior factus sit: teneberis eo nomine. & si qua talia sint. Aestimatio autē habetur in hac actione, quanto seruus inutilior factus sit: quod officio iudicis expedietur. Interdum tamen & si inutilis sit, ut non expediat talem seruum habere: utrum & precium cogitur dare sollicitator, & seruum dominus lucrifacit: an uero cogi debet dominus restituere seruum, & precium serui accipere? Et uerius est, electionem domino dari: siue seruum detinere cupit, & damnum, quanto deterior seruus factus est, in duplum accipere: uel seruo restituto (si copiam huius rei habet) precium consequi. quod si non habeat: precium quoque simili modo accipere. Cedi autem sollicitatori periculo eius: dē à domino serui actionibus debet. Quod tamen de restitutione hominis dicitur: tunc locum habet, cum de uiuo homine agitur. quid autem si de manumisso eo agatur: non facile apud iudicem audietur, dicendo ideo se manumisisse, quoniam habere noluerat domi: ut & precium habeat & libertum.

Corrūpitur animus serui, etsi psuadetur ei, ut dominū contemnat.

XV. CAIVS lib. VI. ad edictum provinciale.

Dominus seruum dispensatorem manumisit. postea rationes ab eo accepit: & cum de eis non cōstaret, comperit apud quandam mulierculam pecuniam eum consumpsisse. quærebatur, possētne agere serui corrupti, cum ea muliere, cū is seruus iam liber esset? Respondi, posse. Sed etiam furti de pecunijs, quas seruus ad eam detulisset.

XVII. MARTIANVS lib. IIII. regularum.

Serui corrupti nomine, & constante matrimonio, marito in mulierem datur actio: sed fauore nuptiarum in simplum.

DE FUGITIVIS. Tit. IIII.

VLPIANVS lib. XXI. ad edictum.

Is qui fugituum cēlauit, fur est. Senatus censuit, ne fugitiui admittantur in saltus: neque protegantur à uillicis & procuratoribus

G ribus

ribus possessionum, multam statuit. His autem, qui intra viginti dies fugitivos, uel dominis reddidissent, uel apud magistratus exhibuissent: ueniā in ante actum dedit. Sed & deinceps eodem senatusconsulto impunitas datur ei, qui intra præstituta tempora, quæ repperit fugitivos in agro suo, domino uel magistratibus tradidit. Hoc autē senatusconsulto aditum etiam militi dedit uel pagano ad inuestigandum fugitiuū, in prædia senatorum uel paganorum. cui rei etiam lex Fauja prospexit, & senatusconsultū Modesto consule factū: ut fugitivos inquirere uolentibus, literæ ad magistratus dentur: multa etiam centū solidorum in magistratus statuta, si literis acceptis, inquirentes non adiuuent. Sed & in eum, qui quæri apud se prohibuit, eadem poena statuta est: etiam generali epistola diuorum Marci & Commodi: qua declarāt, & præsidēs, & magistratus, & milites stationarios dominum adiuuare debere in inquirendis fugitiuis: & ut inuentos redderent, & ut hi, apud quos delitescant, puniantur, si crimine contingantur. Unusquisque eorū, qui fugitiuum adprehendit, in publicum deducere debet. & merito monentur magistratus, eos diligenter custodire, ne euadant. Fugitiuum accipe et si quis erro sit. Fugitiui autem appellatione ex fugitiua natum non contineri, Labeo libro primo ad edictum scribit. In publicum deduci intelliguntur, & qui magistratibus municipalibus traditi sunt, uel publicis ministerijs. Diligens custodia etiam uinere permittit.

Tam diu autē custodiuntur, quā diu ad præfectum vigilum, uel ad præsidem prouinciæ deducantur. eorumque nomina, & notæ, & cuius se quis esse dicat, ad magistratus deferantur, ut facilius agnosci & percipi fugitiui possint. Notæ autem uerbo etiam cicatrices continentur. Idem iuris est, si hæc in scriptis publicæ, uel in ædes proponantur.

II. CALLISTRATVS lib. VI. cognitionum.

alias*sup
plices.

Fugitiui* simplices dominis reddendi sunt: sed si pro liberis se gesserint, grauius coerceri solent.

III. VLPIANVS lib. VII. de officio præconsulis.

Divus Pius rescripsit: eum, qui fugitiuum uult requirere in prædijs alienis, posse adire præsidem, literas ei daturum, & (si res ita exegerit) apparitorem quoque, ut ei permittatur ingredi & inquirere: & potest nam eundem præsidē in eum constituere, qui inquirere non promiserit.

Sed & diuus Marcus oratione, quam in senatu recitauit, facultatem dedit ingrediendi tam Cæsaris, quā senatorum & paganorum prædia, uolentibus fugitivos inquirere: scrutandique cubilia, atque uestigia occultantiū.

III. PAVLVS lib. I. sententiarum.

Limenarchæ & stationarij fugitivos deprehensos, recte in custodia retinent. Nam & magistratus municipales ad officium præsidis pro-

provinciae uel proconsulis comprehensos fugitiuos recte transmittūt.

IIII. TRIPHONINVS lib. I. *disputationum.*

SI in arenam fugitiuus seruus se dederit: ne isto quidem periculo discriminis uitae, quod sibi irrogauit, potestatem domini euitare poterit. nam diuus Pius rescripsit, omnino eos dominis suis reddendos: siue ante pugnam ad bestias, siue post: quoniam interdum aut pecunia interuersa, aut commisso aliquo maiore maleficio, ad fugiendam inquisitionem, uel iusticiam animaduersionis, in arenam se dare mallēt. reddi ergo eos oportet.

DE ALEATORIBVS. Tit. V.

VLPIANVS lib. XXIII. *ad edictum.*

PRætor ait. SI QVIS EVM, APVD QVEM IN ALEA LV SVM ESSE DICETVR, VERBERAVERIT, DAMNV M'VE EI DEDERIT: SIVE QVID EO TEMPORE DOMO EIVS SVBTRACTVM ERIT: IVDICIVM NON DABO. IN EVM, QVI ALEAE LVDENDAE CAVSSA VIM INTVLERIT, VTIQVE QVAE RES ERIT, ANIMADVERTAM. Si rapinam fecerint inter se collusores, ui bonorum raptorum non denegabitur actio. susceptorem enim duntaxat prohibuit uindicari, nō & collusores, quamuis & hi indigni uideantur. Item notandum, quod prætor susceptorem uerberatum quidem, & damnum passum, ubicunq; & quodocunq; nō uindicat: uerum furtum factum domi & eo tempore, quo alea ludebatur: licet lusor non fuerit, qui quid eorum fecerit, impune fit. Domū autem pro habitatione & domicilio nos accipere debere certum est.

Quod autem prætor negat se furti actionem daturum: uideamus, utrum ad pœnalem actionem solam pertineat, an etsi ad exhibendum uelit agere, uel uindicare, uel condicere: & est relatum apud Pomponium, solummodo pœnalem actionem negatam. quod puto uerum. prætor enim simpliciter ait, SI QVID SVBTRACTVM ERIT, IVDICIVM NON DABO. IN EVM, (inquit) QVI ALEAE LVDENDAE CAVSSA VIM INTVLERIT: VTIQVE QVAE RES ERIT, ANIMADVERTAM. hæc clausula pertinet ad animaduersionem eius, qui compulit ludere: ut aut multa multetur, aut in latumias, uel in uincula publica detur.

II. PAVLVS lib. XIX. *ad edictum.*

Solent enim quidam & ad lusum cogere, uel ab initio, uel uicti, dum retinent. Senatusconsultum uetuit in pecuniam ludere: præter q̄ si quis certet *disco uel pilo iaciendo, currendo, saliendo, luctando, aliās *hastis pugnando: quod uirtutis causa fiat.

G ij Mar.

III. MARTIANVS lib.V. regularum.

IN quibus rebus ex lege Titia & Cornelia etiam sponfionem facere licet. Sed ex alijs, ubi pro uirtute certamen non fit, non licet.

IIII. PAVLVS lib. XIX. ad edictum.

QUod in conuiuio uestendi causa ponitur, in eam rem familia ludere permittitur. Si seruus uel filius familias uictus fuerit: patri uel domino competit repetitio. Item si seruus accipit pecuniam, dabitur in dominum de peculio actio, non noxalis: quia ex negotio gestum agitur. sed non amplius cogendus est prestare, quam id, quod ex ea re in peculio sit. Aduersus parentes & patronos repetitio eius, quod in alea lusum est, utilis ex hoc edicto danda est.

SI MENSOR FALSVM MODVM

dixerit, Tit. VI.

VLPIANVS lib. XXIII. ad edictum.

ADuersus mensorem agrorum praetor in factum actionem proposuit, a quo falli nos non oportet. nam interest nostra, ne fallamur in modi renunciatione: si forte uel de finibus contentio sit, uel emptor scire uelit, uel uenditor, cuius modi ager ueneat. Ideo autem hanc actionem proposuit: quia non crediderunt ueteres inter tales personas locationem esse, sed magis operam beneficij loco praebere: & id, quod datur, ei ad remunerandum dari, & inde honorarium appellari. si autem ex locato fuerit actus: dicendum erit, nec tenere intentionem. Hae actio dolum malum duntaxat exigit. uisum est enim satis abundeque coerceri mensorem: si dolum malum solus conueniatur eius hominis, qui ciuilitate obligatus non est. proinde si imperite uersatus est, sibi imputare debet, qui eum adhibuit. Sed etsi negligenter: aequum mensor securus erit. lata culpa plane dolo comparabitur. Sed etsi mercedem acceperit, non omnem culpam eum prestare propter uerba edicti. utique enim scit praetor, & mercedem interuenire. Is autem tenetur hac ratione, qui renunciauit. sed renunciauit & eum accipere debemus, qui per alium renunciauit.

II. PAVLVS lib. XXV. ad edictum.

VEL per literas. Sed si ego tibi, cum esses mensor, mandauerim, ut mensuram agri ageres: & tu Titio id delegaueris, & ille dolo quid in ea re fecerit: tu teneberis. quia dolo malo uersatus es, qui tali homini credidisti.

III. VLPIANVS lib. XXIII. ad edictum.

SI duobus mandauero, & ambo dolo fecerint: aduersus singulos

in solidum agi potest. sed altero cōuento, si satisfactum erit: in alterum actionem denegari oportebit. Competit autem hæc actio ei, cuius interfuit, falsum modum renūciatum nō esse: hoc est uel emptori, uel uenditori, cui renūciatio obfuit. Pomponius tamen scribit: si emptor plus dederit uenditori propter renunciationē (quia condicere potest, q̄ plus dederit) agi cum mensore non posse. nihil enim emptoris interesse, cum possit condicere: nisi soluendo uenditor nō fuit. tunc em̄ menfor tenebitur. Sed si uenditor maiorem modum tradiderit, fraudatus à mensore: consequenter dicit Pomponius, non esse actionem aduersus mensorem: quia est ex uendito actio aduersus emptorem, nisi & hic emptor soluendo non sit. Item Pomponius scribit: si propter iudicium adhibitus mensor, fraudauerit me in renunciatione: teneri eū, si ob hoc de iudicio minus tuli. planē si ab iudice adhibitus, contra me renunciauerit dolo malo dubitat, an teneri mihi debeat. quod magis admittit.

Hanc actionem hæredi similibusq̄ personis dandam Pomponius * scribit. sed in hæredem similesq̄ personas denegandam * ait.

* Hæc in
nonnullis de
sunt.

Serui autem nomine magis noxalem, quàm de peculio competere ait: quamuis ciuilis actio de peculio competat.

IIII. PAVLVVS lib. XXV. ad edictum.

Hæc actio perpetua est: quia initium rei non ad circūscriptionem, sed à suscepto negotio originem accepit

V. VLP IANVS lib. XXV. ad edictum.

Si mensor non falsum modum renunciauerit, sed traxerit renunciationem: & ob hoc euenerit, ut uenditor liberetur, quia adsignatum se modū intra certum diem promisit: hæc actio locum nō habet. sed nec utilē dari debere, Pomponius ait. erit ergo ad actionē de dolo decurrendū. Si cū falsus modus renunciatus esset, emptor cū uenditore ex empto egisset: agere poterit & cum mensore. sed si nihil eius interest, condemnari mensorem non oportet. quod si nō de toto modo, qui deerat, cum uenditore egerit, sed de minore: consequenter scribit Pomponius, de residuo cum mensore agi posse. Hoc iudicium lati us prætor porrexit. nam & si cuiusvis alterius rei mensuram falsam renunciauisset dicetur, hæc actio competit. proinde siue in ædificij mensura fefellerit, uel frumenti, uel uini,

VI. PAVLVVS lib. XXV. ad edictum.

Sive de itineris latitudine, siue seruitutum immittendi p̄iciendiq̄ squærat: siue areā, uel tignū, uel lapidē metiendo mentitus fuerit.

VII. VLP IANVS lib. XXIII. ad edictum.

Vel cuius alterius rei: tenebitur. & si mēsor machinarius fefellerit, hæc actio datur. nec nō illud q̄q̄ Pōponius dicit, etiā in eum, qui

G iij mēsor

mēs for non fuit, fefellit tamen in modo: competere hanc actionem. hoc exemplo etiā aduersus architectū dari debet qui fefellit. nā & diuus Seuerus aduersus architectū, & redemptorē actiones dandas decreuit. ego & aduersus tabulariū puto actiones dandas, qui in cōputatione fefellit.

DE RELIGIOSIS, ET SVMP TIBVS funerū, & ut funus ducere liceat. Tit. VII.

VLP IANVS lib. X. ad edictum.

Vi propter funus aliquid impendit, cum defuncto contrahere creditur, non cum hærede.

II. IDEM lib. XXV. ad edictum.

Locū, in quo seruus sepultus est, religiosum esse Aristo ait. Qui mortuum in locum alienum intulit, uel inferre curauit: tenebitur in factum actione. In locum alterius accipere debemus, siue in agro, siue in ædificio. sed hic sermo domino dat actionem, nō bonæ fidei possessori. nam cum dicat, in locum alterius: apparet de domino eum sentire, id est eo, cuius locus est. sed & fructuarius inferendo tenebitur domino proprietatis. An & socius teneat, si ignorāte socio intulerit, trahi potest. est tamen uerius, familiæ eriscundæ, uel communi diuidundo conueniri eū posse. Prætor ait. SIVE HOMO MORTVVS, OSSA VE HOMINIS MORTVI IN LOCVM PVRVV ALTERIVS, AVT IN SEPVLCHRVV, IN QVO IVS NON FVERIT, ILLATA ESSE DICENTVR: QVI HOC FECIT, IN FACTVM ACTIONE TENEBITVR, ET POENAE PECVNARIAE SVBICIETVR. De ea autē illatione prætor sensit, quæ sepulturæ causā fit. Purus autem locus dicitur, qui neq; sacer, neq; sanctus, neq; religiosus: sed ab omnibus huiusmodi nominibus uacare uidetur. Sepulchrū est, ubi corpus, ossa uē hominis condita sunt. ut autem Celsus ait: non totus, qui sepulturæ destinatus est, locus religiosus fit, sed quatenus corpus humatum est. Monumentum est, quod memoriæ seruandæ gratia existit. Si usumfructū quis habet, locum religiosum non faciet. Sed & si alius proprietatē, alius usum fructum habeat: non facit locum religiosum nec proprietarius: nisi forte ipsum, qui usumfructum legauit, intulerit: cum in alium locū inferri tam oportune non posset. & ita Iulianus scribit. aliās autē inuito fructuario locus religiosus non fiet. Sed si cōsentiat fructuarius: magis est, ut locus religiosus fiat. Locum, qui seruit, nemo religiosum facit: nisi cōsentiat is, cui seruitus debeat. Sed si nō minus cōmode per aliū locum seruitute uti potest: non uidetur seruitutis impediendæ causā id fieri: & ideo religiosus fit, & sanē habet hoc rationē. Is, qui pignori dedit

dedit agrum, si in eum suum mortuum intulerit, religiosum eū facit. Sed & si ipse inferatur, idem est. ceterū alij concedere nō potest.

III. PAVLVVS lib. XXVII. ad edictum.

EX consensu tamen omnium, utilius est dicere, religiosum posse fieri: idēq; Pomponius scribit.

IIII. VLP IANVS lib. XXV. ad edictum.

Scriptus hæres prius, quā hæreditatē adeat, patrem familias mortuum inferendo, locū facit religiosum: nec quis putet hoc ipso pro hærede eum gerere. finge enim adhuc eum deliberare de adeunda hæreditate. Hoc ego etiam puto. si non hæres eū intulerit, sed quiuis alius, hærede uel cessante, uel absente, uel uerente, ne pro hærede gerere uideatur: tamen locum religiosum facere puto. plerūq; enim defuncti ante sepeliuntur, quā quis hæres eis existat. sed tunc locus sit religiosus, cum defuncti sunt. naturaliter enim uidetur ad mortuū pertinere locus, in quem inferitur: præsertim si in eum locum inferatur, quē ipse destinauit. usq; adeo, ut etiam si in legatum locum sit illatus ab hærede: illatione tamen testatoris fiat religiosus: si modo in alium locum tam opportune inferri non potuit.

V. CAIVS lib. XIX. ad edictum prouinciale.

Familia sepulchra dicuntur, quæ quis sibi familiæq; suæ cōstituit. hæreditaria autē, quæ quis sibi hæredibusq; suis constituit.

VI. VLP IANVS lib. XXV. ad edictum.

Vel quæ pater familias iure hæreditario adquisijt. Sed in utroq; hæredibus quidem, cæterisq; successoribus (qualescūq; fuerint) licet sepelire, & mortuū inferre: etiā si ex minima parte hæredes ex testamento, uel ab intestato sint: licet nō cōsentiant alij. Liberis etiam cuiuscūq; sexus uel gradus, & filiis familias, & emancipatis, idem ius cōcessum est: siue exstiterint hæredes, siue sese abstineāt. ex hæredatis autem (nisi specialiter testator, iusto odio cōmotus, eos uetuerit) humanitatis gratia tantū sepeliri, nō etiā alios, præter suam posteritatē inferre licet. Liberti autem nec sepeliri, nec alios inferre poterunt, nisi hæredes exstiterint patrono: quāuis quidā inscripserint monumētum, SIBI LIBERTIS QVE SVIS *fecisse: & ita *Papinianus respondit, & sēpissime item constitutū est. Si adhuc monumentum purū est: poterit quis hoc & uendere, & donare. si cenotaphiū sit, posse hoc uenire dicendū est, nec enim hoc esse religiosum diui fratres rescripserunt.

*al's deest.
al's F.C.
*aliās. Pōponius.

VII. CAIVS lib. XIX. ad edictum prouinciale.

Is, qui intulit mortuum in alienum locum: aut id tollere, quod intulit, aut loci preciū præstare cogitur per in factū actionē: quæ tā hæredis, quā in hæredē cōpetit, & perpetua est. Aduersus eū, qui in alterius arcam

arcam lapideam, in qua adhuc mortuus non erit conditus, mortuum intulit: utilem actionem in factum proconsul dat: quia non pprie uel in sepulchrum, uel in locum alterius intulisse dici potest.

VIII. VLP IANVS lib. XXV. *ad edictum.*

Ossa, quæ ab alio illata sunt, uel corpus, an liceat domino loci effodere, uel eruere sine decreto pontificum, seu iussu principis, quaestio est. & ait Labeo expectandum seu permissum pōtificalem, seu iussionem principis: alioquin iniuriarum fore actionem aduersus eum, qui eiecit. Si locus religiosus pro puro uenisse dicetur: prætor in factum actionem in eum dat ei, ad quæ ea res pertinet. quæ actio & in hæredem competit, cum quasi ex empto actionem contineat. Si in locum publicis usibus destinatum intulerit quis mortuū: prætor in eum iudicium dat. si dolo fecerit, extra ordinem erit plectendus: modica tamen coërcitione. sed si sine dolo: absolueendus est. In hanc autem actionem loci puri appellatio & ad ædificium producenda est. Nec solum domino hæc actio competit, uerum ei quoq; qui eiusdem loci habet usumfructum, uel aliquam seruitutem: quia ius prohibendi etiam hi habent. Ei, qui prohibitus est inferre in eum locum, quo ei ius inferendi esset, in factum actio competit: & interdum etiam si non ipse prohibitus sit, sed pcurator eius: quia intellectu aliquo phibitus & ipse uidetur.

IX. CAIVS lib. XIX. *ad edictum prouinciale.*

Liberum est ei, qui prohibetur mortuum inferre, aut statim interdicto uti, quo prohibetur ei uis fieri: aut aliò inferre, & postea in factum agere. per quam consequetur actor, quanti eius interfuit, prohibitorum non esse. in quam computationem cadit loci empti precium, aut (si conduxerit) conducti merces. item sui loci precium, quem quis (nisi coactus) religiosum facturus non esset. unde miror, quare constare uideatur: neq; hæredi, neq; in hæredem dandam hanc actionem. nam cum (ut apparet) pecuniariæ quantitatis ratio in eam deducitur: certe perpetuò ea inter ipsos competit.

X. VLP IANVS lib. XXV. *ad edictum.*

Stuenditor fundi exceperit locum sepulchri ad hoc, ut ipse posteriq; seius illò inferrètur: si uia uti prohibeatur, ut mortuum suum inferret: agere potest. uidetur enim etiam hoc exceptum inter euentem & uendentem, ut ei per fundum sepulturæ causa ire liceret.

XI. PAVLVS lib. XXVII. *ad edictum.*

Quod si locus monumenti hac lege uenierit, ne in eum inferatur, quos ius est inferri: pactum quidem ad hoc non sufficit, sed stipulatione id caueri oportet.

XII. VLP IANVS lib. XXV. *ad edictum*

SI quis sepulchrum habeat, uiam autem ad sepulchrum nō habeat, & à uicino ire prohibeatur: imperator Antoninus cum patre rescriptis, iter ad sepulchrum peti precario, & concedi solere: ut quoties non debetur, impetretur ab eo, qui fundum adiunctum habeat. non tamen hoc rescriptum, quod impetrandi dat facultatem, etiam actionem ciuilem inducit: sed extra ordinem interpelletur. præses etiam compellere debet, iusto precio iter ei præstari: ita tamen, ut iudex etiam de opportunitate loci prospiciat, ne uicinus magnum patiatur detrimētum. Senatus consulto cauetur, ne usus sepulchrorum permutationibus poluatur: id est, ne sepulchrū alienæ conuersationis usum accipiat. Prætor ait. QVOD FVNERIS CAVSSA SVMPTVS FACTVM ERIT, EIVS RECUPERANDI NOMINE IN EVM, AD QVEM EA RES PERTINET, IVDICIUM DABO. hoc edictum iusta ex caussa propositum est: ut qui funerauit, persequatur id, quod impendit. sic enim fiet, ne insepulta iaceant corpora, neque quis de alieno funeretur. Funus autem eum facere oportet, quem decedens elegerit. sed si ille non fecerit: nullam esse huius rei pœnam constat, nisi aliquod pro hoc ei emolumentum relictum est. tunc enim, si non paruerit uoluntati defuncti, ab hoc repellitur. sin autē de hac re defunctus non cauit, nec ulli delegatū id munus est: scriptos hæredes ea res cōtingit. si nemo scriptus est: legitimos, uel cognatos quosq; suo ordine, quo succedunt. Sumptus funeris arbitrantur pro facultatibus uel dignitate defuncti. Prætor uel magistratus municipalis ad funus sumptum decernere debet: siquidem est pecunia in hæreditate, ex pecunia. si non est: distrahere debet ea, quæ tempore peritura sunt, quorum retentio onerat hæreditatem. si minus est: si quid auri argentiq; fuerit, distrahi aut pignori iubebit, ut pecunia expediatur. XIII. CAIVS lib. XIX. ad edictum prouinciale.

VEl à debitoribus, si facile exigi possit.

XIIII. VLP IANVS lib. XXV. ad edictum.

AT si quis impediat eum, qui emit, quo minus ei res tradantur: prætorem interuenire oportet, tueriq; huiusmodi factū, si quid impediat, quo minus ei res uenditæ tradantur. Si colonus uel inquilinus sit is, qui mortuus est, nec sit, unde funeretur: ex inuectis & illatis eum funerandū, Pōponius scribit: & si quid superfluum remāserit, hoc pro debita pēsiōe teneri. Sed & si res legata sint à testatore, de cuius funere agitur, nec sit, unde funeretur: ad eas quoq; manum mittere oportet. satius est enim de suo testatorem funerari, quàm alios legata consequi. Sed si adita fuerit postea hæreditas, res emptori auferenda nō est: quia bonæ fidei possessor est, & dominium habet, qui authore iudice comparauit. legatarium tamen legato carere non oportet, si potest in-

H demnis

demnis ab hærede præstari. quod si non potest: melius est legatarium non lucrari, q̃ emptorem damno adfici. Si cui funeris sui curam testator mandauerit, & ille accepta pecunia funus non duxerit: de dolo actionem in eum dandam Mela scribit. credo tamen & extra ordinem eum à prætore compellendum funus ducere. Funeris causa sumptus factus uidetur is demū, qui ideo fit, ut funus ducatur, & sine quo funus duci nō possit: ut puta si quid impensum est in elatione mortui. Sed & si quid in locum fuerit erogatum, in quem mortuus inferretur: funeris causa uideri impensum, Labeo scribit: quia necessario locus paratur, in quo corpus conditur. Impensa peregre mortui, quæ facta est, ut corpus perferretur: funeris est, licet nondum homo funeretur. Idem & si quid ad corpus custodiendum, uel etiam commédandum factum sit: uel si quid in marmor uel uestem collocandam. non aut oportet ornamenta cum corporibus condi, nec quid aliud huiusmodi, quod homines simplices faciunt. Hæc actio, quæ funeraria dicitur, ex bono & æquo oritur. cōtinet autem funeris causa tantum impensa, non etiam cæteros sumptus. Aequū autem accipitur ex dignitate eius, qui funeratus est: ex causa, ex tempore, ex bona fide: ut neq; plus imputetur sumptus nomine, quàm factum est: neq; tantum, quantum factum est, si inmodice factum est. debet enim haberi ratio facultatum eius, in quem factum est: & ipsius rei, quæ ultra modum sine causa consumitur. quid ergo si ex uolūtate testatoris impensum est: sciendum est nec uoluntatem sequendam, si res egrediatur iustam sumptus rationem. pro modo enim facultatum debet sumptus fieri. Sed interdum is, qui sumptū in funus fecit, sumptū nō recipit: ueluti si pietatis gratia fecit, non hoc animo, quasi recepturus sumptum, quem fecit. hoc & Imperator noster rescripsit. igitur æstimandum erit ab arbitro & perpendendum, quo animo sumptus factus sit: utrum negocium quis uel defuncti, uel hæredis gerat, uel ipsius humanitatis: an uero misericordiae, uel pietati tribuens, uel affectioni. potest tamen distingui & misericordiae motus: ut si in hoc fuit misericors uel pius, qui funerauit, ut eum sepeliret, ne insepultus iaceret: non etiam ut de suo sumptū faceret. quod si iudici liqueat: non debet eum, qui conuenitur, absolvere. quis enim sine pietatis intentione alienum cadauer funerat: oportebit igitur testari queng, quo animo funerat: ne postea patiatur quæstionē. Pleurigi filij cum parentes suos funerāt, uel alij, qui & hæredes fieri possunt: licet ex hoc ipso neq; pro hærede gestio, neq; aditio præsumitur: tamen ne uel miscuisse se necessarij, uel cæteri pro hærede gessisse uideantur: solent testari pietatis gratia se facere sepulturam. quod si superuacuo fuerit factum: ad illud se munire uidentur, ne immiscuisse se credantur.

tur: non ad illud, ut sumptum consequantur. quippe protestantur pietatis gratia id se facere. plenius igitur eos testari oportet, ut & sumptus possint seruare. Fortassis posset quis dicere, interdum partem facti sumptus posse recuperari: ut si quis pro parte quasi negotium gerens, pro parte pietatis gratia id facit. quod est uerius. partē igitur sumptus consequetur, quem non donandi animo fecit. Iudex, qui de ea æquitate cognoscit, interdum sumptum omnino non debet admittere, modicum factum: si forte in contumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus sit. nam non debet huius rationem habere, cū contumeliam defuncto fecisse uideatur, ita eum funerando. Si quis, dū se hæredē putat, patrem familias funerauerit: funeraria actione uti non poterit: quia non hoc animo fecit, quasi alienum negotium gerens. & ita Trebatiū & Proculū putant. puto tamen & ei ex causā dandā actionem funerariam. Labeo ait. quoties quis aliam actionē habet de funeris impensa consequenda, funeraria eum agere non posse. & ideo si familiæ eriscundæ agere possit: funeraria non acturum. planē si iam familiæ eriscundæ iudiciū actum sit, posse agi. Idem Labeo ait: si prohibente hærede funeraueris testatorem, ex causā competere tibi funerariam. quid enim si filiū testatoris hæres eius prohibuit: huic contradici potest. ergo pietatis gratia funerasti. sed pone testatum me, habiturum me funerariam actionem. de suo enim expedit mortuos funerari. & quid si testator quidem funus mihi mandauit, hæres prohibet, ego tamen nihilominus funerauit: nonne æquum est mihi funerariam uel negotiorum gestorū competere? & generaliter puto iudicem non meram negotiorum gestorū actionem imitari, sed solutius æquitatem sequi, cum hoc ei & actionis natura indulget. Diuus autem Marcus rescripsit eum hæredem, qui prohibet funerari ab eo, quem testator elegit, non recte facere: poenā tamen in eum statutam non esse. Qui mandatu alterius funerauit, non habet funerariam actionem: siue is, qui mandauit scilicet funerandum, soluit ei, cui mandauit: siue debet. quod si pupillus mandauit sine tutore authore: utile funerariam dandam aduersus hæredem ei, qui impendit. lucrari enim hæredem iniquum est. Si autem pupillus funus ad se pertinens sine tutoris autoritate mandauit: dandam in eum actionem arbitror, si & hæres exstitit ei, qui funeratur, soluēdoq; hæreditas est. Contra si quis mandatu hæredis funerauerit: non posse eum funeraria agere, Labeo scribit: quia habet mandati actionem. si tamen quasi negotium hæredis gerens funerauit: licet ratum non habet, tamen funeraria eum agere posse, Labeo scribit. Datur aut hæc actio aduersus eos, ad quos funus ptinet: ut puta aduersus hæredē, bonorumq; possessorē, ceterosq; successores,

H ij Pom

FVNERIS impensas & patronus, qui bonorū possessionē petit contra tabulas, præstat. **XV. POMPONIVS lib. V. ad Sabinum.**

IN eum, ad quē dotis nomine aliquid puenit, dat prætor funerariam actionē. æquissimum enim uisum est ueterib⁹, mulieres quasi de patri monijs suis, ita de dotibus funerari: & eū, qui morte mulieris dotē lucratur, in funus conferre debere: siue pater mulieris sit, siue maritus.

XVII. PAPINIANVS lib. II. responsorum.
Sed si nondum pater dotem recuperauerit: uir solus conuenietur, re sputaturus patri, quod eo nomine præstiterit.

XVIII. IULIANVS lib. X. digestorum.
Impensa enim funeris æs alienum dotis est.

XIX. VLPPIANVS lib. XV. ad Sabinum.
Ideoq; etiam dos sentire hoc æs alienum debet.

XX. IDEM lib. XXV. ad edictum.
Neratius quærit, si is, qui cum dotem dederat pro muliere, stipulatus est duas parres dotis reddi, tertiam apud maritum remanere: pactus sit, ne quid maritus in funus cōferret: an funeraria maritus teneatur: & ait, siquidē ipse stipulator mulierē funerauit: locum esse pacto, & inutile ei funerariam fore. si uero alius funerauit: posse eū maritum conuenire, quia pacto hoc publicum ius infringi nō possit. quid tamen si quis dotē hac lege dederit pro muliere, ut ad ipsum rediret, si in matrimonio mortua esset, aut quoquo modo soluto matrimonio: nunquid hic in funus non conferat? Sed cum dos morte mulieris ad eū perueniret: potest dici conferre eū. Si maritus lucratur dotē, conuenitur funeraria: pater autē non. Sed & in hunc casum puto, si dos (quia pmodica fuit) in funus non sufficit: & in superfluum in patrem debere actionem dari. Cum materfamilias decedit, nec est soluendo hæreditas:

* aliās, funerari eam ex dote tantum oportet, & ita * Celsus scribit. **Marcel =** **XXI. PAVLVS lib. XXVII. ad edictum.**
lus.

IN patrem, cuius in potestate fuerit is, cuius funus factum erit: competit funeraria actio pro dignitate & facultatibus.

XXII. VLPPIANVS lib. XXV. ad edictum.
Celsus scribit. quoties mulier decedit: ex dote, quæ penes uirum remanet, & cæteris muliebribus bonis pro portione funeranda est.

XXIII. PAVLVS lib. XXVII. ad edictum.
Veluti si in dorem centum sint, in hæreditate ducenta: duas partes hæres, unam uir conferet.

XXIII. VLPPIANVS lib. XXV. ad edictum.
Iulianus scribit, non deductis legatis.

N XXV. PAVLVS lib. XXVII. ad edictum.
Ecce precij manumissorum.

N XXVI. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.
Ecce ære alieno deducto.

XXVII. VLP IANVS lib. XXV. ad edictum.

ET sic pro rata & maritum & hæredem conferre in funus oportet. Maritus funeraria non conuenietur, si mulieri in matrimonio dote soluerit, ut Marcellus scribit. quæ sententia uera est: in his tamē casibus, in quibus hoc ei facere legibus permissum est. Præterea maritū puto funeraria in id demū teneri, quod facere potest. Id em̄ lucrari uidetur, quod præstaret mulieri, si conueniretur.

XXVIII. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

Quod si nulla dos esset: tunc oēm impensam patrē præstare debere, Atilicinus ait: aut hæredes eius mulieris, puta emancipatæ. q̄ si neq̄ hæredes habeat, neq̄ pater soluēdo sit: maritū, in quantū facere potest, pro hoc cōueniri: ne iniuria eius uideret, quondam uxore eius insepulta relinqui.

XXIX. CAIVS lib. XIX. ad edictum provinciale.

Si mulier post diuortium alij nupta decesserit: non putat Fulcinius priorem maritū, licet dotē lucri faciat, funeris impensam præstare. Is, qui filiā familias funerauit: ante q̄ dos patri reddatur, cum marito recte agit: reddita dote, patrem obligatum habet. utiq̄ autem, si cū marito actum fuerit, is eo minus patri mulieris restitutus est.

XXX. POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

Contra quoq̄ quod pater in funus filiæ impendit, aut alio secū agente funeraria iā præstitit: ipse per actionē de dote à marito recipit. Sed si emancipata in matrimonio decedat: collaturos hæredes bonorum nē possessores & patrem pro portione dotis, quā recuperant: & uirum pro portione dotis, quam lucratus est.

XXXI. VLP IANVS lib. XXV. ad edictum.

Si filius familias miles sit, & habeat castrēse peculium: puto successores seius ante teneri, sic deinde ad patrē ueniri. Qui seruū alienum uel ancillā sepeliuit: habet aduersus dominū funerariā actionem. Hæc actio nō est annua, sed perpetua: & hæredi cæterisq̄ successorib⁹, & in successores dat̄.

XXXII. PAVLVS lib. XXVII. ad edictum.

Si possessor hæreditatis funus fecerit, deinde uictus in restitutione nō deduxerit, qd̄ impendit: utilē esse ei funerariam. Si eodē momento tēporis uir & uxor decesserit: Labeo ait, in hæredē uiri pro portione dotis dandā hanc actionē: quoniā id ipsum dotis nomine ad eū peruenit.

XXXIII. VLP IANVS lib. LXVIII. ad edictum.

Si quis fuerit hæres, cui deinde hæreditas ablata sit, quasi indigno:
Hij magis

magis est, ut penes eum iura sepulchrorum remaneant.

XXXIII. PAVLVVS lib. LXIII. ad edictum.

SI locus sub conditione legatus sit: interim hæres inferendo mortuum, non facit religiosum locum.

XXXV. MARCELLVS lib. V. digestorum.

Minime maiores lugendū putauerunt eū, qui ad patriā delendam & parentes & liberos interficiendos uenit. quod si filius patrē, aut pater filiū ^{aliās* occi-} occidisset sine scelere: etiā præmio adficiendū oēs consti- ^{disset: sine} tuerunt. ^{scelere}

XXXVI. POMPONIVS lib. XXVI. ad Q. Mutium.

Cum loca capta sunt ab hostibus, omnia desinūt religiosa uel sacra esse: & sicut homines liberi in seruitutē perueniunt. q̄ si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi postliminio reuersa, pristino statui restitunt.

XXXVII. MACER lib. I. ad legē uicesimā hereditatum.

Funeris sumptus accipitur, quidquid corporis causa erogatū est: ueluti unguentorū, & preciū loci, in quo defunctus humatus est, & si qua uestiaria sunt, uel sarcophagi, & uestura, & quidquid corporis causa, antequā sepeliatur, consumptum est: funeris impensam esse existimo. Munimentum autē sepulchri id esse diuus Hadrianus rescripsit, quod causa muniendi eius loci factum sit, in quo corpus impositū sit. itaq; si amplum quid ædificari testator iusserit (ueluti in circuitu porticationes) eos sumptus funeris causa non esse.

XXXVIII. VLPIANVS lib. IX. de omnibus tribunalibus.

Ne corpora aut ossa mortuorum detinerentur, aut uexarentur: neq; prohiberentur, quo minus uia publica transferentur, aut quo minus sepelirentur: præsidis prouinciæ officium est.

XXXIX. MARTIANVS lib. III. institutionum.

Dui fratres edicto admonuerunt, ne iustæ sepulturæ traditum, id est terra conditum corpus inquietetur. uidetur autem terra conditum, & si in arcula conditum hoc animo sit, ut nō alibi transferatur. sed arculā ipsam (si res exigat) in locū cōmodiorē licere transferre, non est denegandū.

XL. PAVLVVS lib. III. questionum.

Si quis eo animo corpus intulerit, quod cogitaret inde aliò postea transferre: magisq; temporis gratia deponere, quā quod ibi sepe loret mortuū, & quasi æternā sedē daret, destinauerit: manebit locus profanus.

XLI. CALLISTRATVS lib. III. institutionum.

Si plures sint domini eius loci, ubi mortuus inferatur: omnes consentire debent, cum extranei inferantur. nam ex ipsis dominis quemlibet recte ibi sepeliri constat, etiam sine cæterorum consensu: maxime cum aliās nō sit locus, in quo sepeliretur.

XLII. FLORENTINVS lib. VII. institutionum.

Monu

Monumentum generaliter res est memoriae causa in posterum prodita: in qua si corpus uel reliquiae inferantur, fiet sepulchrum. si uero nihil eorum: erit monumentum memoriae causa factum, quod Graeci νεκροτάφιον appellant.

XLIII. PAPINIANVS lib. IX. *questionum.*

Sunt personae, quae quaquam religiosum locum facere non possunt, interdicto tamen de mortuo inferendo utiliter agunt: ut puta dominus proprietatis si in fundum, cuius fructus alienus est, mortuum inferat, aut inferre uelit. nam si intulerit: non facit iustum sepulchrum. sed si prohibeatur: utiliter interdicto, quo de iure domini quaeritur, agat. eademque sunt in socio, qui in fundum commune inuito socio mortuum inferre uult: nam praeter publicam utilitatem, ne insepulta cadauera iacerent: strictam rationem insuper habemus, quae nunquam in ambiguis religionum questionibus omitti solet. nam summam esse rationem, quae pro religiosis facit.

XLIIII. PAULVS lib. III. *questionum.*

Cum in diuersis locis sepultum est, uterque quidem locus religiosus non sit. quia unius sepultura sepulchra plura efficere non potest. mihi autem uidetur, illud esse religiosum locum, ubi quod principale est conditur: id est caput, unde qualis cuiusque imago sit, cognoscitur. cum autem impetratur, ut reliquiae transferantur: desinit locus religiosus esse.

XLV. MAETIANVS lib. VIII. *fidei commissorum.*

Impensa funeris semper ex hereditate deducitur: quae etiam omne creditum solet praecedere, cum bona soluendo non sunt.

XLVI. SCAEVOLA lib. II. *questionum.*

Si plura praedia quis habuerit, & omnium usumfructum separatim legauerit: poterit in unum inferri, & electio erit heredis, & gratificatio nil locus. sed fructuario utilis actio in heredem danda ad id recipiendum, quod propter eam electionem imminutus est ususfructus. Si haeres mulieris inferat mortuam in hereditarium fundum: a marito, qui debet in funus conferre, pro aestimatione loci consequatur. Ei, cui uestimenta legantur, si in funus erogata sint: utilem actionem in heredem dandam placuit, & priuilegium funerarium.

DE MORTVO INFERENDO ET SEPULCHRO AEDIFICANDO. Tit. VIII.

VLPIANVS lib. LXVIII. *ad edictum.*

Rator ait. QVO, QVA VE ILLI MORTVVM INFERRE, INVITO TE, EI IVS EST: QVO MINVS ILLI EO EA VE MORTVVM INFERRE, ET IBI SEPELIRE LICEAT: VIM FIERI VETO.

TO. Qui inferendi mortuū ius habet, non prohibetur inferre. prohiberi aut inferre uidetur: siue in locū inferre phibeatur, siue in itinere arceatur. Hoc uero interdicto **DE MORTVO INFERENDO** dominus proprietatis uti potest: quod etiā de loco puro cōpetit. Item si mihi in fundū uia debeat, in quem fundum inferre uolo, & uia phibeatur: hoc interdicto posse me experiri placuit: & quia inferre phibeor, & quia uia uti phibeor. Idēq; erit probandum, etsi alia seruitus debeat.

Hoc interdictū phibitorium esse palam est. Prator ait. **QVO' IL- LI IVS EST, INVITO TE, MORTVVM INFERRE: QVO MINVS ILLI IN EO LOCO SEPVLCHRVM SINE DOLO MALO AEDIFICARE LI CEAT: VIM FIERI VETO.** Interdictum hoc ppter ea propositum est: quia religionis interest, monumēta exstrui, & exornari. Facere sepulchrum siue monumentū in eo loco, in quo ei ius est, nemo prohibetur.

Aedificare uidetur phibere, & qui phibet eō materiā conuehi, quæ ædificationi necessaria sit. pinde & si operi necessarios phibuerit quis uenire: interdictū locum habet. etsi machinā quis alligare phibeat: si ta- men eō loci phibeat, qui seruitutē debeat. Cæterum si in meo solo uelis machinā imponere: nō tenebor interdicto, sed iure te non patiār. Aedificare aut nō solū, qui nouū opus molitur, intelligendus est: uerum is quoq; qui uult reficere. Is, qui id agit, ut labat sepulchrū, hoc interdi- cto tenetur. **II. MARCELLVS lib. XXVIII. digestorum.**

Negat lex Regia mulierē, quæ prægnās mortua sit, humari ante, q̄ partus ei excidat. is qui cōtra fecerit: spem animantis cū gratiāda pmissis uidet. **III. POMPONIVS lib. IX. ad Sabinum.**

Si ppius ædes tuas quis ædificet sepulchrū, & opus nouū nūciare po- teris. sed factō ope nullā habebis actionem, nisi **QVOD VI AVT CLAM.** Si ppius ædificiū alienū intra legitimū modū mortuus illatus sit: postea eū phibere nō poterit ædificij dominus, quo minus aliū mor- tuū eō inferat, uel monumentū ædificet: si ab initio domino sciēte hoc fecerit. **IIII. VLPPIANVS lib. II. responsorum.**

Longa possessio ius sepulchri non tribuit ei, cui iure non competit. **V. IDEM lib. I. opinionum.**

Si in eo monumento, quod imperfectum esse dicitur, reliquæ homi- nis conditæ sunt: nihil impedit, quo minus id perficiatur. Sed si reli- giosus locus iam factus sit: pontifices explorari debent, quatenus salua religione desiderio reficiendi operis medendum sit.

Finit altera Digestorum pars de iudicijs.

SEQVITVR TERTIA DE REBVS CREDITIS.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER DVODECIMVS.

De rebus creditis liber primus.

SI CERTVM PETATVR CONDUCTI-

one. Tit. I.

VLPIANVS lib. XXVI. ad edictum.

RE est, prius quàm ad uerborum interpretationem perueniamus, pauca de significatione ipsius tituli referre. Quoniam igitur multa ad contractus

uarios pertinentia iura sub hoc titulo prator inseruit: ideo rerum creditarum titulum pramissit. Omnes enim contractus, quos alienam fidem secuti institui

mus, complectitur. Nam (ut libro primo quaestio- num Celsus ait) credendi generalis appellatio est. ideo sub hoc titulo prator & de commodato, & de pignore edixit. nam cuiusque rei adsen- timur, alienam fidem secuti, mox recepturi quid ex hoc contractu cre- dere dicimur. Rei quoque uerbum, ut generale, prator elegit.

II. PAVLVS lib. XXVIII. ad edictum.

Mutuuum damus recepturi eandem speciem, quam dedimus, (alioquin commodatum erit, aut depositum) sed idem genus.

Nam si aliud genus, ueluti si pro tritico uinum recipiamus: non erit mu- tuum. Mutui datio consistit in his rebus, quae pondere, numero, me- sura constant: quoniam earum rerum datione possumus in creditum

ire, * quia in genere suo functione recipiunt per solutionem, et specie. Nam in ceteris rebus ideo in creditum ire non possumus: quia aliud pro

alio inuito creditori solui non potest. Appellata est autem mutui da- tio ab eo, quod de meo tuum fit. & ideo si de meo tuum non fiat: non

nascitur obligatio. Creditum ergo à mutuo differt, quo genus à spe- cie. Nam creditum consistit etiam extra eas res, quae pondere, numero, men- sura continentur: sicuti & si eandem rem recepturi sumus, creditum est.

Item mutuuum non potest esse, nisi proficiscatur pecunia: creditum au- tem fit interdum, etiam si nihil proficiscatur: ueluti si post nuptias dos

promittatur. In mutui datione oportet dominum esse dante. nec obest, quod filiusfamilias & seruus dantes peculiaries numos obligant. id enim

tale est, quale si uoluntate mea tu des pecuniam. nam mihi actio adqui- ritur, licet numi mei non fuerint. Verbis quoque credimus, quodam actu

ad obligationem comparandam interposito, ueluti stipulatione.

I Pom-

* al. quæ

Simile hu-

ic Homeri

ω. Βέλομ*

ἐγὼ λαὸν

σὸν ἔμμε-

ναι, ἢ ὅπως

ἔσται. Sicet

inf. depos.

l. si hominē

et sup. de

iudi. l. 2. in

fi. et alibi.

III. POMPONIVS lib. XXVII. ad Sabinum.

Cum quid mutuum dederimus: & si non cauimus, ut æque bonum nobis reddatur: non licet debitori deteriore rem, quæ ex eodem genere sit, reddere: ueluti uinum nouum pro uetere. Nam in contrahendo quod agitur, pro cauto habendum est. Id autem agi intelligitur, ut eiusdem generis, & eadem bonitate soluatur, qua datum est.

IIII. VLP IANVS lib. XXXIII. ad Sabinum.

Si quis nec caussam nec ppositum foenerandi habuerit, & tu emptum prædia desideraueris mutuam pecuniam, nec uolueris crediti nomine, ante quam emisisses, suscipere: atque ita creditor (qui necessitate forte proficiscendi habebat) deposuerit apud te hanc eandem pecuniam, ut si emisisses, crediti nomine obligatus esses: hoc depositum periculo eius est, qui suscepit. Nam & qui rem uendendam acceperit, ut precio uteretur: periculo suo rem habebit. Res pignori data, pecunia fo- aliâs *in- luta, condici potest: etiam fructus ex *iusta causa percepti, condicendi iusta. sunt. Nam & si colonus post lustrum cõpletum fructus perceperit, condici eos constat: ita demum, si non ex uoluntate domini percepti sunt. Nam si ex uoluntate domini: procul dubio cessat conditio. Ea quæ ui fluminis importata sunt, condici possunt.

V. POMPONIVS lib. XXII. ad Sabinum.

Quod te mihi dare oportuerat, si id postea perierit, quam per te factum erit, quo minus id mihi dares: tuum fore id detrimentum constat. Sed cum queritur, an per te factum sit: animaduerti debet, nõ solum si in potestate tua fuerit id, necne, aut dolo malo feceris, quo minus esset, uel fuerit, necne: sed etiam si aliqua iusta causa sit, propter quam intelligere deberes, te dare oportere.

VI. PAVLVVS lib. XXVIII. ad edictum.

Certum est, cuius species uel quantitas, quæ in obligatione uersatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione, quæ nominis uice sumgitur, qualis quantauit sit, ostenditur. Nam & Pedius libro primo de stipulationibus nihil referre ait: proprio nomine res appellentur, an digito ostendantur, an uocabulis quibusdam demonstrantur, quatenus mu- aliâs *re- tua uice *fungantur, quæ tantundem præstent. fundant

VII. VLP IANVS lib. XXVI. ad edictum.

Omnia, quæ inferi stipulationibus possunt, eadem possunt etiam numerationi pecuniæ. ideo & conditiones.

VIII. POMPONIVS lib. VI. ex Plautio.

Proinde mutui datio interdum pendet, ut ex post facto confirmetur: ueluti si dem tibi mutuos numos, ut si conditio aliqua exstiterit, tui fiant, sisque mihi obligatus. Item si legatam pecuniam hæres cre- diderit

diderit, deinde legatarius eam noluerit ad se pertinere: quia hæredis ex die aditæ hæreditatis uidetur numi fuisse, ut credita pecunia peti possit. Nam & Iulianus ait, traditiones ab hærede factas ad id tempus redigi, quo hæreditas adita fuerit, cum repudiatum sit legatum, aut adpositum.

IX. VLP IANVS lib. XXVI. ad edictum.

C*Erti condictio competit ex omni causa, & ex omni obligatio-
ne, ex qua certum petitur: siue ex certo contractu petatur, siue ex incerto. Licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dum modo præsens sit obligatio. Cæterum si in diem sit, uel sub conditione obligatio: ante diem, uel conditionem non potero agere. Competit hæc actio etiam ex legati causa, & ex lege Aquilia, sed & ex causa furtiua per hanc actionem condicetur. Sed etsi ex senatusconsulto agetur, competit hæc actio: ueluti si is, cui fidei commissaria hæreditas restituta est, agere uolet. Siue aut suo nomine qs obligatus sit, siue alieno: per hanc actionem recte conuenietur. Quoniam igitur ex omnibus contractibus hæc certi condictio competit: siue re fuerit contractus factus, siue uerbis, siue cōiunctim: referendæ sunt nobis quædam species, quæ dignum habent tractatum, an hæc actio ad petitionem earum sufficiat. Numeravi tibi decem, & hæc alij stipulatus sum. nulla est stipulatio. an cōdicere decem per hanc actionem possim, quasi duobus contractibus interuenientibus: uno, qui re factus est, id est, numeratione: alio qui uerbis, id est, inutiliter: quoniā alij stipulari non potui: & puto posse.

Idem erit, si a pupillo fuero sine tutoris authoritate stipulatus, cui tutore authore credidi. Nam & tunc manebit mihi condictio ex numeratione. Idem quæri potest, etsi quod tibi numeravi, sub impossibili conditione stipuler. cum enim nulla sit stipulatio: manebit cōdictio. Sed etsi ei numerauero, cui postea bonis interdictum est, mox ab eo stipuler: puto pupillo eum comparandum, quoniā & ipse stipulando sibi adquirit. Si numos meos tuo nomine dedero uelut tuos, absente te & ignorante: Aristo scribit adquiri tibi condictionem. Iulianus quoque de hoc interrogatus libro decimo scribit, uerā esse Aristonis sententiā: nec dubitari, quin si meam pecuniam tuo nomine uoluntate tua dedero, tibi adquiratur obligatio: cum quotidie credituri pecuniam mutuam, ab alio poscamus, ut nostro nomine creditor numeret futuro debitori nostro. Deposui apud te decem. postea permisi tibi uti. Nerua & Proculus, etiam ante quā moueantur, condicere, quasi mutua tibi hæc posse aiunt. & est uerum, ut & Marcello uidetur. animo enim cœpisse possidere. ergo transit ad eum periculum, qui mutuam rogauit, & poterit ei condici.

X. IDEM lib. II. ad edictum.

I ij Quod

Quod si ab initio, cum deponerē, uti tibi (si uoles) permifero: creditam non esse, ante q̄p̄ mota sit: quoniam in debitum iri nō est certum.

XI. IDEM lib. XXIII. ad edictum.

Rogasti me, ut tibi pecuniam crederem. ego cū non haberem, lan-
cem tibi dedi, uel massam auri, ut eā uenderes, & numis uteris.
si uendideris: puto mutuā pecuniam factam. quod si lancē, uel massam
sine tua culpa perdidideris, ante quā uenderes: utrum mihi, an tibi pe-
rierit, quæstionis est. Mihi uidetur Nernæ distinctio uerissima: existi-
mantis multum interesse, uenalem habui hanc lancem, uel massam,
necne: ut si uenale habui, mihi perierit, quemadmodū si alij dedissem
uendendam. quod si non fui hoc pposito, ut uenderem, sed hæc causa
fuit uendendi, ut tu uteris: tibi eā perisse, & maxime si sine usuris cre-
didi. Si tibi decem dederō, ut nouem debeas: Proculus ait, recte non
amplius te ipso iure debere, q̄p̄ nouem. Sed si decē dederō, ut undecim
debeas: Putat Proculus amplius, quā decem condici non posse. Si
fugitiuus seruus numos tibi crediderit: an condicere numos tibi domi-
nus possit, quæritur. & quidem si seruus meus, cui concessa est peculij
administratio, crediderit tibi: erit mutua. Fugitiuus autem, uel alius ser-
uus cōtra uoluntatē domini credendo, nō facit accipientis. quid ergo?
uindicari numi possunt, si existant: aut si dolo malo desinant possideri,
ad exhibendum agi. q̄p̄ si sine dolo malo consumpti sunt: condicere tibi
potero.

XII. POMPONIVS lib. VI. ex Plautio.

Si à furioso, cum eum compotem mentis esse putares, pecuniā quasi
mutuā acceperis, eaq̄ in rem tuā uersa fuerit: conditionē furioso
adquiri, Iulianus ait. Nā ex quibus causis ignorantibus nobis actiones
adquirunt, ex iisdē etiam furioso adquiri. Itē si is, qui seruo crediderat,
furere cōperit: deinde seruus in rē domini uerterit: condici nomine fu-
riosi posse. Et si alienā pecuniā credendi causa quis dederit: deinde fure
re cōperit, & consumpta sit ea pecunia: conditionem furioso adquiri.

XIII. VLP IANVS lib. XXVI. ad edictum.

Nam & si fur numos tibi credendi animo dedit, accipientis non fa-
cit: sed consumptis eis, cōdictio nascitur. Vnde Papinianus libro
octauo quæstionū ait. Si alienos numos mutuos tibi dedi: non ante mi-
hi teneris, q̄p̄ si eos consumpseris. q̄p̄ si per partes eos consumpseris, an
per partes tibi condicam, quæritur. & ait me condicturum: si admoni-
tus alienos numos fuisse, ideo per partes condicam, quia nondum to-
tos consumptos compererim. Si seruus communis decem crede-
rit: puto, siue administratio seruo communi concessa est, siue non, &
consumantur numi: in quinum competere actionem. Nam & si com-
munes tibi numos credidero centum: posse me quinquaginta condi-
cere

cere, Papinianus libro octauo quaestionum scribit, etiam si singula corpora communia fuerint.

XIII. IDEM lib. XXIX. ad edictum.

SI filiusfamilias contra senatusconsultum mutuatus, pecuniam soluerit: patri numos uindicanti nulla exceptio obijcietur. Sed si fuerint consumpti numi à creditore: Marcellus ait, cessare conditionem. quoniam toties conditio datur, quoties ex ea causa numerati sunt, ex qua actio esse potuisset, si dominium ad accipientem transfulisset. in proposito autem non esse. Denique per errorē soluti contra senatusconsultum crediti, magis est cessare repetitionem.

XV. IDEM lib. XXXI. ad edictum.

Singularia quaedam praecepta sunt circa pecuniam creditam. nam si tibi debitorem meum iussero dare pecuniā: obligaris mihi, quamuis numos meos non acceperis. quod igitur in duabus personis recipitur, hoc & in eadem persona recipiendum est: ut cum ex causa mandati pecuniam mihi debeas, & conuenerit, ut crediti nomine eam retineas: uideatur mihi data pecunia, & à me ad te profecta.

XVI. PAVLVS lib. XXXII. ad edictum.

SI socius propriam pecuniā mutuam dedit: omnimodo creditā facit, licet ceteri dissenserint. Quod si cōmunem numerauerit: nō aliās creditam efficit, nisi ceteri quoque cōsentiant: quia suae partis tantū alienationē habuit.

XVII. VLP IANVS lib. I. disputationum.

CVM filiusfamilias uaticū suum mutuū dederit, cū studiorū causa Romae ageret: respōsum est à Scæuola, extraordinario iudicio esse illi subueniendū.

XVIII. IDEM lib. VII. disputationum.

SI ego pecuniam tibi quasi donaturus dederō, tu quasi mutuam accipias: Iulianus scribit, donationē nō esse. sed an mutua sit, uidendū est. & puto, nec mutuā esse: magisque numos accipientis non fieri, cum alia opinione acceperit. Quare si eos consumpserit: licet conditione teneatur, tamē doli exceptione uti poterit: quia secundū uoluntatē dantis numi sunt consumpti. Et si ego quasi deponens tibi dederō, tu quasi mutuum accipias: nec depositum, nec mutuum est. Idem est, & si tu quasi mutuam pecuniam dederis, ego quasi commodatam ostentandi gratia accepi. sed in utroque casu, consumptis numis, conditioni sine doli exceptione locus erit.

XIX. IULIANVS lib. X. digestorum.

NON oīs numeratio eū, qui accipit, obligat: sed quies id ipsum agit, ut confestim obligetur. Nam & is, qui pecuniā mortis causa donat: numerat quidē pecuniā, sed non aliter obligat accipientē, quā si existat casus, in quem obligatio collata fuit: ueluti si donator conualuit,

I iij aut

aut is, qui accipiebat, prior decessit. Et cum pecunia datur, ut aliquid fieret: quamdiu in pendentem est, an id futurum sit, cessabit obligatio. Cū uero certum esse cœperit, futurum id nō esse: obligabitur, qui accepit. ueluti si Titio decem dederō, ut Stichum intra calendas manumittat: ante calendas nullam actionem habebō, post calendas ita demū agere potero, si manumissus non fuerit. Si pupillus sine tutoris auctoritate crediderit, aut soluendi causa dederit: cōsumpta pecunia condictionem habet, uel liberatur: non alia ratione, quā quod factio eius intelligitur ad eum, qui accepit, peruenisse. qua propter si eandem pecuniam is, qui increditum uel insolutum acceperat, alij porrō increditum uel insolutum dedit: consumpta ea, & ipse obligatur pupillo, uel eum a se liberat: & eum, cui crediderit, obligatum habebit, uel se ab eo liberabit. nam omnino qui alienam pecuniam credendi causa dat, cōsumpta ea habet obligatum eum, qui accepit: item qui insolutum dedit, liberatur ab eo, qui accepit.

XX. IDEM lib. XVIII. digestorum.

SI tibi pecuniam donassem, ut mihi eandem crederes: an credita ficeret? dixi in huiusmodi propositionibus nō proprijs uerbis nos uti. nam talem contractum, neq; donationem esse, neq; pecuniam creditā. donationem non esse: quia nō ea mente pecunia daretur, ut omnimodo penes accipientem maneret. creditam nō esse: quia ex soluendi causa daretur magis, quā alterius obligandi. Igitur si is, qui pecuniā hac conditione accepit, ut mihi in creditum daret, acceptam dederit: nō fore creditā. magis enim meum accepisse intelligi debeo. Sed hæc intelligenda sunt propter subtilitatē uerborum. benignius tamē est, utrunq; ualere.

XXI. IDEM lib. XLVIII. digestorum.

Quidam existimauerunt, neq; eū, qui decē peteret, cogendū quin accipere, & reliqua persequi: neq; eum, qui fundū suū diceret, partem duntaxat iudicio persequi. sed in utraq; causa humanius mihi facturus uidetur prætor, si actorem compulerit ad accipiendū id, quod offertur: cum ad officium eius pertineat, lites deminuere.

XXII. IDEM lib. III. ex Minutio.

Vinum, quod mutuū datum erat, per iudicem petitum est. quæsitum est, cuius temporis æstimatio fieret: utrum cum datum esset, an cum lis contestata fuisset, an cum res iudicaretur? Sabinus respondit: si dictum esset, quo tempore redderetur, quanti tunc fuisset. si non: quanti tunc, cum petitum esset. Interrogatus, cuius loci precii sequi oporteat? Respondi, si cōuenisset, ut certo loco redderetur; quanti eo loco esset. si dictū nō esset: quanti, ubi esset petitum.

XXIII. AFRICANVS lib. II. questionum.

Si eum seruum, qui tibi legatus sit, quasi mihi legatum possederim, & uendiderim: mortuo eo, posse te mihi precium condicere, Iulianus ait, quasi ex re tua locupletior factus sim.

XXIII. VLP IANVS lib. singulari πρὸς ἐκτὸν.

Si quis certum stipulatus fuerit, ex stipulatu actionem non habet: sed Silla condicticia actione id persequi debet, per quam certum petitur.

XXV. IDEM lib. singulari consularium.

Creditor, qui ad restitutionem ædificiorum credidit, in pecuniā, quam credidit, priuilegium exigendi habebit.

XXVI. IDEM lib. V. opinionum.

Si pecuniam militis procurator eius mutuam dedit, fideiussoremq; accepit: exemplo eo, quo si tutor pupilli, aut curator iuuenis, pecuniam alterutrius eorum creditam, stipulatus fuerit: actionem dari militi, cuius pecunia fuerit, placuit.

XXVII. IDEM lib. X. ad edictum.

Ciuitas mutui datione obligari potest, si ad utilitatem eius pecuniæ uersæ sunt. alioquin ipsi soli, qui cōtraxerūt, nō ciuitas, tenebunt.

XXVIII. CAIVS lib. XX. ad edictum prouinciale.

C*Reditor, qui non idoneum pignus accepit: non amittit exactio-

*als. Si cre

di. n. i. p. ac

cepit: artū

est teneri:

debitorem

ad solutio-

nē eius de-

bitæ quāt-

tatis, in qua

p. n. f.

XXIX. PAVLVS lib. III. ad Plautium.

Si institorem seruum dominus habuerit: posse dici, Iulianus ait, etiā scondici ei posse: quasi iussu eius contrahatur, à quo præpositus sit.

XXX. IDEM lib. V. ad Plautium.

Qui pecuniam creditam accepturus, sponndit creditori futuro: in potestate habet, ne accipiendo se ei obstringat.

XXXI. IDEM lib. XVII. ad Plautium.

Cum fundus uel homo per cōditionem petitus est: putō hoc nos ciure uti, ut post iudicium acceptum caussa omnis restituenda sit: id est omne, quod habiturus esset actor, si litis contestandæ tempore solutus fuisset. Seruum tuum imprudens à fure bona fide emi. is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominē parauerat, qui mihi traditus est. Sabinus, Cassius. posse te mihi hominem condicere: & si quid mihi abesset ex negotio, quod is gessisset, inuicem me tecum acturū. & hoc uerum est. Sed Iulianus ait: uidendum, ne dominus integram actionē ex empto habeat, uenditor autē condicere possit bonæ fidei emptori. qđ ad peculiares numos attinet, si exstant, uindicare eos dominus potest: sed actione de peculio tenetur uenditori, ut precium soluat. si consumpti sunt: actio de peculio euanescit. sed adijcere debuit Iulianus, non aliter domino serui uenditorem ex empto teneri, quā si ei preci-

um

um solidum, & quæcunq; (si cum liberō contraxisset) deberentur, domino serui præstaret. idē dici debet, si bonæ fidei possessori soluiisset: si tamē actiones, quas aduersus eum habet, præstare domino paratus sit.

XXXII. CELSVS lib. V. *digestorum.*

Si me & Titium mutuam pecuniam rogaueris, & ego meum debito tibi promittere iusserim: tu stipulatus sis, cum putares eum Titij debitorem esse: an mihi obligaris, subsisto. Siquidem nullum negotium mecum contraxisti: sed propius est, ut obligari te existimem: non quia pecuniam tibi credidi (hoc enim, nisi inter consentientes, fieri nō potest) sed quia pecunia mea ad te peruenit, eam à te mihi reddi, bonum & æquum est.

XXXIII. MODESTINVS lib. X. *παραδεκτικῶν.*

Provincialibus constitutionibus cauetur: ne hi, qui prouinciam regunt, quiū circa eos sunt, negociantur, mutuam pecuniam dent, scēnusue exerceant.

XXXIII. PAVLVS lib. II. *sententiarum.*

Præsidis prouinciæ officiales, qui perpetui sunt, mutuam pecuniam dare, & scēnebrem exercere possunt. Præses prouinciæ mutuam pecuniam scēnebrem sumere non prohibetur.

XXXV. MODESTINVS lib. III. *responsorum.*

Periculum nominum ad eū, cuius culpa deterius factum p̄bari potest, ptinet.

XXXVI. IABOLENVS lib. I. *ἐπιστολῶν.*

Pecuniam, quam mihi sine conditione debebas, iussu meo promisti Attio sub conditione. cum pendente conditione in eodem statu sit obligatio tua aduersum me, tanquam si sub contraria conditione eam mihi spondisse: si pendente conditione petam, an nihil acturus sim? Respondi. non dubito, quin ea pecunia, quam ipse sine conditione stipulatus sum (etiam si conditio in persona Attij, qui ex mea uoluntate eandem pecuniam sub conditione stipulatus est, non exstiterit) credita esse p̄maneat. perinde est enim, ac si nulla stipulatio interuenisset. pendente autem causa conditionis, idem petere non possum: quoniam cum incertū sit, an ex ea stipulatione deberi possit, ante tempus petere uideor.

XXXVII. PAPINIANVS lib. I. *definitionum.*

Cum ad præsens tempus conditio confertur, stipulatio nō suspenditur. & si conditio uera sit: stipulatio tenet, quamuis tenere contra hentes conditionem ignorent: ueluti si rex Parthorum uiuit, centū dare spondes: Eadem sunt, & cum in præteritum conditio confertur.

XXXVIII. SCAEVOLA lib. I. *quæstionum.*

Respiciendum enim est, an quantum in natura hominum sit, possit sciri eam debitum iri.

Papi

XXXIX. PAPINIANVS lib. I. definitionum.

Itaque tunc potestatem conditionis obtinet, cum in futurum confertur.

XL. PAVLVS lib. I. questionum.

Esta est in auditorio Aemilij Papiniani praefecti praetorio iurisperiti cautio huiusmodi. LVCIVS TITIVS SCRIPSI ME ACCEPISSE A PVBLIO MAEVIO QVINDECIM MVTVA NVMERATA MIHI DE DOMO. ET HAEC QVINDECIM PROBA RECTE DARI CALENDIS FVTVRIS, STIPVLATVS EST PVBLIVS MAEVIVS, SPOPONDI EGO LVCIVS TITIVS. SI EA DIE SVPRADICTA SVMMA PVBLIO MAEVIO, EI'VE, AD QVEM EA RES PERTINEBIT, DATA, SOLVTA, SATIS'VE EO NOMINE FACTVM NON ERIT: TVNC EO AMPLIVS, QVO POST SOLVAM, POENAE NOMINE IN DIES TRIGINTA, IN'QVE DENARIOS CENTENOS, DENARIOS SINGVLOS DARI STIPVLATVS EST PVBLIVS MAEVIVS, SPOPONDI EGO LVCIVS TITIVS. CONVENIT'QVE INTER NOS, VTI PVBLIO MAEVIO EX SVMMA SVPRADICTA MENSTRVOS REFVNDERE DEBEAM DENARIOS TRECENOS EX OMNI SVMMA EI, HAEREDI'VE EIVS. quæsitum est de obligatione usurarum: quoniam numerus mensium, qui solutioni competebat, transierat. Dicebam. quia pacta incontinenti facta stipulationi inesse creduntur: perinde esse, ac si per singulos menses certam pecuniam stipulatus, quo tardius soluta esset, usuras adiecisset. igitur finito primo mense, primæ pensionis usuras currere. & similiter post secundum & tertium tractum usuras non solutæ pensionis crescere: nec ante fortis non solutæ usuras peti posse, quæ ipsa fors peti potuerat. Pactum aut, quod subiectum esset, quidam dicebat ad fortis solutionem tantum pertinere: non etiã ad usurarum, quæ priore parte simpliciter in stipulationem uenissent: pactumque id tantum ad exceptionem prodesse. & ideo non soluta pecunia statutis pensionibus, ex die stipulationis usuras deberi, atque si id nominatim expressum esset. Sed cum fortis petitio dilata sit: consequens est, ut etiam usuræ ex eo tempore, quo moram fecit, accedant: & si (ut ille putabat) ad exceptionem tantum prodesset pactum (quamvis sententia diuersa obtinuerit) tamen usurarum obligatio ipso iure non committeretur. Non enim in mora est is, à quo pecunia propter exceptionem peti non potest. Sed si quantitatem, quæ medio tempore colligatur, stipulemur, cum conditio exstiterit: sicut est in fructibus, idem & in usuris potest exprimi: ut ad diem non soluta pecunia, quod competit usurarum nomine, præstetur ex die interpositæ stipulationis.

XLI. AFRICANVS lib. VII. questionum.

Eius, qui in prouincia Stichum seruum calendario præposuerat,

K Romæ

Romæ testamentum recitatum est: quod idem Stichus liber, & ex parte hæres erat scriptus. qui status sui ignarus, pecunias defuncti aut exegit, aut credidit: ut interdum & stipularetur, & pignora acciperet. consultabatur, quid de his iuris esset? Placebat debitores quidē, qui ei soluissent, liberatos esse: si modo ipsi quoq; dominum decessisse ignorassent. eorum autem summarum nomine, quæ ad Stichum peruenissent, familiaræ eriscundæ quidem actionem non competere cohæredibus, sed negociorum gestorum dari debere. Quas uero pecunias ipse credidisset: eas non ex maiore parte, q̃ ex qua ipse hæres esset, alienatas esse. Nā & si tibi in hoc dederim numos, ut eos Sticho credas: deinde mortuo me ignorans dederis: accipientis non facies. neq; enim sicut illud receptū est, ut debitores soluentes ei liberentur: ita hoc quoq; receptum, ut credendo numos alienet. Quare si nulla stipulatio interuenisset: neq; creditam pecuniam pro parte cohæredis peti posse, neq; pignora teneri. Quod si stipulatus q̃q; esset: referre, quæ admodū stipulatus esset. Nam si nominatim, forte Titio domino suo mortuo iā, dari stipulatus esset: pcul dubio inutiliter esse stipulatū. quod si sibi dari stipulatus esset: dicendū, hæreditati eum adquisisse. sicut enim nobis metipsis ex re nostra per eos, qui liberi uel alieni serui bona fide seruiunt, adquiritur: ita hæreditati quoq; ex re hæreditaria adquiri. post aditam uero à cohæredibus hæreditatem non æque idem dici: utiq; si scierint eum sibi cohæredem datum: quoniam tunc non possent uideri possessores bonæ fidei esse, qui nec possidendi animum haberent. Quod si proponatur cohæredes eius id ignorasse (quod forte ipsi quoq; ex necessarijs fuerint) potest adhuc idē responderi, quæ quidē casu & illud euenturū: ut si suæ conditionis cohæredes iste seruus habeat: inuicem bona fide seruire uideantur. XLII. CELSVS lib. VI. digestorum.

Si ego decem stipulatus à Titio, deinceps stipuler à Seio, quanto minus à Titio consequi possim: si decem petiero à Titio, non liberatur Seius. alioquin ne quidq; mihi caueatur. At si iudicatū fecerit Titius: nihil ultra Seius tenebitur. Sed & si cum Seio egero: quantumcunq; est, quo minus à Titio exigere potero eo tempore, quo iudicium inter me & Seium acceptum est: tanto minus postea à Titio petere possum.

Labeo ait, cum decem dari curari stipulatus sis: ideo nō posse te prae cise decem dari oportere intendere, quia etiam reum locupletem dando promissor liberari possit. quod scilicet significat: non esse cogendum eum accipere iudicium, si reum locupletem offerat.

*hec aliās
oīa defunt.

DE IVREIVRANDO *SIVE VOLVNTARIO,

siue necessario, siue iudiciali. Tit. II.

Caius

CAIVS lib. V. ad edictum provinciale.

M

aximum remedium expediendarum litium in usum venit iurisiurandi religio: qua uel ex pactioe ipsorum litigatorum, uel ex autoritate iudicis deciduntur controversiæ.

II. PAVLVS lib. XVIII. ad edictum.

Iurandum speciem continet transactionis: maioremq; habet auctoritatem, quam res iudicata.

III. VLP IANVS lib. XXII. ad edictum.

It prætor. SI IS, CVM QVO AGETVR, CONDITIONE DELATA, IVRAVERIT. Eum CVM QVO AGETVR accipere debemus ipsum reum: nec frustra adiicitur, CONDITIONE DELATA. Nam si reus iurauerit, nemine ei iurandum deferente: prætor id iurandum non tuebitur. sibi enim iurauit. Alioquin facillime quisq; ad iurandum decurrens, nemine sibi deferente iurandum, oneribus actionū se liberabit.

Quacumq; autem actione quis conueniatur, si iurauerit, proficiet ei iurandum: siue in personam, siue in rem, siue in factum, siue poenali actione, uel quauis alia agatur, siue de interdicto. sed & si de conditione personæ fuerit iuratum, prætor iurandum tuebitur. ut puta. detuli tibi iurandum: & iurasti, te in potestate mea non esse. tuendum erit iurandum. Vnde Marcellus scribit, etiam de eo iurari posse, an prægnās sit mulier, uel nō sit: & iuriiurādo standū. deniq; ait, si de possessione erat *quæstio, seruari oportere: si forte quasi prægnās ire in possessionem uolebat, & cum ei contradiceretur, uel ipsa iurauit se prægnantem, uel cōtra eam iuratum est. Nam si ipsa: ibit in possessionem sine metu. si contra eam: non ibit, quamuis uere prægnans fuerit: proderitq; (inquit Marcellus) mulieri iuranti iurandum, ne conueniatur quasi calumpniæ causā uentris nomine fuerit in possessione, nēue uim patriatur in possessione. sed an iurandum eousq; proffit, ut post editum partum non quærat, ex eo editus sit, an nō sit, cuius esse dicitur, Marcellus tractat. & ait, ueritatem esse quærendam: quia iurandum alteri neq; prodest, neq; nocet. matris igitur iurandum partui non proficiet, nec nocebit: & si mater detulerit, & iuret ex eo prægnans non esse. Iurari autem oportet, ut delatum est iurandum. ceterum si ego detuli, ut per deum iurares, tu per caput tuum iurasti,

* al's de-
est.

III. PAVLVS lib. XVIII. ad edictum.

VEl filiorum tuorum:

V. VLP IANVS lib. XXII. ad edictum.

Non erit ratum habendum iurandum. quod si exegi, ut per salutem tuam iurares, & iurasti: stabitur. Omne enim omnino lici-

K ij tum

tum iusiurandum, per quod uoluit quis sibi iurari, idoneum est: & si ex eo fuerit iuratum, prætor id tuebitur. **D**iuus Pius iuriurando, quod aliis*superstitione iuratum est, standum rescripsit. Dato iureiurando, non aliud quaeritur, quàm an iuratum sit, remissa quaestione **AN DE BEATVR**: quasi satis probatum sit iureiurando. Sed si quis illicitum iusiurandum detulerit, scilicet improbatam publicam religionis: uideamus, an pro eo habeatur, atque si iuratum non esset. quod magis existimo dicendum. Si neque iuratum est, neque remissum iusiurandum: pro eo debet haberi, atque si res in iusiurandum admissa non esset. proinde si postea iurare paratus sit, nihil ei hoc iusiurandum proficiet: quia ex eo, quod delatum est, iuratum non est.

VI. PAVLVS lib. XVIII. ad edictum.

Remittit iusiurandum, qui deferente se, cum paratus esset aduersarius iurare, gratiam ei facit, contentus uoluntate suscepti iuriurandi. Quod si non susceperit iusiurandum: licet postea parato iurare, actor nolit deferre: non uidetur remissum. Nam quod susceptum est, remitti debet.

VII. VLP IANVS lib. XXII. ad edictum.

Ait prætor. **EIVS REI, DE QVA IUSIURANDVM DELATVM FVERIT: NEQVE IN IPSVM, NEQVE IN EVM, AD QVEM EAR RES PERTINET, ACTIONEM DABO.** **EIVS REI** sic erit accipiendum: siue de tota re, siue de parte sit iuratum. Nam de eo, quod iuratum est, pollicetur se actionem non daturum: neque in eum, qui iurauit, neque in eum, qui in locum eius, cui iusiurandum delatum est, succedit.

VIII. PAVLVS lib. XVIII. ad edictum.

Etiam si in rem successit.

IX. VLP IANVS lib. XXII. ad edictum.

Nam postea, quam iuratum est, denegatur actio: aut si controuersia erit, id est, si ambigitur: an iusiurandum datum sit: exceptioni locus est. Iureiurando dato uel remisso, reus quidem acquirit exceptionem sibi alijsque: actor uero actionem acquirit, in qua hoc solum quaeritur, an iurauerit dari sibi oportere: uel cum iurare paratus esset, iusiurandum ei remissum sit. Si damnetur quis post iusiurandum ex famosio iudicio: famosum esse, magis est. Si is, qui temporaria actionem mihi obligatus erat, detulerit iusiurandum, ut iurem eum dare oportere, egoque iurauero: tempore non liberatur: quia post litem cum eo contestatam perpetuatur aduersus eum obligatio. Si minor uiginti quinque annis detulerit, & hoc ipso captum se dicat, aduersus exceptionem iuriurandi debebit id replicari, ut Pomponius ait. Ego autem puto hanc replicationem non semper esse dandam: sed plerumque ipsum prætor-

prætozem debere cognoscere, an captus sit: & sic in integrum restituere. nec enim ut quisque minor est, statim & circūscriptum se docuit. Propterea exceptio ista siue cognitio statutum tempus post annum uicesimum quintum non debet egredi. Sed & si quis iusiurandum in fraudem creditorum detulerit debitori: aduersus exceptionem iusiurandi, replicatio fraudis creditoribus dari debet. Præterea si fraudator detulerit iusiurandum creditori, ut iuraret decem sibi dari oportere: mox bonis eius uenditis, expiri uolet: aut denegari debet actio, aut exceptio opponitur fraudatorum creditorum. Iusiurandum defensoris uel procuratoris ei ab aduersario delatum prodesse, exceptionemque domino parere, Iulianus scribit. Idem ergo dicendum erit, & si datus ad petendum procurator, reo deferente, iurauerit dari mihi oportere. nam actionem mihi parit. quæ sententia habet rationem. Si petitor iurauit, possessore deferente, rem suam esse, actio ori dabitur actio: sed hoc duntaxat aduersus eum, qui iusiurandum detulit, eosque, qui in eius locum successerunt. Cæterum si aduersus alium uelit prærogatiua iusiurandi uti: nihil ei proderit.

X. PAVLVS lib. XVIII. ad edictum.

Quia non debet alij nocere, quod inter alios actum est.

XI. VLP IANVS lib. XXII. ad edictum.

Sed & si possessori fuerit iusiurandum delatum, iuraueritque rem petitoris non esse: quam diu quidem possidet, aduersus eum, qui detulit iusiurandum, si petat, exceptione iusiurandi utetur. Si uero amiserit possessionem: actionem non habebit, nec quidem etiam si is possideat, qui ei iusiurandum detulit. non enim rem suam esse iurauit, sed eius non esse. Proinde si cum possideret, deferente petitore, rem suam esse iurauit: consequenter dicemus, amissa quoque possessione, si is, qui detulit iusiurandum, nactus sit possessionem: actionem in factum ei dandam. fructus etiam perceptos ex re, quam meam esse iurauit, restitui mihi placuit. sed & partum editum, foetusque pecorum restituendos constat post iusiurandum delatum. Item si iurauero usumfructum alicuius rei uel meum esse, uel mihi dari oportere: eatenus mihi competit actio, quatenus si uere usumfructum haberem, duraret. quibus uero casibus amitteretur, non competit mihi actio. Sed & si rerum, in quibus ususfructus propter abusum constitui non potest, iurauerit usumfructum se habere, uel sibi deberi: effectum iusiurandi sequendum arbitror. Ideoque tunc quoque uideri eum recte iurasse puto: & ex eo iureiurando posse petere usumfructum, cautione oblata. Si cum de hæreditate inter me & te controuersia esset, iurauero hæreditatem meam esse: id consequi debebo, quod haberem, si secundum me de hæreditate pronunciatum

K iij   esset

esset. & non solum eas res restituere debebis, quas tunc possidebas: sed & si quas postea cœpisses possidere: perindeq; haberi, qd' iuratu est, atq; si probatu esset. Idcirco utilis actio mihi cōpetit. Quod si ego ex eadē hæreditate possiderem, tūq; cœpisses petere à me: cum aduersus te iurasssem, exceptione me uti debere iurisiurandi. Planē si alius à me petere hæreditatem cœperit: dubium non erit (ut & Iulianus scribit) nihil mihi iusiurandum prodesse.

XII. IULIANVS lib. X. Digestorum.

Idem est, & si ego quolibet alio possidente res hæreditarias petere uelim: quia & si petisssem à te hæreditatē, probassēmq; meā esse: nihilo minus ab altero petendo, id ipsum probare necesse haberem.

XIII. VLP IANVS lib. XXII. ad edictum.

SI duo patroni essent, & libertus altero deferente iurasset, se libertum eius non esse: utrum alteri debitæ sibi portionis, an uero dimidiæ debitæ ei & suæ partis bonorū possessio competeret: Iulianus quaerit: & ait, si is, cui iuratum est, patronus fuisset: alteri suæ partis bonorū possessionē competere. nec ei prodesse, quod aduersus alterum libertus iurasset. multum tamē fidei & auctoritatis apud iudicem patronū habiturum, quo magis solum patronum se probaret, quod libertus iurasset alterum patronum non esse. Idem ait eum, qui iurauit fundū suum esse, post longi temporis præscriptionem etiam utilem actionē habere debere. Item Iulianus scribit eum, qui iurauit, se furtum nō fecisse, uideri de toto iurasse: atq; ideo neq; furti, neq; cōdicticia teneri: quia cōdicticia (inquit) solus fur tenetur. Nunquid ergo qui iurauit furtum se non fecisse: hoc solo nomine, cōditione si conueniatur, exceptione utetur? Cæterū si contendat, qui condicit, quasi cum hærede se furis agere: nō debet repelli: & quasi *μολογῆς* cōdictio ei dari debet aduersus hæredem furis: nec pati eum iudex debet, si cœperit tentare furem probare. Si quis iurauerit me ei uendidisse rem centum: exempto agere poterit, ut ei cætera præstentur: id est, ut res tradatur, & de euiditione caueatur: an tamen ad precium consequendum ex uendito conueniri possit, uidendum. & si quidem de hoc ipso iuratu est, & quod precium solutum est: nulla pro precio actio superest. Si uero hoc nō fuerit iuratum: tunc cōsequens est, de precio eum teneri. Idem dicemus, & si quis societatem fecisse iurauerit. Nam & is pro socio poterit conueniri. Marcellus etiam scribit, si quis iurauerit ob decem pignori dedisse fundum: non aliās eum pignoratitia agere posse, quā si decem soluerit: sed & illud adiicit, fortassis eum etiā in decem ex iureiurando suo posse conueniri. quod magis probat. cui Quintus Saturninus consensit: argumentoq; hic utitur eius, qui iurauit eam, quæ uxor sua fuerat,

rat, rem sibi in dotem dedisse. nam & hic uxori ait utilis de dote actionē dandam, quæ non esse extra æquitatē posita non negauerim. Si quis iurauerit in re pecuniaria per genium principis, dare se nō oportere, & peierauit: uel dari sibi oportere, uel intra certum tempus iurauerit se soluturum, nec soluit: Imperator noster cum patre rescripsit, fustibus eū castigatū dimitti, & ita ei superindici, *πρωετῶσ μὴ ὀμνῶν.*

XIIII. PAVLVVS lib. I. ad edictum.

Quoties propter rem iuratur: nec parenti, nec patrono remittitur iusiurandum. propter rem autem iusiurandum exigitur (ueluti de pecunia credita) cū iurat actor sibi dari oportere, uel reus se dare nō oportere. idem est, cū de pecunia constituta iusiurandū exigitur.

XV. IDEM lib. VI. ad edictum.

Ad personas egregias, eosq; qui ualetudine impediuntur, domū mitti oportet ad iusiurandum.

XVI. VLP IANVS lib. X. ad edictum.

Si patronus libertam suam duxerit uxorem: non compellitur iurare de rerum amotarum iudicio. sed & si ipse deferat iusiurandum libertæ suæ, de calumnia non debet ipse iurare.

XVII. PAVLVVS lib. XVIII. ad edictum.

Iusiurandum, quod ex conuentione extra iudicium deferretur, referri non potest. Pupillus tutore auctore iusiurandum deferre debet. Quod si sine tutoris autoritate detulerit: exceptio quidē obstabit, sed replicabitur: quia rerum administrandarum ius ei non competit. Si tutor, qui tutelam gerit, aut curator furiosi prodigiū iusiurandum detulerit: ratum id haberi debet. Nam & alienare res, & solui eis potest, & agendo rem in iudicium deducunt. Procurator quoq; quod detulit, ratum habendum est: scilicet si aut uniuersorum bonorū administrationē sustineat, aut si id ipsum nominatim mādatum sit, aut si in rem suam procurator sit.

XVIII. VLP IANVS lib. XXVI. ad edictum.

Aliās autem procuratorem deferentem iusiurandum non esse audiendum, Iulianus libro decimo digestorū scribit: ne postea reus, qui semel iurauit, a domino conueniatur. nec multum ei proficere, si fuerit ei de rato cautum: siue enim dominus perat, cogetur reus docere liquidō se iurasse, posita scilicet exceptione: siue ex stipulatione de rato agat, necesse habebit ipse de periurio suo docere.

XIX. IDEM lib. XXII. ad edictum.

Sit itaq; mandatum fuit procuratori, ut perat, ille autem iusiurandū detulit: aliud fecit, quā quod mandatum est.

XX. PAVLVVS lib. XVIII. ad edictum.

Seruius

Seruus quod detulit, uel iurauit, seruatur, si peculij administrationē habuit. *XXI. CAIVS lib. V. ad edictum provinciale.*

Hic enim solui quod recte potest, & nouā dā obligationis ius habuit. *XXII. PAVLVS lib. XVIII. ad edictum.*

Quidam putant & de peculio actionem in dominum dandam, si auctori seruus detulerit iusiurandū. eadē & in filio familias dicenda sunt. *XXIII. VLP IANVS lib. XXVI. ad edictum.*

Si seruus iurauerit dominum dare non oportere: exceptio domino indulgenda est, si bīq; aduersarius imputabit, qui seruo detulit iusiurandum. *XXIIII. PAVLVS lib. XVIII. ad edictum.*

Multo magis proderit patri religio fili, cum quo etiā iudicium consistere poterit. ipsi autem referentes, conditionem eorum, quibus subiecti sunt, non faciunt deteriolem. *XXV. VLP IANVS lib. XXVI. ad edictum.*

Sed & si seruus meus delato uel relato iureiurādo, iurārit rem domini esse, uel dari oportere: puto dandam mihi actionem, uel pacti exceptionem propter religionem & conuentionem. *XXVI. PAVLVS lib. XVIII. ad edictum.*

Qui iurasse dicitur, nihil refert, cuius sexus aetatisq; sit. omni enim modo custodiri debet iusiurandum aduersus eum, qui contentus eo, dum deferret, fuit. quamuis pupillus non uideatur peierare, quia sciens fallere non uideatur. Si pater filiū dare non oportere iurauerit: Cassius respōdit, & patri & filio dandam exceptionem iurisiurandi. Si pater iurauerit in peculio nihil esse: filius conueniri poterit. sed & pater ita cōuenietur, ut post acquisiti peculij ratio habeatur. Iurisiurandi conditio ex numero esse uideri potest nouandi delegandiq; quia proficiscitur ex conuentione, quamuis habeat & instar iudicij.

Iusiurandum etiam loco solutionis cedit. *XXVII. CAIVS lib. V. ad edictum provinciale.*

In duobus reis stipulandi ab altero delatum iusiurandum etiam alteri nocebit. Quod si reus iurauit, etiam fideiussori proficit. Item a fideiussore exactum iusiurandum, prodesse etiam reo Cassius & Iulianus aiunt. Nam quod in locum solutionis succedit, hoc quoq; eodem loco habendum est: si modo ideo interpositum est iusiurandum, ut de ipso contractu, & de re, non & de persona iurantis ageretur. Si ei, qui debitorem meum in iudicium exhibere promiserit, iusiurandum detulerim: isq; iurauerit, se omnino exhibitionem eius nō promississe: prodesse id debitori meo non debet. si uero iurauerit se nihil mihi prestare oportere: distinguendum est, & replicatione emendandum, utrum ideo

ideo iurauerit, quia post promissionem exhibuerit: an uero, quia soluerit. quod eodem modo & in fideiussore debiti distinguendum est.

Ex duobus reis promittendi eiusdem pecuniæ, si alter iurauit, alteri quoque prodesse debet. Exceptio iurisiurandi non tantum si ea actione quis utatur, cuius nomine exegit iusiurandum, opponi debet, sed etiam si alia: si modo eadem quaestio in iudiciū deducatur: forte si ob actionem mandati, negotiorum gestorum, societatis, cæterasque similes iusiurandum exactum sit, deinde ex hisdem causis certum condicatur: quia per alteram actionem altera quoque consumitur.

Si quis iurauerit se non rapuisse: non debet adiuari hoc iureiurando, & in actione furti, & conditione: quia aliud est furtū fecisse, quod uel clam fieri potuit. Colonus, cum quo propter succisas forte arbores agebatur ex locato, si iurauerit se non succidisse: siue è lege duodecim tabularum de arboribus succisas, siue ex lege Aquilia damni iniuriæ, siue interdicto QVOD VI AVT CLAM postea conuenietur: per exceptionē iurisiurandi defendi poterit. Quæ iurauit diuortij causa re se non amouisse: non debet defendi per exceptionē, si cum ea in re agatur. & si cõtendat suā esse: alio iureiurando opus est. cõtrea si iurauerit suā esse: debet in actione rerū amotarū defendi. & omnino hoc obseruandū est (licet per aliā actionem eadem quaestio moueatur) ut exceptio iurisiurandi locū habeat.

Igitur si quis iurauit se non esse condemnatū: etiā si ex stipulatu IUDICATVM SOLVI ob rem iudicatā cōueniatur, defendetur per exceptionē. Contra si cum ex stipulatu IUDICATVM SOLVI conueniret, iurauit se dare nō oportere: agēti iudicati nō utique obstabit exceptio. potest enim fieri, ut nō sit cōmissa stipulatio, licet res iudicata sit: nisi ideo iuraret quod nec damnatū se esse diceret. Item Pomponius ait eum, qui furtū sibi alicuius rei factum iurauerit, nō statim etiam conditionis causam nancisci. Item cum ex hac parte iusiurandum & actionem & exceptionem inducat: si forte reus extra iudicium, actor inferente, iurauerit se dare non oportere, & actor reo referente dari sibi oportere, uel cõtrea: posterior causa iurisiurandi potior habebitur. nec tantum præiudicium periurio alterius fiet: quia non quaeretur, an dare eum oporteat, sed an actor iurauerit.

XXIX. TRIPHONINVS lib. VI. *disputationum.*

Quod si iurauit te deferente, non iurasse te dari tibi oportere: aduersus utilem actionem, qua hoc quaeretur, an iuraueris tibi dari oportere, opponenda est exceptio iurisiurandi, perimentis quaestionem actione comprehensam.

XXX. PAVLVS lib. XVIII. *ad edictum.*
Eum, qui iurauit ex ea actione, quæ inficiando crescit, aliquid sibi
L deberi

deberi: simpli, nō dupli persecutionem sibi acquirere, Pedius ait. abunde enim sufficere, exonerare petitorum probandi necessitate: cū omīssa hac parte edicti, dupli actio integra maneat. & potest dici hoc iudicio nō principalē causam exerceri, sed iusiurandum actoris conseruari. Si iurauero te Stichum mihi dare oportere, qui non sit in rerum natura: nec æstimationem mihi præstare reus debet, nisi ex causā furtiua, uel propter moram. tunc enim etiam post mortem serui æstimatio præstatur. Si mulier iurauerit decem dotis sibi deberi: tota ea summa præstanda est. sed si iurauit se decem dedisse in dotem: hoc solum non erit quærédum, an data sint: sed quasi data sint, quod ex eo reddi oportet, præstandum erit. In popularibus actionibus iusiurandum exactum, ita demum aduersus alios proderit, si bona fide exactum fuerit, nam & si quis egerit: ita demum consumit publicam actionem, si non per collusionem actum sit. Si libertus deferente patrono iurauit se libertum non esse: ratum habendum est iusiurandum, ut nec operarū petitio, nec bonorum possessio contra tabulas dari debeat. Si iurauero usumfructum mihi dari oportere: non aliter dari debet, quā si caueam boni uiri arbitratu me usurum, & finito usufuctu restituturū.

XXXI. CAIVS lib. XXX. ad edictum provinciale.

Admonendi sumus, interdum etiam post iusiurandum exactum, permitti constitutionibus principum ex integro causam agere: si quis noua instrumenta se inuenisse dicat, quibus nunc solum usurus sit. sed hæ constitutiones tunc uidentur locum habere, cum à iudice aliquis absolutus fuerit. solent enim sæpe iudices in dubijs causis, exacto iureiurando, secundum eum iudicare, qui iurauit. Quod si aliās inter ipsos iureiurando transactum sit negotium: non conceditur eandem causam * retractare.

aliās * re-
staurare.

Iusiurandi gratiam facere pupillus non potest.

XXXII. MODESTINVS lib. III. differentiarum.

Qui per salutem suam iurat, licet per deum iurare uideatur (respectu enim diuini numinis ita iurat) attamen si non ita specialiter iusiurandum ei delatum est: iurasse non uidetur. & ideo ex integro solenniter iurandum est.

XXXIII. IDEM lib. XXVI. ad edictum.

Iusiurandum & ad pecunias, & ad omnes res locum habet, etiam de operis iusiurandum deferri potest: nec de iniuria queri aduersarius potest, cum possit iusiurandum referre. Quid tamē si ideo dicat reus se liberatum, quoniam Stichum, quem promiserat, putat decessisse: non erit tutus per relationē. & ideo ex hac causa putat Marcellus (& recte) aut

aut remittendum ei iusiurandum, aut spacium dandum, ut certior-
tur, & sic iuret. Defensor municipum, uel cuiusuis corporis, iusiuran-
dum deferre potest, si super hoc mandatum habeat. Pupillo nō de-
fertur iusiurandum. Procurator non compellitur iurare, nec defen-
sor: & ita Iulianus scribit libro decimo digestorum, defensorem iurare
non compelli: sufficereq; ad plenam defensionem, si paratus sit iudici-
um accipere. Qui iusiurandum deferit, prior de calumnia iurare de-
bet, si hoc exigatur: deinde sic ei iurabitur. hoc iusiurandum de calūnia
æque patrono & parentibus remittitur. Si de qualitate iuramenti fue-
rit inter partes dubitatu: conceptio eius in arbitrio iudicantis est. Ait
prætor. EVM, A' QVO IVSIVRANDVM PETETVR, SOLVE-
RE AVT IVRARE COGAM. alterum itaq; eligat reus, aut soluat,
aut iuret. si non iurat: soluere cogendus erit à prætore. Datur autem
& alia facultas reo, ut si malit, referat iusiurandum. & si is, qui petet, con-
ditione iurisiurandi non utetur: iudicium ei prætor non dabit. Aequissi-
me enim hoc facit: cum non debeat displicere conditio iurisiurandi ei,
qui detulit. sed nec iusiurandum de calumnia referenti dabitur: quia nō
est ferendus actor, si conditioni, quam ipse detulit, de calumnia uelit iu-
rari. Non semper autem consonans est, per omnia referri iusiuran-
dum, quale deferitur: forsitan ex diuersitate rerum uel personarum qui
busdam emergentibus, quæ uarietatem inducunt. ideoq; si quid tale in-
ciderit: officio iudicis cōceptio huius iurisiurandi terminetur. Cum
res in iusiurandum demissa est: iudex iurantem absoluet, & referentem
audiet. & si actor iuret: condemnet reum. nolentem autem iurare reū,
si soluat, absoluet. non soluentem condemnet. uel ex relatione non iu-
rante actore, absoluet reum.

XXXV. PAVLVVS lib. XVIII. ad edictum.

Tvor pupilli, omnibus probationibus alijs deficientibus, iusiuran-
dum deferens, audiendus est: quandoq; eū pupillo denegabitur
actio. Prodigus si deferat iusiurandum, audiendus non est. Idemq;
in cæteris similibus ei dicendum est. Nam siue pro pacto conuento, si-
ue pro solutione, siue pro iudicio hoc iusiurandum cedit: non ab alijs
delatum probari debet, q̃ qui ad hæc habiles sunt. Qui non compel-
luntur Romæ iudicium accipere, nec iurare compellendi sunt: ut legati
puinciales.

XXXVI. VLP IANVS lib. XXVI. ad edictum.

Si actor deferat iusiurandum de sola constituta pecunia, & reus iura-
uerit: exceptione utetur, si de constituta conueniatur. sed si de for-
te, id est, de priore obligatione cōueniatur: exceptio cessabit, nisi de hac
quoq; iurauerit, aduersario deferente.

XXXVII. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

L ij Si

SI non fuerit remissum iusiurandū ab eo, qui detulit, nec de calūnia iuretur: consequens est, ut debeat denegari actio. Sibi enim impu-
 tet, qui processit ad^{*}delationem iusiurandi, nec prius de calūnia iura-
 tionē.
 tit: ut sit iste remittenti similis.

XXXVIII. PAVLVS lib. XXXVII. ad edictum.

MAnifestæ turpitudinis est & confessionis, nolle nec iurare, nec iusiurandum referre.

XXXIX. IVLIANVS lib. X. digestorum.

SI quis cum debitore suo pepigerit, ne ab eo pecunia peteretur, si iurasset se capitolum nō ascendisse, uel aliud quodlibet fecisse, uel nō fecisse, isq; iurauerit: & exceptio iusiurandi dari debebit, & solum repeti poterit. est enim iusta cōuentio, si quælibet causa in conditione iusiurandi deducta fuerit.

XL. IDEM lib. XIII. digestorum.

Iusiurandum à debitore exactum efficit, ut pignus liberetur. est enim hoc acceptilationi simile. perpetuam certe exceptionem parit. idcirco pœnam quoq; petentem creditorem exceptione submoueri oportet, & solum repeti potest: utpote cum interposito eo, ab omni controuersia discedatur.

XLI. POMPONIVS lib. singulari regularum.

LAbeo etiam absenti & iguoranti iusiurandi gratiam fieri posse respondit. sed & per epistolam iusiurandi gratia fieri potest.

XLII. IDEM lib. XVIII. ἐπιστολῶν.

Creditor, qui de mutua pecunia contra pupillum contendebat, iusiurandum deferente: pupillus iurauit se dare non oportere. eandem pecuniam à fideiussore eius petit. an excludendus sit exceptio iusiurandi? quid tibi placeat, rescribe mihi. Eandē rem apertius explicat Iulianus. Nam si controuersia inter creditorem & pupillum fuerit, an omnino pecuniam mutuam accepisset: & cōuenerit, ut ab omni conditione discederetur, si pupillus iurasset: isq; iurauerit se dare non oportere: naturalis obligatio hac exceptione tollitur, & soluta pecunia repeti poterit. Sin uero creditor quidem se mutuam dedisse cōtendat, pupillus aut hoc solo defendatur, q̃ tutor eius non interuenit, & hoc tale iusiurandum interpositum est: hoc casu fideiussorem prætor non tuebitur. Si aut liquidò adprobari non potest, quid actum sit: & in obscuro erit (ut plerunq;) de facto, an de iure inter creditorem & pupillum controuersia fuerit: tantumq; deferente creditore, pupillum iurasse: intelligere debemus, actum inter eos, ut si iurasset dari non oportere, ab omni conditione discederetur. Atq; ita & solutā pecuniam repeti posse, & fideiussoribus exceptionem dari debere existimabimus.

Si

Si fideiussor iurauerit se dare oportere: exceptione iurisiurandi reus promittendi tutus est. At quin si, quasi omnino idem non fideiussisset, iurauerit: non debet hoc iusiurandum reo promittendi prodesse. Sed & si actore deferente, defensor absentis uel praesentis iurauit eum, quem defendit, dare non oportere: exceptio iurisiurandi ei, cuius nomine iuratum fuerit, dari debet. Eadem ratio est, & si fideiussoris defensor iurauerit. reo enim datur exceptio. Item si reus iurauerit, fideiussor tutus fit: quia & res iudicata secundum alterutrum eorum utriusque proficiet.

DE IN LITEM IURANDO. Tit. III.

VLP IANVS lib. XXVII. ad Sabinum.

Em in iudicio deductam non ideo pluris esse opinamur, quia crescere poterit ex contumacia non restituentis, per iusiurandum in litem. Non enim res pluris fit per hoc, * sed contumacia aestimatur ultra rei precium.

* alias
licet.

II. PAVLVS lib. XIII. ad Sabinum.

Sive nostrum quid petamus, siue ad exhibendam agatur. Interdum quod inter sit agentis solum aestimatur: ueluti cum culpa punitur non restituentis, uel non exhibentis. Cum uero dolus punitur, aut contumacia non restituentis, uel non exhibentis: quanti in lite iurauerit actor.

III. VLP IANVS lib. XXX. ad edictum.

Nimis depositis, iudicem non oportet in litem iusiurandum deferre, ut iuret quis quod sua interfuit, cum certa sit numerum aestimatio: nisi forte de eo quis iuret, quod sua interfuisset numos sibi sua die redditos esse. Quid enim si sub poena pecuniam debuit, aut sub pignore, quod (quia deposita ei pecunia denegata est) distractum sit?

IIII. IDEM lib. XXXVI. ad edictum.

Videamus in tutelari causa quis iurare, & aduersus quem possit. & quidem ipse pupillus, si impubes est, non potest. hoc enim scriptissime rescriptum est. Sed nec tutorem cogendum, nec matrem pupilli admittendam, & si parata esset iurare, diui fratres rescripserunt. Graue enim uidebatur, & ignorantes & inuitos tutores, sub alieni compendii emolumento, etiam periurium anceps subire. Curatores quoque pupilli uel adolescentis non esse cogendos in litem iurare, rescriptis Imperatoris nostri & diui patris eius continetur. Si ramen affectionem tantam pupillo suo uel adolescenti tutores uel curatores prestare uolent: auctoritas iuris non refragabit, quin iudicio, quod inter ipsos acceptum est, finis eiusmodi possit adhiberi. Non enim ad suam utilitatem iurisiurandi referenda aestimatio est, sed ad domini, cuius nomine tutela ra-

tio postuletur. Adolefcens uero, si uelit, iurare potest. Deferre aut iusiurandum iudicem oportet. Cæterū si alius detulerit iusiurandum, uel eo non delato, iuratum sit: nulla erit religio, nec ullum iusiurandū. & ita cōstitutionib⁹ expressum est Imperatoris nostri & diui patris ei⁹.

Iurare autem in infinitum licet. Sed an iudex modū iuriurando statuere possit, ut intra certam quantitatem iuretur: ne arrepta occasiōe, in immensum iuretur, quæro? Et quidem in arbitrio esse iudicis, deferre iusiurandum, nec ne uelit, constat. An igitur is, qui possit iusiurandum non deferre, idem possit & taxationem iuriurando dicere, quæritur? Arbitrio sanè iudicis bonæ fidei & hoc congruit. Item uidendū, an possit iudex, qui derulit iusiurandum, non sequi id: sed uel prorsus absoluere, uel etiam minoris condemnare, quàm iuratum est. Et magis est, ut ex magna causā, & postea repertis probationib⁹, possit. Ex culpa autem non esse iusiurandum deferendum cōstat: sed æstimationem à iudice faciendam.

V. MARTIANVS lib. III. regularum.

IN actionibus in rem, & in ad exhibendum, & in bonæ fidei iudicijs, in litem iuratur: sed iudex potest præfinire certā summā, ad quam usq; iuretur. licuit enim ei à principio nec deferre. Item & si iuratum fuerit: licet iudici uel absoluere, uel minoris condēnare. Sed in his omnibus ob dolum solum in litem iuratur, non etiam ob culpam. hæc enim iudex æstimat. Planè interdum & in actione stricti iudicij in litem iuratum est: ueluti si promissor Stichi moram fecerit, & Stichus decesserit: quia iudex æstimare sine delatione iurisiurandi nō potest rem, quæ non exstat.

VI. PAVLVS lib. XXVIII. ad edictum.

Aliās si ex stipulatu, uel ex testamento agatur, non solet in litem iurari.

VII. VLPPIANVS lib. VIII. ad edictum.

Vlgo præsumitur, alium in litem nō debere iurare, quàm dominum litis. Deniq; *Papinianus ait, alium nō posse iurare, quàm eum, qui litem suo nomine contestatus est.

aliās *Pō
ponius.

VIII. MARCELLVS lib. XVIII. digestorum.

Tutor rem adulti, quā possidet, restituere ei non uult. Quæro, utrū quanti res est, an quanti in litem iuratum fuerit, condemnari debeat? Respondi, nō æquum esse precio, id est quanti res est, litem æstimari: cum & contumacia punienda sit, & arbitrio potius domini rei precium statuendum sit, potestate petitori in litem iurandi concessa.

IX. IABOLENVS lib. XV. ex Cassio.

Cum furti agitur, iurare ita oportet: tanti rem fuisse, cū furtū factū sit, nō adiici, EO PLVRIS VE: quia quæ res pluris est, utiq; tāti est.

X. CALLISTRATVS lib. I. questionum.

In instrumentis, quæ quis nō exhibet auctori: permittitur in litem iurare, quanti sua interest ea proferri, ut tanti condemnaretur reus: idemq; etiam diuus Commodus rescripsit.

XI. PAVLVVS lib. III. responsorum.

De periurio eius, qui ex necessitate iuris in litem iurauit, quæri facile non solere.

DE CONDICTIONE CAVSSA DATA, caussa non secuta. Tit. IIII.

VLPIANVS lib. XXVI. ad edictum.

Sob rem non inhonestam data sit pecunia: puta ut filius emanciparetur, uel seruus manumitteretur, uel à lite discederetur: causa secuta, repetitio cessat. Si parendi conditioni causa tibi decē dederō, & mox repudiauerō hereditatem, uel legatum: possum condicere.

II. HERMOGENIANVS lib. V. iuris uero.

Sed & si falsum testamentum sine scelere eius, qui decem dedit, uel sinofficiosum pronuncietur: ueluti causa nō secuta, decē repetētur.

III. VLPIANVS lib. XXVI. ad edictum.

Dedi tibi pecuniam meā, ne ad iudicē iretur, qua quasi decidi. an possim condicere, si mihi non caueatur, ad iudicem non iri: & est uerum, multum interesse: utrum ob hoc solum dedi, ne eatur: an ut & mihi repromittatur non iri. si ob hoc, ut repromittatur: condici poterit, si non repromittatur. si ut non eatur: conditio cessat, quamdiu nō itur. Idem est, & si tibi dederō, ut Stichum manumittas. Nam secundū distinctionem supra dictam, aut admittenda erit repetitio, aut inhibenda. Planē si tibi dederō, ut Stichum manumittas: si non facis, aut si me poeniteat, condicere possum. Quid si ita dedi, ut intra certum tempus manumittas: si nondum tempus præterijt, inhibenda erit repetitio, nisi me poeniteat. quod si præterijt: condici poterit. sed si Stichus decesserit: an repeti, quod datū est, possit? Proculus ait, si post id temporis decesserit, quo manumitti potuit: repetitionē esse. si minus: cessare. quin imò & si nihil tibi dedi, ut manumitteres, placuerat tamē, ut darem: uel tro tibi competere actionem, quæ ex hoc contractu nascitur, id est condictionē, defuncto quoq; eo. Si liber homo, qui bona fide seruiebat, mihi pecuniam dederit, ut eum manumittā, & fecero: postea liber probatus, an mihi condicere possit, quæritur? & Iulianus libro decimo digestorum scribit, competere manumisso repetitionem. Neratius etiā *als: Pantomimium. libris membranarū refert, Paridem *pantomimum à Domicia Neronis thonomimium.

nis filia decem, quæ ei pro libertate dederat, repetisse per iudicem: nec fuisse quæsitum, an Domicia sciens liberum, accepisset. Si quis quasi statuliber mihi decem dederit, cum dare iussus non esset: condicere eum decem, Celsus scribit. Sed & si seruus, qui testamento hæredi iussus erat decem dare, & liber esse, codicillis pure libertatem acceperit: & id ignorans, dederit hæredi decem: an repetere possit? & refert patrem suum Celsum existimasse, repetere eum non posse. sed ipse Celsus naturali æquitate motus, putat repeti posse. quæ sententia uerior est. quanquam constet (ut & ipse ait) eum, qui dedit ea spe, quod se ab eo, qui accepit, remunerari existimaret, uel amiorẽ eum sibi esse futurum: repetere non posse, opinione falsa deceptum. Subtilius quoque illud tractat, an ille, qui se statuliberum putauit: nec fecerit numos accipientis, quoniam hæredi dedit, quasi ipsius hæredis numos daturus, non quasi suos: qui utique ipsius fuerunt, adquisiti scilicet post libertatem ei ex testamento competentem. & puto, si hoc animo dedit, non fieri ipsius. Nam & cum tibi numos meos, quasi tuos do, non facio tuos. Quid ergo si hic non hæredi, sed alij dedit, cui putabat se iussum dare: siquidem peculiares dedit, nec fecit accipientis. Si autem alius pro eo dedit, aut ipse dedit iam liber factus: facit accipientis. Quamquam permissum est statulibero, etiam de peculio dare implendæ conditionis causa: si tamen uult hæres numos saluos facere, potest eum uetare dare. sic enim fiet, ut statuliber perueniat ad libertatem, quasi impleta conditione, cui parere prohibitus est: & numi non peribunt. sed is, quem testator accipere uoluit, aduersus hæredem in factum actione agere potest, ut testatori pareatur.

IIII. IDEM lib. XXXVIII. ad edictum.

SI quis accepto tulerit debitori suo, cum conueniret, ut expromissorem daret, nec ille det: potest dici cõdici posse ei, qui accepto sit liberatus. V. IDEM lib. II. disputationum.

SI pecuniã ideo acceperis, ut Capuam eas: deinde parato tibi ad proficiscendum, conditio temporis uel ualetudinis impedimento fuerit, quo minus proficisceris: an condici possit, uidendum. & cum per te non steterit: potest dici, repetitionem cessare. Sed cum liceat poenitere ei, qui dedit: procul dubio repetetur id, quod datum est: nisi forte tua inter sit, ut non accepisse te ob hanc causam pecuniam. Nam si ita res se habeat, ut licet nondum profectus sis, ita tamen rem composueris, ut necesse habeas proficisci: uel sumptus, qui necessarij sint ad profectionem, iam fecisti, ut manifestum sit plus forte, quàm acceperis, te erogasse: conditio cessabit. Sed si minus erogatum sit: conditio locum habebit: ita tamen, ut indemnitas tibi præstetur eius, quod expendisti. Si seruum quis tradiderit alicui ita, ut ab eo intra certum tempus manumitte-

mitteretur: si poenituerit eum, qui tradidit, & super hoc eum certiorauerit, & fuerit manumissus post poenitentiam: attamen actio propter poenitentiam competit ei, qui dedit, planè si non manumisit: constitutio succedit, facitq; eum liberum, si nondum poeniteat eum, qui in hoc dedit.

Itè si quis dederit Titio decem, ut seruum emat, & manumittat, deinde poeniteat: siquidè nondum emptus est: poenitentia dabit conditionem, si hoc ei manifestum fecerit: ne si postea emat, damno adficiatur. Si uero iam emptus sit: poenitentia non facit iniuriam ei, qui redemit: sed pro decem, quæ accepit, ipsum seruum, quem emit, restituet. aut si ante decessisse proponatur: nihil præstabit, si modo per eum factum non est. Quod si fugit, nec culpa eius contigit, qui redemit: nihil præstabit. Planè repromittere eum oportet, si in potestatem suam peruenerit, restitutum. Sed si acceperit pecuniam, ut seruum manumittat, isq; fugerit prius, quam manumittatur: uidendum, an condici possit, quod accepit. Et si quidem distracturus erat hunc seruum, & propter hoc non distractit, quod acceperat, ut manumittatur: non oportet ei condici. Planè cauebit, ut si in potestate suam peruenerit seruus, restituat id, quod accepit: & eo minus, quo uilius seruus factus est propter fugam. Planè si adhuc eum manumitti uelit is, qui dedit, ille uero manumittere nolit propter fugam offensus: totum, quod accepit, restituere eum oportet. Sed si eligat is, qui decem dedit, ipsum seruum consequi: necesse est, aut ipsum ei dari, aut quod dedit, restitui. Quod si distractus non erat eum: oportet id, quod accepit, restitui: nisi forte diligentius eum habiturus esset, si non accepisset, ut manumitteret. tunc enim non est æquum, eum & seruo & toto precio carere. Sed si ubi accepit, ut manumitteret, deinde seruus decesserit: siquidè moram fecit manumissioni: consequens est, ut dicamus eum refundere, quod accepit. Quod si moram non fecit, sed cum profectus esset ad præsidem, uel apud quem manumittere posset, seruus in itinere decessit: uerius est, siue distractus erat, siue eo quoq; ipse usus: oportere dici, nihil eum refundere debere. Enim uero si nihil eorum facturus erat: ipsi adhuc seruum obijisse. decederet enim, & si non accepisset, ut manumitteret: nisi forte profectio manumissionis gratia mortis causam præbuit: ut si uel à latronibus interfectus sit, uel à ruina in stabulo oppressus, uel uehiculo obtritus, uel alio quo modo: quo non perisset, nisi manumissionis causa proficisceretur.

VI. IDEM lib. III. disputationum.

Si extraneus pro muliere dotem dedisset, & pactus esset, ut quoquo modo finitum esset matrimonium, dos ei redderetur: nec fuerint nuptiæ secutæ: quia de his casibus solummodo fuit conuentum, qui matrimonium sequuntur, nuptiæ autem secutæ non sunt: querendum

M crit.

erit, utrum mulieri conditio, an ei, qui dotem dedit, competat: & uerisimile est, in hunc quoque casum eum, qui dat, sibi prospicere. nam quasi causa non secuta, habere potest conditionem, qui ob matrimonium dedit, matrimonio non copulato: nisi forte euidentissimis probationibus mulier ostenderit, hoc eum ideo fecisse, ut ipsi mulieri magis, quam sibi prospiceret. Sed & si pater pro filia det, & ita conuenit: (nisi euidenter aliud actum sit) conditionem patri competere, Marcellus ait.

VII. IULIANVS lib. XVI. digestorum.

Qui se debere pecuniam mulieri putabat, iussu eius dotis nomine promissit sponso, & soluit. nuptiae deinde non intercesserunt. quaesitum est, utrum ipse possit repetere, qui pecuniam dedisset, an mulier? Nerua & Atilicinus responderunt: quoniam putasset quidem debere pecuniam, sed exceptione doli mali tueri se potuisset: ipsum repetiturum. Sed si cum sciret se nihil mulieri debere, promississet: mulieris esse actionem, quoniam pecunia ad eam pertineret. Sin autem uere debitor fuisset, & ante nuptias soluisset, & nuptiae secutae non fuissent: ipsum posse condicere, causa debiti integra mulieri ad hoc solum manente, ut ad nihil aliud debitor compellatur, nisi ut cedat ei condictionis actione. Fundus dotis nomine traditus, si nuptiae secutae non fuerint, conditione repeti potest. fructus quoque poterunt. idem iuris est de ancilla & partu eius.

VIII. NERATIUS lib. II. membranarum.

Quod Seruius in libro de dotibus scripsit: si inter eas personas, quarum altera nondum iustam aetatem habeat, nuptiae factae sint, quod dotis nomine interim datum sit, repeti posse: sic intelligendum est, ut si diuortium interceperit prius, quam utraque persona iustam aetatem habeat: sit eius pecuniae repetitio. donec autem in eodem habitu matrimonij permaneat: non magis id repeti possit, quam quod sponsa sponso dotis nomine dederit, donec maneat inter eos ad finem. quod enim ex ea causa nondum coito matrimonio datur: cum sic detur, tanquam in dotem peruenturum: quamdiu peruenire potest, repetitio eius non est.

IX. PAVLVS lib. XVII. ad Plautium.

Si donaturus mulieri, iussu eius sponso numerauit, nec nuptiae secutae sunt: id mulier condicet. Sed si ego contraxi cum sponso, & pecuniam in hoc dedi, ut si nuptiae secutae essent, mulieri dos adquireretur: si non essent secutae, mihi redderetur: quasi ob rem datum, & re non secuta, ego a sponso condicam. Si quis indebitam pecuniam per errorem iussu mulieris sponso eius promississet, & nuptiae secutae fuissent: exceptione doli mali uti non potest. maritus enim suum negocium gerit, & nihil dolo facit, nec decipiendus est. quod sit, si cogatur indotatam uxorem habere. itaque aduersus mulierem competit ei conditio: ut autem repetat

repetat ab ea, quod marito dedit: aut ut liberetur, si nōdum soluerit. Sed si soluto matrimonio maritus peteret: in eo dūtaxat exceptionem obſtare debere, quod mulier receptura eſſet.

X. IABOLENVS lib. I. ex Plautio.

SI mulier ei, cui nuptura erat, cum dorē dare uellet, pecuniam, quæ ſibi debebatur, acceptam fecit, neq; nuptiæ ſecutæ ſunt: recte ab eo pecunia condicetur. quia nihil intereſt, utrum ex numeratione pecunia ad eum ſine cauſſa, an per acceptilationem peruenerit.

XI. IULIANVS lib. X. digeſtorum.

SI hæres arbitrato liberti certa ſumma monumentum iuſſus facere, ſdederit liberto pecuniam, & is accepta pecunia monumentum non faciat: conditione tenetur.

XII. PAVLVS lib. VI. ad L. Iuliam & Papiam.

CVi quis mortis cauſſa donationem fecerat, cum conualuit donator, condicit. fructus quoq; & partus donatarum rerū, & quod* ad aliās* acceſſit.

XIII. MARTIANVS lib. III. regularum.

SI filius contulerit fratri, quaſi agniturus bonorum poſſeſſionem, & nō agnouerit: repetere eum poſſe, Marcellus libro quinto digeſtorū ſcribit.

XIIII. PAVLVS lib. III. ad Sabinum.

SI procuratori falſo indebitum ſolutum ſit: ita demum à procuratore repeti non poteſt, ſi dominus ratū habuerit: ſed ipſe dominus tenetur. ſed & Iulianus ſcribit, quod ſi dominus ratum nō habuiſſet (etiā ſi debita pecunia ſoluta fuiſſet) ab ipſo procuratore repetetur: non tamen quaſi indebitum datum, ſed quaſi ob rem datum, nec res ſecuta ſit, rati habitatione non intercedente. uel quod furtum faceret pecuniæ falſus procurator: cū eo non tantum furti agi, ſed etiā condici ei poſſe.

XV. POMPONIVS lib. XXII. ad Sabinum.

CVm ſeruus tuus in ſuſpitionem furti Attio ueniſſet, dediſti eum in quaëſtionem ſub ea cauſſa, ut ſi id repertum in eo non eſſet, tibi redderetur. is eum tradidit præfeſto uigilum, quaſi in facinore depræhenſum. præfeſtus uigilum eum ſummo ſupplicio adfecit. ages cum Attio, dare eum tibi oportere: quia & ante mortem dare eum tibi oportuerat. Labeo ait, poſſe & ad exhibendum agi: quoniam dolo feciſſet, quo minus exhiberet. ſed Proculus dari oportere ita ait, ſi feciſſes eiꝯ hominem. quo caſu ad exhibendum agere non poſſes. ſed ſi tuus manſiſſet: etiā furti te acturum cum eo, qui re aliena ita ſit uſus, cū ſciret ſe inuito domino uti, aut dominum (ſi ſciret) prohibiturum eſſe.

XVI. CELSVS lib. III. digeſtorum.

DEdi tibi pecuniam, ut mibi Stichum dares: utrum id contractus
M ij   genus

genus pro portione emptionis & ueditionis est: an & hic nulla alia obligatio est, quam ob rem dati, re non secuta: in quo procliuior sum. & ideo si mortuus est Stichus, repetere possum: quia ideo tibi dedi, ut mihi Stichum dares. fingere alienum esse Stichum, sed te tamen eum tradidisse. repetere a te pecuniam potero: quia hominem accipientis non feceris. & rursus si tuus est Stichus, & pro euictione eius promittere non nis: non liberaris, quo minus a te pecuniam repetere possim.

DE CONDICTIONE OB TURPEM, VEL iniustam causam. Tit. V.

PAVLVS lib. XX. ad Sabinum.

MNE, quod datur, aut ob rem datur, aut ob causam. & ob rem, aut turpem, aut honestam. turpem autem, aut ut dantis sit turpitudine, non accipientis: aut accipientis duntaxat, non etiam dantis: aut utriusque. Ob rem igitur honestum datum ita repeti potest: si res, propter quam datum est, secuta non est. quod si turpis causa accipientis fuerit: etiam si res secuta fuerit, repeti potest.

II. VLPIANVS lib. XXVI. ad edictum.

Vt puta dedi tibi, ne sacrilegium facias, neu furtum: neue hominem occidas. in qua specie Iulianus scribit, si tibi dedero, ne hominem occidas, condici posse. Idem si tibi dedero, ut mihi rem apud te depositam reddas, uel ut instrumentum. Sed si dedi, ut secundum me in bona causa iudex pronunciaret: est quidem relatum, conditioni locum esse: sed hic quoque crimen contrahit. Iudicem enim corrumpere uidetur, & non ita pridem Imperator noster constituit, litem eum perdere.

III. PAVLVS lib. XX. ad Sabinum.

Vbi autem & dantis & accipientis turpitudine uersatur: non posse repeti dicimus. ueluti si pecunia detur, ut male iudicetur.

IIII. VLPIANVS lib. XXVI. ad edictum.

Idem si ob stuprum datum sit, uel si quis in adulterio deprehensus redemit se. cessat enim repetitio. itaque Sabinus & Pegasus responderunt. Item si dederit fur, ne proderetur: quoniam utriusque turpitudine uersatur, cessat repetitio. Quoties autem solius accipientis turpitudine uersatur: Celsus ait, repeti posse. ueluti si tibi dedero, ne mihi iniuriam facias. Sed & quod meretrici datur, repeti non potest, ut Labeo & Marcellus scribunt: sed noua ratione, non eò, quod utriusque turpitudine uersatur, sed solius dantis. illam enim turpiter facere, quod sit meretrix: sed non turpiter accipere, cum sit meretrix. Si tibi indicium de dero

aliàs* u-
trubiq.

dero, ut fugitiuum meum indices, uel furem rerum mearum: non potest repeti, quod datum est. nec enim turpiter accepisti. Quod si à fugitivo meo acceperis, ne eum indicares: condicere tibi hoc possum quasi furi. sed si ipse fur indicium à me accepit, uel furis, uel fugitiui socius: puro conditionem locum habere.

V. IULIANVS lib. III. ad Urseium Ferozem.

SI à seruo meo pecuniam quis accepisset, ne furtum ab eo factum indicaret: siue indicasset, siue non, repetitionem fore eius pecuniae, Proculus respondit.

VI. VLP IANVS lib. X. ad Sabinum.

PERpetuo Sabinus probauit ueterum opinionem, existimantium id, quod ex iniusta causa apud aliquem sit, posse condici. in qua sententia etiam Celsus est.

VII. POMPONIVS lib. XI. ad Sabinum.

EX ea stipulatione, quæ per uim extorta est, si exacta esset pecunia, repetitionem esse constat.

VIII. PAVLVS lib. III. questionum.

SI ob turpem causam promiseris Titio: quamuis si petat, exceptio: Sine doli mali, uel in factum submouere eum possis: tamen si solueris, non posse repetere: quoniam sublata proxima causa stipulationis, quæ propter exceptionem inanis esset, pristina causa, id est, turpitudine superesset. Porro aut si & dantis & accipientis turpis causa sit: possessorem potiorē esse, & ideo repetitionē cessare, tamen si ex stipulatione solutus sit.

IX. IDEM lib. V. ad Plautium.

SI uestimenta tibi utenda commodauero, deinde precium, ut recipere rem, dedissem: cōditione me recte acturum, responsum est. quamuis enim propter rem datum sit, & causa secuta sit: tamen turpiter datum esse. Si ob rem locatā tibi, uel uenditā à te, uel mādātā, ut redderes, pecuniam acceperis: habebō tecum ex locato, uel uendito, uel mandati actionem. quod si ut id, quod ex testamento, uel ex stipulatu debebas, redderes mihi, pecuniam tibi dederim: conditio duntaxat pecuniae datæ eo nomine erit. idemq; & Pomponius scribit.

DE CONDICTIONE INDEBITI. Tit. VI.

VLP IANVS lib. XXV. ad Sabinum.

Nunc uidendum de indebito soluto. & quidem si quis indebitum ignorans soluit: per hanc actionem condicere poterit. Sed si sciēs se nō debere, soluerit: cessat repetitio.

II. IDEM lib. VI. ad Sabinum.

M iij Si

Si quis sic soluerit, ut si apparuisset esse indebitum, uel Falcidia emergeret, reddatur: repetitio locum habebit. negocium enim contractum est inter eos. Si quid ex testamento solutum sit, quod postea falsum, uel inofficiosum, uel irritum, uel ruptum apparuerit: repetetur. sed & si post multum tempus emerferit æs alienum, uel codicilli diu cælati prolati sunt, qui ademptionem continent legatorum solutorum, uel deminutionem per hoc, quia alijs quoque legata relicta sunt. Nam diuus Hadrianus circa inofficiosum & falsum testamentum rescripsit, actionem dari dam ei, secundum quem de hæreditate iudicatum esset.

III. PAPINIANVS lib. XIII. *questionum.*

Idem est, & si solutis legatis noua & inopinata causa hæreditatē abstulit: ueluti nato postumo, quem hæres in utero fuisse ignorabat: uel etiam ab hostibus reuerso filio, quem pater obiisse falso præsumpserat. Nam utiles actiones postumo uel filio, qui hæreditatem euicerit, dari oportere in eos, qui legatum perceperunt, Imperator Titus Antoninus rescripsit: scilicet quod bonæ fidei possessor, in quantum locupletior factus est, teneatur. nec periculum huiusmodi nominum ad eum, qui sine culpa soluit, pertinebit.

IIII. PAVLVS lib. VII. *ad Sabinum.*

Idem diuus Hadrianus rescripsit, et si aliud testamentum proferatur.

V. VLPIANVS lib. V. *ad Sabinum.*

Nec nouum est, ut quod alius soluit, alius repetat. Nam & cum minor uiginti quinque annis inconsulte adita hæreditate, solutis legatis, in integrum restituitur: non ipsi repetitionem competere, sed

* alijs ei, ad quem bona pertinent ab * Arriano Titiano rescriptum est. Arrio.

VI. PAVLVS lib. IX. *ad Sabinum.*

Si procurator tuus indebitum soluerit, & id tu ratum non habeas: posse repeti, Labeo libris posteriorum scripsit. quod si debitum fuisset: non posse repeti, Celsus. ideo, quia cum quis procuratorem rerum suarum constituit: id quoque mandare uideatur, ut soluat creditori: neque

* In quibus postea expectandum sit, ut ratum habeat. Idem Labeo ait: si procurator indebitum solutum sit, & dominus ratum non habeat, posse repeti. *
 plarib. ad- Celsus ait eum, qui procuratori debitum soluit, continuo liberari.
 ditur hæc. neque ratihabitionem considerari. quod si indebitum acceperit: ideo exi
 ab ipso p- gi ratihabitionem, quoniam nihil de hoc nomine exigendo mandasse
 curatore. uideatur. & ideo si ratum non habeatur: repetendum à procuratore.
 sed si ipse Iulianus ait, neque tutorem, neque procuratorem soluentes repetere
 ratum habe- posse: neque interesse suam pecuniam, an pupilli, uel domini soluant.
 at: ab eo re
 peti.

VII. POMPONIVS lib. III. *ad Sabinum.*

Quod indebitum per errorem soluit, aut ipsum, aut tantundem repetit.

Paulus

VIII. PAVLVVS lib. VI. ad Sabinum.

Quod nomine mariti, qui soluendo non est, alius mulieri soluit: repetere non potest, ideo quia debitum est mulieri.

IX. VLP IANVS lib. L. ad edictum.

Nam & maritus si, cum facere nihil possit, dotem soluerit: in ea causa est, ut repetere non possit.

X. PAVLVVS lib. VI. ad Sabinum.

In diem debitor adeo debitor est, ut ante diem solutum repetere non possit.

XI. VLP IANVS lib. VII. ad Sabinum.

Sis, cum quo de peculio actum est, per imprudentiam plus, quam in Speculio esset, soluerit: repetere non potest.

XII. PAVLVVS lib. VI. ad Sabinum.

Si fundi mei usum fructum tibi dederò, falso existimans me eum tibi debere: & ante, quam repetam, decesserim: conditio eius ad heredem quoque meum transibit.

XIII. IDEM lib. X. ad Sabinum.

Naturaliter etiam seruus obligatur. & ideo si quis nomine eius soluat, uel ipse manumissus, uel (ut Pomponius scribit) ex peculio eo, cuius liberam administrationem habebat: repeti non poterit. & ob id & fideiussor pro seruo acceptus, & pignus pro eo datum tenetur. & si seruus, qui peculij administrationem habet, rem pignori in id, quod debebat, dederit: utilis pignoratitia reddenda est. Item quod pupillus sine tutoris autoritate mutuū accepit, & locupletior factus est: si pubes factus soluat, non repetit.

XIII. POMPONIVS lib. XXI. ad Sabinum.

Nam hoc natura æquum est, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiores.

XV. PAVLVVS lib. X. ad Sabinum.

Indebiti soluti conditio naturalis est. & ideo etiam, quod rei solutæ accessit, uenit in conditionem. ut puta partus, qui ex ancilla nati sunt: uel quod alluione accessit. imò & fructus, quos is, cui solutum est, bona fide perceperit, in conditionem ueniunt. Sed & si numi alieni dati sunt: conditio competit, ut uel possessio eorum reddatur: quemadmodum & si falso existimans possessionem me tibi debere alicuius rei, tibi tradidissim: condicerem. Sed & si possessionem tuam fecissem, et ita tibi per longi temporis præscriptionem auocari non possit: etiam sic recte tecum per indebiti conditionem agerem. Sed & si usus fructus in re soluta alienus sit: deducto usufructu, à te condicam.

XVI. POMPONIVS lib. XXI. ad Sabinum.

Sub conditione debitum, per errorem solutum, pendente quidē conditione

ditione repetitur: conditione autem existente, repeti non potest. Quod etiam sub incerto die debetur, die existente, non repetitur.

XVII. VLP IANVS lib. XIII. ad edictum.

NAm & si CVM MORIAR dare promiserō, & antea solua: repetere me non posse, Celsus ait. quæ sententia uera est.

XVIII. IDEM lib. VI. ad Sabinum.

Quod si ea conditione detur, quæ omni modo extatura sit: solutum repeti non potest: licet sub alia conditione, quæ an impleatur incertum est, si ante solvatur, repeti possit.

XIX. POMPONIVS lib. II. ad Sabinum.

Si poenæ causâ eius, cui debetur, debitor liberatus sit: naturalis obligatio manet. & ideo solutum repeti non potest. Quamuis debitum si bi quis recipiat: tamen si is, qui dat, non debitum dat: repetitio cõpetit. ueluti si is, qui hæredem se, uel bonorum possessorem falsò existimâs, creditori hæreditario soluerit. hic enim neq; uerus hæres liberatus erit, & is quod dedit, repetere poterit. Si falsò existimans debere, tibi nu mos soluero, qui pro parte alieni, pro parte mei fuerunt: eius summa partem dimidiam, non corporum condicam. Si putem me Stichum aut Pamphilum debere, cum Stichum debeam, & Pamphilum soluam: repetam quasi indebitum solutum. nec enim pro eo, quod debeo, uideor id soluisse. Si duo rei, qui decē debebant, uiginti pariter soluerint: Celsus ait, singulos quina repetituros.*

* aliâs ad-
alitur hæc,
quia cū de
cē deberēt,
& uiginti
soluissent:
quæ ampli
us ambo sol
uerūt, am-
bo quina re
petere pos-
sunt.

XX. IULIANVS lib. X. Digestorum.

Si reus & fideiussor pariter soluerint: in hac causâ non differunt à duobus reis promittendi. quare omnia, quæ de his dicta sunt, & ad hos trāsferre licebit.

XXI. PAVLVS lib. III. questionum.

Planè si duos reos non eiusdem pecuniæ, sed alterius obligationis constitueris (ut puta Stichi aut Pamphili) & pariter duos datos, aut togam uel denarios mille: non idem dici poterit in repetitione, ut partes repetant: quia nec soluere ab initio sic poterant. Igitur hoc casu electio est creditoris, cui uelit soluere: ut alterius repetitio impediatur.

XXII. POMPONIVS lib. X. ad Sabinum.

Ed & si me putem tibi aut Titio promississe: cum aut neutrum factum sit, aut Titij persona in stipulatione compræhensa non sit, & Titio soluero: repetere à Titio potero. Cum iter excipere deberē, sum dum liberum per errorem tradidi. incerti condicam, ut iter mihi concedatur.

XXIII. VLP IANVS lib. III. ad Sabinum.

Elegantè Pomponius quærit: si quis suspicetur transactionem factam ab eo, cui hæres est, uel ab eo, cuius procurator est: & quasi ex transactione dederit, quæ facta non est: an locus sit repetitioni: & ait re-
peti

peti posse. ex falsa enim causa datum esse. Idem puto dicendum, & si transactio secuta non fuerit, propter quam datum est. sed etiam si resoluta sit transactio, idem erit dicendum. Si post rem iudicatam quis transegerit, & soluerit: repetere poterit idcirco, quia placuit transactionem nullius momenti esse. hoc enim imperator Antoninus cum diuo patre suo rescripsit. retineri tamen atq; compensari in causam iudicati, quod ob talem transactionem solutum est, potest. quid ergo, si appellatum sit: uel hoc ipsum incertum sit, an iudicatum sit, uel an sententia ualeat: magis est, ut transactio uires habeat. tunc enim rescriptis locum esse credendum est, cum de sententia indubitata, quæ nullo remedio attentari potest, transigitur. Item si ob transactionem alimentorum testamenti relictorum datum sit: apparet posse repeti, quod datum est: quia transactio senatusconsulto infirmatur. Si quis post transactionem nihilominus condemnatus fuerit: dolo quidem id fit, sed tamen sententia ualeat. potuit aut is (siquidem ante litem contestatam transegerit) uolenti litem contestari, opponere doli exceptionem. sed & si post litem contestatam transactum est: nihilominus poterit doli exceptione uti post secuti. dolo enim facit, qui contra transactionem expertus, amplius petit. & ideo cõdemnatus, repetere potest, quod ex causa transactionis dedit: sanè quid si ob causam dedit: neq; repeti solet, qd ob causam datũ est, causa secuta. sed hic nõ uidetur causa secuta, cū transactioni nõ stetur. Cum ergo repetitio eius oritur: transactionis exceptio locum non habet. neq; enim utrunq; debet locum habere, & repetitio, & exceptio. Si qua lex ab initio dupli, uel quadrupli statuit actionem: dicendum est, solutum ex falsa eius causa, repeti posse.

XXIII. IDEM lib. XLVII. ad Sabinum.

Si is, qui perpetua exceptione tueri se poterat, cū sciret sibi exceptionem profuturam, promiserit aliquid, ut liberaretur: condicere non potest.

XXV. IDEM lib. XLVII. ad edictum.

Ubi duo pro reo fideiussissent in decem, deinde reus tria soluisset, & postea fideiussores quina: placuit eum, qui posterior soluisset, repetere tria posse. hoc merito: quia tribus à reo solutis, septem sola debita supererant: quibus persolutis, tria indebitò soluta sunt.

XXVI. IDEM lib. VI. ad edictum.

Si non sortem quis, sed usuras indebitas soluit: repetere non poterit, si sorti debitas soluit. Sed si supra legitimum modum soluit: diuus Seuerus rescripsit (quo iure utimur) repeti quidem non posse, sed sorti imputandum: & si postea sortem soluit, sortem quasi indebitam repeti posse. Proinde et si fors ante soluta fuerit: usuræ supra legitimũ modũ soluta, quasi fors indebita repetuntur. quod si simul soluerit: poterit

N terit

terit dici, & tunc repetitionem locū habere. Supra duplum autem usufructus, & usufructu usufructus, nec in stipulatum deduci, nec exigi possunt. sed & soluta repetuntur, quemadmodum futurarum usufructuum usufructus. Si quis falso se sortem debere credens, usufructus soluerit: potest condicere, nec uideatur sciens indebitum soluisse. Indebitum autem solutum accipimus, non solum si omnino non debeat, sed & si per aliquam exceptionem perpetuam peti non poterat, quare hoc quoque repeti poterit: nisi sciens se tutum exceptione, soluit. Si centum debens, quasi ducenta deberem, fundum ducentorum solui: competere repetitionem, Marcellus ***aliās. &** libro nicefino digestorum scribit, ***&** in centum manere stipulationem. lib. **cētū ma-** cet enim placuit, rem pro pecunia solutam parere liberationem: tamen si **nere i sti** ex falsa debiti quantitate maioris precij res soluta est: non fit confusio **pulatio-** partis rei cum pecunia. nemo enim inuitus compellitur ad communem. **nem.** Sed & conditio integre rei manet, & obligatio incorrupta. ager autem retinebitur, donec debita pecunia soluatur. Idem Marcellus ait, si pecuniam debens, oleum dederit pluris precij, quasi plus debens: uel cum oleum deberet, oleum dederit, quasi maiorem modum debens: superfluum olei esse repetendum, non totum: & ob hoc peremptam esse obligationem. Idem Marcellus dicit, si cum fundi pars mihi deberetur, quasi totus deberetur, aestimatione facta, solutio pecunie solidi precij fundi facta sit: repeti posse non totum precium, sed partis indebitae. Adeo autem perpetua exceptio parit conditionem, ut Iulianus libro decimo scripserit: si emptor fundi damnauerit heredem suum, ut uenditorē a nexu uenditi liberaret: mox uenditor ignorans, rem tradiderit: posse eum fundum condicere. idemque et si debitorem heredem suum damnauerit liberare, & ignorans soluerit. **Qui filios familias soluit,** cum esset eius peculiaris debitor: siquidem ignorauit ademptum ei peculium, liberatur. si scit, & soluit: conditionem non habet, quia sciens indebitum soluit. Si filius familias contra Macedonianum mutatus soluerit, & patri suo haeres effectus uelit uindicare numos: exceptione submouebitur a uindicatione numerorum. Si quis quasi ex compromisso condemnatus, falso soluerit: repetere potest. Heredi, uel bonorum possessori (siquidem defendat hereditatem) indebitum solutum condici poterit. si uero is non defendat: etiam debitum solutum repeti potest. Libertus cum se putaret operas patrono debere, soluit. condicere eum non posse, quamuis putans se obligatum, soluit, Iulianus libro decimo digestorum scribit. natura enim operas patrono libertus debet. Sed et si non operas patrono sunt solutae: sed cum officium ab eo desideraretur, cum patrono decidit pecunia, & soluit: repetere non potest. Sed si operas patrono exhibuit, non officiales, sed familiares

briles (ueluti pictorias, uel alias) dum putat se debere: uidendum est, an possit condicere. & Celsus libro decimo digestorum putat, eam esse causam operarum, ut non sint eadē, neq; eiusdem hominis, neq; eadē aliās* ei-
dem exhibeantur. Nam plerunq; robur hominis, ætas, tempus, oppor-
tunitasq; naturalis causam operarum mutant. & ideo nec uolēs quis, reddere potest. sed hæc quidē operæ recipiunt æstimationē. Et interdū li-
cet aliud præstem⁹ (inquit) aliud condicimus. ut puta fundū indebitū de-
di, & fructus condico: uel hominē indebitū, & hunc sine fraude modico
distraxisti. nempe hoc solum refundere debes, quod ex precio habes:
uel si meis sumptibus preciosiorem hominem feci, non æstimari hæc
debent. sic & in proposito ait posse condici, quanti operas esset condu-
cturus. Sed si delegatus sit ali⁹ a patrono in officiales opas: apud Marcel-
lū libro uicesimo digestorū quæritur: & dicit Marcellus, non teneri eū,
nisi forte in artificio sint. hæc enī, iubente patrono, & ali⁹ edendæ sunt.
sed si soluerit officiales delegatus: non potest condicere neq; ei, cui sol-
uit, creditori, cui alterius contemplatione solutum est, quicq; suum re-
cepit: neq; patrono, quia natura ei debetur. Si decem aut Stichum
stipulatus, soluam quinq; quæritur, an possim condicere? quæstio ex
hoc descendit, an liberer in quinq; nam si liberor, cessat cōdictio. si non
liberor: cōdictio erit. Placuit autē (ut Celsus libro sexto, & Marcellus li-
bro uicesimo digestorum scripsit) non perimi partem dimidiam obli-
gationis. Ideoq; eum, qui quinq; soluit, in pendenti habendum, an libe-
retur: petiq; ab eo posse reliqua quinq; aut Stichum. & si præstiterit re-
sidua quinq; uideri eum & priora debita soluissē. sin aut Stichum præ-
stitisset: quinq; eum posse condicere, quasi indebita. sic posterior solu-
tio comprobatur, priora quinq; utrum debita, an indebita soluerentur.
Sed & si post soluta quinq; & Stichus soluatur, & malim ego habere
quinq; & Stichū reddere: an sim audiendus, quærit Celsus? & putat na-
tam in quinq; conditionem: quamuis utroq; simul soluto, mihi reti-
nendi, quod uellem, arbitrium daretur. Idem ait, & si duo hæredes
sint stipulatoris: non sic posse, alteri quinq; solutis, alteri partem Stichi
solui. Idem, & si duo sint promissoris hæredes. secundum quæ liberatio
nō cōtingit: nisi aut utriq; quina, aut utriq; partes Stichi fuerint solutæ.

XXVII. PAVLVVS lib. XXVII. ad edictum.

Qui loco certo debere existimans, indebitum soluit: quolibet lo-
co repetet. non enim existimationem soluentis eadem species
repetitionis sequitur.

XXVIII. IDEM lib. VI. ad edictum.

Iudex si male absoluerit, & absolutus sua spōte soluerit: repetere nō
potest.

XXIX. VLP IANVS lib. II. dissertationum.

N ū Inter-

Interdum persona locum facit repetitioni: ut puta si pupillus sine tutoris autoritate, uel furiosus, uel is, cui bonis interdictum est, soluerit. Nam in ijs personis generaliter repetitioni locum esse, non ambigitur. Et si quidem exstant numi, uindicabuntur: pro consumptis uero condictio locum habebit.

XXX. IDEM lib. IX. *disputationum.*

Qui inuicē creditor, idemq; debitor est, in casibus, in quibus compensatio locum non habet, si soluit: non habet condictionem, ueluti indebiti soluti, sed sui crediti repetitionem.

XXXI. IDEM lib. I. *opinionum.*

Is, qui plus, quā hæreditaria portio efficit, per errorem creditori cauerit: indebiti promissi habet condictionem.

XXXII. IULIANVS lib. X. *digestorum.*

Cum is, qui Pamphilum aut Stichum debet, simul utrunq; soluerit: si postea, quā utrunq; soluit, aut uterq; aut alter ex his defierit in rerū natura esse: nihil repetet. id enim remanebit in soluto, quod superest. Fideiussor cum paciscitur, ne ab eo pecunia petatur, & per imprudentiam soluerit: condicere stipulatori poterit. idq; eō, quia reus quidem manet obligatus, ipse aut sua exceptione tutus est. nihil autem interest, fideiussor, an hæres eius soluerit. quod si huic fideiussori reus hæres exstiterit, & soluerit: nec repetet, sed liberabitur. Si in ea opinione sit mulier, ut credat se pro dote obligatam: quidquid dotis nomine dederit, non repetit. sublata enim falsa opinione, relinquitur pietatis causa, ex qua solutum repeti non poterit. Qui hominem in genere promisit, similis est ei, qui hominem aut decem debet. adeoq; si cum existimaret se Stichum promississe, eum dederit: condicet, alium autem quemlibet dando liberari poterit.

XXXIII. IDEM lib. XI. *digestorum.*

Si in area tua ædificassem, & tu ædes possideres: cōdictio locum non habebit: quia nullum negotium inter nos cōtraheretur. nam is, qui non debitam pecuniam soluit, hoc ipso aliquid negotij gessit. cum aut ædificiū in area sua ab alio positū, dominus occupat: nullū negotium contrahit. Sed si is, qui in aliena area ædificasset, ipse possessionem tradidisset: condictionem non habebit: quia nihil accipientis faceret, sed suam rem dominus habere inciperet. & ideo constat, si quis cum existimaret se hæredem esse, insulam hæreditariam fulsisset: nullo alio modo, q̃ per retentionem, impensas seruare posse.

XXXIII. IDEM lib. XL. *digestorum.*

Is, cui hæreditas tota per fidei commissum relicta est, & præterea fundus, si decē dedisset hæredi: si hæres suspectam hæreditatem dixerit, & eam

& eam ex Trebelliano restituerit: caussam dandæ pecuniæ non habet, & ideo quod eo noie, quasi implendæ conditionis gratia, dederit: cõditione repetet. XXXV. IDEM lib. IX. *digestorum.*

Qui ob rem non defensam soluerit (quamuis postea defendere paratus est) non repetet, quod soluit.

XXXVI. PAVLVS lib. V. *ὑπὸ τοῦ ἄλλου Alfeni digestorum.*

Seruus cuiusdam insciente domino magidem commodauit. is, cui commodauerat, pignori eam posuit, & fugit. qui accepit, non aliter se redditurum aiebat, quàm si pecuniam accepisset. Accepit à seruuulo, & reddidit magidem. quæsitum est, an pecunia ab eo repeti possit: respondit. si is, qui pignori accepisset, magidem alienam scisset apud se pignori deponi: furti eũ se obligasse. Ideoq; si pecuniã à seruuulo accepisset, redimendi furti caussa: posse repeti. Sed si nescisset alienam rem apud se deponi: non esse furẽ. Itẽ si pecunia eius nomine, à quo pignus acceperat, à seruo exsoluta esset: non posse ab eo repeti.

XXXVII. IULIANVS lib. III. *ad Vrseium Feroem.*

Seruum meum insciens à te emi, pecuniamq; tibi solui. eam me à te repetiturum, & eo nomine conditionem mihi esse, omnimodo puto: siue scisses meum esse, siue ignorasses.

XXXVIII. AFRICANVS lib. IX. *questionum.*

Fater à fratre, cum in eiusdem potestate esset, pecuniã mutuatus, post mortẽ patris ei soluit. quæsitũ est, an repetere possit: respondit. utiq; quidem pro ea parte, qua ipse hæres patri exstitisset, repetiturum. pro ea uero, qua frater hæres exstitisset: ita repetiturum, si non minus ex peculio suo ad fratrem peruenisset. naturalem enim obligationem, quæ fuisset, hoc ipso sublatã uideri, quod peculiĩ partem frater sit consecutus: adeo, ut si prælegatum filio eidemq; debitori fuisset, deductio huius debiti à fratre ex eo fieret. Idq; maxime consequens esse ei sententiæ, quam Iulianus probaret. si extraneo quid debuisset, & ab eo post mortem patris exactum esset: tantum iudicio eum familiæ eriscundæ recuperaturum à cohæredibus fuisse, quantum ab ijs creditor actione de peculio consequi potuisset. igitur si re integra familiæ eriscundæ agatur: ita peculium diuidi æquum esse, ut ad quantitã eius indemnis à cohæredibus præstetur. porrò eũ, quẽ aduersus extraneũ defendi oporteret: lōge magis in eo, q̃ fratri debuisset, indẽnem præstandum. Quæsitũ est, si pater filio crediderit, isq; emancipatus soluat: an repetere possit: respondit. si nihil ex peculio apud patrem remanserit, non repetiturũ. nam manere naturalem obligationem, argumento esse, q̃ extraneo agente intra annũ de peculio, deduceret pater, quod sibi filius debuisset. Contra si pater, quod filio debuisset, eidem

emancipato soluerit: non repetet. Nam hic quoq; manere naturalē obligationem, eodem argumēto probatur: quod si extraneus intra annū de peculio agat, etiam quod pater ei debuisset, computetur. eademq; erunt, & si extraneus hāres exhāredato filio soluerit id, quod ei pater debuisset. **LEGATI** satis accepi: & cum fideiussor mihi soluiſſet, ap paruit indebitum fuisse legatum. posse eum repetere existimauit.

XXXIX. MARTIANVS lib. VIII. *institutionum.*

Si quis cum à fideicommissario sibi cauere poterat, nō cauerit: quasi indebitum eum plus debito solutum repetere posse, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

XL. IDEM lib. III. *regularum.*

Qui exceptionem perpetuam habet, solutum per errorem repetere potest. sed hoc nō est perpetuū. nam si quidem eius causa exceptio datur, cū quo agitur: solutum repetere potest, ut accidit in Senatusconsulto de intercessionibus. ubi uero in odium eius, cui debetur, exceptio datur: perperam solutum non repetitur. ueluti si filius familias contra Macedonianum mutuam pecuniam acceperit, & pater familias factus soluerit: non repetit. Si pars domus, quæ in diem per fideicommissum relicta est, arserit ante diem fideicommissio cedentem, & eandem hāres sua impensa refecerit: deducendam esse impensam ex fideicommissio constat. et si sine deductione domū tradiderit: posse incerti condici, quasi plus debito dederit. Si pactus fuerit patronus cum liberto, ne operæ ab eo petantur: quidquid postea solutum fuerit à liberto, repeti potest.

XLI. NERATIUS lib. VI. *membranarum.*

Quod pupillus sine tutoris autoritate stipulāti promiserit, & soluerit: eius repetitio est, quia nec natura debet.

XLII. VLPIANVS lib. III. *ad edictum,*

Poenæ non solent repeti, cum depensæ sunt.

XLIII. PAVLVS lib. III. *ad Plautium.*

* aliās **S**i quis iurarit, se dare non oportere, ab omni *** contentione** discedere. **conditio** **ne.** **Stur:** atq; ita solutam pecuniam repeti posse, dicendum est.

LXIII. IDEM lib. V. *ad Plautium.*

Repetitio nulla est ab eo, qui suum recepit: tametsi ab alio, quā à uero debitore, solutum est.

XLV. IABOLENVS lib. XIII. *ad Plautium.*

Si is, qui hāreditatem uendidit, & emptori tradidit, id quod sibi mortuus debuerat, non retinuit: repetere poterit, quia plus debito solutum per conditionem recte recipitur.

XLVI. IDEM lib. III. *ex Plautio.*

Qui

Qui hæredis noīe legata non *debita ex numis ipsius hæredis soluerit: ipse quidem repetere non potest. sed si ignorante hærede numos eius tradiderit: dominus eos recte uindicabit. eadem caussa re- aliās *re-
rum corporalium est. lista.

XLVII. CELSVS lib. VI. digestorum.

Indebitam pecuniam per errorem promisisti. eam, qui pro te fideiussert, soluit. ego existimo, si nomine tuo soluerit fideiussor: te si fideiussori, stipulatoremq; tibi obligatum fore. nec expectandum esse, ut ratum habeas: quoniam potest uideri id ipsum te mandasse, ut tuo nomine solueretur. Sin autem fideiussor suo nomine soluerit, quo non debebat: ipsum à stipulatore repetere posse, quoniam indebitam iure gentium pecuniam soluit. quod minus autem consequi poterit ab eo, cui soluit, à te mandati iudicio consecuturum: si modo per ignorantia, petentem exceptione non submouerit.

XLVIII. IDEM lib. VII. digestorum.

Qui promisit, si aliquid à se factum sit, uel cum aliquid factum sit, dare se decem: si prius, quàm id factum fuerit, quod promisit, dederit: non uidebitur fecisse, quod promisit, atq; ideo repetere potest.

XLIX. MODESTINVS lib. II. regularum.

Is solis pecunia condicitur, quibus quoquo modo soluta est, non quibus proficit.

L. POMPONIVS lib. V. ad Q. Mutium.

Quod quis sciens indebitum dedit hac mente, ut postea repeteret, repetere non potest.

LI. IDEM lib. VI. ad Q. Mutium.

Ex quibus causis retentionē quidem habemus, petitionem autem non habemus: ea, si soluerimus, repetere non possumus.

LII. IDEM lib. III. ad Q. Mutium.

Damus aut ob causam, aut ob rem. ob causam & eam præterita: ducluri cum ideo do, quod aliquid à te cōsecutus sim, uel quia aliquid à te factum est: ut etiam si falsa caussa sit, repetitio eius pecuniæ nō sit. ob rem uero datur, ut aliquid sequatur: quo non sequente, repetitio cōpetit.

LIII. PROCVLVS lib. VI. ἐπισολῶν.

Dominus testamento seruo suo libertatem dedit, si decem mihi det. seruo ignorante id testamentum non ualere, data sunt mihi decem. quæritur, quis repetere potest? Proculus respondit. Si ipse seruus peculiares numos dedit, cum ei à domino id permissum non esset: manent numi domini, eosq; non conditione, sed in rem uindicatione petere debet. Sin autem alius rogatu serui suos numos dedit: facti sunt eius, eosq; dominus serui, cuius nomine dati sunt, per conditionem petere

petere potest. sed tam benignius, quàm utilius est: uia recta ipsum, qui numos dederit, suum recipere.

LIIII. PAPINIANVS lib. II. *questionum.*

EX his omnibus causis, quæ iure non ualuerunt, uel non habuerunt effectum: secuta per errorem solutione, conditioni locus erit.

LV. IDEM lib. VI. *questionum.*

SI urbana prædia locauerit prædo: quod mercedis nomine acceperit, ab eo, qui soluit, non repetet: sed domino erit obligatus. Idemque iuris erit in uesturis nauium, quas ipse locauerit, aut exercuerit. Item in mercedibus seruorum, quorum operæ per ipsum fuerint locatæ. nam si seruus non locatus ab ipso, mercedem ut domino prædoni retulit: non fiet accipientis pecunia. sed & si uesturas nauium, quas dominus locauerat, item pensiones insularum acceperit: ob indebitum ei tenebitur, qui non est soluendo liberatus. quod ergo dici solet, prædoni fructus posse condici: tunc locum habet, cum domini fructus fuerunt.

LVI. IDEM lib. VIII. *questionum.*

Sufficit ad causam indebiti, incertum esse, temporaria sit, an perpetua exceptionis defensio. Nam si quis ne conueniatur, donec Titius consul fiat, paciscatur: quia potest Titio decedente, perpetua fieri exceptio, quæ ad tempus est: Titio consulatum ineunte, summa ratione dicetur, quod interim soluitur, repeti. ut enim pactum, quod in tempus certum collatum est, non magis inducit conditionem, quàm si debitor ex ea die soluisset: ita prorsus defensio iuris, quæ causam incertam habet, conditionis instar obtinet.

LVII. IDEM lib. III. *responsorum.*

Cum indebitum impuberis nomine tutor numerauit: impuberis conditio est. Creditor, ut procuratori suo debitum redderetur, mandauit. maiore pecunia soluta, procurator indebiti causa conuenietur. quod si nominatim, ut maior pecunia solueretur, delegauit: indebiti cum eo, qui delegauit, erit actio. quæ non uidetur adempta, si frustra cum procuratore lis fuerit instituta.

LVIII. IDEM lib. IX. *responsorum.*

Seruo manumisso fideicommissum ita reliquit, si ad libertatem ex testamento peruenerit. is post acceptam sine iudice pecuniam, ingenuus pronunciatu est. indebiti fideicommissi repetitio erit.

LIX. IDEM lib. II. *definitionum.*

Si fideiussor iure liberatus, soluerit errore pecuniam: repetenti non soberit. Si uero reus promittendi per errorem & ipse postea pecuniam soluerit, non repetet: cum prior solutio, quæ fuit irrita, nec naturale uinculum dissoluit, nec ciuile, si reus promittendi tenebatur.

Paulus

LX. PAVLVS lib. III. *quæstionum.*

Iulianus uerum debitorem post litem contestatam, manente adhuc iudicio, negabat soluentē repetere posse: quia nec absolutus, nec condemnatus repetere posset. licet enim absolutus sit, natura tamen debitorem manere: similemque esse ei dicit, qui ita promissit, siue nauis ex Asia uenerit, siue nō uenerit: quia ex una causa alterius solutionis origo profiscitur. Vbi autem quis, quod pure debet, sub conditione nouandi animo promissit: plerique putant, pendente nouatione solum repeti posse: quia ex qua obligatione soluat, adhuc incertū sit. idemque esse, ac si diuersas personas ponas eandem pecuniam pure, & sub conditione nouandi animo promississe. Sed hic dissimile est. in stipulatione enim pura & conditionali eundem debiturum certum est.

LXI. SCAEVOLA lib. V. *responsorum.*

Tutores pupilli quibusdam creditoribus patris ex patrimonio paterno soluerunt: sed postea non sufficientibus bonis, pupillum abstinuerunt. quæritur, an quod amplius creditoribus per tutores pupilli solutum est: uel totum, quod acceperunt, restituere debeant? Respondi. si nihil dolo tutoris factum esset, tutori quidem uel pupillo non deberi: creditoribus autem alijs in id, quod amplius sui debiti solutū est, teneri.

LXII. MAETIANVS lib. III. *fidei commissorum.*

Fideicommissum in stipulatione deductum, tam et si non debitū fuisset: quia tamen à sciente fidei explendæ causa pmissum esset, debetur.

LXIII. CAIVS lib. *singulari de casibus.*

Neratius casum refert, ubi si quis id, quod soluerit, repetere non possit, quasi debitū dederit, nec tamē liberetur: ueluti si is, qui cū certum hominem deberet, statuliberū dederit. nam ideo eum nō liberari, quia non in plenum stipulatoris hominem fecerit: nec tamen repetere eum posse, quod debitum dederit.

LXIII. TRIPHONINVS lib. VIII. *disputationum.*

Si quod dominus seruo debuit, manumisso soluit: quamuis existima- ret ei se aliqua actione teneri, tamen repetere non poterit: quia naturale debitum agnouit. Vt enim libertas naturali iure continetur, & dominatio ex gentium iure introducta est: ita debiti uel non debiti ratio in conditione naturaliter intelligenda est.

LXV. PAVLVS lib. VIII. *ad Plautium.*

In summa (ut generaliter de repetitione tractemus) sciendum est dari, aut ob transactionem, aut ob causam, aut ppter conditionem, aut ob rem, aut indebitum. in quibus omnibus quæritur de repetitione. Et quidem quod transactionis nomine datur: licet res nulla media fuerit, non repetitur, nam si lis fuerit: hoc ipsum, quod à lite disceditur, causa

caussa uidetur esse: Sin autem euidentis calumnia detegitur: & transactio imperfecta est, & repetitio dabitur. Id quoq; quod ob causam datur, puta quod negocia mea adiuta ab eo putau, licet non sit factum: quia donare uolui (quamuis falso mihi persuaserim) repeti non potest. Sed & agere per conditionem propter conditionem legati, uel hereditatis (siue non sit mihi legatum, siue adniptum sit legatum) possum, ut repetam, quod dedi: quoniam non contrahendi animo dederim: quia causa, propter quam dedi, non est secuta. Idem & si hereditatem adire nolui, uel non potui, non idem potest dici, si seruus meus sub conditione heres institutus sit, & ego dederō, deinde manumissus adierit, nam hoc casu secuta est res. Quod ob rem datur, ex bono & æquo habet repetitionem: neliut si dem tibi, ut aliquid facias, nec feceris. Ei, qui indebitum repetit, & fructus, & partus restitui debent, deducta impensa. In frumento indebitum soluto, & bonitas est repetenda: & si consumpsit frumentum, precium repetit. sic & habitatione data, pecuniam condicam: non quidem quanti locare potui, sed quanti tu conducturus fuisses. Si seruum indebitum tibi dedi, eumq; manu misisti: si sciens hoc fecisti, teneberis ad precium eius. si nesciens: non teneberis, nisi ppter operas eius liberti, & ut hereditatem eius restituas.

alias *hominini.

Indebitum est non tantum, quod *omnino non debetur: sed & quod alij debetur, si alij soluat: aut si id, quod alius debebat, alius quasi ipse debeat, soluat. LXVI. PAPINIANVS lib. VII. *questionum.*

HAec conditio ex bono & æquo introducta, quod alterius apud alterum sine causa deprehenditur, reuocare consueuit.

LXVII. SCAEVOLA lib. V. *digestorum.*

STichus testamento eius, quem dominum suum arbitrabatur, liberate accepta, si decem annis ex die mortis annuos decem heredibus praestitisset: per octo annos praefinitam quantitatem, ut iussus erat, dedit. postmodum, quam se ingenuum comperit, nec reliquorum annorum dedit, & pronunciatus est ingenuus. quaesitum est, an pecuniam, quam heredibus dedit, ut indebitam datam repetere, & qua actione possit? Responsum: si eam pecuniam dedit, quae neq; ex operis suis, neq; ex re eius, cui bona fide seruiebat, quaesita sit: posse repeti. Tutor creditori pupilli sui plus, quam debebatur, exsoluit: & tutelae iudicio pupillo non imputauit. quaero, an repetitionem aduersus creditorem haberet? Responsum: habere. Titius, cum multos creditores haberet, in quibus & Seius: bona sua priuatim ne ditione facta Mauius concessit, ut satis creditoribus faceret. Sed Mauius soluit pecuniam Seio tanquam debitam, quae iam a Titio fuerat soluta. quaesitum est, cum postea reperiantur apocha apud Titium debitorem partim solutae pecuniae: cui magis repetitio pecu-

pecuniæ indebitæ solutæ cōpetit: Titio debitori, an Mæuius, qui in rem suam procurator factus est: Respondi secundum ea, quæ pponeretur: ei, qui postea soluisse. Item quæsitum est, an pactum, quod in paria tionibus adscribi solet in hunc modum, EX HOC CONTRACTU NULLAM IN SE CONTROVERSIAM AMPLIUS ESSE, im pediat repetitionem: respondi, nihil proponi, cur impediret. Lucius Titius Caio Seio minori annis, uiginti quinque pecuniā certam credidit, & ab eo aliquantulum usurarum nomine accepit. Caij Seij minoris hæ res aduersus Publium Mæuium à præside prouinciæ in integrum resti tutus est, ne debitū hæreditarium solueret: & nec quidquam de usuris eiusdem sortis, quas Seius minor annis uiginti quinque exsoluerat, repe tendis tractatum apud præsidem, aut ab eo pronunciatum est. quæro, an usuras, quas Caius Seius minor annis uiginti quinque, quoad uiueret, creditori exsoluerat, hæres eius repetere possit: respondi secundum ea, quæ proponerentur, condici id, quod usurarum nomine defunctus sol uisset, non posse. Item quæro, si existimes repeti non posse, an ex alio debito hæres eas retinere possit: respondi, ne hoc quidem.

DE CONDICTIONE SINE CAUSSA. Tit. VII.

VLP IANVS lib. VI. ad Sabinum.

ST & hæc species condictionis, si quis sine caussa promi serit, uel soluerit quid indebitum. qui autem promissit si ne caussa, condicere quantitatem non potest, quam non dedit, sed ipsam obligationē. Sed & si ob caussam promi sit, caussa tamen secuta non est: dicendum est, condictio nem locum habere. Siue autem ab initio sine caussa promissum est, siue fuit caussa promittendi, quæ finita est, uel secuta nō est: dicendum est, condictioni locum fore. Constat id demū posse condici alicui, quod uel non ex iusta caussa ad eū peruenit, uel redit ad nō iustam caussam.

II. IDEM lib. VIII. ad edictum.

SI fullo uestimenta lauanda conduxerit, deinde amissis eis, domino sprecium ex locato conuentus præstiterit, posteaq; dominus inue nerit uestimenta: qua actione debeat consequi precium, quod dedit: & ait Cassius, eum non solum ex conducto agere, uerum & condicere do mino posse. ego puto ex conducto omnimodo eum habere actionem. an autem & condicere possit, quæsitum est, quia non indebitum dedi: nisi forte, quasi sine caussa ei datum sit, putamus condici posse. Etenim uestimentis inuentis, quasi sine caussa datum uidetur.

III. IULIANVS lib. VIII. Digestorum.

O ij

Qui

Qui sine causa obligantur, incerti conditione consequi possunt, ut liberentur: nec refert, omnem quis obligationem sine causa suscipiat, an maiorem, quam suscipere eum oporteat. nisi quod alias conditione id agitur, ut omni obligatione liberetur: alias, ut exoneretur, veluti qui decem promittit. nam si quidem nullam causam promittendi habuit: incerti conditione consequitur, ut tota stipulatio accepto fiat. at si cum quinque promittere deberet, decem promittit: incerti conditione consequitur, ut in quinque liberetur. *IIII. AFRICANVS lib. VIII. questionum.*

Nihil refert, utrum ne ab initio sine causa quid datum sit, an causa, propter quam quid datum est, secuta non sit.

V PAPIANVS lib. XI. questionum.

A vinculo nuptura pecuniam in dotem dedit, neque nupsit. an eandem repetere possit, quaesitum est: dixi, cum ob turpem causam dantis & accipientis pecunia numeretur, cessare conditionem: & in delicto pari potior esse causam possessoris. quam ratione fortassis aliquem secutum respondere, non habitura mulierem conditionem. Sed recte defendi, non tam turpem causam in proposito, quam nullam fuisse: cum pecunia, qua daretur, in dotem conuertere nequiret. non enim stupri, sed matrimonij gratia data esse. Nouerca priuigno, nurus socero pecuniam dotis nomine dedit, neque nupsit. cessare conditio prima facie uidetur, quoniam iure gentium incestum committitur. atquin magis in ea specie nulla causa dotis datae fuit. conditio igitur competit.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER XIII.

DE CONDICTIONE FVRTIVA. Tit. I.

VLPIANVS lib. XX. ad Sabinum.

MRE furtiua soli domino conditio competit.

II. POMPONIVS lib. XVI. ad Sabinum.

Conditione ex causa furtiua & furiosi & infantes obligantur, cum haeredes necessarij exstiterunt: quamuis cum eis agi non possit.

III. PAVLVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Si condicatur seruus ex causa furtiua, id uenire in conditione certum est, quod intersit agentis: veluti si haeres sit institutus, & periculum subeat dominus hereditatis perdendae, quod Iulianus scribit. Item si mortuum hominem condicat: consecuturum ait precium hereditatis.

Vlpia

III. VLP IANVS lib. XX. ad Sabinum.

SI seruus uel filiusfamilias furtū commiserit:condicendū est domino id, qđ ad eum peruenit. In residuum aut noxæ seruū dominus dedere potest.

V. PAVLVS lib. XVIII. ad Sabinum.

EX furtiua causa filiofamilias condici potest. Nunquam enim ea conditione alius, quā qui fecit, tenetur, aut hæres eius.

VI. VLP IANVS lib. XIII. ad edictum.

PROinde & si ope & consilio alicuius furtum factū sit: conditione non tenebitur, & si furti teneatur.

VII. IDEM lib. XLII. ad Sabinum.

SI pro furto damnū decisum sit, conditionem non impediri, certissimum est. Decisione em̄ furti quidē actio, non aut conditio tollitur.

Furti actio poenam petit legitimam, cōdictio rem ipsam. ea res facit, ut neq; furti actio per cōditionē, neq; conditio per furti actionē cōsumatur. is itaq; cui furtū factum est, habet actionē furti, & conditionē, & uindicationē. habet & ad exhibendum actionē. Conditio rei furtiuæ, quia rei habet persecutionē, hæredē quoq; furis obligat: nec tantum si uiuat seruus furtiuus, sed etiā si decesserit. sed & si apud furis hæredem diem suū obiit seruus furtiuus, uel non apud ipsum, post mortē tamen furis: dicendum est, conditionem aduersus hæredem durare. Quæ in hæredem diximus, eadem erunt & in cæteris successoribus.

VIII. IDEM lib. XXVIII. ad edictum.

IN re furtiua cōdictio ipsorum corporum competit. sed utrum tam diu, q̄ diu exstent: an uero & si desierint esse in rebus humanis? & si quidem obtulit fur: sine dubio nulla erit conditio. si non obtulit: durat conditio æstimationis eius. corpus enim ipsum præstari non potest.

Si ex causa furtiua res condicatur, cuius tēporis æstimatio fiat, quaeritur: placet tamen id tempus spectandum, quo res unq̄ plurimi fuit: maxime cum deteriore rem factam fur dando non liberatur. Semper enim moram facere fur uidetur. Nouissime sciendum, etiam fructus in hanc actionem uenire.

IX. IDEM lib. X. ad edictum.

IN conditione ex causa furtiua non pro parte, quæ peruenit, sed in solidum tenemur: dum soli hæredes sumus. pro parte autem hæres, pro ea parte, pro qua hæres est, tenetur.

X. IDEM lib. XX. ad edictum.

Sive manifestus fur, siue nec manifestus sit, poterit condici. Ita demū sicut manifestus fur conditione tenebitur, si depræhensa non fuerit a domino possessio eius. cæterum nemo furum conditione tenetur, postquam dominus adpræhenderit. & ideo Iulianus (ut procedit in

O iij fure

fure manifesto tractare) de conditione ita proponit: furem deprehensum aut occidisse, aut fregisse, aut effudisse id, quod interceperat. Eius quoque qui ui bonorum raptorum tenetur, condici posse, Iulianus libro uigesimo secundo digestorum significat. Tamdiu autem conditioni locus erit, donec domini facto dominium eius rei ab eo recedat. & ideo si eam rem alienauerit, condicere non poterit. Vnde Celsus libro duodecimo digestorum scribit: si rem furtiuam dominus pure legauerit furi: heredem eius condicere non posse. Sed & si non ipsi furi, sed alij: item dicendum est, cessare conditionem: quia dominium facto testatoris, id est domini, discessit.

XI. PAVLVVS lib. XX. ad edictum.

Sed nec legatarius condicere potest. ei enim competit conditio, cui res subrepta est, uel heredi eius. sed uindicare rem legatam ab eo potest.

XII. VLPPIANVS lib. XX. ad edictum.

Et ideo eleganter Marcellus definit libro septimo. ait enim. si res mihi subrepta, tua remaneat: condices. Sed & si dominium non facto tuo amiseris: æque condices. In communi igitur re eleganter ait interesse, utrum tu prouocasti communi diuidendo iudicio, an prouocatus es: ut si tu prouocasti communi diuidendo iudicio, amiseris conditionem. si prouocatus es, retineas. Neratius libris Membranarum Aristonem existimasse refert: eum, cui pignori res data est, incerti conditione acturum, si ea subrepta sit.

XIII. PAVLVVS lib. XX. ad edictum.

Ex argento subrepto pocula facta condici posse, Fulcinius ait. ergo in conditione poculorum etiam cælaturæ æstimatio fit, quæ impenisa furis facta est: quemadmodum si infans subreptus adoleuerit, æstimatio fit adolescentis: quamuis cura & sumptibus eius furis creuerit.

XIIII. VLPPIANVS lib. XXII. ad edictum.

Si seruus furtiuus sub conditione legatus fuerit: pendente ea, hæres conditionem habebit. & si lite contestata conditio extiterit: absolutio sequi debebit perinde, ac si idem seruus sub conditione liber esse iussus fuisset, & lite contestata conditio extitisset. nam nec petitoris iam interest hominem recipere. & hæc, si res sine dolo malo furis eius esse desinit. Quod si pendente conditione iudicetur: iudex æstimare debebit, quanti emptorem inuenerit. Cauere autem ex hac actione petitor ei, cum quo agitur, non debebit. Boue subrepto & occiso, conditio & bouis, & corii, & carnis domino competit: scilicet si & corium, & caro contestata fuerint. cornua quoque condicentur. Sed si dominus conditione bouis precium consecutus fuerit, & postea aliquid eorum, de quibus supra dictum est, condicet: omnimodo exceptione submouebitur.

Contra

Contra si corium condixerit, & precium eius consecutus, bouem condicet: offerente fure precium bouis, detracto precio corij, doli mali exceptione submouebitur. Idem iuris est uuis subreptis. nam & mustum & uinacia condici iure possunt.

XV. CELSVS lib. XII. digestorum.

Quod ab alio seruus subripuit, eius nomine liber factus furti teneatur: condici autem ei non potest, nisi liber contrectauerit.

XVI. POMPONIVS lib. XX. ad Q. Mutium.

Qui furtum committit, uel re commodata, uel deposita utendo: conditione quoque ex furtiua causa obstringitur. quæ differt ab actione commodati in hoc: quod etiam si sine dolo malo & culpa eius interierit res, conditione tamen tenetur: cum in commodati actione non facile ultra culpam, & in depositi ultra dolum malum teneatur is, cum quo agetur.

XVII. PAPINIANVS lib. XIII. questionum.

Parui refert ad tollendam conditionem, offeratur seruus furtiuus, an in aliud nomen, aliumque statum * obligationis transferatur. * alias
Nec me mouet, praesens homo fuerit, necne: cum mora, quæ ueniebat obligatio.
ex furto, ueluti quadam delegatione finiatur.

XVIII. SCAEVOLA lib. III. questionum.

Quoniam furtum fit, cum quis indebitos numos sciens acceperit: quidendum est, si procurator suos numos soluat, an ipsi furtum fiat. & Pomponius libro septimo epistolarum, ipsum condicere ait ex causa furtiua. sed & me condicere, si ratum habeam, quod indebitum datum sit. sed altera conditione alteram tolli.

XIX. PAVLVS lib. III. ad Neratium.

Iulianus ex persona filiae, quæ res amouit, dandam in patrem conditionem in peculium, respondit.

XX. TRIPHONINVS lib. V. disputationum.

Licet fur paratus fuerit excipere conditionem, & per me steterit, dum in rebus humanis res fuit, condicere eam, postea autem perempta est: tamen durare conditionem ueteres uoluerunt: quia uidetur, qui primo inuito domino rem contrectasset, semper in restituenda ea, quam nec debuit auferre, moram facere.

DE CONDICTIONE EX LEGE. Tit. II.

I. PAVLVS lib. II. ad Plautium.

S obligatio noua lege introducta sit, nec cautum sit, eadem lege, quo genere actionis experiamur: ex lege agendum est.

De

* aliâs
Triticiana. **DE CONDICTIONE TRITICIARIA.** Tit. III.
VLPIANVS lib. VIII. ad edictum.

Vi certam pecuniam numeratam petit, ille actione utitur, si certum petatur. qui autem alias res: per triticiariam conditionem petet. & generaliter dicendum est: oēs res per hanc conditionem peti, quæ sunt, præter pecuniam numeratam: siue pondere, siue mensura constent, siue mobiles sint, siue soli. quare fundū quoq; per hanc actionē petimus, & si uestigialis sit: siue etiam ius stipulatus quis sit, ueluti usumfructum, uel seruitutem utrorumq; prædiorum. Rem autem suam per hanc actionem nemo petet, nisi ex causis, quibus potest: ueluti ex causa furtiua, uel mobili re ui abrepta.

II. IX. IDEM lib. IX. ad Sabinum.
Sed & ei, qui ui aliquem de fundo deiecit, posse fundum condici, Sabinus scribit. & ita etiam Celsus. sed ita, si dominus sit, qui deiecit condicat. Cæterum si non sit: possessionem eum condicere, Celsus ait.

III. IDEM lib. XI. ad edictum.
IN hac actione si quærat: res, quæ petita est, cuius temporis æstimationem recipiat: uerius est, quod Seruius ait, condemnationis tempus spectandum. si uero desierit esse in rebus humanis: mortis tempus, sed ἐν πλάτῃ secundum Celsum erit spectandum. non enim debet nouissimum uitæ tempus æstimari: ne ad exiguum precium æstimatione digatur, in seruo forte mortifere uulnerato. in utroq; autem, si post moram deterior res facta sit, Marcellus scribit libro uicesimo, habendam æstimationem, quanti deterior res facta sit. & ideo si quis post moram seruum eluscatum dederit, nec liberari eum. quare ad tempus moræ in his erit reducenda æstimatio.

IIII. CAIVS lib. VIII. ad edictum prouinciale.
SI merx aliqua, quæ certo die dari debebat, petita sit: (ueluti uinum, Soleum, frumentum) tanti litem æstimandam, Cassius ait, quanti fuisset eo die, quo dari debuit. si de die nihil conuenit: quanti tunc, cū iudicium acciperetur. Idemq; iuris in loco esse: ut primū æstimatio sumatur eius loci, quo debuit dari. si de loco nihil conuenit: is locus spectatur, quo peferetur. quod & de cæteris rebus iuris est.

DE EO QVOD CERTO LOCO DARI oportet. Tit. IIII.

CAIVS lib. VIII. ad edictum provinciale.

Lio loco, quàm in quem sibi dari quisq; stipulatus esset, nec uidebatur agendi facultatē competere: sed quia iniquum erat, si promissor ad eum locum, in quem datum se promississet, nunquam accederet (quod uel data opera faceret, uel quia alijs locis necessariò distringeretur) non posse stipulatorem ad suum peruenire: ideo uisum est, utilem actionem in eam rem comparare.

II. VLP IANVS lib. XXV. ad edictum.

Arbitraria actio utriusq; utilitatem continet, tam actoris, quàm rei. quod si rei interest: minoris fit pecuniæ condemnatio, quàm intentatum est. at si actoris: maioris. Hæc autem actio ex illa stipulatione uenit, ubi stipulatus sum à te, Ephesi decem dari. Si quis Ephesi decem, aut Capuæ hominem dari stipulatus, experiatur: non debet detracto altero loco expiri, ne auferat loci utilitatē reo. Scæuola libro decimoquinto quæstionum ait, non utiq; ea, quæ tacite insunt stipulationibus, semper in rei esse potestate: sed quid debeat esse in eius arbitrio, an debeat non esse. & ideo nec locū esse. Qui Stichum aut Pamphilum promittit: eligere posse, quod soluat, quàm diu ambo uiuunt. cæterum ubi alter decessit: exstingui eius electionem, ne sit in arbitrio eius, an debeat: dum non uult uiuum præstare, quem solum debet. Quare & in proposito eum, qui promissit Ephesi aut Capuæ, si fuerit in eius arbitrio, ubi ab eo petatur, conueniri non potuisse. semper enim alium locum electurum. sic euenire, ut sit in ipsius arbitrio, an debeat. quare putat, posse ab eo peti altero loco & sine loci adiectione. damus igitur actori electionem petitionis. Et generaliter definit Scæuola petitorē electionem habere, ubi petat: reū, ubi soluat: sed ante petitionem. Proinde mixta (inquit) rerum alternatio locorum alternationi, ex necessitate facit actoris electionem & in re propter locum. aliquin tollis ei actionem, dum uis reseruare reo optionem. Si quis ita stipuletur, Ephesi & Capuæ: hoc agit, ut Ephesi partem, & Capuæ partem petat. Si quis in insulam fieri stipuletur, & locum non adiiciat: non ualet stipulatio. Qui ita stipulatur, Ephesi decem dari: si ante diem, quàm Ephesum peruenire possit, agat: perperam ante diem agit. quia & Iulianus putat, diē tacite huic stipulationi inesse. quare uerum puto, quod Iulianus ait: eum, qui Romæ stipulatur, hodie Carthagini dari: non utiliter stipulari. Idem Iulianus tractat: an is, qui Ephesi sibi aut Titio dari stipulatus est, si alibi Titio soluatur, nihilominus possit intendere, sibi dari oportere. & scribit, liberationem non contigisse: atq; ideo peti posse, quod interest. Marcellus aut & aliās tractat,

P

& apud

& apud Iulianū notat posse dici, & si mihi alibi soluat, liberationem contigisse, quamuis inuitus accipere non cogar. planē si non contingat liberatio: dicēdum ait, superesse petitionem integræ summæ: quemadmodum si quis insulam alibi fecisset, quā ubi promiserat, in nihilum liberaretur: sed mihi uidetur summæ solutio distare à fabrica insulæ: & ideo quod interest solum petendum. Nunc de officio iudicis huius actionis loquendum est: utrum quantitati cōtractus debeat seruire, an uel excedere, uel minuere quantitatem debeat: ut si interfuisset rei, Ephesi si potius soluere, quā eo loco, quo cōueniebatur, ratio eius habeatur. Iulianus Labeonis opinionē secutus, etiam actoris habuit rationem: cuius interdum potuit interesse, Ephesi recipere. itaq; utilitas quoq; actoris ueniet. quid enim si traiectionem pecuniam dederat, Ephesi recepturus, ubi sub pœna debebat pecuniam, uel sub pignoribus: & distracta pignora sunt, uel pœna cōmissa mora tua: uel aliquid fisco debebatur, & res stipulatoris uilissimo distracta est? In hanc arbitrariam quod interfuit ueniet, & quidem ultra legitimum modum usurarum. quid si merces solebat comparare, an & lucri ratio habeatur, nō solius damni: puto & lucri habendam rationem.

III. CAIVS lib. X. ad edictum prouinciale.

Ideo in arbitrium iudicis refertur hæc actio, quia scimus, quā uaria sint precia rerū per singulas ciuitates regionesq;: maxime uini, olei, frumenti. pecuniarū quoq; licet uideatur una & eadem potestas ubiq; esse: tamen alijs locis facilius & lenibus usuris inueniuntur, alijs difficilius & grauius usuris.

IIII. VLP IANVS lib. XXV. ad edictum.

Quod si Ephesi petet: ipsa sola summa petetur, nec amplius quid: nisi si quid stipulatus est, uel si tēporis utilitas interuenit. Interdū iudex, qui ex hac actione cognoscet (cū sit arbitraria) absolueret reū debet: cautione ab eo exacta, de pecunia ibi soluenda, ubi promissa est. quid enim si ibi uel oblata pecunia actori dicatur, uel deposita, uel ex facili soluenda: nōne debet interdum absolueret? in summa æquitatem ante oculos habere debet iudex, qui huic actioni * additus est.

* alijs. ad dictus. als. in hac actionem adiutus.

V. PAVLVS lib. XX. ad edictum.

Si hæres à testatore iussus sit certo loco quid dare, arbitraria actio cōpetit.

VI. POMPONIVS lib. III. ad Sabinum.

Et si mutua pecunia data fuerit, ut certo loco reddatur.

VII. PAVLVS lib. XX. ad edictum.

In bonæ fidei iudicijs, etiam si in contrahendo conuenit, ut certo loco quid præstetur: ex empto, uel uendito, uel depositi actio competit, non arbitraria. si tamen certo loco condicturum se quis stipulatus sit: hac actione utendū erit.

Afri

VIII. AFRICANVS lib. III. *questionum.*

Centum Capuæ dari stipularus, fideiussorem accepisti. ea pecunia ab eo similiter, ut ab ipso promissore, peti debebit: id est, ut si alibi, quàm Capuæ petantur, arbitraria agi debeat: lisq; tanti æstimetur, quanti eius uel actoris interfuit eam summam Capuæ porius, quàm alibi solui. nec oportebit (quod forte per reum steterit, quo minus tota centum Capuæ soluerentur) obligationem fideiussoris augeri. neq; enim hæc caussa recte comparabitur obligationi usurarum. ibi enim duæ stipulationes sunt, hic tantum una pecuniæ creditæ: circa cuius executionem æstimationis ratio arbitrio iudicis committitur. eiusq; differentia manifestissimum argumentum esse puto: quod si post moram factam pars pecuniæ soluta sit, & reliquum petatur: officium iudicis tale esse debeat, ut æstimet, quanti actoris interfuit, eam dūtaxat summam, quæ peteretur, Capuæ solutam esse.

IX. VLP IANVS lib. I. *ad Sabinum.*

Is qui certo loco dare promittit, nullo alio loco, quàm in quo promissus sit, soluere inuito stipulatore potest.

X. PAVLVS lib. V. *ad Sabinum.*

Si post moram factam, quo minus Capuæ solueretur, cum arbitraria suellet agere, fideiussor acceptus sit eius actionis nomine: uideamus, ne ea pecunia, quæ ex sententia iudicis accedere potest, non debeat, nec sit in obligatione: adeo, ut nunc quoq; sorte soluta, uelut si Capuæ petatur, arbitrium iudicis cesset. nisi quis dicat, si iudex centum & uiginti condemnare debuerit: centum solutis ex uniuersitate, tam ex sorte, quàm ex poena solutum uideri: ut supersit petitio eius, quod excedit sortem, & accedat poena pro eadem quantitate. quod non puto admitendum: tanto magis, quod creditor accipiendo pecuniam, etiam remisisse poenam uideatur.

DE CONSTITVTA PECVNIA.

Tit. V.

VLP IANVS lib. LV. *ad edictum.*

Hoc edicto prætor fauet naturali æquitati, qui constituta ex consensu facta custodit, quoniam graue est fidem fallere. Ait prætor. QVI PECVNIAM DEBITAM CONSTITVIT. QVI sic accipiendum est, QVAE VE. nam & mulieres de constituta tenentur, si non intercesserint. De pupillo & si nihil sit expressum edicto: attamen sine tutoris auctoritate constituendo non obligatur. Sed si filiusfamilias constituerit, an teneatur, quæritur. sed puto uerum, & ipsum constituentem

P ij teneri

teneri, & patrem de peculio. Eum, qui inutiliter stipulatus est, cum stipulari uoluerit, non constitui sibi: dicendum est, de constituta experiri non posse: quoniam non animo constituentis, sed promittentis factum sit. An possit aliud constitui, quàm quod debetur, quaesitum est: sed cum iam placet, rem pro re solui posse: nihil prohibet, & aliud pro debito constitui. deniq; si quis centum debens, frumētum eiusdem precij constituat: puto ualere constitutum. Debitum autem ex quacumq; causa potest constitui: id est, ex quocumq; contractu, siue certi, siue incerti: & si ex causa emptionis quis precium debeat, uel ex causa dotis, uel ex causa tutelæ, uel ex quocumq; alio contractu. Debitum autem uel natura sufficit. sed & is, qui honoraria actione, non iure ciuili obligatus est, constituendo tenetur. uidetur enim debitum, & quod iure honorario debetur. ideo & pater & dominus de peculio obstricti, si constituerint, tenebuntur usq; ad eam quantitatem, quæ tunc fuit in peculio, cum constituebatur. cæterum si plus suo nomine constituent: non tenentur in id, quod plus est.

II. IULIANVS lib. II. digestorum.

Quod si filij nomine constituerit se decem soluturum: quamuis in peculio quinq; fuerint, de constituta in decem tenebitur.

III. VLPPIANVS lib. LV. ad edictum.

Quod si maritus plus cōstituit ex dote, quàm facere poterat: quia debitum constituit, in solidum quidem tenetur, sed mulieri in quantū facere potest condemnatur. Si quis autē constituerit, quod iure ciuili debebat, iure prætorio non debebat (*id est per exceptionē) an constituendo teneatur, quaeritur? & est uerum (ut Pomponius scribit) cum non teneri: quia debita iuribus non est pecunia, quæ constituta est. Si is, qui iure ciuili & prætorio debebat, in diem sit obligatus: an constituendo teneatur? & Labeo ait teneri. quam sententiam & Pedius probat. & adiicit Labeo: uel propter has potissimum pecunias, quæ nō dum peti possunt, constituta inducta. quam sententiā non inuitis probarim. habet enim utilitatem: ut ex die obligatus, constituendo se eadem die soluturum, teneatur.

IIII. PAVLVS lib. V. ad edictum.

aliās *citeriore.

Sed & si *citeriore die constituat se soluturum, similiter tenetur.

V. VLPPIANVS lib. LV. ad edictum.

Eum, qui Ephesi promisit se soluturum: si cōstituat alio loco se soluturū, teneri constat. Iulianus legatum Romæ constituentē, quod in prouincia acceperat, putat conueniri debere. quod & uerū est. sed si cum non Romæ esset, sed in prouincia, adhuc constituit se Romæ soluturum: denegatur in eum actio de constituta. Quod exigimus, ut

ut sit debitum, quod constituitur: in rem exactum est, nō utiq; ut is, cui constituitur, creditor sit. nam & quod ego debeo, tu constituendo, teneberis: & quod tibi debetur, si mihi cōstituatur, debetur. Iulianus q̄q; libro undecimo scribit. Titius epistolā ad me talem emisit. Scripsi secundum mandatum Sej, si quid tibi debitum adprobatum fuerit, me tibi cauturum, & soluturum sine controuersia. tenetur Titius de constituta pecunia. Sed & si quis constituerit, alium pro se soluturum, non se pro alio: non tenetur. & ita Pomponius libro octauo scribit. Item si mihi constituas te soluturū: teneberis. quod si mihi constitueris, Sempronio te soluturum: non teneberis. Iulianus libro undecimo digestorum scribit, procuratori constitui posse. quod Pomponius ita interpretatur: ut ipsi procuratori constituas te soluturum, non domino.

Item tutori pupilli constitui potest, & actori municipum, & curatori furiosi. sed & ipsi constituentes tenebuntur. Si actori municipū, uel tutori pupilli, uel curatori furiosi, uel adolescentis ita constituatur: municipibus solui, uel pupillo, uel furioso, uel adolescenti: utilitatis gratia puto dandā municipibus, uel pupillo, uel furioso, uel adolescenti utilem actionē. Seruo quoq; constitui posse constat: etsi seruo constituatur, domino solui, uel ipsi seruo: qualē qualem domino seruū obligationē acquirere.

VI. PAVLVS lib. II. sententiarum.

Idem est, & si ei, qui bona fide mihi seruit, constitutum fuerit.

VII. VLP IANVS lib. LV. ad edictum.

Sed & si filio familias constituatur: ualet constitutum. Si mihi aut Titio stipuler: Titio constitui suo nomine non posse, Iulianus ait: quia non habet petitionem, tametsi solui ei possit.

VIII. PAVLVS lib. XV. ad edictum.

Si uero mihi aut Titio constitueris te soluturum: mihi cōpetit actio. Quod si postea, quā soli mihi te soluturum cōstituiisti, solueris Titio: nihilominus mihi teneberis.

IX. PAPINIANVS lib. VIII. questionum.

Titius tamen indebiti conditione tenebitur: ut quod ei perperā solutum est, ei, qui soluit, reddatur.

X. PAVLVS lib. XV. ad edictum.

Idē est, & si ex duobus reis stipulandi post alteri constitutū, alteri postea solutū est: quia loco eius, cui iam solutū est, haberi debet is, cui constituitur.

XI. VLP IANVS lib. IX. ad edictum.

Hactenus igit cōstitutū ualebit: si, quod cōstituitur, debitū sit: etiā si nullus appareat, q̄ interim debeat. ut puta si ante aditā hereditatē debitoris, uel capto eo ab hostibus, cōstituat quis se soluturū. nā & Pōponius scribit, ualere cōstitutū: quā debita ea pecunia cōstituta est.

P in Si

Si quis centum aureos debens, ducentos cōstituat: in centum tantū modo tenetur, quia ea pecunia debita est. ergo & is qui sortē & usuras, quæ non debebantur, constituit: tenebitur in sortem duntaxat.

XII. PAVLVS lib. X. ad edictum.

Sed & si decem debeantur, & decem, & Stichū constituat: potest dici, decem tantummodo nomine teneri.

XIII. IDEM lib. XX. ad edictum.

Sed si quis uiginti debens, decem constituit se soluturum: tenebitur.

XIII. VLP IANVS lib. IX. ad edictum.

Qui autem constituit se soluturum, tenetur: siue adiecerit certam quantitatem, siue non. Si quis constituerit se pignus daturum: cum utilitas pignorum irrepserit, debet etiam hoc constitutū admitti.

Sed & si quis certam personam fideiussuram pro se constituerit: nihilominus tenetur, ut Pomponius scribit. Quid tamē si ea persona nō sit fideiubere? puto teneri eum, qui constituit: nisi aliud actū est. Quid si ante decesserit? si mora interueniente: æquū est teneri eum, qui constituit, uel in id quod interest, uel ut aliam personam nō minus idoneam fideiubentem præstet. Si nulla mora interueniente: magis puto nō teneri. Constituere autem & præsentēs & absentes possumus, sicut pacisci & per nuncium, & per nos metipsos, & quibuscunq; uerbis.

XV. PAVLVS lib. X. ad edictum.

Et licet libera persona sit, per quam tibi constituit: non erit impedimentum, quod per liberam personam adquirimus: quia ministerium tantummodo hoc casu præstare uidetur.

XVI. VLP IANVS lib. XX. ad edictum.

Si duo quasi duo rei constituerimus: uel cum altero agi poterit in solidū. Sed & certo loco & tempore cōstituere quis potest: nec solū eo loco petere, ubi ei constitutum est, sed exemplo arbitrariæ actionis ubiq; potest. Ait prætor. SI APPAREAT EVM, QVI CONSTITVIT, NEQVE SOLVISSE, NEQVE FECISSE, NEQVE PER ACTOREM STETISSE, QVO MINVS FIERET, QVOD CONSTITVTVM EST. Ergo si non steterit per actorem: tenet actio, etiam si per rerum naturam stetit. sed magis dicendum est, subueniri reo debere. Hæc autē uerba prætoris, NEQVE FECISSE, utrum ad tempus cōstituti pertineant, an uero usq; ad liris contestationem trahamus, dubitari potest. & puto ad tempus constituti.

XVII. PAVLVS lib. XX. ad edictum.

Sed & si alia die offerat, nec actor accipere uoluit, nec ulla iusta causa fuit non accipiendi: æquū est, succurri reo, aut exceptione, aut iusta interpretatione: ut factum actoris usq; ad tempus iudicij ipsi noceat: ut illa

ut illa uerba **NEQVE FECISSE** hoc significant, ut neq; in diem, in quem constituit, fecerit, neq; postea.

XVIII. **VLPIANVS.**

Tē illa uerba pratoris, **NEQVE PER ACTOREM STETISSE**, eandem recipiunt dubitationem. & Pomponius dubitat: si forte ad diem constituti per actorem non stetit, an ante steterit, uel postea? & puto, & hæc ad diem constituti referenda. proinde si ualitudine impeditus, aut ui, aut tēpestare petitor non uenit: ipsi nocere Pomponius scribit. Quod adjicitur, **EAMQVE PECUNIAM, CVM CONSTITVEBATVR, DEBITAM FVISSE**: interpretationem pleniorē exigit. Nam primū illud efficit, ut si quid tunc debitum fuit, cum constitueretur, nunc non sit: nihilominus teneat constitutum, quia retrorsum se actio refert. proinde & temporali actione obligatum, constituendo Celsus & Iulianus scribūt teneri debere: licet post constitutum dies temporalis actionis exierit. quare etsi post tempus obligationis se soluturum constituerit, adhuc idem Iulianus putat: quoniam eo tempore constituerit, quo erat obligatus, licet in id tempus, quo non tenebitur. E re autem est hic subiungere, utrum poenam contineat hæc actio, an rei persecutiōnem? & magis est (ut etiam Marcellus putat) ut rei persecutiōne. Vetus fuit dubitatio, an qui hac actione egit, sortis obligationem consumat. & tutius est dicere: solutione potius ex hac actione facta liberationem contingere, nō litis contestatione: quoniam solutio ad utranq; obligationem proficit.

XIX. **PAVLVS lib. VI. ad edictum.**

Id quod sub conditione debetur (siue pure, siue certo die constituat) eadem conditione suspenditur: ut existente conditiōe, teneatur: deficiente, utraq; actio depereat. sed is, qui pure debet, si sub cōditione constituat: inquit Pomponius, in hunc utilem actionē esse. Si pater uel dominus constituerit se soluturum, quod fuit in peculio: nō minuetur peculium, ex quo ex ea causa obstrictus esse cōeperit. & licet interierit peculium, non tamen liberatur.

XX. **IDEM lib. III. ad Plautium.**

Nec enim quod crescit aut decrescit peculium, pertinet ad cōstituto-riam actionē.

XXI. **IDEM lib. XX. ad edictum.**

Promissor Stichi post moram ab eo factam, mortuo Sticho, si constituerit se precium eius soluturum: tenetur. Si fine die constituas: potest quidem dici te non teneri, licet uerba edicti late pateant. alioquin & confestim agi tecum poterit, si statim, ut constituisti, non soluas. sed modicum tempus statuendum est (non minus decem dierum) ut exactio celebretur. Constituto satis non facit, qui soluturam se constituit

constituit, scilicet si offerat satisfactionem. Si quis autem constituat se satisfacturum, & fideiussorem, uel pignora det: non tenetur: quia nihil interest, quemadmodum satisfaciat.

XXII. IDEM lib. VII. *breuis edicti.*

Si post constitutam tibi pecuniam, hereditatem ex senatusconsulto Trebelliano restitueris: quoniam sortis petitionem transtulisti ad alium, deneganda est tibi pecuniæ constitutæ actio. idem est in hereditatis possessore post euictam hereditatem. sed magis est, ut fideicommissario, uel ei, qui euicit, decernenda sit actio.

XXIII. IULIANVS lib. XI. *digestorum.*

Promissor hominis homine mortuo, cum per eum staret, quo minus traderetur: & si hominem daturum se constituerit, de constituta pecunia tenebitur, ut precium eius soluat.

XXIII. MARCELLVS lib. *singulari responsorum.*

Titius Seio epistolam emisit in hæc uerba. Remanserunt apud me quinquaginta ex credito tuo, ex contractu pupillorum meorum, quos tibi reddere debebo idibus Maij probos. quod si tibi ad diem supra scriptum nō dederō: tunc dare debebo usuras tot. Quæro, an Lucius Titius in locum pupillorum ad cautionem reus successerit? Marcellus respondit. si intercesserit stipulatio, successisse. Item quæro, an si nō successisset, de constituta teneatur? Marcellus respondit, in sortem teneri. est enim humanior & utilior ista interpretatio.

XXV. PAPINIANVS lib. VIII. *questionum.*

Illud aut illud debuit, & cōstituit alterum. an uel alterum, quod non constituit, soluere possit: quæsitum est? dixi non esse audiendum, si uelit hodie fidem constitutæ rei frangere. Si iureiurando delato, deberi tibi iuraueris: cum habeas eo nomine actionem, recte de constituta agis. sed & si non ultro detulero iusiurandum, sed referendi necessitate compulsus, id fecero: quia nemo dubitat modestius facere, qui referat, quàm qui ipse iuret: nulla distinctio adhibetur, tametsi ob tuam facilitatem ac meam uerecundiam subsecuta sit referendi necessitas.

XXVI. SCAEVOla lib. I. *responsorum.*

Quidam ad creditorem literas eiusmodi fecit. Decem, quæ Lucius Titius ex arca tua mutua acceperat (salua ratione usurarū) domine penes me habes. Respondi secundū ea, quæ pponerentur, actione de constituta pecunia eum teneri.

XXVII. VLP IANVS lib. III. *ad edictum.*

Vtrum præsentē debitore, an absente cōstituat quis, parui refert. hoc amplius etiam inuito eo constituere quem posse, Pomponius libro tricesimo quarto scribit. unde falsam putat opinionem Labeonis ex

mis existimantis: si postea, quàm quis cōstituit pro alio, dominus ei denunciet, ne soluat: in factum exceptionem dandam. nec immerito id Pomponius. nam cum semel sit obligatus, qui constituit: factum debitoris non debet eum excusare.

XXVIII. CAIVS lib. V. ad edictum provinciale.

Vbi quis pro alio constituit, se soluturum: adhuc is, pro quo constituit, obligatus manet.

XXIX. PAVLVS lib. XX. ad edictum.

Qui iniuriarum, uel furti, uel ui bonorum raptorum actione tenetur: & constituendo tenetur.

XXX. IDEM lib. II. sententiarum.

Si quis duobus pecuniam constituerit tibi aut Titio: & si stricto iure propria actione constitutæ pecuniæ manet obligatus, si Titio soluerit: tamen per exceptionem adiuvatur.

als* propriatio -
ne.

XXXI. SCAEVOLA lib. V. digestorum.

Lucius Titius Sciorum debitor decessit. hi persuaferunt pupillo MæLIO, quod hæreditas ad eum pertineret: & fecerunt, ut epistolam in eos exponeret, debitorem se esse, quasi hæredem patru sui confitentem. qui & addidit epistolæ suæ, quod in rationes suas eadem pecunia peruenisset. quæsitum est, cum ad Publium Mæuium ex hæreditate Lucij Titij nihil peruenerit: an ex scriptura proposita de constituta pecunia conueniri possit: & an doli exceptione uti possit? respondi. nec civilem eo nomine actionem cōpetere: sed nec de cōstituta eum teneri, secundum ea, quæ proponerentur. idem quæsiit, usurarum nomine, quod ex causa supra scripta datum sit, an repeti possit? respondi secundum ea, quæ proponerentur, posse.

COMMODATI, VEL CONTRA. Tit. VI.

VLPIANVS lib. XXVIII. ad edictum.

AIt prætor. QVOD QVIS COMMODASSE DICTVR, DE EO IVDICIUM DABO. huius edicti interpretatio non est difficilis. unum solummodo notandum: quod qui edictum cōcepit, commodati fecit mentionem, cū Pacunnius utendi fecerit mentionem. Inter commodatum autem & utendum datum, Labeo quidem ait, tantum interesse, quātum inter genus & speciem. commodari enim rem mobilem, non etiam soli: utendam dari etiam soli. sed (ut apparet) proprie commodata res dicitur, & quæ soli est, idcū Cassius existimat. **V**ianus etiam habitationem cōmodari posse ait. **I**mpuberes com-

Q modati

modati actione non tenentur, quoniam nec consistit commodatum in pupilli personam sine tutoris autoritate: usq; adeo, ut etiam si pubes factus dolum aut culpam admiserit, hac actione non teneatur, quia ab initio non constitit.

II. PAVLVS lib. VII. ad edictum.

Nec in furiosum commodati actio danda est: sed ad exhibendum aduersus eos dabitur, ut res exhibita uindictetur.

III. VLP IANVS lib. XXVIII. ad edictum.

Sed mihi uidetur, si locupletior pupillus factus sit, dandam utilem commodati actionem secundum diui Pij rescriptum. Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita: non uidetur reddita, nisi quod interest, praestetur. proprie enim dicitur res non reddita, quae deterior redditur. In hac actione, sicut in ceteris bonae fidei iudicijs, similiter in litem iurabitur, ut rei iudicandae tempus, quanti res sit, obseruetur: quamuis in stricti iuris, litis contestatae tempus spectetur. Haeres eius, qui commodatum accepit, pro ea parte, qua haeres est, conuenitur: nisi forte habeat facultatem totius rei restituendae, nec faciat. tunc enim condemnatur in solidum, quasi hoc boni iudicis arbitrio conueniat. Si filiofamilias seruoue commodatum sit, duntaxat de peculio agendum erit: cum ipso autem filiofamilias etiam directio quis poterit. Sed & si ancillae uel filiaefamilias commodauerit, duntaxat de peculio agendum. Sed non tantum ex causa doli earum personarum pater uel dominus condemnatur: sed & ipsius quoque domini uel patris fraus duntaxat uenit, ut Iulianus libro undecimo circa pignoratitiam actionem distinguit. Non potest commodari id, quod usu consumitur: nisi forte ad pompam, uel ostentationem quis accipiat.

III. CAIVS lib. I. de uerborum obligationibus.

* alias. Sae **S**aepe enim ad hoc commodantur pecuniae, ut ** ditis gratia* numere etiam. *pe etia.* rationis loco intercedant.

et rursum.

V. VLP IANVS lib. XXVIII. ad edictum.

iudicis **S**i ut certo loco uel tempore reddatur commodatum, conuenit: officii grat. &c. Scio iudicis inesse, ut rationem loci uel temporis habeat. Si quis *als etiam.* hac actione egerit, & oblatam litis aestimationem susceperit: rem offe- dictis gra rentis facit. Nunc uidendum est, quid ueniat in commodati actione: utrum dolum, an & culpa, an uero & omne periculum? & quidem *tionis in* in contractibus interdum solum dolum, interdum & culpam praestaturc. &c. mus. dolum in deposito. nam quia nulla utilitas eius uersatur, apud quem deponitur, merito dolum solus praestatur: nisi forte & merces accessit. tunc enim (ut est constitutum) & culpa exhibetur. aut si hoc ab initio conuenit, ut & culpam & periculum praestet is, penes quem deponitur. *Sed*

Sed ubi utriusq; utilitas uertit: ut in empto, in locato, in dote, in pignore, in societate: & dolus & culpa præstatur. Commodatum aut plerumq; solam utilitatem continet eius, cui commodatur. & ideo uerior est *Quinti* sententia existimantis, & culpam præstandam & diligentiam: & si forte res æstimata data sit, omne periculū præstandum ab eo, qui æstimationem se præstaturū recepit. Quod uero senectute contigit, uel morbo, uel uil latronum ereptum est, aut si quid simile accidit: dicendum est, nihil eorum esse imputandum ei, qui commodatum accepit: nisi aliqua culpa interueniat. proinde & si incendio, uel ruina aliquid contigit, uel aliquod damnum fatale: non tenebitur, nisi forte, cum possit res commodatas saluas facere, suas prætulit. Custodiam planè commodatæ rei etiam diligentem debet præstare. Sed an etiam hominis commodati custodia præstetur, apud ueteres debitum est. nam interdum & hominis custodia præstanda est: si uinctus commodatus est, uel etiam eius ætatis, ut custodia indigeret. certe si hoc actum est, ut & custodiam is, qui rogauit, præstet: dicendū erit præstare. Sed interdum & mortis damnum ad eum, qui commodatum rogauit, pertinet. nam si tibi equum commodauero, ut ad uillam adduceres, tu ad bellum duxeris: commodati teneberis. idem erit & in homine. Planè si sic commodauit, ut ad bellum duceres: meum erit periculum. nam & si seruum tibi tectorem commodauero, & de machina ceciderit: periculum meum esse, *Viuianus* ait. Sed ego ita hoc uerum puto, si tibi commodauit, ut in machina operaretur. cæterum si ut de plano opus faceret, tu eum imposuisti machinæ: aut si machinæ culpa factum est, minus diligenter non ab ipso ligatæ, uel funium perticarumq; uetustate: dico periculum, quod culpa contigit rogantis commodatum, ipsum præstare debere. nam & *Mela* scripsit, si seruus lapidario cōmodatus, sub machina perierit: teneri fabrum commodati, qui negligentius machinam colligarit. Quinimò & qui aliter re cōmodata utitur: non solum commodati, uerum furti quoq; tenetur, ut *Iulianus* libro undecimo digestorū scribit. Idemq; ait: si tibi codicem cōmodauero, & in eo chirographarum debitorem tuum cauere feceris, egoq; interleuero: si quidem ad hoc tibi commodauero, ut caueretur tibi in eo: teneri me tibi cōtrario iudicio. si minus, neq; me certiorasti, chirographum ibi esse scriptum: etiam teneris mihi (inquit) commodati. imò (ait) etiam furti, quoniā aliter re cōmodata usus es: quemadmodū qui equo (inquit) uel uestimento aliter, quā commodatum est, utitur: furti tenetur.

Vsq; adeo aut in re commodata diligentia præstanda est, ut etiam in ea, quæ sequitur rem commodatam, præstari debeat. puta equam tibi commodauit, quam pullus comitabatur, etiam pulli custodiam præ-

Q ij   stari

aliās*ul-
tro.

stari debere, ueteres responderunt. Interdum planè dolum solum in re commodata, qui rogauit, præstabit: ut puta si ita conuenit, uel si sua duntaxat caussa commodauit (sponsæ forte suæ, uel uxori, quo honestius culta ad se deduceretur) uel si quis ludos edens prætor scenicis commodauit, uel prætori quis*ultra commodauit. Nunc uidendū, in quibus speciebus commodati actio locum habeat. & est apud ueteres de huiusmodi speciebus dubitatum. Rem tibi dedi, ut creditori tuo pignori dares. dedisti. non repignoras, ut mihi reddas. Labeo ait, commodati actionem locum habere. Quod ego puto uerum esse, nisi merces interuenit. tunc enim uel in factum, uel ex locato & conducto agendum erit. Planè si ego pro te rem pignori dederō tua uoluntate: mandati erit actio. Idem Labeo recte dicit: si à me culpa absit repignorandi, creditor autem nolit reddere pignus: competere tibi ad hoc duntaxat commodati, ut tibi actionem aduersus eum præstem. Abesse autem culpa à me uidetur: siue iam solui pecuniam, siue soluere sum paratus. Sumptum planè litis, cæteraq; æquum est eum agnoscere, qui commodatum accepit. Si me rogaueris, ut seruum tibi cum lance commodarem, & seruus lancem perdiderit: periculum ad te respicere. nam & lancem uideri commodatam. quare eam quoq; præstandam. planè si seruus cum ea fugerit: eum, qui commodatum accepit, non teneri: nisi fugæ præstitit culpam. Si de me petisses, ut triclinium tibi sterne rem, & argentum ad ministerium præberem, & fecero: deinde petisses, ut idem sequenti die facerem, & cum commode argentum domum re ferre non possem, ibi hoc reliquero, & perierit: qua actione agi posset, & cuius esset periculum? Labeo de periculo scripsit: multum interesse, custodem posui, an non. si posui: ad me periculum spectare. si minus: ad eum, penes quem relictum est. ego puto commodati quidem agendum: uerū custodiā eum præstare debere, penes quem res relictæ sunt: nisi aliud nominatim conuenit. Si duobus uehiculum commodatum sit, uel locatum simul: Celsus filius scribit libro sexto digestorum, quæri posse, utrum unusquisq; eorum in solidum, an pro parte teneatur: & ait. duorum quidem in solidum dominium uel possessionē esse non posse: nec quenquam partis corporis dominum esse, sed totius corporis pro indiuiso pro parte dominium habere. usum autem balinei quidem, uel porticus, uel campi unius cuiusq; in solidum esse (neq; enim minus me uti, quod & alius uteretur) uerum in uehiculo commodato uel locato pro parte quidem effectum me usum habere, quia non omnia loca uehiculi teneam: sed esse uerius ait, & dolum, & culpam, & diligentiam, & custodiam in totum me præstare debere. quare duo quodam modo rei habebuntur. Et si alter conuentus præstiterit, liberabit alterum.

rum: & ambobus competet furti actio.

ET alterutro agente, alterius actio contra furem tollitur.

VII. VLP IANVS lib. XXVIII. ad edictum.

VNde quæritur, si alter furti egerit, an ipse solus debeat commodati conueniri: & ait Celsus: si alter conueniat, qui furti non egit, & paratus sit periculo suo conueniri alterum, qui furti agendo lucrum sensit ex re commodata: debere eum audiri, & absolui. Sed & si legis Aquiliæ aduersus socium eius habuit commodator actionem: uiderendum erit, ne cedere debeat: si forte damnum dederit alter, quod hic, qui conuenitur, commodati actione sarcire compellitur. nam etsi aduersus eum habuit Aquiliæ actionem commodator: æquissimum est, ut commodati agendo, remittat actionem. nisi forte quis dixerit: agendo eum ex lege Aquilia hoc minus consecuturum, quam ex causa commodati consecutus est. quod uidetur habere rationem.

al's* conuenire.

REi commodatæ & proprietatem & possessionem retinemus:

IX. VLP IANVS lib. II. ad edictum.

Nemo enim commodando rem facit eius, cui commodat.

X. IDEM lib. XXIX. ad Sabinum.

EVM, qui rem comodatam accepit, si in eam rem usus est, in quam accepit: nihil præstare, si eam in nulla parte culpa sua deteriore fecit, uerum est. nam si culpa fecit deteriore: tenebitur. Si rem inspectori dedi: an similis sit ei, cui commodata res est, quæritur: & si quidem mea causa dedi, dum uolo precium exquirere: dolum mihi præstabit tantum. si sua: etiam custodiam. & ideo furti habebit actionem. Sed & si, dum refertur, periit: si quidem ego mandaueram, per quem remitteret: periculum meum erit. Si uero ipse, cui uoluit, comisit: æque mihi culpam præstabit, si sua causa accepit.

XI. PAVLVS lib. VI. ad Sabinum.

QUINÔ tam idoneum hominē elegit, ut recte id perferri posset.

XII. VLP IANVS lib. XXIX. ad Sabinum.

SI mea causa: dolum tantum. Commodatam rem missus qui repereret, cum recepisset, aufugit. si dominus ei dari iusserat: domino perit. Si commonendi causa miserat, ut referretur res commodata: ei, cui commodata est.

XIII. POMPONIVS lib. XI. ad Sabinum.

SI is, qui comodatum accepit, non apparētis rei nomine comodati condēnetur: cauendū est ei, ut repertā domini ei præstet. Si quæ quæstū fecerit is, qui experiundū quid accepit: ueluti si iumenta fuerint, ea quæ

locata sint: id ipsum præstabit ei, qui experiundum dedit. neque enim ante eam rem quæstui cuique esse oportet, quam periculo eius sit. Si libero homini, qui mihi bona fide seruiebat, quasi seruo rem commodauero: uideamus, an habeam commodati actionem. nam & Celsus filius aiebat: si iussissem, ut aliquid faceret: uel mandati cum eo, uel præscriptis uerbis experiri me posse. idem & in commodato erit dicendum. nec obstat, quod non hac mente cum eo, qui liber bona fide nobis seruiret, contraheremus, quasi eum obligatum habituri. plerumque enim accidit, ut extra id, quod agitur, tacita obligatio nascatur: ueluti cum per errorem indeditum soluendi causa datur.

XIIII. VLP IANVS lib. XLVIII. ad Sabinum.

Si seruus meus rem meam tibi, scienti nolle me tibi commodari, commodauerit: & commodati, & furti nascitur actio, & præterea conditio ex causa furtiua.

XV. PAVLVS lib. XXXIX. ad edictum.

Commodare possumus etiam alienam rem, quam possidemus: tamen si scientes alienam possideamus.

XVI. MARCELLVS lib. V. digestorum.

Ita ut uel fur, uel prædo, si commodauerit, habeat commodati actionem.

XVII. PAVLVS lib. XXXIX. ad edictum.

In commodato pactio, ne dolus præstetur, rata non est. Contraria commodati actio etiam sine principali moueri potest: sicut & ceteræ, quæ dicuntur contrariæ. Si ex facto hæredis agatur commodati in solidum condemnatur, licet ex parte hæres est. Sicut autem uoluntatis & officij magis, quam necessitatis est commodare: ita modum commodati finemque præscribere, eius est, qui beneficium tribuit. cum autem id fecit, id est, postquam commodauit: tunc finem præscribere, & retro agere, atque intempestiue usum commodatæ rei auferre: non officium tantum impedit, sed & suscepta inter dandum accipiendumque obligatio. geritur enim negocium inuicem. & ideo inuicem propositæ sunt actiones: ut adpareat, quod in principio beneficii ac nudæ uoluntatis fuerat, conuerti in mutuas præstationes, actionesque ciuiles: ut accidit in eo, qui absentis negocia gerere incohauit, neque impune peritura deserit. suscepisset enim fortassis alius, si is non coepisset. uoluntatis est enim suscipere mandatum, necessitatis est consummare. Igitur si pugillares mihi commodasti, ut debitor mihi caueret: non recte facies, importune repetendo. nam si negasses: uel emissem uel testes adhibuissem. idemque, & si ad fulciendam insulam tigna commodasti, deinde subtraxisti, aut etiam sciens uiciosa commodasti. adiuuari quippe nos, non decipi beneficio oportet. ex quibus causis etiam contrarium iudicium utile erit

erit dicendum. Duabus rebus commodatis, recte de altera commodati agi posse, Viuianus scripsit. quod ita uideri uerum, si separatae sint, Pomponius scripsit. nam eum, qui carucham puta, uel *lecticam *alias commodauit: non recte acturum de singulis partibus. Rem commo- lenticā. datam perdidit, & pro eo precium dedi. deinde res in potestatem tuam uenit. Labeo ait contrario iudicio, aut rem mihi praestare te debere, aut quod a me accepisti, reddere.

XVIII. CAIVS lib. IX. ad edictum prouinciale.

In rebus commodatis talis diligentia praestanda est, qualem quisque diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet: ita ut tamen eos casus non praestet, quibus resisti non possit: ueluti mortis seruorum, quae sine dolo & culpa eius accidunt, latronum hostiumque incurfus, piratarum insidias, naufragium, incendiū, fugas seruorum, qui custodiri non solent. quod autem de latronibus, & piratis, & naufragio diximus: ita scilicet accipiemus, si in hoc commodata sit alicui res, ut eam rem peregre secum ferat. alioquin si cui ideo argentum commodauerim, quod is amicos ad coenam inuitaturum se diceret, & id peregre secum portauerit: sine ulla dubitatione etiam piratarum, & latronum, & naufragij casum praestare debet. haec ita, si duntaxat accipientis gratia commodata sit res. at si utriusque: ueluti si communem amicum ad coenam inuitauerimus, tunc eius rei curam suscepisses, & ego tibi argentum commodauerim: scriptum quidem apud quosdam inuenio, quasi dolum tantum praestare debeas. Sed uidendum est, ne & culpa praestanda sit: ut ita culpa fiat aestimatio, sicut in rebus pignori datis, & dotalibus aestimari solet. Siue autem pignus, siue commodata res, siue deposita deterior ab eo, qui acceperit, facta sit: non solum istae sunt actiones, de quibus loquimur, uerum etiam legis Aquiliae. sed si qua earum actum fuerit, aliae tolluntur. Possunt iustae causae interuenire, ex quibus cum eo, qui commodasset, agi deberet: ueluti de impensis in ualetudinem setui factis, quae post fugam requirendi, reducendique eius causa factae essent. nam cibarium impensae naturaliter etiam ratione ad eum pertinent, qui utendum accepisset. Sed id, quod de impensis ualetudinis aut fugae diximus: ad maiores impensas pertinere debet. modica enim impendia uerius est, ut sicuti cibarium, ad eundem pertineant. Item qui sciens uasa uiciosa commodauit: si infusum ibi uinum, uel oleum corruptum, effusumque est: condemnandus eo nomine est. Et si quod contrario iudicio consequi quisque potest, id etiam recto iudicio, quod cum eo agit, potest saluum habere iure pensationis: sed quia fieri potest, ut amplius sit, quod inuicem aliquem consequi oporteat, aut iudex pensationis rationem non habeat, aut ideo de restituenda re cum eo non agatur,

agatur, quia ea res casu intercidit, aut sine iudice restituta est: dicemus necessariam esse contrariam actionem.

XIX. IULIANVS lib. LI. *Digestorum.*

A De eos, qui seruandum aliquid conducunt, aut utendum accipiunt: damnum iniuria ab alio datum non pertinere, procul dubio est. quia enim cura aut diligentia consequi possumus, ne quis damnum nobis iniuria det.

XX. IDEM lib. III. *ad Vrfcium Feroem.*

A Rgentum commodatum, si tam idoneo seruo meo tradidissim ad te perferendum, ut non debuerit quis existimare futurum, ut a quibusdam malis hominibus deciperetur: tuum, non meum detrimentum erit, si id mali homines intercepissent.

XXI. AFRICANVS lib. IX. *questionum.*

R Em mihi commodasti. eandem subripuisti. deinde cum commodati ageres, nec a te scirem esse subreptam: iudex me condemnauit, & solui. postea comperi a te esse subreptam. quaesitum est, quae mihi tecum actio sit: respondi, furti quidem non esse, sed commodati contrarium iudicium utile mihi fore. In exercitu contubernalibus uasa utenda communi periculo dedi, ac deinde meus seruus subreptis his ad hostes fugit, & postea sine uasis receptus est. habiturum me commodati actionem cum contubernalibus constat pro cuiusque parte. sed & illi mecum furti nomine serui agere possunt, quando & noxa caput sequitur. Et si tibi rem periculo tuo utendam commodauero, eaque a seruo meo subripiatur: agere mecum furti posses serui nomine.

XXII. PAVLVS lib. XXII. *ad edictum.*

S i seruus, quem tibi commodauerim, furtum fecit: utrum sufficiat contraria commodati actio, quemadmodum competit, si quid in curationem serui impendisti: an furti agendum sit, quaeritur: & furti quidem noxalem habere eum, qui commodatum rogauit, proculdubio est: contraria autem commodati tunc eum teneri, cum sciens talem esse seruum, ignoranti commodauit.

XXIII. POMPONIVS lib. XXX. *ad Sabinum.*

S i comodauero tibi equum, quo uteris usque ad certum locum: si nulla tua culpa interueniente, in ipso itinere deterior equus factus sit: non teneris commodati. nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter equum commodarim, qui eum laborem sustinere non potuit.

DE PIGNORATICA ACTIONE, VEL

contra.

Tit. VII,

Vlpia.

VLP IANVS lib. XXX. ad Sabinum.

Ignus contrahitur non solum traditione, sed etiam nuda conuentione, & si traditum non est. si igitur contractum sit pignus nuda conuentione: uideamus, si quis aurum ostenderit, quasi pignori daturus, & æs dederit: an obligauit aurum pignori. & consequens est, ut aurum obligetur, non autem æs: quia in hoc non consenserunt. Si quis tamen cum æs pignori daret, adfirmauit hoc aurum esse, & ita pignori dedit: uidentur erit, an æs pignori obligauit: & nunquid, quia in corpore consensum est, pignori esse uideatur. quod magis est. tenebitur tamen & pignoratitia contraria actione, qui dedit: præter stellationatū, quem fecit.

II. POMPONIVS lib. VI. ad Sabinum.

Si rem pignori datam uendidit & tradidit: tuque ei numos credidisti, quos ille soluit ei creditori, cui pignus dederat: tibi que cum eo conuenit, ut ea res, quam iam uendiderat, pignori tibi esset: nihil te egisse constat, qui rem alienam pignori acceperis. ea enim ratione emptorem pignus liberatum habere coepisse. neque ad rem pertinuisse, quod tua pecunia pignus sit liberatum.

III. IDEM lib. XIX. ad edictum.

Si quasi recepturus à debitore tuo cominus pecuniam, reddidisti ei pignus: isque per fenestram demisit, excepturo eo, quem de industria ad id posuerat: Labeo ait, furti te agere cum debitore posse, & ad exhibendum. & si agente pignoratitia contraria, excipiat debitor de pignore sibi reddito: replicabitur de dolo & fraude, per quam nec redditum, sed per fallaciam ablatum id intelligitur.

IIII. VLP IANVS lib. XLI. ad Sabinum.

Si conuenerit de distrahendo pignore (siue ab initio, siue postea) non tantum uenditio ualeat, uerum incipit emptor dominium rei habere. sed & si non conuenerit de distrahendo pignore: hoc tamen iure utimur, ut liceat distrahere: si modo non conuenit, ne liceat. ubi uero conuenit, ne distraheretur: creditor, si distraxerit, furti obligatur: nisi ei ter fuerit denunciatum, ut soluat, & cessauerit.

V. POMPONIVS lib. XIX. ad Sabinum.

Idque iuris est: siue omnino fuerint pacti, ne ueneat: siue in summa, aut conditione, aut loco contra passionem factum sit.

VI. IDEM lib. XXXV. ad Sabinum.

Quamuis conuenerit, ut fundum pignoratitium uendere tibi liceat: tamen nihilomagus cogendus es uendere, licet soluendo non sit is, qui pignus dedit: quia tua causa id caueatur. Sed Atilicinus ex causa cogendum creditorem esse ad uendendum dicit. quid enim si mul-

* aliàs. lice
ret, et soluere
do nō sit is, q
pignus dedit:
nō tamē uen
dere cogēris
quia, &c.

R

to mi

to minus sit, quod debeat: & hodie pluri uenire possit pignus, quam postea: melius autem est dici, eum, qui dedit, pignus posse uendere: & accepta pecunia soluere id, quod debeat. ita tamē, ut creditor necessitatem habeat, ostendere rem pignoratā, si mobilis sit: prius idonea cautela à debitore pro indemnitate ei præstanda. inuitū enim creditorem cogi uedere satis inhumanū est. Si creditor pluri fundum pignoratū uēdiderit, & id fœneret: usuras eius pecuniæ præstare debet ei, qui dedit pignus. Sed & si ipse usus sit ea pecunia: usuras præstare oportet. quod si eam depositam habuerit: usuras non debet.

VII. PAVLVS lib. II. *sententiarum.*

SI autem tardius superfluum restituat creditor, quod apud eum depositum est: ex mora usuras debitori hoc nomine præstare cogendus est.

VIII. POMPONIVS lib. XXXV. *ad Sabinum.*

SI necessarias impensas fecerim in seruū, aut in fundum, quem pignoris causa acceperam: non tantum retentionem, sed etiam contrariam pignoraticiam actionem habebō. finge enim medicis, cū egrotaret seruus, dedisse me pecuniam, & eum decessisse. Item in sulam fulcisse uel refecisse, & postea deusta esse: nec habere, quod possem retinere.

aliis* quæ
dā certi
precij ita
uendide
rit cred.

re. Si pignori plura mancipia data sint, & quædam certo precio ita uendiderit creditor, ut euictionem eorū præstaret, & creditum suū habeat: & reliqua mancipia potest retinere, donec ei caueatur, quod euictionis nomine promiserit, indemnē eum futurum. Si quis ex hæreditibus debitoris portionem suam soluerit: tamen tota res pignori data uenire poterit, quemadmodum si ipse debitor portionem soluisset.

*aliās,
quæq;

Si annua, bima, trima die stipulatus, acceperim pignus: pactusque sim, ut nisi sua quæque die pecunia soluta esset, uendere eam mihi rem liceret: placet ante, quā omnium pensionum dies ueniat, non posse me pignus uendere: quia eis uerbis omnes pensiones demonstrantur. nec uerum est, sua quæque die non solutam pecuniam, ante quā omnes dies ueniant. Sed omnibus pensionibus præteritis, etiam si una portio soluta non sit, pignus potest uenire. sed si ita scriptum sit, SI QVA PECUNIA SVA DIE SOLUTA NON ERIT: statim competit ei pacti cōuentio. De uendendo pignore in rem pactio concipienda est, ut omnes contineantur. Sed & si creditoris duntaxat persona fuerit comprehensa: etiam hæres eius iure uendet, si nihil in contrarium actum sit. Cum pignus ex pactioe uenire potest: non solum ob sortem non solutam uenire poterit, sed ob cætera quoque, ueluti usuras, & quæ in id impensa sunt.

IX. VLP IANVS lib. XXVIII. *ad edictum.*

SI rem alienam mihi debitor pignori dederit, aut maliciose in pignore

re uer

re uersatus sit: dicendum est, locum habere contrariū iudiciū. Non tantum autem ob pecuniam, sed & ob aliam causam pignus dari potest: ueluti si quis pignus alicui dederit, ut pro se fide iubeat. Proprie pignus dicimus, quod ad creditorem transit. hypothecam, cum non transit, nec possessio ad creditorem. Omnis pecunia exsoluta esse debet, aut eo nomine satisfactū, ut nascatur pignoratitia actio. satisfactum autem accipimus, quemadmodum uoluit creditor, licet non sit solutum. siue enim alijs pignoribus sibi cauere uoluit, ut ab hoc recedat, siue fideiussoribus, siue reo dato, siue precio aliquo, uel nuda conventionione, nascitur pignoratitia actio. Et generaliter dicendum erit, quoties recedere uoluit creditor à pignore: uideri ei satisfactum, si is, ut ipse uoluit, sibi cauit: licet in hoc deceptus sit. Is quoque, qui rem alienam pignori dedit, soluta pecunia solet pignoratitia expiri. Qui ante solutionem egit pignoratitia: licet non recte agit: tamen si offerat in iudicio pecuniam, debet rem pignoratam, & quod sua interest, consequi.

X. CAIVS lib. VIII. ad edictum provinciale.

Quod si non soluere, sed alia ratione satisfacere paratus est, forte si expromissorem dare uult: nihil ei prodest.

XI. VLPIANVS lib. XXXVIII. ad edictum.

Solutum non uidetur, si lis contestata cum debitore sit de ipso debito, uel si fideiussor conuentus sit. nouata autem debiti obligatio pignus perimit: nisi conuenit, ut pignus repetatur. Si quasi daturus tibi pecuniam, pignus accepero, nec dederō: pignoratitia actione tenebor, & nulla solutione facta. idemq; & si accepto lata sit pecunia, uel conditio defecerit, ob quam pignus contractum est: uel si pactum, cui standum est, de pecunia non petenda factum est. Si in sortem duntaxat, uel in usuras obstrictum est pignus: eo soluto, propter quod obligatum est, locum habet pignoratitia. Siue autem usurae in stipulatum deductae sunt, siue non: si tamen pignus & in eas obligatum fuerit: quam diu quid ex his debetur, pignoratitia cessabit. alia causa est earum, quas quis supra licitum modum promissit. nam haec penitus illicitae sunt. Si creditori plures haeredes exstiterint, & uni ex his pars eius soluatur: non debet ceteri haeredes creditoris iniuria adfici: sed possunt totum fundum uendere, oblato debitori eo, quod cohæredi eorum soluit. quæ sententia non est sine ratione. Solutam pecuniam accipiendum, non solum si ipsi, cui obligata res est: sed & si alij sit soluta uoluntate eius, (*uel ei, cui haeres exstitit) uel procuratori eius, uel seruo pecunijs exigendis praeposito. Vnde si domum conduxeris, & eius partem mihi locaueris, egoq; locatori tuo pensionem soluero: pignoratitia aduersus te potest experiri. nam Iulianus scribit, solui ei posse. & si partem tibi, partem

* (Hæc in nonnullis de sunt)

R ij ci sol

ei soluero: tantundem erit dicendū. planē in eam duntaxat summam inuenta in ea & illata tenebuntur, in quā coenaculū conduxī. non enim credibile est hoc conuenisse, ut ad uniuersam pensionem insulæ friuola mea teneantur. uidetur autem tacite & cum domino aediū hoc conuenisse: ut non pactio coenacularij proficiat domino, sed sua propria.

Per liberam aut personam pignoris obligatio nobis nō acquiritur: adeo, ut nec per procuratorem plerunq, nec tutorē adquiratur. & ideo ipsi actione pignoratitia cōueniuntur. sed nec mutat, quod cōstitutum est ab Imperatore nostro, posse per liberam personam possessionē adquiri. nam hoc eō pertinebit, ut possimus quidem pignoris nobis obligati possessionem per procuratorem, uel tutorem adpræhendere: ipsam aut obligationem libera persona nobis nō semper adquirit. Sed si procurator meus, uel tutor rem pignori dederit: ipse agere pignoratitia poterit. quod in pcuratore ita procedit, si mandatum fuit, ut pignori daret.

XII. CAIVS lib. XI. ad edictum provinciale.

Vel uniuersorum bonorū administratio ei permissa est ab eo, qui sub pignoribus solebat mutuas pecunias accipere.

XIII. VLP IANVS lib. XXXV. ad Sabinum.

Si cum uenderet creditor pignus, conuenit inter ipsum & emptorē, ut si solueret debitor pecuniā precij emptori, liceret ei recipere rem suam: scripsit Iulianus, & est rescriptū, ob hanc cōventionem pignoratitij actionibus teneri creditorem, ut debitori mandet ex uendito actionem aduersus emptorem. sed & ipse debitor, aut uindicare rem poterit, aut in factum actione aduersus emptorem agere. Venit autem in hanc actionem & dolus & culpa, ut in commodato. uenit & custodia. uis maior non uenit.

XIII. PAVLVS lib. XXIX. ad Sabinum.

EA igitur, quæ diligens paterfamilias in suis rebus præstare solet, à creditore exiguntur.

XV. VLP IANVS lib. XXVIII. ad edictum.

Creditor cum pignus reddit, de dolo debet debitori repromittere. Et si prædium pignoratatum est, etiam de iure eius repromittendū: ne forte seruitutes, cessante uti creditore, amissæ sint.

XVI. PAVLVS lib. XXIX. ad edictum.

Tutor, lege non refragante, si dederit rem pupilli pignori: tuendū erit, scilicet si in rem pupilli pecuniam accipiat. idem in curatore adolescentis, uel furiosi. Contrariam creditori pignoratitiam actionem competere, certum est. proinde si rem alienam, uel alij pignoratā, uel in publicum obligatam dedit: tenebitur, quamuis & stellionatus crimen committat. Sed utrum ita demum, si scit: an et si ignorat? & quam

tum ad crimen pertinet, excusat ignorantia. quantum ad contrarium iudicium, ignorantia non excusat, ut Marcellus libro sexto digestorū scribit. sed si sciens creditor accipiat uel alienum, uel obligatū, uel morbosum: contrariū ei nō cōpetit. Etiam uestigale prædiū pignori dari potest. Sed & supficiary: quia hodie utiles actiones supficiary dātur.

XVII. MARTIANVS lib. singulari ad formulā hypothecariam.

Sanè diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, ut sine deminutione smercedis soli obligaretur.

XVIII. PAVLVS lib. XXIX. ad edictum.

Si conuenerit, ut nomen debitoris mei pignori tibi sit: tuenda est & prætoris hæc conuentio: ut & te in exigenda pecunia, & debitorē aduersus me (si cū eo experiar) tueatur. ergo si id nomen pecuniariū fuerit: exactam pecuniā tecum pensabit. si uero corporis alicuius: id quod acceperis, erit tibi pignoris loco. Si nuda pprietas pignori data sit: ususfructus, qui post ea adcreuit, pignori cedit. eadem causā est alluuio nis. Si fundus pignoratū uenierit, manere causā pignoris constitit: quia cū sua causā fundus trāseat, sicut in partu ancillæ, qui post uenditionē natus sit. Si quis cauerit, ut sylua sibi pignori esset: nauem ex ea materia factā nō esse pignori, Cassius ait: quia aliud sit materia, aliud nauis. & ideo nominatim in dando pignore adijciendū esse ait, QV AE QVE EX SYLVA FACTA NATA SINT. Seruus rem peculii rem si pignori dederit: tuendum est, si liberam peculij administratio- nem habuit. nam & alienare eas res potuit.

EXIX MARTIANVS lib. singulari ad hypothecariā formulam. Adem & de filiofamilias dicta intelligimus.

XX. PAVLVS lib. XXIX. ad edictum.

Aliena res pignori dari uoluntate domini potest. Sed & si ignorante eo data sit, & ratū habuerit: pignus ualebit. Si pluribus res simul pignori detur, æqualis omnium causā est. Si per creditorē stetit, quo minus ei soluatur: recte agitur pignoraticia. Interdum & si soluta sit pecunia, tamen pignoraticia actio inhibenda est: ueluti si creditor pignus suum emerit à debitore.

XXI. IDEM lib. VI. breuis edicti.

Domo pignori data, & area eius tenebitur. est em̄ pars eius. & contra, ius soli sequitur ædificium.

XXII. VLP IANVS lib. XXVIII. ad edictum.

Si pignore subrepto furti egerit creditor: totū, qdquid pcepit, debito imputari Papinianus confitetur, & est uerū: etiā si culpa creditoris furtū sit factum. multo magis hoc erit dicendū in eo, quod ex conditione consecutus est. Sed qd ipse debitor furti actione præstitit creditori, uel

R iij con-

conditione: an debito sit imputandū, uideamus. & quidē non oportere
 *aliās. restitui id ei, quod ipse ex furti actione præstitit, *peræque relatum est,
 aperte. & traditum. & ita Papinianus libro octauo quæstionum ait. Idem etsi
 metus causa seruū pignoratū debitori tradiderit, quem bona fide
 pignori acceperat. nam si egerit, quod metus causa factum est, & qua-
 druplum sit consecutus: neq; restituet ex eo, quod consecutus est, nec
 debito imputabit. Si prædo rem pignori dederit: competit ei & de
 fructibus pignoratitia actio, quamuis ipse fructus suos non facit. à præ-
 done enim fructus & uindicari exstantes possunt, & consumpti cōdici.
 proderit igit ei, quod creditor bona fide possessor fuit. Si post distra-
 ctum pignus debitor, qui precario rogauit, uel conduxit, *pignoris pos-
 sessionem nō restituat: contrario iudicio tenetur. Si creditor, cū uen-
 deret pignus, duplam promisit: (nam usu hoc euenerit) conuentus ob
 euctionem & condemnatus, an habeat regressum pignoratitiæ cōtra-
 riæ actionis: & potest dici, esse regressum: si modo sine dolo & culpa
 sic uendidit, & ut paterfamilias diligens id gessit. si uero nullum emo-
 aliam *cō- lumentum talis *uenditio attulit, sed tanti uendidit, quanti uendere po-
 ditio. tuit: etiam si hæc non promisit, regressum non habere.

XXIII. TRIPHONINVS lib. VIII. *disputationum.*

Nec enim amplius à debitore, quàm debiti summa est, conse-
 qui poterit. Sed si stipulatus usuras fuerat, & post quinquēnium
 forte, quàm precium ex re obligata consecutus est, uictus eam empro-
 ri restituat: etiam medijs temporis usuras à debitore petere potest: quia
 nihil ei solutum esse pro euctione, ut auferri non possit, palam factum
 est. sed si simplū præstitit: doli exceptione repellendus erit ab usurarij
 petitione: quia habuit usum pecuniæ precij, qd' ab emptore acceperat.

XXIII. VLP IANVS lib. XXVIII. *ad edictum.*

Eleganter apud me quæsitum est, si impetrasset creditor à Cæsare,
 ut pignus possideret, idq; euictum esset: an habeat pignoratitiana
 contrariam: & uidetur finita esse pignoris obligatio, & à cōtractu recel-
 sum. imò utilis ex empto accommodanda est, quemadmodū si pro so-
 luto ei res data fuerit: ut in quantitatē debiti ei satisfiat, uel in quantū
 eius intersit. sed & compensationem habere potest creditor, si forte pi-
 gnoratitia, uel ex alia causa cum eo agetur. Qui reprobos numos
 soluit creditori, an habeat pignoratitiā actionē, quasi soluta pecunia,
 quæritur: & cōstat, neq; pignoratitia eum agere, neq; liberari eum pos-
 se: quia reproba pecunia non liberat soluentem, reprobis uidelicet nu-
 aliam *re- mis *reddendis. Si uendiderit quidem creditor pignus pluris, quàm
 soluēdis debitum erat, nondum autem precij ab emptore exegerit: an pigno-
 raticio iudicio conueniri possit ad superfluum reddendum: an uero uel
 exspecta

exspectare debeat, quoad emptor soluat, uel suscipere actiones aduersus emptorem: & arbitror non esse urgendum ad solutionem creditorem: sed aut exspectare debitorem debere, aut si nō exspectet, mandandas ei actiones aduersus emptorem, periculo tamen uenditoris. quod si accipit iam pecuniam, nec superfluum reddit: in pignoraticio iudicio uenit, quemadmodū & si res pignori datas male tractauit creditor, uel seruos debilitauit: quanquam si pro maleficijs suis coërcuit, uel uinxit, uel obtulit præfecturæ, uel præsidii, dicendum est pignoraticia creditorem non teneri. quare si prostituit ancillam, uel aliud improbatū facere coëgit: ilico pignus ancillæ soluitur.

XXV. IDEM lib. XXX. ad edictum.

SI seruos pignoratos artificijs instruxit creditor: siquidem iam imbutos, uel uoluntate debitoris: erit contraria actio. si uero nihil horum intercesserit: siquidem artificijs necessarijs: erit actio contraria, non tamen sic, ut cogatur seruis carere pro quantitate sumptuum debitor. si cut enim negligere creditorem dolus & culpa, quam præstat, non patitur: ita nec talem efficere rem pignoratam, ut grauis sit debitori ad recipiendum. puta saltum grandem pignori datum ab homine, qui uix luere potest, nedum excolere. tu acceptū pignori excoluisti sic, ut magni precij facerēs. alioqui non est æquum, aut quærere me alios creditores, aut cogi distrahere, quod uelim receptum, aut penuria coactum derelinquere me tibi. igitur hæc à iudice erunt dispicienda: ut neque rosus creditor audiatur, neque delicatus debitor.

XXVI. IDEM lib. V. disputationum.

NON est mirum, si ex quacunque causa magistratus in possessionē aliquem miserit, pignus constituit: cum testamēto quoque pignus constitui posse, Imperator noster cū patre sæpissime rescripserit. Scien dum tamē, ubi iussu magistratus pignus constituitur: non aliās constitui, nisi uentum fuerit in possessionem.

XXVII. IDEM lib. VI. opinionum.

PETenti mutuam pecuniam creditori, cum præ manu debitor non haberet, species auri dedit, ut pignori apud alium creditorem poneret. si iam solutione liberatas, receptasque eas is, qui suscepit, tenet: exhibere iubendus est. quod si etiam nunc apud creditorem creditoris sunt: uoluntate domini nexæ uidentur. Sed ut liberatæ tradantur: domino earū propria actio aduersus suum creditorem competit.

XXVIII. IULIANVS lib. XI. digestorum.

SI creditor, qui rem pignori acceperat, amissa eius possessione, & Seruiana actione petierit, & litis æstimationem consecutus sit: postea debitor eandem rem petens, exceptione submouetur: nisi offerat ei debitor

bitor, quod pro eo solutum est. Si seruus peculiari nomine pignus acceperit: actio pignoratitia aduersus dominum debitori competit.

XXIX. IDEM lib. XIII. *digestorum.*

Si rem alienam bona fide emeris, & mihi pignori dederis, ac precario rogaueris, deinde me dominus heredem instituerit: desinet pignus esse, & sola precarii rogatio supererit. idcirco usucapio tua interpellabitur.

XXX. PAVLVS lib. V. *responsorum.*

Qui ratiario crediderat, cum ad diem pecunia non solueretur, ratem in flumine sua autoritate detinuit. postea flumen creuit, & inde ratem abstulit. si inuito ratiario retinuisse: eius periculo ratem fuisse, respondi. Sed si debitor sua uoluntate concessisset, ut retineretur: culpam duntaxat ei præstandam, non uim maiorem.

XXXI. AFRICANVS lib. VII. *questionum.*

Si seruus pignori datus creditori furtum faciat: liberum est debitori, si seruus pro noxæ dedito relinquere. quod si sciens furem, mihi pignori dedit: & si paratus fuerit pro noxæ dedito apud me relinquere, nihilominus habiturum me pignoratitiâ actionem, ut indemnem me præstet. eadem seruanda esse, Iulianus ait, etiam cum depositus, uel commodatus seruus furtum facit.

XXXII. MARCELLVS lib. III. *digestorum.*

Cum debitor, qui alienam rem pignori dedit, potest creditor contraria pignoratitia agere, & si soluendo debitor sit.

XXXIII. MARTIANVS lib. *singulari ad formulâ hypothecariam.*

Si pecuniam debitor soluerit: potest pignoratitia actione uti ad recuperandam ^{ἀντὶ τοῦ π.} nam cum pignus sit: hoc uerbo poterit uti.

XXXIII. MARCELLVS lib. *singulari responsorum.*

Titius cum credidisset pecuniam Sempronio, & ob eam pignus accepisset, futurumque esset, ut distraheret id creditor, quia pecunia non solueretur: petijt à creditore, ut fundum certo precio emptum haberet: & cum impetrasset, epistolam, qua se uendidisse fundum creditori significaret, emisit. quæro, an hanc uenditionem debitor reuocare possit, offerendo sortem & usuras, quæ debentur? Marcellus respondit. secundum ea, quæ proposita essent, reuocare non posse.

XXXV. FLORENTINVS lib. VIII. *institutionum.*

Cum & sortis nomine & usurarum aliquid debetur ab eo, qui sub pignoribus pecuniam debet: quidquid ex uenditione pignorum recipietur, primum usuris, quas iam tunc deberi constat; deinde, si quid superest, sorti accepto ferendum est. nec audiendus est debitor, si cum parum idoneum se esse sciat: eligat, quo nomine exonerari pignus suum malit. Pignus, manente proprietate debitoris, solam possessionem

nem transfert ad creditorem. potest tamen & precario, & pro conducto debitor re sua uti.

XXXVI. *VLPIANVS lib. XI. ad Sabinum.*

SI quis in pignore dando pro auro æs subiecisset creditori, qualiter steneatur, quaesitum est: in qua specie rectissime Sabinus scribit: si quidæ auro dato, æs subiecisset: furti teneri. quod si in dando æs subiecisset: turpiter fecisse, non furem esse. Sed hic puto pignoratitium iudicium locū habere, & ita Pomponius scribit. Sed & extra ordinem stellionatus nomine plectetur, ut est sæpissime rescriptum. Sed etsi quis rem alienam mihi pignori dedit sciens prudensq; aut alij obligatam mihi obligauit, nec me de hoc certiorauit: eodem crimine plectetur. Planè si ea res ampla est, & ad modicum æris fuerit pignorata: dici debet, cessare non solum stellionatus crimen, sed etiam pignoratitiam, & de dolo malo actionē: quasi in nullo captus sit, qui pignori secundo loco accepit.

XXXVII. *PAVLVS lib. V. ad edictum.*

SI pignus mihi traditum locassem domino: per locationem retineo possessionem: quia ante, q̃p conduceret debitor, non fuerit eius possessio: cum & animus mihi retinendi sit, & conducenti non sit animus possessionem adipiscendi.

XXXVIII. *MODESTINVS lib. I. differentiarum.*

Pvpillo capienti pignus, propter metum pignoratitiæ actionis, necessaria est tutoris autoritas.

XXXIX. *IDEM lib. III. responsorum.*

CAius Seius ob mutuam pecuniam fundum suum Lucio Titio pignori dedit. postea pactū inter eos factum est, ut creditor pignus suum in pensationem pecuniæ suæ certo tempore possideret. uerum ante expletum tempus creditor, cum suprema sua ordinaret, testamentum cauit, ut alter ex filijs suis haberet eum fundum: & addidit, *QVEM DE LVCIO ATTIO EMI*, cum non emisset. hoc testamentum inter ceteros signauit & Caius Seius, qui fuit debitor. quæro, an ex hoc, quod signauit, præiudicium aliquod sibi fecerit: cum nullum instrumentum uenditionis proferatur, sed solum pactum, ut creditor certi temporis fructus caperet? Herēnius Modestinus respondit. contractui pignoris non obesse, quod debitor testamentum creditoris, in quo se emisset pignus expressit, signasse proponitur.

XL. *PAPINIANVS lib. III. responsorum.*

Debitor à creditore pignus, quod dedit, frustra emit: cum rei suæ nulla emptio sit. nec si minoris emerit, & pignus petat, aut dominum uindictet: ei non totum debitum offerenti, creditor possessionem pignoris restituere cogitur. Debitoris filius, qui manet in patris potestate

testate, frustra pignus à creditore patris peculiaribus nummis comparat: & ideo si patronus debitoris contra tabulas eius possessionem acceperit: domini partem obtinebit. nam pecunia, quam filius ex re patris in precium dedit, pignus liberatur. Soluta pecunia, creditor possessionem pignoris, quæ corporalis apud eum fuit, restituere debet, nec quidquam amplius præstare cogitur. itaque si medio tempore pignus creditor pignori dederit: domino solvente pecuniam, quam debuit, secundi pignoris neque persecutio dabitur, neque retentio relinquetur.

XLI. IDEM lib. VIII. *questionum.*

Rem alienam pignori dedisti. deinde dominus rei eius esse coepisti. datur utilis actio pignoratitia creditori. non est idem dicendum, si ego Titio, qui rem meam obligauerat sine mea uoluntate, haeres existitero. hoc enim modo pignoris persecutio concedenda non est creditori. neque utique sufficiet ad competendam utilem pignoratitiam actionem, eundem esse dominum, qui etiam pecuniam debet. Sed si conuenisset de pignore, ut ex suo mendacio arguatur: improbe resistit, quominus utilis actio moueatur.

XLII. IDEM lib. III. *responsorum.*

Creditor iudicio, quod de pignore dato proponitur, ut superfluum precij cum usuris restituat, iure cogitur. nec audiendus erit, si uelit emptorem delegare: cum in uenditione, quæ rite est facta, suum creditor negotium gerat.

XLIII. SCAEVOLE lib. VIII. *digestorum.*

Pignori creditori locum purum obligauit, etque instrumentum emptionis tradidit: & cum eum locum inaedificare uellet, mora sibi controuersia à uicino de latitudine (quod alias probare non poterat) petijt à creditore, ut instrumentum auctionis à se traditum exhiberet. quo non exhibente, minorem locum aedificauit, atque damnum passus est. quaesitum est, an si creditor pecuniam petat, uel pignus uindict: doli exceptione posita, iudex huius damni rationem habere debeat? responditur: si operam non dedisset, ut instrumenti facultate subducta, debitor caperetur: posse debitorem, si pecuniam soluat, pignoratitia agere. opera autem in eo data: tunc & ante pecuniam solutam in id, quod inter est, cum creditore agi. Titius pecuniam mutuam accepit à Caio Seio sub pignore culleorum. istos culleos cum Seius in horreo haberet, missus ex officio annonae cenrurio, culleos ad annoniam sustulit. postea instantia Caij Seij creditoris recuperati sunt. quaero: intertrituram, quæ ex operis facta est, utrum Titius debitor, an Seius creditor agnoscere debeat? responditur: secundum ea, quæ proponerentur, ob id, quod eo nomine in terrimenti accidisset, non tenetur.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER XIII.

DE EXERCITORIA ACTIONE. Tit. I.

VLPIANVS lib. XXIX. ad edictum.

Tilitatem huius edicti patere, nemo est, qui ignoret. nam cum interdum ignari, cuius sint conditionis, uel quales, cum magistris propter nauigandi necessitatem contrahamus: æquum fuit eum, qui magistrum naui imposuit, teneri: ut tenetur, qui institorem tabernæ, uel negotio præposuit: cum sit maior necessitas contrahendi cum magistro, quam institore. quippe res patitur, ut de conditione quis institoris dispiciat, & sic contrahat: in naui magistro non ita. nam interdum locus, tempus non patitur plenius deliberandi consiliū. Magistrum nauis accipere debemus, cui totius nauis cura mandata est. Si cum quolibet nautarum sit contractum, non datur actio in exercitorem: quāquā ex delicto cuiusvis eorū, qui nauis nauigandæ causā in naue sunt, detur actio in exercitorem. alia est enim contrahendi causā, alia delinquendi. si quidem qui magistrum præponit, contrahi cum eo permittit: qui nautas adhibet, non contrahi cum eis permittit, sed culpa & dolo carere eos curare debet. Magistri autem imponuntur, uel locandis nauibus, uel mercibus, aut uestoribus conducendis, armamentis & emendis. sed & si mercibus emendis uel uendendis fuerit præpositus: etiam hoc nomine obligat exercitorem. Cuius autem conditionis sit magister iste, nihil interest: utrum liber, an seruus: & utrum exercitoris, an alienus. sed nec cuius ætatis sit intererit: sibi imputaturo, qui præposuit. Magistrum autem accipimus non solum, quem exercitor præposuit: sed & eum, quem magister. & hoc cōsultus Iulianus in ignorante exercitore respondit. cæterū si scit, & passus eū est in naue magisterio fungi: ipse eū imposuisse uidetur. quæ sententia mihi uidetur probabilis. omnia enim facta magistri debet præstare, qui eum præposuit. alioquin contrahentes decipientur. & facilius hoc in magistro, quam institore admittendum propter utilitatem. quid tamen, si sic magistrum præposuit, ne aliū ei liceret præponere? an adhuc Iuliani sententiā admittamus, uidentum est. finge enim & nominatim eum prohibuisse, ne Titio magistro utaris. dicendum tamen erit, eo usque producendā utilitatem nauigantium. Nauem accipere debemus, siue marinā, siue in aliquo stagno

S i

nauiget

nauiget, siue schedia sit. Non autem ex omni causa prator dat in
 exercitorem actionem: sed eius rei nomine, cuius ibi prapositus fuit, id
 est, in eam rem, cui prapositus fuit. ut puta si onus uehendum locatum
 sit, aut aliquas res emerit utiles nauiganti: uel si quid reficiendae nauis
 causa contractum, uel impensum est: uel si quid nauis operarum no-
 mine petent. Quid si mutuum pecuniam sumpserit: an eius rei no-
 mine uideatur gestum? & Pegasus existimat: si ad usum eius rei, in
 quam prapositus est, fuerit mutuatus: dandam actionem. quam sen-
 tentiam puto ueram. quid enim si ad armandam, siue instruendam na-
 uem, uel nautas exhibendos mutuatus est? Vnde querit Ofilius, si ad
 reficiendam nauem mutuatus, numos in suos usus conuertit: an in exer-
 citorem detur actio? & ait. si hac lege accepit, quasi in nauem impensu-
 rus, mox mutauit uoluntatem: teneri exercitorem, imputaturum sibi,
 cur talem praposuerit: quod si ab initio consilium ceperit fraudandi
 creditoris, & hoc specialiter non exprefferit, quod ad nauis causam ac-
 cipiat: contra esse. quam distinctionem Pedius probat. Sed & si in pre-
 cijs rerum emptarum fefellit magister: exercitoris erit damnum, non
 creditoris. Sed & si ab alio mutuatus, liberauit eum, qui in nauis refe-
 ctionem crediderat: puto etiam huic dandam actionem, quasi in na-
 uem crediderit. Igitur prapositio certam legem dat contrahenti-
 bus. quare si eum praposuit naui ad hoc solum, ut uesturas exigat, non
 ut locet, quod forte ipse locauerat: non tenebitur exercitor, si magister
 locauit. uel si ad locandum tantum, non ad exigendum: idem erit di-
 cendum. aut si ad hoc, ut uestoribus locet, non ut mercibus nauem pra-
 stet, uel contra: modum egressus, non obligauit exercitorem. Sed & si,
 ut certis mercedibus eam locet, prapositus est (puta legumini, canna-
 bi) ille marmoribus, uel alijs locauit materiae: dicendum erit, exercito-
 rem non teneri. quaedam enim naues onerariae, quaedam (ut ipsi dicunt)
 alias* ut. *ἐπιβάτης* sunt. & plerosque mandare scio, * ne uestores recipiant, & sic
 ut certa regione & certo mari negocietur: ut ecce sunt naues, quae Brun-
 dusium a Cassopa, uel a Dyrrhachio uestores traiciunt, ad onera inha-
 biles. Item quaedam capaces fluminum ad mare non sufficientes. Si
 plures sint magistri, non diuisis officijs: quodcumque cum uno gestum erit,
 obligabit exercitorem. si diuisis: ut alter locando, alter exigendo: pro
 cuiusque officio obligabitur exercitor. Sed si sic praposuit, (ut plerumque
 faciunt) ne alter sine altero quid gerat: qui contraxit cum uno, sibi im-
 putabit. Exercitorem autem eum dicimus, ad quem obuentiones
 & reditus omnes perueniunt: siue is dominus nauis sit, siue a domino
 nauem per auersionem conduxit, uel ad tempus, uel in perpetuum.
 Parui autem refert, qui exercet, masculus sit, an mulier: paterfamilias,
 an

S in Caius

II. CAIVS lib. VIII. *ad edictum prouinciale.*

NE in plures aduersarios distringatur, qui cū uno contraxerit.

III. PAVLVS lib. XXIX. *ad edictum.*

NEc quidquam facere, quotam quisq; portionem in naue habeat: eumq; qui præstiterit, societatis iudicio à cæteris consecuturū.

IIII. VLP IANVS lib. XXIX. *ad edictum.*

SI tamen plures per se nauem exercent: pro portionibus exercitio-
nis conueniuntur. neq; enim inuicem sui magistrī uidebūtur. sed si
plures exerceāt, unum autem de numero suo magistrum fecerint: hu-
sus nomine in solidum poterunt cōueniri. Sed & si seruus pluriū na-
uem exercent uoluntate eorum: idem placuit, quod in pluribus exerci-
toribus. planē si uni ex omnium uoluntate exercuit: in solidum ille te-
nebitur. & ideo *puto in isto & in superiore casu in solidum omnes te-
neri. Si seruus sit, qui nauem exercuit uoluntate domini, & alienatus
fuerit: nihilominus is, qui eum alienauit, tenebitur. proinde & si decesserit
seruus, tenebitur. nam & magistro defuncto tenebitur. Hæ actio-
nes perpetuo, & hæredibus, & in hæredes dātur. proinde & si seruus, qui
uoluntate domini exercuit, decessit: etiam post annum hæc actio dabi-
tur, quamuis de peculio ultra annum non detur.

V. PAVLVS lib. XXIX. *ad edictum.*

SI eum, qui in mea potestate sit, magistrū nauis habeas: mihi quoq;
in te competit actio, si quid cum eo contraxero. idem, si commu-
nis seruus nobis erit, ex locato tamen mecum ages, quod operas serui
mei conduxeris: quia & si cum alio contraxisset, ageres mecum, ut acti-
onēs, quas eo nomine habui, tibi præstarem: quemadmodū cum libe-
ralis *si qd ro, * (si quidem cōduxeris) experireris. quod si gratuita operæ fuerint:
cōtraxisset. mandati ages. Item si seruus meus nauem exercebit, & cum magi-
stro eius cōtraxero: nihil obstat, quo minus aduersus magistrum ex-
periar actione, quæ mihi iure, uel ciuili, uel honorario competit. nam
& cuius alij non obstat hoc edictum, quo minus cum magistro agere
possit. hoc enim edicto non transfertur actio, sed adiicitur. Si unus *ex
his. multis exercitoribus cum magistro nauis contraxerit: agere cum alijs
exercitoribus poterit.

VI. IDEM lib. VIII. *breuis edicti.*

SI seruus non ex uoluntate domini nauem exercuerit: si sciente eo,
quasi tributoria: si ignorante, de peculio actio dabitur. Si com-
munis seruus uoluntate dominorum exercent nauem: in singulos dari
debet in solidum actio.

VII. AFRICANVS lib. VIII. *questionum.*

LVcius Titius Stichum magistrum nauis præposuit. is pecuniam
mu-

mutuatus, cauit se in refectiōem nauis eam accepisse. quāsitum est, an non aliter Lucius Titius exercitoria teneretur, quā si creditor probaret pecuniam in refectiōem nauis esse consumptam: respondit. creditore utiliter acturum, si cū pecunia crederetur, nauis in ea caussa fuisset, ut refici deberet. etenim nō oportere creditorem ad hoc adstringi, ut ipse reficiendae nauis curā suscipiat, & negociū domini gerat. quod certe futurum sit, si necesse habeat probare, pecuniam in refectiōe erogatam esse. Itaq; & illud exigendū, ut sciat in hoc se credere, cui rei magister quis sit praepositus. quod certe aliter fieri nō possit, quā si illud quoq; scierit, necessariam refectiōi pecuniam esse. quare & si in ea causa fuerit nauis, ut refici deberet: multo tamen maior pecunia credita fu erit, quā ad eam rem esset necessaria: nō debere in solidum aduersus dominum nauis actionem dari. Interdum etiam illud aestimādum: an in eo loco pecunia credita sit, in quo id, propter quod credebatur, comparari potuerit. quid enim (inquit) si ad uelum emendum in eiusmodi insula pecuniam quis crediderit, in qua omnino uelum comparari nō potuerit: & in summa: aliquā diligentia in eā rem creditorem debere praestare. Eadem ferē dicenda ait, & si de institoria actione quaeratur. nā tunc quoq; creditorem scire debere: necessariam esse mercis comparationem, cui emendae seruus sit praepositus. & sufficere, si in hoc crediderit: non etiam illud exigendū, ut ipse curam suscipiat, an in hac rem pecunia erogata sit.

*AD LEGEM RHODIAM, DE IACTV. Tit. II.

alias *De
lege Rho
dia.

PAVLVS lib. II. *sententiarum.*

Ege Rhodia cauetur, ut si leuāda nauis gratia iactus mercium factus sit, omnium contributione sarciaur, quod pro omnibus * factum est.

II. IDEM lib. XXV. *ad Sabinum.*

als *da
mnū da

Si laborante naue iactus factus est: amissarum mercium domini, si merces uehendas locauerāt, ex locato cum magistro nauis agere debēt. magister deinde cum reliquis, quorum merces saluae sunt: ex cōducto, ut detrimentum pro portione cōmunicetur, agere potest. Seruius quidem respondit, ex locato agere cum magistro nauis debere, ut ceterorum uestorum merces retineat, donec portione damni praestent. imò & si nō retineat merces magister: ultro ex locato habiturus est actionē cum uestoribus. quid enim si uestores sint, qui nullas sarcinas habeāt: planē commodius est, si sint: retinere eas. at si non: & totam nauē conduxerit: ex conducto ager, sicut uestores, qui loca in naue conduxerūt. ** als deest negatio.*

acquissi.

æquissimum enim est, commune detrimentum fieri eorum, qui propter amissas res aliorum consecuti sunt, ut merces suas saluas haberet.

Si conseruatis mercibus deterior facta sit nauis, aut aliquid ex arma nerit: nulla faciēda est collatio: quia dissimilis earum rerum causa est, quæ nauis gratia parantur, & earum, pro quibus mercedem aliquis accepit. nam etsi faber incudem aut malleum fregerit: non imputatur ei, qui locauit opus. sed si uoluntate uestorum, uel propter aliquem metū id detrimentum factum sit: hoc ipsum sarciri oportet. Cum in eadem naue uaria mercium genera complures mercatores coëgissent, prætereaque multi uestores serui liberiq; in eadem nauigarent: tempestate graui orta, necessario iactura facta erat. quæ sita deinde sunt hæc. an oēs iacturam præstare oporteat? & quid si tales merces imposuissent, quibus nauis non oneraretur: ueluti gemmas, margaritas? & quæ portio præstanda esset? & an etiam pro liberis capitibus dari oporteat? & qua actione ea res expediri possit? Placuit omnes, quorum quid interfuisset iacturam fieri, conferre oportere: quia id tributum ob seruatas res deberent. itaque dominum etiam nauis pro portione obligatum esse. Iacturæ summam pro rerum precio distribui oportere. corporū liberorum æstimationem nullam fieri posse. ex cōducto dominos rerum amissarum cū nauta, id est, cum magistro acturos. Iridem agitatū est, an etiam uestimentorum cuiusq;, & anulorum æstimationem fieri oporteat? & omnium uisum est: nisi si qua consumendi causa imposita foret, quo in numero essent cibaria. eō magis, quod si quando ea deficerent in nauigationem: quid quisq; haberet, in commune conferret. Sinauis à piratis redempta sit: Seruius, Ofilius, Labeo omnes conferre debere aiunt. quod uero prædones abstulerint: eum perdere, cuius fuerit: nec conferendum ei, qui suas merces redemerit. Portio autem pro æstimatione rerum, quæ saluæ sunt, & earum, quæ amissæ sunt, præstari solet. nec ad rem pertinet, si hæ, quæ amissæ sunt, pluris uenire poterant: quoniam detrimenti, non lucri fit præstatio. sed in his rebus, quarum nomine conferendum est, æstimatio debet haberi: non quanti empræ sunt, sed quanti uenire possunt. Seruorum quoq;, qui in mari perierunt, nō magis æstimatio faciēda est, quā si ægri in naue decesserint, aut alioqui sese præcipitauerint. Si quis ex uestoribus soluendo non sit: hoc detrimentum magistri nauis non erit. nec enim fortunas cuiusq; nauta excutere debet. Si res, quæ iactæ sunt, apparuerint: exonertur collatio. quod si iam cōtributio facta sit: tunc hi, qui soluerunt, agēt ex locato cum magistro: ut is ex cōducto experiatur, & quod exegerit, reddat. Res autem iacta domini manet, nec fit ad præhēdētis: quia pro derelicto non habetur.

III. PAPINIANVS lib. IX. responsorum.

Cum arbor aut aliud nauis instrumentum, remouendi communis periculi causa, deiectum est: contributio debetur.

IIII. CALLISTRATVS lib. II. questionum.

Nauis onusta leuanda causa (quia intrare portum, uel flumen non potuerit cum onere) si quaedam merces in scapham traiecit sunt, ne aut extra flumen periclitetur, aut in ipso hostio uel portu, eaque scapha submersa est: ratio haberi debet inter eos, qui in naue merces saluas habent, cum ijs, qui in scapha perdiderunt, perinde tanquam si iactura facta esset: idque Sabinus libro secundo responsorum probat. contra si scapha cum parte mercium salua est, nauis perijt: ratio haberi non debet eorum, qui in naue perdiderunt: quia iactus in tributum naue salua uenit. Sed si nauis, quae in tempestate iactu mercium unius mercatoris leuata est, in alio loco submersa est, & aliquorum mercatorum merces per urinatores extractae sunt, data mercede: rationem haberi debere eius, cuius merces in nauigatione leuandae nauis causa iactae sunt, ab his, qui postea suas per urinatores seruauerunt, Sabinus aequae respondit. eorum uero, qui ita seruauerunt, inuicem rationem haberi non debere ab eo, qui in nauigatione iactum fecit: si quaedam ex his mercibus per urinatores extractae sunt. eorum enim merces non possunt alias non uideri seruandae nauis causa iactae esse, quae perijt. Cum autem iactae sunt. res de naue factus est, & alicuius res, quae in naue remanserunt, deteriores factae sunt: uidendum, an conferre cogendus sit: quia non debet duplici damno onerari, & collationis, & quod res deteriores factae sunt. Sed defendendum est, hunc conferre debere, precio rerum praesente. itaque (uerbi gratia) si uicenum merces duorum fuerint, & alterius adspergine decem esse coeperint: ille, cuius res integrae sunt, pro uicenis conferret, hic pro decem. Potest tamen dici etiam illa sententia, distinguentibus nobis, deteriores ex qua causa factae sunt: id est, utrum propter iactum nudatis rebus damnum secutum est, an uero alia ex causa: ueluti quod alicubi iacebant merces aliquo in angulo, & unda penetrauit. tunc enim conferre debet. Sed an ex prioris causa, collationis onus pati non debet: quia iactus etiam hunc laesit? ad haec nunquid & si adspergine propter iactum deteriores factae sunt? sed distinctio subtilior adhibenda est. quid si plus sit in collatione, quam in damno? (uerbi gratia) haec res uicena fuerunt: & collatio quidem facit decem, damnum autem duo: deducto hoc, quod damnum passus est, reliquum conferre debeat: quid ergo, si plus in damno erit, quam in collatione? ut puta decem aureis res deteriores factae sunt, duo autem collationis sunt: indubitate utrumque onus pati non debet. sed hic uideamus, num & ipsi conferri oporteat.

T quid

quid enim interest, iactatas res meas amiserim, an nudatas deteriores habere coeperim? nam sicut ei, qui perdidit, subuenitur: ita & ei subueniri oportet, qui deteriores propter iacturam res habere coepit. hoc ita Papyrius Fronto respondit.

V. HERMOGENIANVS lib. III. *iuris* ὡντομῶν.

A Missæ naus damnum collationis consortio nō sarcitur per eos, qui merces suas ex naufragio liberarunt. nam huius modi æquitatem tunc admitti placuit, cum iactus remedio cæteris in cōmuni periculo salua naue consultum est. Arbore cæsa, ut naus cum mercibus liberari possit, æquitas contributionis locum habebit.

VI. IULIANVS lib. LXXXVI. *Digestorum.*

Naus aduersa tēpestate depressa, ictu fulminis deustis armamentis, & arbore, & antenna, Hipponem delata est: ibi q̄tum multanjs armamentis ad præsens comparatis, Hostiam nauigauit, & onus integrum pertulit. quæsitum est, an hi, quorū onus fuit, natitæ pro damno conferre debeant? respondi, non debere. hūc enim sumptū instruendæ naus magis, quàm conseruandarum mercium gratia factū esse.

VII. PAVLVS lib. III. ὡντομῶν *Alfeni digestorum.*

Cum depressa naus, aut deiecta esset: id quod quisq; ex eo suum conseruasset, sibi seruare respondit, tanquam ex incendio.

VIII. IULIANVS lib. II. *ex Minutio.*

Qui leuadæ naus gratia res aliquas p̄iciunt: nō hanc mentē habere, ut eas pro derelicto habeāt: q̄ppe, si inuenerint eas, ablaturus: & si suspicati fuerint, in quem locum eiectæ sint, requisituros: ut perit. *aliās. in de sit, ac si quis onere pressus* unam rem abiecerit, mox cum alijs re-
uia. uersurus, ut eandem auferret.

IX. VOLVSIVS MAETIANVS ad L. Rhodiam.

A ζῶσις εὐδαίμων. Νικομδεως πρός Ἀντωνίου βασιλέα. κύριε βασιλεῦ Ἀντωνίε. ναυάγιον ποιῶντες ἐν τῇ ἰταλίᾳ, διηρηπάγημεν ὑπὸ τῶν δ'ημοσίων ἢ τὰς κυκλάδας νήσους οἰκοῦντων. Ἀντωνίῳ εἶπεμ. Ἐγὼ μὲν τῷ κόσμῳ κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης. τῷ νόμῳ ἢ ᾧ ῥοδίῳ κρινώσω τῶν ναυτῶν, ἐμ' οἷς μίτ' ἰς τῶν ἡμετέρων αὐτῶν νόμῳ ἐναυτιῶται. τὸ δὲ αὐτό καὶ ὁ θεὸς τὰ ἄνθρωπος ἐκρίνεμ.

X. LABEO lib. I. *πρὸς αὐτῶν ᾧ Paulo in epitomen redactorum.*

Si uehenda mācipia conduxisti: pro eo mancipio, quod in naue mortuum est, uestura tibi non debetur. PAVLVS. imō queritur, quid actum est: utrum pro his, qui impositi: an pro his, qui deportati essent, merces daretur? quod si hoc apparere non poterit: satis erit pro naua, si probauerit impositum esse mancipium. Si ea conditione nauem conduxisti, ut ea merces tua portarentur: easq; merces naua, nulla ne cessitate

efficitate coactus, in nauem deteriore (cum id sciret te fieri nolle) trātulit, & merces tuæ cum ea nauē perierūt, in qua nouissime uestæ sunt: habes ex conducto cum priore nauta actionem. PAVLVVS. imò contra. si modo ea nauigatione utraq; nauis perijt: cum id sine dolo & culpa nautarum factum esset. Idem iuris erit, si prior nauta publice retentus, nauigare cū tuis mercibus prohibitus fuerit. Idem iuris erit, si cum ea conditione à te conduxisset, ut certā pœnam tibi præstaret, nisi ante constitutum diem merces tuas eo loci exposuisset, in quem uehendas eas merces locasses: nec per eū stare, quo minus remissa sibi pœna spectaret. idem iuris in eodem genere cognitionis obseruabimus, si probatum fuerit, nautam morbo impeditum nauigare nō potuisse. idem dicemus, si nauis eius uicium fecerit, sine dolo & culpa eius. Si conduxisti nauem amphorarum duorū milium, & ibi amphoras portasti: pro duobus milibus amphorarum precium debes. PAVLVVS. imò si auersione nauis conducta est: pro duobus milibus merces debetur. si pro numero impositarum amphorarum merces constituta est: contra se habet. nam pro tot amphoris precium debes, quot portasti.

DE INSTITORIA ACTIONE. Tit. III.

VLPIANVS. lib. XXIX. ad edictum.

Equum prætori uisum est, sicut commoda sentimus ex contractu institorum, ita etiam obligari nos ex contractibus ipsorum, & conueniri. Sed non idem facit circa eū, qui institorē præposuit, ut experiri possit. sed siquidem seruum proprium institorē habuit: potest esse securus, adquisitis sibi actionibus. si autem uel alienum seruum, uel etiam hominem liberum: actio deficiet. ipsum tamen institorem, uel dominum eius conuenire poterit, uel mandati, uel negotiorum gestorum. Marc' cellus etiam ait, debere dari actionem ei, qui institorem præposuit, in eos, qui cum eo contraxerunt.

II. CAIVS lib. VIII. ad edictum prouinciale.

EO nomine, quo institor contraxit: si modo aliter rem suā seruare nō potest.

III. VLPIANVS lib. XXIX. ad edictum.

Institor appellatus est ex eo, quod negotio gerēdo insistat. nec multum facit, tabernæ sit præpositus, an cuilibet alijs negotiationi.

IIII PAVLVVS lib. XXX. ad Sabinum.

CVm interdum etiam ad homines honestos adferāt merces, & ibi uendant. nec mutat causam actionis locus emendi uendendū: cum utroq; modo uerum sit, institorem emissee, aut uendidisse.

T ij Vlpia

Q Vicūq; igitur negocio præpositus est, institor recte appellabitur. nam & Seruius libro primo ad Brutum ait: si quid cum insulario gestum sit, uel cum eo, quem quis ædificio præposuit, uel frumēto cōmendo: in solidum eum teneri. Labeo quoq; scribit: si quis pecunijs fœnerandis, agris colendis, mercaturis, redempturisq; faciendis præposuerit: in solidum eum teneri. sed & si mensæ habuerit quis seruum præpositum, nomine eius tenebitur. Sed etiam eos institores dicendos placuit, quibus uestiarij uel lintearij dant uestem circūferendam & distrahendam, quos uulgo circuitores appellamus. sed etiam muliones quis proprie institores appeller. Item fullonum & sarcinatorum præpositus, sed & stabularij quoq; loco institorum habendi sunt. Sed & si tabernarius seruum suum peregre mitteret ad merces comparandas, & sibi mittendas: loco institoris habendum, Labeo scribit. Idem ait: si libitinarius, quem Græci *κτεγιστὴς uocant, seruum pollinctorem habuerit, isq; mortuum spoliauerit: dandam in eum quasi institoriam actionem, quamuis & furti, & iniuriarum actio competeret. Idem Labeo ait. si quis pistor seruum suum solitus sit in certum locum mittere ad panem uendendum: deinde is pecunia accepta præsentē, ut per dies singulos cui panem præstaret, conturbauerit: dubitari non oportere, quin si permisit ei ita dari summas, teneri debeat. Sed & cum fullo peregre proficiscens rogasset quem, ut discipulis suis, quibus tabernam instructam tradiderat, imperaret: post cuius professionem uestimenta discipulus accepisset, & fugisset: fullonē non teneri, si quasi procurator fuerit relictus. sin uero quasi institor: teneri eum. planē si adfirmarit mihi, recte me credere operarijs suis: nō institoria, sed ex locato tenebitur. Non tamen omne, quod cum institore geritur, obligat eum, qui præposuit: sed ita, si eius rei gratia, cui præpositus fuerat, contractum est. proinde si præposui ad mercium distractionem: tenebor nomine eius ex empto actione. Item si forte ad emendum præposuero: tenebor duntaxat ex uendito. Sed neq; si ad emendum, & ille uendiderit: neq; si ad uendendum, & ille emerit: debebo teneri. idemq; Cassius scribit. Sed & si pecuniam quis crediderit institori ad emendas merces præposito, locus est institoria. idemq; si ad pensionem pro taberna exsoluendā. quod ita uerum puto: nisi prohibitus fuit mutuari.

Si ei, quem ad uendendum emendumq; oleum præposui, oleū mutuum datum sit: dicendū erit institoriam locū habere. Itē si institor, cū oleum uendidisset, anulū arræ nomine accepit, neq; eū reddat: dominū institoria teneri. nā eius rei causa, in quā præpositus est, contractum est: nisi forte mandatū ei fuit, præsentē pecunia uendere. quare & si forte

*quidā hic
reponunt
ταφία.

si forte pignus institor ob precium acceperit, institoria locus erit. Item fideiussori quoque, qui pro institore interuenerit, institoria cōpetit. eius enim rei sequela est. Si institor sit prapositus, is tamen decesserit, qui praposuit: & hæres ei exstiterit, qui eodem institore utatur: sine dubio teneri eum oportebit. nec non si ante aditam hæreditatem cum eo contractum est: æquum est uel ignorati dari institoriam actionem. Sed & si procurator meus, tutor, curatorne institorem praposuerit: dicendum erit, ueluti à me praposito, dandam institoriam actionem.

Sed & in ipsum procuratorem (si omnium rerum procurator est) dari debebit institoria. VI. PAVLVS lib. XXX. ad Sabinum.

Sed & si quis meam rem gerens praposuerit, & ratum habuero: idem serit dicendum. VII. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum. Parui autem refert, quis sit institor: masculus, an fœmina: liber, an seruus: proprius, uel alienus. Item quisquis praposuit. nã & si mulier praposuit, cōpetet institoria actio, exẽplo exercitoria actionis. & si mulier sit praposita, tenebitur etiam ipsa. Sed & si filia familias sit, uel ancilla praposita: competit institoria actio. pupillus etiam institor obligat eum, qui eum praposuit, institoria actione: quoniam sibi imputare debet, qui eum praposuerit.

Nam plerique & pueros puellasque tabernis praponunt. VIII. CAIVS lib. VIII. ad edictum prouinciale.

Verum si ipse pupillus praposuerit: siquidem tutoris autoritate: obligabitur. si minus: non. IX. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Eatenus tamen dabitur in eum actio, quatenus ex ea re locupletior est. X. CAIVS lib. VIII. ad edictum prouinciale.

Sed & si pupillus hæres exstiterit ei, qui propofuerat: æquissimum serit, pupillum teneri, quamdiu prapositus manet. remouendus enim fuit à tutoribus, si nollent uti opera eius. Sed & si minor uiginti quinque annis erit, qui praposuit: auxilio ætatis utetur, nec sine causse cognitione. De quo palam proscriptum fuerit, ne cum eo contrahatur: is prapositi loco non habebitur. non enim permittendum erit cum eo, quasi cum institore, cōtrahere. sed si quis nolit contrahi, prohibeat. Cæterum qui praposuit, tenebitur ipsa prapositione. Proscribere palam sic accipimus, claris literis, ut de plano recte legi possint: ante tabernam scilicet, uel ante eum locum, in quo negotiatio exercet: nec in loco remoto, sed in euidenti. Literis, utrũ Græcis, an Latinis: puto secundum loci conditionem: ne quis causari possit ignorantiam literarum. Certe si quis dicat, ignorasse se literas, uel non obseruasse,

T iij quod

quod propositum erat, cum multi legerent, cūq; palam esset propositū: non audietur. proscriptum autem perpetuo esse oportet. ceterum si id temporis, quo propositum non erat, uel obscurata proscriptione, contractum sit: institoria locum habebit. proinde si dominus quidem mercis proscripsisset, alius autē sustulisset, aut uetustate, uel pluuia, uel quo simili contigisset, ne proscriptum esset, uel non pareret: dicendum est eum, qui prapositionem, teneri. Sed si ipse institor decipiendi mei causa detraxit: dolus ipsius prapositionem nocere debet: nisi particeps doli fuerit, qui contraxit. Conditio autem prapositionis seruanda est. quid enim si certa lege, uel interuentu cuiusdā personae, uel sub pignore uoluit cum eo contrahi, uel ad certam rem: æquissimum erit id obseruari, in quo prapositionem est. Item si cum plures habuit institores, uel cum omnibus simul contrahi uoluit, uel cum uno solo: sed & si denūciauit cui, ne cum eo contraheret: non debet institoria teneri. nam & certam personam possumus prohibere contrahere, uel certū genus hominum uel negociatorū: & certis hominibus permittere. sed si aliās cū alio contrahi uetuit, continua uariatione: danda est omnibus aduersus eum actio. neq; enim decipi debent contrahentes. Sed si in totum prohibuit cū eo contrahi, prapositionem loco non habet: cū magis hic custodis sit loco, quā institoris. ergo nec uendere mercē hic poterit, nec modicum qd ex taberna. Si institoria recte actū est, tributoria ipso iure locū nō habet. neq; enim potest habere locū tributoria in merce dominica. qd si non fuerit institor dominicae mercis: tributoria superest actio. Si a seruo tuo operas uicarij eius cōduxero, & eū merci meae institorē fecero, isq; tibi mercē uendiderit: emptio est, nā cū dominus a seruo emit: est emptio, licet dominus non sit obligatus iure ciuili: usq; adeo, ut etiam pro emptore & possidere, & usucapere dominus possit.

XII. IULIANVS lib. XI. digestorum.

ET ideo utilis institoria actio aduersus me tibi competet: mihi uero aduersus te, uel de peculio dispensatoris, si ex cōducto agere uelim: uel de peculio uicarij, qd ei mercem uendendam mandauerim. precium quoq; quo emisti, in rem tuam uersum uideri poterit, eō quod debitor serui tui factus es.

XIII. ULPIANVS lib. XXIX. ad edictum.

HAbebat quis seruum merci oleariae prapositionem Arelati: eundemq; & mutuis pecunijs accipiendis. acceperat mutuam pecuniam. putans creditor ad merces eum accepisse, egit proposita actione. probare non potuit, mercis gratia eum accepisse. licet consumpra est actio, nec amplius agere poterit, quasi pecunijs quoq; mutuis accipiendis esset prapositionem: tamen Iulianus utilē ei actionem competere ait. Memini

nisse

nisse autem oportebit, institutoria dominum ita demum teneri: si non nouerit quis eam obligationem, uel ab institore, uel ab alio nouandi animo stipulando. Si duo pluresne tabernam exerceant, & seruum, quem ex disparibus habebat partibus, institorem proposuerint: utrū pro dominicis partibus teneant, an pro æqualibus: an pro portione mercis, an uero in solidum, Iulianus quærit: & uerius esse ait, exemplo exercitorum, & de peculio actionis in solidū unumquemque conueniri posse: & quidquid is præstiterit, qui conuentus est, societatis iudicio, uel communi diuidundo consequi. quam sententiam & supra probauimus. **XIII. PAVLVVS lib. III. ad Plautium.**

Idem erit, & si alienus seruus cōmuni merci præpositus sit. nam aduersus utrumque actio in solidū dari debet: & quod quisque præstiterit, eius partem societatis, uel communi diuidundo iudicio consequetur. certe ubicunque actio societatis uel communi diuidundo cessat: quency pro parte sua condemnari oportere constat: ueluti si is, cuius seruo creditum est, duobus hæredibus institutis, ei seruo libertatem dederit: nā hæredum quisque pro sua parte conueniendus est: quia cessat inter eos communi diuidundo iudicium.

XV. VLPIANVS lib. XXIX. ad edictum.

Nouissime sciendū est, has actiones perpetuo dari, & in hæredem, & hæredibus.

XVI. PAVLVVS lib. XXIX. ad edictum.

Si cum uillico alicuius contractum sit: non dabitur in dominū actio: quia uillicus propter fructus percipiendos, non propter quæstū præponitur. si tamen uillicum distrahendis quoque mercibus præpositū habuero: nō erit iniquū, exemplo institutorie actionis in me cōpetere.

XVII. IDEM lib. III. ad edictum.

Si quis mancipijs, uel iumentis, pecoribusue emendis, uendendisue præpositus sit: non solum institutoria cōpetit aduersus eum, qui præposuit: sed etiam redhibitoria, uel ex stipulatu duplæ simplæue in solidum actio danda est. Si seruum Titij institorem habueris: uel tecum ex hoc edicto, uel cum Titio ex inferioribus edictis agere potero. Sed si tu cum eo contrahi uetuisti: cum Titio duntaxat agi poterit. Si impubes patri habenti institores, hæres exstiterit, deinde cum his contractum fuerit: dicendum est, in pupillum dari actionem, propter utilitatē promiscui usus: quem admodum ubi post mortem tutoris, cuius auctoritate institor præpositus est, cum eo contrahatur. Certe eius contractus nomine, qui ante aditam hæreditatem intercessit: et si furiosus hæres exstiterit, dandā actionem, etiam Pomponius scripsit. non enim imputandum ei est, qui sciens dominum decessisse, cum institore

re exercente mercem contrahat. Proculus ait. si denunciauero tibi, ne seruo à me præposito crederes: exceptionem dandam, SI ILLE ILLI NON DENUNCIAVERIT, NE ILLI SERVO CREDERET. sed si ex eo contractu peculium habeam, aut in rem meam uersum sit: nec uelim, quo locupletior sim, soluere: replicari de dolo oportet. nam uideri me dolum facere, qui ex aliena iactura lucrum quaerā.

Ex hac causa etiam condici posse, uerum est.

XVIII. IDEM lib. singulari de uarijs lectionibus.

Institutor is est, qui tabernæ loco uel ad emendum uendendum uel præponitur, qui uel sine loco ad eundem actum præponitur.

XIX. PAPINIANVS lib. III. responsorum.

In eum, qui mutuis accipiendis pecunijs procuratorem præposuit, utilis ad exemplum institutoriae dabitur actio. quod æque faciendum erit, & si procurator soluendo sit, qui stipulanti pecuniam promisit. Si dominus, qui seruum institutorem apud mensam pecunijs accipiendis habuit, post libertatem quoque datam idem per libertum negotium exercuit: uarietate status non mutabitur periculi causa.

Tabernæ præpositus à patre filius, mercium causa mutuam pecuniam accepit. pro eo pater fideiussit. etiam institutoria ab eo petetur, cum acceptæ pecuniæ speciem fideiubendo tabernæ negotio miscuerit.

Seruus pecunijs tantum foenerandis præpositus, per intercessionem æs alienum suscipiens, ut institutor, dominum in solidum iure prætorio non adstringit. quod autem pro eo, qui pecuniam foenerauit, alij per delegationem promisit: à domino recte petetur, cui pecuniæ creditæ contra eum, qui delegauit, actio quaesita est.

XX. SCAEVOLA lib. V. digestorum.

Lucius Titius mensæ numulariæ, quā exercebat, habuit libertum præpositum. is Caio Seio cavit in hæc uerba. Octavius Terminalis, rem agens Octauij Felicis, Domicio Felici salutem. Habes penes mensam patroni mei denarios mille, quos denarios uobis numerare debebo pridie calendas Maias. quaesitum est, Lucio Titio defuncto sine hærede, bonis eius uenditis, an ex hac epistola iure cõueniri Terminalis possit: respondi, nec iure his uerbis obligatum, nec æquitatem conueniendi eum superesse: cum id ex institutoris officio ad fidem mensæ præstandam scripsisset.

DE TRIBVTORIA ACTIONE. Tit. III.

VLPIANVS lib. XXIX. ad edictum.

Huius

Vius quoque edicti non minima utilitas est: ut dominus, qui alioquin in serui contractibus privilegium habet (quippe cum de peculio duntaxat teneatur, cuius peculij aestimatio deducto eo, quod domino debetur, fit) tamen si scierit seruum in peculiari merce negociari: uelut extraneus creditor, ex hoc edicto in tributum uocetur.

Licet mercis appellatio angustior sit, quam ut ad seruos fullones, uel sarcinatores, uel textores, uel uenalicarios pertineat: tamen Pedius libro decimoquinto scribit, ad omnes negociationes porrigendum edictum. Peculiarem autem mercem, non sicuti peculium accipimus: quippe peculium deducto, quod domino debetur, accipitur: merx peculiari, etiam si nihil sit in peculio, dominum tributoria obligat: ita demum, si sciente eo negociabitur.

Scientiam hic eam accipimus, quæ habet & uoluntatem. sed (ut ego puto) non uoluntatem, sed patientiam. non enim uelle debet dominus, sed non nolle. si igitur scit, & non protestatur, ac contradicit: tenebitur actione tributoria.

Potestatis uerbum ad omnem sexum, item ad omnes, qui sunt alieno iuri subiecti, porrigendum erit. Non solum ad seruos pertinebit tributoria actio, uerum ad eos quoque, qui nobis bona fide seruiunt: siue liberi, siue serui alieni sunt, uel in quibus usumfructum habemus.

II. PAVLVS lib. XXX. ad edictum.

UT tamen merx, qua peculiariter negocietur, ad nos pertineat.

III. ULPIANVS lib. XXIX. ad edictum.

SED & si seruus communis sit, & ambo sciant domini: in utrumlibet sex illis dabitur actio. quod si alter sciuit, alter ignorauit: in eum, qui sciuit, dabitur actio: deducetur tamen in solidum, quod ei, qui ignorauit, debetur. At si ipsum quis ignorantem conuenerit: quoniam de peculio conuenitur, deducetur etiam id, quod scienti debetur, & quidem in solidum. nam & si ipse de peculio conuentus esset: in solidum, quod ei deberetur, deduceretur, ut Iulianus libro duodecimo digestorum scripsit. Si seruus pupilli uel furiosi, sciente tutore uel curatore, merce peculiari negocietur: dolum quidem tutoris uel curatoris nocere pupillo uel furioso non debere puto, nec tamen lucrosam esse debere. & ideo hactenus eum ex dolo tutoris tributoria teneri, si quid ad eum peruenit. idem & in furioso puto: quamuis Pomponius libro octauo epistolarum, si soluendo tutor sit, ex dolo eius pupillum teneri scripserit. & sane hactenus tenebitur, ut actionem, quam contra tutorem habet, præstet. Sed & si ipsius pupilli dolo factum sit (si eius ætatis sit, ut doli capax sit) efficere, ut teneatur: quamuis scientia eius non sufficit ad negociationem. quid ergo? scientia quidem tutoris & curatoris debet facere locum huic actioni: dolum autem, quatenus noceat, ostendi.

V Paulus

III. PAVLVS lib. XXX. *ad edictum.*

Sipupillus, cuius tutor scierit, pubes factus, uel furiosus sanæ mentis, dolū admittant: tenentur ex hoc edicto.

V. VLP IANVS lib. XXIX. *ad edictum.*

Procuratoris autem scientiam & dolū nocere debere domino, neq; Pomponius dubitat, nec nos dubitamus. Si uicarius serui mei negocietur, siquidē me sciente: tributoria tenebor: si me ignorante, ordinario sciente: de peculio eius actionem dandam, Pomponius libro sexagesimo scripsit: nec deducendum ex uicarij peculio, quod ordinario debetur: cum id, quod mihi debetur, deducatur. Sed si uterq; scierimus: & tributariam, & de peculio actionem competere ait: tributariā, uicarij nomine: de peculio uero, ordinarij. eligere tamen debere agentem, qua potius actione experiatur: sic tamen, ut utrunq; tribuatur, & quod mihi, & quod seruo debebitur: cū si seruus ordinarius ignorasset, integrum deduceretur, quod ei à uicario deberetur. Sed & si ancilla negociabitur, admittendam tributariam dicimus. Item parui refert, cum ipso seruo contrahatur, an cum inuitore eius. **MERCIS NOMINE** merito adijcitur: ne omnis negociatio cum eo facta tributariam inducat. Per hanc actionem tribui iubetur, quod ex ea merce, & quod eo nomine receptum est. In tributum autem uocantur, qui in potestate seruos habēt, à creditoribus mercis. Sed est quæsitum: utrū dominus ita demum partietur ex merce, si quid ei mercis nomine debeat: an uero & si ex alia causa? & Labeo ait, ex quacunq; causa ei debeat: paruiq; referre, ante mercē, an postea debere ei quid seruus coeperit. sufficere enim, quod priuilegium deductionis perdidit. quid tamen si qui contrahebant, ipsam mercē pignori acceperint? puto debere dici, præferendos domino iure pignoris. Siue autem domino, siue his, qui in potestate eius sunt, debeat: utiq; erit tribuendum. Sed & si duo pluresue domini sunt: utiq; omnibus tribuetur pro rata sui debiti. Non autem totum peculium uenit in tributum, sed id duntaxat, quod ex ea merce est: siue merces manent, siue precium earum receptum cōuersumue est in peculium. Sed & si adhuc debeat merce nomine à quibusdam, quibus solebat seruus distrahere: hoc quoq; tribuetur, pro ut fuerit receptum. Si propter mercem seruus iste in taberna habet instrumētum: an hoc quoq; tribuatur? & Labeo ait, etiam hoc tribui. & est æquissimum. plerūq; enim hic apparatus ex merce est, imò semper. cætera tamen, quæ extra hæc in peculium habuit, non tribuentur (ut puta argentum habuit uel aurum) nisi si hæc ex merce comparauit. Itē si mancipia in negociatione habuit ex merce parata: etiam hæc tribuentur. Si plures habuit seruus creditores, sed quosdam in

merci-

mercibus certis: an omnes in idem confundendi erunt, & omnes in tributum uocandi: ut puta duas negociationes exercebat (puta sagariam & linteariam) & separatos habuit creditores. puto separatim eos in tributum uocari. unusquisque enim eorum merci magis, quam ipsi credit. Sed & si duas tabernas eiusdem negociationis exercuit, & ego fui tabernæ (uerbi gratia) quæ ad Bucinum habuit, ratiocinator: alius eius, quam trans Tyberim: æquissimum puto, separatim tributionem faciendam: ne ex alterius re merce, alij indemnes fiant, alij damnum sentiant. Planè si in eadem taberna merces eadem deferebantur: licet hæ, quæ exstent, ex unius creditoris pecunia sint comparatæ: dicendum erit, omnes in tributum uenire, nisi fuerint creditori pignoratæ. Sed & si dedi mercem meam uendendam, & exstat: uideamus, ne iniquum sit in tributum me uocari. & si quidem in creditum abij: tributio locum habebit. enim uero si non abij: quia res uenditæ non aliàs desinent esse meæ (quamuis uendidero) nisi ære soluto, uel fideiussore dato, uel aliàs satisfacto: dicendum erit, uindicare me posse. Tributio autem fit pro rata eius, quod cuique debetur. & ideo si unus creditor ueniat, desiderans tribui sibi integram portionem: consequitur. sed quoniam fieri potest, ut alius quoque, uel alij existere possint mercis peculiaris creditores: cauere debet creditor iste, pro rata se refusurum, si forte alij emergerint creditores.

VI. PAVLVS lib. XXX. ad edictum.

Non enim hæc actio, sicut de peculio, occupatis meliorem causam facit: sed æqualem conditionem quodcumque agentium.

VII. ULPIANVS lib. XXIX. ad edictum.

Illud quoque cauere debet: si quidem aliud domini debitum emergerit, refusurum se ei pro rata. finge enim conditionale debitum imminere, uel in occulto esse. hoc quoque admittendum est. nam iniuriam dominus pati non debet, licet in tributum uocatur. quid tamen, si dominus tribuere nolit, nec hanc molestiam suscipere: sed peculio, uel mercibus cedere paratus sit? Pedius refert, audiendum eum. quæ sententia habet æquitatem: & plerumque arbitrum in hanc rem prætor debet dare, cuius interuentu tribuant merces peculiares. Si cuius dolo malo factum est, quo minus ita tribueretur: in eum tributoria datur, ut quanto minus tributum sit, quam debuit, præstet. quæ actio dolum malum coercet domini. Minus autem tribuere dominus uidetur, etiam si nihil tributum est. Si tamen ignorans in merce seruum habere, minus tribuit: non uidetur minus dolo tribuisse. sed re comperta, si non tribuat: dolo non caret. proinde si ex ea merce sibi solui fecit: utique dolo uidetur minus tribuisse. Sed si mercem petire passus est, aut eam euertit, aut ui-

lius data opera diffraxit, uel ab emptoribus precium non exegit: dicendum erit, teneri eum tributoria, si dolus interuenit. Sed et si negauerit dominus cuique deberi: uidendum erit, an tributoria locus sit. & est uerior Labeonis sententia, tributariam locum habere. alioquin expediret domino negare. Hæc actio & perpetuo datur, & in hæredem datur, de eo duntaxat, quod ad eum peruenit,

VIII. IULIANVS lib. XV. digestorum.

Quia non de dolo est, sed rei persecutionem continet. quare etiam dominus mortuo seruo, item hæres eius, perpetuo teneri debet. propter factum defuncti: quauis non aliter, quam dolo interueniente, competat.

IX. IULIANVS lib. XXIX. ad edictum.

Quod in hæredem dicimus, idem erit & in cæteris successoribus. Eligere quis debet, qua actione experiatur: utrum de peculio, an tributoria: cum scit sibi regressum ad aliam non futurum. planè si quis uelit ex alia causa tributoria agere, ex alia causa de peculio: audiendus erit. Si seruo in testamento manumisso peculium legatum sit: non debere hæredem tributoria teneri, quasi neque ad eum peruenit, neque dolo fecerit, Labeo ait. sed Póponius libro sexagesimo scripsit: hæredem, nisi curauerit cauere sibi à seruo, uel deduxerit de peculio, quod tribuendum erat: teneri tributoria. quæ sententia non est sine ratione. ipse enim* author doli est, qui egit, ne tribueret. toties enim in hæredem damus de eo, quod ad eum peruenit: quoties ex dolo defuncti conuenitur, non quoties ex suo.

*aliàs.
actor.

X. PAULVS lib. XXX. ad edictum.

De peculio actione etiam cum emptore serui agi potest: tributoria non potest.

XI. CAIVS lib. VIII. ad edictum provinciale.

Aliquando etiam agentibus expedit potius de peculio agere, quam tributoria. nam in hac actione, de qua loquimur, hoc solum in diuisione uenit, quod in mercibus est, quibus negociatur, quodque eo nomine receptum est: at in actione de peculio totius peculij quantitas spectatur, in quo & merces continentur. & fieri potest, ut dimidia forte parte peculij, aut tertia, uel etiam minore negocietur. fieri præterea potest, ut patri dominoque nihil debeat.

XII. IULIANVS lib. XXII. digestorum.

Alius duntaxat de peculio, alius tributoria serui nomine cum domino agit. quaesitum est, an deducere dominus de peculio debeat, quod tributoria agenti præstaturus sit? respondi. tributoria actione tunc demum agi potest, cum dominus in distribuendo precium mercis edito prætoris non satisfecit: id est, cum maiorem partem debiti sui deduxit, quam creditoribus tribuit. ueluti si cum in merce triginta fuissent, in quam ipse quidem quindecim crediderat, duo autem extranei tri-

ginta

ginta: tota quindecim deduxerit, & creditoribus reliqua quindecim dederit: cū deberet sola decem deducere, extraneis dena tribuere. cum igitur hoc fecit: nec intelligendus est, seruū à se liberaſſe, eo quod quinq; adhuc nomine eius tributoria actione præſtaturus ſit. quare ſi agi de peculio cœperit (cum forte extra mercem peculium eſt) quinq; tanq; adhuc creditor ſerui, deducere debebit.

QVOD CVM EO, QVI IN ALIENA POTE-
state eſt, geſtum eſſe dicetur. Tit. V.

CAIVS lib. VIII. ad edictum provinciale.

Mnino, pconſul agit, ut qui contraxit cū eo, qui in aliena poteſtate fuit: etiā ſi deficient superiores actiones, id eſt, exercitoria, inſitoria, tributoria ſc: nihilominus tamē, in quantū ex bono & æquo res patit̃, ſuū conſequatur. ſiue em iuſſu eius, cuius in poteſtate eſt, negociū geſtū fuerit: in ſolidum eo nomine iudicium pollicetur. ſiue non iuſſu, ſed tamen in rē eius uerſum fuerit: eatenus introduxit actionē, quatenus in rem eius uerſum fuerit. ſiue neutrum eorū ſit: de peculio actionem conſtituit.

II. VLP IANVS lib. XXVIII. ad edictum.

A It prætor. IN EVM, QVI EMANCIPATVS AVT EXHAEREDATVS ERIT, QVI VE ABSTINVERIT HAEREDITATE, EIVS, CVIVS IN POTEſTATE, CVM MORIRETVR, FVERIT: EIVS REI NOMINE, QVÆ CVM EO CONTRACTA ERIT, CVM IN POTEſTATE ESSET: SIVE SVA VOLVNTATE, SIVE IVSSV EIVS, IN CVIVS POTEſTATE ERIT, CONTRAXERIT: SIVE IN PECVLIVM IPSIVS, SIVE IN PATRIMONIUM EIVS, CVIVS IN POTEſTATE FVERIT, EA RES REDACTA FVERIT: ACTIONEM CAVSSA COGNITA DABO IN ID, QVOD FACERE POTEſT. Sed & ſi citra emancipationem ſui iuris factus ſit, uel in adoptionem datus, deinde pater naturalis deceſſerit: item ſi quis ex minima parte ſit inſtitutus: æquiſſimum eſt, cauſſa cognita etiā in hunc dari actionem in id, quod facere poteſt.

III. IDEM lib. III. diſputationum.

S Ed an hic detrahi debeat, quod alijs debetur, tractari poteſt. & ſiquidem ſint creditores, qui cum eſſet alienæ poteſtatis, cum eo contraxerunt: recte dicetur, occupantis meliorē eſſe conditionem, niſi ſi quis privilegiarius ueniat. huius enim non ſine ratione prius ratio habebitur. quod ſi qui ſunt, qui poſtea, quā ſui iuris factus eſt, cum eo contraxerunt: puto horum rationem habendam.

IIII. IDEM lib. XXVIII. ad edictum.

V ij Sed

Sed & si ex parte non modica sit hæres scriptus filius: in arbitrio est creditoris, utrū pro portione hæreditaria, an in solidum eum conueniat: Sed & hic iudex æstimare debet, ne forte in id, quod facere potest, debeat cōueniri. Interdū autem & si exhæredatus filius, uel emancipatus sit, in solidum actio aduersus eum dabitur: ut puta si patrem familias se mentitus est, cum contraheretur cū eo. nam libro secundo digestorum Marcellus scripsit: etiamsi facere non possit, conueniendum propter mendacium. Quancūq; autem ex contractu in id, quod facere potest, actio in eum datur: tamen ex delictis in solidum cōuenietur.

Soli autem filio succurritur, non etiam hæredi eius. & Papinianus libro nono quæstionum scribit, in hæredem filij in solidū dandam actionē. Sed an etiā temporis ratio haberi debeat: ut siquidē ex cōtinenti cum filio agat, detur actio in id, quod facere potest: si uero post multos annos, non debeat indulgeri: & mihi uidetur, rationem habendam esse. in hoc enim causæ cognitio uertit. Is, qui de peculio egit, cum posset **QVOD IVSSV** in ea causā est, ne possit **QVOD IVSSV** postea agere: & ita Proculus existimat. & si errore deceptus, de peculio agit: putat Celsus succurrendum ei. quæ sententia habet rationem.

V. **PAVLVS** lib. XXX. ad edictum.

Si filius familias uiuō patre conuentus, & condemnatus sit: in emancipatum, uel exhæredatum postea, iudicati actio in id, quod facere potest, danda est. Si filio exhæredato ex senatusconsulto Trebelliano hæreditas patris restituta sit: nō debebit in quantū facere potest, sed in solidū condemnari. effectū enim quodāmodo hæres est. Sed si coactus immiscuerit se, ut restituat hæreditatem: perinde obseruandum, ac si se abstinuisset.

VI. **VLPIANVS** lib. I. disputationum.

Eum, qui se patrem familias simulauit, & mandante aliquo stipulatus est: mandati teneri, Marcellus scribit, quamuis rem præstare non possit. & sanè uerum est, teneri eum debere: quia dolo fecit. hoc & in omnibus bonæ fidei iudicijs dicendum erit.

VII. **SCAEVOLA** lib. I. responsorum.

Pater filio permisit mutuam pecuniam accipere, & per epistolam creditori mādauit, ut ei crederet. filius ex minima parte patri hæres exstitit. respondi. esse in potestate creditoris, utrū filium, cui credidisset, in solidū: an hæredes, pro qua parte quisq; successisset, mallet conuenire. sed filius condemnatur, in quantum facere potest.

VIII. **PAVLVS** lib. I. decretorum.

Titianus Primus præposuerat seruū mutuis pecunijs dandis, & pignoribus accipiendis. sed seruus etiam negociatoribus hordei

sole.

solebat pro emptore suscipere debitum, & soluere. cū fugisset seruus, & is, cui *obligatus fuerat dare precium hordei, conueniret dominū nomine institoris: negabat eo se nomine conueniri posse, quia nō in eam rem prepositus fuisset. cum autem & alia quādā gessisset, & horrea conduxisset, & multis soluisse, idē seruus pbaretur: præfectus annonæ contra dominū dederat sententiam. dicebamus, quasi fideiussionē esse uideri, cum pro alio solueret debitum. nō solere autem ex ea caussa in dominum dari actionem: nec uideri hoc dominum mandasse. Sed quia uidebatur, in omnibus eum suo nomine substituisse: sententiam *confirmauit imperator.

aliās *de-
legatus.

DE SENATVSCONSULTO MA-

cedoniano.

Tit. VI.

VLPIANVS lib. XXVIII. ad edictum.

Erba senatusconsulti Macedoniani hæc sunt. CVM INTER CAETERAS SCALERIS CAUSSAS MACEDO, QVAS ILLI NATVRA ADMINISTRABAT, ETIAM AES ALIENVM ADHIBVISSET: ET SAEPE MATERIAM PECCANDI MALIS MORIBVS PRAESTARET, QVVM PECVNIAM (NE QVID AMPLIVS DICATVR) INCERTIS NOMINIBVS CREDERET: PLACERE, NE CUI, QVI FILIOFAMILIAS MUTVAM PECVNIAM DEDISSET, ETIAM POST MORTEM PARENTIS EIVS, CUIVS IN POTESTATE FVISSET, ACTIO PETITIO QVE DARETVR: VT SCIRENT, QVI PESSIMO EXEMPLO FOENERARENT, NVLLIVS POSSE FILIIFAMILIAS BONVM NOMEN, EXPECTATA PATRIS MORTE, FIERI. Si pendeat, an sit in potestate filius (utputa quoniam patrem apud hostes habet) in pendentem est, an in senatusconsultū sit cōmissum. nam si reciderit in potestare: senatusconsulto locus est. si minus: cessat. interim igitur denegāda est actio. Certe & si adrogatus mutuam pecuniam acceperit, deinde sit restitutus, ut emanciparetur: senatusconsultum locum habebit. fuit enim filiusfamilias. In filiofamilias nihil dignitas facit, quo minus senatusconsultum Macedonia-num locum habeat. nam & si consul sit, uel cuius uis dignitatis, senatusconsulto locus est: nisi forte castrense peculium habeat. tunc enim senatusconsultum cessabit.

II. IDEM lib. XXX. ad edictum.

Vsq; ad quātitatem castrensis peculij: cum filij familiarū in castrensi peculio uice patrumfamiliarum fungantur.

III. IDEM lib. XXVIII. ad edictum.

SI

SI quis patremfamilias esse crediderit, non uana simplicitate deceptus, nec iuris ignorantia: sed quia publice paterfamilias plerisque uidebatur, sic agebat, sic contrahebat, sic muneribus fungebatur: cessat senatusconsultum. unde Iulianus libro duodecimo digestorum, in eo, qui uestigalia conducta habebat, scribit, & est saepe constitutum, cessare senatusconsultum. proinde & in eo, qui scire non potuit, an filiusfamilias sit: Iulianus libro duodecimo digestorum, cessare senatusconsultum ait. ut puta in pupillo, uel minore uiginti quinque annis. sed in minore causa cognita, & a praetore succurrendum. in pupillo autem, etiam alia ratione debuit dicere, cessare senatusconsultum: quod mutua pecunia non sit, quam sine tutoris autoritate pupillus dat: quemadmodum ipse Iulianus libro duodecimo digestorum dicit, si filiusfamilias crediderit: cessare senatusconsultum, quod mutua pecunia non sit, quamuis liberam peculij administrationem habuit. non enim perdere ei peculium patre concedere, cum peculij administrationem permittit. & ideo uindicationem numerum patri superesse ait. Is autem solus senatusconsultum offendit, qui mutuam pecuniam filiofamilias dedit, non qui alias contraxit: puta uendit, locauit, uel alio modo contraxit. nam pecuniae datio perniciosa parentibus eorum uisa est. ideo & si in creditu ab filiofamilias, uel ex causa emptionis, uel alio contractu, in quo pecunia non numerata, & stipulatus sum: licet coeperit esse mutua pecunia: tamen quia pecuniae numeratio non coeedit, cessat senatusconsultum, quod ita demum erit dicendum, si non fraus senatusconsulto sit cogitata: ut qui credere non potuit, magis ei uenderet, ut ille rei precium haberet in mutui uicem. Si a filiofamilias stipulatus sum, & patrifamilias facto crediderim: siue capite minutus sit, siue morte patris, uel alias sui iuris sine capitis deminutione fuerit effectus: debet dici, cessare senatusconsultum: quia mutua pecunia iam patrifamilias data est.

III. SCAEVOLA lib. II. questionum.

Quia quod uulgo dicitur, filiofamilias credi non licere: non ad uerba, sed ad numerationem referendum est.

V. PAVLVS lib. II. questionum.

Ergo hic & in solidum damnabitur, non in id, quod facere potest.

VI. SCAEVOLA lib. II. questionum.

Contra etiam recte dicitur, si a patrefamilias stipulatus, credam potestea filiofamilias facto, senatusconsulti potestatem exercendam: quia expleta est numeratione substantia obligationis.

VII. VLPIANVS lib. XXVIII. ad edictum.

Item si filiusfamilias fideiusserit: Neratius libro primo & secundo responsorum, cessare senatusconsultum ait. Idem & Celsus libro quarto:

ro. Sed Iulianus adiicit. si color quaesitus sit, ut filiusfamilias, qui mutuam accepturus erat, fideiuberet alio reo dato: fraudem senatusconsulto factam nocere, & dandam exceptionem tam filiofamilias, quam reo: quoniam & fideiussori filij subueniatur. Idem ait. si duos reos accipero, filiumfamilias & Titium, cum ad filiumfamilias esset peruentura pecunia: ideo autem reum Titium acceperim, ne quasi fideiussor auxilio senatusconsulti uteretur: utilem esse exceptionem aduersus fraudem dandam. Sed si filiusfamilias patre suo relegato, uel longo tempore absente, dotem pro filia promiserit, & rem patris pignori dederit: senatusconsultum quidem cessabit, patris tamen res non tenebitur. plane si patri haeres exstiterit filius, & pignus persequatur: exceptione doli submouebitur. Mutui datione non solum numeratae pecuniae, uerum omnium, quae mutuo dari possunt, an accipere debeamus, uidentur. sed uerba uidentur mihi ad numeratam pecuniam referri. ait enim senatus, MUTUAM PECUNIAM DEDISSET. sed si fraus sit senatusconsulto adhibita: puta frumeto, uel uino, uel oleo mutuo dato, ut his distractis fructibus, uteretur pecunia: subueniendum est filiofamilias. Si filiusfamilias in alterius erat potestate, cum mutua daretur, nunc item in alterius: mens senatusconsulti non cessat. dabitur ei itaque exceptio. Sed etsi patris eius non mors, sed alia causa inciderit, quo minus sit in ciuitate: dicendum, senatusconsulto locum esse. Non solum ei, qui mutuam dedisset, sed & successoribus eius deneganda est actio. proinde et si alius pecuniam mutuam dedit, alius stipulatus est: dabitur aduersus eum exceptio, licet hic non dederit. Sed etsi alteruter eorum ignorauit in patris esse potestate se: uerius dicendum est, utrique alterius scientiam nocere. idem est in duobus reis stipulandi. Item si duos filiosfamilias accipero reos, sed alterum putauit patremfamilias: intererit ad quem peruenerit pecunia: ut si eum sciui filiumfamilias, ad quem peruenerit pecunia: exceptione submouear. si ad eum, quem ignorem: non submouear. Siue autem sub usuris mutua sit data, siue sine usuris: ad senatusconsultum spectat. Quamquam autem non declaret senatus, cui exceptionem det: tamen sciendum est, & heredem filij, si paterfamilias decesserit: & patrem eius, si filiusfamilias decesserit, exceptione uti posse. Interdum tamen etsi senatusconsulto locus sit, tamen in alium datur actio: ut puta si filiusfamilias institutor mutuam pecuniam accepit. scribit enim Iulianus libro duodecimo, ipsum quidem institutorem exceptione senatusconsulti usurum, si conueniatur: sed institutori actio non aduersus eum, qui praeposuit, competere. quamquam (inquit) si ipse pater eum praeposuisse meriti suae, uel mercem peculiarem exercere passus esset, cessaret senatusconsultum: quoniam patris uoluntate

contractum uideretur. nam si scit eum negociari: etiam hoc permisisse uidetur, si non nominatim prohibuit mutuum accipere. proinde si accepit pecuniam, & in rem patris uertit: cessat senatusconsultum. patri enim, non sibi accepit. Sed etsi ab initio non sic accepit, uerum postea in rem patris uertit: cessare senatusconsultum, libro duodecimo digestorum Iulianus ait: intelligendumque esse, ab initio sic accepisse, ut in rem patris uerteret. non tamen uertisse uidebitur, si mutuum pecuniam acceptam patri in debitum proprium soluit. & ideo si pater ignorauit: adhuc senatusconsulto locus erit. Quod dicitur in eo, qui studiorum causa absens mutuum acceperat, cessare senatusconsultum: ita locum habet, si probabilem modum in mutuando non excesserit: nempe eam quantitatem, quam pater solebat subministrare. Si filius familias acceperit mutuum pecuniam, ut eum liberaret, qui si peteret, exceptione non submoueretur: senatusconsulti cessabit exceptio. hoc amplius cessabit senatusconsultum, si pater soluere coepit, quod filius familias mutuum sumpserat, quasi ratum habuerit. Si pater familias factus partem soluerit debiti, cessabit senatusconsultum: nec solutum repetere potest.

C VIII. PAVLVS lib. XXX. ad edictum.
Vt tamen à curatore per ignorantiam solutum sit, repetere potest.

IX. VLPIANVS lib. XXVIII. ad edictum.

SED si pater familias factus, rem pignori dedit: dicendum erit, senatusconsulti exceptionem ei denegandam usque ad pignoris quantitatem. Si ab alio donatam sibi pecuniam filius creditori soluerit: an pater uindicare, uel repetere possit: & ait Iulianus, si quidem hac conditione ei donata sit pecunia, ut creditori soluat: uideri à donatore profectam protinus ad creditorem, & fieri numos accipientis. si uero simpliciter ei donauit: alienationem eorum filium non habuisse. & ideo si soluerit, conditionem patri ex omni euentu competere. Hoc senatusconsultum ad filias quoque familiarum pertinet. nec ad rem pertinet, si adfirmetur, ornamenta ex ea pecunia comparasse. nam si ei quoque, qui filio familias credidit, decreto amplissimi ordinis actio denegatur: nec interest, consumpti sint nummi, an existent in peculio: multo igitur magis seueritate senatusconsulti eius contractus improbatum, qui filio familias mutuum dedit. Non solum filio familias & patri eius succurritur, uerum fideiussori quoque, & mandatori eius: quia & ipsi mandati habent regressum: nisi forte animo donandi intercesserint. tunc enim cum nullum regressum habeant, senatusconsultum locum non habebit. Sed si non donandi animo, patris tamen uoluntate intercesserunt: totus contractus à patre uidebitur comprobatus. & tamen

men hi, qui pro filiofamilias, sine uoluntate patris eius intercesserunt, soluendo non repetent. hoc enim & diuus Hadrianus constituit, & potest dici non repetituros. atquin ppetua exceptione tuti sunt. sed & ipse filiusfamilias: & tamen non repetit: quia hi demum solutum non repetunt, qui ob poenam creditorum actione liberantur, non quoniam exonerare eos lex uoluit. Quamquam aut soluendo non repetunt:

Quia naturalis obligatio manet:
X. PAVLVVS lib. XXX. ad edictum.

Tamen etsi opposita exceptione condemnati sunt: utentur senatusconsulti exceptione. & ita Iulianus scribit in ipso filiofamilias, exemplo mulieris intercedentis.

XII. PAVLVVS lib. XXX. ad edictum.

Si tamen sciente patre creditum sit filio: dicendum est, cessare senatusconsultum. Sed etsi iusserit pater filio credi, deinde ignorante creditore mutauerit uoluntatem: locus senatusconsulto non erit, quoniam initium contractus spectandum est.

XIII. CAIVS lib. XXIII. ad edictum prouinciale.

Si quod alij mutuam dedimus, à filiofamilias nouandi causa stipulemur: non esse impedimento senatusconsultū, Iulianus scripsit.

XIIII. IVLIANVS lib. XII. Digestorum.

Filium habeo, & ex eo nepotem. nepoti meo creditum est iussu patris eius. quaesitum est, an contra senatusconsultum fieret: dixi. et si uerbis senatusconsulti filij continerentur, tamen & in persona nepotis idem seruari debere. iussum autem huius patris non efficere, quominus contra senatusconsultum creditum existimaretur: cū ipse in ea causa esset, ut pecuniam mutuam inuito patre suo accipe non posset.

XV. MARTIANVS lib. XIII. institutionum.

Nihil interest, quis filiofamilias crediderit: utrum priuatus, an ciuitas. nam in ciuitate quoque senatusconsultum locum habere, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

XVI. PAVLVVS lib. XXX. ad edictum.

Si filiusfamilias absente patre, cum quasi mandatu eius pecuniam acciperet, cauit: & ad patrem literas emisit, ut eam pecuniā in prouincia solueret: debet pater, si actum improbat, continuo restitutionem interponere contrariae uoluntatis.

XVII. IDEM lib. II. sententiarum.

Si filiusfamilias in id acceperit mutuam pecuniam, ut eam pro sorore sua in dotē daret: pater eius de in re uerso actione tenebitur. ipsi enim, mortua in matrimonio puella, repetitio dotis datur.

X ij Venu.

XVIII. VENVLEIVS lib. II. *stipulationum.*

Creditorum filij familias, mortuo eo, fideiussorem accipere non posse, Iulianus scribit: quia nulla obligatio aut ciuilis, aut naturalis supersit, cui fideiussor accedat. planè à patre, eius actionis nomine, quæ de peculio aduersus eum competit, fideiussorem recte accipi.

XIX. POMPONIVS lib. V. *ex uarijs lectionibus.*

Iulianus scribit, exceptione senatus cōsulti Macedoniani nulli obstare nisi ei, qui sciret: aut scire potuisset, filium familias eū esse, cui credebatur.

XX. IDEM lib. III. *senatusconsultorum.*

Si is, cui dum in potestate patris esset, mutua pecunia data fuerat: pater familias factus, per ignorantia facti, nouatione facta eā pecuniam expromiserit: si petatur ex ea stipulatione, in factū excipiendū erit.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER DE

cinus quintus.

DE PECVLIO.

Tit. I.

VLPIANVS lib. XXIX. *ad edictum.*

Ordinarium prætor arbitratus est, prius eos contractus exponere eorum, qui alienæ potestati subiecti sunt, qui in solidum tribuunt actionem: sic deinde ad hoc puenire, ubi de peculio datur actio. Est autem triplex hoc edictum. aut enim de peculio, aut de in rem uerso, aut quod iussu hinc oritur actio. Verba aut edicti talia sunt. **Q**UOD CVM EO, QVI IN ALTERIVS POTESTATE ESSET, NEGOTIVM GESTVM ERIT. De eo loquitur, non de ea: sed tamē & ob eam, quæ est fœminini sexus, dabitur ex hoc edicto actio. Si cum impube re filio familias, uel seruo contractum sit: ita datur in dominum uel patrem de peculio actio, si locupletius eorum peculium factum sit. Potestatis uerbum cōmuniter accipiendum est, tã in filio, quàm in seruo: nec magis dominium seruorum spectandum, quàm facultas habendi eos. non enim solum seruorum propriorum nomine conueniuntur, item communium: uerum eorum quoq, qui bona fide nobis seruiunt, siue liberi, siue serui alieni.

II. POMPONIVS lib. III. *ad Sabinum.*

EX ea causa, ex qua soleret seruus fructuarius uel usufructuarius acquirere:

re: in eum, cuius ususfructus, uel usus sit, actio duntaxat de peculio, cæteræq; honorariæ dantur: ex reliquis in dominum proprietatis.

III. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Licet tantum prætor, si cum eo, qui in potestate sit, negotium gestum erit, polliceatur actionē: tamen sciendum est, etsi in nullius sit potestate, dari de peculio actionem: ut puta si cum seruo hæreditario contractum sit ante aditam hæreditatem. Vnde Labeo scribit. etsi secundo tertioque gradu substitutus sit seruus, & deliberantibus primis hæredibus cum eo contractum sit, mox repudiantibus eis ipse liber hæresq; exstiterit: posse dici, de peculio eum conueniri, & de in rem uerso.

Parui autem refert, seruus quis masculi, an mulieris fuerit. nam de peculio & mulier conuenietur. Pedius etiam impuberes dominas de peculio obligari ait. non enim cum ipsis impuberibus contrahitur, ut tutoris auctoritatem spectemus. Idem adiicit, pupillum non posse seruo peculium cōstituere, nec tutoris auctoritate. In furiosi quoq; curatorem dicimus dandam de peculio actionem. nam & huius seruus peculium habere potest: non si fuerit concessum, ut habeat: sed si non fuerit prohibitum, ne habeat.

Si filiusfamilias uel seruus pro aliquo fideiusserint, uel aliās interuenerint, uel mandauerint: tractatum est, an sit de peculio actio. & est uerius, in seruo causam fideiubendi, uel mandandi spectandam. quam sententiam & Celsus libro sexto pbat in seruo fideiussore. si igitur quasi intercessor seruus interuenerit, non rem peculiarem agens: non obligabitur dominus de peculio. Iulianus quoq; libro duodecimo digestorū scribit. si seruus mādauerit, ut creditori solueretur: referre ait, quā causam mādandi habuerit. si pro creditore suo solui mandarit: obligatū esse dominū de peculio. q̄ si intercessoris officio functus sit: non obligari dominū de peculio. Cui congruit, qd idē Iulianus scribit. si à filio meo fideiussorē accepo: quidq; à fideiussore accepero, id me non de in rem uerso, sed de peculio actione mandati præstaturū. idem accipias & in serui fideiussore. idemq; si alius mihi pro filio meo debitore soluisset. quod si filius meus debitor nō fuisset: exceptione doli fideiussorem usurum: et si soluisset, condicturū scribit.

Si seruus, cum se pro libero gereret, compromisit: quæritur, an de peculio actio ex pœna compromissi, quasi ex negotio gesto danda sit, si tunc traiecit: pecuniæ datur. Sed hoc & Neruæ filio, & mihi uidetur uerius, ex compromisso serui non dandam de peculio actionem: quia nec si iudicio condemnetur seruus, datur in eum actio. Sed si filius fideiussor, uel quasi interuentor acceptus sit: an de peculio patrem obliget, quæritur: & est uera Sabini & Cassij sententia existimantium, semper obligari patrem de peculio, & distare in hoc à seruo, quare & ex

compromisso pater tenebitur: & ita Papinianus quoque libro nono quaestionum scribit. nec interest ait, ex qua causa compromiserit: utrum ex ea causa, ex qua potuit cum patre de peculio agi: an uero ex ea, ex qua non potuit, cum ex stipulatu pater conueniatur. Idem scribit iudicati quoque patrem de peculio actione teneri. quod Marcellus putat etiam eius actionis nomine, ex qua non potuit pater de peculio actionem pati. nam sicut stipulatione contrahatur cum filio, ita iudicio contrahi. proinde non originem iudicii spectandam, sed ipsam iudicati ueluti obligationem. quare & si quasi defensor condemnatus sit: idem putat. Ex furtiua causa a filio quidem familias condici posse constat. an uero in patrem uel in dominum de peculio danda sit, quaeritur: & est uerius, in quantum locupletior dominus factus est, ex furto facto actionem de peculio dandam. idem Labeo probat. quia iniquissimum est, ex furto serui dominum locupletari impune. nam & circa rerum amotarum actionem filiae familias nomine in id, quod ad patrem peruenit, competit actio de peculio. Si filius familias duumuir pupillo rem saluam fore cauere non curauit: Papinianus libro nono quaestionum de peculio actionem competere ait. nec quidquam mutare arbitror, an uoluntate patris decurio factus sit: quoniam rem publicam saluam fore pater obstrictus est.

IIII. POMPONIVS lib. IX. ad Sabinum.

Peculij est non id, cuius seruus seorsum a domino rationem habuit: sed quod dominus ipse separauit in substantiam seruo, suum a serui ratione discernens. nam cum serui peculium totum adimere, uel augere, uel minuere dominus possit: animaduertendum est, non quid seruus, sed quid dominus constituendi seruilis peculij gratia fecerit. Sed hoc ita uerum puto, si debito seruum liberare uoluit dominus: ut etiam si nuda uoluntate remiserit dominus, quod debuit, desinat seruus debitor esse. si uero nomina ita fecerit dominus, ut quasi debitorem se seruo faceret, cum debitor non esset: contra puto. re enim, non uerbis peculium augendum est. Ex his apparet, non quod seruus ignorante domino habuit, peculium esse: sed quod uolente. alioquin & quod subripuit seruus domino, fiet peculij. quod non est uerum. Sed saepe fit, ut ignorante domino, incipiat minui serui peculium: ueluti cum damnum domino dat seruus, aut furtum facit. Si opem ferente seruo meo, furtum feceris mihi: id de peculio deducendum est, quod minus ob rem subreptam consequi possim. Si aere alieno dominico exhauriatur peculium serui: res tamen in causa peculiari manet. nam etsi aut seruo donasset debitum dominus, aut nomine serui alius domino intulisset: peculium suppletur, nec esset noua concessione domini opus. Non solum id in peculium uiciorum ponendum est, cuius rei a domino, sed etiam id, cuius

ius ab eo, cuius in peculio sunt, seorsum rationem habent.

V. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Depositi nomine pater uel dominus duntaxat de peculio conueniuntur, & si quis dolo malo eorū captus sit. Sed & si precario res filiofamilias uel seruo data sit: duntaxat de peculio pater dominus uel obligatur. Si filiusfamilias iusiurandum detulerit, & iuratum sit: de peculio danda est actio, quasi contractum sit. sed in seruo diuersum est.

Peculium dictum est, quasi pusilla pecunia, siue pusillum patrimonium. Peculium autem, Tubero quidem sic definiuit (ut Celsus libro sexto digestorū refert) quod seruus domini permisso separātū à rationibus dominicis habet, deducto inde, si quid domino debetur.

VI. CELSVS lib. VI. digestorum.

Definitionē peculij, quam Tubero exposuit, Labeo ait, ad uicariorū peculia non pertinere. quod falsum est. nam eo ipso, qd dominus seruo peculij cōstituit, etiā uicarijs cōstituisse existimandus est.

VII. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Quam Tuberōnis sententiā & ipse Celsus probat: & adiicit, pupillum uel furiosum cōstituere quidem peculium seruo non posse: uerum ante constitutū, id est uel ante furorē uel à patre pupilli, non adimi ex his causis. quæ sententia uera est, & congruit cum eo, quod Marcellus apud Iulianum notans adiicit: posse fieri, ut apud alterum ex dominis seruus peculium habeat, apud alterum nō: ut puta si alter ex dominis furiosus sit, uel pupillus.

*Sunt quidam (inquit) qui putant, peculium seruū habere non posse, nisi concedente domino: ego autem puto, non esse opus cōcedi à domino, peculij seruū habere, sed non adimi, ut habeat. Alia causa est peculij liberæ administrationis. nā specialiter concedenda est. Scire autē non utiq; singulas res debet ex necessitate, sed παρρησίᾳ. & in hanc sententiam Pomponius inclinat. Tam autē pupillum filium, quā seruū peculij habere posse, Pedius libro decimoquinto scribit: cum hoc (inquit) totum ex domini constitutione pendeat. Ergo & si furere cōperit seruus uel filius, retinebunt peculium. In peculio autē res esse possunt omnes, & mobiles, & soli uicarios quoq; in peculij potest habere, & uicariorū peculium. hoc amplius & nomina debitorū. Sed & si quid furti actione seruo debet, uel alia actione: in peculij computabit. hæreditas quoq; & legata, ut Labeo ait. sed & id, quod dñs debet, sibi in peculium habebit: si forte in domini rationes impendit, & dominus ei debitor manere uoluit: aut si debitorē eius dominus cōuenit. quare si forte ex serui emptione euictionis nomine duplum dominus exegit: in peculium serui erit conuersum: nisi forte dominus eo proposito fuit, ut nolle hoc esse in peculium

*als. Si, ut quidā (inquit) p. pec. seruus h. n. potest.

lium

lium serui. Sed & si quid ei conseruus debet, erit peculij: si modo ille habet peculium, uel habebit.

VIII. PAVLVS lib. XVII. ad Sabinum.

Non statim quod dominus uoluit ex re sua peculij esse, peculium fecit: sed si tradidit, aut cum apud eum esset, pro tradito habuit. *als*tradi* desiderat enim res naturalem *dationem. Contra autem, simul atq; *tionem.* noluit peculium serui: definit peculium esse.

IX. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Sed si damnum seruo dominus dederit in peculio: hoc non computabitur, non magis, q̃ si subriperit. Planè si conseruus dederit damnum, uel subriperit: in peculium uidetur haberi. & ita Pomponius libro uicesimo secundo scribit. nam & si quid dominus ab eo, qui rem peculiarem subripuit: uel consecutus est, uel cōsequi potuit: in peculium esse computandum. Neratius libro secundo responsorum scribit. Peculium autem deducto, quod domino debetur, computandum est: quia præuenisse dominus, & cum seruo suo egisse creditur.

Huic definitioni Seruius adiecit, ET SI QUID HIS DEBEATUR, QUI SVNT IN EIUS POTESTATE: quoniam hoc quoque domino deberi, nemo ambigit. Præterea id etiā deducetur, quod his personis debetur, quæ sunt in tutela, uel in cura domini, uel patris, uel quorum negocia administrant: dummodo dolo careant: quoniam etsi per dolum peculium uel ademerint, uel minuerint, tenentur. nā si semper præuenire dominus & agere uidetur: cur non dicatur etiam hoc nomine eum secum egisse, quo uel tutelæ, uel negotiorum gestorum, uel utili actione tenebitur. nam (ut eleganter Pedius ait) ideo hoc minus in peculio est, quod domino uel patri debetur: quoniam non est uersimile, dominum id concedere seruo in peculium habere, quod sibi debetur. sanè cum ex cæteris causis ipsum à semetipso exegisse dicimus, qui negocia uel tutelam gerit: cur non etiam in specie peculiari exegerit, quod exigi debuit: defendendum igitur erit, quasi sibi eum soluere, cum quis agere de peculio conabitur. Sed & creditor serui, qui hæres exstitit domino eius, deducit de peculio, quod sibi debetur: siue libertatem seruus acceperit, siue non. idemq; etsi pure legatus sit seruus. nam quasi præuenierit, & ipse cū seruo egerit: sic deducet, quod sibi debetur, si conueniatur: licet nullo momento dominium in manumisso, uel legato pure habuerit. & ita Iulianus libro duodecimo scribit. certe si sub conditione seruus libertatem acceperit, minus dubitatur. & Iulianus eodem loco scribit, hæredem deducere. dominus enim factus est. ad defensionem sententiæ suæ Iulianus etiam illud adfert: quod si ei, qui post mortem serui, uel filij intra annū potuit conueniri de peculio, hæres

hæres exstiterim: proculdubio deducā, quod mihi debetur. Siue autem ex contractu quid domino debeatur, siue ex rationum reliquis: deducet dominus. Sed etsi ex delicto ei debeatur: ut puta ob furtum, quod fecit: æque deducetur. Sed est quæstionis, utrum ipsa furti æstimatione, id est solū, quod domino abest: an uero tantum, quantum si alienus seruus commisisset, id est cū furti pœnis: sed prior sententia uerior est, ut ipsa furti æstimatione sola deducatur. Si ipse seruus sese uulnerauerit: non debet hoc damnū deducere: non magis, quā si se occiderit, uel præcipitauerit. licet enim seruis naturaliter in suum corpus sæuire. sed si à se uulneratum seruū dominus curauerit: sumptū nomine debitorem eum domino puto effectum: quanquā si ægrum eum curasset, rē suam potius egisset. Item deducetur de peculio, si quid dominus serui nomine obligatus est, aut præstitit obligatus. ita & si quid ei creditum est iussu domini. nam hoc deducendū Iulianus libro duodecimo digestorum scribit. Sed hoc ita demum uerum puto, si nō in rem domini uel patris, quod acceptum est, peruenit. alioquin secum debebit cōpensare. Sed etsi pro seruo fideiusserit: deducendum Iulianus libro duodecimo digestorum scribit. Marcellus autem in utroque, si nondum quidquid domino ab sit: melius esse ait, præstare creditori, ut caueat refusurū se, si quid præstiterit dominus hoc nomine conuentus: quā ab initio deduci, ut mediū temporis interusurium magis creditor consequat. Sed si de peculio conuentus dominus, & condemnatus est: debet in sequente actiōe de peculio deduci. * (sed si alio de peculio egit, & uicit, oportet * hæc i ple- deduci) * cœpit enim dominus uel pater iudicati teneri. nā & si quid ser risq; anti. ui nomine nō condemnatus præstitisset: creditori etiā hoc deduceret. cod. desūt.

X. CAIVS lib. VIII. ad edictum prouinciale.

Si uero adhuc in suspenso est, prius iudicium de peculio, & ex posteriore iudicio res iudicatur: nullo modo debet prioris iudicii ratio haberi in posteriore condemnatione: quia in actione de peculio occupantis melior est cōditio. occupare autem uidetur, non qui prior litem contestatus est, sed qui prior ad sententiam iudicis peruenit.

XI. IDEM lib. IX. ad edictum.

Si noxali iudicio conuentus dominus litis æstimationem obtulerit: de peculio deducendum est. quod si noxæ dediderit: nihil est deducendum. Sed etsi quid dominus soluturum se serui nomine repromiserit: deduci oportebit, quemadmodū si quid domino seruus pro debitore expromiserit. Idem est, & si pro libertate quid domino expromiserit, quasi debitor domino sit effectus: sed ita demum, si manumisso eo agatur. sed si à debitore dominico seruus exegerit: an domino debitorem se fecerit, queritur: & Iulianus libro duodecimo digestorum non aliter

aliter dominum deducturum ait, quàm si ratum habuisset, quod exactum est. eadem & in filiofamilias dicenda sunt. & puto ueram Iuliani sententiam. naturalia enim debita spectamus in peculij deductione. est autem natura æquum, liberari filium uel seruū obligatione, eò quod uideatur indebitū exegisse. Est etiam quæstionis, an id quod dominus semel deduxit, cum conueniretur: rursus, si cōueniatur, de peculio eximere debeat: an uero ueluti solutum ei uideatur, semel facta deductione: & Neratius & Nerua putant. Item Iulianus libro duodecimo digestorum scribit: siquidem abstulit hoc de peculio, non debere deduci. si uero eandem positionem peculij reliquit: debere eū deducere. Deniq; scribit. si seruus uicarium quinq; ualentē in peculium habuisset, & domino quinq; deberet, pro quibus uicarium dominus deduxisset: & postea, uicario mortuo, alium eiusdem precij seruus comparasset: non definire domini esse debitorem, quasi uicarius ille domino decesserit: nisi forte, cum eum seruo ademisset, & sibi soluisset, tunc decesserit. Idē recte ait. si cum uicarius ualeret decem, dominus conuentus de peculio, quinq; pro eo seruo præstitisset, quoniam quinq; ipsi debebantur: mox hic uicarius decessisset: aduersus alium agentē de peculio, decem dominum deducturum: quia in eo, quod iam pro eo soluit, debitorem sibi seruum fecerit. quæ sententia uera est: nisi seruo ademit uicarium, ut sibi solueret. Quod autem deduci debere diximus id, quod debetur ei, qui de peculio conuenitur: ita accipiendū est, si non hoc aliunde consequi potuit. deniq; Iulianus scribit, uēditorem, qui seruum cum peculio uendidit, si de peculio conueniatur, non debere deducere, quod sibi debetur. potuit enim hoc ex ratione peculij detrahare, & nunc condicere, quasi indebitum: quoniam non est in peculio, quod domino debetur. potest etiam (inquit) ex uendito agere. quod ita erit probandum, si tantum fuit in peculio, cum uenderet, ut satisfacere debito dominus posset. cæterum si postea quid accessit, conditionibus debiti existentibus, quod dominus non distraxerat: contra erit dicendum. idem scribit: si quis seruum, cuius nomine de peculio habebat actionem, comparasset: an possit deducere, quod sibi debeat, quoniam aduersus uēditorem habet actionem de peculio: & recte ait posse. nam & quicquid alius potest eligere, utrum cum emptore, an cum uenditore agere uelit. hunc igitur eligere posse pro actione deductionem. nec uideo quid habeant creditores, quod querantur: cum possint ipsi uenditorem cōuenire, si quid forte putant esse in peculio. Non solum autem quod ei debetur, qui conuenitur, deducendum est: uerum etiam si socio eius quid debetur. & ita Iulianus libro duodecimo digestorum scribit. nam qua ratione in solidum alteruter conuenitur: pari ratione deducere cum

eum oportet, quod alteri debetur. quæ sententia recepta est.

XII. IULIANVS lib. XII. digestorum.

Q Via hoc casu etiã cum eo agi potest, penes quem peculiũ nõ est.

XIII. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Sed in emptore & uenditore uera non est. item in fructuario & proprietario, & cæteris, qui non sunt socij. sed & in domino, & bonæ fidei emptore. nam & Iulianus libro duodecimo digestorum scribit, neutrum eorum deducere id, quod alteri debetur.

XIII. IULIANVS lib. XII. digestorum.

Item cum testamento præsentis die seruus liber esse iussus est: cum omnibus hæredibus de peculio agendum est: nec quisquam eorum amplius deducet, quàm id, quod ipsi debetur. Item cum seruus uiuo domino mortuus est, deinde dominus intra annum plures hæredes reliquit: & de peculio actio, & deductionis ius scinditur.

XV. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Sed & si duo sint bonæ fidei possessores: adhuc dicendum erit, neutrum plus deducitur, quàm quod sibi debetur. idemq; etsi duo sint fructuarij: quia nullam inter se habent societatem. idem dicitur interdum & in socijs: si forte separata apud se peculia habeant: ut alter alterius peculi j nomine non conueniatur. cæterum si commune sit peculium: & in solidum conuenientur, & deducetur, quod utriq; debetur.

XVI. IULIANVS lib. XII. digestorum.

Q Vis ergo casus est, quo peculium serui communis ad alterum ex dominis solũ pertineat: in primis si quis serui partem dimidiam uendiderit, nec peculium ei concefferit. deinde si quis seruo communi pecuniam, uel res aliquas ea mente dederit: ut proprietatem earum retineret, administrationem autem seruo concederet. MARCELLVS NOTAT. est etiam ille casus, si alter ademerit: uel si omni quidem modo concefferit dominus, sed in nominibus erit concessio

XVII. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Si seruus meus ordinarius uicarios habeat: id quod uicarij mihi debent, an deducam ex peculio serui ordinarij? & prima illa quæstio est, an hæc peculia in peculio serui ordinarij computentur? & Proculus & Atilicinus existimant: sicut ipsi uicarij sunt in peculio, ita etiã peculia eorum. & id quidem, quod mihi dominus eorum, id est, ordinarius seruus debet, etiam de peculio eorum detrahetur: id uero, quod ipsi uicarij debent, duntaxat ex ipsorum peculio. Sed & si quid non mihi, sed ordinario seruo debent: deducetur de peculio eorum, quasi conseruo debitum. id uero, quod ipsis debet ordinarius seruus, non deducetur de peculio ordinarij serui: quia peculium eorum in peculio ipsius est.

Y ij us est.

us est. & ita Seruius respondit. sed peculium eorum augebitur (ut opinor) quemadmodum si dominus seruo suo debeat.

XVIII. PAVLVVS lib. III. *questionum.*

CVi cōsequens est, ut si Sticho peculium suum legatum sit, isq; ex testamento agat: non aliter cogatur id, quod uicarius eius testatori debet, relinquere: nisi is uicarius peculium habeat.

XIX. VLP IANVS lib. XXIX. *ad edictum.*

Hinc quæritur: si ordinarij serui nomine actū sit de peculio, an agi possit & uiciorum? & puto nō posse: licet si actum sit de peculio uicarij, agi poterit & de peculio ordinarij. Potest esse apud me duplicis iuris peculium: ut puta si seruus dotalis est, potest habere peculium, quod ad me respiciat: potest & quod ad mulierē. nam quod ex re mariti quæsit, uel ex operis suis: id ad maritū pertinet. & ideo si respectu mariti hæres sit institutus, uel ei legatum datum: id eum non debere restituere, Pomponius scribit. igitur si mecum agatur ex eo contractu, qui ad me respicit: utrum omne deducam, quidquid mihi debetur (siue ex mea causa, siue ex ea, quæ ad uxore respicit) an uero separamus causas, quasi in duobus peculij, ut & causa debiti, quod petitur, spectetur: ut siquidem ex eo peculio agatur, quod ad mulierem spectat, id deducam, quod ex eo contractu debeat: si ex eo contractu, qui ad me respicit, meum deducam: quæ quæstio dilucidius est in fructuario tractata. utrum ex eo contractu demum potest de peculio conueniri, quod ad se pertinet, an ex omni? & Marcellus etiam fructuarium teneri scribit, ex omni contractu. eum enim, qui contrahit, totum serui peculium, uelut patrimonium, intuitum. certe illud admittendum omnimodo dicit: ut priore conuenio, ad quem res respicit, in superfluum is, cui quæsitū non est, conueniatur. quæ sententia probabilior est, & à Papiniano probatur. quod & in duobus bonæ fidei emptoribus erit dicendum. Sed in marito melius est dicere, simpliciter de peculio eum teneri. Sin autem maritus huiusmodi serui nomine aliquid præstiterit: an aduersus mulierem agentē, dotis nomine deducere id possit? & ait. si id, quod creditori præstitum est, ad utriusq; generis peculium pertinebit: pro rata utriq; peculio decedere debere. ex quo intelligi potest, si ad alterū peculium contractus pertinebit: modo soli uxori detrahi: modo non detrahi, si ad id peculium pertinuit contractus, quod apud maritū resedit. Interdum & ipsi fructuario aduersus dominum datur actio de peculio: ut puta si apud eum habeat peculium, apud ipsum uero aut nihil, aut minus, quam fructuario debetur. idem etiam contra eueniet: quamuis in duobus dominis sufficiat pro socio, uel communi diuidundo actio.

XX. PAVLVVS lib. XXX. *ad edictum.*

Nam

Nam inter se agere socij de peculio non possunt.

XXI. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Summa cum ratione etiā hoc peculio prætor imputabit, quod dolo malo domini factum est, quo minus in peculio esset. Sed dolum malum accipere debemus, si ei ademit peculium. sed etsi eum intricare peculium in necem creditorum passus est, Mela scribit dolo malo eius factum. Sed etsi quis, cum suspicatur alium secum acturum, aliò peculium auertat: dolo non caret. sed si alij soluerit: nō dubito de hoc, quin non teneatur: quoniam creditori soluit, & licet creditori uigilare ad suum consequendum. Si dolo tutoris, uel curatoris furiosi, uel procuratoris factum sit: an pupillus, uel furiosus, uel dominus de peculio conueniatur, uidendum est. & puto, si soluendo tutor non sit, præstare pupillum ex dolo eius: maxime si quid ad eum peruenit. ita & Pomponius libro octauo epistolarū scribit. idem in curatore & procuratore erit dicendum. Emptor autem ex dolo uenditoris nō tenebitur, nec hæres, uel alius successor: nisi in id, quod ad eū peruenit. Siue autē post iudiciū acceptum, siue ante, dolo factū sit: cōtinetur officio iudicis. Si dominus uel pater recuset de peculio actionem: non est audiendus, sed cogendus, quasi aliam quamuis personalem actionem suscipere.

XXII. POMPONIVS lib. VIII. ad Sabinum.

Si damni infecti ædium peculiariū nomine promisit dominus: ratio ei9 haberi debet. & ideo ab eo, qui de peculio agit, dño cauendū est.

XXIII. IDEM lib. IX. ad Sabinum.

AEdium autem peculiarium nomine in solidū damni infecti promitti debet, sicut uicarij nomine noxale iudicium in solidū pati: quia propignore * eas, si non defendantur, actor possidet.

XXIII. VLP IANVS lib. XXVII. ad Sabinum.

Curator furiosi administrationem peculij & dare, & denegare potest, tam furiosi seruo, quā filio.

XXV. POMPONIVS lib. XXX. ad Sabinum.

Idestimentū peculij esse incipit, quod ita dedit dominus, ut eo uel situ seruum perpetuò uti uellet: eoq; nomine ei tradidit, ne quis aliis eo uteretur, idq; ab eo eius usus gratia custodiretur. sed quod uestimentū seruo dñs ita dedit utendū, ut non semper, sed ad certū usum, certisq; tēporibus eo uteretur: ueluti cum sequeretur eū, siue coenanti ministraret: id uestimentum non est peculij.

XXVI. PAVLVS lib. XXX. ad edictum.

Si semel ex ea causā, quod dolo fecerit, dominus præstitit de peculio conuentus: cæteris ex eadem causā nihil præstabit. sed & si tantundem seruus ei debeat, quantū dolo minuit: non erit condēnandus.

Y iij his

* al. ea, si non def. actor abducit, uel possidet.

his consequens erit, ut manumisso quoq; uel alienato seruo, ex causa doli intra annum teneatur.

XXVII. CAIVS lib. IX. ad edictum provinciale.

ET ancillarum & filiarum familiarum nomine de peculio actio datur: maxime si qua farcinatrix, aut textrix erit, aut aliud artificium uulgare exerceat. datur propter eas actio depositi quoq; & commo dati actionem dandam earum nomine, Iulianus ait. Sed & tributoriam actionem, si peculiari merce sciente patre domino negotientem, dandam esse, longe magis non dubitatur. etsi in rem uersum est, quidue iussu patris domini contractum. Constat heredem domini id quoq; deducere debere, quod seruus, cuius nomine cum eo de peculio ageretur, ante aditam hereditatem ex bonis hereditarijs amouisset, consumpsisset, corrupisset. Si seruus alienatus sit: quamuis in eum, qui alienauit, intra annum praetor de peculio actionem pollicetur: tamen nihilominus & in nouum dominum actio datur. & nihil interest, aliud apud eum adquisierit peculiū, an quod pariter cum eū emit, uel ex donatione accepit, eidem concefferit. Illud quoq; placuit, (quod & Iulianus probat) omnimodo permittendum creditoribus, uel in partes cum singulis agere, uel cum uno in solidum. Sed ipsi, qui uendidit seruū, non putat Iulianus de eo, quod ante uenditionem credidit, cum emptore de peculio agere permittendū. Sed etsi alieno credidero, eūq; redemero, deinde alienauero: aequē non putat mihi in emptorem debere dari. In uenditorem autem duntaxat intra annū, post redemptionem numerandum, de eo quod adhuc alieno crediderim, dandā esse mihi actionem existimat: deducto scilicet eo, quod apud me peculiū seruus habebat. Sicut autem de eo, quod ipse crediderim seruo meo, non putat Iulianus in emptorem, alienato eo, actionem mihi dari debere: ita & de eo, quod seruus meus seruo meo crediderit (si is, cui creditum fuerit, alienatus sit) negat permitti mihi debere cum emptore experiri. Si quis cum seruo duorum pluriumue contraxerit: permittendū est ei, cum quo uelit dominorum, in solidū experiri. est enim iniquum in plures aduersarios distringi eum, qui cum uno contraxit. nec huius duntaxat peculiū ratio haberi debet, quod apud eum, cum quo agitur, is seruus habet: sed etiam eius, quod apud alterū. nec enim res damnoſa futura est ei, qui condemnatus est: cum possit rursus ipse iudicio societatis, uel communi diuidendo, quod amplius sua portione soluit, a socio socijsue suis cōsequi. quod Iulianus ira locum habere ait, si apud alterum quoq; fuit peculium: quia eo casu soluendo quisq; sociū etiam aere alieno liberare uidetur. at si nullum sit apud alterū peculium, contra esse: quia nec liberare ullo modo aere alieno eum intelligitur.

XXVIII. IULIANVS lib. XII. digestorum.

Quare etsi socio neq; hæres, neq; bonorum possessor existisset: ea-
tenus damnari debet is, cum quo actum fuerit, quatenus peculii
apud eum erit, & quantum ex bonis consequi potest.

XXIX. CAIVS lib. IX. ad edictum provinciale.

Si quis seruum testamento liberum esse iusserit, relictis hæredibus
his, qui cum seruo contraxerunt: possunt inter se cohæredes uel de
peculio agere: quia de eo quisq; peculio, quod apud eum est, quolibet alio
agente tenetur. Etiam si prohibuit cum seruo contrahi dominus,
erit in eum de peculio actio.

XXX. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Quæsitum est, an teneat actio de peculio, etiam si nihil sit in pecu-
lio, cum ageretur: si modo sit rei iudicatæ tempore? Proculus &
Pegasus nihilominus teneri aiunt. intendi enim recte, etiam si nihil sit
in peculio. idem & circa ad exhibendum & in rem actione placuit. quæ
sententia & à nobis probanda est. Si cum ex parte hærede domini
uel patris agatur: duntaxat de peculio condemnandum, quod apud eum
hæredem sit, qui conuenitur. idem & de in rem uerso pro parte: nisi si
quid in ipsius hæredis rem uertisset. nec quasi unum ex socijs esse hunc
hæredem conueniendum; sed pro parte duntaxat. Sed & si ipse seruus
sit hæres ex parte institutus: æque cum eo agendum erit. Si uero filius sit:
quamuis ex parte institutus: nihilominus in solidum actionem patie-
tur. sed si uelit pro parte nomen cohæredis redimere: audiendus est.
quid enim, si in rem patris uersum sit? cur non consequatur filius à co-
hærede, quod in patris re est? idem etsi peculium locuples sit. Is qui
semel de peculio egit: rursus aucto peculio, de residuo debiti agere po-
test. Si annua exceptione repulsus sit à uenditore creditor: subueni-
ri ei aduersus emptorem debet. sed si alia exceptione: hætenus, ut dedu-
cta ea quantitate, quam à uenditore consequi potuisset, ab emptore resi-
duum consequatur. In dolo obijciendo temporis ratio habetur. for-
tassis enim post tempus de dolo actionis non patietur dolum malum obij-
ci prætor: quoniã nec de dolo actio post statutum tempus datur. in hæ-
redem aut doli clausula in id, quod ad eum peruenit, fieri debet: ultra non.

XXXI. PAVLVS lib. XXX. ad edictum.

Sed si ipse hæres dolo fecerit, solidum præstat.

XXXII. VLP IANVS lib. II. disputationum.

Si ex duobus uel pluribus hæredibus eius, qui manumisso seruo, nef-
libero esse iusso, uel alienato, uel mortuo, intra annum conueniri
poterat, unus fuerit conuentus: omnes hæredes liberabuntur: quamuis
non in maiore quantitate, quam eius peculij, quod penes se habet, qui

con-

conuenitur, cōdemnetur. idēq; ita Iulianus scripsit, idēq; est, etsi in alterius rem fuerit uersum. Sed etsi plures sint fructuarij, uel bonæ fidei possessores: unus conuentus, cæteros liberat: quamuis non maioris peculij quantitate, quàm penes se est, cōdemnari debeat. Sed licet hoc iure contingat: tamen æquitas dictat, iudicium in eos dari, qui occasione iuris liberantur: ut magis eos perceptio, quàm intentio liberet. nam qui cum seruo contrahit: uniuersum peculium eius, quod ubicunq; est, ueluti patrimonium, intuetur. In hoc autem iudicio licet restauratur
 *aliās. re
 petens. *recedens: tamē & augmenti, & decessionis rationem haberi oportet. ideo siue hodie nihil sit in peculio, siue accefferit aliquid: præsens status peculij spectandus est. quare circa uenditorem quoq; & emptorem hoc nobis uidetur uerius: quod accessit peculio, posse nos ab emptore consequi: nec retrorsum, uelut in uno iudicio, ad id tempus cōuentionem reducere emptoris, quo uenditor conuentus sit. Venditor serui si cū peculio seruum uendiderit, & tradiderit peculium: ne intra annum quidem de peculio conuenietur. neq; enim hoc precium serui peculium est, ut Neratius scripsit.

XXXIII. IABOLENVS lib. XII. ex Cassio.

Sed si quis seruum ita uendiderit, ut precium pro peculio acciperet: spenes eum uidetur esse peculium, ad quem precium peculij peruenit.

Non penes quem res peculiaris sit.
 XXXIII. POMPONIVS lib. XII. ex uarijs lectionibus.

XXXV. IABOLENVS lib. XII. ex Cassio.

At cum hæres iussus est peculium dare, accepta certa summa: nō uidetur penes hæredem esse peculium.

XXXVI. VLPIANVS lib. II. disputationum.

In bonæ fidei contractibus quæstionis est, de peculio, an in solidum pater uel dominus teneatur: ut est in actione de dote agitatum, si filiofamilias dos data sit: an pater duntaxat de peculio conueniatur: ego autem arbitror non solum de peculio: sed & si quid præterea dolo malo patris capta fraudataq; est mulier, competere actionem. nam si habeat res, nec restituere sit paratus: æquū est eum, quanti ea res est, condēnari. nam quod in seruo, cui res pignori data est, expressum est: hoc & in cæteris bonæ fidei iudicijs accipiendum esse, Pomponius scribit. nāq; etsi seruo res pignori data sit: non solum de peculio, & in rem uero
 al's* adie-
 ctionē. **DOLO MALO DOMINI CAPTVS FRAVDATVS QVE EST ACTOR.** uidetur autem dolo facere dominus, qui cum habet restituendi facultatem, non uult restituere.

XXXVII. IULIANVS lib. XII. digestorum.

Si cre-

SI creditor filij tui hæredem te instituerit, & tu hæreditatem eius uen-
didideris: illa parte stipulationis, quanta pecunia ex hæreditate ad te
peruenerit, teneberis de peculio. Si seruo tuo permiseris uicarium
emere aureis octo, ille decē emerit, & tibi scripserit se emis-
se octo, tuq; ei permiseris eos octo ex tua pecunia soluere, & is decem soluit: hoc no-
mine duos aureos tantum uindicabis. sed hi uenditori præstabuntur
duntaxat de peculio serui. Seruum, quem communem cum Titio,
aut cum Sempronio habui: uendidi Titio ante, quàm eius nomine age-
retur mecum de peculio. quæsitum est, si de peculio cum Titio, aut cū
Sempronio ageretur: an eius peculij, quod apud me esset, ratio haberi
debeat: dixi. si cum Sempronio ageretur, nunquam rationem eius pe-
culij, quod apud me esset, haberi debere: quia is nullā aduersus me acti-
onem haberet, per quam id, quod præstitisset, consequi posset. Sed etsi
cum Titio post annum, quàm uendidissem, ageretur: similiter non esse
computandum peculium, quod apud me esset: quia iam mecū agi de
peculio non posset. Sin autem intra annum ageretur: tunc quoq; haberi
dam huius peculij rationem: postquam placuit, alienato homine, per-
mittendum creditori, & cum uenditore, & cum emptore agere. Si
actum sit de peculio cum eo, qui usumfructum in seruo habeat, & mi-
nus consecutus sit creditor: non est iniquum, ut ex uniuerso eius pecu-
lio (siue apud fructuarium, siue apud proprietarium erit) rem conse-
quatur. Nihil interest, operas suas conduxerit seruus à fructuario,
an pecuniam mutuam ab eo acceperit. dari itaq; debebit actio ei aduer-
sus dominum proprietatis, deducto eo, quod seruus peculij nomine
apud fructuarium habet.

XXXVIII. AFRICANVS lib. IX. *questionum.*

DEposui apud filium familias decem, & ago depositi de peculio.
quamuis nihil patri filius debeat, & hæc decem teneat: nihilo ma-
gis tamen patrem damnandum existimauit, si nullum præterea peculi-
um sit. hanc enim pecuniam, cum mea maneat, non esse peculij. de-
niq; quolibet alio agente de peculio, minime dubitandum ait, compu-
tari non oportere. itaq; ad exhibendum agere me, & exhibitam uindi-
care debere. Si nuptura filio familias dotis nomine certā pecuniam
promiserit, & diuortio facto agat de dote cum patre: utrū ne tota pro-
missione, an deducto eo, quod patri filius debeat, liberari eam oporteat:
respōdit. tota promissione eam liberandam esse: cum certe etsi ex
promissione cum eo ageretur, exceptione doli mali tueri se posset. Sti-
chus habebat in peculio Pamphilū, qui est decem. idem Pamphilus de-
bet domino quinq;. si ageret de peculio Stichi nomine: placebat æsti-
mari debere precium Pamphili, & quidem totum: non deducto eo,
Z quod

quod dño Pamphilus deberet. neminem enim posse intelligi, ipsum in suo peculio esse. hoc ergo casu damnū dominū passurū, ut pateretur, si cuilibet alij seruorū suorum peculium non habenti credidisset. idq; ita se habere, euidentius appariturum ait, si Sticho peculium legatum esse pponatur: qui certe, si ex testamento agat, cogendus non est, eius, quod uicarius seruus suus debet, aliter, quā ex peculio ipsius deductionem pati. alioquin futurum, ut si tantundem uicarius domino debeat: ipse nihil in peculio habere intelligatur. quod certe absurdum est. Seruo, quem tibi uendideram, pecuniam credidi. quæsitum est, an ita mihi in te actio de peculio dari debeat, ut deducatur id, quod apud me ex eo remanserit: quod quidem minime uerum est. nec intererit intra annum, quā uendiderim, an postea, experiar. nam nec cæteris quidem, qui tunc cum eo contraxerunt, in me actio datur. in cōtrarium quoq; agentibus mecum his, qui antea cum eo seruo contraxissent: non deducā id, quod postea mihi debere cœperit. ex quo apparebit, onus eius peculij, quod apud me remansit, ad posterioris temporis contractus pertinere non debere.

XXXIX. FLORENTINVS lib. X. institutionum.

Peculium & ex eo consistit, quod parsimonia sua quis parauit, uel officio meruit à quolibet sibi donari: idq; uelut proprium patrimonium, seruum suum habere quis uoluit.

XL. MARTIANVS lib. V. regularum.

Peculium nascitur, crescit, decrescit, & moritur. & ideo eleganter Papyrius Fronto dicebat, peculium homini simile esse. Quomodo autem peculium nascatur, quæsitū est. & ita ueteres distinguūt. si id adquisiuit seruus, quod dominus necesse nō habet præstare: id esse peculium. si uero tunicas, aut aliquid simile, quod ei dominus necesse habet præstare: non esse peculium. ita igitur nascitur peculium. crescit, cum auctum fuit. decrescit, cum serui uicarij moriuntur, res interdunt. moritur, cum ademptum est.

XLI. VLPIANVS lib. XLIII. ad Sabinum.

Nec seruus quidquam debere potest, nec seruo potest deberi. Sed & cum eo uerbo abutimur: factum magis demonstramus, quā ad ius ciuile referimus obligationem. itaq; qd seruo debetur, ab extraneis dominus recte petet. quod seruus ipse debet: eo nomine in peculium, & si quid inde in rem domini uersum est, in dominum actio datur.

XLII. IDEM lib. XII. ad edictum.

In adrogatorem de peculio actionem dandam, quidam recte putant: quamuis Sabinus & Cassius ex ante gesto de peculio actionem non esse dandam existiment.

Paulus

XLIII. PAVLVVS lib. XXX. *ad edictum.*

SI postea, quàm tecum de peculio egi, ante rem iudicatam seruum uendideris: Labeo ait, etiam eius peculij nomine, quod apud emptorem quæsierit, damnari te debere: nec succurrendum tibi. culpa enim tua accidisse, quod seruum uendidisses.

XLIII. VLP IANVS lib. LXIII. *ad edictum.*

SI quis cum filiofamilias contraxerit, duos habet debitores: filium sin solidum, & patrem duntaxat de peculio.

XLV. PAVLVVS lib. LX. *ad edictum.*

IDEOq; si pater filio peculium ademerit: nihilominus creditores cū filio agere possunt.

XLVI. IDEM lib. LXI. *ad edictum.*

QUI peculij administrationem concedit: uidetur permittere generaliter, quod & specialiter permiffurus esset.

XLVII. IDEM lib. III. *ad Plautium.*

QUOTIES in taberna scriptum fuisset, CVM IANVARIO SERVO MEO GERI NEGOCIUM VETO: hoc solum cōsecutum esse dominum constat, ne institoria teneat, non etiam ne de peculio. Sabinus respondit, non aliàs dandam de peculio actionem in dominum, cum seruus fideiussisset: nisi in rem domini, aut ob rem peculiarem fideiussisset. Si semel actum sit de peculio: quamuis minus inueniatur rei iudicandæ tempore in peculio, quàm debet: tamen cautionibus locum esse non placuit de futuro incremento peculij. hoc enim in pro socio actione locum habet, quia socius uniuersum debet. Si creditor serui ab emptore esset partem consecutus: competere in reliquum in uenditorem utile iudicium, Proculus ait. Sed re integra, non esse permittendum auctori, diuidere actionem: ut simul cum emptore, & cum ueditore experiatur. satis enim esse, hoc solū ei tribui, ut rescisso superiore iudicio, in alterum detur exactio: cum electo * reo minus esset consecutus. & hoc iure utimur. Non tantum autem quiuis creditor cum uenditore ex ante gesto agere potest, sed & ipse emptor, id est * al. emptor. & Iuliano uidetur: quamuis & deducere ipse potest aduersus alium agentem: dum tamen id, quod apud se habet, computet. Si seruus deductio peculio uenditus sit: procedit, ut uenditor, & deductione uti possit, sed si post uenditionem coeperit aliquid uenditori seruus debere: non minuit peculia, quia non domino debet. Quæ diximus in emptore & uenditore: eadem sunt, & si alio quouis genere dominium mutatum sit (ut legato, dotis datione) quia quasi patrimonium liberi hominis, peculium serui intelligitur, ubicunq; est.

XLVIII. IDEM lib. XVI. *ad Plautium.*

Z ij

Libera

Libera peculij administratio non permanet, neq; in fugitiuo, neq; in subrepto: sed neq; in eo, de quo nesciat quis, uiuat, an mortuus sit. Cui peculij administratio data est: delegare debitorem suū potest.

XLIX. POMPONIVS lib. III. ad Q. Mutium.

Non solum id peculium est, quod dominus seruo cōcessit: uerum id quoq; quod ignorante quidem eo adquisitum sit: tamen si rescisset, passurus erat esse in peculio. Si ignorante me seruus meus negotia mea administrauerit: tantidem debitor mihi intelligitur, quanti teneretur, si liber negotia mea administrasset. Vt debitor, uel seruus domino, uel dominus seruo intelligatur: ex causa ciuili computandum est. ideoq; si dominus in rationes suas referat, se debere seruo suo: cum omnino neq; mutuum acceperit, neq; ulla causa praecefferit debendi: nuda ratio non facit eum debitorem.

L. PAPINIANVS lib. VII. quæstionum.

Eo tempore, quo in peculio nihil est, pater latitat. in bonorum possessionem eius rei seruandæ causa mitti non possum, qui de peculio cum eo acturus sum: quia non fraudationis causa latitat, qui si iudiciū acciperet, absolui deberet. nec ad rem pertinet, quod fieri potest, ut damnatio sequatur. nam et si in diem, uel sub cōditione debeatur: fraudationis causa non uidetur latitare: tam etsi potest iudicis iniuria condēnari. Sed fideiussorem datū eo tēpore, quo nihil in peculio est, teneri putat Iulianus: quoniam fideiussor futuræ q; obligationis accipi possit: si tamen sic acceptus sit. Si creditor patrem, qui de peculio tenebatur, hæredē instituerit: quia mortis tēpus in Falcidiæ ratione spectatur, illius temporis peculium considerabitur. Etiam postq; dominus de peculio conuentus est, fideiussor pro seruo accipi potest. & ideo qua ratione, si post actionē dictatam seruus pecuniā exsoluit, non magis repetere potest, q; si iudiciū dictatum non fuisset: eadem ratione fideiussor quoq; utiliter acceptus uidebitur: quia naturalis obligatio, quā etiā seruus suscipere uidetur, in litem translata non est. Seruus alienus, cū bona fidē mihi seruiret, numos à Titio mutuatus, mihi dedit, ut eū manumitterē, & manumissi. creditor quærebat, quē de peculio cōueniret: dixi. quantq; creditor electionē aliās haberet, tamen in pposito dominū esse conueniendū: & eum ad exhibendum mecum acturū pecuniæ nomine, quæ ipsi esset adquisita, nec in eam causam alienata, quæ pro capite serui data proponeret. neq; enim admittendū esse distinctionē existimantium: si non manumittam, domini pecuniā esse: manumissione uero secuta, uideri pecuniam ex re mea quæsitam mihi: quoniam magis propter rem meam, quā ex re mea pecunia mihi daretur.

LI. SCAEVOLA lib. II. quæstionum.

Quod

Quod debetur seruo ab extraneis, agēti de peculio nō omnimodo dominus ad quantitātē debiti condēnandus est: cum & sumptus in petendo, & euentus exsecutionis possit esse incertus: & cogitāda sit mora temporis, quod datur iudicatis, aut uenditionis bonorū, si id magis faciendū sit. ergo si paratus sit actionē mandare, absoluetur. Qd enī dicit, si cū uno ex socijs agatur, uniuersum peculiū cōputandum, quia sit cum socio actio: in idem redibit, si actiones paratus sit præstare. & in oībus, quos idcirco teneri dicimus, quia habēt actionē: delegatio pro iusta præstatione est. **LII. PAVLVVS lib. III. quæstionum.**

Ex facto quæritur. qui tutelā quasi liber administrabat, seruus pronuntiatus est. an si conueniatur eius dominus à pupillo (cuius quidem potiorē causam, q̄ creditorū cæterorū serui habendam, rescriptū est) uel id deducatur ex peculio, quod domino debetur: & si putaueris posse deduci: an intersit, utrū cum adhuc in libertatem ageret, debitor domini factus est, an postea: & an de peculio impuberi cōpetat: respondi. nullum priuilegium præponi patri uel domino potest, cum ex persona filij uel serui de peculio conueniuntur. planē in cæteris creditoribus habenda est ratio priuilegiorum. quid enim si filius dotem accepit: tutelam administrauit: merito ergo & in seruo, qui pro tutore egit, id rescriptum est: & quia occupantis melior solet esse conditio, q̄ cæterorum: inhibebitur actio. Planē si ex re pupilli nomina fecit, uel pecuniā in arcam deposuit: datur ei uindicatio numorum, & aduersus debitores utilis actio: scilicet si numos cōsumpserunt. hic enim alienare eos non potuit. quod & in quouis tutore dicendum est. nec tamē interesse puto, quādo domino debere cœperit: utrū cum in libertatis possessione esset, an postea. nam & si Titij seruo credidero, elusq; dominus esse cœpero: deducam, quod prius credidi, si cōueniri de peculio cœpero. quid ergo est: quia de peculio actio deficit, utilis actio in dominum quasi tutelæ erit: ut quod ille pro patrimonio habuit, peculiū esse intelligatur.

Si dos filiofamilias sit data, uel tutelā administrauerit: habēda erit ratio priuilegiorū in actione de peculio, dilata interim cæterorū creditorū actione: uel interposita cautione, si priores agant, qui priuilegiū non habēt: restituturi, quod acceperūt, si inferatur postea cū patre actio priuilegiorū.

LIII. IDEM lib. XII. quæstionum.

Si Sticho peculiū, cum manumitteret, ademptū non est: uidetur concessum. debitores aut conuenire, nisi mandatis sibi actionibus, non potest.

LIIII. SCAEVOLA lib. I. responsorum.

Filiofamilias uni ex hæredibus prædia prælegauit, ut instructa erāt cū seruis. hi serui dñi debitores fuerūt. quæsitū est, an cæteris hæredibus aduersus eū actio de peculio cōpetat: respondi, non competere.

Z iij

Nera-

aliās im
pendēdi

* Aliās to-
tum hoc ca
put deest.

LV. NERATIVS lib. I. *responsorum.*

IS, cum quo de peculio agebam, à te ui exemptus est. quod tunc, cum ui eximeres, in eo peculio fuerit, spectari.

LVI. PAVLVS lib. II. *ad Neratium.*

Quod seruus meus pro debitore meo mihi expromisit, ex peculio deduci debet, & à debitore nihilominus debetur. Sed uideamus, ne credendum sit peculiare fieri nomē eius, pro quo expromissum est. PAVLVS. utiq; si de peculio agente aliquo, deducere uelit: illud nomen peculiare facit.

LVII. TRIPHONINVS lib. VIII. *disputationum.*

Si filius uel seruus, cuius nomine duntaxat de peculio actum est, ante finitum iudicium decesserit: id peculium inspicietur, quod aliquis eorum, cum moriebatur, habuit. Sed eum, qui seruū testamento liberum esse iubet, & ei peculium legat: eius temporis peculium legare intelligi, Iulianus scribit, quo libertas cōpetit. ideoq; omnia incrementa peculij, quoquo modo ante aditam hæreditatem adquisita, ad manumissum pertinere. at si quis extraneo peculium serui legauerit, in coniectura uoluntatis testatoris quæstionē esse: & uerisimilius esse, id legatū, quod mortis tempore in peculio fuerit: ita, ut quæ ex rebus peculiaribus ante aditam hæreditatē accesserint, debeantur: ueluti partus ancillarum, & foetus pecudum. quæ autem seruo donata fuerint, siue ex operis suis adquisierit: ad legatarium non pertinere.

LVIII. SCAEVO LA lib. V. *digestorum.*

VNi ex hæredibus prædia prælegauit, ut instructa erant, cū seruis, & cæteris rebus, & quidquid ibi esset. hi serui domini debitores fuerant, tam ex alijs causis, quàm ex ratione calendarij. quæ sitū est, an cæteris hæredibus aduersus eum pecuniæ ab his debita actio de peculio competat: respondi non competere.

QUANDO ACTIO DE PECVLIO

annalis sit.

Tit. II.

VLPIANVS lib. XXIX. *ad edictum.*

Rator ait. POST MORTEM EIUS, QVI IN ALTERIVS POTESTATE FVERIT: POSTEA 'VE, QVAM' IS EMANCIPTVS, MANVMISSVS, ALIENATVS 'VE FVERIT: DVNTAXAT DE PECVLIO, ET SI QVID DOLO MA-
LO EIUS, IN CVIVS POTESTATE EST, FACTVM FVE-
RIT, QVO MINVS PECVLII ESSET: IN ANNO, QVO PRIMVM DE
EA RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT, IVDICIVM DABO. Quā-
diu

diu seruus uel filius in potestate est, de peculio actio perpetua est: post mortem autē eius, uel postq̃ emancipatus, manumissus, alienatusue fuerit: tēporaria esse incipit, id est annalis. Annus autem utilis computabitur. & ideo si conditionalis sit obligatio: Iulianus scripsit, ex eo computandum annū, non ex quo emancipatus est, sed ex quo peti potuit conditione existente. Merito autem tēporariā in hoc casu fecit prator actionem. nam cum morte uel alienatione exstinguatur peculii: sufficiebat usq; ad annum produci obligationē. Alienatio autem & manumissio ad seruos pertinet, non ad filios: mors autem tam ad seruos, quā ad filios refertur: emancipatio uero ad solū filium. Sed & si alio modo sine emācipatione desierit esse in potestate: annalis erit actio. Sed & si morte patris, uel deportatione, sui iuris fuerit effectus filius: de peculio intra annum hāres patris, uel fiscus tenebuntur. In alienatione accipitur utiq; uenditor, qui actione de peculio intra annum tenetur. Sed & si donauit seruū, uel permutauit, uel in dotē dedit: in eadem causa est. Item hāres eius, qui seruū legauit, non cum peculio. nam si cum peculio, uel legauit, uel liberum esse iussit: quāstionis fuit. & mihi uerius uidetur, non dandā, neq; in manumissum, neq; in eum, cui legatum sit peculii, de peculio actionē. an ergo teneat hāres? & ait Caelius teneri: quia peculii penes eū sit, qui tradendo id, a legatario se liberauit. Pegasus autem cauere hāredi debere ait ab eo, cui peculium legatum sit: quia ad eum ueniunt creditores. ergo si tradiderit sine cautione, erit conueniendus. Si praecepto seruo & peculio, rogatus sit hāres restituere hāreditatem: si de peculio conueniatur, Trebelliani exceptione non utetur, ut Marcellus tractans admittit. is enim, cui restituta est hāreditas, nō tenetur (ut Scauola ait.) cū peculii non habeat, nec dolo fecerit, quo minus haberet. Vusufructu quoq; extincto, intra annū actionem dandā in usufructuarium, Pomponius libro undecimo scripsit. Quāsitum est apud Labeonem. si cū filius uiueret, tu credens eum mortuum, annali actione egeris: & quia annus praeterierat, exceptione sis repulsus: an rursus experiri tibi, comperto errore, permittendum sit? & ait, permitti debere duntaxat de peculio, non etiā de in rem uerso. nā priore iudicio de in rem uerso recte actum esse: quia annua exceptio ad peculii, non ad in rem uersum pertinere.

II. PAVLVVS lib. XXX. ad edictum.

Cum post mortem filij familias annua aduersus patrem actio est, quēadmodum aduersus eum esset perpetua, uiuo filio: ideo si ex causa redhibitionis erat de peculio actio, sex mensium erit post mortem filij. idem dicendū erit in omnibus tēporalibus actionibus. Si seruus, cui creditū est, apud hostes sit: de peculio actio in dominū non anno

anno finienda est: quia postliminio reuerti potest.

III. POMPONIVS lib. III. ad Q. Mutium.

Definitione peculij interdum utendū est, etiam si seruus in rerum natura esse desijt, & actionem prætor de peculio intra annū dat. nam & tunc accessiones & decessionis quasi peculij recipiendas, quanq̃ desijt morte serui, uel manumissione esse peculium: ut possit & accedere peculio, ueluti fructibus, pecorum fœtu, ancillarumq; partibus: & de cedere, ueluti si mortuum sit animal, uel alio quolibet modo perierit.

DE IN REM VERSO.

Tit. III.

VLPIANVS lib. XXIX. ad edictum.

als* pro-
missa.

Si hi, qui in potestate sunt aliena, nihil in peculio habeant: in solidum tamen tenentur, qui eos habent in potestate, si in rem eorum, quod acceptum est, conuersum sit: quasi cum ipsis potius contractum esse uideatur. nec uidetur frustra de in rem uerso actio *permessa, quasi sufficeret de peculio. rectissime enim Labeo dicit, fieri posse, ut & in rem uersum sit: etiam si cesset de peculio actio. quid enim si dominus peculium ademit sine dolo malo? quid si morte serui extinctum est peculium, & annus utilis præterijt? de in rem uerso nanq; actio perpetua est: & locū habet, siue ademit sine dolo malo, siue actio de peculio anno finita est. Itē si plures agant de peculio: proficere hoc ei, cuius pecunia in rem uersa est, debet, ut ipse uberiorem actionem habeat. certe si præuentū sit ab aliquo, & actum de peculio: de in rem uerso actio, an cesset, uidendum. & refert Pomponius Iulianū existimare, de peculio actione perimi de in rem uerso actionem: quia in peculium cōuersum esset, quod in rem domini uersum erat: & pro seruo solutū esset, quemadmodū si ipsi seruo à domino fuisset solutum. Sed ita demum: si præstiterit ex actione de peculio dominus, quod seruus in rem eius uerterat. cæterum si non præstiterit: manet actio de in rem uerso.

II. IABOLENVS lib. XI. ex Cassio.

Qui numis acceptis seruum manumisit, agi cum eo de in rem uerso non potest: quia dando libertatē locupletior ex numis non fit.

III. VLPIANVS lib. XXIX. ad edictum.

Quod si seruus domino quantitatem dederit, ut manumittatur, quam à me mutuam accepit: in peculium quidem hanc quantitatem non computari: in rem autem uideri uersum, si quid plus sit in eo, quod seruus dedit, quā est in serui precio. In rem autē uersum uidetur: siue id ipsum, quod seruus accepit, in rem domini conuerterit: ueluti

ueluti si triticum accepit, & id ipsum in familiā domini cibariis no-
mine consumpsit: aut si pecuniam à creditore acceptā dominico credi-
tori soluerit. Sed et si errauit in soluendo, & putauit creditorem eū, qui
non erat: æque in rem uersum esse, Pōponius libro undecimo ait, qua-
tenus indebiti repetitionem dominus haberet. siue cū seruus domini-
ci negocij gerēdi administrādiue causa quid gessit: ueluti si mutuatus
est pecuniā, ut frumentū compararet ad familiā alendā, uel uestimēta,
ad uestiendam: siue peculiariter mutuatus, postea in rem domini uer-
tit. hoc enim iure utimur, ut etiam si prius in peculium uertit pecuni-
am, mox in rem dñi: de in rē uerso esse actio possit. Et regulariter
dicimus, toties de in rem uerso actionem esse: quibus casibus procura-
tor mandati, uel qui negocium gessit, negociorum gestorum haberet
actionem: quotiesq; aliquid ita consumpsit seruus, ut aut rem melio-
rem dominus haberet, aut nō deteriore. Proinde si seruus sumpsit
pecuniam, ut se aleret, & uestiret secundum consuetudinem domini,
id est, usq; ad eum modū, quē dominus ei pręstare consueuerat: in rem
domini uideri uertisse, Labeo scribit. ergo idem erit & in filio. Sed si
mutua pecunia accepta, domum dominicā exornauit tectorijs, & qui-
busdam alijs, quę magis ad uoluptatem pertinent, quā ad utilitatē:
non uidetur uersum, quia nec procurator hoc imputat: nisi forte man-
datum domini, aut uoluntatem habuerit. nec debet ex eo onerari do-
minus, quod ipse facturum non esset. quid ergo? pati debet dominus
creditorem hoc auferre, sine domus suę uidelicet iniuria: ne cogendus
sit dominus uendere domum, ut quanti preciosior facta est, id pręstet.

Itē Labeo ait. si seruus mutuatus numos à me, alij eos crediderit: de
in rē uerso dominū teneri, quod nomē ei adquisitū sit. quā sententiam
ita Pomponius probat, si non peculiare nomen fecit, sed quasi domi-
nicę rationis. ex qua causa hactenus erit dominus obligatus: ut si non
putat sibi expedire, nomē debitoris habere: cedat creditori actionibus,
procuratoremq; eum faciat. Nec nō illud quoq; in rem domini uer-
sum, Labeo ait, quod mutuatus seruus, domino emit uolenti ad luxu-
rię materiā (unguenta forte) uel quod ad delicias, uel ad turpes sum-
ptus subministrauit. neq; enim spectamus, an bono domini accesserit,
quod cōsumptum est: sed an in negocium domini. Vnde recte dicitur:
etsi frumentum comparauit seruus ad alendam domini familiam, &
in horreo dominico reposuit, & hoc perijt, uel corruptum est, uel arsit:
uideri in rem uersum. Sed etsi seruū domino necessariū emisset,
isq; decessisset: uel insulā fulcisset, eaq; ruiisset: dicerē esse actionem de
in rem uerso. Sed si accepit, quasi in rē domini uerteret, nec uertit,
& decepti creditorem: nō uidetur uersum, nec tenetur dominus: ne cre-

dulitas creditoris domino obesset, uel calliditas serui noceret: quid tamen, si is fuit seruus, qui solitus erat accipiens uertere: adhuc non puto nocere domino, si alia mente seruus accepit: aut si cum hac mente accepisset, post ea aliò uertit. curiosus igitur debet esse creditor, quo uertatur. Sed si mutuatus sit pecuniam seruus ad uestem, comparandam, & numi perierint: quis de in rem uerso agere possit, utrum creditor, an uenditor? puto autem, si quidem precium numeratum sit: creditorem de in rem uerso acturum, & si uestis perierit. Si aut non fuit precium solutum, ad hoc tamē data pecunia, ut uestis emeretur, & pecunia perijt, uestis tamen familiæ diuisa est: utiq; creditorem de in rem uerso actionem habere. num & uenditor habeat actionem? quia res eius peruenerunt in rem domini: ratio hoc facit, ut teneatur. unde incipiet dominus teneri ex una causā duobus. proinde etsi tam pecuniā, quā uestis perijt: dicendum erit, utriq; dominum teneri. quoniam ambo in rem domini uertere uoluerunt.

IIII. CAIVS lib. IX. ad edictum provinciale.

Sed dicendum est, occupantis meliorem conditionem esse debere. Snam utriq; condemnari dominum de in rem uerso, iniquum est.

V. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Si res domino non necessarias emerit seruus, quasi domino necessarias, ueluti seruus: hactenus uideri in rem eius uersum, Pomponius libro quinto scribit, quatenus seruorum uerū precium faciat: cū si necessarias emisset, in solidum quanto uenissent, teneretur. Idem ait, siue ratum habeat serui contractum dominus, siue non: de in rem uerso esse actionem. Quod seruus domino emit, siquidē uolūtate eius emit, potest quod iussu agi. si uero non ex uoluntate: siquidē dominus ratum habuerit, uel alioquin rem necessariā, uel utilem domino emerit: de in rem uerso actio erit. si uero nihil eorū est: de peculio erit actio.

Placet non solum eam pecuniam in rem uerti, quæ statim à creditore ad dominum peruenerit: sed & quæ prius fuerit in peculio. hoc autem toties uerum est, quoties seruus rem domini gerēs, locupletiores eum facit numis peculiaribus. alioquin si seruo peculium dominus adiunxerit, uel uēdat eum cum peculio, uel rem eius peculiarem, & precium exigat: non uidetur in rem uersum.

VI. TRIPHONIVS lib. I. disputationum.

Nam si hoc uerum esset: etiam ante, quā uenderet rem peculiarem, de in rem uerso teneretur: quia hoc ipso, quod seruus rem in peculio haberet, locupletior fieret. quod aperte falsum est.

VII. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Et ideo & si donauit seruus domino rem peculiarem, actio de in rem uerso

uerso cessabit. & sunt ista uera. Planè si mutuū seruus accepit, & donandi animo soluit, dum non uult eum debitorem facere peculiarem: de in rem uerso actio est. Illud uerum non est, quod Mela scribit: si seruo meo argentum dederis, ut pocula tibi faceret ex quolibet argento, & factis mox poculis seruus decesserit: esse tibi aduersus me de in rem uerso actionem: quoniam possum pocula uindicare. Illud planè uerum est, quod Labeo scribit: si odores & unguenta seruus emerit, & ad funus erogauerit, quod ad dominum suum pertinebat: uideri in rem domini uersum. Idem ait, etsi hæreditatem à seruo tuo emero, quæ ad te pertinebat, & creditoribus pecuniâ soluero: deinde hæreditatem mihi abstuleris: ex empto actione me id ipsum consecuturum. uideri enim in rem tuam uersum. nam etsi hæreditatem à seruo emero, ut quod mihi ab ipso seruo debebatur, compensare: licet nihil solui, tamen consequi me ex empto, quod ad dominum peruenit. ego aut non puto de in rem uerso esse actionem emptori: nisi hoc animo gesserit seruus, ut in rem domini uerteret. Si filiusfamilias pecuniam mutuatus, pro filia sua dotē dederit: in rem patris uidetur uersum, quatenus auus pro nepte daturus fuit. quæ sententia ita demum mihi uera uidetur, si hoc animo dedit, ut patris negotium gerens.

VIII. PAVLVS lib. XXX. ad edictum.

ET nihil interesse, Pomponius ait: filia suæ nomine, an sororis, uel neptis ex altero filio natæ dederit. idem ergo dicemus, & si seruus mutuatus fuerit, & domini sui filia nomine in dotem dederit.

IX. IABOLENVS lib. XII. ex Cassio.

SI uero pater dotem daturus nō fuit: in rem patris uersum esse non uidetur.

X. VLPIANVS lib. XXIX. ad edictum.

SI pro patre filius fideiusserit, & creditori soluerit: in rem patris uidetur uersum, quia patrē liberauit. cui simile est, quod Papinianus libro nono quæstionum scribit. si filius quasi defensor patris iudicium suscepit, & sit condemnatus: de in rem uerso teneri patrem. namque filius eum iudicio suscepto liberauit. Idem tractat Papinianus, & si quod patrem dare oporteret, à filio sim stipulatus: & ita conuenerim filium. nam & hic de in rem uerso fore actionem: nisi si donare patri filius uoluit, dum se obligat. quare potest dici: etsi de peculio actionē, quasi defensor patris, suscepit: teneri patrem de in rem uerso, usque ad peculij quantitatem. cuius sententiæ id erit emolumentum: ut si finita sit actio de peculio, de in rem uerso conueniatur. ego & ante condemnationem, post iudiciū patris nomine acceptum, de in rem uerso patrem teneri puto. In rem uersum autē uidetur, prout aliquid uersum est. proinde si pars uersa est, de parte erit actio. Sed utrū in sortem dūtaxat

AA ij tene-

tenebitur dominus, an & in usuras? & siquidem promisit usuras: Marcellus libro quinto digestorum scribit, dominum præstaturum. Sed si non sint promissæ: utique non debebuntur: quia in stipulatum deductæ non sunt. planè si contemplatione domini pecuniam dedi, non gerenti seruo negocia domini, sed ipse gerens: negotiorum gestorum actione poterit etiam de usuris experiri.

Versum autem sic accipimus, ut duret uersum: & ita demum de in rem uerso competit actio, si non sit à domino seruo uel filio solutum. Si tamen in necem creditoris, id est, perdituro seruo, uel filio solutum sit: desinit quidem uersum, æquissimum autem est, de dolo malo aduersus patrem uel dominum competere actionem. nam & peculiaris debitor, si fraudulenter seruo soluerit, quod ei debebat, non liberatur.

Si domini debitor sit seruus, & ab alio mutuatus, ei soluerit: hætenus non uertit, quatenus domino debet: quod excedit, uertit. proinde si cum domino deberet triginta, mutuatus quadraginta, creditori eius soluerit, uel familiam exhibuerit: dicendum erit, de in rem uerso in decem competere actionem. at si tantumdebeat: nihil uidetur uersum. nam (ut Pomponius scribit) aduersus lucrum domini uidetur subuentum. & ideo siue debitor fuit domino, cum in rem uerteret: nihil uideri uersum. siue postea debitor esse domini coepit: desinere uersum. idemque & si soluerit ei. Plus dicit. etsi tantumde ei donauit dominus, quantum creditori soluit pro se: siquidem remunerandi animo: non uideri uersum. si uero alias donauit: durare uersum. Idem querit. si decem in rem domini uerterit, & postea tantandem summam à domino mutuatus sit, habeat præterea & peculiū decem: utrum desijt esse uersum? an uero, quoniam est peculiū, unde detrahatur debitum, de in rem uerso non tollimus actionem? an potius ex utroque pro rata detrahimus? ego autem rem puto sublatam de in rem uerso actionem, cum debitor domini sit constitutus.

Item querit. si in rem tuam uertit, & debitor tuus factus sit: mox creditor eiusdem summæ, quam tibi debuit: an renascatur de in rem uerso actio, an uero ex post facto non conualescat? quod uerum est.

Idem tractat, an ex euentu possit in rem patris filius uertere: ueluti si duo rei pater & filius fuerint, & filius mutuatus suo nomine soluat: uel si filio iussu patris credideris, & filius creditum tibi soluerit. mihi uidetur, siquidem pecunia ad patrem peruenerat: uideri in rem uersum. quod si non fuit, & suum negotium gerens filius soluit: non esse de in rem uerso actionem.

XI. PAVLVS lib. XXX. ad edictum.

Quod si seruus in hoc mutuatus fuerit, ut creditori suo solueret: non erit in rem uersum, quæmuis actione de peculio liberatus sit dominus.

XII. CAIVS lib. IX. ad edictum provinciale.

Si

Si fundum patri domino uel emit seruus uel filiusfamilias: uersum quidē esse uidetur: ita tamen, ut siue minoris sit, quā est emptus: tantum uideatur in rem uersum, quanti dignus sit. siue pluris sit: non plus uideatur in rem uersum, quā est emptus.

XIII. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Si in rem alterius ex dominis uersum sit: utrum is solū, in cuius rem uersum est, an & socius possit conueniri, quæritur? & Iulianus scribit, eum solum conueniri, in cuius rem uersum est, sicuti cum solus iussit. quam sententiam libro duodecimo digestorum Iuliani MARCELLVS NOTAT. interdū & propter hoc, quod in rem alterius socij uersum est, de in rem uerso cum altero agi potest: qui conuentus, à socio petere potest id, in quo damnatus fuit. quid enim dicemus, si peculiū seruo ab altero ademptum fuerit?

XIII. PAVLVS lib. XXX. ad edictum.

Ergo hæc quæstio ita procedit, si de peculio agi non potest.

XV. VLP IANVS lib. II. disputationum.

Si filiusfamilias constituerit, quod pater debuit: uidendum est, an de in rem uerso actio dari debeat. at qui nō liberauit patrem. nam qui constituit, se quidem obligat, patrem uero non liberat. planē si post soluit constitutum: licet pro se uideatur soluisse, hoc est ob id, quod constituit: in rem tamen patris uertisse merito dicitur.

XVI. ALFENVS lib. II. digestorum.

Quidam fundum colendum seruo suo locauerat, & boues ei dederat. cum hi boues non essent idonei: iusserat eos uenire, & his numis, qui recepti essent, alios reparari. seruus boues uendiderat. alios redemerat. numos uenditori non soluerat. postea conturbauerat. qui boues uendiderat, utrum numos à domino petat actione de peculio, an quod in rem domini uersum est: cum boues, pro quibus pecunia peteretur, penes dominum essent? respondit, non uideri peculij quidquam esse: nisi si quid deducto eo, quod seruus domino debuisset, reliquum fieret. illud sibi uideri: boues quidē in rem domini uersos esse, sed pro ea re soluisse tantum, quanti priores boues uenissent. si quid amplioris pecuniæ posteriores boues essent: eius oportere dominū condemnari.

XVII. AFRICANVS lib. VII. quæstionum.

Seruus si in rem domini pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit: nihilominus posse cum domino de in rem uerso agi existimaui. nam etsi procurator meus in negocia mea impenfurus, pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdiderit: recte eū hoc nomine mandati, uel negociorum gestorū acturum. Cum Stichō uicario serui tui Pamphili contraxi. actio de peculio, & de in rem uerso dari debet: ut quod uel in

tuam, uel ipsius rem, uel in peculium Pamphili uersum sit, cōprehendatur: scilicet etiā si mortuo, uel alienato Stichus agatur. quod si Pamphilo mortuo agam: magis est, ut quamuis Stichus uiuat: tamē de eo, quod in peculio Pamphili uersum est, non nisi intra annū, quā is decessit, actio dari debeat. etenim quodāmodo de peculio Pamphili tū uidebor experiri: sicuti & si quid iussu ei9 credidissē, experirer. nec nos mouere debet, quod Stichus, de cuius peculio agitur, uiuat: quando nō aliter ea res in peculio eius esse potest, quā si Pamphili peculium maneat. eadem ratio efficiet, ut id, quod in peculiū Pamphili uersum est, ita prāstari debere dicamus: ut prius eius, quod tibi Pamphilus debuit, deductio fiat. quod uero in tuam rem uersum fuerit: prāstetur, etiā nō deducto eo, quod Pamphilus tibi debebat.

XVIII. NERATIUS lib. VI. membranarum.

Quamuis in eam rem pro seruo meo fideiusseris, quā ita cōtracta est, ut in rem meam uerteretur: ueluti si cum seruus frumētum emisset, quo familia aleretur, uenditori frumēti fideiusseris: propius est tamen, ut de peculio eo nomine, non de in rem uerso agere possis: ut
ut ut uni *unius duntaxat in quoquo contractu de in rem uerso actio sit, qui id
duntaxat , ipsum credidit, quod in rem domini uersum est.

cū quo cō-
tractū est.

XIX. PAVLVS lib. III. questionum.

Filius familias togam emit. mortuo deinde eo, pater ignorans, & putans suam esse, dedicauit eam in funus eius. Neratius libro secundō responforum ait, in rem patris uersum uideri. in actione autē de peculio, quod in rerum natura nō esset, uno modo aestimari debere: si dolo malo eius, cum quo ageretur, factū esset. *atquin si filio pater togā
aliās* ali- emere debuit: in rem patris uersa est, nō nunc, cum funeratur, sed quo
oqui. tempore emit. funus enim filij æs alienum patris est. & Neratius quoq;, qui de in rem uerso patrem teneri putauit: ostendit negocium hoc (id est sepulturā, & funus filij) patris esse æs alienum, non filij. Factus est ergo debitor peculij, quamuis res non exstet, ut etiam de peculio possit conueniri. in quam actionem uenit, & quod in rem uersum est. quā tamē adiectio tūc necessaria est, cū annus post mortē filij excessit.

XX. SCAEVOLA lib. I. responforum.

Pater pro filia dotem promisit: & conuenit, ut ipse filiam aleret. nō prāstante patre, filia à uiro mutuam pecuniam accepit, & mortua est in matrimonio. respondi. si ad ea id, quod creditum est, erogatū esset, sine quibus aut se tueri, aut seruos paternos exhibere non potuisset: dandam de in rem uerso utilē actionem. Seruus absentis rei publicæ causā, pupilli seruis pecuniam credidit: subscribente tutore, stipulatione in personam tutoris translata, quā situm est, an aduersus pupillū
com-

competat actio: respondi. si cum in rem pupilli daretur, id in rem eius uersum est: & quo magis actus seruorum confirmaretur, tutor spon- dit: posse nihilominus dici, de in rem uerso cum pupillo actione fore.

XXI. IDEM lib. V. digestorum.

Filiam familias duxit quis uxorem, patre dotem promittente: & co- uenit inter omnes personas, uti eam pater, aut ipsa se tueretur. ma- ritus ei mutuos numos dedit: cum iuste putaret, patrem eius ministra- turum tantum salarium, quantum dare filiae suae instituerat. eos numos illa in usos necessarios sibi, & in seruos, quos secum habebat, consum- psit. aliquantum etiam, cum ei res familiaris credita esset, ex pecunia mari- ti in easdem causas conuerit. deinde prius, quam pater salarium ex- pleret, moritur filia. pater impensam recusat. maritus res mulieris reti- net. quaero, an de in rem uerso aduersus patrem actio cõperat: respon- di. si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sine quibus aut se tue- ri, aut seruos paternos exhibere non potuisset: dandam de in rem uer- so utilem actionem.

QVOD IVSSV.

Tit. IIII.

VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

M

Erit ex iussu domini uel patris, in solidum aduersus eum iudicium datur. nam quodammodo cum eo contrahi- tur, qui iubet. Iussum autem accipiendum est: siue te- statò quis, siue per epistolam, siue uerbis, aut per nunciũ, siue specialiter in unum contractum iusserit, siue genera- liter. & ideo si sic contestatus sit, QVOD VOLES CVM STICHO SER- VO MEO NEGOCIVM GERERE, PERICVLO MEO: uidetur ad omnia iussisse, nisi certa lex aliquid prohibeat. Sed ego quaero, an reuocare hic iussum ante, quam credatur, possit: & puto posse, quemadmodum si mandasset, & postea ante contractum contraria uoluntate mandatũ reuocasset, & me certiorasset. Sed & si madauerit pater dominusue, uidetur iussisse. Sed & si serui chirographo subscripserit dominus: te- netur quod iussu. Quid ergo, si fideiusserit pro seruo: ait Marcellus, non teneri quod iussu. quasi extraneus enim interuenit. neq; hoc dicit ideo, quod nõ teneatur ex causa fideiussionis: sed quia aliud est fideiu- bere, aliud iubere. Deniq; idem scribit: & si inutiliter fideiusserit, tamẽ eum nõ obligari quasi iusserit. quæ sententia uerior est. Si ratum ha- buerit quis, quod seruus eius gessit, uel filius: quod iussu actio in eum datur. Si pupillus dominus iusserit: utiq; non tenebitur, nisi tutore auctore iussit. Si iussu fructuarij erit cum seruo contractũ, item eius, cui

cui bona fide seruijt: Marcellus putat, quod iussu dandam in eos actionem. quam sententiam & ego probo. Si curatore adolescentis, uel furiosi, uel p̄digi iubente, cum seruo cōtractum sit: putat Labeo, quod iussu dandam actionem in eos, quorum fuerit seruus. idem etiam in uero procuratore. sed si procurator uerus non sit: in ipsum porius dandam actionem, idem Labeo ait.

II. PAVLVVS lib. XXX. ad edictum.

Si tutoris iussu seruo pupilli creditum sit: puto, si ex utilitate pupilli creditum sit: in pupillum esse dandam actionem, quod iussit tutor.

Si iussu domini ancillæ, uel iussu patris filiæ creditum sit: danda est in eos quod iussu actio. Si iussu meo cum alieno seruo contractum fuerit, eumq; postea redemero: quod iussu actione nō tenebor: ne actio, quæ ab initio inutilis fuerat, euentu confirmetur.

III. VLPIANVS lib. II. responsorum.

Dominum, qui iussit semissibus usuris seruo suo mutuam pecuniā credi: hactenus teneri, quatenus iussit: nec pignoris obligatio nem locū habere in his prædijs, quæ seruus nō ex uoluntate domini obligauit.

III. IDEM lib. X. ad edictum.

Si iussu eius, qui administrationi rerum ciuitatis præpositus est, cum seruo ciuitatis negociū contractū sit: Pōponius scribit, qđ iussu cū eo agi posse.

V. PAVLVVS lib. III. ad Plautium.

Si dominus uel pater pecuniā mutuā accepturus, iusserit seruo filioñe numerari: nulla quæstio est, quin ipsi condici possit. imō in hoc casu de iussu actio non competit. Si unus ex serui dominis iussit contrahi cum eo: is solus tenebitur. sed si duo iusserint: cum quouis in solidum agi potest: quia similes sunt duobus mandantibus.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER DECIMVS SEXTVS.

AD SENATVSCONSULTVM VELLEIANVM. Tit. I.

PAVLVVS lib. XXX. ad edictum.

Elleiano senatusconsulto plenissime cōprehensum est, ne pro ullo fœminæ intercederent. nam sicut moribus ciuilia officia adempta sunt fœminis, & pleraq; ipso iure non ualent: ita multo magis adimendum eis fuit iudicium.

cium, in quo non sola opera, nudumq; ministerium earum uersaretur, * sed etiam periculum rei familiaris *. æquum autem uisum est, ita * Hæc ali-
mulieri succurri: ut in ueterem debitorem, aut in eum, qui pro se con-
stituisse mulierem ream, actio daretur. magis enim ille, quàm credi-
tor mulierem decept.

II. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

ET primo quidem temporibus diui Augusti, mox deinde Claudij, edictis eorum erat interdictum, ne fœminæ pro uiris suis interce-
derent: postea factum est senatusconsultum, quo plenissime fœminis omnibus subuentum est. cuius senatusconsulti uerba hæc sunt. QVOD MARCVS SYLLANVS ET VELLEIVS *TVTOR CONSVLES VERBA * aliâs, au-
FECERVNT DE OBLIGATIONIBVS FOEMINARVM, QVAE PRO
ALIIS REAE FIERENT: QVID DE EA RE FIERI OPORTERET, DE
EA RE ITA CONSVLVERVNT. QVOD AD FIDEIVSSIONES ET MV
TVI DATIONES PRO ALIIS, PRO QVIBVS INTERCESSERVNT FOE
MINAE, PERTINET: (TAMETSI ANTEA VIDETVR ITA IVS DICTVM
ESSE, NE EO NOMINE AB HIS PETITIO FIAT, NE'VE IN EAS A-
CTIO DETVR.) CVM EAS VIRILIBVS OFFICIIS FVNGI, ET EIVS GE-
NERIS OBLIGATIONIBVS OBSTRINGI, NON SIT AEQVVM: ARBI-
TRARI SENATVM, RECTE EOS ATQVE ORDINE FACTVROS, AD
QVOS DE EA RE IN IVRE ADITVM ERIT: SI DEDERINT OPE-
RAM, VT IN EA RE SENATVS VOLVNTAS SERVETVR. Verba
itaq; senatusconsulti excutiamus, prius providentia amplissimi ordi-
nis laudata: qua opem tulit mulieribus, propter sexus imbecillitatem
multis huiuscemodi casibus suppositis, atq; obiectis. sed ita demum eis
subuenit, si non callide sint uersatæ. hoc enim diuus Pius & Severus
rescripserunt. nam deceptis, non decipientibus iura opitulantur. & est
egregium Seueri rescriptum. ταῖς ἀπατώσεως γυναιξί δὲ δόγμα τῆς συγ-
κλήτης ἐπὶ τῆς οὐ βοκῶν. Infirmitas enim fœminarum, non calliditas auxi-
lium commeruit. Omnis omnino obligatio senatusconsulto Vel-
leiano compræhenditur: siue uerbis, siue re, siue quocunq; alio contra-
ctu intercesserint. Sed etsi mulier * defensor alicuius exstiterit: procul aliâs * de
dubio intercedit. suscipit enim in se alienam obligationem: quippe cū fenstrix.
ex hac re subeat condemnationem. proinde neq; maritum, neq; filium,
neq; patrem permittitur mulieri defendere.

III. PAVLVVS lib. XXX. ad edictum.

Sed si eum defendat, qui damnatus regressum ad eam habeat: uelu
eti cum uenditorē hæreditatis sibi uenditæ, uel fideiussorem suum
defendat: intercedere non uidetur.

III. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

BB Sed

Sed si ego cum muliere ab initio contraxerim, cum ignorarem, cui hoc factum uellet: non dubito senatusconsultū cessare, & ita diuus Pius & Imperator noster rescripserunt. proinde si dum uult Titio donatum, cepit à me mutuā pecuniam, & eam Titio donauit: senatusconsultum cessabit. Sed etsi tibi donatura, creditori tuo numos numerauit: non intercedit. senatus enim obligatā mulieri succurrere uoluit, non donanti. hoc ideo: quia facilius se mulier obligat, q̄ alicui donat.

V. CAIVS lib. IX. ad edictum prouinciale.

Nec interest, pecuniam soluendi causa numeret, an quamlibet suam rem in solutum det. nam etsi uendiderit rem suam: siue precium acceptum pro alio soluit, siue emptorem delegauit creditori alieno: non puto senatusconsulto locum esse.

VI. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Si fideiussores pro defensore absentis filij mandatu matris eius intercesserint: quæritur, an etiam his senatusconsulto subueniatur? & ait Papinianus libro nono quæstionum, exceptione eos usuros. nec multum facere, quod pro defensore fideiusserunt: cum contemplatione mandati matris interuenerint. planè (inquit) si is, qui accepit eos si deiussores, matrem eis mandasse ignorauit: exceptionem senatusconsulti replicatione doli repellendam.

VII. PAPINIANVS lib. IX. quæstionum.

Quamquam igitur fideiussor doli replicatione opposita defensionem exceptionis amittit: nullam tamè replicationem aduersus mulierem habebit: quia non poterit facti ignorationem prætere. Sed non erit iniquum, dari negotiorum gestorum actionem in defensorem: quia mandati causa per senatusconsultum constituitur irrita, & pecunia fideiussoris liberatur.

VIII. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Quamuis pignoris datio intercessionem faciat: tamen Iulianus libro duodecimo digestorum scribit, redhibitionem pignoris (si creditrix mulier re, quam pignori acceperat, debitori liberauerit) non esse intercessionem. Si mulier interuenerit apud tutores filij sui, ne prædia eius distraherent, & indemnitate eis repromiserit: Papinianus libro nono quæstionum, non putat eam intercessisse. nullā enim obligationem alienam recepisse, neq̄ ueterem, neq̄ nouam: sed ipsam fecisse hanc obligationem. Si mulier apud Primum pro Secundo interuenerit, mox pro Primo apud creditorem eius: duas intercessionem factas esse, Iulianus libro duodecimo digestorū scribit: unā pro Secundo apud Primum, aliam pro Primo apud creditorem eius. & ideo Primo restitui obligationem, & aduersus eum. Marcellus autem notat,

rat, esse aliquam differentiam: utrum hoc agatur, ut ab initio mulier in alterius locum subdatur, & onus debitoris, à quo obligationē transferre creditor uoluit, suscipiat: an uero quasi debitor delegetur: scilicet ut cum quasi debitor est delegata, una sit intercessio. proinde secundum hanc suam distinctionem, in Primi fideiussione, ubi quasi debitor delegata est: exceptionem ei senatusconsulti Marcellus non daret. sed condemnata, uel ante condemnationem, condicere utiq; ei, à quo delegata est, poterit: uel quod ei abest, uel si nondum abest, liberationem. Interdum intercedenti mulieri & conditio competit: ut puta si contra senatusconsultum obligata, debitorem suum delegauerit. nam hic ipsi competit conditio: quemadmodū & si pecuniam soluisset, condiceret. soluit enim & qui reū delegat. Sed si is, qui à muliere delegatus est, debitor eius non fuerit: exceptione senatusconsulti poterit uti, quemadmodum mulieris fideiussor. Planē si mulier intercessura debitorem suum delegauit, senatusconsultum cessat: quia etsi pecuniam numerasset, cessaret senatusconsultum. mulier enim per senatusconsultum releuatur: non in his, quæ deminuit, restituitur. Sed si eū delegauerit, qui debitor eius non fuit: fraus senatusconsulto facta uidebitur, & idcirco exceptio datur. Quoties pro debitore intercesserit mulier: datur in eū pristina actio, etsi ille prius acceptilatione liberatus sit, quā mulier intercesserit. Si conuenerit cum debitore, ut expromissorem daret, & accepto ei latum sit: deinde is mulierem dederit, quæ auxilio senatusconsulti munita est: potest ei condici, quasi non dedisset. quid enim interest, non det, an talem det: nō erit igitur actio utilis necessaria, cum conditio cōpetat. Marcellus quoq; scribit: si mulieri post intercessionem accepto tulerit creditor: nihilominus restitutoriam actionem ei dari debere. inanem enim obligationem ei dimissam. Si mulier post intercessionem sic soluerit, ne repetere possit: iuste prior debitor actionem recusat. Sed cum releuatur reus, si mulier sic soluit, ut repetere nō possit: & cum ei mulieri, quæ repetere non poterat, si soluisset, accepto tulerit creditor: similiter releuatur reus. Quanquam in omnes, qui liberati sunt, restituitur actio: non tamen omnibus restituitur. ut puta duo rei stipulandi fuerunt. apud alterum mulier intercessit. ei soli restituit obligatio, apud quē intercessit. Si mulieris hæres exstitit creditor: uidendū, an restitutoria uti non possit. & ait Iulianus libro duodecimo, restitutoria eum nihilominus usurum. nec immerito: cum nō obligatæ cum effectu successerit. deniq; in Falcidia hoc æs alienum nō imputabitur. Planē si mihi pponas, mulierem ueteri debitori successisse: dicendum erit, restitutoria eā cōueniri posse. sed & directa actione. nihil enim eius interest, qua actione cōueniatur. Si cum essem tibi contractu

rus, mulier interuenerit, ut cum ipsa potius contraham: uidetur intercessisse. quo casu datur in te actio, quæ instituit magis, quæ restituit obligationem: ut perinde obligeris eodem genere obligationis, quo mulier obligata est. uerbi gratia. si per stipulationem mulier: & tu quasi ex stipulatu conueniaris. Illud uidendum est: si mulier pro eo interuenit, qui si cum ipso contractum esset, non obligaretur: an hac actione ille debeat teneri. ut puta si pro pupillo intercessit, qui sine tutoris autoritate non obligatur. & puto non obligari pupillum, nisi locupletior factus est ex hoc contractu. Item si minor uiginti quinque annis sit, pro quo mulier intercessit: in integrum restitutionem poterit implorare. uel cum filius contra senatusconsultum contracturus esset.

IX. PAVLVVS lib. V. regularum.

Sed si pro alieno seruo intercedat, quemadmodum in patrem familias, a^{ls}* prior ei restituitur actio: ita in dominum quoque restituenda erit. re reum restit.

X. VLP IANVS lib. XXIX. ad edictum.

Hæ actiones, quæ in eos, pro quibus mulier intercessit, dantur: & hæredibus, & in hæredes, & perpetuo cõpetunt. habent enim rei persecutione. cæteris quoque honorarijs successoribus dabuntur, & aduersus eos

XI. PAVLVVS lib. XXX. ad edictum.

Si mulier, tanquam in usus suos, pecuniam acceperit, alij creditura: non est locus senatusconsulto. alioquin nemo cum foeminis contrahet: quia ignorari potest, quid acturae sint.

XII. IDEM lib. VII. breuius edicti.

Imò tunc locus est senatusconsulto, cum scit creditor eam intercedere.

XIII. CAIVS lib. IX. ad edictum provinciale.

Aliquando, licet alienam obligationem suscipiat mulier, non adiuuatur hoc senatusconsulto. quod tum accidit, cum prima facie quidem alienam, re uera autem suam obligationem suscipit. ut ecce si ancilla ob pactionem libertatis expromissore dato, post manumissionem id ipsum suscipiat, quod expromissor debebat: aut si hæreditatem emerit, & æs alienum hæreditarium in se transcribat: aut si pro fideiussore suo intercedat. De pignoribus prioris debitoris non est creditori noua actio opus: cum quasi Seruiana, quæ hypothecaria uocatur, in his utilis sit: quia uerum est de pignoribus cõuenisse, nec solum tam esse pecuniam.

* Alias de sunt hæc. Si sub conditione, uel in diem mulier pro alio intercesserit: etiam pendente conditione, uolenti creditori cum prior re debitore experiri*, actio danda est restitutoria. quod enim bonum est, expectare conditionem, uel diem: cum in ea caussa sit prior iste debitor, ut omnino ipse debeat suscipere actionem?

XIIII. IULIANVS lib. XII. digestorum.

SI mulier contra senatusconsultum intercesserit: æquum est, non solum in ueterem debitorem, sed & in fideiussores eius actionem restitui. nam cum mulieris persona subtrahatur creditori propter senatusconsultum, integra causa pristina restituenda est.

XV. IDEM lib. L. digestorum.

SI mulieri solvero id, quod tibi debebam, & ab ea ratam rem te habitarum stipulatus fuero, & forte te ratum non habente agere ex stipulatu instituerem: exceptio senatusconsulti, quod de intercessionibus foeminarum factum est, non proderit mulieri. non enim uideri potest, alienam obligationem recusare, cum maneat debito obligatus, & ipsa de lucro agat: ac potius reddere cogatur, quod non debitum acceperat, quam pro alio soluere.

XVI. IDEM lib. III. ad Urseium Feroam.

SI mulier contra senatusconsultum Velleianum pro me intercessisset Titio, egoque mulieri id soluissim, & ab ea Titius eam pecuniam peteret: exceptio senatusconsulti non est profutura mulieri. neque enim potuit periclitari, ut eam pecuniam perdat, cum iam eam habeat. *als. ne.

Si ab ea muliere, quæ contra senatusconsultum intercessisset, fideiussorem accepissem: Caius Cassius respondit, ita demum fideiussori exceptionem dandam, si à muliere rogatus fuisset. ego autem puto, recte fideiussori exceptionem dandam, etiam si mandati actionem aduersus mulierem non habeat: quia totam obligationem senatus improbat, & à prætore restituitur prior debitor creditori.

XVII. AFRICANVS lib. III. questionum.

Vir uxori donationis causa rem uiliore precio addiderat, & in id precium creditori suo delegauerat. respondi, uenditionem nulli us momenti esse: & si creditor pecuniam à muliere peteret, exceptio nem utile fore: quamuis creditor existimauerit, mulierem debitricem mariti fuisse. nec id contrarium uideri debere ei, quod placeat: si quando in hoc mulier mutuata esset, ut marito cederet: non obstaturam exceptionem, si creditor ignorasset, in quam causam mulier mutuetur: quandoquidem plurimum intersit, utrum cum muliere quis ab initio contrahat, an alienam obligationem in eam transferat. tunc enim diligenter esse debere. Si mulier dixisset sibi rem dotis nomine obligatam, & creditor curasset ei pecuniā dotis solui, quo idem pignus acciperet: & cum mulieri etiam pecunia credita deberetur, possessor creditor aduersus eam Seruiana agentem exciperet, SI NON VOLUNTATE EIVS PIGNVS DATVM ESSET: replicationem mulieri senatusconsulti non profuturam, nisi creditor scisset, etiam aliam pecuniam ei deberi. Mulier & Titius, cum in rem communem mutuaerentur, eiusdem

BB iij pecu

pecuniæ rei facti sunt. nõ omnimodo mulierem pro parte socij uideri intercessisse dicebam. nam si ob eã causam mutuati fuerint, ex qua si creditor pecuniam non dedisset, maius damnum mulier passura fuerat: ueluti quod communis insula fulta non esset, uel quod fundus communis in publicum committeretur: potius esse, ut senatusconsulto locus non sit. at si in aliquam emptionẽ mutua pecunia sit accepta: tunc pro parte intercessionem factam uideri. & ideo creditorem partẽ duntaxat pecuniæ à muliere petere posse. quod si totum petierit: exceptio ne pro parte submouebitur.

I XVIII. PAVLVS lib. XXX. ad edictum.
Dem est, si pro debitore meo Titius & mulier duo rei intercesserint.

T XIX. AFRICANVS lib. III. questionum.
Vtor pupilli decesserat, hærede instituto Titio. cum de adeunda hæreditate dubitaret, quoniam male gesta tutela existimaretur: persuadente matre pupilli, ut suo periculo adiret, adiit: stipulatusq; de ea causa est, indemnem se eo nomine præstari. si ex ea causa Titius pupillo aliquid præstitisset, isq; matrem conueniret: negauit exceptioni senatusconsulti locum esse: quando uix sit, ut aliqua apud eundẽ pro eo ipso intercessisse intelligi possit. nec dissimilẽ huic propositioni ex facto agitatam, cum quidam uir prætorius decessisset, duobus filijs superstitibus, quorum alter impubes, alter legitimus fratri tutor esset: & cū paterna hæreditate se abstinere uellet, mādatu uxoris defuncti, quæ mater pupillo esset, abstento pupillo solū se hæreditati miscuisset. ubi si militer se respondisse ait, si ex causa agente pupillo damnum eo nomine passus esset: non impediri eum senatusconsulto, quo minus à muliere rem seruaret. In pposita specie et illud tractatum esse: an is, qui mandatu mulieris adierit, si damnum ob id patiatur, quod debitores hæreditarij soluendo nõ fuerint: senatusconsulto locus sit, quasi mulier quodammodo eorum obligationes suscepit. magis autem esse, ut ne ob hanc quidem causam senatusconsultũ locum habeat: quando non ea mente fuerit, ut pro his intercederet: sed ut tutoris aduersus pupillum, & cæteros forte creditores indemnẽ præstaret hæredẽ. Deinde. si proponas mulierem in emptione hæreditatis eo nomine damnũ pati, qd debitores hæreditarij soluendo nõ sint: nulla puto dubitatio erit, quin senatusconsulto locus non sit: etiam si maxime creditoribus aliquantum præstiterit. quid ergo si cum propterea de adeunda hæreditate dubitaret Titius, quod parum idonea nomina debitorum uiderent: mulier hoc ipsum repromisit, ut quanto minus à quoquo eorũ seruari possit, ipsa præstaret: prope est, ut sit intercessio. Cum haberes Titium debitorem, & pro eo mulier intercedere uellet, nec tu mulieris nomẽ propter

pter senatusconsultum sequereris: petijt à me mulier mutuam pecuni-
am, solutura tibi: & stipulanti mihi promisit, ignoranti, in quam rem
mutuaretur: atq; ita numerare me tibi iussit. deinde ego, quia ad manū
numos non habebam, stipulanti tibi promisi. quæsitum est, si eam pe-
cuniam à muliere petam: an exceptio senatusconsulti ei profit? respō-
dit. uidendum, ne non sine ratione dicatur: eius loco, qui pro muliere si
deiusserit, haberi me debere: ut quemadmodum illi (quamuis ignora-
uit mulierem intercedere) exceptio aduersus creditore datur, ne in mu-
lierem mandati actio competat: ita mihi quoq; aduersus te utilis exce-
ptio detur, inq; mulierem actio denegetur: quando hæc obligatio peri-
culo mulieris futura sit. & hæc paulo expeditius dicēda, si prius, quā
ego tibi pecuniam soluerem, compererim eam intercessisse. cæterū si
ante soluerim: uidendum, utrum ne nihilominus mulieri quidē exce-
ptio aduersus me dari debeat, & ego tibi condicere pecuniam possim:
an uero perinde habēdum sit, ac si ab initio ego pecuniā mulieri credi-
dissem, ac rursus tu mihi increditum isses. quod quidem magis dicen-
dum existimauit: ut sic senatusconsulto locus nō sit, sicuti & cum debi-
torem suum mulier deleget, intercessionī locus non est. sed postea nō
recte comparari ait: quando delegatione debitoris facta mulier non ob-
ligetur, * si (ut in proposito) alienam obligationem in se transtulerit: * aliās, At
quod certe senatus fieri noluit. in prop.

XX. IDEM lib. VIII. quæstionum.

SI pro uno reo intercesserit mulier: aduersum utrūq; restituit credito-
ri actio.

XXI. CALLISTRATVS lib. III. quæstionum.

SI pro aliquo mulier intercesserit, & in rem eius, quod acceptū est,
uertatur: exceptio senatusconsulti locū non habet: quia non fit pau-
perior. Item si quid liberaliter fecerit: ueluti ne iudicatus pater eius,
propter solutionem uexaretur: non erit tuta senatusconsulto Velleia-
no. oneribus enim earum senatus succurrit.

XXII. PAVLVS lib. II. responsorum.

SI mulieri dederim pecuniam, ut eam creditori meo soluat, uel ex-
promittat: si ea expromiserit, locum nō esse senatusconsulto, Pom-
ponius scribit: quia mādati actione obligata, in rem suā uidet obligari.

XXIII. IDEM lib. sing. ad Senatus-consult. Velleianū.

SI mulier in iure interrogata, respōderit se hæredem esse: si sciens se
hæredem non esse, responderit: minime intercessisse uideri, quia de-
cepit. quod si existimauit se hæredem, & eo nomine decepta respon-
dit: in eam actionem quidem dari pleriq; existimauerunt, sed exceptio
ne senatusconsulti adiuuari.

XXIII. IDEM lib. sing. de intercessionib. foeminarū.

De-

Debitor mulier à creditore delegata, pro eo, cui delegata est, promisit. non utetur exceptione. Sed si pecuniam promisit, ne delegetur: intercessisse uidetur. Si senatusconsulti beneficium interuenit: utrum statim, cum mulier intercesserit, actio in priorem debitorem competit: an si mulier solutū condicat: puto statim, & non expectandam solutionem. Si pro eo, qui temporaria actione tenetur, mulier intercesserit: temporaria actio restituetur: sic tamē, ut ex præcedente causa continua tempora numerentur post restitutionem: quamuis statim, atq; intercessit mulier, competierit.

XXV. *MODESTINVS lib. singulari περί δυνάμεικον.*

Si domina seruo suo credi iusserit: actione honoraria tenebit. quod si pro eo fidei iusserit: exceptione senatusconsulti Velleiani, iudicio conuenta, aduersus creditore tueri se poterit: nisi pro suo negotio hoc fecerit.

XXVI. *VLPIANVS lib. XXIX. ad edictum.*

Si mulier intercedendi animo seruum alienum suum esse responderit: quasi intercesserit, auxilio senatusconsulti utetur. planē si pro bona fide sibi seruiente responderit: non uidetur intercessisse.

XXVII. *PAPINIANVS lib. II. responsorum.*

Bona fide personam mulieris in contrahendo secutus ob ea, quæ inter uirum & uxorem, accepta pecunia, gesta sunt: exceptione senatusconsulti non submouetur. Cum serui ad negotiationem præpositi, cum alio contrahentes, personam mulieris, ut idoneæ, sequuntur: exceptio senatusconsulti dominum submouet. nec uidetur deterior causa domini per seruum fieri, sed nihil esse domino quæsitum: nō magis, quàm si litigiosum prædium seruus, aut liberum hominē emerit. Vxor debtricem suam uiro delegauit, ut uir creditori eius pecuniam solueret: & si fidem suam pro ea, quam delegauit, apud uirum obligauerit: locum exceptio senatusconsulti non habebit, quia mulier suum negotium gessit.

XXVIII. *SCAEVOLA lib. I. responsorum.*

Si ea mancipia emit, & mutuam pecuniam accepit sub fideiussore marito, eamq; soluit uenditori. postea maritus decedens non soluendo, in fraudem creditoris cauit testamento, se eam pecuniam uniuersam debere. quæritur, an intercessisse mulier uideatur: respondi, secundum ea, quæ proponerentur, non intercessisse. Fundum uxoris suæ maritus obligauit Sempronio ob cōductionem. mox mulier à Numerio sua fide mutuam pecuniam acceptam sub obligatione eiusdē fundi, soluit statim Sempronio pro marito suo. quæsitum est, an aduersus senatusconsultum obligata sit: respondi. si Numerius scisset eam intercedere: fore senatusconsulto, de quo quæritur, locum.

Paulus

XXIX. PAVLVS lib. XVI. *responsorum.*

Quidam uoluit hæredibus Lucij Titij mutuam pecuniam dare, & cum eis contrahere: sed quoniam facultates eorum suspectas habuit, magis uoluit uxori testatoris dare pecuniam, & ab ea pignus accipere. mulier eandem pecuniam dedit hæredibus, & ab eis pignus accepit. quæro, an intercessisse uideatur: & an pignora, quæ ipsa accepit, teneantur creditori? Paulus respondi. si creditor, cum contrahere uellet cum hæredibus Lucij Titij, euitatis ijs, magis mulierem ream elegit: & in ipsius persona senatusconsultum, quod de intercessionibus factum est, locum esse: & pignora data non teneri. eas autem res, quas mulier ab his, pro quibus intercedebat, pignori accepit: creditori mulieris obligatas non esse. sed non sine ratione prætorem facturum: si non tantum persona mulieris subducta, in principales debitores dederit actionem: sed etiã in res, quæ mulieri obligatæ sunt. Paulus respondi. ea, quæ in fraudem senatusconsulti, quod de intercessionibus fœminarum factum est, excogitata probari possunt: rata haberi non oportere.

XXX. IDEM lib. II. *sententiarum.*

Si decipiendi animo, uel cum sciret se non teneri, mulier pro aliquo intercesserit: exceptio ei senatuscōsulti non datur. actionem enim, quæ in dolum mulieris competit, amplissimus ordo non excludit. Procurator si mandatu mulieris pro alio intercesserit: exceptione senatusconsulti Velleiani adiuuatur, nec aliàs actio intercidit.

XXXI. IDEM lib. I. *ad Neratium.*

Si mulier, quod ex intercessione soluit, nolit repetere, sed mandati sagere, & cauere uelit de indemnitate reo: audienda est.

XXXII. POMPONIVS lib. I. *senatusconsultorum.*

Si mulier hæreditatem alicuius adeat, ut æs alienum eius suscipiat: si uix est, ut succurri ei debeat, nisi si fraude creditorum conceptum id sit. nec enim loco minoris uiginti quinque annorum circūscripti per omnia habenda est mulier. Si mulier rem à se pignori datam per intercessionem, recipere uelit: fructus etiam liberos recipit. & si res deterior facta fuerit eo nomine: magis est, ut æstimef. Sed si creditor, qui pignus per intercessionem accepit, hoc alij uendidit: uera est eorum opinio, qui petitionem dandam ei putant, etiam aduersus bonæ fidei emptorem: ne melioris conditionis emptor sit, quàm fuerit uenditor. Item si mulier creditori uiri fundum uendidit, ea cōditione, ut emptor acceptam pecuniam uiro referret, & hunc fundum uindicat: exceptio quidem opponit ei de re empta & tradita, sed replicabitur à muliere, ac si ea uenditio contra senatusconsultum facta sit. & hoc procedit: siue ipse creditor emerit, siue interposuerit alium, quo mulier ea ratione careat re sua.

CC idem

Idem est, & si non pro uiro, sed pro alio debitore rem suā tradidit. Si mulier ne ipsa intercederet, alij mandarit, ut id faceret: an in huius persona locus huic senatusconsulto sit, qui rogatu mulieris id faceret: totus enim sermo senatusconsulti, ad petitionem nō dandam aduersus ipsam mulierem, spectat. & puto rem ita esse distinguendam: ut siquidem creditor, cui me obligauit, mandante muliere, hoc in fraudem senatusconsulti egisset, ne ipsa interueniret contra senatusconsultum, daret autem alium: excludendum eum exceptione fraudis factæ senatusconsulto. si uero is ignorasset, ego aut scissem: tunc mandati me agentem cum muliere, excludendum esse, me autem creditori teneri. Si mulier pro eo, pro quo intercessit, iudicium parata sit accipere, ut non in ueterem debitorem actio detur: quoniam senatus exceptionem opponere potest, cauere debet, exceptione se non usuram, & sic ad iudicem ire. Intercedere mulierem intelligendum est & pro eo, qui obligari non possit: ueluti si pro seruo alieno intercedat. Sed rescissa intercessione, in dominum restituenda est actio.

DE COMPENSATIONIBVS. Tit. II.

MODESTINVS lib. VI. *παρακατωρ.*

Compensatio est, debiti & crediti inter se contributio.

II. IULIANVS lib. VIII. *digestorum.*

VNusquisq; creditorem suum, eundemq; debitore petentem submouet, si paratus est compensare.

III. POMPONIVS lib. XXV. *ad Sabinum.*

Ideo compensatio necessaria est: quia interest nostra, potius non soluere, quam solutum repetere.

IIII. PAVLVS lib. III. *ad Sabinum.*

Verum est, quod & Neratio placebat, & Pōponius ait: ipso iure eo minus fideiussorem ex omni cōtractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest. Sicut enim cum totum peto à reo, male peto: ita & fideiussor non tenetur ipso iure in maiorem quantitatem, q̃ reus condemnari potest.

V. CAIVS lib. IX. *ad edictum prouinciale.*

Si quid à fideiussore petatur: æquissimum est, eligere fideiussorem: utrum quod ipsi, an quod reo debetur, compensare malit. Sed & si utrunq; compensare uelit, audiendus est.

VI. VLPIANVS lib. XXX. *ad Sabinum.*

Quod in diem debetur: non compensabitur, ante quam dies ueniat, quanquam dari oporteat. Si rationem compensationis iudex

iudex non habuit: salua manet petitio. nec enim rei iudicata exceptio obijci potest. aliud dicam, si reprobarit pensationem, quasi nō existentē debito. tunc enim rei iudicata mihi nocebit exceptio.

ETiam quod natura debetur, uenit in compensationem.

VII. IDEM lib. XX. ad edictum.

IN compensatione etiam id deducitur, quo nomine cum actore lis contestata est: ne diligentior quisq; deterioris conditionis habeatur, si compensatio ei denegetur.

VIII. CAIVS lib. V. ad edictum prouinciale.

IX. PAVLVS lib. XXXI. ad edictum.

SI cum filiofamilias, aut cum seruo contracta sit societas, & agat dominus uel pater: solidum per compensationem seruamus: quamuis si ageremus, duntaxat de peculio præstaretur. Sed si cum filiofamilias agatur: an quæ patri debentur, filius compensare possit, quaeritur: quod magis est admittendū, quia unus contractus est: sed cū conditione, ut caueat patrem suum ratum habiturum: id est, non exacturum, quod is compensarit.

X. VLPIANVS lib. XXI. ad edictum.

SIambo socij parem negligentiam societati adhibuimus: dicendum est, desinere nos inuicem esse obligatos, ipso iure cōpensatione negligentia facta. Simili modo probatur, si alter ex re communi aliquid perceperit, alter tantam negligentiam adhibuerit, quæ eadem quantitate existimatur: compensationem factam uideri, & ipso iure inuicem liberari. Si quis igitur compensare potens soluerit: condicere poterit, quasi indebito soluto. Quoties ex maleficio oritur actio (ut puta ex causa furtiua, cæterorumq; maleficiorum) si de ea re pecuniarie agatur: compensatio locum habet. idem est, & si condicatur ex causa furtiua. Sed & qui noxali iudicio conuenitur, compensationem opponere potest. In stipulationibus quoq; quæ instar actionum habent, compensatio locum habet: & secundum Iulianum, tam in ipsa stipulatione, quàm in ex stipulatu actione poterit obijci compensatio.

XI. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

Cum alter alteri pecuniam sine usuris, alter usurariam debet: constitutum est à diuo Sennero, concurrentis apud utrumq; quantitas usuras non esse præstandas.

XII. IDEM lib. LXIII. ad edictum.

Idem iuris est non solum in priuatis, uerum etiam in causa fisci constitutum. Sed etsi inuicem sit usuraria pecunia, diuersæ tamē usuræ: compensatio nihilominus locum habet eius, quod inuicem debetur.

XIII. IDEM lib. LXXVII. ad edictum.

CC ij

Quod

QUod Labeo ait, non est sine ratione: ut si cui petitioni specialiter destinata est compensatio, in cæteris non obijciatur.

XIIII. IABOLENVS lib. XI. ex Cassio.

QUæcunq; per exceptionē perimi possunt, in cōpensatione non ueniunt.

XV. IDEM lib. XXV. ἐπισολῶν.

PECUNIÀ certo loco à Titio dari stipulatus sum. is petit à me, quam ei debeo pecuniam. quæro, an hoc quoq; pensandum sit, quanti mea interfuit certo loco dari: respondi. si Titius petit: eam quoq; pecuniam, quā certo loco pmissit, in cōpensationem deduci oportere: sed cum sua causa, id est, ut ratio habeatur, quanti Titij interfuit eo loco, quo conuenerit, pecuniam *non dari.

al's* deest
negatio.

XVI. PAPINIANVS lib. III. questionum.

SI cum militi castrensiū bonorū alius, cæterorum alius hæres exstitit: debitor alteri hæredum obligatus, uelit compensare, quod ab alio debetur: non audietur. Cum intra diem ad iudicati executionem datum, iudicatus Titio, agit cum eodem Titio, quod & ipse pridem illi iudicatus esset: cōpensatio admittetur. aliud est enim diem obligationis non uenisse, aliud humanitatis gratia tempus indulgeri solutionis.

XVII. IDEM lib. I. responsum.

IDEO condemnatus, q; arctiorem annonā ædilitatis tēpore præbuit: frumentariæ pecuniæ debitor non uidebit. & ideo cōpensationem habebit.

XVIII. IDEM lib. II. responsum.

IN rem suam procurator datus, post litis contestationem si uice mutua conueniatur: æquitate cōpensationis utetur. Creditor compensare nō cogitur, quod alij, quā debitori suo, debet: quamuis creditor eius pro eo, qui conuenitur, ob debitū p̄prium, uelit compensare.

XIX. IDEM lib. III. responsum.

DEBITOR si pecuniā publicā seruo publico citra uoluntatē eorum soluit, quibus debitū recte solui potuit: obligatio pristina manebit. sed dabitur ei cōpensatio peculij fini, qua seruus publicus habebit.

XX. IDEM lib. XII. responsum.

OB negociū copiarum, expeditionis tēpore mandatū, curatorem condemnatum, pecuniam iure compensationis retinere non placuit: quoniam ea non compensatur.

XXI. PAVLVS lib. I. questionum.

POSTEA quā inter omnes placuit, id, quod inuicem debetur, ipso iure cōpensari: si p̄curator absentis conueniatur, nō debeat de rato cauere: quia nihil compensat, sed ab initio minus ab eo petitur.

XXII. SCAEVOLA lib. II. questionum.

SI debeas decē, aut hominem, utrum aduersarius uolet: ita cōpensatio

ratio huius debiti admittitur, si aduersarius palam dixisset, utrū uoluisset.

XXIII. PAVLVVS lib. IX. *responforum.*

ID, quod pupillorum nomine debetur, si tutor petat: non posse compensationē obijci eius pecuniā, quā ipse tutor suo nomine aduersario debet.

XXIII. IDEM lib. II. *ad edictum.*

Iussit Imperator audiri adprobatem, sibi à fisco deberi: *quod & *aliās. cū ipse conueniatur.

DEPOSITI VEL CONTRA. Tit. III.

VLPIANVS lib. XXX. *ad edictum.*

DEpositum est, quod custodiendum alicui datū est: dictum ex eo, quod ponitur. præpositio enim DE auget positū: ut ostendat totum fidei eius esse commissum, quod ad custodiam rei pertinet. Prætor ait. QVOD NEQVE

TVMVLTVS, NEQVE INCENDII, NEQVE RVINAE, NEQVE NAVFRAGII CAVSSA DEPOSITVM SIT, IN SIMPLVM: EARVM AVTEM RERVM, QVAE SVpra COMPRAEHENSÆ SVNT, IN IPSVM IN DVPLVM: IN HAEREDem EIVS, QVOD DOLO MALO EIVS FACTVM ESSE DICETVR, QVI MORTVVS SIT, IN SIMPLVM: QVOD IPSIVS, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. Merito has causas deponendi separauit prætor, quæ continent fortuitam causam depositionis, ex necessitate descendente, non ex uoluntate proficiscentē.

Eum tamen deponere tumultus, uel incendij, uel cæterarum causarum gratia intelligendum est: qui nullā aliam causam deponendi habet, quā imminens ex causis superscriptis periculū. Hæc autem separatio causarum iustam rationem habet. quippe cum quis fidem elegerit, nec depositum redditur: contentus esse debet simplo. cū uero exstante necessitate deponat: crescit perfidiæ crimen, & publica *utilitas *aliās. utilitate coercendo uindicanda est. est enim inciuile in causis huiusmodi fidem litate coercendo frangere. Quæ depositis rebus accedunt, non sunt deposita: ut puta si homo uestitus deponatur. uestis enim non est deposita. nec si equus cum capistro. nam solus equus depositus est. Si conueniat, ut in deposito & culpa præstetur: ratā est conuentio. contractus enim legem ex conuentione accipiunt. Illud non est probandum, dolum non esse præstandum, si conuenierit. nam hæc conuentio contra bonam fidem, contraq; bonos mores est: & ideo nec sequenda est. Si uestimenta seruanda balneatori data perierint: siquidem nullam mercedem seruandorum uestimentorum accepit: depositi eum teneri, & dolum duntaxat præstare debere puto. quod si accepit: ex conducto. Si

quis seruum custodiendum coniecerit forte in pistrinum: siquidem merces interuenit custodia: puto esse actionem aduersus pistrinari-
um ex conducto. si uero mercedē accipiebam ego pro hoc seruo, quem
in pistrinū recipiebat: ex locato me agere posse. quod si operæ eius ser-
ui cum custodia pensabatur: quasi genus locati & conducti interuenit.
sed quia pecunia non dabatur: præscriptis uerbis datur actio. si uero ni-
hil aliud, quàm cibaria præstabat, nec de operis quidquid conuenit: depo-
siti actio est. In conducto & locato, & in negotio, ex quo diximus præ-
scriptis uerbis dandam actionem: & dolum & culpam præstabit, qui ser-
uum recepit. at si cibaria tantum dabat, dolum duntaxat sequemur. ta-
men (ut Pomponius ait) & quod habuerunt præscriptum, aut quod cō-
uenit: dum modo sciamus, & si quid fuit præscriptum: dolum tamē eos
præstaturus, qui receperunt, qui solus in depositum uenit. Si te roga-
uero, ut rem meam perferas ad Titium, ut is eam seruet: qua actione ex-
periri tecum possim, apud Pomponium quæritur: & putat tecum man-
dati: cum eo uero, qui eam recepit, depositi. Si uero tuo nomine rece-
perit Titius: tu quidem mandati mihi teneris, ille tibi depositi. quā acti-
onem mihi præstabis, mandati iudicio conuentus. Quod si rem tibi
dedi, ut si Titius non recepisset, tu custodires, nec eam recepit: uidentū
est, utrum depositi tantum, an & mandati actio sit. & Pomponius dubi-
tat. puto tamen mandati esse actionem: quia plenius fuit mandatū, ha-
bens & custodia legem. Idem Pomponius quærit: si tibi mandaue-
ro, ut rem ab alio meo nomine receptā custodias, idquid feceris: manda-
ti, an depositi tenearis? & magis probat, mandati esse actionē: quia hic
est primus cōtractus. Idem quærit. si apud te uolente me deponere, ius-
seris apud libertum *tuum deponere: an possim tecum depositi experi-
minem. rit? & ait. si tuo nomine, hoc est quasi te custodituro, deposuissim: mihi
tecum depositi esse actionem. Sin uero sua seris mihi, ut magis apud
eū deponam: tecum nullam esse actionem, cum illo uero depositi: nec
mandati te teneri, quia rem meam ipse gessi. sed si mandasti mihi, ut
periculo tuo apud eum deponam: cur non sit mandati actio, nō uideo.
Planē si fideiussisti pro eo: Labeo omnimodo fideiussorem teneri ait:
non tantū si dolo fecit is, qui depositum suscepit: sed & si non fecit, est
tamen res apud eū. quid enim si fureret is, apud quem depositū est, uel
pupillus esset, uel neq; hæres, neq; bonorum possessor, neq; successorei
exstaret? tenebitur ergo, uti præstet, quod depositi actione præstari so-
let. An in pupillum, apud quem sine tutoris autoritate depositum
est, depositi actio deest, quæritur? sed probari oportet, si apud doli mali
iam capacem deposueris: agi posse, si dolum commisit. nam in quan-
tum locupletior factus est, datur actio in eum, & si dolus nō interuenit.

Si res

Si res deposita deterior redditur: quasi non redderetur agi depositi potest. cum enim deterior redditur: potest dici, dolo malo redditā non esse. Si seruus meus deposuerit: nihilominus depositi habebō actio- nem. Si apud seruum deposuero, & cum manumisso agam: Marcellus ait, nec tenere actionem: quamuis solemus dicere, doli etiam in seruitute commissi teneri quem debere: quia & delicta, & noxæ caput sequuntur. erit igitur ad alias actiones competentes decurrendū. Hæc actio bonorum possessoribus, cæterisque successoribus, & ei, cui ex Trebelliano senatusconsulto restituta est hæreditas, competit. Non tantum præteritus dolo in depositi actionem uenit: sed etiā futurus, id est, post litem contestatam. Inde scribit Neratius, si res deposita sine dolo malo amissa esset, & post iudicium acceptū recuperaretur: nihilominus recte ad restitutionem *reum cōpelli: nec debere absolui, nisi restituat. Idem Neratius ait, quamuis tūc tecum depositi actum sit, cū restituendi facultatem non habeas (horreis forte clausis) tamen si ante condemnationem restituendi facultatem habeas: cōdemnandum te, nisi restituas: quia res apud te est. tunc enim quærendum, an dolo malo feceris, cum rem non habeas. Est autem & apud Iulianū libro decimotertio digestorū scriptum: eum, qui rem deposuit, statim posse de positi actione agere. hoc enim ipso dolo facere eū, qui suscepit, quod reposcenti rem non reddat. Marcellus autem ait, nō semper uideri posse dolo facere eum, qui reposcenti non reddat. quid enim, si in prouincia res sit, uel in horreis, quorum aperiendorum condemnationis tempore non sit facultas: uel conditio depositionis nō exstiterit? Hanc autem actionem bonæ fidei esse, dubitari nō oportet. & ideo fructus in hanc actionem uenire, & omnem causam, & partum dicendum est: ne nuda res ueniat. Si rem depositam uendidisti, eamque postea redemisti in causam depositi: etiā si sine dolo malo postea perierit, teneri te depositi: quia semel dolo malo fecisti, cum uenderes. In depositi quoque actione in litem iuratur. Non solum si seruus meus, sed & si is, qui mihi bona fide seruit, rem deposuerit: æquissimum erit, dari mihi actionem, si rem ad me pertinentem deposuit. simili modo & si usumfructū in seruo habeam: si id, quod deposuit, ex eo peculio fuerit, quod ad me pertinebat, uel res mea fuerit: eadē actione agere potero. Item si seruus hæreditarius deposuerit: hæredi postea adeunti cōpetit actio. Si seruus deposuit: siue uiuat, siue decesserit, utiliter dominus hac actione experietur: ipse autem seruus manumissus nō poterit agere. sed & si fuerit alienatus: adhuc ei competit actio, cuius fuit seruus, cum deponeret. initium enim contractus spectandum est. Si duorum seruus sit, qui deposuit: unicuique dominorum in partem cōpetit actio depositi. Si rem

al's* rerū.

rem à seruo depositam Titio, quem dominum eius putasti, cum nō esset, restituisset: depositi actione te non teneri, Celsus ait: quia nullus dolo intercessit. cum Titio autē, cui res restituta est, dominus serui ad exhibendum ager: & si exhibuerit, uindicabit. si uero, cum sciret rem alienam esse, consumpsit: condēnabitur, quia dolo fecit, quo minus possideret. Eleganter apud Iulianum quæritur. si pecuniam seruus apud me deposuit, ita ut domino pro libertate eius dem, egoq; dederō: an te near depositi: & scribit libro decimotertio digestorum. siquidem sic dederō, quasi ad hoc penes me depositum, tēq; certiorauero: non competere tibi depositi actionem, quia sciens recepisti, careo igitur dolo. Si uero quasi meam pro libertate eius numerauero: tenebor. quæ sententia mihi uidetur uera. hic enim non tantum sine dolo malo non reddidit: sed nec reddidit. aliud enī est reddere, aliud quasi de suo dare. Si pecunia apud te ab initio hac lege deposita sit, ut si uoluisses, utereris: prius quā utaris, depositi teneberis. Sape euenit, ut res deposita, uel nummi periculo sint eius, apud quem deponuntur: ut puta si hoc nominatim conuenit. sed & si quis se deposito obrulit: idem Iulianus scribit, periculo se depositi alligasse: ita tamen, ut nō solum dolum, sed etiam culpam & custodiam præstet: non tamen fortuitos casus. Si pecunia in sacculo signato deposita sit, & unus ex hæredibus eius, qui deposuit, ueniat repetens: quemadmodū ei satisfiat, uidendum est. promenda est pecunia uel coram prætore, uel interuenientibus honestis personis, & exsoluenda pro parte hæreditaria. Sed etsi resignetur, non contra legem depositi fiet: cum uel authore prætore, uel honestis personis interuenientibus hoc euenerit: residuo uel apud eū remanente, si hoc uoluerit (sigillis uidelicet prius ei impressis, uel à prætore, uel ab his, coram quibus signacula remota sunt) uel si hoc recusauerit, in ædē deponendo. Sed si res sunt, quæ diuidi non possunt: omnes debet tradere, satisfactione idonea à petitore ei præstada in hoc, quod supra eius partem est. Satisfactione autem non interueniente: rem in ædē deponi, & omni actione depositarium liberari. Apud Iulianum libro decimotertio digestorum talis species relata est. ait enim: si depositor decesserit, & duo existant, qui inter se cōtendant, unusquisq; solum se hæredem dicens: ei tradendam rem, qui paratus est aduersus alterū reum defendere. quod si neuter hoc onus suscipiat: commodissime dici ait, non cogendum esse à prætore iudicium suscipere. oportere igitur rem deponi in ædē aliquam, donec de hæreditate iudicetur. Si quis tabulas testamenti apud se depositas, pluribus præsentibus legit: ait Labeo, depositi actione recte de tabulis agi posse. ego arbitror, & iniuriarū agi posse: si hoc animo recitatum est testamentum quibusdam præsentibus,

bus, ut iudicia secreta eius, qui testatus est, diuulgarētur. Si prædo uel fur deposuerit: & hos Marcellus libro sexto digestorum putat depositi recte acturos. nam interest eorum, eò quod teneantur. Si quis argentum uel aurum depositum petat: utrum speciem, an & pondus completi debeat? & magis est, ut utrunq; complectatur: scyphum forte, lancem, uel pateram dicendo, & materiā & pondus addendo. Sed & si purpura infecta sit, uel lana, pondus similiter adijciendū: saluo eo, ut si de quantitate ponderis incertum est, iuranti succurratur. Si cista signata deposita sit: utrum cista tantum petatur, an & species comprehendendæ sint? & ait Trebatius, cistam repetendam, non singularū rerum depositi agendum. q̄ si & res ostensæ sunt (species forte, uel uestes) & sic depositæ: adijciēdas & species & uesteis. Labeo aut̄ ait: eū, qui cistā deponit, singulas quoq; res uideri deponere. ergo & de rebus agere eū oportere. Quid ergo si ignorauit is, qui depositum suscipiebat, res ibi esse? nō multum facere, cum suscepit depositum. ego & rerū depositi agi posse existimo: quamuis signata cista deposita sit. Filium familias teneri depositi constat: quia & cæteris actionibus tenetur. Sed & cū patre eius agi potest, duntaxat de peculio. idem & in seruo. nam cū domino agitur. planē (ut Iulianus scripsit, & nobis uidetur) si eorum nomine, qui sunt in potestate, agatur: uenit in iudicium, & si quid per eum, in cuius iure sunt, *captū fraudatum uē est: ut & dolus eorum ueniat, nō tantum ipsorum, cum quibus contractum est. Si apud duos sit deposita res, aduersus unumquenq; eorum agi poterit: nec liberabitur alter, si cū altero agatur. nō enim electione, sed solutione liberantur. proinde si ambo dolo fecerint, & alter quod interest præstiterit: alter non conuenietur, exemplo duorū tutorū. quod si nihil alter, uel minus facere possit: ad alium peruenietur. idemq; & si alter dolo non fecerit, & idcirco sit absolutus. nam ad alium peruenietur. Sed si duo deposuerint, & ambo agant: siquidem sic deposuerunt, ut uel unus tollat totum: poterit in solidū agi. si uero pro parte, pro qua eorū interest: tunc dicendum est, in partem condemnationem faciendam. Si sic deposuero apud te, ut post mortem tuam reddas: & tecum, & cum hærede tuo possum depositi agere. possum enim mutare uoluntatem, & ante mortē tuam depositum repetere. proinde et si sic deposuero, ut post mortē meam reddatur: potero & ego, & hæres meus agere depositi, mutata uoluntate. Quoniam aut̄ dolus duntaxat in hanc actionem uenit: quæsitum est, si hæres rem apud testatorē depositam, uel cōmodatam distraxit, ignorans depositam uel commodatam, an teneatur? & quia dolo non fecit, non tenebitur de re. an tamē uel de precio teneatur, quod ad eum peruenit? & uerius est, teneri eum. hoc em̄ ipso dolo facit, quod id, quod ad se puenit, nō reddit.

II. PAVLVVS lib. XXXI. ad edictum.

Quid ergo si precium nondum exegit: aut minoris, quam debuit, uendidit: actiones suas tantummodo præstabit.

III. VLP IANVS lib. XXX. ad edictum.

Planè si possit rem redimere, & præstare, nec uelit: non caret culpa: quemadmodum nec si redemptam, uel alia ratione suam factam, noluit præstare: caussatus, quod semel ignarus uendiderit.

IIII. PAVLVVS lib. V. ad Plautium.

Sed et si non sit hæres, sed putauit se hæredem, & uendidit: simili modo lucrum ei extorquebitur.

V. VLP IANVS lib. XXX. ad edictum.

EI, apud quem depositum esse dicetur, contrarium iudicium depositi datur. in quo iudicio merito in litem nõ iuratur. non enim de fide rupta agitur, sed de indemnitate eius, qui depositum suscepit. In sequestro depositi actio competit. si tamen cum sequestro cõuenit, ut certo loco rem depositam exhiberet: nisi ibi exhibeat, teneri eũ palam est. Quod si de pluribus locis conuenit: in arbitrio eius est, quo loco exhibeat. sed si nihil conuenit: denunciandum est ei, ut apud prætorem exhibeat. Si uelit sequester officium deponere, quid ei faciendum sit: & ait Pomponius, adire eum prætorem oportere: & ex eius auctoritate denunciatione facta his, qui eum elegerant: ei rem restituendam, qui præsens fuerit. sed hoc non semper uerum puto. nam plerumque non est permittendus officium, quod semel suscepit, contra legem depositionis deponere: nisi iustissima causa interueniente. & cū permittitur: raro ei res restituenda est, qui uenit: sed oportet eam arbitrati iudicis apud ædem aliquam deponi.

VI. PAVLVVS lib. XXXI. ad edictum.

Proprie in sequestro est depositum, quod à pluribus in solidum certa conditione custodiendum reddendumque traditur.

VII. VLP IANVS lib. XXX. ad edictum.

Si hominem apud se depositum, ut quaestio de eo haberetur, ac propterea uinctum, uel ad malam mansionem extensum, sequester soluerit, misericordia ductus: dolo proximum esse, quod factum est, arbitrator: quia cū sciret, cui rei pararetur, intèpestiue misericordiã exercuit: cū posset nõ suscipere talem causam, quæ decipere. Datur actio depositi in hæredem ex dolo defuncti in solidum. quanquam enim aliàs ex dolo defuncti non solemus teneri, nisi pro ea parte, quæ ad nos peruenit: tamen quia hic dolus ex contractu rei que persecutione descendit: ideoque in solidum unus hæres tenetur. plures uero pro ea parte, qua quisque hæres est. Quoties foro cedunt numularij, solet primo loco ratio haberi.

ri depositariorū: hoc est eorū, qui depositas pecunias habuerint, quas non fœnore apud numularios, uel cum numularijs, uel per ipsos exercebant: & ante priuilegia. igitur si bona uenerint, depositariorum ratio habetur: dummodo eorum, qui uel postea usuras acceperūt, ratio non habeatur, quasi renunciauerint deposito. Item quæritur, utrum ordo spectetur eorum, qui deposuerunt: an uero simul omnium depositariorum ratio habeatur: & constat simul admittendos. hoc enim rescripto principali significatur.

VIII. PAPINIANVS lib. IX. *quæstionum.*

Quod priuilegium exercetur, nō in ea tantum quantitate, quæ in bonis argentarij ex pecunia deposita reperta est, sed in omnibus fraudatoris facultatibus: idēq; propter necessariū usum argentariorum ex utilitate publica receptum est. planē sumptus causa, qui necessariū factus est, semp̄ præcedit. nā deducto eo bonorū calculus subduci solet.

IX. PAVLVS lib. XXXI. *ad edictum.*

In depositi actione si ex facto defuncti agam: aduersus unum ex pluribus hæredibus pro parte hæreditaria agere debeo. si uero ex suo delicto: pro parte non ago. merito: quia æstimatio refertur ad dolum, quem in solidum ipse hæres admisit:

X. IULIANVS lib. II. *ex Minutio.*

Nec aduersus cohæredes ei9, qui dolo carēt, depositi actio cōpetit.

XI. VLP IANVS lib. XLI. *ad Sabinum.*

Quod seruus deposuit: is, apud quem depositum est, seruo rectissime reddet ex bona fide. nec enim conuenit bonæ fidei, abnegare id, quod quis accepit: sed debet reddere ei, à quo accepit: sic tamen, si sine dolo omnia reddat: hoc est, ut ne culpæ quidem suspicio sit. deniq; Sabinus hoc explicauit addendo: NEC VLLA CAUSSA INTERVENIT, QVARE PVTARI POSSIT, DOMINVM REDDI NOLLE. hoc ita est, si potuit suspicari, iusta scilicet ratione motus. cæterum sufficit bonam fidem adesse. sed & si ante eius rei furtū fecerat seruus: si tamen ignorauit is, apud quem deposuit, uel credidit dominū non inuitū fore huius solutionis: liberari poterit, bona enim fides exigitur. nō tantum autem, si remanenti in seruitute fuerit solutū: sed etiam si manumisso, uel alienato ex iustis causis liberatio cōtingat: scilicet si quis ignorans manumissum, uel alienatum soluit, idemq; & in omnibus debitoribus seruandum, Pomponius scribit.

XII. POMPONIVS lib. XV. *ad Sabinum.*

Si in Asia depositum fuerit, ut Romæ reddatur: uidetur id actum, ut non impensa eius id fiat, apud quē depositum sit, sed eius, qui deposuit. Depositum eo loco restitui debet, in quo sine dolo malo eius

DD ij est,

est, apud quem depositum est. ubi uero depositum est, nihil interest. eadem dicenda sunt communiter & in omnibus bonæ fidei iudicijs. Sed dicendū est, si uelit actor suis impensis, suoq; periculo perferri rem Romanam, ut audiendus sit: quoniam & in ad exhibendum actione id seruatur. Cum sequestro recte agatur depositi sequestraria actione: quum & in heredem eius reddi oporteat. Quemadmodū quod ex stipulatu, uel ex testamento dari oportet, post iudicium acceptum cum detrimento rei perit: sic depositum quoq; eo die, quo depositi actum sit: periculo eius, apud quem depositum fuerit, est: si iudicij accipiendi tempore potuit id reddere reus, nec reddidit.

XIII. PAVLVVS lib. XXX. ad edictum.

SI quis inficiatus sit non aduersus dominum, sed quod eum, qui rem depositam petebat, uerum procuratorem non putaret: aut eius, qui deposuisset, heredem: nihil dolo malo fecit. postea autem si cognouerit, cum eo agi poterit: quoniam tunc incipit dolo malo facere, si redde re eam non uult. Competit etiam condictio depositæ rei nomine: sed non ante, quā quid dolo admissum sit. nō enim quēq; hoc ipso, quod depositum accipiat, uerum quod dolum malum admiserit, condictione obligari constat.

XIIII. CAIVS lib. IX. ad edictum prouinciale.

SI plures heredēs exstiterint ei, qui deposuerit: dicitur, si maior pars adierit, restituendā rem præsentibus. maiorem aut partem non ex numero utiq; personarū, sed ex magnitudine portionū hereditariarū intelligendū, cautela idonea reddenda. Siue aut cum ipso, apud quem deposita res est, actum fuerit, siue cum heredē eius: & sua natura res ante rem iudicatā interciderit (ueluti si homo mortuus fuerit) Sabinus & Cassius absolui debere eum, cum quo actum est, dixerunt: quia æquū sit naturalem interitum ad actorem pertinere: utiq; cum interitura sit ea res, etsi restituta esset actori.

XV. IVLIANVS lib. XIII. Digestorum.

QVI rem suam deponi apud se patitur, uel utendā rogat: nec depositi, nec cōmodati actione tenetur. Sicuti qui rem suam cōduxit, aut precariō rogat: nec precariō tenetur, nec ex locato.

XVI. AFRICANVS lib. VII. questionum.

SI is, apud quē rem deposueris, apud alium eam deponat, & ille dolo quid admiserit: ob dolum eius, apud quē postea sit depositū, eatenus eum teneri, apud quem tu deposueris, ut actiones suas tibi præstet.

XVII. FLORENTINVS lib. VII. institutionum.

LICet deponere tam plures, q̃ unus possunt: attamen apud sequestrum non nisi plures deponere possunt. nam tunc id fit, cum ali-
qua

qua res in controuersiam deducitur. itaq; hoc casu in solidū unusquisq; uidetur deposuisse. quod aliter est, cū communē rem plures deponūt.

Rei depositæ pprietas apud deponentē manet, sed & possessio: nisi apud sequestrū deposita est. nam tūc demū sequester possidet. id enim agitur ea depositione, ut neutrius interim possessionis tempus pcedat.

XVIII. NERATIVS lib. II. membranarum.

Quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum est: in hæredem de dolo mortui actio est, & pro hæreditaria portione, & in simplum, & intra annum quoq; in ipsum uero & in solidum, & in duplum, & in perpetuum datur.

XIX. VLP IANVS lib. XXX. ad edictum.

Iulianus & Marcellus putant, filiū familias depositi recte agere posse.

XX. PAVLVS lib. XXXI. ad edictum.

Si sine dolo malo rem depositam amiseris: nec depositi teneris, nec scauere debes, si depræhenderis, eam reddi. si tamē ad te iterum per uenerit: depositi teneris.

XXI. IDEM lib. XL. ad edictum.

Si apud filiū familias res deposita sit, & emancipatus rem teneat: pater nec intra annum de peculio debet conueniri, sed ipse filius. plus Trebatius existimat: etiam si apud seruum depositū sit, & manumissus rem teneat: in ipsum dandam actionem, non in dominum: licet ex cæteris causis in manumissum actio non datur.

XXII. MARCELLVS lib. I. digestorum.

Si duo hæredes rem apud defunctū depositā dolo interuerterint: quodā utiq; casu in partes tenebūtur. nam si diuiserint decem, quæ apud defunctum deposita fuerant, & quina abstulerint, & uterq; soluendo sit: in partes obstricti erunt. nec enim amplius actoris interest. Quod si lancem conflauerint, aut conflari ab alio passi fuerint, aliaue quæ species dolo eorum interuersa fuerit: in solidum conueniri poterunt, ac si ipsi seruandam suscepissent. nam certe uerum est, in solidum queng; dolo fecisse: & nisi pro solido, res non potest restitui. nec tamen absurde sentiet, qui hæc putauerit: planē, nisi integræ rei restitutione, eum, cum quo actum fuerit, liberari non posse: condemnandum tamen, si res non restituatur, pro qua parte hæres existit.

XXIII. MODESTINVS lib. II. differentiarum.

Actione depositi conuentus seruo constituto: cibariorum nomine, apud eundem iudicem utiliter experietur.

XXIIII. PAPINIANVS lib. IX. questionum.

Lvcius Titius Sépronio salutem. centū numos, q̄s hac die cōmendasti mihi, adnumerāte seruo Sticho actore, esse apud me, ut notū

DD iij habe.

haberes, hac epistola manu mea scripta, tibi notū facio. quos quando
 +als. ubi. uoles & +ut uoles, confestim tibi numerabo. quæritur ppter usurariū in
 crementum: respondi. depositi actionem locum habere. quid est enim
 aliud commendare, quā deponere: quod ita uerum est, si id actum es-
 set, ut corpora numorum eadem redderentur. nam si, ut tantundē sol-
 ueretur, conuenit: egrediūt ea res depositi notissimos terminos. in qua
 quæstione, si depositi actio non teneat, cum conuenit tantundē, nō idē
 reddi: rationem usurarum haberi, non facile dicendum est. & est quidē
 constitutum, in bonæ fidei iudicijs (quod ad usuras attinet) ut tantun-
 dem possit officium arbitri, quantum stipulatio. Sed & contra bonam
 fidem, & depositi naturā est: usuras ab eo desiderari temporis ante mo-
 ram, qui beneficium in suscipienda pecunia dedit. si tamē ab initio de
 usuris præstandis conuenit: lex contractus seruabitur.

XXV. IDEM lib. III. responsorum.

De sponsaliorum, aut postea, res oblatas puellæ, quæ sui iuris fuit,
 pater suscepit. hæres eius, ut exhibeat, recte conuenietur etiā acti-
 one depositi. Qui pecuniam apud se non obsignatam, ut tantundē
 redderet depositam, ad usus proprios conuertit: post moram in usuras
 quoq; iudicio depositi condemnandus est.

XXVI. PAVLVS lib. III. responsorum.

Publia Mæuia, cum proficisceretur ad maritum suum, arcam clau-
 sam cum ueste, & instrumentis commendauit Caiæ Seiæ, & dixit
 ei. cum salua sanaue uenero, restitues mihi. cæterum si aliquid mihi hu-
 manum contigerit: filio meo, quem ex altero marito suscepi. Defun-
 cta ea intestata, desidero, res commendatæ cui restitui debeant: filio, an
 marito? Paulus respondit, filio. Lucius Titius ita cavit. ἔλαβον καὶ
 ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δυνάμει μι-
 ρία: καὶ πάντα ποιῆσαι συμφωνῶντε καὶ ὡμολόγησα, ὥς προγεγραπταί. καὶ
 συνθεμένῳ χρηγῆ(αἱ σοὶ τόκου ἐκάσῃς μνᾶς ἐκάσῃ μνηστὸς ὀδόλου τῶσα-
 ρας, μέχρι τῆς ἐποδόσεως πάντος τοῦ ἀργυρίου. quæro, an usuræ peti pos-
 sunt: Paulus respondit. eum contractum, de quo quæritur, depositæ pe-
 cuniæ modum excedere. ideo secundū conventionē, usuras quoq; acti-
 one depositi peti posset. Titius Sempronio salutē. Habere me a uo-
 bis auri pondo plus minus decem, & discos duos, saccum signatum: ex
 quibus debetis mihi decē, quos apud Titium deposuistis: item κοινὰ
 φείων decem: item ex ratione patris uestri decē, & quod excurrit. Quæ-
 ro, an ex huiusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit: scilicet, quod ad
 solam pecuniæ causam attinet: respōdit. ex epistola, de qua quæritur,
 obligationem quidem nullam natam uideri: sed probationem depōsi-
 tarum rerum impleri posse. an autem is quoq; qui deberi sibi cavit, eā
 dem

dem epistola decem probare possit: hoc, quod scripsit, iudicem aestimaturū.

XXVII. IDEM lib. VII. *responsorum.*

Lucius Titius cum haberet filiam in potestate Seia, Pamphilo seruo alieno in matrimonio collocauit: cui etiam dotē dedit, quam sub titulo depositi in cautionem contulit. & postea denūtiatione nulla à domino facta, pater decessit. mox & Pāphilus seruus. quæro, qua actione Seia pecuniam petere possit, cū ipsa patri hæres exstiterit: Paulus respondit. quoniam dos constitui non potuit: ex causa depositi actione de peculio pecuniam repetendam.

XXVIII. SCAEVOLA lib. I. *responsorum.*

Quintus Cæcilius Candidus ad Paccium Rogatianū epistolā scripsit in uerba infra scripta. Cæcilius Candidus Paccio Rogatiano suo salutem. Viginti quinq; numos, quos apud me esse noluisti, notum tibi hac epistola facio, ad ratiunculam meam eos peruenisse: quibus ut primum prospiciam, ne uacui tibi sint, curæ habebō. quæsitum est, an ex ea epistola etiam usuræ peti possunt: respōdi. debere ex bonæ fidei iudicio: siue percepit, siue pecunia in rem suam usus est.

XXIX. PAVLVS lib. II. *sententiarum.*

Si sacculum uel argentum signatum deposuero, & is, penes quē depositum fuit, me inuito contrectauerit: & depositi, & furti actio mihi in eū competit. Si permissu meo deposita pecunia is, penes quem deposita est, utatur: ut in cæteris bonæ fidei iudicijs, usuras eius nomine præstare mihi cogitur.

XXX. NERATVS lib. I. *responsorum.*

Si fideiussor pro te, apud quem depositum est, litis aestimatione damnatus sit: rem tuam fieri.

XXXI. TRIPHONINVS lib. IX. *disputationum.*

Bona fides, quæ in contractibus exigitur, æquitatem summā desiderat. sed eam utrum aestimamus ad merū ius gentium, an uero cū præceptis ciuilibus, & prætorijs: ueluti reus capitalis iudicijs depositus apud te centum. is deprotatus est. bona eius publicata sunt. utrumne ipsi hæc reddenda, aut in publicum deferenda sunt: si tantum naturale. & gentium ius intueamur: ei, qui deposuit, restituenda sunt. si ciuile ius & legum ordinē: magis in publicum deferenda sunt. nam male meritis publice, ut alijs exemplo ad deterrenda maleficia sit, etiā egestate laborare debet. Incurrit hic & alia inspectio. bonā fidē inter eos tantum, quos inter contractū est, nihilo extrinsecus adsumpto, aestimare debeamus: an respectu etiā aliarum personarū, ad quas id, quod gerit pertinet: exēpli loco. latro spolia mihi abstulit, deposuitq; apud Seiū in sciūm de malicia deponentis. utrū latroni, an mihi restituere Seius debeat.

at: si per se dantē accipientemq; intueamur: hæc est bona fides, ut commissam rē recipiat is, qui dedit. si totius rei æquitatē, quæ ex oibus personis, quæ negotio isto contingunt, impletur: mihi reddēda sunt, quæ facto scelestissimo adēpta sunt. & pbo hanc esse iustitiā, quæ suū cuiq; ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius psonæ iustiore *petitione. Quod si ego ad petenda ea non ueniā: nihilominus ei restituenda sunt, qui deposuit: quāuis male quæsitā deposuit. quod & Marcellus in prædone, & fure scribit. Si tamen ignorans latro, cuius filio uel seruo rem abstulisset, apud patrē dominumq; eius deposuit ignorantē: nec ex iure gentium consistet depositū: cuius hæc est potestas, ut aliq, non domino sua ipsius res, quasi aliena, seruanda detur. Et si rem meam fur, qui me ignorante subripuit, apud me etiā nunc delictum eius ignorantē, deposuerit: recte dicetur, nō contrahi depositū: quia non est ex bona fide, rem suam dominum prædoni restituere compelli. sed & si etiamnum ab ignorante domino tradita sit, quasi ex caussa depositi: tamē indebiti dati conditio competit.

XXXII. CELSVS lib. XI. digestorum.

QUod Nerua diceret, latiore culpam dolum esse, Proculo displicebat: mihi uerissimum uidetur. nam & si quis non ad eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens est: nisi tamē ad suum modum curam in deposito præstat, fraude non caret. nec enim salua fide minorem his, quā suis rebus, diligentiam præstabit.

XXXIII. LABEO lib. VI. posteriorū à Iabolenō epitomatorū.

SERUUS tuus pecuniam cum Titio in sequestro deposuit apud Mæuium ea conditione, ut ea tibi redderetur, si tuam esse probasses: si minus, ut Titio. posse dixit, cum eo, apud quem deposita esset, incerti agi: *item & ad exhibendum, & exhibitam uindicari: quia seruus in deponendo tuum ius deterius facere non potuisset.

* aliās. id
est ad exh.
aliās deest

XXXIII. IDEM lib. II. παρὰ τοὺς.

POTES agere depositi cum eo, qui tibi non aliter, quā numis à te acceptis, depositum reddere uoluit: quamuis sine mora & incorruptum reddiderit.

Digea

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER DE
CIMVS SEPTIMVS.

MANDATI, VEL CONTRA.

Tit. I.

PAVLVS lib. XXXII. ad edictum.

Obbligatio mandati consensu contrahentium consistit. ideo per nunciū quoque, uel per epistolam mandatum suscipi potest. Item siue **ROGO**, siue **VOLO**, siue **MANDO**, siue aliud quodcunque uerbum scripserit: mandati actio est. Item mandatum & in diem differri, & sub conditione contrahi potest.

Mandatum, nisi gratuitū, nullum est. nam originē ex officio atque amicitia trahit. contrariū porro est officio merces. interueniente enim pecunia, res ad locationē & conductionem potius respicit.

II. CAIVS lib. II. rerum quotidianarū, siue aureorum.

Mandatum inter nos contrahitur: siue mea tantū gratia tibi mandem, siue aliena tantum, siue mea & aliena, siue mea & tua, siue tua & aliena. quod si tua tantum gratia tibi mandem: superuacuum est mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio nascitur. Mea tantū gratia interuenit mandatum: ueluti si tibi mandem, ut negocia mea geras, uel ut fundum mihi emas, uel ut pro me fideiubeas. Aliena tantum: ueluti si tibi mandem, ut Titij negocia geras, uel ut fundum ei emas, uel ut pro eo fideiubeas. Mea & aliena: ueluti si tibi mandem, ut mea & Titij negocia geras, uel ut mihi & Titio fundum emas, uel ut pro me & Titio fideiubeas. Tua & mea: ueluti si mandē tibi, ut sub usuris credas ei, qui in rem meā mutuatur. Tua & aliena: ueluti si mandem, ut Titio sub usuris credas. quod si, ut sine usuris credas: aliena tantum gratia interuenit mandatum. Tua autē gratia interuenit mandatum: ueluti si mandem tibi, ut pecunias tuas potius in emptiones prædiorum colloques, quā scēneres: uel ex diuerso, ut scēneres potius, quā in emptiones prædiorum colloques. cuius generis mandatū magis est consilium, quā mandatum. & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio obligatur, etiam si non expediat ei, cui datur: quia liberum est cuique apud se explorare, an expediat sibi consilium.

III. PAVLVS lib. XXXII. ad edictum.

Praterea in causa mandati etiam illud uertitur: ut interdum nec melior causa mandatis fieri possit, interdum melior, deterior ue-

EE ronun.

ro nunquam. & quidem si mandauit tibi, ut aliquam rem mihi emereres, nec de precio quidquam statui, tuq; emisti: utrinq; actio nascitur. quod si precium statui, tuq; pluris emisti: quidam negauerunt, mandati te habere actionem, etiam si paratus esses id, quod excedit, remittere. namq; iniquum est, non esse mihi cū illo actionem, si nolit: illi uero, si uelit, mecum esse.

IIII. CAIVS lib. II. *verū quotidianarū, seu aureorū.*

Sed Proculus recte eum usq; ad precium statutum acturum existimat. quæ sententia sanè benignior est.

V. PAVLVS lib. XXXII. *ad edictum.*

Diligenter igitur fines mādati custodiendi sunt. nam qui excessit, aliud quid facere uidetur: & si susceptum nō impleuerit, tenetur. itaq; si mandauero tibi, ut domum Seianam centum emereres, tuq; Titianam emeris longe maioris precij, centum tamen, aut etiam minoris: non uideris implese mandatum. Item si mandauero tibi, ut fundū meum centum uenderes, tuq; eum nonaginta uendideris, & perā fundum: non obstat mihi exceptio, nisi & reliquū mihi, quod deest mandato meo, præstes, & indemnem me per omnia conserues. Seruo quoq; si dominus præceperit certa summa rē uendere, & ille minoris uendiderit: similiter & uindicare eā dominus potest: nec ulla exceptio ne submoueri, nisi indemnitas ei præstetur. Melior autem causa mandantis fieri potest: puta si cum tibi mandassem, ut Stichum decem emereres, tu eum minoris emeris, uel tantidem, ut aliud quidquam seruo accederet. utroq; enim casu, aut non ultra precij, aut intra precium fecisti.

VI. VLP IANVS lib. XXXI. *ad edictum.*

Si remunerandi gratia honor interuenit: erit mādati actio. Si cui sit it mandatū, ut negocia administraret: hac actione erit cōueniendū, nec recte negociorum gestorum cum eo agetur. nec enim ideo est obligatus, quod negocia gessit: uerum idcirco, quod mandatū suscepit. deniq; teneretur, & si non gessisset. Si passus sim aliquem pro me fideiubere, uel aliās interuenire: mandati teneor. & nisi pro inuito quis intercesserit, aut donandi animo, aut negocium gerens: erit mandati actio. Rei turpis mandatū nullum est. & ideo hac actione non agetur. Si tibi mandauero, quod mea non intererat: ueluti ut pro Seio interuenias, uel ut Titio credas: erit mihi tecum actio mandati, ut Celsus libro octauo digestorum scribit: & ego tibi sum obligatus. Plane si tibi mandauero, quod tua intererat: nulla erit mandati actio, nisi mea quoq; interfuerit. at si non esses facturus, nisi ego mandassem: & si mea nō interfuit, tamen erit mandati actio. Apud Iulianū libro de cimoto tertio digestorum quaeritur. si dominus iusserit procuratorem suum certam pecuniā sumere, & fœnerare periculo suo, ita ut certas ius-

ras domino pederet: si plurius scenerare potuisset, ipse lucraretur: in creditū pecuniam uidetur (inquit) accepisse. planè si omnium negociorum erat ei administratio mandata: mandati quoque eum teneri, quemadmodum solet mandati teneri, qui creditoris sui negocia gessit. Marius Paulus quidam fideiusserat pro Daphnide, mercedem pactus ob suam fideiussionem: & sub nomine alterius ex euentu litis cauerat sibi certam quantitatem dari. hic à Claudio Saturnino prætor maioris fructus inferre iussus erat. aduocationibus ei idem Saturninus interdixerat. uidebatur autem mihi iudicatum solui fideiussisse, & quasi redemptor litis existitisse: & uelle à Daphnide mandati iudicio consequi, quod erat condemnatus. sed rectissime diui fratres rescipserunt, nullam actionem eum propter suam calliditatem habere: quia mercede pacta accesserat ad talem redemptionem. Marcellus autem sic loquitur de eo, qui pecunia accepta spopondit, ut siquidem actum est, ut suo periculo spondeat: nulla actione agat. sin uero non est hoc actum: utilis ei potius actio competat. quæ sententia utilitati rerum consentanea est.

VII. PAPINIANVS lib. II. responsorum.

Salarium procuratori constitutum, si extra ordinem peti cœperit: considerandum erit, an laborem dominus remunerare uoluerit, atque ideo fidem adhiberi placitis oporteat: an in euentum litium maioris pecuniæ præmio contra bonos mores procurator redemerit?

VIII. VLP IANVS lib. XXXI. ad edictum.

Si procuratorem dederō, nec instrumenta mihi causæ reddat: qua actione mihi teneatur? & Labeo putat mandati eum teneri: nec esse probabilem sententiam existimantium, ex hac causâ agi posse depositi. uniuscuiusque enim contractus & initium spectandum esse, & causam.

Sed & si per collusionem procuratoris absolutus sit aduersarius: mandati eum teneri. sed si soluendo non sit: tunc de dolo actionem aduersus reum, qui per collusionem absolutus sit, dandam ait. Sed & de lite, quam suscepit, exsequenda mandati eum teneri constat. Si quis mandauerit alicui gerenda negocia eius, qui ipse sibi mandauerat: habebit mandati actionem: quia & ipse tenetur. tenetur autem, quia agere potest. quanquam enim uulgo dicitur, procuratorem ante litē contestatam facere procuratorem non posse: tamen mandati actio est. ad agendum enim duntaxat hoc facere non potest. Si tutores mandauerint suo contutori mancipium emendum pupillo, & ille nō emerit: an sit mandati actio? & utrum tantum mandati, an uero & tutelæ? & Iulianus distinguit. referre enim, cuius generis seruum tutores uni tutorum mandauerint, ut emeret. nam si superuacuum seruum, uel etiam onerosum: mandati actione tantum eum teneri, tutelæ non teneri. si

EE ij uero

ueronecessarium seruum: tunc & tutelæ eum teneri, nec solum, sed & cæteros. nam & si non mandassent: tenerentur tutelæ, cum seruum pu-
pillo necessarium non comparauerint. non sunt igitur excusati, quod
contutori mandauerint, quia emere debuerunt. Planè habebūt nihilo
minus mandati actionem: quia mandato non est obtemperatum.
Contra quoq; Iulianus ait: tutorem, qui emit, mandati actionem ha-
bere aduersus contutores suos. Si liber homo, cum bona fide serui-
ret, Titio mādauit, ut redimeretur: & numos ex eo peculio dedit, quod
ipsum sequi, nō apud bonæ fidei possessorem relinqui debuit: Titiusq;
precio soluto, liberum illum manumisit, mox ingenuus pronunciatus
est: habere eum mandati actionem aduersus eum Iulianus ait, cui se re-
dimendū mandauit. sed hoc tantum inesse mandati iudicio: ut sibi acti-
ones mandet, quas habet aduersus eū, à quo comparauit. planè si eam
pecuniam dederit, quæ erat ex peculio ad bonæ fidei possessorem perti-
nente: nullæ ei (inquit Iulianus) mandari actiones possunt: quia nullas
habet, cum ei suos numos emptor dederit. quinimō (inquit) ex uendi-
to manebit obligatus. sed & hæc actio inutilis est: quia quantum fuerit
consecutus, tantum empti iudicio necesse habebit præstare. Man-
dati actio tunc competit, cum cœperit interesse eius, qui mandauit. cæ-
terum si nihil interest: cessat mandati actio. & eatenus competit, quate-
nus interest. ut puta mandauit tibi, ut fundum emerēs. si intererat mea
emi: teneberis. cæterum si eundem hunc fundum ego ipse emi, uel alius
mihi, neq; interest aliquid: cessat mandati actio. Mandauit, ut negocia
gereres. si nihil deperierit (quamuis nemo gesserit) aut si alius idonee
gesserit: cessat mandati actio. & in similibus hoc idem erit probandum.

Si ignorantes fideiussores debitorem soluisse, uel etiam acceptilati-
one, siue pacto liberatum, ex substantia debitoris soluerunt: non tene-
buntur mandati, quod ad actionē fideiussoris pertinet: & hoc ex rescri-
pto diuorum fratrum intelligere licet, cuius uerba hæc sunt. IMP P P.
ANTON. ET VERVS A A. Catullio Iuliano. Si hi, qui pro te fideiuf-
serant, in maiorem quantitatem damnati, quàm debiti ratio exigebat,
scientes & prudentes auxilium appellationis omiserunt: poteris, man-
dati agentibus his, æquitate iudicis tueri te. Igitur si ignorauerunt,
excusata ignorantia est: si sciuerunt, incumbere eis necessitas prouo-
candi. Cæterum dolo uersati sunt, si non prouocauerint. quid tamen, si
paupertas eis non permisit: excusata est eorum inopia. sed & si testatō
conuenerunt debitorem, ut si ipse putaret, appellaret: puto rationem
eis constare. Dolo autem facere uidetur, qui id, quod potest restituere,
non restituit. Proinde si tibi mandauit, ut hominē emerēs, eumq;
emisti: teneberis mihi, ut restituas. Sed & si dolo emere neglexisti, forte
si pecu-

si pecunia accepta alij cessisti, ut emeret: aut si lata culpa, forte si gratia ductus, passus es alium emere: teneberis. Sed & si seruus, quē emisisti, fugit: siquidem dolo tuo: teneberis. si dolus non interuenit, nec culpa: non teneberis, nisi ad hoc, ut caueas, si in potestatem tuam peruenerit, te restitutum. Sed & si restituas: tradere debes. & si cautum est de euictione rei, uel potes desiderare, ut tibi caueatur: puro sufficere, si mihi hac actione cedas, & procuratorem me in rem meam facias: nec amplius præstes, quàm consecuturus sis.

DE tuo etiã facto cauere debes. *IX. PAVLVS lib. XXXII. ad edictum.*

X. VLP IANVS lib. XXXI. ad edictum.

Idemq; & in fundo, si fundum emit procurator. nihil enim amplius, quàm bonam fidem præstare eum oportet, qui procurat. sed & si de sanitate serui procuratori cautum est, aut caueri potest, aut de cæteris uicijs: idem erit dicendum. at si culpa caueri non curauit: condemnabitur. Si ex fundo, quem mihi emit, procurator fructus consecutus est: hos quoq; officio iudicis præstare eum oportet. Si procurator meus pecuniam meam habeat: ex mora utiq; usuras mihi pender. sed & si pecuniam meam fœnori dedit, usurasq; consecutus est: cōsequenter dicemus, debere eum præstare, quantumcunq; emolumenti sensit: siue ei mandauit, siue non: quia bonæ fidei hoc congruit, ne de alieno lucrum sentiat. quod si non exercuit pecuniam, sed ad usus suos conuertit: in usuras conuenietur, quæ legitimo modo in regionibus frequentantur. Deniq; Papinianus ait, etiam si usuras exegit procurator, & in usus suos conuertit: usuras eum præstare debere. Si quis Titio mandauit, ut ab actoribus suis mutuam pecuniam acciperet: mandati eum non acturum, Papinianus libro tertio responsoꝝ scribit: quia de mutua pecunia eum habet obligatum. & ideo usuras eū petere non posse, quasi ex causa mandati, si in stipulationem deductæ non sunt. Idem Papinianus libro eodem refert: fideiussori condemnato, qui ideo fideiussit, quia dominus procuratori mandauerat, ut pecuniam mutuam acciperet: utile actionem dandā quasi institoriā: quia & hic quasi præpositus fuisse eū mutuae pecuniæ accipiendæ uideatur. Si cui mandauero, ut à Titio stipuletur: potero cū eo, cui mandauit, agere mandati, ut eū accipere liberet, si hoc uelim: uel si malim, in hoc agam, ut eū deleget mihi, uel cui alij uoluero. Et Papinianus libro eodem scribit. si mater pro filia dotem dederit, eaq; mandante filia uel ilico stipulata sit, uel etiam postea: mandati eam teneri, quamuis ipsa sit, quæ dotem dederit.

Si quis ea, quæ procurator suus & serui gerebant, ita demū rata esse mandauit, si interuentu Sempronij gesta essent: & male pecunia credi-

EE iij   ta sit

ra sit: Sempronium, qui nihil dolo fecit, non teneri. & est uerum: eum, qui non animo procuratoris interuenit, sed affectione amicalem promisit in monendis procuratoribus, & actoribus, & in regendis consilio: mandati non teneri. sed si quid dolo fecerit: nō mandati, sed magis de dolo teneri. Si mandauero procuratori meo, ut Titio pecuniā meā credat sine usuris, isq; non sine usuris crediderit: an etiam usuras mihi restituere debeat, uideamus. & Labeo scribit. restituere eum oportere, etiam si hoc mandauerim, ut gratuitam pecuniam daret: quāuis si periculo suo credidisset, cessaret (inquit Labeo) in usuris actio mandati.

Idem Labeo ait, & uerum est, reputationes quoq; hoc iudiciū admittere: & sicuti fructus cogitur restituere is, qui procurat: ita sumptum, quē in fructus percipiendo fecit, deducere eum oportet. sed & si ad uesturas suas, dum excurrit in prædia, sumptus fecit: puto hos quoq; sumptus reputare eum oportere: nisi si salarium fuit, & hoc conuenit, ut sumptus de suo faceret ad hæc itinera. Idem ait, si quid procurator citra mandatum ad uoluptatem fecit: permittendū ei auferre, quod sine damno domini fiat: nisi rationē sumptus istius dominus admittit. Fideiussores & mandatores, & si sine iudicio soluerint: habent actionem mandati. Generaliter Iulianus ait. si fideiussor ex sua persona omiserit exceptionem, qua reus uti non potuit: siquidem minus honestū habere eum mandati actionem. Quod si eam, qua reus uti potuit: si sciens id fecit, non habiturum mandati actionem. si modo habuit facultatem rei conueniendi, desiderandiq; ut ipse susciperet potius iudicium, uel suo, uel procuratorio nomine. Si fideiussori donationis causa accepto factum sit à creditore: puta si fideiussorem remunerare uoluit creditor: habere eum mandati actionem. Multo magis si mortis causa accepto tulisset creditor, uel si ei liberationem legauit,

XI. POMPONIVS lib. III. ex Plautio.

Si ei, cui damnatus ex causa fideiussoria fueram, hæres postea existero: habebo mandati actionem.

XII. VLP IANVS lib. XXXI. ad edictum.

Si uero non remunerandi causa, sed principaliter donando, fideiussori remisit actionem: mandati eum non acturum. Marcellus autē fatetur: si quis donaturus fideiussori, pro eo soluerit creditori: habere fideiussorem mandati actionem. Planē (inquit) si filiusfamilias uel seruus fuit fideiussor, & pro his soluero, donaturus eis: mādati patrem uel dominum non acturos. hoc ideo: quia non donare patri uoluit, qui soluit, planē si seruus fideiussor soluerit: dominū mandati acturū. Idem Marcellus ibidem ait. si filiusfamilias non iussu patris fideiussor: cessat mandati actio, si nihil sit in peculio. quod si iussu, uel ex peculio solutum

rum est: multo magis habet pater mandati. Si filio familias mandati, ut pro me solueret: patrem (siue ipse soluerit, siue filius ex peculio) mandati acturum. Neratius ait. quod habet rationem. nihil enim mea interest, quis soluat. Si filio familias mandauero, ut pro me soluat, & emancipatus soluerit: uerum est in factum actionem filio dandam, patrem autem post emancipationem soluentem negotiorum gestorum actionem habere. Contrario iudicio experiuntur, qui mandatū suscepunt: ut puta qui rerum uel rei unius procuracionem susceperunt. Inde Papinianus quærit. si patronus prædium, quod emerat, pro quo precij bessim exoluerat, iusserit liberto suo tradi, ut ille residuū precij redderet: deinde reddito precio, uendenti fundū patrono libertus cōsenserit: trientis precium an possit libertus repetere: & ait. si mandatū suscepit initio libertus, non donatum accepit: contrario iudicio posse eū precium repetere, quod deductis mercedibus, quas medio tempore percepit, superest. quod si donationem patronus in libertum contulit: uideri & postea libertum patrono donasse. Si mihi mandaueris, ut re tibi aliquam emam, egoq; emero meo precio: habebō mandati actionem de precio recuperando. Sed & si tuo precio, impendero tamen aliquid bona fide ad emptionem rei: erit contraria mandati actio. & si re emptā nolis recipere. Simili modo & si qd aliud mādaueris, & id sumptum fecero: non tantum id, quod impendi, uerum usuras quoq; consequar. usuras autem non tantum ex mora admittendas esse dicemus, uerū iudicem æstimare debere, si exegit à debitore suo quis, & soluit, cum uberrimas usuras consequeretur. æquissimum enim erit rationē eius rei haberi. aut si ipse mutuatus, grauibus usuris soluit. Sed & si reū usuris non releuauit, ipsi autem & usuræ absunt: uel si minoribus releuauit, ipse autem maioribus scēnus accepit, ut fidem suā liberaret: non dubito, debere eū mandati iudicio & usuras consequi: & (ut est constitutum) totum hoc ex æquo & bono iudex arbitratur. Dedi tibi pecuniam, ut creditori meo exsoluas. non fecisti. præstabis mihi usuras. quo casu & à me creditor pecuniam debitam cū usuris recepturus est. & ita imperator Seuerus Hadriano* Demonstrato rescripsit. Si adolescens* De- scens luxuriosus mandet tibi, ut pro meretrice fideiubeas, idē tu sciēs. mostra- mandatum susceperis: nō habebis mandati actionem: quia simile est, to- quasi perdituro pecuniā sciens credideris. Sed & si ulterius directo man- dauit tibi, ut meretrici pecuniam credas: non obligabitur mandati, quasi aduersus bonam fidem mandatum sit. Cum quidam talē epi- stolam scripsisset amico suo. Rogo te, commendatum habeas Sextili- um Crescētē amicum meum. non obligabitur mandati: quia com- mendandi magis hominis, quā mandandi causa scripta est. Si quis

quis mandauerit filiofamilias credendam pecuniam, non contra senatusconsultum accipienti, sed ex ea causa, ex qua de peculio, uel de in rem uerso, uel quod iussu pater teneretur: erit licitum mandatum. Hoc amplius dico: si cum dubitarem, utrum contra senatusconsultum acciperet, an non, nec essem daturus contra senatusconsultum accipienti: & intercesserit, qui diceret, non accipere contra senatusconsultum, & PERICULO MEO (dicat) CREDE, uel BENE CREDIS: arbitror locum esse mandato, & mandati eum teneri. Si post creditam pecuniam mandauero creditori credendam: nullum esse mandatum rectissime Papi-nianus ait. plane si ut expectares, nec urgeres debitorem ad solutionem: mandauero tibi, ut des ei interuallum, periculoque meo pecuniam fore dicam: uerum puto, omne nominis periculum debere ad mandatorem pertinere. Idem ait: si tutor mandet suscipi, uel probari nomen, quod fecerat: teneri eum mandati, scilicet quondam pupillo suo, uel curatori eius. Si mandauero exigendam pecuniam, deinde uoluntatem mutauero: an sit mandati actio, uel mihi, uel heredi meo? & ait Marcellus, cessare mandati actionem: quia extinctum est mandatum, finita uoluntate. quod si mandaueris exigendam, deinde prohibuisti, exactamque recepisti: debitor liberabitur. Idem Marcellus scribit. si ut post mortem sibi monumentum fieret, quis mandauit: haeres eius poterit mandati agere, ut perficiatur. Illum uero, qui mandatum suscepit, si sua pecunia fecit, puto agere mandati: si non ita ei mandatum est, ut sua pecunia faceret monumentum. poterit enim agere etiam cum eo, qui mandauit, ut sibi pecuniam daret ad faciendum: maxime si iam quaedam ad faciendum parauit. XIII. CAIVS lib. X. ad edictum provinciale.

Idem est, & si mandauit tibi, ut post mortem meam heredibus meis emereres fundum.

XIII. VLP IANVS lib. XXXI. ad edictum. Heredem fideiussoris, si soluerit, habere mandati actionem, dubium non est. Sed si uendiderit hereditatem, & emptor soluerit: an habeat mandati actionem, quaeritur? & Iulianus libro decimotertio scribit, idcirco heredem habere mandati actionem: quia tenetur iudicio ex empto, ut praestet actiones suas: idcircoque competere ex empto actionem, quia potest praestare. Si fideiussori duo haeredes exstiterint, & alter eorum a coherede emerit hereditatem: deinde omne, quod defunctus fideiussulerat, stipulatori soluerit: habebit aut ex stipulatu, aut ex empto obligatum coh heredem suum. idcirco (ait) mandati actionem habebit.

XV. PAVLVS lib. VII. ad Sabinum. Si mandassem tibi, ut fundum emereres: postea scripsissem, ne emeres: tu ante, quam scias me uetuisse, emisisses: mandati tibi obligatus ero,

tus ero, ne damno adficiatur is, qui mandatum suscepit.

XVI. VLP IANVS lib. XXXI. ad edictum.

SI quis mandauerit, ut in meo aliquid facerem, & fecero: quæsitum est, an sit mandati actio? & ait Celsus libro octauo digestorum, hoc respondisse se, cum Aurelius Quietus hospiti suo medico mandasse diceretur, ut in hortis eius, quos Rauennæ habebat, in quos omnibus annis secedere solebat, sphæristerium, & hypocausta, & quædam alia ipsius ualitudini apta, sua impensa faceret. deducto igitur, quâto sua ædificia preciosiora fecisset: quod amplius impendisset, posse eum mandati iudicio persequi.

XVII. PAVLVVS lib. VII. ad Sabinum.

SI mandauero tibi, ut à Titio decem exigeres, & ante ea exacta, mandati tecum egero: si ante rem iudicatam exegeris, cõdemnandũ te esse cõstat.

XVIII. VLP IANVS lib. XL. ad Sabinum.

Qui patitur ab alio mandari, ut sibi credatur: mandare intelligit.

XIX. IDEM lib. XLIII. ad Sabinum.

Seruus meus si de semetipso emendo mandarit, ut redimatur: Pomponius eleganter tractat, an is, qui seruum redemit, ultro conuenire possit uenditorem, ut seruum recipiat: quoniam mandati actio ultro citroque est. Sed esse iniquissimum Pomponius ait, ex facto serui mei cogi me seruum recipere, quem in perpetuũ alienare uolueram: nec magis in hunc casum debere mādati teneri, quàm ut eum tibi uenderem.

XX. PAVLVVS lib. XI. ad Sabinum.

EX mandato apud eum, qui mandatum suscepit, nihil remanere oportet: sicuti nec damnum pati debet, si exigere fœneratam pecuniam non potuit. Fideiussori negotiorum gestorũ est actio, si pro absente fideiusserit. nam mandati actio non potest competere, cum non antecefferit mandatum.

XXI. VLP IANVS lib. XLVII. ad Sabinum.

Cum mandatu alieno pro te fideiusserim, non possum aduersus te habere actionem mandati: quemadmodum nec qui alienũ mandatũ intuitus spondit. sed si non utriusque unius, sed utriusque mandatum intuitus, id fecerim: habeo mandati actionem etiam aduersus te: quem admodum & si duo mihi mandassent, ut tibi credere, utrunque haberem obligatũ.

XXII. PAVLVVS lib. XXXII. ad edictum.

SI mandauero tibi, ut pro me in diem fideiubeas, tuque pure fideiussoris, & solueris: utilius respondebitur, interim non esse tibi mandati actionem, sed cum dies uenerit. Item tractatum est, si cum in diem deberem, mandatũ meo in diem fideiusseris, & ante diem solueris: an statim habeas mandati actionem? & quidam putant, præsentem qui-

FF dem

dem esse mandati actionem: sed tanto minorem, quanti mea interest, superueniente die solutum fuisse. sed melius est dici, interim nec huius summae mandati agi posse: quoniam nonnullum adhuc commodum meum sit, ut ne hoc ante diem soluam. Interdum euenit, ut meum negotium geram, & tamen utilem habeam mandati actionem: ueluti cum debitor meus periculo suo debitorem suum mihi delegat, aut cū rogatu fideiussoris cum reo experior. nam quamuis debitum meū persequar: nihilominus & illius negotium gero. igitur quod minus seruauero, consequar mandati actione. Si hi, quorum res ueneunt, quas pignori dederunt, supposuerint emptores, & eis emendas res mandant: mandatum intelligitur, licet (quantum ad meram rationem) mandatum non consistat. nam cum rem tuā emas, nulla emptio est in tua persona rei tuæ. Iulianus scripsit, mandati obligationem consistere etiam in rem eius, qui mandatum suscipit, ex eo maxime probari: quod si pluribus hæredibus uendentibus uni mandauero, ut rem hæreditariā emeret: etiam pro ea parte, ex qua hæres sit, obligatur mandati actione, & obligat. & sanè si ille propter hoc extraneo rem non addiderit, quod mandatum suscepit: ex bona fide esse, præstari ei præciū, quanti uendere poterat. & contra, si emptor ad emptionem rei sibi necessaria idcirco non accesserat, quod hæres recepiisset se ei empturum: æquissimū esse, mandati iudicio præstari, quanti eius interfuit, emptam rem habere. Is, cuius bona publicata sunt, mādare alicui potest, ut ea emat: & si emerit, utilis erit mandati actio, si non præstet fidem. quod ideo receptum est, quia publicatis bonis, quidquid postea acquiritur, non sequitur fiscum. Qui ædem sacram spoliandam, hominem uulnerandum, occidendum me mandatu suscipit: nihil mandati iudicio consequi potest, propter turpitudinem mandati. Si tibi centum dederō, ut ea Titio dares, tuq; non dederis, sed consumpseris: & mandati, & furti tene ri te, Proculus ait. at si ita dederim, ut quæ uelles, dares: mandati tantummodo. Si mandauerim seruo tuo, ut quod tibi debeam, solueret meo nomine: Neratius scribit, quamuis mutuatus seruus pecuniā rationibus tuis quasi à me receptam iutulerit: tamen si numos à creditore non ita acceperit, ut meo nomine daret: nec liberari me, nec te mandati mecum acturum. quod si sic mutuatus sit pecuniā, ut meo nomine daret: utrunq; contra esse. nec referre, alius, an idem ipse seruus nomine tuo, qd pro me soluebat, acceperit. & hoc uerius est: quoniā q̄ties suos numos accipit creditor, nō cōtingit liberatio debitori. Fugitiuus meus, cum apud furem esset, pecuniā adquisiit, & ex ea seruos parauit, eosq; Titius per traditionem à uenditore accepit. Me la ait, mandati actione me consecuturum, ut restituat mihi Titius: quia seruus

seruus meus mandasse Titio uideatur, ut per traditionem acciperet: si modo rogatu serui hoc fecerit. quod si sine uoluntate eius uenditor Titio tradiderit: tunc posse me ex emplo agere, ut mihi eos uenditor traderet: uenditoremque per conditionē à Titio repetiturum, si seruos tradiderit Titio, quos non debuerit, cum debere se existimaret. Si curator bonorum uenditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non soluerit: Trebatius, Ofilius, Labeo responderunt: his, qui praesentes fuerunt, competere aduersus eū mandati actionem. his autem, qui absentes fuerunt, negotiorum gestorum actionem esse. at quin si praesentium mandatum exsecutus, id egerit: negotiorum gestorum actio absentibus non est: nisi forte aduersus eos, qui mandauerunt curatori, tanquam si negocia absentium gesserint. Quod si, cum soli creditores se esse existimarent, id mandauerint: in factum actio absentibus danda est in eos, qui mandauerunt. Sicut autē liberū est, mandatū non suscipere: ita susceptū consummari oportet, nisi renunciatum sit. renunciari autē ita potest, ut integrum ius mandatori reseruetur, uel perse, uel per alium eandem rem cōmode explicandi: aut redundet in eum captio, qui suscepit mandatū. Et quidem si is, cui mandatū est, ut aliquid mercaretur, mercatus non sit: neque renunciauerit se non empturum, idque sua, non alterius culpa fecerit: mandati actione teneri eum conuenit. hoc amplius tenebitur, (sicuti Mela quoque scripsit) & si eo tēpore per fraudem renunciauerit, cum iam recte emere non posset.

XXIII. HERMOGENIANVS lib. II. iuris *ὑπὸ τοῦ μωρ.*
Sanē si ualētudinis aduersae, uel capitalium inimicitiarum:

XXIII. PAVLVVS lib. II. *sementiarum.*
Seu ob inanes rei actiones:

XXV. HERMOGENIANVS lib. II. iuris *ὑπὸ τοῦ μωρ.*
Seu aliam iustam causam excusationis alleget: audiendus est.

XXVI. PAVLVVS lib. XXXII. *ad edictum.*
Inter causas obmittendi mandati etiam mors mandatoris est. nam mandatum soluitur morte. si tamen per ignorantiam impletū est: competere actionem utilitatis causa dicitur. Iulianus quoque scripsit, mandatoris morte solui mandatum: sed obligationem aliquando durare. Si quis debitori suo mandauerit, ut Titio solueret: & debitor, mortuo eo, cum id ignoraret, soluerit: liberari eum oportet. Abesse intelligitur pecunia fideiussori, etiam si debitor ab eo delegatus sit creditori, licet is soluendo non fuerit: quia bonum nomen facit creditor, qui admittit debitorem delegatum. Si is, qui fideiussori donare uult, creditorem eius habeat debitorem suum, eumque liberauerit: continuo aget fideiussor mandati, quatenus nihil intersit, utrum numos solue-

FF ij rit cre-

rit creditori, an eum liberauerit. Præterea sciendum est, non plus fideiussorem consequi debere mandati iudicio, quam soluerit. Mandatu tuo fideiussi in decem, & procuratori creditoris solui. si uerus procurator fuit: statim mandati agam. quod si procurator non est: repetam ab eo. Non omnia, quæ impensurus non fuit, mandatori imputabit: ueluti quod spoliatus sit à latronibus, aut naufragio res amiserit, uel languore suo suorumque adprehensus quædā erogauerit. nam hæc magis casibus, quam mandato imputari oportet. Si cum seruus, quem mandatu meo emerat, furtum tibi fecisset: Neratius ait, mandati actione te consecuturum, ut seruus tibi noxæ dedatur: si tamē sine culpa tua id acciderit. quod si ego scissem talem esse seruum, nec tibi prædixissem, ut posses præcauere: tunc quanti tua interest, tantum præstari tibi oportet. Faber mandatu amici sui emit seruum decem, & fabricam docuit. deinde uendidit eum uiginti, quos mandati iudicio coactus est soluere. mox quasi homo non esset sanus, emptori damnatus est. Mela ait, non præstaturum id ei mandatore: nisi postea, quam emisisset, sine dolo malo eius hoc uicium habere coeperit seruus. sed si iussu mandatoris eum docuerit: contra fore. tunc enim & mercedem, & cibaria consecuturum: nisi ut gratis doceret, rogatus sit.

XXVII. CAIVS lib. IX. ad edictum provinciale.

SI quis alicui scripserit, ut debitorem suum liberet, secus eam pecuniæ, quam is debuit, soluturum: mandati actione tenetur. Si seruum ea lege tibi tradidero, ut eum post mortem meam manumitteres: constitit obligatio. potest autem & in mea quoque persona agendi causa interuenire: ueluti si poenitentia acta, seruum recuperare uelim.

Qui suscepit mandatū, si potest id explere, deferere promissum officium non debet: alioquin quanti mandatoris interfit, damnabitur. si uero intelligit explere se id officium non posse: id ipsum, cum primum poterit, debet mandatori renunciare: ut is, si uelit, alterius opera utatur. quod si, cum possit renunciare, cessauerit: quanti mandatoris interfit, tenebitur. si aliqua ex causa non poterit renunciare: securus erit. Mor te quoque eius, cui mandatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, soluitur mandatum: & ob id hæres eius, licet exsecutus fuerit mandatum, non habet mandati actionem. Impendia exsequendi mandati gratia facta, si bona fide facta sunt, restitui omni modo debent: nec ad rem pertinet, quod is, qui mandasset, potuisset, si ipse negotiū gereret, minus impendere. Si mandatu meo Titio credideris, & mecum mandati egeris: non aliter condemnari debeo, quam si actiones tuas, quas aduersus Titium habes, mihi præstiteris. Sed si cum Titio egeris: ego quidē non liberabor: sed in id duntaxat tibi obligatus ero, quod à Titio seruare non poteris. Vlpia.

XXVIII. VLP IANVS lib. XIII. ad edictum.

Papinianus libro decimotertio quaestionum ait. mandatorē debito-
ris soluentē, ipso iure reum nō liberare. propter mandatum enim
suum soluere, & suo nomine. ideoq; mandatori actiones putat aduer-
sus reum cedi debere.

XXIX. IDEM lib. XXXI. ad edictum.

Si fideiussor conuentus, cum ignoraret, non fuisse debitori numera-
tam pecuniam, soluerit ex causa fideiussionis: an mandati iudicio
persequi possit, id quod soluerit, quaeritur? & si quidem sciens praetermi-
serit exceptionem, uel doli, uel non numeratae pecuniae: uidetur dolo
uersari. dissoluta enim negligentia propē dolum est. ubi uero ignora-
uit: nihil est, quod ei imputetur. pari ratione & si aliqua exceptio debi-
tori competeat (pacti forte conuenti, uel cuius alterius rei) & ignarus
hanc exceptionem non exercebat: dici oportet, mandati ei actionem
cōpetere. potuit enim, atq; debuit reus pmittendi certiorare fideiussor-
em suum, ne forte ignarus soluat indebitum. Non male tractabi-
tur: si cum ignoraret fideiussor, inutiliter se obligatū, soluerit: an man-
dati actionem habeat. & si quidem factum ignorauit: recipi ignorantia
eius potest. si uero ius: aliud dici debet. Si cum debitor soluisset, igna-
rus fideiussor soluerit: puto eum mandati habere actionem. ignoscen-
dum enim est, si non diuinauit, debitorem soluuisse. debitor enim de-
buit notū facere fideiussori, iam se soluuisse: ne forte creditor obrepat, &
ignorantiam eius circūueniat, & excutiat ei summā, in quam fideiussit.
Hoc idem tractari & in fideiussore potest: si cum soluisset, non certio-
rauit reum: & sic deinde reus soluit, quod soluere eum non oportebat.
& credo, si cum posset certiorare, non fecit: oportere mandati agentem
fideiussorem repelli, dolo enim proximum est, si post solutionem non
nunciauerit debitori. cedere aut reus indebiti actionem fideiussori de-
bet, ne duplum consequatur creditor. Quaedam tamen, etsi sciens
omittat fideiussor, caret fraude: ut puta si exceptionem procuratoriam
omisit, siue sciens, siue ignarus. de bona enim fide agitur, cui non con-
gruit de apicib9 iuris disputare: sed de hoc tantū, debitor fuerit, nec ne.

In omnibus autem *decisionibus, quae praeposita sunt: ubi creditor, aliās * di-
uel non numeratam pecuniam, uel numeratā iterum accepit: repeti- stinctio-
tio contra eum competit: nisi ex condemnatione fuerit ei pecunia solu nibus.
ta. tunc enim propter auctoritatem rei iudicatae repetitio quidē cessat,
ipse aut stellionatus crimine propter suam caluitatem plectetur. Fi-
deiussor, si solus tempore liberatus, tamen soluerit creditori: recte man-
dati habebit actionem aduersus reum. quanquam enim iam liberatus
soluit: tamen fidem impleuit, & debitorem liberauit. si igitur paratus

fit defendere reū aduersus creditorem: æquissimum est, mandati iudicio eum, quod soluit, recuperare. & ita Iuliano uidetur.

XXX. IULIANVS lib. XIII. digestorum.

SI hominem tibi dederō, ut eū manumitteres: & postea procurator meus prohibuerit, ne manumitteres: an mādati agere possim, si tu eum manumiseris? respondi. si procurator iustam causam habuit interpellandi manumissionem serui, quem in hoc solum acceperam, ut manumitterem: ueluti si postea cōpererit, eum falsas rationes confecisse, insidias uitæ prioris domini struxisse: tenebor, nisi denunciationi procuratoris paruero. si uero nulla iusta causa procuratori fuit denunciandi, ne seruus manumitteretur: nō poterit mecum agi, quamuis ad libertatem eum perduxerim.

XXXI. IDEM lib. XIII. digestorum.

SI negocia mea mandauero gerenda ei, qui mihi actione intra annū in quadruplū tenebat, post annū uero in simplū: etsi post annum eū eo mandati agam, præstare mihi quadruplū debet. nam qui alterius negocia administranda suscipit: id præstare debet in sua persona, qd in aliorū.

XXXII. IDEM lib. III. ad Vrseium Feroem.

SI hæreditatem aliter aditurus non essem, quā cautum mihi fuisset damnum præstari, & hoc mandatum intercessisset: fore mandati actionem existimo. Si quis autem mandauerit alicui, ne legatum à se repellat: longe ei dissimile esse. nam legatum adquisitum nuncq̃ illi damno esse potuit: hæreditas interdū damnosa est. & in summa. quicūq; contractus tales sunt, ut eorū nomine fideiussor obligari possit: & mandati obligationem consistere puto. neq; multum referre, præsens quis interrogat⁹ fideiubeat, an absens mādet. præterea uulgo licet animaduertere, mādatu creditorum hæredi suspectas hæreditates adiri: quod mandati iudicio teneri, proculdubio est.

XXXIII. IDEM lib. III. ex Minutio.

ROgatus, ut fideiuberet, si in minorem summam se obligarit: recte teneri. si in maiorem: uerius putat, quod à plerisq; responsum est: eum, qui in maiorem summā, quā rogatus erat, fideiussisset: hac tenus mandati actionem habere, quatenus rogatus esset: quia id fecisset, quod ei mādatum esset. nam usq; ad eam summā, in quam rogatus erat, fidem eius spectasse uidetur, qui rogauit.

XXXIII. AFRICANVS lib. VIII. questionum.

QUO Vi negocia Lucij Titij procurabat, is cum à debitoribus eius pecuniam exegisset, epistolam ad eum misit: qua significaret, certam summam ex administratione apud se esse, eamq; creditam sibi, se debiturum cum usuris semislibus. quæsitum est, an ex ea causa pecunia cre-

dita

dita peti possit: & an usuræ peti possint: respondit: non esse creditā. alioquin dicendum: ex omni contractu nuda pactione pecuniam creditam fieri posse. nec huic simile esse, quod si pecuniam apud te depositā conuenerit, ut creditam habeas, credita fiat: quia tunc numi, qui mei erant, tuisiant. item quod si à debitore meo iussero te accipere pecuniam, credita fiat. id enim benigne receptum est. his argumento esse eū, qui cum mutuum pecuniam dare uellet, argentum uendendum dedisset. nihilomais pecuniam creditam recte petiturum: & tamen pecuniam ex argento redactam, periculo eius fore, qui accepisset argentū. In proposito igitur dicendum, actione mādati obligatū fore procuratorem: ut quamuis ipsius periculo nummi fuerint, tamen usuras, de quibus conuenerit, præstare debeat. Cum hæres ex parte esses, mandauit tibi, ut prædium hæreditarium mihi emereres certo precio. emisti. pro cohæredum quidē partibus nō dubie mādati actionē esse inter nos: pro tua autem parte posse dubitari ait, utrūmne ex empto, an mādati agi oporteat: neq; enim sine ratione quēq; existimaturum, pro hac parte sub conditione contractam emptionem. quod quidem quæri maxime pertinere ait, ut si forte prius, quā emptio fieret, decesserim: & tu, cum scires me decessisse, propter mandatum meum alij uendere nolueris: an hæres meus eo nomine tibi sit obligatus: & retro, si alij uendideris: an hæredi meo tenearis: nam siquidē sub conditione emptio facta uideatur: posse agi, quemadmodum si quauis alia conditio post mortē exstitisset. Si uero *non perinde mandati agendum sit, ac si alienum fundum emi mandassem: per mortem infecutam (cū id scieris) resolutum mandato, nullam tibi actionem cū hærede meo fore. Sed etsi mandati agendum esset: eadem præstanda, quæ præstarentur, si ex empto ageretur.

als *deest
negatio

XXXV. NERATIUS lib. V. membranarum.

Si fundū, qui ex parte tuus est, mandauit tibi, ut emereres mihi: uerū nō est, mandatum posse ita consistere, ut mihi cæteris partibus redemptis, etiam tuam partem præstare debeas. sed si quidem certo precio emendas eas mandauerim: quanticunq; aliorum partes redemeris, sic & tua pars artabitur: ut non habundet mandati quantitatem, in quantum tibi emendum totum mādauit. Si autem nullo certo precio constituto, emere tibi mandauerim, tuq; ex diuersis precijs partes cæterorum emeris: & tuā partē uiri boni arbitrati æstimato precio dari mihi oportet.

XXXVI. IABOLENVS lib. VII. ex Cassio.

Ita, ut omnes summas, maiores & minores, coaceruet: & ita portio nem ei, qui mandatū suscepit, præstet. quod & pleriq; probant. Simili modo & in illa specie, ubi certo precio tibi emere mandauit: si aliarum partium nomine cōmode negotium gesseris, & uilius emeris: pro sua

tua parte tantum tibi præstatur, quanti tua interest: dummodo intra id præcium, quod mandato continetur. quid enim fieret, si exiguo præcio hi, quibus cū tibi cōmunis fundus erat, rem abijcere, uel necessitate rei familiaris, uel alia causa, cogerentur: num etiam tu ad idem dispendium deducereris: sed nec lucrū tibi ex hac causa adquirere debes, cum mandatum gratuitum esse debeat. neque enim tibi concedendū est, propter hoc uenditionem impedire: quod animosiores eius rei emptorē esse, quā tibi mandatum est, cognoueris. Quod si fundū, qui per partes uenit, emendum mandassem: sed ita, ut non aliter mandato tenear, quā si totum fundum emeret: si totum emere non potuerit, in partibus emendis sibi negocium gerit: siue habuerit in eo fundo partem, siue non. & eueniet, ut is, cui tale mandatum datum est, periculo suo interim partes emat: & nisi totū emerit, ingratus eas retineat. Propius autē est, ut cum huiusmodi incommodis mandatū suscipi possit: præstariq; officiū etiam in partibus emendis, perinde atq; in toto, debeat ab eo, qui tale mandatum sua sponte suscepit. quod si mandassem tibi, ut fundum mihi emereres: non addito eo, ut non aliter mandato tenear, quā si totum emereres: & tu partem, uel quasdam partes eius emeris: tum habebimus sine dubio inuicem mandati actionem, quamuis reliquas partes emere non potuisses.

XXXVII. AFRICANVS lib. VIII. *questionum.*

Hominem certum pro te dari fideiussi, & solui. cum mandati agitur: æstimatio eius ad id potius tempus, quo solutus est, non quo agitur, referri debet. & ideo etiam si mortuus fuerit, nihilominus utilis ea actio est: aliter in stipulatione seruatur. nam tunc id tempus spectatur, quo agitur: nisi forte aut per promissorem steterit, quo minus sua die solueret: aut per creditorem, quo minus acciperet. etenim neutrius frustratio sua prodesse debet.

XXXVIII. MARCELLVS lib. *singulari responsorum.*

Lucius Titius Publio Mæuiο filio naturali domum communem permisit, non donationis causa, creditori obligare. postea Mæuiο defuncto, relicta pupilla, tutores eius iudicem aduersus Titium acceperunt: & itē Titius de mutuis præstationibus. quæro, an domus pars, quam Titius obligandam filio suo accommodauit, arbitratu iudicis liberari debeat: respondi. an, & quando debeat liberari ex persona debitoris: itemq; ex eo, quod inter contrahentes actum esset: ac tempore, quo res, de qua quæritur, obligata fuisset: iudicem æstimaturum. est enim earum specierum iudicialis quæstio, per quā res expediatur. Non absimilis illa, quæ frequentissime agitari solet. an fideiussor & prius, q̄ soluat, agere possit, ut liberetur (nec enim semper expectandum est, ut sol-

ut soluat, aut iudicio accepto condemnetur) si diu in solutione reus cessauit, aut certe bona sua dissipauit: præsertim si domi pecuniam fideiussor non habebit, qua numerata creditori, mandati actione conueniat.

XXXIX. NERATVS lib. IIII. membranarum.

ET Aristoni & Celso patri placuit: posse rem hac conditione depositi, mandatumque suscipi: ut res periculo eius sit, qui depositum uel mandatum suscepit. quod & mihi uerum esse uidetur.

XL. PAVLVS lib. IX. ad edictum.

SIf pro te præsentem, & uetantem fideiusserim: nec mandati actio, nec negotiorum gestorum est. Sed quidam utilem dari putant, quibus non consentio: secundum quod & Pomponio uidetur.

XLI. CAIVS lib. III. ad edictum provinciale.

POTest & ab una duntaxat parte mandati iudicium dari. nam si is, qui mandatum suscepit, egressus fuerit mandatum: ipsi quidem mandati iudicium non competit: at ei, qui mandauit, aduersus eum competit.

XLII. VLPIANVS lib. XI. ad edictum.

SImandauero tibi, ut excuterer uires hæreditatis, & tu quasi minoris sit, eam à me emeris: & mandati mihi teneberis. tantundem et si tibi mandauim, ut uires excuterer eius, cui eram crediturus, & denunciaueris eum idoneum esse.

XLIII. IDEM lib. XXIII. ad edictum.

QVi mandatum suscepit, ut pecunias in diem collocaret, isque hoc fecerit: mandati conueniendus est, ut cum dilatione temporis actionibus cedat.

XLIIII. IDEM lib. LXII. ad edictum.

DOLus est, si quis nolit persequi, quod persequi potest: aut si quis non exegerit, quod exigere potest, aut soluere.

XLV. PAVLVS lib. V. ad Plautium.

SImandatu meo fundum emeris, utrum cum dederis precium, ages mecum mandati: an & ante, quam des: ne necesse habeas, res tuas uendere: & recte dicitur, in hoc esse mandati actionem, ut suscipiam obligationem, quæ aduersus te uenditori competit. nam & ego tecum agere possum, ut præstes mihi aduersus uenditorem empti actionem. Sed si mandatu meo iudicium suscepisti: manente iudicio, sine iusta causa non debes mecum agere, ut transferatur iudicium in me. nondum enim perfecisti mandatum. Item si dum negocia mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris: & ante quam soluas, dicendum est, te agere posse, ut obligationem suscipiam: aut si creditor nolit obligationem mutare, cauere tibi debeo, defensum iri te. Si iudicio te sisti promisero, nec exhibuero: & ante, quam præstem, mandati agere possum, ut me liberes: uel si pro te reus promittendi factus sim. Sed si mandauero ti-

GG

bi, ut

bi, ut creditori meo soluas, tuq; expromiseris, & ex ea causa damnatus sis: humanius est, & in hoc casu mandati actionem tibi competere.

Quoties ante solutam pecuniam mandati agi posse diximus: faciendi causa, non dandi tenebitur reus. & est æquum, sicut mandante aliquo, actionem nacti cogimur eam præstare iudicio mandati: ita ex eadem causa obligatos nos habere mandati actionem, ut liberemur. Si fideiussor multiplicauerit summam, in quam fideiussit, sumptibus ex iusta ratione factis: totam eam præstabit is, pro quo fideiussit. Quod mihi debebas, à debitore tuo stipulatus sum periculo tuo. posse me agere tecum mandati in id, quod minus ab illo seruare potero, Nerua & Atticinus aiunt: quamuis id mandatum ad meam rem pertineat, & merito, tunc enim liberatur is, qui debitorem delegat: si nomen eius creditor secutus, non cum periculo debitoris ab eo stipulatur. idem iuris est, si mandatu fideiussoris cum reo egissem: quia sequente mandatu liberaretur ex prioris causa.

XLVI. IDEM lib. LXIII. ad edictum.

Si quis pro eo sponderit, qui ita promisit: si Stichum non dederis, centum milia dabis: & Stichum redemerit uilius, & soluerit, ne centum milium stipulatio committatur: constat, posse eum mandati agere. Igitur commodissime illa forma in mandatis seruanda est: ut quoties certum mandatum sit, recedi à forma non debeat. at quoties incertum, uel plurium causarum: tunc licet alijs præstationibus exsoluta sit causa mandati, quam quæ ipso mandato inerat: si tamen hoc mandatori expedierit, mandati sit actio.

XLVII. POMPONIVS lib. III. ex Plautio.

Ulpianus ait, si fideiussori uxor doli promiserit, quod ei ex causa fideiussoria debebat: nuptijs secutis, confestim mandati aduersus debitorem agere eum posse: quia intelligatur abesse ei pecunia, eò quod onera matrimonij sustineret. Si is, qui pro te hominem dare fideiussit, alienum hominem stipulatori dederit: nec ipse liberatur, nec te liberat: & ideo mandati actionem tecum non habet. sed si stipulator eum hominem usuceperit: dicendum esse, Iulianus ait, liberationem contingere. eo ergo casu mandati actio post usucapionem demum tecum erit.

XLVIII. CELSVS lib. VII. digestorum.

Quintus Mutius Scæuola ait, si quis sub usuris creditam pecuniam fideiussisset, & cum reus in iudicio conuentus, recusare uellet sub usuris creditam esse pecuniam, fideiussor soluendo usuras potestatem recusandi eas reo sustulisset: eam pecuniam à reo non petiturum. Sed si reus fideiussori denūciasset, ut recusaret sub usuris debitam esse, nec is propter suam existimationem recusare uoluisset: quod ita soluerit, à reo

reopetituum. hoc bene censuit Scaeuola. parum enim fideliter facit si deiuissor in superiore casu, quod potestatem eximere reo uidetur, suo iure uti. cæterum in posteriore casu non oportet esse noxiæ fideiuissori, si ipse pepercit pudori suo. Cum mandauero tibi, ut credendo pecuniam negotium mihi geras, mihiq; id nomen præstes, & ut periculum & emolumentum meum sit: puto mandatum posse consistere. cæterum, si ut tibi negotium geras, tuiq; arbitrij sit nomen: id est, ut cui uis credas, & tu recipias usuras, periculumq; duntaxat ad me pertineat: iam extra mandati formam est, quemadmodum si mandarem, ut tibi quemuis fundum emas.

XLIX. MARCELLVS lib. V. *digestorum*.

Seruum Titij emi ab alio bona fide, & possideo. mandatu meo eum Titius uendidit, cum ignoraret suum esse. uel contra, ego uendidi illius mandatu, cum forte is, cui hæres exstitit, eum emisset. de iure euictionis* (& de mandato) quæsitum est: & puto Titium, quamuis quasi *aliàs, de procurator uendidisset, obstrictum emptori esse: neq; si rem tradidisset, sunt. uindicationem ei concedendâ. & idcirco* (mandati eum nõ teneri: sed *aliàs, de contra) mandati agere posse, si quid eius interfuisset: quia forte uenditurus non fuerit. Contra mandator, si rem ab eo uindicare uelit, exceptione doli submouetur: & aduersus uenditorem testatoris sui habet ex empto iure hæreditario actionem.

L. CELSVS lib. XXXVIII. *digestorum*.

Sis, qui negocia fideiuissoris gerebat, ita soluit stipulatori, ut reum fideiuissoremq; liberaret, idq; utiliter fecit: negotiorum gestorum actione fideiuissorem habet obligatum. nec refert, ratum habuit, nec ne. fideiuissor etiam ante, quam soluit procuratori pecuniam: simul atq; ratum habuit, habet tamen mandati actionem. Siue cum frumentum deberetur, fideiuissor Africum dedit: siue quid ex necessitate soluendi plus impendit, quam precium esset solutæ rei: siue Stichum soluit, isq; decessit, aut debilitare flagitiose ad nullum precium sui redactus est: id mandati iudicio consequetur.

LI. IABOLENVS lib. VII. *ex Cassio*.

Si fideiuissor, quamuis per errorem, ante diem pecuniam soluerit: repetere tamẽ ab eo non potest. ac ne mandati quidem actionem ante, quam dies soluendi ueniat, cum reo habebit.

LII. IDEM lib. I. *ἐπιστολῶν*.

Fideiuissorem, si sine adiectione bonitatis tritici pro altero triticum spopondit: quodlibet triticum dando liberari posse existimo. à reo aut non aliud triticum repetere poterit, quam quo pessimo tritico liberare se à stipulatore licuit. Itaq; si paratus fuerit reus, quod dâdo ipse creditori

GG ij liberr

liberari potuit, fideiussori dare: & fideiussor id, quod dedit, id est melius triticum condicet: exceptione eum doli mali submoueri existimo.

LIII. PAPINIANVS lib. IX. *questionum.*

Qui fide alteri pro alio fideiussit p'sente, & non recusante: utrosq; obligatos habet iure mandati. quod si pro inuito uel ignorante, alterius mandatum secutus, fideiussit: eum solum conuenire potest, qui mandauit, non etiam reū promittendi. nec me mouet, quod pecunia fideiussoris reus liberetur. id enim cōtingit, etsi meo mandatu pro alio soluat.

LIIII. IDEM lib. XXVII. *questionum.*

Cum seruus extero se mandat emendum, nullum mandatum est, sed si in hoc mādatum intercessit, ut seruus manumitteretur, nec manumiserit, & precium consequatur dominus ut uenditor: ex affectu ratione mandati agetur. finge filium naturalem uel fratrem esse. placuit enim prudentioribus affectus rationem in bonæ fidei iudicijs habendam. quod si de suis numis emptor precium dederit (neq; enim aliter iudicio uenditi liberari potest) quæri solet, an utiliter de peculio agere possit: & uerius & utilius uidetur, prætorem de huiusmodi contractibus seruorū non cogitasse: quibus se ipsi ratione mala dominis auferunt. Si liber homo bona fide seruiens, redimi se mandauerit, idq; numis emptoris factum sit: contraria mandati actione agi posse constat: ut tamen actiones præstentur, quas habet emptor aduersus uenditorem. finge non manumisisse liberam personam emptorem.

LV. IDEM lib. I. *responsorum.*

Procurator, qui res nō inclusas subtraxit, sed traditas non reddidit: iudicio mandati, non furti tenetur.

LVI. IDEM lib. III. *responsorum.*

Qui mutuam pecuniam dari mandauit, omisso reo promittendi, & pignoribus non distractis eligi poterit. quod uti liceat, si literis exprimatur: distractis quoq; pignoribus ad eum creditor redire poterit. etenim quæ dubitationis tollendæ causa contractibus inferuntur, ius commune non lædunt. Fideiussor, qui pecuniam in iure obtulit, & propter æratem eius, qui petebat, obsignauit, ac publice deposuit: confestim agere mandati potest. Non ideo minus omnis temporis bonam fidē explorari oportet: quod dominus post annos quinque ex provincia reuersus, mox reipublicæ causa profecturus, non acceptis rationibus, mandatum instaurauerit. cum igitur ad officium procuratoris pertinuerit, quidquid ex prima negotiorum gestorum administratione debuit, ad secundam rationem transferre: secundi temporis causa priorem litem suscipiet. Salarium incertæ pollicitationis, neq; extra ordinem recte petitur, neq; iudicio mandati, ut constituatur.

Sumptus

ptus bona fide necessariò factos (& si negotio finem adhibere procurator non poruit) iudicio mandati restitui necesse est.

L VII. IDEM lib. X. *responsorum.*

Mandatum distrahendorum seruorū, defuncto eo, qui mandatum suscepit, intercidisse constitit. quoniā tamen hæredes eius errore lapsi, nō animo furandi, sed exsequendi quod defunctus suæ curæ fecerat, seruos uendiderant: eos ab emptoribus usucaptos uideri placuit. & uenalicium ex prouincia reuersum Publiciana actione inuti liter acturum: cum exceptio iusti domini causā cognita detur: neq; oporteat eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem, aut imperitiam hæredum affici damno.

L VIII. PAVLVS lib. III. *questionum.*

Si præcedente mandato, Titium defenderis: quamuis mortuo eo, (cum hoc ignorares) puto mandati actionem aduersus hæredem Titij competere: quia mandatum morte mandatoris, non etiam mandati actio soluitur. quod si sine mandato defensione suscepta, negotium quodammodo defuncti gerere institueras: quemadmodū si illum liberasses, competeret tibi negociorū gestorum actio: ita potest dici, & hæredem eius eadē actione teneri. Lucius Titius creditori suo mandatorem dedit. deinde defuncto debitore, maiore parte creditorū consentiente, à prætore decretum est, ut portionem creditores ab hæredibus serant: absente eo creditore, apud quem mandator exstiterat. quæro, si mandator conueniatur, an eandem habeat exceptionem, quā hæres debitoris: respondi. si præsens apud prætorem ipse quoq; consensisset: pactus uideretur iusta ex causā: eademq; exceptio & fideiussori danda esset, & mandatori. sed cum proponas eum abfuisse: iniquū est, auferre ei electionem, sicut pignus, aut priuilegium: qui potuit præsens idipsum proclamare, nec desiderare decretū prætoris. nec enim si quis dixerit, submouendum creditorem: hæredi consulitur, sed mandatori, uel fideiussori, quibus mandati iudicio eandem partem præstaturus est. planè si ab hærede partem accepisset: an in reliquum permittendū esset creditori, fideiussorem cōuenire, dubitatum est. sed uidebitur consentire decreto, conueniendo hæredem.

L IX. IDEM lib. III. *responsorum.*

Si mandatu Titij Calpurnius pecuniā, quā Titius credebat, stipulatus est, non donandi animo: mandati iudicio eum ab hærede Titij posse cōueniri, ut actiones suas præstet. idē est, & si exacta est à Calpurnio pecunia. PAVLVS respondit, fideiussorem, qui rem pignoris iure obligatā, à creditore emit: mandati iudicio conuentum ab hærede debitoris, oblato omni debito, restituere cum fructibus cogendū: neq; ha-

GG iij ben

bendum similem extraneo emptori, cum in omni contractu bonam fidem præstare debeat. PAVLVVS respondit. die adiecto in mandato, intra quam præstaturum se Lucius Titius scripsit: non esse impedimento, quominus etiam post eum diem conueniri mandati iudicio possit. PAVLVVS respondit. unumquemque mandatorum in solis
 *alias. cōdum eligi posse: etiam si non sit *conceptum in mandato. post condemnationem autem in duorum personam collatam, necessario ex causa iudicati singulos pro parte dimidia conueniri posse, & debere. Creditor pignus uendit. quæro, an si euicta sit possessio emptori, regressum creditor ad mandatorum habere possit? & an inter sit creditoris, iure uendiderit, an cōmuni iure promiserit? PAVLVVS respondit. si creditor ex precio pignorum debitum consecutus non sit: mandatorem liberatum non uideri. *Ex hoc responso apparet: & si euictionis nomine
 *uerba compi- non teneatur, proficere eam rem ad liberationem. Ille illi salutem.
 latorū. mando tibi, ut Blæsius Seuero adfini meo octoginta credas sub pignore illo, in quam pecuniam, & quidquid usurarum nomine accesserit, indemnem rationem tuam me esse ex causa mandati in eum diem, quoad uixerit Blæsius Seuerus, præstaturum. postea sæpe conuentus mandator, non respondit. quæro, an morte debitoris liberatus sit? PAVLVVS respondit. mandati obligationem perpetuam esse, licet in mandato adiectum uideatur: INDEMNEM RATIONEM TVAM ESSE ME EX CAUSSA MANDATI IN EVM DIEM, QVOAD VIXERIT BLÆSIVS SEVERVS PRAESTATVRVM. PAVLVVS respōdit. non uideri mandati conditioni paritum, cum mandato adiectum sit, ut idonea cautio à debitore exigeretur: si neque fideiussor, neque pignora accepta sint.

LX. SCAEVOLA lib. I. responsoꝝ.

Creditor mandatorem conuenit. is cōdemnatus prouocauit. quærendum est, an manente appellatione, debitor à creditore conueniri potest: respōdi posse. Titius ad eum, qui uxorem ducturus erat, literas fecit tales. Titius Seio salutem. Semproniam ad animum meum pertinere cognouisti. ideoque cum ex uoto meo nuptura tibi sit: uelim certus sis, secundum dignitatem tuam contrahere te matrimonium. & quamuis idonee promissuram tibi Titiam matrem puellæ dotem sciam: tamen & ipse, quo magis conciliem animum tuum domui meæ, fidem meam interponere non dubito. quare scias: quodcumque ab ea, ex ea causa stipulatus fueris, id me mea fide iussisse, saluum te habiturum. Atque ita Titia, quæ neque Titio mandauerat, neque ratum habuerat, quod scripserat, dotem Seio promisit. quæro, si hæres Titij ex causa mandati præstiterit: an actione mandati hæredem Titia conuenire potest: respōdi. secundum ea, quæ proponuntur, non posse. Item quæ situm est, an

an nec negotiorum gestorum: respondi. neq; hoc nomine iure agere posse. palam enim facere Titium: non tam Titiae nomine, quam quod consultū sibi uellet, mandasse. Itē si maritus aduersus mandatorē ageret: an aliqua exceptione submoueatur: respōdi. nihil proponi, cur submouendus sit. Duobus quis mandauit negotiorum administratiōnem. quāsitum est, an unusquisq; mandati iudicio in solidum teneat: respondi. unumquēq; pro solido conueniri debere: dūmodo ab utroq; nō amplius debito exigatur. Si inter maritum & socerum id actum esset, uel tacito intellectu, ut onus exhibendae uxoris ad maritum rediret, praestante patre dotis usuras: nullam actionem superfore ad recipiendum, quod negetur consumptū. quod si pater puellae exhibitionem mandasse doceatur: actionem mandati competere. Lucius Titius fratris filio commisit rerum suarum administratiōnem ita. Σείω τέκνε χαίρειν. ἐγὼ μὲν καὶ τὴ φύσιν νομίζω, δὲ ὑτὲρ πατρὸς καὶ τῶ τοῦ πατρὸς ἀδελφῶν πραγματεύεομαι, δίδχα τοῦ τινὰ ὑπὲρ ἐπὶ κόρ αἰτέω. εἰ δέ οἱ δὲ καὶ τοιοῦτου τινός: ὑπὲρ ἐγὼ σοι πρὸ πάντων ἐμῶν (ὡς δέ λες) πραγματεύεομαι: εἴτε πω λῆμ θέλεις, εἴτε ὑποθέομαι, εἴτε ἀγοράζω, εἴτε ἐπὶ οὐδὲν πράττω, ὡς κυρίως ὄντι τῶ ἐμῶν: ἐμοῦ πάντα κύρια εἶναι τὰ ὑπὲρ σου γινόμενα ἡγουμένου, καὶ μηδὲν αὐτὸς λέγοντός σοι πρὸς μηδὲ μίαν πράξειν. quāsitum est, si quid non administrandi animo, sed fraudulentē alienasset, uel uendidisset: an ualeret: respondi. eum, de quo quæritur, plene quidem, sed quatenus res ex fide agenda esset, mandasse. Item quæro, an cum Seius magistratu functus debitor extitisset: & Lucius Titius eo nomine cōueniri posset, uel res eius obligatæ essent, propter uerba epistolæ superscriptæ: respondi. neq; conueniri posse, neq; res obligatas esse.

LXI. PAVLVVS lib. II. ad Neratium.

QUod filio familias, ut peteret, mandauī, si emancipatus exegerit: de peculio intra annum utiliter agam. PAVLVVS. sed & cum filio agendum est.

LXII. SCAEVOLA lib. VI. digestorum.

CVM controuersia esset de hæreditate defunctæ inter scriptum hæredem, & patrum Mæuium, & amitas: Mæuius literis ad sorores suas factis, declarauit cōmune futurum, quidquid ad eum ex euentu litis hæreditariæ peruenisset: neq; stipulatio literas secuta est. quāsitum est. cum transfegerit idem Mæuius cum scripto hærede, ita ut prædia & aliæ quædam res ex ea transactione ad eum peruenirent: an ex literis suis possit à sororibus conueniri: respondi posse. Mandauit in hæc uerba Lucius Titius. Caio suo salutem. Peto & mando tibi, ut mea fide dicas pro Publio Mæuio apud Sempronium: quæq; à Publio soluta tibi non fuerint, me repræsentaturum, hac epistola manu mea scripta

pra notum tibi facio. Quæro, si non fideiussisset, sed mandasset creditori: & aliter egisset, quàm ei mandatum esset: an actione mandati teneatur: respondi teneri.

PRO SOCIO.

Tit. II.

PAVLVS lib. XXXII. ad edictum.

Societas coiri potest, uel in perpetuum, id est, dum uiuunt uel ad tempus, uel ex tempore, uel sub conditione. In societate omnium bonorum omnes res, quæ coeuntium sunt, continuo communicantur.

II. CAI VS lib. X. ad edictum provinciale.

Q Via licet specialiter traditio non interueniat, tacite tamen credit interuenire.

III. PAVLVS lib. XXXII. ad edictum.

E A uero, quæ in nominibus erunt, manent in suo statu: sed actiones inuicem præstare debent. Cum specialiter omnium bonorum societas coita est: tunc & hæreditates, & legata, & quod donatum est, aut quaqua ratione adquisitum, communioni acquiretur. De illo quæritur: si ita coita societas sit, ut si qua iusta hæreditas alterutri obueniat, cõmunis sit: quæ sit iusta hæreditas: utrum quæ iure legitimo obuenit: an etiam ea, quæ testamento: sed probabilius est, ad legitimam hæreditatem tantum hoc pertinere. Societas si dolo malo, aut fraudandi causa coita sit: ipso iure nullius momenti est: quia fides bona contraria est fraudi & dolo.

IIII. MODESTINVS lib. III. regularum.

Societatem coire & re, & uerbis, & per nuncium posse nos, dubium non est. Dissociamur renunciatione, morte, maxima capitis diminutione, & egestate.

V. VLP IANVS lib. XXXI. ad edictum

Societates contrahuntur siue uniuerforum bonorum, siue negotiorum alicuius, siue uestigialis, siue etiam rei unius. Societas autem coiri potest, & ualet etiam inter eos, qui non sunt æquis facultatibus: cum plerumque pauperior opera suppleat, quantum ei per comparationem patrimonij deest. Donationis causa societas recte non contrahitur.

VI. POMPONIVS lib. IX. ad Sabinum.

Si societatem coieris ea conditione, ut partes societatis constitueres: ad boni uiri arbitrium ea res redigenda est. & conueniens est uiri boni arbitrio, ut non utique ex æquis partibus socij simus: ueluti si alter plus operæ & industriæ, alter plus pecuniæ in societatem collaturus sit.

VII. VLP IANVS lib. XXX. ad Sabinum.

Coire

als* fortis.

Coire societatem & simpliciter licet: & si non fuerit distinctum, uideretur coita esse uniuersorum, quæ ex quæstu ueniunt: hoc est, si quod lucrū ex emptione, uenditione, locatione, cōductione descendit.

Quæstus enim intelligitur, qui ex opera cuiusq; descendit.

VIII. PAVLVVS lib. VI. ad Sabinum.

Nec adiecit Sabinus, hæreditatem, uel legatū, uel donationes mortis causa, siue non mortis causa. fortassis hoc ideo: quia non sine causa obueniunt, sed ob meritum aliquod accedunt.

IX. VLP IANVS lib. XXX. ad Sabinum.

Et quia plerumq; uel à parente, uel à liberto, quasi debita nobis hæreditas obuenit.

X. PAVLVVS lib. VI. ad Sabinum.

Et ita de hæreditate, legato, donatione Quintus Mutius scribit.

XI. VLP IANVS lib. XXX. ad Sabinum.

Sed nec res alienū, nisi quod ex quæstu pendeat, ueniet in rationem societatis.

XII. PAVLVVS lib. VI. ad Sabinum.

Sed etsi adiiciatur, ut & quæstus, & lucri socij sint: uerū est, non ad aliud lucrū, q̄ quod ex quæstu uenit, hanc quoq; adiectionē pertinere.

XIII. ID EM lib. XXXII. ad edictum.

Si conuenerit inter socios, ne intra certum tempus communis res diuidatur: non uidetur conuenisse, ne à societate abeat. Quid tamen, si hoc conuenerit, ne abeat: an ualeat? eleganter Pomponius scribit, frustra hoc conuenire. nam etsi non cōuenerit: si tamen intempestiue renunciatur societati, esse pro socio actionem. Sed etsi conuenerit, ne intra certum tempus societate abeat, & ante tempus renuncietur: potest rationem habere renunciatio. nec tenebitur pro socio, qui ideo renunciavit, quia conditio quædam, qua societas erat coita, ei nō præstatur. aut quid si ita *damnosus socius sit, ut nō expedi at *aliās, in eū pati? iuriosus.

XV. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

Vel quod ea re frui nō liceat, cuius gratia negotiatio suscepta sit?

XVI. VLP IANVS lib. XXX. ad Sabinum.

Idemq; erit dicendum, si socius renunciauerit societati, qui reipublicæ causa diu, & inuitus sit absfuturus: quamuis nonnunquam obijci ei possit, * quia potuit & per aliū societate administrare, uel socio committere. sed hæc non aliās, nisi ualde sit idoneus socius: aut facilis absfuturo sit etiā per alium societatis administratio. Qui igitur paciscitur, ne diuidatur, nisi aliqua iusta causa intercedat: nec uendere poterit, nec alia ratione efficere, ut diuidatur. sed sanè potest dici uenditionem quidem non impediri: sed exceptionem aduersus emptionem locum habere.

HH bere,

bere, si ante diuidat, quàm diuideret is, qui uendidit.

XVII. PAVLVS lib. VI. *ad Sabinum.*

Sed & socius, qui alienauit, committit contra pactionem: & tenetur societatis, aut communi diuidendo iudicio. Si absenti renuntiata societas sit: quoad is scierit, quod is adquisiuit, qui renuntiauit: in comune redigi debet: detrimentum autem solius eius esse, qui renuntiauit, sed quod absens adquisiuit, ad solum eum pertinere, detrimentum ab eo factum commune esse. In societate autem coeunda nihil attinet de renuntiatione cauere: quia ipso iure societatis intempestiua renuntiatione in aestimationem uenit.

XVIII. POMPONIVS lib. XIII. *ad Sabinum.*

*aliàs, in **S**i seruus societatem coierit: non sufficiet, si iubeatur à domino seruire. Si uero abire à societate: sed socio renunciandum est.

XIX. VLP IANVS lib. XXX. *ad Sabinum.*

Qui admittitur socius: ei tantum socius est, qui admisit. & recte. cum enim societas consensu contrahatur: socius mihi esse non poterit, quem ego socium esse nolui. quid ergo, si socius meus eum admisit: ei soli socius est.

XX. IDEM lib. XXXI. *ad edictum.*

Nam socij mei socius, meus socius non est.

XXI. IDEM lib. XXX. *ad Sabinum.*

*aliàs to **E**t quidquid fuerit de societate nostra consecutus: cum ipso, qui eum adsumpsit, communicabit: nos cum eo non communicabimus, sed factum eius præstabitur societati: * id est, socius aget, & societati tum hoc præstabit, quod fuerit consecutus*.

XXII. CAIVS lib. X. *ad edictum provinciale.*

Ex contrario quoque factum sociorum debet ei præstare, sicut suum: quia ipse aduersus eos habet actionem. Item certum est, nihil uentilare, prius inter eum, quem admisit, & eum, qui admissus fuerit, societatis iudicio agi: quam agi incipiat inter cæteros, & eum, qui admisit.

XXIII. VLP IANVS lib. XXX. *ad Sabinum.*

De illo Pomponius dubitat: utrum actionem eum mādare socijs sufficiat, ut si facere ille non possit, nihil ultra socijs præstet: an uero indemnes eos præstare debeat: & puto omnimodo eum teneri eius nomine, quem ipse solus admisit: quia difficile est negare, culpa ipsius admissum. Idem quærit, an commodum, quod propter admissum socium accessit, compensari cum damno, quod culpa præbuit, debeat: & ait compensandum. quod non est uerum. Nam & Marcellus libro sexto digestorum scribit: si seruus unius ex socijs societati à domino præpositus, negligenter uersatus sit: dominum, qui præposuerit societati,

rati præstaturum: nec compensandum commodum, quod per seruum societati accessit cum damno: & ita diuum Marcum pronunciaſſe, nec poſſe dici ſocio, **ABSTINE COMMODO, QVOD PER SERVVM ACCESSIT, SI DAMNVMPETIS.**

XXIIII. IDEM lib. XXXI. ad edictum.

Planè ſi ambo ſocij ſervum alterius præpoſuerint: non tenebitur dominus eo nomine, niſi duntaxat de peculio. commune enim periculum eſſe oportet, cum ambo eum præpoſuerint.

XXV. PAVLVVS lib. VI. ad Sabinum.

Non ob eam rem minus ad periculum ſocij pertinet, quod negligentia eius periſſet: quod in plerisq; alijs industria eius ſocietas auſta fuiſſet. & hoc ex appellatione imperator Antoninus pronunciauit.

XXVI. VLP IANVS lib. XXXI. ad edictum.

ET ideo ſi ſocius quædam negligenter in ſocietate egiſſet, in plerisq; autem ſocietatem auxiſſet: non compensatur compendium cum negligentia, ut Marcellus libro quinto digeſtorum ſcribit.

XXVII. PAVLVVS lib. VI. ad Sabinum.

Omnis æs alienum, quod manente ſocietate cõtractum eſt, de comuni ſoluendum eſt: licet poſtea, quàm ſocietas diſtracta eſt, ſolutum ſit. igitur etſi ſub conditione promiſerat, & diſtracta ſocietate conditio exiſtit, ex comuni ſoluendum eſt. ideoq; ſi interim ſocietas diſtimatur, cautiones interponendæ ſunt.

XXVIII. IDEM lib. LX. ad edictum.

Si ſocij ſimus, & unus ex die pecuniam debeat, & diuidatur ſocietas: non debet hoc deducere ſocius, quemadmodum præſens deberet: ſed omnes diuidere & cauere, cū dies uenerit, deſenſum iri ſocium,

XXIX. PAVLVVS lib. XXX. ad Sabinum.

Si non fuerint partes ſocietatis adiectæ: æquas eas eſſe conſtat. Si uero placuerit, ut quis duas partes, uel tres habeat, alius unam: an ualeat: & placet ualere: ſi modo aliquid plus contulerit ſocietati, uel pecuniæ, uel operæ, uel cuiuſcunq; alterius rei. Ita coiri ſocietatem poſſe, ut nullam partem damni alter ſentiat, lucrum uero cõmune ſit, Caſſius purat. quod ita demum ualebit (ut & Sabinus ſcribit) ſi tanti ſit opera, quanti damnum eſt. plerunq; enim tanta eſt industria ſocij, ut plus ſocietati conferat, q̃ pecunia. Item ſi ſolus nauiget, ſi ſolus peregrinetur, ſi pericula ſolus ſubeat. Aristo refert Caſſium reſpondiſſe: ſocietatem talem coiri non poſſe, ut alter lucrum tantum, alter damnum ſentiret: & hanc ſocietatem leoninam ſolitū appellare. & nos conſentimus, talem ſocietatem nullam eſſe: ut alter lucrum ſentiret, alter uero nullum lucrum, ſed damnum ſentiret. Iniquiſſimum enim genus ſoci-

HH ij etatis

etatis est, ex qua quis damnum, non etiam lucrum spectet.

XXX. PAVLVS lib. VI. ad Sabinum.

MVtius libro decimoquarto scribit: nō posse societate coiri, ut aliam dāni, aliam lucri partē socius ferat. Seruius etiā in notis Mutij ait, non posse ita societatem contrahi. neq; enim lucrum intelligi, non omni damno deducto: neq; damnum, nisi omni lucro deducto. Sed potest societas coiri, ita ut eius lucri, quod reliquum in societate sit, omni damno deducto, pars alia feratur: & eius damni, quod similiter relinquatur, pars alia capiatur.

XXXI. VLP IANVS lib. XXX. ad Sabinum.

VT sit pro socio actio, societatem intercedere oportet. nec enim sufficit rem esse communem, nisi societas intercedat. communiter autem res agi potest etiam citra societatem: puta cum non affectione societatis incidimus in communionem: ut euenit in re duobus legata. Item si duobus simul emptā res sit: aut si hāreditas, uel donatio communiter nobis obueniat: aut si à duobus separatim emimus partes eorum, non socij futuri.

XXXII. IDEM lib. II. ad edictum.

NAm cū tractatu habito societas coita est, pro socio actio est. cum sine tractatu: *in re ipsa & negotio cōmuniter gestum uidetur. |

XXXIII. IDEM lib. III. ad edictum.

VT in cōductionibus publicorum, item in emptionibus. nam qui nolunt inter se contendere, solent per nunciū rē emere in commune. quod à societate longe remotum est. & ideo societate sine tutoris autoritate coita, pupillus non tenetur: attamen cōiter gesto tenet.

XXXIII. CAIVS lib. III. ad edictum prouinciale.

QVibus casibus si quid forte unus in eam rem impenderit, siue fructus mercedesue unus perceperit, uel deteriorē rem fecerit: non societatis iudicio locus est, sed inter cohæredes quidē familiæ eriscunda iudicio agitur, inter cæteros cōmuni diuidūdo. Inter eos quoq; quibus hāreditario iure cōmunis res est, potest cōmuni diuidundo agi.

XXXV. VLP IANVS lib. XXX. ad Sabinum.

Nemo potest societate hāredi suo sic pātere, ut ipse hāres socius sit. in hāredem aut socij pponitur actio, ut bonā fidem præstet,

XXXVI. PAVLVS lib. VI. ad Sabinum.

ET acti etiam culpam, quam is præstaret, in cuius locum successit: licet socius non sit.

XXXVII. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

Planē si hi, qui socij hāredes exstiterūt, animū inierint societatis in ea hāreditate nouo consensu: quod postea gesserunt, efficiet, ut in socio actionē deducā.

Pau

aliās*res
ipsa & ne
gocium.

XXXVIII. PAVLVVS lib. VI. ad Sabinum.

Pro socio arbiter prospicere debet cautionibus in futurum damno uel lucro pendēti ex ea societate. quod Sabinus in omnibus bonæ fidei iudicijs existimauit: siue generalia sunt, ueluti pro socio, negotiorum gestorum, tutelæ: siue *specialia, ueluti mandati, commodati, depositi. Si tecū mihi societas sit, & res ex societate communes: quam impensam in eas fecero, quosque fructus ex his rebus perceperis: uel pro socio, uel communi diuidundo, me consecuturum: & altera actione alteram tolli, Proculus ait.

*aliās, peculiaris.

XXXIX. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

Si fundus mihi tecum communis sit, & in eum mortuum intuleris: agam tecum pro socio.

XL. IDEM lib. XVI. ad Sabinum.

Haeres socij quamuis socius nō est: tamen ea, quæ per defunctū incohata sunt, per hæredē explicari debent: in quibus dolus eius ad mitti potest.

XLI. VLP IANVS lib. XIX. ad edictum.

Si quis à socio pœnā stipulatus sit: pro socio non aget, si tantundem in pœna sit, quantum eius interfuit.

XLII. IDEM lib. XXX. ad Sabinum.

Quod si ex stipulatu eam consecutus sit: postea pro socio agendo, hoc minus accipiet, pœna ei in sortem imputata.

XLIII. IDEM lib. XIX. ad edictum.

Si actum sit cōmuni diuidundo, non tollitur pro socio actio: quoniam pro socio & nominum rationem habet, & adiudicationem non admittit. sed si postea pro socio agatur: hoc minus ex ea actione consequitur, quàm ex prima actione consecutus est.

XLIIII. IDEM lib. XXXI. ad edictum.

Si margarita tibi uendenda dederō, ut si ea decem uendidisses, reddes mihi decem: si pluris, quod excederet, tu haberes: mihi uidetur, si animo contrahendæ societatis id actum sit, pro socio esse actionem. si minus: præscriptis uerbis.

XLV. IDEM lib. XXX. ad Sabinum.

Rei cōmunis nomine cum socio furti agi potest: si per fallaciam, dolo uel malo amouit, uel rem communem celandi animo contrectauit. sed & pro socio actione obstrictus est, nec altera actio alteram tollit. idemque & in omnibus bonæ fidei iudicijs dicendum est.

XLVI. PAVLVVS lib. VI. ad Sabinum.

Idem est & in colono, & in eo, qui negōcia gerit, & qui mandatum nostrum exsequitur, & in tutore.

XLVII. VLP IANVS lib. XXX. ad Sabinum.

HH iij Sed

Sed si ex causa furtiua condixero: cessabit pro socio actio, nisi si plus ris mea intersit. Si damnū in re communi socius dedit: Aquilia teneri eum, & Celsus, & Iulianus, & Pomponius scribunt.

Sed nihilominus & pro socio tenetur,
 XLVIII. PAVLVVS lib. VI. ad Sabinum.

XLIX. VLP IANVS lib. XXXI. ad edictum.

Si hoc facto societatem læsit: si (uerbi gratia) negociatorem seruum suuulnerauit, uel occidit.

L. PAVLVVS lib. VI. ad Sabinum.

Sed actione pro socio consequitur, ut altera actione contentus esse debeatur: quia utraq; actio ad rei persecutionem respicit, non (ut furti) ad poenam duntaxat.

LI. VLP IANVS lib. XXX. ad Sabinum.

Merito autem adiectum est, ita demum furti actionem esse, si per fallaciam, & dolo malo amouit. cum enim sine dolo malo fecit: furti non tenetur. & sanè plerumq; credendum est: qui partis dominus est, eum iure potius suo uti, quàm furti cōsiliū inire. & ideo uidebimus, an Fauia teneatur. & ratio quidem facit, ne teneatur. uerum si plagium fecit, uel suppressit: Fauia tenebitur.

LII. IDEM lib. XXXI. ad edictum.

Cum duobus uicinis fundus uenalis esset: alter ex his petijt ab altero, ut eum fundum emeret: ita ut ea pars, quæ suo fundo iuncta esset, sibi cederetur. mox ipse eum fundum ignorante uicino emit. quæritur, an aliquā actionem cum eo uicinus habeat? Iulianus scripsit, implicitam esse facti quæstionem. Nam si hoc solum actum sit, ut fundū Lucij Titij uicinus emeret, & mecum communicaret: aduersus me, qui emi, nullam actionem uicino competere. Si uero id actum sit, ut quasi commune negōcium gereretur: societatis iudicio tenebor, ut tibi deducta parte, quam mandaueram, reliquas partes præstem. Venit autē in hoc iudicium pro socio bona fides. utrum ergo tantum dolum, an etiam culpam præstare sociū oportet, quæritur? & Celsus libro sexto digestorum scripsit: socios inter se dolum & culpam præstare oportere.

Si in coeunda societate (inquit) artem operamq; pollicitus est alter: ueluti cum pecus in commune pascendum, aut agrum pollicitori damnis in commune quærendis fructibus: nimirum ibi etiam culpa præstanda est. precium enim operæ & artis est uelamentū. Quod si rei cōmuni socius nocuit: magis admittit culpam quoq; uenire. Damna, quæ imprudentibus accidunt, hoc est damna fatalia, socij non coguntur præstare. ideoq; si pecus æstimatum datum sit, & id latrocinio, aut incendio perierit: commune damnū est, si nihil dolo aut culpa acciderit.

rit. Quod si à furibus subreptum sit: proprium eius detrimentum est: quia custodia præstare debuit, qui æstimatum accepit. hæc uera sunt, & pro socio erit actio: si modo societatis contrahendæ causa pascēda data sunt, quāuis æstimata. Quidā sagariam cōmunionem inierunt. alter ex his ad merces comparandas profectus in latrones incidit. pecuniam perdidit. serui eius uulnerati sunt, resq; proprias perdidit. dicit Iulianus, damnum esse cōmune. ideoq; pro socio actione damni partem dimidiam agnoscere debere, tam pecuniæ, quàm rerum cæterarū, quas secum nō tulisset socius, nisi ad merces communi nomine comparandas proficisceretur. sed etsi quid in medicos impensum est: pro parte socium agnoscere debere, rectissime Iulianus probat. proinde etsi naufragio quid periit, cum non aliās merces, quàm nauī solerent aduehi: damnum ambo sentient. nam sicuti lucrum, ita damnum quoq; commune esse oportet, quod non culpa socij contingit. Duo erant argentarij socij. alter eorum aliquid separatim quæsierat, & lucri senserat. quærebatur, an cōmune esse lucrum oporteret? & imperator Seuerus Flauio Felici in hæc uerba rescripsit. etiam si maxime argentariæ societas inita est: quod quisq; tamen socius non ex argentariæ causa quæsiit, id ad communionem non pertinere, explorati iuris est. Papinianus libro tertio responsorum ait. si fratres parentum indiuisas hæreditates ideo retinuerunt, ut emolumentum ac damnum in his commune sentirent: quod aliunde quæsierint, in commune nō redigetur. Item ex facto consultum respondiisse se ait libro quarto responsorum. inter Flauii Victorē & Hellicum Asianū placuerat, ut locis emptis pecunia Victoris, monumenta fierent opera & peritia Asiani: quibus distractis, pecuniā Victor cum certa quantitate reciperet, superfluum Asianus acciperet, qui operam in societate contulit. erit pro socio actio. Idem Papinianus libro eodem ait. si inter fratres uoluntarium consortium initum fuerit: & stipendia, cæteraq; salaria in commune redigi iudicio societatis: quāuis filius emancipatus hæc non cogatur conferre fratri (inquit) in potestate manenti: quia etsi in potestate maneret, præcipua ea haberet. Idem respondit, societatem non posse ultra mortē porrigi. & ideo nec libertatem de supremis iudicijs constringere quis poterit, uel cognatum ulteriores proximioribus præferre. Idem respondit. socius, qui cessantis cessantiumue portiones insulæ restituerit: quāuis aut sortem cum certis usuris intra quatuor menses, postquam opus resectū erit, recipere potest, in exigēdoq; priuilegio uter, aut deinceps propriā rem habebit: potest tamen & p socio agere ad hoc, ut cōsequatur, qd sua intererat. finge enim hoc malle eū, suū nō cōsequi, qd dominiū insulæ. Oratio em̄ diui Marci idcirco quatuor mensib; finit certas usu

ras, quia post mēses q̄tuor dominiū dedit. Si quis societate ad emendū coierit, deinde res alterius dolo uel culpa emptā non sit: pro socio esse actionē constat. Planē si cōditio sit adiecta, **SI INTRA ILLVM DIEM VENIERIT**, & dies sine culpa socij præterierit: cessabit actio pro socio. Item si in communem riuum reficiendum impensa facta sit: pro socio esse actionem ad recuperandum sumptum Cassius scripsit. Item Mela scripsit. si uicini semipedes inter se contulerint, ut ibi craticium parietem inter se ædificarent ad onera utriusq; sustinenda: deinde ædificato pariete, alter in eum immitti non patiatur: pro socio agendum. itemq; & si aream in cōmune emerint, ne luminibus suis officeretur: & alteri tradita sit, nec præstet alteri, quod conuenit: pro socio actionem esse. Si plures sint inter eosdē societates coitæ: ad omnes societates sufficere hoc unum iudicium constat. Si quis ex socijs propter societatem profectus sit (ueluti ad merces emendas) eos dūtaxat sumptus societati imputabit, qui in eam rem impensi sunt. uiatica igitur & meritoriorum, & stabulorum, & iumentorum: & carrulorum uecturas, uel sui, uel sarcinarum suarum gratia, uel mercium recte imputabit. Socium uniuersa in societatem conferre debere, Neratius ait, si omnium bonorum socius sit. & ideo siue ob iniuriam sibi factam, uel ex lege Aquilia, siue ipsius, siue filij corpori nocitum sit: conferre debere respondit. Idem ait, socium omniū bonorum non cogi conferre, quæ ex prohibitis causis adquisierit. per contrarium quoq; apud ueteres tractabatur: an socius omnium bonorum, si quid ob iniuriarū actionem damnatus præstiterit, ex cōmuni cōsequatur, ut præstet? & Atilicinus, Sabinus, Cassius responderunt. si iniuria iudicis damnatus sit: consecuturum. si ob maleficium suum: ipsum tantum damnum sentire debere. cui congruit, quod Seruius respondisse Ofilius refert. si socij bonorū omnium fuerint, deinde unus cum ad iudiciū non adesset, damnatus sit: non debere eum de communi id consequi. si uero præsens iniuriam iudicis passus sit: de communi sarcindum.

LIII. IDEM lib. XXX. ad Sabinum.

Quod autem ex furto, uel ex alio maleficio quæsitum est: in societatem non oportere conferri, palam est: quia delictorū turpis atq; foeda communio est. planē si in medium collata sint: cōe erit lucrum.

LIIII. PAVLVVS lib. VI. ad Sabinum.

Quod enim ex maleficio contulit socius, non aliter recipere debet, quàm si damnatus sit.

LV. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

Siquid ex hoc conuentus fuerit, qui maleficium admisit: id, quod contulit, aut solum, aut cum poena auferet: si mihi proponas, insciente

sciente socio, eum in societatis rationem hoc contulisse. Quod si sciens: etiam pœnam socium agnoscere oportet. æquum est enim, ut cuius participauerit lucrum, participet & damnum.

LVI. PAVLVS lib. VI. ad Sabinum.

NEc quidquam interest, utrum manente societate præstiterit ob furtum, an dissoluta ea. Idemq; est in omnibus turpibus actionibus: ueluti iniuriarum, ui bonorum raptorum, serui corrupti, & similibus: & in omnibus pœnis pecuniarijs, quæ ex publicis iudicijs accidunt.

LVII. VLP IANVS lib. XXX. ad Sabinum.

NEc prætermittendum esse, Pomponius ait: ita demum hoc esse uerum, si honestæ & licitæ rei societas coita sit. Cæterum si maleficij societas coita sit: constat nullam esse societatem. generaliter enim traditur, rerum inhonestarum nullam societatem esse.

LVIII. IDEM lib. XXXI. ad edictum.

SI id, quod quis in societatem contulit, extinctum sit: uidendum est, an pro socio agere possit. tractatum id ita est apud Celsum libro secundo digestorum, ad epistolam Cornelij Felicis. cum tres equos haberes, & ego unum: societatem coimus, ut accepto equo meo quadrigam uenderes, & ex precio quartam mihi redderes. si igitur ante uenditionem equus meus mortuus sit: nō putare se Celsus ait, societatem manere, nec ex precio equorum tuorum partem deberi. nec enim habendæ quadrigæ, sed uendendæ coitam esse societatem. Cæterum si id acti dicatur, ut quadriga fieret, eaq; cōmunicaretur, tucq; in ea tres partes haberes, ego quartam: non dubie adhuc socij sumus. Item Celsus tractat: si pecuniam contulissemus ad mercem emendam, & mea pecunia perisset: cui perierit ea? & ait. si post collationem euenit, ut pecunia perierit (quod non fieret, nisi societas coita esset) utriq; perire: ut puta si pecunia, cum peregre portaretur ad mercem emendam, periit. si uero ante collationem, postea, quā eam destinasses, tunc perierit: nihil eo nomine consequeris (inquit) quia non societati periit. Si filius familias societatem coierit, deinde emancipatus à patre fuerit: apud Iulianum quæritur, an eadem societas duret, an uero alia sit, si forte post emancipationem in societate duratum sit? Iulianus libro decimo quarto digestorum scripsit, eandem societatem durare. initium enim in his contractibus inspicendum. duabus autem actionibus agendum esse. una aduersus patrem, altera aduersus filium. cum patre de eo, cuius dies ante emancipationem cessit. nam eius temporis, quo post emancipationem societas durauit, nihil præstare patrem oportere. cum filio autem de utroq; tempore, id est, de tota societate. Nam etsi quid (inquit) socius filij post emancipationem filij dolo fecerit: eius, non patri, sed si

lio actio danda est. Si seruus meus societatem cum Titio coierit, & alienatus in eadem permanferit: potest dici alienatione serui, & priorem societatem finitam, & ex integro alteram incoharam. atq; ideo & mihi & emptori actionē pro socio competere. item tam aduersus me ex his causis, quæ ante alienationem inciderunt, dandam actionem, quàm ex reliquis aduersus emptorem solum.

LIX. POMPONIVS lib. XII. ad Sabinum.

A Deo morte socij soluitur societas, ut nec ab initio pacisci possimus, ut hæres succedat societati. Hæc in priuatis societatibus: at in societate uestigalium nihilominus manet societas, etiam post mortem alicuius. sed ita demum, si pars defuncti ad personam hæredis eius adscripta sit, ut hæredi quoq; conferri oporteat. quod ipsum ex causa æstimandum est. Quid enim si is mortuus sit, propter cuius operam maxime societas coita sit: aut sine quo societas administrari nō possit?

Quod in alea uel adulterio perdidit socius, ex medio non est laturus. Si quid uero dolo nostro socius damni cepit: a nobis repetet.

LX. IDEM lib. XIII. ad Sabinum.

Socium, qui in eo, quod ex societate lucri faceret, reddendo moram adhibuit, cum ea pecunia ipse usus sit: usuras quoq; præstare debere, Labeo ait. sed non quasi usuras, sed quod socij intersit, moram eum non adhibuisse. sed si aut usus ea pecunia non sit, aut moram non fecerit: contra esse. item post mortem socij nullam talem æstimationē ex facto hæredis faciendam: quia morte socij dirimitur societas. Socius, cum resisteret cōmunibus uenalibus ad fugam erumpentibus, uulneratus est. impensam, quam in curando se fecerit, non consecuturum pro socio actione, Labeo ait: quia id non in societatem (quamuis propter societatem) impensum sit: sicuti nec si propter societatem eū hæredem quis instituere desisset, aut legatum prætermisisset, aut patrimonium suum negligentius administrasset. nam nec compendium, quod propter societatem ei contigisset, ueniret in medium: ueluti si propter societatem hæres fuisset institutus, aut quid ei donatum esset.

LXI. VLPIANVS lib. XXXI. ad edictum.

Secundum Iulianum tamen, & quod medicis pro se datum est, recipere potest. quod & uerum est.

LXII. POMPONIVS lib. XIII. ad Sabinum.

Si Titius, cum quo mihi societas erat, decesserit: egoq; cum putarem Titij hæreditatem ad Seium pertinere, cōmuniter cum eo res uendiderim: & partem pecuniæ ex uenditione redactæ ego, partem Seius abstulerit: te, qui re uera Titio hæres es, partem a me redactæ pecuniæ societatis iudicio non consecuturū, Neratio & Aristoni placebat: quia mea

meæ duntaxat partis precia percepissem. neq; interesse, utrum per se partes meas uendidissem, an communiter cum eo, qui reliquas partes ad se pertinere diceret. alioquin euenturum, ut etiam si duo socij rem uendiderint, unusquisq; eius, quod ad se peruenerit, partem alteri societatis iudicio præstari debeat. Sed nec te ex parte, quam hæreditatis petitione forte à Seio consecuturus sis, quidquam mihi præstare debere: quia quod ad Seium peruenerit, tuarum partium sit: nec ad me habentem meum, quidquam ex eo redire debeat.

LXIII. VLP IANVS lib. XXXI. ad edictum.

Verum est, quod Sabino uidetur: etiã si non uniuersorum bonorum socij sint, sed unius rei: attamen in id, quod facere possunt, quodue dolo malo fecerunt, quo minus possint, condemnari oportere. Hoc enim summam rationem habet: cum societas ius quodammo do fraternitatis in sese habeat. Videndum est, an & fideiussori socij præstari id debeat: an uero personale beneficiũ sit. quod magis uerum est. Sed si hic fideiussor, quasi defensor socij iudicium susceperit: proderit sibi. namq; Iulianus libro septimo digestorum scribit, defensorem socij in id, quod socius facere potest, condemnari oportere. idemq; & in patroni defensore accipi debere ait. & utiq; idem erit in uniuersis, qui in id, quod facere possunt, conueniuntur. Patri autem uel domino socij, si iussu eorũ societas contracta sit, non esse hanc exceptionem dandam: quia nec hæredi socij, cæterisq; successoribus hoc præstabitur: quia nec cæterorum hæredibus successoribusue, quos in id, quod facere possunt, conuenimus, idem præstatur. Id quod facere potest socius, quemadmodum æstimandum sit: & placuit, non debere deduci æs alienum, quod debetur à socio. Ita & Marcellus libro septimo digestorum scribit, nisi forte (inquit) ex ipsa societate debeatur. Item uidendum, an cautio ueniat in hoc iudiciũ eius, quod facere socius nõ possit: an scilicet nuda promissio: quod magis dicendum arbitror. Si cum tres socij essent, egerit cũ uno ex socijs socius, & partem suã integram sit consecutus: deinde alius socius cum eodem agat, & partem consequi integram non poterit, quia facere solidum non potest: an hic, qui minus consecutus est, cum eo agere possit, qui solidũ accepit, ad cõmunicandas partes & inter eos exæquandas, quasi iniquũ sit ex eadem societate alium plus, alium minus consequi? sed magis est, ut pro socio actione consequi possit, ut utriusq; portio exæquatur. quæ sententia habet æquitatem. Tempus autem spectamus, quantum socius facere possit, rei iudicandæ. hoc quoq; facere posse quisq; uidetur, quod dolo fecit, quo minus possit. nec enim æquum est, dolum suum quenquam releuare. quod & in cæteris, qui in id, quod facere possunt, conueniuntur.

II ij tur,

tur, accipiendū est. Si tamen non dolo, sed culpa sua ut facere posset de
sint: dicendum est, condemnari eum non debere. In hæredem quoq;
socij pro socio actio competit: quamuis hæres socius non sit. licet enī so-
cius nō sit: attamen emolumēti successor est. & circa societates uestiga-
liū, cæterorūq; idem obseruamus, ut licet hæres socius non sit, nisi fue-
rit adscriptus: uerū tamen etiam omne emolumentum societatis ad
eum pertineat, simili modo & damnum agnoscat: siue quod uiuo adhuc
socio uestigialis contigit, siue postea. Quod non similiter in uolunta-
ria societate obseruatur. Si seruo communi legatum sine libertate
unus ex dominis reliquit: hoc ad solum socium pertinet. an tamen pro
socio iudicio communicari debeat cum hærede socij, quæritur: & ait
aliās *Pō Iulianus Sextum *Pædium referre Sabinum respondentem non com-
poniū. municari: & posse hanc sententiam defendi, Iulianus ait. non enim
propter communionem hoc adquisitum esse, sed ob suam partem: nec
oportere id communicari, quod quisq; nō propter societatem, sed pro-
pter suam partē adquisierit. Societas soluitur ex personis, ex rebus,
ex uoluntate, ex actione. Ideoq; siue homines, siue res, siue uoluntas, si-
ne actio interierit: distrahi uidetur societas. intereunt aut homines qui-
dē maxima, aut media capitis diminutione, aut morte. res uero cum
aut nullæ relinquuntur, aut conditionem mutauerūt: neq; eius rei, quæ
iam nulla sit, quisquam socius est: neq; eius, quæ consecrata, publica-
tione sit. Voluntate distrahitur societas renunciatione.

LXIIII. CALLISTRATVS lib. I. questionum.

ITa quoq; cum separatim socij agere cœperint, & unusquisq; eorum
sibi negocietur: sine dubio ius societatis soluitur.

LXV. PAVLVS lib. XXXII. ad edictum.

Actione distrahitur: cum aut stipulatione, aut iudicio mutata sit
caussa societatis. Proculus enim ait. hoc ipso, quod iudicium ita
dictatum est, ut societas distrahatur: renunciatam societatem: siue toto-
rum bonorum, siue unius rei societas coita sit. Item bonis à creditori-
bus uēditis unius socij, distrahi societatem, Labeo ait. Si in rem cer-
tam emendam conducendamue coita sit societas: tunc etiam post ali-
cuius mortem, quidquid lucris detrimentiue factum sit, commune esse,
Labeo ait. Diximus dissensu solui societatem. hoc ita est, si omnes
dissentiant. quid ergo, si unus renunciet? Cassius scribit. eum, qui re-
nunciauerit societati, à se quidem liberare socios suos: se autem ab illis
non liberare. quod utiq; obseruandum est, si dolo malo renunciatio fa-
cta est. ueluti si cum omniū bonorum societatem inissemus. deinde cū
obuenisset uni hæreditas, ppter hoc renūciauit. ideoq; si qd damnum
attulit hæreditas: hoc ad eum, qui renunciauit, pertinebit. Commo-
dum

dum autem communicare cogetur actione pro socio. Quod si quid post renunciationem adquisierit, non erit communicandum: quia nec dolus admissus in eo est. Item si societatem ineamus ad aliquā rem emendam: deinde cum solus uolueris eam emere, ideo renunciaueris societati, ut solus emerēs: teneberis, quanti mea interest. Sed si ideo renunciaueris, quia emptio tibi displicebat: non teneberis, quamuis ego emero: quia hic nulla fraus est. eaq; & Iuliano placent. Labeo autem posteriorum libris scripsit. si renunciauerit societati unus ex socijs eo tempore, quo interfuit socij, non dirimi societatem: committere eum in pro socio actionem. Nam si emimus mancipia inita societate, deinde renuncies mihi eo tempore, quo uendere mancipia nō expedit: hoc casu, quia deteriore causam meam facis, teneri te pro socio iudicio. Proculus hoc ita uerū esse: si societatis intersit, non dirimi societatem. Semper enim nō id, quod priuatim interest unius ex socijs, seruari solet: sed quod societati expedit. hæc ita accipienda sunt, si nihil de hoc in coeunda societate conuenit. Item qui societatem in tempus coijt: ante tempus eam renunciando, sociū à se, non se à socio liberat. Itaq; si quid compendij postea factum erit: eius partem non feret. At si dispendium: æque præstabit portionem, nisi renunciatio ex necessitate quadam facta sit. Quod si tempus finitum est: liberum est recedere, quia sine dolo id fiat. Renunciare societati etiā per alios possumus. & ideo dictum est, per procuratorē quoq; posse renūciari societati. Sed utrum de eo dictum sit, cui omnium bonorum administratio concessa est: an de eo, cui hoc ipsum mādatum est nominatim, uideamus: an uero per utrumq; recte renunciatur. quod est uerius: nisi prohibuerit eum dominus specialiter renunciare. Item scriptū est, posse procuratori quoq; meo socium meū renunciare. quod Seruius apud Alfenum ita notat. esse in potestate domini, cum procuratori eius renunciatum est, an uelit ratam habere renūciationem. Igitur is, cui procuratori renunciātū est, liberatus esse uidebitur. an aut ipse quoq;, qui renunciauit, procuratori, liberetur: in potestate eius erit, quemadmodum diximus in eo, qui socio renunciat. Morte unius societas dissoluit, & si consensu omnium coita sit, plures uero supersint: nisi in coeunda societate aliter conuenerint. nec hæres socij succedit. sed quod ex re cōmuni postea quāsum est, item ut dolus & culpa: in eo, quod ex ante gesto pender, tam ab hærede, q̄ hæredi præstandum est. Item si alicuius rei societas contracta sit, & finis negotio impositus: finitur societas. Quod si integris oībus manentibus alter decesserit, deinde tunc sequatur res, de qua societate coierunt: tunc eadē distinctione utemur, qua in mandato: ut si quidē ignorata fuerit mors alterius, ualeat societas. si nota: non ualeat.

Societas quemadmodum ad hæredes socij non transit, ita nec ad adrogatorem: ne alioquin inuitus quis socius efficiatur, cui non uelit, ipse autem adrogatus socius permanet. nam etsi filius familias emancipatus fuerit, permanebit socius. Publicatione quoq; distrahi societatem quod diximus: uidetur spectare ad uniuersorum bonorū publicationem, si socij bona omnia publicentur. nam cum in eius locum alius succedat, pro mortuo habetur. Si post distractam societatem alius quid in rem communē impenderit socius: actione pro socio id non cōsequitur: quia non est uerum pro socio communiter eū id gestum esse: sed communi diuidendo iudicio huius quoq; rei ratio habebitur. nam & si distracta est societas: nihilominus diuisio rerum superest. Si cōmunis pecunia penes aliquem sociorum sit, & alicui sociorum quid ab sit: cum eo solo agendum, penes quem ea pecunia sit: qua deducta, de reliquo, quod cuiq; debeat, omnes agere possunt. Nonnunquā necessarium est, & manente societate agi pro socio: ueluti cū societas uestigialium caussa coita est, propterq; uarios cōtractus neutri expedit recedere à societate: nec refertur in medium, quod uestigialium ad alterū peruenierit. Si unus ex socijs maritus sit, & distrahatur societas manente matrimonio: dotem præcipere maritus debet: quia apud eum esse debet, qui onera sustinet. quod si iā dissoluto matrimonio societas distrahatur: eadem die recipienda est dos, qua & solui debet.

LXVI. CAIVS lib. X. ad edictum provinciale.

Quod si eo tempore, quo dissoluitur societas, in ea caussa dos sit, ut certum sit eam, uel partem eius reddi non oportere: diuidere eam inter socios iudex debet.

LXVII. PAVLVS lib. XXXII. ad edictum.

Si unus ex socijs rem communem uendiderit consensu sociorum: precium diuidi debet ita ut ei caueatur, indemnem eum futurum. Quod si iam damnum passus est: hoc ei præstabitur. Sed si precium cōmunicatum sit sine cautione, & aliquid præstiterit is, qui uendidit: an si non omnes socij soluendo sint, quod à quibusdam seruari non potest, à cæteris debeat ferre? sed Proculus putat hoc ad cæterorum onus pertinere, quod ab aliquibus seruari nō potest: ratione q; id defendi posse: quoniam cum societas cōtrahitur, tam lucri, quā damni communio ineatur. Si unus ex socijs, qui non totorum bonorum socij erūt, communem pecuniam sœnerauerit, usurasq; perceperit: ita demum usuras partiri debet, si societatis nomine sœnerauerit. Nam si suo nomine: quoniam sortis periculum ad eum pertinuerit, usuras ipsum retinere oportet. Si quid unus ex socijs necessario de suo impenderit in commune negocium: iudicio societatis seruabit & usuras, si forte mutatus

tuatus sub usuris dedit. Sed & si suam pecuniam dedit: non sine causa dicitur, quod usuras quoque percipere debeat, quas posset habere, si alij mutuum dedisset. Sed nec alias socius in id, quod facere potest, condemnatur, quam si confitetur se socium fuisse.

LXVIII. CAIVS lib. X. ad edictum provinciale.

Nemo ex socijs plus parte sua potest alienare, & si totorum bonorum socij sint. Illud quaeritur. utrum is demum facere uideatur, quo minus facere possit, qui erogat bona sua in fraudem futurae actionis: an & qui occasione acquirendi non utitur? sed uerius est, de eo sentire proconsulem, qui erogat bona sua. idque ex interdictis colligere possumus: in quibus ita est, QVOD DOLO FECISTI, VT DESINE RES POSSIDERE.

LXIX. VLP IANVS lib. XV. ad edictum.

Cum societas ad emendum coiretur, & conueniret, ut unus reliquis mundinarias epulas praestaret, eosque ad negotium dimitteret: si alias. a negotio eas eis non soluerit: & pro socio, & ex uendito cum eo agendum est.

LXX. PAVLVS lib. XX. ad edictum.

Nulla societatis in aeternum coitio est.

LXXI. IDEM lib. II. *ὑποθήκῃ* Alfeni digestorum.

Duo societatem coierunt, ut grammaticam docerent: & quod ex eo artificio quaestus fecissent, commune eorum esset. de ea re, quae uoluerunt fieri, in pacto conuento societatis perscripserunt. deinde inter se his uerbis stipulati sunt. HAEC QVAE SVpra SCRIPTA SVNT, EA ITA DARI FIERI, NEQVE ADVERSVS EA FIERI? SI EA ITA DATA FACTA NON ERVNT, TVNC DECEM DARI? quaesitum, an si quid contra factum esset, societatis actione agi posset? respondit. siquidem pacto conuento inter eos societate facto, ita stipulati essent, HAEC ITA DARI FIERI SPONDES? futurum fuisse, ut si nouationis causa id fecissent, pro socio agi non posset, sed tota res in stipulationem translata uideretur. sed quoniam non ita essent stipulati, EA ITA DARI FIERI SPONDES? sed SI EA ITA DATA FACTA NON ESSENT, DECEM DARI? non uideri sibi rem in stipulationem peruenisse, sed duntaxat poenam. non enim utriusque rei promissorem obligari, ut ea daret faceret: & si non fecisset, poenam sufferret. & ideo societatis iudicio agi posse. Duo colliberti societatem coierunt lucri, quaestus, compedij. postea unus ex his a patrono haeres institutus est. alteri legatum datum est. neutrum horum in medium referre debere respondit.

LXXII. CAIVS lib. II. rerum quotidianarum, siue aureorum.

Socius socio etiam nomine culpa tenetur, id est, desidia atque negligentiae. culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. sufficit

sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: quia qui parum diligentem sibi socium adquiret, de se queri debet.

LXXIII. VLP IANVS lib. I. *responsorū Maximino respondit.*

SI societatem uniuersarum fortunarum coierint, id est, earum quoque rerum, quæ postea cuique adquirentur: hæreditatem cuius eorum de latam in commune redigendam. Item Maximino respondit. si societatem uniuersarum fortunarum ita coierunt, ut quidquid erogeretur, uel quærat, communis lucri atque impendij esset: ea quoque, quæ in honorem alterius liberorum erogata sunt, utrisque imputanda.

LXXIII. PAVLVVS lib. XXI. *ad edictum.*

SI quis societatem contraxerit: quod emit, ipsius sit, non commune: sed societatis iudicio cogitur rem communicare.

LXXV. CELSVS lib. X. *digestorum.*

SI coita sit societas ex his partibus, quas Titius arbitratus fuerit, & Titius ante, quam arbitraretur, decesserit: nihil agitur. nam id ipsum actum est, ne aliter societas sit, quam ut Titius arbitratus sit.

LXXVI. PROCVLVS lib. V. *ἐπιστολῶν.*

SI societatem mecum coisti ea conditione, ut Nerua amicus communis partes societatis constitueret. Nerua constituit, ut tu ex triente socius esses, ego ex besse. quæris: utrum ratum id iure societatis sit, an nihilominus ex æquis partibus socij simus? existimo autem melius te quæsiturum fuisse: utrum ex his partibus socij essemus, quas is constituisset: an ex his, quas uirum bonum constituere oportuisset? Arbitrorum enim genera sunt duo. unum huiusmodi, ut siue æquum sit, siue iniquum, parere debeamus. quod obseruatur, cum ex cōpromisso ad arbitrium itum est. alterum eiusmodi, ut ad boni uiri arbitratum redigi debeat: etiā si nominatim persona sit compræhensa, cuius arbitratu fiat.

LXXVII. PAVLVVS lib. III. *quæstionum.*

VELUTI cū lege locationis cōpræhensum est, ut opus arbitrio locato ris fiat.

LXXVIII. PROCVLVS lib. V. *ἐπιστολῶν.*

IN proposita autem quæstione arbitrium boni uiri existimo sequendum esse: eo magis, quod iudicium pro socio bonæ fidei est.

LXXIX. PAVLVVS lib. III. *quæstionum.*

VIDE si Neruæ arbitrium ita prauum est, ut manifesta iniquitas eius appareat: corrigi potest per iudicium bonæ fidei.

LXXX. PROCVLVS lib. V. *ἐπιστολῶν.*

QVid enim, si Nerua constituisset, ut alter ex millesima parte, alter ex duabus millesimis socius esset? Illud potest conueniens esse boni uiri arbitrio, ut non utique ex æquis partibus socij simus: ueluti

ueluti si alter plus operæ, industriæ, gratiæ, pecuniæ in societate collaturus erat.

LXXXI. PAPINIANVS lib. VII. *questionum.*

Socius pro filia dotem promisit: & prius, quam solueret, hærede ea relicta decessit: quæ postea, quam cū marito de exigenda dote egit: accepto liberata est. quæsitum est, an si pro socio ageret, dotis quantitatē percipere deberet: si forte conuenisset inter socios, ut de communī dos constitueretur: dixi, pactum non esse iniquū: utiq; si non de alterius tantū filia conuenit. nam si cōmune hoc pactū fuit: non interesse, quod alter solus filiā habuit, alter non habuit. cæterū si numeratā dotē pater defuncta in matrimonio filia recuperasset: reddi pecunia societati debuisset, pactum ex æquitate sic nobis interpretantibus. quod si salua societate, diuortio matrimonium solutum foret: cum sua causa dotem recuperari, scilicet ut ea uel alij marito dari possit. nec si prior maritus facere non posset: denuo de societate constituendam dotem, nisi nominatim ita conuenisset. Verum in proposito largius interesse uidebatur: an dos numerata esset, an uero expromissa. nam si filia datam dotem postea, quam patri hæres exstitit, iure suo recepisset: non esse referendam pecuniam societati, quam mulier habitura fuit, & si alius hæres exstitisset. Quod si accepto à marito liberata esset: nequaquam imputari posse societati, non solutam pecuniam.

LXXXII. IDEM lib. III. *responsorum.*

Iure societatis per socium ære alieno socius non obligatur: nisi in communem arcam pecuniæ uersæ sint.

LXXXIII. PAVLVS lib. I. *manualium.*

Illud quærendum est. arbor, quæ in confinio nata est: item lapis, qui per utrunq; fundum extenditur: an cum succisa arbor est, uel lapis exemptus, sicut fundus, pro ea quoq; parte singulorum esse debeat, pro qua parte in fundo fuerit: an qua ratione duabus massis duorum domorum conflatis, tota massa communis est: ita arbor hoc ipso, quod separatur à solo, propriamq; substantiam in unum corpus redactam accipit, multo magis pro indiuiso communis fiat, quam massa. Sed naturaliter conuenit rationi, & postea tantam partem utrunq; habere, tam in lapide, quam in arbore, quantam & in terra habebat.

LXXXIIII. LABEO lib. VI. *posteriorū à laboleno epitomatorū.*

Quoties iussu alicuius, uel cum filio eius, uel cum extraneo societas coitur: directo cum illo agi posse, cuius persona in contrahenda societate spectata est.

KK Dige-

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER DE

cinus octauus.

DE CONTRAHENDA EMPTIONE, ET DE
pactis inter emptorem & uenditorem compositis, & quæ
res uenire non possint. Tit. I.

PAVLVS lib. XXX. ad edictum.

Rigo emendi uendendiq; à permutationibus cœ-
pit. olim enim nō ita erat numus: neq; aliud merx,
aliud preciū uocabatur: sed unusquisq; secundum
necessitatem temporum ac rerum, utilibus inuti-
lia permutabant: quando plerumq; euenit, ut quod
alteri superest, alteri desit. Sed quia nō semper, nec
facile concurrebat, ut cum tu haberes, quod ego de-
siderarem: inuicem ego haberem, quod tu accipere uelles: electa mate-
ria est, cuius publica ac perpetua æstimatio difficultatibus permutati-
onum æqualitate quantitatis subueniret. ea materia forma publica
percussa, usum dominiumq; non tam ex substantia præbet, quàm ex
quantitate: nec ultra merx utrunq; est, sed alterū precium uocatur. Sed
an sine numis uenditio dici hodie quoq; possit, dubitatur. ueluti si ego
togam dedi, ut tunicam acciperem. Sabinus & Cassius esse emptionem
& uenditionem putant: Nerua & Proculus permutationē, non empti-
onem hoc esse. Sabinus Homero teste utitur, qui exercitiū Græcorum
ære, ferro, hominibusq; uinum emere refert, illis uersibus Græcis.

ἔνθεν ἄρ' ὀνίζοντο καὶ ἡκομῶντες ἀχαιοὶ
ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἰθωνί σιδῆρεσσι,
ἄλλοι δ' ἠρίνοις, ἄλλοι δ' ἀντοῖσι βόεσσιν,
ἄλλοι δ' ἀνδράποδοισιν.

Sed hi uersus pmutationē significare uident, nō emptionē, sicut & illi:

ἐνθ' αὖτε γλαυκῷ κρονίδης φρένας δ' ἐέλετο ζεύς.
ὅς πρὸς τυδείδῃ Διομίδεα πύχε' ἄμαθε
χρυσέα χαλκείῳ, ἐκὰς τόμοι' ἐννεαβοίῳ.

Magis aut pro hac sententia illud diceret, quod aliàs idem poëta dicit:
πῶ ποτὲ Λαέρτης πρίατο κτεάτεσσιν εἰοσί,
πρωθίσῃν ἔτ' ἐδῶκεν, ἐφκοσίβοια δ' ἐδωκεν.

Sed uerior est Neruæ & Proculi sententia. nam ut aliud est uendere,
aliud emere, alius emptor, alius uenditor: sic aliud est precium, aliud
merx

merx. quod in permutatione discerni nō potest: neq; uter emptor, nec uter uenditor sit. Est autem emptio iurisgentium. & ideo consensu peragitur: & inter absentes contrahi potest, & per nunciū, & per literas.

II. VLPIANVS lib. L. ad Sabinum.

INter patrem & filium contrahi emptio non potest: sed de rebus castrensibus potest. Sine precio uenditio nulla est. non autem precij numeratio, sed conuētio perficit sine scriptis habitam emptionem.

III. IDEM lib. XXVIII. ad Sabinum.

SI res ita distracta sit, ut si displicuisset, inempta esset: constat nō esse sub conditione distractam, sed resolui emptionem sub conditione.

IIII. POMPONIVS lib. VIII. ad Sabinum.

ET liberi hominis, & loci sacri, & religiosi, qui haberi non potest: emptio intelligitur, si ab ignorante emitur,

V. PAVLVS lib. V. ad Sabinum.

QVia difficile dignosci potest liber homo à seruo.

VI. POMPONIVS lib. VIII. ad Sabinum.

Sed Celsus filius ait, hominem liberum scientem te emere nō posse: nec cuiusquam rei, cuius scias alienationē prohibitam esse: ut sacra, aut religiosa loca, aut quorum commercium non sit: ut publica, quæ non in pecunia populi, sed in publico usu habentur, ut est campus Martius. Si fundus annua, bima, trima die ea lege uenisset, ut si in diem statutum pecunia soluta non esset, fundus inemptus foret: & ut si interim emptor fundum coluerit, fructusq; ex eo perceperit, eos inempto fundo facto restitueret: & quanti minoris postea aliq; uenisset, ut id emptor uenditori præstaret: ad diem pecunia non soluta, placet uenditori ex uendito eo nomine actionem esse. nec cōturbari debemus eo, quod inempto fundo facto, dicatur actionem ex uendito futuram esse. In emptis enim & uēditis potius id, quod actum, quàm quod dictum fuit, sequendum est. & cum in lege id dictum sit: apparet hoc dūtaxat actum esse, ne uenditor emptori, pecunia ad diem non soluta, obligatus esset: non ut omnis obligatio empti & uenditi utrinq; solueretur. Conditio, quæ initio contractus dicta est, postea alia pactione immutari potest: sicut etiā abiri à tota emptione potest, si nondū impleta sunt, quæ utrinq; præstari debuerunt.

VII. VLPIANVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

Hæc uenditio serui, SI RATIONES DOMINI PVTARIT ARBITRIO: cōditionalis est: conditionales aut uēditiones tunc perficiuntur, cum impleta fuerit conditio. Sed utrum hæc est uenditionis conditio, si ipse dominus putasset suo arbitrio: an uero, si arbitrio uiri boni: nam si arbitrium domini accipiamus, nulla est uēditio: quem-

KK ij admo-

admodum si quis ita uendiderit, *SI VOLVERIT*: uel stipulanti sic respondeat, *SI VOLVERO, DECEM DABO*. neque enim debet in arbitrium rei conferri, an sit obstrictus. placuit itaque ueteribus, magis in uiri boni arbitrium id collatum uideri, quam in domini. si igitur rationes potuit accipere, nec accepit: uel accepit, fingit autem se non accepisse: impleta conditio emptionis est, & ex empto uenditor conueniri potest.

Huiusmodi emptio, *QUANTI TV EVM EMISTI*: uel *QUANTVM PRECII IN ARCA HABEO*: ualeat. nec enim incertum est precium in tam euidenti uenditione. magis enim ignoratur, quanti emptus sit, quam in rei ueritate incertum est. Si quis ita emerit, *ESTO MIHI FVNDVS EMPTVS CENTVM, ET QUANTO PLVRIS EVM VENDIDERO*: ualeat uenditio, & statim impletur. habet enim certum precium centum: augebitur autem precium, si pluris emptor fundum uendiderit.

VIII. POMPONIVS lib. VIII. ad Sabinum.

Nec emptio, nec uenditio sine re, quæ ueneat, potest intelligi: & tamen fructus, & partus futuri recte emuntur: ut cum editus est partus, iam tunc uenditio facta intelligatur. sed si id egerit uenditor, ne nascatur, aut ne fiat: ex empto agi potest. Aliquando tamen & sine re uenditio intelligitur: ueluti cum quasi alea emitur. quod fit, cum *captus piscium, uel auium, uel missilium emitur. emptio enim contrahitur, etiam si nihil inciderit: quia spei emptio est. Et quod missilium nomine eo casu captum est, si euictum fuerit: nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur: quia id actum intelligitur.

*aliàs, cap-
tum.

IX. VLPIANVS lib. XXVIII. ad edictum.

In uenditionibus & emptionibus consensum debere intercedere, patet. Iam est. Ceterum siue in ipsa emptione dissentiant, siue in precio, siue in aliquo alio: emptio imperfecta est. Si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te uendere Sempronianum putasti: quia in eo corpore dissensimus, emptio nulla est. idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem uendere putasti. nam cum in corpore dissentiamus, apparet nullam esse emptionem. Planè si in nomine dissentiamus, uerum de corpore constet: nulla dubitatio est, quin ualeat emptio & uenditio. nihil enim facit error nominis, cum de corpore constat. Inde quaeritur. si in ipso corpore non erretur, sed in substantia error sit: ut puta si acetum pro uino ueneat, aut aes pro auro, uel plumbum pro argento, uel quid aliud argento simile: an emptio & uenditio sit? Marcellus scripsit libro septimo digestorum, emptionem esse & uenditionem: quia in corpus consensus est, etsi in materia sit erratum. ego in uino quidem consentio: quia eadem prope *ὁμοία* est, si modo uinum acuit. Ceterum si uinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, ut embama-

ma,

ma: aliud pro alio uenisse uidetur. in cæteris autem nullam esse uenditionem puto, quoties in materia erratur.

X. PAVLVS lib. V. ad Sabinum.

Aliter atq; si aurum quidem fuerit, deterius autem, quàm emptor existimaret. tunc enim emptio ualeat.

XI. VLP IANVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

Alioquin quid dicemus, si cæcus emptor fuit, uel si in materia erratur à minus perito discernendarum materiarum? in corpus eos consensisse dicemus? & quemadmodum cõsensit, qui nõ uidit? Quod si ego me uirginem emere putarem, cum esset iam mulier: emptio ualebit. in sexu enim non est erratum. cæterum si cum ego mulierem uenderem, tu puerum emere existimasti: quia in sexu error est, nulla emptio, nulla uenditio est.

XII. POMPONIVS lib. XXV. ad Q. Mutium.

In huiusmodi autem quæstionibus personæ ementium & uendentium spectari debent: non eorum, quibus acquiritur ex eo contractu actio. nam si seruus meus, uel filius, qui in mea potestate est, me præsentis suo nomine emit: non est quærendum, quid ego existimem: sed quid ille, qui cõtrahit.

XIII. IDEM lib. VIII. ad Sabinum.

Sed si seruo meo, uel ei, cui mandauero, uendas sciens fugitium, illo ignorante, me sciente: non teneri te ex empto, uerum est.

XIII. VLP IANVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

Quid tamen dicemus, si in materia & qualitate ambo errarint? ut puta si & ego me uendere aurum putarim, & tu emere, cum æs esset? ut puta cohæredes uiri olam, quæ aurea dicebatur, precio exquisito uni hæredi uendidissent, eaq; inuenta esset magna ex parte ænea? uenditionem esse constat ideo, quia auri aliquid habuit. nam si inauratum aliud, quid sit: licet ego aureum putem, ualeat uenditio. si autem æs pro auro ueneat: nõ ualeat.

XV. PAVLVS lib. V. ad Sabinum.

Sed etsi consensum fuerit in corpus, id tamen in rerum natura ante uenditionem esse defierit: nulla emptio est. Ignorantia emptori prodest, quæ non in supinum hominem cadit. Si rem meam mihi ignoranti uendideris, & iussu meo alij tradideris: non putat Pomponius dominium in eum transire, quoniam non mihi ppositum fuit: sed quasi tuum dominium in eum transire. & ideo etiam si donaturus mihi rem meam, iussu meo alij tradas: idem dicendum erit.

XVI. POMPONIVS lib. VIII. ad Sabinum.

Sua rei emptio non ualeat: siue sciens, siue ignorans emit. sed si ignorans emit: quod soluero, repetere potero: quia nulla obligatio fuit. nec tamen emptioni obstat, si in ea re ususfructus duntaxat ementis sit.

KK iiij. Pau

Officio tamen iudicis precium minuetur. *XVII. PAVLVS lib. XXXIII. ad edictum.*

XVIII. POMPONIVS lib. VIII. ad Sabinum.

Sed et si cōmunis ea res emptori cum alio sit: dici debet, scisso precio pro portione, pro parte emptionē ualere, pro parte nō ualere. Si seruus domini iussu in demonstrandis finibus agri uenditi, uel errore, uel dolo plus demonstrauerit: id tantū demonstratū accipi oportet, quod dominus senserit. & idem Alfenus scripsit de uacua possessione per seruū tradita. *XIX. IDEM lib. XXII. ad Q. Mutium.*

Quod uendidi & tradidi, non aliter fit accipientis, quā si aut precium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum: uel etiam si dem habuerimus emptori sine ulla satisfactione.

XX. IDEM lib. VIII. ad Sabinum.

Sabinus respondit, si quam rem nobis fieri uelimus (uel uti statuam, uel uasa aliqua, seu etiam uestem) ut nihil aliud, quā pecuniam daremus: emptionem uideri, nec posse ullam locationem esse, ubi corpus ipsum non detur ab eo, cui id fieret. aliter atq; si aream darem, ubi insulam ædificares: quoniam tunc à me substantia proficiscitur.

XXI. PAVLVS lib. V. ad Sabinum.

Labeo scribit, obscuritatem pacti nocere potius debere uenditori, qui id dixerit, q̄ emptori: quia potuit re integra apertius dicere.

XXII. VLP IANVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

Hanc legem uenditionis, SI QUID SACRI VEL RELIGIOSI EST, EIVS NIHIL VENIT: superuacua dicimus non esse, sed ad loca modica pertinere. cæterum si omne religiosum, uel sacrum, uel publicum uenierit: nullam esse emptionem.

XXIII. PAVLVS lib. V. ad Sabinum.

Et quod soluerit eo nomine, emptor condicere potest.

XXIIII. VLP IANVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

In modicis autem ex empto esse actionem: quia non specialiter locus sacer, uel religiosus uenit, sed emptioni maioris partis accessit.

XXV. IDEM lib. XXIII. ad Sabinum.

Si ita distrahatur, ILLA AUT ILLA RES: utram elegerit uenditor, hæc erit emptæ. Qui uendidit, necesse non habet fundū emptoris facere: ut cogitur, qui fundum stipulanti sponndit.

XXVI. POMPONIVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Si sciens emam ab eo, cui bonis interdictum sit, uel cui tempus ad de liberandum de hæreditate ita datum sit, ut ei deminuendi potestas non sit: dominus non ero. dissimiliter, atq; si à debitore sciens creditorem fraudari, emero.

Idem

XXVII. IDEM lib. VIII. ad Sabinum.

Qui à quolibet rem emit, quam putat ipsius esse: bona fide emit. at qui sine autoritate tutoris à pupillo emit, uel falso tutore auctore, quæ scit tutorem non esse: non uidet bona fide emere, ut Sabinus scripsit.

XXVIII. VLP IANVS lib. XLI. ad Sabinum.

Rem alienam distrahere quem posse, nulla dubitatio est. nam emptio est & uenditio. sed res emptori auferri potest.

XXIX. IDEM lib. XLIII. ad Sabinum.

Quoties seruus uenit, non cum peculio distrahitur. & ideo siue non sit exceptum, siue exceptum sit: non cum peculio distractus uidetur. unde si qua res fuerit peculiaris à seruo subrepta: condici potest, uidelicet quasi furtiua. hoc ita, si res ad emptorem peruenerit.

XXX. IDEM lib. XXXII. ad edictum.

Sed ad exhibendum agi posse, nihilominus & ex uendito puto.

XXXI. POMPONIVS lib. XXII. ad Sabinum.

Sed & si quid postea accessit peculio, reddendum est uenditori: ueluti partus, & quod ex operis uicarij perceptum est.

XXXII. VLP IANVS lib. XIII. ad Sabinum.

Qui tabernas argentarias, uel cætera, quæ in solo publico sunt, uendit: non solum, sed ius uendit: cum istæ tabernæ publicæ sunt, quarum usus ad priuatos pertinet.

XXXIII. POMPONIVS lib. XXXIII. ad Sabinum.

Cum in lege uenditionis ita sit scriptum: FLUMINA, STILLICIDIA UTI NVNC SVNT, UT ITA SINT: nec adiicitur, quæ flumina, uel stillicidia: primum spectari oportet, quid actum sit. si id non appareat: tunc id accipitur, quod uenditori nocet. ambigua enim oratio est.

XXXIII. PAVLVVS lib. VI. ad edictum.

Si in emptione fundi dictum sit, accedere Stichum seruum: neque intelligatur, quis ex pluribus accesserit, cum de alio emptor, de alio uenditor senserit: nihilominus fundi uenditionem ualere constat. Sed Labeo ait, eum Stichum deberi, quem uenditor intellexerit. nec refert, quanti sit accessio: siue plus in ea sit, quam in ipsa re, cui accedit: an minus. pleraque enim res aliquando propter accessiones emimus: sicuti cum domus propter marmora, & statuas, & tabulas pictas emitur. Omnium rerum, quas quis habere, uel possidere, uel persequi potest: uenditio recte fit. quas uero natura, uel gentium ius, uel mores ciuitatis cõmercio exemerunt: earum nulla uenditio est. Liberum hominem scientes emere non possumus. sed nec talis emptio, aut stipulatio admittenda est, CVM SERVVS ERIT: quamuis dixerimus, futuras res emi posse. nec enim fas est eiusmodi casus expectare. Item si & emptor & uenditor

ditor scit furtiuum esse, quod uenit: à neutra parte obligatio contrahitur. si emptor solus scit: non obligabitur uenditor. nec enim ex uendito quidquam consequitur, nisi ultro, quod conuenerit, præstet. quod si uenditor scit, emptor ignorauit: utrinque obligatio contrahitur. & ita Pomponius quoque scribit. Rei suæ emptio tunc ualeat, cum ab initio id agitur, ut possessione emat, quam forte uenditor habuit: ut in iudicio possessionis potior esset. Alia causa degustandi est, alia metiendi. gustus enim ad hoc proficit, ut improbare liceat. mensura uero non eo proficit, ut aut plus, aut minus ueneat: sed ut appareat, quantum ematur. Si emptio ita facta fuerit, ESTO MIHI EMPTVS STICHVS AVT PAMPHILVS: in potestate est uenditoris, quem uelit dare: sicut in stipulationibus. Sed uno mortuo, qui superest, dandus est. & ideo prioris periculum ad uenditorem, posterioris ad emptorem respicit. Sed etsi pariter decesserint, precium debetur. unus enim utique periculo emptoris uixit. Idem dicendum est, etiam si emptoris fuit arbitrium, quem uellet habere: si modo hoc solū arbitrio eius commissum sit, ut quem uoluisset, emptor haberet: non etiam illud, an emptum haberet. Tutor rem pupilli emere non potest. idemque porrigendum est ad similia: id est, ad curatores, procuratores, & qui negocia aliena gerunt.

XXXV. CAIVS lib. X. ad edictum prouinciale.

Quod saepe arræ nomine pro emptione datur: non eo pertinet, quasi sine arræ conuentio nihil perficiat: sed ut euidentius probari possit, conuenisse de precio. Illud constat: imperfectum esse negotium, cum emere uolenti sic uenditor dicit, QVANTI VELIS, QVANTI AEQVVM PVT AVERIS, HABEBIS EMPTVM. Veneni mali quidam putant emptionem non contrahi: quia nec societas, aut mandatū flagitiosæ rei ullas uires habeat. quæ sententia potest sanè uera uideri de his, quæ nullo modo adiectione alterius materiæ, usui nobis esse possunt. de his uero, quæ mista alijs materijs adeo nocendi naturam deponunt, ut ex his antidoti, & alia quædam salubria medicamenta conficiantur: aliud dici potest. Si quis amico peregre eunti mandauerit, ut fugitiuum seruum quærat, & si inuenierit, uendat: nec ipse contra senatusconsultum commisit, quia non uendidit: neque amicus eius, quia præsentem uendidit. emptor quoque, qui præsentem emit, recte negotium gerere intelligitur. Si res uendita per furtum perierit: prius animaduertendum erit, quid inter eos de custodia rei conuenit. si nihil apparet conuenisse: talis custodia desideranda est à uenditore, qualem bonus paterfamilias suis rebus adhibet. quam si præstitit, & tamen rem perdidit: securus esse debet, tantum ut uindicationem rei & conditionem exhibeat emptori. unde uidebimus in personam eius, qui alienam

nam rem uendiderit, cum is nullā uindicationē aut conditionem habere possit. certe ob id ipsum dānandus est: quia si suā rem uendidisset, potuisset eas actiones ad emptorem transferre. In his, quæ pondere, numero, mensura constant (ueluti frumento, uino, oleo, argento) modo ea seruantur, quæ in cæteris: ut simul atq; de precio conuenerit, uideatur perfecta uenditio. modo ut etiā si de precio cōuenerit: nō tamen aliter uideat̃ perfecta uēditio, q̃ ad mensa, ad pēsa, ad numerata sint. nā si omne uinū, uel oleum, uel frumentū, uel argentū (quantumcūq; esset) uno precio uenierit: idem iuris est, quod in cæteris rebus. quod si uenierit uinum ita, ut in singulas amphoras: item oleum, ut in singulas metretas: item frumentum, ut in singulos modios: item argentum, ut in singulas libras certum precium diceretur: quæritur, quando uideatur emptio perfici: quod similiter scilicet quæritur & de his, quæ numero constant. Si pro numero corporū precium fuerit statutum: Sabinus & Cassius tunc perfici emptionē existimant, cum adnumerata, ad mensa, ad pēsa sint: quia uenditio quasi sub hac cōditione uidet̃ fieri, ut in singulas metretas, aut in singulos modios, quos quas hē admēsus eris: aut in singulas libras, quas adpenderis: aut in singula corpora, quæ adnumeraueris. ergo etsi grex uenierit, siquidem uniuersaliter uno precio: perfecta uidetur, postquam de precio conuenerit. si uero singula corpora certo precio: eadem erunt, quæ proxime tractauimus. Sed & si ex doliario pars uini uenierit (ueluti metretæ centum) uerissimum est, (quod & constare uidetur) ante quā admetiatur, omne periculum ad uenditorem pertinere. nec interest, utrum omnium centum metretarum semel dictum sit, an in singulas metretas. Si quis in uendendo prædio confinem cælauerit, quem emptor si audisset, empturus non esset: teneri uenditorem dicimus.

XXXVI. VLP IANVS lib. XLIII. ad edictum.

Cum in uenditione quis precium rei ponit, donationis causa non exacturus: non uidetur uendere.

XXXVII. IDEM lib. V. disputationum.

Si quis fundum iure hæreditario sibi delatum ita uendidisset, ERIT TIBI EMPTVS, QUANTI A TESTATORE EMPTVS EST: mox inueniatur non emptus, sed donatus testatori: uidetur quasi sine precio facta uenditio. Ideoq; similis erit sub conditione facta uenditioni: quæ nulla est, si conditio defecerit.

XXXVIII. IDEM lib. VII. disputationum.

Si quis donationis causa minoris uendat: uenditio ualet. toties enim dicimus in totum uenditionem non ualere: quoties uniuersa uenditio donationis causa facta est. quoties uero uiliore precio res donati-

LL onis

onis causa distrahitur: dubium non est, uenditionem ualere. hoc inter ceteros inter uirum uero & uxorem donationis causa uenditio facta precio uiliore, nullius momenti est.

XXXIX. IULIANVS lib. XIII. *digestorum.*

Si debitor rem pignoratā à creditore redemerit: quasi suae rei emptor actione ex uendito nō tenetur, & omnia integra sint creditori. Verisimile est eum, qui fructum oliuæ pendentis uēdidit, & stipulatus est, DECEM PONDO OLEI, QVOD NATVM EST: preciū constituisse ex eo, quod natū esset usq; ad decē pondo olei. idcirco solis quinq; collectis: non amplius emptor petere potest, quā quinq; pondo olei, quæ collecta essent. & hoc à plerisq; responsum est.

XL. PAVLVS lib. III. ἐπιτομῶν *Alferi digestorum.*

Qui fundum uendebat, in lege ita dixerat: ut emptor in diebus triginta proximis fundum metiretur, & de modo renunciaret: & si ante eam diem non renunciasset, ut uenditoris fides soluta esset. emptor intra diem mensuræ, quo minorem modum esse credidit, renunciavit, & pecuniam pro eo accepit. postea eum fundum uēdidit: & cum ipse emptori suo admetiretur, multo minorem agri modum, quā putauerat, inuenit. quærebatur, an id, quod minoris esset, consequi à suo uenditore posset? Respondit, interesse, quemadmodum lex diceretur. nam si ita dictum esset, VT EMPTOR IN DIEBUS TRIGINTA PROXIMIS FVNDVM METIATVR, ET DOMINO RENVNCIET INTRA ID TEMPVS, QVANTO MODVS AGRI MINOR SIT: quod post tricesimū diē renunciasset, nihil esse ei profuturū. sed si ita pactū esset: ut emptor in diebus proximis fundum metiatur, & de modo agri renunciaret: etsi in diebus triginta non renunciasset, minorem modum agri esse: quamuis multis postea annis, posse eum, quo minoris modus agri fuisset, repetere. In lege fundi aquam accessuram dixit. quærebatur, an etiā iter aquæ accessisset? & respondit, sibi uideri id actum esse. & ideo iter quoq; uenditorem tradere oportere. Qui agrum uendebat, dixit fundi iugera decem & octo esse: & quod eius admesum esset, ad singula iugera certum precium stipulatus fuerat. uiginti inuenta sunt. pro uiginti deberi pecuniam, respondit. Fundi uenditor frumenta manu sata receperat. in eo fundo ex stipula seges erat enata. quæsitum est, an pacto contineretur? respondit, maxime referre, quid actum esset. cæterum secundū uerba non esse actum, quod ex stipula nasceretur: non magis, q̃ si quid ex eo, quod de sacco saccarij, aut quod auibus ex ore cecidisset, natum esset. Cum fundum quis uendiderat, & omnem fructum receperat: & arundinē cæduam, & syluam in fructu esse respondit. *Do-* lia, quæ in fundo domini essent, accessura dixit. etiam ea, quæ seruus, qui

qui fundum coluerat, *emisset: pecuniaria emptori accessura respon-
dit. Rora quoq; per quam aqua traheretur, nihilominus ædifi-
cij est, quàm situla.

* al's, emif-
set pecu-
nia: empt.

XLI. IULIANVS lib. III. ad Vrsium Feroam.

CVM ab eo, qui fundū aliq obligatum habebat, quidā sic emptum
rogasset: VT ESSET SIBI EMPTVS, SI EVM LIBERARET, DVM-
MODO ANTE CALENDAS IVLIAS LIBERARET. quæsitum est, an
utiliter agere posset ex empto in hoc, ut uenditor eū liberaret: respon-
dit, uideamus, quid inter ementem & uendentem actum sit. nam si id
actum est, ut omni modo intra calendas Iulias uenditor fundum libe-
raret: ex empto erit actio, ut liberet, nec sub conditione emptio facta
intelligitur: ueluti & si emptor hoc modo interrogauerit, ERIT MIHI
FVNDVS EMPTVS, ITA VT EVM INTRA CALENDAS IVLIAS LI-
BERES: uel ita, VT EVM INTRA CALENDAS IVLIAS A' TITIO
REDIMAS. si uero sub conditione facta est emptio: non poterit agi, ut
conditio impleatur. Massam argento coopertam mihi ignoranti
pro solido uendidisti imprudens. nulla est emptio: & pecunia, quæ eo
nomine data est, condictetur.

XLII. MARTIANVS lib. I. institutionum.

Domini neq; per se, neq; per procuratores suos possunt saltem cri-
minosos seruos uendere, ut cū bestijs pugnent: & ita diui fratres
rescripserūt.

XLIII. FLORENTINVS lib. VIII. institutionum.

EA, quæ commendandi causa in uenditionibus dicuntur, si palam
esse appareant: uenditorem non obligant. ueluti si dicat seruū spe-
ciosum, domum bene ædificatā. at si dixerit hominem literatum, uel
artificem: præstare debet. nam hoc ipso pluris uendidit. Quædam etiā
pollicitationes uenditorē non obligāt, si ita in promptu res sit, ut eam
emptor non ignorauerit: ueluti si quis hominem luminibus effossis
emat, & de sanitate stipuletur. nam de cætera parte corporis potius sti-
pulatus uidetur, quàm de eo, in quo se ipse decipiebat. Dolū malum
à se abesse præstare uenditor debet, qui non tantū in eo est, qui aliquid
fallendi causa obscure loquitur: sed etiam, qui insidiosè obscure dissi-
mulat.

XLIII. MARTIANVS lib. III. regularum.

SI duos quis seruos emerit pariter uno precio, quorum alter ante
traditionem mortuus est: neq; in uiuo constat emptio.

XLV. IDEM lib. III. regularum.

LAbeo libris posteriorum scribit. si interpolla quis pro nouis eme-
rit: Trebatio placere, ita emptori præstandū quod interest, si igno-
rans interpolla emerit. quam sententiam & Pomponius probat, in qua
& Iulianus est, qui ait. si quidem ignorabat uenditor: ipsius rei nomine

LL ij teneo

reneri. si sciebat: etiam damni, quod ex eo contingit: quemadmodum & si quis aurichalcum pro auro uendidit ignorans: tenetur, ut aurum, quod uendidit, præster.

XLVI. IDEM lib. singulari de delatoribus.

Non licet ex officio, quod administrat quis, emere quid uel per se, uel per aliam personam. alioquin non tantum rem amittit: sed & in quadruplum conuenitur secundum constitutionem Seueri & Antonini Impp. & hoc ad procuratorem quoque Cæsaris pertinet. sed hoc ita se habet: nisi specialiter quibusdam hoc concessum sit.

XLVII. VLP IANVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

Si aquæductus debeatur prædio: ius aquæductus transit in emptorem, etiam si nihil dictum sit: sicut & ipsæ fistulæ, per quas aqua ducitur.

XLVIII. PAVLVVS lib. V. ad Sabinum.

Licet extra ædes sint.

XLIX. VLP IANVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

Et quanquam ius aquæ non sequatur, quod amissum est: attamen fistulæ & canales dum sequuntur, quasi pars ædium ad emptorem perueniunt. & ita Pomponius libro decimo putat.

L. IDEM lib. XVII. ad edictum.

Labeo scribit. si mihi bibliothecam ita uendideris, si decuriones Campani locum mihi uendidissent, in quo eam ponerem: & per me stet, quo minus id à Campanis impetrem: non esse dubitandum, quin præscriptis uerbis agi possit. ego etiam ex uendito agi posse puto, quasi impleta conditione: cum per emptorem stet, quo minus impleatur.

LI. PAVLVVS lib. XXVIII. ad edictum.

Litora, quæ fundo uendito cõiuncta sunt, in modum agri non computantur: quia nullius sunt, & iure gentium omnibus uacant. sed nec uiæ publicæ, aut loca religiosa, uel sacra. itaque ut proficiant uenditori: caueri solet, uti uiæ, item litora, & loca publica in modum cedant.

LII. IDEM lib. LIII. ad edictum.

Senatus censuit, ne quis domum uillamue dirueret, quo plus sibi adquisireretur, neque quis negociandi causa eorum quid emeret uenderetue: poena in eum, qui aduersus senatusconsultum fecisset, constituta, ut duplum eius, quanti emisset, in ærarium inferre cogeretur: in eum uero, qui uendidisset, ut irrita fieret uenditio: planè si mihi precium solueris, cum tu duplum ærario debeas: repetes à me, quod à mea parte irrita facta est uenditio. nec solum huic senatuscõsulto locus erit, si quis suam uillam uel domum, sed & si alienam uendiderit.

LIII. CAIVS lib. XXVIII. ad edictum prouinciale.

Vt res emptoris fiat, nihil interest, utrum solutum sit precium, an

eo nomine fideiussor datus sit. quod autem de fideiussore diximus, plenius acceptum est: ut quacumque ratione uenditori de precio satisfactum est (ueluti ex promissore, aut pignore dato) perinde sit, ac si precium solutum esset.

LIIII. VLP IANVS lib. I. ad edictum edilium curulium.

Res bona fide uendita, propter minimam causam inempta fieri non debet.

LV. IDEM lib. II. ad edictum edilium curulium.

Nuda & imaginaria uenditio pro non facta est. & ideo nec alienatio eius rei intelligitur.

LVI. IDEM lib. LX. ad edictum.

Si quis sub hoc pacto uendiderit ancillam, ne prostituere: etsi contra factum esset, ut liceret ei abducere: etsi per plures emptores mancipium decurrit: ei, qui primo uendidit, abducendi potestas est.

LVII. PAVLVS lib. V. ad Plautium.

Domum emi, cum eam & ego, & uenditor combustam ignoraremus. Nerua, Sabinus, Cassius, nihil uenisse, quamuis area maneat: pecuniâque soluta condici posse, aiunt. sed si pars domus maneret: Neratius ait, in hac quaestione multum interesse, quanta pars domus incendio consumptæ permaneat. ut siquid amplior domus pars exusta sit: non tantum compellatur emptor perficere emptionem: sed etiam quod forte solutum est, ab eo reperat. Sin uero uel dimidia pars, uel minor, quam dimidia, exusta fuerit: tunc coartandus est emptor uenditionem adimplere, æstimatione boni uiri arbitrata habita: ut quod ex precio propter incendium decrescere fuerit inuentum, ab huius præstatione liberetur. Sin autem uenditor quidem sciebat domum esse exustam, emptor autem ignorabat: nullam uenditionem stare, si tota domus ante uenditionem exusta sit. Sin uero quantacumque pars ædificij remaneat: & stare uenditionem, & uenditorem emptori, quod interest, restituere. simili quoque modo ex diuerso tractari oportet, ubi emptor quidem sciebat, uenditor autem ignorabat. & hic enim oportet & uenditionem stare, & omne precium ab emptore uenditori, si non depensum est, solui: uel si solutum sit, non repeti. quod si uterque sciebat & uenditor & emptor, domum esse totam exustam, uel ex parte: nihil actum fuisse, dolo inter utranque partem compensando: & iudicio, quod ex bona fide descendit, dolo ex utraque parte ueniente, uenditionem stare non concedente.

LVIII. PAPINIANVS lib. X. questionum.

Arboribus quoque uento deiectis, uel igne absumptis, dictum est, emptionem fundi non uideri esse contractam: si contemplatione illarum arborum (ueluti oliueti) fundus comparabatur: siue sciente, siue ignorante uenditore. siue autem emptor sciebat, uel ignorabat, uel uterque eorum: hæc obtinent, quæ in superioribus casibus de ædibus dicta sunt.

LL iij Celsus

LIX. CELSVS lib. VIII. *digestorum.*

CVM uenderes fundum, non dixisti ITA VT OPTIMVS MAXIMVS QVE EST. uerum est, quod Quinto Mutio placebat: non liberum, sed qualis esset, fundum præstari oportere. idem & in urbanis prædijs dicendum est.

LX. MARCELLVS lib. V. *digestorum.*

Compræhensum erat in lege uenditionis, dolia sexaginta emptori accessura. cum essent centum in uëditoris forte potestate, responsum est. daturum, quæ uellet.

LXI. IDEM lib. VI. *digestorum.*

Existimo posse me id, quod meum est, sub conditione emere: quia forte speratur meum esse desinere.

LXII. MODESTINVS lib. V. *responsorum.*

*Hec in antiquis defuncti, sed neque Accursius habuit.

Qui officij causa in prouincia agit, uel militat: prædia cõparare in eadem prouincia non potest, * (præterq̃ si paterna eius à fisco distrahantur) Qui nesciens loca sacra, uel religiosa, uel publica priuatis comparauit: licet emptio non teneat, ex empto tamen aduersus uenditorẽ experietur: ut cõsequatur, quod interfuit eius, ne deciperetur. Res auersione empti, uel si non dolo uenditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit: etiam si assignata non sit.

LXIII. IABOLENVS lib. III. *ex Cassio.*

*als, igit si nõ nominent.

CVM seruo dominus rem uendere certæ personæ iusserit: si alij uëdiderit, quàm cui iussus erat: uenditio non ualet. Idem iuris & in libera persona est: cum perfici uenditio non potuit in eius persona, cui dominus uenire eam noluit. Demonstratione fundi facta, confines nominari superuacuum est. * si nominentur: etiam ipsum uenditorem nominari oportet, si forte aliũ agrum confinem possidet.

LXIII. IDEM lib. II. *ὑποσώμ.*

FVndus ille est mihi & Titio emptus. quæro, utrum in partem, an in totum uenditio consistat, an nihil actum sit? respondit. personā Titij superuacuò accipiendā: ideoq̃ totius fundi emptionē ad me pertinere.

LXV. IDEM lib. XI. *ἐπισώμ.*

Conuenit mihi tecum, ut certum numerum tegularum mihi dares certo precio. quod ut faceres: utrum emptio est, an locatio? respondit. si ex meo fundo regulas tibi factas ut darem, conuenit: emptiōnem puto esse, non conductionem. toties enim conductione alicuius rei est, quoties materia, in qua aliquid præstatur, in eodem statu eiusdem manet. quoties uero & mutatur, & alienatur: emptio magis, quàm locatio intelligi debet.

LXVI. POMPONIVS lib. XXI. *ad Q. Mutium.*

In uen-

IN uendendo fundo quædam, etiam si non condicantur, præstanda sunt: ueluti ne fundus euincatur, aut ususfructus eius. quædā ita demum, si condicta sunt: ueluti uiam, iter, actum, aquæductum præstaturi. Idem & in seruitutibus urbanorū prædiorum. Si cū seruitus uenditis prædijs deberetur, nec cōmemorauerit uenditor, sed sciens esse retinuerit: & ob id per ignorantiam rei, emptor non utendo per statutum tempus, eam seruitutē amiserit: quidā recte putant, uenditorem teneri ex empto ob dolum. Quintus Mutius scripsit. ruta cæsa ædium fundiū non sunt, nisi id scriptum est. nam ruta cæsa ea sunt, quæ neq; ædium, neq; fundi sunt.

LXVII. IDEM lib. XXX. ad Q. Mutium

Alienatio cū fit, cū sua causa dominium ad alium transferimus, quæ esset futura, si apud nos ea res mansisset. idq; toto iure ciuili ita se habet, præterquā si aliquid nominatim sit constitutum.

LXVIII. PROCULVS lib. VI. ἐπιστολῶν.

SI cum fundum uenderes, in lege dixisses, quod mercedis nomine à cōductore exegisses, id emptori accessurum esse: existimo te in exigendo non solum bonam fidem, sed etiam diligentiam præstare debere: id est, nō solum, ut à te dolus malus absit, sed etiā ut culpa*. Ferè aliqui solent hæc uerba adiungere, DOLVS MALVS A' VENDITORE ABERIT. qui tamē, & si adiectū non est, abesse debet. Nec uidetur abesse, si per eum factum est, aut fiet, quo minus fundū emptor possideat. erit ergo ex empto actio, non ut uenditor uacuam possessionem tradat: cum multis modis accidere potest, ne tradere possit: sed ut si quid dolo malo fecit, aut facit, dolus malus eius æstimetur.

*Hæc passim ferè in antiq. codicib. desunt.

LXIX. IDEM lib. VII. ἐπιστολῶν.

Rutilia Palla emit lacum Sabatianensem anguillarium, & circa eum lacū pedes decem. quæro, nunquid decem pedes, qui tunc accesserunt, sub aqua sint, quia lacus creuit: an proximi decem pedes ab aqua Rutiliæ Pallæ iuris sint? Proculus respondi. ego existimo eatenus lacum, quem emit Rutilia Palla uenisse, quatenus tunc fuit: & circa eum decem pedes, qui tunc fuerunt. nec ob eā rem, quod lacus post ea creuit, latius eum possidere debere, quā emit.

LXX. LICINIUS RVFINVS lib. VIII. regularū.

Iberi hominis emptionem contrahi posse pleriq; existimauerunt: si modo inter ignorantes id fiat. quod idem placet, etiam si uenditor sciat, emptor autem ignoret. quod si emptor sciens liberum esse, emerit: nulla emptio contrahitur.

LXXI. PAPPYRIVS IVSTVS lib. I. constitutionum.

Imperatores Antoninus & Verus augusti *Sexto Vero in hæc uerba ni. aliās rescri- Seuero.

Aliās *Sextilio Nero

rescripserunt. quibus mensuris aut precijs negociatores uina compararent, in contrahentiũ potestate est. neq; enim quisquam cogitur uendere, si aut precium, aut mensura ei displiceat: præsertim si nihil contra consuetudinem regionis fiat.

LXXII. PAPINIANVS lib. X. *questionum.*

PActa conuenta, quæ postea facta detrahunt aliquid emptioni, contineri contractu uidentur. quæ uero adijciunt: credimus non inesse. quod locum habet in his, quæ adminicula sunt emptionis: uelut ne cautio duplæ præstetur, aut ut cum fideiussore cautio duplæ præstetur. sed quo casu agente emptore non ualet pactũ. eodem uires habebit iure exceptionis agente uẽditore. An idem dici possit, aucto postea, uel deminuto precio, non immerito quæsitũ est: quoniam emptionis substantia consistit ex precio. **PAVLVS NOTAT.** si omnibus integris manentibus de augendo uel diminuendo precio rursum conuenit: recessum à priore contractu, & nouã emptionẽ intercessisse uideri.

*Alias incipit hic notum caput.

***PAPINIANVS.** lege uenditionis ita facta, SI QUID SACRI, AUT RELIGIOSI, AUT PVBLCI EST, EIVS NIHIL VENIT: si res non in usu publico, sed in patrimonio fisci erit: uenditio eius ualebit, nec uenditori proderit exceptio, quæ non habuit locum.

LXXIII. IDEM lib. III. *responsorum.*

AEde sacra terræ motu diruta, locus ædificij non est profanus: & ideo uenire non potest. Intra maceriam sepulchrorum hortis, uel cæteris culturis loca pura seruata, si nihil uenditor nominatim exceperit, ad emptorem pertinent.

LXXIII. IDEM lib. I. *definitionum.*

Clauius traditis, ita mercium in horreis reconditarum possessio tradita uidetur, si claues apud horrea traditæ sunt. quo facto, contestim emptor dominium & possessionem adipiscitur, etsi non aperuerit horrea. quod si uenditoris merces nõ fuerint: contestim inchoabit usucapio. **LXXV. HERMOGENIANVS lib. II. iuris uero.**

Qui fundum uendidit, ut eum certa mercede conductum ipse habeat: uel si uendat, ut non alij, sed sibi distrahat: uel simile aliquid paciscatur: ad complendũ, quod pepigerunt, ex uendito agere poterit.

LXXVI. **PAVLVS lib. VI. responsorum.**

Dolia in horreis defossa, si non sint nominatim in uenditione excepta, horreorũ uenditioni cessisse uideri. Eum, qui in locum emptoris successit, iisdem defensionibus uti posse, quibus uenditor uti potuisset: sed & longæ possessionis præscriptione, si utriusq; possessio impleat tempora constitutionibus statuta.

LXXVII. **IABOLENVS lib. III. ex posterioribus Labeonis.**

In lege

In lege fundi uendundi lapidicinæ in eo fundo, ubicunq; essent, exceptæ erant. post multū tēporis in eo fundo repertæ erant lapidicinæ. eas quoq; uenditoris esse Tubero respondit. Labeo. referre, quid actum sit. si non appareat: non uideri eas lapidicinas esse exceptas. nemi nem enim nec uendere, nec excipere, quod non sit: & lapidicinas nullas esse, nisi quæ appareant, & cædantur. aliter interpretatibus totum fundum lapidicinarū fore: si forte in toto eo sub terra esset lapis. & hoc probo.

LXXVIII. LABEO lib. IIII. posteriorū à Laboleno epitomatorū.

Fistulas emptori accessuras in lege dictum erat. quærebatur, an castellum, ex quo fistulis aqua duceretur, accederet: respondit. apparere id actū esse, ut id quoq; accederet, licet scriptura non contineretur.

Fundum ab eo emisti, cuius filij postea tutelam administras, nec accepisti uacuam possessionem. dixit, te tradere tibi possessionē hoc modo posse: ut pupillus & familia eius decedat de fundo: tunc demū tu ingrediaris in possessionem. Qui fundum ea lege emerat, ut soluta pecunia traderetur ei possessio: duobus hæredibus relictis, decessit. si unus omnem pecuniam soluerit: partem familiæ eriscundæ iudicio seruabit. nec si partem soluat, ex empto cum uenditore agat: quoniā ita contractum æs alienū diuidi non potuit. Frumenta, quæ in herbis erāt, cum uendidisses: dixisti te, si quid ui aut tempestate factum esset, præstaturum. ea frumenta niues corruerunt. si immoderate fuerunt, & contra consuetudinem tempestatis: agi tecum ex empto poterit.

LXXIX. LABOLENVS lib. V. ex posterioribus Labronis.

Fundi partem dimidiam ea lege uendidisti, ut emptor alteram partē, quam retinebas, annis decem certa pecunia in annos singulos conductam habeat. Labeo & Trebatijs negant posse ex uendito agi, ut id, quod conuenerit, fiat. ego contra puto: si modo ideo uilius fundum uendidisti, ut hæc tibi conductio præstaretur. nam hoc ipsum precium fundi uidetur, quod eo pacto uenditus fuerit: eoq; iure utimur.

LXXX. LABEO lib. V. posteriorū à Laboleno epitomatorū.

Cum manu sata in uenditione fundi excipiuntur: non quæ in perpetuum sata sunt, excipi uidentur: sed quæ singulis annis feri solent, ita ut fructus eorum tollantur. nam aliter interpretatibus, uites & arbores omnes exceptæ uidebuntur. Huius rei emptionem posse fieri dixi: scilicet, QVÆ EX MEIS AEDIBVS IN TVAS AEDES PROIECTA SVNT, VT EA MIHI ITA HABERE LICEAT: deq; ea re ex empto agi. Sylua cædua in quinquenniū uenierat. quærebatur, cū glans decidisset, utrius esset: scio Seruiū respondisse: primū sequendū esse, qd appareret actū esse. quod si in obscuro esset: ut quæcūq; glans ex his arboribus, quæ cæsæ nō essent, cecidisset: uenditoris esset. ea autē, quæ in

MM arbo

arboribus fuisset eo tempore, cum hæ caderentur: emptoris. Nemo potest uideri eam rem uendidisse, de cuius dominio id agitur, ne ad emptorem transeat: sed hoc aut locatio est, aut aliud genus contractus.

LXXXI. SCAEVOLA lib. VIII. *questionum.*

Titius cum mutuos acciperet tot aureos sub usuris, dedit pignori siue hypothecæ prædia, & fideiussorem Lucium: cui promisit, intra triennium proximum se eum liberaturum. quod si id non fecerit die supra scripta, & soluerit debitum fideiussor creditori: iussit prædia emptæ esse, quæ creditori obligauerat. quæro, cum non sit liberatus Lucius fideiussor à Titio: an si soluerit creditori, emptæ haberet supra scripta prædia? respondi. si non ut in causam obligationis, sed ut emptæ habeantur, sub conditione emptio facta est: & contractam esse obligationem. Lucius Titius promisit de fundo suo centum milia modiorum frumenti annua præstare pro prædijs Caij Seij. postea Lucius Titius uendidit fundum, additis uerbis his: QVO IVRE, QVA'QVE CONDITIONE EA PRAEDIA LVCIJ TITII HODIE SVNT, ITA VENEVNT, ITA'QVE HABEBVNTVR. quæro, an emptor Caio Seio ad præstationem frumenti sit obnoxius? respondi, emptorem Caio Seio secundum ea, quæ proponerentur, obligatum non esse.

DE IN DIEM ADDICTIONE.

Tit. II.

PAVLVS lib. V. *ad Sabinum.*

In diem addictio ita fit. ille fundus centum esto tibi emptus: nisi si quis intra calendas Ianuarias proximas meliorem conditionem fecerit, quo res à domino abeat.

II. VLPPIANVS lib. XXVIII. *ad Sabinum.*

Quoties fundus in diem addicitur, utrum pura emptio est, sed sub conditione resolvitur: an uero conditionalis est magis emptio, quæstionis est. & mihi uidetur uerius, interesse quid actum sit. nam si quidem hoc actum est, ut meliorem allata conditione, discedatur ab emptione: erit pura emptio, quæ sub cōditione resolvetur. sin autem hoc actum est, ut perficiatur emptio, nisi melior cōditio adferatur: erit emptio cōditionalis. ubi igitur, secundum quod distinximus, pura uenditio est: Iulianus scribit, hunc, cui res in diem addicta est, & usucapere posse, & fructus & accessiones lucrari, & periculum ad eum pertinere, si res interierit.

III. PAVLVS lib. V. *ad Sabinum.*

Quoniam post interitum rei iam nec adferri possit melior conditio.

IIII. VLPPIANVS lib. XXVIII. *ad Sabinum.*

Vbi autem conditionalis uenditio est: negat Pomponius usucapere eum.

re eum posse, nec fructus ad eum pertinere. Item Iulianus libro decimo quinto quærit: si res in diem addicta interciderit, uel ancilla decesserit: an partus, uel fructus eius nomine addictio admitti possit? & negat admittendam additionem: quia alterius rei, quàm eius, quæ distracta est, non solet addictio admitti. Idem Iulianus eodem libro scribit. si ex duobus seruis uiginti uenditis, & in diem addictis, alter decesserit: deinde unius nomine, qui superest, emptor exstiterit, qui supra uiginti promitteret: an discedatur à priore contractu? & ait dissimile esse hanc speciem partus speciei. & ideo hic discedi à priore emptione, & ad secundam perueniri. Sed & Marcellus libro quinto digestorū scribit. pure uendito, & in diem addito fundo, si melior conditio allata sit, rem pignori esse definere, si emptor eum fundum pignori dedisset. ex quo colligitur, quod emptor medio tempore dominus est. alioquin nec pignus teneret. Idem Iulianus libro quadragesimo octauo digestorū scribit: eum, qui emit fundum in diem additum: interdicto QVOD VI AUT CLAM uti posse. nam hoc interdictum ei competit, cuius interest, opus non esse factum. Fundo autem (inquit) in diem addito, & commodum, & incommodum omne ad emptorē pertinet, ante quàm uenditio transferatur. & ideo si quid tunc ui aut clam factum est (quamuis melior conditio allata fuerit) ipse utile interdictum habebit: sed eam actionem, sicut fructus (inquit) quos perceperit, uenditi iudicio præstaturus est.

Cum igitur tunc recedatur ab emptione, ubi pure contrahitur: uel tunc non impleatur, ubi sub conditione sit, cum melior conditio sit allata: si falsus emptor subiectus sit, eleganter scribit Sabinus, priori rem esse emptam: quia non uideatur melior conditio allata esse, non existente uero emptore. sed & si existat alius emptor, meliorem tamen conditionem non adferat: æque dicendum erit, perinde haberi, ac si non existeret. Melior aut conditio adferri uidetur, si precio sit additum. sed & si nihil precio addatur, solutio tamē offeratur facilius precij, uel maturior: melior conditio adferri uidetur. propterea si locus opportunior soluendo precio dicatur: æque melior conditio allata uidetur. & ita Pomponius libro quinto ad Sabinum scribit. idem ait. & si persona idoneior accedat ad emptionem, æque uideri meliorem conditionem allatam esse. proinde si quis accedat eiusdem precij emptor, sed qui leuiores emat conditionibus, uel qui satisfactionem nullam exigat: melior conditio allata uidebitur. ergo idē erit dicendū, etsi uiliore precio emere sit paratus: ea tamen remittat, quæ uenditori grauia erant in priore emptione.

V. POMPONIVS lib. V. ad Sabinum.

Quidquid enim ad utilitatē uenditoris pertinet, pro meliore conditione haberi debet.

MM ij

Vlpia.

VI. VLP IANVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

Item quod dictum est, fructus interea captos emptorem priorem se qui: toties uerum est, quoties nullus emptor existit, qui meliorē conditionem adferat, uel falsus existat. si uero existit emptor posterior: fructus refundere priorē debere constat uenditori. & ita Iulianus libro quadagesimo octauo digestorū scripsit. Si quis exstiterit, qui meliorem conditionē adferat: deinde prior emptor aduersus eum licitatus sit, & penes eum emptorē manserit: dubitari poterit, utrū fructus ipse habeat, quasi nulla meliore conditione allata: an uero uenditoris sint, licet eadem sit persona, quæ meliorem conditionē attulerit. quod ratio facere uidet. intererit tamen, quid acti sit. & ita Pōponius scribit.

VII. POMPONIVS lib. V. ad Sabinum.

Licet autem uenditori meliore allata conditione addicere posteriori: nisi prior paratus sit plus adiungere.

VIII. IDEM lib. XXXIII. ad Q. Mutium.

Necessē autē habebit uenditor, meliore cōditione allata, priorē emptorem certiorē facere, ut quod alius addidit, ipse quoq; adiungere possit.

IX. VLP IANVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

Sabinus scripsit, licere uenditori meliorem conditionem oblatam Sabijcere, & sequi primam quasi meliorē: & ita utimur. quid tamen, si hoc erat nominatim actum, ut liceret emptori resilire, meliore conditione allata: dicendum erit, dissolutam priorem emptionem, etiam si uenditor sequentem non admittat.

X. IULIANVS lib. XIII. digestorum.

Sed et si proponatur à creditore pignus in diem addictū: non potest uideri bona fide negotium agi, nisi addictio recipiatur. quid ergo si inops est emptor, & impediendæ tantantūmodo uenditionis causa interuenit: potest creditor sine periculo priori emptori addicere.

XI. VLP IANVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

Quod autem Sabinus scribit: fundum in diem addici rursus non posse, qui semel fuerit in diem addictus: ratione eiusmodi defendit. quia prioris (inquit) emptoris statim fit: scilicet quasi non uideatur melior conditio allata, si non secure secundo emptori fundus addicatur: sed alia licitatio prospicitur. sed Iulianus libro decimotertio digestorum scripsit, interesse multum, quid inter cōtrahentes actum sit: nec impedire quidq; uel hoc agi, ut sapius collocetur: dū uel prima, uel secunda, uel tertia additione res à uenditore discedat. Item quod Sabinus ait: si tribus uendentibus duo posteriori addixerint, unus non admiserit additionē, huius partem priori emptori, duorum posteriori emptam: ita demum uerū est, si uarijs precijs partes suas distraxerunt.

Pompo-

ET si disparet partes uendentium fuerint.

XII. POMPONIVS lib. VIII. ad Sabinum.

XIII. VLPIANVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

QUod si uno precio uendiderint: dicendum est, totam priori emptam manere: quemadmodum si quis mihi totum fundum ad diem addixisset, postea uero adiecto precio dimidiū alij addixerit. Celsus quoq; libro octauo digestorum refert Mutium, Brutum, Labeonē, Sabinum ita existimasse: ipse quoq; Celsus idem probat. & adiicit. mirari se à nemine animaduersum, si prior emptor ita contraxit, ut nisi totum fundum, emptum nollet habere: non habere eum, ne eam quidem partem emptam, quam unus ex socijs posteriori emptori addicere noluit. Verum est autem, uel unum ex uenditoribus posse meliorem adferre conditionem. emere enim cum tōta re etiam nostram partem possumus.

XIII. PAVLVS lib. V. ad Sabinum.

SI uenditor simulauerit meliorem cōditionem allatam, cum minoris, uel etiam tantidem alij uenderet: utriq; emptori in solidum erit obligatus. Sed si emptor alium non idoneum subiecit, eiq; fundus additus est: non uideo (inquit) quemadmodum priori sit emptus, cum alia uenditio & uera postea subsecuta sit. Sed uerum est, uenditorem de ceptum ex uendito actionem habere cum priore emptore, quanti sua interfit, id non esse factum. per quā actionem & fructus, quos prior emptor perceperat, & quod deterior res culpa uel dolo malo eius facta sit, recipiet uenditor. & ita Labeoni & Neruæ placet. sed si neuter subiecit emptorem, maiore autem precio additum est pradium ei, qui soluen do non esset: abiturum est à priore emptione, quia ea melior intelligitur, quā uenditor comprobauit, cui licuit non addicere. Sed et si pupillus postea sine tutoris autoritate pluris emerit, consentiente uenditore: abiturum à priore emptione. idem & in seruo alieno. aliter atq; si seruo suo uel filio, quem in potestate habeat, uel domino rei per errorem id addixerit: quia non est emptio his casibus. quod si alieno seruo, quē putauerit liberum esse, addixerit: contra se habebit. erit enim is egen ti emptori similis, qui meliorem conditionem attulerit. Præter corpus nihil sequitur, quod uenierit. non tamen ideo, si tantundem precium alius det: hoc ipso, quod fructus eum non sequuntur, qui secuturi essent priorem emptorem, melior conditio uidetur allata: quia non id agitur inter emptorem & uenditorem.

XV. POMPONIVS lib. VIII. ad Sabinum.

SI prædio in diem addicto, ante diem uenditor mortuus sit: siue post diem hæres ei existat, siue omnino non existat: priori emptori præ-

MM iij dium

dium emptum est: quia melior conditio allata, quæ domino placeat, intelligi non potest, cum is qui uendat, non existat. quod si intra diem additionis hæres existat: melior cōditio ei adferri potest. Si fundus in diem additus fuerit pluris, ut quædam ei accedant, quæ non accesserint priori emptori: si non minoris sint hæ res, quæ quo pluris postea fundus uenierit: uenditio prior ualet, quasi melior conditio allata non sit, si minoris: non. Idemque existimandum est, si dies longior precij soluendi data fuerit: ut quærat, quantum ex usura eius temporis capi poterit.

XVI. VLP IANVS lib. XXXII. ad edictum.

Imperator Seuerus rescripsit. Sicut fructus in diē addictæ domus, cum melior conditio fuerit allata, uēditori restitui necesse est: ita rursus, quæ prior emptor medio tempore necessario probauerit erogata, de redditu retineri: uel si non sufficiat, solui æquum est. & credo sensisse principem de empti & uenditi actione.

XVII IULIANVS lib. XIII. digestorum.

Cum duo serui duobus separatim denis in diem addicti sint, & existiterit, qui pro utroque triginta det: refert unius precio decem, an singulorum quina adiciat. secundum superiorem adiectionem is seruus inemptus erit, cuius precio adiectio facta fuit: secundum posteriorem, uterque ad posteriorem emptorem pertinebit. quod si incertum sit, an ad utriusque precium addiderit: à priore emptione non uideatur esse discessum.

XVIII AFRICANVS lib. III. questionum.

Cum in diem duobus socijs fundus sit additus: uno ex his precij adiciente, etiā pro ipsius parte à priore uenditione discedi rectius existimatur.

XIX. IABOLENVS lib. II. ex Cassio.

Fundo in diem addicto, si postea precium addictum sit, & uenditor alio fundo applicato, eum ipsum fundum posteriori emptori addixerit, & id sine dolo malo fecerit: priori emptori obligatus non erit. nam quis non id tantum, quod in diem addictum erat, sed aliud quoque cum eo uenierit: tamen si uenditor dolo caret, prioris emptoris causa absoluta est. id enim solū intueudū est an priori uenditori bona fide facta sit adiectio.

XX. PAPINIANVS lib. III. responsorum.

Prior emptor post meliorem conditionem allatam, ob pecuniam in exordio uenditori de precio solutam, contra secundum emptorem, citra delegationē iure stipulationis interpositā, agere non potest.

DE LEGE COMMISSORIA.

Tit. III.

Vlpia

VLP IANVS lib. XXXII. ad edictum.

SI fundus commissoria lege uenierit: magis est, ut sub conditi-
one resolui emptio, quam sub conditione contrahi uideatur.

II. POMPONIVS lib. VIII. ad Sabinum.

CVM uenditor fundi in lege ita cauerit, SI AD DIEM PECV-
NIA SOLUTA NON ERIT, FUNDVS INEMPTVS SIT: ac-
cipi inemptum esse fundum, si uenditor eum inemptum esse uoluit: quia
id uenditoris causa caueretur. nam si aliter acciperetur: exusta uilla, in
potestate emptoris futurum, ut non dando pecuniam inemptum face-
ret fundum, qui eius periculum fuisset.

III. VLP IANVS lib. XXXII. ad edictum.

NAM legem commissoriam, quæ in uenditi onibus adijcitur, si uo-
let, uenditor exercebit, non etiam inuitus.

IIII. IDEM lib. XXXV. ad edictum.

SI fundus lege commissoria uenierit, hoc est, ut nisi intra certum diem
precium exsolutum sit, inemptus fiat: uideamus, quemamodum
uenditor agat tã de fundo, quàm de his, quæ ex fundo percepta sunt: itẽque
si deterior fundus effectus sit facto emptoris, & quãque finita est emptio,
sed iam decisa quæstio est, ex uendito actionem competere, ut rescri-
pto imperatoris Antonini & diui Veri declaratur. Sed quod ait Ne-
ratijs, habet rationem: ut interdum fructus lucretur, cum precium, quod
numerauit, perdidit. igitur sententia Neratijs tunc habet locum (quæ
est humana) quãdo emptor aliquam partem precij dederit. Elegan-
ter Papinianus libro tertio responsorum scribit, statim atque commissoria
lex est, statuere uenditorem debere: utrum commissoriam uelit exer-
cere, an potius precium petere. nec posse, si commissoriam elegit, postea
uariare. In commissoria etiã hoc solet conuenire: ut si uenditor eũ-
dem fundum uenderet, quanto minoris uendiderit, id à priore empto-
re exigat. erit itaque aduersus eum ex uendito actio. Marcellus libro
uicesimo dubitat, commissoria utrum tunc locum habeat, si interpel-
latus non soluat: an uero si nõ obtulerit: & magis arbitrator offerre eum
debere, si uult se legis commissoriæ potestate soluere. quod si non ha-
bet, cui offerat: posse securum esse.

V. NERATIJS lib. V. membranarum.

LEGE fundo uendito dicta, ut si intra certum tempus precium solu-
tum non sit, res inempta esset: de fructibus, quos interim emptor
percepisset, hoc agi intelligendum est: ut emptor interim eos sibi suorum
iure percipiat. sed si fundus reuenisset: Aristo existimabat, uenditori de
his iudicium in emptorem dandum esse: quia nihil penes eum residere dũ reuo-
casset.

Scæuo

VI. SCAEVOLA lib. II. *responsorum.*

DE lege commissoria interrogatus, ita respondit. si per emptorem factum sit, quo minus legi pareretur, & ea lege uti uenditor uelit: fundos inemptos fore, & id quod arrae uel alio nomine datum esset, apud uenditorem remansurum. Idem respondit. si ex lege inempti sint fundi: nec id, quod accessurum dictum est, emptori deberi. Post diem lege commissoria compræhensum, uenditor partem reliquæ pecuniæ accepit. respondit. si post statutum diem reliquæ pecuniæ uenditor legem dictam non exercuisset, sed partem reliqui debiti accepisset: uideri recessum à commissoria.

VII. HERMOGENIANVS lib. II. *iuris ὑπομνή.*

Post diem commissoriæ legi præstitutum, si uenditor precium petat: legi commissoriæ renunciatur uidetur, nec uariare, & ad hanc redire potest.

VIII. SCAEVOLA lib. VII. *digestorum.*

Mulier fundos Caio Seio uendidit, & acceptis arrae nomine certis pecunijs, statuta sunt tempora solutionis reliquæ pecuniæ: quibus si non paruisset, emptor pactus est, ut arram perderet, & inemptæ nullæ essent. die statuto emptor testatus est, se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsoluere, & sacculum cum pecunijs signatorum signis obsignasse, defuisse autem uenditricem. posteriore autem die nomine fisci testator conuentus emptor est, ne ante mulieri pecuniam exsolueret, quam fisco satisfaceret. quaesitum est, an fundi non sint in ea causa, ut à uenditrice uindicari debeant ex conuentione uenditionis: respondit. secundum ea, quæ proponerentur, non commississe in legem uenditionis emptorem.

DE HAEREDITATE VEL ACTIONE

uendita.

Tit. IIII.

POMPONIVS lib. IX. *ad Sabinum.*

SI hæreditas uenierit eius, qui uiuat, aut nullus sit: nihil esse acti, quia in rerum natura non sit, quod uenierit.

II. VLPIANVS lib. IIII. *ad Sabinum.*

Venditor hæreditatis satisfacere de euictione non debet: cum id inter ementem & uendentem agatur, ut neque amplius, neque minus iuris emptor habeat, quam apud heredem futurum esset. planè de facto suo uenditor satisfacere cogendus est. In hæreditate uendita utrum ea quantitas spectatur, quæ fuit mortis tempore: an ea, quæ fuit, cum adiretur hæreditas: an ea, quæ fuit, cum hæreditas uenundaretur, uidendum erit. & uerius est, hoc esse seruandum, quod actum est. plerumque autem hoc

hoc agi uidetur, ut quod ex hæreditate peruenit in id tempus, quo uenditio fit: id uideatur uenisse. Illud potest quæri. si etiã impuberi sit substitutus is, qui uendidit hæreditatem testatoris: an id etiã, quod ex impuberis hæreditate ad eum, qui uendidit hæreditatem, peruenit: ex empto actioni locum faciat? & magis est, ne ueniat: quia alia hæreditas est. licet enim unum testamentum sit: alia tamen, atq; alia hæreditas est. planè si hoc actum sit: dicendum erit, etiam impuberis hæreditatem in uenditionem uenire: maxime si iam ei delata impuberis hæreditate, uenierit hæreditas. Peruenisse ad uenditorem hæreditatis quo modo uideatur, quæritur: & ego puto, ante quidem, quàm corpora rerum hæreditariarum nactus uenditor fuerit: hætenus peruenisse ad eum uideri, quatenus mandare potest earum rerum persecutionem, actionesq; tribuere. enim uero ubi corpora nactus est, uel debita exegit: plenius ad eum uideri peruenisse. Sed & si rerum uenditarum ante hæreditatē uenditam precia fuerit consecutus: palam est, precia rerum ad eum peruenisse. Illud tenendum est: cum effectu uideri peruenisse, non prima ratione. idcirco quod legatorum nomine quis præstitit, non uidetur ad eum peruenisse. sed & si quid alieni æris est, uel cuius alterius oneris hæreditarij: peruenisse merito negabitur. sed & rerum ante uenditionem donatarum precia præstari, æquitatis ratio exigit. Non tantum autem quod ad uenditorem hæreditatis, sed & quod ad hæredem eius ex hæreditate peruenit, emptori restituendum est. & nō solum quod iam peruenit, sed & quod quandoq; peruenerit, restituendū est. sed & si quid dolo malo eorum factum est, quo minus peruenerit ad eos: & hoc emptori præstandum est. fecisse autem dolo malo, quo minus perueniat, uidet: siue alienauit aliquid, uel etiã accepto quē liberauit: siue egit dolo malo, ne de hæreditate acquireretur, uel ne possessionem adipisceretur, quam posset adipisci. sed & si non dolo malo, sed lata culpa *ami
 ferit aliquid: utiq; tenebitur. deperdita aut & diminuta sine dolo malo
 uenditoris, non præstabuntur. Illud quæsitum est. an uenditor hære
 ditatis ob debitū à filio suo, qui in potestate eius esset, seruoūe, ei, cuius
 hæreditatem uendidisset: præstare debeat emptori? & uisum est, quid
 quid duntaxat de peculio filij seruiūe, aut in suam rem uersum inueni
 atur, præstare eum debere. Solet quæri: an etiam si quid lucri occa
 sione hæreditatis uenditor senserit, emptori restituere id debeat? & est
 apud Iulianum quæstio hæc tractata libro sexto digestorū. & ait. quod
 non debitum exegerit, retinere hæredem: & quod non debitum solue
 rit, non reputare. nam hoc seruari, ut hæres emptori non præstet, quod
 non debitum exegerit: neq; ab eo consequatur, quod non debitum præ
 stiterit. Si autem condemnatus præstiterit: hoc solum hæredi sufficit,
 NN esse

* aliàs. ad
 miserit.

esse se condemnatum sine dolo malo suo: etiam si maxime creditor non fuerit is, cui condemnatus est hæres. quæ sententia mihi placet.

Non solum autem hæreditarias actiones, sed etiã eas obligationes, quas ipse hæres constituit, dicendum erit præstare emptori eum debere. itaq; & si fideiussorẽ acceperit ab hæreditario debitore: ipsam hanc actionem, quam habet hæres, præstare debebit. sed & si nouauerit, uel in iudicium deduxerit actionem: præstare debebit emptori hanc ipsam actionem, quam nactus est. Sicuti lucrum omne ad emptorem hæreditatis respicit: ita damnum quoq; debet ad eundẽ respicere. Deniq; si rem hæreditariam hæres uendiderit, ac per hoc fuerit cõdemnatus: non habet contra emptorem actionem: quia non ideo condemnatur, quod hæres sit, sed quod uendiderit. sed si precium rei distractæ emptori hæreditatis dedit: uideamus, an locus sit ex uendito actioni. & puto locum esse. Siue ipse uenditor dederit aliquid pro hæreditate, siue procurator eius, siue alius quis pro eo, dum negotium eius gerit: locus erit ex uendito actioni, dummodo aliquid absit uenditori hæreditatis. cæterum si nihil absit uenditori: consequens erit dicere, nõ competere ei hanc actionem. Apud Iulianum scriptum est. si uenditor hæreditatis exceperit seruum sine periculo, & eius nomine cum eo fuerit actũ de peculio, & in rem uerso: id duntaxat eum consequi, quod præstiterit eius peculij nomine, quod emptorem sequi debet, aut quod in rem defuncti uersum est. his enim casibus æs alienũ emptoris soluit: ex cæteris causis suo nomine condemnatur. quid ergo si seruum cum peculio exceperit uenditor hæreditatis, conuentusq; de peculio præstiterit? Marcellus libro sexto digestorum, non petere eum scripsit: si modo hoc actum est, ut quod superfuisset ex peculio, hoc haberet. at si contra actum est: recte petere eũ posse ait. si uero nihil expressim inter eos conuenit, sed tantummodo peculij mentio facta est: cessare ex uendito actionem constat. Si uenditor hæreditatis ædes sibi exceperit, quarum nomine damni infecti promissum fuerat: interest, quid acti sit. nã si ita excepisset, ut damni quoq; infecti stipulationis onus sustineret: nihil ab emptore consequeretur. Si uero id actum erit, ut emptor hoc æs alienũ exsoluat: ad illum onus stipulationis pertinebit. si non apparebit, quid acti sit: uerisimile erit, id actum, ut eius quidem damni nomine, quod ante uenditionem datum fuerit, onus ad emptorem, alterius temporis ad hæredem pertineat. Si Titius Mæuij hæreditatẽ Seio uendiderit, & à Seio hæres institutus, eam hæreditatem Attio uendiderit: an ex priore uenditione hæreditatis cum Attio agi possit? & ait Iulianus, quod uenditor hæreditatis petere à quolibet extraneo hærede potuisset, id ab hæreditatis emptore consequuturũ. & certe si Seio alius hæres extirisset

tisset: quidquid uenditor Mæuianæ hæreditatis nomine præstitisset, id ex uendito actione consequi ab eo potuisset. nam & si duplam hominis à Seio stipulatus fuisset, & hæres ei extitisset, eamq; hæreditatem Attio uendidisset: euisto homine, re ab Attio seruare. Si quid publici uestigalis nomine præstiterit uenditor hæreditatis: consequens erit dicere, agnoscere emptorem hoc debere. namq; hæreditaria onera hæc sunt. & si forte tributorum nomine aliquid dependet: idem erit dicendum. Quid si funere facto, hæres uendiderit hæreditatem: an impensam funeris ab emptore cōsequatur? & ait Labeo, emptorē impensam funeris debere præstare: quia & ea (inquit) impensa hæreditaria sit. cuius sententiam & Labolenus putat ueram, & ego arbitror. Cum quis debitori suo hæres extiterit: confusione creditor esse desinit. sed si uendiderit hæreditatem: æquissimum uidetur emptorē hæreditatis uicem hæredis obtinere: & idcirco teneri uenditori hæreditatis. (siue cum moritur testator, debuit, quamuis post mortem debere desijt, adita à uenditore hæreditate: siue quid in diem debebatur: siue sub conditione, & postea conditio extitit.) ita tamen, si eius debiti aduersus hæredem actio esse poterat: ne forte etiam ex his causis, ex quibus cum hærede actio non est, cum emptore agatur. Et si seruitutes amisit hæres institutus, adita hæreditate: ex uendito poterit experiri aduersus emptorem, ut seruitutes ei restituantur. Sed & siquidem uenditor nondum præstiterit, sed quoquo nomine obligatus sit propter hæreditatem: nihilominus agere potest cum emptore.

III. POMPONIVS lib. XXVII. ad Sabinum.

SI uenditor hæreditatis exactam pecuniam sine dolo malo uel culpa perdidisset: non placet eum emptori teneri.

IIII. VLPIANVS lib. XXXII. ad edictum.

SI nomen sit distractum: Celsus libro nono digestorum scribit, locupletem esse debitorem non debere præstari: debitorem autem esse præstari, nisi aliud conuenit.

V. PAVLVS lib. XXXIII. ad edictum.

ET quidem sine exceptione quoq; nisi in contrarium actum sit. sed si certæ summæ debitor dictus sit: in eam summā tenetur uenditor. si incertæ, & nihil debeat: quanti interfit emptoris,

VI. IDEM lib. V. questionum.

EMptori nominis etiam pignoris persecutio præstari debet. eius quoq; quod postea uenditor accepit. nā beneficiū uenditoris pdest emptori.

VII. IDEM lib. XIII. ad Plautium.

Cum hæreditatem aliquis uendit: esse debet hæreditas, ut sit emptio. nec enim alea emitur, ut in uenatione, & similibus: sed res.

NN ij quæ

quæ si non est, non contrahitur emptio. & ideo præcium condicetur.

VIII. IABOLENVS lib. II. ex Plautio.

QVod si nulla hæreditas ad uenditorem pertinuit: quantum emptori præstare debeat, ita distingui oportebit: ut si quidem est aliqua hæreditas, sed ad uenditorem non pertinet: ipsa æstimetur. si nulla est, de qua actû uideatur: hic uero (quia uenditio non ualet) præciû dum taxat, & si quid in eam re impensum est, emptor à uenditore cõsequat.

ET si quid emptoris interest.

X. IABOLENVS lib. II. ex Plautio.

QVod si in uenditione hæreditatis id actum est: si quid iuris esset uenditori, uenire, nec postea quidquam præstitum iri: quamuis ad uenditorẽ hæreditas non pertinuerit, nihil tamen præstabitur: quia id actum esse manifestum est, ut quemadmodum emolumentum negociationis, ita & periculum ad emptorem pertineret.

XI. VLP IANVS lib. XXXII. ad edictum.

NAm hoc modo admittitur esse uenditionẽ, si quasi hæreditas tibi emptæ est, aut quasi spes hæreditatis: ut ipsum incertum rei ueneat, sicut in rebus.

XII. CAIVS lib. X. ad edictum provinciale.

HOc autem sic intelligendum est: nisi sciens ad se non pertinere ita uendidit. nam tunc ex dolo tenebitur.

XIII. PAVLVS lib. XLIII. ad Plautium.

QVod si sit hæreditas: & si non ita conuenit, ut quidquid iuris haberet uenditor, emptor haberet: tamen hæredẽ se esse præstare debet. illo uero adiecto: liberaẽ uenditor, si ad eũ hæreditas nõ ptineat.

XIII. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

QVi filij familias nomina uendidit, actiones quoq; quas cum patre habet, præstare debet. Si hæreditas ueneat: uenditor res hæreditarias tradere debet. quanta autem hæreditas est, nihil interest.

XV. CAIVS lib. X. ad edictum provinciale.

Nisi de substantia eius adfirmauerit.

XVI. PAVLVS lib. XXXIII. ad edictum.

SI quasi hæres uendideris hæreditatẽ, cû tibi ex senatusconsulto Trebellianõ restituta esset hæreditas: quanti intersit emptoris, teneberis.

XVII. VLP IANVS lib. XLIII. ad edictum.

Nomina eorum, qui sub conditione, uel in diem debent: & emere, & uendere solemus. ea enim res est, quæ emi & uenire potest.

XVIII. ALFENVS lib. V. digestorum.

SI ex pluribus hæredibus unus ante, quàm cæteri adirent hæreditatem,

rem, pecuniam, quæ sub pœna debebatur à testatore, omnem soluerit, & hæreditatem uendiderit: nec à cohæredibus suis propter egestatem eorum quidquam seruare poterit: cum emptore hæreditatis, uel ex stipulatu, uel ex uendito recte experietur. omnem enim pecuniam hæreditario nomine datam, eo manifestius est, quod in iudicio familiæ eriscundæ deducitur: per quod nihil amplius unusquisq; à cohæredibus suis consequi potest, quàm quod tanquam hæres impenderit.

XIX. IDEM lib. XXV. *digestorum.*

Multum interest, sub cōditione aliqua obligatio ueneat: an cum ipsa obligatio sub conditione contracta sit, pure ueneat. priore casu, deficiente conditione, nullam uenditionē: posteriore, statim uenditionem consistere. nam si Titius tibi decē aureos sub conditione debeat, & ego abs te nomen eius emam: confestim ex empto & uendito agere potero, ut uel acceptum ei facias.

XX. AFRICANVS lib. VII. *questionum.*

Si hæreditatem mihi uendideris Lucij Titij, ac post debitori eiusdem shares existas: actione ex empto teneberis. quod simplicius etiā in illa propositione procedit, cum quis ipse creditori suo hæres extiterit, & hæreditatem uendiderit.

XXI. PAVLVS lib. XIII. *questionum.*

Venditor ex hæreditate interposita stipulatione, rem hæreditariam persecutus, alij uendidit. quæritur, quid ex stipulatione præstare debeat: nā bis utiq; non cōmittitur stipulatio, ut & rem & precium debeat. Et quidem si postea, quàm hæres rem uendidit, intercessit stipulatio: credimus precium in stipulationē uenisse. quod si antecessit stipulatio, deinde rem nactus est: tunc rem debeat. si igitur hominē uendiderit, & is decesserit: an precium eiusdem debeat? non enim deberet Stichus promissor (si eum uendidisset) mortuo eo, si nulla mora præcessisset. sed ubi hæreditatem, & postea rem ex ea uendidi: potest uideri, *ut tam ipsius negocium agam, quàm hæreditatis. sed hoc in re singulari non potest dici. nam si eundē hominē tibi uendidero, & necdum ipsius negotio tradito eo, alij q; uendidero, preciumq; accepero: mortuo eo, uideamus, cū potius ne nihil tibi debeā ex empto, qui moram in tradendo nō feci. precium agam. em̄ hominis uenditi non ex re, sed ppter negociationē percipitur: & sic fit, quasi alij non uendidissem. tibi em̄ rē debebā, non actionē. At cū hæreditas uenit: tacite hoc agi uidetur, ut si quid tanq; hæres feci, id præstem emptori, quasi illius negocium agam: quemadmodū fundi uenditor *fructus præstaret bonæ fidei ratione: quamuis si neglexisset ut *aliās, fructuum præstaret, nihil ei imputari possit: nisi si culpa eius argueretur. Quid si em̄ præstet rem, quam uendidi, alio possidente petij, & litis æstimationem accipiet bona fidei.

NN iij   pi. de rationē.

pi: utrum precium illi debeo, an rem: utiq; rem. non enim actionem ei, sed rem præstare debeo. sed si aut ui deiectus, uel propter furti actione duplum abstulero: nihil hoc ad emptorẽ pertinebit. nam si sine culpa desijt possidere uenditor: actiones suas præstare debebit, non rem, & sic
 als*deest
 negatio. *nec æstimatione quoq; nam & aream tradere debet exusto ædificio.

XXII. SCAEVOLA lib. II. responsorum.

Hæreditatis uenditæ precium pro parte accepi. reliquum emptore non soluente, quæsitum est, an corpora hæreditaria pignoris nomine teneantur: respondit. nihil proponi, cur non teneantur.

XXIII. HERMOGENIANVS lib. II. iuris *ὑπομνήματα*.

Venditor actionis, quam aduersus ipsum principale reum habet: omne ius, quod ex ea causa ei competit, tam aduersus ipsum reum, quam aduersus intercessores huius debiti, cedere debet: nisi aliud actum est. Nominis uenditor quidquid uel compensatione, uel exactione fuerit consecutus, integrum emptori restituere cõpellitur.

XXIII. LABEO lib. III. posteriorũ à Laboleno epitomatorũ.

Hæreditatem Cornelij uendidisti. deinde Titius, cui à te hærederet, te fecit hæredẽ. recte puto ex uendito te acturum, ut tibi præstetur: quando eò minus hæreditas uenierit, ut id legatũ præstaret emptor: nec quidquam intersit, utrum Titio, qui te hæredem fecerit, pecunia debita sit, an legatario.

XXV. IDEM lib. II. *πρῶτον*.

Si excepto fundo hæreditario ueneat hæreditas, deinde eius fundi nomine uẽditor aliquid adquisierit: debet id præstare emptori hæreditatis. PAVLVVS. imò semper quæritur in ea re, quid actum fuerit. si autem id non apparebit: præstare eã rem debebit emptori uenditor. nam id ipsum ex ea hæreditate ad eum peruenisse uidebitur: nõ secus, ac si eum fundũ in hæreditate uendenda nõ excepisset.

DE RESCINDENDA VENDITIONE, ET quando nõ liceat ab emptione discedere. Tit. V.

POMPONIVS lib. XV. ad Sabinum.

Celsus filius putabat: si uẽdidisset mihi filius familias rem peculiarem, & conueniat, ut abeat ab ea uenditione: inter patrem, & filium, & me conuenire debere: ne si cũ patre solo pactus sim, filius non possit liberari. Sed quæritur, utrũ ne nihil agatur ex ea pactione: an uero ego quidẽ liberer, filius maneat obligatus: sicuti & si pupillus sine tutoris auctoritate

thoritate paciscatur, ipse quidem liberatur, non etiam qui cum eo pactus est: nam quod Aristo dixit, posse ita pacisci, ut unus maneat obligatus, non est uerum: quia pro una parte contrahentium abiri pacto ab emptione non potest. & ideo si ab una parte renouatus sit contractus: dicitur non ualere eiusmodi pactionem. sed dicendum est, patre pacificante, & liberato aduersario, filium quoque obiter liberari.

II. IDEM lib. XXIII. ad Sabinum.

SI quam rem à te emi, eandem rursus pluris minorisue emero: discessimus à priore emptione. potest enim, dum res integra est, conuentione nostra infecta fieri emptio: atque ita consistit posterior emptio, quasi nulla præcesserit. sed non poterimus eadem ratione uti post precium solutum. emptione repetita: cum post precium solutum infecta emptionem facere non possimus.

III. PAVLVS lib. XXXIII. ad edictum.

EMPTIO & uenditio, sicut consensu contrahitur, ita contrario consensu resoluitur, antequam res fuerit secuta. ideoque quæsitum est, si emptor fideiussorem acceperit, uel uenditor stipulatus fuerit: an nuda uoluntate resoluitur obligatio? Iulianus scripsit, ex empto quidē agi non posse: quia bonæ fidei iudicio exceptiones pacti insunt. an autē fideiussori utilis sit exceptio, uidendum est. & puto, liberato reo, & fideiussorem liberari. item uenditorem ex stipulatu agētem exceptione submoueri oportet. idemque iuris est, si emptor quoque res in stipulationē deduxerit.

IIII. IDEM lib. VIII. digestorum Iuliani notat.

SI emptio contracta sit, togæ (puta) aut lancis, & pactus sit uenditor, ut alterutrius emptio maneat: puto resolui obligationem huius rei nomine duntaxat.

V. IULIANVS lib. XV. digestorum.

CVM emptor uenditori, uel uenditor emptori acceptū facit: uoluntas utriusque ostenditur id agentis, ut à negotio discedatur: & perinde habetur, ac si conuenisset inter eos, ut neuter ab altero quidē peteret. sed (ut euidentius appareat) acceptilatio in hac causa non sua natura, sed potestate conuentionis ualet. Emptio nuda conuentione dissoluitur, si res secuta non fuerit. mortuo autem homine perinde habenda est uenditio, ac si traditus fuisset: ut puta cum uenditor libere tur, & emptori homo pereat. quare nisi iusta conuentio interuenerit: actiones ex empto & uendito manebunt.

VI. PAVLVS lib. II. ad edictum.

SI conuenit, ut res, quæ uenit, si intra certū tempus displicuisset, redderetur: ex empto actio est (ut Sabinus putat) aut proxima empti actioni in factum datur.

Idem

VII. IDEM lib. V. *questionum.*

SI id, quod pure emi, sub conditione rursus emam: nihil agitur posteriore emptione. Si pupilli persona interueniat, qui ante sine tutoris autoritate, deinde tutore auctore emit: quamuis uēditor iam ei obligatus fuerit: tamen quia pupillus non tenebatur, renouata uenditio efficit, ut inuicem obligati sint. quod si ante tutoris autoritas interuenit, deinde sine tutore auctore emit: nihil actū est posteriore emptione. item potest quæri, & si sine tutoris autoritate pactus fuerit, ut discedatur ab emptione: an perinde sit, atq; si ab initio sine tutoris autoritate emisset: ut scilicet ipse nō teneatur, sed agente eo retentiones competant? sed nec illud sine ratione dicitur, quū initio recte emptio sit contracta: uix bonæ fidei cōuenire, eo pacto stari, quod alteri captiosum sit: & maxime, si iusto errore sit deceptus.

VIII. SCAEVOLA lib. II. *responsorum.*

Titius Seij procurator, defuncto Seio, ab eo scriptus hæres: cum ignoraret, fundum uendente seruo hæreditario, quasi procurator subscripsit. quæsitum est, an cognito eo, prius quā emptio perficeretur, & uenditione discedere possit: respondit. Titium, si nō ipse uendidit, non idcirco actionibus ciuilibus teneri, quod seruo uendente subscripserat: sed serui nomine prætoria actione teneri.

IX. IDEM lib. III. *digestorum.*

Fundus, qui Lucij Titij erat, ob uestigal reipublicæ uenit. sed cum Lucius Titius debitor p̄fessus esset, paratum se esse uestigal exsoluere solidū: cum minoris uenisset fundus, quā debita summa esset: præses prouinciæ rescidit uenditionem, eumq; restitui iussit Lucio Titio. quæsitum est, an post sententiam præsidis, ante quā ei restituere tur, in bonis Lucij Titij fundus emptus esset: respondi. non prius, quā emptori precium esset illatum: uel si precium nondum esset ab emptore solutum, in uestigal satisfactum esset.

X. IDEM lib. VI. *digestorum.*

Seius à Lucio Titio emit fundum lege dicta, ut si ad diem pecuniā non soluisset, res inempta fieret. Seius parte precij præsentē die soluta: defuncto uenditore, filijs eius pupillaris ætatis, & ipse tutor cum alijs datus: neq; contutoribus precium secundum legem numerauit, nec rationibus tutelæ retulit. quæsitum est, an irrita emptio facta esset: respondi, secundum ea, quæ proponerentur, inemptam uideri. Emptor prædiorum, cum suspicaretur Numeriam & Semproniam ei controuersiam moturas, pactus est cum uenditore, ut ex precio aliqua summa apud se remaneret, donec emptori fideiussor daretur à uenditore. postea uenditor eam legem inseruit: ut si ex die pecuniā

nia omnis soluta non esset, & uenditor ea prædia uenisse nollit: inuendita essent. interea de aduersarijs alteram mulierem uenditor superauit, cum altera transigit: ita ut sine ulla quæstione emptor prædia possideret. quæsitum est: cum neq; fideiussor datus, neq; omnis pecunia secundum legem suis diebus soluta sit: an prædia inuendita sint? respondi. si conuenisset, ut non prius pecunia solueretur, quàm fideiussor uenditi causa daretur: nec id factum esset, cum per emptorem stare, quominus fieret: non posse posteriorem legis partem exerceri.

DE PERICULO ET COMMODO REI

uenditæ.

Tit. VI.

VLPIANVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

I uinum uenditum acuerit, uel quid aliud uicij sustinerit: emptoris erit damnum, quemadmodum si uinum esset effusum, uel uasis contusis, uel qua alia ex causa. Sed si uenditor se periculo subiecit: in id tempus periculum sustinebit, quoad se subiecit. quod si non designauit tempus: eatenus periculum sustinere debet, quoad degustetur uinum: uidelicet quasi tunc plenissime ueneat, cum fuerit degustatum. Aut igitur conuenit, quoad periculum uini sustineat, & eatenus sustinebit: aut non conuenit, & usq; ad degustationem sustinebit. sed etsi non sint degustata, signata tamen ab emptore uasa, uel dolia: consequenter dicemus, adhuc periculum esse uenditoris: nisi aliud conuenisset. Sed & custodiam ad diem mensuræ uenditor præstare debet. prius q̃ enim admetiatur uinum, quasi nondum uenit. Post mensuram factā uenditoris desinit esse periculum. Sed & ante mēsuram periculo liberatur, si nō ad mensuram uendidit: forte amphoras, uel etiam singula dolia.

Si dolum signatum sit ab emptore: Trebatius ait, traditum id uideari. Labeo contra: quod & uerum est. magis enim ne * submitteretur, si-
gnari solere, quàm ut traditum uideatur. Licet autem uenditori, uel
effundere uinum, si diem ad metiendum præstituit, nec intra diem ad-
mensum est. effundere autē non statim poterit: prius q̃ testatō denun-
ciet emptori, ut aut tollat uinum, aut sciat futurum, ut uinum effunde-
retur. si tamen, cum posset effundere, nō effudit: laudandus est potius.
ea propter mercedem quoq; doliorum potest exigere: sed ita demum,
si interfuit eius, inania esse uasa, in quibus uinum fuit: ueluti si locaturus
ea fuit, uel si necesse habuit alia conducere dolia. commodius est au-
tem conduci uasa, nec reddi uinum, nisi quanti conduxerit, ab emptore
reddatur: aut uendere uinum bona fide, id est, quantum sine ipsius

als * subuer-
teretur. als
submouere
tur.

Incommodo fieri potest, operam dare, ut quàm minime detrimento sit ea res emptori. Si doliare uinum emeris, nec de tradendo quidq̃ conuenierit: id uidetur actum, ut ante euacuarentur, quàm ad uindemi-
am opera eorum futura sit necessaria. quod si non sint euacuata: facien-
dum, quod ueteres putauerunt, per corbem uenditorem mensuram fa-
cere, & effundere. ueteres enim propter hoc mensuram suaferunt, si
quanta mensura esset, non appareat: uidelicet ut appareret, quantum
emptori uini perierit.

II. CAIVS lib. II. rerum quotidianarũ uel aureorũ.

Hoc ita uerũ est: si is est uenditor, cui sine noua uindemia non sint
ista uasa necessaria. si uero mercator est, qui emere uina & uende-
re solet: is dies spectandus est, quo ex cõmodo uenditoris tolli possint.

Custodiam aut ante admetiendi diem qualem uenditorem præstare
oporteat: utrũ plenam, ut & diligentia præstet: an uero dolũ duntaxat,
uideamus. & puto, eam diligentiam uenditorem exhibere debere: ut ta-
men fatale damnum, uel uis magna eum excuset.

III. PAVLVS lib. V. ad Sabinum.

Custodiam autem uenditor talem præstare debet, quam præstant
hi, quibus res commodata est: & ut diligentiam præstet exactio-
nem, quàm in suis rebus adhiberet.

IIII. VLP IANVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

Si quis uina uendiderit, & intra diem certum degustanda dixerit:
deinde per uenditorem steterit, quo minus degustarentur: utrum
præteritum duntaxat periculum acoris & mucoris uenditor præsta-
re debeat: an uero etiam die præterito, ut si forte corrupta sint post
ea, quàm dies degustandi præterijt, periculum ad uenditorem per-
tineat: an uero magis emptio sit soluta, quasi sub conditione ueni-
erit, hoc est, si ante diem illum fuissent degustata: & intererit, quid
actum sit. ego autem arbitror, si hoc in occulto sit, debere dici, em-
ptionem manere: periculum autem ad uenditorem respicere, etiam
ultra diem degustando præfinitum: quia per ipsum factum est. Si
auersione uinum uenit, custodia tamen præstanda est. ex hoc appa-
ret, si non ita uinum uenit, ut degustaretur: neq̃ acorem, neq̃ mucor-
em uenditorem præstare debere, sed omne periculum ad emptorem
pertinere. difficile aut est, ut quisquam sic emat, ut neq̃ degustet. quare
si dies degustationis adiectus nõ erit: quãdocunq̃ degustare emptor po-
terit: & quoad degustauerit, periculũ acoris & mucoris ad uenditorem
pertinebit. dies aut degustationi præstitutus, meliorem conditionem
emptoris facit. Vino aut per auersionem uendito, finis custodiæ est
auerhendi tempus. quod ita erit accipiendum, si additum tempus est:
cæterum

cæterum si non sit additum: uidendum, ne infinitam custodiam non debeat uenditor. & est uerius secundū ea, quæ supra ostendimus: aut in teresse, quid de tempore actum sit: aut denunciare ei, ut tollat uinum. certe ante, q̄ ad uindemiam fuerint dolia necessaria, debet auehi uinū.

V. PAVLVVS lib. V. ad Sabinum.

SI per emptorem steterit, quo minus ad diem uinū tolleret: postea, nisi quod dolo malo uenditoris interceptum est, non debet ab eo præstari. si (uerbi gratia) amphoræ centum ex eo uino, quod in cella ^{*aliās de} esset, uenierint: * (si ad mensum est) donec admetiatur, omne periculum uenditoris est, nisi id per emptorem fiat.

VI. POMPONIVS lib. VIII. ad Sabinum.

SI uina emerim, exceptis acidis & mucidis, & mihi expediat acida & Smucida quoq; accipere: Proculus ait, quamuis id emptoris causa exceptum sit, tamen acida & mucida non uenisse. namq; sicut inuitus emptor accipere non cogeretur: ita iniquum esse, nō permitti uenditori, uel alijs ea uendere.

VII. PAVLVVS lib. V. ad Sabinum.

ID quod post emptionem fundo accessit per alluionem, uel perijt: ad emptoris commodum incōmodumq; pertinet. nam ut si totus ager post emptionem flumine occupatus sit, periculum esset emptoris: sic igitur & commodum eius esse debet. Quod uenditur, in modum agri cedere debet: nisi id actum est, ne cederet. at quod non uenit: in modum cedendum, si id ipsum actum est, ut cederet: ueluti uia publicæ, limites, luci, qui fundum tangunt. cum uero neutrum dictum est: cedere non debent. & ideo nominatim caueri solet: ut luci, uia publicæ, quæ in fundo sunt, totæ in modum cedant.

VIII. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

NEcessariò sciendum, quando perfecta sit emptio. tunc enim sciemus, cuius periculum sit. nam perfecta emptione periculū ad emptorem respiciet. Et quidem si id, quod uenierit, appareat quid, quale, quantum sit, & precium, & pure uenit: perfecta est emptio. quod si sub conditione res uenierit, siquidem defecerit conditio: nulla est emptio, sicuti nec stipulatio. quod si extiterit: Proculus & Octauenus emptoris esse periculū aiunt. idem Pomponius libro nono probat. quod si pendente conditione emptor uel uenditor decesserit: constat, si extiterit conditio, hæredes quoq; obligatos esse, quasi iam contracta emptione in præteritum. quod si pendente conditione res tradita sit: emptor non poterit eā usucapere pro emptore. & quod precij solutū est, repetetur: & fructus medijs tēporis uenditoris sunt: si pendente conditione res fuerit extincta. perimī em emptio, sicuti & stipulatiōes & legata cōditionalia

perimuntur. sanè si exstat res, licet deterior effecta: potest dici, esse damnum emptoris. Si ita res uenierit, ESTO SERVVS ILLE EMPTVS, SIVE NAVIS EX ASIA VENERIT, SIVE NON VENERIT: Iulianus putat statim perfectam esse uenditionem, quoniam certum sit eā contractam. Cum usumfructum mihi uendideris: interest, utrū ius utendi fruendi, quod solum tuū sit, uendas: an uero in ipsum corpus, quod tuum sit, usumfructum mihi uendas. nam priore casu etiā si statim morieris, nihil mihi hæres tuus debet: hæredi aut meo debetur, si tu uiuis. posteriore casu hæredi meo nihil debetur, hæres tuus debet.

IX. CAIVS lib. X. ad edictum provinciale.

SI post inspectum prædium, ante q̄ emptio contraheretur, arbores uento deiectæ sunt: an hæ q̄ emptori tradi debeant, quæritur? & responsum est, non deberi, quia eas nō emerit: cum ante, q̄ fundum emerit, desierint fundi esse. sed si ignorauit emptor deiectas esse arbores, uenditor autem sciuit, nec admonuit: quanti emptoris interfuerit, rem æstimandam esse, si modo uenit.

X. VLP IANVS lib. VIII. disputationum.

SI in uenditione conditionali hoc ipsum conuenisset, ut res periculo emptoris seruaretur: puto pactum ualere. Vt libro sexto digestorū Iuliani Scæuola notat, fundi nomine emptor agere non potest: cum prius, quàm mensura fieret, inundatione aquarum, aut chasmate, alioque quo casu pars fundi interierit.

XI. ALFENVS lib. II. digestorum.

SI uendita insula combusta esset: cum incendiū sine culpa fieri non possit, quid iuris sit? respōdit. quia sine patrisfamilias culpa fieri potest: neq; si seruorum negligentia factum esset, continuo dominus in culpa erit. quamobrem si diligentiam uenditor eam adhibuisset in insula custodienda, quam debent homines frugi & diligentes præstare: si quid accidisset, nihil ad eum pertinebit.

XII. PAVLVVS lib. III. ἐπιτομῶν Alfeni digestorū.

LECTOS emptos ædilis, cum in uia publica positi essent, concidit. si traditi essent emptori, aut si per eum stetisset, quo minus traderentur: emptoris periculum esse placet.

XIII. IVL IANVS lib. III. ad Vrseium Feroem.

EVmque cum ædili, si id non iure fecisset, habiturum actionem legis Aquiliæ: aut certe cū uenditore ex empto agendum, ut is actiones suas, quas cum ædili habuisset, ei præstaret,

XIIII. PAVLVVS lib. III. ἐπιτομῶν Alfeni digestorum.

QVod si neq; traditi essent, neq; emptor in mora fuisset, quo minus traderentur: uenditoris periculum erit. Materia empti si furto perisset

perisset, postq̃ tradita esset: emptoris esse periculū respondit. si minus: uenditoris. uideri aut trabes traditas, quas emptor signasset.

XV. CAIVS lib. II. rerū quotidianarū, siue aureorū.

Si uina, quæ in dolis erant, uenierint: eaq̃ ante, q̃ ab emptore tollentur, sua natura corrupta fuerint: si quid de bonitate eorum adfirmavit uenditor: tenebitur emptori. quod si nihil adfirmavit: emptoris erit periculum: quia siue non degustauit, siue degustando male probauit, de se queri debet. planè si cum intelligeret uenditor, bonitatem eorum non duraturam usq̃ ad eum diem, quo tolli deberent, nec admonuit emptorē: tenebitur ei, quanti eius interesset, admonitū fuisse.

XVI. IABOLENVS lib. VII. ex Cassio.

Serui emptor, si eum conductum rogauit, donec precium solueret: si nihil per eum seruum acquirere potuit: quoniam non uidetur traditus is, cuius possessio per locationem retinetur à uenditore: & periculū eius serui ad emptorem pertinet, quod tamē sine dolo uenditoris interuenerit.

XVII. POMPONIUS lib. XXXI. ad Q. Mutium.

Illud sciendum est, cum moram emptor adhibere coepit: iam non culpam tantū, sed & dolum præstandū à uenditore. quod si per emptorem & uenditorem mora fuerit: Labeo quidem scribit, emptori potius nocere, quàm uenditori moram adhibitam. sed uidendum, ne posterior mora damnosa ei sit. quid enim, si interpellauero uenditorem, & non dederit id, quod emeram: deinde postea offerente illo, ego nō acceperim? sanè hoc casu mihi nocere debet. sed si per emptorem mora fuisset: deinde cum oīa in integro essent, morā uenditor adhibuerit, cū posset se exsoluere: æquum est, posteriorem moram uenditori nocere.

XVIII. PAPINIANVS lib. III. responsorum.

Habitationum oneribus morte libertorum finitis, emptor domus ob eam causam uenditori non tenebitur: si nihil aliud conuenit, quàm ut habitationes, secundum defuncti uoluntatem, super precium libertis præstarentur. Ante precium solutū dominij quæstione mota, precium soluere emptor non cogitur: nisi fideiussores idonei à uenditore eius euictionis nomine offerantur.

XIX. HERMOGENIANVS lib. II. iuris *ὑπομνήμ.*

Venditori si emptor in precio soluendo morā fecerit: usuras dumtaxat præstabit, non omne omnino, quod uenditor mora non facta consequi potuit: ueluti si negociator fuerit, & precio soluto, ex mercibus plus, quàm ex usuris, quærere potuerit.

DE SERVIS EXPORTANDIS, ET SI ITA MAN
cipiū uenierit, ut manumittatur: *uel cōtra. Tit. VII.

*aliās additur. aut ne
pstitatur.

OO iij

Vlpia

VLPIANVS lib. XXXII. *ad edictum.*

I fuerit distractus seruus, ne aliquo loci moretur: qui uen-
didit, in ea conditione est, ut possit legē remittere, & Ro-
mæ ipsum retinere: quod & Papinianus libro tertio re-
spondit. propter domini enim (inquit) securitatē custo-
ditur lex, ne periculum subeat.

II. MARTIANVS lib. II. *publicorum.*

EXPORTANDUS ab Italia si uenierit, in prouincia morari potest: nisi
specialiter prohibitum fuit.

III. PAVLVS lib. L. *ad edictum.*

SI quis hac lege uenit, ut intra certū tempus manumittatur: & si non
sit manumissus, liber sit: si tamen is, qui uendidit, in eadem uolunta-
te perseveret. hæredis enim uoluntatem non esse exquirendam.

IIII. MARCELLVS lib. XXIII. *digestorum.*

SI minor uiginti annis seruum tibi in hoc uendiderit, ut eum manu-
mitteres, nullius momenti est uenditio: quanquam ea mente tra-
diderit, ut cum uiginti annos ipse expleffet, manumitteres. Non enim
multum facit, quod distulit libertatis præstationem. lex quippe consi-
lio eius, quasi parum firmo, restitit.

V. PAPINIANVS lib. X. *questionum.*

CVi pacto uenditionis pomærio cuiuslibet ciuitatis interdictū est:
Curbe etiā interdictū esse uidetur. quod quidē cum aliās principum
mandatis præciperetur, etiam naturalem habet intellectum: ne scilicet,
qui careret minoribus, frueretur maioribus.

VI. IDEM lib. XXVIII. *questionum.*

SI uenditor ab emptore cauerit, ne serua manumitteretur, nēue pro-
stitueretur: & aliquo facto contra, quā fuerat exceptū, euincatur:
an libera iudicetur, & ex stipulatu poena petatur? doli exceptionē, qui-
dam obstaturam putant: Sabinus, non obstaturam. sed ratio facit, ut
iure nō teneat stipulatio, si ne manumitteretur, exceptum est. nam in-
credibile est, de actu manumittentis, ac non potius de effectu beneficij
cogitatū. cæterum si ne prostitueretur, exceptum est: nulla ratio occur-
rit, cur poena peti & exigi non debeat: cum & ancillam contumelia adfe-
cerit, & uenditoris adfectionem forte simul & uerecundiam læserit. ete-
nim aliās remota quoq; stipulatione placuit ex uendito esse actionem.
Si quid emptor contra, quā lege uenditionis cautum est, fecisset: no-
bis aliquando placebat, non aliter ex uendito propter poenam homini
irrogatam agi posse, quā si pecuniæ ratione uenditoris interesset, ue-
luti quia poenam promississet: cæterum bono uiro non conuenire: cre-
dere, uenditoris interesse, quod animo sæuiantis satisfactum nō fuisset.

Sed

Sed in contrarium me uocat Sabini sententia: qui utiliter agi ideo arbitratu est, quoniam ob hoc minoris homo uideatur uenisse.

VII. IDEM lib. VI. *questionum.*

Seruus ea lege uenit, ne in Italia esset. quod si aliter factum esset: conuenit citra stipulationem, ut poenam praestaret emptor. uix est, ut eo nomine uindictae ratione uenditor agere possit: acturus utiliter, si non seruata lege in poenam, quam alij promisit, inciderit. Huic consequens erit, ut haec agere possit, quatenus alij praestare cogetur. quidquid enim excedit, poena est, non rei persecutio. quod si ne poenae causa exportaretur, conuenit: etiam adfectionis ratione recte agatur. nec uidentur haec inter se contraria esse: cum beneficio adfici hominem, intersit hominis. enim uero poenae non irrogatae indignatio sola duritia continet.

VIII. IDEM lib. XXVIII. *questionum.*

Quaesitum est. si quis seruum proprium uendidisset, & ut manumitteretur intra certum tempus, praecipisset: ac postea mutasset uoluntatem, & emptor nihilominus manumisisset: an aliquam actionem eo nomine haberet? dixi. ex uendito actionem, manumisso seruo, uel mutata uenditoris uoluntate, euanuisse.

IX. PAVLVS lib. V. *questionum.*

Tertius seruum uendit ea lege, ut si Romae moratus esset, liceret manus iniicere. emptor alij eadem lege uendidit, & seruus fugit a secundo emptore, & Romae moratur. quaero, an sit manus iniectio, & cui? respondi. in fugituo non est dubitandum, nihil contra legem factum uideri: quia nec domino auferre se potest, nec qui in fuga est, ibi moratur. Quod si uoluntate secundi emptoris contra legem moratus sit: potior habendus est is, qui author fuit legis. nec posterior, qui magis admonendi emptoris, & liberandi se gratia eandem legem repetierit: poterit aliquo modo auferre legem sui uenditoris, cuius conditio extitit. nam & si poenam promississet, teneretur: licet ipse quoque stipulatus esset. sed in poena promissa duae actiones sunt. manus autem iniectio in seruum competit. Quod si prior ita uendidit, ut prostituta libera esset: posterior, ut manum liceret iniicere: potior est libertas, quam manus iniectio. plane si prior lex manus habet iniectionem, posterior libertatem: fauorabilius dicetur, liberam fore: quoniam utraque conditio pro mancipio additur. & sicut manus iniectio, ita libertas eximit eam ab iniuria.

X. SCAEVOLA lib. VII. *digestorum.*

Cum uenderet Pamphilam & Stichum, uenditioni inseruit pactum conuentum: ut ne ea mancipia Pamphila & Stichus, quos minorato precio uendidit, alterius seruitutem, quam Seij paterentur: post mortemque eius in libertatem uocarentur. quaesitum est, an haec mancipia, de qui

de quibus inter emptorem & uenditorem cōuenit: post mortē emptoris iure ipso liberata sint: respondi. secundū constitutionē diui Hadriani super hoc prolatā, Pamphilā & Stichū, de quibus quæreretur, si manumissi non sint, liberos nō esse. CLAUDIVS. diuus Marcus ex lege dicta libertatis in uendendo (quamuis nō manumissos) fore liberos, in semestribus constituit: licet in tempus mortis emptoris distulit uenditor libertatem.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER DECIMUS NONUS.

DE ACTIONIBVS EMPTI ET VENDITI. Tit. I.

VLPIANVS lib. XXVIII. ad Sabinum.

Ires uendita non tradatur: in id quod interest, agitur: hoc est, quāti rem habere emptoris interest. hoc autem interdum precium egreditur: si pluris interest, & res ualet, uel empta est. Venditor si cum sciret deberi seruitutem, cælauit: non euadet ex empto actionem: si modo eam rem emptor ignorauit.

omnia enim, quæ contra bonam fidem fiunt, ueniunt in empti actionem. Sed scire uenditorem, & cælare, sic accipimus: non solum si non admonuit, sed & si negauit seruitutem istam deberi, cū esset ab eo quaesitum. Sed etsi pponas eum ita dixisse, NVLLA QUIDEM SERVITVS DEBETVR, VERVM VT EMERGAT INOPINATA SERVITVS, NON TENEOR: puto eum ex empto teneri, si seruitus debebatur, & sciuit. sed etsi id egit, ne cognosceret emptor, aliquam seruitutem deberi: opus non eum ex empto teneri. & (generaliter dixerim) si improbato more uersatus est in cælanda seruitute, debere eum teneri: nō si securitati suæ prospectum uoluit. hæc ita uera sunt, si emptor ignorauit seruitutem: quia nō uidetur esse cælatus, qui scit: nec certiorari debuit, qui nō ignorauit.

II PAVLVS lib. V. ad Sabinum.

SI in emptione modus dictus est, & non præstatur: ex empto actio est. Vacua possessio emptori tradita non intelligitur, si alius in ea legatorum fideicommissorum uel seruādorū causa in possessione est, aut creditores bona possident. idem dicendū est, si uenter in possessione sit. nam & ad hoc pertinet uacui appellatio.

Pompo.

III. POMPONIVS lib. IX. ad Sabinum.

Ratio possessionis, quæ à uenditore fieri debet, talis est: ut si quis eam possessionem iure auocauerit, tradita possessio non intelligatur. Si emptor uacuam possessionem tradi stipulatus sit, & ex stipulatu agat: fructus non uenient in eam actionem: quia & qui fundum tradi stipulatur, uacuam quoque possessionem tradi oportere, stipulari intelligitur: nec tamen fructuum præstatio ea stipulatione continetur. neque rursus plus debet esse in stipulatione: sed ex empto superesse ad fructuum præstationem. Si iter, actum, uiam, aquæductum per tuum fundum emero: uacue possessionis traditio nulla est. itaque cauere debes, per te non fieri, quo minus utar. Si per uenditorem uini mora fuerit, quo minus traderet: condemnari eum oportet, utro tempore pluris uinum fuerit: uel quo uenit, uel quo lis in condemnationem deducitur. item quo loco pluris fuit: uel quo uenit, uel ubi agitur. Quod si per emptorem mora fuit: æstimari oportet precium, quod sit, cum agatur, & quo loco minoris sit. mora autem uidetur esse, si nulla difficultas uenditori impediatur, quo minus traderet: & præsertim, si omni tempore paratus fuit tradere. item non oportet eius loci precia spectari, in quo agitur: sed eius, ubi uina tradi oportet. nam quod à Brundisio uinum uenit: etsi uenditio alibi facta sit, Brundisij tradi oportet.

IIII. PAULVS lib. V. ad Sabinum.

Si seruum mihi ignoranti, sciens furem, uel noxium esse, uendideris: quamuis duplam promiseris, teneris mihi ex empto, quanti mea intererit scisse: quia ex stipulatu eo nomine agere tecum non possum, ante quam mihi quid absit. Si modus agri minor inueniatur, pro numero iugerum auctor obligatus est: quia ubi modus minor inuenitur, non potest æstimari bonitas loci, qui non exstat. Sed non solum si modus totius agri minor est, agi cum uenditore potest: sed etiã de partibus eius. ut puta si dictum est, uineæ iugera tot esse, uel oliueti, & minus inueniatur. ideo his casibus pro bonitate loci fiet æstimatio.

V. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

Si hæres testamento quid uendere damnatus sit, & uendiderit: de reliquis, quæ per consequentiam emptoris propria sunt, uel ex empto, uel ex testamento agi cum eo poterit. sed si falso existimans se esse damnatum uendere, uendiderit: dicendum est, agi cum eo ex empto non posse: quoniam doli mali exceptione actor submoueri potest. quemadmodum & si falso existimans se damnatum dare, promississet: agentem doli mali exceptione submoueret. Póponius etiam incerti condicere eum posse ait, ut liberetur.

VI. POMPONIVS lib. IX. ad Sabinum.

PP Tene.

Tenetur ex empto uenditor, etiam si ignorauerit minorem fundi modum esse. Si uendidi tibi insulam certa pecunia, & ut aliam insulam meam reficeret: agam ex uendito, ut reficias. si autem hoc solum, ut reficias eam, conuenit: non intelligitur emptio & uenditio facta, ut Neratius scribit. sed si aream tibi uendidi certo precio, & tradidi, ita ut insula ædificata partem dimidiam mihi retradas: uerum est, ut ædifices, agere me posse ex uendito, & ut ædificatam mihi retradas. quod diu enim aliquid ex re uendita apud te superest: ex uendito me habere actionem constat. Si locum sepulchri emeris, & propius eum locum, ante quam mortuus ibi inferatur, ædificatum à uenditore fuerit: poteris ad eum reuerti. Si uas aliquod mihi uendideris, & dixeris certam mensuram capere, uel certum pondus habere: ex empto tecum agam, si minus præstes. sed si uas mihi uendideris, ita ut adfirmares integrum: si id integrum non sit, etiam id, quod eo nomine perdiderim, præstabis mihi. si uero non id actum sit, ut integrum præstes: dolum malum duntaxat præstare te debere, quidam putant. Labeo contra: & illud solum obseruandum, ut (nisi in contrarium quid actum sit) omnimodo integrum præstari debeat. & est uerum, quod & in locatis dolijs præstandum, Sabinum respondisse Minutius refert. Si tibi iter uendidero, ita demum auctorem me laudare poteris: si tuus fuerit fundus, cui acquirere seruitutem uolueris. iniquum est enim teneri me, si propter hoc acquirere seruitutem non poteris, quia dominus uicini fundi non fueris. sed si fundum tibi uendidero, & ei fundo iter accessurum dixerò: omnimodo tenebor itineris nomine: quia utriusque rei, quasi unus uenditor, obligatus sum. Si filiusfamilias rem uendiderit mihi, & tradiderit: sicut paterfamilias tenebitur. Si dolo malo aliquid fecit uenditor in re uendita, ex empto eo nomine actio emptori competit. nam & dolum malum eo iudicio æstimari oportet: ut id, quod præstaturum se esse pollicitus sit uenditor, emptori præstari oporteat. Si cum uenditor sciens obligatum, aut alienum uendidisset, adiectum sit, neue eo nomine quid præstaret: æstimari oportet dolum malum eius, quem semper abesse oportet in iudicio empti: eo quod bonæ fidei sit.

VII. IDEM lib. X. ad Sabinum.

FVndum mihi cum uenderes deducto usufructu, dixisti usufructum Titij esse, cum is apud te remansurus esset. si coeperis eum usum fructum uindicare: reuerti aduersus te non potero, donec Titius uiuat, nec in ea causa esse coeperit, ut etiā si eius usufructus esset, amissurus eum fuerit. nam tunc, id est, si capite deminutus, uel mortuus fuerit Titius: reuerti potero ad te uenditorem. idemque iuris est, si dicas eum usum fructum Titij esse, cum sit Seij.

VIII. PAVLVS lib.V.ad Sabinum.

SI tibi liberum prædiū tradidero, cum id seruiens tradere deberem: Setiam conditio incerti competit mihi, ut patiaris eam seruitutem, quæ debuit imponi. quod si seruum prædiū in traditione fecero, quod liberum tibi tradere debui: ex empto habebis actionem, remittendæ eius seruitutis gratia, quam pati non debebas.

IX. POMPONIVS lib. XX. ad Sabinum.

SI is, qui lapides ex fundo emerit, tollere eos nolit: ex uēdito agi cum eo potest, ut eos tollat.

X. VLP IANVS lib. XLVI. ad Sabinum.

Non est nouum, ut duæ obligationes in eiusdem persona de eadem re concurrant. cum enim is, qui uenditorem obligatum habeat, ei hæres extiterit, qui eundem uenditorem habebat obligatum: constat duas esse actiones in eiusdem persona concurrentes, propriam & hæreditariam: & debere hæredem institutum (si uelit) separatim duarum actionum commodum uti: ante aditam hæreditatem propriū uenditorem conuenire, deinde adita hæreditate, hæreditarium. quod si prius adierit hæreditatem: unam quidem actionē mouere potest: sed ita, ut per eam utriusq; contractus sentiat commodum. ex contrario quoq; si uenditor uenditori hæres extiterit: palam est, duas euictiones eum præstare debere.

XI. IDEM lib. XXXII. ad edictum.

EX empto actione is, qui emit, utitur. Et in primis sciendū est, in hoc iudicio id demum deduci, quod præstari conuenit, cum enim bonæ fidei iudicium sit: nihil magis bonæ fidei congruit, quàm id præstari, quod inter contrahentes actū est. Qd si nihil conuenit: tunc ea præstabunt, quæ naturaliter insunt huius iudicij potestate. & in primis ipsam re præstare uenditorē oportet. * (id est, tradere) quæ res, siquidē dominus fuit uenditor, facit emptorem dominum. si nō fuit: tantum euictionis nomine uenditorem obligat: si modo precium est numeratum, aut eo nomine satisfactum. emptor autem numos uēditoris facere cogitur. Redhibitionem quoq; contineri empti iudicio, Labeo & Sabinus putant, & nos probamus. Animalium quoq; uenditor cauere debet, ea sana præstari. & qui iumenta uendidit, solet ita pmittere, esse * bibere, ut oportet. Si quis uirginem se emere putarit, cū mulier uenisset, & sciens in errore eum uenditor passus sit: redhibitionem quidē ex hac causa non esse: ueruntamē ex empto competere actionem ad resoluendam emptionē, ut precio restituto mulier reddatur. Is, qui uinū emit, arræ nomine certam summam dedit. postea conuenienter, ut emptio irrita fieret. Iulianus ex empto agi posse ait, ut arræ restitu-

* aliās de
sunt.

* aliās, de
bere.

tuatur: utilemque esse actionem ex empto, etiam ad distrahendam (inquit) emptionem. Ego illud quaero. si anulus datus sit arrae nomine, & secuta emptione, precioque numerato, & tradita re, anulus non reddatur: qua actione agendum sit? utrum condicatur, quasi ob causam datus, & causa finita sit: an uero ex empto agendum sit? & Iulianus dicit, ex empto agi posse. certe etiam condici poterit: quia iam sine causa apud uenditorem est anulus. Etiam si ignorans uendiderit: fugituum non esse, praestare emptori oportere, Neratius ait. Idem Neratius, etsi alienum seruum uendideris, furtis noxiisque solutum praestare debere, ab omnibus receptum ait. Et ex empto actionem esse, ut habere licere emptori caueatur: sed & ut tradatur ei possessio. Idem ait, non tradentem quanti intersit condemnari: satis autem non dantem, quanti plurimo auctorem periclitari oportet. Idem Neratius ait, propter haec omnia satis esse, quod est plurimum praestari: id est, ut sequentibus actionibus, deducto eo, quod praestitum est, lis aestimetur. Idem recte ait, si quid horum non praestetur, cum caetera facta sint: nullo deducto condemnationem faciendam.

Idem libro secundo responsorum ait, emptorem noxali iudicio condemnatum, ex empto actione id tantum consequi, quanti minimo defungi potuit. idemque putat, & si ex stipulatu agat, & siue defendat noxali iudicio, siue non: quia manifestum fuit noxium seruum fuisse: nihilo minus uel ex stipulatu, uel ex empto agere posse. Idem Neratius ait, uenditorem in re tradenda debere praestare emptori, ut in lite de possessione potior sit. sed Iulianus libro decimoquinto digestorum scribit, nec uideri traditum, si superior in possessione futurus non sit. erit igitur ex empto actio, nisi hoc praestetur. Cassius ait eum, qui ex dupla stipulatione litis aestimationem consecutus sit: aliarum rerum nomine, de quibus in uenditionibus cauere solet, nihil consequi posse. Iulianus, deficiente dupla, ex empto agendum putauit. Denique ad Minutium libro quinto ait, si quis ea conditione seruum uendiderit, ut intra triginta dies duplam promitteret, postea ne quid praestaretur: & emptor hoc fieri intra diem non desiderauerit: ita demum non teneri uenditorem, si ignorans alienum uendidit. tunc enim hoc fieri, ut per ipsum, & per heredem eius emptorem habereliceret. Qui autem alienum sciens uendidit, dolo (inquit) non caret: & ideo empti iudicio tenebitur. Sententia Iuliani uerissimam esse arbitror in pignoribus quoque, nam si iure creditoris uendiderit, deinde haec fuerint euicta: non tenetur, nec ad precium restituendum, ex empto actione creditor. hoc enim multis constitutionibus expressum est. dolum plane uenditor praestabit. denique etiam repromittere de dolo. sed etsi non repromiserit: sciens tamen sibi non obligatum, uel non esse eius, qui sibi obligauit, uendiderit: tenebitur ex empto

empto, quia dolum eum præstare debere ostendimus. Si quis rem uendiderit, & ei accessurum quid dixerit: omnia quidem, quæ diximus in re distrahta, in hoc quoq; sequenda sunt: ut tamen euictionis nomine non in duplum teneatur, sed in hoc tantum obligetur, ut emptori rem habere liceat: & non solû per se, sed per omnes. Qui autê habere licere pmissens uendidit: uideamus, quid debeat præstare. & multû interesse arbitror: utrû polliceatur, per se, uenientesq; à se personas nō fieri, quo minus habere liceat: an uero per omnes. nam si per se: non uidetur id præstare, ne alius euincat. Proinde si euicta res erit: siue stipulatio interposita est, ex stipulatu non tenebitur: siue non est interposita, ex empto non tenebitur. sed Iulianus libro decimoquinto digestorum scribit: etiam si aperte uenditor pronunciat, per se hæredemq; suum non fieri, quo minus habere liceat: posse defendi, ex empto eum in hoc quidem non teneri, quod emptoris interest: ueruntamen, ut precium reddat, teneri. Ibidem ait, item esse dicendû, & si aperte in uenditione comprehendatur, nihil euictionis nomine præstitum iri: precium quidem deberi re euicta, utilitatem nō deberi. neq; enim bonæ fidei contractum hanc pati conuentionem, ut emptor rem amitteret, & precium uenditor retineret. nisi forte (inquit) si quis omnes istas supra scriptas conuentiones reciperet: quemadmodum recipitur, ut uenditor numos accipiat, quamuis merx ad emptorem nō pertineat: ueluti cum futurû iactum retis à piscatore emimus, aut indaginé plagis positus à uenatore, uel pantheram ab aucupe. nam etiâ si nihil capit: nihilominus emptor precium præstare necesse habebit. sed in supra scriptis conuentionibus contra erit dicendû: nisi forte sciens alienû uendidit. tûc enim secundû supra à nobis relatâ Iuliani sententiam, dicendû est, ex empto eû teneri: quia dolo facit. XII. CELSVS lib. XXVII. digestorum.

SI iactum retis emero, & rete iactare piscator noluit: incertum huius rei æstimandum est. si quod extraxit piscium, reddere mihi noluit: id æstimari debet, quod extraxit.

XIII. VLP IANVS lib. XXXII. ad edictum.

Iulianus libro decimoquinto inter eum, qui sciens quid aut ignorâs uendidit, differentiâ facit in cōdemnatione ex empto: ait em̃. qui pecus morbosum, aut tignû uiciosum uendidit: siquidẽ ignorans fecit: id tantum ex empto actione præstaturû, quanti minoris esset empturus, si id ita scisset. si uero sciens reticuit, & emptorẽ decepit: oïa detrimenta, quæ ex ea emptione emptor traxerit, præstaturû ei. siue igit̃ ædes uicio tigni corruerûnt, ædium æstimationem: siue pecora cōtagione morborum pecoris perierûnt, quod interfuit idonee uenisse, erit præstandû. Item qui furem uendidit, aut fugitiuum: siquidem sciens: præstare debebit,

PP iij quanti

quanti emptoris interfuit non decipi. si uero ignorans: circa fugitiuū
 quidem tenetur, quāto minoris empturus esset, si eum fugitiuum scis-
 set: circa furem, non tenetur. differentia ratio est: quia fugitiuum qui-
 dem habere non licet, & quasi euiſtionis nomine tenetur uenditor: fu-
 rem autem habere possumus. Quod autem diximus, QUANTI EM-
 PTORIS INTERFUIT NON DECIPI, multa cōtinet. ut si alios secū sol-
 licitauit, ut fugerent: uel res quasdam abstulit. quid tamen si ignorauit
 quidem furem esse, adseuerauit autē bonæ frugi, & fidum, ut carō uen-
 deret: uideamus, an ex empto teneat. & puto teneri. at qui ignorauit,
 sed non debuit facile, quæ ignorabat, adseuerare. inter hunc igitur, &
 eum, qui scit, interest: quoniam qui scit, præmonere debuit furem esse:
 hic non debuit facilis esse ad temerariam indicationem. Si uenditor
 dolo fecit, ut pluris uēderet (puta de artificio mentitus, aut de peculio)
 empti eum iudicio teneri, ut præstet emptori, quanto pluris seruū emis-
 set, si ita peculiatus esset, uel eo artificio instructus. Per cōtrariū quo-
 q; idem Iulianus scribit. cum Terentius Victor decessisset, relicto hære-
 de fratre suo: & res quasdam ex hæreditate, & instrumenta, & mancipia
 millicus subtraxisset: quibus subtractis, facile quasi minimò ualeret hæ-
 reditas, ut sibi ea uenderetur, persua sit. an uenditi iudicio teneri possit:
 & ait competere actionem ex uendito in tantum, quanto pluris hære-
 ditas ualeret, si hæ subtractæ non fuissent. Idem Iulianus dolum so-
 lere à uenditore præstari, etiam in huiusmodi specie ostendit. si cū uen-
 ditor sciret fundum pluribus municipiis legata debere, in tabula quidē
 scripserit, uni municipio debere: uerum postea legem consignauerit, si
 qua tributorum, aut uestigialis, indictionis uē quidē nomine, aut ad uia-
 collationē præstare oporteret, id emptorē dare, facere, præstare opor-
 tere: respondit, ex empto eū teneri, quasi decepisset emptorē. quæ sen-
 tentia uera est. Sed cum in facto proponeretur, tutores hoc idem fe-
 cisse, qui rem pupillare uendebant: quæstionis fuisse ait, an tutorū do-
 lū pupillus præstare deberet: & si quidem ipsi tutores uendiderunt: ex
 empto eos teneri, nequaquā dubium est. sed si pupillus authoribus eis
 uendidit: in tantum tenetur, in quantum locupletior ex eo factus est, tu-
 toribus in residuum perpetuo cōdemnandis: quia nec trāsfertur in pu-
 pillum post pubertatē, licet quid dolo tutorū factum est. Offerri pre-
 ciū ab emptore debet, cū ex empto agit. & ideo si partē precij offerat:
 nondū est ex empto actio ad rem adquirendā. uenditor enim quasi pi-
 gnus retinere potest eā rem, quā uēdidit. unde quæritur. si parte precij
 soluta, res tradita postea euiſta sit: utrum eius rei nomine consequatur
 integrum precium ex empto agens: an uero quod numerauit: &
 puto magis id, quod numerauit, propter doli exceptionem. Si fructi-
 bus

bus iam maturis ager distractus sit: etiam fructus emptori cedere, nisi aliud conuenit, exploratū est. Sin is ager locatus fuit: pensiones utiq; ei cedent, qui locauerat. idem & in prædijs urbanis, nisi si quid nominatim conuenisse proponatur. Sed etsi quid præterea rei uenditæ notitū est: actio emptori præstanda est, damni forte infecti, uel aquæ pluuiæ arcendæ, uel Aquiliæ, uel interdicti QVOD VI AVT CLAM.

Item si quid ex operis seruorum, uel uesturis iumentorum, uel nauum quæsitum est: emptori præstabitur. sed etsi quid de peculio eorū accessit. non tamen si quid ex re uenditoris. Si Titius fundum, in quo nonaginta iugera erāt, uendidit: & in lege emptionis dictum est, in fundo centum esse iugera: & anteq; modus manifestetur, decem iugera aluiuiōe adcreuerint: placet mihi Neratij sententia existimantis, ut si quidem sciens uendidit, ex empto actio competat aduersus eum, quibus decem iugera adcreuerint: quia dolo fecit, nec dolus purgatur. si uero ignorans uendidit: ex empto actio non competat. Si fundum mihi alienum uendideris, & hic ex causa lucratiua meus factus sit: nihilominus ex empto mihi aduersus te actio competit.

In his autem, quæ cum re emptæ præstari solent, non solum dolum, sed & culpā præstandam arbitror. nā & Celsus libro nono digestorū scripsit: cum conuenerit, ut uenditor præteritam mercedem exigat, & emptori præstet: non solum dolum, sed etiā culpam eum præstare debere. Idem Celsus eodem libro scribit. fundi, quem cum Titio cōmunem habebas, partem tuam uendidisti: & anteq; traderes, coactus es communi diuidundo iudicium accipere. si socio fundus sit adiudicatus: quantum ob eam rem & Titio cōsecutus es, id tantum emptori præstabis. quod si tibi fundus totus adiudicatus est: totum (inquit) eum emptori trades. sed ita, ut ille soluat, quod ob eam rem Titio condemnatus es. sed ob eam quidem partem, quam uendidisti, pro euictione cauere debes: ob alterā autem, tantum de dolo malo repromittere. æquum est enim, eandē esse conditionem emptoris, quæ futura esset, si cum ipso actum esset communi diuidundo. sed si certis regionibus fundum inter te & Titium iudex diuisit: sine dubio partem, quæ adiudicata est, emptori tradere debes.

Si quid seruo distracto uenditor donauit ante traditionem, hoc quoque restitui debet: hæreditates quoque per seruum adquisitæ, & legata omnia. nec distinguendum, cuius respectu ista relicta sunt. item quod ex operis seruus præstitit uenditori, emptori restituendum: nisi ideo dies traditionis ex pacto, progatus est, ut ad uenditorē operæ pertineret. Ex uendito actio uenditori competit ad ea consequenda, quæ ei ab emptore præstari oportet. ueniunt autem in hoc iudicio infra scripta. in primis precium quanti res uenit: item usuræ præcij post diem traditionis.

nam

nam cum re emptor fruatur: æquissimū est, eum usuras precij depende-
re. Possessionem autem traditam accipere debemus, etiam si pre-
caria sit possessio. hoc enim solum spectare debemus, an habeat faculta-
tem fructus percipiendi. Præterea ex uendito agendo consequutu-
rus est sumptus, qui facti sunt in re distracta: ut puta si quid in ædificia di-
stracta erogatum est. scripsit enim Labeo & Trebatius, esse ex uendito
hoc nomine actionem. idem est, si quid in ægri serui curatione impen-
sum est ante traditionem, aut in disciplinas, in quas uerisimile erat eti-
am emptorem uelle impendi. hoc amplius Labeo ait. etsi quid in funus
serui defuncti impensum sit, ex uendito consequi oportere: si modo sine
culpa uenditoris morte obierit. item si conuenerit, cum res ueniret, ut
locuples ab emptore reus detur: ex uendito agi posse, ut id fiat. Si in-
ter emptorem prædiorum & uenditorem conuenisset, si ea prædia em-
ptor hæres uel eius pluris uendidisset, eius partem dimidiam uenditori
præstaret: & hæres emptoris pluris ea prædia uendidisset: uenditorem
ex uendito agendo partem eius, quo pluris uendidisset, consecuturū.

Si procurator uendiderit, & cauerit emptori: quæritur, an domino,
uel aduersus dominum actio dari debeat: Et Papinianus libro tertio re-
sponforū putat, cū domino ex empto agi posse utili actione, ad exem-
plum institoria actionis: si modo rem uendendam mandauit. ergo &
per contrarium dicendum est, utilem ex empto actionē domino com-
petere. Ibidem Papinianus respōdisse se refert. si conuenit, ut ad di-
em precio non soluto, uenditori duplum precij præstaretur: in frau-
dem constitutionum uideri adiectum, quod usuram legitimam excedit.
diuersamq; causam commissoria esse ait: cum ea specie (inquit)
non fœnus illicitum contrahatur, sed lex contractui non improbata di-
catur. Si quis colludente procuratore meo, ab eo emerit: an possit age-
re ex empto? & puto hastenus, ut aut steturi emptioni, aut discedatur.
Sed & si quis minorem uiginti quinque annis circūuenerit: & huic hactenus
dabimus actionem ex empto, ut diximus in superiore casu. Si
quis à pupillo sine tutoris authoritate emerit: ex uno latere constat con-
tractus. nam qui emit, obligatus est pupillo: pupillū sibi nō obligat. Si
uenditor habitationem exceperit, ut inquilino liceat habitare: uel colo-
no, ut perfrui liceat ad certū tēpus: magis esse Seruius putabat ex uen-
dito actionē. Deniq; Tubero ait. si iste colonus damnū dederit: ex em-
pto emptorem agentē cogere posse uenditorē, ut ex locato cum colo-
no experiatur: ut is quidquid fuerit cōsecutus, emptori reddat. Aedi-
bus distractis uel legatis, ea esse ædium solemus dicere, quæ quasi pars

aliās*pu-ædium, uel propter ædes habentur: ut puta* putea.
tealia.

XIIII. POMPONIVS lib. XXXI. ad Q. Mutium.

Item

* Item quo puteum cooperitur.

XV. VLP IANVS lib. XXXII. ad edictum.

F* Vnes, labra, salientes. fistulæ quoq; quæ salietibus iungunt (quæ-
uis longe excurrant extra ædificium) ædium sunt. item canales.
piscines autem, qui sunt in piscina, non sunt ædium, nec fundi.

* aliàs, id
est id.
* als, li
næ.

XVI. POMPONIVS lib. XXI. ad Q. Mutum.

N On magis, q̄ pulli, aut cætera animalia, quæ in fundo sunt.

XVII. VLP IANVS lib. XXXII. ad edictum.

F Vndi nihil est, nisi quod terra se tenet. ædium autem multa esse,
quæ ædibus adfixa nō sunt, ignorari non oportet: ut puta seras, cla-
ues, claustra. multa etiam defossa esse, neq; tamen fundi, aut uillæ habe-
ri: ut puta uasa uinaria, torcularia: quoniā hæc instrumenti magis sunt,
etiam si ædificio cohærent. sed & uinum, & fructus perceptos uillæ non
esse constat. Fundo uendito uel legato, sterculinium & stramenta
emptoris & legatarij sunt, ligna autem uenditoris, uel hæredis: quia nō
sunt fundi, tametsi ad eum parata sunt. in sterculinio autem distin-
ctio Trebatij pbanda est: ut si quidem stercorandi agri caussa compara-
tum sit, emptorem sequatur: si uendēdi, uenditorē: nisi si aliud est actū.
nec interest, in stabulo iaceat, an acruus sit. Quæ pictæ tabulæ pro
rectorio includuntur, item crustæ marmoreæ, ædium sunt. reticuli cir-
ca columnas, plutei circa parietes, item cilicia uela, ædium non sunt.
Item quod insulæ caussa paratum est, si nondum perfectum est: quam-
uis positum in ædificio sit, non tamen uidetur ædium esse. Si ruta &
cæsa excipiantur in uenditione: ea placuit esse ruta, quæ eruta sunt:
ut arena, creta, & similia. cæsa esse, ut arbores cæsas, carbones, & his
similia. Gallus autem Aquilius (cuius Mela refert opinionem) re-
cte ait, frustra in lege uenditionis de rutis & cæsis contineri: quia si non
specialiter uenierint, ad exhibendum de his agi possit. neq; enim ma-
gis de materia cæsa, aut de cæmentis, aut de arena cauendum est uendi-
tori, quàm de cæteris, quæ sunt preciosiora. Labeo generaliter scri-
bit, ea, quæ perpetui usus caussa in ædificijs sunt, ædificij esse: quæ uero
ad præsens, non esse ædificij. ut puta fistulæ temporis quidem caussa po-
sitæ, non sunt ædium: uerū tamen si perpetuò fuerint positæ, ædiū sunt.

Castella plumbea, putea, opercula puteorum, epistomia fistulis ad-
plumbata, aut quæ terra continentur: quamuis non sint adfixa, ædiū
esse constat. item cōstat sigilla, columnas quoq; & personas, e quarum
rostris aqua salire solet, uillæ esse. Ea, quæ ex ædificio detracta sunt,
ut reponantur: ædificij sunt. at quæ parata sunt, ut imponantur: nō sunt
ædificij. Pali, qui uineæ caussa parati sunt, ante q̄ collocentur, fundi
nō sunt. sed qui exempti sunt hac mēte, ut iterū collocent: fundi sunt.

QQ Iabole.

XVIII. IABOLENVS lib. VII. ex Cassio.

Granaria, quæ ex tabulis fieri solent, ita ædiũ sunt, si & stipites eorum in terra defossi sunt. quod si supra terrã sunt: rutis & cæsis cedunt. Tegulæ, quæ nondum adhuc ædificijs impositæ sunt: quamuis tegendi gratia allatæ sunt, in rutis & cæsis habent. aliud iuris est in his, quæ detractæ sunt, ut reponerentur. ædibus enim accedunt.

XIX. CAIVS lib. IIII. ad edictũ prætoris urbani, tit. de publicanis.

Veteres emptione uenditioneque in appellationibus promiscue utebantur.

XX. IDEM lib. XXI. ad edictum provinciale.

Idem est in locatione & conductione.

XXI. PAVLVS lib. XXXIII. ad edictum.

Si sterilis ancilla sit, cuius partus uenit, uel maior annis quinquaginta, cū id emptor ignorauerit: ex empto tenetur uenditor. Si prædicti uenditor nō dicat de tributo: sciens tenetur ex empto. qd si ignoras nō prædixerit, quod forte hæreditariũ prædiũ erat: non tenetur. Quāuis supra diximus, cū in corpore consentiamus, de q̄litate aut dissentiamus, emptione non esse: tamē uenditor teneri debet, quāti interest emptoris, se deceptum non esse, etiam si uenditor quoque nesciet: ueluti si menfas quasi citrias emat, quæ non sunt. Cum per uenditorem steterit, quo minus rem tradat: omnis utilitas emptoris in æstimationem uenit, quæ modo circa ipsam rem consistit. neque enim si potuit ex uino (puta) negociari, & lucrum facere, id æstimandum est: non magis, q̄ si triticum emerit, & ob eam rem, quod non sit traditum, familia eius fame laborauerit. nam precium tritici, non seruorum fame necatorum consequitur. nec enim maior sit obligatio, quod tardius agitur: quamuis crescat, si uinum hodie pluris sit. merito: quia si datum esset, hoc haberet emptor. quoniā uero non dedit: saltem hodie dandum est, quod iam olim dari oportuit. Si tibi fundum uendidero, ut eū conductum certa summa habere: ex uendito eo nomine mihi actio est, quasi in partem precij ea res sit. sed etsi tibi fundum ita uēdidero, ut nulli aliq̄ eum, quāmi mihi, uenderes: actio eo nomine ex uendito est, si aliq̄ uendideris.

Qui domum uendebat, excepit sibi habitationem, donec uiueret, aut in singulos annos decem. emptor primo anno maluit præstare decem, secundo anno habitationem. Trebatius ait, mutandæ uoluntatis potestatem eum habere, singulisque annis alterutrum præstare posse: & quāmdiu paratus sit alterutrum præstare, tamdiu petitionem non esse.

XXII. IULIANVS lib. XII. digestorum.

Si in qualitate fundi uenditor mentitus sit, non in modo eius: tenetur tamē emptori. pone enim dixisse eum, quinquaginta iugera uenerat

neæ esse, & quinquaginta prati: & in uinea minus, in prato plus inueniri: esse tamen omnia centum ingera.

XXIII. IDEM lib. XIII. *digestorum.*

SI quis seruum, quæ cum peculio uendiderat, manumiserit: non solum peculij nomine, quod seruus habuit tempore, quo manumittebatur: sed & eorū, quæ postea acquirit, tenet. & præterea cauere debet, quidquid ex hæreditate liberti ad eū peruenerit, restitutū iri. MARCELLVS NOTAT. illa præstare uēditor ex empto debet, quæ haberet emptor, si homo manumissus non esset. non continebuntur ergo, quæ si manumissus non fuerit, adquisiturus non esset.

XXIII. IULIANVS lib. XXV. *digestorum.*

SI seruus, in quo ususfructus tuus erat, fundum emerit: & ante, quam pecunia numeraretur, capite minutus fueris: quamuis precium solueris, actionem ex empto non habebis, propter talem capitis diminutionem: sed indebiti conditionem aduersus uenditorem habebis. ante capitis autem diminutionem nihil interest, tu soluas, an seruus ex eo peculio, quod ad te pertinet. nam utroque casu actionem ex empto habebis. Seruum tuū imprudens à fure bona fide emi. is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem parauit, qui mihi traditus est. posse te hominem eum mihi condicere, Sabinus dixit. sed si quid mihi abesset ex eo negotio, quod is gessisset: uerum esse, inuicem me tecum acturum de peculio. Cassius ueram opinionem Sabini retulit, in qua ego quoque sum. Seruo uendente hominem, fideiussor uenditionis omnia præstare debet, in quæ obligaretur, si pro libero fideiussisset. nam & in dominum actio sic datur, ut emptor eadem consequatur, quæ libero uendente consequi debuisset: sed ultra peculij taxationem dominus non condénatur.

XXV. IDEM lib. III. *digestorum.*

Qui pendentem uindemiā emit, si uuam legere prohibeatur à uenditore: aduersus eum petentem precium, exceptione uti poterit: si ea pecunia, de qua agitur, non pro ea repetitur, quæ uenit, neque tradita est. cæterum post traditionem: siue lectam uuam calcare, siue mustum euehere prohibeatur: ad exhibendum, uel iniuriarum agere poterit, quemadmodum si quilibet alius eū rem suam tollere prohibeat.

XXVI. ALFENVS VARVS lib. II. *digestorum.*

SI quis, cum fundum uenderet, dolia centum, quæ in fundo esse adfirmabat, accessura esse dixisset: quamuis ibi nullum doliū fuisset, tamen dolia emptori debebit.

XXVII. PAVLVS lib. III. *ὑπομνήματα Alfeni digestorū.*

Quidquid uenditor accessurū dixerit, id integrū ac sanū tradi oportet. ueluti si fundo dolia accessura dixit: non quassa, sed integra dare debet.

QQ ij Iulia

XXVIII. IULIANVS lib.III. ad Vrseium Feroem.

Prædia mihi uendidisti: & conuenit, ut aliquid facerē. quod si non fecissem: poenam promisi. respōdit. uenditor, ante quā poenam ex stipulatu perat, ex uendito agere potest. si consecutus fuerit, quantum poenæ nomine stipulatus est: agentem ex stipulatu, doli mali exceptio submouebit. si ex stipulatu poenam consecutus fuerit: ipso iure ex uendito agere nō poterit: nisi in id, qd pluris eius interfuerit id fieri.

XXIX. IDEM lib.III. ex Minutio.

Cui res sub conditione legata erat, is eam imprudens ab hærede emit: actione ex empto poterit consequi emptor precium: quia non ex causa legati rem habet.

XXX. AFRICANVS lib.IX. *questionum.*

Seruus, quem de me cum peculio emisti, prius quā tibi tradere-
stur, furtum mihi fecit. quamuis ea res, quam subripuit, interierit: nihilominus retentionē eo me nomine ex peculio habiturum ait, id est, ipso iure ob id factum minutum esse peculium: eo scilicet, quod debitor meus ex causa cōditionis factus sit. nam licet si iam traditus furtum mihi fecisset: aut omnino cōditionem eo nomine de peculio nō haberem, aut eatenus haberem, quatenus ex re furtiua auctum peculium fuisset: tamen in proposito, & retentionem me habiturum: et si omne peculium penes te sit, uel quasi plus debito soluerim, posse me condicere. Secundum quæ dicendum est: si numos, quos seruus iste mihi subripuerat, tu ignorans furtiuos esse, quasi peculiare ademeris, & consumpseris: cōditionem eo nomine mihi aduersus te competere, quasi res mea ad te sine causa peruenerit. Si sciens alienam rem mihi ignoranti uendideris: etiā prius, quā euincatur, utiliter me ex empto acturum putauit in id, quāti mea intersit meam esse factam. quamuis enim alioquin uerum sit, uenditorem hætenus teneri, ut rem emptori habere liceat, non etiam ut eius faciat: quia tamen dolum malum abesse præstare debeat, teneri eum, qui sciens non suam ignoranti uendiderit. idem maxime, si manumissuro, uel pignori daturō uendiderit.

XXXI. NERATIVS lib.III. *membrarum.*

Si ea res, quam ex empto præstare debebā, ui mihi adempta fuerit: quamuis eam custodire debuerim: tamen propius est, ut nihil amplius, quā actiones persequendæ eius præstari à me emptori oporteat. quia custodia aduersus uim parum proficit. actiones autem eas non solum arbitrio, sed etiam periculo tuo præstare debebo: ut omne lucrum, ac dispendium te sequatur. At si per me factum sit, quo minus eam suo tempore à me haberes: non solum id, quod ipse per eum adquisiuit, præstare debebo: sed & id, quod emptor iam tūc sibi tradito ser-
uo

uo adquisiturus fuisset. Vterq; nostrum eandem rem emit à non domino, cum emptio uenditioq; sine dolo malo fieret: traditaq; est. siue ab eodem emimus, siue ab alio atq; alio: is ex nobis tuendus est, qui prior ius eius adprehendit, hoc est, cui primum tradita est. sed si alter ex nobis à domino emisset: is omnimodo tuendus est.

XXXII. VLP IANVS lib. XL. ad edictum.

SI quis à me oleum, quod emisset, adhibitis iniquis ponderibus accepisset, ut in modo me falleret: uel emptor circumscriptus sit à uenditore ponderibus minoribus: Pomponius ait, posse dici uenditorem sibi dare oportere, quod plus est, petere. quod habet rationem. ergo & emptor ex empto habebit actionem, qua contentus esse possit.

XXXIII. IDEM lib. XXXII. ad edictum.

ET si uno precio plures res emptæ sint: de singulis ex empto & uendito agi potest.

XXIIII. IDEM lib. XVIII. ad edictum.

SI fundo uendito in qualitate iugerū captio est, ex empto erit actio.

XXXV. IDEM lib. LXX. ad edictum.

SI quis fundum emerit, quasi per eum fundum eundi agendi ius non esset, & interdicto de itinere actuq; uictus sit: ex empto habebit actionem. licet enim stipulatio de euictione non committitur, quia nō est de iure seruitutis in rem actione pronunciatum: tamen dicendum est ex empto actionem competere.

XXXVI. PAVLVS lib. VII. ad Plautium.

VENDITOR domus, ante quàm eam tradat, damni infecti stipulationem interponere debet: quia ante quàm uacuam possessionem tradat, custodiam & diligentiam præstare debet: & pars est diligentiae custodiæq;, hanc interponere stipulationem. & ideo si id neglexerit: tenebitur emptori.

XXXVII. IDEM lib. XI. ad Plautium.

Sicut æquum est, bonæ fidei emptori alterius dolum non nocere: ita non est æquum, eidem personæ uenditoris sui dolum prodesse.

XXXVIII. CELSVS lib. IX. digestorum.

SI uenditor hominis dixit, peculium eum habere decem, nec quidquam adepturum: etsi plus habet, totum præstet: nisi hoc actum est, ut duntaxat decem præstaret. si minus est: præstet esse decem, uel talem seruum, ut tantum peculij habeat. Si per emptorem steterit, quo minus ei mancipiū traderetur: pro cibarijs per arbitrum indemnitatem posse seruari, Sextus Aelius & Drusus dixerunt: quorum & mihi uidetur sententia iustissima esse. Firmius à Procuro quæsit. si de plumbeo castello fistulæ sub terra missæ, aquam ducerent in ænum la-

teribus circumstructum: an hæ, ut iuncta fixaq; ædium essent: an, ut rura cæsaq; nō essent ædiū? ille rescripsit, referre quid acti esset. quid ergo si nihil de ea re, neq; emptor, neq; uenditor cogitauerunt: ut plerumq; in eiusmodi rebus euenire solet: non ne propius est, ut inserta & inclusa ædificio, sic partem eius existimemus esse?

XXXIX. MODESTINVS lib. V. *responsorum.*

QVARO. si quis fundum ita uendiderit, ut id uenundatum esse uideatur, quod intra terminos ipse possedit: sciens tamē aliquam partem certam se non possidere, nō certiorauerit emptorem: an ex empto iudicio teneatur, cum hæc generalis adiectio ad ea, quæ specialiter nouit, qui uendidit, nec excepit, pertinere non debeat? ne alioquin emptor capiat, qui fortasse, si hoc cognouisset, uel empturus non esset, uel minoris empturus esset, si certioratus de loco certo fuisset: cū hoc & apud ueteres sit relatum in eius persona, qui sic exceperat, *SERUITUTES, SI QVAE DEBENTVR, DEBEBVNTVR*: etenim iuris authores responderunt: si certus uenditor quibusdam personis certis certas seruitutes deberi non admonuisset emptorē, ex empto eum teneri debere: quando hæc generalis exceptio nō ad ea pertinere debeat, quæ uenditor nouit, quæ specialiter excipere & potuit, & debuit: sed ad ea, quæ ignorauit, & de quibus emptorem certiorare nequiuit. Herennius Modestinus respōdit. si quid circumueniendi emptoris causa uenditor in specie, de qua quæritur, fecit: ex empto actione conueniri posse.

XL. POMPONIUS lib. XXXI. *ad Q. Mutium.*

QUINTUS MUTIUS scribit. dominus fundi de prædio arbores stantes uendiderat. pro his rebus pecuniam acceperat. & cum eas tradere nolebat: emptor quæsiit, quid se facere oporteret? & uerebatur, ne hæc arbores eius non uiderentur factæ. POMPONIUS. arborum, quæ in fundo continentur, non est separatum corpus à fundo. & ideo, ut dominus, suas specialiter arbores uindicare emptor nō potest, sed ex empto habet actionē.

XLI. PAPINIANVS lib. IIII. *responsorum.*

IN uenditione super annua pensatione propter aquæductū infra domum Romæ constitutum nihil commemoratum est. deceptus ob eam rem ex empto habebit actionem. itaq; si conueniatur ob precium ex uendito: ratio improuisi oneris habebitur.

XLII. VLPIANVS lib. II. *questionum.*

SI duorum fundorum uenditor separatim de modo cuiusq; pronunciauerit, & ita utrunq; uno precio tradiderit, & alteri aliquid defuit: quis in altero exsuperet (forte si dixerit, unum centum iugera, alterum ducenta habere) non proderit ei, quod in altero ducenta decem inueniantur, si in altero decem defint. & de his ita apud Labeonem relatum est. sed

sed an exceptio doli mali uenditori profutura sit? & potest dubitari. utiq; si exiguus modus syluæ desit, & plus in uineis habeat, q̃ repromissum est: an non faciat dolo, qui iure perpetuo utitur? nec enim hoc, q̃d amplius in modo agri inuenitur, quàm alioquin dictum est, ad cōpendium uenditoris, sed emptoris pertinet: & tunc tenetur uenditor, cum minor modus inuenitur. Videamus tamen, ne ulla querela sit emptoris in eodem fundo: si plus inueniatur in uinea, quàm in prato, cū uniuersus modus constet. similis quæstio esse potest ei, quæ in duobus fundis agitata est, & si quis duos statuliberos uno precio uendat: & dicat, unum decem dare iussu, qui quindecim dare debuerat: alterum decem, qui quinque debebat. nam & hic tenebitur ex empto actione: q̃uis emptor à duobus uiginti accepturus sit. sed rectius est in omnibus suprascriptis casibus lucrum cum damno compensari: & si quid deest emptori, siue pro modo, siue pro qualitate loci, hoc ei refarciri.

XLIII. IDEM lib. V. quæstionum.

Titius cum decederet, Seia Stichum, Pamphilum, Arescufam per fideicommissum reliquit: eiusq; fidei commisit, ut omnes ad libertatem post annum perduceret. cum legataria fideicommissum ad se pertinere noluisse, nec tamē hæredem à sua petitione liberasset: hæres eadem mancipia Sempronio uendidit, nulla commemoratione fideicommissæ libertatis facta. emptor cum pluribus annis mancipia suprascripta sibi seruissent: Arescufam manumisit. cum cæteri q̃q; serui, cognita uoluntate defuncti, fideicommissam libertatem petissent, & hæredem ad prætorem perduxissent: iussu prætoris ab hærede sunt manumissi. Arescusa quoq; nolle se emptorem patronum habere respondebat. cum emptor precium à uenditore empti iudicio Arescufæ quoq; nomine repeteret: lectum est Domitij Vlpiani responsum, quo continebatur: Arescufam pertinere ad rescriptum sacrarum cōstitutionum, si noller emptorem patronū habere: emptorem tamen nihil posse post manumissionem à uenditore consequi. ego tū memini Iulianum in ea sententia esse, ut existimaret, post manumissionē quoq; empti actionem durare. quæro quæ sententia uera sit? illud etiam in eadē cognitione nomine emptoris desiderabatur: ut sumptus, quos in unum ex his, quæ erudierat, fecerat: ei restituerentur. Item quæro Arescusa, quæ recusauit emptorem patronum, cuius sit liberta cōstitutæ? & an possit, uel legatariam, quæ eam non liberauit, uel hæredem patronum habere? cum cæteri duo ab hærede manumissi sunt? respondi. semper probaui Iuliani sententiam, putantis manumissione ex empto actionem eo modo nō amitti. de sumptibus uero, quos in erudiendo hominem emptor fecit, uidendum est, nam empti iudicium ad eam quoq; speciem

em sufficere existimo. non enim precium continet tantum, sed omne, quod interest emptoris, seruum nō euinci. planē si in tantum precium excessisse proponas, ut nō sit cogitatum à uenditore de tanta summa. ueluti si ponas agitatore postea factum, uel pantomimum euictum esse eum, qui minimo uenit precio: iniquū uidetur in magnam quantitatem obligari uenditorem.

XLIIII. AFRICANVS lib. V. *questionum.*

CVM forte idem mediocrium facultatum sit: non ultra duplum periculum subire eum oportet.

XLV. PAVLVS lib. V. *questionum.*

IDēq; Iulianum agitasse Africanus refert. quod iustum est: sicut & minuitur præstatio, si seruus deterior apud emptorem effectus sit, cum euincitur. Illud expeditius uidebatur: si mihi alienam aream uendi deris, & in eam ego ædificauero, atq; ita eam dominus euincat. nam quum possim petentem, nisi impensam ædificiorum soluat, doli mali exceptione submouere: magis est, ut ea res ad periculum uenditoris nō pertineat. quod & in seruo dicendum est, si in seruitute, non in libertate euincatur: ut dominus mercedis impensas præstare debeat. quod si emptor non possideat ædificium, uel seruum: ex empto habebit actionem. in omnibus tamen his casibus, si sciens quis alienum uendiderit, omnino teneri debet. Superest tertia deliberatio, cuius debeat esse liberta Arescusa, quæ recusat emptorem: & nō sine ratione dicetur, eius debere effici libertam, à quo uendita est: quia & ipse ex empto actione tenetur. sed hoc ita, si non Arescusa elegerit emptoris patronatū. tunc enim illius remanet liberta, & ille ex empto actionem non habet: quia nihil eius interest, cum eam liberam habeat.

XLVI. IDEM lib. XXIII. *questionum.*

SI quis alienam rem uēdiderit, & medio tempore hæres domino rei Sextiterit: cogetur implere uenditionem.

XLVII. IDEM lib. VI. *responsorum.*

LVcius Titius accepta pecunia ad materias uendendas sub poena certa, ita ut si nō integras præstiterit, intra statuta tēpora in poenā conueniatur: partim datis materijs decessit. cum igitur testator in poenam commiserit, neq; eius hæres reliquam materiam exhibuerit: an in poenam & in usuras conueniri possit, præsertim cum emptor mutuat pecuniam, usuras grauissimas expendit: Paulus respondit. Ex contractu, de quo quærat, etiam hæredem uenditoris in poenam cōueniri posse. in actione quoq; ex empto, officio iudicis, post moram intercedentem, usurarum precij rationem haberi oportere.

XLVIII. SCAEVOLA lib. III. *responsorum.*

Titius

Titius hæres Sempronij fundum Septicio uendidit ita, **FVNDVS SEMPRONIANVS**, ET **QVIDQVID SEMPRONIANI IVRIS FVIT**, ERIT TIBI **EMPTVS** TOT **NVMIS**: uacuaq; possessionē tradidit, neq; fines eius demonstrauit. quæritur, an empti iudicio cogendus sit ex instrumentis hæreditarijs, & qd iuris defunctus habuit, & fines ostendere: respōdi. id ex scriptura præstandum, quod sensisse intelliguntur. quod si non appareat: debere uenditorem, & instrumenta fundi, & fines ostendere. hoc etenim contractui bonæ fidei consonans esse.

XLIX. HERMOGENIANVS lib. II. *iuris wδτομωp.*

Qui per collusionem imaginarium colonum circūueniendi emptoris causa supposuit, ex empto tenetur: nec defenditur, si quo facilius excogitata fraus occulteretur, colonum & quinquennij pensiones in suam fidem recipiat. Precij sorte, licet post morā, soluta: usurae peti non possunt, cum hæ nō sint in obligatione, sed officio iudicis præstentur.

L. LABEO lib. III. *posteriorū à laboleno epitomatorū.*

Bona fides non patitur, ut cum emptor alicuius legis beneficio pecuniam rei uenditæ debere desisset, ante quā res ei tradatur: uenditor tradere compellatur, & re sua carere. possessione autem tradita futurum est, ut rem uenditor eam amittat: utpote cum petenti eam rem emptor exceptionem rei uenditæ & traditæ obijciat: ut perinde habeatur, ac si petitor ei neq; uendidisset, neq; tradidisset.

LI. IDEM lib. V. *posteriorū à laboleno epitomatorū.*

Si & per emptorem & uenditorem mora fuisset, quo minus uinum præberetur, & traderetur: perinde esse ait, quasi si per emptorem solum stetisset. non enim posse uideri moram per uenditorem emptori factam esse, ipso emptore posteriorem morā faciente. Quod si fundum emisti ea lege, ut des pecuniā calendis Iulijs: & si ipsis calendis per uenditorem esset factum, quo minus pecunia ei solueretur: deinde per te stare, quo minus solueres: uti posse aduersus te lege sua uenditorem dixit: quia in uendendo hoc ageretur, ut quandocunq; per emptorē factum sit, quo minus ei pecunia soluatur, legis poenam patiatur. hoc ita uerum puto, nisi si quid uenditor in ea re dolo fecit.

LII. SCAEVOLA lib. VII. *digestorum.*

Creditor fundum sibi obligatum, cuius chirographa tributorum à debitore retro solutorum apud se deposita habebat, uendidit ea lege Mæuius: ut si quid tributorum nomine debitum esset, emptor solueret. idem fundus ob causam eorum tributorū, quæ iam soluta erāt, à conductore saltus, in quo idem fundus est, uenit: eumq; idem Mæuius emit, & precium soluit. quæsitū est, an empti iudicio, uel aliqua actione emptor à uenditore consequi possit, ut solutionum supra scriptarum

RR rum

rum chirographa dentur: respondit. posse emptorē empti iudicio con-
sequi, ut instrumenta, de quibus quæreretur, exhibeantur. Prædium
æstimatum in dotem à patre filiæ suæ nomine datum, obligatum credi-
tori depræhenditur. quæsitum est, an filius, qui hæreditatem patris reti-
net (cū ab eā se filia abstinuisset, dote contenta) actione ex empto tene-
atur, ut à creditore lueret, & marito liberū prædiū præstaret: respōdit; te-
neri. Inter uenditorem & emptorem militiæ ita conuenit, ut salari-
um, quod debebatur ab illa persona, emptori cederet. quæsitū est, em-
ptor militiæ quam quantitatem, à quo exigere, & quid ex eiusmodi pa-
cto uenditor emptori præstare debeat: respondit. uenditorem actiones
extraordinarias eo nomine, quas haberet, præstare debere. Ante dō-
mum mari iniunctā molibus iactis pilam cōstituit: & uti ab eo possessa
domus fuit, Caio Seio uendidit. quæro, an pila, quæ ab auctore domui
coniuncta erat, ad emptorem quoq; iure emptionis pertineat: respon-
dit. eodem iure fore uenditam domum, quo fuisse prius, q̄ ueniret.

LIII. LABEO lib. I. πρῶτον.

SI mercedem insulæ accessuram emptori dictum est: quanti insula
Slocata est, tantum emptori præstetur. P A V L V S. imò si totā insu-
lam eo nomine locaueris, ut amplius conductor locet, & in uendenda
insula mercedē emptori cessurā esse dixeris: id accedet, quod tibi totius
insulæ conductor debebit. Si eum fundū uendidisti, in quo sepulchrū
habuisti, nec noiātim tibi sepulchrū excepisti: parū tibi eo nomine cau-
tū habes. P A V L V S. minime: si modo in sepulchrū iter publicū transit.
Si habitatoribus habitatio lege uenditionis recepta est: oībus in ea habi-
tantibus, præter dominū, recte recepta habitatio est. P A V L V S. imò si
cui in ea insula, quam uendideris, gratis habitationem dederis, & sic re-
ceperis, HABITATORIBVS, AVT IN QVAM QVISQVE DIEM CON-
DVCTVM HABET: parū caueris. nominatim enim de his recipi oportu-
it. itaq; eos habitatores emptor insulæ habitatione impune phibeat.

LIIII. IDEM lib. II. πρῶτον.

SI seruus tuus, quem uendideras, iussu tuo aliquid fecit, & ex eo crux
Sfregit: ita demum ea res tuo periculo non est, si id imperasti, quod
solebat ante uenditionem facere: & si id imperasti, quod etiam nō uen-
dito seruo imperaturus eras. P A V L V S. minime. nam si periculosam
rem ante uenditionem facere solitus est: culpa tua id factum esse uide-
bitur. puta eū eum fuisse seruū, qui per κατὰ νόμον γεῖναι descendere,
aut in cloacam demitti solitus esset. idem iuris erit, si eam rem impera-
re solitus fueris, quam prudens & diligens paterfamilias imperaturus
ei seruo non fuerit. Quid si hoc exceptum fuerit: tamen potes ei seruo
nouam rem imperare, quam imperaturus non fuisses, si non uenisset:
ueluti

ueluti si ei imperasti, ut ad emptorem iret, qui peregrae esset. nam certe ea ratione tuo periculo esse non debet. itaque tota ea res ad dolum malum duntaxat, & culpam uenditoris dirigenda est. Si dolia octaginta accedere fundo, quae in fossa essent, dictum erit: & plura erunt, quam ad eum numerum: dabit emptori ex omnibus, quae uult, dummodo integra det. si sola octaginta sint: qualiacumque sunt, emptorem sequentur: nec pro non integris quidquam ei uenditor praestabit.

LV. POMPONIVS lib. X. ἐπισολῶν.

Si seruus, qui emeretur, uel promitteretur, in hostium potestate esset: Octauenus magis putabat, ualere emptionem, & stipulationem: quia inter eumentem & uendentem esset commercium. potius enim difficultatem in praestando eo inesse, quam natura: etiam si officio iudicis sustinenda esset eius praestatio, donec praestari possit.

LOCATI ET CONDVCTI.

Tit. II.

PAVLVS lib. XXXIII. ad edictum.

Locatio & conductio cum naturalis sit, & omnium gentium: non uerbis, sed consensu contrahitur, sicut emptio & uenditio.

II. CAIVS lib. II. rerum quotidianarum.

Locatio & conductio proxima est emptioni & uenditioni, ipsa demum iuris regulis constituit. nam ut emptio & uenditio contrahitur, si de precio conuenerit: sic & locatio & conductio contrahi intelligitur, si conuenerit de mercede. Adeo autem familiaritatem aliquam habere uidentur emptio & uenditio, item locatio & conductio: ut in quibusdam quaeri soleat, utrum emptio & uenditio sit, an locatio & conductio. ut ecce si cum aurifice conuenerit, ut ex auro suo anulos mihi faceret certi ponderis, certaeque formae: & is acceperit (uerbi gratia) trecenta: utrum emptio & uenditio sit, an locatio & conductio? sed placet unum esse negotium, & magis emptionem & uenditionem esse. quod si ego aurum dederam, mercede pro opera constituta: dubium non est, quin locatio & conductio sit.

III. POMPONIVS lib. IX. ad Sabinum.

Cum fundus locetur, & aestimatum instrumentum colonus accipiat: Proculus ait id agi, ut instrumentum emptum haberet colonus: sicuti fieret, cum quid aestimatum in dotem daretur.

IIII. IDEM lib. XVIII. ad Sabinum.

Locatio, precariae rogatio ita facta, quoad is, qui eam locasset, dedisset, uellet: morte eius, qui locauit, aut dedit, tollitur.

V. VLPPIANVS lib. XXXIII. ad edictum.

RR ij

Si tibi

SI tibi habitationem locaui, mox pensionem remittam: ex loca-
sto & conducto agendum erit.

VI. CAIVS lib. X. *ad edictum provinciale.*

IS qui rem conduxit, non cogitur restituere id, quod rei nomine furti
actione consecutus est.

VII. PAVLVS lib. XXXIII. *ad edictum.*

SI tibi alienā insulam locaui quinquaginta, tuq; eandē sexaginta
Titio locaueris, & Titius à domino phibitus fuerit habitare: agente
te ex conducto, sexaginta consequi debere placet: quia ipse Titio teneris in
sexaginta.

VIII. TRIPHONINVS lib. VIII. *disputationum.*

Nos uideamus, ne non sexaginta præstanda, nec quinquaginta
sint, sed quanti interest perfrui conductorem. tantum deniq; con-
sequetur medius, quantum præstare debebat ei, qui à se conduxerat: quo-
niam emolumentum conductionis, ad comparationem uberioris mer-
cedis computatum, efficit maiorem condemnationē. & tamē primus
locator reputationē habebit pro quinquaginta, quā ab illo perciperet, si
dominus insulæ habitare nouissimū conductore non ueruisset. quo iu-
re utimur.

IX. VLPIANVS lib. XXXIII. *ad edictum.*

SI quis domum bona fide emptam, uel fundum locauerit mihi, isq;
sit euictus sine dolo malo culpaue eius: Pomponius ait, nihilomi-
nus eū teneri ex conducto ei, qui cōduxit: ut præstetur ei frui, quod con-
duxit, licere. planē si dominus non patiat, & locator paratus sit aliam
habitationem non minus commodam præstare: æquissimum esse ait,
absolui locatore. Huic subiungi potest, quod Marcellus libro sexto
digestorum scribit. si fructuarius locauerit fundū in quinquenniū, & de-
cesserit: heredem eius non teneri, ut frui præstaret: nō magis, quā ut
insula exusta teneretur locatori conductori. sed an ex locato teneatur
conductor, ut pro rata temporis, quo fructus est, pensionem præstet,
Marcellus quærit: quemadmodum præstaret, si fructuarij serui operas
cōduxisset, uel habitationē: & magis admittit teneri eum. & est æquissi-
mum. Idem quærit. si sumptus fecit in fundum, quasi quinquennio
fruiturus: an recipiat? & ait, non recepturū: quia hoc euenire posse, pro-
spicere debuit. quid tamen, si non quasi fructuarius ei locauit, sed quasi
fundi dominus: uidelicet tenebitur. decepit enim conductorem. & ita
imperator Antoninus cū diuo Vero rescripsit. In exustis quoq; ædi-
bus eius tēporis, quo ædificiū stetit, mercedē præstandam rescripserūt.

Iulianus libro decimoquinto digestorū scripsit, si quis fundū loca-
uerit, ut etiā si quid ui maiore accidisset, hoc ei præstaretur: pacto stan-
dū esse. Si colonis prædiorum lege locationis, ut innocentē ignem
haberent, denunciatum sit: siquidem fortuitus casus incendiij causam
intule-

intulerit: non præstabit periculū locator. si uero culpa locatoris, quam præstare necesse est, damnum fecerit: tenebitur. Imperator Antoninus cum patre, cum grex esset abactus, quē quis conduxerat, ita rescriptit. si capras latrones citra tuā fraudem abegisse pbari potest: iudicio locati casum præstare nō cogeris: atq; adeo temporis, quod insecutum est, mercedes ut indebitas recuperabis. Celsus etiā imperitiā culpā ad numerādā libro octauo digestorū scripsit. puta si qs uitulos pascēdos, uel sarcindū quid, polliēdumūe conducit: culpā eū præstare debere. & quod imperitiā peccauit, culpā esse. quippe ut artifex (inquit) cōduxit.

Si alienam domum mihi locaueris, eaq; mihi donata, uel legata sit: non teneri me tibi ex locato ob pensionem. sed de tēpore præterito uideamus, si quid ante legati diem pensionis debeatur. & puto soluendū.

E T ego ex conducto recte agam uel in hoc, ut me liberes.

X. IULIANVS lib. II. ad *Uersium Ferocem*.

V Ideamus, an & seruorum culpam, & quoscunq; induxerit, præstare conductor debeat: & quatenus præstet, utrum ut noxæ seruos dedat, an uero suo noīe teneatur. sed & aduersus eos, quos induxerit, utrum præstabit tantum actiones: an quasi ob propriam culpam tenebitur: mihi itaq; placet, ut culpam etiam eorum, quos induxit, præstet suo nomine, & si nihil conuenit: si tamen culpā in inducendis admisit, quod tales habuit, uel suos, uel hospites. & id Pomponius libro sexagesimo tertio adprobat. Si hoc in locatione conuenit, **IGNEM NE HABETO**, & habuit: tenebitur, etiam si fortuitus casus admisit incendium: quia non debuit ignem habere. aliud enim est ignem innocentem habere. permittit enim habere, sed innoxium ignem. Item prospicere debet conductor, ne aliquod rei ius uel corpus deterius faciat, uel fieri patiatur. Qui uinum de Campania transportandum conduxit, deinde mota à quodam controuersia, signatum suo & alterius sigillo in apotheca deposuit: ex locato tenetur, ut locatori possessionem uini sine controuersia reddat: nisi culpa caret conductor. Inter conductorem & locatorem conuenerat, ne in uilla urbana fœnum poneretur. posuit. deinde seruus igne illato succendit. ait Labeo, teneri conductorem ex locato: quia ipse causam præbuit inferendo fœnum contra conductionem.

S Ed etsi quilibet extraneus ignē iniecerit, damni ratio locati iudicio habebitur.

XIII. VLP IANVS lib. XXXIII. ad *edictum*.

I Tem quæritur: si cisiarius, dū cæteros transire contendit, cisiū euerit, & seruū quassauit, uel occidit. puto ex locato esse in eū actionem.

RR iij   tempe-

tēperare enim debuit. sed & utilis Aquiliæ dābitur. Si nauticularius onus Minturnas uehendum conduxerit, & cum Minturnense flumen ea naus subire non posset, in aliam nauem merces transtulerit, eaq; naus in hostio fluminis perierit: tenetur primus nauticularius. Labeo, si culpa caret, non teneri ait. cæterum si uel inuito domino fecit, uel quo non debuit tempore, aut si minus idoneæ naui: tunc ex locato agendum. Si magister nauis sine gubernatore in flumen nauē miserit, & tempestate orta temperare non potuerit, & nauem perdiderit: uestores habebunt aduersus eum ex locato actionem. Si quis seruum docendum conduxerit, eumq; duxerit peregre, & aut ab hostibus captus sit, aut perierit: ex locato esse actionem placuit: si modo non sic conduxit, ut peregre duceret. Item Iulianus libro octogesimosexto digestorum scribit. si tutor puero parum bene facienti, forma calcei tam uehementer ceruicem percusserit, ut ei oculus effunderetur: ex locato esse actionem patri eius. Quis enim magistris leuis castigatio cōcessa sit: tamen hunc modum non tenuisse. sed & Aquiliæ, ut supra diximus. iniuriarum autem actionem competere, Iulianus negat: quia non iniuriæ faciendæ caussa hoc fecerit, sed præcipiendi. Si gemma includenda, aut insculpenda data sit, eaq; fracta sit: siquidem uicio materiæ factum sit: non erit ex locato actio. si imperitia facientis: erit. huic sententiæ addendum est, nisi periculum quoq; in se artifex receperit. tunc enim, etsi uicio materiæ id euenerit, erit ex locato actio. Si fullo uestimenta polienda acceperit, eaq; mures roserint: ex locato tenetur, quia debuit ab hac re cauere. & si pallium fullo permutauerit, & alij alterius dederit: ex locato actione tenebitur, etiam si ignarus fecerit. Exercitu ueniente migravit conductor. deinde hospitio milites fenestras, & cætera sustulerunt. si domino non denunciauit, & migravit: ex locato tenebitur. Labeo etiam, si resistere potuit, & non restitit, teneri ait. quæ sententia uera est. sed si denunciare non potuit: non puto eū teneri. Si quis mensuras conduxerit, easq; magistratus frangi iusserit: siquidem iniuræ fuerunt: Sabinus distinguit, utrum scit conductor, an non. si scit: esse ex locato actionem. si minus: non. quod si æquæ sunt: ita demū eū teneri, si culpa eius id fecit ædilis. & ita Labeo & Mela scribunt. Duo rei locationis in solidum esse possunt. Si in lege operis locandi comprehensum esset, ut si ad diem effectum nō esset, alij relocare id liceret: non aliàs prior conductor ex locato tenebitur, quàm si eadem lege relocatum esset: nec ante relocari id potest, quàm dies efficiēdi præterisset.

Qui impleto tempore conductionis remansit in conductione: nō solum reconduxisse uidebitur, sed etiam pignora uidentur durare obligatio. sed hoc ita uerum est, si non alius pro eo in priore cōductione res obli-

obligauerat. huius enim nouus consensus erit necessarius. eadem causa erit, & si reipublicæ prædia locata fuerint. Quod autem diximus, taciturnitate utriusque partis colonum reconduxisse uideri, ita accipiendum est: ut in ipso anno, quo tacuerunt, uideantur eandem locationem renouasse, non etiam in sequentibus annis, & si lustrum forte ab initio fuerat conductioni præstitutum. sed si secundo quoque anno post finitum lustrum nihil fuerit contrarium actum: eandem uideri locationem & in illo anno permansisse. hoc enim ipso, quod tacuerunt, cōsensisse uidentur. & hoc deinceps in unoquoque anno obseruandum est. In urbanis autem prædijs alio iure utimur: ut prout quisque habitauerit, ita obligetur: nisi in scriptis certum tempus conductionis cōpræhensum est.

XIIII. IDEM lib. LXXI. ad edictum.

Qui ad certum tempus cōducit, finito quoque tempore colonus est. intelligitur enim dominus, cum patitur colonum in fundo esse, ex integro locare: & huiusmodi contractus, neque uerba, neque scripturas utique desiderant, sed nudo consensu conualescunt. & ideo si interim dominus furere coeperit, uel decesserit: fieri non posse Marcellus ait, ut locatio redintegretur. & hoc uerum est.

XV. IDEM lib. XXXIII. ad edictum.

Ex conducto actio conductori datur. competit autem ex his causis ferè: ut puta si re, quam conduxerat, frui ei non liceat: forte quia possessio ei aut totius agri, aut partis non præstatur, aut uilla non reficitur, uel stabulum, uel ubi greges eius stare oporteat. sed & quod in lege cōductionis conuenit, si hoc non præstatur: ex conducto agitur. Si uis tempestatis calamitosa contigerit: an locator conductori aliquid præstare debeat, uideamus. Seruius omnem uim, cui resisti non potest, dominum colono præstare debere ait: ut puta fluminis, graculorum, sturnorum, & si quid simile acciderit: aut si incursus hostium fiat. si qua tamen uicia ex ipsa re oriantur, hæc damno coloni esse: ueluti si unum coacuerit, si ^{aliàs rūs} raucis, aut herbis segetes corruptæ sint. Sed & si labes facta sit, oēmque fructum tulerit: damnum coloni non esse, ne supra damnum seminis mercedes agri præstare cogatur. sed & si uredo fructum oliuæ corruperit, aut solis feruore non assueto quid acciderit: damnum domini futurum esse. si uero nihil extra consuetudinem acciderit: damnum coloni esse. idemque dicendum esse, si exercitus præteriens per lasciuiam aliquid abstulerit. sed si ager terræmotu ita corruerit, ut nusquam sit: damno domini esse. oportere enim agrum præstari cōductor, ut frui possit. Cū quidam incendium fundi allegaret, & remissionem desideraret, ita ei rescriptum est. si prædium coluisti: propter casum incendij repentini, non immerito subueniendum tibi est. Papinianus libro quarto respon-

forum

forum ait. si uno anno remissionē quis colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contingat ubertas: nihil obesse domino remissionē: sed integram pensionē etiam eius anni, quo remiserit, exigendā. hoc idē & in uestigialis agri damno respōdit. sed et si uerbo donationis dominus ob sterilitatē anni remiserit: idem erit dicendū: quasi non sit donatio, sed transactio. quid tamen, si nouissimus erat annus sterilis, in quo ei remisit: uerius dicitur, si superiores uberes fuerūt, & scit locator: nō debere eum ad cōputationem uocari. Cum quidā de fructuū exiguitate quereretur: non esse rationē eius habendā, rescripto diui Antonini continetur. Item alio rescripto ita continetur. nouam rem desideras, ut propter uetustatem uinearum remissio tibi detur. Itē cum quidam naue amissa uesturam, quam pro inuesto nauta acceperat, repeteret: rescriptum est ab Antonino Augusto, non immerito procuratorem Cæsaris uesturam ab eo repetere, cum munere uehendi functus non sit. quod in omnibus personis similiter seruandum est. Vbiq; tamen remissionis ratio habetur ex causis supra relatis: non id, quod sua interest, conductor consequitur, sed mercedis exonerationem pro rata. deniq; supra damnum seminis ad colonum non pertinere declaratur. planē si dominus forte frui non patiatur: uel cum ipse locasset, uel cum alius alienum, uel quasi procurator, uel quasi suum: quod interest præstabitur. & ita Proculus in procuratore respondit. Interdum ad hoc ex locato agetur, ut quis locatione liberetur, quemadmodum Iulianus libro decimoquinto digestorum scripsit. ut puta fundum Titio locaui, isq; pupillo hærede instituto decessit. & cum tutor constituisset abstinere pupillum hæreditate, ego fundum pluris locaui. deinde pupillus restitutus est in bona paterna. ex conducto nihil amplius eū consecuturum, quā ut locatione liberetur. mihi enim iustam causam fuisse locandi.

C XVI. IULIANVS lib. XV. *digestorum.*
 Vm eo tempore in pupillum actiones nullæ darentur.

XVII. VLP IANVS lib. XXXIII. *ad edictum.*

T Vtelæ tamen cum tutore iudicio (inquit) agetur, si abstinere eum non debuit.

XVIII. IULIANVS lib. XV. *digestorum.*

I N quo etiā hoc inerit, quod ex cōductione fundi lucrū facere potuit.

XIX. VLP IANVS lib. XXXIII. *ad edictum.*

S Ed addes hoc Iuliani sententiæ: ut si collusi ego cum tutore, ex conducto tenear in id, qd pupilli interfuit. Si quis dolia uiciosa ignarus locauerit, deinde uinum effluxerit: tenetur in id, quod interest: nec ignorantia ejus erit excusata, & ita Cassius scripsit. aliter atq; si saltum pascuum

pascuum locasti, in quo herba mala nascebatur. hic enim si pecora uel demortua sint, uel deteriora facta: quod interest, præstabitur, si scisti. si ignorasti: pensionem non petes. & ita Seruio, Labeoni, Sabino placuit.

Illud nobis uidendum: si quis fundum locauerit, quæ soleat instrumenti nomine conductori præstare: quæ si non præstet, ex locato teneatur. & est in epistola Neratij ad Aristonem. dolia utiq; colono præstanda esse, & prælum, & trapeta instructa funibus. si minus: dominum instruere ea debere. sed & prælum, & trapetum uiciatum, dominum reficere debere. quod si culpa coloni quid eorum corruptum sit: ex locato eum teneri. fiscos autem, quibus ad premendam oleam utimur, colonum sibi parare debere. quod si regulis olea prematur: & prælum, & fuculâ, & regulas, & tympanû, & trochleas, quibus releuetur prælum, dominum præstare oportere. Item ænum, in quo oliua calida aqua lauiaretur, & cætera uasa olearia, dominum parare oportere: sicuti dolia quoq; uinaria ad præsentem usum colono picare oportet. hæc autem omnia sic sunt, nisi quid aliud specialiter actum sit. Si dominus exceperit in locatione, ut frumenti certum modum certo precio acciperet: & dominus nolit frumentum accipere, neq; pecuniam ex mercede deducere: potest quidem rotam summam ex locato petere. sed utiq; consequens est existimare, officio iudicis hoc conuenire: haberi rationem, quanto conductoris intererit, in frumento potius, quam in pecunia soluere pensionis exceptam portionem. simili modo & si ex conducto agatur, idem erit dicendum. Si inquilinus hostium, uel quædam alia ædificio adiecerit: quæ actio locû habet? & est uerius, quod Labeo scripsit: competere actionem ex conducto, ut ei tollere liceat. sic tamẽ, ut damni infecti caueat: nedû aufert, in aliquo deteriore causam ædium faciat. sed & ut pristinâ faciem ædiû reddat. Si inquilinus arcam æratâ in ædes intulerit, & ædium dominus aditum coangustauerit: uerius est ex conducto eum teneri, & ad exhibendum actione: siue scit, siue ignorauit. officio autem iudicis continetur, ut cogat eum aditum & facultatem inquilino præstare ad arcam tollendam, sumptibus scilicet locatoris. Si quis, cum in annum habitationem conduxisset, pensionem totius anni dederit: deinde insula post sex menses corruerit, uel incendio consumpta sit: pensionem residui temporis rectissime Mela scripsit, ex conducto actione repetiturû, nec quasi indebitum condicturum. non enim per errorem dedit plus, sed ut sibi in causa conductionis prospiceret. aliter atq; si quis, cum decẽ conduxisset, quindecim soluerit. hic enim si per errorem plus soluit, dum putat se quindecim conduxisse: actionem ex conducto non habebit, sed solam conductionem. nam inter eum, qui per errorem soluit, & eum, qui pensionem integram

prærogauit, multum interest. Si quis mulierē uehendam naue conduxisset, deinde in naue infans natus fuisset: probandum est, pro infante nihil deberi: cum neque uestura eius magna sit, neque his omnibus utatur, quæ ad nauigantium usum parantur. Ex conducto actionem etiam ad hæredem transire, palam est. Cum quidam exceptor operas suas locasset, deinde is, qui eas conduxerat, decessisset: imperator Antoninus cum diuo Vero rescripsit ad libellum exceptoris in hæc uerba. cum per te non stetisse proponas, quo minus locatas operas Antonio Aquilio solueres: si eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus impleri æquū est. Papinianus quoque libro tertio responsorum scripsit, diem functo legato Cæsaris, salarium comitibus residui temporis præstandum: modo si non postea comites cum alijs eodem tempore fuerint.

XX. PAVLVVS lib. XXXIII. ad edictum.

Sicut emptio, ita & locatio sub conditione fieri potest: sed donationis causa contrahi non potest. Interdum locator non obligatur, conductor obligatur: ueluti cum emptor fundum conducit, donec precium exsoluat.

XXI. IABOLENVS lib. XI. ἐπὶ πωλῶν.

Cum uenderem fundum, conuenit, ut donec pecunia omnis persolueretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet. an soluta pecunia, merces accepto fieri debeat: respondi. bona fides exigat, ut quod conuenit, fiat. sed non amplius præstat is uenditori, quam pro portione eius temporis, quo pecunia numerata non est.

XXII. PAVLVVS lib. XXXIII. ad edictum.

Item si precio non soluto inempta res facta sit: tunc ex locato erit actio. Quoties etiam faciendū aliquid datur, locatio est. Cum insulam ædificandā loco, ut sua impensa conductor omnia faciat: proprietatem quidem eorum ad me transfert, & tamen locatio est. locat enim artifex operam suam, * id est, faciendi necessitatem. Quemadmodum in emendo & uendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit, minoris emere, quod minoris sit, pluris uendere, & inuicem se circūscribere: ita & in locationibus quoque & cōductionibus idē juris est.

* hæc alii
desunt.

XXIII. HERMOGENIANVS lib. II. iuris ὑπὸ τοῦ νόμου.

Et ideo prætextu minoris pensionis locatione facta, si nullus dolus aduersarij probari possit, rescindi locatio non potest.

XXIII. PAVLVVS lib. XXXIII. ad edictum.

Si in lege locationis comprehensum sit, ut arbitrato domini opus sadprobetur: perinde habetur, ac si iuri boni arbitrium comprehensum fuisset. idemque seruatur, si alterius cuiuslibet arbitrium comprehensum

hensum

hensum sit. nam fides bona exigit, ut arbitrium tale præstetur, quale uiro bono conuenit. idcirco arbitrium ad qualitatem operis, non ad prorgandum tempus, quod lege finitum sit, pertinet: nisi id ipsum lege comprehensum sit. quibus consequens est, ut irrita sit adprobatio dolo conductoris facta, & ex locato agi possit. Si colonus locauerit fundum, res posterioris conductoris domino non obligant: sed fructus in causa pignoris manent, quemadmodum et si primus colonus eos percipisset. Si domus uel fundus in quinquennium pensionibus locatus sit: potest dominus, si deseruerit habitationem uel fundi culturam colonus uel inquilinus, cum eis statim agere. sed & de his, quæ præsentis die præstare debuerunt: ueluti ut opus aliquod efficerent, uel propagationes facerent: agere similiter potest. Colonus, si ei frui non liceat, totius quinquennii nomine statim recte agat: & si reliquis annis dominus fundi frui patiatur. nec enim semper liberatur dominus, eo quod secundo uel tertio anno patiatur fundo frui. nam & qui expulsus à conductione, in aliam se coloniam contulerit, non suffecturus duabus: neque ipse pensionum nomine obligatus erit, & quantum per singulos annos compendij facturus erat, consequetur. sera est enim patientia fruendi, quæ offertur eo tempore, quo frui colonus, alijs rebus illigatus, non potest. quod si paucis diebus phibuit, deinde poenitentiam egit, omniaque colonus in integro sunt: nihil ex obligatione paucorum dierum mora minuet. item ex conducto utiliter agat is, cui secundum conuentionem non præstantur, quæ conuenerant: siue phibeatur frui à domino, siue ab extraneo, quem dominus prohibere potest. Qui in plures annos fundum locauerat, testamento suo damnauit heredem, ut conductores liberaret. si non patiatur hæres eum reliquo tempore frui: est ex conducto actio. quod si patiatur, nec mercedes remittat: ex testamento tenetur.

XXV. CAIVS lib. X. ad edictum prouinciale.

SI merces promissa sit generaliter alieno arbitrio: locatio & conductio contrahi non uidetur. sin autem quanti Titius aestimauerit: sub hac conditione stare locationem, ut siquidem ipse, qui nominatus est, mercedem definierit: omnimodo secundum eius aestimationem, & mercedem persolui oporteat, & conductionem ad effectum peruenire. sin autem ille uel noluerit, uel non potuerit mercedem definire: tunc pro nihilo esse conductionem, quasi nulla mercede statuta. Qui fundum fruendum, uel habitationem alicui locauit: si aliqua ex causa fundum uel ædes uadat: curare debet, ut apud emptorem quoque eadem pactione & colono frui, & inquilino habitare liceat. alioquin is phibitus, agat cum eo ex conducto. Si uicino ædificante obscurantur lumina coenaculi: teneri locatorem inquilino. certe quin liceat colono uel inquilino relinquere conductionem, nulla

SS ij dubi.

dubitatio est. de mercedibus quoque, si cum eo agatur, reputationis ratio habenda est. eadem intelligemus, si hostia fenestrasque nimium corruptas locator non restituat. Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet, & ante omnia colonus curare debet, ut opera rustica suo quaque tempore faciat: ne intempestiua cultura deteriore fundum faciat. præterea uillarum curam agere debet, ut eas incorruptas habeat. Culpæ autem ipsius & illud adnumeratur, si propter inimicitias eius uicinus arbores exciderit. ipse quoque, si exciderit, non solum ex locato tenetur, sed etiam lege Aquilia, & ex lege duodecim tabularum arborum furtim cæsarum, & interdicto quod ui aut clam. sed utique iudicis, qui ex locato iudicat, officio continetur: ut cæteras actiones locator omittat. Vis maior, quam Græci *θεῶν βία* appellant, non debet conductori damno esse: si plus, quam tolerabile est, læsi fuerint fructus. alioquin modicum damnum æquo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non auferitur. apparet autem de eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratam conduxit. alioquin partiarius colonus, quasi iure societatis, & damnum, & lucrum cum domino fundi partitur. Qui columnam transportandam conduxit: si ea, dum tollitur aut portatur, aut reponitur, fracta sit: ita id periculum præstat, si quæ ipsius, eorumque, quorum opera utitur, culpa acciderit. culpa autem abest, si omnia facta sunt, quæ diligentissimus quisque obseruaturus fuisset. Idem sane intelligemus, et si dolia, uel tignum transportandum aliquis conduxerit. idemque etiam ad cæteras res transferri potest. Si fullo aut sarcinator uestimenta perdiderit, eorumque nomine domino satisfecerit: necesse est domino, uindicationem eorum, & cōditionem cedere.

I XXVI. VLP IANVS lib. II. *disputationum*.
 Noperis duobus simul locatis, conuenit priori cōductori ante satis fieri.

H XXVII. ALFENVS lib. II. *digestorū à Paulo epitomatorū*.
 Abitatores non statim, si paulo minus commode aliqua parte coenaculi uterentur, deductionē ex mercede facere oportere. ea enim conditione habitorem esse, ut si quid* aduersarium incidisset, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret: aliquam partem incommodi paruulam sustineret. non ita tamen, ut eam partem coenaculi dominus aperiat, in quam habitator magnam partem usus haberet. Iterum interrogatus, si quis timoris causa emigrasset, an deberet mercedem, nec ne? respondit. si causa fuisset, cur periculum timeret: quamuis periculum uere nō fuisset, tamen non debere mercedem. sed si causa timoris iusta non fuisset: nihilominus debere.

Q XXVIII. IABOLENVS lib. III. *ex posterioribus Labconis*.
 Quod si domus habitatione conductor æque usus fuisset: præstatu-
 rum

* aliàs,
 transuer-
 sarium.

rum eius etiā domus mercedem, quæ uicium fecisset, putat. Idem iuris esse, si potestatem conducendi habebat, ut precium conductionis præstaret dominus. Sed & si locator conductor potestatem conducendæ domus non fecisset: & is, in qua habitaret, conduxisset: tantum ei præstandum putat, quantum sine dolo malo præstitisset. Cæterum si gratuitam habitationem habuisset: pro portione temporis ex locatione domus deducendum esse.

XXIX. ALFENVS lib. VII. *digestorum.*

IN lege locationis scriptum erat: REDEMPTOR SYLVAM NE CAEDITO, NE'VE CINGITO, NE'VE DEVRITO, NE'VE QVEM CINGERE, CAEDERE, VRERE SINITO. quærebatur, utrum redemptor, si quem quid earum rerum facere uidisset, etiam prohibere deberet: an etiam ita syluam custodire, ne quis id facere possit: respondi. uerbum SINERE utranq; habere significationem. sed locatorem potius id uideri uoluisse: ut redemptor non solum, si quem casu uidisset syluā cedere, prohiberet: sed uti curaret & daret operam, ne quis etiam cæderet.

XXX. IDEM lib. III. *digestorum à Paulo epitomatorum.*

Qui insulam triginta conduxerat, singula cœnacula ita *locauit, *als, conduxit. ut quadraginta ex omnibus colligerentur. dominus insulæ, quia ædificia uicium facere diceret, demolierat eam. quæsitum est, quantilis æstimari deberet, si is, qui totam conduxerat, ex conducto ageret: respondit. si uiciatum ædificium necessariò demolitus esset: pro portione, quanti dominus prædiorum locasset, quod eius temporis habitatores habitare non potuissent, rationem duci, & tanti litem æstimari. sin autem non fuisset necesse demoliri, sed quia melius ædificare uellet, id fecisset: quanti conductoris interesset, habitatores ne migrarent, tanti condemnari oportere. Aedilis in municipio balnea conduxerat, ut eo anno municipales gratis lauarent. post tres menses incendio facto combusta sunt. respondit. posse agi cum balneatore ex conducto, ut pro portione tēporis, quo lauationem non præstitisset, pecuniæ contributio fieret. Qui mulas ad certum pondus oneris locarat: cū maiore onere conductor eas rupisset, cōsulebat de actione. respondit, uel lege Aquilia, uel ex locato recte eū agere. sed lege Aquilia tantū cum eo agi posse, qui tum mulas egisset: ex locato, etiam si alius eas rupisset, cū conductore recte agi. Qui ædem faciendam locauerat, in lege dixerat: QVOAD OPVS LAPIDIS ERIT, PRO LAPIDE ET MANVS PRECIO DOMINVS REDEMPTORI IN PEDES SINGVLOS SEPTENA DABIT. quæsitum est, utrum factum opus, an etiam imperfectum metiri oporteret: respondit. & imperfectum. Colonus uillam hac lege acceperat,

SS iij ut in

ut incorruptā redderet, præter uim & uetustatē. coloni seruus uillam incendit non fortuito casu. non uideri eam uim exceptam respondit: nec id pactum esse, ut si aliquis domesticus eas incendisset, ne præstaret: sed extrariam uim utrosq; excipere uoluisset.

XXXI. IDEM lib. V. digestorum à Paulo epitomatorum.

IN naue Saupheij complures frumentum confuderant. Saupheius uni ex his frumentum reddiderat de communi, eaq; nauis perierat. quæsitum est, an cæteri pro sua parte frumenti cū nauta agere possent oneris auersi actiones respondit. rerum locatarum duo genera esse: ut aut idem redderetur, sicuti cū uestimenta fulloni curanda locarentur: aut eiusdem generis, ueluti cum argentum pustulatum fabro daretur, ut uasa fierent, aut aurum, ut anuli. ex superiore casu rem domini manere, ex posteriore in creditū iri. Idem iuris esse in deposito. nam si quis pecuniam numeratā ita deposuisset, ut neq; clausam, neq; ob signatam traderet, sed adnumeraret: nihil aliud eum debere, apud quem deposita esset, nisi ut tantundem pecuniæ solueret. Secundum quæ uideri triticum factum Saupheij, & recte datum. Quod si separatum tabulis, aut
 aliās * 2.
 ronibus.
 als, hero
 nibus.
 als + inter
 nos sciri
 *centonibus, aut in alia cupa clausum uniuscuiusq; triticum fuisset, ita ut + internosci posset, quod cuiusq; esset: non potuisse nos permutatio- nem facere: sed tunc posse eum, cuius fuisset triticum, quod nauta soluisset, uindicare. & ideo se improbare actiones oneris auersi: quia siue eius generis essent merces, ut si nautæ traderentur, continuo eius fierent, & mercator in creditū iret: non uideretur onus esse auersum, quippe quod nautæ fuisset. siue eadē res, quæ tradita esset, reddi deberet: furti esse actionem locatori. & ideo superuacuum esse oneris auersi iudicium. Sed si ita datum esset, ut in simili re solui posset: conductorem culpam duntaxat præstare debere. nam in re, quæ utriusq; causa contraheretur, culpam deberi. neq; omnimodo culpam esse, quod uni reddidisset ex frumēto: quoniam alicui primum reddere eū necesse fuisset, tametsi meliorem eius conditionem faceret, q̄ cæterorum.

XXXII. IULIANVS lib. II. ex Minutio.

Qui fundum colendum in plures annos locauerat, decessit, & eum fundū legauit. Cassius negauit posse cogi colonū, ut eū fundum coleret: quia nihil hæredis interesset. quod si colonus uellet colere, & ab eo, cui legatus esset fundus, prohiberetur: cum hærede actionem habere colonum, & hoc detrimentū ad hæredem pertinere: sicuti si quis rem, quam uendidisset, nec dum tradidisset, alij legasset: hæres eius emptori & legatario esset obligatus.

XXXIII. AFRICANVS lib. VIII. questionum.

SI fundus, quem mihi locaueris, publicatus sit: teneri te ex conducto actione

actione, ut mihi frui liceat: quamuis per te non stet, quo minus id præstes, quemadmodum (inquit) etsi insulam ædificandam locasses, & solum corruisset: nihilominus teneberis. nam etsi uēdideris mihi fundū, isq; prius, quā uacutus traderet, publicatus fuerit: teneris ex empto. Qd̄ haftenus erit uerū, ut precium restituas: non ut etiā præstes, si quid pluris mea intersit, eū uacuum mihi tradi. similiter igitur & circa conductionem seruandum puto: ut mercedem, quam præstiterim, restituas: eius scilicet temporis, quo fructus non fuerim: nec ultra actione ex conducto præstare cogeris. nam etsi colonus tuus fundo frui à te, aut ab eo prohibeatur, quem tu prohibere, ne id faciat, possis: tantū ei præstabis, quanti eius interfuerit frui. in quo etiam lucrum eius continebitur. sin uero ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter uim maiorem, aut potentiam eius non poteris: nihil amplius ei, quā mercedem remittere, aut reddere debebis.

P XXXIII. CAIVS lib. X. ad edictum prouinciale.
Erinde ac latronum incurſu id acciderit.

E XXXV. AFRICANVS lib. VIII. questionum.
Thæc distinctio conuenit illi, quæ à Seruio introducta, & ab omnibus ferè probata est: ut si auersione insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit, effecerit: animaduertatur necessario, nec ne, id opus demolitus sit. quid enim interest, utrum locator insulæ propter uetustatem cogat eam reficere, an locator fundi cogatur ferre iniuriā eius, quem prohibere non possit? intelligendū est autem nos hac distinctione uti de eo, qui & suum prædium fruendum locauerit, & bona fide negotium contraxerit: non de eo, qui alienū prædium per fraudem locauerit, nec resistere domino possit, quominus is colonum frui prohibeat. Fundum communem habuimus: & inter nos cōuenit, ut alterhis annis certo precio eum conductum haberemus. tu cum annus tuus exiturus esset, consulto fructum sequentis anni corripisti. agam tecum duabus actionibus: una ex conducto, altera ex locato. locati enim iudicio mea pars propria, conducti autem actione tua duntaxat propria in iudicium teniet. deinde ita notat. non ne quod ad meam partem attinebit, communi diuidendo iudicio præstabitur à te mihi damnum? recte quidem. sed tamen etiam Seruij sententiam ueram esse puto: in eo scilicet, ut cum alterutra actione rē seruauerim, altera perimatur. quod ipsum simplicius quæremus ita: si proponatur inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, conuenisse: ut alter alterius ita conductū haberet, ut fructus mercedis nomine pēsarentur,

O XXXVI. FLORENTINVS lib. VIII. institutionum.
Pus, quod auersione locatum est, donec adprobetur, conductoris pe-

aliâs* de-
est.

ris periculo est. Quod uero ita conductum sit, ut in pedes mensurasque præstetur: eatenus conductoris periculo est, quatenus ad mensum non sit: & in utraq; causa nociturum locatori, si per eum steterit, quo minus opus adprobetur, uel admetiatur. si tamen ui maiore opus prius interciderit, quam adprobaretur: locatoris periculo non est, nisi si aliud actum sit. non enim amplius locatori præstari oportet, quam sua cura atq; opera consecutus est.

XXXVII. IABOLENVS lib. VIII. ex Cassio.

Si prius, quam locatori probaretur, opus ui aliqua consumptum est: detrimentum ad locatorem ita pertinet, si tale opus fuit, ut probari deberet.

XXXVIII. PAVLVS lib. singulari regularum.

Qui operas suas locauit, totius temporis mercedem accipere debet: si per eum non steterit, quo minus operas præstaret. Ad locati quoq; si per eos non steterit, quo minus causam agant, honoraria reddere non debent.

XXXIX. VLP IANVS lib. XXXIII. ad edictum.

Non solet locatio dominium mutare.

XL. CAIVS lib. X. ad edictum prouinciale.

Qui mercedem accepit pro custodia alicuius rei: is eius periculum pro custodia præstat.

XLI. VLP IANVS lib. XXV. ad edictum.

Sed de damno ab alio dato, agi cum eo non posse, Iulianus ait. quia enim custodia consequi potuit, ne damnum iniuria ab alio dari possit: sed Marcellus interdum agi posse ait: siue custodiri potuit, ne damnum daretur: siue ipse custos damnum dedit. quæ sententia Marcelli probanda est.

XLII. PAVLVS lib. XXXIII. ad edictum.

Si locatum tibi seruum subripias: utrumq; iudicium aduersus te est. Exercendum, locati, & furti.

XLIII. IDEM lib. XXII. ad edictum.

Si uulneraueris seruum tibi locatum: eiusdem uulneris nomine legis Aquiliæ, & ex locato actio est. sed alterutra contentus actor esse debet: idq; officio iudicis continetur, apud quem ex locato agetur.

XLIII. VLP IANVS lib. XVII. ad edictum.

Locare seruitutem nemo potest.

XLV. PAVLVS lib. XXII. ad edictum.

Si tibi domum locauero, & serui mei tibi damnum dederint, uel furtum fecerint: non teneor tibi ex conducto, sed noxali actione. Si hominem tibi locaui, ut habeas in taberna, & is furtum fecerit: dubi

tari

tari potest, utrum ex conducto actio sufficiat, quasi longe sit à bona fide, ut quid patiaris detrimenti per eam rem, quam conduxisti: an adhuc dicendum sit, extra causam conductionis esse furti crimen, & in propriam persecutionem cadere hoc delictum. quod magis est.

XLVI. VLP IANVS lib. LXX. ad edictum.

Si quis conduxerit numo uno, conductio nulla est: quia & hoc donationis instar inducit.

XLVII. MARCELLVS lib. VII. digestorum.

Cum apparebit emptorem conductorem uel pluribus uendentem uel locantem, singulorum in solidum intuitum personam: ita de numo ad præstationem partis singuli sunt compellendi, si constabit omnes esse soluendo. quanquam fortasse iustius sit, (etiam si soluendo omnes erunt) electionem conueniendi, quem uelit, non auferendam auctori: si actiones suas aduersus ceteros præstare non recuset.

XLVIII. IDEM lib. VIII. digestorum.

Si cui locaui faciendum, quod ego conduxeram: constabit habere me ex locato actionem. Qui seruum conductum, uel aliam rem non immobilem non restituit: quanti in litem iuratum fuerit, damnabitur.

XLIX. MODESTINVS lib. VI. excusationum.

Οἱ ὑπὸ τροπῶν γενομένοι ἢ κεράτορες, περὶ ἐκτίξεαι δὲ τῆς κηδεμονίας, μιῶνται τῇ τῷ καίσαρος χωρίῳ γενέσθαι κωλύονται. καὶ τῆς ἀποκεντρώμενης τῆς τοῦ προσέλθῃ τῇ μιῶνσιν τῇ τῷ καίσαρος χωρίῳ: ὡς παρὰ ποίσεας κολάζεται. τὸ τοῦ ἐκέλευσε ὁ αὐτοκράτωρ διεβήσθαι. κατὰ ταῦτα δὲ καὶ οἱ ἐγχερίζοντες ἐπὶ τροπῶν ἢ κερατορίας, εἴτε κεκωλυμένοι μιῶνσιν καὶ παρὰ ταμείῳ χωρία.

L. IDEM lib. X. πανδεκτῶν

Signorans quis militi quasi pagano locauerit: exigere illum posse, probandum est. non enim contemnit disciplinam, qui ignorauit militem.

LI. IABOLENVS lib. XI. ἐπιστολῶν.

EA lege fundum locaui, ut si non ea lege coleretur, relocare eum mihi liceret: & quo minoris locassem, hoc mihi præstaretur: & cum nemo fundum colebat, pluris tamen locaui. quæro, an hoc ipsum præstare debeam? respondi. in huiusmodi obligationibus id maxime spectare debemus, quod inter utranque partem conuenit. uidetur autem in hac specie id silentio conuenisse, ne quid præstaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus: id est, ut hæc conuentio pro locatore tantum modo interponeretur. Locaui opus faciendum, ita ut pro opere redemptori certam mercedem in dies singulos darem. opus uiciosum fa-

TT atum

atum est. an ex locato agere possim? respondi. si ita opus locasti, ut bonitas eius tibi à conductore adprobetur: tamen si conuenit, ut in singulas operas certa pecunia daretur: præstari tamen tibi à conductore debet, si id opus uiciosum factum est. nō enim quidquam interest, utrum uno precio opus, an in singulas operas collocatur: si modo uniuersitas consummationis ad conductorem pertinuit. poterit itaq; ex locato cū eo agi, qui uiciosum opus fecerit: nisi ideo in operas singulas merces constituta erit, ut arbitrio domini opus perficeretur. tunc enim nihil conductor præstare domino de bonitate operis uidetur.

LII. POMPONIVS lib. XXXI. ad Q. Mutium.

SI decem tibi fundum locauero, tu autem existimes quinq; te conducere: nihil agitur. sed etsi ego minoris me locare sensero, tu pluris te conducere: utiq; non pluris erit conductio, quā ego putauī.

LIII. PAVLVS lib. XI. responsorum.

QUod si fideiussor existit apud mancipem pro colono publicorū prædiorum, quæ manceps ei colono locauit: rei publicæ non teneatur, sed fructus in eadem causa pignoris manent.

LIIL. IDEM lib. V. responsorum.

QUæro, an fideiussor conductionis etiam in usuras non illatarum pensionum nomine teneatur: nec prosint ei constitutiones, quibus cauetur eos, qui pro alijs pecuniam exsoluerint, sortis solummodo damnum agnoscere oportere? Paulus respōdit. si in omnē causam conductionis etiam fideiussor se obligauit: eum quoq; exemplo coloni, tardius illatarum per moram coloni pensionum præstare usuras debere. usuræ enim in bonæ fidei iudicijs, & si nō tam ex obligatione proficiscantur, quā ex officio iudicis adplicentur: tamen cum fideiussor in omnem causam se obligauit, æquum uidetur, ipsum quoq; agnosce re onus usurarum, ac si ita fideiussisset, IN QUANTVM ILLVM CONDEMNARI EX BONA FIDE OPORTEBIT, TANTVM FIDE TVA ESSE IVBES? uel ita. INDEMNEM ME PRAESTABIS? Inter locatorem fundi & conductorem conuenit, ne intra tempora locationis eius conductor de fundo inuitus repelleretur: etsi pulsus esset, poenam decē præstaret Titius locator Seio conductori: uel Seius conductor Titio, si intra tempora locationis discedere uellet, æque decē Titio locatori præstaret. quod inuicem de se stipulati sunt. quæro. cum Seius conductor biennij continui pensionem non solueret, an sine metu poenæ expelli possit? Paulus respondit. quamuis nihil expressum sit in stipulatione poenali de solutione pensionum: tamen uerisimile esse, ita conuenisse de non expellendo colono intra tempora præfinita, si pensionibus paruerit, & ut oportet, coluerit. & ideo si coeperit petere poenam is, qui pen-

pensionibus satis non fecit: profuturam locatori doli exceptionem.

Paulus respondit. seruus, qui aestimatus colonæ adscriptus est, ad periculum colonæ pertinebit. & ideo aestimationem huius defuncti ab hærede colonæ præstari oportebit.

L V. IDEM lib. II. *sententiarum.*

Dominus horreorum effractis & expilatis horreis non tenetur, nisi custodiam eorum receperit. serui tamen eius, cum quo contractum est, propter ædificiorum noticiam in quæstionem peti possunt.

In conducto fundo si conductor sua opera aliquid necessario uel utiliter auxerit, uel ædificauerit, uel instituerit, cum id non conuenisset: ad recipienda ea, quæ impendit, ex conducto cum domino fundi experiri potest. Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine iusta ac probabili causa deseruerit: ad soluendas totius temporis pensiones ex conducto conueniri potest: quatenus locatori in id, quod eius interest, indemnitas seruetur.

L VI. IDEM lib. *singulari de officio præfecti uigili.*

Cum domini horreorum insularumque desiderant (diu non apparentibus, nec eius temporis pensionem exsoluentibus conducto-ribus) aperiri horrea, & ea, quæ ibi sunt, describi à publicis personis, quorum interest: audiendi sunt. tempus autem in huiusmodi re biennij debet obseruari.

L VII. LABOLENVS lib. III. *ex posterioribus Labeonis.*

Qui domum habebat, aream iniunctam ei domui uicino proximo locauerat. is uicinus cum ædificaret in suo: terram in eam aream amplius, quam fundamenta cæmenticia locatoris erant, congestit: & ea terra assiduus pluuijs inundata, parieti eius, qui locauerat, humore præstato, ædificia corruerunt. Labeo ex locato tantummodò actionem esse ait: quia non ipsa congestio, sed humor ex ea congestione postea damno fuerit. damni autem iniuriæ actio ob ea ipsa sit, per quæ non extrinsecus alia causa oblata, damno quis affectus est. hoc probo.

L VIII. LABEO lib. III. *posteriorum à Laboleno epitomatorum.*

Insulam uno precio totam locasti, & eam uendidisti, ita ut emptori mercedes inquilinorum accederent. quamuis eam conductor maiore precio locauerit: tamen id emptori accedet, quod tibi conductor debet. In operis locatione erat dictum, ante quem diem effici deberet. deinde si ita factum non esset, quanti locatoris interfuisset, tantam pecuniam conductor promiserat. eatenus eam obligationem contrahi puto, quatenus uir bonus de spacio temporis aestimasset: quia id actum apparet esse, ut eo spacio absolueretur, sine quo fieri non posset. Qui dā in municipio balineum præstandū annuis uiginti numis conduxe-

TT ij rat:

rat: & ad refectionem fornacis, fistularum, similiumq; rerum centum numi ut ei præstarentur, conuenerat. conductor centum numos petebat. ita ei deberi dico, si in earum rerum refectionem eam pecuniam impendi satisfaret.

LIX. IABOLENVS lib.V. ex posterioribus Labeonis.

MArtius domum faciendam à Flacco conduxerat. deinde operis parte effecta, terræ motu concussum erat ædificium. Masurius Sabinus ait. si naturali ui, ueluti terræ motu, hoc acciderit: Flacci esse periculum.

LX. LABEO lib.VI. posteriorū à Iabolenō epitomatorū.

CVm in plures annos domus locata est: præstare locator debet, ut non solū habitare cōductor ex calendis Iulijs cuiusq; anni, sed etiā
 *als. loca *locare & habitare cum alijs (si uelit) suo tempore possit. itaq; si ea do-
 re habita mus ex calendis Iulijs fracta, usq; in calendas Iunias permanisset, ita ut
 tor cum nec habitare quisquam, nec ostendi alicui posset: nihil locatori condu-
 alijs. ctorem præstaturū. adeo, ut nec cogi quidē possit, ex calendis Iunijs re-
 fecta domo habitare: nisi paratus fuisset locator, commodā ei domū ad
 habitandum dare. Hæredem coloni, quamuis colonus non est, ni-
 hilominus domino possidere existimo. Vestimenta tua si fullo per-
 didit, & habes, unde petas, nec petere uis: ages nihilominus ex locato cū
 fullone: sed iudicem putat æstimaturum, an possis aduersus furē magis
 agere, & ab eo tuas res cōsequi, fullonis uidelicet sumptibus. sed si hoc
 tibi impossibile esse perspexerit: tunc fullonē tibi quidem condemna-
 bit, tuas autem actiones te ei præstare compellet. Lege dicta, domus
 facienda locata erat, ita ut probatio aut improbatio locatoris aut hæ-
 redis eius esset. redemptor ex uoluntate locatoris quædā in opere per-
 mutauerat. respondit. opus quidem ex lege dicta nō uideri factum: sed
 quoniam ex uoluntate locatoris quædam permutata essent, redem-
 ptorem absolui debere. Mandaui tibi, ut excuterer, quanti uillam
 ædificare uelles. renunciaſti mihi, ducentorū impensam excutere. cer-
 ra mercede opus tibi locaui. postea comperi, non posse minoris, quā
 trecentis eam uillam constare. data autem tibi erant centum. ex qui-
 bus cum partem impendisses, uerui te opus facere. dixi. si opus facere
 perseueraueris: ex locato me tecum agere, ut partem mihi reliquam re-
 stituas. Messē inspiciente colono, cum alienam esse non ignora-
 res, sustulisti. condicere tibi frumentum dominum posse, ait: & ut id fa-
 ciat, colonum ex conducto cum domino acturum. Locator horrei
 propositum habuit, se aurum, argentum, margarita non recipere suo
 periculo. deinde cum sciret has res inferri, passus est. perinde cum futu-
 rum tibi obligatum dixi, ac si propositum fuerit remissum. Ser-
 uum

uum meum mulionem conduxisti. negligentia eius mulus tuus periit. si ipse se locasset: ex peculio duntaxat, & in rem uersum damnum tibi dominum præstaturum. sin autem ego ipse eum locassem: non ultra me tibi præstaturum, quàm dolum malum & culpam abesse. quod si sine definitione personæ mulionem à me conduxisti, & ego eum tibi dedi, cuius negligentia iumentum perierit: illam quoque culpam me tibi præstaturum aio: quod eum elegissem, qui eiusmodi damno te afficeret. Vehiculum conduxisti, ut onus tuum portaret, & secum iter faceres: & cum pontem transiret, redemptor eius pontis portorium ab eo exigebat. quærebat, an etiam pro ipsa rhæda portorium daturus fuerat: puto. si portorium mulio non ignorauit, & se eà transiturum, cum uehiculum locaret: mulionem præstare debere. Rerū custodiam, quam horrearius conductoribus præstare deberet, locatorem totorum horreorum horreario præstare non debere puto: nisi in loco aliter conuenerit.

LXI. SCAEVOLA lib. VII. digestorum.

Colonus, cum lege locationis non esset comprehensum, ut uineas poneret: nihilominus uineas instituit, ut propter earū fructus denis amplius aureis annuis is ager locari cœperit. quæsitum est. si dominus istum colonum fundo eiectum, pensionum debitarū nomine conueniat: an sumptus utiliter factos in uineis instituendis repetere possit, opposita doli mali exceptione: respondi, uel expensas consecuturum, uel nihil amplius præstaturum. Nauem conduxi, ut de prouincia Cyrenensi Aquilegiā nauigare, olei metretis tribus milibus impositis, & frumētī modijs octo milibus, certa mercede. sed euenit, ut onerata nauis in ipsa prouincia nouem mensibus retineretur, & onus impositum commisso tolleretur. quæsitum est, an uesturas, in quas conuenit, à conductore secundum locationem nauis exigere possit: respondi, secundum ea, quæ proponerentur, posse.

LXII. LABEO lib. I. περὶ ἐνομή.

Sirium, quem faciendum conduxeras, & feceras, ante quàm eum probares, labes corrumpit: tuum periculum est. PAVLV S. imò si soli uicio id accidit, locatoris erit periculum: si operis uicio id accidit, tuum erit detrimentum.

DE AESTIMATORIA.

Tit. III.

VLPIANVS lib. XXXII. ad edictum.

TT iij

Actio

Actio de aestimato pponitur tollēda dubitationis causa. fuit enim ingens dubitatio, cum res aestimata uendenda datur: utrum ex uendito sit actio propter aestimationem: an ex locato, quasi rem uendendam locasse uidear: an ex conducto, quasi operas conduxerim: an mandati, melius itaq; uisum est, hanc actionem proponi: ut quoties de nomine contractus alicuius ambigeretur, conueniret tamē aliquam actionem dari: daretur aestimatoria praescriptis uerbis actio. esse enim negotium ciuile gestum, & bona fide. quare omnia hic locum habent, quae in bonae fidei iudicijs diximus. Aestimatio autem periculum facit eius, qui suscepit. aut igitur ipsam rem debet incorruptam reddere: aut aestimationem, de qua conuenit.

H II. PAVLVS lib. XXX. ad edictum.
Aec actio utilis est, & si merces interuenit.

DE RERVM PERMVTATIONE.

Tit. II. III.

PAVLVS lib. XXX. ad edictum.

Sicut aliud est uendere, aliud emere, alius emptor, alius uenditor: ita aliud premium, aliud merx. at in permutatione discerni non potest, uter emptor, uel uter uenditor sit: multumq; differunt eorum praestaciones. emptor enim, nisi fecerit numos accipientis, tenetur ex uendito: uenditori sufficit ob euictionem se obligare, possessionemq; tradere, & purgari de dolo malo. itaq; si res euicta non sit, nihil debet. In permutatione uero, si utrumq; premium est, utriusq; rem fieri oportet: si merx, neutrius. sed cum debeat & res & premium esse: non potest discerni, quid eorum sit premium, & quid ueneat: nec ratio patitur, ut una eademq; res & ueneat, & premium sit emptionis. unde si ea res, quam acceperim uel dederim, postea euincatur: in factum dandam actionem respondetur. item emptio ac uenditio nuda consentientium uoluntate contrahitur: permutatio autem ex re tradita initium obligationi praebet. alioquin si res nondum tradita sit, nudo consensu constitui obligationem dicemus. quod in his duntaxat receptum est, quae nomen suum habet: ut in emptione, uenditione, conductione, mandato. ideo Praedius ait, alienam rem dantem, nullam contrahere permutationē. igitur ex altera parte traditione facta, si alter rem nolit tradere: non in hoc agemus utiq; quod interest nostra, illam rem accepisse, de qua conuenit: sed ut

alias *inueniri, qd co-
rum merx, et
quid premium sit.

res

res nostra contra nobis reddat, cōditioni locus est, quasi re nō secuta.

II. IDEM lib. V. ad Plautium.

ARisto ait. quoniam permutatio uicina est emptioni: fore sanū, furtis quoq; noxijsq; solutum, & non esse fugitiuum seruū præstandum, qui ex ea causa daretur.

DE PRAESCRIPTIS VERBIS, ET IN
factum actione. Tit. V.

PAPINIANVS lib. VIII. *questionum.*

Nonnunquā euenit, ut cessantibus iudicijs proditis & uulgaribus actionibus, cum proprium nomen inuenire non possumus: facile descendamus ad eas, quæ in factum appellantur. sed ne res exemplis egeat, paucis agam. Domi no mercium in magistrum nauis: si sit incertum, utrum nauem conduxerit, an merces uehendas locauerit: ciuilem actionē in factum esse dandā, Labeo scripsit. Item si quis precij explorandi gratia rem tradat: neq; depositum, neq; commodatum erit: sed non exhibita fide, ciuilis in factum actio subiicitur.

II. CELSVS lib. IX. *digestorum.*

Nam cum deficiunt uulgaria atq; usitata actionum nomina, præscriptis uerbis agendum est.

III. IULIANVS lib. XIII. *digestorum.*

Ad quam necesse est confugere, quoties contractus existunt, quorum appellationes nullæ iure ciuili proditæ sunt.

IIII. VLP IANVS lib. XXX. *ad edictum.*

Natura enim rerum * inductum est, ut plura sint negocia, quàm alia* cōditum. uocabula.

V. PAVLVS lib. XV. *questionum.*

Naturalis meus filius seruit tibi, & tuus filius mihi. conuenit inter nos, ut & tu meum manumitteres, & ego item tuum. ego manumisi: tu non manumisisti. qua actione mihi renearis, quæsitum est. In hac quæstione totius ob rem dati tractatus inspicere potest, qui in his cōpetit speciebtis. Aut em̃ do tibi, ut des: aut do, ut facias: aut facio, ut des: aut facio, ut facias. in quibus quærit, quæ obligatio nascatur? Et si quidē pecuniā dem, ut rem accipiam: emptio & uēditio est. si autē rem do, ut rem accipiam: quia non placet permutationē rerum emptionē esse, dubium non est, nasci ciuilem obligationem. in qua actione id uenit, non ut reddas, quod accepisti: sed ut damneris mihi, quanti inter-

est

est mea, illud, de quo conuenit, accipere: uel si meum recipere uelim, repetam quod datum est, quasi ob rem datum, re non secuta. Sed si scyphos tibi dedi, ut Stichum mihi dares: periculo meo Stichus erit, ac tu duntaxat culpam præstare debes. At cum do, ut facias: si tale sit factum, quod locari solet: (puta ut tabulam pingas) pecunia data, locatio erit, sicut in superiore casu emptio. si res: non erit locatio, sed nascetur uel ciuilis actio in hoc, quod mea interest, uel ad repetendum cōdictio. Quod si tale est factum, quod locari non possit (puta ut seruum manumittas) siue certum tempus adiectum est, intra quod manumittatur, idq; cum potuisset manumitti, uiuo seruo transierit: siue finitum non fuerit, & tantum temporis consumptum sit, ut potuerit, debueritq; manumitti: condici ei potest, uel præscriptis uerbis agi. quod his, quæ diximus, conuenit. Sed si dedi tibi seruum, ut seruum tuum manumitteres, & manumisisti: & is, quem dedi, euictus est: si sciens dedi: de dolo in me dandam actionem, Iulianus scribit, si ignorans: in factum ciuilem. Quod si faciam, ut des: & postea, quàm feci, cesses dare: nulla erit ciuilis actio. & ideo de dolo dabitur. Sed si facio, ut facias: hæc species tractatus plures recipit. nā si pacti sumus, ut tu à meo debitore Carthagini exigas, ego à tuo Romæ: uel ut tu in meo, ego in tuo solo ædificem: & ego ædificaui, tu cessas: in priore specie mandatum quodam modo interuenisse uidetur, sine quo exigat pecunia alieno nomine non potest. quamuis enim & impendia sequantur, tamen mutuū officium præstamus: & potest mandatum ex pacto etiam naturam suam excedere. possum enim tibi mandare, ut & custodiam mihi præstes, ut nō plus impendas in exigendo, quàm decem. & si eandem quantitatem impenderimus: nulla dubitatio est. sin autē alter fecerit, ut & hic mandatum interuenisse uideatur: quasi refundemus inuicem impensas. neq; enim de re tua tibi mando. sed tutius erit, & in insulis fabricandis, & in debitoribus exigendis, præscriptis uerbis dari actionem: quæ actio similis erit mandati actioni, quemadmodū in superioribus casibus locationi & emptioni. Si ergo hæc sunt, ubi de faciendo ab utroq; conuenit: & in propofita quæstione idem dici potest: & necessario consequitur, ut eius fiat condemnatio, quanti interest mea seruum habere, quem manumisi. an deducendum erit, quod libertum habeo? sed hoc non potest æstimari.

VI. NERATIUS lib. I. responsorum.

Insulam hoc modo, ut aliam insulam reficeres, uendidi. respondit. nullam esse uenditionem, sed ciuili intentione incerti agendum.

VII. PAPINIANVS lib. II. quæstionum.

Si decem tibi dedero, ut Stichum manumittas, & cessaueris: confestim

stim agam præscriptis uerbis, ut soluas, quanti mea interest: aut si nihil interest, condicam tibi, ut decem reddas.

VIII. IDEM lib. XXVII. *quæstionum*

SI dominus seruū, cum furti argueretur, quæstionis habendæ causâ æstimatum dedisset, neq; de eo compertum fuisset, & is non redderetur: eo nomine ciuilitè agi posse, licet aliquo casu seruū retentus esset, qui traditum accepisset. potest enim retinere seruū: siue dominus pro eo pecuniam elegisset, siue in admissio depræhensus fuisset. tunc enim datam æstimationem reddi à domino oportere. sed quæsitum est, qua actione pecunia, si eā dominus elegisset, peti posset? dixi tamen si, quod inter eos ageretur, uerbis quoq; stipulationis conclusum non fuisset: si tamen lex contractus non lateret, præscriptis uerbis incerti & hic agi posse: nec uideri nudum pactum interuenisse, quoties certa lege dari probaretur.

IX. IDEM lib. XI. *responsorum*.

Obeam causam quis accepto liberatus, ut nomen Titij debitoris delegaret, si fidem contractus non impleat: incerti actione tenetur. itaq; iudicis officio non uetus obligatio restaurabitur, sed promissa præstabuntur, aut condemnatio sequetur.

X. IABOLENVS lib. XIII. *ἐπιστολῶν*.

Partis tertiæ usum fructum uxori legauit. hæredis bona ab eius creditoribus distracta sunt: & pecuniam, quæ ex æstimatione partis tertiæ fiebat, mulier accepit fruendi causâ: & per ignorantiam stipulatio prætermissa est. quæro, an ab hærede mulieris pecunia, quæ fruendi causâ data est, repeti possit, & qua actione? respondi, in factum actionem dari debere.

XI. POMPONIVS lib. XXVIII. *ad Q. Mutium*.

Quia actionum non plenus numerus est, ideo plerunq; actiones in factum desiderantur. sed & eas actiones, quæ legibus prædictæ sunt, si lex iusta ac necessaria sit, supplet prætor in eo, quod legi deest. quod facit in lege Aquilia, reddendo actiones in factum accommodatas legi Aquiliæ. idq; utilitas eius legis exigit.

XII. PROCVLVS lib. VI. *ἐπιστολῶν*.

SI uir uxori suæ fundos uendiderit, & in uenditione cōpræhensum esset, conuenisse inter eos: si ea nupta ei esse desisset, ut eos fundos, si ipse uellet, eodem precio mulier uiro transcriberet: in factum existimo iudicium esse reddendum. idq; & in alijs personis obseruandum est.

XIII. VLP IANVS lib. XXX. *ad Sabinum*.

SI tibi rem uendendam certo precio dedissem, ut quo pluris uendisses, tibi haberes: placet neq; mandati, neq; pro socio actione esse,

VV sed

sed in factum, quasi alieno negotio gesto: quia & mandata gratuita esse debent, & societas non uidetur contracta in eo, quod te nō admisit socium distractionis, sed sibi precium certum excepit. Iulianus ait. si tibi areæ meæ dominium dederō ea lege, ut insula ædificata, mihi partem reddas: neq; emptionem esse, quia precij loco partem rei meæ recipio: neq; mandatum, quia non est gratuitum: neq; societatem, quia nemo societatem contrahendo rei suæ dominus esse definit. Sed si puerum docendum, uel pecus pascendum tibi dederō, uel puerum nutriendum, ita ut si post certos annos uenisset, precium inter nos communicaretur: abhorreere hoc ab area, eò quod hic dominus esse non definit, qui prius fuit. competit igitur pro socio actio. sed si forte puerum domini tui fecero: idem se, quod in area, dicturum: quia dominium definit ad primum dominū pertinere. quid ergo est? in factum putat actionem Iulianus dandam. Igitur & si quis areæ dominium non transfulerit, sed passus sit te sic ædificare, ut cōmunicaretur uel ipsa, uel precium: erit societas. idemq; et si partis areæ dominium transfulerit, partis non: & eadem lege ædificare passus sit.

XIIII. IDEM lib. XLI. ad Sabinum.

Qui seruandarum mercium causa alienas merces in mare proiecit, nulla tenetur actione: si sine causa id fecit, in factū: si dolo, de dolo. Sed et si seruum quis alienum spoliauerit, isq; frigore mortuus sit: de uestimentis quidem furti agi poterit, de seruo uero in factū, criminali scilicet poena aduersus eum seruata. Sed et si calicem argenteum quis alienum in profundum abiecerit, idq; damni dandi causa, non lucri faciendi: Pomponius libro decimosexto ad Sabinum scribit, neq; furti, neq; damni iniuriæ actionem esse: in factum tamē esse agendum. Si glans ex arbore tua in meum fundū cadet, eamq; ego immisso pecore depascam: Aristo scribit, nō sibi occurrere legitimam actionem, qua experiri possit. nam neq; ex lege duodecim tabularum de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur: neq; de pauperie, neq; damni iniuriæ agi posse. in factum itaq; erit agendum.

XV. IDEM lib. XLII. ad Sabinum.

Solent, qui nouerūt seruos fugitiuos alicubi cælari, indicare eos domini, ubi cælentur, quæ res non facit eos fures. solent & mercedem huius rei accipere, & sic indicare: nec uidetur illicitum esse hoc, quod datur. quare qui accepit: quia ob causam accepit, nec improbā causam: non timet conditionem. quod si solutum quidem nihil est, sed pactio intercessit ob indicium: hoc est, ut si indicasset, ad præhensumq; esset fugitiuus, certi aliquid daretur: uideamus, an possit agere. & quidem conuentio ista non est nuda, ut quis dicat ex pacto actionem non oriri: sed

sed habet in se negocium aliquod. ergo ciuilis actio potest oriri, id est, præscriptis uerbis: nisi si quis & in hac specie de dolo actionem competere dicat, ubi dolus aliquis arguatur.

XVI. POMPONIVS lib. XXII. ad Sabinum.

Permisisti mihi cretam eximere ex agro tuo, ita ut eum locum, unde exemissem, replem. exemi, nec repleo. quæsitum est, quâ habeas actionem: sed certum est, ciuilem actionem incerti competere. sin autem uendidisti cretam: ex uendito ages. quod si post exemptionem cretæ fossam repleuero, nec patiaris me cretam tollere: tunc agam ad exhibendum: quia mea facta est, cum uoluntate tua exempta sit. Permisisti mihi, ut sererem in fundo tuo, & fructus tollerem. si non patiare me fructus tollere: nullam iuris ciuilis actionem esse, Aristo ait. an autem in factum dari debeat, deliberari posse. sed de dolo erit.

XVII. VLP IANVS lib. XXVIII. ad edictum.

Si gratuitam tibi habitationē dederō, an commodati agere possim? & Viuianus ait, posse. sed est tutius, præscriptis uerbis agere. Si margarita tibi æstimata dederō, ut aut eadem mihi adferas, aut precium eorum: deinde ea perierint ante uenditionem: cuius periculum sit? & ait Labeo (quod & Pomponius scribit) siquidem ego uenditorem rogauī: meum esse periculum. si tu me: tuum. si neuter neutrum, sed duntaxat consensimus: teneri te hætenus, ut dolum & culpam mihi præstes. actio autem ex hac causa utiq; erit præscriptis uerbis.

XVIII. IDEM lib. XXX. ad edictum.

Si rem tibi inspiciendam dedi, & dicas te perdidisse: ita demū mihi præscriptis uerbis actio competit, si ignorem, ubi sit. nam si mihi liquet apud te esse: furti agere possum, uel condicere, uel ad exhibendum agere. secundum hoc si cui inspiciendum dedi, siue ipsius causa, siue utriusq; & dolum & culpā mihi præstandam esse dico propter utilitatem, periculum non si uero mei duntaxat causa datum est: dolum solum: quia *propè depositum hoc accedit. Si cum unum bouem habebam, & uicinus unum, placuerit inter nos, ut per denos dies ego ei, & pter. ille mihi bouem commodarem, ut opus faceret: & apud alterū bos perierit: comodati actio non competit, quia non fuit gratuitum commodatum: uerum præscriptis uerbis agendum est. Si cum mihi uestimenta uenderes, rogauero, ut ea apud me relinquant, ut peritioribus ostenderē: mox hæc perierint ui ignis, aut alia ui maiore: me minime periculum præstaturum, ex quo apparet utiq; custodiam ad me pertinere. Si quis sponsionis causa anulū accepit, nec reddidit uictori: præscriptis uerbis actio in eum competit. nec enim recipienda est Sabini opinio, qui condici, & furti agi ex hac causa putat. quemadmodū enim

VV ij rei

rei nomine, cuius neq; possessionem, neq; dominium uictor habuit. ager furti: planè si inhonesta causa sponfionis fuit: sui anuli duntaxat repetitio erit.

XIX. IDEM lib. XXX. ad edictum.

SI apud te pecuniam deposuerim, ut dares Titio, si fugitiuū meum reduxisset: nec dederis, quia non reduxit: si pecuniam mihi non red das, melius est præscriptis uerbis agere. nō enim ambo pecuniam ego & fugitiuarius deposuimus, ut quasi apud sequestrem sit depositum.

XX. IDEM lib. XXXII. ad edictum.

ROgasti me, ut numos tibi mutuos darem. ego cum nō haberem, dedi tibi rem uēdendam, ut precio uteris. si non uendidisti, aut uendidisti quidem, pecuniam autem non acceperisti mutuam: utilius est ita agere (ut Labeo ait) præscriptis uerbis, quasi negotio quodam inter nos gesto proprii contractus. Si prædium pro te obligauero, deinde placuit inter nos, ut mihi fideiussorem præstares, nec facias: melius esse dico, præscriptis uerbis agi: nisi merces interueniat. Nam si interuenit: ex locato esse actionem.

XXI. IDEM lib. XXXII. ad edictum.

APud Labeonem quæritur. si tibi equos uenales experiundos dero, ut si in triduo displicuissent, redderes: tuq; desultor in his cucurreris, & uiceris, deinde emere nolueris: an sit aduersus te ex uendito actio: & puto uerius esse, præscriptis uerbis agendum. nam inter nos hoc actum est, ut experimentum gratuitum acciperes, non ut etiā certares. Item apud Melam quæritur. si mulas tibi dederō, ut experiaris, & si placuissent, emerēs: si displicuissent, ut in dies singulos aliquid præstares: deinde mulæ à grassatoribus fuerint ablatae intra dies experimenti: quid esset præstandum: utrum præciū & merces, an merces tantum: & ait Mela interesse, utrum emptio iam erat contracta, an futura: ut si facta, præcium petatur: si futura, merces. sed non exprimit de actionibus. puto autem, siquidem perfecta fuit emptio, competere ex uendito actionem. si uero nondum perfecta esset: talem, qualem aduersus desultorem dari. Si cum emere argentum uelles, uascularius ad te detulerit, & reliquerit: & cum displicuisset tibi, seruo tuo referendū dedisti, & sine dolo malo & culpa tua perierit: uascularij esse detrimētum, quia eius quoq; causa sit missum. certe culpam eorū, quibus custodiendum perferendumue dederis, te præstare oportere, Labeo ait. & puto præscriptis uerbis actionem in hoc competere.

XXII. IDEM lib. II. disputationum.

QUoties deficit actio uel exceptio, utilis actio uel exceptio dāda est.

XXIII. CAIVS lib. X. ad edictū prouinciale.

Si tibi

Si tibi polienda farciendaue uestimenta dederim, siquidem gratis hanc operam te suspiciente: mandati est obligatio. si uero mercede data, aut constituta: locationis conductionisue negociū gerit. quod si neq; gratis hanc operam susceperis, neq; protinus aut data aut constituta sit merces, sed eo animo negocium gestum fuit, ut postea tantum mercedis nomine daretur, quantū inter nos statutum sit: placet quasi de nouo negotio in factum dandum iudicium esse, id est, præscriptis uerbis.

XXIIII. ALFENVS lib. III. *digestorū à Paulo epitomatorū.*

Dvo secundū Tyberim cum ambularent, alter eorum, qui secum ambulabat, rogatus anulum ostendit, ut respiceret. Excidit illi anulus, & in Tyberim deuolutus est. respondit, posse agi cum eo in factum actione.

XXV. AFRICANVS lib. VIII. *questionum.*

Titius Sempronio triginta dedit: pactiq; sunt, ut ex reditu eius pecuniæ tributum, quod Titius pendere deberet, Sempronius præstaret, computatis usuris semissibus: quantoq; minus tributorum nomine præstitum foret, quàm earum usurarum quantitas esset, ut id Titio restitueret: quod amplius præstitū esset, id ex sorte decederet: aut si & sortem & usuras summa tributorū excessisset, id quod amplius esset, Titius Sempronio præstaret: neq; de ea re ulla stipulatio interposita est. Titius consulebat: id, qd amplius ex usuris Sempronius redegisset, quàm tributorū nomine præstitisset: qua actione ab eo cōsequi posset? respondi, pecuniæ quidem creditæ usuras non in stipulatione deductas non deberi: uerum in proposito uidendum, ne non tam scenerata pecunia intelligi debeat, quàm quasi mandatum inter eos contractum: nisi quid ultra semissem consecuturus esset. sed ne ipsius quidem sortis petitionem pecuniæ creditæ fuisse: quando si Sempronius eam pecuniam sine dolo malo uel amississet, uel uacuam habuisset: dicendum, nihil eum hoc nomine præstare debuisse, tutiusq; esse, præscriptis uerbis in factum actionem dari: præsertim cum illud quoq; conuenisset, ut quod amplius præstitum esset, quàm ex usuris redigeretur, sorti decederet. quod ipsum ius & causam pecuniæ creditæ excedat.

XXVI. MARTIANVS lib. IIII. *regularum.*

Si operas fabriles quis serui sui uice mutua dedisset, ut totidem reciperet: posse eū præscriptis uerbis agere, sicuti si pænulas dedisset, ut tunicas acciperet. nec esse hoc contrarium, quod si per errorem operæ indebitæ datæ sunt, ipsæ repeti non possunt. nam aliud dando, ut aliud reddatur, obligari iuregentium possumus. Quod aut indebitum datur: aut ipsum repeti debet, aut tantundem ex eodem genere: quo-

VV iij rum

rum neutro modo operæ repeti possunt.

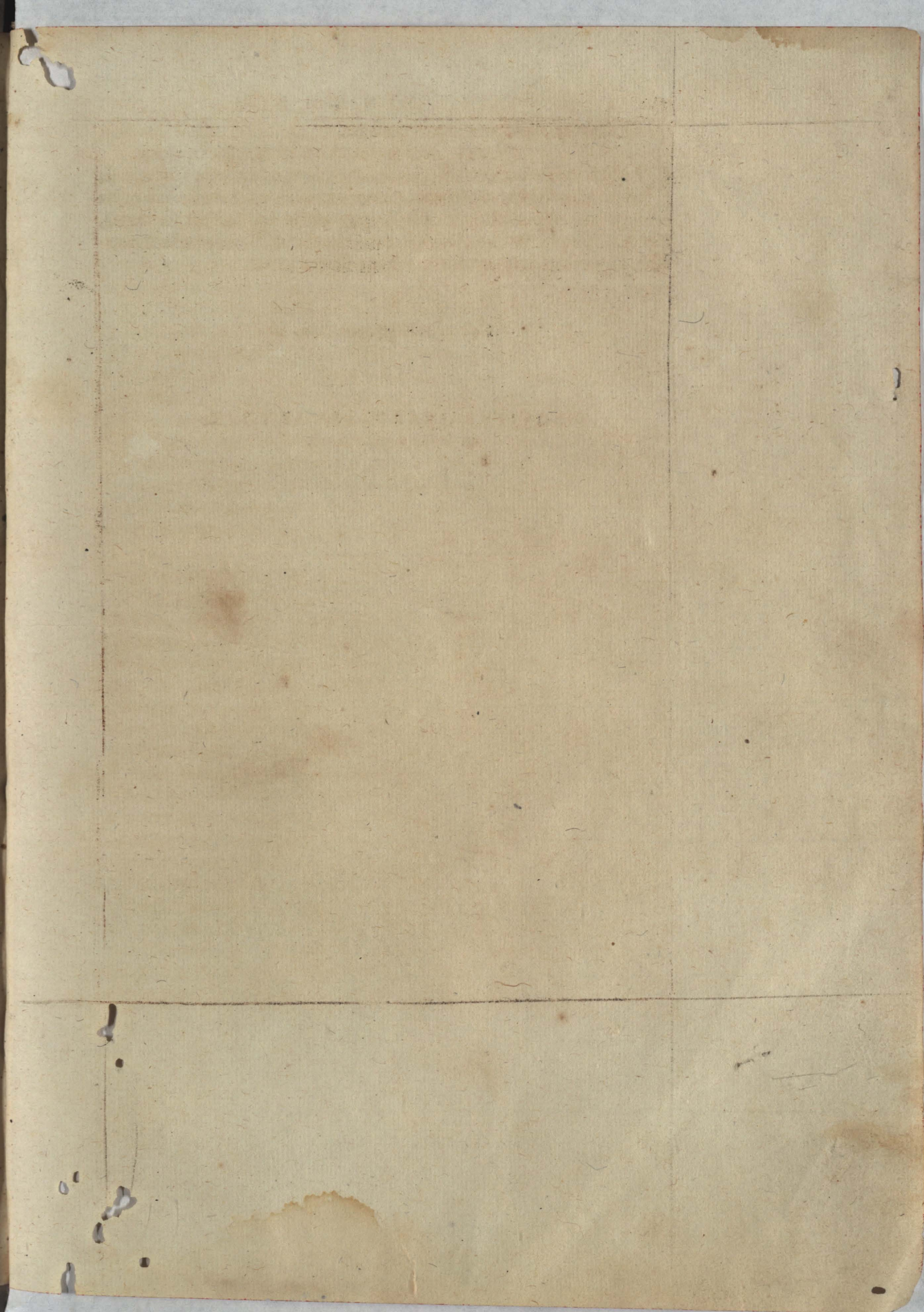
XXVII. POMPONIVS lib. XXII. ad Sabinum.

SI tibi scyphos dedi, ut eosdem mihi redderes: cōmodati actio est. si, ut pondus argenti redderes, quantum in illis esset: tantidem ponderis petitio est per actionem præscriptis uerbis, & tam boni argenti, quàm illi scyphi fuerunt. sed & si ut uel hos scyphos, uel eiusdem ponderis argentum dares, conuenit: idem dicendum est.

Finit tertia Digestorum pars.

SEQUITVR QVARTA, QVAE CONTI-
net libros singulares octo.

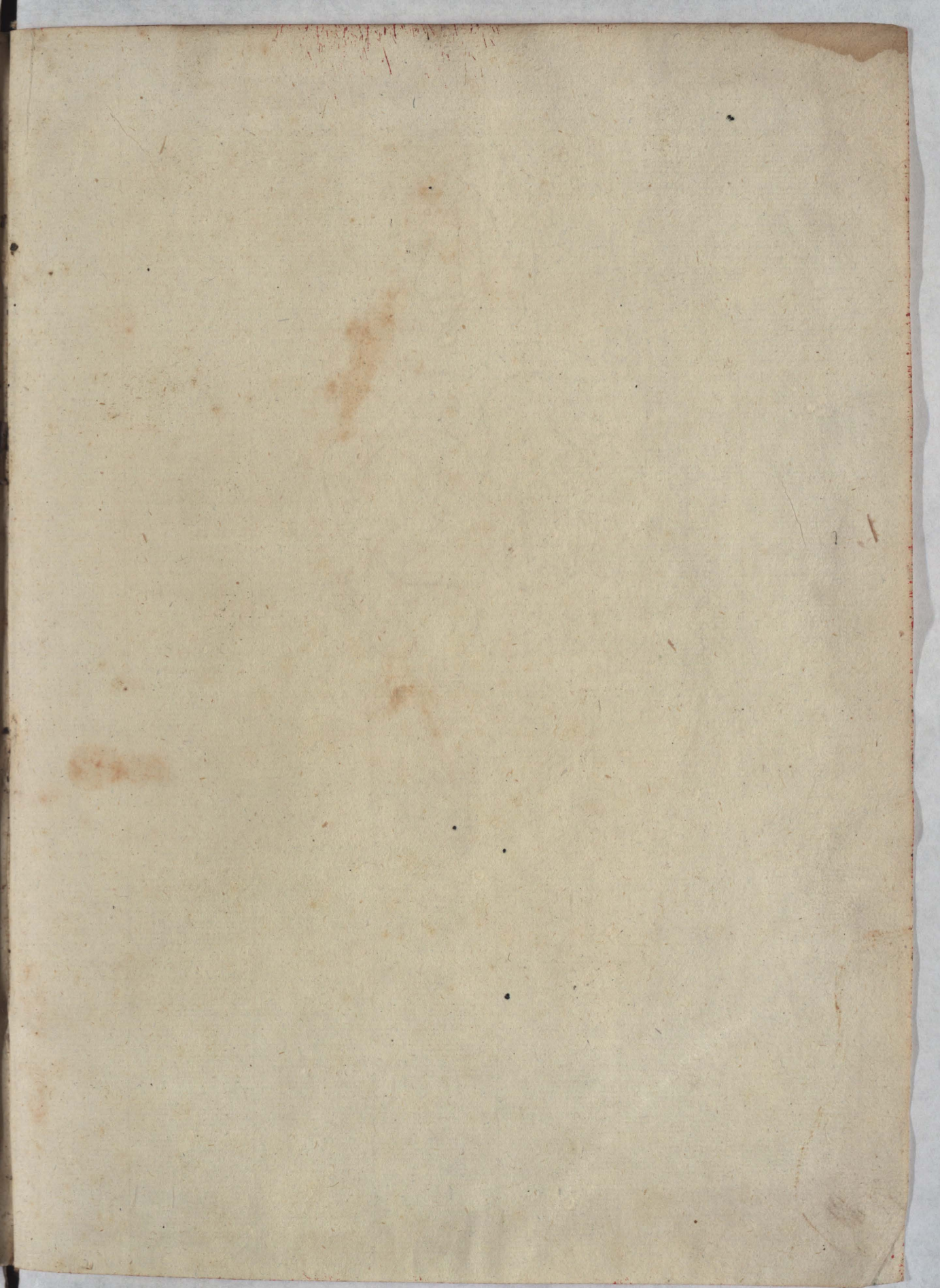

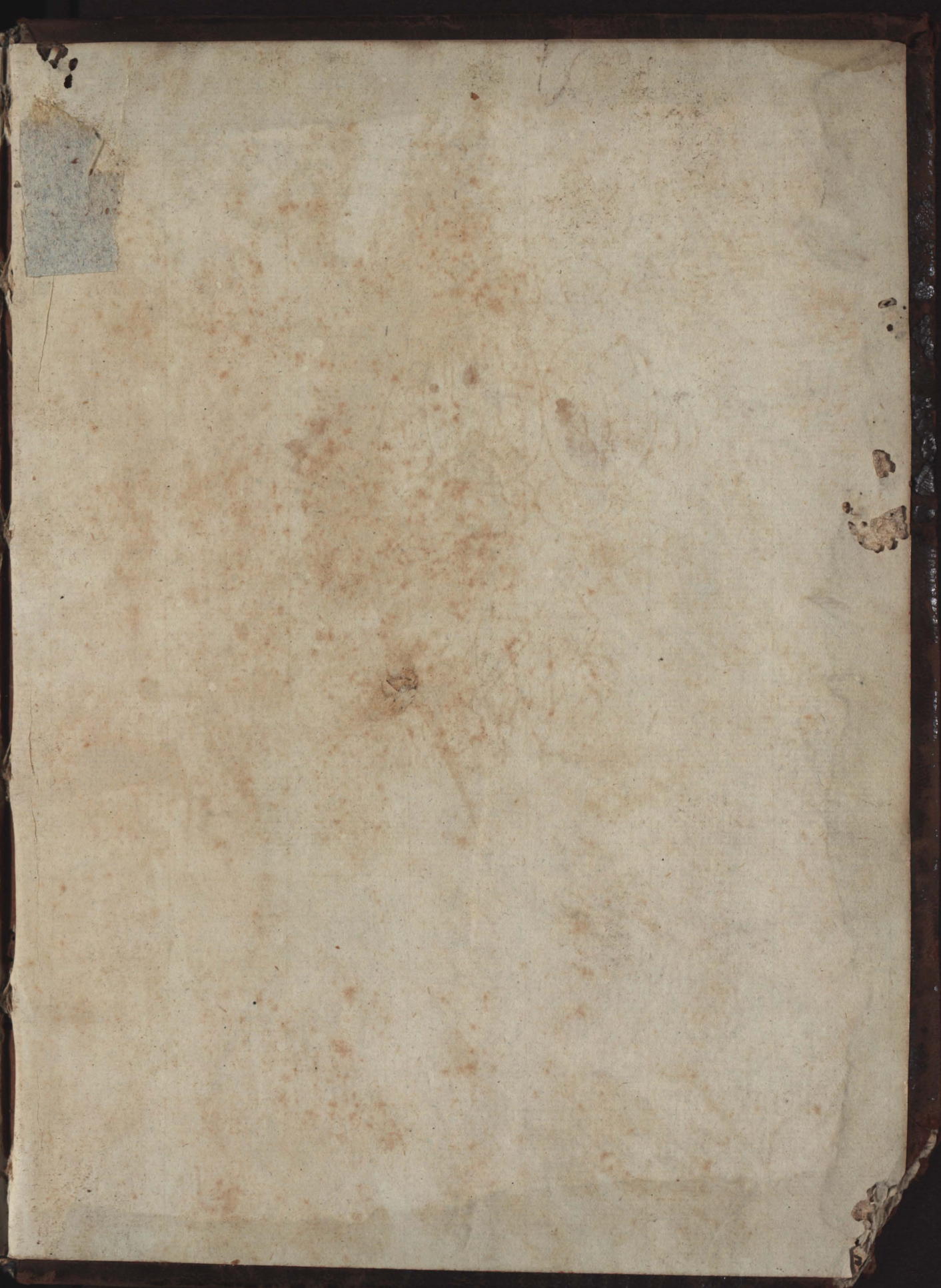

HAL
Int
DIG

Cim.53